fr Conrads

COLLECTIO DISSERTATIONUM RARISSIMARUM HISTORICO-PHILOLOGICARUM;

IN QUA CONTINENTUR

REINESIUS de lingua Punica.
—— de Deo Endovellico.
CONRINGIUS de Asiae & Aegypti Dynastiis.
JONSENIUS de Spartis.
WANDALINUS de feria passionis & triduo Mortis J. Chr.
PHALETRANUS de sceptri Judaici ablatione.
DAUMIUS de causis amissarum quarundam Latinae linguae radicum.
RIVINUS de Majumis, Maicampis, & Roncaliis.
FRANKENSTEIN de Aerario Populi Romani.
RIVINUS de Venilia, & Salacia, nec non Malacia.

Prodiit hoc syntagma omnibus sacrarum & humaniorum literarum Cultoribus utilissimum

EX MUSAEO

JOANNIS GEORGII GRAEVII.

TRAJECTI BATAVORUM,
Apud GUILIELMUM VANDE WATER,
M DCCXVI.

VIRO PRAESTANTISSIMO

JACOBO HENRICIO,

S. P. D.

JOANNES GEORGIUS GRAEVIUS.

Mitto tibi, Henrici, pignus veteris amicitiae nostrae, corpusculum libellorum in Germania seculo superiore a Viris doctissimis editorum, qui a paucis visi sunt in his praecipue terris, digni tamen qui non perirent, ut saepius hujus generis chartae, amicis plerumque scriptae, quae raro patrios fines excedunt, solent intercidere, nisi majoribus operibus inserantur. Amici, qui eos apud me viderant, &, cum illorum lectione caperentur, diu in tabernis quæsierant, librariis nostris auctores fuerunt, ut typis eos denuo describerent, cum a multis desiderentur. Flagitantibus hoc crebro diutius debere nolui, & quia rari erant, & quia jucundam mihi recordationem dabant Virorum, aut quos adolescentiae meae fautores aut amicos habui. Primo loco vides duas Thomae Reinesii, omnium, quos Germania tulit, hoc seculo, quod effluxit proxime, doctissimi de lingua Punica, & de Deo Endovellico, cujus cultus in lapidibus Hispanicis aliquot celebratur. Linguam Punicam plerique tum existimabant Arabicam esse, Reinesius de illa consultus ostendebat esse Phaeniciam, qua usi sint Sidonii, Tyrii, aliique Phaenices, qui Cananaei in libris Mosaicis dicuntur, ac eorum coloni Carthagenienses, eandem autem esse Hebraicae, aut ei sane quam affinem. Hoc Reinesius, qui erat Archiater Altenburgensis, primus in Germania docuit. Prodiit enim hoc ejus opusculum

Altenburgi M DCXXXVIII. Hanc veriſſimam ejus ſententiam de lingua Punica Vir ſummus Samuel Bochardus in Commentario de Phaenicibus, & eorum Coloniis, plurimis argumentis aſſeruit. Id quidem ante hos Duumviros attigerant Viri docti, Joſephus Scaliger, Erpenius, Fullerus, aliique, ſed levi, ut ajunt, brachio, ut paucis id perſuaderent. Sed Reineſius in hoc libro tam multis firmiſque rationibus id adſtruxit, ut nulli dubitandi locus ſit relictus in poſterum. In illo quoque veterum ſcriptorum loca non pauca illuſtrat, & corrupta temporum & hominum injuria reſtituit, ut etiam in altera Diſputatione de Deo Endovellico.

Reineſium excipit alterum Germaniae lumen, Hermannus Conringius, domo Friſius Orientalis, in Academia Julia, quae Helmſtadii eſt, & ſemper magno Virorum egregiorum proventu floruit, Medicinae Profeſſor, ſed qui praeter artem medendi civilem doctrinam, variaſque diſciplinas alias docuit, plurimiſque in omni doctrinarum genere ſcriptis nemini paullo humaniori eſt ignotus. Is primus in hoc libro de Aſiae & Aegypti antiquiſſimis Dynaſtiis communem omnium Chronologorum ſententiam a Cteſia mendaciſſimo profectam de regni Aſſyriorum & Medorum vetuſtate, labefactavit, & eſſe falſiſſimam oſtendit, quippe quae Sacris litteris, quibus nihil antiquius in Orbe terrarum habetur, & Herodoto, adverſetur, quo antiquior poſt Hebraeorum monumenta Hiſtoricus, qui ad noſtram aetatem pervenit, nullus invenitur. Hoc multis poſt Conringium firmavit rationibus ἐ πάνυ Uſſerius Armachanus in Annalibus Veteris Teſtamenti, & politiſſimus Marſhamus in Chronico Canone, quo nemo peritius Aegyptiacas dynaſtias obſcuriſſimas conſtituit.

Tertio loco videbis Joannis Jonſenii Epiſtolam non indoctam ad Marquardum Gudium, qui tum temporis in Academia Saxonum Jenenſi optimis artibus dabat operam,

de

de Spartorum genitiva nota lancea, cujus meminit Aristoteles in Politicis, & alii, quos perperam dici a Gregorio Nazianzeno Spartiatas, & a nonnullis Spartanos, docuit, multaque non protrita de illis Cadmeis terrae filiis prodidit. Hic est ille doctus Jonsius, sic enim post appellari maluit, qui Francofurti ad Moenum elegantioribus litteris juventutem imbuit, & pulcherrimam Commentationem de Historiae Philosophicae scriptoribus emisit in publicum, quam homines doctiores ubique gentium magno cum applausu exceperunt. Cum multa praeclara minaretur, in ipso aetatis flore est exstinctus

Sequitur Joannis Wandalini Dani, quem Lipsiae cognovi, cum uterque in illa cultissima Germaniae Urbe sapientiae studiis incumberemus, Dissertatio de feria passionis, & triduo mortis Servatoris nostri, peregregia, contra civem suum Wilhelmum Langium. Is tum ediderat Lugduni Batavorum tres libros de annis Christi, quibus communem Christianorum sententiam de feria sexta, qua Christum cruci suffixum obiisse credunt, evertere, illiusque obitum in quintam retrahere studebat. Wandalinus postea, cum domum rediisset, primum Hebraicae litteraturae, postea Theologiae Professor in Academia patria Hafniensi, tandem Episcopus Selandiæ Danorum est factus, variisque scriptis nominis sui famam late diffudit.

Habes deinde Georgii Erycii Phaletrani Exercitationem Historicam & Philologicam de sceptri Judaici ablatione. De hujus loci intelligentia quae sit opinionum diversitas quis ignorat? sunt quorum sententiae potius accesserim, quam Phaletrani. Sed cum non nulla loca Divinorum oraculorum, aliorumque scriptorum non inscite illustrentur, nec hunc negligendum putavi. Nomen Georgii Erycii Phaletrani est suppositititium, genuinum vero Guntherus Henricus Plathnerus Getus; qui, ut Doctorum de hoc explora-

ret libello judicia, sub isto velo latere voluit. Nam plures habebat hujus notae dissertationes, quas κυριακῶν nomine cogitarat publicare, nisi mors immatura nobis eas invidisset, ut ipse testatur in epistola ad Joannem Gerhardum Vossium, quae est in litteris Virorum Clarorum ad Vossium numero quadringentesima duodecima. Fuit Plathnerus Illustrissimo Duci Saxoniae Vinariensi a consiliis, & supremo Concilio Ecclesiastico adscriptus.

His accedit Christiani Daumii de caussis amissarum radicum Latinae linguae Diatribe bellissima, in qua non paucas reperies voces Lexicis ignotas cum earum originibus, ex omnium aetatum scriptoribus collectas, erat enim Vir plurimae lectionis, & mihi, cum in vivis esset, a teneris fere meis annis amicissimus. Moderatorem agebat Gymnasii Cygnaei, cum superesset, & habebat instructissimam bibliothecam, ex qua nonnulla veteris ecclesiae Doctorum opuscula in lucem emisit, aut, cum essent rarissima, recudi jussit, ut & Indices Scriptorum Ecclesiasticorum, qui in Bibliothecis Patrum desiderantur, qui tamen mererentur ceteris, qui in opere vasto habentur, addi. Nemo autem nisi indoctus hoc scripti genus tamquam leve nimis contemserit. Qui enim non sunt barbari non nesciunt, in hac doctrina veriverbia vocum inveniendi summos ab omni memoria viros, Platonem, Julium Caesarem, Quiritium doctissimum Varronem, ne de aliis dicam, aliquid temporis & operae consumsisse. Invenies autem in hoc libello Daumium novam & aliis non tritam viam secutum esse in originibus Latinae linguae indagandis.

Subjicitur Daumio Andreae Rivini Dissertatio de Majuma, Maicampis & Roncaliis; ut & duae de Venilia & Salacia, in quibus fere Philosophorum & Philologorum omnium, qui tum temporis de aestu maris, & ejus causis aliquid ediderant, opiniones examinat. Prodierunt autem

MDCLI

MDCLI Lipſiae, ubi litteras humaniores docebat. Ejus auditor aſſiduus fui, cum pro concione Academica Dracontii hexaemeron & alios Pöetas Chriſtianos explicaret, quos poſtea cum ſuis animadverſionibus divulgavit ex mss. emaculatos. Inter diſſertationes de Majuma & de Venilia interponitur diſſertatio Joannis Frederici Franckenſteinii de Aerario populi Romani, qui & ipſe in illo Athenaeo politioris litteraturae Doctor erat celebris.

Hos libellos non incultos, tu, qua es ingenii elegantia, Henrici, non invitus leges. Memini enim, & cum magna voluptate memini illius temporis, cum nobiſcum ageres, quam avidus eſſes talium cupediarum Muſicarum, & quam ſuaviter non paucas horas ſaepiſſime conſumeremus confabulationibus de praeſtantiſſimis ſcriptoribus cum antiquis, tum recentioribus noſtrae patrumque memoriae, qui eos aut illuſtrabant, aut reconditos mores, ritus, tam eccleſiaſticos quam τῶν ἔξω, ſapientiaeque praecepta exponebant, aut qui ipſi tam oratione ſoluta, quam pedibus vincta, emendate diſerteque ſcribendi laude florebant, & propius ad illos veteres optimorum ſeculorum auctores accedebant. Nec poſt, cum tua ſors te a nobis divulſiſſet, umquam haec abjeciſti ſtudia, ſed iis nihil tibi jucundius, nihil antiquius eſſe cum ex litteris tuis, tum ex ſermonibus, quotieſcumque veſtram Urbem tranſeunti mihi tecum aliquot horas ponendi eſſet copia, cognovi. Nam noſtri ſermones non erant de vano Regum & populorum aeſtu, ſed de iis doctrinis, quae animum expoliunt, & mirifica quadam voluptate perfundunt. Nullus igitur dubito, quin hoc munuſculum, perpetuae amicitiae noſtrae monumentum, tibi futurum ſit acceptum Vale Vir doctiſſime, & me, quod facis, ama. Trajecti Nonis Jun. CIƆ IƆ CCI.

OPU-

OPUSCULORUM,

Quae in hac Collectione habentur, Syllabus.

THO-

THOMÆ REINESI D.
ΙΣΤΟΡΟΥΜΕΝΑ
LINGUÆ PUNICÆ:

errori populari,

ARABICAM ET PUNICAM

ESSE EANDEM,

opposita.

Ad Cl. Theol. D. VITUM WOLFRUM.

LECTORI, ſi quis erit, SALUS.

PΟnemation hoc, LECTOR, in gratiam AMICI, quem præſcripſi, concinnatum in forulis noſtris inter ἐποπτικὰ erat; ſed cum ISTE fato abreptus ſit, qui vita diuturniore erat digniſſimus, in memoriam ejuſdem, nemini doctorum notorumque non reverenter colendam, & privatam jucundiſſimæ inter nos, nec dum viſos & undiquaque diſſimillimos, συμφιλολογήσεως recordationem, id nunc eſto inter ἐγκύκλια. Ita veteres ſua πρὸς ἔκδοσιν elaborata adpellabant, quod ſic fierent ἔκκεχα & in circulis, pergulis, porticibus, ſcholis περιφόρητα περιβόητά τε. Id vero vel cum ἀδόξοις ὑποθέσεσι, cum frivolis ac inutili λεπτῇ τε γρύτῃ cenſetor: ego quoque cum ῥωπογράφοις ideo, καὶ ὁ Ἱπποκλείδης ὀ φροντιεῖ. Neque enim vel Moſchion, qui de raphano ſcripſerat, vel Dieuches, qui de braſſica, vel Themiſon, qui de plantagine, vel Phanias, qui urticæ laudes integro volumine condiderat, Plin. *l.* 19. *c.* 5. *l.* 20. *c.* 5. *l.* 22. *c.* 8. & 13. neque illi qui ovum, muſcam, podagram, febrim, calvitium, araneum, pediculos laudavere, propterea deſpectiores. Mihi ſufficit, τῷ μακαρίτῃ, uni item & alteri ὀ τῶν πολλῶν καὶ τῶν τυχόντων, impenſe id placuiſſe & præter exſpectationem meam; quod ut ſimul noſſes, adjeci literas unas alteraſque; potuiſſemque ejus argumenti plures, niſi metuendum mihi fuiſſet, ne judicium iſtorum tantorum de me æmulos meos irridentes ringenteſque magis irritaret; a quorum hominum iniquitate, ut qui ſibi ſolis omnia, (plaudente tamen nemine) aliis nihil tribuunt, cum ſint omnium, etiam eorum quæ ſcire præſumunt, imperitiſſimi, & qui quæ maxime non intelligunt, ea audaciſſime calumniantur, nemo fere ſe ſatis tutum per temporum, quibus illi ſuum ἀνυπεύθυνον & felicitatem debent, improbitatem præſtare poteſt. Et ſic invidiæ igitur occurrere ac præſtruere ſtudui; ἔϛι σώφρονος ἀνδρὸς ἔχθραν φυλάττεσθαι καὶ ὀργὴν, Plut. 1. *Sympoſ.* 4. Corvus ſi tacitus paſci

po-

potuiſſet, plus dapis, rixæ & invidiæ minus habuiſſet. Ita fert Apologus apud Horatium. Eum ego in animo habeo, proptereaque tenebras & ſilentium amo, ſola merendi bene de poſteris facultatis conſcientia fretus, lucemque ac famam, cujus a vere doctis abunde mihi domi ſuppetit, ut & a probis ſat probi nominis, inſequentem, qua licet, fugio: ridenſque interim vana hominum, qui quibuſvis artibus, frequenter etiam malis, & alieni nominis ruina ſcalas ad famam ſibi parare poſſe ſperant, vel fortunam habent pro virtutibus, falſo perſuaſi, non eſſe majus meritum, quam gratiam inveniſſe regnantium, ut eſt apud Caſſiodorum. Ii vero, ſi quidem ita velint, præcipui ſunto, ſitque illis aurea barba, fruantur tantiſper feranturque πλῷ δευτέρῳ καὶ ϛρατηγησάθωσαν τῆς Ἑλλάδος, εἰ δοκεῖ. Ego πόῤῥω Διός καὶ κεραυνοῦ & in poſterum rectum curſum tenens οὐ παύσομαι τὰς χάριτας ταῖς Μούσαις συγκαταμιγνὺς ἡδίϛαν συζυγίαν. Nolui autem, Lector, Diatribes hujus quidquam mutari ab eo, quo ad Wolfrumium primum miſſa eſt, ſchemate, præterquam quod in Capita eam, præmiſſis cujuſque Summariis, digeſſi, tædio legentium conſultum ſic fore ratus. Quod vero e Bernhardi Aldrete Canonici Cordubenſis Hiſpanico ſcripto, *varias antiguedades de Eſpanna, Africa y otras provincias* excuſo Antverpiæ a. 1614. paſſim excerpta, & meis adſuta nonnulla reperies, recens factum fateor, cum iſto interea indicio Viri Magnif. D. Bernhardi Bertrami JC. Cancellarii Ducum Saxoniæ eminentiſſimi, Amici mei Opt. Max. tot tantorumque de literis meritorum, ut nulla eis par laus reperiri poſſit, ejuſdemque obvia humanitate magnis etiam ante experimentis cognita, e nobili Bunaviorum Bibliotheca uti mihi contigerit: ea vero talia erant, ut ob elegantiam doctrinamque haud vulgarem, conſenſumque cum meis non inutiliter hic advocari poſſe viderentur. De ceteris, Lector, plene tibi, ſpero, ſatisfacient Epiſtolia, quæ in calce leges, ſi bonus es: diſſimilibus tui ne prolixior quidem excuſatio: hi propterea nec invitantur; inclamo potius,

ἑκὰς ἑκὰς ἔϛε βέβηλοι,

ὅϊινες ἄπειροι τῶν δὲ λόγων ἢ γνώμᾳ μὴ καθαρεύετε, ἢ γενναίων ὄργια Μουσῶν μήτ' ἴδετέ πω, μήτ' ἐχορεύσατε. Sed Te in rem ipſam nunc mitto. Perſcriptum Altenburgi Eid. Septemb. Anno ab O. R. cIↃ IↃ cxxx.

Thom. Reinesius Phil. & Medic. D. Phyſicus ejus Reip.

LITE

LITERARUM D. VITI WOLFRUM
Paſtoris & Superintendentis Cygnei
AD
Superintendentem Weidanum
Dn. LAURENTIUM ANDREÆ
SS. Theol. Licent. m. Jul. 1625. Poſt-Scr.

Quod ad Linguam Punicam attinet, utrum ſit Arabica, ego adhuc ajo & ita didici a Præceptore Schindlero in Lex. Pentagl. Col. 1614. *Johannes Druſius me in hac ſententia mea confirmat* L. 2. Qu. Ebr. 44. *ſed & Polyhiſtor ille Megiſerus accedit in* Theſ. Polygl. Tab. 1. *Non dicam de Hieronymo Arabicam Punicam nominante, quando de Alcherva ſeu Ricino agit. Non dicam de illo, quod Auguſtinus de Abeloniis ſcribit Punica declinatione ita dictis* הֲבֵל Habelonii, *perinde ut Jedon, Ainon. Quod ſi Dn. D. Reineſius melius quid me docere poterit, libens cedam veritati. Tu, ſi mihi ejus amicitiam conflaveris, rem facies pergratam. Vale.*

Reſponſum ex tempore D. THOMÆ REINESII Phyſici Gerani.

Q*uia CL. Dn. D. WOLFRUM ſententiam ſuam de identitate L. Arabicæ & Punicæ, quam & fuiſſe L. Vallæ, patet ex ejus ad Alfonſum Hiſpaniæ & Italiæ Regem Epiſtola reliqua in* Volum. Epp. Regum, Principum, Rerump. & Sapientum Virorum p. 351. Edit. Argentin. *itemque quorundam non omnino imperitorum ante annos* 140. *Gal. Martius* de Doctr. Promiſcua c. 6. *& Geſnerus in* Mithrid. p. 9. *indicarunt, quæque ipſius adeo* πολυγλωσσοτάτου *Guilh. Poſtelli fuit, auctoritatibus tantum firmat, de iis diſpiciendum. Interim rependo Schindlerum & Megiſerum CL. Erpenio, qui* Orat. 2. de Lingua Ebr. & Arab. errant, *inquit*, qui linguam Punicam Arabicam fuiſſe interpretantur; *itemque Druſii diſcipulo, & qui poſt Buxtorfios, Schigkardos, alioſque in Belgio maxime præſtantes* πολυαναγνωσίᾳ καὶ ποικιλογλωττίᾳ *viros, magnum Hebraiſmi hoc tempore columen eſt, Prof. in Academia Franekerana, Sixtino Amama, & Nicolao Fullero Anglo, Linguarum Orientalium callentiſſimo, & de ſpeciminibus per doctiſſimos Miſcellaneorum Theologi-*

corum libros sex editis celeberrimo; Ille expresse contradistinguit Ægyptiacam, Punicam, Arabicamque, & Hebrææ matris Dialectos esse scribit, Censura Vulgatæ Vers. Pentat. Gen. c. 41. v. 45. *Hic* l. 4. Misc. cap. 4. p. 484. Edit. Londin. *sermonem Cananæum, Tyrium, & Punicum pro eodem, &* l. 6. c. 12. *Pœnos, Tyrios, & Phœnices pro iisdem habet. Igitur e sententia Dn. D. W. cui Punica & Arabica Lingua eadem est, sermo Arabicus erit Cananæus sive Tyrius, & Arabes ipsi Pœni, Tyrii & Phœnices erunt:* Ἄτοπον, *& quod vel ipse, alii nemini,* ὐδὲ τῷ Ἑρμῇ λέγοντι, *temere crediderit!*

בשש.

TO' δὲ εὖ μετ' ἐμῦ καὶ τὸ δίκαιον: libet cum Euripideo hoc, sive Aristophaneo in Ἀχαρνεῦσι, quo traducto e Cicer. *Ep. ad Attic.* 1. *l.* 6. familiariter utebatur literatissimus Imperatorum M. Antoninus, exordiri. Non ergo ajo tantum, sed & ex erudita antiquitate demonstro ego, falli eos, qui Arabicam & Punicam, vetustas Linguas, pro una eademque habeant: quasi vero Arabicam Ebrææ Linguæ adfinem esse, summæque necessitatis ac utilitatis probare aliter nequeant, nisi eam cum Punica eandem esse statuant. A viris doctis constanter adsertum est, Arabicam Linguam Ebrææ surculum esse; id quod & sermonis de Lingua Arabica argumentum constituit Dn. D. Wolfrum; sed ad probandum id, quod volebat, usus est testimonio falso & frigidæ probationis præsidio, dum Patres quosdam de Lingua Arabica exponit, quam ii, illis quidem in locis, ne somniarunt quidem, iisque armis ad thesin suam defendendam utitur, quibus ipsi, quos sibi patrocinari autumat, nollent. Docebo autem hoc, non quod existimem salutem Germaniæ in eo versari, aut quod contradictione aliqua mea ægre facere Viro docto & seni de Ecclesia Christi bene merito gestiam, & pro obsonio habeam propter patratum pauxillulum, ut loquitur Turpilius Lemniis, grande jurgium ciere in amicum, ejusque nævum vellicare incivilius; (sum enim ἐυμενέστατος πρὸς τὰ τῶν πλησίον παροράματα, & errandi facilitati difficulter ignoscentes convitium humanitati facere scio) sed quod verum etiam in minutissimis anquirere oporteat, & cuilibet literatorum maxime a Sopho Judæo Seiracide *c.* 5. *v.* 18. dictum esse, ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν μικρῷ μὴ ἀγνόει, serio statuam.

C A-

CAPUT I.

SUMMARIA.

I. *Punica Lingua est, qua Pœni locuti sunt.* II. *OE & U commutantur.* III. *Mœri & Muri, Pomœria, Admœnio.* IV. *OEnus & unus, οἰνὸς, i. e. μόνος; unio, ὄινη, οἰνὰς, damnosus tesserarum jactus.*

I. PUnicam Linguam esse, qua Pœni locuti olim sunt, id vel pueri sciunt, & docet vox ipsa.

II. Diphthongus enim *œ* & *u* vocales sunt consuetudine commutabiles & eædem potestate.

III. Ita quod veteres Mœri, nos Muri dicimus, Scalig. *de c. Lat. L. c.* 21. Mœri autem ἀπὸ τῆς μοῖρας; a quo & pomœria: e τῷ pœna punio, e mœnia munio, consuetudine loquendi nostra mansit. Et optimum antiquitatis verbum admœnio in Plauti Pseudulo legimus, & in ejus Cistellaria restitutum a Palmerio: Isidorus in *Gl. mœnit, struit, ædificat.*

IV. Ex œnus & oinus, quod in Inscriptione antiqua tempestatis, quam in Corsico mari evaserat L. Cornelius Scipio Consul a. ab U. C. 494. teste, & ante paucos annos Romæ effossa legimus ἀπὸ τῦ οἰνῦ i. e. μόνυ, unus. Unio e Græco ὄινη; οἰνίζειν est μονάζειν; οἰνὰς vero vel ὄινη, ein Aeß auff den Würffeln; κενὸς βόλος, damnosus tesserarum jactus, qui & χῖος, κῖος, κύων; Canis; Pantinus *notis ad M. Apostolii Parœm. Cent.* 19. *Prov.* 53. *p.* 370. Souterius *l.* 1. *Palam. c.* 28. Sic utor ex œtor, curo e cœro, & id genus alia descendunt.

CAPUT II.

SUMMARIA.

I. *Pœni ad Africana littora consedere.* II. *Sunt a Phœnicibus, seu Φοινοῖς: Horatius explicatus de utroque Pœno.* III. *Phœnices in Syria Sidonis & Tyri cives.* IV. *Phœnicia ab amœnitate dicta: Cananæi, Phœnices, Pœni iidem.* V. *Cananæi a Canahane, qui* Κνᾶ *Philoni Byblio, & primum dictus est Phœnix.* VI. *Phœnices nautæ primi & audaces, dicti a* φοινίξαι, *quod deprehensos in mari, vel ad quoscunque appulissent, trucidarent: mercatores vafri. Sidon a perscrutando dictus. Cananæus, i. e. mercator: Cilix, pirata: Æthiops, Diabolus.* VII. *Hiramus seu Iromus Rex Tyri: Tatianus expositus.* VIII. *Lapidis Herculei seu magnetis usus primum apud Tyrios.* IX. *Tyrii Herculis cultores: Melicerta;*

licerta; Baal: Baalsamen: Hercules idem qui Sol, Mithra, Hebo. X. *Hercules* σωτήρ *Thasiorum.* XI. *Pacta Phœnicum & Locrorum pro fraudulentis: Hannonis peregrinationes pro rebus incredibilibus.* Βεργαΐζειν, *i. e. nugari, fabulari.* XII. *Pœni astuti,* παίπαλοι, *fallaces.* XIII. *Phœnices & Syri ad quæstum attenti; mercatores. Scylax Geographus explicatus: & Agatharchides contra L. Rhodomannum.* XIV. *Coloniæ Phœnicum plures.* XV. *Pelasgi dicti Tyrrheni cum Tusciam condidissent: Græcis Deorum cultum tradidere. Cecrops quando vixerit.* XVI. *Lingua Etrusca Sabinaque e Syriaca nata.* XVII. *Phœnices, Pelasgi dicti, in Atticam venere tempore famis in Palæstina sub Achabo Rege.* XVIII. *Siccitas triennalis tempore Achabi & Eliæ per fabulam de incendio Phaethontis a Poetis denotata est.* XIX. *Phœnices inventores fundæ: Balearium incolæ boni funditores.* XX. *Cadmus* καδμεία, *arx Thebarum. Thebæ a Syriaco* תֵּבָה *a quo & Græcorum veterum* θίβη, *pro quo post* θήκη *dixere. Theba Phœnicibus navicula.* XXI. *Studia, inventa, & potentia Phœnicum, præcipue Tyriorum.*

I. POeni vero in Africa tractus non exigui, maxime ad littora Maris Mediterranei & Freti Herculei incolæ.

II. Hi autem coloni & ἀπορρῶξ Phœnicum, quos veteres Græci appellabant Φοινικες; unde Pœnis Africanis nomen: & cum Horat. *l.* 2. *Ode* 2. utrumque Pœnum nominat, Phœnices Asiaticos & Africanos innuit: & Virg. 5. *Ecl.* per leones Pœnos intelligit Africanos.

III. Phœnices autem Syriam Occidentalem possidebant; unde tota ora maritima Syriæ obtensa ad Ægyptum usque Phœnice ab amœnitate dicta est, Latinis Punica & Phœnicia.

IV. Id enim incolarum lingua פנק significat, Bened. Arias Mont. *l. de* 12. *Gent. c.* 8. & quidem Phœnices urbium duarum toto orbe clarissimarum Sidonis & Tyri cives fuerunt, pars Cananæorum. Prorsus enim una eademque gens est, si proprie loquamur, Cananæorum apud Ebræos, & Phœnicum apud Græcos: Scult. *Obs. in Matth. & Marcum c.* 43. Addo ego, & Pœnorum apud Romanos.

V. Nam Sidon filius Cenahanis Gen. 10, 15. sive Κνᾶ τοῦ πρώτου μετονομασθέντος Φοίνικος, qui primus, vel qui prius cognominatus est Phœnix, ut Berosus *l.* 2. & e Sidoniorum Censualibus Philo Bybliensis prodidit apud Euseb. 1. *Præpar. Evang. c.* 7. & apud eundem *l.* 9. *c.* 17. Alex. Poly-

Polyhistor. ex Eupol. Κανααν πατέρα τῶν Φοινίκων vocat, ac ab eodem historici communiter Phœnicas & Afros deducunt.

VI. *Hi sive Cananæi, sive Phœnices, sive Sidonii, sive Tyrii, quod ἀρξάμενοι ἀπὸ νυκτιπλοίας essent artis naviculariæ, præter fabricæ rationem, peritissimi,* ἄστροις τεκμαιρόμενοι τὴν ὁδὸν, Lucianus in *Icaro Menippo*; & *mercatores avarissimi, callidissimi, vaferrimi, ac ad quæstum perspicacissimi, ob eamque rem terrarum remotissimarum scrutatores, perlustratoresque audacissimi in varias Orbis partes colonias deduxere; Uticam, Carthaginem, alias in Africa, in Bœotia Thebas, Gades ad Oceanum, Tyrum & Aradum insulas cum urbibus in sinu Persico,* Strabo *l.* 16. *Credo libero commeantes mari sæpiusque adeundo, ceteris incognitas terras elegisse,* ait Q. Curtius; & Strabo *l.* 17. *Celasse alios, præsertim vicinos ejusdem studii, navigationes suas; Carthaginenses etiam solitos mergere peregrinos, qui in Sardiniam vel Herculis Columnas navigabant, ne emporia proderentur,* scribit, *& eapropter Græci de nonnullorum sententia* Φοίνικας *dictos sic voluere* ἀπὸ τοῦ φοινίξαι, *quod Perrhœborum lingua* αἱμάξαι, *trucidare significat, l. de mirab. audit. p.* 115. *edit. Sylburg.* Signanterque Strabo *l.* 16. *f.* 876. τῆς περὶ τὰς ναυστολίας δυνάμεως τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀποικίδων ἐπὶ πόλεων τεκμήριον. Eademque fere Diod. Sic. *l.* 5. *f.* 299. *Ut Sidonem gentis suæ principem vere fuisse* φερώνυμον (nomen enim a venando, inquirendo, perscrutando צָדָה reperit) *posteri etiam seri ostenderint.* Et mercaturæ Cananæorum vel illud attestatur, quod per Metonymiam Cananæus diceretur, qui esset mercator: ita Prov. 31, 24. transeunte in appellativorum classem nomine proprio: qua ratione Chaldæum pro Mathematico, vate ex astris, divinationum perito, Dan. 2. *vs.* 2. Arabem pro latrone, Jer. 3, 2. Ezech. 38, 13. Cilicem pro pirata, Ægyptium & Æthiopem pro nigro, & hinc pro Diabolo, quia atra ejus Maniumque figura fingeretur, poni a Scriptoribus, & ab Italis lingua provinciali *li Corsali*, ob Corsicæ incolarum λῃστρικὴν, de qua infames sunt, adpellari piratas scimus. In hanc rem ita B. Aldrete laudati Operis *l.* 2. *c.* 2. *p.* 223. *Fueron los Chananæos dados a la mercantia i grangerias, i assi en la lengua sancta metaphorica-mente Chananeo, qui ere dezir mercadere:* Et *l.* 1. *c. ult. p.* 174. *En las sagradas letras Cananeo se dize el tratante mercader, i su negociacion, i de nombre proprio se buelue appellativo, como al Arabe toman por ladron, no por la propriedad i naturaleza, sino por loque usan estas naciones, i tienen por oficio i exercicio ordinario.*

VII. Quod vero naviculariam ipſorum peritiam attinet, patet de Hiramo Rege Tyri, 1. Reg. 9, 27. quem archiva Phœnicum Iromum vocant; Clem. 1. *Strom.* Ἔιραμον, Tatianus λόγῳ πρὸς ἕλληνας, Χείραμον e LXX. Senioribus, qui id ex Ebræo חירם: Græci enim τὸ ח heth gutturale nonnunquam prorſus omittunt, tumque vocalem ſubſcriptam tantum referunt, nonnunquam per χῖ efferunt. Theophilus Antioch. *l.* 3. *ad Autol.* Ἱέρωμον.

VIII. Nec falſi ſunt illi, qui primam magnetis, lapidis Herculei ſeu hegemonici, inventionem & uſum Tyriis adſcribunt, Fuller. *l.* 4. *Miſc.* *c.* 19. ex Eraſmi *Chil.* 1. *Cent.* 5. *Ad.* 87.

IX. Sunt enim hi veterrimi Herculis cultores, Diod. Siculus *l.* 17. *c.* 4. Cic. 3. *de Nat. Deor.* Strabo *l.* 16. Τιμᾶται καθ' ὑπερβολὴν Ἡρακλῆς ὑπ' αὐτῶν, & Dionyſius Periegetes *v.* 453. quem & ſua Lingua appellabant Μελίκαρθον, Philo Byblius apud Euſeb. 1. *Præp. Evang. c.* 10. Melicertam, i. e. Regem urbis ſuæ, πολιοῦχον θεὸν, patronum, ut Sidonii Baalem ſeu Baalſemen, Cœli Dominum ſeu Solem: παμπόλλους καὶ μεγίστους αὐτῷ σηκοὺς οἰκοδομήσαντες, Theodoret. 8. θεραπ. Herculem enim hunc nihil aliud eſſe, quam Solem, eundemque cum Mithra, Serapi, & Hebone, communem Campaniæ, declarat Macrobius, ejuſque duodecim labores perluſtrata a Sole quotannis XII. ſigna Zodiaci denotare Porphyrius: & Sacerdotium Herculis apud Tyrios erat ſecundus a Rege honor, Juſtin. *l.* 18. Quin & cultum hunc Herculis colonis ſuis contradidere Carthaginenſibus, Gaditanis, (Mela *l.* 3. & Juſtin. *fine l.* 44.) Thaſiis.

X. Qui & ejus nomine monetam publicam inſigniebant cum lemmate, ἩΡΑΚΛΕΌΥΣ Σωτῆρος θασίων Reuchlin. *l.* 2. *Cab.*

XI. Calliditate vero adeo fuerunt notati, ut & proverbio Phœnicum pacta, pro improbis, inſidioſis & fraudulentis, dicantur hodieque: Φοινίκων συνθῆκαι apud Apoſt. *Cent.* 20. *Prov.* 27. & Λοκρῶν συνθήματα, *Cent.* 12. *Prov.* 10. ἐπὶ τῶν παρακρουομένων καὶ ἐνεδρευτικῶς συντιθεμένων: Φοινικὸν ψεῦδος, Punicum, prodigioſum mendacium. Habebant enim inter res parum veriſimiles illa, quæ in Periplo Hannonis Carthaginenſium ducis narrabantur: eaque ratione Λιβυκὰς βίβλους τάς τε Ἄννωνος πλάνας, teſte Athen. *l.* 3. pro incredibilibus & immanibus quibuſdam λαπίσμασι: de cujuſmodi male audiebant olim Antiphanes Bergæus, qui verbo Βεργαΐζειν, quo pro nugari fabularique proverbialiter utimur, occaſio ſic fuit: Pytheas, Evemerus apud Strabonem; maxime Palæphatus,

tus, qui fictis veri speciem addere, & sic fallere vel maxime cautos valuit.

XII. Punica fides, de Hannibalis perfidia, apud Val. Max. *l. 9. c. 6.* Homero Phœnices, δολωμάτων deceptionum astutiarumque non rudiorum aliquarum, sed minutissimarum, propterea sunt πολυπαίπαλοι: E. Ruding. *not. ad Synesii l.* 1. *de Provid. p.* 173. Cic. *Orat. in Rullum*; *Pœni fraudulenti & mendaces: Tyrii* Virg. 1. *Æn.* & Silio *l.* 2. *Libyci populi sunt bilingues*, i. e. fallaces, ut exponit Servius: *Afri subdoli & mendaces*, Firm. Mat. *l.* 1. *Ast. c.* 1. *Fides eis nulla, nisi quantum expedit*, Al. ab Al. 5. *gen. d. c.* 10. Pœni autem sunt ipsi Afri, Tiraq. not. *ad Al. l. 6. c. 4. f.* 844. Et quam insigne τῦ παιπαλήματος τῦ Κερκωπείου veteratoriæ ejus suæ ediderint specimen, cum primum Africam appellerent, adnotavit Albericus Gent. *l.* 2. *de Jure bell. c.* 4. e Justin. *l.* 18.

XIII. Quam porro cum Syris ipsis toti in quæstu fuerint occupati, docet Diod. Sic. *c. 6. l. 9.* & adagio Vulgatus, *Phœnices adversus Syros*: cui parallelum *Ægyptii adversus Ægyptios* Esa. 13, 12. quando similes cum similibus committi significamus. De eorum ἐμπορικῇ ad remotissimos populos, & commerciis horum est apud Ezech. 27, 13. Esai. 23, 8. Os. 12, 7. exercuisse hanc cum Mesech, Tubal & Thogarma, i. e. Ponti Euxini accolis. Quin & cum Æthiopibus Insulæ Cernes, quæ cum hodie dictis Canariis eadem fuisse videtur, incolis, quibus mercem Ægyptiam, sc. γρύτην λεπτὴν καὶ ποικίλον φόρτον, stuppas, linum, telas, unguenta, vitra diversiformia, fictilia varii generis & alia παντοῖα vendere, & vicissim ab illis pelles dentesque elephantorum, leonum, pardalium, cervorum, cicurum etiam animalium emere solitos fuisse, Scylax Geographus antiquissimus *in Periplo edit. Hœschel. p.* 159. prodidit. Quanquam istam navigationem, quam a Columnis Herculis duodecim dierum fuisse scribit, Pœnos potius Africanos, quam Phœnicas Asiaticos instituisse verisimile sit: De Sabæis, πᾶν τὸ πίπτον εἰς διαφορᾶς λόγον ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἐκτεταμιευομένοις, *qui, quicquid præstantissimum in suo genere habetur in Asia & Europa, conferunt, dispensant, exhibent, recondunt*, est apud Agatharch. *l.* 5. *de Mari Rubro*: (Rhodom. quid esset διαφορᾶς λόγος hic non intellexit: vertit enim quicquid sub calculum transportationis cadit) *quod* φιλεργίαι τῶν Φοινίκων λυσιτελεῖς ἐμπορίας κατεσκευάκασι.

XIV. In mari Ægæo vicinam Thraciæ Thasum urbem & insulam coloniam habuere, Herod. *Musa* 2. Apollod. *l.* 2. *Biblioth.* Marcianus Heracl. *Periegesi.*

 XV. Inde

XV. Inde migrarunt in Atticam appellatique sunt, teste Dion. Halicarn. *l.* 1. *Antiq. Romanar.* Pelasgi, τῶν ὀρνέων τοῖς καλουμένοις πελαργοῖς εἰκασθέντες, ὡς κατὰ ἀγέλας ἐφοίτων εἴς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον, *quia instar avium quæ pelargi*, h. e. *ciconiæ*, *appellantur agminatim vagarentur*, οὐκ ἐς τὸν Πόντον, οὐδὲ ἄχρι τῆς Μαιώτιδος καὶ τοῦ Βοσπόρου μόνον εἰσπλέοντες, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλανικῆς, καὶ βαρβαρικῆς θαλάττης ναυτιλλόμενοι. Ἅπασαν γὰρ ἀκτὴν καὶ πάντα αἰγιαλὸν, ὡς εἰπεῖν, διεξερευνασάμενοι καθ' ἕκαστον ἔτος ὀψὲ τοῦ μετοπώρου εἰς τὴν αὐτῶν ἐπανίασιν, inquit Lucianus *Toxari*: istaque occasione Græcis Deorum religionem primi cum Ægyptiis tradidere, Herod. *Musa* 2. ætate Cecropis; quem cum Pharaone Ægyptio fratre, ad quem tum quacunque de causa secesserat Athenis, undis maris Rubri absorptum periisse tradit e l. *de imagine mundi* Nauclerus *generat.* 26. & Fr. Lud. Urreta *l.* 1. *hist. Abassin. c.* 7. vel hoc ipso πολυπλανήτῳ κάρτα Phœnicum ἀποβλαστήματα se esse testantes. Hinc in Epirum & Italiam delati Τυρσηνοὶ, Tyrrheni dicti sunt, & Tuscæ genti origo fuere ἐπὶ πλεῖστα τῆς οἰκουμένης πλανηθέντες, penetrato etiam, prætervectis litoribus Hispaniæ & Galliæ, mari Balthico ad succinum conquirendum, Full. *l.* 4. *c.* 9. ἀνθρώπων τῶν πλείστων κρατησάντες, ut loquitur Plut. *Romulo*.

XVI. De Tuscorum a Syris propagatione vel voces illæ, quas Scriptores appellant Tuscas, fidem fecerint: ad Syriacam enim reducere eas facile est, uti erudite ostendit in *æsar*, *nepos*, *falantum*, *subulo*, *baltea*, quæ voces Etruscæ linguæ sunt, P. Merula *Cosm. P.* 2. *l.* 4. *p.* 792. perinde ac Sabinas, Scal. ad *Varron. p.* 64. *& p.* 30. Olim Tuscorum lingua fuit Aramæa.

XVII. & XVIII. Porro ista migratio Phœnicum in Atticam, quia fame Phœniciam adfligente factam esse scribunt, (sterilitate frugum compulsum, in Italiam pervectum esse patria discedentem Tyrrhenum, scribit Paterc. *init. hist.*) verosimiliter ad siccitatem & sterilitatem indeque secutam σιτοδείην illam refertur, de qua 1. Reg. 16. & apud Joseph. *l.* 8. *c.* 7. legimus, *universæ Palæstinæ ad preces Eliæ divinitus immissam fuisse triennalem*, *regnante in Israel Achabo*, *qui cum Jezabelem*, *filiam Ithobali Tyriorum Regis*, *uxorem habuerit*, *sub ipsius Ithobali imperio*, *forte etjam auspiciis jussuque ejus*, *sedes alias sic quæsivere.* Consentit circa datum tempus, quod incendium Phaëthontis de exustione terræ & ἀνομβρίας ipse Plato ex Ægyptiorum traditione exponat: non enim sunt fabulæ a veteribus temere & e nihilo confictæ nugæ, sed vel veritatem gestorum,

ſtorum, vel morum doctrinam, vel præcepta imperandi, vel naturas rerum harum coloribus involvere, & poſteris per manus tradere ſapientum artificium habebatur. Id vero circa iſta tempora contigiſſe itidem tradunt Chronologi: Herw. *Chron. nova c.* 31. *&* 269.

XIX. Sed & Siciliæ partem cum vicinis inſulis, Thuc. *l.* 6. Sardinia, Gaulo & Melita, Diod. Sic. *l.* 5. ac Baleares occupavere: Strabo *l.* 3. De Balearibus adſtruit, quod Syrophœnicas fundam inveniſſe ſcribit Plin. *l.* 7. *c.* 56. Balearium vero incolas σφενδονίτας fuiſſe optimos, a Phœnicibus id exercitii genus edoctos puta, Strabo.

XX. De Cadmo Agenoris e Thelephaſſa ſive Argiope filio, Phœnicis & Thaſi fratre, Pygmalionis ac Didûs avo, occaſione raptæ a Jove in taurum verſo, & in Cretam avectæ Europæ ſororis, patria migrata, in Bœotiam & Græciam univerſam literas, quæ propterea Φοινικικὰ σήματα Κάδμου vocantur a Poeta, & nomenclaturas rerum traducente, Plin. *l. d.* & conſtituta in Bœotia regia Καδμεία, conditore etiam Thebarum, Conon διηγήσεσιν apud Phot. *Cod.* 186. *narr.* 36. Strabo *l.* 9. & Pauſan. *in Bœot.* quibus e Syria petitum nomen תֵּבָה, Clem. *l.* 5. *Strom.* θηβωθὰ enunciat, quod arcam ſignificat, a quo & Græci veteres formavere ſuum θίβις, θίβη vel θήβη (utitur Hippolochus in *Epiſt. ad Lynceum apud Athen. l.* 4. *f.* 129. & *LXX. Exod.* 2.) impoſuit. Alii ad naviculam, qua trajecerat, ſic reſpexiſſe volunt, quæ Phœnicibus *Theba*; nihil hic dicam; res eſt ἔλεγχος ac omnibus fere hiſtoricis decantatiſſima. Videatur Nicander *l. de Europa:* Ovid. 3. *Metam.* Tacit. *l.* 11. Curt. *l.* 4. Diod. Sic. *l.* 6. *c.* 15. *&* 18. Herod. *Muſa* 5. Philoſtratus *Fabularum Apollonianarum*, ut vocat Scaliger, 4.

XXI. Studia horum hominum Deus ipſe ad Ezechielem *c.* 27. commemorat: deſcribit etiam Ruffus Feſtus Avienus poeta antiquus *Dionyſii Periegeſeos paraphraſi* dum ait *v.* 906.

Phœnicum regio eſt: hi rubro gurgite quondam

(ſcilicet ſolventes ex Etſion-gaber 1. Reg. 9, 26. & Indicæ claſſis portu Ælothis, Deut. 2, 8. Ælana, ſeu Albo pago, ubi navalia ſua pro trajectu in Indias habebant,)

Mutavere domum, primique per æquora vecti
Luſtravere ſalum; primi docuere carinis
Ferre cavis orbis commercia; ſidera primi
Servavere poli.

Et Syrophœnicas (edoctos ab Abrahamo Carris Mesopotamiæ advena, ut placet O. Heurnio *Chaldaic. p.* 31. Full. *l.* 4. *Extr.* & Damasci, dum veniret in terram Canaan, aliquandiu commorato cum potestate, ut e Nic. Damasceno refert Jos. *l.* 1. ἀρχαιολ. *c.* 8. & Justin. *l.* 36. quod J. Boulduc. *l.* 3. *de Eccl. ante legem c.* 1. de regis sacrorum munere, quod Abraham ibi sustinuerit exercueritque, eaque occasione Eliezerem spiritualiter genuerit, interpretatur,) quinque hæc humano generi præstitisse, literas, siderum cognitionem, navigandi industriam, militiæ disciplinam & frequentem urbium exstructionem, adserit Plin. *l.* 5. *c.* 12. & 19. & omnino de illorum θαλαττοκρατείᾳ intelligendus Conon *l. d.* cum ait: οἱ Φοίνικες μέγα (ὡς λόγος) ἴσχυον καὶ πολλὴν τῆς Ἀσίας καταστρεψάμενοι. De Tyro vero vetus a temporibus Constantinianis orbis descriptor ἀνέκδοτος, quasi sibi oculis usurpata: ἡ πάντων ἐμπορίαν ζεσῶς ἄγουσα, μεγαλύνως εὐδαίμων ἐστιν. Οὐδεμία γὰρ σχεδὸν πόλις τῆς ἀνατολῆς ἐστιν αὐτῆς πυκνοτέρα ἐν ἐμπορίᾳ, καὶ πλουσίους ἄνδρας ἔχουσα, καὶ δυνατεύοντας ἐν πάσαις πύλαις. *Phœnices igitur*, verba sunt Aldrete *l.* 1. *c.* 24. *fueron gente sabia, i mui estimada en el mundo: fue gente ilustre i famosa en el mundo, conocida por sus navegaciones, siendo los primeros, qui sulcaron los mares, i que ensennaron el arte de naugar, illevaron las letras a Græcia, como Critias dixo dellos en el libro primero de Atheneo*, Phœnicum inventum litera nempe loquax: *I fundaron en diversas provincias muchas ciudades.*

CAPUT III.

SUMMARIA.

I. *Tyrii Metœci in Africa condidere Uticam Karthagine priorem.* II. *Factum id tempore famis, quæ Achabo Rege Palæstinam adflixit.* III. *Locus libro* περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων *explicatus.* IV. *Anni veterum quadrimestres.* V. *Leptis, Adramythum, Gades, Hippo, Bætis, Barcino, opera Pœnorum.* VI. *Sarra, Sara, Sora, Sor, Tur, Tyrus; Sar piscis, sed quem Servius nobis finxit, ut, quid ostrum Sarranum, exponere posset.* VII. *Virgilius illustratus; Servius castigatus.* VIII. *Carthago, nova civitas: quando, a quibus condita.* IX. *Cadmus ab Ebr. Kedmah, antiquus; vel Kadim, Oriens.* X. *Phœnices a Josua expulsi patria Cananæa fugere in Africam.* XI. *Carthago dicta Cadreanech, i. e. sedes Anacim, qui fuere populi Palæstinæ.* XII. *Procopius rerum Vandalicarum Gothicarumque scriptor,*

ptor, Justiniano Imperatori σύγχρον⊗. XIII. *Græculorum de Germanis cavilla, itemque Judæorum de Imperio Rom. & in Chaldæos scomma captatum e nomine.* XIV. *Phœnices Gergesæi in Africa exules Cananæam repetiere a Judæis possessoribus, uti ipsis videbatur, injustis, arbitro Alex. Magno.* XV. *Tyri Gaditanos & Bæticos rogant suppetias contra Nabuchodonosorem; item Karthaginenses contra Alex. Magnum.* XVI. *Tyrii & Pœni ὁμοεθνεῖς: hi Tyrum decimas mittunt nave ἱεραγωγῷ inde dicta ad Herculis.*

I. PRoxime huc spectat, quod cum opibus & multitudine abundarent Tyrii seu Phœnices, (verba sunt Justini *l. d*) missa in Africam juventute Uticam condidere: quam ob id Strabo *l.* 17. Tyriorum coloniam, & Tert. *l. de Pallio*, sororem Carthagini in proximo civitatem, vocant. Utica autem & prior Carthagine fuit, & cum hujus fundamenta jacerentur, anni non ita multi a conditu illius effluxerant; missos enim fuisse legatos ad Didonem sociosque advenas, qui dona ut consanguineis afferrent, e Justin. *l. d.* constat.

II. Quo fit ut hanc Phœnicum in Africam ἐπήλυσιν Uticæque initia cum ista in Atticam, de qua cap. 2. Num. 15. & 17. eodem tempore eademque de causa factam, opiner.

III. Id vero quod *l.* περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων ex historiis Phœniciis refertur, Uticam ante Carthaginem annis ducentis octoginta septem conditam esse, fidem vix merebitur, si de annis vertentibus seu solaribus intelligas.

IV. Optime vero conveniet Ithobali imperio, si de quadrimestribus, quales Ægyptiorum, Athenienstum, aliorumque populorum antiquitus fuisse scimus. Cum enim Carthago anno post ἐνθρονισμὸν Ithobali septuagesimo quinto condita fuerit, patet illos ducentos octoginta septem annos quadrimestres, ut qui æquipollent septuaginta & uni solari, ad annum imperii Ithobali quintum quartumve pertingere, & hunc verum esse Uticæ conditus terminum.

V. Condidere & Leptin, quam Silius Sarranam, i. e. Tyriam ἐπιθετίζει: Adramythum: Gades in Europæ Peninsula, Diod. Sic. *l.* 5. & 25. Plin. *l.* 5. *c.* 19. quæ Lucano *l.* 7. & Silio *l.* 16. Tyriæ: Hipponem, Sall. *Jugurt.* & in Iberiæ Occidentalis seu Hispaniæ litoribus Bætim, Pineda *de rebus Salom. l.* 4. *fol.* 154. & 164. Barcinonem, Auson. *Ep.* 24. *ad Paulinum*, auspiciis Amilcaris Barcæ, Hier. Paul. *in descript. Barcini.*

cin. Carthaginem novam in agro Spartario, itemque ad Iberum alteram veterem dictam, Mar. *l.* 2. *rer. Hisp. c.* 8. aliaſque plurimas.

VI. Et hinc eſt quod, teſte Valerio Probo ad *Virg. Georg.* Ennius Pœnos appellat Sarra oriundos. Sarra enim Gellio *l.* 14. *c.* 6. Σάρα Τυρίων πόλις Scylaci *in Periplo p.* 147. Sora Stephano, τῷ tſade cum ſamech confuſo, Sor, Theod. *in Ezech.* Tur Syris, quod tſade utramque literam t & ſ valeat: vel Chaldaico more ſchin mutato in tau, quod Guid. Fabricio & Maſio placet apud Aldr. *l. d. p.* 237. Τύρος Græcis & Latinis ταυτώνυμα ſunt. Itaque Plauto *Trucul. a.* 2. *ſc.* 6. *v.* 58. purpura ex Sara, eadem eſt cum Tyria: & Juvenali *Sat.* 10. *pictæ Sarrana aulæa togæ*, pro purpurea toga, habitu videl. triumphali, quem e Capitolio, Palatio vel Templo Jovis deſumere ad hos uſus ſolebant, Lamprid. *in Alex. Severo.*

VII. Et Virgilius Sarranum oſtrum alicubi, quod Tyrium muricem alibi vocat; neque eſt ut de piſce Sar, a quo Tyrus dicta ſit Sarra, quod nobis perſuadere voluit Servius *ad* 2. *Georg.* cogitemus. Gratis enim eum ſibi confinxit; vide Merulam *ad* 7. *annal. Ennii.* Quin & Sarraſtas populos apud eundem *Æn.* 7. quos Conon in *l. de Italia* Pelaſgos, & quoſdam e Peloponneſo convenas fuiſſe, recte ſcribit, ab eadem Sarra ſic dictos eſſe contra Servium, qui a flumine Campaniæ Sarro nomen vult accepiſſe, tueor. Illud enim Pelaſgorum examen non aliunde, quam e Phœnicia ejuſque metropoli Tyro prorupit, ut dictum ſupra.

VIII. Nobiliſſima autem illarum urbium omnium Karthago, auſpice Didone ſeu Eliſa Phœniſſa, quam ſic tertiam orbis partem, ignotam ſc. ante, Africam quæſiſſe ſcribit Juſtinus *l.* 11. *p. m.* 128. Condita fuit anno 134. poſt conditum Templi Salomonici, decimo ſeptimo Pygmalionis, decimo ab ejus fuga; cujus Nomen אֱלִישָׁה ut & ipſius urbis mere Ebraicum. Kartha enim, Chadtha vel Chadatha quaſi novam civitatem dicas, quod & agnovit acceptum è Livio Solinus *c.* 27. & Serv. *in* 1. *Æn.* quorum alterum Chaldaicum ex Ebræo קֶרֶת *Kareth*; alterum Ebraicum חֲדָשָׁה *Chadaſchah*, mutato ש in ת: a quo Siculum Καρθαδὼ vel Καρθάδα, & Græcum Καρχηδὼν, unde Καρχηδόνιος, quod eſt, Karthaginenſis, quam proxime abeſt, quanquam nec Latinum Karthago penitus abludat. Etiam Silius Karthaginenſes vocat Sidonios & gentem Cadmeam.

IX. Cadmus autem ab Ebræorum קַדְמָה *Kedmah*, id eſt, *antiquus*, *priſcus*, tum tempore, tum loco, tum dignitate & officio προεςὼς:

Καδμεῖα,

Καδμεῖα, *antiqua* : vel etiam a קדים *kadim*, h. e. *oriens*, *aurora*: Phœnices enim & Syri Africanis erant Orientales: & ita Cadmus dictus, quod esset מִזְרָחִי *mizrachi*, & ab Oriente venisset.

X. Imo Josuæ temporibus, sex ante Byrsæ & Carthaginis initia seculis, magna Cananæorum Phœnicumque vis bello sacro profligata, *succisis prius arboribus*, *obturatis fontibus*, *& destructis urbibus*, ut est in Thargum *Cant.* 3. *v.* 5. in Africam exul devenit: tria enim diplomata, Cananæos ad deditionem ac pacem invitaturus, æquis conditionibus propositis, cum bellum, nisi denunciatum communi consensu gentium, non videretur justum de mandato divino, (Deut. 20, 10.) per Feciales miserat Josua: *primum*, fugiat, qui vult: *secundum*, dedat se, qui vult: *tertium*, pugnet, qui vult. E Gergesæis multi crediderunt Deo, & fugerunt in Africæ provinciam, quæ Esa. 36: 17. *terra terræ Cananæorum simillima* dicitur: R. Maimon *Halacha Melachim cap.* 6. apud Schigkard. de *Jure Regio Ebr. pag.* 119. Et vel ideo Τρίπολιν τῆς Ἀφρίκης locum fugæ Cananæorum recte nominat Euseb. *l.* 1. *Chron.* Græc. ὡς ἦσαν ἐν τῷ κλήρῳ τοῦ Χάμ.

XI. & XII. Quin & de stirpe Enac, (quem sive gigantem & inusitata statura, fortitudine ac ferocia, quæ recepta sententia est, sive hominem dignitate potentiaque illustrem & admirabilem, ac propterea torquatum fuisse, quod probat Jac. Boulduc. *l. de Ecclesia ante Legem* 1. *c.* 8. 9. & *l.* 3. *c.* 2. & 3. Et refert Drus. *ad Jos. c.* 11. *v.* 21. dicamus, parum admodum refert:) reliqui populi, quorum metropolis fuit Hebron, Jos. 14. *v.* 15. & 15. *v.* 13. pars Cananæorum, in Africam tum ejecti sunt, si qui lupi vespertini prædonis Josuæ manus effugissent, eaque loca, in quibus postea Carthago exstructa, insedere. Inde est, quod Carthago a Pœnis appelletur *Cadreanech*, q. d. *sedes Anacim*, seu posterorum Enac. Huc autem adpulsi ἐξαγωγεῖ, φυλάρχῳ & duce profectionis Atlante, Heurn. *Chald. p.* 32. condiderunt Regnum Mauritaniæ; testes Columnæ duæ lapideæ in Tingitana, etiam post annos bis mille a re gesta, superstites, & Phœnicio ejus seculi sermone inscriptæ, verbis id Græce sonantibus: Ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ φυγόντες ἀπὸ προσώπου ἸΗΣΟΥ τοῦ λῃστοῦ υἱοῦ Ναυῆ: *Nos sumus qui fugimus a facie JOSUÆ prædatoris filii Nun*: Procopio Cæsarea-Palæstino, qui Belisario exercitus Justinianei in Italia contra Gothos, & in Africa contra Vandalos Imperatori legatus & comes expeditionum ejus fuerat, (teste Suida,) visæ. Describit sic ipse *l.* 2. *Vand. f.* 135. *edit. Hœschel.* & suppar ei Evagrius Scholasticus *Hist. Eccl. l.* 4. *c.*

18. Suid. in Καναάν. Mornæus *l. de Ver. Relig. Christ. c.* 26. Niceph. *l.* 19. *c.* 12. Seldenus *Synt. de Diis Syris*, *Prol. c.* 3. *p.* 18. Aldrete *l.* 3. *c.* 15. Quamvis Aben Ezra ad *v. penult. Prophetiæ Obadiæ* ex istis fugitivis Alemannos veteres ortos esse, fortasse solo in Germanos, quibus Japheti e Gomere posteros esse invidit, odio, scripserit, teste Elia in *Thisbi.*

XIII. Quod ipsum etiam Græculum eum, qui Chronici, *Alexandrini* dicti, auctor est, adeo transversum abripuit, ut Germanos ex Emor Canaanis filio descendere, Eusebio, quem tamen in reliquis omnibus sequitur & exscripsit totum, qui Amorrhæos ab isto recte derivat, hic quidem neglecto, calumniaretur; *edit. Raderi Monach. p.* 66. Homo simili cum Judæis ἀβελτηρίᾳ, qui Romanos, sub quorum imperio vivunt hodieque, per metathesin, seu paronomasian potius, Amorrhæos, exsecrabilem Deo colluviem, cujus exscindendæ mandatum ab eo acceperant, & שתשפט אדום רשעה *imperium Edomi nequam* nominant: & ne quid contumeliarum desit, porco, uni e quatuor immundis animalibus, Lev. 11. *v.* 4. 5. 6. & 7. memoratis, comparant: eodemque pro acumine suo Chaldæos, qui כַּשְׂדִּים *Caschdim*, a capite suæ gentis Cesed, filio Nachor fratris Abrahami, Gen. 22, 22. adpellantur, nuncupant כְּשֵׁדִים *Caschedim*, q. d. ἀυτοδαίμονας ἀντιδιαβόλους, ipsissimos diabolos, litera servili כ *Caph* in *Caph le-emitath*, ut vocant Grammatici, h. e. veritatis seu similitudinis particulam notamque כְּ *Che*, mutata: de qua Fagius *not. ad Paraphr. Chald. Onk. Gen.* 2, 25.

XIV. Phœnicas istos Gergesæos, qui in Africa sic exularunt, sub Alexandro M. Cananæam repetiisse, & cum Judæis, a quibus duce Josua per vim (vis eis videbatur, quod Divino jussu ille fuerat exsecutus,) avita possessione dejecti fuerant, de dominio coram Judice Rege disceptasse scribunt DD. Thalmudici. Ejus litigii historiam etsi alius auctor nemo literis conservaverit, quod quidem sciam, de veritate tamen ejus dubitare non licet, cum vero sit simillimum, extrusas terra Cananæa, patria sua, vi majore gentes Palæstinas necessitati quidem obtemperasse & tempori, sed omnem tamen de recuperanda aliquando spem non abjecisse, præstolantes quamcumque occasionem actione postliminii iniquos possessores turbandi ac persequendi. Eam, cum obferretur sub Rege novo, de cujus fortitudine, justitia, clementia multus per totum terrarum Orbem sermo esset, post tot etiam secula, non negligere potuerunt: allecti forte exemplo Sanballethæ Cuthæi, Satrapæ Samaritani, qui ab eodem

dem Rege jus erigendi in monte Garizim Templi, & instituendi Sacerdotii contra Seniores Jerosolymorum pro Manasse genero suo obtinuerat, Jos. *l.* 7. ἀρχαιολ. *c.* 11.

XV. & XVI. Tandem quod Pœni, Gaditani, Bætici, a Tyriis per literas rogati, suppetias ipsis contra Nabuchodonosorem, qui tredecennali obsidione Tyrum vexabat devicta Syria, instructa numerosa classe tulerunt, Mariana *l.* 1. *Rer. Hisp. c.* 7. & quod Alexandrum M. bello excipere ausi fuere Tyrii fiducia Carthaginensium, Just. *l. d.* amota ex urbe imbelli ætate Karthaginem, argumento est, utriusque gentis magnam fuisse conjunctionem, alteramque ab altera prosatam, quod ad Tyri, ceu communis patriæ, defensionem tam cupide, tam frequenter illi confluerent. Quin hoc lucrati tum sunt, ut, cum Tyrum expugnasset Nabuchodonosor, in socios & gentiles eorum Gaditanos & Hispanos moverit, auxilia Tyrum missa sic vindicaturus. Vid. Joh. Pinedæ *ll. de rebus Salomonis.* Omnium vero luculentissime τὸ ὁμόφυλον Pœnorum Tyriorumque probat ritus & religio Karthaginensium illa, qua τὰς πατρίας ἀπαρχὰς, consuetas a majoribus institutas & lege jussas oblationes, seu primitias, instructa ad hoc καθ' ἐκλογὴν nave, quæ ἱεραγωγὸς Polybio, *Ecloga* 114. περὶ πρεσβειῶν, Diis Tyrum mittere consueverant: & ex more illo est, quod Cartalonem decimas e præda Siciliensi, Herculi Tyrum deferendi causa, commeatu publico ablegatum a Carthaginensibus fuisse, legimus apud Justinum *extremo l.* 18. Recte igitur factum, quod Plinius *l.* 4. *c.* 22. Tyrios *Pœnorum aborigines* appellat.

Caput IV.

Summaria.

I. *Lingua Phœnicum Josuanorum in Africam delatorum fuit Cananæa.* II. *Phalanx vel palanga, ita Afri fustem vocant, ab Ebræo* פלך, *inde & φαλὸς.* III. *Afri Karthaginenses a Cananæis orti.* IV. *Cananæorum Lingua adfinis Ebrææ, si non eadem.* V. *In Phœnicum Theologia apud Euseb. explicata nonnulla: Zophasemin: Sydic: Baau: Jeoud.* VI. *Libyes in Africa ante Phœnices seu Pœnos αὐτόχθονες.* VII. *Augustinus, Pœnus & ipse, explicatus.* VIII. *Lingua Punica ex Cananæa, non ex Arabia.* IX. *Pœni Migdilybes, Liby-Phœnices, Phœnices Africani &* Φοινοὶ *Græcis, qui Latinis Pœni.*

 I. Quam

I. QUam autem Linguam Josuanos hosce Phœnicas vel Cananæos, & post comites Didus in Africa factos Pœnos, locutos fuisse præter suam, h. e. Phœniciam seu Cananæam, putaveris?

II. & III. Certe Cananæam locutos esse seu Syram, vel ex eo colligas, quod Afri *fustes*, quibus primum contra Ægyptios prælium, (quod Plinius annotavit *l.* 7. *c.* 56.) confecere, *phalangas* vocarunt. Phalanx vel palanca autem, quæ fustem teretem seu lignum rotundum, quo subdito naves in mare deduci solent, ut apud Athen. *l.* 5. *f.* 204. significat, Cananæorum vox est, uti notavit ad *Plinium l.* 12. *c.* 4. Dalechampius, puto a פלח Ebræorum, i. e. *scipio*, *baculus*, 2. Sam. 3, 29. a quo etiam Græci suum φαλλὸς desumsere, Scal. 1. *Poet.* 10. Et pergit ibi Vir doctissimus: *Afri certe, qui Carthaginem & plerasque maritimas urbes incoluerunt, a Cananæis originem habuere: atque hoc quidem a Cl. Mitelerio observatum est.* Quæ omnia sententiam hanc de Lingua Punica meam miris modis juvant.

IV. Fuit autem Cananæa illa seu Phœnicia Lingua, vel ipsa Ebræa ea, quæ Dei beneficio in V. Testamenti volumine etiam nunc post tot secula restat, (quæ sententia Ill. Scaligeri est post Wilh. Postellum; refutata tamen a N. Fullero 4. *Misc. Theol. c.* 4.) vel eidem admodum adfinis, (Drus. *l.* 4. Præt. *ad Joh.* 12, 3.) cum se mutuum intellexerint Ebræi ab Ebero ita dicti, seu Abrahæ posteri, & Cananæi seu Chamitæ; ex. gr. Abraham Hebronitas principes Anerem, Escol, & Mambre, cum quibus in terra Canaan vivebat, Gen. 14, 13. & Rahab meretrix Jerichunte-Cananæa exploratores a Josua missos, Jos. 2.

V. In fragmentis Theologiæ Phœnicum, quam e Sanchouniathone, vetustissimo rerum Phœniciarum scriptore, Græce μετέφρασε Philo Byblienssis, & *l.* 1. Προπ. Εὐαγγελ. retulit Eusebius, quæ reperiuntur Phœnicia vocabula, præsertim Deastrorum nomina propria, vel mere Ebraica sunt, vel ad Ebræam L. facillime reduci possunt. Utinam vero plura retinuisset, uti apud Sanchouniathonem invenerat Philo, Græcasque exegeticas nomenclaturas, quas plerumque solas posuit & in formis adpellativorum, tum addidisset. Est ibi, Phœnicas appellasse *ratione præditas animantes* ζωφασημὶν. τοῦτ' ἔστι, inquit Philo Eusebianus, οὐρανοῦ κατόπται. Compositum vero id e voculis duabus Ebræis צָפָה, *tsaphah*, i. e. *speculatus est*, *observavit*: & שָׁמַיִם *schamaim*, i. e. *Cœli*. Ζωφασημὶν, οὐρανοσκόποι, *erecto ad sidera vultu*, quod Poeta soli homini tribuit:

Συδὺκ

Συδὺκ est ipsum Ebræorum צדיק *tsadik*, *justus*. Μέλκαρθος a *melech* & *kareth*, *Dominus*, *Rex*, *Deus urbis*. *Baau*, quam Græci νύκτα interpretantur, est τὸ בהו *bohu*, *inane*, de quo Gen. 1. *v.* 2. Ἰεούδ, quomodo Phœnices *unicum filium* vocare scribit, est Ebræorum יחיד *Jahid*, i. e. *unicus*. Insuper quæ ibi leguntur reliqua, nonnulla etiam depravata, ut fieri solet in vocibus linguarum non intellectarum, si emendentur, ipsissima Ebraica esse agnoscentur.

VI. & VII. Et linguam Phœnicum horum seu Pœnorum Punicam, qua magna Afrorum pars postea usa est, (non omnis Africa: erant enim in Africa, quæ erat ἐν κλήρῳ τοῦ Χάμ, inter cujus ὅρια numeratur ab Auctore *Chron. Alex.* Lybia, ante adventum Josuanorum Phœnicum Libyes Mizraimi, Ægyptiorum conditoris, parentela, *Lehabim* לְהָבִים Gen. 10, 13. & quos Abrahami e Ketura nepos *Epher* עֵפֶר, Ophres *Jos. l.* 1. *c.* 16. Antæo devicto ibi condidit, ὁμώνυμοι populi, propria utentes & ipsi lingua, ut patet e Stephano *de Urb.* in Ἴτος: Suida in Κανααν. Procopius etiam *l. d.* cum de Phœnicibus in Libyam delatis egisset, ἦσαν δὲ, inquit, καὶ ἄλλα ἔθνη ἐν Λιβύῃ πρότερον ᾠκημένοι, οἱ διὰ τὸ ἐκ παλαιοῦ ἐνταῦθ' ἱδρῦσθαι αὐτόχθονες εἶναι ἐλέγοντο: & hi Afri indigenæ, seu ἐτεό-Αφροι etiam Didonem profugam cum popularium ἀπολίδων καὶ ἀνεςίων manu litore prohibebant; unde, Cothone Insula occupata, ibi tantisper consedit ea, dum solum condendæ urbi impetraret:) Cananæam fuisse, etiam tertio decimo a condita Carthagine seculo, firmat Augustinus & ipse Pœnus, seu Tagaste-Numida. Ita enim is, *Exposit. Ep. ad Rom. Interrogati rustici nostri* (Hipponis suburbicarii) *quid sint, Punice respondentes, Canani, corrupta scilicet, sicut in talibus solet, una litera: quid aliud respondent, quam Cananai?*

VIII. Quod testimonium vel solum persuadere cuivis poterat, Linguam Punicam non ex Arabia, sed e Cananæa petendam esse: & propterea Plautus *a.* 5. *sc.* 2. *Pœn.* Pœnum Hannonem *Migdilybem*, Pœnorumque Linguam, quam Apsyrtus *de re veterin. c.* 516. τὴν Φοίνικα διάλεκτον nominat, ut quæ esset τῶν Φοινῶν, Procopius *l. d. Semiphœniciam*, & scriptores alii Græci Λιβυφοίνικας adpellant, quasi e Phœnicibus & Libybus concretos, vel quasi Phœnicas in Libya, ut a Phœnicibus in Asia, qui eorum progenitores, ita distinguant.

CAPUT V.

SUMMARIA.

I. *Lingua Phœniciaca paulatim mutavit.* II. *Pelaſgi, Græci, Iſraelitæ linguas proprias obliti, gentium, inter quas vixere, didicere.* III. *Mutavit Græca tantum, ut Athenienſium dialectus hodie ſit corruptiſſima omnium. Urbs ipſa dicitur* Sathines; *Sparta*, Miſitra; *Thebæ*, Stibes. IV. *Lingua Latina vetus, qua carmina Saliaria ſcripta, non ſatis intellecta etiam doctiſſimis ætate Varronis.* V. *Mutavit etiam Germanica; vetuſtam enim Theudiſcam hodie vix intelligimus.* VI. *Cauſa mutationis, diverſitas imperiorum.* VII. *Romani linguas victarum gentium abolevere, impoſita iis neceſſitate ſuæ.* VIII. *Phœnices linguam Græcam addiſcunt; Græci Phœniciacam minime.* IX. *Phœniciaca dialectus a Græcis interpolata, & maximam partem abolita.* X. *Proverb. Punicum*, numum quærit peſtilentia, *apud Auguſtinum: Iſte emendatus.* XI. *Turditani, in Bætica a Pœnis orti, linguam ſuam ſive Phœniciam ſive Punicam dediſcunt.* XII. *Poſt Romanos Vandali, Gotthi, Græci, Arabes Punicam reſiduam corrupere & ſuppreſſere; Germani Latinam; Exarchatus occaſio Italicæ depravandæ. Maxime Saraceni Africanam & Hiſpanicam provinciales, uti antea Celticam in Hiſpania Græci, Pœni, Romani, obliterarunt vel variarunt.* XIII. *Subditi etjam, ultro neglecta propria, dominorum ſuorum linguas adſciſcunt.*

I. AT fieri non potuit, quin, perinde ut aliæ linguæ, & ipſa hæc Phœniciaca temporis decurſu injuriaque, & quod apud varias gentes negotiarentur Pœni, & quod advenæ eſſent inter indigenas Afros, aliquid alieni contraheret, ac paulatim a fonte ſuo degeneraret.

II. Ita Pelaſgi βάρβαρον γλῶσσαν ἱέντες, puta Phœniciam, quam, quia non intelligerent Græci, pro barbara habuerunt, in Atticam devoluti τῇ μεταβολῇ τῇ εἰς Ἕλληνας καὶ τὴν γλῶσσαν μετέμαθον, Herod. *l.* 1. Ita Iſraelitæ, diviſi in omnem populum & nationem ſub cœlo, obliviſcentes genuinæ, Linguas gentium inter quas conſedere, loqui didicerunt. Hinc ipſis Chaldaiſmus, Syriſmus & Arabiſmus adeo familiaris olim, hodie Turcica, Græca, Polonica & reliquæ Linguæ provinciales. *Et cum Tyranni ſtultarum gentium*, (querela eſt R. Moſis Majemon *More Nebochim*

P. 2.

P. 2. c. 11.) *perdidissent optima quæque quæ habuißent, sapientiam & libros ipsorum e medio sustulissent, sapientes etiam ipsorum interemissent, ignorantes & imperiti ipsi quoque evaserunt, cum illis commixti sunt, & translatæ sunt ad eos opiniones illorum perinde ut mores.* Ita Græci non pauci, sedibus fixi inter barbaros, brevi omnem Græcitatem exuerunt, nec vocem, nec instituta Græca retinentes, nec Deos colentes eosdem, nec jus servantes patrium, nullum denique originis suæ vestigium. Unde Augustinus alicubi: *Afri*, inquit, *Phœnicum Linguam nonnulla ex parte mutaverunt*; *l.* 3. *contra Lit. Petil. Don. c.* 104. *Pene*, (non plane,) *omnia Punica Ebræa Linguæ consona eße*, ait. Quomodo autem Linguæ varie interpolentur, quomodo nova idiomata veteribus omnino abolitis producantur, docet accurate Dn. Besoldus *Differt. de Nat. Pop. & Ling. n.* 12. *& seqq.* Et innuit Vives *l.* 3. *de Trad. Disc. pag.* 279. Secula tria quatuorve ei rei, scilicet linguæ alicui mutandæ, sufficiunt: *La lengua*, inquit Aldr. *l.* 1. *c.* 20. *con el tiempo se muda, i va poco a poco siendo otra, le manera que sin nuevo accidente, mas que el causa & tiempo basta para, que una lengua sea casi otra de la que fue agora trezientos annos.*

III. Non dicam de Græcæ immutatione tanta, ut qui omnium Græciæ populorum erant cultissimi Athenienses, hodie inter septuaginta dialectos Græciæ loquantur pessimam, teste Sim. Cabasila *Ep. ad Mart. Crusium* anno 1578. scripta: ipso etiam urbis vetustissimo nomine corrupto; Athenas enim adpellant nunc *Sathines*: Spartam seu Lacedæmona *Misitra*: (Scal. 1. *Poet. c.* 4.) Thebas Bœoticas, *Stibes*: Peloponnesum, *Moream*: Isthmum, *Hexamilium*: Ætoliam, *Despotatum.*

IV. Neque de Latina vetere, cujus quanta diversitas ab illa, quæ Romanis sub Augustis in usu erat? Etiam qui ante Varronis ætatem Axamentorum seu carminum Saliarium interpres erat, L. Ælius Stilo multa in iis propter obscuritatem præterire coactus est; teste Varr. *l.* 6. *de L. L.* & sacerdotibus Saliis ipsis non satis intellecta fuisse eorum verba, adnotavit Quint. *l.* 1. *Inst. c.* 6. Neque de Arabicæ per Africam & Hispaniam interpolationibus, quas commemorat Luis del Marmo, *l. de las tres Arabias & de sus primeros pobladores*, ex historico Africano Ibni Alraquiq apud Aldr. 3. *c.* 25. & 26. patet de Germania nostrate.

V. Quis enim nostrum hodie sine interprete intelligat Ludovici Imp. Ludovici Pii F. & subditorum ejus Lingua Theutisca concepta ante 800. annos apud Nith. *l.* 3. & Merulam *Cosmogr. P.* 2. *l.* 3. *c.* 15. & quæ in ea legun-

leguntur ſcripta ab Othfrido Monacho ad Luitbertum Archiep. Moguntinum, quem Matthias Flacius edidit Baſiliæ anno 1571. & quæ in Codice Euangeliorum Theudiſca lingua confecto (an Otfridi modo laudati is eſt?) ante annos ſexcentos, & reperto in Bibliotheca D. Corbiniani Friſingæ a B. Rhen. *l.* 1. *Rer. Germ.* nobis conſervata & tradita videmus? Quin & Stumpfius *l.* 4. *c.* 31. e Notgero de S. Gallo, & Lehman in *Chron. Spir. l.* 7. *c.* 45. *f.* 197. habet e vetuſtis membranis deſcriptam Orationem Dominicam & Symbolum Apoſtolorum; Gold. *T.* 2. *Script. Rerum Alemann. f.* 174. Confeſſionem veteris Eccleſiæ Alemanicæ, & alia ejus generis B. Vulcanius *Commentariolo de Literis & Lingua Getarum ſeu Gothorum*, in quibus vix decimum quodque verbum hodiernæ Germanicæ voces aliqua exprimit. Idem ex Poetis Germanis, qui ſub Friderico I. II. Philippo, Impp. & in aula Henrici Landgravii Thuringiæ vixere, quos ſub titulo *Paræneticorum Veterum* edidit Goldaſtus, & e quibus fragmenta nonnulla oſtendit idem in *Repul. pro Imp. contra Gretſerum c.* 30. *p.* 281. *& ſeqq.* ex auctoribus Heldenbochi, Rud. ab Ems *Paraphraſi Germ. V. Teſtamenti*, & aliis ejus ævi Germanicis ſcriptoribus conſtare poteſt, ſcilicet linguam Germanicam ante annos quingentos a moderna non parum diſcrepaſſe. Quæ omnia, ſi & de Punica dicta lingua exaudiantur, res erit planiſſima.

VI. & VII. Ei enim linguæ hujus fato cauſæ fuere varia, ſub quibus vivere tontigit Pœnis, imperia; Romani, qui auſpiciis ſuis, ductu Scipionis, Carthaginem Romæ æmulam, & imperii Orbis juxta avidam, & in Africano Orbe quaſi Romam, ut nominat Salvian. *l.* 7. *de Gubern. Dei*, δὶ ἀρετὴν πότε κατὰ Ῥώμης φρονήσασαν, ut Himerius *Propempt. in Flav.* funditus diruere, linguæ ſuæ neceſſitatem, perinde ac victis gentibus aliis, (*Data eſt opera*, inquit D. Aug. *l.* 19. *de Civ. Dei cap.* 7. *ut civitas imperioſa non ſolum jugum, verum etiam linguam ſuam domitis gentibus per ſpeciem ſocietatis imponeret:*) Pœnis impoſuere. Paulatim igitur tum ſub Romanis per ſecula quinque obſolevit quod reliquum erat Pœniſini, perinde ut fons Pœniſmi Phœniciſmus ſub imperio Græcorum.

VIII. Certe ſub initiis Phœnicum in Africa tale quid ipſi a Siculis & Græcis contigit. Cum enim inter indigenas Siculos & Græcos in Sicilia verſarentur Phœnices, Inſulamque cum illis una colerent, Græcorum linguam addidicere ipſi, Græcis & Siculis ipſorum vel aſpernantibus, vel raro tamen diſcentibus ut barbaram. Diod. Sic. *l.* 5.

IX. Et

IX. Et hinc eo, si non omnino desito, at valde tamen obliterato, Tyrii, Berytii, Emeseni, Cæsareenses, Phœnicesque seu Palæstini, alii Græce in sua patria & scripsere & locuti sunt: Euthydemus Rhetor Tharsi, magister Apollonii Tyanei, Philo Bybliensis, Jamblichi duo, Porphyrius, Philostratus, Aspasius, Hermippus, Callicrates, Heliodorus, Maximus e Platonis schola Philosophus, & inprimis conterranei hisce Ascalonitæ, Gadareni, Geraseni & Gazæi Sophistæ, Æneas, Zosimus, Procopius, & Timotheus.

X. Res est quod dixi, non conjectura; ita enim Augustinus de suis popularibus Pœnis *Serm.* 24. *de Verb. Ap. ad Eph.* 5. *Proverbium natum est Punicum, quod quidem Latine vobis dicam, quoniam non omnes Punice nostis. Punicum enim proverbium est antiquum, Numum quærit pestilentia; duos illi da & subducet se.* (Ita lego, pro eo quod est in edit. Parisina anno 1516. apud Remboldum, *ut ducat se*) *Nunquid non hoc proverbium de Evangelio videtur natum?*

XI. Pariter Turdetani, sive Pœnorum, sive Celtarum consanguinei; sunt enim de utrisque non leves conjecturæ: cum devenissent in Hispaniam, & ad Bætim consedissent, paulatim & perfecte mores Romanos imbibere, etiam principante Augusto, quod mireris, linguæ suæ obliti; ὐδὲ inquit Strabo *l.* 3. τῆς διαλέκτου τῆς σφετέρας ἔτι μεμνημένοι.

XII. Tum Gotthi, Alani, Suevi & Vandali irruentes, & suam superinduxere Europæam, Punicæ jam ante attritæ, & barbaram linguam, Hier. Paul. *l. d.* Mox, pulso per Belisarium Gilimere ex Africa, imperio Græco sub Justiniano ea accessit: tandem circa centenarium annorum a Christo nato sextum Saracenis. Quemadmodum igitur & Exarchatus multa nomina Græca in Italiam & linguam Italorum attulit, Scal. *Ex.* 194. *f.* 5. & Gotthi, Heruli, Hunni, Longobardi, Germani, Franci, postquam Romanos & ἀπογόνυς διαδόχυς τε horum Orbis imperio dejecissent, sua victoria linguis & scientiis barbariem induxere; unde lingua victrix victæ permixta, non superabile, nisi sero admodum, chaos fecit. *Eversis imperiis victoria transtulit in victos etiam linguæ jus,* inquit Scal. *l.* 1. *de Plant. pag.* 189. *vel Asiam nunc ipsam aspicite pene totam, ut misera in spuriorum mores abierit. Nam de Græcia nihil dicere, quam lugere, satius puto.* Ita & diversissimarum gentium incubatus in Africa, quin linguam ἐπιχώριον primævam varie interpolaret, inquinaret, & ut hodierna Punica, si quæ adhuc restat, & ita nominanda est, vel barbarica, linguas dictorum populorum varie resiperet, inprimis Ara-

Vide infra Addenda nota 1.

Vide Add. n. 2.

bum & Saracenorum, qui diutissime, & quoad nos nuperrime, tenuerunt, faceret, dubitari a nemine debet. Et hoc sensu verissimum est, quod *Auson. Lect. l. 2. c.* 30. dicit, ὁ ζητητικὸς μάλα καὶ περὶ πάντων ἀκριβολογούμενος Jos. Scaliger; *Mauros, cum rerum potirentur, multis locis nomina de sua lingua imposuisse, idque neminem paulo historiæ peritiorem ignorare.* Indeque quod habet in *Epist. postum. pag.* 489. *Quartam partem Hispanicæ seu Toletanæ linguæ esse Arabicam*; qua de re & Merula *Cosmogr. p.* 2. *l.* 2. *c.* 8. consulatur: perinde ut Punica, Italica, Gallica, etsi provinciales fuerint, illa quidem e Cananæa, hæ vero partim e Latiari seu Romana, partim e Celtica, vetereve Germanica, quæ per Hispaniam, etiam ante Pœnorum, Græcorum & Romanorum in ea moras & jura, fuit vernacula, natæ, variarum gentium vocabulis, temporis decursu, locupletatæ fuerunt.

XIII. Accedit, quod subditi quivis, etiam nulla cogente lege, saltem ne indevotionis in majestatem principis & numen argui possint, dominorum suorum, quamvis exterorum, linguas imitari soleant: qua sive κακοζηλία, sive θωπευτικῇ fit, ut populares ordinariæque in alias quascumque barbaras paulatim abeant modo, modo in elegantiores facessant.

CAPUT VI.

SUMMARIA.

I. *Punica lingua non ideo dicenda est Arabica, quia Arabes Africam occuparint, Pœnorumque linguam corruperint, vel interpolarint.* II. *Vetus lingua Punica Patribus nota, & memorata, nulla erat alia, quam Cananæa; hancque intelligunt hi, cum Punicam nominant, non Arabicam, cujus nullibi, quod sciam, quisquam eorum, præter Hieronymum Præfat. in Danielem, meminit.* III. *Servii ætas.* IV. *Baal & Baalsamen linguæ Punicæ vocabula, quibus Jovem Opium, q. d. Cœlipotentem, denotant, e Phœnicum dialecto transsumpta sunt.*

I. INepte tamen inde, quod de Arabibus, seculis proxime præteritis Africæ dominantibus, & a Josuanorum Phœnicum in Africam migratione vigesimo demum dixi, colligetur, Punicam linguam, veterem illam, & scriptoribus antiquis memoratam, Arabicam esse, & Pœnos Arabice locutos fuisse.

II. Nam

II. Nam quam Patrum quidam, Augustinus, Hieronymus, alii, Punicam, & quam Procopius, Augustino & Hieronymo multo recentior, Φοινίκων γλῶσσην, qua suo tempore Maurusios, Libyam ad Herculis usque Columnas tenentes, usos fuisse, scribit: quam Priscianus *l.* 5. Chaldææ vel Ebrææ, & Syræ similem esse, & non habere neutrum genus, scribit, Pœnorum linguam adpellans. Quam etiam Josephus & Porphyrius, omnibus hisce antiquiores, cum de Sanchouniathone, e Phœnicum tabulariis historiam suam concinnante, loquuntur apud Eusebium & Theodoretum, τὴν Φοινίκων διάλεκτον nominant, certissime Phœnicia seu Cananæa illa vetus erat, nondum ab Arabibus corrupta, neque quidquam Arabicæ linguæ, nisi quatenus ab eodem fonte, Ebræa scilicet, sunt utraque, Arabica & Punica, admixtum habens. Utpote quum ii Patres per tempora nec Arabas in Africa Metœcos nosse potuerint, nec forte quidquam Arabum linguæ calluerint. Inprimis vero quod D. Augustinus, cui vernacula erat, quantum quidem tum ejus supererat, Punica lingua, Arabicam ne nominet quidem uspiam, sæpius autem Syræ & Ebrææ, quibus adfinem dicit esse Punicam, *Tract.* 15. *in c.* 4. *Joh. serm.* 35. *de verbis Domini ad D. Lucam*, *l.* 3. *in Petilian. c.* 104. *in Ep. D. Johannis*: & clarissime omnium *Ep.* 43. *ad Maximum Madaurensem Grammaticum*, & 173. Hieronymus in *c.* 25. *Jerem.* & *c.* 7. *in Isai. l.* 3. *c.* 7. *in Prol. super ll. Regum* & *Job.* & *qu Ebr. in Genes. c.* 36. *v.* 24. Ambrosius in 1 *ad Cor.* 14. *v.* 19. Arnobius *in Ps.* 104. meminerint, eos, quando Punicam nominant, de Arabica intelligi vel explicari non debere, sed vel de Phœnicia seu Cananæa, vel de Punica Africanorum, liquet.

III. Quin indubitanter adsero e Servio Virgilii Commentatore, qui vel paucis ante Augustinum annis scripsit, vel saltem ei fuit σύγχρονος, sciri posse, quam Augustinus linguam Punicam vocaverit. Ait Servius ad 1. *Æn. Lingua Punica DEUS Baal dicitur.* Quæ verba ipse Augustinus *qu.* 16. *in Judic.* data opera videtur exscripsisse:

IV. *Baal*, inquiens, *Punici videntur dicere Dominum; unde Baalsamen, quasi Dominum cœli intelliguntur dicere: Samen quippe apud eos cœli adpellantur.* Et Philo *metaphrasi Sanchouniathonis*: τοῦτον ἥλιον θεὸν ἐνόμιζον μόνον οὐρανοῦ κύριον Βεελσάμην καλοῦντες, ὅ ἐστι παρὰ Φοίνιξι κύριος οὐρανοῦ, Ζεὺς παρ' Ἕλλησι. *Baghalsamen*, *Cœlipotens*, ut apud Rabb. בעל קשת *Baghal Keseth*, *sagittarius*, *sagittipotens* inter XII. signa Zodiaci. Neque in Arabica lingua ullum τοῦ *Baal*, τοῦ *samen* ali-

quod, idque tenue in *ſchemah* veſtigium: *ſamen* autem pro *ſchamaim* ad Pœnorum eo ævo dialectum eſt. Atqui בְּעַל aut בַּעַל *Baal* Sidoniorum ſeu Phœnicum, & *Belus* Karthaginenſium Numinis nomen eſt, ut בֵּל *Bel* Chaldæorum, i. e. *Saturnus*, quem & Solem adpellant; Serv. *l. d.*

CAPUT VII.

SUMMARIA.

I. *Dii iidem Pœnis, qui Phœnicibus.* II. *Pœni nomina Numinum Phœniciorum jungunt nominibus Ducum ſuorum, ut Celtæ & Chaldæi.* III. *& Tyrii, a quibus Pœni. Pygmalion, Merbalus, Reges Tyri.* IV. *Sacra ſimilia Pœnis, & Phœnicibus, & Ammonitis, Moloch, Milcam, Amilcas,* Μέλκαρθος. *Humanarum hoſtiarum mactatio apud Latinos, Gallos, Pœnosque, a Tyriis illis tradita religione.*

I. Quum igitur Deos ſuos a Phœnicibus acceperint Pœni, & nomina horum iisdem plane cum literis nulla mutata:

II. Cum nomen hoc Numinis Ducum ſuorum nominibus adſuerint, ut in Adher-bal, Asdru-bal, Hanni-bal, Manasda-bal, Etho-baal, qui Aſtartes ſacerdos, Tyriorumque ac Sidoniorum Rex, & Achabo Iſraelitarum ſocer erat, Menandro Epheſio & Joſepho Ἐιθώβαλος, idque more Celticarum gentium, quas Duces ſuos & auctores primos pro Diis coluiſſe, horumque nominibus eos ſolentes vocaſſe, conſtat, quin & uſu Chaldæorum Aſſyriorumque, qui Dei alicujus nomen, aut pluria ſimul, adſumebant, Heurn. *Indico c.* 4. e Scal. 5. *de emend. temp. f.* 541. Ita & Jerobaal ſeu Jerubaghal, i. e. impugnator ſeu vindex Baalis, quo vocabatur Gedeon Jud. 16, 32. quod aram Baalis diruiſſet, eſt ipſiſſimum Ἱερόμβαλος, quod ſacerdoti τȣ̃ θεȣ̃ τȣ̃ Ιευώ apud Phœnicas nomen erat, ut habet Porphyr. *l.* 4. κατὰ Χριϛιανῶν apud Theod. *l.* 2. *de Græc. adf. cur.* & Euſeb. 1. *Præp. Evang. c.* 5.

III. Edocti id a progenitoribus ſuis Tyriis, apud quos ſimiliter Reges Numinum nominibus adpellabantur: ut Pygmalion; *Elion* enim Dei apud Phœnicas nomen: Abi-baal, Abd-aſtartus, Ger-aſtarttus, Merbalus a מַר, *Mar* Chaldaico, i. e. *Dominus:* eaque Regum nomina in Phœnicum archivis reperire eſt. Cur & linguam Pœnorum non a Phœnicibus potius, quam ab Arabibus accerſeremus?

IV. Patet idem & e ſacris utriuſque gentis, Phœnicum ſeu Syrorum, &

& Pœnorum ſeu Carthaginenſium quam ſimillimis. Illi Molochum, Ammonitæ Molech & Milchom idolum τεκνοθυσίᾳ venerabantur; res e Vet. T. notiſſima, Levit. 18, 2. 2 Reg. 23, 10. Pſ. 105. Sap. 14, 23. Hi Amilcam ſeu Μέλκαρθον, ut Chii Ὠμάδιον Διόνυσον, Porphyr. *l.* 2. περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς, alias Ὠμηστὴν dictum, Plut. *de Cohib. ira.* & a Pœnis mutuati Latini Saturnum, & Latialem Jovem τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον, Tatian. λόγῳ πρὸς Ἕλληνας; e Celtis Galli Heſum & Teutatem, Lucan. *l.* 1. humanarum hoſtiarum mactatione ad tympana tibiaſque, ne lamenta puerorum exaudirentur, Fagius *not. ad Chald. paraphr. Onkeli Levit.* 18, 2. Plato *in Minoe.* Lact. *l.* 1. *Divin. Inſtit. c.* 21. *Averruncandis calamitatibus publicis, peſti, bello, fami, ſcelere pro remedio uſi; idque apud eos obtinuit, donec a Dario rege Perſarum, exſecrante infandam pietatem, edicto, de cetero immolare humanas hoſtias, prohiberentur*, Juſtin. *l. d.* Plut. *l.* περὶ δεισιδαιμ. Quem imitatus Gelo ad Himeram, debellatis inter pacis conditiones etiam præſcripſit, ὅτι καὶ τὰ τέκνα παύσωνται τῷ Κρόνῳ καταθύοντες, Plut. *l. de his qui ſero a Num. pun. f.* 552. & *in Apophth.*

Caput VIII.

Summaria.

I. *Vocabula Punica ex Ebræa & Syriaca L. non ex Arabica apte deducuntur.* II. *Syriaca Ebrææ ſimilior quam Arabica.* III. *Arabica ex Ebræa eſt, non contra.* IV. *Phœnices vocula a Pineha vel a Phinek, ob luxum.* V. *Souffetes Pœnorum magiſtratus a* ſchophetim, *i. e. Judices.* VI. *Mappa, Punicum & Chaldaicum.* VII. *Mapalia, magalia ex Ebræo magur, magar Syris,* μέγαρον *Græcorum.* VIII. *Magaria locus publicus Carthagine:* πομπεῖον *Athenis: Conſtantinopoli Nymphæa, nuptoria. Zonaras emendatus: CL. Salmaſii* παρόραμα *quoddam oſtenſum.* IX. *Alma virgo Punice ex Ebræo.* X. *Namphanio idem quod Pulcherius, vel qui adventu conſpectuque ſuo ominis boni loco ſit: vel Namphamo, cujus pes ſit pulcer, boni pedis homo.* XI. *Salus Punicum, i. e. tria.* XII. *Derdum nomen herbæ a Dardar, i. e. carduus.* XIII. *Nomina propria apud Pœnos ab Ebræis deſumpta: multa quæ a Melech Ebræo deſcendunt.* XIV. *Porphyrius prius dictus Malchus.* XV. *Adramythum, q. d. regia Plutonis.* XVI. *Carthago dicta Cadreanech, i. e.*

ſedes Anacim, qui fuere inter Palæſtinæ populos a Joſua profligatos, habitaruntque in Kiriath Arba, vel Hebron. XVII. *Nomina Afrorum propria ex Ebræa lingua petita.* XVIII. *Phœnices etiam in Hiſpaniam venere.* XIX. *Masgabas a ſchagab, id eſt, exaltatus eſt.* XX. *Cirtha urbis in Numidia nomen, ab Ebr. Cariath, vel Chald. Carthah.* XXI. *Judas unde Iſcariotes dictus.* XXII. *Etymon Cairoæ urbis Africanorum e Saracenis regum ſedis, & Alcairæ in Ægypto.* XXIII. *Britannicum Caer, i. e. urbs.* XXIV. *Byrſa, quaſi Byſra, Betſurah, quod in rupe exſtructa.* XXV. *Gadir vel Gades, i. e. ſepes, vallum, cluſura, a gader Ebræo: a quo & Germanicum* gadder/ gitter. *Ineptiæ Græculorum circa eam vocem.* XXVI. *Bætis ex Ebræo Baithan, i. e. palatium.* XXVII. *Atabol, atambor, tamboril, tympanum,* τάβαλα, *Heſychio, vox e Pœniſmo reliqua.* XXVIII. *Sicca Veneria in Africa a Succoth Benoth Babyloniorum in Palæſtina fano Veneri ſacro. Venus a Benoth, quod a filiabus ſeu mulierculis impuris utrinque coleretur.* XXIX. *Goid, coriandrum Afris, ex Ebr. Gad.*

I. & II. ET ſi quid in hoc negotio probare valent etyma, nonne vocabula linguæ Punicæ veteris in ſcriptoribus antiquis reliqua e Cananæa, ſeu Ebræa & Syriaca, quam ex Arabica, quæ ſurculus tantum eſt Ebrææ, iſque valde degener (artificibus enim qui Arabicam cognatione, qua Ebræam attingit, Syriacæ cedere docent, Full. *l.* 3. *c.* 20. quis accredere nolet?) multo felicius, certius, elegantiuſque petuntur, quum Ebræam primævam per V. Teſtamentum incorruptam reliquam habeamus.

III. Arabica vero eandem cum aliis fortunam, varias, ſcilicet per tempora, loca, populos, mutationes ſubierit, & vocabula ejus plurima ex Ebraiſmo, non contra hujus vetuſti ſcilicet & genuini (de Rabbiniſmo enim alia res eſt) ex illa pendeant, adeo ut & nomen ejus, qui primus Arabum conditor, parenſque memoratur a ſcriptoribus Africanis *Arub*, & ipſa *Arabiæ* vel *Arabum* vocula facta ex Ebræo עֲרָב *araf*, i. e. *colluvies, mixtura*, vel הָעֶרֶב *haerab*, i. e. *veſpera*, vel hæc quaſi עֲרָבָה *arabah*, i. e. *locus deſertus, campeſtris*, dicta ſit: Ebrææ autem voces עֵבֶר וְעִבְרִי *Eber & Ebri*, nomina populi & linguæ, ne quid dicam de aliis, quæ nullam, niſi cujus ſunt ipſa, ſapiunt linguam & originationem, ex Arabica derivari nequeant. Sint rei indubiæ ἐκ περιουσίας aliquot exempla:

IV. Vo-

IV. Vocula *Phœnices*, *Phœni*, *Pœni* originem suam vel Pinehæ nomini debet, quod vult Helv. *tab. Chron. ad A. M.* 2660. vel a Syrorum פינקא a delicata vivendi ratione & luxu, quem abundantia rerum omnium apud Phœnices peperit. Unde & Homero *Il.* ψ. Φοίνικες τρῶκται, q. d. liguriones, cupediarii, catillones, δαπανηροὶ, ἡδύβιοι, χρησοφάγοι, τρυφηλοὶ, ἐν πολλῇ τρυφῇ καὶ βλακείᾳ διάγοντες, ut Sybaritæ, Tarentini & Nolani.

V. *Souffetes* summi magistratus apud Pœnos nomen erat, ut *meddix* apud Oscos: Scal. 7. *Poet. c.* 6. *Suffex*; si demseris terminationem Latinam, habebis Ebræorum schophet, schophetim, quod est a שָׁפַת *schaphath*, *judicavit*; hi vero in Phœnicum annalibus vocantur δικασαὶ: Ebræorum magistris sunt הַדַּיָּנִים הַפּוֹסְקִים אֶת הַדִּין, *qui determinant causam sive judicium.*

VI. *Mappam*, usitatum circo nomen, Pœni sibi vendicant, ait Quintil. 1. *Inst. cap.* 5. Est enim vox a Phœnicibus & Pœnis orta, ut & annotavit Elias Aschenazi *in Thisbi.* מַפָּה *mappa*, *mantile*, inter Chaldaicas. Exstat in *Cod. Thalmud. Middoth c.* 3. quod lapides templi, λιθόστρωτον seu plastrum, uti loquuntur semi-Latini, singulis vesperis extergeri soleant במפה i. e. *mappa seu peniculo e linteis complicatis.*

VII. *Magalia & mapalia* nota vetustissimis Latinorum; Servio teste *ad* 4. *Æn. Magar* commutatione τῦ *r* in *l magal* Pœnis, tugurium, casa, domuncula rustica & vilis, καλύβη ἀπὸ καλάμων καὶ θρύων; item tentorium, tabernaculum, papiliones, quales Scenitarum & Nomadum mansiones, quod & refert vox Græca μέγαρον, ab Ebræo *magur* est, Drus. 1. *Qu. Ebr. cap.* 69. Genes. 49. *vers.* 5. מְגוּרוֹת *meguroth*, *in habitationibus*, ut legit R. Levi: e quo Syri fecerunt *magar*, & eorum coloni Afri eadem lingua utentes in plurali casas suas vocarunt *magaria*. Isidoro *l.* 16. *c.* 12. qui & ipse Hispanus Punicæ linguæ, si quid tum ejus restabat, non potuit omnino esse rudis; Punicum *magar*, nova villa est. Inde quod apud Plautum *Pœnuli prol. v.* 86. a Magaribus (Codd. alii *Megaribus* exhibent; sed ea διπλογραφία rem non mutet) puellas duas surreptas, in Anactorium avectas esse, lego: eæ vero Carthaginensis Hannonis filiæ fuere:

VIII. *Magaria* locum Carthagine fuisse suspicor ædes publicas, secundas vel tertias a Byrsa arce ob publicum usum, quemadmodum Athenis Πομπεῖον, in quo frumentum dividi ac divendi, pomparumque choragia servari solebant, & Constantinopoli Νυμφαῖα, quæ erant ædifi-

cia

cia genialia, conviviis nuptiisque inprimis celebrandis ibi publico sumptu exstructa. De quibus Pancir. *l. de* 14. *urbis ROMÆ region.* Isidoro, nuptoria. Zonar. *t.* 2. *annal. fol.* 115. Karthagine fuisse castellum in prærupta petra mari imminens, & ab urbe remotum paulum Μεγαλία ὀνομαζόμενον, scribit: quam appellationem a mendosa scriptura esse, & hinc e Megaribus Plautino corrigendam nemo dubitet. CL. Salmasius *not. ad Flori l.* 2. *cap.* 13. exemplis anomalorum declinatione, quod qui Ligures etiam Liguri, qui Baleares etiam Baleari, qui Illyres etiam Illyri a Gramm. dicantur, accenset etiam hoc Plautinum Megaribus, quasi qui dicuntur Megari, iidem sint & Megares. At licet fortasse nemo neget, Megares Latine dici posse tam, quam quod usitatius est, Megarenses, quos Græci Μεγαρεῖς adpellant, & Megaribus casu Latinorum eo, qui Græcorum Μεγαρεῦσι respondeat: tamen Plautinum Megaribus huc trahere non debuit Vir doctissimus. Est enim certe τοπικὸν, non ἐθνικὸν.

IX. *Alma*, quo lingua Punica *virginem* adpellat, teste Hieron. *l.* 3. *in Es. c.* 7. Ebræorum *almah* עלמה, Syrorum *alimtha* עלימתא q. עלומה i. e. *latitans*, *abscondita*, ἡ κατάκλειστος, non nota in publico, de domo parentum non exiens ratione pudicitiæ & verecundiæ, est, *la muchacha donzella.*

X. *Namphanio* nomen Archimartyris Pœni, de quo pluribus agit August. *Ep.* 44. *ad Maximum Madaurensem Grammaticum*, ex Ebræo נעים *naim*, quod *jucundum*, *bonum*, *pulcrum* significat, & פנים *phanim*, i. e. *facies*, *aspectus*, *persona*, formatum est, designatque vel eum, quem Latini Pulcherium, Græci Καλλίαν, Πάγκαλον vel Κάλλιστον, alii Calixtum vocant: vel cujus adventus felix & faustus sit. August. *l. d.* exponit boni pedis hominem, cujus adventus conspectusque adferat aliquid felicitatis, sicut solemus dicere, secundo pede introiisse, cujus introitum aliqua prosperitas sit insecuta. Quam interpretationem si admittamus, uti omnino debemus, *Namphamo* potius verum viri nomen fuerit a נעם *naiam* & פעמים *peamim*, i. e. *pedes.* נעם־פעמו *Naamphamo*, i. e. *pulcer est pes ejus:* καιρίῳ ἀυτῶν ποδὶ, Luciano in *Tragopodagra:* Ἐυόδιον & Benevenium, quis possit non ineleganter reddere vel Bonaventuram?

XI. *Salus*, quo rusticos Punicos in colloquiis cum compaganis suis *tria* significare scribit D. Aug. *exposit. Ep. ad Romanos*, est Ebraicum שלש a quo שליש i. e. τριὰς, *Trinitas:* Drus. *ad l.* 1 *Sam. c.* 2. *v.* 13.

XII. *Derdum*: ita Punici adpellant *herbam*, quam Græcorum aliqui

qui aſterion, aliqui aſteriſcon vocant, teſte Apul. *Comm. de herb. c.* 6. Ebræum דַּרְדַּר *dardar* eſt, quod *tribulum carduumque* ſignificat: Gen. 3. *v.* 18. Capitella enim cardui, in quibus flores emicant, per ambitum diviſa foliolis ſtellæ modo radiata ſpectantur.

XIII. & XIV. Etiam nomina propria, ſeu gentilitia, Pœnis uſitata, ut ſunt *Hiempſal*, *Hamilcar*, *Bomilcar*, *Milicus*, quod erat Hannibalis ſocero nomen, *Imilce* quod ejus filiæ, *Azemilkus* quod Regi Tyriorum tum, cum Alex. M. urbem expugnaret, *Imilco* quod duci Carthaginenſium, unde petas, niſi a מֶלֶךְ *melech* Ebræo, & מַלְכָּה *malcah:* a quo & Tyriorum *Melicerta* ſeu Μέλκαρτος, & Amathuſiorum Μάλικας, & ipſe Arabum *Malchus*, quo nomine Rex Arabiæ memoratur tempore Herodis M. a Joſepho 14. *Antiq.* quo & Philoſophus Tyri municeps, qui a magiſtro ſuo Longino, vocabulo Regis ad inſigne regium purpuram converſo, *Porphyrius* dictus & factus eſt e Malcho.

XV. *Adramythum*, *Hadrumetum* Ἀδρύμης, Ἀδρύμητος oppidum in Byzacena, a חָצֵר *chazer*, *atrium*, vel חֲצֵרִי *chazri*, ἔπαυλις, *villa*, *ſedes*, & *muth*, i. e. *Pluto* Phœnicibus, quaſi Plutonis vel Ditis regiam dicas & domicilium mortis, ob peſtilentem oræ Africanæ tractum, de quo Scal. *Exerc.* 32. quod hodieque talis: vel quod honori τοῦ *muth* conditum.

XVI. Prius voculæ חֲצֵרִי *chazri*, חֶדֶר *chadar*, vel חַדְרֵים *chadrim*, i. e. *conclave*, *cubiculum*, *penetrale*, membrum eſt, & in illo Plautinæ *Pœnoli a.* 5. *ſc.* 2. *Cadreanech:* quo nomine Carthaginem adpellat Pœnus, q. d. ſedem Anacim. Fuere autem Anacim poſteri cujuſdam Anac, gigantis ſive magnatis, Joſ. 14. *v.* 15. inter Palæſtinæ populos, quorum ſedes Kiriath-Arba, quæ & Hebron, Joſ. 15, 13. Inde Euſebius περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ: Ἀρβώ, inquit, μητρόπολις οὖσα παλαιὸν τῶν ἀλλοφύλων καὶ γιγάντων οἰκητήριον. Iſti Anacim patria pulſi, ea loca inſedere, in quorum vicinia poſt condita Carthago, quæ hac de cauſa rite adpellatur Cadreanech lingua Phœnicum Pœnorumque: qua de re *ſ. c.* 3. *n.* 10. *&* 12. Integrum Adramythi nomen adpellativi forma exſtat Proverb. 7. *v. ultimo*, חַדְרֵי־מָוֶת *chadrim mauth*, *penetralia mortis.*

XVII. Nec operam forte ludet, ſi quis ex eadem Ebræa vel Syriaca lingua deduxerit Atlantis, Jubæ, Maſiniſſæ, Syphacis, Guluſſæ, Ampſiguræ, Giſgonis, Sophoniſbæ, Micipſæ, Jugurthæ, Nubelis, Sta-

 chaonis,

chaonis, Zammæ, Jopæ, Galæ, Bogud, Isalcæ, Naravasi: item Mygdonis, Sananis, & Lucitæ sociorum martyrii B. Namphanionis, & a Phœnicibus in Africa Hispaniaque (nam & huc penetrasse, ipsi Varroni visum est, apud Plin. *l.* 3. *c.* 1. & Strab. *l.* 16. quod de Josuanorum Phœnicum μετοικία forte capiendum, quæ ipsa Didus comitum Tyriorum multo antiquior est,) conditorum oppidorum, itemque herbarum nomina, quæ ad Orientales linguas ipso sono alludentia, reperiuntur apud Geographos & Botanologos.

XIX. *Masgabas*, Masinissæ filii, & post unius e dilectis Augusto Imperat. congerronibus nomen est, ab Ebræo שָׂגַב i. e. *exaltatus, in edito collocatus est*, q. d. ὑψωτος *excelsus*, vel ὕπατος *consul*, joco sic dictus: Casaub. *ad Suet. Aug. c.* 99.

XX. & XXI. *Cirtha*, Κίρτα, in Numidia regia Jubæ & Syphacis, uti editi codd. Melæ *l.* 1. *c.* 6. habent, Masanissæ & successorum, uti Strabo *l.* 7. Oros. *l.* 5. *c.* 4. in qua Adherbalem obsessum, deditioneque captum exquisitissimis suppliciis excruciatum, enecavit Punica plane fide Jugurtha, est ipsissimum Chaldæorum קַרְתָּא. *Cartha*, mutato nomine adpellativo in proprium: Ebr. קִרְיַת *Keriath*, a rad. קָרָה *Karah*, i. e. *occurrere, obvenire, contignare:* קְרִיּוֹת *Kerioth*, (oppidum in tribu Juda, Jos. *c.* 15. unde Ἰσκαριώτης, *Judas Isch Carioth, vir Cariothensis.* Tremellius inde dictum putat, quod mercede, quæ Ebræis שָׂכָר *schaccar*, defecturus esset: quam etymologiam adprobat Ad. Kontzen *Comm. ad Matth. c.* 10. *v.* 4. quasi sc. esset a *seccar* & נטה *jutah*, i. e. *inclinatur*:) *Careth, Cartha, & Certha*: inde *Tigranocerta*, q. d. Tigranopolin in Armenia: & *Vologesocerta* a Vologeso, in vicinia Ctesiphontis Parthorum regiæ, condita, Plin. *l.* 6. *c.* 26.

Vide Add. n. 3.

XXII. Ab eadem radice sunt nomina ea, quibus Arabice urbes *Cairovvanum*, seu *Cairoam* in Africa, quam sic quasi *comitium, concilium, conventum* dictam, docuit Scal. *Ex.* 260. alii quasi *coactricem, victricem*, Wilh. Tyrius *l.* 19. *Belli Sacr. c.* 14. ac *Cairum*, quæ & *Alcahira*, in Ægypto, appellarunt.

XXIII. Etiam Britanni voculam *Kair, Caer*, qua a majoribus accepta urbem adpellant hodieque, *Caeruth*, & *Pencaer*, qua urbem primariam seu metropolin, (*Pen* enim eorum dialecto idem est, quod præcipuum, eminens, summum:) inde mutuati sunt: Henr. Huntingdon. *Hist. l.* 1.

XXIV. *Byrsa*, arx Carthagini imminens quasi *Bysra* vel *Bosra*, quæ

&

& *Bostra* per hyperthesin: בְּצוּרָה *Bethsura* autem (quo nomine etiam Idumæorum metropolis dicta est, & alia quædem in Judæa, vicina Hierosolymis. 2. Paral. 11. *v.* 7.) est acra, munitus locus, castellum; forte quod rupi superexstructa: quidquid Herodian *l.* 5. *c.* 15. Justinus *l.* 18. Appianus, alii, de taurino corio nugentur.

XXV. *Gadir* vel *Gades*, Τυρίων Παλαιῶν ἐμπόρων ἀποικία, Marciano in *Perieg.* & ipsæ opus Phœnicum, Pœnorumque sedes & nomenclatio, tot scriptoribus Punica lingua *sepem* & *septum* denotare, consentientibus Plinio *l.* 4. *c. ult.* Solino, Avieno, Isidoro, Egnatio *Racemat. c.* 15. Fuere enim eæ ad instar φραγμȣ̃, ὀχυρώματος & clausuræ, quam contra Hispanorum Numidarumque incursiones munivere, & intra quam se continuere Pœni advenæ. Est autem ipsum Ebræorum גָּדֵר *gader*, quod exponunt *clausuram:* unde & nostrate gadder/ gatter/ gitter/ pro cancellis & opere reticulato fenestrarum. Ineptum igitur commentum Stephani, Suidæ, Eustathii est, notionem τȣ̃ Γάδειρα e Græca lingua petendam, dicique quasi γῆς δειράν. Melius Hesychius: Γάδειρα, τὰ περιφράγματα, Φοίνικες. Etymologus Γάδον apud Phœnicas, quod ex parvis & minutis ædificatum est, significare tradit, & hinc Archelaum Phœnicis filium Γάδειρα civitatem denominasse, teste Claudio Julio ἐν ταῖς Φοινίκης ἱστορίας. Forte respexit hac expositione ad τὸ קוט *Kot* seu *Katon* Ebr. i. e. *parvum:* πληθυντικῶς *Ketanah* קְטַנָּה i. e. *parva*, *minuta*, commutatione literæ Koph in Γάμμα, quæ non insolens adeo, admissa.

XXVI. *Batis*, quam & ipsam Phœnices an Pœni vel condidere, vel denominavere cum occupassent, e בֵּיתָן *Bethan* vel *Baithan*, quo Ebræi Chaldæique palatium seu regiam significant, formato nomine.

XXVII. *Atabal*, *atabales*, *atambor*, *tamboril* vox Hispanica, *tympanum* significans, etiam e Pœnismo reliqua est, Drus. *Adag. Ebr.* 1. *dec.* 7. Est autem טבלא *Tabala*, ταβάλα apud Parthos nomen instrumenti Musici κλιβάνῳ ἐμφερέος, ᾧ χρῶνται ἐν τοῖς πολέμοις ἀντὶ σάλπιγγος; Hesychius.

XXVIII. *Sicca Veneria*, colonia Africana, juxta Procop. *l.* 4. *Vand.* trium dierum itinere Carthagine dissita, cujus mentio apud Val. Max. Plinium, Solinum, Ptolomæum, quæ in *Itiner. Antonini* Numidiæ accensetur, nomen accepit a סכות בנות *Succoth Benoth*, 2 Reg. 17. Babylonicæ Mylittæ seu Veneris fano, q. d. *tabernacula filiarum vel muliercularum.* Ad id enim fanum, uti Babylone, sic & in Africa Siccæ confluebant e more gentis, & implorata Dea Zonas sibi ab adventantibus ho-

 spitibus

ſpitibus ſolvi exſpectabant: ut de etymo Veneris neque Cicero, neque Auguſtinus, neque alius quisquam e Latina id petentium, ultra audiendus ſit. Eſt enim ab hoc SS. Scripturæ *Benoth*. Urbem eam ortu ſuo nobilitavit Eutychus Proculus, M. Anton. d. Philoſophi Imp. in Grammaticis Præceptor.

XXIX. *Goid*, Γόϊδ Afros adpellare *coriandrum*, eſt in Dioſcoridæ *l.* 3. *c.* 71. nothis, cujuſcumque tandem ea ſint auctoris. Hoc Fr. Ducæus *not. ad Greg. Nyſſeni l. de vita Moſis*, ſuffragari ſcribit iis, qui linguam Punicam oriundam volunt ab Ebræa: hæc enim *gad* גד adpellat illud ſemen, Exod. 16, 31. Num. 11, 7.

Cupidus præterea talium, conſulat Bernh. Aldrete *l.* 2. *c.* 2. quo vocabula, linguæ Phœniciæ veteris & Punicæ apud ſcriptores antiquos occurrentia, diligenter collecta κατὰ ϛοιχεῖον, & ad Syriacam Ebraicamque reducta, leget. Hæc & alia ejuſmodi Punica plurima vetera in Arabica lingua fruſtra quis quæſierit. Et ſi forte ob conſonantiam aliquam cum eadem reperiſſe putet, non tamen talis ea erit, & tam indubia, qualem illorum eſſe cum Ebræa deprehendet.

CAPUT IX.

SUMMARIA.

I. *Punica vetuſta vocabula ſunt ex Ebræa; recentiora nonnulla ex Arabica lingua.* II. *Zifera vox ex Arabum idiotiſmo eſt, quia res ipſa a Saracenis.* III. *Arabes tamen ab Ebræis ſumſere.* IV. *Maſorethæ, ſopherim, i. e. numeratores.* V. *Gerbertus ſeu Sylveſter II. Pont. Max. inſignis Mathematicus: inde pro Mago habitus.* VI. *Hypatia Alexandrina virgo calumniam eruditionis peregrinæ ſubiit, & inde atrox in furore plebejo ſupplicium.* VII. *Multa nomina in Philoſophicas diſciplinas, & Medicinam ex Arabum doctrina & lingua tranſiere.* VIII. *Nomina eorum, quæ tantum apud Arabas reperiuntur, ſimplicium retinuere gentes aliæ, uti ab Arabibus communicata.* IX. *Arabes, uti & Thalmudiſtæ, Græcos ac Latinos terminos paullum mutatos, transſumſere, multaque ab utrisque vocabula.* X. *Muza.* XI. *Seraſie, Ceraſa: e Ponto in Italiam a Lucullo translata ceraſus.* XII. *Hump,* ὄμφαξ; *aumaalii,* ἐλαιόμελι: *quymuulia, cymolia: Sfenach, Spinachia, vel Spanach.* XIII. *Fil, elephas, ab aliph, i. e. princeps.* XIV. *Al-mageſtum.* XV. *Lovan,*

Lovan, ſeu luben, tus, e Græco λίβανος, conder. XVI. *Carrumfel, undimia, cordumeni: aſchachilos.* XVII. *Foca, i.e. poſca, zythum.* XVIII. *Johar, i. e. margarita, e jocale Latino.* XIX. *Lac, Lec, Lacca, e Græco κάλχη, i. e. purpura.* XX. *Muluchia e Græco μολόχη.* XXI. *Mallochia a ſale ſic dicta, alias Kali, atriplex marina.* XXII. *Selicah, i. e. caſia aromatica, a Græco ξυλικὴ. Σελιχα, caſia ſolutiva, a Lat. Siliqua.* XXIII. *Candaruſius, galea, Kemun, Aphellan, Ahracaleus, allohore.* XXIV. *Medici & ſeplaſiarii Latino-barbari aliarum linguarum voces ad ſuam ridicule detorquent.* XXV. *Coccole di Levante.* XXVI. *Aloe ſicotina & ſucutrina differunt; & unde cuique nomen.* XXVII. *Hermubaja, hermupoa.* XXVIII. *Arabum nonnulla vocabula mere Ebraica, rimmon, ruman, pomum granatum: rukaba, recceb, plauſtrum: filfil, piper.*

I. DE Punicis veteribus & vere Punicis verum eſt, ab Ebræo ſermone propius abeſſe, & ad eum nullo negotio reduci poſſe; recentiora vero pleraque & cum Arabum in Africa imperio eo traducta, ibique uſitata, propterea ex Arabica peti, ad eamque reduci debent. Qualia ſunt Latina, quæ apud veteres ſcriptores non habentur, & Latina tamen civitate ab annis mille donata eſſe leguntur, multa item linguæ Hiſpanicæ, Italicæ, Gallicæ, Germanicæ.

II. Ex gr. quia *Zifera* vox neque Latinis ante Arabum in Africa imperium, neque Germanis uſitata fuiſſe, legitur; rem autem, cujus vox ea ſignum eſt, novam ſcilicet numerandi, & numeros exprimendi rationem a Saracenis accepimus, vocem eam ex Arabica olim per Hiſpaniam familiari lingua in noſtram transiiſſe, & ex eadem de ea judicare oportere, conſequens eſt.

III. Ea ipſa tamen vocula *Zifera* non in Arabia nata, ſed e terra ha-Ebrim cum Iſmaele vel Edomo eo traducta eſt, formata ſine dubio ex Ebræo סָפַר *ſaphar.*

IV. Unde & Maſorethæ Critici illi ſacri, quod literas etiam textus Biblici numeratas haberent, & quæ in quolibet libro media, & quota quæque eſſet, adnotarent, *ſophrim*, quaſi *numeratores*, dicti.

V. Conſtat autem, ut hoc occaſione mentionis Ziferarum addam παρέργως, Gerebertum Gallum, Archiepiſc. Ravennatem, qui adeptus Pontificatum circa an. Chr. 998. Sylveſter inter Papas II. Hiſpali Philoſopho Saraceno familiariter uſum, & ab eo in Mathematicis ſcien-

tiis fideliter institutum, easdem post in Gallias reversum docuisse, & abacum figurasque barbaricas, quibus Logistæ utuntur, a Saracenis acceptas, per Europam primum divulgasse, Guilh. Malmesbur. *l.* 2. *de gestis Regum Angliæ c.* 10. Quod ipsum seculo illo liberalium artium inimico ac rudi (Romæ tum vix quisquam erat, qui literas didicisset; vox Arnulphi Aurelianensis in Concilio Rhemensi, anno Chr. 991. celebrato) eam de homine admirationem passive excitavit, ut simplicibus de Magia cœperit esse suspectus, Baron. *Ann. Eccl. sub a. d.* Cruss. *Annal. Suev. l.* 3. *P.* 3. *c.* 4.

VI. Quod & Hypatiæ virginis doctissimæ, γνησίας καθηγεμόν☉ τῶν φιλοσοφίας ὀργίων, uti eam adpellat Synesius *Ep. ad Herculianum*, Alexandriæ fatum fuit, quam eo nomine Ecclesiastici, maximeque Cyrillus Episc. Alex. inconsideratius, & zelo non secundum scientiam correptus, traduxerat immerentem, Camerar. *narrat. de Synesio.* Ejus tamen criminis non immerito suspectum, sed & reum Sylvestrum habebit, qui, quæ de eo Benno Cardin. *de vitis Pontif. sui temporis* habet, legerit.

VII. Clarius, quod dixi, patet ex iis, quæ in Philosophiam, Mathematicas inprimis scientias, & Medicinam Græcorum Latinorumque ex Arabum doctrina nuperis seculis transiere, tam simplicium, herbarum, fructuum, lapidum, &c. quam compositorum medicamentorum; item partium corporis, & morborum quædam nomina.

VIII. Quæ enim apud Arabas vel tantum reperiuntur, vel ab iis primum in usum medicum vocata sunt, quorum nomina cur aliunde, quam ex lingua Arabica peteremus? (ita *Cubebæ*, Actuario Κομβέβαι, etiam vulgo eadem nomenclatione notæ per omnes fere linguas, sunt ex Arabum *Quabeb*, vel Indorum *Cubabchini*; *costus* e *cost*, *cast*, vel *costi* eorundem; Σιγγίβερις Diosc. ζίγγιβερ Gal. Plin. *Zingiper*, ex Arabum *Gengibil*: *Sandala* ex Avic. *Sandal*: *Galanga* ex Arabico *caluegiam*, quod & *culungem*: *Elixir*, *tabarzeth*, *rhob*, *rhobub*, *suffuf*, *sief*, *alchool*, *julep*, *looh*, *tabaxir*, *tereniabin*, quod & *trongibin* efferunt, & alia eodem pertinent:) cum reliquæ gentes, quæ talia ab Arabibus, primis possessoribus, accepere, nomenclationes etiam Arabum ut plurimum retinuerint, vel cum tempore paullum mutatas suæ linguæ transscripserint.

IX. Perinde ut Arabes, præsertim illi a mille annis nuperi, & artium post Græcos & Latinos decoctores, instauratores felicissimi cum realibus, etiam instrumentalia, seu terminos docendi discendique organa, ab

illis

illis accepere, aliis quidem ſuæ linguæ vocabula ſubſtituentes, alia autem paullum inflexa, ſæpe terminatione tantum, Græca vel Latina, demta, in cenſum Arabicum (uti & Rabbini Græcis & Latinis Philoſophicis terminis ſuam linguam locupletarunt;) referentes, cum tamen ſint vel a barbaris transſumpta, ut exoticarum mercium plerarumque nomina; vel e Græcis & Latinis depravata.

X. Ita *Muza*, ſic vocant *poma* mali Punicæ, medio ſapore, vinoſa, ſubacida, e Græco μέσον: *Pagomen* (ita adpellant Arabes, Perſæ & Æthiopes dies quinque, quæ reliquis 360. extra ordinem menſium explendis ſpatiis anni adjiciuntur, & ſic rationem anni æqualiter excurrunt,) e Græco ἐπαγόμενα fecerunt.

XI. *Seraſie* e Latino vel Græco detortum eſt, in omnes fere linguas, etiam Orientales, migrante e Ponto vocula. Ceraſa enim a Ceraſunte, Ponti oppido, unde in Italiam a Lucullo, devicto Mithridate, traducta ſunt circa A. U. C. 680. Plin. *l.* 15. *c.* 25. Tertull. *Apol. c.* 11. Ammian. *l.* 22. Hieron. *Ep. ad Euſtoch.* Athenæus vero. *l.* 1. a Græco κέρας derivat, fuiſſeque in Italia etiam ante Lucullum. Sed quod durum & *cornum* vocaretur, quod poſt mollitum cultu ceraſum dictum fuiſſe, ſcribit Servius. Ceraſus vero ἀπὸ τῶν κεράσων. *Hump* pro *uva*, e Græco ὄμφαξ, ὀμφάκιον.

XII. *Aumaalii* e Græco elæomeli, Kirſten. *Indice ſuper 2 Canon. Avic. ſub liter. aliph. Terra quymuulia* eſt *cimolia* Græcis dicta: *Sfenah*, ut habet Scalig. *Ex.* 175. *ſ.* 1. vel ut alii, *aſpanach* vel *ſpanach*, e Latino ſpinachia, vel e Græco σπανακὸν, uti id oleris nominat Architrenius Adrianopolita.

XIII. *Fil* (ita Elephantem vocant Arabes, a quibus accepere etiam Turcæ & Dani) ignotum veteribus Ebræis; Rabbinis tamen uſitatum e Græco ἔλεφας formarunt, abjecta terminatione in auribus ſuis barbara, & τῷ φ transpoſito. Latinum autem & Græcum ab אלפ *aliph*; unde אלופ *princeps*, *primus*, caput in ſuo genere, ut Elephas inter beſtias. Et hinc *daulalfil*, *pes elephanti*; ita morbum ἐλεφαντίασιν adpellat Avicenna.

XIV. *Al-mageſtum*, Index Syntaxeos magnæ Ptolomæi, e Græco μέγιστον.

XV. *Lovan*, aliter *luben*, *tus* vocant, cujus arbor ſoli Arabiæ vernacula eſt, voce e Græco λίβανος deducta: malim tamen *lovan* vel inter Arabum proprias numerare, quod rem voce deſignatam poſſederint ſoli, primique propterea nomen ei impoſuerint; Ebræos vero pariter, uti

Græci

Græci τὸ λίβανος, inde *lebonah* suum לְבוֹנָה Num. 5, 15. Cant. 4, 14. formavisse; vel sane ab Ebræis accepisse Arabas: illos vero a candore, qui לָבָן *leben*, sic denominasse, uti & לְבָנָה *lebanah*, Lunam ob pallorem: alio vero nomine, sed generaliore, *conder*, i. e. *resinam*, adpellant. *Cordumeni* e *cardamomo*: *Corrumfel* e *caryophyllo* Græcorum recentiorum; Dioscorides enim & Galenus ignoravere. *Undimia* e τῷ οἴδημα h. e. *apostema* molle, indolens, pituitosum & flatulentum, Fallop. *l. de tumoribus c.* 29. *Aschachilos* & *Ecahalus*, ut est apud Pandectarium, e Græco σφάκελος, Fall. *l. d. c.* 26.

XVI. *Foca* & *Alfoca*, quod interpres Avic. *l.* 2. *Can. tr.* 2. *c.* 279. reddit *Zythum*, a Latino *posca* est, quod Græcorum novissimi efferunt φοῦσκα.

XVII. *Johar*, quo supellectilem gemmariam, & κατ' ἐξοχὴν *margaritas*, adpellari ab Arabibus docent, Hispan. *Joyas*, itidem e Latino *jocarium*, *jocale*, detorsisse eos nonnulli putant.

XVIII. *Loc*, *Luc*, *Lec*, *Lacca officinarum*, quæ rubeo colore inficit, Græcorum Λάκχα est, quod hi e χάλκη vel κάλχη, i. e. *purpura*, transpositis prioris syllabæ elementis, formavere: Scalig. *Ex.* 172. *f.* 1. *lach* adpellatur: esseque Arabibus & Indis communem vocem.

XIX. *Cusus* e Græco κισσὸς, i. e. *hedera*. *Muluchia*, i. e. *malva*, e Græco μαλάχη vel μολόχη.

XX. & XXI. *Mallochia* vero (ita, si fides Ruellio, Mauritani hodieque adpellant herbam, quam Græci ἅλιμον & ἁλμυρίδα, Latini *atriplicem marinam*, Pandectarius *salsolam*, Arabes alias & Chemicorum filii *Kali*, est ex Ebræo מַלּוּחַ *malluach*, quod legimus Jobi 30, 4. a salsedine seu sale, qui Ebr. מֶלַח *melach*, ita dicta, Avic. *c.* 485. *melha & meliha*, diversa omnino a malva. *Salicha*, *Selicah*, *Selch*, qua voce *casiam aromaticam*, veterum Græcorum ξυλοκασίαν & σύριγγα adpellant Ægyptii & Arabes, e Græco ξυλικὴ, quod crassiore lignosiorique cortice esset.

XXII. Eadem vox Σελίχας vel Σελίχα, qua Arabes casiam solutivam, σοριγγίδα recentioribus Græcis, & inde barbaro-Latinis *fistulam* dictam, denotant, e Latino Siliqua detorta est.

XXIII. *Candarusius*, ita *ptisanam* seu *alicam* Latinorum adpellant, Avic. *c.* 200. *Canderos*, e Græco χόνδρος, Scal. *ad l. Hipp. de insomn.* *Galea* Arabibus, *passio galeata* Latino-barb. dolor capitis atrox & diuturnus, e Græco κεφαλαῖα: *Kemun*, e Græco κύμινον: *Aphellan*, Ἀπόλ-

λων,

λων, *Abracaleus*, Ἡρακλῆς: ita Geminos inter ſigna Zodiaca vocant: *Allohore*, Λύρα, *ſidus*.

XXIV. Et in hoc Arabibus quam ſimillimi ſunt Latino-barbari Medici, & Seplaſiarii etiam noſtrates, in corrumpendis ſcilicet ad ſuam linguam vocabulis, aliarum male ingenioſi. Dicunt enim *cliciza*, *quiriza*, *regolitia*, *liquiritia*, pro γλυκυῤῥίζα: *Hirabotamen* pro ἱερὰ βοτάνη: *Keraminon* pro κρόμμυον, *cepa*: *ſion* pro ἀείζωον, *ſempervivum*: *pſinnuthi* pro ψιμμύθιον, *ceruſſa*: *femice* pro φοίνιξ, *palma*; *antimaſis* pro ἀναθυμίασις; *piſaxara* pro πίσσα ξηρὰ, *pix dura vel ſicca*; *ceruſt*, pro *ceraſtes*; *filictides* pro φλυκτίδες: *glitaſmos* pro γλυκισμός: *filoluntres* pro φιλολȣτρȣ̃ντες; *deiſpara* pro δύσφθορα: *monoramenon* i. e. *unius diei*, pro μονήμερον: *mucatum*, *micete*, i. e. *fungus*, pro μύκης, μύκητος: *bultamen*, pro βȣ́φθαλμον: *mochenagria* pro μολόχη ἀγρία: *idoma* pro οἴδημα: *boliſmus* pro βȣ́λιμος: *bidella* pro βδέλλα, *hirudo*: *ſitia* pro σικύα, *cucurbitula*: *feſſæ ovium*, Plin. Val. *l.* 1. *c.* 3. pro pediculis inguinalibus, quod hi ovillis ricinis ſimiles ſint, ex Arabico *feſſefis*, i. e. *cimex*: *cotulæ elefantinæ*, Elephantenkörner / pro granis ad piſces ſtupefaciendos capiendoſque expeti ſolitis, e non intellecta appellatione Italica, *coccole di Levante*, quod eſt, baccæ ex Oriente.

XXV. *Aloe ſicem*, *ſigem* & *ſegem*, Silvat. *Pand. c.* 31. formarunt hi ipſi e Græco σικοτίνη: *ſicotina* vero vel *ſycotina* ea eſt, quam *epaticam* a colore & ſubſtantiæ modo dixere alii, quia σικώτιον & συκωτὸν *jecur* adpellant Græci recentiores. *Socotorina* vero *Sucutrina*, *Socotorenſis* alia eſt, & a loco natali, inſula maris Æthiopici *Sucutri*, denominatur: diſtinguuntque ab epatica expreſſe Meſues, Saladinus, Minder. *in aloed. Maroc. c.* 10. Bauhin. *ad c.* 22. *l.* 3. Dioſc. Matth.

XXVI. *Hermubaja* a Magis ſic dicta, quam *filicem* interpretantur nonnulli, eſt ipſa *hermupoa* Plinii *l.* 25. Ἑρμȣ̃ πόα, Dioſcor. *l.* 4. *c.* 187. Ἑρμȣ̃ βοτάνιον.

XXVII. Denique nonnulla, quæ mere ipſiſſimaque Ebraica ſunt, ab Arabibus inter ſuæ linguæ vocabula cenſentur. Ita, quo Arabes Malogranatum adpellant *ruman* vel *roman*, eſt Ebræorum רמון *rimmon*, quod habetur Cant. 2, 8. & in *Cod. Thalm. Chagiga*, ubi R. Meir: *Malogranatum reperi, meditullio ejus veſcere, at putamen ſecerne*; eleganti adagio. *Al-rukaba*, quo ſchema cœleſte, plauſtrum nominant Arabes, eſt Ebræum רֶכֶב *raccab*, vel רְכוּב *reccub*, i. e. *currus*, *vehiculum*: *al-ghakim* חָכָם *chacam*, *ſapiens*, adpellatio Doctoris ſeu Magiſtri apud E-

F braeos.

bræos. *Filfil*, *fulful*, *&* *fulfel*, ita Arabice *piper* vocatur, Ægyptiace *felfel*, & *darfelfel*, *piper longum*, eſt Ebræorum פלפל, quod habetur in *Cod. Thalmud. Maſſichta Sopherim*, *c.* 15. *halacha* 8. ubi Lex ſali, Miſchna piperi, Thalmud aromatibus ſimile eſſe dicitur: niſi forte ab Arabibus Rabbinos poſteriores id mutuatos eſſe malis.

CAPUT X.

SUMMARIA.

I. *Vocabula multa Græca & Barbara perperam habita pro Arabicis.* II. *Etyma vocis Ariſtolochia.* III. *Chelidonium.* IV. *Ocymum.* V. *Colocynthis.* VI. *Sinapi.* VII. *Karabe.* VIII. *Nardus.* IX. *Calamus.* X. *Sabina.*

I. INſuper bene multa pro Arabicis a nonnullis, etiam a Dn. D. W. *Orat. de L. Arab.* habentur, quæ Arabes pro ſuis non agnoſcunt.

II. *Ariſtolochia*, quod optime puerperis auxilietur, ita nuncupata, Dioſc. *l.* 3. *c.* 4. quaſi dicas ἀρίςῃ ταῖς λοχευϑσαις; Mauritanis *maſmocra* vel *zaraved*.

III. *Chelidonium* ἀπὸ χελιδῶν☉, ut γεράνιον ἀπὸ τϑ γεράνϑ, Afris *Kauroch*.

IV. *Ocymum*, quod ceteris pabulorum generibus citius primo vere adoleſcat: eſt enim quidquid e ſegete deſecatur (ἐπινέμεσϑαι, hoc eſt καὶ ἐπικείρεσϑαι; Theophr. *l.* 8. *hiſt. plant. c.* 7.) antequam geniculet, ſeu in articulum perveniat: id noſtratibus eſt Schoſſen: ocymum vero ſic Schrapſe. Hortenſe ocymum Theophraſto, Dioſc. Plinio, Galeno memoratum.

V. *Colocynthis*, Hippocr. Dioſc. Aphrodiſieo, Athenæo expreſſum, Arabibus *hanthdſal*.

VI. *Sinapi* ἀπὸ τϑ τὴν ὦπα σίνειν, quod oculos lædat, Dioſc. Plin. Galeno ita dictum, Arabibus *chardel*.

VII. *Karabe* vel *Kakabre* Arabibus, e lingua Perſica transſumtum, pro ſuccino, Avic. apud Matth. in Dioſc. *l.* 1. *c.* 93. *f.* 131.

VIII. *Nardus* barbarum forte eſt, cum ea apud Indos ſolos reperiatur, quod contra Dioſcoridem & Plinium alicubi diſputat Matthiolus; vel eſt Ebræorum נרד *nerde*; a quibus alios populos, ad quorum linguas tranſiit, mutuatos eſſe colligo; Arabibus *Zembul* vel *Scembul*.

IX. *Ca-*

IX. *Calamus* e Græco Latinum eſt; Arabes vocant *Caſſab aldarira*, Avic. *c.* 1860. & Garz. *l.* 1. *c.* 32. *Aclaman* vero calami ſcriptorii ſunt Arabibus.

X. *Et Sabina* Latinum eſt, a provincia Italiæ, (cujus populi Sabini, quaſi Sebini, ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, a cultu Deorum, Plin. *l.* 3. *c.* 12. Stuck. *de ſacrif. gentil. f.* 141. Cato a Sabo ejus loci dæmone appellatos cenſet, Serv. in 8. Æneid.) in qua plurimum ejus naſcebatur, Plin. *l.* 17. *c.* 13. Sunt ejusmodi præterea plurima; ſed quæ ad fontes revocare oportet.

CAPUT XI.

SUMMARIA.

I. *Arabes nunquam Punicam, nec Pœni Arabicam linguam locuti ſunt.* II. *Cera, coagmenta, puls, torcular, libri, feneſtra, laternæ, lecti, malum, omnia Punica, a Pœnis auctoribus ita denominantur.* III. *Giblæi apud Ezech. c. 27. v. 9. iidem cum Bybliis, architecti ingenioſi: Phœnices artifices opificesque egregii.* IV. *Phœnices & coloni horum Meliteni, polymitarii textoresque inſignes.* V. *Pœni lignariæ operibus clari.* VI. *Pœnorum Tyriorumque inventa, aries,* VII. *machina navibus deducendis in mare.* VIII. *Tribulæ genus, inſtrumentum trituræ accommodatum, ploſtellum Punicum dictum.* IX. *Carthaginenſes alutarii: coria ab Æthiopibus emunt.* X. *Scylacis edita lectio emendata: Cluverius notatus.* XI. *Laternæ item e cornu, ligno, vitro apud Pœnos.* XII. *Malum Punicum Africa fert circa Carthaginem.* XIII. *Balauſtium flos ejus, Arabice gielenar.* XIV. *Bernh. Aldrete Scriptoris Hiſpani, cujus teſtimonio hactenus dicta roborantur, laus.*

I. EX dictis, qui veterum Pœni fuerint, & quæ eorum lingua, liquere arbitror ſatis, eos nimirum nec Arabas fuiſſe, nec Arabicam unquam locutos linguam, & inde eandem eſſe cum Arabica Punicam, non ſine errore dici.

II. Niſi quis forte ſimplex adeo & ridiculus, ut *pavimenta* Pœnica, apud Feſtum e Catone, *ceram* vel *ceruſſam* Punicam; Plin. *l.* 20. *c.* 8. Catonis *c.* 18. *coagmenta* Punicana, & *pultem* Punicam, *c.* 85. & *torculare* Pœnicum; Punicos *libros Hannonis*, quorum Solinus *c.* 27. totiesque Plinius, Mela, Athenæus meminere, & *Magonis de agricultura*, item quos Livius & Servius paſſim laudant, quibus multa ſapienter eſſe man-

data memoriæ a viris doctis prodi, ſcribit D. Auguſt. *Ep*.43. Varronis *feneſtras* Punicas: Plauti *Aul. a.* 3. 5. 6. *v.* 30. *laternam* Punicam: Ciceronis pro Muræna, & Plin. *l.* 33. *c.* 11. *lectos* Punicos; *malum* Punicum e Celſo *l.* 2. de *re med. c.* 24. ſeplaſiis notum, & *bella* Punica Romanis geſta, ex Arabia petere ſimul velit; non minore profecto περιεργίᾳ ſtultitiaque, quam ſi ex Africa, privatimque e Numidia urſos & cervos, e Lybia apros, Herod. *Muſa*. 4. e Creta viperas, Ariſt. *l. de mirabil. audit:* Plin. *l.* 8. *c.* 36. & 58. e Scythia aſinos, ex Æthiopia equos, ex Ithaca lepores, Antig. *mir. narrat.* 11. ex Arabia ſues; Plin. *l.* 8. *c.* 52. e Scotia mures, e Creta noctuas, e Rhodo aquilam, ex Ebuſo cuniculos, Plin. *l.* 3. *c.* 5. ex Anglia lupos, Scal. *Ex.* 200. quibus tamen privilegio quodam ſuo caret, vites e Norvegia ſeu Botnia, & mala Medica e Voitlandia exſpectet. Eſſe enim omnia illa ad Pœnos Africanos, non ad Arabas, qui Aſiatici, referenda, nemo, niſi ἀφυσικός τις ἀτρίβων καὶ βραδὺς ὑπερβαλλόντως, non viderit.

III. De duobus tantum monebo quædam non protrita: ob inſignem architectonices artificiorumque diverſorum peritiam, & inventiones rerum quarumvis utilium ſimul elegantiumque & neceſſariarum in vita, Phœnices πολυδαίδαλοι Homero, Euſtathio Sidonii καλλίτεχνοι καὶ ἐξαίρετοι, *Iliad.* ψ. *v.* 743. πολυτέχνοι καὶ καλλίτεχνοι Straboni *lib.* 16. valde artificis ingenii viri, & Giblæi Arado Sidonique vicini (qui & Hieronymo Byblii, Ezech 27. *v.* 9. diſſentit Scal. *adpend. ad ll. de Emend. temp.*) ad nobiliſſimi ædificii Templi Hieroſolymitani ſtructuram adhibiti a Salomone, 1 Reg. 5, 18. itemque e Pelaſgis, quos Phœnicas fuiſſe, ſupra oſtenſum eſt, Agrolas (eſt is qui Plinio *l.* 7. *c.* 56. Euryalus) & Hyperbius murum circa arcem Athenarum duxere, mercedis vice locum habitationis ſub Hymetto nacti, Pauſan. *Atticis*, Hero *l.* 6. *extr.*

IV. Eosdem Phœnicas polymitarios ſeu phrygiones ſolertes ingenioſosque fuiſſe, qui pretioſa veſtium tenuiſſimarum, molliſſimorumque linteorum tapetumve e ſerico byſſove genera pectine, radiove texerent, perſuadebit id, quod inſulam Melitam παντοδαπὰς ταῖς ἐργασίαις τεχνίτας habuiſſe, ſcribit Diod. Sic. *lib.* 5. κρατίστους δὲ τοὺς ὀθόνια ποιοῦντας τῇ τε λεπτότητι καὶ τῇ μαλακότητι διαπρεπῆ. Melita autem illa Phœnicum colonia; & a Phœnicibus igitur ex Africa (per Φοίνικας enim apud Græcos ſcriptores utrique ſignificantur) in eam uſus artis polymitariæ traductus.

V. Claruerunt etiam Pœni lignariæ opere, λεπτουργίᾳ ſeu minutiaria

arte,

arte, ut hodieque Berchtholdgadenſes in Archiepiſcopatu Salisburgenſi, & Noribergenſes, quorum opera lignariæ, præſertim minutalia & crepitacula, arculæ, capſulæ, catilli καὶ τοιαύτη τις γρύτη, *vere* Αἰγυπτία ἐμπολὴ veterum ὁ ῥῶπος, a Belgis, Hiſpanis & Anglis caro emuntur, & ad extremos Indos avehuntur.

VI. & VII. Teſtis ejus rei, quoad Phœnicas Pœnosque, κριὸς aries ſeu machina, muros ſubruere vel frangere militans, ut loquitur Tertul. *l. de pall. c.* 1. quæ Pephaſmeno fabro Tyrio & Cetræ Carchedonio inventoribus adſcribitur, quo de Vitruv. *l.* 10. *c.* 18. ex Athenæo περὶ μηχανημάτων. Stevv. ad *Veget. l.* 4. *c.* 14. Junius ad *Tert. l. d.* Et καθολκὴ, qua navem Ptolomæi Philopatoris capaciſſimam in mare poſt tot hominum conatus irritos deductam fuiſſe, Athen. *l.* 5. commemorat; excogitaverat vero eam τῶν ἀπὸ Φοινίκης τις.

VIII. Et inſtrumentum illud ruſticanum operoſæ fabricæ, trituræ adcommodum, *Tribulam* vocare poſſemus, quod conſtabat ex aſſeribus dentatis cum orbiculis, & volvebatur ſuper rotis ferreis atque dentatis, quo excuſſis frumentis ſtipulam in areis conterebant, & in cibos jumentorum propter fœni ſterilitatem paleas comminuebant, Hieron. *Comm. in Am. c.* 1. Quod ſine dubio inde, quia Pœni id fabricare docuiſſent, *ploſtellum* Punicum dictum eſt a Varr. 1. *de re ruſt. c.* 5.

IX. Ex eo vero, quod Hipp. *l. de articulis f.* 799. *edit. Foëſii*, maxillæ fracturis ſanandis habenas ex aluta Carthaginenſi, ut quæ ei operi, quia valida ſimul & mollis, valde accommoda ſit, jubet adhibere, colligas Pœnos etiam τῇ βυρσοδεψικῇ præ reliquis gentibus tum excelluiſſe, & ab iis opificii illius δείγματα Græcos maxime petere conſueviſſe: quin idem Hipp. teſtimonium de mercimoniis eorum, quod coria, variis uſibus parata, in Peloponneſum & reliquam Græciam uſque deportarent, permutantes cum fictilibus Atticis, quæ Æthiopibus in Inſulam Cernen, (qua de re V. *ſ. c.* 2. *n.* 14. e Scylace,) advehere ſolebant, & quod Pollux *l.* 5. *c.* 4. e Xenophontis cynegetico præcepto, λίνον Καρχηδόνιον ad retia, laqueos & caſſes commendat, fidem faciet.

X. Pelles vero & coria ab Æthiopibus iſtis coemere conſueviſſe, ſcribit *l. d.* Scylax; Οἱ δὲ ἔμποροι, inquit iſte, εἰσὶ μὲν Φοίνικες, εἰσὶ δὲ οὗτοι Αἰθίοπες πρὸς οὓς διατίθενται. Πωλοῦσι δὲ δέρματα ἐλάφων, καὶ λεόντων, καὶ παρδαλέων, καὶ δέρματα ἐλεφάντων, καὶ ὀδόντων, (nota aſteriſci ab Hœſchelio adpoſita, de mendo monet. Id ego eluo, legoque ὀδόντας, & intelligo Æthiopas iſtos ebur vendidiſſe Pœnis, quod horum potius,

quam Phœnicum Asiaticorum, uti putat Cluver. *l.* 1. *Sic. Ant. c.* 2. fuerit ista duodecim dierum itinere a Columnis Herculis navigatio: *V. s. c.* 2. *no.* 13.) καὶ τῶν ἡμέρων βοσκημάτων.

XI. Iisdem Pœnis non immerito tribuas & *laternas* eas, quæ sive e cornu in laminam secto, Plin. *l.* 11. *c.* 37. sive e ligno, sive e corio, quod ex Arist. 5. *gener.* 1. & Gal. 2. *de simpl. med. fac. c.* 5. probant, sive etiam e vitro (nam & Sidon artifex vitri, Plin. 5. *c.* 19. Strabo *l.* 16. de ψάμμῳ ὑαλίτει juxta Sidonem; alii Sareptæ officinas fuisse vitrarias, e nomine probare satagunt: & specula excogitavit, Plin. *l.* 36. *c.* 26. aluitque etiam ante quingentos annos artifices vitri, quod tum haberetur pro præstantissimo, teste Benjam. Tudel. *in Massaoth.*) confectæ. Dictæ igitur fabricæ ligneæ, quia Punicæ & a pultifagis fabris barbaris, (uti Plautus Mostel. *a.* 3. *sc.* 2. *v.* 139. nominat Pœnos,) facta, quod & lingua ipsa Punica dicta iisdem Pœnis adserenda sit & Arabibus eætam, quam lingua ipsa Punica non tribuendæ, ut qui talium nullum forte usum juxta & linguæ notitiam habuerunt, inconvulsibiliter adstruunt.

XII. *Malum* vero Punicum & *pomum* Punicum, quam signanter Arabibus non adjudicat Plin. *l.* 13. *c.* 19. *Africa*, inquiens, *circa Carthaginem malum Punicum, cognomine sibi, vendicat, aliqui granatum adpellant.*

XIII. Ipsum floris ejus nomen, quo a Græcis & Latinis, Diosc. *l.* 1. *c.* 27. Plin. *l.* 3. *c.* 19. etiam ante Arabas in re medica claros, *balaustium* nuncupabatur, ab his illos non mutuatos esse, nec hisce fuisse cognitam rem ipsam, nec Punicum pomum pro Arabico habendum esse, evincet, Arabes *gielenar* nominant: Avic. *c.* 112.

XIV. Omnium vero clarissime veritas ejus, quod sentire de lingua Punica professus sum, & dictorum hactenus omnium, liquet e Bernharti Aldrete laudato ante scripto, de quo, quod secundum me sic pronunciet, jure mihi gratulor. Ejus *l.* 1. *c. ult.* differentiam linguarum Phœniciæ, Punicæ & Arabicæ tradit: *l.* 2. *c.* 8. voces linguæ Punicæ veteris, quæ in Hispaniam commigrarint, in eaque hodieque retineantur, distinguit ab Arabicis; & expresse *l.* 1. *c.* 32. *p.* 128. *Los Phœnices*, inquit, *i Penos unos eran, contodo se reconocia alguna diferentia en la lengua, como le ensenna san Hieronymo prol.* 2. *Epist. ad Galat. mucho major la auria entre la Arabe i Punica.* Idemque docet *c.* 21. *p.* 107. & *l.* 1. *c.* 23. *No solo son los Phœnices gente distinta i mui apartada de los Arabes*

Arabes per viver, como viven en provincias tam ſeparadas i remotas, ſino tam bien, porque en trato condition i naturales fueron mui diverſos i quaſi opueſtos. Præterea *l.* 1. *c.* 25. rationibus quibuſdam probat, Phœnices in ſocietatem vel bellorum vel imperii nunquam admiſiſſe Arabas, ſed ab iis quaſi naturali inſtinctu abhorruiſſe, inſtitutis etiam, moribusque diſcrepaſſe, *c.* 30. Idem feciſſe Tyrios & Carthaginenſes *c.* 29. & 31. Si igitur adeo diverſæ gentes Arabes & Phœnices, ſi nihil tam commune habuerunt, etiam linguæ, quibus uſi fuere ii, Arabica & Punica, haberi debebunt pro diverſis. Hæc vera eſt de lingua Punica ἀρχαιολογία.

Caput XII.

Summaria.

Plautinæ Pœnulo hactenus intactæ & obſcuræ lux aliqua. I. *In ea fragmentum e lingua Punica reſiduum, quale nullibi ſcriptorum veterum reperire eſt.* II. *Romanis lingua Punica cognita & æſtimata.* III. *Plautina Punica reduci ad Ebraiſmum, & ex eo explicari poſſunt: ejusque ſpecimen illuſtre e CL. Seld. Synt. de Dis Syris.* IV. *Elion Phœnicibus Deus, i. e. excelſus* ἑλη *vetuſtum Græcum, unde Latinum Sol, ex Ebræo El.* V. *Sanchouniathon quis, & quando vixerit.* VI. *Scriptores rerum patriarum Phœnices alii a Læto quodam, de quo emendatus Tatianus, in Græcam linguam verſi.* VII. *Duodecim nomina Dei myſtica.* VIII. *Eorum fama ad gentiles etiam venit.* IX. *Joſephi Scaligeri e meritiſſimo laus.* X. *Et J. Philippi Paræi.* XI. *Longolius male, quod Punica in Romano codice Plauti reperta non edidit.* XII. *Haudoni, ſalutatio Punica.* XIII. *Scitiſſimum epigramma Antipatri cujusdam reſtitutum & expoſitum.* XIV. *Gellius correctus: Ejus fruſtratio circa* τὸ *haudonis.* XV. *Muthumbal, dominus inferni vel mortis.* XVI. *Bar-becceh, i. e. filius lacrymarum, miſer & lacrymis dignus. Ben-pharnaſah, filius cibationis, i. e. procurator, diſpenſator, actor, ſervus: ben-ſchamak: Benath noctis,* ἐπινυκτίδες. XVII. *Baalſamen, Baaleth ſchamaim,* Βῆλτις, Βαάλτισ, *Luna, Juno, Beliſama Europæorum, Urania* Λιβύων, *Aſtarte Phœnicum idem numen.* XVIII. *Inſulæ Gorgatides hodie Capo Verde.* XIX. *Punica Plautina habita pro fictitiis* Φλοίακ© *alicujus, quia non intelligebantur: B. F. ſcilicet.* XX. *Longolius de ſtupore & temeritate caſtiga-*

ſtigatus. XXI. *Punicæ linguæ peritus fuit Severus Imp.* XXII. *&* *Autaritus Gallus tempore belli Punici I.* XXIII. *Punica Latinis literis ſcripta viſa barbariora.* XXIV. *Græca olim a typothetis per Latinas literas expreſſa.* XXV. *Helinandus Monachus, & Antoninus Archiep. Florentinus mali Græci.* XXVI. *Græca, Latinis literis exarata, obſcura.* XXVII. *Tertullianus inde explicatus, & expleta in eo lacuna poſt J. Gothofredum.* XXVIII. *Græca olim ſine accentibus ſcribebantur.* XXIX. *Romani, etſi linguæ Punicæ callentes, de literis tamen & ſcriptione ejus non fuere ſolliciti.* XXX. *Etruſci Syriaca lingua utentes, characteribus Syris omiſſis, Græcorum literas, ſed inverſas, uſurpavere:* XXXI. *uti Phœnices, cum in Græciam veniſſent, literas fabricaverant ab illis, quibus in patria uterentur, alias.* XXXII. *Judæi Germanicam, characteribus Ebraicorum æmulis, exprimunt.* XXXIII. *Literæ Punicæ & modus ſcriptionis Pœnorum oblivioni æternæ tradita.* XXXIV. *Literæ linguæ Syriacæ, Samariticæ, Æthiopicæ, Chinenſium & Malaccanorum ex Ebræis elementis formatæ.*

SI nunc eodem modo, quo hactenus Pœnorum, Arabum origines, & eorum linguæ hiſtoriam, ac fata ex antiquitatis ſacrario producerem, res quidem hæc fieret multo clarior. Sed vereor, ne ea ſint λύχνος ἐν μεσημβρίᾳ. Superſedebo igitur labore eo, & ſi de veritate hactenus adſertorum quis dubitet, adhuc eum ad Plauti Pœnulum relegem, e qua ipſe ſibi, etiam monente vel facem præferente nemine, ſatisfacere, & errorem de lingua Punica imbibitum dediſcere, poterit.

I. Eſt enim in ea *actus* 5. *ſc.* 1. fragmentum nobile, quod unicum tamen & ſolum (niſi tabulæ æneæ Eugubii repertæ, quæ in Op. Grut. *p.* 142. leguntur, & ipſæ Punica lingua conceptæ ſunt potius, quam Etruſca, quod viſum hactenus pleriſque) ex omni antiquitate ævi dentem omnicarpum effugit; e quo, tanquam e fimbria veſtis, lingua Punica vetus innoteſcet.

II. Inducit Poeta feſtiviſſimus Hannonem quendam Karthaginenſem, ſua Punica mox & Latina lingua loquentem; quæ tum, quod Romani ipſi in Africam crebro trajicerent, & Pœni in Italia jam non eſſent adeo hoſpites, Romæ, ſi non in vulgus, nota tamen eſſe & uſurpari cœperat. Hannibal enim bello Punico II. transcenſo Saltu Pyrenæo, perruptis Galliis, & ſuperatis Alpibus magnam Italiæ partem occupaverat, moratus

moratus in ea cum exercitu ſexdecim annos. Et capta Carthagine periti linguæ plurimi erant inter Romanos. Quos tamen omnes præceſſit D. Syllanus: *Iis negotium a Senatu datum transferendorum in linguam Latinam viginti octo Magonis Pœni de Agricultura memorabilium voluminum:* Plin. *l.* 18. *c.* 3. Quæ Caſſius Dionyſius Uticenſis Græce verterat libris viginti, & Diophanes quidam Nicæenſis Bithynus ad Dejotarum Regem ſex epitomis circumſcripſit: Varro 1. *de re ruſt. c.* 1. Colum. *l.* 9. *c.* 14.

III. Ejus idiomate verſus primus, in codd. maxime emendatis, ad hunc modum concipitur:

Ny ethalonim valon uth ſi corathiſima conſith.

Tam clara hic Ebraiſmi veſtigia ſunt, ut cetera, quæ depravatiſſima ibi ſequuntur, eidem etiam idiotiſmo reſtitui deberi, merito cenſeas. Et quæ attulimus Hannonis exaranda forſan erant ei, qui ſermonem illum a lepidiſſimo Poeta illuc traductum librarius primum transſcripſit, his pene ſyllabis:

Na eth elionim veelionoth ſe quara otham makom hazoth: quæ parum a corruptis Plautinorum exemplarium diſſident, ſi ineptas ſcilicet juncturas, atque imperitas verborum diſtinctiones, quæ a deſcriptoribus peccatæ ſunt in re non intellecta, tollas. Et *conſith* in veteribus nonnullis editionibus *comzet* legitur, quod propius accedit. Sic autem mere Ebraica ſunt; & rhythmus, ad eum quem protulimus modum, ita ſcribendus:

נא את עליונים ועליונות
שקרא אתם מכום הזאת׃

Id eſt, ſi verbum verbo reddideris:

Obſecro ſuperos ſuperaſque,
Quibus contigit locus iſte.

Id ipſum ſonat, quod verſio iſta apud Comicum:

Deos Deaſque veneror, qui hanc urbem colunt.

IV. Phœnicibus enim, a quibus Pœni, Deus עֶלְיוֹן *Elion*, ex Ebræo אֵל *El*, quod Servius *Hel* effert, & *Solem* interpretatur; veteres Græci Ἔλη dicebant, poſteriores Ἥλιος: Siſenna *Alon* effert, cujus plurale *Alonim* pro *Elionim v.* 4. habetur. Idem vero eſt *Elion*, qui Ζεὺς ὑψιμέδων, ὑψουράνιος, ut adpellatur in Phœnicum Theologia apud Euſeb. 1. *Præp. Evang. c.* 10. *excelſus, ſummus, altiregens:* Ἐλιοῦν Philoni Byblienſi, qui res Phœnicum κατὰ τὴν Φοινίκων διάλεκτον deſcribentem Sanchou-

 nia-

niathonem Græce vertit libris IX. ut eſt apud Euſeb. *l. d. c.* 9. (Porphyrius *l.* 2. περὶ ἀποχῆς octo dicit; fuerat ſcriptum θ, ex eo factum η in Euſeb. Codice.)

V. Iſte vero Sanchouniathon Berytius, (Suidæ Tyrius,) Troicis temporibus antiquior (προχρονισμὸν hic eſſe oſtenſum a Scalig. *not. ad fragm. Vet. Græc. ſel f.* 36.) φιλαλήθως τὴν παλαιὰν ἱςορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγὼν συνέγραψε: Porphyr. *l.* 4. apud Euſeb. *l. d. veterem hiſtoriam partim e civilibus urbium ſingularum, partim e ſacris templorum commentariis compoſitam perſcripſit.*

Vide Add. n. 4. VI. Præter Sanchouniathonem res Phœnicum lingua patria conſignavere Theodotus, Hypſicrates & Mochus Phœnices, quorum ſcripta in Græcam traduxit, (teſte Tatiano λόγῳ πρὸς Ἕλληνας Χαῖτος,) Chætus quidam: ita ejus nomen in edit. Tigur. Friſii A. 1546. in Baſilienſi Orthodoxogr. A. 1551. in Lutetiana Fr. Morelli apud Sonnium A. 1615. expreſſum eſt, retinuitque Caſaub. *Anim.* ad *Athen. l.* 3. *c.* 6. Euſebius vero edit. Pariſina A. 1627. Ἄσιτον, Aſitum adpellat: & ſic Scaliger *f.* 24. Franc. Vigerus Soc. Jeſu, editor Euſebii nuperus, utrumque nomen, *notis ad illum locum*, ponit, ſed neutrum ſe alibi reperire addit. Ejus vero ſcriptoris, cujus opus de rebus Phœnicum periit, etiam nomen verum eadem fortuna fuiſſe, video. Id e corruptis iſtis divinare in proclivi fuit, quod & ipſi reſtituo, Λαῖτος; hoc enim in utrumque Χαῖτος & Ἄσιτος, ob literarum Λ Χ & Α ſimilitudinem per librarios inadvertentes, abire facile potuit. Mirari autem non deſino, tot ſagacibus doctisque viris, quorum indefeſſa diligentia cum pari felicitate ſolertiaque conjuncta, in talibus mortalem omnem ſollicitudinem ſupergreditur, mendam non ſuboluiſſe, cum Λαῖτον ἐν Φοινικοῖς, *Lætum in Phœnicum rebus* a Clem. 1. *Strom. f.* 239. edit. Heinſii A. 1616. laudatum, & cum Menandro, Tyriorum res geſtas etiam Græce tradente, compoſitum ſcire potuerunt. Hæc de Læto reſtituto, quo ſic Bibliothecæ Græcæ per me ſint auctiores.

VII. *Elion* vero eſt ipſum e XII. myſticis Numinis nominibus apud Ebræos, idque ad inſtar Regum Babylonicorum Aſſyriorumque ad nomen ſuum adſcivit Rex Tyri, Pygmalion. Decem enumerant Hieron. *Ep. ad Marcellam*: Epiphan. *Hær.* 40. Caninius *Diſquiſit.* ad *loca obſcur. N. T. p.* 29. addit duo, XI. *Sur*: XII. *Abir*, P. Merula ad *Ennii Annal. l.* 1. *p.* 245. ad quorum ſimilitudinem facti ſunt ſine dubio, fictique

que etiam gentilium XII. *Dii Consentes*, Ambros. *l.* 5. *Ep.* 29.

VIII. Quorum & famam ad Græcos pervenisse, ex eo sciri potest, quod ἐγκωμιοντῶν δώδεκα Θεῶν Heraclitus Poeta lyricus scripserit, teste Laertio. Quod Aristophani illi *Avib.* Demostheni in Aristocratem, Aristophonti Comico in Pythagorista, noti, depictique in Stoa, Pausan. *in Attic.* quod ara apud Lectum Deorum XII. Ἀγαμέμνονος ἵδρυμα, Strab. *l.* 13. quorumque nomina duobus in augurum libris versibus fuere comprehensa, auctore Scal. *in* 1. *de plant. p.* 9. quos Ennio tribuit Apul. *de Deo Socratis*, & Capella *l.* 1. *de nuptiis Merc. & Philol.* Neque ita forsan conclamatum est de ceteris, quin ex Ebraismo veræ lectiones, (variant enim in his fere pro numero codicum) constitui, & omnia ad suam orthographiam redigi & explicari possent. Idque ei, qui verum videre voluerit, facile persuadebit, Punica ista Plautina ex Arabica lingua non pendere, nec hujus in istis vestigium volamve adparere.

IX. Vidit hoc & perspicacissimus Scaliger, qui, quum esset Arabicantium in Europa princeps, ad Arabicam tamen linguam Punica ista non pertinere docuit, quum Ep. ad Steph. Ubertum Med. D. & Prof. Ling. Oriental. Paris. *Plautinæ*, inquit, *Pœnoli dialectus parum abest a puritate Ebraismi.* Quod de Arabicis nemo dixerit. Et alibi: *Punica lingua tum pene erat Ebraica.* Cujus Viri judicio omnis eruditus orbis adsurgit merito, ut qui unus plures linguas, quam Europæorum quisquam, tenuit, cujus domus orbis Musæum erat, qui, quæ cuncti ubique ignorarent, sine ulla molestia explicare poterat.

X. Et non inscitus est labor J. Philippi Paræi, qui, quum Plautum recenseret, Ebraicis characteribus illa Pœni Hannonis nobis delineavit, majorem a Doctis gratiam initurus, si ad Ebraismum ea omnia examinasset, reduxissetque, & veras lectiones ex eodem nobis edidisset. Ii, quibus vacat, & quorum in re Grammatica regnum est, hic quod agant, habent. Certus autem sum, & de eo illis, qui hic experiri volent, fidem meam obstringo, si quæ per ineptos librarios (ut fieri solet in barbaris & non intellectis) juncta sunt, sejungantur, quæ sejuncta, jungantur, quæ luxata, reponantur, jam ipsa fere Ebræa & intellectu facillima sese per totam scenam primam offerre. Subsidium ei operæ etiam aliquod erunt Latina ea, quæ subdidit Comicus, quasi metaphrasin Punicorum; quanquam iis deesse tres-quatuor versus conjicio, ut & Punicis nonnulla; Romanus enim codex, præterquam quæ in vulgatis hodie leguntur, aliquot ejus farinæ habebat, fide Christophori Longolii *Adnotat.*

in Plautum edit. Colon. Ao. 1538.*p.*601. Malum ſit iſtis, per quos Latina perierunt!

XI. Longolius vero non caret ſcrupulo ſocietatis illorum occultæ, dum Punica, in Romano ſibi viſo codice reperta, non edidit; ut puto, Punica erant, legi non debebant, ſcilicet.

XII. In ſcena altera *v.* 38. *Havo donni*, vox ſalutantis Pœni eſt, Ebræorum ἐυκτικὴ הוה, id eſt, *vive*, *ſalvus ſis*; & προσφωνητικὴ *donni*, ex *Adonai* formata, quaſi dicas, *ſalve domine mi*; a quorum alterutro noſtrum *have*, Scal. *de c. L. L. c.* 17. Ab altero vero Hiſpanorum *don* & *donna*.

XIII. Scite expreſſit hanc Antipater *Epigrammate in Meleagrum Tyrium*, *Antholog. l.* 3.

Ἀλλ' εἰ μὲν Σύρος ἐσσὶ, ΣΑΛΟ'Μ· εἰ δ' οὖν σύγε Φοῖνιξ
ΑΥΔΟΝΙΣ· εἰ δ' Ἕλλην, ΧΑΙ͂ΡΕ, τὸ αὐτὸ φράσον.

XIV. Doleamus autem non habere nos octavum librum Noctium Atticarum Gellii, cujus capite 12. lemmatis, quod reliquum eſt, fide docuerat *Eudones*, quod homines Afri dicunt, non eſſe verbum Pœnicum, ſed Græcum. De hac ipſa voce enim ibi egiſſe e codice vet. mſcr. Biturigum, in quo *Eupſones* reperit, feliciter conjecit Scaliger F. Editiones Pariſina H. Stephani Ao. 1585. & Lugdun. J. Tornæſii Ao. 1592. vocem nihili, & quæ ne legi aut pronunciari quidem poteſt, *Qupſones* præferunt. Sed cauſa fuiſſe caſurum, neque perſuaſurum nobis, τὸ *haudonis* eſſe Græcorum *lexin*, de Gellio certus ſum. Eſt enim revera Punicum. Saltem argumenta in eam rem hominis literatoris cognoſcere liceret: nam & falſum veri coloribus fucatum delectat.

XV. Nomen *Muthumbalis, ben-chadreanech v.*35. ſi ad ea examinetur, quæ ſupra de gentilitiis Pœnorum & *chazri Anacim* dixi, & ipſa clare docent, Punica hæc e Phœnicia ſeu Cananæa lingua eſſe. *Muthumbal* autem ſonat *Deum* vel *Dominum Averni*, Ditem ſeu Plutonem.

XVI. *Vſ.* 24. *Me-bar-becceh*, inquit Pœnus: מָה בַּר בָּכֶה *quam lacrymarum filius*, quam infelix ſum ego & deflendus! Iſtis reſpondet Milphioni, qui ipſum ſalvere juſſerat; qui ſcil. ſalvus eſſe poſſit, & χαίρειν qui filias amiſiſſet? Ebræi adpellant בני *filios*, a re qua ſunt prædití, qua abundant, quam tractant: Tarnov. *ad Zach. c.* 4. *v.* 14. Druſ. *l.* 1. *Qu. Ebr.* 79. Buxt. *l.* 2. *Theſ. Gramm. c.* 3. *Ita* בְּנֵי תְמוּתָה *beni themutha*, *filii mortis*, i. e. homines morti deſtinati, Pſal. 78. *v.* 12. 102. *v.* 21. בַּר פַּרְנָסָה *ben pharnaſah*, *filius cibationis ſeu gubernationis* Onkeloſio *Paraphr. Chald. Gen.* 15, 2. pro *ſervo actore*, cui peculium domini & rationes

curæ

curæ erant, & qui reliquis cibaria præſtabat, diſpenſatore, arcario, quem Moſes בֶּן־מֶשֶׁק *ben meſchek*, *filium diſcurſitationis in domo*, cujus pedibus & inſpectione omnia domeſtica obeuntur, adpellat. Avicennæ *l.* 4. *fen.* 7. *tr.* 3. *c.* 10. *benath noctis* ſunt *ulcuſcula*, ſeu puſtulæ, magnitudine infra fabam, ſed ſupra quam ex iis dolor, orta in eminentibus partibus, præcipue noctu, Celſus *l.* 5. *c.* 28. Græcorum ἐπινυκτίδες ὅτι νύκτωρ ἐγένοντο Gal. 2. *m.m.c.* 2. & noctu hominem vehementius adfligere ſolent.

XVII. *Verſu* 57. *Balſamenieraſan* eſt in vulgatis codicibus. Diſtinguo, quæ male connexa ſunt, & lego *Bel-ſamen ieraſen.* Imprecatio eſt, ut hominis nihili Milphionis, qui ſic ludos fecerat Pœnum, & verba ejus omnia ridicule fuerat interpretatus, præterque ſenſum, fraudes ac irriſiones retundere velit Juppiter. *Baalſamen* enim ἐστὶ παρὰ Φοίνιξι κύριος οὐρανοῦ; Ζεὺς δ' Ὀλύμπιος παρ' Ἕλλησιν, ait Philo Byblius. Et *Baaleth* ſeu *Baghalam ſchamaim* eſt βασίλεια Βῆλτις, *Baaltis*, *patrona*, *duenna* Hiſpan. *domina* ſeu *regina cœli*; *meleceth haſchamaiim* מְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם Jerem. 7. & 44. Luna Europæis *Beliſama*, ut teſtantur Inſcriptiones antiquæ: Urania cœleſtis, Luna, Juno, ἀρχηγέτις καὶ πατρῷα Carthagini, ut Pallas Chio, Plut. *l. de Herodot. malignit.* & Athenis, Lact. *l.* 1. *c.* 15. & Uraniæ cognomine Venus Corintho, Pauſan. *Hebo*, Ἥβων, qui cum *Sole* idem, Neapoleos Deus tutelaris, Jul. Cæſ. Capacius *l.* 1. *Hiſtor. Neap. c.* 14. & Romanæ urbis cuſtos Minerva, Enn. 1. *Annal.* Dio *l.* 34. Hinc eſt quod C. Gracchus Junoniam Ἡραίαν, cognominat Carthaginem, Plut. *in Gracchis*; quia Juno antiquiſſimum eorum numen a Phœnicibus & Syris, a quibus Arabes accepere, communicatum Pœnis.

XVIII. In ejus templo Carthagine Hanno duarum Gorgonum cutes (ſunt qui ſimiarum inſolentis magnitudinis, eoque terribilium fœdarumque aſpectu exuvias fuiſſe, putant;) argumenti & miraculi loco ex Inſulis Gorgatidibus, quas hodie Promontorii Viridis adpellant, allatas repoſuit, Plin. *l.* 6. *cap.* 31. quæ & ibi ſpectabantur uſque ad captam urbem: deque iſta Herodian. *l.* 5. *c.* 15. *Simulacrum Uraniæ Carthaginenſibus*, *omnique Africæ venerabile*, *juſſit* (Baſſianus Caracalla) *adferri*; ſcil. Romam, memoriæ & honori parentis Severi, qui Afer. Λίβυες μὲν αὐτὴν Οὐρανίην καλοῦσι. Φοίνικες δὲ Ἀστροάρχην (ficto, ad Aſtarten ſignificandam, quod verum numinis nomen, vel etiam corrupto ibi, vocabulo) Σελήνην εἶναι θέλοντες. Et hinc Africæ Deum Tertull. *Apol. c.* 23. *cæle-*

 ſtum

ſtum vocat, q. d. οὐρανίωνα, alii *Uranum*, alii *Cælum* Pœnis, inprimisque Carthaginenſibus peculiariter adſignantes ceu ἑςιαῖον familiarem & proprium eorum urbi. Ex hiſce intelligimus, cur, quod eſt apud Philoſtr. *l.* 4. *Apollonianor.* malus Punica ſola in honorem Junonis plantari conſueverit; ſc. auctori ſuæ Gentis, & Urbis tutelæ debebant hunc cultum Pœni. Deplorare igitur ſatis nequeo, fuiſſe tot, qui Plauto adeſſent, eique ſalutarem manum adhiberent, & juventutis bono exponerent decimæ hujus Muſæ lepores, Gratias & Veneres, neque veniſſe cuiquam in mentem, qui hæc Hannonia emendate legerentur & intelligerentur curare.

XIX. Quin fuiſſe ſuſpicor, a quibus pro fictitiis ea, pro ludis hiſtrionis, (quod genus minime vera pro veris in theatro venditare ſolet, tantum ut plebem naſo ſuſpendat;) & pro logis haberentur, eodemque loco, quo illæ apud Gal. 4. *de differ. pulſ. c.* 1. & Laert. *Zenone*, *bletyri* & *ſcindapſus*, λέξεις ἀσήμαντοι, quibus ὥσπερ παραπληρώμασιν uteremur, & quo illa coci *Pſeudolo-Plautina divina condimenta, quibus vitam ſe prorogare poſſe hominibus, & in quorum odorem cœnet ipſe Juppiter*, λαπίζει.

Epitaphium Chr. Longolii a P. Bembo poſitum Patavii Ao. 1522.

XX. & XXI. Lego etiam non ſine ſtomacho, qui nænias ea vocet, quaſi nugas dixerit, & pictam in pariete nebulam. Summa Viri propter eximiam in literarum ſtudiis præſtantiam Romanam civitatem adepti, & omnibus bonis artibus præditi incogitantia, quæ non intelligas, non tantum ἀδιαφορεῖν, ſed & contemptim habere! Docti alii, ſi in talia incidant, quo ingenii acie pertingere nequeant, admirantur potius, quam abjiciunt. Quomodo ſediſſe Viri boni animo potuit, Plauti ævo Punicam linguam vel omnino nullam fuiſſe, (hoc enim ſenſiſſe putandus eſt, qui nænias eam vocat,) vel ejus inter Latinos nullum fuiſſe uſum, cum quarto poſt Plautum ſeculo Sept. Severum, qui ſolus ex Imperatoribus Afer erat, Lepti natus, Punica eloquentia, præter literarum Græcarum Latinarumque & Matheſeos peritiam, promptum fuiſſe laudarit S. Aurelius Victor.

XXII. Et cur Romanis ejus linguæ cognitionem adimemus, cum ii, quos hi habebant pro barbaris, etiam Galli ejus non fuerint omnino rudes. De Autarito Gallorum mercenariorum contra Carthaginenſes bello Libyco, mox a confecto Punico I. duce Polyb. *l.* 1. *f.* 80. πάλαι ςρατευόμενος ᾔδει διαλέγεσθαι Φοινικιςὶ: *& fuiſſe in illo exercitu plures, qui,* διὰ τὸ μῆκος τῆς προγεγενημένης ςρατείας, *cum ſe blandius invicem compellabant, Punice loquerentur*, ſcribit. *Græci & Latini de peregrino*

ſermone

sermone (Punico etiam) *satis multa præpostere comminiscuntur*, ait Semo Scaliger. Etiam Longolius huic verbo fidem fecit, qui cum Pœnulo Plautina a septendecim seculis reliquum pro commento jocistæ, & ludionis scenici traduxit posteritati; cujus quidem judicii sinisteritatem hoc sale perfricare oportuit.

Vide Add. n. 5.

XXIII. & XXIV. At si conjecturæ rationabili locum quis dederit, credet hæc Punica ideo lectoribus Plauti visa hactenus fuisse barbariora, immo indigna quæ legerentur, vel curarentur, quod characteribus Latinis exarata essent. Nescio enim, ut de me id dicam, quod alii de se experiri poterunt, quæ alienæ linguæ literis scripta sæpe invenio, quam mira, quam absurda, quam ignota se mihi objiciant; quæ si linguæ suæ literis exscribam, jam plana, jam nota sunt, adeo ut stuporem meum accusem sæpe ipse, qui, quod erat, non viderim. Sunt talium in veteribus manuscr. ll. & codd. Latinis sub initiis artis typographicæ, quando Græcorum characterum nullus dum erat usus, excusis plurima. In exemplari vetere Boethii de *Consol. Philos. l.* 1. *c* 4. ubi hodie legimus Pythagoricum illud ἕπου θεῷ; id sic expressum est: *eznias Deo*. In alio; *enyoyhenon*. In Lipsico Thanneri anno 1513. Græca desiderantur, relicto spatio. In Juvenalis *Sat.* 9. Latinis ammixta hæc Græca ex emendatione Turnebi *Advers. l.* 24. *c.* 28. legimus: αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα κίναιδος. Ea in codice vetusto Lipsiæ, anno 1507. per Jacobum Thannerum excuso, ita expressa:

Ethus gar glyceos andra cinedon:

Monstrose! *Sat. XI.* ubi hodie legimus;

E cœlo descendit Γνῶθι σεαυτὸν:

Græca omnino omissa sunt.

XXV. & XXVI. Quidam Frigidi montis in territorio Beluacensi Monachus Helinandus circa A. Ch. 1200. *Nothiselitos* in *Compil. Histor.* legit, & scripsit. Ille vero adhuc minus ferendus & puerorum pipulis excipiendus Archiepiscopus Florentinus Antoninus, qui, cum Italia, inprimis vero patria sua Hetruria, a barbarie literarum respiraret, circa annum 1440. jamque feliciter & fere inter Italas prima Græcissaret, (testes tot libri Græci, quos in Latinum sermonem tum versos Florentinis debemus,) non corrigere novit Monachi seculo solum infelicis errorem, sed ut apud ipsum *volum.* 3. *tit.* 18. *c.* 5. & hodie ita legeremus *Nothiselitos*, voluit & fecit. Hieron. *Com.* 7. *in Esa.* 22, 1. *Aquila*, inquit, *posuit*, *ce* per *tuim*; ita scriptum reperimus in cod. vetusto:

Græca,

Græca, καὶ πεςτοί νῦν: Druſ. *Cent.* 1. *Miſc. c.* 98. obſervaruntque ſimilia plurima apud ſcriptores Latinos, Plautum, Ciceronemque maxime eruditi, quæ, cum Græca eſſent, literis Latinis expreſſere librarii, & crucem fixere ſic interpretibus, donec quod eſſet aliqui ſubodorarentur, & locos plane depoſitos inſigni felicitate facilitateque ex alia lingua reſtituerent, exponerentque.

XXVII. Quam varia vero commenti ſunt Critici ſuper illo Tertulliani *Apolog. c.* 9. *elaune ten matera*, donec qui ſimpliciſſimum eſſe, & plane Græcum, ἔλαυνε τὴν μητέρα, conjiceret, reperiretur? & in iſtis ejusdem, *l.* 2. *ad Nation. c.* 4. *Ajunt quidam propterea Deos fuiſſe adpellatos, quod thin & ſieſta procurrere ac motari interpretatio eſt*: τὸ *thin* θέειν vel θεῖν, τὸ *theeſtæ* (ita enim legendum) infinitivus verbi medii Græcorum θέεσθαι eſt. Lacunam in Agobardi Epiſcopi Lugdun. librorum Tertulliani *ad Nationes* exemplari, quod unicum, quantum ſcimus, ſuperfuit, & e quo CL. Gothofredus eosdem poſt 1400. annos Reip. literariæ bono nuperrime publicavit primus, hoc loco adparentem apte quidem explevit, quem laudavi, editor doctiſſimus: ſed mendam inſidentem non eluit pari felicitate. Ἐζίεσθαι enim, quod ſubſtituit edito *ſieſta*, nihili verbum eſt, & etymon voculæ Ζεὺς ſubindicare ſic Tertulliano, quod viſum ipſi, non fuit in animo. Nam Ζηνὸς adpellatio unius Jovis propria eſt: hic autem de nomine Dei generali, & quod omnes Deos includeret, ejusque etymo agit Tertullianus. Emendatiuncula igitur e conjectura mea tantiſper obtineat, quæſo, dum ſagacior quis extundat melius aliud: ſpero autem ſe probaturam ſatis intelligentibus.

XXVIII. Anno 1512. Lipſiæ excudit Wolffg. Stockel. Sabellici Exemplorum libros, quibus præmiſſa eſt Epiſt. B. Rhenani *ad J. Fr. Apezonibus*, continens octo ſenarios Græcos. Ii Græcis typis exſcripti ſunt, ſine tamen accentibus, idque in Bibliis V. & N. T. ſic olim fuiſſe, teſtis eſt Epiphanius Salaminis Epiſcopus *l. de partibus Divinæ Scripturæ*, Fr. Ximenius *in edit. N. T.* Et obtinet id hodieque apud Cypri incolas Græcos, quorum vulgare dicterium hoc, Φάγε καὶ πίε εἰς τὸν τρόπον σου, ἐνδύου δὲ κατὰ τοὺς ἄλλους: quod eſt, *comede ac bibe more tuo, ſed veſti te juxta alios*; ſine accentuum notis ſic exaratum conſpicere memini, Φαγε και πιεισον τροπον σου ενδυου δε κατα τους αλλους.

XXIX. Non autem veroſimile eſt, Romanos Plauti ævo tam calluiſſe Punicarum literarum notas; ſatis habuere plerique linguam, quæ barbara ipſis, non in publicum, uti Græca cum ſuis literis, docta, quadantenus

tenus intelligere, id quod converſatione ſola cum Pœnis adquirebant; unde linguam barbaram ſcripto proditurі, ſpretis figuris literarum barbaricis quadratis, & modo ſcriptionis a dextra ad ſiniſtram converſo, ſuis id faciebant literis; ea ratione qua Lucianus *Pſeudomante* verba oraculi Scythice, quia Scythæ id reſpondebat, concepta Græcis expreſſit.

XXX. De Etruſcis etiam indicarunt Docti, eos, omiſſis Syrorum aboriginum ſuorum characteribus, Græcorum confinalium, & qui colonias in Tuſciam mitterent, literas adſciviſſe; invertiſſe tamen figuras, & ſuo ſcribendi ritui a dextra ad ſiniſtram ſic aptaviſſe. Cujus rei ſpecimen inſigne, juxta nonnullorum ſententiam, eſt tabula ænea Eugubii reperta, figuris literarum Græcarum inverſis inſcripta; quam diligentiæ Johannis Metelli Burgundi debemus; videndam in *Op. Inſcript.* Grut. *p.* 142. & P. Merulæ *Par.* 2. *Coſmogr. l.* 4. *p.* 793.

XXXI. Fecere Etruſci, quod Phœnicibus, horum progenitoribus, adſcribit Herodotus, ſcil. quod, cum Cadmo in Græciam advenæ, *χρόνȣ προβαίνοντος ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ῥύθμον τῶν γραμμάτων, juxta cum lingua etiam modulum literarum mutarint in alium ab eo, quo in patria utebantur*

XXXII. Non abſimiliter hodieque verpi Germanicam utcunque blatire callentes; literas vero ejus pingere neſcii, ſuis eam literis mutatis paulum quadratis Biblici characteris figuris, & ad ταχυγραφίαν adcommodatis, deſcribunt, quo fit, ut quæ Germaniciſſima ſunt, Germanica non videantur.

XXXIII. Iſto vero Romanorum, aliarumque gentium faſtidio, quod Punicam linguam ceu ἑτερογλώσσȣ βαρβάρȣ πλήθȣς negligerent, Phœnicum etiam & Pœnorum ipſorum ſuamet culpa, dum ſuam incurioſius, alienas majore induſtria tractarent, (quod ſupra *c.* 6. *n.* 8. & 9. docui,) factum eſt, ut figuræ literarum Punicarum, modusque ſcriptionis, (ſed & hunc ante totale deliquium linguæ mutaſſe numi Carthaginenſium, in quibus literæ a ſiniſtra ad dextram procedunt, contra quam ſolebant in Phœnicum & Tyriorum τῶν ἐκ παλαιȣ͂, produnt:) & quæ ad eum pertinerent reliqua, prius etiam quam ipſa lingua, interierint, neque quidquam eorum hodie reſtet.

XXXIV. Et ſciamus præter quæ in memoratis numis, quos Pœnorum fuiſſe veriſimiliter dicitur a Doctis, oſtenduntur quadratis Syriacæ linguæ elementis aliqua ſimiles figuræ, & quæ perinde ut Samariticæ dictæ, item Æthiopicæ, Chinenſium & Malaccanorum ad Ebrææ linguæ

 literas,

literas, ex iis ſcil. angulorum hebetatione, virgularum additione, ademtione, inverſione, natæ, reduci facile queunt. Alphabeti vero Punici characteres XXII. qui cum Samaritanis & Phœniciis apud Scalig. *Anim. ad Euſeb. f.* 103. plurimum conveniunt, Aldrete *l.* 2. *c.* 1. depinxit. Iſti autem, quos pro Phœniciis e Theſei Ambroſii *Inſtructione delle lingue ſtraniere* exhibet Mutius Panſa *Sermonum de Biblioth. Vaticana Italicorum P.* 4. *Diſc.* 9. *p.* 276. non ſolum numero, (ſunt enim XXV.) ſed & figuris ab illis differunt, & ſi quid video, e Græcarum notis formati ſunt, & propterea fictitii. Certe Phœnicum veterum, & ante Græcos celebrium, non fuere. Si vero Punica iſta Plautina, Phœnicum ſive Ebræorum literis exarata, reperiſſent Docti, non dubito, quin de iis ad Ebraiſmum referendis dudum cogitaſſent aliqui, & de explicandis inde non deſperaſſent.

CAPUT XIII.

SUMMARIA.

I. *Cicaion Ebræorum, Elcherva Arabibus, Elcheroa Pœnis & Syris eſt. Ergo diverſæ iſtæ linguæ.* II. *Ricinus Avic. eſt abhel meluch, q. d. granum regium: in eo correctus Saladinus.* III. *D. Hieronymi dormitatio.* IV. *Judicium grave B. Lutheri de Patribus, & candidum Photii.* V. *ἁμαρτήματα μνημονικὰ veterum quorundam ſcriptorum notabilia: levia etiam recentium nonnullorum.* VI. *Syri vocali o carent: eam exprimunt per a.*

I. TAndem non ſine cauſa mirum & novum id alicui videri poterat argumenti genus, demonſtrandæ Arabicæ & Punicæ linguarum ταυτότητι: D. Hieron. *Kikaion* Jonæ 4, 6. ſcribit, lingua Syra & Punica *elcheroa* dici. In officinis & gloſſis Arabicarum vocum Druſius invenit *elcherva, ricinus:* ergo Punica & Arabica linguæ ſunt eædem. Ita & Syra & Arabica erunt eædem, quia Syram & Punicam jungit Hieronymus; quia quod in Syra lingua *elcheroa*, id etiam in Arabicarum vocum gloſſis *elcherua:* nulla hic conſequentiæ neceſſitas; quin potius inde contrarium adſtruerem ita:

II. Quod Syri & Pœni *elcheroa* dicunt, (pono hoc, quamvis mendam eſſe ſciam; *cherva* enim verum *ricini* apud Arabas, Syros & Pœnos nomen; Κίκι apud Græcos ex Ebræo: Avicennæ *abhel meluch*, q. d. *granum regium*; quod Saladinus *Comp. Aromatariorum* corrupte *albe meſuch*:)

mesuch:) id Arabes *elcherva*: ergo Punice aliter, aliter Arabice: ergo linguæ eæ non parum diversæ: ergo non eædem. Deinde potest vox una iisdem literis & significatione in multis reperiri linguis, quod & supra tetigi. Inde vero linguas illas easdem esse concludere, quæ διανοίας ἀῤῥωςία?

III. & IV. Et quid si D. Hieronymum in re non magna, μνημονικοῦ ἁμαρτήματος reum quis perageret, Punicamque nominasse, cum Arabicam deberet, vel quod alii prave suggesserant, ita tradidisse contenderet. Omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, divinitatis potius est, quam mortalitatis. Fuere Patres alti spiritus viri, &, ut sic dicam, a Diis recentes; ingenia tamen omnibus consummata fuisse, pernego: in Scripturis ob linguarum ignorantiam parum dextre quædam exposuisse, notat B. Lutherus in aureo scripto, cui titulus: **Schrifft an die Rathsherrn aller Städte in Deutschland / daß sie Christliche Schulen auffrichten**; *tom. 2. Jen. Germ. f.* 464. Drusius id probat de Chrysostomo ex ejus 7. *in Marcum Homilia*, *Comm. ad voc. Ebr. N.T. priore p.* 158. De Lactantio, *p.* 129. De Eusebio Emisseno circa vocabulum Σαβέκ, *Sabech*, apud LXX. Sen. *Genes.* 22, 13. D. Hieronymus; De Nazianzeno Casaub. *Exerc.* 16. *ad Ann. Baron. n. XI.* Ἐυσεβεῖς μὲν τοὺς ἄνδρας, οἷς κέχρηνται, θείη ἄν τις. ἀκριβεία δὲ τῶν λογισμῶν τὴν τῶν γραφικῶν μαρτυρίαν προτείνειν οὐκ ἔτι ὁμοίως φήσειε; quod de Diodoro Tarsensi Episcopo candide & cordate Photius *Cod.* 223. *f.* 697. Impertinentes allegationes & hallucinationes historicas in scriptis Patrum crebras offendi, & interdum valde miras & pueriles, ostendit Scaliger divino *de Emend. Temp.* opere passim: *Proleg. in Chronol. Eusebii. Elencho Trihæresii* Serar: & Casaub. *libro laudato.* Occurruntque tales οὐκ ἀπροσέκτως legentibus sæpiuscule.

V. Fieri potuit, ut in exprimendo nomine, in re non magna, memoria laberetur, vel etiam manus menti præverteret. Ita Cicero (vetera enim recensebo, quia recentiora odiosa sunt, & hodieque quisque castigatoris sui, etiam æquissimi, hostis est accerrimus.) *l.* 2. *de Glor.* Ajacem pro Hectore: *l.* 2. *de Divin.* Agamemnonem pro Ulysse: Diod. Sic. Semiramidem pro Nitocri, Nabuchodonosoris conjuge, & *l.* 12. Eupolin pro Aristophane: ut & Cic. *de Orat.* (qui tamen errorem hunc suum indicat ipse & corrigit *l.* 12. *Ep.* 5. *ad Att.*) Plautus *Pseud. a.* 3. *sc.* 3. *v.* 80. Peliam pro Æsone vel Jasone: Plato *in Theæteto* Euripidem pro Sophocle: Aristides apud *Phot.* Gell. *lib.* 13. *cap.* 17. Servius Hesiodum pro Theocrito, ubi de hippomane χυτῷ, quod

quod de φυτῷ seu planta exponit perperam: Aristot. 2. *Ethic.* & Mela *l.* 2. *c. ult.* Calypso pro Circe: Ausonius *Eid.* 9. *v.* 311. Achatem pro magnete: Clem. Alex. *l.* 7. *Strom.* ubi *de suibus*, Cleanthem pro Chrysippo; Seneca ex Ovidio allegat *l.* 4. *Qu. Nat.* quæ sunt Tibulli *l.* 1. *El.* 7. Eustat. ῥαψῳδ. *Il.* λ. verba Xenophontis Sophocli: Hilarius in *Psal.* 131. illud *Pastorem altum*, quod Ezechielis est *c.* 34. Esaiæ: Clem. Alex. *Extr. l.* 2. *Pædagog.* quæ Pauli sunt ex 1. *ad Tim.* 2. Petro; Chrysost. *Comm. in Ep. ad Titum*, versum, quem in hymnis Callimachi legimus, Epimenidi: Scaliger *ad l.* 3. *Hist. Anim. Arist. c.* 19. *apot.* 270. verba Luciani *Dial. de Dea Syria*, Herodoto adscribit: Anastasius Sinaita Patriarcha Antioch. *l.* 7. *Anagog. Contempl. in Hexaem.* apud Bignæum *Bibl. Patr. t.* 1. *f.* 227. istius, cujus & meminit Moses Bar-Cepha Syrus, *parte* 1. *de Paradiso*, sententiæ, quod Adamus die 40. in Paradisum fuerit positus, auctorem nuncupat Pyrrhonem Historicum & Chronographum; qui tamen Philon est: exstat enim sub hujus nomine, præter Chronicon Epitomen, etiam liber Antiquitatum Biblicarum, cujus fragmentum ab Adamo incipiens, pertextum usque ad Saulis obitum vidisse, profitetur Fr. Sixtus Sen. *Bibl. l.* 4. estque ille ipse, quem Mich. Glycas in *Annal.* Philonem Philosophum auctorem Historiæ Ecclesiasticæ adpellat: nisi, quod videtur verius, typographi id potius σφάλμα est: Bupalum, qui sculptor marmoris erat, Plin. *l* 36. *c.* 5. pictorem fuisse, dicit Acron, inque eum errorem & V. Obsopæum *not. ad Epigr. Græc. l.* 3. *t.* 25. induxit & πολυμαθέστατον Tiraquellum *Comm. ad Alex. Dier. Gen. l.* 3. *c.* 13. *f.* 53. quodque mireris in Pontifice Romano, Jeremiam pro Siracide allegat Alex. III. Epistola ad Henr. II. Reg. Angliæ, apud Hoveden. P. *post. annal. f.* 506. & in Theologorum γραμματικωτάτῳ, Erasmus Roter. Paulum Apostolum ex *Act. c.* 18. 3. aulæorum textorem fuisse docet, cum σκηνοποιὸς eo loco sit, qui tentoria seu tabernacula, quæ e pellibus tum constitisse indubium plane est, conficit; & hinc est, quod Chrysostom. 5. *in* 2. *ad Tim.* 2. *Orat.* 4. *de laudibus Pauli* 2. *in Ep. ad Rom.* Theodor. *l.* 5. & 9. θεραπ. adpellant σκυτοτόμον, qui ad concidendas pelles ante maceratas scalpello usus sit.

VI. Quis vero tandem de Syra lingua, in ea sc. *Cicaion* dici *elcheroa*, Hieronymo id credere persuadebitur, nisi idoneum alium testem ejus rei habeat? Certe *Cicaion* Ebræorum, Syris est *Cicejan*; mutant enim hi solentes *o* in *a*; Drus. 1. *Qu. Eb.* 53. & hinc vocali *o* prorsus carere; *vekaphah* vero punctum vocale Syrorum non valere Ebræorum *holem*, aut *o* μικρὸν Græcorum,

corum, etſi figuræ ejus ſit, ſed reſolvi in *pathah* ſequente *ſcheva* literæ *vau* ſubjecta, vel in *ſchurek* mutari, & ſonare *kametz* Ebræorum vel *a* obſcurum, ſeu ſono inter *a* & *o* medio οἱ τῶν τοιούτων τρίβωνες docent.

CAPUT XIV.

SUMMARIA.

I. *Etiam in diverſis linguis declinationum, conjugationum, conſtructionum, phraſeon & literarum aliqua inter ſe cognatio.* II. *Id de Græca & Latina manifeſtiſſimum.* III. *Lingua vetus Latina fere eadem cum antiqua Græca.* IV. *Characteres Latini e Græcis facti.* V. *Abelonii, non ab Habel: repugnat enim orthographia.*

QUæ de Abeloniis Punica declinatione nominis ita dictis habet Auguſtinus, in ejus *ad Quod vult D. hær.* 87. relegi ſæpius. Sed quid inde ſententia Dn. D. W. de identitate linguæ Arabicæ & Punicæ juvari poſſit, non video.

I. Declinationis aliqua cognatio, Conjugationis, Conſtructionis, Phraſeon, imo literarum paritas etiam in diverſiſſimis linguis reperitur. Non ergo erunt hæc omnia, multo minus ſingula, linguarum formalia conſtitutiva & diſtinctiva.

II. Græcam & Latinam mihi confer, & deprehendes pleraque, quæ dixi, in utraque ſimilia; at eandem cum Latina Græcam eſſe, quis audebit pronunciare?

III. *Quanquam pene eandem veterem Latinam cum antiqua Græca fuiſſe, verum eſt*, ait Scal *ad Feſtum:* quod e Dion. Halicarn. ἀρχαιολ. Ῥωμ. hauſiſſe videtur: uti literæ veteres Græcæ eædem pene, quæ Plinii ævo Latinæ, teſte ipſo *l.* 7. *c.* 58.

IV. Et quomodo e Græcis characteribus formati Latinorum, Scaliger (Pater) *de cav. L L. c.* 6. *&* 7. quomodo illi ex Ebræis *c.* 40. accurate docuit. De differentiis vero & ſocietatibus verbi Latini & Græci exſtat liber antiqui Grammatici Macrobii Theodoſii, inter ſcriptores Gramm. Latinos antiq. Putſchii *p.* 2717. *m.*

V. Placet autem quam maxime, Pater doctiſſimus, quod *Abelonios* ab Adæ filio *Abel* dictos eſſe, ex aliorum potius ſententia, quam ſua ſcribit. Certe enim hi in eo falſi ſunt, quia adſpirationem, quæ characteriſtica eſt in nomine *Habel*, Abelonii non oſtendunt, vel ſenſerunt ii, qui

primum his id nominis impoſuere cum iis, qui *aleph* primam ejus nominis non *he* faciunt, quod eſt contra Orthographiam Biblicam. Vid. Druſ. *l. 4. de Tribus Sect. cap. 6. & 7. & Comm. ad voc. Ebr. Nov. Teſt. priore p. 5.*

EPILOGUS.

SUMMARIA.

I. *Æra pro epocha vox Latina eſt, ſed recentior multo ſeculi Auguſtæi Latinitate.* II. *Alla, Dei nomen apud Arabas.* III. *Lingua Arabica duplex idioma; antiquum nobiliuſque, & recens ac vulgare, dictum Moſt-Arabicum.* IV. *Hoc inde dictum, quia eorum, qui in Occidente, Arabum: garb enim occidens: unde nomen regno Al garbiæ.* V. *Moſch-Arabes ſeu Muz-Arabes adpellantur ex Arabibus Chriſtiani facti in Hiſpania.* VI. *Differentia idiomatis Arabici per Aſiam & Africam.* VII. *Tria Arabum genera ſumma: (1. Ante-Iſmaelitici: 2. ab Iſmaele oriundi: 3. in Africam translati, qui Muſtheghemiin, i. e. barbari, dicuntur.)* VIII. *Arub Arabum conditor: ſed a Moſe præteritus.* IX. *Item Adami filiæ, filius Japheti Bul Caſchus, & Noæ Jonithus cum aliis ſedecim poſt-diluvianis.* X. *Henochi commentarii de creatione: ex iis fragmentum de Angelis Egregoris: ſunt inter apocrypha.* XI. *Idem dictus etiam Adris.* XII. *Priamus Trojanus Davidem Regem in Juda copias auxiliares rogat contra Græcos.* XIII. *Beroſus comparatus cum Moſe, & ex eo emendatus.*

HAbet ita Vir CL. pronunciati illius mei, *lingua veterum Punica non eſt Arabica*, quod amicus ex me audierat, dilucidationem paulo ampliorem: e qua cognoſcet, non temere id me ſtatuiſſe; ſpero etiam, qui candor ejus eſt, liberaliter communicata humaniter eſſe habiturum, bonique conſulturum, ſi plus præſtare non potui. Nulla alioquin mihi cura ſtruitur, in quamcunque partem tandem hoc mihi ſtudium caſurum ſit, ſola boni literarii adjuti conſcientia triumfare contento: οἱ τὰ τοιαῦτα σκώπτειν καὶ μυκτηρίζειν εἰωθότες fruantur ſibi familiari προσπλωσίᾳ καὶ ἀβελτηρίᾳ. Et quia large reſpondi, non ægre, puto, feret, ſi pro φιλοπευσίᾳ mea ἀμοιβαίως eum de paucis, *ex Oratione ejus de L. Arabica*, mihi natis dubiis, interrogavero.

I. Qui ſint illi multi doctiſſimi Viri, quorum ſententia *Epocha* adpellan-

pellantur *Æra* Arabica adpellatione? Latinam Æræ voculam esse, & significare numerum, computum, ψηφισμὸν, docuit Scal. *de Em. Temp. f.* 419. formatam ab ære, mutato genere neutro in femininum. Sero autem, seculi nimirum ab Augusto quinti fine, usurpari cœpit. Conjecturam Genesii Sepulvedæ Cordub. qui e trium vocum capitibus, A. E R. A. quæ significent, *Annus ERat Augusti*, conflatam esse seculo modi scribendi per siglas imperito, commentus est, quam tamen adprobavit H. Lignaridus *Oblect. Academ. cap.* 1. Explodit Scal. *l.* 4. *f.* 229. & *l. d.* fusius: Gabriel Loyasa *Collect. Concil. Hisp. notis ad Concil. Eliberitanum*: & L. Andr. Resendius *Ep. Historica de Æra Hisp. ad Joh. Vassæum t.* 2. *Scr. Rer. Hisp. f.* 128. τοιοῦτον καὶ ἐμὸν φρόνημα.

II. Quæ sit illa vox Pœnorum *Hal*, quæ cum *Allaho* Arabica congruat? E Caninio, quem linguarum Orientalium fuisse peritissimum, e *Disquisit.* ejus in loca obscuriora *N. Test.* adparet, didici *Alla* inter Dei nomina apud Arabas esse, quod Pœni pronuncient *Ille*.

III. Linguæ Arabicæ, perinde ut aliarum, duplex idioma celebratur; alterum antiquum & nobile, quo Avicennam, Mesuen, Razen, Hali, Aben-Zoaris Theisir, Elluchasin Tacuinos, & falsi Prophetæ Caram conscriptos, & in quod translata opera Platonis, Aristotelis, Euclidis, Galeni legunt Coraschones & Turci medici, qua & Suriani, Maronitæ, Kupti (per hos Jacobitas, seu Christianos in Ægypto, vel qui ad Ægyptum Habessinos ac Æthiopas vergunt, quorum Patriarcha Alexandriæ sedebat, intelligas licet, qui Syris sunt Ægophti, alias Gopti) Nestoriani & reliqui per Orientem Christiani sacra sua hodie celebrant. Alterum vulgare quoddam recentius & impurum. Hoc vocat in Orat. sua de lingua Arabica, *Most-Arabicum*; fortassis illo persuasus, quod librum *de lingua Arabica & Most-Arabica*, auctore Abuhanifa, cujus apud Pinedam *l.* 3. *de rebus Salom. c.* 11. mentio, circumferri noverat: cujus nomenclaturæ rationem maxime velim mihi exponi. Interea quid in lectione variorum auctorum observaverim ego, non gravate huc conferam. Mauritanorum seu Africanorum Arabum linguam vocant veri Arabes (hoc est, Asiatici, Persæ, & qui hodie Libanum montem incolunt, Maronitæ dicti, de quibus multa notabilia ὁ αὐτόπτης Rauwolfius *Itiner. part.* 3. *c.* 18.) *magaraby*, Clus. vers. *Garziæ Hist. l.* 1. *c.* 3. *p.* 17. quasi dicas, *eorum qui ad Occidentem habitant*.

Vide Add. nota 6.

Vide Add. nota 7.

IV. & V. *Ma* enim significat *eorum*; *garby* signif. *Occidentem.* (Ita enim Aldrete *l.* 2. *c.* 23. *Los Granadinos lamavan al Occidente garb, i al*

Occi-

Occidental garbi, en plural garbiin: & hinc nomen regno *Algarbiæ*, quod inter ea, quæ per Hiſpaniam conſtituerant Saraceni, eſſet occidentalius; ad Luſitaniam quippe pertinens: Teixera *l.* 2. *c.* 1. *terras de Magareb* exponit *el Poniente.*) Quod ſi pronuncies *ſcarby* & *Maſcharaby* (nam *g* Gallicum ante *c* & *ſ* ſonat *ſch.* Cluſio autem Gallicæ ſcripturæ & pronunciationis ratio fuit vernacula fere & familiariſſima,) jam illius, quod forte corrupte *Moſt-Arabicum* vocatur, habebis verum nomen. Deinde in D. Eulogii Mart. & Archiepiſc. Tolet. *Memorialis Sanct. Cordub. l.* 1. (quod eſt in *Bibl. Patrum* Bignæi *Tom.* 8. *f.* 340.) lego: *Saraceni etiam tactum Moſcharabum vitant.* Ubi per *Moſcharabas* intelligo Chriſtianos, in divinis officiis Latina lingua utentes, & parentes tum Eccleſiæ Romanæ, Jacob. de Vitr. *Hiſt. Hieroſol. c.* 80. M. Sanutus *ſecret. fidelium Crucis l.* 3. *P.* 8. *c.* 4. Pappus *Epit. Hiſt. Eccleſ. p.* 367. e Saracenis factos, Spond. *Epit. Ann. Eccl. Baron.* ad *A.* 633. *n.* 2. H. Blancas *Comm. Rer. Arragon. ſub A.* 714. (qui quaſi *Mixt-Arabas* dici putat, quam bene, nunc non definio,) qui & poſt magno numero Cordubæ in Hiſpania Bætica martyrio adfecti ſunt. Et Ambroſ. Morales *notis ad l.* 3. *ejusdem c.* 8. *Erant*, inquit, *in Africa*, (circa An. Chr. 850. quando ſcribebat Eulogius) *tametſi a Saracenis occupata, Chriſtiani, quemadmodum in Hiſpania Moſſarabes.* Unde *Moſſarabicum* fieret, non *Moſt-Arabicum*: ſine dubio e ſuperiori *Maſcharabicum*, quia Saraceni ſeu Arabes Orientales, Tartari, Meſopotameni, & Perſæ, qui γνησίως Arabicam loquuntur, ita vocarunt Africanorum & Hiſpanorum idioma, non quod id lingua Arabica vera eſſet, ſed quia eorum, qui ad Occidentem, e ſua tamen gente.

VI. Differentia vero idiomatis Arabum Aſiaticorum & Africanorum valde notabilis eſt, adeo ut etiam in picturis literarum & alligatione eam obſervare liceat, ne quid de pronunciatione dicam: οἱ μεμυημένοι ἴσασιν. Victorum vero Arabum linguam a victarum gentium, præcipue Gotthorum in Hiſpania, Suevorum, Vandalorum, & Romanorum ſeu Byzantinorum in Africa idiomatis aliquid vitii contrahere, & inde alieni aliquid ab Orientalium Arabum lingua, matre ſua, ſonare nihil adeo miri eſt. Europæorum vero in Hiſpania Arabum dialectus Africanorum dialecto ſimilior eſt, quia Africani facti ſunt Europæi, cum ex Africa Hiſpanias invaſerint anno Chr. 713. Hegiræ 93. Erpen. *Hiſt. Sarac. l.* 1. *c.* 13. *p.* 85. Roderico ultimo Gotthorum Rege fugato, uti ante annos 65. Hegiræ 27. Chr. 647. ex Ægypto Africam reliquam ſubjugaverant.

VII. De

VII. De diverſis Arabum generibus, unde hiſce lux, puto, aliqua erit, e Johan. Leonis *Hiſt. Afric. c.* 19. iſta ſublegi; antiquiſſimos, & qui ante Iſmaelem Arabiam poſſedere, ab Africanis ſcriptoribus vocari *Arabi Ariba, cio è Arabi Arabici:* Luis del Marmol *l.* 1. *c.* 28. hos *Arab Arub* adpellari, tradit, quod ex Arub deſcendant, eſſeque Arabas genuinos & naturales: alteros, ab Iſmaele ſatos, adpellari *Arabes Muſtah-arabas; cio è Arabi inarabati*, adoptivi & adſcitii; Marmol *Arab Miſt-araba, que quiere dezir Alarabes Arabigos*, qui natu quidem Arabes non eſſent, linguam tamen Arabum adſumſiſſent: tertios eos, qui in Africam habitatum migraſſent, nuncupari *Muſtehgemiin, il che denota Arabi imbarberati*, inquit Leo, q. d. βεβαρβαρωμένοι, *depravati. Agam*, idem qui *Barbarus; Agamia, Barbaria, Perſia:* quidquid enim non eſt Arabicum, Arabes & Turcæ adpellant Agamæum.

VIII. Quis autem *Arub* iſte, Arabum ante-Iſmaeliticorum προπάτωρ, & e quo Noachi filio, fuerit, indictum reliquit Moſes, eoque excuſatur, quod non omnes uniuſcujuſque ἀρχιπάτορος generationes, ſed eas tantum, quarum propter hiſtoriam hanc vel illam mentio neceſſario facienda fuit, & quæ ad populum ſuum aliqualiter pertinuiſſe videbantur, ut inquit Torniellus *Annal. Sacr. ſub A. O. C.* 1662. commemorare propoſuerit.

IX. Eo ipſo conſilio omiſit filias Adami, quas generaſſe hunc præter filios, natura rerum ipſa requirit, quarum etiam nomina non tantum per Cabalam quandam Ebræis tradita & conſervata ſunt, ſed & ad Græcos manavere, qui *Chalmanam* & *Deborram*, Auctor *Paraphraſ. Revelationum Methodii*, Epiphan. *Hær.* 39. & Cedrenus: Georg. Piſides *in Chron. Savam* ſeu *Aſuam* Caino, *Azuram* Setho, fratribus ſuis nuptas, adpellant. Inter Japeti filios *Bulcaſchum*, quem in poſteris Turcæ gentis ſuæ conditorem, defecta ſcil. ſtirpe Turaki, ferunt, itemque ſeptendecim Noacho e Titea, (concubinam ejus fuiſſe colligo inde, quod *Jonichus* aliter *Jonithus*, unus ex illis, una cum reliquis Noæ filiis ante-diluvianis hæreditatem non adierit, ſed muneribus tantum fuerit dotatus, ut e *Methodii l. Chiliadum* Abulenſis *Qu.* 5. *in c.* 10. *Geneſ.* Petrus Comeſtor *Hiſt. Scholaſt. Geneſ. c.* 37. Goth. Viterb. Nauclerus, tradunt; idem enim de Abrahami e concubinis filiis legimus Gen. 25. 6.) poſt diluvium natos filios præteriit ſimiliter; quos tamen e ſcriptis apocryphis, e gentilium documentis, & particularibus gentium genealogiis, ipſo etiam antiquitate nobiliſſimo ſcriptore Beroſo Chaldæo, Sacerdote Beli, hodie ſcimus.

X. Foretque plane temerarium rejicere, quod tanto consensu veterum instrumentorum, etsi quorundam ἀδεσπότων, adstructum reperimus, & quod in Scripturam Sacram non arietat, sed eam potius supplet ac illustrat. In Henochi, quem *Thargum Jonathan Gen.* 5, 24. סַפְרָא רַבָּא *saphra rabba*, *scribam magnum* adpellat, ut qui amanuensis tritavi sui Adami protoplasti fuerit, *Commentarii de Creatione*, quos Ecclesiæ Æthiopicæ Abassinorum summopere venerantur hodieque, leguntur, e quibus scripturis divinis lux nonnullibi, quam plurima: inde excerpsit Apostolus Judas vaticinium de futuro judicio, quod exstat in ejus Epistola Canonica: inde est fragmentum nobile de *Angelis Egregoris*, quod e Zosimi Panopolitani libro τῆς Ἰμοὺθ nono; (his libris ἱερὰν τέχνην, uti adpellabant Prophetæ Ægyptii, seu Philosophi *Chemiam*, pertractaverat Zosimus: ejusdemque argumenti videtur fuisse Apollonidæ Horapionis liber, inscriptus Σεμενουθί, cujus meminit Theophilus Antioch. *l.* 2.) Scalig. *Canon. Chronol. f.* 224. Ejusdem Henochæi scripti testimonio utuntur præter Judæos Tertullianus *l. de Habitu Muliebri c.* 2. & 3. *l. de Cultu Femin. c.* 10. & *l. de Idololatria c.* 4. Origen. *Homil.* 28. *in Numeros:* alii. Ex iisdem sine dubio Berosus ea, quæ a Mose prætermissa, ad Biblicæ historiæ seriem tamen pertinentia, habet *in Chaldaicis*, & Methodius sua περὶ τῶν ἀπὸ συστάσεως κόσμου συμβάντων, καὶ τῶν μελλόντων συμβαίνειν εἰς τὸ ἑξῆς, desumsere. Male judicavit Beda, dum *Comm. in Ep. Judæ*, in canonem fuisse aliquando receptos, scribit; adsentior non habentibus pro scripto canonico; sed nec omnia, quæ in eo falsa esse putantur, esse falsa, cuiquam adfirmanti credidero.

Vide Addenda n. 8.

XI. De supernomine hujus Henochi, quo *Adris* adpellatus fuit, nihil e monumentis Mosaicis doceri potest: at propterea hoc ei fuisse, negaverit nemo cordatior. Ita enim R. Samuel Schullam in *Additam. ad l. Jochasin f.* 134. *Postea Henoch, qui vocatur Adris. Idris Arabibus & Turcis.* Estque ille ipse, quem artis Chemicæ magistri in elencho Arabum artificum commemorant, *Idrid* adpellantes.

XII. Simile plane est, quod Constant. Manasses *Synopsi Historica*, versibus politicis scripta, *p.* 54. Priamum Trojanum, cum a Græcis bello peteretur, a Davide Rege Judæorum copias auxiliares poposcisse, narrat: cujus rei, etsi, si tempora convenire putemus, non improbabilis, ne tantillum quidem constat cuiquam e sacris Scriptoribus, qui tamen res hujus Regis copiose tradiderunt.

XIII. Unus autem Berosus, cum reliquis Curis, qui Mosi *Cusch*, Ca-

Canaanis e Cheme ſeu Chameſe frater, filiis, quos Gen. 10. וְסַבְתְּכָא נִמְרוֹד וְסְבָה וְסַבְתָּה *Nimrodum*, *Sebam*, *Sabtham*, & *Sabthecam* adpellat, *Nimbroto*, *Saba*, *Sabatio*, & *Sabecre*, nominat *Arabum*: & hic ipſe eſt primus, de quo quærebatur, Arabum conditor. Paulum corruptum in editis Beroſi nomen unius horum quinque Curetum ſeu Chuſitarum e Moſe facile eſt reſtituere, literæ unius *t*, quæ in *r* adfinem abierat, transpoſitione: verum enim nomen סַבְתְּכָא *Sabtheces* eſt ejus, qui apud Beroſum *Sabecres*; & ſic cum illo huic quam pulcerrime convenit, alterque alteri lumen mutuatur.

Sed finio tandem, & Amicum, cujus petitioni hoc modo ſatisfacere volui, immo cui provocanti εἰς πεδίον parere debui, plurimum valere & ſalvere jubeo. Gera Non. Aug. Julian. Ao. 1625.

EXCERPTA

E Literis D. T. R. ad Dn. Super-Intend. WEIDANUM, 9. *Sept.* 1625. *addenda ſuis locis Diatribæ de Lingua Punica.*

OBtulerunt ſe nonnulla, quæ poſt amandatam ad D. Wolfrum Diatribam de lingua Punica accuratius perpendi oportuit, & quæ V. CL. Lectorem ejus ſimul noſſe velim. Sunt autem iſthæc.

I. Cum de Vandalis Africæ incubantibus agerem, pulſum Gilimerem per Beliſarium, ſcripſi; at hic pulſus quidem Africa, ſed Conſtantinopolim, uti & anno quinto poſt Vitiges Gotthorum Rex Italiæ dominatu deturbatus, in triumpho ductus eſt, ut e Victore Tunnunenſi, Zonara *l.* 3. *f.* 43, 54. Cedreno, aliis, didici, quartum Conſule Juſtiniano, poſt 97. annos quam Africa potiti eſſent Vandali; Juſtinianus ipſe *l.* 1. *C. de off. P. P. Afr.* nonaginta quinque annos nominat.

II. Scripſi circa annorum a Chriſto nato centenarium ſextum Saracenos occupaſſe Africam. Ex *Hiſtoria Saracenica* Georg. Elmacini, Erpenio interprete *l.* 1. *c.* 4. didici, factum id eſſe anno Hegiræ, ſeu fugæ Muhammedis e Mecca 27. h. e. Chriſti 648. per tum Gubernatorem Ægypti Abdallam, ſub Othmane.

III. Cairoam primus Africæ ex Arabia invaſor Ocbas ſeu Hucba hibnü Nafich, uti adpellat Scaliger, Imperatore Muſlimico Otſmane A. Hegiræ 27. Chr. 647. condidit; eam muro cinxit Muavias f. Chodbagi, Elmac. *l.* 1. *c.* 7. Aula fuit Principum Africanorum e Saracenis per annos fere trecentos, donec ea Mahdiam ab Abdalla Abu Muhamede Ma-

hadi circa A. 910. transferretur. De initiis Cairi Ægyptiacæ neſcio quos auctores ſecutus eſt Scaliger, quod defunctum bello, potitum rerum Ægyptiarum, & deſciſcentem a domino ſuo Elcaimo Calif Gehoarem ejus caſtri munimento ſibi caviſſe, ſcribat. Hiſtoricorum enim Arabum claſſicorum traditio eſt, Gheubarum militiæ Muazzi Liddinillæ e Fatimæis, cujus regia Kairowanum, Principem, poſtquam Ægyptum Abbaſidis extortam Muazzo adquiſiviſſet, Cairum nomine patriæ ſuæ, ut in ea habitarent milites, & arcem in ea Imperialem, exſtruxiſſe, Elmac. *l.* 3. *c.* 4. ipſumque Muazzum, abrogato Abbaſidis omni imperio, ad exigendum a populo juramentum fidelitatis, Ægyptum anno 970. ingreſſum eſſe. Sine ullo dubio igitur ingens metachroniſmus eſt, quod ad annum ſalutis quadringenteſimum refert, cum ante annum 647. Africam ne attigerint quidem Arabes; Gehoar Cairoctiſtes etiam circa annum 966. primum Muazzo imperium in Ægypto compararit; præterea res maxime turbat iſta narratio, quia Caſamus Abu Abdalla Cajimus Biamrilla, cujus miniſtrum fuiſſe Gehoarem vult Scaliger; Muazzi ejus avus, parens Abutaheri Almanſoris, ſecundus in Occidente ex Arabibus Kairowani Califa ſeu Princeps A. Heg. 302. Chr. 914. factus eſt, Elmac. 2. *c.* 19. Patet hinc error popularis, ſed quem Docti quidam ſparſerunt, duplex, ***Cairum cum veterum Memphi eandem eſſe***, unus; alter, ***Babyloniæ nomen Cairo communicari.*** Eſt enim utraque multo recentior Cairus, & e neutrius ruderibus ſurrexit.

III. *Fatimæi*, quos modo nominavi, princeps inter Arabas familia, erant, qui a Fatima, unica Muhammedis & Aiſchæ filia, nupta Aly Muhammedis patrueli, genus ſuum deducebant: hi dicebantur & Hasjemitæ, quod Fatima mater Aly neptis eſſet ex Aſede Haſiemi. *Abbaſidæ*, qui ad Abbazum, fratrem Abdallæ, patruum Muhammedis origines ſuas referebant. Hiſce cognatis de Califatu perpetuæ fuere rixæ, ad bella usque & internecionem, ſolitique ſunt hi natales illorum ſolenniter quotannis Bagdadi refutare, de ſe ipſis vero, quod Muhammedem ſanguine attingant propius, probare, Elm. *l.* 3. *c.* 6. Inter Abbaſidas & Ommiadas ſimilis fuit contentio, & hinc odium capitale; hi ex Ommia ſeu Humeja, fratre Abdulmutalibi, avi Muhammedis ortos ſe eſſe, eoque imperii hæredes gloriabantur; dicti etiam Marwanæi, a Merwane Syriæ Califa e filiis Ommiæ, quarto Hakemi filio, Abulaſi nepote, Ommiæ pronepote. Hi omnes regia inter ſuos dignitate, axiomatici valde, non ignobiles obſcurive terræ filii fuere, ut de Muhammede hactenus falso tradidere.

IV. De

IV. De *Mochi* Hiſtorici Phœnicii, qui Reuchlino *l.* 1. *de verbo mirif. c.* 1. vir Sidonius rebus Troicis antiquior, nomine, quod ſic expreſſum eſt in codd. Joſephi *l.* 1. ἀρχαιολ. *c.* 5. Tatiani *l.d.* Euſeb. *l.* 10. Πρoπ. Ἐυαγγ. & quod retinet Voſſius *l.* 3. *de Hiſtor. Græc. p.* 307. non temere ambigat quis, & vitiatum eſſe ſuſpicetur, qui Diog. Laertium inter primos apud Barbaros Philoſophiæ inventores ex Ariſtotelis *magico*, & Sotionis 23. *de ſucceſſione*, *Ochum Phœnicem* laudare, meminerit; hoc vero nominis homini Phœnici magis convenire ſciat, utpote Ebræum: eſt enim ab הָגָה *haggah* i. e. *meditatus eſt*, *excogitavit*, *elocutus eſt*, *enunciavit*; quæ verbi ſignificata officium Philoſophi, & in arte ſua aliis ducis auctoriſque quam optime exprimunt. Hinc ſimul explico, cur Phœnices, auctore Cadmo, *Pallada* ſapientiæ & artium quarumvis præſidem nominarint *Hogam*, *Hoggam*, *Ogam*, *Ongam*, & Ὄγκαν; ita enim Stephanus *Byzant.* ex *Euphorione*, *apud Schol. Æſchyli* in ἕπλα ἐπὶ Θήβαις: Ὄγκα ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ Φοίνικας: ſcil. quod ſcientiæ, artesque crebra meditatione & ſtudio indefeſſo adquirantur, & eloquentia vivaque voce propagentur diſciplinæ liberales. Immo quod Noem Pontificem primum & Monarcham aurei ſeculi, parentem humani generis, ut ita loquar, δευτερόπρωτον, & hæredem mundi a DEO conſtitutum, Epiphan. *in Ancor. Ogygen* etiam Græci, Beroſ. *l. d.* addito cognomine *Priſci*, Xenophon. *l. de æquivocis*, ut ab Attico ſeu Thebano, quem cataclyſmo eo, qui cum tempore obitus Abrahami coincidit, abſorptum ferunt, diſtinguerent, adpellarunt, vel quia ſcientiarum omnium, ſapientiæque tam divinæ quam humanæ omnis poſt diluvium mortalibus auctor exſtitiſſet, eosdem ſacros ritus, naturæ ſecreta, aſtrorum curſus & poteſtates, morum ſanctitatem, docuiſſet, vel quia præ mortalibus, quotquot unquam nati ſunt & erant naſcituri, emineret excelleretque omnibus, vocabulo a radice גָּאָה *gaah* derivato, *factum fuit*, eſtque idem cum *Ogo* ſeu *Oga* nomen, & *Ochus* Laertii ipſiſſimus Noes noſtras. Ineptire videas rideasque Grammaticorum nonnullos, qui Ogygen dictum fuiſſe velint, quia generis humani januam aperuerit, quod Græcis eſt οιγειν & ἀνοίγειν. Ab eodem locus terræ Canaan, in quo aliquandiu conſediſſe Abrahamum e Gen. 12, 6. ſcribit Joſephus *l.* 1. ἀρχ. *c.* 11. δρῦς ἡ καλουμένη Ωγύτης, (vulgatam lectionem ſanam præſtare non auſim: malim autem Ωγίτις) *quercus quæ vocabatur Ogis*, ut eſt in verſ. Latina, ſive quercetum denominationem accepit, vel quod ante terrarum inundationem cum Syriæ incola, vel poſt, cum ex Armenia di-

 greſſus

greſſus eſſet, plurimum ibi ob loci amœnitatem commoratus fuiſſet Noa, vel quod quidquid præſtans, vaſtitate excellens, & antiquitate admirandum, (eam enim quercum, alii terebinthum adpellant, inde a condito Orbe eo usque, quin & ad tempora excidii ultimi Hieroſolymorum duraſſe tradidere) ad ipſum referrent homines. In eo ſolum fallitur Joſephus, quod χωρίον τῆς Χαναναίας eſſe ſcribit, ὀ πόῤῥω τῆς τῶν Ἑβρωναίων πόλεως; hoc enim de querceto Mambræ, altera Abrahami manſione, cujus mentio Gen. 18. *v.* 1. verum eſt: convallis autem ſeu quercetum *Moreh* Gen. 12, 6. quod & *Ogygis*, in finibus erat Sicimorum, haut ita procul a Jordane: eaque loca ſic diſtinguit Bould. *l.* 3. *c.* 1. & Mercerus *Comm. ad h. l. Gen.* Ad iſtam ſive querceti ſive convallis adpellationem a Joſepho undecunque hauſtam, traditamque tam LXX. qui, quod in Ebræo eſt, עַד אֵלוֹן מוֹרֶה *ghad allon Moreh*, non expreſſere, ſed, ἐπὶ τὴν δρῦν τὴν ὑψηλὴν, quam Latinus, qui *usque ad convallem illuſtrem*, reddidere, reſpexiſſe videri poſſunt, & inde commode explicari excuſarique: ſcil. LXX. voculæ *Ogis*, ſeu *Ogyges* etymon, quaſi eſſet a radice גָּאָה *gaah.* i. e. *altum*, *excelſum eße*, *excellere*, a qua & nomen Regis Baſan *Og*, Deut. 3, 12. hominis de reliquiis gigantum, Joſ. 12. & 13. & ipſum Græcis Latiniſque uſitatum Γίγας deſcendit, ſecuti ſunt; Latinus expoſitionem Beroſi, qui *Ogygen* ſignificare *illuſtrem* tradiderat, & utrinque pro nomine proprio ejus ſignificationem adhibuere, cujus rei innumera in Bibliorum verſionibus exempla occurrunt. Immerito igitur, ſi quid judicare poſſum, CL. Amama Latinum interpretem, qui τὸ מוֹרֶה *Moreh*, *illuſtrem*, ineptiarum & erroris acuſat LXX. qui ὑψηλὴν verterint; non enim vertere τὸ *Moreh*, quod in Ebræo & Chald. Onkel. ſed τὸ *Ogis*, quod apud Joſephum, vel quos hic auctores ſecutus eſt, repererant: quo vero conſilio id fecerint, divinare equidem difficile eſt; ſufficit, cum interpretes a veritate Ebraica diſſentire videntur, oſtendere tamen poſſe, quid intenderint potiſſimum, & quos habuerint ad ſuam verſionem duces & occaſiones. Latini autem a LXX. nulla diſcrepantia eſt; cum, quod excellit alia, merito illuſtre dicatur; multo minus textus Moſaici ab hiſce. *Moreh* מוֹרֶה enim, quem ego Noam interpretor, quippe doctorem ductoremque generis humani tot nominibus apud omnes gentes celebratiſſimum, Ogin & Ogygen adpellare licuit Paraphraſtis ob cauſas memoratas: in eo ſolum differentia levis eſt, quod quercum, quæ Noæ Ogygis, h. e. excelſi & illuſtris contra omnes viri fuiſſet, & ab eo denominaretur, ipſam excelſam & illuſtrem nuncupent.

Sunt

Sunt propterea male ſolertes Græculi, qui Ὠγύγιον interpretantur *in gloſſis* ἀρχαῖον, *antiquum:* cum ſit, quidquid quoquo modo ad Ogygem pertinet, vel de eo dicitur. Quamvis enim Noa *Ogyges* vocatus fuerit, & cognominatus *Priſcus*, lingua populari *Cadmus*; alia tamen nominis ratio fuit, alia cognominis, uti tradidi modo; quod ignorarunt, pueri-ſemper in hiſtoria primarum ætatum mundi Græci gentiles. Judæorum autem magiſtris, qui, Ogum extra arcam evaſiſſe aquas diluvii, docuere, non adeo inſultandum erat propterea. Certe enim qui eas ſuperavit, Ogus fuit, ſeu Ogyges, qui & Deucalion, Janus, Proteus, Vertumnus, Prometheus, Cadmus, Noes, tam multi nominis ob naturam mirandam, famam per totum terrarum Orbem, & divina plane mundo collata beneficia; ſed, quod arcæ inequitans, vel corporis proceritate nixus enataverit, hoc jam fabulæ propius eſt, & rudioribus quis Ogus iſte fuiſſet ignaris, eoque de perſona ejus varie diſſonis הָאַחֲרוֹנִים *ha-Acharonim* Rabbinis poſterioribus, qui quod bene tradiderant הָרִאשׁוֹנִים *hariſchonim*, ſeu *priſci*, interpretatione prava corruperint, adſcribendum. Quin & Herculis, quem a Celtis Ὄγμιον adpellatum fuiſſe, ſcribit Lucianus in προσλαλιᾷ, Pighius Ὀγμίωνα, habitu ſenis decrepiti, rugoſa & fuſca cute, recalvaſtri, e cujus lingua in extremitate perforata ſubtiliſſimis ex auro argentoque pendentibus catenulis magna hominum multitudo auribus alligata trahentem ſequebatur depictum, nomen ab eodem Ebræo הָגָה *haggah*, petitum eſt, ſed apud ſcriptores, qui ejus meminere, corruptum hactenus fuit. Id vero ſine dubio reformandum eſt in Ὄγκιον, Ὄγγιον, vel etiam Ὠγύγιον; & ita emaculandus Lucianus *l. d.* Gyraldus *Synt. de DIs X.* Alex. ab Al. *l.* 2. *gen. dier. c.* 14. Cæl. Rhodig. *l.* 6. *ant. lect. c.* 7. Cluver. *l.* 1. *ant. Germ. c.* 28. Vinc. Cartari *de imagin. Deor. apud veteres p.* 314. Iſta effigie vim eloquentiæ, conſilii & prudentiæ Celtas indicare voluiſſe, docent Mythologi: mihi ipſum Noam ſeu Ogum, cujus beneficiorum fama eos latere non potuit, etiam nomen ejus antiquiſſimum, ſed rarius & non in vulgus notum, cujus origines puto oſtendiſſe, ab Oriente in remotiſſimas obſcuriſſimasque Europæ inſulas usque pervagatum intimantes planiſſime, vivisque coloribus depinxiſſe ſic videntur. Circa vocem *Magus*, quam ſatagunt eruditi? Quidam a *Magogo*, quod fuit filii Japheti nomen, deducunt: alii a civitate Syriæ *Magog*, quæ & *Hieropolis* ac *Bambyce*, in qua ſodalitates & collegia Sophorum talium conſtituta fuerant, Bould. *l.* 2. *c.* 8. Nonnulli Græcam eſſe ἀπὸ τοῦ μάπτειν putarunt, V. Caſaub. *Exerc. adv. Baron.* 2. *c.* 10.

Ple-

Plerique a Perſis, ad reliquarum gentium linguas manaſſe, recte perhibent. Ii enim κρυφιαςάς, ſapientes ſuos, occultarum quarumvis artium doctores ſic adpellarunt; ab his transſumſere Syri, Arabes, Græci, Latini, & Rabbini ipſi τὸ חמגושא *hammaguſcha* & מגושתא *maguſchtha*, quo *veneficum*, *incantatorem*, *præſtigiatorem* ſignificant. Unde autem Perſæ acceperint, nemo repertus hactenus eſt, qui docuerit. Ego ab Ebræo potius laudato formaſſe aſſero, ſolius labialis appoſitione: qua ſine dubio etiam uſi Phœnices poſteriores ex *Ogo* ſeu *Ocho*, quod antiquius & verum nomen, fecere *Mochum*, & Arabes cum *Hagarenos*, ab *Hagar*, ancilla Abrahæ, ſic dictos, adpellant *el-Magherin*; imitatique hos Græci recentiores, cum Μαγαρίζειν pro Ἀγαρίζειν, & Μαγαρισμὸν pro Ἀγαρισμὸν h. e. Μαομετισμὸν pronunciant: uti contra Ægyptiis ἀφαίρεσις erat familiarior; hinc ex Ebr. מִצְרַיִם *Mitzraim*, *Meſraim*, qui eorum conditor, abjecto מ fecere *Ozri*, *Oſri*, & ex hoc Græci Latinique *Oſiris*: Æthiopes ulteriori ἀποκοπῇ Σῖρις nomen principi gentis, ejusdem numini & fluvio regionis commune.

V. Chriſtophorum Longolium immerito de Punicis Plautinis traduxi; eſt enim is, qui Plauti illi Punica pro næniis habuit, Gilbertus Longolius, editionis Plautinæ Colon. anno 1538. & Argentinenſis auctor; alias circa auctores bonos, quos nonnullos recognitos edidit, non indiligens, nec laude ſua fraudandus. Apud me eſt *Hiſtoria Philoſtrati de vita Apollonii Tyanæi* ab Alemanno Rhinucci Florentino Latine reddita, quam ipſe anno 1532. Colon. publicavit apud Joh. Gymnicum. Prior vero ille A. 1522. Patavii, epitaphii ibidem a P. Bembo ſtructi fide, mortuus. Occaſio παροράματος ejus mihi duplex: 1. Quod in frontiſpicio codicis Plautini Colonienſis G. Longolium, prænomine una tantum ſingularia litera *G* notato reperi; inter *G* & *C* vero talis adfinitas, quæ vel maxime oculato illudat. 2 Quod auctor editionis Plautinæ Colon. mentionem Romani codicis ſibi viſi facit circa Pœnoli Punica: Chriſtophorum vero Longolium Romæ ut plurimum vixiſſe, & in magna Pontif. Leonis X. gratia, uſuque variarum bibliothecarum, ſciebam.

VI. Abuhanifa auctor libri *de Lingua Arabica & Moſt-Arabica*, ita eum nominat Pineda *l. d.* eſt Doctor ille in lege Mahumedana maximus, princeps ſectæ peculiaris e quatuor Muhammedicis, & e poſteris Regum Perſicorum, quorum ultimum Jezdegirdem Saraceni ſubjugarunt, oriundus, Iſmael Abul-chanifa. Is quantæ auctoritatis inter ſuos fuerit, vel inde patet, quod in ejus memoriam collegium ſeu gymnaſium, inde

Hani-

Hanifæum dictum, Bagdadi exstruxit & immensis reditibus ditavit Gielal-addolas Melic-schiahus e Salgucidis tertius rex Bagdadi, exstinctis Boitis circa A. Chr. 1080. Vid. Elmac. *Hist. Sarac. l. 3. c. 8. Melic-siahus*, ut hoc obiter addam, est Arabibus, qui Latinis *rex regum*. Titulus regibus Bagdadi e familia Bujanorum concessus a Caliphis Saracenicis. Persæ hodieque *Xa regem* vocant, ut *Xa-Ismael: Adel-Xa*, i. e. *rex Aadilus: Kermon-Xa* seu *Kirman-schah*, Agathiæ *l. 4. Histor.* Κερμασαὰ, *regulus Carmaniæ. X* enim in scriptura Hispanica τῷ *Schin* Ebræorum & Arabum æquivalet. Turcæ *Schah Imperatorem* vocant: *Kamsiah* Alexandriæ & Bagdadi adpellabatur templum augustius & magnificentius, q. d. *templum regis*. Elmac. *l. 1. c. 7. & l. d.*

VII. Quid de *Mocarabibus* mihi videretur, candide exposui ex iis, quæ apud Garziam ab Orta Lusitanum, qui avorum memoria pro-Regis Indiæ Medicus fuit, & historiam aromatum stirpiumque Indicarum patria lingua descripsit, observaveram; quibus addo solum quid interea succurrerit. Dies enim diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Didici ex historia Imperii Saracenici, quendam e genere Maravanæorum Muzam seu Mosen, filium Nutzir, principem militiæ Caliphæ in Syria Walid, misso Tarik strenuo duce, in Hispanias primum trajecisse A. 709. occupata Insula Viridi seu Andalusia: tum oppida pleraque fecisse tributaria, cepisseque Toletum, Roderico 25. Gothorum rege fugato, circa An. Chr. 714. & quindecim mensium spatio redacta in servitutem nobilissima provincia, quam Romani continuis ducentorum annorum bellis olim adquisiverant, Hieron. Paulus in *descript. Barcin.* Idem Muza filio suo Abdulazi principatum tradidit, qui constituta apud Hispalim regia, uxorem Roderici Egibonem conjugem duxit, more regum Gothicorum diadema sibi imponi jussit, & inde abjuratæ Mahomedis sectæ suspectus, quasi occasione conjugii & regni Christianus factus, ab Arabibus occisus est, anno regni 3. Hinc mihi primum *Mozarabum* in Hispania initium, h. e. eorum, qui exemplo Muzæ (nam & hic a Walide omni potentia, & honore privatus, forte eam ob causam, ob quam filius interfectus) & filii ejus e Saracenis Christianismo accessere. Et hinc est, quod qui Latine *Christianus*, Arabice *Muza* adpellatur; Hier. Blancas *comm. rer. Arragon.* Mozarabes enim Saracenis, ut apostatæ suæ gentis, *mamzures* & *mumarim*, erant βδελύγματα & victimæ odii publici, uti dixi superiuscule. At quid multis? Clarissime quinam fuerint, liquet ex Orderici Uticensis Monachi, qui A. Chr. 1141. vivere desiit,

ſiit, *Hiſt. Ecleſ.* quam inter *Scriptores Rerum Normann.* edidit nuper A. Ducheſnius, *l.* XIII. cum de Alphonſi regis Arragonum expeditione in Saracenos A. Chr. 1125. facta agit, hiſce: *Tunc*, inquit Ordericus, *Muceranii fere decem millia congregati ſunt, ac regem Hildefonſum humiliter adierunt. Nos, inquiunt, & patres noſtri hactenus inter gentiles educati ſumus, & baptizati Chriſtianam legem libenter tenemus, ſed perfectum divæ religionis dogma nunquam addiſcere potuimus. Nam neque nos pro ſubjectione infidelium, a quibus jam diu oppreſſi ſumus, Romanos ſeu Gallos expetere doctores auſi fuimus: neque ipſi ad nos pervenerunt propter barbariem paganorum, quibus olim paruimus. Nunc autem adventu veſtro admodum gaudemus, & natali ſolo relicto migrare cum uxoribus & rebus noſtris optamus. Muceraniis igitur rex, quod petebant, annuit. Magna igitur eorum multitudo de finibus ſuis exivit & pro ſanctæ legis amore, ingenti penuria & labore adflicta exulavit.* Et mox: *Porro Cordubenſes aliique Saracenorum populi valde irati ſunt, ut Muceranios cum familiis & rebus ſuis diſceſſiſſe viderunt. Quapropter communi decreto contra reſiduos inſurrexerunt, rebus omnibus eos crudeliter exſpoliarunt, verberibus & vinculis, multiſque injuriis graviter vexaverunt, multos eorum horrendis ſuppliciis interemerunt, & omnes alios in Africam ultra Fretum Atlanticum relegaverunt, exſilioque truci pro Chriſtianorum odio, quibus magna pars eorum comitata fuerat, condemnaverunt.* Hactenus Ordericus: cui quid addere præterea nihil attinet. Ita vero de *Moſt-Arabici* etymo mihi conjeciſſe licuerit; non enim contendo, neque eam pronunciationem ſcriptionemque adeo improbo: cum ſciam nunc Iſmaelis poſteros ab Arabibus litera tertia expreſſa *Al-Moſtarabuu* adpellari.

VIII. Ex iſtis Theophili non tantum, Plinio *l.* 30. *c.* 1. ubi de magice agit, lucem fœneror, ſed & ſphalma notabile, quod eo loco clam doctis, qui ſecure prætervecti ſunt hactenus, omnibus, hæſit, deprehendiſſe & corrigere poſſe videor. Ita vero Plin. editi codices: *Democritus Apollonicen Captidenem & Dardanum Phœnicem illuſtravit, voluminibus Dardani a ſepulcro ejus petitis, ſuis vero e diſciplina eorum editis.* Nomen ſcriptoris Ægyptii *Apollonides*, cognomem *Horapion* fuit, (Ὁράπιος: nam in editis Theophili ſimiliter a mala manu eſt: Ως autem ων & ουν Ægyptiacorum nominum terminationes ſunt, ut in *Sethon*, *Ammun*, *Apion*, *Manethon*, *Nechepſon*, qui Ægypti Imperator & Aſtrologus, cujus libros *de Gemmis* laudant Galenus & Aetius.) ſuntque

que veri hujus nominis in depravato veſtigia ſatis manifeſta. Argumentum ejus ſcripti religio Ægyptiorum ſeu ſuperſtitiones, Dii apud ipſos, & reges: item artes, quibus validiſſime omnium gentium favere, imperioſiſſimæ humanæ mentis, medicina, magice, mathematicæ diſciplinæ, ματαιοπονία & inſania in exſtructionibus Pyramidum, ſtudium μεταλλουργικῆς & χρυσοποιΐας, quod a Prophetis in Ægypto prædicatum, in arcanis habitum & excultum maxime.

SEquentes Epiſtolæ, Lector, ſuper Ἱστορουμένοις linguæ Punicæ natæ nobis ſunt, eaque de nonnullis illuſtrant. Et edi igitur eas ſimul oportuit. Plures vero ejuſmodi fuiſſes habiturus, niſi utrumque συμφιλολογητῶν meorum D. Wolfrumium quidem A. 1626. m. Aug. D. Schmuccium autem A. 1627. terris abſtuliſſet

Μοῖρα λινοκλώστου δεσπότις ἠλακάτης.

Nobis quid reſtat, niſi κλαίειν καὶ οἰμώζειν, & ne per haſce Barbariei minas, cum quibus vivimus, deficiant alteri ſecretioris literaturæ conſulti & æſtimatores, Deum precari?

Clariſſimo & Excellentiſſimo Viro

Dn. THOMÆ REINESIO, Phil. & Med. Doct.

Experientiſſimo in Aula & Oppido Gera, Philologo & Polyhiſtori præſtantiſſimo, Domino & Amico ſingulari plurimumque honorando,

S. P. VITUS WOLFRUM D.

NOvi anni felicem in-feliciorem pro-& feliciſſimum egreſſum ex mente animi precor, Clariſſ. Excellentiſſ. & Experientiſſ. Dn. D. amice & fautor ſingularis plurimumque colende. Quod ita humaniter generum meum excepiſti & habuiſti, & eruditum tuum conſilium de meo illo mendicorum morbo ad ipſius petitionem ſub manu tua ad me miſiſti, habeo & ago tibi gratias ingentes, relaturus ubi potero. Placet illud Dn. D. Zachariæ Limmero Senatori, & medicinam apud nos ultra 25. annos hic ordinarie facienti, viro optimo candidiſſimoque, & ſuadet, ut

obſequar, ſicut etiam ſine ejus perſuaſione facturus eram. Vereor autem, ne tuum illud de prurigine hac moleſta συναποθνήσκει locum ſit habiturum in me ſene, nuper 63. annum ingreſſo. Fiat DEI voluntas, quæ ſemper eſt optima, & ſuo tempore mihi beatam ex hoc mundo migrationem pro clementia ſua largiatur: &c. Diatriben de lingua Punica recipies, quando meus amanuenſis deſcripſit. Laudat eam etiam Clariſſ. D. Smuccius, cui legendam tradidi, ut ex ἀντιγράφῳ ejus epiſtolæ ad me cognoſces. Sed nihil in Orat. mea, quam iterum nonnihil correctam mitto, inveniſti quod laudes? ſi maxime Præceptores mei me ſeduxiſſent quantum ad linguam Punicam. Libros multos non habemus, aut conſequi poſſumus hoc loco, & pauxillum illud vitæ meæ, quod reſtat, totum Periculis Arabicis deputavi. Si tamen a prurigine nonnihil reſpiravero Dei gratia, quædam ad Te mittam, & Tibi Philologo acutiſſimo dijudicanda tradam. Interim habe quædam vetera meletemata mea; ſed & ſpecimen Periculorum Arabicorum, quorum 15. Decades jam in ſcriniis adſervo, ſimul mitto, & ut legas & cenſeas, rogo. Vale vir clariſſ. & deſideratiſſime. Cygneæ 30. Decemb. 1625.

Reverendo, Clariſſimo & Excellentiſſimo Viro

Dn. VITO WOLFRUM, SS. Theol. D.

Paſtorique & Super-Attendenti Cygneo, Dn. Compatri, Amico, & fratri in Chriſto plurimum honorando.

DIſcurſum Dn. Thomæ Reineſii Doct. quo impugnat tuam aſſertionem de lingua Punica, legi cum voluptate; & quanquam argumentum ipſum magni momenti non eſt, tamen habet multa obſervatu digna, & miror ego acrimoniam judicii, ac deprehendo virum undiquaque doctiſſimum, multæ admodum lectionis, & cui parem ingenio in Academiis noſtratibus hodie vix reperias. Ad caput cauſæ quod attinet, nondum mihi perſuaſit, Pœnorum linguam fuiſſe Hebræam. Nec tamen audeo contradicere, ſed adſentior libentius, quam ut ſine ſolidis fundamentis quidquam negem. Pænulo meæ Plautinæ adſcripſi duos rhythmos Hebræos, in quos ipſe cogit primum Hannonii ſermonis verſum. Sed dubito tamen, an ex *Uthalonim* poſſit fieri *Na eth elionim*, aut vice verſa. Præterea particula *Na* an inveniatur pro *quaſo*, mox initio

tio verſus; uſitate enim ſequitur Imperativum, ut in *Hoſianna.* Placuit mihi epigramma Græcum trium linguarum, antea, quod fateor, non obſervatum; ſed, in editione alia & quidem emendatiſſima in folio, reperio Phœnicum ſalutationem eſſe Ναιδι@, pro qua veſter habet Αὐδονις, quod, an indulgendum ſit, dubito. Tu mi Fide vale, & tibi gratulare, quod excitaſti æmulos in ſtudio tam laudabili. Dominus tecum. Lipſia, Dominica de regiis nuptiis, Anno 1625.

Tuus

VINCENTIUS SCHMUCC. D.

Seni Venerando, Viro Clariſſimo,

Dn. VITO WOLFRUM, SS. Theol. D.

Eximio, Paſtori ac Super-Intendenti per Diœceſin Cygneam Vigilantiſſimo ac Digniſſimo, Fautori & Amico meo Colendiſſimo.

NOſti, CL. Dn. D. Amice fidiſſime, Lucianæum illud *Antholog. l.* 1. 30. ὠκεῖαι χάριτες γλυκερώτεραι. Nolui igitur differre reſponſum, cujus tibi nuper ſpem feceram, ad epiſtolam Smuccianam: eam κατὰ πόδας ſequar. Dicit Dn. D. Smuccius, me non perſuaſiſſe, linguam Punicam eſſe Ebræam. Neque hoc volui, neque docui, aut ſcripſi; ad Ebræam reduci, ex Ebræa Punica, quæ habemus, intelligi optime poſſe, ὁμοιότητα inter has linguas duas, quæ diverſis temporibus & locis modo major, modo minor, non ταυτότητα, hoc vero oſtendi; & probavi tamen, *Punicam non eſſe Arabicam*, quod probandum erat. Oſtendi præterea Punicam Cananæam eſſe, uſus in hanc rem teſtimoniis ſacris, profaniſque variis, quia Pœni e Phœnicibus: Phœnices Tyrii & Sidonii. Hi Canaanis, qui, ſi Philoni Byblienſi fides, primus cognominatus eſt Phœnix, poſteri. Omnia ἀναμφίλεκτα & certiſſima e Gen. c. 10. Vid. Montanus *l. Canaan ſeu de* 12. *Gent. c.* 8. Et ipſe Auguſtinus *Expoſit. Ep. ad Rom. mulierem Cananæam* Matth. 15. ῥητῶς per *Punicam* explicat: utens vocula Punici in ea, qua Græci Φοινίκων, ut & Phœnicas & Pœnos comprehendat, latitudine. An vero Cananæa Tyriorumque ac Sidoniorum dialectus cum Ebræa in Bibliis reliqua eadem; vel

an Semi, Eberi, Abrahæque poſteri eandem cum Cananæis, Chamitis ſeu ἀλλοφύλοις linguam locuti fuerint, hæc vero ἑτεροζήτησις eſt; & ſive ajas, ſive neges, ſententiæ meæ id quidem nil officit. Adfinitatem aliquam inter eas, tam ex Hieronymi teſtimonio, qui *l.* 7. *Comm. in Eſai.* 19 *v.* 18. *Lingua*, inquit, *Cananitis inter Ægyptiam & Ebraam media eſt, & Ebraæ magna ex parte confinis*; quam ex eo quod Abram περάτης ſenſu *comm.* 13. *c.* 14. Geneſ. lingua inuſitata ultra-amnana ſeu transfluviali (ſunt enim qui ideo & ab *Eber*, עוֹבֵר quod eſt *tranſire*, *Ebri* עוּבְרִי *tranſitor*, Ebræos dictos putant, Theodoret *Qu.* 59. *in Geneſin*: Reuchlin. *l.* 3. *de Verbo Mirifico c.* 13. R. Abrah. Aben-Ezra *ad Exod.* 21. *v.* 2. R. Moſes Gerund. *ad c.* 11. *Geneſ* & Seld. *c.* 2. *Prolog.* non ab Ebero) loquens, ab Anere, Eſcol, & Mamre principibus Hebronitis, in terra Canaanis ἀντίχθοσι Gen. 13, 13. & Rahab meretrix Jericunte Cananæa a Joſuanis exploratoribus fuerint intellecti: quin & e nomine regis Palæſtinorum in Gerara Abimelechi, locorumque, urbium, fluviorum, montium, in Palæſtina adpellationibus, colligere eſt. Diverſas tamen etiam fuiſſe Cananæam & Ebræam, acute fortaſſe magis, quam ſolide, diſputat & εἰκοτολογεῖ D. Auguſtinus *l.* 16. *de Civ. Dei c.* 11. & *l.* 18. *c.* 39. quod cum gentes communiter a Deo defecerint, fuerintque ideo confuſione linguarum punitæ, ad Shemitas lectum Deo populum, maxime vero ad eos, quos ab Ebero, abnepote Semi, recta ſerie generationis deſcendentes ad Abrahamum & Jacobum usque recenſet Moſes Gen. 11. (collaterales enim Arphaxado ſunt Aramæi & Aſſyrii, uti Abrahamo Ammonitæ & Moabitæ; Jacobo Amalecitæ & Idumæi;) non pervenerit ſupplicium hoc, lingua primæva inter eos, quaſi depoſitum quoddam & juſtitiæ innocentiæque gentis teſtimonium, reſederit. In quam rem etiam Eucherius Lugdun. *ad Geneſin. l* 2. *c.* 9. *Una Thara domus erat, de qua natus eſt Abraham, in qua unius veri Dei cultus; & quantum credibile eſt, ſola Hebræa lingua remanſerat*: V. Torniell. *Annal. Sacr. ſub A. M.* 1931. *n.* 12 Alia etiam quæſtio eſt, an idioma, hodie appellatum Ebraicum, ſit cum primævo illo, quo ante diluvium populus Dei Sethitæ in terra Canaanitide (προληπτικῶς ita nomino) utebantur idem, quæ huc non adeo pertinet. Affirmo autem. Sufficit demonſtraſſe, linguam Punicam Patribus memoratam, quorum teſtimoniis uteris in *Orat. de Arab. Lingua*, non eſſe Arabicam, Iſmaeliticam, Cedarenam, Agarenam, Saracenicam, (tot enim nominibus adpellatur, & Ægyptiæ veteri fuit vicinior, Ebræa multo recentior, primum cum סְבָא *Seba*, filio Chuſi, nepote Chami,

Chami, Gen. 10. *v.* 7. (alius enim שְׁבָא *Scheba*, Phalego natus, Eberi nepos, de quo *v.* 28. Sabæorum Indicorum: itemque alius Abrahami e Ketura filius, Sabæorum, proxime Perſas colentium, parens, Gen. 25, 3.) qui Arabiam Felicem ad Sinum, dictum Arabicum, tenuit, poſt cum Iſmaele & Eſavo nata, & a poſteris eorum exculta: Eſavus enim Iſmaelitida uxorem duxit, & hinc poſteri ejus Edomæi Arabibus quam Ebræis erant addictiores, imo in unius gentis corpus coaluiſſe cum Nabathæis & Arabibus, auctores habemus Strabonem & Stephanum, donec jure belli, Davide Rege, in Iſraelitarum manus convenere, 2. Sam 8, 14. & poſtquam Rege Joramo, (2 Reg. 8. *v.* 20. Ægyptiorum ſocietate nixi nexique 1 Reg. 11, 14. *&* *ſeq.*) defeciſſent, poſt ſecula pene octo ab Hyrcano ſubacti ritus Judaicos circumciſionemque admitterent, & ex eo tempore inter Judæos cenſeri cœpere; Joſ. *l.* 13. *c.* 17. id quod neuter veſtrum ulterius, puto, adfirmabit.

II. Lubens autem fateor, dedique id antea, rem hanc tanti momenti non eſſe. Quia vero ad Philologiam & πολυμάθειαν ſacram pertinet; in ſacris autem & de ſacris nulla cura hominis Chriſtiani nimia eſt, *cum*, ut ait D. Baſilius *ad Amphilochium*, *nihil ſit in Scriptura*, *quod non magni momenti ſit*, *utcunque nobis nihil aut parvum videatur*; & veritatis ea vis eſt, ut ad inquirendam ſe, etiam in minutiſſimis, ingenia περιεργότερα alliciat, eaque delectet, ſpero me ita non luſiſſe operam, qui rem impeditam, a nemine, quod ſciam, oſtenſam, multo minus eruderatam, accurate tractaverim. Ἄλλοις ἄλλα μέλει: Studium hoc poſt ſacrarum literarum lectionem & officii mei curas, mihi unice curæ cordique eſt. Certo enim id compertum habeo, & vel ob auctoritatem, qua fuit, experientiamque cum ſumma docendi dexteritate conjunctam, Ludovico Viveti adfirmanti credo, *cum e parvis componantur magna*, *neceſſe eſſe*, *ut quibus iſta ſtudia* *&* ἀκριβολογήματα *ſordent*, *ii parvis ſuo ipſorum judicio contemnendis aditum ſibi obſtruant rerum maximarum*: *l.* 1. *de cauſ. corrupt. art. p.* 40. Adeo minutiæ, ita enim adpellant iſti, neglectum ſui vindicant.

III. Ubi Plautinæ Pœnoli corrupte hactenus neglectæque Punica e Seldeni mente reſtituo, dubitat an ex *Uthalonim* fieri poſſit *Na eth elionim.* Rependo; 1. facile literam initialem per tot ſecula & librariorum oſcitantiam in re non intellecta perire potuiſſe. 2. In libris vetuſtis manuſcriptis quibuslibet capita dictionum, quæ κεφάλαια, ſive tmemata inchoarent, non fuiſſe adſcripta; ſed ſpatia pro iis quadrata relicta, ut

majore

majore forma, & plerumque miniata, pingerentur. Qui viderunt tales, ſciunt me verum dicere. 3. Editio G. Longolii Colon. An. 1538. Hervagiana Camerarii & Lambini Lugdunenſis An. 1577. ſignate adjecerunt τὸ *N. Nythalonim.* Et Seldenus ipſe, cui debent hæc docti, in emendatiſſimis exemplaribus reperit *Ny eth alonim.* 4. Literæ unius, præſertim initio dictionis, adjectio pro eruenda ſententia commoda, non eſt piaculum in Critice, maxime præeuntibus codd. manuſcriptis bonæ notæ.

IV. Particula נָא *Na* an præponi poſſit, ambigit, cum alias Imperativo poſtponatur, ut in *Hoſchian-na.* Reſpondeo; eam præponere, ponere in medio ſententiæ, poſt etiam ponere ἀδιάφορον eſt, quia eſt interjectio animi tantum, adfectum & excitantem, vocantem, hortantem, obſecrantemve προσωποποιῦσα: e qua formarunt etiam ἐπίῤῥημα ſuum Ναὶ Græci, quod poni in medio e Theocritæo illo *Idyll.* 5. Θρέψαι ναὶ λυκιδεῖς; itemque altero 18. *Idyll.* Ναρκῶ ναὶ τὸν Πᾶνα; præponi & poſtponi in ſententiis ſolere, aliis auctorum claſſicorum exemplis patet. אָנָּא e quo per apocopen נָא formatum eſt, præponi legitur Gen. 5. *v.* 17. & hinc tam *Hoſiah nah*, vel *hoſa na*, quam *na hoſiah*, vel *na hoſea*, rite dicetur. Erit ergo τῷ *Hoſiah* adfixum *na* expletivum: qua poteſtate etiam eſſe *in comm.* 10. *c.* 40. *Jobi*, olim Mercerus docuit: & in *Gemara Sanhedrin cap.* 10. *n.* 4. קח נא את בנך *cape, age, filium tuum*; ubi R. Simeon, filius Abbæ, τὸ *Na* נא eſſe petendi formulam, ſeu vocem petentis, docuit. Sunt tamen inter τριβωνευομένους τὰ τοιαῦτα, qui unam vocem eſſe cenſent, quod נא cum verbis Ebr. nunquam componatur, & ſignificare 1. faſciculum, ſummitates vel ramos ſalicum, myrtorum, palmarum, quos in feſto tabernaculorum ſolebant Judæi geſtare, & cum tripudio concutere, (id Patribus Græcis eſt τὰ βάϊα σείειν) ſubinde adclamantes e Pſal. 118. אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא & a crebra uniſonaque repetitione precum earum *hoſannoth* adpellabantur rami illi, alias לולב: unde Arabes ſuum *Leblab*, quo *volubilem herbam* adpellant, formavere. Græci, teſte Heſychio, lauri ramos, quos ſacrificantes manibus tenebant, αἰσάνους vocavere. 2. Preces etiam ipſæ, ſeu hymni per dies ſeptem feſti concipi & cantari conſueti, ad quaſſationem ramorum palmarium, *hoſanoth* dicuntur a Thalmudicis: teſtimonia habet Buxtorf. *de Abbreviat. p.* 70. & *hoſanah* primi diei, *hoſanah* ſecundi diei &c. nota ſunt. *Hoſanna* igitur fuerit nomen ſolennis acclamationis, qua id, quod in duabus vocibus, quibus ſalutem auxiliumque

vovebant,

vovebant, continetur: qua ratione in iſtis hymni Eccleſiaſtici: *Te noſtra ſupplex gloria per cuncta laudat ſecula*: vox *gloria* ponitur vel pro cantico Angelorum, Luc. 2. vel pro altero illo itidem Eccleſiaſtico ἐυχαριςικῷ:

> *Deo Patri ſit gloria*
> *Ejuſque ſoli Filio,*
> *Cum Spiritu Paracleto,*
> *Nunc & per omne ſeculum.*

Eoque reſpexit B. Lutherus, cum prius illud reddidit: Unſer armes Lied rühmet dich. Sed hæc πάρεργον ὁδȣ̃.

V. In veteri Epigrammate Trilingui, ubi ego Ἄυδονις lego, & Phœnicum ſalutationem ex *Hav-doni* eſſe, doceo, ſe in edit. (neſcio qua) Ναίδιος reperiſſe dicit, & propterea dubitat, num indulgendum mihi ſit illud Ἄυδονις. Reſpondeo: dubitat vir CL. de re, de qua ne Carneades quidem. *Havo donni, & Hav-doni* eſt ipſiſſima Pœnorum ſalutatio. Ita enim Hanno Pœnus, quem & ſic explicat Plautus, & rurſus ita Punice ſalutare jubet, *a.* 5. *ſc.* 2. *v.* 38. 39. 40. Docuit me Illuſtris Scal. *Conject. in Varr.* & Doctiſſ. Druſ. *l.* 4. *Præter. ad Johann.* 19. 3. *& comm. priore ad voc. Ebr. N. T. p.* 17. Editio Flexiana Ἀνθολογίας, quam Jeſuitæ pro ſua juventute adornarunt anno proximo, eſt in Bibliopol. Schureriano. Eam ſuper hoc Epigram. niſi forte & id reſecuerunt, conſuli, & quomodo legat, notari velim. *Meam lectionem ita reperi in Eclogis, quas ante hos 23. annos puer in Gymnaſio patrio Gothæ ex omni auctorum genere concinnavi; & quia puer, ſuſpicione falſi alicujus vel arbitrariæ depravationis carere apud Doctos debeo, & ideo nec nunc muto. Qui Ναίδιος legunt, ſepiam adfundunt rei limpidæ, & fide bonorum codicum nitenti; & cur ita legant, ut probent Doctis, provocandi ſunt. Addo & hoc: quia epigrammatarius Syrum ſalutantem exprimere voluit, legendum eſſe, שְׁלָם *ſchelam*: שָׁלוֹם *ſchalom* vero Ebræum eſt, & propter vocalem longam *camez* a metro reſpuitur; quod ante non obſervaveram. Hæc mi Dn. D. ad Epiſtolam Smuccianam volui, ut CL. viri dubiis ſatisfacerem; debui, ut honorifici ejus de labore illo in re tenui (ſit enim mea frivola novi) meo teſtimonii & candidi judicii beneficio hoc officio aliqua reſponderem; quod ſi ei non ingratum

* *Hodie ſic reperio ſcriptum a Scal. adpend. l. de emend. temp. f.* 29. *Inde forte excerptum Præceptores mei (WULKIUSne an WEITZIUS? שלום) mihi in prælectionibus ſuis ſuggeſſerunt.*

gratum accidisse cognovero, est quod gratuler sic mihi; & spero veritate ita visa, dissensionem omnem cessaturam. Ad Pericula Arabica, pias & eruditas curas, alias; hoc tantum nunc quæro, cujus auctoris paraphrasis illa sit, qua uteris, & cujus iste seculi. Sunt enim in Bibliothecis & manibus Doctorum Arabicæ paraphrases, præsertim Evangeliorum, diversæ, non ejusdem sinceritatis auctoritatisque omnes. Paraphrasis Arabica Pentateuchi ab Erpenio edita passim ab illa, quæ Raf Saadiæ Gaoni auctori Thalmude posteriori, priori tamen Salomone Jario & Aben Ezra adscribitur, differre deprehenditur; notumque est αὐθεντίαν thargumim pendere ab auctoribus, eorumque ætate: quin & pias quorundam Christianorum fraudes, dum libros a se compositos vetustis auctoribus, & qui auctoritatem iis conciliarent, supposuerunt, non ignoras. Evangelia Ebraica a Quinquarboreo, Mercero, Munstero, & post ab ejus discipulo Er. Os. Schreckenfuchsio edita, Matthæo Apostolo adscripta, ideo a Doctis merito exploduntur, & in capitibus fidei confirmandis nihil admodum probant, nemini persuadent, nullum ἑτερόδοξον convincunt, tantum de auctorum suorum in Ebraicis peritia & studio testantur. V. Pagninum *notis ad Thes. L. Sancta.* Kirsten. *in vita Matthæi Præf. in Evang. ejus Arab.* Casaub. *Exerc. adv. Baron.* 2. *c.* 10. Quod ne & de paraphrasibus in Arabicis dici possit, legitimandæ eæ sunt, & quælibet suo auctori indubio vel seculo adserenda. Pretium cuilibet suum est ab antiquitate, & quo propius abest ab Apostolorum temporibus, doctrinaque.

Quod de *hinna* & *ketemo*, quibus se tingere consuevisse Abubecrum, Imp. Muslimicum, Muaviam item, & Hasjemum Califas, a Βιογράφοις horum adnotatum scribis & quæris, scito, Califas Saracenicos, inprimis Syriæ & Bagdadi, quod Mosen fuisse πυῤῥακῆ, capillis ruffis & crispis, sive πατροπαραδότως, sive aliunde scriptorum (nam & Artapanus ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων apud Euseb. 9. Προπαρασκ. Εὐαγγ. id tradiderat:) compertum haberent, eique adsimilari maxime studerent, *henne* seu *alhanna*, quæ & *alcanna* barbaris e Maurorum *Kenne*, Dioscor. *l.* 1. *c.* 107. κύπρος, Latinis *ligustrum*, comam barbasque fucasse. Folia enim ejus arboris cum succo struthii seu radiculæ permaduerint illitu ξανθίζειν τὰς τρίχας, *ruffare capillos*, e Diosc. *l. d.* & Plin. *l.* 23. *c.* 4. notum est. Apud Turcas hinc hodieque maxime probantur rutilæ comæ; & ea ipsa Mosis reverentia fortasse fit, quod Judæi plagiarii, cum pueros Christianorum ad sua veneficia conquirunt, a ruffis capillitio, ceu ad magiam suam

am inutilibus, abſtineant, vel captos tales dimittant illæſos. De altero, in eoſdem uſus, *Ketemo*, jubeo te ἄλλην δρῦν βαλανίζειν. Andr. Alpagus *Interp. nomin. Arab.* Avicenna Annex. *alchetem eſse aliquid ſimile alcannæ*: Pandectarius *c.* 349. *henne a quiſdam ſcotamum* (hoc e *Ketemo* depravatum eſt.) incongrue vocari, ſcribit. Sed non exſaturant animum ſciendi avidum iſta. In ὕλῃ κομμωτικῆς, quam ex Heraclide Tarentino, Archigene, Cleopatra & Critone Medico Imperatorio collegit Galenus 1. *de Compoſ. Medicam. ſec.* loca, Paulus *l.* 3. *c.* 57. *& ſeqq.* ubi περὶ ξανθισμοῦ καὶ τῆς τῶν τριχῶν οὐλοποιήσεως, diſpiciam aliquando, an quid *Ketemum* Arabum ſit apud Græcos, Latinosve indagare poſſim. Medici, a quibus talia exſpectes ceu Naturæ conſultis, hic quidem ſilent; adeo pauci ſunt, qui ſolidam doctrinam vel profiteantur, vel adfectent ſaltem: ſuperficies rerum & cortices extimos adradunt, ad nucleum pertingere terebrando non adeo laborant. Iidem de *ſandaracha*, de qua quærebas ſimul, & paucis tibi loquentur & ſatis frigide; ſcil. una ea voce a Græcis adpellari foſſile, quod inter arſenici & auripigmenti genera refertur, erodens & deleterium, ruffum ſeu colore flammeo. Plinius memint *l.* 33. *c. ult. & l.* 34. *c.* 5. 6. *in hiſtoria pigmentorum.* Dioſcor. *l.* 5. *c.* 81. ab Arabibus vero gummi juniperi, officinarum vernicem ſcriptorium; quod ultimum, (pace illorum dixero,) falſum eſt. Arabes enim *ſandaroſch* hoc nominant, Avic. *l.* 2. *Can. c.* 627. illud autem *Zarnich*, idem *c.* 49. & *harnet.* Cum igitur diverſæ omnino res, quibus nulla plane inter ſe cognatio vel ſimilitudo, & quidem in diverſorum populorum linguis ita ſignificentur, neutram vocum harum cum alterutra quidquam habere commune, ſequitur. Σανδαράκη quidem Græcis etiam vetuſtiſſimis nota uſurpataque, alia etiam ſignificatione vox eſt: Ariſtot. 9. *H. Animal. c.* 46. *apot.* 367. apum cibum dum operantur, durius quid cera & præſtantius, ſed melle vilius, ita a nonnullis nominari ſcribit: Plinius inde repetit *l.* 11. *c.* 7. addito, a quibuſdam *erithacen* adpellari, inveniri in favorum inanitatibus ſepoſitum, eſſe amari ſaporis. At *ſandaracha* pro juniperino gummi, vitio natum vocabulum eſt, & errore medicorum trivialium, qui Arabicam nomenclationem *ſandaroſch*, quæ Hiſpanis familiari ſcribendi ratione *ſandarax* eſt, in barbaro-Græcam, quia notior hæc erat, transfudere, literam *x*, quæ in ſcriptura Hiſpanorum æquipollet τῷ *ſch*, in *ch* perperam reſolventes, & ſimilitudine cum nomine Græco uſitato decepti. Barbaro-Græcam autem nominavi vocem Σανδαράκη, quia fortaſſe ea ratione, qua *ſandaſeros* & *ſandareſos* appellationes gemmarum ardentium,

 a locis

a locis eorundem nominum in India per barbaros impoſita, Plin. *l.* 37. *c.* 7. acceperunt Græci. Pandectario *c.* 618. *Sandarax eſt regio quædam.* Scaliger ὁ πάνυ *Exerc.* 13. *ſ.* 3. vocem *Sandarax*, transmutatis elementis, e *ſamag agar* (librariorum ineptiæ hic ſunt: Scaliger enim ſcripſerat *shamagh harar*, quippe *shamagh* adpellant *gummi*, *harar juniperum.*) formatum eſſe ſtatuit. Sic ergo τὸ *Sandaroſch* non deſumſerint a barbaris Arabes, ut Græci τὸ Σανδαράκη. Vana ergo eſt iſta celebris adeo *Sandarachæ* Græcorum & Arabum diſtinctio, cum horum, uti probavi, nulla fuerit, niſi quam inepti e linguæ ignorantia in eorum medicinam intulerunt. Sed nunc te mitto, CL. Dn. D. & ut longis hiſce logis ignoſcas, ſummopere a Te contendo. Ero, cum per argumentum Epiſtolæ licebit, brevior; nunc tali eſſe non licuit. Bene longumque vale, & amanti Te, Fave. Geræ 15. Jan. 1626.

Rever. digniſſ. T.

Obſervantiſſ.

D. REINESIUS.

P.S. Beabis me, ſi excellentiſſimi Dn. D. Smuccii reſponſum, quod ille tibi pro amicitia veſtra non denegabit, communicaveris.

D. VITO WOLFRUM S. P. D.

TH. REINESIUS D.

SUbdubitare me fecit morula hæc bimeſtris, quod ad meas, 15. Jan. ſcriptas, non reſpondebas, Cl. & Excellen. Dn. Amice, & Fautor colende, eas Tibi rite traditas fuiſſe: ſed jam, factum bene! hoc nuncio ea me cura liberas. Velim autem quam maxime, CL. Dn. D. Smuccii ἀμοιβαίας ſive literas, ſive voces mihi communices. Spero me ipſi ita ſatis feciſſe, diſſenſumque omnem penitus ceſſaturum. Paraphraſes Arabicæ Pentateuchi (de Chaldaicis Jonathanis, Anquelofii proſelyti, & R. Joſephi cæci nunc non quæritur,) ſine dubio plures ſunt; colligo inde, quod in Bibl. Arabica Erpenii (deſcriptam habes in Append. Orat. Voſſii in ejus obitum) Pſalmorum liber in Quarto fuerit, cujus verſio liberior, & ſeſe diffundens pluſculum; unde quod Pſalmis, ut a diverſis auctoribus diverſisque ſeculis Arabice verſi fuerint, contigit, cur non & Pentateucho potuit? Druſius ea Pentat. Arabica verſione uſus eſt, quæ R. Saadiæ adſcri-

adſcribitur: meminit *Comm. ad voces Ebr. N.T. priore p. 60.* & Beza *ad Acta Apoſt. c. 13. v. 8.* edita Conſtantinopoli cum textu Ebraico, Chaldaico, & Perſico, teſte Voſſio *Orat. in obitum Erp. p. 23.* Ætatem vero illius *Raf Saadiæ*, *Saedi*, *Seadi*, *Saidi*, (tam enim varie hoc nomen efferunt) quem ſupernominant Gaonem, refero ad tempora poſt-Thalmudica. Fuere חכמים *Chacamim* Sapientibus & Magiſtris Judæorum quolibet fere ſeculo peculiares tituli ſui, & per eos Rabbini ætates mundi diſtinguunt. Vocabantur antiquitus *Thannaim*, i. e. *Deuterotæ*, (Druſ. *l 2. de 3. ſect. c. 15. l. 1. Qu. Ebr. c. 34*) *auctores Miſnæ*, ſeu *textus Thalmudici*, quos inter excidium urbis, & R. Jehudam, Sanctum dictum, floruiſſe docent: Schigk. *de Jure Reg. Ebr. p. 128.* Ordo Rabbinorum, qui auctores Gemaræ ſeu Commentariorum, alius erat, qui *Amorraim* dicti, & *Amuddaim*, q. d. *γνωμολόγοι*, *ſententiarum dictatores* & *interpretes* eorum, quæ Magiſtri ſubmiſſe dictaſſent: cœpitque is paulo ante Saporem Regem Perſarum, qui Valerianum Imp. ſubjugavit, poſt translatas e terra Iſraelis in Babyloniam ſcholas, mortuo R. Jehudah Haccadoſch, compilatore Thalmud Hieroſolymitani, filiisque ejus R. Gamaliele III. quem ſuccedere ſibi in principatu voluit, R. Simeone, qui cum fratre & R. Chaja conſcripſit *Barjeſoth & Mechiltoth:* atque hi ultimi fuere *τῶν Thannaim*, ut habetur in Cabala Abrahami: duravitque uſque ad Thalmudis Babylonici obſignationem, factam ſub Rege Kobade circa A. Chr. 490. Amorræos ſecuti ſunt qui *Seccoraim*, h. e. *Conjectores* ſeu *Arbitri*, adpellabantur: Zæmach David *p. 48.* Poſt iſta tempora obtinuit, ut qui per manuum impoſitionem, quæ & facta in iis, qui LXX. viralis Synedrii membra ſic futuri eſſent, claſſi ſapientum ac ſenatorum, e quibus & capita Synagogarum legebantur, transſcribebantur, ii adpellarentur *Haggaonim*, q. d. *Magnifici*, *Illuſtres*, *Excellentes*, a rad. גאה *gaah.* Eorum mentio fit in libro Mandatorum, cujus auctor Moſes Mikotzi ſeu Kotzenſis, (alii Cutſiacenſem adpellant) circa An. Chr. 1240. a R. Moſe Majem. in Moreh Nebochim, P. 1. c. 71. ubi jungit *Gaonim* & *Karraim:* (Hi a *Kara*, i. e. *ſcriptura* ita dicti, q. d. *ſcripturarii*, Poſtello *lecturarii*, בעלים פסוק *Baghalim paſuk*, *optime verſati in textu Biblico:* peculiaris inter Judæos hodieque ſecta, traditiones omnes ſeu legem vocalem rejicientium, ſoli addictorum Scripturæ, quos propterea ceteri Rabbanæi extreme oderunt. Lege Scal. *El. Tribæreſ. c. 2.* Druſ. 3. *de Tribus Sect. c. 8. & 1. Quæſt. Ebr. 44.*) & *P. 3. c. 17. Gaonæos* vocat recentiores, Thalmudicisque poſtponit: & apud Camium, libro quem

inſcripſit תשובות הגאונים *theſchuboth haggaonim*, h. e. *reſponſa illuſtrium virorum.* Ex iſtorum numero fuit circa A. Chr. 660. *Raf Iſaac Gaon*, Rector ſcholæ Pombedithanæ, quæ in tractu Nahardeenſi Babyloniæ ſita, ראש ישיבה tum, cum ab Haly (ita quidem eſt in Zæmach Davidis *de Pomis*, ſeu Pomarii p. 49. Verius autem eſt, factum hoc ab Abubecro, vel etiam Omare, tertio Muslimorum Imperatore; circa A. Chr. 640.) devictus eſſet, regnoque exutus Jezdegirdus Perſa. Item iſte *Saadias*, ſeu *Saidus*; unde κατ' ἐξοχὴν etiam ab Aben Ezra *Haggaon* cognominatur. Vixerit igitur inter annum Chriſti ſeptingenteſimum & milleſimum: Salomon enim Jarchi circa A. 1100: Aben Ezra quinquaginta annis ſerius ſcripſit: uterque vero ejus Saadiæ mentionem facit. Druſius *l. de voce Elohim p.* 1. refert ad A. M. 4702. & præfuiſſe ſcholæ, quæ tum in Sura Babyloniæ, quæ & Mattha Mechaſia auctori Gemaræ *tit. Sanhedrin c.* 1. *ſegm.* 7. q. d. *urbs tuti receptus*, ſcribit. Quam vero Erpenius Paraphraſin Pentat. edidit, *alterius cujusdam auctoris eſt, Chriſtiani non nuperi hominis, & melius cum fonte Ebræo convenit, quam Saadiæ*: verba Voſſii *l. d. p.* 23. Ex ætate ſc. auctoris de auctoritate verſionis judicare licet. Perpendes autem hæc, mi Dn. D. Audacter adſero; Chaldaicæ Paraphraſi multis modis cedere Arabicam. Modo ex Hiſt. Eccleſ. conſtaret, a viro quodam Apoſtolico, (Apoſtolorum enim aliquem Arabice ſacra vertiſſe, vel ſcripſiſſe, primum nondum a quoquam adſertum memini) confectam eſſe Paraphraſin Arabicam, eaque Eccleſias per Orientem, vel in Ægypto, alibive, uſas fuiſſe; tum ſc. ſalva res eſſet, & de auctoritate ejus nemo ultra dubitare poſſet. 1. April. 1626.

D. THOMÆ REINESIO VITUS WOLFRUM D.

Sal. in Chriſto p. cum obſervantia.

CL. Dn. D. Amice pl. colende & dilecte, binas tuas una hora accepi recte, ſicut puto me Rabenſteinium ad te tum ſcripſiſſe; & quia mihi luculenta ſpes facta fuerat de tuo ad nos adventu, magno te deſiderio exſpectavi. Etſi enim pro dignitate te recipere non potuiſſem; opinione tamen tua & aliorum gratior mihi profecto hoſpes fuiſſes. Dn. D. Smuccius, quibuſdam apoplexiæ ſignis motus, in thermis Carolinis jam agit; nolui igitur ad iſtum tua mittere. Fiet ſuo tempore, ſi ſoſpes & inco-

incolumis reverſus fuerit, quod æternus Deus faxit. Quæ erudite de Chald. & Arab. Verſionibus ad me ſcripſiſti, probo, uno excepto, quod cum Jonathane Uzielide & Onkelo conjungis Rabbi Joſephum cæcum, illum corruptorem Pſalterii, qui 340. annis poſt Chriſtum vixit. Sed nec credo, Paulum in Arabia Syro vel Græco ſermone docuiſſe, cum Arabicus Act. 2. ita ſit honoratus. Vale mi mellitiſſime Dn. D. Thoma in æternum. Cygneæ 12. Maj. 1626.

Dn. D. VITO WOLFRUM

THOM. REINESIUS D.

SCribis te non probare, quod R. Joſeph cæcum auctorem thargum Pſalterii jungam Jonathani & Anquelоſio, qui Prophetas & Pentateuchum Chaldaice reddiderunt. Ego vero non ſcripſeram me id ſentire, ſed vulgo eum Pſalmorum Paraphraſten ſtatui: & quia Pentateuchi paraphraſis Anquelоſio, Prophetarum Jonathæ ſine contradictione tribuitur; Hagiographorum etiam Paraphraſtes nominandus erat. Imo teſtor Tibi, ſentire id Jeſuitam, ſuo quidem judicio acutum & eruditum, Poſſevinum: ejus verba habes *T.* 1. *Adpar. Sacr. f.* 221. & *T.* 2. *f.* 453. Sed Fr. Ximenium, quia nugamentis ea referta ſit, in *edit. Bibl. Complut.* eam reſecuiſſe. Et eſt, ſicuti ſcribis, etiam me adſtipulatore, verpus ille recentior, circa annum, ut Galatinus *l.* 8. *c.* 24. ſcribit, poſt everſum templum ſecundum, trecenteſimum. Fuit igitur R. ille Joſeph Paraphraſtes Hagiographorum; ſed nugax alicubi, &, ut tu nominas, corruptor. (Mercer. *in c.* 1. *Jobi.* Impuræ ſunt ſæpe paraphraſes Chaldaicæ Hagiographorum, & ſomniis plenæ.) Si Galatini teſtimonio ſtandum eſſet, Jonathas etiam Pſalmos vertiſſe dici poſſet: hoc enim iſte ſtatuit, & diſcrepare a verſione R. Joſeph, monſtrat *l.* 8. *c.* 24. Imo *l.* 1. *c.* 23. adſerit, *Jonathanem totam Bibliam tranſtuliſſe, ejusque Pſalterii verſionem Chaldaicam eſſe in manibus pauciſſimorum, quod eam occulant Judæi ob myſteria Chriſtianæ fidei, quæ contineat; non invidentes eam, quæ evertat & obſcuret fidem, R. Joſephi.* Viderint doctiores, qui utramque contendere poſſunt. Ex iſta Jonathanis Pſalmorum verſione producit contra Judæos comma 1. Pſ. 110. ita ſonans: אמר יי לממריה שב לימיני *Dixit Dominus ad Verbum ſuum: Sede ad dextram meam:* P. Fagius *not. ad Paraphr. Chald. Onk. Deut.* 5, *v.* 4. Petrus Coſtus in *Typo Meſſiæ*

&

& Christi Domini p. 88. illoque Christianorum mentem scitissime expressisse testatur amplectiturque. Sunt præterea Deuter. 33. & in fine Prophetæ Habac. paraphraseos hujus Jonathanis aliqua, e quibus eum, imperante Tiberio, scripsisse suum illud Thargum, neque Thalmude recentiorem auctorem esse colligitur. De Pentateucho Jonathanis scio Buxtorfium dubitare, & quia contineat fabulas Thalmudicas plurimas, quod ei supponatur, sitque Thalmude recentius scriptum, autumare: Tract. de *Abbrev. & Recent. Op. Thalm. p.* 202. Buxtorfio tamen contradicere Helvicum, & hoc scio, qui vere Jonathani tribui existimat; in qua sententia etiam fuisse CL. Drusium, liquet ex hisce ejus *not. ad Sulp. Severi hist. p. 26. Jonathan is qui legem interpretatus est:* & Dn. Schigk. qui Jonathæ Thargum Deuteronomii allegat *Comm. de Jure Reg. Ebr. c.* 5 Quin & auctoritate ejusdem Schigkardi, qui in *Bechinath Happeruschim p. 37. vulgo credi*, ait, *R. Joseph cæcum Hagiographorum versionem adornasse, nondum vero certo constare*; & scriptoris anonymi, eruditissimi vero viri, auctoris *Diatribes de punctorum vocalium apud Ebræos antiquitate c. 9.* Quod scripsi, tueri possum. Summa est: Paraphraseon auctoritatem humanam saltim esse, quarum auctores Interpretes agebant, non Prophetas; unde etiam de illarum sinceritate Ecclesia merito censuram sibi sumit, nec recepto uno omnia indifferenter adprobat. *Imo*, ut ait Bellarm. *ab Ecclesia magni adeo non fiunt, neque ex iis firmum argumentum sumi potest.* Id quod monere nos debet, etiam de Paraphraseon Arab. auctoribus & fide anquirere. Dedi nuper ejus rei ad Te nonnulla; quæ, ut candide examines, summopere a Te contendo. B. V. & rem optime gere. Geræ 15. Maji 1626.

Eidem D. WOLFRUMIO
REINESIUS.

SUppleo nunc, quæ per nuperum præproperum tabellarium, & curas officii alias, addere non licuit, de Versione Hagiographorum Chaldaica. Galatinus, qui Jonathanis Uzielidæ Thargum Pentateuchi diversum ab Anquelosii, uti & ejusdem Psalmorum paraphrasin aliam a R. Josephi cæci, longeque puriorem vidisse se, scribit, non est adeo incredilis, quod e Judæis (fide nonnullorum hoc scribo) natus, interque eos educatus, libros reconditiores, & quos supprimere solent illi plurimos,

ignotos

ignotos Christianis, legisse potuerit; idque ex opere ejus, *Arcana Veritatis Catholicæ*, abunde patet. Hausisse autem id, e Jacobo Perez Valentino Episcopo Christopolitano, qui sub Frid. III. Imp. floruit, circa A. Chr. 1480. videri poterat. Hic enim *in Exposit. Ps.* 20. quam Roderico Borgiæ, qui post Alexander VI. Papa, dedicavit, eadem de Jonathæ Psalmorum Thargum habet. Et horum fide paraphrasis illa sincerior Jonathanis fuerit; cui & paraphrasin Pentateuchi adscribit Thalmud in Bava Batra, & in Succa: item Helvicus; cujus rationes, quæ huic etiam negotio aptari possunt, lege apud Schigk. *in Bechinath Happeruschim p.* 31. *& seqq.* Satis autem mirari nequeo, quæ ita viderunt Peresius & Galatinus, a nullo Bibliorum editore animadversa fuisse. Ximenius enim versionem Chaldaicam כְּתוּבִים *Hagiographorum* (quæ hoc ordine ponuntur, Psalmi, Job, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Daniel, Esther, Esra, Chronica:) omisit in Bibliis Complutensibus: B. Arias Montanus eam, quæ R. Josephi dicebatur, quod multa apocrypha contineret, repurgatam edidit, supersessurus isto labore, si de Jonathanis & Aquilæ proselyti paraphrasi ipsi constitisset. Vulgatam vero sententiam, qua Jonathæ Prophetarum (qua adpellatione etiam Josuæ, Judicum, Ruth, Samuelis, & Regum libri, comprehenduntur juxta Ebræos,) paraphrasis adscribitur, hauserunt Christiani e Thalmude. Locus est *Tr. Megillah c. 2. pag. 3. fac. a.* & apud Eliam Germanum *Præf. Methurgeman* seu *Lexici Chald. Quæsivit amplius Jonathan revelare Thargum Hagiographorum: & exivit ad eum vox de cælo, dicens; an non tibi sufficit prodidiße mysteria Prophetarum; vis etiam prostituere arcana Spiritus Sancti? unde territus destitit a versione Hagiographorum.* Sed dubium non est, quin hæc confinxerint Thalmudistæ, ut paraphrasin Jonathanis, quam exstare tum sciebant, suspectam redderent, & Jonathanis non esse, persuaderent Christianis, neve ex illa convinci possent, & ut R. Josephi paraphrasi, utpote suæ impietati magis congruenti, auctoritas aliqua accederet; id quod & per credulitatem & inadvertentiam Christianorum obtinuere. Velim autem illi, qui figmento Thalmudicorum decepti, paraphrasin Hagiographorum nullam exstare, præter R. Josephi existimant, rationem mihi reddant, cur, qui multo antiquior Anquelosio Jonathan, Prophetas tantum, non vero Legem, cujus tamen quam Prophetarum Judæi omnes erant studiosiores, & sunt hodieque, verterit. Cur enim omiserit vertere Hagiographa, jam reddita sc. est ratio. Sed ea truffa, & quæ grossis tantum ingeniis, ac pueriliter credulis, satis-

faciat. Alia omitto, quæ ſententiam meam, Jonathanem ſc. & Legem & Hagiographa, præter Prophetas, vertiſſe, ſtabiliunt: ſuccurrent ea tibi, CL. Dn. D. paulum modo in hoc negotium attentiori. Alterum, quod ad meas 1. Apr. ſcriptas reponis, eſt, te non credere Paulum in Arabia Syro vel Græco ſermone docuiſſe: potius Arabico igitur. Ego, quid ejus rei in ὑποθέσει ſcripſerim, non memini, θετικῶς ſaltem hoc, Apoſtolorum aliquem Arabice docuiſſe vel ſcripſiſſe, nondum quiſquam dixit; id quod etiamnum aſſero, donec aliunde verius quid eruamus, ſciamusve. Neque vero, quia in Arabia Paulum prædicaſſe ex ejus ad Galatas *Ep. c.* 1. colligitur, Arabica id feciſſe lingua, continuo concludendum eſt: cum & Romæ prædicaſſe ſciamus, linguæ vero popularis ejus fuerit ignarus. Erant enim in illo Arabiæ Petrææ tractu, qui poſterioribus Cæleſyria vocatur, Syriæ Antiochenæ ac Damaſcenæ inter Jordanem & Euphratem conterminus, adque ulteriorem Jordanis ripam Galilææ obtendebatur, civitates Græcanicæ multæ, etiam ætate Pompeji Magni. Inter eas & Gadara ſeu Geraſa, & Gergeſa, cujus incolas, quia, ut e Matth. 8, 27. Marc. 5, 1. Luc. 8, 27. liquet, συνφορβοὶ & χοιροπῶλαι, gente Judæos non fuiſſe, certum eſt. Judæos tamen ἐκ διασπορᾶς & ἑλληνιστὰς Græcienſes potius, quam Græcos adpellandos, iſtæ alebant ſimul. Tractus autem ille tum, (Pauli ſc. tempore,) Arabia dicebatur, quia Arabum Regi parebat, ut qui & Damaſcum præſidio tenebat, non expulſis incolis prioribus, nec abolita lingua populari, ſive Syra, ſive Græca. Unde ſive Judæis, ſive Gentibus, ſive Græcis ibi prædicaſſet Paulus, Arabica ad id lingua opus non habuit. Et ſenſu iſto etiam Damaſcum Arabiæ adſignat Ptolomæus, & Tertull. *l.* 3. *adv. Marcionem*; ipſique illi ſive Syri, ſive Judæi trans-amnami, Arabes adpellantur διὰ τὴν ἐκ τοῦ ὁμορεῖν ἐπιμιξίαν αὐτῶν, ut notat Euſtat. *ad Perieget.* Sunt enim, quod in Geographorum lectione quiſque deprehendit, unius regionis modo anguſtiores, modo latiores termini, & modo hi, modo illi per tempora diverſa, & regionum vicinarum nomenclaturæ facile confunduntur. Hæc, puto, ſufficient adſtruendæ ſententiæ meæ, & tollendæ dubitationi tuæ; in quibus, ſi quid deſideras præterea, candide mone. Ego fideliter communico talia, & abunde mihi pro opera iſthac ſatisfactum rebor, ſi veritatem me perſuaſiſſe, & oſtensa hac opiniones vero contrarias dedidiſci cognovero. Verum eſt, οὐδεμία βαφὴ οὕτως δυσέκνιπλός τε καὶ δευσοποιός ἐστιν, ὡς τὸ πρὸς τὰ τῶν παλαιῶν δόγματα πάθος, & ſæpe plus auctoritati receptisque ſententiis datur, communique errori invete-

rato,

rato, quam veritati recens quaſi ſe inſinuanti. Et fit, dicamne cujus vitio, ut, *qui veritati magis nituntur, magis oppugnentur*; quæ Joh. Fr. Pici Mir. ſeria querela eſt. Saniores vero, ii tamen πάγχυ βαιοὶ, veritati cedunt, adſurguntque, &, ut triumphare ipſa poſſit, etiam proprias opiniones ei ſubdunt vel tollunt.

De adpellatione *picis* apud Arabas, *zerf*, quam e Scal. *Exerc.* 13. *ſ.* 3. hauſiſti, moneo, mendoſam eſſe, & in quatuor literarum vocula bis peccatum. Verum autem nomen *zeft* eſt apud Avic. 2. *Can c.* 546. Quod Te non vidiſſe, non culpa tua ulla, ſed fatum, & humanæ naturæ lex eſt, quæ ſancivit ſcilicet ἕνα ἄνδρα ὀ πάντα ὁρᾶν. Sed manum de tabula. Tu ignoſce prolixitati, & me amare perge: & ut ament, ἀντιφιλήσει noſtra digni alii, procurato. Scr. Geræ 27. Maji 1626.

THOMÆ REINESI D.

DE

DEO ENDOVELLICO,

Cujus

Memoria nullibi veterum monumentorum, præterea quam in Inſcriptionibus antiquis, in Villa Vizoſa Luſitaniæ repertis, & poſt RESENDIUM a CL. GRUTERO editis, exſtat,

COMMENTATIO PARERGICA.

Magnifico, Ampliß. & Cl. Viro,

D. BERNHARTO BERTRAMO,

JCto Illuſtriſſim. Saxon. Ducum Altenburgi Cancellario Graviſſimo, Digniſſimoque, Mæcenati, & Amico meo magno.

ANTIQUITATIS Deorum filiæ habitæ majeſtate, ſacra, admirabili, & inviolabili apud omnes Sapientes, factum eſt, ut nihil ejus, qualecunque tandem ſit iſtud, inſuper haberi oportere non ſolum παμψηφεὶ *conſtituerint, ſed & exemplo ſuo de æſtimanda, indaganda, illuſtranda & bene penitus pernoſcenda ea viam nobis præiverint magno numero. Nempe enim, cum ſtudia ferme hodie noſtra ad quæſtionem facti propius accedant, cui non pectus tacito gaudio pertentent, ſi quæ antiqua ſepulta, fide bona eruuntur? Ita ſcilicet paulatim quæ* ἄπορα *creduntur in omnibus diſciplinis definiri, veteris ſeculi memoriam recentari, & corruptelas in auctoribus antiquis, ad quas ſanandas nulla machina videbatur eſſe, medelaſque harum demonſtrari, ad extremum lacunas meliorum literarum hactenus deſtitutas pene expleri poſſe, ſpes bona eſt. Etiam minutiſſimum, quid ejus, contemtiſſimus apex ſtricturave exigua in cognitionem rerum maximarum, utiliſſimarumque juxta ac jucundiſſimarum cupidos, deducit. Atque iſtam quidem ſententiam animo quoque Tuo, Cl. Bertrame, qui ſinceræ Antiquitatis admirator es, & rimator, quam ab imperitis crederis ſagacior feliciorque, ſedere tot experimentis* συμφιλολογήσεως *noſtræ habeo perſpectiſſimum, & ſunt, quæ docere id poterant ignaros, profecta abs Te quam plurima* πολυπαλαιομαθημοσύνης *illuſtria* δείγματα. *Non igitur cunctari*

 debui

debui particulam ejus elegantissimam, de Deo ENDOVELLICO, in Lusitania avorum memoria repertam, cui origines suas provinciam nobilissimam debere, liquido ostendi possit, explicatam & illustratam, ad Te potissimum, non tam cognoscendi, quam emendandi causa, quod premi nefas esset, emittere. Ea sane uti rarissima est, (ex unis enim Inscriptionibus, silentibus præterea Scriptoribus cujuscunque generis omnibus, innotuit;) & obscurissima, quippe a nemine, quantum ubique est literatorum, hactenus vel tentata: ita de conditu gentium Hispanarum, primisque proximis a dispersione populorum seculis Hispaniæ possessoribus, qua de re imperfecte narravere Græci, quorum qui sunt vetustissimi, & putantur diligentissimi, e quibus Ephorus Cumanus est, sic ignoravere res Gallorum, Hispanorumque, ut unam civitatem esse arbitrarentur Iberos, qui tantam occidentalis terræ partem noscuntur inhabitare: Joseph. l. 1. c. Apion. Recentiores vero plerique, cum a superioribus nihil veri didicissent, vellent autem aliquid amplius quam alii de longinquis, incompertis, & obscuris retulisse, studio patriæ (ποθεῖ γὰρ πᾶς ἀρχαῖος λέγεσθαι, inquit Thessalus Hippocratis in πρεσβευτ.) libere multa nugati sunt, purpura tamen alithina, quamvis non agnita, inter viles pannos ubique relucente, docet nos certissima & jucundissima rerum pulcerrimarum scientia, animos perfundit. Facit præterea, ut Historici veteres non intellecti hactenus, & fœde hanc partem maculati, in luce & nitore suo nunc consistant, & Geographorum circa Populorum, Locorum, Urbium nomina & situs allucinationes variæ detegantur & corrigantur. Tot unius leviculæ rei, uti quidem incuriosis ineptisque semiliteratorum, & iniquis judicibus videri poterat isthæc Grammatica Historia de Deo ENDOVELLICO, utilitates si quem non alliciant, eum neque sensu literarum ullo vere tangi, & communi etiam carere, intrepide dixero. Sed, quid hæc verba tam indigne perdo? non confligam hic cum istis portentis, cum homines imperitos mores sui scævi & contemtus elegantiarum satis ulciscantur, ut emanere scil. a talibus cogantur, & cum in literatorum congressibus de literis sermones cæduntur, feruntur suffragia, vel magis quam ranæ Seriphiæ muti adsideant, vel ultra triviales magistellos nihil sapere deprehendantur. Debebatur vero, Cl. Bertrame, hæc Commentatiuncula Tibi, eo, quod cum crudam tumultuariam & minus comtam Amicus obtrusisset nuper, avidissime eam tamen exceperis, & humanissime habueris offerentem. Amplecteris vero nunc, me exhibitore ipso, pro conjectura veritatem, pro nube Junonem ipsam. In erratis magna exempla valent ad

defen-

defensionem; sunt autem e primipilis doctorum plurimi, quos, cum Verosimilia, Conjectanea, Suspiciones edidissent, Retractationes, Emendationes, Expositiones superdare usque adeo non puduit. Alphitandri communis Amici circa ENDOVELLICUM lusus eruditus revera ὄναρ ἦν, καὶ ἡμέρα γέγονε, καὶ τὸ ὄναρ διαλέλυται, *ut verbis Johannis Chrysostomi loquar: de quo, an recte sic censuerim, & pronunciarim* τὴν δικαίαν, *jam penes Te, Cl. Bertrame, esto judicare. Sufficit enim mihi judicium de quibuscunque meis in hoc tempore tuum, cui principatum in literis merito hic deferimus & lubentes, apud posteros, cum obtrectationis invidia deceßerit, industriæ aliquod saltem testimonium habituro. Optime vale, Amicorum Optime, & cultori nominis Tui porro quoque fave. Scr. Altenburgi XVII. Mart. Ao. cIↃ IↃc XXXVII.*

THOM. REINESIUS D.

L E C T O R I.

NE Te, Lector φιλέπυστε, moretur in isto negotio quidquam, e Corpore Inscriptionum Antiquarum Gruteriano excerptas hic legito eas, quæ Dei ENDOVELLICI, de quo hic laboramus, meminere. Ex iis octo priores e L. Andreæ Resendii *l.* 4. *Antiq. Lusitan.* ubi Villam Vizosam describit, deprompsit; reliquas quinque ab Ill. Scaligero habuit Cl. Gruterus. Sunt vero istæ:

DEO.ENDOVELICO.	ENDOVELLICO.	C.JULIUS.NOVATUS.
PRÆSTANTIS-	SACRUM. MAR-	ENDOVELICO.
SIMI. ET. PRÆSEN-	CUS. JULIUS.	PRO. SALUTE.
TISSIMI. NUMINIS.	PROCULUS.	VIVIENNIÆ.
SEXTUS.COCCEJUS.	ANIMO. LI-	VENUSTÆ.
CRATERUS. HONO-	BENS. VOTUM.	MAMMÆ. SUÆ.
RINUS. EQUES. RO-	SOLVIT.	VOTUM. SOLVIT.
MANUS. EX. VOTO.		Translat. e Villa Viz. ad arcem opidi Lendroalis.

EN-

ENDOVELICO.
CRITONIA.
MAXIMA.
EX.VOTO.PRO.
CRITONIA.C.F.

Q. SEVIUS.
Q. F. PAP. FIR-
MANUS. VOTUM.
DEO. ENDOVOLICO.
S. L. M.

ENDOVELLICO.
ALBIA.
JANUARIA.

DEO. ENDOVELLICO. SAC.
JULIA. ELIANA. VOTO. SUSCEPTO.

ELVIA. YBAS. MATER. FILIÆ.
SUÆ. VOTUM. SUSCEPTUM.
ANIMO. LIBENS. POSUIT.

D. ENDOVELLICO. SA.
AD.RELICTITIUM. EX.
T. NUMIN. ARRIUS.
BADIOLUS. A. L. F.

DEO. SANCTO.
ENDOVELLI-
CO. M. V. M.
ANIMO. LIBENS.
VOTUM. SOL-
VIT.

DEO. ENDOVE-
LICO. SACRUM.
BLANDUS. SCAL-
LIÆ. RUFINÆ.
SERVUS.
A. L. V. S.

ENDOVEL.
SACRUM.
ANTONIA. L.
MANLIOLA.
E. V.
SIGNUM. ARGENTEUM.

ENDOBOLICO.
TUSCA.
OLIA.
TAURI. F.
PRO. QUINTO.
STATORIO.
TAURO.
V. A. L. S.

ENDOVELLICO.
SACRUM.
EX. RELIGIONE.
JUSSU. NUMINIS.
POMPONIA. MARCELLA.
A. L. F.

Johan. Georgi Herwarti JC. Consil. Elect. & Statuum utriusque Bavariæ Cancellarii opinionem de Deo isto traditam in *Admirandis Theologiæ Ethnicæ mysteriis*, c. 34. cujus scripti argumentum est: Lapidem Herculeum seu Magnetem antiquissimis temporibus pro Deo cultum, & artem, qua navigationes magneticæ per universum Orbem instituerentur, a veteribus sub involucris Deorum Dearumque, & aliarum fabularum cortice fuisse summo studio occultatam, ex hisce ejus discere poteris: *Ego non dubito*, inquientis, *Deum hunc Endovellicum fuisse sagittam seu acum magneticam, pyxidi nauticæ inclusam & vitro tectam. Dictus ab* ἔνδον & *βέλος, quod* ἔνδον, *intus* (in cavo & cavea pyxidis nauticæ) *sit inclusum βέλος telum, sagitta seu acus.* Quid vero de hac pronunciandum, docebere, si voles, in sequentibus.

DE

THOMAS REINESIUS D.

DE

DEO ENDOVELLICO.

DE DEO ENDOVELLICO, re obſcuriſſima, & tacta a nemine propter ſecretum materiæ, conjectare mihi liceat interea, opinarique, dum certius quid eruatur a ſagacioribus: Palma in medio poſita eſt. Suſpicor autem Deum Endovellicum peculiare Celtarum ſive Celtiberorum alicui corpori, quos Hiſpaniam pene omnem, maxime Luſitaniam Gallæciamque a magno promontorio, Olyſſiponenſi, uſque ad Celticum dictum, antequam Pœni Romanive eo trajicerent, tenuiſſe, manifeſtum eſt, & locale uni cuidam exiguoque diſtrictui proprium Numen fuiſſe, quod Inſcriptiones pleræque, quæ illum Deum nominant, in Villa Vizoſa Luſitaniæ, Brigantii Ducum ſede, e fano vetuſto ad oppidulum Therennam eo translatæ, hodie reperiantur, teſte L. Andr. Reſendio *l.* 4. *Antiq. Luſit.* ejusque alibi locorum per Luſitaniam Hiſpaniamque repertarum nulla meminerit. Ubi Scaliger, quas communicavit, viderit, ipſe docere poterat; nunc haud liquet.

Celtiberos, & in hiſce Segedæ civitatis incolas, locant Geographi recentiores in Tabulis Hiſpaniæ ad ripam citeriorem fluminis Sucronis, (hod. Xucar,) qui regnum Valentiæ ad urbem Alzeſiram perlabitur, & ἐκβολῇ iſta Sinum Sucronenſem conſtituit, Balearibus oppoſitum: repugnat autem tam Strabo, qui *l.* 3. Segedam Arevacorum, hi autem in Tarraconenſi, oppidum eſſe, ſcribit, quam narratio Appiani in *Ibericis*, qui tradit, miſſo contra Segedanos Imperatore Fulvio Nobiliore, hos ad Araſchos in tutelam transfugiſſe: Araſchi autem fuere vicini Numantinis, & ab his unius noctis itinere tantum aberant, quod ſimiliter e verbis Appiani liquet; Numantini vero omnium conſenſu in agro, hodie dicto Soriano, ad fluvium Durium, qui ortus in Arragonia, haud procul urbe Teruela, mediam Caſtellam permeat, & Luſitanos a Gallæcis diſterminans in Oceanum Atlanticum defertur; ad eumque ſitum erat oppidum Arevacorum Clunia, quod Plin. *l.* 3. *c.* 3. finem Celtiberiæ adpellat. Quin

& ſitum Celtiberorum e Mart. *Epigr.* 50. *l.* 1. diſcere licet. Is, Bilhilitanos quinque dierum itinere Tarracone diſtantes, & Salonem eorum fluvium, agro Aracelitano ortum, Congedumque, qui hodieque in Arragonia ad Cæſar-Auguſtam cenſentur, attribuit Celtiberis: atque hic verus eorum ab Occidente Aſturibus, a Septentrione Ibero, ab Oriente fontibus Tagi & Lobetanis, ab Auſtro Oretanis & Oroſpeda incluſorum ſitus. Belli igitur, quos Appianus appellat, Celtiberorum natio, quorum urbs Segeda, etiam ibi quærendi erunt, non in Murcia; ut delinearunt in Tabulis moderni Geographi. Cum ergo Celtiberos ab Iberi & Durii ripis, ad quas plurimi & quidem primum conſederant, in Luſitaniam migraſſe circa annum ante natum Servatorem 760. lateque ab Ana ſcil. fluvio ad Mundam uſque tenuiſſe, protenſos Salamancam uſque fuiſſe, probetur e Strabone *l.* 3. a Joh. Margarino *Ep. Gerund. paralipom. Hiſp. c.* 10. & a Joh. Vaſæo *Chron. Hiſp. c.* 10. cum Celtiberæ nationis inter Garumnam & Ligerim conſidentis partem Helvios dictam, utrumque Anæ fluvii litus a Turdulis ad Turdetanos uſque habitaſſe, e cognomine ipſis civitas Elvas, hodieque ſic dicta, pateat; Eburones etiam Belgas, ſeu Celticæ Gallicæ populos Eboram ibidem condidiſſe, probet pluribus Jac. Menœtius *Comm. de Municipio Eborenſi*; mirum non eſt, etiam ſacra eorum & nomen *Dei* eo ſimul translata, *Deumque* ENDOVELLICUM in Celtica ad Anam, in cujus vicinia inter Elvem & Portalegrem ſedes Brigantii Ducum Villa Formoſa, diſtans a Pace Auguſta VIII. m. paſs. quæ Inſcriptiones iſtas hodie exhibet, plurimum celebratum cultumque fuiſſe. Etſi vero ſententiam Phil. Cluverii, totam ſc. Hiſpaniam Celticam fuiſſe dictam ab Aſchenaze Gomeris F. qui & Celtes, & Celtiberiam, ac Hiſpaniæ incolas, cum Celtis qui Galliam, Germaniam, Britanniam tenebant, ejuſdem nationis exſtitiſſe, eandemque linguam uſurpaſſe, quod is *l.* 1. *Ant. Germ. capp. prioribus octo* probat, ſequamur; veriſſima enim eſt, ſi alium priorem in Hiſpania dominum populum, antequam Celtæ in eam venirent, fuiſſe, non neget tamen; nihilominus Endovellicum Deum Celtiberorum Celtarumque, qui Gallæciæ Tarraconenſis & Bæticæ hodie dictarum partes incolebant maxime, fortaſſe etiam Iberorum fuiſſe, neque repetendum igitur a Romanis & eorum lingua, quod palmarium hic eſt, rite adſeremus.

Qui autem, qualisve fuerit, & quod ejus ſimulacrum, in tanta veterum memoriarum circa κτήσεις gentium & regionum caligine, quis definiat? MARTEM coluiſſe Luſitanos, eique caprum immolaſſe, equos, capti-

captivosque, e scriptoribus Græcis Latinisque, idemque fecisse Celtas, e Julio Cæsare notum est. Accitanos etiam, Martis simulacrum radiis ornatum, (quem *Neton*, alii malunt *Necyn*, adpellent,) coluisse, constat e Macrob. I. *Saturn. c.* 19. sed an ille Lusitanorum Accitanorumque Mars, & noster hic Endovellicus, Endovelicus, Endobolicus, (tam enim varia ejus nomenclatura est,) iidem sint, æque incertum est. Certissimum tamen, non a *duello*, nec a *bello*, Romanis voculis, multo minus a Græcorum aliqua ita denominatum esse. An enim Celtæ, & a quibus hi forte accepere populi, qui lingua sacrisque a Romanis Græcisque erant distincti maxime, Numini, quod colerent, nomen in suis linguis non poterant reperire? Et quia Strabo *l.* 3. Celtiberos, & confinales ipsis Boream versus habitantes, (interpretor Astures, Cantabros, Gallæcos,) Deo cuipiam innominato, plena Luna tempore nocturno, πανοικὶ, pervigilium celebrare choreas ducendo, scribit, ei nominis ignorantiæ ex hisce unis Inscript. mederi possumus, quæ adpellationem ejus Dei nobis intimant, alibi non temere reperiendam, neque hactenus a quoquam repertam uspiam.

De incunabulis vero hujus Celtarum per Hispanias Numinis idem sentire par est, quod de aliarum gentium, quas hominibus genere, copiisque amplis, bene meritis, (hanc enim solum partem ἀποθεώσεως delibabo,) & a quibus beneficia accepisse meminissent, divinitatem tribuisse, & hinc divino cultu adfecisse, tralatitium est; & quia Regum, virorumque aliorum fortium ac illustrium merita maxime splendida essent, quorum opibus aperte præsenterque juvarentur, factum est, ut tam hos in Deos adsumerent; (Ita enim Horatius *l.* 2. *Epist. v.* 5.

Romulus & Liber Pater, & cum Castore Pollux
Post ingentia facta, Deorum in templa recepti:)

quam nomina Deorum suorum non solum Regibus suis imponerent; sed & ipsi cujusque gentis privati iisdem lubentes adpellarentur & solenniter. Mauri manifeste Reges uti Deos coluerunt, nec ullo velamine hoc nomen obtexuerunt: Cypr. *l. de idolis:* Lactant. *l.* I. *Institut. c.* 15. Minut. Felix *in Octavio:* Gothi *Thorum*, qui idem cum Jove tonante, Taranes (Lucano *l.* I.) *Otthinum*, qui Marti similis, & *Friggam*, seu *Freiam*, quæ Veneri: Joh. Magnus *Hist. Gothor. & Sv. l.* I. *c.* 9. & 10. a quorum primo, ceu potentissimo, nomen *Thoronis*, quo lubentes vocantur Gothi hodieque, mutuati sunt. De Nabathæis est apud Stephanum (ex Uranii *Arabicis*,) eos *Obodam*, quem Regem habuerant,

θεοποιῆσαι; *Obodamque* & *Dussaren* huic πάρεδρον Arabum Numina de cetero fuisse, apud Tertull. *l.* 2. *ad Nation. c.* 8. Ægyptii Regem *Remphin*, ob servatam in caristia per annonæ procuratam copiam Ægyptum, (qua de re Genes. 41. legere est,) pro Deo habuerunt, sub imagine bovis, *Apin* vocantes; ad eam horum religionem conformarunt Israelitæ suam in vitulo aureo, quæ ipsis & ab Amoso Propheta *cap.* 1. & a S. Stephano Act. 7. *v.* 43. exprobratur. *Taunasin* Regem, qui, Veloce Ægyptio victo, totam Asiam subjugaverat, Gothi mortuum inter Numina sui populi retulere, Jorn. *de Reb. Getic. Radagaisum* Scytham, qui a Gothorum quodam corpore Rex electus in Pannoniis, adsumtis Hunnorum Vandalorumque copiis, cum ducentis millibus Italiam inundaverat, circa A. Chr. 400. ut est apud Jorn. & J. Magnum *l.* 18 *c.* 7. Vandali Obotriti superstitione sua in Deum refinxere nomine *Radegast*, cujus simulacrum in urbe Rethere venerabantur, teste Krantzio *l.* 2. *Vand. c.* 22. & 25. *l.* 3. *c.* 4. Metrop. *c.* 43. *Teut* seu *Tuitonis* nomen, quo Deum adpellavere nostri retro majores, (quem scriptores Romani alii suæ linguæ vocabulo *Ditem*; ita enim Cæs. *comm.* 6. *de B. G. Galli maxime Mercurium coluere, & se a Dite patre prognatos Druidum proditione prædicarunt*: alii, ut Lucanus *l.* 1. retinentes barbaram & propriam Germanorum adpellationem, *Teutatem*;) varie adsumsere etiam privati inter antiquissimos Teutonas, quod hodieque apud nos tenere ex adpellationibus Gotthardt / Gottlieb / Gottfried / Gottleb / Gottwalt (e quibus illa Vandalorum, seu potius Vinidorum, adpellatio Bohußlawa est, h. e. *Deo laus*, quam Germani παραλαλινίζοντες *Boguslaus* efferimus; hæc Bohuchwala / h. e. *Deo gloria*) Gottwalt / & aliis talibus conspicitur. Cum igitur inter Reges Celtiberorum Hispaniæ proximis a dispersione gentium temporibus imperantes (quos Aschenazæ filii Gomeri, Japeti nepotis, posteros fuisse a nonnullis constitutum est: alii, iique plures a Tubale, Japeti filio, ortos esse volunt; utrique, si tempora distinguantur, & gentes in una Hispania diversæ, recte:) tertius, juxta Berosum, fuerit *Idubela* vel *Idubeda*, (utrumque enim obtinuit; neque insolens est τῶν D & L commutatio) qui & nomen monti, regiones sibi subjectas includenti, a Strabone & Ptolemæo *Idubeda* dicto, impertiit. Oritur hic a Pyrenæo, ejusque brachium quoddam est, juxta Iberi fontes in Cantabris, proferturque versus Austrum, quicquid Petrus Olivarius de ejus a Pyrenæis ad Portugalliam procursu dicat, per Hispaniæ latitudinem usque ad Mare Mediterraneum non procul urbe Der-

Dertoſa; & Hiſpanos omnes in citeriores & ulteriores diſterminat: veroſimillimum fit, eum a gente ſua divinis honoribus adfectum, ſive vivum ſive mortuum, progreſſu temporis inter Numina relatum, & ENDOBELLICUM hunc ipſum, de quo quæritur, eſſe. Non autem offendet vel litera initialis E. vel ἐπένθετ☉ N. eum, qui, quam vocales mutare ſoleant, præſertim in vocibus barbaris, cum eas Græci Latinive enunciant, & quod ſolennis ſit utriſque tam intercalatio, quam extritio literæ N. novit. Ita *Indigetes* populus Hiſpaniæ, olim regione, quæ hodie Catalonia dicitur, conſidens, Plinio *l.* 3. *c.* 3. Ἰνδικῆται Stephano, Ἐνδίγετοι Ptolemæo, Avieno *Endigetes: Iliberis* Livio, Plinio, Ptolemæo, Ἰλιβύῤῥις Straboni, *Eliberri* Melæ, *Oliberre* Tabulis Peutingerianis: *Emporiæ*, *Impuriæ*, *Ampuriæ*, ejuſdem oppidi in finibus Catalanorum ad Mare Gallicum nomen; *Bruttates* & *Bruttii*, Calabriæ populus, Βρέντιοι Ptolemæo, *Bryttii* in Cod. Theodoſ. *Brettii* in numiſm. Βρέττιοι Straboni, Βρέντιοι Diod. Sic. *l.* 16. & Dion. Afro. Interpoſitionis literæ *N.* exempla ſunt apud Græcos, Latinos & Barbaros in κινςέρνη, κιρκίνσιον, *thenſaurus*, *herens*, *menſa:* e Græco enim μέσα eſt; *Inculiſma*, *Engoliſma* ex *Egoliſma*. Iſtius & Regis & Deaſtri ſui nomen Celtas filiis ſuis imponere conſueviſſe, vel ſola *Indibilis*, qui Polyb. *l.* 10. Ἀνδοβάλης, adpellatio evincet; vocabatur ita Regulus quidam Hiſpaniæ, qui, abſente Romæ Scipione, circa A. U. C. 550. ſocio quodam Mandonio, res novas contra Romana præſidia molitus erat, matureque cum ſuis oppreſſus: itemque altera *Abilix*, Ἀβίλιξ Polyb. *l.* 3. quod erat cujuſdam præcipua apud Hiſpanos dignitate viri nomen. In illo & noſtro terminatio *Is* & *Us* a Græcis Latiniſque eſt, cum populares ipſi fortaſſe & Deum & Regulum ſuum *Endobel*, *Endovel*, *Endebel*, *Endebellic* aut *Endebellix*, quæ terminationes nominum propriorum Germanis, Gallis, Hiſpanis, Britannis, uſitatiſſimæ fuere, adpellarent: idemque plane cum iſta eſt nomen *Idubilius*, quod apud Tacit. in 12. *Annal.* Regis Hermundurorum, & *Indo*, quod Regis cujuſdam Hiſpaniæ partis, qui, teſte Hirtio *l. de B. Hiſp.* Julio Cæſari copias ſuas contra Pompejos FF. adduxerat. Præterea conjecturam meam, montem, quem ad unum omnes *Idubedam* adpellant, *Idubelam* etiam eſſe vocatum, firmat, quod *Ebulleus* (quam adpellationem tamen in edito Codice ſine menda eſſe non receperim) a primis habitatoribus dictus ſit, teſte Margarino *l.* 1. *f.* 7. & 25. per quos, quin *Bellos* Appiani ſignificare voluerit Margarinus, non eſt dubium, ut gens a monte, ad quem colebat,

& mons a Domino regionis, qui & ſimul Numen gentis, denominata fuiſſe videantur. Certe ad hunc modum *Alpes Penninæ*, montanorum Italiam a Gallis Germaniſque diſterminantium pars, itemque *Vallis Pennina*, quam idem jugum in Helvetiorum finibus ſecundum Rhodani curſum uſque ad Dranſæ εἰσβολὴν deducit, Salaſſorum hodie, a Deo *Pennino*, cujus Liv. *l.* 36. meminit, cui in iſtarum ſummo vertice incolas Celticæ nationis, *ſemi-Germanos*, uti vocat Livius, ſacrificaſſe ferunt, adpellatæ ſunt; ſimilique plane ratione *Rugiæ*, Inſulæ maris Suecici & Balthici, ejuſque incolis Vinidorum gentis, *Rugiemus* Numen gentile Slavicum, cujus fanum in urbe Karentia, Krantz. *l.* 5. *Vandal. c.* 15. nomen impertiit.

Et quia Galli Germanique Celtarum in Hiſpania erant conſanguinei; ab uno quippe προπάτορι Aſchenaze, perinde ut Illyrii ac Britanni, uſos ſacris etiam iiſdem & Numinibus fuiſſe, conſentaneum eſt, & idcirco Gallorum Deus *Abellio*, quem nominant Inſcriptiones in Convenis Novempopulaniæ, ſeu Vaſconiæ exſtantes, exhibitæ a Scalig. *l.* 1. *Auſon. lect. c.* 9. & Noricorum *Belis*, *Belinus*, *Belenus*, quem Herodian. *l.* 8. *c.* 7. & *Tibilenus*, quem Tert. *Apolog. c.* 23. commemorant, cujus fanum fuiſſe Aquilejæ, in collimitio Norici & Illyrici, loquuntur Inſcriptiones plures ibi repertæ, productæ a Pighio in *Herc. Prodicio p.* 182. cum *Endobellico* Celticorum iidem plane fuerint; conſtatque, præterquam in Theologia, ſacrorum ritibus & divinationum generibus, etiam in politica adminiſtratione, judiciis, diſciplina militari, armorum generibus, ſtudiis, veſtitu, corporum habitu, victu, animi moribus, conjugiis, virtutibus, vitiis, bellica fortitudine, inſtitutis & conſuetudinibus aliis, ſummam fuiſſe gentium Hiſpanias, Gallias, Germanias, & Inſulas Aquilonares colentium ſimilitudinem, ut quæ de Luſitanis, Celtiberis, Cantabris aliiſque Hiſpanicæ nationis populis traduntur a ſcriptoribus, ea omnia etiam inter Gallicarum Germanicarumque, h. e. Celticarum gentium alia συςήματα fuiſſe obſervata, minimo negotio doceri poſſit. Præter Senecæ, auctoris graviſſimi, qui *Conſolat. ad Helviam* ſcribit, *Pyrenæum non inhibuiſſe Germanorum tranſitus*, auctoritatem, teſtatur de Germanorum cis-Rhenanorum per Hiſpaniam ſive coloniis ſive incolatu diu ante Pœnorum ex Africa trajectum (non enim commemorabo eorum, antequam adſociati Cimbris, tranſcenſis Alpibus, Italiam cis-Padanam popularentur, expeditionem in Hiſpaniam, & moram aliquantam cum ſuis conſanguineis, qua factum fuit, ut anno ſerius, quam Romæ

puta-

putabatur, Italiam aggrederentur, nec inde nisi post errorem suum reversi, teste Plut. *in Mario*, quia recentior est;) *Mercurii Teutatis tumulus*, cujus mentio apud Livium *l.* 26. ad Carthaginem novam, in agro Spartario, hodie inter sinum Illicitanum & Virgitanum, ipsaque adjacens regio sive *Deitania*, sive *Teutania*, Plin. *l.* 6. vocata, ab eodem sive *Dite*, sive *Teutate*, sive *Teutonis* denominata; a quibus ipsis nec fuere alii *Titthii*, quos inter gentes Celtiberorum cum Bellis & Arevacis nominat Appianus: nihilque adeo est, quod impediat, quo minus statim *Titthios*, sive *Dittios*, ipsos *Teutonas* esse agnoscat quis, nisi dialectorum linguæ Celticæ varietas, & scripturæ aliqua vocis, præsertim alius linguæ literis factæ, diversitas, quam tamen etiam in ipsa Germanica lingua ob diversa idiomata hodieque observare est. Quam enim varie voculam unicam *Theut*, quam ab Ægyptiis, vel juxta cum Ægyptiis in Oriente acceptam in Europam detulere Celtæ, exprimunt? *Thiet*, *Tiet*, *Thioth*, *Tieut*, *Thiad*, *Thiat*, *Dieud*, *Diad*, *Died*, *Diet*, quod notavit Cluv. *l. d. c.* 9. *f.* 82. Immo Numantinos, populorum per Hispaniam fortissimos & fide admirabili, (hi enim sunt, qui soli quatuor millibus Celtiberorum quadraginta Romanorum millia per annos quatuordecim non solum sustinuere, sed etiam vicere, pudendisque vulneribus adfecere: oppressi nullum de se gaudium hosti reliquere:) quod ad arma conversi sunt contra Pompejum, duce *Megara*; id vero viri nomen Germanicum Meyer est, hinc Germanicæ alicujus gentis manum sub imperio hominis Germani πολιτευσαμένην fuisse, non absurde colligitur.

Eosdem Teutonas coluisse aliquando cis Pyrenæos saltus proximam planitiem, (ubi hodie Vascones,) colligere inde possumus, quod *Teutomarum*, qui de gente, cui imperaret, vel nomine suo testatur, Regem habuerint Nitiobriges tum, cum Cæsar esset in Galliis, teste ejus *Ephemeride* 7. & cum hosce Cantabrorum ferocissimorum Hispaniæ populorum trans-Pyrenaicorum sive coloniam, sive partem fuisse, similiter testimoniis auctorum fide dignissimorum constet, nihil restat, nisi ut Teutonicæ gentis fuisse illos *sera domitos catena Romanorum*, ut canit Horat. *lib.* 3. *Ode* 8. formidabiles, balluinaque in adeundis deposcendisque periculis audacia *Cantabros* dicamus. Iis cum Celtiberi & Celtici, (quorum proprius erat *Endovellicus*,) fuerint conregionales ammixtique nonnullibi, de identitate Numinis, quod hi in Lusitaniæ finibus, illi in Vasconum territorio venerati sunt, ultra dubitari nequit. Immo utrique, & Vascones cis-Pyrenæi, & Celtiberi in Hispania, Cantabrorum, qui medii inter utrosque interjacent,

ἀποῤῥῶξ

ἀποῤῥῶξ videntur fuiſſe, (ſi quis plane eandem gentem fuiſſe, dicere non ſuſtineat, quod tamen, me judice, non eſſet abſurdum:) & *Endovellicum* ab his accepiſſe. Sunt enim ejus manifeſtiſſima in metropoleos Cantabrorum, *Vellica*, (nomenclatura, capitali ſyllaba ſcil. minuta, vel idiotiſmo linguæ Cantabricæ, vel facinore librariorum vel editorum,) ad cujus mœnia primum, cum in Cantabros duxiſſet, præliatum eſſe Auguſtum Cæſarem, Florus *l.* 4. *c.* 12. prodidit, veſtigia: quæ Numini nomen tam debet, quam aliæ civitates multæ Diis aliis, quorum honoribus exſtructæ ſunt ſua. Meminit iſtius etiam Ptolomæus: ajunt eam eſſe, quæ hodie *Victoria* dicitur. Reſendio vero *Endovelicam*, quam Helvis, vicinæ regionis, opidum fuiſſe, & Numini noſtro nomen impertiiſſe, comminiſcitur, ingratiis Chorographorum omnium, ſuam ſibi remittimus lubentes merito. Remotiores autem, & in alio plane climate Norici Illyricique, etſi ὁμοεθνεῖς, (nam & hos Teutonicæ originis fuiſſe, vel nomen *Teutonæ*, quod erat mulieri Venetos ſeu Liburnos Illyriosque circa A. U. C. 525. regenti, ut eſt apud Florum *l.* 3. *c.* 5. prodit: expreſſe vero Stephanus Ἰάποδας πρὸς Ἰλλυρίᾳ colentes ἔθνος Κελτικὸν adpellat:) nomen ejus Dei ἀπέκοψαν, pro *Abellione*, *Belenum* adpellantes & *Belinum*. Hujus adpellationis adeo tenaces, in eamque tam ἐυεπίφοροι fuere Celticæ nationes, ut in diverſis earum Φρατρίαις veſtigia ejus reperire liceat plurima. Eſt tale in nomine *Bellovesi*, quo duce, Tarquinio Priſco Romæ regnante, Ambigato Celtarum Rege, ob prægravantem multitudinem exonerari ſuas Gallias jubente, Celticæ copiæ Italiæ ſe ſuperfuderunt, & Inſubriam, pulſis inde Thuſcis, ſibi adſeruere: ſimile eſt in Cimbrorum inter Celtas antiquiſſimæ nominatiſſimæque gentis Regis, cujus auſpiciis Italiam circa A. U. C. 644. irrupere, ſive is *Beleus* fuerit, ſive *Beleris*, ſive *Bœloris*; (variant enim codices Plutarchi & Flori, nomine) Britannorum cuidam corpori, *Caſſiis* nominatis, quos Dobunis ad Ortum conterminos fuiſſe, ejus gentis hiſtoriarum conditores tradunt, præerat, ut eſt in 5. *Ephemeride* Cæſaris, *Caſſivellaunus*; & ab eo ipſi populo *Catvellanis*, uti Dio *l.* 60. nominat, nomen. Icenos, vicinam Trinobantibus gentem moderabatur, imperante Cajo A. *Cinobellinus*, Suet. *c.* 44. hujus compoſiti vocem alteram lingua populari principem dominumque ſignificare, auctores ſunt non ignobiles, ut *Cinobellinus* dictus fuerit, q. Icenorum Dominus: *Decebalus*, q. Dacorum Princeps: eidemque τὰ *Vellaunus* & *Vellas*, quæ a diverſis dialectis tantum ſunt, commutatis litera *V* & *B* æquipollere.

Eſt

Est vero evidentissimum, voculam *Bellin* e Chaldæa Syriaque, omnium gentium vagina, reliquam esse, & plane eandem cum *Baal* & *Bel*: qua primum summum omnium rerum Creatorem unum & verum Deum adpellarunt ibi, antequam ad profana Numina, & Regum suorum ὀνοματοθεσίας eadem abuterentur, & a Japeto, ejusque filiis ac nepotibus in hanc Europæ continentem, adjacentesque insulas instinctu ductuque divino diffusis, simul asportatam: qua præter Celticas gentes ipsi etiam Pœni, Canaanis posteri, & Assyrii, Chuso orti, usi fuere, ut e nomenclaturis Ducum Carthaginiensium, & Regum Babyloniorum apud O. Heurn. *Antiq. Phil. Barb. l.* 2. *c.* 4. liquet, plurimum: prætereaque adpellationes *Idubellæ* & *Endovellici* ad hanc, ceu originem suam primitivam, sine ulla hæsitatione referendas esse. Si enim demas syllabam capitalem *IN*, *EN*, quam articulum Germanicæ linguæ, een vel ein esse exemplo nominis proprii *Indutiomarus*, quod Regulo Trevirorum fuit, apud Cæs. *l.* 6. & forte aliorum similium apud Celtas, probare possum: (Id autem aliud nomen non est a *Teutomaro*, quo erat Rex Sallyorum, seu Sallubiorum, in Liguribus censitorum, & Celtarum pronunciatione fuit een Deutschen Meyer / i. e. gubernator, bailivus, præfectus, judex, inspector, administrator Duitiorum sive populi, quem Latinobarbari modo *majerum*, modo *villicum*; hinc *Villicus Civitatis* apud Joh. de Leidis in *Chron. Holland.* pro eo, quem Consulem, Burgi seu Burgariorum Magistrum nominamus, semi-Latini *Majorem* adpellare solent) & *D* literam lingualem εὐφωνίας χάριν, ob sequentem labialem *B* insertam itidem seponas, ipsissima *Baalis* sive *Beli* adpellatio nuda & integra se tibi offeret. Vox autem Celtica Diet sive Diede etiam adpellativi formam a Germanis accepit, & *populum* significat, abiitque in τὰ *Liti*, pro servis; Λῆτοι, quos Ptol. *l.* 2. *c.* 11. inter Germanicas gentes; *Læti*, quos *Notit. Imp. Occid.* additis Batavorum, Nerviorum, Suevorum, Francorum, Lingonensium, &c. adpellationibus, nominat, & voce ea numeros sive milites, e Batavis, Nerviis, Suevis, Francis, Lingonensibus lectos, significat. Quod vero Pancirolus *Comm. ad Not. Imp. Occid. c.* 90. de Lætis Gallico populo interpretatur, error est, & metaplasmus nominis adpellativi in proprium: sed in quem a Zosimo, homine Ægyptio, & rerum adpellationumque Celticarum ignaro, qui *l.* 2. Lætos Gallicam nationem fuisse scribit, inductus est. Neque enim verosimile est, ex unico gentis alicujus corpore, quale inter Gallicas juxta Zosimum erant Læti, tot legiones seu præfecturas præsidiorum, quot

O *Noti-*

Notitia illa nominat, fuiſſe lectas. Et ſi Gallicus populus fuere Læti, cur nomini horum addita ſunt cognomina gentium Germanicarum, Belgicarumque? Sunt igitur Læti eo loco, adpellativa forma, id quod dixi.

Nullam autem *Endovellici* Dei apud ſcriptores alios quoſcunque, etiam apud eorum, quos Hiſpania, & recentes a facta provincia, & poſt florente Imperio Romano, dedit quamplurimos & nobiliſſimos, neminem eſſe mentionem, ignorantia remotiſſimarum a memoria hominum originum & antiquitatum Celticarum factum eſt: quas cum non aliunde quam e Græcis Latiniſve citerioribus petere licuerit; Celtæ enim ipſi illiteratum genus omnes: Turdetanos ſolum, qui infra Celticos, intra Anam & Bætim habitavere, Strabo *l.* 3. a ſapientia literarumque ſtudiis commendat, & habuiſſe propriæ uſum linguæ, qua poemata legeſque ante ſex annorum millia conſcriptæ, apud eos conſervarentur; Auguſti autem principatu Latinos prope factos, propriæ linguæ memoriam habuiſſe fere nullam: (Græci autem Latinique ſerius res horum, ſive peregrinationibus ſive relationibus, iiſque paucis ac mutilis, ſæpe etiam parum fidis, addidicerint, illarum maximam partem neſcivere,) & nos hodieque, quæ domi noſtræ fuere quondam, juxta ignoramus. Etiam Romanorum, qui tamen ad tantam potentiam ſenſim creverant, nomen, ſero Græcis fuit auditum. Unde nec Herodotus, nec Thucydides, nec alius eorum æqualis ſcriptor, horum meminere: Chr. Roſſiniacus *Comm. Rer. ab Orbe C. Geſt. p.* 475. Accedit quod parvæ alicujus & obſcuræ nationis, extra unum alterumque Hiſpaniæ tractum pene ignotæ, proprium fuerit illud Numen, cujus privata, religio & conſuetudines, qui innoteſcere potuerunt diſſitioribus, ipſa tacente? Non neſcimus autem nunc, ſolo indicio lapidum literatorum, qui hanc Antiquitatis elegantiſſimam particulam uni ad nos tranſmittunt. De *Camulo*, Deo Camulorum ſive Camunorum, quos inter Euganeos ſeu Alpinas gentes, Plinius *l.* 3. *c.* 20. & Dio *l.* 54. nominant, Lepontiis, Rhætis, & Noricis interjacentes, quorum memoriam poſt tot ſecula in iſtis Alpibus *Vallis Camonica*, vel *Camunia* hodie dicta, quam fluvius Ollius emetitur, refricat, nemo ſciret quidquam, niſi in medio eſſet numus argenteus ab Octavio Roſſio *Antiq. Brixian.* deſcriptore, cum ἐπιγραφῇ, CAMULO INVICTO CAMULI: itemque altera, CAMULO DEO: ſub imagine Martis. Hujus nomen in Phariſæorum ſectæ Judaicæ Matheſi, teſte Epiphanio *Panar. Hær.* 16. Ὀχμώλ, *Ocmol* eſt; quod an e Romana adpellatione, inverſis prioribus elementis, formaverint Ebræi, an Latini ſuam e peregrino, dijudicent

cent Docti: alterutrum sane persuadet παρήχησις seu adsonantia. Idem de *Cososo* Deo, qui & ipse locale Numen, & ex unis Inscript. notus est. Idem de *Besa* Deo, localiter sic adpellato a Besa, Partium Thebaidis in Ægypto urbe, Amm. Marc. *l.* 17. idem de *Salambona Venere*, Sevilianis feminis olim culta; imperante Diocletiano, præside Hispalis Diogeniano, festum honori Salambonæ ab Hispalensibus celebratum fuisse, est in vitis SS. martyrum Hispal. Justæ & Ruffinæ apud Petr. de Natal. *l.* 6. *c.* 117. Vinc. Beluac. *l.* 13. *Spec. Hist.* 33. Laur. de Padilla *Cent.* 3. *Hist. Eccl. Hisp. c.* 21. Hospin. de *Orig. Fest. Christ. m. Jul.* accepta a Babyloniis, quibus juxta Hesych. Σαλαμβὼ adpellabatur, sentiendum. Nam & hæc obscura adeo est, quia una solum urbe Hispaniæ recepta, eoque paucis innotuit; de rebus vero Babyloniorum Syriorumque, maxime Bybliorum & Antiochenorum, parum admodum memoriarum ad Europæos pervenit. Unicus vitæ Heliogabali scriptor tradit, hunc, Syrorum gentilium suorum superstitionibus innutritum, Romanorum sacra abolere molientem & introducere exotica, *Salambonem etiam omni planctu & jactatione Syriaci cultus exhibuiße:* cujus ῥήσεως interpres melior obtingere nobis haud poterat Julio Firmico, qui *l. de Errore Profan. Relig. c.* 10. *In plurimis Orientis civitatibus*, inquit, *licet hoc malum etiam ad nos* (auctore quippe Heliogabalo) *transitum fecerit, Adonis quasi maritus plangitur Veneris, & percusor ejus* (aper a Marte rivali immissus, Apollod *l.* 3. *Biblioth.* N. Comes *l.* 5. *Mythol. cap.* 16.) *vulnusque monstratur.* Lucianus *Dial. de Dea Syria* copiose rem describit, cujus verba non pigrabor repetere: Εἶδον, inquit καὶ ἐν Βύβλῳ μέγα ἱερὸν Ἀφροδίτης Βυβλίης ἐν τῷ καὶ τὰ ὄργια ἐς Ἄδωνιν ἐπιτελέουσιν. Ἐδάην δὲ καὶ τὰ ὄργια. Λέγουσι γὰρ δή τὸ ἔργον τὸ ἐς Ἄδωνιν ὑπὸ τοῦ συὸς ἐν τῇ χώρῃ τῇ σφετέρῃ γενέσθαι, καὶ μνήμην τοῦ πάθεος τύπτονταί τε ἑκάστου ἔτεος, θρηνέουσι, καὶ τὰ ὄργια ἐπιτελέουσι καὶ σφίσι μεγάλα πένθεα ἀνὰ τὴν χώρην ἵσταται. Ἐπεὰν δὲ ἀποτύψωνταί τε καὶ ἀποκλαύσωνται, πρῶτα μὲν καταγίζουσι τῷ Ἀδώνιδι, ὅκως ἐόντι νέκυϊ. μετὰ δὲ τῇ ἑτέρῃ ἡμέρῃ ζώειν τέ μιν μυθολογέουσι καὶ ἐς τὸν ἠέρα πέμπουσι καὶ τὰς κεφαλὰς ξυρέονται, ὅπως Αἰγύπτιοι ἀποθανόντος Ἄπιος: *Vidi & in Byblo magnum fanum Veneris Byblia: in quo & sacra Adonidi peragunt. Eorum sacrorum spectator etiam fui. Ferunt autem Byblii cædem Adonidis ab apro in sua regione factam eße, & in memoriam casus quotannis se cædunt, lamentantur, ac sacrificant; magnusque adeo luctus per totam regionem tum exoritur. Cum autem evapularint eluxerintque, inferias Adonidi persolvunt*

ſolvunt tanquam mortuo; poſt die altera vivere ipſum fingunt, mittunt in aerem, & detondent capita, ut ſolent Ægyptii defuncto Api. Orientis autem civitates, quibus Ἀδωνιασμὸς anniverſarium feſtum fuerit, Ammian. Marcell. *l.* 22. Antiochiam, Procop. in *Eſ. cap.* 18. Alexandriam Ægypti, & Byblum in Phœnicia, nominant. Hinc res omnis de *Salambone* ſeu *Salamba* claret; eſſe ſcil. ipſum *Adonin*, cujus ἀφανισμὸν, & caſum deplorabant mimo ſolenni planctus; mox etiam ejus εὕρεσιν, inventi apud Plutonem, tripudiis celebrabant, Venerem & hoc & iſto orgiorum ritu repræſentantes: quod Græcorum Ἀδωνίοις fieri quoque ſolebat, in quibus, quod tam Veneris honori, quam Adonidis memoriæ inſtituta eſſent, utriusque ſimulacrum producebatur, quod a Theocriti Ἀδωνιαζούσαις docemur. Is ipſe Adonis Ebræorum תמוז *Thamuz* eſt, de quo apud Ezech. 8. 15. quod ſolennis ſuper eo planctus, ſeu Ἀδωνιασμὸς a vicinis Syris & Phœniſſis ad Judæas etiam manaverit. Conſentiunt in hoc D. Hieron. *comm.* 3. *in Ezech.* Auctor *Chron. Alexandrini*, & e recentioribus CL. Seldenus 2. *Synt. de DIs Syris c.* 10. Sine hæſitatione autem affirmo, etiam adpellationes ipſas *Salambæ*, *Salambus*, vel ob labialium *b* & *m* ſymbolismum *Salammus* & *Thammus*, quam Arabica verſio Ezech: *al Thammuz* effert, eſſe eaſdem, & ex una detortam alteram. Reſecta enim initiali *S.* ex illa, hæc ſeſe prodit manifeſtiſſime. Neque appoſitio literæ *S.* inſolens eſt, ſi cui forte videatur audacius hoc. Ita quam Æoles ſolebant ἀφαιρεῖσθαι, (dicebant hi pro σπίζα, πίζα, unde Latinum *Paßer*; pro σφαῖρα, παῖρα, unde *parula*, i. e. *unio*, & *Germ.* Perle) modo ſimpliciter in adſpirationis vicem προστίθενται Latini; fecere hinc e γρύτη, *ſcruta*: item ex ὅλος, *ſolus*: ex ἕρπω, *ſerpo*: ex ἕπομαι, *ſequor*: ex ἑκὰς, *ſecare* & *ſecta*: ex ἕλη, *ſol*: ex ἁπλοῦς, *ſimplus*: ex ὑπὲρ, *ſuper*: ex ὑλίας, *ſolea*: ex ὕλλος, *ſullus*: quod ipſum Græcos, & horum ſimios Latinos, in voce barbara, cujus etymon ignorarent, feciſſe, & hinc ex *al Tammus* exiiſſe Σαλάμβας, ut Auctor *Etymolog. Magn.* vel Σαλαμβὼ, uti Favorinus & Heſychius efferunt, nihil eſt quod impediat credere admittereque: & propterea de vocabulo Σαλαμβὼ a Græco σάλα, quod curam, agitationem mentis, & fluctuationem ſignificat, unde σαλαΐζειν, i. e. *lugere, & in luctu pectus tundere*, & σαλαϊσμὸς, i. e. *planctus, luctus*, derivando, non tam laborandum CL. Salmaſio *Not. ad Lamprid.* fuit. Videre poterat Vir oculatiſſimus ad talia & ἀγχινοέστατος, cuique debemus & deferimus plurimum, τὸν σαλαϊσμὸν non convenire, niſi uni ſacrorum Adonidis parti, qua ſuper mortuo planctus exprimebatur, & propterea Adonim, quia lugeretur,

tur, ſive Venerem, propterea quia lugeret, non potuiſſe adpellari Salambonem; non enim luxerat ſolum de mortuo ſeu amiſſo, ſed & de vivo ſeu reperto exultaverat Venus. Et cur a priori ſeu planctu potius, quo inchoabantur Adonia, quam a poſteriori ſeu gaudio, quo terminabantur, nomen Numini impoſuiſſent Græci? Veroſimilius igitur eſt, cum caſus Adonidis in vicinia Bybli Phœnices contigerit, ut patet e narratione Luciani, cum ejus memoriam feſto anniverſario celebrarint inter omnes primi Byblii & Syri alii, etiam antequam ad Græcos fama ejus rei quæcunque perveniſſet, nomen quoque, perinde ac Adonidis & Gingræ, Salambus vel Salammus ab his impoſitum Numini eſſe; Græcos autem Latinoſque ab Orientalibus acceptum, litera capitali auxiſſe, quod pace CL. Salmaſii dixero. Paſſive nugari Græcos magiſtros vocum barbararum, origines e ſua lingua deducendo, norunt Docti, ſuppetuntque exempla, maxime e Theologia Gentilium, & Goropianis ſcriptis innumera. Convenit autem feſto Adoniorum, per quod horti in feſtis, Ἀδώνιδος κῆποι proverbio noti, vicatim ſolebant circumferri, quod feminæ Hiſpalenſes in uſum ſacrorum Salambonæ a Ruffina, poſt martyre, vaſa fictilia, quibus coemendis divendendiſque vitam tolerabat paupercula, petierint, uti adnotarunt οἱ μαρτυρολογιογράφοι. Sacra igitur *Adonidi* a Græcis, & τῷ *Tammus* a Judæis peragi conſueta, eadem plane ſunt cum iis, quæ a Syris *Salamboni*; & Numina igitur plane eadem: ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

Tandem Romanos homines fuiſſe, quos *Endovellico* Deo in lapidibus Villa-Vizoſanis legimus feciſſe, ipſa eorum nomina & dignitates produnt: ſed quod Numinis externi, nunquam a Romanis recepti, cultum profitentur, indicio eſt, eos vel a majoribus Hiſpaniæ retro incolis αὐτόχθοσιν, & a diſperſione gentium primis, ſive Celtis ipſis, ſive Iberis fuiſſe oriundos, vel ab indigenis, ad quorum connubia cognationeſque tranſierant, Numinis iſtius ἐπιχωρίου præſentiæ præſtantiæque famam accepiſſe, & prætuliſſe domi cognitis. Perſpicient hinc, puto, me non monente, eruditi quivis, non eſſe adcredendum hic Jacobo Menœtio, qui *Not.* ad *Reſend. Ant. Luſit.* a *Vellendo* dictum putat *Endovellicum*; particulam vero *endo* ſignificare *valde*; quaſi is ſagittas, tela, oſſa corporibus infixa evellere, exiſtimatus ab antiquitate fuerit: cujus etymi putiditas vel tirunculo ſuboleat, etiam non emunctæ naris. Fortaſſe felicius paulo conjicient ii, qui *Endovellicum* Hiſpanicarum gentium, a Romanis in *Vulcanum* ſeu *Volkanum* transformatum eſſe, contenderint. Is cum ignem & artes, quæ per ignem exercentur, primum

invenisse feratur, cum per eum calor omnium naturæ operum δημιουργὸς, cujus utilitas ac necessitas juxta summa est, significatus fuerit a gentilibus, qua de causa etiam IGNIS ἀποθέωσις cœpta in Oriente apud omnes fere nationes fuit frequentata, merito præstantiss. & præsentissimum Numen adpellabitur: eoque nugari Grammatici deprehenduntur, *Vulcanum* quasi *Volicanum*, *quod per aerem volet*, dictum esse ariolantes. Quod CL. Herwartus de acu magnetica pyxidi nauticæ inclusa, interpretatur *Endovellicum*, acutum magis est quam solidum, & commentum in Viri doctissimi εἰς διατριβὴν καὶ ψυχαγωγίαν ludicro ponendum. Pyxis enim nautica seu vasculum, in quo super axiculo, cui incumbit mobilis, libratur, operculo vitreo tecta, chalybea acus seu regula ferrea, cujus caput unum, cui magnes adfrictus adplicatusve, semper Septentrioni obverti, alterum autem semper suam lineam Meridianam spectare is facit, recentius inventum est civis cujusdam Amalfitani Flavii Giojæ, ante annos trecentos & qui excurrunt, teste Joh. Ant. Summ. *P.* 1. *Hist. Neapol. p.* 468. & *P.* 2. *p.* 366. regnante Neapoli Carolo, ex Andegavensibus II. Claudo dicto, cujus mors in annum Christi 1309. incidit, quam ut Endovellicus eo referri possit, quem retrosioribus multo, primis Hispaniæ subactæ temporibus, & florente re Romana sub Cæsaribus, ut liquet ex Inscriptionibus productis, homines Romani per Hispaniam coluere: quod, quia non succurrit viro sine controversia πολυμαθεστάτῳ, &c. qui e scriptis, quibus rem literariam promovere & dignatus liberaliter, & conatus est laudabiliter, ceu leo ex ungue nobis innotuit, humanitati id rescribimus, non vellicamus inciviliter: ἄπαγε, μηδ' εἰς νοῦν ποτ' ἔλθῃ ἡμέτερον. (Magnis ingeniis ut laus ubique tribuenda est in iis, quæ perite scribunt: sic venia danda, si quando licentius errant. Error enim illorum eruditionem semper aliquam habet.) Quomodocunque vero sive Phœnices, & ex his Tyrii, qui naupectices peritissimi maritimis peregrinationibus ad loca longinqua dediti, & inter θαλαττοκρατοῦντας fuere primi, sive Græci insulares, magnetem seu Herculeum lapidem navigationum suarum adjumentum & ὁδηγὸν, viarum ducem indicemque adhibuerint, quem varium comminisci possumus, certe ad instar sagittæ eum efformasse, & vitreo vasculo inclusum circumtulisse, figmentum est: vel rudem & solum plano cuipiam instratum, vel stylo adfixum usurpasse, pro cursus sui gubernatione, multo verosimilius.

Hæc de re obscurissima conjectura mea est, dum doceat dies certiora. Consideret autem lector, si scopum non attigi, rei difficultatem, &

intritum

intritum hujus viæ; prætereaque non tam quid ego hic fecerim; (frivolum enim est, novi, & fortasse conatus tantum; at cotis Horatianæ instar;) quam quid alii, a quibus, ceu ab Ebræorum Elia, talium nodorum solutiones exspectabantur, hactenus præstare non potuerint.

Altenb. 12. Febr. A. 1635.

DEI ENDOVELLICI

Indigitamentum, dante

LUDOVICO ALPHITANDRO,

Pastore in Nischwitz/ Diœces. Ronneburgensis, Mens. Januar. A. 1637.

QUæ ego, lectis cum voluptate CL. REINESI nostri de DEO ENDOVELLICO φιλολογήμασιν exquisitissimis, per somnos veluti ducto, sic jam perpendiculo videre ulterius mihi visus sum, chartæ huic adsignare non pigrabor, neque ea vigilantiorum oculos delibare adeo pigebit;

Sua quippe comitas inest & somniis!

Quum de Deo ENDOVELLICO sive ENDOBOLICO duo jam constent liquido feliciterque evicta; cujas, quodque ipsi nomen fuerit, nimirum Celticus & Celtibericus, quique fere Cupidini Latinorum responderit, ut ab his tanquam cynosura ducamur ad nomenclaturæ ejus notitiam germanius adaperiendam, hunc in modum argutari mihi liceat. Celtiberorum utique Belus & Jupiter, hoc est, conditor, extra controversiam fuit *Tubal*, quod adeo manifestum, ut & *Thobelos* inde dictos fuisse *Iberos* norimus; horum itaque ore nihil tritius sanctiusque nomine patris sui Tubalis celebratum exstitisse, facile colligimus. Quapropter, quum tam *Tubal* quam *Endovellicus* primarium Celtiberorum Numen habeatur, hoc tanquam obscurius ex illo manifestandum erit, & quantum linguarum flexione alterutrum degenerare visum, iterumque ambo conveniant, ex idiotismo Celtarum eruendum. A.

Celtarum porro linguam germanam fuisse Germanicæ, auctores habeo gravissimos: D. Hieron. *præf. l.* 2. *Ep. ad Galat.* Æg. Schudi *Descr. Rhæt. c.* 38. Is. Pontan. *Itin. Gall. Narb.* & *l.* 5. Orig. *c. ult. fol.* 608. Cluver. *l.*

1. *c.* 5.

1. *c.*5. Guil. Paradin. *Tr. d. Antiq. Burgund. c.*15. Cambden. *in Britan. in princ.* Goldast. *de Boh. Jur. c.* 1. *f.* 5. Besold. *de Nat. Popp. c.* 20. Barthium *Adverſ. l.* 4. *c.* 17. Jun. *in Batav. c.* 22.

B. Ergo veſtigia priſcæ Germanicæ hoc in negotio ſobric indaganda ſunt. Celtica igitur lingua patrium illud Numen ſonuiſſe Dőubel, quod Hebræis תִּבֵּל *Tybal*, a Romanis vero transſcriptum, evaſit in *Endovellicus*.

C. Ceterum Chriſtianæ religionis luce Celtæ illuſtrati, quo in profeſſione fidei ſuſceptæ eo cordatiores viderentur, nomen Deaſtri ſui hactenus famoſiſſimi tranſtulere in Chriſtianæ ſalutis hoſtem infenſiſſimum Satanam, quomodo & idem hodieque a primævæ Germanicæ linguæ cultoribus ſalutatur Dőubel, ex quo migravit noſtras illud Teuffel.

D. Neque ævi ſuperioris nationibus inſolens fuit, ſub auſpiciis Chriſtianæ religionis inductæ nomina ſua idololatrica in cognitum jam idololatriæ auctorem Cacodæmona abjicere; talia ſunt: Kobald: Faland: Krodo / quod Dirarum imprecationi deſtinaſſe Saxones teſtatur Cranzius *l.* 2. *c.* 12. & hodie dum cui peſſime cupiunt, audit Kröte, id eſt, bufonis inſtar deteſtandus. De Vandalis notatu dignum eſt, quod hi, quum primitus geminos colerent Deos Bohu & Zern: in agnitione verbi Divini jam facti ſolidiores, ea hac diviſione nomina retinuerint ſibi, Chriſtianiſmoque ſuo infarſerint, ut Deo ter Opt. Max. nomen Bohu / Cacodæmoni vero alterum Zern remaneret. Sic de Fauno illo Zuttiber (zohticht Bär) de quo Ern. Brotuf. *in Chron.* defluxit nefandum iſtud Zothen.

E. Adeo certarunt in univerſum aperta jam luce Evangelii nomina Numinum fictitiorum devovere rebus Diabolicis. Dilucide vero res ſeſe prodit in nomine תִּבֵּל Dőubel; quid enim maximopere præſtiterit *Tybal* ille Deaſter pro divinitate admirandum, id ſignanter commonſtrat verbum ex nomine Dőubel / quam proxime deductum tőuberen / quod lingua jam politior effert zäuberen; & quid deinde effectum in ſui cultoribus reliquerit, docet alterum cognatum betőuben / quod noſtrates dicunt betäuben. Certe præſtigiari, atque in obſtupefactionem rapere Cacodæmonis eſt artificium primarium, veſtigiumque ſolenne.

Quid contra ſit, quod pro proprietate Dei Domini noſtri in univerſum hoc continuo non tam deſtillat, quam pleno veluti Oceani alveo diffunditur, unde undiquaque beamur ſcilicet, animamur & ſuſtentamur, id belle iterum prodit Germanica nominis Gott originatio. Etenim gen eſt *munificus*, hinc vergendig / extreme liberalis, prodigus; geven / geben /

geben / *dare*: gand / gut / *bonus*; gådlick / *delectabilis*; & tandem Godt / Gott / *Deus*: id quod ſcite concinnat Pſ. 34. 9. wie gand vnd gådlick iſt Godt? Et tritra ἐκφώνησις: O gendiger Godt! *Prodigus ipſe ſui.* Godt kan nich leven (leben) er muß geven (geben.) Adeo verum ipſius Veritatis veriverbium eſt: ἐδεὶς ἀγαΘΟ'Σ εἰ μὴ εἷς ὁ ΘΕΟ'Σ. Matth. 19. 17. Quanquam & Diabolus mancipatum ſibi nomen Toûbel varie ideo in pronunciando detorqueri ſtudeat, ut tandem in ſonum טוֹבְעֵיל *Tobel*, quod eſt, *bonus Deus*, tranſeat: permanet tamen ipſe בְּלִיַּעַל Βελίαλ, id eſt, καὶ' ἐξοχὴν Πονηρὸς, der Bôſe / Bôſewicht; Matth. 5. 37. c. 6. 13. Eph. 6. 16. & ὁ Κόσμος ὅλος ἐν τῷ Πονηρῷ 1. Joh. 5. 19. poſitus, nam hic illius Princeps, Joh. 12. 11. c. 14. 30. c. 16. 11. Eph. 2. 2. ideoque Κοσμοκράτωρ Eph. c. 12. & ὁ ἐν τῷ Κόσμῳ 1. Joh. 4. 4. dicitur, nomenque תֻּבָל *Tubal* ſumit a תֵּבֵל *Tebel*, quod eſt *Mundus*, in quo nil niſi תֶּבֶל *tebel*, *confuſionem* molitur iſte ὁ Θεὸς ἀκαταστασίας 1. Cor. 14. 33. & confuſionis. Immo ne vel ſonus bonitatis טוב *tob* ſentiatur in adpellatione Diaboli, ἀφαίρεσιν admittere præſtat, ut audiat בְּלִיַּעַל *Belial* & בֶּל quod בלעו *deglutiat*, ut eleganter ἐτυμολογεῖν placet Prophetæ Ezech. 39. 16. & voracitatem Diabolicam vel Beli confirmat hiſtoria Dan. 14. & hinc ipſius ſtudium dicit Apoſtolus καταπίειν *devorare* 1. Petr. 5. 8. Tam nativus præterea eſt ſonus hic literalis Satanæ, ut & conſonare debuerit, dictante ita Spiritu Sancto, nomenclatura Germanica ΔΙΑ'ΒΟΛΟΣ.

Probe etiam animadvertendum, quam pulcre conſonet Hebræum & F. Germanicum par illud vocum: טָבַל *tabal*, tôupen / tåuffen / & תֻּבַל *Tubal*, Tôubel / Teuffel: Baptiſma etenim diluvium eſt Satanæ in hominibus, ut locuti ſunt veteres: Tåuffen ſondert von Teuffeln.

II. Jam quomodo caput & cauda dictionis *Endovellicus* conveniat *Tubali* Tôubel vel Tôuvel / videre reſtat. Præfati autem ſumus ſuperius, Endovellicum redolere Numen Cupidinis Latialis, quantum quidem ex divino illo cultu, quem Celtiberorum & confinium eſſe, meminit Strabo *l.* 3. atque deinde ex Inſcriptionibus Gruterianis, quæ ex poſitis auctorum nominibus, ut ſunt feminarum maxime, & deinde *Proculi*, *Blandi*, & ſimilium, non niſi vota Cupidinea arguunt, conjicere licet. Neque cuipiam mirum videbitur, tale quid Numinis adoptaſſe Celtas, quum certum ſit, nullius Numinis cultum in univerſitate gentium communiorem exſtitiſſe, quam Amoris. Factum reor, quod norint Amorem univerſi hujus eſſe vinculum, & ut vinciat, vim exſerere tantam, quæ non niſi divinitus demiſſa credatur; accedit, quod Satanas Dei conditoris ſi-

mius perpetuus, naturæque non tam Mimus quam Momus, ut haberet, quo primam Summi Numinis in mundo ſanctionem, quæ amoris fuit conjugialis, mimico luſu inverteret, palmarium ſibi duxerit, effectum daret, ut æſtu ſanctioni divinæ contrario Regnum Mundi flagraret. Itaque & Celtis antiquiſſimis viſum fuit, ſe de Tybale ſuo chariſſimo melius haut poſſe mereri, quam ſi eundem Amoris Numine venerarentur; atque pro hoc negotio ipſum verbum Baul / Buel / ex *Tubal* deduxiſſe eos, perſuaſus ſum. Sed & hic recolendum moneo, quod in amoris negotio talem ſe præſtet impurus ille *Tubal*, Dôubel / qualem nomenclaturæ propago adumbrat tôuberen & tôuben; præſtringat ſcilicet animos, effaſcinet, & occæcet. Hujus porro honoris gratia nomen iſtud forma deminutionis uſurpari cœptum videtur, ut quod nobis *Tubaliſcum* vel *Tybalillum* efferre liceret, ipſi pro linguæ ſuæ indole formarint Dôubelicke / quod obſervantes Latini ad ſuæ linguæ majeſtatem expoliere in *Endovellicum*, & *Endobolicum*.

Neque alienam quis æſtimet hujuſmodi adpellationem, quum & Maximus ille Deus in Sacroſancto Codice nominibus deminutivis invehatur in deunculos gentilium, quod vocula עֱלִולִים exhibet. Et pro comperto nos habemus atque explorato, Cacodæmona per obſeſſos etiam hodiedum verbis deminutive flexis loqui amare.

Cumprimis vero Amoris Numini ſubſervit deminutiva vocum forma, quod ea vis blanditiarum, quæ amoris condimenta ſunt, quam apertiſſime exſeratur. Unde eſt, quod a Poetis *Puer perennis* fingatur Cupido, idque ipſum intelligi voluerant Celtæ in ſuo Dôubelicke / quem ad modum omnium nationum linguæ pueritiæ verbis nanis atque deminutivis blandiuntur. Huc congruit, quod pueruli adhuc tenerrimi Germanis vocitentur Beulike: en kleyn / en jung Beuliken. Conſtat itidem Sagas incubos ſuos generali nomine vocitare mien Beulike / quo blanditim ſignificant amatorculum tenellum, ἐρωτάριον, vel ἐρωτύλον. Et ſic vox Beulike / quod & antea de primori illa Baul / Buel / monebamus, per ἀφαίρεσιν ex jam decantatiſſimo Dôu Belike expullulat.

Ea enim eſt vetuſtioris Germanicæ linguæ proprietas, ut in decurtandis nominibus propriis ſibi ſervandam deligat partem vocis poſteriorem, quamquam Miſnici ament anteriorem. Exempla ſuppedito:

	Sax.	Miſn.
Andreas-	Dreas:	Andre.
Nicolaus-	Claus:	Nicol.

Joachi-

Joachimus-	Chim:	Jachim.
Lucia-	Zia:	Lutze.
Urtia-	Tia:	Urte.

Pro *Magdalena* Lena/ pro *Margareta* Gerta/ & ſic in ceteris. Simili igitur modo Bôulike/pro ſuccinctiore nomine, & veluti abortivo, naſci voluerunt ex Dôubelike.

Immo quam labilis etiam alia in lingua exſtiterit ſyllaba prima in voce Tubal, exemplum adhuc adfinius evictum dat; ſiquidem quem Hebræi vocant תּוּבַל־קַיִן *Tubalcain*, Latinis placuit pronunciare *Volcanum*, extrita initiali ſyllaba, retentis ceteris.

Quum itaque & terminationis ratio in nomine *Endovellicus* penſitanda erat, eam æquilibrio ſtare autumo, & taliter a Romanis cautum eſſe, ne quid in adpellatione Numinis alieni adulterarent, verentes, ut de ſuo idiotiſmo huic aliquid literalis ſoni vel adſuendo, vel reſpuendo alieno, gravem ſibi ultionem accerſerent.

Endovellicus igitur idem eſt ac Deubelike/ id quod auribus noſtratium ſonat immane illud Teuffelichen. Utrum vero magis genuinum fuerit Celtis, Dôubel an Dôvel/ ut huc conſonet Endovellicus & Endobolicus, non moroſe moror, quum de minus comtis comte dicere non liceat, neque literaturam apud ipſos ſimul natam atque adultam eſſe cenſeamus; itaque & ſcriptionem neutri tam Tôubal quam Dôubel ſuccenſeamus.

III. De præfixa denique particula *En*, in voce *Endovellici* quod adſeritur, repræſentare eam articulum Germanicum een/ ein/ id mihi parum arridet; jejunitas enim exemplorum, quæ articulum iſtum cum nomine proprio unam in vocem coaleſcentem exhibeant, hæſitare me facit, ut & uſitata omni ſeculo Germanorum locutio, qui, quamquam articulis ſuis nomina adpellativa frequenter ſtipent, ab iis tamen in nominum propriorum, mentione abhorrente, dicis cauſſa eorum, quæ pro Celticis laudarunt Cæſar, Suetonius, Livius, Ennius, Columella, Lucanus, Feſtus, Plinius, Tacitus, Polybius, Strabo, Quinctilianus, Martialis, Ammianus, Auſonius, Pauſanias, Varro, Cicero, & ſimiles, farraginem aliquam huc ponere libet.

Alauda, (Gall. Lut:) *Alpes*, (a Fauno Alp) *Ambactus*, *Arepennes*, *Bardi*, *Barritus*, *Beccus*, *Benna*, *Bodincus*, *Braca*, *Bria*, *Brogæ*, *Bulga*, *Candetum*, *Caſnar*, *Dunum*, *Eporedicus*, *Framea*, *Glaſtum*, *Leuca*, *Minare*, *Marca*, *Marga*, *Pades*, *Petoritum*, *Planarati*, *Rheda*, *Soldurii*, *Vergobretus*, *Urus*. Ut nomina propria hoc in theatrum producere ſuperſedeam. Quod ſi in uno alterove particulam ein

tamquam individue prævïam faculam nominum Germanicorum ſemel obſervarint Romani, qua quæſo religione inducti eam neglexerint in pluribus? At ſane ſolœcon perpetrat, qui hodieque dixerit: ein *Athanaricus*, ein *Alaricus*, ein *Rodericus*, ein *Hermenricus*, ein *Theudericus!* hæc enim Regum nomina percrepuere olim in Celtiberia. Quin potius phoſphorum hic agat, neceſſe eſt, articulus nominibus propriis ſelectior Der: der *Athanaricus*, der *Arioviſtus*, & ſic etiam der *Tubal*, & hoc modo non *Endovellicus* nobis dicendus, ſed Der-*dovelicus*. Atqui talem combinationem nunquam intenderunt Romani, quippe quæ & ipſa ceu minus lepide, ſi qua datur in nominibus propriis, admiſſa feriat Germanorum aures.

Alia igitur via inſiſtendum, & eo uſque intendendum erit, ut ex præfixa illa particula prodatur ſignificatum, quod cum deminutivo tali ſe maſcule connecti gaudeat.

H. Prodeat ergo hanc in ſcenam avita illa Saxonum vox Det/ quæ medii mihi ordinis eſſe videtur inter Nomen & Pronomen, cum neutro enim connubium admittit, ſoliſque feminis, iiſque virgunculis, adtribuitur. Et huic reſpondere in Genere Maſculino voculam Den/ linguæ illius gnari non abnuent. Ex Den puto factum Soen/ quod *filium* denotat.

I. Deaſtro Den Doubelike conſonat alter Den Domnike/ quem hodie pronunciant fere Soen Domnike: de quo fabula decantatiſſima: Oriona autem ita adpellitant. Correlatum hujus eſt Aen/ äene/ *avus*; Aenen/ ahnherrn/ *natales* & *majores*, quomodo & aen præpoſitio *propinquitatis* ſignificationem habet: & Den/ quoniam *minorennem* deſignat, de ſe parit Encke/ ex En-acke/ quod eſt, *arator minor*: Enckel ex Enhöckel/ *nepos*; ut enim Neſthöckel eſt *poſtremo genitus*, ſic En-höckel *filio genitus*. Colludunt quoque Anfang & Ende/ illud ex An/ hoc ex En conflatum, quod temporis & ſucceſſionis ratione principium quaſi avitum quid ſapiat, finis vero juvenari adhuc & floreſcere videatur. A parvitate ſimul dictum eſt En-ge: gäe/ γῆ, *terra*, kleiner Raum: Engeren/ *Angrini*, *Angrivarii*: geren *circuitores*, idcirco & in imaginibus caballigeros ſe ſtatuere ii ipſi: En-gelen *Angli*; gelen/ *agiles*, quomodo & hos paucos at nobiles & bellicoſos eſſe prædicat Tacitus. Simplex autem illud etiam a nobilioribus nominum propriorum cenſui fuit adſcriptum, & ab hiſtoricis aliquanto veſtitius profertur *Enno*, hodiedum Friſiis ſolenne. Quemadmodum ſimiliter hiſtorici alterum Det/ ut venuſtius inter Muſas micaret, conformarunt in *Ada*; & hinc *Adilla* & *Editta*;

&

& compoſita *Metta*, *Methildis*: ita ex Oet ſive Oed mavis, conflatum eſt Meyd / quaſi dicas, mie Oet / mein Oet; quemadmodum meune *mater* q. mie âune: / *mea origo*, unde aen *natales*. Et ſic Meydburg erit *Editha-burgum*; quoniam Edithæ ager iſte fuit dotalitius, urbiſque ibi condendæ ipſa auctrix exſtitit; & quemadmodum etiamnum Princeps patriæ a ſuorum quolibet nuncupari adſolet Mein Herr; ita Bardianos illos, die in der Bôurde (quod *planitiem* ſignificat, & Longobardis nomen dedit) dominam ſuam urbiſque conditricem Meidit / Mein-Edith Mie-Edith honorifice & plauſibiliter adpellaſſe, veroſimile fit.

Ea enim fuit primævæ Germanicæ linguæ rotunditas, ut dictionibus conſtaret quamplurimum monoſyllabicis, quarum primitivæ trium literarum numerum raro excederent, eæque tam fecundæ atque habiles, ut in compoſitionem illico colliqueſcerent. Unde eſt non nemo, qui Germanica talia congerere auſus ultra bis mille dinumeravit. Et quomodo hoc nomine Goropius, & quomodo alii admiranda Germanica exſculpere & evehere conati fuerint, Mercurio res non indiget.

Eſſet itaque ex his, quæ diſſertatio noſtra habuit, *Endovellicus*: Den-Dôubelike: Junger Herr Dôubelike / vel ſi mavis: Jungkherr Teuffelichen: ΝΕΟ-Τυβαλίσκος.

Vera abſtruſa ſuis puteis antlare laboras? — *Joh.* 2.
Sit labor, hauſtus erit; ſpe cadis? hæret aqua! — 2. *Machab.*
Perpetuata movent ſtomachum mera, temperat unda: — 15. 40.
Præſto eſt! ex unda dat mera vera, DEUS. — *Joh.* 2. *v.* 9.

AUCTARIUM.

His, quæ poſuimus, ſtantibus utcumque, videtur denominatio Endovellici ex Belo Chaldæo longe alienior: Belum enim Chaldæorum etiam transfundere in Celtiberos, mihi idem eſt ac miſcere Orientem cum Heſperia. Pro meritis quidem ſuis Belus a Chaldæis, at & regnorum ceterorum conditores quiſque a ſuis, bene audiit, honoreſque ut plurimum divinos conſecutus eſt. At neque vola neque veſtigium apud hiſtoricos exſtat, ad Orbis undique terminos adeo pertigiſſe Belum. Immo ipſum meditullium ignoravit, vel certe deſpexit. Quidni enim recepiſſet una inter ſuos Græcia Orienti vicinior, Deorum alias fertiliſſima, a qua Beli nomen quidem cognitum & decantatum, non item Numen. An igitur ſono huic æqualia in qualibet etiam lingua matricem ſuam K.

 agno-

agnoverint in Belo Chaldæo omnino ſingula? Quid in Balearibus, Balthico, Bela, Belgio, Bellerophonte, Bellua, βήλῳ, βέλει, Belare, Bellen/ & ſimilibus exſpectandum? Neque Pœnorum migratio aliquid huc adferre poteſt, quum ea longe poſteriori ſeculo contigerit.

L. Quare de Belo Chaldæorum divinare in Endovellico, modo is Celticus eſt, (quod tamen luculenter, & ut ſolet, ſolerter evicit CL. REINESIUS) non admittit & Numinum & Nominum Germanicorum ἀυτάρκεια.

M. Ceterum præter Beroſum erunt forſitan & alii graviores, qui Tubalem Iberorum conditorem dicant; hos vero inde Tobelos vocari, adſerit Alſted. *Theſ. Chronolog. c.* 20. Et nomine *Tubal urbs in Bætica* recenſetur a Pomp. Mela. Idemque nominis apud Prophetam Ezechielem terræ Ibericæ tribui non obſcurum erit.

N. Porro quam facile Iberi literam *T* elidant, videre eſt, ubi quod olim fuit *Tarraconia*, ævo ſequiori pronunciari cœptum eſt *Arragonia:* ita & eliſa ſimiliter *T*, *Iberos* ex *Tybal* denominatos eſſe congruit. Adducam præterea, quæ ad literaturam illam alludunt olim hodieque Hiſpanica: *Belo*, *Abula*, *Avila*, *Tebula*, *Tevila*, *Beliaco*, *Belſinum*, *Bilbilis*, *Villena*, *Balbaſtro*, *Corduba*, *Ebellanum*, *Bilbao*, *Hiſpalis*, *Sevilia*, *Ebora*, *Torbelli*, *Vellica*, *Velis*, *Setabis* &c. Quidni & Belgium inde deducam & ex gôe/ γῆ, *terra*, ut Brisgôe/ Nordgôe: & tritum illud Belgarum Well/ Well/ quantum ego hariolor, reſpondet noſtro Poz/ Gotts! *me Chriſte*! ut ita Belgium idem ſonet ac Gottland. Et tales a Celtarum Numine *Tybale* denominationes.

Διάκρισις ſomnii circa DEUM ENDOVELLICUM, per notas breviculas inſtituta, & vera ejus notatio cum omni eſſentia eruta tandem.

JUcundiſſimum vero mihi ſomnium, & felicem hac φαντασίᾳ Alphitandrum noſtrum, cui ad levia iſta ſtudiorum & minora ſacra a majoribus, quibus mancipatus eſt, diverti libuit! Etſi enim eumece, quam gemmam capiti ſuppoſitam vera ſomnia oſtendere prodiderunt, Plin. 37. *c.* 10. *nunc quidem caruerit; credo, quod Bactra, unde quærenda*

renda erat, tam procul abeſſent; neque fortaſſis caput helleboro, quod facere jubentur, qui oracula in ſomnis exſpectant, purgaverit, quod ſub Bruma, quando difficiles ſunt medicationes, ſomniaturus eſſet; error tamen iſte, ſive luſum potius adpellem, circa etymon DEI ENDOVELLICI e lingua Saxonica, quæ ipſi cum Celtica & priſca Germanica eadem eſt, accerſendi, in quem a conjectura quondam mea inductus fuit, neque ſic male cecidit. Quippe factum eo eſt, ut confuſam ejus notitiam, quam venia ſuſpicioni interim impetrata tradideram, ulteriori inquiſitione & curis iteratis excolerem ac obſcurum, ἄγνωςον, & ὄντως κρύφιον Θεὸν *in clara luce, præfiſcine dixero, conſtituerem. Præſtiti autem hoc ſuccinctis ad Alphitandreana adnotatiunculis, ne ſcilicet maxima de minimo naſceretur hiſtoria, & quod collatio harum ad illa, indicibus alphabeti literis, rem omnem optime, tam in* ἀνασκευάσει, *quam in* κατασκευάσει *doctura eſſe videretur. Puto curioſiſſimo cuivis me ſic ſatisfeciſſe; non ſuſpicor nunc ultra, ſed certo, quis & quorum fuerit Endovellicus, ſcio.*

NOmen *Idubelæ*, qui & *Idubeda*, in profana literatura, quem ego Hiſpaniæ populis Iberis, & poſt e Celtica advenis, cumque his in unam gentem coaleſcentibus Celtiberis adpellatis conditorem conſtitui, & inde utriſque commune Numen, idem plane cum *Tubalis* Moſaici. Indigitavi autem e Pſeudo-Beroſo Regem Celtiberorum, qui φύλαρχος ἐξαγωγεὺς, & dux profectionis ex Aſiæ Borealibus in Europæ continentem Occidentalem iſti Japetigenarum corpori contribulibus ſuis, cognominibus ſeu potius φερωνύμοις, & ab eo denominatis fuerat. *Rudi enim & ſimplici ſeculo non Reges, ſed familiarum capita in ſuo genere erant*, Jorn. *de Regn. ſucceſſ.* Neque migrationis gentium primævæ ratio & tempora patiuntur, *Tubalem* ipſum, qui filiorum nepotumque ſuorum familiis capiendis alendiſque ſatis ad aliquot ætates futuram regionem, & vaſtiſſimas Scythiæ Sacarumque ſolitudines, a meridie Caucaſo & Hyrcano Mari, a Septentrione Alanis & Rhymnicis montibus, ab Oriente Imao, ab Occidente Sarmatarum Cerauniis Hippiciſque jugis determinatas, ſive avi Noachi, ſive parentis Japeti inſtituto nactus fuerat, ſive elegerat habitandas, in Hiſpaniam remotam adeo incultam horridamque, tranſitis aliis æque talibus vicinioribus, deduxiſſe colonias, regio imperio ſtabilito, & conditis civitatibus *Setubale* & *Tudella*; multo minus credi debet, *Noam* urbes in ea, *Noegam* in Aſturiis, *Noelam* in Gallæcia, nominibus nuruum e A.

Chamo

Chamo & Japeto ſuarum, exſtruxiſſe: quod figmentum ſecure nimis ex Annianis lacunis in fontes Beroſanos corrivatis hauſere ſcriptores Hiſpanicarum originum plerique, maxime nugator Fr. Tarapha, Canonicus Barcinonenſis: unus J. Vaſæus cautior, ſe Beroſum, Manethonem, Antonium Beuterum in his ſequi, profitetur, & horum igitur fide ſeriem regum eorum, qui fabuloſi tamen plerique (ſubeſt enim narrationibus iſtis etiam aliquid veri & ſani,) & ἐχ ἱϛορίας, ἀλλὰ κυρειακῆς καὶ πανδήμων λαλιᾶς ἐμοίγε δοκῦσι τάξιν ἔχειν καὶ δύναμιν, tradit.

Non eſt operæ pretium immorari confutandis Annianis iſtis nugis; quod fecere quoad iſtos Hiſpaniæ domicellos accuratiſſime J. Goropius in *Hiſpanicis*: J. Mariana 1. *Rer. Hiſp.* c. 7. L. Nonius a Sanctarena *Deſcr. Hiſp. c.* 3. Ab adpellatione vere *Idubelæ* potius, quam a *Tubalis*, ENDOVELLICUM repetere volui, quod cum illo magis, quoad ſcil. capitalem etiam ſyllabam, quæ utrimque una eſt eademque, ut docebo infra, quam cum hoc, convenire videretur.

Eum *Idubelam* non eſſe fictitium, uti voluit Mariana *l. d.* & Gorop. *l.* 2. ſed a γνησίῳ Beroſo ipſo ab intima Antiquitate acceptum traditumque, vel adpellatio montis *Idubelæ*, quæ tam vetuſtiſſimis Geographorum, Plinio & jam Ptolemæoque, quam recentioribus omnibus commemoratur, totidem literis, iiſdemque ſyllabis, docuerit. Mons iſte de *Idubela Tubale*ve certiſſimus index eſt; & viciſſim de monte cognomine *Endovellicus* Deus teſtatur adeo liquido, ut neuter a quoquam ultra negari ullo modo poſſit. Fallitur ergo Goropius, qui, *quod nullum in tota Hiſpania vel quondam exſtiterit, quantum quidem memoriæ veterum ſcriptis traditum habemus, vel nunc exſtare audiatur Tubalis monumentum*, adſerit *l. d.* f. 4. itemque Johann. Margarinus Ep. Gerundenſis, qui *l.* 1. *Paralipom. Rer. Hiſp. de Tubale in Hiſpania, & Cetubalibus ab eo ſic dictis, primis Hiſpaniæ cultoribus, nulla authentica teſtimonia ad nos perveniſſe*, ſcribit. Præter enim *Idubelam* dominum aliquarum ad Iberum maxime partium in Hiſpania, & montem ibidem cognominem, habemus nomen ipſius populi expreſſiſſimum, & adpellationem conditoris ſui exacte repræſentans *Tobelios*, *Tobelos*, Θοβήλυς, apud Joſephum *l.* 1. ἀρχαιολ. *c.* 7. Θοβεήλυς, *Thobeelos* apud Euſeb. *l.* 9. ἀποδείξ. ἐυαγγελ. ubi Joſephi locum citat, Ἠντουίλυς, *Entovilos*, apud Strabonem *l.* 3. ſi prava, quæ hactenus tamen apud omnes doctos in quibusvis editionibus obtinuit lectio, & vox nihili Πληντουίσοι, e qua nomen populi Hiſpaniæ *Tuiſi*, qui ſimiliter fictitii & nulli plane, Geographi ſublege-

legerunt, emendetur: & Deum *Endovellicum*, horum proprium, q.d. *Tobelicum*, *Tovelicum*, *Dovellicum*, ex ſolis Inſcriptionibus Villa-Vizoſanis notum.

Si igitur Joſephum legiſſet Goropius, ſi Strabonem prave deſcriptum correxiſſet, ſi Inſcriptiones Luſitanas Villæ-Vizoſæ expendiſſet, jam ſatis de Tubale in Hiſpania teſtimoniorum comperiſſet. Idem reponimus Ill. Scaligero, qui *Epiſt. ad M. Freherum*, quæ 226. eſt *l.* 3. ſcripſit, *Joſephum* Ρηγῖνας nomen genti ab Aſchenaze conditæ a Græcis impoſitum commemorantem *c.* 7. *l.* 1. *hoc, ut & alia*, (ſcil. quod de Θοβήλοις paulo ante dixerat) *quia alibi ea gentium nomina non exſtent, confinxiſſe.* Parcius iſta, ὦ γαθὲ. Ignorantiam noſtram menſuram veritatis rerum conſtituere illicitum plane eſt, & intolerabile.

Certe undecunque nomen Tobeliorum ſeu Tobelorum hauſerint Judæi ἑλληνισαὶ, non eſt id commentitium, ſed ſive culpa noſtra, ſive defectu ſcriptorum, ac deliquio vetuſtatis factum eſt, ut hactenus Doctis ignorabiles ii fuerint objecti. Agnoſcimus vero eos hodie liquido & bene-penitiſſime inde, uti modo dixi. Eorundem Tobelorum veſtigia Scaligero Goropioque monſtrare præterea poſſumus in Vardulorum, qui Hiſpaniæ populi itidem ſunt Cantabris orientaliores, & e Gallia Pyrenæum emenſis primi occurrunt, urbe *Tritio*, quam Mela *l.* 3. *c.* 1. *Tobolicum* cognominat; Ptol. *l.* 2. *c.* 6. Τρίτιον Τουβόρικον: ubi ου pro ο more Jonum vel Ptolemæus, vel quos hic auctores ſecutus eſt: τὸ ρ vero pro λ incurioſi librarii poſuere. Quin & eodem tractu, Tritio dicto, vicina opida Τέβαλα & Ταβάλαικα, quæ ibidem nominat Ptolemæus, (ita vero legi oportere pro eo, quod amanuenſes Τ in adfinem Γ transformantes Γέβαλα & Γαβάλαικα ſcripſere, indubium plane eſt) Tobelos, ignotos hactenus, qui, & quarum partium Iberiæ fuerint, manifeſtant.

Et hinc, quod iſto inter Iberum & Pyrenen non adeo multorum miliarium ſpatio tot loca eadem adpellatione conſona reperio, Tobelos ſeu Τουίλυς, (ubi τὸ υ conſonans eſt, & conſonanti labiali ב, τῷ β, *b* vel *f* Latinorum æquipollet, ut in Ραυέννα, *Ravenna*, Καλαυρία, *Calabria*, Καυταυρικαὶ, in *cod. mſcr.* Strabon. *Cantabricæ:* Πατάυιον apud Ptol. *l.* 3. *c.* 1. *Patavium:* καὶυελαυοὶ, *Catvellani*, *l.* 2. *c.* 2. Λουία, *Lovia* inter urbes Vaccæorum, *l.* 2. *c.* 6. Γραυίσκαι, *Graviſcæ*, urbs ad mare Tyrrhenum, *l.* 2. *c.* 1.) quos Strabo *l.* 3. ad Iberi fontes, qui ſunt in Cantabris paulo infra Vellicam metropolin, locat, ibi coluiſſe, & conſequen-

ter Deum Endovellicum ibidem celebratum cultumque primum, post cum Celtiberis, qui ea loca, cum e Celtica cis-Pyrenaica provincia advenissent, insedere, μεταναστάσεις in Lusitaniam progressis, & ad Anæ ripas in Celtica dicta considentibus eo, ubi hodie Inscriptiones istæ conspiciuntur, commigrasse, colligo. Idem plane, quod in Strabonis Τουίλοις, forte etiam *Dovellica* Flori *l.* 4. *c.* 12. & Ptolemæi Τουέλλικα *l.* 2. *c.* 6. (syllabam enim initialem *Do* in illius, in hujus vero codicibus, quotquot hodie exstant, literam *T* abjecere inadvertentes librarii, nisi Cantabricæ veteris linguæ idiotismo apocope facta est) commisere descriptores in Appiani *Bellis.* Is *l. de Bello Hispaniensi* Celtiberorum quoddam σύστημα, quorum urbs Segeda a T. Semp. Graccho deditione captorum & susceptorum in fœdus, *Tobellos* adpellaverat, sed qui in Bellos, ob veri nominis ἀδοξίαν transformati sunt.

Coluerunt hi, secundum Appianum, juxta Titthios & Arevacas seu Arbaschos; hi autem, uti in tabulis Geographi depinxerunt, inter Numantinos & Pelendones; quorum sedes cum Autrigonibus ad Iberum usque & citeriora ejus tetendit: quod indicio est, eosdem plane esse *Bellos* sive potius *Tobellos* Appiani cum Ἠττουίλοις Strabonis, Josephi Θοβήλοις, Eusebii Θοβηήλοις, & loca ultra cisque Durium multo, quam depingunt Geographi, septentrionaliora habitasse. Illorum vero memoria, etsi obliterata pene undique, in *Dovellica* sive *Vellica*, quam paulo supra fontibus Iberi condiderant, proximis ante solutam per Romanos αὐτονομίαν gentium Hispanicarum, maxime Cantabrorum, nobili urbe, ad quam primum præliatus esse D. Augustus a Floro commemoratur, restat omnino illustrissima & notabilissima.

Insuper testantur de iisdem montes, Hispaniarum nominatissimi, *Ebullei:* ita editum est in *Paralipom. Hispan.* Johann. Margarini Ep. Gerund. *l.* 1. *f.* 7. & 25. in Flori codd. *Edulius* & *Medullius:* in Orosii membraneo *Idilius.* Docti, meo judicio, imo veritate jubente ipsa, legant *Tobulei* seu *Tobilei.* Hi, quia radicem habent a Pyrenæo, & a Cantabris magnam regni Navarræ partem secludunt: (Ptolemæus enim circa Edulii situm falsus est, quod inter Bergistanos & Suessitanos Vasconibus contiguos, qui omnes Cantabris sunt orientaliores, eum reponat, & alium ab Idubela faciat:) itemque, quia Durius fluvius ex iis procedit, uti scribit Margar. *l. d. f.* 27. tam illud vero, quam hoc de Idubela monte verissimum est & manifestissimum; cum Idubela plane iidem sunt, patetque clarissime e descriptione prælii ad Vellicam, & Cantabrorum

rum ἁλώσει apud Florum, etſi adpellatio, (capite ſcil.) truncata, paulum deflectat.

Et quia a primis habitatoribus ita dictos eſſe tradit idem Margarinus, nomen horum fuiſſe *Tobilos*, conſequens eſt, ſimulque vero conſentaneum, a *Tobele*, *Tubale*, *Idubela*, (quæ ταυτώνυμα ſunt,) ortos & denominatos. Solenne autem in gentium migrationibus fuit perpetuum, ἐπήλυδας in recens inventa patria ad fontes fluviorum & ripas in amœnis convallibus, & locis paſcuis conſidere aliquantiſper, dum aucti juventute ad interiora & inacceſſa magis penetrarent. Iſtud tam Iberi ex Aſia, cum vicinis Scythiæ & Paropamiſſiæ incolis, (hi enim de Tubalis familia, Tobelii veri, fuere) quam poſt Celtæ e Gallis in Hiſpaniam delati, procul dubio tenuerunt, eoque utrique ad Iberum, quem denominarunt illi, quique Pyrenæo Hiſpaniam intrantibus proximus & nobilior, utpote propter quem univerſa provincia Iberia dicta eſt, Plin. 3. *c.* 2. occurrit, moraturi ſedes fixere.

De re igitur tot teſtimoniis firmata, ſcil. *Tobelis*, *Tobellis*, *Dovelis*, *Tobeliis*, *Doveliis*, primis Hiſpaniæ incolis non dubitabunt ultra, ſi qui Scaligerum de Joſepho, & ἑλληνισταῖς Judæis ſic quidem recte cenſuiſſe, ſibi perſuaſerint; quod mihi longe videtur ſecius. Fugit Lynceum iſtum adpellatio gentis, apud alios ſcriptores omnes corrupta, ſed quam feliciter, puto, reſtitui, & e Joſepho Strabonem, Florum, Appianum emendavi; illum vero ex his explicavi, & contra importunam cenſuram defendi:

—— alterius ſic
Altera poſcit opem res & conjurat amice.

Nihil proderit antiquitatum linguæ Celticæ, ſeu priſcæ Germanicæ in partes advocatio. *Tobeli* enim nomen hoc ſuum inde a Caucaſo ſive Tauro, ad cujus jugum, quod Paropamiſſum dixere, in regione Paropamiſadarum Ptol. *l.* 6. *c.* 18. Τοβολίτας, qui interpretibus Latinis *Bolitæ*, locat: & Hyrcani Maris litoribus e Scythia Iberiaque Aſiatica in Europæam attulere, a Tubale ἀρχιπάτορι ſuo lingua Ebræa ſic dicto, cujus patri tota Scythia ab Imao monte, uſque ad Hyperboreos contigerat, acceptum. A *Tobelorum* ſeu *Doveliorum* (*b* enim & *v* alternant ſolenniter) allato ex Oriente nomine gentili barbaro, formavere typo ſuæ linguæ Romani ſive poſſeſſivum, ſive gentile poſſeſſivi formam habens *Dovellicus*, *Dobolicus*, *Dobelicus*, ut Dovellicus Deus ſit, qui proprius Doveliorum, gentis Hiſpanæ. B.

Hi igitur *Tobeli*, qui & *Dobeli*, Latina ſcriptura, nomen dedere *Tobeliæ*, *Dobeliæ*, *Toveliæ*, *Doveliæ*, *Tubaliæ* ſeu *Dubaliæ*, (corrupte *Setubaliam* adpellant ſcriptores moderni Hiſpani) regioni, quam colebant, Hiſpaniæ: hinc τύπῳ τεχνικῷ Romanorum formatum *Dobelicus*, & geminatione τοῦ *l*, quam imitatione Græcorum Latini, auſpice Ennio, teſtis Feſtus in *Solitavrilia*, frequentant, *Dobellicus*, & *v* conſonantis ſubſtitutione τῷ *b*, *Dovellicus*: quem homines Romani, ſive facti, ſive nati, fide lapidum Villa-Vizoſanorum, Hiſpaniæ incolæ, ceu patrium Deum coluere. Præterea non Celtarum ſolum hoc Numen fuit, ſed Celtiberorum: & ſi maxime Celtarum, acceptum tamen a Tobelis ex Aſia inde in Europa hoſpitibus, & ab his traditum illis in Hiſpaniam advenis. Quo ſic conſtituto, in nudo ſomnio habendum plane eſt, *nomen* Endovellici *forma diminutiva apud Celtas ſignificaſſe, quem Latini* Tubalillum, Tubaliſcum, *minorem* ſeu juniorem *Tubalem vocarent*; & de ejus vanitate non diſquirendum ultra.

C. Chriſtianos Doctores, pietatem nefariam, & antiquas ſuperſtitiones, quas hominum animis evellere penitus non poſſent, ad Chriſtianum ritum adcommodaſſe, & honores Cacodæmonis ad Deum & Sanctos transtuliſſe, voces etiam, quæ divinis poteſtatibus innocentibus ſeculis & primum datæ fuerant, ad fœdam autem idololatriam degenerarant, ad doctrinam & ritus ſuos reduxiſſe, in confeſſo eſt apud omnes. Neſcio ergo an verum ſit, nomina Deorum gentilium, quæ fuerant idololatris uſitata, a converſis ad verum Deum populis Cacodæmoni fuiſſe populari uſu loquendi impoſita; hoc vero ſcio, ei probando exemplum a Vandalorum more peti non debuiſſe, neque enim quadrat, neque narratio ſatis fida eſt.

Res autem ita habet: Vinidi, (quos qui Vandalos adpellant, improprie loquuntur,) duplicem Deum, unum boni, alterum mali auctorem, coluere: illum Dobreho Boha; hunc zleho Boha adpellantes, Perſarum hac ſuperſtitione ἀποφυάδες & aſſeclæ, quos ejusmodi ἀντιπράττοντας δαίμονας coluiſſe, e Laertii *Proœmio* notum eſt. Chriſtiani autem facti, Vinidi Deum verum Boha; at Diabolum Czerncho Boha / i. e. *nigrum Deum*, qua ratione eum D. Paulus 2. *ad Cor.* 4. 4. θεὸν αἰῶνος τούτου, & Patres Latini adpellarunt *Æthiopem*, hodieque, ut & Czertha nominant: & abſolute zleho, i. e. πονηρὸν, *nequam*, *malignum*; imitationeque Patrum Eccleſiaſticorum etiam majores noſtri Germani eundem Hellemohre / i. e. *Æthiopem infernalem* indigitarunt. Exſtat

hæc

hæc adpellatio in vetuſtis rhythmis Germanicis, quibus Eccleſiæ ſub Pontificibus Romanis ſtatum ante hos 400. annos, Imperatore Philippo, deplorat Waltherus von der Vogelweide / ejus familiaris & conſiliarius domeſticus, laudante Gold. in *Repl. pro Imp. c.* 28. Hinc adparet falſum in narratione de Zern Vandalorum. Eſt enim ea vox adjectiva, & ſignificat *nigrum*.

Vulgus in quibusdam Franconiæ, Thuringiæ, Saxoniæ, Miſniæque partibus Diabolum adpellat Luczifer / Luzziber: idemque fieri ab Italiæ provincialibus, e colloquiis Trajani Boccalini adparet, ſine dubio arrepto ab Homiliaſtis, qui Luciferum e male intellecto *comm.* 12. *cap.* 14. Eſaiæ, imitatione Græcorum Latinorumque (nam & Jobius Monachus ap. Phot. *C.* 212. *f.* 660. & Bernh. *Hom.* 17. *in Cant.* & legis Muhammedanæ Alcorani d. compilatores hac ſignificatione uſi ſunt.) indigitant, nomine. Hoc unius literæ immutatione in Zuttiber abiit, ut ridicula eſt plerumque plebs rudis ac ſimplex in exprimendis linguarum aliarum, maxime Latinæ, vocabulis: ſed cujus conſuetudines tamen legem faciunt tandem. D.

Nomenclaturam Cacodæmonis in lingua Germanica a nomine Tubalis deſumptam eſſe, vel ad hunc reſpexiſſe impoſitione nominis iſta noſtrates, temere adſeritur. Formaverunt enim e Græco διάβολος, in qua ſignificatione voce ea ſacri Scriptores Græci ſoli uſi ſunt, & poſt hos Latini: a quibus, quia lux Euangelii ad Germanos traducta eſt, & cum hoc doctrina de Angelis & Diabolis, etiam adpellationes tam Angelorum, quam Dæmonum hi ab illis mutuati ſunt, & ſuo idiomati transſcripſere. E.

Frigidum vero etiam hoc etymon voculæ Buel inter ἐρωτικάς. Veroſimilius eſt, deduci rite ab Ebr. בעל *Baghal*, i. e. *Dominus*, quod inter amatoria fuiſſe olim, uti & eſt hodieque, vel uno Martialis venuſto Epigrammate conſtat. F.

At hoc multis, poſtquam Celtiberi exoleviſſent toti in Hiſpania, ſeculis, & hi, quos nominat, Gothorum Reges fuere, non Celtiberorum, nihilque cum his commune illis. G.

De hiſce e ſupra dictis judicari poteſt, inutilem ſc. laborem omnem eſſe, voculam *Endovellicus*, quæ origine Ebræa eſt, terminatione autem Latina, ex antiqua Germanica lingua exponere. Summa negotii hujus omnis eſt: Iberos in Hiſpaniam veniſſe auctoritate M. Varronis, Plin. *l.* 3. *c.* 1. tradidit: & adparet ex adpellatione, qua antiquiſſimi Græ- H.

corum hiſtorici, Scylax Caryandenſis, Dario Perſarum Regi σύγχρονος, Herodoto prior, ut qui eum citet *l.* 4. Ephorus apud Strabonem, Poeta jamborum Periegetes, quem Apollodorum Nicomedi Regi Bithyniæ notum fuiſſe, probat CL. Salmaſius: vel Iberos occidentales denominarunt, vel inter Europæ populos cenſuerunt, ἰβήρας, quos Romani etjam ante Ennii tempora, uti ex hujus fragmento apud *Chariſ. l.* 2.

Hiſpane non Romane memoretis loqui me,

colligitur, Hiſpanos: contra Dionyſ. Periegetes, & commentator hujus Euſthatius, Priſcian. *l.* 6. Socrat. *l.* 1. *Hiſt. Eccl. c.* 16. Niceph. Call. *l.* 8. *c.* 24. Europæos Iberos, i. e. Hiſpanos conditores Aſiaticorum, traduxerunt. Propter iſtos omnium primos ex Aſia poſſeſſores, qui Tubalis erant poſteri, Tobelos, Tovelios, Tubalios, Tubalæos, Hiſpania dicta fuit, ut paulo ante tetigi, Tobelia, Tovelia, Dobelia, Dovelia, Tubalia, Tobolia. De literarum enim *T* & *D*, ſimiliter *b* & *v* alternatione non curandum eſt, multo minus de vocalium *e* & *i* in præfixo, *o* & *u* in nominis ſyllaba prima, item *a e* & *o* in ſecunda ſyllaba permutatione. Ei nomini gentili Ebræo *Tovelorum*, ſeu *Dobeliorum*, ſi vel juxta Ebrææ linguæ conſuetudinem ה *He*, ſive adſpirationem, ſive articulum, ſive pronomen, vel articulum Het / quem Goropius Vertumno p. 40. & alibi paſſim, linguæ Cimbricæ proprium eſſe, & exprimere notationem vocis Latinorum IPSI, docet, præfixum eſſe imagineris, exeunt *het Toveli*, *het Tovelii*, *het Tobeli*, *het Tobelii*: item *hed Dovelii*, *hed Dobelii*, *hed Dovelia*, *hed Dobelia*, *het Tovalia*, *hed Dobalia*, *hed Dubalia*: perinde ut e nomine primitivo proprio *Tubal*, *Tobel*, *Tovel*, *Dubal*, *Dobel*, *Dovel*; fit *het Tubal*, *het Tobel*, *het Tovel*, *hed Dubal*, *hed Dobel*, *hed Dovel*, e θοβὴλ, uti LXX. efferunt, & Θόβηλος, uti Joſephus præfixo *He*, fit *het Tobel*, *hed Dobel*, *hed Dovel*: quamvis hoc modo nomina propria irregularia fiant: ut הָאֲרַוְנָה *Arauna* 2. Sam. 24. 16. הַפְּלָטוֹן ὁ Πλάτων, *Plato*. Geminationem vero τοῦ *daleth* ſive *thau* in voce barbara abhorrentes Romani, alterutri horum τὸ *N* ſubſtituere, eodem plane modo, quo ex Ebr. הודו *Hoddu*, a Græcis Latiniſque vocula Ινδική *India*, formata eſt, puncto *dages*, quod geminandi vim habet, ſubſtituto τῷ *N*, euphoniæ gratia; ſonat enim certe τὸ *N* ante *D* plenius, quam *dd* geminata ipſa. Inde, uti claret, factum *hen Dovel*, *hen Tubal*, *hen Tobel*, *hen Tobol*, vel litera prima ſubſtituta quintæ *han Dovel*, *han Tubal*, *han Tobel*, *han Tobol*, *han Dobal*: & abjecta adſpiratione, ut adſuevere Romani *en Tobel*, *en Tovel*, *en Tobol*, *endovol*, *endo-*

endobal, *endoval*, *en Dobel*, *en Dovel*, *en Dovellicus en Dobolicus*, Græci utrumque, tam vocalium permutationem, quam τοῦ *N* interpoſitionem in barbaris vocibus frequentare ſimiliter ſolebant. Qui enim Ebræis *Thubal*, *Tubal*, *Tybal*, *Dubal*, & cum præfixo התּוּבַל *hat Tubal*, *hat Tybal*, *had Dubal*, Latinis *Indibilis*, *Indubela*, *Indobela*, *Idubela*, *Endobal*, *Endobel*, *Egdubela*, *Edubela*, (idem enim nomen toties reperimus variatum) ipſis Ἀνδοβάλης eſt: Hiſpani etiam ſic adſolent ἐπεντίθεσθαι τὸ *N*: dicunt enim *Mandan*, quem Ebræi *Madian*, qui Abrahami e Ketura filius fuit, Gen. 25. 4. adpellarunt. Varios populorum circa vocum, quas ex aliis inde linguis in ſuam quiſque transſumſere, capita (de extremitatibus hic non attingam, quas Æoles, Dores, Oſci reſecare ſoliti ſunt, multo minus de literarum, tam vocalium, quam conſonantium permutationibus, quæ infinitæ ſunt, & harum poteſtatibus,) luſus.

Præterea cuique pro ſuo idiotiſmo peculiarem propriumque fuiſſe, & hinc natas adeo diverſarum linguarum tot dialectos, & harum ſimul innumerabiles corruptelas obſervo, quemadmodum e vario puncti fluxu lineæ infinities diverſæ, & ex harum ſimiliter vario ſitu figuræ literarum tot Alphabetorum maxime diverſiformes prodiere. Modo vocabulis ſibilum præpoſuere: e *Pania*, quæ a Pane ſic adpellata eſt (Plin. *l.* 3. *c.* 2.) fecere *Spania:* ex Ἰβύλλα apud Stephanum, *Sevilla*, *Sevilia*, *Sivilia:* e Μαρακάνδα, quam Ptol. *l.* 6. *c.* 12. & *l.* 8. *tab.* 7. in *Bactriana*, Arrianus & Curtius in Sogdiana locant, *Samaracanda* hodie Tartarorum Zagathajorum, Arabes & Geographi pene omnes: ex *Amaſtris*, quo nomine opidum Bithyniæ eſt ad Pontum Euxinum, *Samaſtro*; ex *Athenæ*, *Sathines:* Latini aſperum flatum in Græcis vocibus in ſibilum mutarunt; inde *ſues* ex ὗες, *ſulcus* ex ὅλκος, *ſopor* ex ὕπαρ, *ſal* ex ἅλς: *Salamantica* ex Ἑλμάντικα apud Polybium. Alii συριγμὸν vitantes ceu κακέμφατον, ſibilum abjecere, ut Æoles & Græci recentiores, πίζα, παῖρα, μάραγδος, pro σπίζα, σφαῖρα, σμάραγδος: Galenus 5. *m. m. c.* 12. Ταβίας monticulum inter Surrentum & Neapolin ob aeris ſiccitatem pulmonum vitiis ex humiditate & putredine ſalubrem ſtationem adpellat: quem Latini Ovidius 15. *Metam.* Colum. *l.* 10. Seneca 6. *Nat. Qu.* Plin. *l.* 3. *c.* 5. Symmachus *l.* 6. *Ep.* 17. *Stabias:* modo initia dictionum quæcunque detruncarunt; inde e Græcis ὀδοὺς, ἐπικίρνης, ἐπίουρος, ἐλύδρης, Attico, ἐδέσκω, Æolico, fecere *dens*, *pincerna*, *piurus*, *lutra*, *eſca. Iturißa* Melæ & Ptolemæo, *Turiſſa* Antonino *in Itin.*

Itin. Asturiæ, Straboni *Sturiæ: Secusteron*, opidum Provinciæ, Antonino, hodie Gallis *Cisteron*, civitas Episcopalis. Ἄσπα urbs Parthiæ Ptol. *l.6.c.5.* Arabibus, Ebræis & Latinis *Izpahan*, *Isfahan:* scriptoribus Italis hodie *Spahan: Interamnia*, vulgo Ital. *Terani: Ariminum, Rimino.* Vallis *Prettigoæ* in Rhætiis incolæ Germani vocabulis Latinis Italicisque incipientibus ab *f.* præponunt p: dicunt enim Pfummet pro *fundamentum*; Pfenster pro *fenestra*: Pfävers pro *Favariæ*, seu *Fabarium* Monasterium D. Benedicti intra Rhætiam in terra Rhucantiorum, & thermæ, aliis per Germaniam provincialibus Pfefferbad: contra Saxones, & horum dialecto adsueti, e voculis Germanicis a Pf incipientibus τὸ p abjiciunt: dicunt enim ferd / farr / flug: & ista tam πρόσθεσις, quam κολόβωσις, quæ per leges non licuisset, vulgi pronunciantis consuetudine apud quamque gentem introducta est, & paulatim invaluit. Est ubi adspirationes, articulos, præpositiones cum ipsis vocibus fecere coalescere. Factum ita ex ἡ Σπανία, *Hispania*; ex ἡ Μοψουεστία, *Hemopsovestia* apud Procopium περὶ κλισμ. Ιους. e *Ruha*, quæ & *Rohai*, i. e. *Edeßa*, urbs Syriæ, adsumpto articulo Arabicæ linguæ *al*, *Alruha* & pronunciatione *Arruha*, *Erruha*, *Erroha*, *Orrhoai*, *Osroi*, *Osdroi*; unde *Osroena*, *Osdroe-na*, *Osdruena* regio: e *Racca*, urbs est in termino Mesopotamiæ sita, *Alracca* & *Arracca*: e *sere*, *sare*, *sore* (sic Arabes vocant tumoris seu tuberculorum quoddam genus, Græcis Latinisque indictum, non insolens tamen nostris regionibus) *alsere*, *elsere*, *essere:* e *Phrath*, qui Arabibus *Elphrat*, *Euphrates:* e Σιναῖς, *Sinis*, populo & regione Asiatica contigua Sericæ, *Alzina* & *Azzina*: e nomine vetere die Ur / vel de Ur / quo fluvium ortum in finibus diœceseos Curiensis, valle S. Johannis, & in ditione Tigurina in Rhenum decurrentem adpellarunt, facta est hodierna ejus nomenclatura Dur / *Duras*: unde nomen *Durgoviæ* regiunculæ, Osw. Molitor *Not. ad Henr. Glareani Descr. Helv.* *Arime* insula in sinu Puteolano, Virgilio & Latinis aliis *Inarime* ex coalita præpositione Jonica εἰν cum ipsa voce: *Comites a Metsch*, inter illustres Rhætiæ familias, *Amasii*, *Florianus a Campo* Hispaniæ historicus recentior, *Occampius*, præpositione nomini quod regit copulata: ita *ater* Latini dixere colorem in summo suo fastigio nigrum, quasi *a terra.* Græculi recentiores vocabulis Latinæ, Italicæ, aliarumque linguarum provincialium a *b* vel *p* incipientibus, μ præponunt: in ab *f* incipientibus, hoc resolvunt in Tz: inde μπάϊουλος, Τζηκούρη, Τζίκολος, Ντζιν, *Bajulus*, *securis*, *Siculus*, *Sinæ*, qui & Chinæ. Convertuntur etiam & transponuntur

nuntur elementa ac syllabæ diversimode. Ita *Alarante*, nomen opidi, ad ripam dextram Durantii in Provincia, *Tab. Itin.* Peuting. hodie *Talart* est: hoc modo e Græco καρκῖν☉ Latinorum vox *cancer*: *Nam* conjunctio Latinorum e Græca Dorica μὰν formata est: modo consonans, quæ sequebatur initialem vocabuli vocalem, huic præponitur; hinc *Ursa* fluvius e monte Furca in Helvetiis ortus, & sub Brugis Herogoæ opidulo in Rhenum labens, hodie *Rusa* adpellatur, Molit. *l. d.* modo vocalis una, modo plures ejiciuntur retentis consonis; ita e Græco κάραβ☉ fecere Krebs Germani.

Quæ quisquis accurate expendit, de nomine *Endovellici* ex *Idubelæ*, & hujus e TUBALIS formato, facile mihi adcrediderit, & hoc omnino verissimum esse, quodque in rei ipsius cognitionem perfectissimam ducat, etymon: videritque me primum omnium indice apud scriptores rerum Hispan. Roder. Tolet. *l.* 1. *c.* 3. Johan. Ep. Gerund. in *Paralip. f.* 15. Taraffam: P. Anton. Beuterum, Flor. a Campo; Annium Viterb. Christoph. Roffiniacum *Comm. Rer. a Cond. Orbe Gest. p.* 477. qui primos Hispaniæ incolas *Cetubales*, ipsam vero provinciam *Cetubaliam*, q. d. cœtum Tubalis, & *Setubaliam* dictam fuisse, tradiderunt, & mendas, & earum correcturas. Utrobique enim *C* & *S* in locum adspirationis *H* præfixi vel *He* irrepsit: qua de re, quia nova & παράδοξ☉, pluribus agere oportuit.

Hic vero in suamet patria hospitem videas, dum, quid Saxones Magdeburgici vulgari adpellatione Soen Dömnike indicare soleant, docet: id vero perperam. Ea enim neque Germanica est, neque diminutivæ formæ, sed Latinam *Sancti Dominici* nomenclaturam exprimit. Ipsi Prussi, qui idiomate suo a Saxonico non adeo absunt, dum nundinas anniversarias Dantisci die S. Dominico, Nonis Augusti, sacro celebrari consuetas nuncupant den Dömnicks Marckt / docuerint. I.

Ergone voces linguarum Europæarum ex Orientalibus, sic ubi licet, non erunt deducendæ? Ergone qui id hactenus præstitere feliciter viri docti, Orientem cum Hesperia miscuere? Certe quia Oriens primum cultus in Occidentem protrusit incolas suos, hunc ex illo derivare oportebit, tam quoad populos, quam quoad linguas. De *Baale* vero seu *Belo* in *Endovellico* sine mora παλινῳδῶ; inventis enim frugibus οὐκ ἔτι βαλανηφαγητέον, & ursa præsente quis ultra ejus vestigia quærat? K.

Est sane Celticus, sed apud Tubalæos seu Tobelos in Asia natus, & traditus ab his, acceptus vero a Celtis: & hinc ad successores horum in Hispania Romanos propagatus. L.

M. Recenſetur, non a Mela, ſed a nugatoribus & falſariis Anniis, Taraffis, & ſi qui incautiores hos ſecuti ſunt; ſed quorum credulitas error potius ſit, quam culpa: ea enim in optimi cujusque animum irrepit, juxta Planci ad Ciceronem ſententiam.

N. Ezechiel Propheta *commate* 1. *c.* 38. 1. & 2. *c.* 39. 13. & 14. *c.* 27. meminit Tubalis, h. e. poſterorum ejus, eosque ceu vicionos populos jungit cum Meſcheco, i. e. Moſchenis, ſeu Moſchis (Euſeb. 9. ἀποδ. 'Ευ. *Myſos* interpretatur) & Thogarma, i. e. Thogarmæis ſeu Sarmatis: & hos omnes inter ſubditos imperio Gogi computat. Atqui convenit tractatores Sacræ Scripturæ plerosque, fereque eſt ut dicam, οἱ ἑξήκοντα εἶπον, per Gogum a Prophetis reges Aſiaticos & Syriacos ſignificari: (de typico ſeu tropico potius ſenſu, quia arbitrarius fere eſt, nihil hic attinet dicere: ſunt enim qui de Antichriſto Romano: V. Doling. *l.* 2. *de fin. Antichr. int. capp. prior.* 6. ſunt qui de Turca; ſunt qui Apocal. 20. 18. de quibusvis capitalibus Dei hoſtibus & perſecutoribus Eccleſiæ generaliter exponunt; Euſebius *l. d.* de imperio Romano, in Ez. hoc & Bileami vaticinio Num. 24. 7. ubi tamen in Ebr. eſt מֵאֲגַג *me Agag.* i. e. *præ Agag.*) Moſchos autem Iſthmum inter mare Caſpium & Pontum Euxinum ad Caucaſum uſque montem, ubi Colchis, Albania, Iberia, tenuiſſe & Armeniæ quaſdam partes ad Euphratem: conterminos Georgis, Albanis, Armeno-Chalybibus ad Iberum amnem, in Cyrum, qui Armeniæ eſt, defluentem, faciunt Geographi. Juxta eos ultra Caucaſum verſus Boream conſederant Thogarmæi, i. e. Sarmatarum nationes plures: ſecundum Mare Hyrcanum vero in Aſiæ Euro aquilonaribus Scythæ multorum populorum nominumque; hique ipſi a Propheta per Tubalem denotantur.

Minimum autem vero ſimilitudinis habet, Iberos Europæos Πυρήνηθεν, ut loquitur Dion. Afer, ab extremo Occidentis angulo inde Gogi Regum in partibus Aſiæ Borealibus, h. e. Seleucidarum Antiochorum vaſallos & auxiliares in oppugnatione & excidio Hieroſolymorum fuiſſe: quod de Meſecho, Tubale & Thogarma, h. e. Ponticis gentibus, Iberis, Scythis & Sarmatis intimat Propheta: conſtatque e Joſepho & Juſtino, Syriæ Regibus Antiochis cum Arſacidis ſeu Parthis geſta in iſtis partibus bella, & imperium aliquando in dictas per Aſiæ Septentrionalia gentes fuiſſe. Igitur Tubal Ezechielis non ſignificat Iberos Europæos ſeu Hiſpanos. Vide in hanc rem Beroald. *l.* 4. *Chron. c.* 6. B. Ar. Mont. in *Adpar. Biblic.* Cluver. *l.* 1. *Ant. Germ. c.* 4. *f.* 45. Merulam *Coſm. P.* 1. *l.* 3. *c.* 14.

Aſia-

Aſiaticis quidem hoc prærogativæ fuit, quod a Tubale ipſo conditi, & eo ipſo duce & capite familiarum profecti, proximis a Diluvio ſeculis in Aſiæ aquilonaria fuerint; Europæi vero aliquanto poſt (definire enim tempus migrationis hujus in tanto veteris hiſtoriæ Japetinarum tribuum deliquio non licet.) ex Aſia inde emenſa totius Europæ latitudine in Occidentaliſſimam ejus plagam & terminum, qui Oceanus Atlanticus eſt, vel Idubela quodam Tubalis primitivi cognomine & ſucceſſore duce, vel a Tubale principe ſuæ gentis denominationem adepti, tandem ſive terreſtribus, ſive maritimis itineribus, quæ non adeo invia fuiſſe, e Melæ *l.* 1. *c.* 3. didicerimus, devenerunt: V. Torniellus *Annal. Sacr. ſub A. M.* 1391. *n.* 22.

Videas igitur hic τὸ ἄμετρον τῆς ἀνθολκῆς in prolabentibus in contraria eruditis. Alii D. Hieronymi teſtimonio nixi, Tubalem ipſum primum mortalium in Hiſpaniam veniſſe, eamque imperio juſto moderatoque tenuiſſe; Mariana *l.* 1. *c.* 1. & magna præterea turba pedaneorum: alii Tubalem, aut de domo ejus quemquam, Hiſpaniam habitaſſe, negarunt, ſed Aſchenazen Gomeris filium, patrem omnium in Europæ continente inſuliſque adjacentibus populorum, promulgarunt; Cluv. *l. d.* Toboloſque in Hiſpania nunquam quemquam audiviſſe adſeruerunt, Gorop. *l. d. f.* 5.

Medio tutiſſimi directiſſimique incedimus, qui e poſteris Tubalis collectam manum ex Aſiæ Borealibus, ſedibus ſuis motam, eo migraſſe, & gentem ibidem conditam ΘΟΒΗΛΟΥΣ, ΤΟΥΙΛΟΥΣ, *Tobelos*, *Dovelos* nuncupatam inde fuiſſe tot teſtimoniis relatis ſupra, confirmati adminiculatique adſtruimus: ad quos ſucceſſu temporis conſanguinei ſui Gomere & Aſcanio in Celtica ortus populus commigrarunt.

Sed hic J. Goropio, cujus Viri ſummam eruditionem certatim prædicarunt Docti, & nos admiramur merito, iterum, etſi ab illubentibus nobis, contradicendum eſt, quia de Joſepho aliud nobis, contrarius D. Hieronymo, perſuadere voluit.

Scilicet ad defendendam theſin ſuam *de Tobelis ſolum in Aſia*, tam ſollicite tota Hiſpania eos ſubmovit; ſed id ſine cauſſa. Fuiſſe enim & hic, & illic, demonſtrabitur.

Verba Judæi Hiſtorici *l.* 1. ἀρχαιολ. *c.* 7. iſta ſunt: Κατοικίζει δὲ καὶ Θοβήλους Θόβηλος, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἴβηρες καλοῦνται. In his eos accipiendos eſſe opinatur, qui tum temporis Iberi a Romanis nominabantur: Caucaſæis autem jugis incluſos, hinc Pontum Euxinum, illinc Mare

 Caſpium

Caspium adcolentes, tum Iberos ab iis fuisse nominatos. At cum Græce scripserit Josephus, adpellationem Ἰβήρων, ea significatione, qua Græci tum temporis uterentur, adhibuisse censendus est. Constat autem Polybium & Strabonem, priores Josepho, quandocunque Hispania vel Hispani nominandi erant, Ἰβηρίαν & Ἴβηρας adpellasse. Præterea cum ridiculum errorem Ephori, qui cum Philippo Alexandri M. patre vixit, *Iberos unam civitatem esse* rati, redarguit *l.* 1. *contra Apion.* Iberos explicat per eos, qui partem terræ Occidentalis habitare noscuntur. Liquet ergo, quid notatione Ἰβήρων significet Josephus.

Imo ipsi Romani, quos hic secutum fuisse Josephum argutatur Goropius, συνωνύμως Ἰβηρίαν dixere καὶ Ἱσπανίαν, teste Strab. *l.* 3. & adpellatione utraque eandem in Europa gentem denominaverunt. Hinc Ἴβηρες στολάτοι ἢ τογάτοι nominabantur a Romanis Hispani, qui Reip. Romanorum formam per colonias receperant: eamque adpellationem Latinam & a Romanis esse, nemo sanus negaverit: Iberes igitur etiam Romanorum sermone erant Hispani. Sive igitur Græcorum, sive Romanorum sua ætate loquendi modum adtendisse, Josephum dicamus, eum per Ἴβηρας non illos Asiaticos, sed Europæos, h. e. Hispanos ipsos designare voluisse, &, D. Hieronymum, qui de Hispanis exponit, optimum ejus interpretem fuisse, sequitur.

Quæ vero idem Goropius de Tobelorum in Asia sedibus, & e Marginanæ, in qua utpote cœli ac soli commodis inclyta, Solin. *c.* 51. Noachum vitem primum plantasse εἰκοτολογεῖ, vicinia trajecto Caspio Mari, e directo Oxi fluminis in Albaniam Scythiæque partes migratione, cujus testimonia sint opidum inter Gerrhum & Casium amnes conditum *Tobilaca*, Θοβιλάκα, Ptolemæo *l.* 5. 12. & aliud ibidem *Chabala*, Χαβάλα, docet, satis quidem sunt probabilia: (Ex eo enim altera mundi ætas, quæ a Diluvio ad turris Babylonicæ tempora & Sheruchi, a quo idololatria cœpit, computatur, *Scythismus* a primitivæ Ecclesiæ Doctoribus, quos secutus in hoc est Epiphan. *l.* 1. *Panar.* adpellata est, quod homines a Noacho inde & filiis ejus Japeto in Scythia habitarint, donec aucti familiis, ulteriora maxime Europæ quærere, in eaque desidere occiperent:) sed ex eo quærere poteramus, ποῦ δὲ κεῖται. Sine teste enim facti loqui, historicus erubescat.

De *Bolitis* seu τοβολίταις vero, qui Paropamisadarum regionis Septentrionalia tenuere, ab Occasu Ariis & Parthis, ab Austro Arachosiis, & ab Oriente Ambautis & Indis cincti, scimus nos, testemque habe-

habemus locupletissimum, ἐναμυρίας, Ptolemæum *l. 6. c.* 18. & hi a Tubale proximi & primi fuere aborigines omnium ejus familiarum, successu temporis inde in Scythiam, & hinc in Iberiam propagati, tandemque ipsorum adeo in Hispania Tobeliorum progenitores.

Neque dubito, quin eosdem nominaverit Æthicus, dum in Catalogo gentium Oceani Septentrionalis cum Scythis, Massagetis, Sauromatis, Iberis, Albanis, Bosphoritis, Heniochis, Sogdianis, Pæsicis, Paropamissiis, aliisque commemorat Igdobilos. Quod enim in editis hodie legimus, *Ignobiles*, a descriptoribus est, insolentiam nominum barbarorum non adsequentibus, qui pari facinore, quæ adduxi posteriora septem populorum vera nomina, in *Barbaros albos*, duorum adpellationibus in unam conflatis, *Fosfulgoritas*, *Eunicos*, *Sogatonos*, *Rasicas*, *Baroponissos*, monstra vocabulorum, ibidem deformarunt. Prodit se τὸ νόθευμα vocabuli *Ignobiles* eo loco cuivis: quid enim vox Latina adjectiva pro nomine proprio gentis inter tot barbara? accedit autem proxime ad Tobolitas Ptolemæi, & Igdobelam, de quo superius, nec abludit ab edito, quod ego substituo, *Igdobilos.*

Non invenias facile, in quibus plura & mage mira peccarint exscriptores, quam Geographorum opera: quot mendis hodieque post doctissimas curas J. Simleri & H. Suritæ scatet *Itinerarium Antonino Imp.* adscriptum? quot in Plinio & Mela circa nomina gentium & locorum variantes lectiones, & in his perpaucæ veræ? quot in Ptolemæi Latina versione circa eadem discrepantes a Codice Græco, quarum rationem tamen nemo Interpretum reddidit? quæ labes in *Onomastica*, *Lexica* & *Nomenclatores*, in ipsum tandem Abr. Ortelii *Thesaurum Geographicum*, quo tamen non esse posse absolutius in eo genere opus, plerique credunt, cum summo studiorum juventutis detrimento, irrepsit, ut corruptæ plerunque nomenclaturæ gentium & locorum ei obtrudantur: quo facto, jam primus ad veræ Antiquitatis abolitionem & oblivionem gradus structus est, & miseris trivialis eruditionis reliquiis pascimur.

Accedit, quod maxima monumentorum Geographicorum pars, e quibus depravata in σωζομένοις emendari possent, temporis injuria interciderit; Damastæ Sigeensis enim Catalogum gentium & urbium: Hellanici ἐθνῶν ὀνομασίας: item κτίσεις ἐθνῶν καὶ πόλεων: Dercylli κτίσεις: Demaratum de mutatis nominibus provinciarum & locorum: Pytheam Massiliensem, Eratosthenem Cyrenæum, Euhemerum Messenium, Hippiam Delium, Bætonem, Diognetum, omnes ad unum antiquissimos orbis

descriptores, periegetas & mensores Strabonis, Plinii, Plutarchi, Athenæi, Stephani & posteriorum aliquot indicio nomine tenus hodie tantum scimus.

Fatali hac & deploranda jactura factum est, ut si qua in aliis ejusdem generis, quæ inde plerunque desumpta sunt, conturbata, obscura, prave descripta occurrunt, ad ea restituenda vera amussi & adminiculis idoneis destituamur, reliqua unica στοχαστικῇ, & plurimarum Antiquitatis latissimæ reliquiarum sæpe ob unius voculæ ambiguum perlustratione.

Tuisos, Τȣίσους Hispanicam gentem apud Cantabros circa Iberi fontes fuisse, docent Lexica Geographica, & Dictionaria nominum propriorum, testemque laudant Strabonem. Sed si ῥῆσιν hujus *l.* 3. consideres, immanem hominum ἀπεριβλεψίαν & simplicitatem, quibus nomen corruptum imposuit, deprehendes. Egerat Strabo de Cantabrorum extrema ferocia, belluinaque plane audacia, & Romanorum in iis subjugandis periculis & laboribus. Ii vero ab Imperatore, Augusto puta, mitefacti domitique sunt, inquit, καὶ ἀντὶ τȣ̃ πορθεῖν τȣ̀ς τῶν Ῥωμαίων συμμάχους στρατεύȣσι νῦν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων, ὅιτε Κωνιακοὶ καὶ οἱ πρὸς ταῖς πηγαῖς τȣ̃ Ἴβηρος οἰκȣ̃ντες, πλὴν Τȣίσοι: quod ultimum interpres reddidit: *Tuisis exceptis.* Doctissimus Casaubonus de sanitate hujus lectionis merito dubitat: sibique non fieri verisimile, hunc unicum Augusto invictum totis Hispaniis populum fuisse: nec vestigia hujus rei in historia se reperire: sed nec nomen Τουίσων ait. Bene id quidem; at quod legendum esse vult, πόλιν Τόυισι, ut hoc urbis nomen sit, non gentis; pari ambiguitate laborat. Urbs enim ad Iberi fontes Τόυισοι tam ignota est & ἀκέφαλος, quam gens ipsa Τουίσοι. Quod cum videret Vir perspicacissimo ingenio, & se ferrum frigidum sic tundere, addit ἐπανορθωτικῶς, præstare hic ἐπέχειν; vulgatam vero lectionem ne ἑλληνίζειν quidem.

Quid igitur faciamus loco destituto? Tentemus ex ingenio, deficientibus modis aliis omnibus, adferre medelam. Cantabrorum aliquot fuere populi, sed quorum nomina nostro ore concipi nequeant, ait Mela *l.* 3. *c.* 1. Plinius *l.* 3. *c.* 3. ideo ignobiles, & barbaræ adpellationis vocat, inque Cantabricis septem populos solos Juliobrigenses commemorat.

Etiam Strabo Asturum, Callaicorum, Cantabrorum, Vasconum & vicinarum inter Pyrenæum & Iberum sitarum gentium nomina se non omnia recensere, ait διὰ τὸ ἀηδὲς τῆς γραφῆς; nisi quis citra fastidium audire possit, Πλευταύρους, Βαρδυῆτας, qui & Βαρδύαλοι, Ἀλλότριγας, h. e. *Autrigonas*, καὶ ἄλλα χείρω καὶ ἀσημότερα τȣ́των ὀνόματα. Nominat

nat tamen alibi Καντάβρες Κονίσκους, finitimos Beronibus, itemque Κωνιακὲς; (pro quibus alii malunt Κογκανὲς, quod Horatius *l.* 3. *od.* 4. *Concanum equino lætum sanguine*; & sic etiam Silius *l.* 3. nuncupet. Videtur autem verum gentis nomen fuisse Κουκανοὶ, *Coucani*, a Κουκάνα, *Coucana* urbe mediterranea cum aliis septem a Ptolem. *l.* 2. *c.* 6. inter Cantabricas nominata:) & barbaro ac male effabili ore Græcorum nomine, Ἠντουίλους, *Entovilos*, diphthongo ου resoluta, & υ habita pro consonante *b* vel *v*: de qua ejus potestate supra. Falsitas enim editæ lectionis satis adparet e dictis: hanc autem, quam damus, ad editam accedere proxime, & esse hoc nomen antiquum gentis, quæ ad Iberum consederat, quod docui supra, liquet similiter.

Sensus igitur verborum Strabonis de Cantabriæ populis fuerit iste: *Qui ante solebant infestare Romanos & horum socios, nunc pro iis militant, maxime Coucani, & qui ad fontes Iberi habitant, Entovili*; h. e. Romanorum linguæ typo, *Endoveli*, *Endovelii*, *Endovellii*. Hujus populi primi ex Asia Hispaniæ incolæ id fatum fuit, ut ubique scriptorum Græcorum Latinorumque, Josepho & Eusebio exceptis, nomen ejus, quippe barbarum, mutilaretur & deformaretur; sed me rite restituisse & e superioribus constare potest, & patebit satis superque vel inde, quod, uti docui, Tobilei montes cum Idubeda adpellato sint iidem: hi autem a primis habitatoribus, quos *Tobilos* seu *Tovilos* adpellatos fuisse, necesse est, hanc denominationem acceperint. Insuper quod Idubeda consensu Geographorum omnium Iberum de se fundat; ad hujus vero fontes, ubi hodie opidum *Fontibile*, aliter *Fuentibre*, agri Juliobricensis, Strabo gentem, cujus nomen in ejus sermone corruptum erat, *Entovilos* locet.

O. *Arragonenses* adpellari elisa *T*, qui olim *Tarraconenses*, Æl. Anton. Nebrissensis, primi per Hispaniam bonarum literarum sub exordiis proximi seculi restauratoris sententia est: quam auctoritate viri persuasi etiam alii meritis in Remp. literariam non inferiores amplectuntur. Sed cum axioma Comitum Arragoniæ demum post A. Chr. 800. a Garsia Innici I. Rege Suprarbiensi cuidam Azenario e Cantabriæ Ducum genere orto, virtutis in bello Pompelonensi contra Mauros præmium collatum, & tunc nomen *Arragoniæ* primum natum esse constet; ipsa vero regio, quæ vix ultra sedecim millia passuum patebat, a fluvio *Aragone*, cujus duobus alveis includeretur & circumlueretur, nominata sit, ut ex authenticis Hispaniæ Provinciarum tabulariis H. Blancas *Comm. Rer. Arragon.*

ragon. ſub A. 730, & 802. tradidit; contra *Tarraco*, utpote Tyrrhenorum, qui eam denominarunt etiam, colonia longe ſit antiquiſſima, & ſub initiis Romanorum in Hiſpania nobiliſſima, nomenque hoc ſuum quibusvis ſeculis, etiam poſt inſtitutos Arragoniæ Comites, retinuerit integrum, & *Tarraconenſis* cum aliis provinciis multis Arragoniam ipſam complectatur, Tarracoque ad Arragoniam non cenſeatur, hujus adpellationem ex illius formatam eſſe, ut Alphitandro noſtro viſum per ſomnos dicere, nequaquam licet.

Multo vero minus iſta vocabuli truncatio Iberis auctoribus adſcribenda eſt, quod hi, cum Arragoniæ nomenclatura naſceretur, cum omni ſuo idiotiſmo Aſiatico in Hiſpania dudum eſſe deſiiſſent. Conſit hinc præterea, Iberorum nomen, undecunque tandem ſit, a Tybalis derivari non poſſe.

Nunc igitur poſt tot indagines tenemus rem omnem. A *Tubale* conditos in Paropamiſadarum regione *Tobolitas*, *Igdobilos*, & *Scythas* multis nominibus; & ab iis proſatos cum vicinis Albanis & Colchis *Iberos*: tum hos in Hiſpania Τουΐλων, Ἠντουΐλων, *Tobeliorum*, *Endoveliorum* genitores: quorum, quia proprium Numen fuit, de quo adeo laboravimus, Deus ENDOVELLICUS ſermone Latino nuncupatum eſt. Eum

——— *profugi a gente vetuſta*
Gallorum Celtæ miſcentes nomen Iberis;

iique de Gomeris & Aſchenazæ clientela & poſteris in Hiſpania repertum, nomen antiquiſſimæ, & primæ omnium Hiſpaniæ poſſeſtricis gentis repræſentantem, habitumque præſentiſſimæ opis in diverſis Hiſpaniæ provinciis coluere, & ab his ſimiliter acceptum homines, quos loquuntur Inſcriptiones, Romani in Luſitania. Numen autem, cujus cultum a *Tubale*, conditore & doctore ſuo, ſub infantia orbis poſt-diluviani acceperant imbiberantque in terra natali Scythia *Tobelii* vel *Dovelii*, a DEO Opt. Max. Unico, Vero, Suprema omnium rerum cauſſa, יהוה, non fuit aliud. Eum traditione proavi ſui Noachi arreptum pura, integra, incorrupta & mente & voce, metuentes ejus, quem ſcelera majorum immiſſis undarum cataractis ſeveriſſime plexiſſe, recens memoria erat, venerati ſunt, donec communi mortalium, conſanguineorum ſuorum, proximorum vicinorumque errore abrepti, & ipſi rebus creatis divinitatem adtribuere, & ſpreto vero Numine ἐμωράνθησαν καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἈΦΘΑΡΤΟΥ ΘΕΟΥ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἈΝΘΡΩΠΟΥ καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν, ut loquitur D. Paulus

Ep.

Ep. ad Rom. c. 1. v. 22. (cujus nefariæ rei, idololatriæ, initia referunt ad Serughi tempora, quibus propterea Hellenismi exordia recte definiuntur ab Epiphanio *l.d.*) honorem debitum Deo Creatori suo in *Tubalem* seu *Idubelam* deflectentes: tanto scil. adfectu & veneratione, ut ab eo denominari etjam amarent. Ea Dobeliorum religio cum coloniis in Hispaniam commeavit, & hinc ad delatos eo alienæ gentis & novos homines, Celticos puta & Romanos, etsi sero, manavit. Hi, cum nomen Dei proprium vel nescirent, utpote vetustatis situ obductum totum, & propterea ἀνώνυμος est Straboni *l.* 3. hic ipse Celtiberorum Deus, vel suo ore barbarum, quippe Asiaticum, efferre non possent, a populo, cujus nomen Latinæ formationis modulo adaptatum proferre tandem didicerant, & qui eum inter maximos potentissimosque habuerat, adpellavere *Endovellicum*, i. e. qui fuisset *Endoveliorum* seu *hed-Dobeliorum, in regione ab ipsis primum reperta, habitata, & denominata hed-Dobelia, quæ post Hispania, cultum*; simili plane ratione, qua Belus Sidonius, Belus Phegorius, Belus Babylonicus: Apollo Delius, Apollo Delphicus, Apollo Delphinius, Apollo Selinuntius: Juppiter Tarpejus, Juppiter Capitolinus, Juppiter Latiaris, Juppiter Cretensis, Juppiter Olympius, dicti sunt, qui, cum re pene essent iidem, gentilibus & localibus adpellationibus ita discrepabant; &, si e Sacris profana exponere velimus, ad modum loquendi eum, quo Verus & Unus Deus, Deus, Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob adpellatur Exod. 3. 6. Matth. 22. 23. quia nimirum Abrahamo, Isaaco & Jacobo singulariter manifestatus, & peculiariter cultus fuisset; & id nomen e Sacro Codice quomodocunque excerptum acceptumve tanquam divinæ potestatis διὰ τὸ τερατῶδες καὶ ἄσημον jam olim in carmina magica transsumsere, (teste Origine *l.* 4. *adv. Celsum*,) gentiles, tam quis ille Abrahami, Isaaci & Jacobi Deus ignorantes, quam Celtæ & Romani, quis fuerit Endovellicus, quem tamen sic nominare noverant. Est hæc vera de *Deo* ENDOVELLICO ἀρχαιολογία. Si quis acutior melius divinet, (neque enim hinc excludimus quenquam, qui censere de literis melioribus fuerit quitus) τὸν πυραμοῦντα λήψεται τὰ κοτταβεῖα καὶ τῶν παρουσῶν ἣν θέλῃ φιλήσει. Si quid hic corrigendum, sibi sumserit peritior quis,

Non ero stulte repugnans aut amans prave mea:
Quin statim culpanda delens præbeam rectis locum.

Altenburgi 12. Mart. 1637.

THOM. REINESIUS D.
Phys. Ordinar. p. t.

HERMANNI CONRINGII

DE

ASIÆ ET ÆGYPTI

ANTIQUISSIMIS

DYNASTIIS

ADVERSARIA

CHRONOLOGICA.

Doctrina multiplici, & medendi uſu
Excellentiſſimo Viro

JOANNI HENRICO MEIBOMIO,

Archiatro Reipublicæ Lybecenſis,

AMICO MEO,

HERMANNUS CONRINGIUS

S. P. D.

COnſcribenti librum de Hermetica Medicina, cum recurrendum ſubinde veniat ad illos ὑπομνημάτων *commentarios, in quibus, more Peripateticorum antiquiſſimo, illa, quæ ad hiſtoriam univerſæ ſapientiæ faciunt, admodum adoleſcens conſignavi, dant ſeſe in manus etiam iſthæc Adverſaria, in quibus cum* χρονολογικὰ *alia, tum nonnullas teneræ ejuſdem meæ ætatis, de primorum Aſiæ & Ægypti regnorum temporibus, meditationes, tumultuarie, ut fieri ſolet, annotavi. Nec enim vel tum credidi, operæ me aliquod pretium facere in hiſtoria poſſe, niſi temporum doctrina ſic ſatis probe perſpecta. Quamvis vero ab illo ſtudiorum genere dudum fuerim alieniſſimus, tamen neſcio qui adeo me uſque afficit illa, pene jam oblita primorum annorum exercitatio, ut non dubitaverim in ordinem redigendis ſaltim meis iſtis paradoxis meditationibus, (alia enim tangere non viſum:* ἀδολεσχία γὰρ τὰ φανερὰ λέγειν*) hiſce aliquot diebus horas*

pauca-

pauculas succisivas rursum impendere. Video sane, ne nunc quidem abire me posse ab iis, quæ in mentem tum venere: licet a vulgaribus Chronologorum, imo summi viri Josephi Scaligeri placitis, plurimum dißentiant, neque me hodie omnino lateant cum aliorum, tum Dionysii Petavii hoc in argumento subtilissime (utinam & ea, qua par erat, animi moderatione) disputata; quæ cum primum isthæc mihi nascerentur, vel nondum prodierant in lucem, vel fugerunt adolescentis manus. Perstat enimvero sententia, Herodotum præ aliis Græcis, in barbararum gentium rebus, sequendum, & per summam injuriam historiæ illum Græcæ patrem vulgo exsibilari. Cumprimis autem per mihi est hæc revolventi jucundum, etiam in hisce minutiis Sacræ Historiæ veritatem denuo advertere, firmis rationibus ex antiquissimis variarum gentium monumentis ita comprobatam, ut oblatrantium frontes in ruborem non possint non agi, si quis impiis pudor superest. Verum fallarne ego animi, an autem sim assecutus, ut existimo, veritatem, longe me rectius Tu, Excellentissime MEIBOMI, *judicaveris: nec enim hominum quisquam sibi non blanditur interdum plus justo, eoque de meis quidem laboribus non idoneus ego judex sum. Tu vero ad Philosophiam & Medicam artem, raro exemplo, eam omnium temporum, omnium gentium ex Græcis Latinisque scriptoribus peritiam adjecisti, ut nihil eorum temere te lateat, quæ in arcanis jactitant ipsa Philologorum Eleusinia. Id sane cum mihi aliunde notum est, tum posteritati tutemet ostendisti jam elegantissimo in Hippocraticum* ὅρκον *nostrum commentario, luculentissime probabis in Mecænatis historia, & Medicorum vitis, quorum desiderio orbem literatum fecisti flagrare. Quod si tibi operam lusisse videbor: tantum ut me tueri velis adversus illorum* ὁμοτέχνων *nostrorum obtrectationes, qui ultra artem, quid tentare Medico nefas, judicant, etiam atque etiam rogo; quo ut antehac, ita & inposterum liceat, tempus, quod illi forsan alea, vino, otio, conterunt, sine famæ Medicæ dispendio studiis alienis nonnunquam concedere. Vale. Helmestadii ex Academia Julia Kalend. Martiis Anno* CIↃ IↃ C XLIIX.

DE

ASIÆ ET ÆGYPTI ANTIQUISSIMIS DYNASTIIS ADVERSARIA CHRONOLOGICA.

CAPUT I.

Quæ Ctesias, & illum secuti alii, de Medici regni temporibus tradiderunt, omnia esse falsa.

MEdorum defectione Assyriacum vastum aliquod Asiæ Imperium multum fuisse debilitatum, ejusque loco cumprimis crevisse Rempublicam Medorum, constanter veterum est monumentis traditum. Utrum vero Assyriacum Imperium eo ipso omnino corruerit, an etiam post aliquamdiu manserit superstes, viribus tamen fractis, quo præterea tempore Medica illa Respublica cœperit, non una veterum omnium sententia est. Videas nimirum in duas quasi factiones hic divisos historicos. In quorum capita inquirentibus haud difficile observatu fuerit, alteram Herodotum, alteram Ctesiam Cnidium sequi auctorem. Eoque recte Diodorus Siculus *l.* 11. *c.* 32. utriusque narrationes in medium proponit.

Primum, quæ Ctesias de tempore Medici regni prodidit, examinabimus. Nactus enim ille est sectatores plures, quam Herodotus, & doctrinæ fama illustriores: quos inter ipse princeps Chronologorum est Josephus Scaliger. Ctesias autem retulit, per rebellionem Medorum concidisse statim omne Assyriacum Imperium, Medosque novem Regibus ordine sibi succedentibus regnatos, usque ad Cyrum Persam, per annos plus quam trecentos. Ut quidem ex ejus mente narrat Diodorus. Etenim, illo teste, regnavit Arbaces post Sardanapalum annos XXIIX, Mandauces L, Sosarmus XXX, Artycas L, Arabines XXII, Arsæus XL, Artynes XXII, Astybaras XL. Apandas, Græcis Astyages dictus, quot annos regnaverit, non addit quidem Diodorus, verosimile tamen est, cum proximis Regibus totidem annos tribuerit, quot iis adscripsit Herodotus, etiam hunc, ex Ctesiæ sententia, regnasse annos XXXV. Hi autem anni collecti summam faciunt CCCXVII. Josephus Scaliger cum ceteris

recenſeat ex Diodoro *l.* 2. *Canon. Iſagogicor. p.* 131. Aſtyagi tribuit annos XL, ut anni dynaſtiæ Medorum ſint CCCXXII. Sed quinque illi anni nulla nituntur fide, eoque haud conſtat, illos a Cteſia eſſe agnitos. Cteſiam itidem ſecutus eſt Euſebius. In Græcis tamen Euſebianis Scaligeri, Regum anni & nomina aliter ſe habent, & quidem, ut ſumma temporis Medici fuerit tantum annorum CCLIX. Etſi vero haud facile ſit dictu, quid horum Cteſiæ menti ſit propius, Euſebiana autem omnia errorum & mutationum ſint plena, veroſimilius tamen eſt, Diodori illa fidelius ex Cteſia expreſſa eſſe.

Ceterum, quidquid horum Cteſias dixerit, neutram ſummam Medorum imperio convenire, nec Medorum defectione omnino everſam eſſe Aſſyriorum potentiam, certum habeo; rationibus inductus (niſi fallor) ponderis maximi. Seorſim nunc adducemus, quæ tempora attinet regni Medici: ſigillatim poſt videbimus, num Medorum defectione ſtatim Aſſyriacum Imperium omne exſpiraverit.

Primum igitur apud omnes utique conſtat, & notatum ipſi quoque eſt Cteſiæ, eo tempore, quo Medi defecerunt, patuiſſe Aſſyrium regnum quam latiſſime per omnem Aſiam. At profecto nec illo ab Euſebio, nec iſto a Diodoro indicato tempore Aſſyrium regnum memorabili fuit amplitudine. Neque enim Aſſyrios vel proximam Syriam tum tenuiſſe, quæ tamen tota ab Aſſyriis imperantibus nomen eſt conſecuta, luculenter docet Hiſtoria Sacra. Etenim hæc nuſquam memorat, per Syriam & Syriæ proximam Aſſyriorum aliquam potentiam, ante Phul, qui Cyrum non niſi ducentos decem annos præceſſit. Quando vero ſecundum Diodorum Medi defecerunt, per Syriam late dominabantur Damaſceni Reges, quorum potentia demum fracta eſt ab Jeroboamo, id nominis ſecundo, Iſraelis Rege, ea tempeſtate, qua ſecundum Euſebium deſiit Aſſyriorum Monarchia. Quin hoc unum ſufficiat Cteſianæ ſententiæ confutandæ, non dubito.

Addemus vero & aliud majoris ponderis. Etenim conſtat ex eadem Sacra Hiſtoria, eam fuiſſe Aſſyriorum potentiam a Phul uſque ad Aſſarhaddon, adeoque fere ad tempora Dejocis, vel Arſæi Medorum Regis, ut terminos imperii in Ægyptum uſque extenderint, imo Medis ipſis & Babyloniis fuerint dominati. Phul nimirum Iſraelitarum Regem Manahemum tributarium ſibi reddidit: Teglath-Phul-Aſſar plurimos Iſraelitarum abegit in Aſſyrios: idem Damaſco everſa, ejus incolas eduxit in Cyrenen: Salmanaſſar integras decem Tribus Iſraelis tranſtulit in civita-

tes

tes Medorum, in vacuas terras, reductis novis incolis ex Babylone & Perside: Sennacherib usque in Ægyptum excurrit. Et vero illam Salmanassaris & Sennacheribi potentiam memorarunt olim, teste Josepho, etiam Tyriorum, Ægyptiorum, & Babyloniorum annales. Indicant autem hæc omnino, vastissimum & longe potentissimum fuisse tum per Asiam Assyriorum imperium, longe amplius, quam antehac unquam: item Medos, Persas, Babylonios fuisse in numero servientium populorum, utpote quos huc illuc transferre, non minus atque Israelitas, regii arbitrii fuerit.

Quibus nihil potest adversa magis fronte cum Ctesia pugnare. Nimirum nunquam magis floruerunt Assyrii, quam quo tempore, secundum Ctesiam, gemuerunt sub Medis & Babyloniis: ex adverso, Medi atque Babylonii durissimam servitutem passi sunt ab Assyriis, quando Medi Assyriis, secundum Ctesiam, imperarunt.

Vidit has salebras ex parte Eusebius: ut tamen Ctesiam tueretur, finxit, Salmanassarem tantum fuisse aliquem Medorum Regis Satrapam, Assyriis præfectum, quasi ille omnia egerit in commodum Reipublicæ Medicæ. Videantur Eusebiana Græca Scaligeri *p.* 38. At vero, præterquam quod in Sacra Historia nullum hic sit vestigium Medorum regni, sed omnia ipsorum adscribantur Assyriorum auspiciis, quod unum satis est commento illi explodendo; tantum velim observari, Rabsacen Sennacheribi legatum hisce superbiæ plenis verbis Hierosolymitanos esse allocutum: *Hæc dicit Rex magnus, Rex Assyriorum*; item: *quomodo potestis resistere ante unum satrapam de servis Domini mei minimis?* item: *quinam illi sunt in universis diis terrarum, qui eruerunt regionem suam de manu mea, ut possit eruere Dominus Jerusalem de manu mea?* Hi ejusdem Sennacharibi legati dixerunt: *Tu ipse audivisti quæ fecerint Reges Assyriorum universis terris, quomodo vastaverint eas; num ergo tu solus poteris liberari?* Ezechias in precibus suis fatetur: *Vere Domine, dissipaverunt Reges Assyriorum gentes & terras omnium.* Hisce certe verbis sole clarius fit, ipsorummet Assyriorum auspiciis & robore omnia gesta esse, eorumque potentiam fuisse tum multo maximam. Accedunt in pondus verba ipsius Dei apud Esaiam x. 8. *Dicit enim Assur: nunquid non principes mei simul Reges sunt.* 12. *Et erit cum impleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion & in Jerusalem, visitabo super fructum magnifici cordis Regis Assur & super gloriam altitudinis oculorum ejus: Dixit enim: in fortitudine manus meæ feci, & in sapientia*

tia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum, & detraxi quasi potens in sublimi insidentes: & invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum; & sicut colliguntur ova quæ derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi, & non fuit qui moveret pennam & aperiret os & ganniret. Præter hæc sane, ut Eusebio aliquid reponam, non est necessum.

Scaliger, & qui eum sequuntur, evidentia illa permoti, fatentur quidem, Reges illos Assyriorum, laudatos in Sacris, fuisse juris sui; caussantur autem illos Medorum jugo abjecto sese rursum in libertatem vindicasse, parte Mediæ occupata. Verum hoc quidem non tam est Ctesiam defendere, quam prodere. Mediæ enim regnum defecisse iterum, revirescente Assyriorum potentia, non memoravit sane Ctesias, fidus scilicet ille διφθερῶν Persicarum interpres, non dixit veterum Ctesiæ laudatorum aliorumve quisquam. Ex Sacris porro liquet, non tam iterum vires aliquas recuperasse Assyrios, quam eorum imperium omnium antegressorum temporum potentiam superasse. Quod, qui factum fuerit, salva Medorum republica, aut salva Ctesiæ fide, equidem non video. Medorum præterea non nisi partem ab Assyriis occupatam fuisse, mera Scaligeri hariolatio est, omni testimonio carens veteris ævi. Tamen si ne sua quidem domi potuerunt Medi defendere ab Assyriis, quantum fuerit eorum imperii spatium? Certe vicina quæque juris fuisse Assyriaci manifestum. Quamcunque sane in formam Ctesiani se verterint, dicendum ipsis venit: aliquandiu floruisse per omnem Asiam Assyriorum Imperium maximum, quod, etsi fuerit ipso Olympiadum principio longe recentius, a nemine tamen sit Scriptorum memoratum, qui tamen tenues ejus gentis res vetustissimas & procul remotas, magni per Asiam Imperii titulo, venditarint. Quo nihil profecto est dictu absurdius. Quid quod ipse Scaliger *l.* 3. *Canon. Isagogicor. p.* 314. fateatur, Esaiam c. XIII. Assyriæ exitium minari a Medis. Bis ergo deleverint Assyrios Medi, quod nemo veterum dixit. Neque enim huc facit Orosii illud, quod Scaliger laudat: *Exin Regum Assyriorum imperium in Medos concessit, deinde multis præliis undique, quæ per ordinem disserere nequaquam aptum est, per varios proventus ad Scythas Chaldæosque, & rursus ad Medos parili via rediit.* Loquitur enim Orosius tantum de fortuna inter Medos, Scythas, & Babylonios reciprocante, quam etiam Herodotus memoravit: ad Assyrios veteris gloriæ aliquid rediisse, ne quidem ille dicit.

Igitur ante Sennacharibum profecto a Medis res Assyriorum esse fractas,

ctas, procul eſt a vero. Dixeris tamen forte, mereri fidem Cteſiam. *Hic enim*, ut ait Diodorus, *e regiis membranis* (in quibus res antiquas Perſæ, juſſu legis cujuſdam, ordine deſcriptas habebant) *ſtudioſe indagavit ſingula, inque hiſtoriarum ordinem redacta ad Græcos tranſtulit.* Non diffiteor iſta profeſſum Cteſiam, atque hunc in modum ſeſe jactitaſſe. Fateor etiam iſtis maximis promiſſis homines doctiſſimos in fidem Cteſiæ adductos. At vero Ariſtoteles, homini ætate pene ſuppar, judicio certe maximus, fabulantibus illum annumerat. Verba ejus *l.* 2. *de Generat. Animal. cap.* 2. ſunt: Κτησίας γὰρ ὁ Κνίδιος ἃ περὶ τοῦ σπέρματος τῶν ἐλεφάντων εἴρηκε φανερός ἐστιν ἐψευσμένος. Φησὶ γὰρ οὕτω σκληρύνεσθαι ξηραινόμενον, ὥστε γίνεσθαι ἠλέκτρῳ ὅμοιον. *Cteſias Cnidius in iis, quæ de ſemine elephantum dixit, manifeſto mendax eſt. Inquit enim ita denſari exſiccatum, ut electro fiat ſimile.* Item *l.* 8. *Hiſtoriæ Animal. c.* 28.: ἐν δὲ τῇ Ἰνδικῇ, ὥς φησὶ Κτησίας, οὐκ ὢν ἀξιόπιστος, οὔτε ἥμερος οὔτε ἄγριος σῦς. *In India, ceu dicit Cteſias, auctor non fide dignus, nec manſuetus eſt, nec ferus ſus.* Ejuſdem operis *l.* 2. *c.* 1. de mantichora Indica Cteſiæ fide cum non nihil eſſet narrandum, additur: εἰ δεῖ πιστεῦσαι Κτησίᾳ. Non alium videtur tangere Ariſtoteles etiam v. *Polit. c.* 11. cum narraſſet illa, de Sardanapali inter mulieres, putida converſatione, ſcribens: εἰ ἀληθῆ ταῦτα οἱ μυθολογοῦντες λέγουσιν. Princeps enim Cteſias videtur hoc Græcis narraviſſe, utpote qui Græcorum primus res Aſſyrias memoriæ tradidit poſt Herodotum, qui nihil tale habet de Sardanapalo. Non vero Ariſtoteles tantum ita ſenſit, ſed Cteſiam vanitatis arguit etiam gravis ſcriptor Plutarchus *in vita Artaxerxis.* In Æneæ Gazæi Dialogo confutaturus Axiotheus Apollonii Tyanæi fabulam de Indorum ſapientibus, quaſi illi noverint animarum ſuarum ante nativitatem variam fortunam, addit: οὔτε γὰρ Κτησίας πολλὰ καὶ μυθώδη περὶ τῶν Ἰνδῶν συνθεθεὶς, οὐδαμοῦ τοῦτο μυθολογεῖ. Idem judicium eſt Photii, acerrimi cenſoris: qui, cum nobis Excerpta Cteſiana tranſmiſerit, invitos etiam lectores trahit in ſententiam: neque enim illis quidquam eſt vanius & mendacius. Idem olim judicaſſe merito dixeris Jubam, qui Aſſyriorum hiſtoriam perſecuturus Beroſum ſequi maluit, quam Cteſiam. Joſephus Scaliger *Notis ad Fragmenta Operi de Emend. Temporum ſubnexa p.* 39. ſic judicat: *Ineptum Græculum, modo Herodoto adverſetur nihil penſi habere: multa ab eo humanitus, multa etiam conſulto per* ζηλοτυπίαν *peccari, atque id non obſcure cognoſci ex Photii parietinis.* Ut proinde merito mireris, non dubitaſſe eundem Scaligerum hiſce verbis uti *l.* 3. *Canon. Iſagogic. p.* 34.

Medorum reges & annos ordine exponit Diodorus Siculus: ita ut regna aut annorum numerum alium ab hoc ſtatuere, hoc ſit inſanire; quum & numerum regum & annos ipſos conceptos haberent διφθέραι ſive κεφαλίδες Perſicæ, in quibus omnes reges & geſta regum, tam Medorum quam Perſarum, perſcribi ſolita perhibet Diodorus. Itaque ab illis diſcedere, eſt hiſtoriæ præſcribere. Tanta nimirum confidentia ad unum Cteſiam διφθέρας Perſarum jactitantem provocare, non profecto convenit illi ſententiæ, paulo ante ab eodem pronunciatæ.

CAPUT II.

Cteſianam Medorum æram a Scaligero male ad Periodum Julianam eſſe collatam.

ANteaquam Cteſiam dimittamus, videtur etiam admonendum aliquid de illa Cteſianæ Medorum æræ ad Julianam Periodum collatione, quam Scaliger inſtituit. Finem ejus collocat anno 4162. initium 3841. Neutrum videtur eſſe ad Cteſiæ mentem. Neque enim Cteſias voluit, (ut ex Diodoro liquet) Aſtyagem aliquot annos una cum Cyro regia potitum fuiſſe dignitate: Scaliger tamen ultima Aſtyagis conjicit in Cyri annum Perſicum octavum. Non item Cteſias Aſtyagi annos adſcripſit quadraginta, quod Scaliger fecit ſine ullo teſtimonio. Certe per eſt veroſimile, a Cteſia tantum XXXV. annos Aſtyagi eſſe adſignatos. Si Cteſias vero annos Aſtyagis non protendit ultra initia Cyri, (quod veteres in annum 1 Olympiadis LV. remittunt) ſed in proximo illam præcedente terminat, finis imperii Medorum pertinebit ad annum Periodi Julianæ 4153. A quo ejuſdem regni annorum ſummam, quæ eſt ſecundum Cteſiam tantum CCCXVII, ſi retro computes, initium Medici Imperii incidit in annum 3837.

Latet error partim in quinque ſuppoſititiis Aſtyagis annis, partim, & quidem potiſſimum in eo, quod Scaliger loco certiſſimi argumenti habuerit, Cyaxarem Medorum Regem cœpiſſe anno ſecundo Olympiadis ſeptimæ triceſimæ. *Actum*, inquit, *l. 3. Canon. Iſagog. p. 314. tum de epocha Beli atque regibus Medis eſſet, tum etiam de epocha Arbacis, niſi initium Cyaxaris haberemus, quem anno ſecundo Olympiadis* XXXVII *imperium iniiſſe, & Euſebius noſter & alii veteres auctores ſunt. Deprehenſo itaque Cyaxaris initio non ſolum Arbacis, ſed etiam Beli initium adipiſcimur.*

piscimur. Jamdudum mendum apud Diodorum notavimus, apud quem legimus, Cyaxarem regnum iniisse anno 2. Olympiadis XVII, *quum legendum sit* Ὀλυμπιάδος λζ *non autem* ιζ: *est enim error librarii non auctoris.* Videtur quidem Eusebius id dicere, quod ait Scaliger; possit tamen videri initium Cyaxaris in primam Olympiadis illius XXXVII collocare potius quam in alterum, si Latinum sane videas Chronicon Eusebianum. Dixerit vero id Eusebius. Nondum certo tamen constat, vero etiam consentaneum id esse, aut omnino tale, cui statim tuto possis credere. Certe ipsemet Scaliger Eusebiana plerumque solet accusare neglectæ τῆς ἀκριβείας, atque interdum perstringit acerrime. Diodorus vero non loquitur de vero Cyaxare, Aystiagis patre, sed de Dejoce, quem per μνημονικὸν ἁμάρτημα, ut arbitror, Cyaxaris appellat nomine. Certe Herodoti ille sententiam recitat de tempore Medorum regni satis recte, tantum quod primum Regem appellet Cyaxarem, qui Dejoces est. Dejocem vero non quidem secundo, tertio tamen Olympiadis XVII cœpisse, omnino verum est: cum Cyri initium pertineat ad annum I Olympiadis quinquagesimæ quintæ, & Medorum regnum βασιλευτὸν duraverit annos CL. quod postremum docuit nos Herodotus.

Hinc simul liquet, nihil esse caussæ, quare verba Diodori contra exemplarium fidem mutemus cum Scaligero, & pro Olympiade XVII trecesimam septimam substituamus. Verba omnia Diodori recitabimus, tantum prout illa vertit doctissimus Rhodomannus, ut clarissima ejus fiat sententia. *Herodotus sane, qui Xerxis tempore floruit, Assyrios cum quingentis annis Asiæ imperium antea tenuissent, a Medis subactos esse, tradit. Hinc per multas ætates nullum fuisse regem qui summum imperium sibi vendicasset, civitatemque suo quamque loco populari sub administratione se continuisse. Tandem post multorum annorum decursum Cyaxares* (ait) *vir justitia insignis a Medis ad regnum evectus fuit. Et hic primus vicinos Medis populos suæ ditioni subjunxit, summoque imperio initium dedit. Cujus posteri subinde prolatatis in propinqua finibus regnum ampliarunt, ad usque Astyagem: quem Cyrus cum Persis bello edomuit. Quorum nunc summa tantum capita perstrinximus, singula deinceps, ubi ad competentia illis tempora deventum est, stylo nostro diligentius evoluturi. Nam secundo decimæ septimæ Olympiadis anno, ut Herodotus tradit, Rex a Medis Cyaxares evectus est.* Hæc Diodorus.

CAPUT III.

Tempora regni Medici ab Herodoto tradita exacte cum Sacris historiis convenire, eoque veritati esse consentanea.

CTesiacis fabulis longe sunt, me judice, veriora, quæ de Medici regni temporibus habet Herodotus. Imo non dubito illa verissima pronunciare, quod exactissime conveniant cum monumentis Sacris, ad quæ, tanquam ad cynosuram, omnia sunt exigenda. Sed optimi viri, & historiæ Græcæ patris, sententia primum ab obscuritate est liberanda. Quod, nisi fallor, hunc in modum fieri potest. Herodotus *l.* I. scribit: *Medos centum ac duo de triginta annos, omni supra Halym fluvium Asiæ dominatos, excepto tempore quo Scythæ regnaverunt.* Idem testatur, Scythas Asiæ imperium obtinuisse annos viginti octo, Cyaxaris Medorum Regis ætate. Hinc consequens est, ab initio ad finem usque Asiatici Medorum imperii fluxisse annos centum quinquaginta sex. Cum vero, eodem teste, regnaverit Dejoces annos LIII, Phraortes XXII, Cyaxares XL, Astyages XXXV, qui anni collecti sunt tantum centum quinquaginta; necessum est sex reliqui fuerint ἀβασίλευτοι: quales aliquot Dejocis initia antecessisse, idem Herodotus narrat. Hos centum & quinquaginta sex annos si retro numeres, ab anno Julianæ Periodi 4154. qui primus est Cyri in regno Persico, incidit initium Reipublicæ Medorum, adeoque eorum ab Assyriis defectio, in annum Julianæ Periodi 3998.

Hæc temporum Medicorum historia pulcherrime cum Sacris nostris monumentis consonat. Primum enim illa testantur, maxime omnium floruisse rem Assyriorum, circa illa tempora, quando hæc ab Herodoto indicata Medorum defectio contigit. Florentissimas certe Assyriorum res indicant Teglatphulassaris, Salmanassaris, Sennacharibi gesta, in Sacris memorata. Ante Medorum vero defectionem potentissimum fuisse Assyriorum imperium, in id profecto consentiunt omnia scripta, etiam τῶν ἔξω, quotquot hanc rem attigerunt. Ex Sacris porro literis itidem manifestum est, Salmanassare Rege, hoc est, paulo ante defectionem, Medos non tantum paruisse Assyriis, sed & adeo aspere habitos, ut in eorum civitates Israelitarum colonias Assyrii deduxerint. Quæ ratio subjectionis

jectionis ſane duriſſima eſt. Quid enim durius quam ſi cogaris agros & urbes tuas aliis incolendas tradere? Imo haud obſcure colligere eſt, jam tum, id eſt, ſeptennio ante defectionem, Medos Aſſyriis fuiſſe ſuſpectos affectatæ libertatis. Inter artes enim tyrannicas eſt, iſthuc colonias ducere peregrinas, ubi motus metuendi ſunt. Nullum ſane eſt dubium, coloniis illis novis Iſraelitarum, & quidem valde copioſis, irritatos Medorum animos, adeo ut ex eo maxime cœperint rebellandi occaſiones quærere. Cumprimis huc facit, quod codices Sacri memorant anno, qui defectionem anteceſſit, Sennacharibum ingentem cladem paſſum, divina peſte 185000 militibus una nocte amiſſis, nec multo poſt a duobus filiis in ſacra æde interfectum eſſe. Tanta ſane mala nunquam non in maximis imperiis motus atque ſeditiones civiles concitant, præſertim ſi qui potentiores male erga Rempublicam affecto ſint animo: quo erga Aſſyrios non potuerunt non eſſe Medi adeo ſerviliter habiti, nec adeo pridem coloniis peregrinorum validis irritati.

In illud vero Sennacharibi tempus incidere hæc Medorum initia, certiſſimum ex Sacris eſt. Ut enim accuratior docet Iſraeliticorum temporum ſupputatio, quartus decimus annus Ezechiæ Judæorum Regis, quem ſignat clades illa divina & mors Sennacharibi, idem eſt cum Periodi Julianæ anno 3997. cui proximo defeciſſe Medos, Herodotus perhibet. Quid? quod Herodoteo anno illo defectionis Medorum Sardanapalum, a quo Medos defeciſſe vulgaris eſt fama, Aſſyriis imperaſſe, itidem Sacris noſtris codicibus ſignificetur. Referunt videlicet illi, Sennacharibo ſucceſſiſſe filium Aſſar-haddon: quem LXX Interpretes Ἀσορδᾶν adpellant; hanc autem vocem peraffinem eſſe Sardanapali, nemo non videt. Et vero forte audiit ille Aſardan-bal; ut Græcis facile fuerit inde ſuum Sardanapalum conficere. Niſi mavis Nabal a ſuis dictum per contemptum, Regem luxu & ſtultitia perditum. Deformitatem aliquam in nomine videtur & Cicero notaſſe *l. 3. de legibus*: *Sardanapalus ille vitiis multo quam nomine ipſo deformior.* Joſephus Scaliger in *Animadverſionibus Euſebianis p. 59.* notat, in manuſcriptis nomen illud ſcribi *Sardanapallus*, *pallum* autem & *phallum* idem eſſe: ut nomen non minus fuerit obſcœnum, atque vita.

Quod de Beleſis Babylonii rebellione, Medorum defectionem comitante, refert fama, itidem fidem aliquam accipit ex Sacris literis noſtris. Memorant quippe, Merodach Baladan Babyloniorum Regem, forte eodem, quo Sennacharibus interiit anno, ad Ezechiam, tanquam ad amicum miſiſſe legatos, ſci-

ſcitatum de prodigio retrogradæ ſolaris umbræ. Quis crediderit vero ad hoſtem Aſſyriaci imperii amicam adeo miſſam legationem, niſi ab eo, qui itidem in illam rempublicam malo erat animo? Certe præfectus aliquis Regis Aſſyriorum, integris Reip. rebus, non id fuiſſet auſus.

Denique id etiam haud parum confirmat Herodoti hiſtoriam, quod luculenter pateat ex Scripturis, poſt Sennacharibum illico decreviſſe horribilem illam Aſſyriorum potentiam. Non ſolet autem potentia tantum decrementum pati, niſi mutato Reipubl. ſtatu & defectione ſubditorum. Per Medorum autem defectionem magnam & primam jacturam paſſos Aſſyrios, certum eſt. Taceo nunc, quod quæ de Scythis, Ægyptiis, Babyloniis, Aſſyriis cum Medorum hiſtoria connectit Herodotus, Cteſias autem ſilentio præteriit, itidem conveniant plane cum hiſtoria Sacra, neque præter Cteſiacas fabulas ab Herodoto temere quid diſſentiat. Quod magnum veritatis argumentum eſſe, nemo prudens negaverit.

Ceterum hiſce omnibus expenſis, nihil ſupereſt dubii, quantum arbitror, tempora Medorum defectionis ab Herodoto recte aſſignata eſſe. Superpondii tamen loco addemus teſtimonia duo, alterum Dionyſii Halycarnaſſei, hominis κριτικωτάτε, alterum Joſephi, qui primus ſuorum ad hiſtoriam Sacram aliarum gentium annales contulit. Dionyſii verba ſunt *lib.* 1. *c.* 2. *Antiquitatum Romanarum: Antiquum illud Aſſyriorum Imperium retro ad fabuloſa uſque pertingens tempora, modicam quandam Aſiæ partem obtinuit: deinde in Medos translatum, & auctum etiam opibus, non longo duravit tempore, ſed in quarta ætate deſiit.* Hoc videlicet illud eſt, quod ſcribit Herodotus, imperium illud in rege quarto Aſtyage finem ſuum accepiſſe. Joſephus *libro decimo Antiquit. Judaicarum c.* 3. ubi de Ezechia agit: ἐν τέτῳ τῷ χρόνῳ συνέβη τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὴν ὑπὸ Μηδῶν καταλυθῆναι.

Habent igitur ſeſe tempora Reipubl. Medorum ad Periodum Julianam comparata, quemadmodum in ſubjecto laterculo videre eſt.

Anni reipubl.	Anni periodi Jul.	Anni collecti.
1 ἀβασίλευτος	3998	1
6 ἀβασίλευτος	4003	6
1 Dejocis	4004	7
53 Dejocis	4056	59
1 Phraortis	4057	60
22 Phraortis	4078	81

1 Cyaxa-

1	Cyaxaris	4079	82
40	Cyaxaris	4118	121
1	Aſtyagis	4119	122
35	Aſtyagis	4153	156

CAPUT IV.

Poſt Medorum defectionem ſatis diu ſuperfuiſſe Aſſyriorum rempublicam, idque recte ab Herodoto eſſe traditum, ex ſacra hiſtoria demonſtratur.

NUm defectione Medorum interierit ſtatim omne Aſſyriorum imperium nec ne, jam ante diximus, itidem inter ſe diſſentire Herodotum & Cteſiam. Prius narraſſe Cteſiam, liquet ex Diodoro Siculo, qui late excidium illud ex Cteſia recenſet *l.* 2. *Biblioth.* Quin videntur ſecundum Cteſiam Medi in omne Aſſyriorum imperium ſimul ſucceſſiſſe. Poſterius Herodotus memoravit. Nam principes Medos in libertatem ſeſe aſſeruiſſe, eorum autem tantum exemplum, dein alios populos ſecutos: Medos porro ſolius ſuæ gentis libertate fuiſſe contentos uſque ad Phraortem regem, h. e. per annos quinquaginta novem: Phraortem vero primum Perſas, mox alium atque alium Aſiæ populum Medorum imperio ſubjeciſſe. Ea vero potentia etiam tum adhuc floruiſſe Aſſyrios Nini incolas, ut Phraortes *expeditione adverſus illos ſuſcepta ſecundo ac viceſimo quam regno potitus eſt anno, cum plaraque exercitus parte perierit.* Hujus filium Cyaxarem ſtatim initio regni in paternæ necis ultionem Ninum urbem obſediſſe: non tamen, niſi poſt Scythas deletos, circa ultima tempora Cyaxaris, admoto iterum exercitu, Ninum in Medorum poteſtatem veniſſe. Hæc omnia narrat Herodotus *l.* 1. ubi Medici regni geſta potiſſima recenſet. Alibi in eodem libro ſatis clare ſignificat, pene eadem tempeſtate bellum, quod inter Lydos & Medos erat exortum, Labyneti Babylonii regis interventu compoſitum eſſe: imo poſt Nini urbis interitum Babylonem a Nitocri regina operoſe demum munitam, ſuique juris manſiſſe ad Cyri uſque tempora.

Etiam vero hanc Herodoti narrationem Cteſiacis illis longe eſſe veriorem, imo Cteſiaca illa omnia a vero eſſe alieniſſima, non minus luculenter ex Sacris literis diſcere eſt, quam illa de temporibus Medicæ defectionis. Etenim Medos in omnia Aſſyriaci imperii nunquam ſucceſſiſſe (ut de

illo

illo dicam prius) argumento eſt, quod in Sacris nullum exſtet veſtigium Medorum potentiæ in Syriam trans Euphratem porrectæ, etſi de illarum regionum ſtatu omni haud pauca commemorentur. Imo tradunt codices illi, Babylonios a Nabochodonaſare uſque ad Cyrum late per omnes illas terras in Ægyptum uſque imperitaſſe. Nabuchodonoſor certe Danieli audit c. II. 37. *rex regum, cui Deus cœli regnum & fortitudinem & imperium & gloriam dederit.* Non corruiſſe porro illico cum Medorum defectione Aſſyriorum imperium, conſtat ex eo primum, quod Manaſſes Ezechiæ filius, Judæ rex ab Aſſyriorum exercitu captus, ac catenis vinctus Babylonem deductus ſit, 2. *Paralipom.* XXXIII. II. Manaſſes vero regnare cœpit anno Periodi Julianæ 4013, Medicæ defectionis XVI. Hinc ſane diſcere eſt, Babylonem ipſam, quæ Mardokempado rege videtur Medorum exemplo defeciſſe, ſub jugum Aſſyriacum iterum rediiſſe, eoque Aſſyriis non tantum Cœleſyriam & Phœniciam, ſed Meſopotamiam quoque & Chaldæam, poſtquam Medi jam dudum defecerant, paruiſſe. Quamdiu illa potentia duraverit, haud equidem dixerim. Manaſſes enim libertati reſtitutus, ſui videtur fuiſſe juris, nulli fortaſſis amplius obnoxius, ut qui aluerit in omnibus Judææ munitis urbibus exercitum. Ne quidem poſteri ejus imperio Aſſyriaco fuere ſubjecti, quantum liquet ex Sacris. Solum Joſiam Manaſſis nepotem Aſſyrios, non niſi comiter tamen, obſervaſſe, colligere eſt ex illo, quod Ægyptiis in Aſſyrios ducentibus exercitum ſeſe ac ſuos oppoſuerit. Neque enim aliam temere cauſſam conatuum Joſiæ attuleris: ut patet ex verbis Nechi Ægyptii, II *Paralipom.* c. XXXV, 25. Id certum eſt, ultimo Joſiæ anno, h. e. periodi Julianæ 4100. cum Aſſyriis ad Euphratem pugnare conatum eſſe regem illum Ægyptium, II Reg. XXIII, 29. *In diebus ejus aſcendit Pharao Necho rex Ægypti contra regem Aſſyriorum ad flumen Euphratem.* Ejuſdem adhuc Joſiæ regis ætate Zophonias Nini urbis excidium tanquam futurum prædixit. Verba ejus cumprimis ſunt memoranda c. II. 13. *Et extendet manum ſuam ſuper aquilonem & perdet Aſſur, & ponet Niniveh in ſolitudinem & vaſtitatem ſicut deſertum. Et accubabunt in medio ejus greges, & omnes beſtiæ gentium, etiam onocrotalus, etiam ericius in ſuperliminaribus ejus commorabuntur: vox avis cantabit in feneſtris, deſolatio erit in poſtibus, quum cedrum ejus nudaverit. Hæc eſt urbs illa lætabunda, quæ habitabat confidenter, quæ dicebat in corde ſuo, Ego ſum, & extra me non eſt alia præter me. Quomodo ergo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ?*

Hæc

Hæc Propheta. Incidunt autem Jofiæ tempora in ætatem regis Cyaxaris, a quo Ninum penitus excifam tandem effe, memorat Herodotus. Mirifice vero & Ezechiel cum Herodoti narrationibus confentit. Anno enim duodecimo (quem credibile eft, effe captivitatis Jechoniæ, adeoque periodi Julianæ 4122) futurum interitum regni Ægyptii exemplo Affyrii jam excifi quafi confirmat. Verba ejus funt c. XXXII. 22. *Ibi* (in inferno fcilicet) *Aßur & omnis multitudo ejus: in circuitu illius fepulchra ejus: omnes interfecti ceciderunt gladio, cujus fepulchra pofita funt in lateribus fepulchri: eftque multitudo ejus per circuitus fepulchri ejus: omnes ipfi interfecti ceciderunt gladio, qui dederunt formidinem in terra viventium.* Eft vero ille annus ab Ezechiele defignatus, Aftyagis quartus, atque ita quartus a Cyaxaris obitu, quem ultimis imperii annis Ninum evertiffe, teftis eft Herodotus. Ezechiele adhuc proximior Herodoto eft Jeremias, cujus hæc funt verba capit. L. 18. *Propterea hæc dicit Dominus exercituum, Deus Ifrael: Ecce ego vifitabo regem Babylonis & terram ejus ficut vifitavi Affur.* Contigiffe nimirum hoc vaticinium anno quarto Zedechiæ, liquet ex capitis LI. verfu 59. quartus autem Zedechiæ eft periodi Julianæ 4115. & Cyaxaris trigefimus feptimus. Quo confirmatur, hoc demum tempore Affyrium regnum funditus everfum effe: id quod & Herodotus docuit. Eum fane in modum everfam iri Babylonem, cernere eft in capite L. Quid? quod ejus cladis, quam Medos paffos effe ab Affyriis Phraorte rege, idem docet Herodotus, luculenta exftet memoria in Judithæ hagiographis? Sane c. I. 6. legitur a Nabuchodonofore Affyriorum rege victum ingenti prælio Arphaxadum Medorum regem. Hunc autem non effe Dejocem, ut quidam volunt, argumento eft, quod Dejocem folis Medis imperaffe, nec in prælio ab Affyriis fuperatum, perhibeat Herodotus: Arphaxadus autem multas gentes imperio fuo fubjugaverit, & in prælio adverfus Affyrios perierit, ut habet Judithæ hiftoria. At de Phraorte Herodotus: *Phraortes folo imperio Medorum non contentus, bellum ante omnes intulit Perfis, eofque primus in poteftatem redegit. Quibus nationibus potitus, valida utraque, mox Afiam fubegit, aliam deinceps atque aliam invadendo gentem, donec ad Affyrios oppugnandos pervenit; ad eos Affyrios, qui Ninum incolebant, quondam omnium principes, fed tunc a fociis per defectionem defertos, alioqui per fe bene habentes. Adverfus hos expeditione fufcepta Phraortes, fecundo ac vicefimo quam regno potitus eft anno, cum pleraque exercitus parte periit.* Quæ omnia Arphaxado pulchre conveniunt.

In uno diſſenſio eſt, quod Herodotus Ecbatanam ſcribat conditam a Dejoce, auctor hiſtoriæ Judith ab Arphaxado. Sed forſitan incepit Dejoces, Phraortes perfecit: ſat frequens autem eſt ſcriptoribus, ut opus alii primo auctori, alii illi, qui ultimam imponit manum acceptum ferant. Eſt autem annus ultimus Phraortis periodi Julianæ 4078. Joſiæ regis Judæorum nonus. Quo tempore a populis etiam Syriæ, Meſopotamiæ, Ciliciæ & Phœniciæ Aſſyrios fuiſſe per defectionem deſertos, clare itidem loquitur Judithæ liber: *Tunc*, inquit *c.* 1. 7. *exaltatum eſt regnum Nabuchodonoſor & cor ejus elatum eſt, & miſit ad omnes qui habitabant in Cilicia & Damaſco, & Libano, & ad gentes quæ ſunt in Carmelo & Cedar, & inhabitantes Galilæam in campo magno Eſdrelon, & ad omnes qui erant in Samaria, & trans flumen Jordanem uſque ad Jeruſalem, & omnem terram Jeſſe, quouſque perveniatur ad terminos Æthiopiæ. Ad hos omnes miſit nuncios Nabuchodonoſor rex Aſſyriorum, qui omnes uno animo contradixerunt, & remiſerunt eos vacuos, & ſine honore abierunt. Tunc indignatus Nabuchodonoſor rex ad omnem terram illam, juravit per thronum & regnum ſuum, quod defenderet ſe de omnibus regionibus his.* Ceterum poſt cladem illam Medorum Aſſyrii veteris potentiæ jura acerrime iterum vindicarunt, per Holofernem ducem; ut hagiographa illa luculenter narrant. Quin veroſimile eſt, hinc ortum eſſe cultum illum, quo multis poſt annis Aſſyrios adhuc proſequutus eſt Judæorum rex optimus Joſias.

Indubie vero brevi rurſum defecit rediviva Aſſyriorum illa potentia, turpi fuga Holofernis, exercitu Palæſtinam relinquente, & Scytharum illa inuſitata felicitate in Ægyptum & Palæſtinam uſque excurrendi, quam memoriæ commendavit nobis unus Herodotus *l.* 1. præterquam quod indicia quædam ejus in Sacris etiam, apud Jeremiam & Ezechielem præcipue, reperire ſit. Acceſſit, poſt Scythas, Cyaxaris iſthæc potentia eximia, qua potuit ipſam Ninum tandem excindere, teſte Herodoto. Cum excidio autem tam vaſtæ urbis ſimul funditus quoque everſum eſſe imperium Aſſyriorum, nemo eſt, qui dubitet. Contigit autem ille Nini interitus ultima Cyaxari ætate, ut ex Herodoto haud obſcurum collectu eſt. Labaſcentis Aſſyriorum potentiæ circa annum Nabonaſſareum CXL. argumentum eſt, Babylonici pariter & Ægyptii regni per illa tempora ingens robur. Etenim Sacræ nos hiſtoriæ docent, auſum tum Nechum Ægyptium omnia, quæ juris erant Aſſyriaci cis Euphratem, ſibi ſubjicere. Sic & Nabuchodonoſarem Babylonium Aſſyriis obnoxium non fuiſſe,

ex

ex Sacris, ut & aliis, qui ejus meminerunt ſcriptoribus, perſpicuum eſt.
Verum de ſtatu Aſſyriorum poſt Medicam defectionem plus ſatis forte dictum eſt.

CAPUT V.

Herodoti de Medici regni temporibus narrationes conſentaneas etiam eſſe antiquiſſimis finitimarum gentium hiſtoriis.

TEmpora & fortunam Medici regni recte ab Herodoto deſcripta eſſe, ex iis, quæ attulimus in medium, ſole clarius eſt. Ne quis tamen putet, tantum Sacræ hiſtoriæ auctoritate fidem omnium ſtare, argumenta veri ex Syriorum, Babyloniorum, Ægyptiorum aliorumque populorum antiquiſſimis annalibus addemus.

Primum autem, Aſſyriorum imperium paulo ante Medorum illam ab Herodoto indicatam defectionem, non tantum fuiſſe ſuperſtitem, ſecus quam tradidit Cteſias, ſed omnino maxime tum floruiſſe demonſtrabimus. Salmanaſſaris potentiam ex Tyriorum annalibus hiſce verbis narrat Menander Epheſius apud Joſephum *l.* IX. *Antiquit. c.* XIV. Καὶ Ἐλουλαῖος ὄνομα, ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ, οὗτος ἀποςάντων Κιτταίων, ἀναπλεύσας, προσηγάγετο αὐτοὺς πάλιν. ἐπὶ τούτοις πέμψας ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε Φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν. ὅς τις σπεισάμενος εἰρήνην, μετὰ πάντων ἀνεχώρησεν ὀπίσω. ἀπέςη τε Τυρίων, Σιδῶν καὶ Ἄρκη καὶ ἡ Παλαίτυρος, καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἳ τῷ τῶν Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδοσαν. διὸ Τυρίων οὐχ ὑποταγέντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ᾽ αὐτοὺς ὑπέςρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων αὐτῷ ναῦς ἑξήκοντα, καὶ ἐπικώπους ὀκτακοσίους, αἷς ἐπιπλεύσαντες Τυρίοι ναυσὶ δεκαδύο, τῶν νεῶν τῶν ἀντιπάλων διασπαρεισῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἄνδρας εἰς πεντακοσίους. ἐπετάθη δὴ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. ἀναζεύσας δ᾽ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς. κατέςησε φύλακας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ ὑδραγωγῶν, οἳ διακαλύσουσι Τυρίους ἀρύσασθαι, καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον ἐκαρτέρησαν πίνοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῶν. *Is deinde qui Elulæus nominabatur regnavit annos triginta ſex. Hic deficientes Cittæos cum claſſe eo profectus ſub imperium ſuum retraxit. Contra quos miſſo exercitu Aſſyriorum rex Phœnicem totam invaſit: facta deinde pace, cum copiis domum reverſus eſt. Paulo poſt Sidon, Arce, Palætyrus cum multis aliis oppidis a Tyriis ad Aſſyriorum regem defecerunt:*

runt: Et cum ſoli Tyrii facere ejus imperata detractarent, reverſus eſt contra eos cum ſexaginta navibus, quas Phœnices inſtruxerunt, impoſitis & octingentis remigibus. Quibus occurrentes Tyrii, cum duodecim navibus disjecta hoſtili claſſe, quingentos ex ea captivos abduxerunt, quo facinore non mediocrem rei navalis gloriam ſibi comparaverunt. Revertens autem rex Aſſyrius cuſtodes ad fluvium & aquæ ductus diſpoſuit, qui aquari Tyrios prohiberent: quod cum per continuos quinque annos fieret, coacti ſunt effoſſis puteis inde ſe ſuſtentare. Hæc omnia Tyriorum annales.

Sennacheribi in Aſiam & Ægyptum expeditiones commemoravit Beroſus Chaldæus apud Joſephum *l.*x. *c.*1. Sed ipſa verba Beroſi exciderunt. Joſephus ita loquitur: Βηρωσσὸς δ' ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ ἐγγραψάμενος, μνημονεύει τοῦ βασιλέως τοῦ Σεναχηρίβου, καὶ ὅτι τῶν Ἀσσυρίων ὑπῆρχε, καὶ ὅτι πάσῃ ἐπεστρατεύσατο τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ, λέγων οὕτως. *Beroſus autem Chaldaicarum rerum ſcriptor Sennacheribi regis meminit; & quod apud Aſſyrios regnaverit, totamque Aſiam atque Ægyptum bello infeſtaverit, his verbis narrat.* Ex Ægyptiorum ſacerdotum narrationibus refert Herodotus *l.* 12. hujus Sennacheribi, quem Aſſyriorum & Arabum regem adpellat, validam expeditionem in Ægyptum.

Porro cum Sardanapalo non defeciſſe Aſſyriorum regnum, teſtis locuples eſt etiam Caſtor Rhodius, Joſepho, Africano, Euſebio, Tatinio & aliis laudatus chronographus, quem libros duos de Babylone, unum de Nilo, unum χρονικῶν ἀγνοημάτων, unum de iis, qui imperio maris ſunt potiti, edidiſſe, auctor eſt Suidas. Liber ille de temporum ignoratione forte dictus eſt Canon, & ex eo deprompta illa, ſive Julii Africani, ſive Euſebii, quæ habentur in Græcis Euſebianis Scaligeri *pag.* 38: Ἕτεροι φασὶ (verba Euſebiana ſunt) μετὰ Σαρδανάπαλον κρατῆσαι τῆς Ἀσσυρίων ἀρχῆς Νίνον. ὥς που καὶ Κάστωρ ἐν τῷ κανόνι αὐτοῦ φησὶν ὧδε. Πρώτους μὲν εἶναι τοὺς Ἀσσυρίων βασιλεῖς κατετάχαμεν, τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ Βήλου πεποιημένους, τῶ δε τὰ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη μὴ παραδιδόσθαι σαφῶς, τοῦ μέν ὀνόματος μνημονεύομεν, τὴν δὲ ἀρχὴν τῆς χρονογραφίας ἀπὸ Νίνου πεποιήκαμεν, καὶ κατηγάγομεν ἐπὶ Νίνον τὸν διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν παρὰ Σαρδαναπάλου. Idem fortaſſe teſtati ſunt illi, quibus auctoribus Africanus prodidit, Aſſyrios quadraginta unum reges habuiſſe, eorumque imperium duraſſe annos mille quadringentos & octoginta quatuor. Quinque enim illi reges & annos centum viginti quatuor plures, quam Cteſias numerarunt.

Non

Non in omnia porro Aſſyriorum ſucceſſiſſe Medos, ſed ſaltim Babylonios latiſſime dominatos eſſe omni Syriæ, non minus fere ex Beroſi, Megaſthanis, Alexandri Polyhiſtoris fragmentis eſt diſcere, quam ex codicibus Sacris. Pertinent enim huc illa Beroſi de Nabuchodonoſare, ejusque poſteris, quæ recitat Joſephus *l.* x. *Antiq. c.* 12. & *l.* I. contra Apionem, ut & quæ Abydenus habet ex Megaſthene apud Euſebium *l.* IX. προπαρασκευῆς *c.* 41. quæ denique ex Alexandro Polyhiſtore idem Euſebius recitat *l.* IX. *cap.* 39.

De tempore quoque everſæ Nini haud multum ab Herodoto, plurimum vero a Cteſia diſſentit Joſephus. Libro quippe IX. *Antiquit:* c. XI. Naumi Prophetæ de Nini excidio vaticinium, centum quindecim annos poſt regem Jothamum eventu ait eſſe comprobatum: quod tempus cum primordio Cyaxaris convenit, qui tamen ſub finem demum vitæ Ninum deſtruxit.

Cum Herodoto præterea facere Joſephum, ut & Dionyſium Halycarnaſſeum de tempore Medicæ defectionis, jam tum ſupra dictum eſt. Licet vero addere & Vellejum Paterculum. Ille enim *l.* 1. *c.* 6. ita loquitur: *Inſequente tempore imperium Aſiaticum, ab Aſſyriis, qui id obtinuerunt annis mille ſeptuaginta, translatum eſt ad Medos, ab hinc annis ferme ſeptingentos ſeptuaginta.* In hunc modum enim habent conſtanter codices cum typis excuſi, tum manuſcripti, non vero DCCCLXX. ut Lipſius & Scaliger legendum cenſent. Edidit autem hiſtoriam ſuam Vellejus Marco Vinico Conſule, h. e. (ut Faſti Conſulares monſtrant) anno periodi Julianæ 4743, a quo retro ſi numeres annos ſeptingentos ſeptuaginta, pervenis quidem ad annum periodi ejusdem 3973, qui viginti quinque tantum annis defectionem anteceſſit: attamen ipſe quoque Vellejus ſatis ſignificat, juſto longius eſſe intervallum illud inter Vinici conſulatum, & Medorum initia, eoque diſerte tot *ferme* annos effluxiſſe ſcribit.

Magnum poſtremo veritatis argumentum eſt, quod poſita Herodoti ſententia de tempore defectionis Medicæ, longe magis vero appareant conſentanea, quæ de Aſſyriaci imperii duratione paſſim traduntur, quam ſi Cteſiæ fabulis inhæreas. Verum hoc ſeorſum demonſtrare fortaſſis fuerit haud abſque operæ pretio.

CAPUT VI.

Epocham aliaque amplissimi Assyriorum imperii definire ob scriptorum veterum discordiam, difficile quidem esse, aliquid tamen de illis colligi posse ex Historia sacra.

INitio Medici regni constituto, Assyriorum tempora digeri certius possunt, utpote quum Medicum initium quasi regat horum ἐποχήν. Omnes enim pene Assyriaci imperii tempora ad Medorum defectionem usque numerant.

Numerant vero alii aliter. Eoque primum narrationes potiores recensebimus. Herodotus *l.* 1. inquit: *Assyriis annis quingentis viginti superiorem Asiam obtinentibus, primi Medi ab ipsis deficere cœperunt.* Diodorus Siculus *l.* 11. *c.* 15. *Ad eum prope modum & ceteri reges ad XXX hominum ætates per successionem paternum imperium administrarunt ad Sardanapalum usque, cujus tempore Assyriorum imperium, cum annos cIↃ CCC LX (ut Ctesias Cnidius libro secundo tradit) duravisset, ad Medos devolutum est.* Idem c. 28. *Hoc ergo modo Aßyriorum imperium, quod a Nino ad trigesimam usque progeniem cIↃ CCCC, amplis annos steterat, a Medis eversum est.* Sed posteriore hoc loco indubie irrepsit nota unius centenarii, adeoque scribendum est cIↃ ccc. Justinus Trogi epitomator *l.* 1. *Imperium Aßyrii, qui postea Syri dicti sunt, annos cIↃ CCC tenuere. Postremus apud eos regnavit Sardanapalus, vir muliere corruptior.* Vellejus Paterculus *l.* 1. *Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Aßyriis, qui id obtinuerant annis mille septuaginta, translatum est ad Medos.* Cephalion nescio quis in Eusebianis Græcis Scaligeri *p.* 30. ubi Nini Semiramidis filii meminisset, addit: καὶ τῶν λοιπῶν εἰς χίλια ἐτῶν ἀριθμὸν ἦρχον παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενος τὴν ἀρχήν. Proxime autem hic convenit cum Vellejo, utpote quum mille annos velit a successoribus Nini & Semiramidis regnatum esse. Eusebius in chronico Latino *edition. Scaligeri* p. 111. *Usque ad id tempus fuisse reges Assyriorum historia refert. Et fiunt simul anni M CXCIIX. Omnes autem regni Assyriorum a primo anno Nini supputantur MCC XL.* In ejusdem Græco chronico, Julio Africano auctore, adscribuntur imperio Assyriaco anni cIↃ cccc LXXXIV. Josephus Scaliger ab initio Beli ad Sardanapali obitum

obitum colligit annos M CCCC LXXXIV. Mitto aliorum dissonas sententias.

Non minor autem est dissensio & de Imperii illius cum amplitudine, tum regum numero. Etenim Africanus quadraginta unum, Eusebius triginta sex recenset. Vellejus Paterculus: *Sardanapalum tertio & tricesimo loco ab Nino & Semiramide natum*, refert. Cephalionis verba sunt: Τοὺς δὲ βασιλεῖς εἴ τις εἰδῆσαι βούλεται, Κτησίας ἐστὶν ὁ λέγων τὰ ὀνόματα αὐτῶν, καὶ οἶμαι καὶ γ. Diodorum audivimus jam tum; imperium illud ad triginta hominum ætates, item ad trigesimam usque progeniem durasse. Idem Sardanapalum appellat a Nino trigesimum. Scaliger tamen a Diodoro vult agnosci reges triginta quinque, eoque corrigendum ultima illa, & scribendum Σαρδανάπαλος δὲ τριάκοστος καὶ πέμπτος, quoniam ita legerit Eusebius. Et sane legitur ita in Græcis Eusebianis Scaligeri p. 29. l. 49. attamen cum alibi etiam, & bis quidem, non nisi triginta reges habeat Diodorus, verisimilius est, nihil mutandum in tertio isto loco, & in Eusebiana perperam illud καὶ πέμπτος, præterque Diodori mentem irrepsisse. Consuli tamen Scaliger potest, si ita libet, *Notis ad Eusebiana p.* 254. *Libro* 3. *Canon. Isagogicor. p.* 281. & *p.* 312.

Porro idem Diodorus ita narrat, quasi a Nino & Semiramide omnia Asiæ a Tanai usque ad Nilum, præter Indiam, fuerint domita, quasique tam latum imperium ad posteros constanter propagatum primum in Sardanapalo defecerit. Idem & alii nonnulli memorant. Herodotus vero Asiaticum illud imperium restringit ad solam Asiam superiorem. Hunc sequitur Dionysius Halycarnassensis *l.* 1. *c.* 2. *Antiquum illud Assyriorum imperium retro ad fabulosa usque pertingens tempora, modicam quandam Asiæ partem obtinuit: deinde in Medos translatum, & auctum etjam opibus non longo duravit tempore. Persæ porro Medis devictis, Asia quidem pene tota tandem potiti sunt, ceterum Europaeas etiam gentes bello tentare ausi, non multum profecerunt.*

In tanta scriptorum discordia verum a falso discernere, quam sit difficile, nemo non videt. Indubie tamen illa sunt verissima, quæ sacris historiis magis sunt consentanea. Produnt autem illæ, principem filium Chusi Chamique nepotem Nimrodum cœpisse potentem esse in terris. *Fuit autem*, (inquit Mos. Genes. x.) *principium regni ejus Babylon & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. De terra illa egressus est Assur & ædificavit Ninivem, & plateas civitatis, & Chale, Rasin quoque inter Ninivem & Chale, hæc est civitas magna.* Est autem Sen-

naar

naar regio Babylonica, Σενααὶρ τῆς Βαβυλωνίας dicta etiam Hestiæo Milesio apud Joseph. *l.* I. *Antiq. c.* 7. Atque ita omnes Nimrodi urbes unius illius regionis ambitu fuerunt definitæ. Et vero Arach videtur esse Aracca, urbs a Ptolomæo in Susiana collocata; Chalanne Callinisum oppidum ad Euphratem, Ammiano etiam memoratum *l.* 23: nec inscite creditur ab Acad Acabenen dictam, corrupte tamen pro Acadene. Hoc regnum itaque Sennaar seu Babylonium, Nimrodo auctore, est a diluvio inter magna antiquissimum, indubie tamen recentius, utut haud multum, gentium dispersione & confusione linguarum. Insequenti demum tempore cœpit Assur (incertum Semi filius, an unus posterorum Nimrodi, an denique populus Assyriorum) Nino aliisque urbibus exstructis novum regnum in Assyria circa Tigrim amnem condere. A Chale enim videtur regio Calachæna, Straboni memorata *l. XI, & initio XVI.* ut Resin audit Resaina, Ammiano *l. XXIII.* Ceterum quo demum tempore cœperit illud Assyrium regnum, in Sacris haud definitur. Etsi enim statim post Nimrodum recitetur Assur, familiare tamen Sacris est scriptoribus, ut & aliis, connectere historias rerum magno temporis intervallo separatarum.

Abrahami ætate, anno circiter periodi Julianæ 2794, certum est, per Syriam nihil valuisse Assyrios, sed superfuisse etiam tum Babyloniorum regnum, ut tamen latissime tum imperaverint Elamitæ. Sunt enim Elamitæ illi, qui Elymei alias usurpantur, Medis contigui apud Strabonem *l.* XVI. Plinium *l.* V. *c.* 26. & 27. Livium *l.* XXXVII. adeoque trans Tigrim habitarunt: & tamen horum regi Cedar-Laomari servierunt aliquamdiu reges Sodomæ & Gomorræ, Genes. XIV, 4. Ut proinde, quidquid a Medorum finibus usque in Palæstinam porrigitur, Elamitis tum videatur paruisse. Comprehenditur vero illo spacio etiam Assyria. Forte igitur tum nondum institutum erat regnum illud. Certe si jam cœpit, verosimile est Elamitis paruisse.

Numeror. XXIV, 22. ait Bileam de Cinæis: *Assur capiet te.* Indubie igitur tum jam ortum erat Assyriorum regnum. Ceterum potentiam illius imperii trans Euphratem sese haud porrexisse aliquammultis post seculis, & quidem ante Iphiti fortassis æram, argumento est, quod ejus imperii cis Euphratem nulla vel minima fiat mentio in Sacra historia ante regem Phul, quæ tamen defectionem Medicam tantum quinquaginta circiter annis præcessit. Mesopotamiæ itidem illos haud imperasse anno periodi Julianæ 3288, liquet ex libro Judicum *cap.* III, 8. ubi Chusanri-

ſanriſathaim Meſopotamiæ rex ea ſcribitur fuiſſe potentia, ut Iſraelitas, ſatis longe diſſitum populum, integros octo annos ſervire ſibi fecerit. Eandem ſui adhuc juris fuiſſe ætate Davidis, haud obſcure patet ex iis, quæ narrantur I Paralipom. XIX. Imo videntur ultimo demum tempore, Phulle fortaſſis rege, Meſopotamiæ potiti Aſſyrii. Ita enim inter alia loquitur Sennacheribi legatus II Reg. XIX, 12. *Numquid liberaverunt dii gentium ſingulos quos vaſtaverunt patres mei, Gozam videlicet & Haran, & Reſeph, & filios Eden qui erant in Thalaßar?* Haran ſane eſt notiſſima Meſopotamiæ urbs Charræ.

CAPUT VII.

Quæ Herodotus aliique Herodoti ſectatores de Aßyriaci regni fortuna & exordio prodiderunt, quam optime cum Sacris hiſtoriis convenire; quæ Cteſias autem, & ex illo habent alii, fabuloſa eſſe.

HIs poſitis, non adeo forte difficile fuerit de illis diſcordibus ſententiis ſcriptorum aliquid certi affirmare. Primo enim id utique jam ſole eſt clarius, fabuloſum eſſe, Aſſyrios a Tanai ad Nilum & Indos, atque per omnem Aſiam, mille trecentis amplius annis imperium tenuiſſe. Salmanaſſaris & Sennacheribi regum ductu auctum per omnem Syriam Aſſyriorum imperium, nemo negaverit. Verum hæc felicitas tantum fuit ultimorum temporum; paulo poſt Medica defectione ſubſequente. Num primus Nini urbis conditor bello per omnem Aſiam fuerit graſſatus, eamque ſubjicere ſibi tentaverit, incertum arbitror. Certe ſi tempora ejus ad ætatem Nimrodi accedunt, nihil eſt in Sacris monumentis, unde illam famam vel convellas, vel affirmes. Ex adverſo videtur, omne illud de præclare geſtis Nini & Semiramidis, ad Græcos per Cteſiam deveniſſe. Ex hoc uno ſane omnia deſcripſit Diodorus Siculus: Herodotus non tantum nihil horum habet, ſed plane alia. Quis autem fabuloſo, imo mendaciſſimo ſcriptori fidem tuto commodet? Si ſane Ninus, ut fama eſt, gentes Aſiaticas perdomuit, non tamen magnitudinem quæſitæ dominationis continua poſſeſſione firmavit. Multis enim ſeculis omnem Syriam, etiam illam, quæ Aſſyriis finitima maxime eſt, ſui juris fuiſſe, certe haud paruiſſe Aſſyriis, ex Sacris codicibus fecimus manifeſtum.

Quantum patuerit per Asiæ reliqua imperium Assyriorum, aut quamdiu invaluerit illorum potentia, itidem affirmari haud posse existimo. Plato in *Epinomide*, Trojanum Phrygum regnum scribit, partem fuisse Assyriorum in Nino monarchiæ per Asiam. Trojæ vero excidium contigit, secundum Scaligerum, circa annum periodi Julianæ 3530. h. e. quadringentis sexaginta circiter annis ante Medicam defectionem. Scribit autem hoc Plato fortassis fide Ctesiæ æqualis sui. Namque ex Ctesia idem narrat Diodorus *l.* 1. *cap.* 22. sed ita, ut Ægyptiorum historiis coarguat Ctesiæ fabulas de subsidio Trojanis ab Assyriis misso. Nihil vetat tamen, quin credamus cum Dionysio Halycarnassensi, Assyrios *modicam Asiæ partem*, aut cum Herodoto, quem Dionysius omnino sequitur, superiorem Asiam annos DXX tenuisse ante Medorum defectionem. Non assenserim tamen illi, quod de suo adjecit Dionysius, per Medos auctum imperium. Neque enim illi in Babylonios aut cis Euphratem potentiam extenderunt: quæ tamen omnia fuerunt in ditione Assyriorum saltim ab ævo usque Salmanassaris.

Tempora Assyriaci imperii illius, quod superiore Asia fuit circumscriptum, certo definire in illo scriptorum dissensu haud licet. Etenim de rebus Transeuphratensibus, multo magis de remotioribus, rara est in Sacris memoria, eoque nihil est ad quod tanquam ad regulam exigas dissensiones. Herodotus tamen quod adfert a vero non est alienum: nempe annos quingentos viginti ante Medorum defectionem Asiæ superioris imperium penes Assyrios fuisse. Incideret vero, illo auctore, epocha regni illius Assyriaci in periodi Julianæ annum 3478. adeoque pene in tempora expeditionis Argonauticæ. Haud inquam a vero illa sunt aliena, si de imperio per superiorem Asiam loquaris: diu alias autem ante condidisse aliquod regnum Assyrios, exstructis urbibus maximis, certum est.

Quæ Cephalion & Vellejus Paterculus habent de mille & quod excurrit annis, fortassis per errorem ex Ctesiacis sunt descripta. Ctesias videlicet tradiderat, ut habet Diodorus, ultra mille annos imperium jam Assyrios tenuisse, cum bellum Trojanum oriretur: id forte per incuriam, minime tamen tolerandam, ad Medicam defectionem est translatum. Cephalionem sane pessima fide aliorum scripta tractasse, vel pauca illa, quæ ejus nomine supersunt in Eusebianis, magno sunt documento. Quale enim illud est, quod non dubitavit Herodotum quoque in testem citare rerum a Nino & Semiramide gestarum? Verum est tamen mendo laborare Cephalionis fragmentum: namque eodem loci scribit: Χιλίων δ'

ἐτῶν

ἐτῶν ἀπὸ Σεμιράμεως εἰς Μητρᾶσον βασιλέα ἂν ἀριθμεῖτο, περιτελλομένων Μηδέα Κολχὶς ἀνεχώρησεν Ἀιγέως. Huic addit ſucceſſiſſe Teutonum, quo tempore bellum Trojanum ſit geſtum.

Diodorus indubie tempora imperii Aſſyriaci fide Cteſiæ tradidit. Incidit vero epocha illa, ſi Medicam defectionem cum Herodoto colloces, & numeres annos mille trecentos ſexaginta imperii Aſſyriaci, in annum periodi Julianæ 2638. qui eſt ætatis Peleg, adeoque confuſionis linguarum CXIIX. Quo tempore Ninum urbem conditam aut imperium aliquod Aſſyriorum cœpiſſe, late per Aſiam factis excurſionibus, non eſt vero abſimile. Quod ſi autem Cteſiam ſequare in temporibus defectionis Medicæ, adeoque colligas retro annos illos Aſſyriacos ab anno periodi Julianæ 3827. incidis in ejuſdem periodi annum 2467. qui natalem Peleg antecedit annis 53. Id quod a vero alienum eſt: conſtat quippe, ante linguarum confuſionem non eſſe conditam Babylonem, Babylone vero Ninivem eſſe poſteriorem. Ut proinde etiam ita pateat, juſto longius Medorum tempora Cteſiam produxiſſe.

Cum Cteſia fecit & Trogus Pompejus, etſi ejus epitomator Juſtinus, ut rotundum numerum exprimeret, ſexaginta annorum haud meminerit. Quod Euſebius vero tantum CIↃ CC LX. ſupputaverit, fide unius Caſtoris eſt factum, ſi credimus Georgio apud Scaligerum in *Animadverſionibus ad Euſebium pag.* 59. Annumeravit tamen Caſtor iſti imperio Aſſyriaco annos tantum M CC LXXX. Ceterum nihil ſuppetit quo vel refellas hunc, & illum vel defendas.

Julius Africanus vero quæ tradit, nimium quantum a vero abludunt; ut qui in Medicis temporibus Cteſiam quoque ſit ſequutus. Longe ſane ultra diluvium ita excurrit Aſſyriaci imperii initium. Fortaſſis vero ille ſecutus eſt aliquem auctorem, qui annos illos Aſſyriacos definierit ultimo Nini urbis excidio, quod cum ultima Cyaxaris ætate convenit. Eſto ergo ultimus Aſſyriacus ſecundum illum computum annus periodi Julianæ 4118. primus fuerit 2641. qui eſt confuſionis linguarum CXXI. In hunc modum profecto ſi inſtituas computum, proxime acceſſeris ad illa paulo ante a nobis allata, neque aliqua in multitudine annorum fuerit abſurditas.

Scaligeri porro ratio, cum ultra diluvium itidem excurrat, non eſt quod nos moretur.

Id dignum eſt obſervatu, videri Æmilium Suram in temporibus regni Medici ſecutum Herodotum, in Aſſyriacis autem proxime ad nume-

rum Ctesiacum accedere. Canonion ejus nescio qua manu Paterculo insertum ita sese habet: *Assyrii principes omnium gentium rerum potiti sunt, postea Persæ, deinde Macedones; exinde duobus regibus Philippo & Antiocho, qui a Macedonibus oriundi erant, haud multo post Carthaginem subactam devictis, summa imperii ad populum Romanum pervenit. Inter hoc tempus & initium Nini regis Assyriorum, qui princeps rerum potitus, intersunt anni mille nongenti quinque.* Josephus Scaliger *l.* 3 *can. Isagogic. p.* 313. verba Suræ recitat, tanquam ille numerasset annos MDCCCCXCV. at profecto totos illos nonaginta annos addit de suo, contra quam habent codices Vellejani. Suram quoque perperam accipit, quasi annos putaverit, ad eversam a Scipione Carthaginem; cum tamen ille loquatur de fine regni Macedonici, utpote quo uno ista imperii gentium potestas ad Romanos quasi devenerit. Nec vero ille meminit eversæ, sed subactæ Carthaginis: quorum hoc bello Punico secundo, illud tertio contigit. Est autem ultimus Macedonici regni annus periodi Julianæ 4545. ultimus scilicet etiam Persei, qui, cum Philippo successisset, meruit ut hujus anni Philippicis annecterentur. Quod ipsum factum quoque est a Polybio, numerante ab initio Philippi annos LIII. ad finem regni Macedonici. Excluso autem anno periodi Julianæ 4546. si retro numeres annos mille nongentos quinque, initium Nini incidit in annum ejusdem periodi 2641. illum ipsum, quem modo collegimus; putantes tempora Assyriaci imperii cum ultimo Cyaxaris, quo præter propter videtur Ninus excisa.

CAPUT VIII.

Regum Assyriorum nomina pleraque incertæ esse fidei.

REgum Assyriorum nomina primus forte Ctesias ad Europæos transmisit. Certe a Ctesia memorata esse nomina, testatur Diodorus *l.* 2. *c.* 22. & Cephalion *in Eusebianis.* Recensuerat autem tantum triginta, ut refert Diodorus. Cephalion, dubitanter tamen, scribit tradita Ctesiæ nomina regum viginti trium. Forte vero numerus est mendosus, scribendumque κ. οἶμαι ἢ λ: eodem enim loci a Cephalione rex vicesimus sextus Assyriorum refertur in tempora Argonautica. Unde Ctesias illa sit nactus, incertum; procul dubio autem eadem fide tradidit qua cetera, hoc est, nulla, vel vehementer dubia. Hæsisse ipsummet in hisce, vel

vel ex eo apparet, quod in fragmentis apud Photium ſcribat, Sardanapalum ab aliis Anacindaraxis, ab aliis Anabaxaris filium cenſeri.

Julius Africanus, quæ dedit nomina, num eadem ſint cum Cteſiacis, haud dixerim: imo veroſimile eſt, eſſe diverſa & prorſus alia. Totos enim undecim reges numerat ille præter Cteſiam. Primus porro illi eſt Belus, de quo nihil Cteſias, ultimus Monos concoleros, quod nomen cum Sardanapali voce nihil commune habet.

Ex Julio Africano ſua deſumpſit, ſed ex ingenio interpolata, Euſebius; ex hoc Jornandus aliique deſcripſerunt, librariorum tamen culpa plurimum mutata & deflexa in prorſus alia. Unde vero acceperit Africanus, latet.

Id notandum, non apparere illo in catalogo nomina Aſſyriorum regum Sacris literis memorata. Et tamen tantæ olim fuere iſthæc famæ, ut Salmanaſſaris nomen in Tyriorum annalibus ætate Joſephi fuerit ſuperſtes, Sennacheribi hodieque ex ſacerdotum Ægyptiorum παραδόσει apud Herodotum reperiatur.

Ut fatear quod ſentio, regum illorum cum nomina, tum anni incerta admodum fide videntur niti; imo conficta potius videntur, quam vera accepta traditione. Saltim enim aliquod in iis veſtigium reperiretur nominum in Sacris laudatorum. Quid, quod fortaſſis Nini nomen deflexum ſit ex Nimrod, adeoque in regum Aſſyriorum numerum detruſus rex Babyloniorum? Certe Belus, quem primo loco habet Africanus, Chaldæum numen eſt: num & Aſſyrium fuerit, merito dubites. Ita a Semiramide Aſſyriaca femina conſtructam eſſe Babylonem, Beroſus in Chaldaicis jam olim negavit, teſte Joſepho *l.* I. *contra Apionem*, Philonis Byblii & Dorothei Sidonii teſtimoniis confutavit idem Julius Firmicus. Ut proinde & Aſſyriaca femina ſit perperam detruſa in res Chaldæorum. Sed de his ſatis.

CAPUT IX.

Quæ de temporibus olim Babylonii docuerunt, aut falſa eſſe, aut incerta.

DE temporibus ſuis ipſi olim Babylonii non idem tradiderunt. Diodorus Siculus *l.* II. *c.* 31. ſcribit: *Chaldæorum collegium ad expeditionem Alexandri in Aſiam quadringenta & ſeptuaginta duo millia nume-*

numerare, ex quo ſidera obſervari cœptum ſit. Cicero *l.* I. *de divinat. Contemnamus etiam Babylonios. Condemnemus inquam hos aut ſtultitiæ, aut vanitatis, aut impudentiæ, qui CCCC LXX millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent.* Idem ex Panætii ſententia *l.* 2. *Nam quod ajunt, quadringenta & ſeptuaginta millia annorum in periclitandis experiundiſque pueris, quicunque eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt.* Codices quidam Ciceroniani longe minorem numerum legunt, ſed eadem plane ex libro primo Lactantius inſeruit *l.* 7. *Inſt. c.* 14. Itaque recte ſeſe habet vulgata lectio. Proclus Lycius *l.* I. *commentarior. in Timæum Platonis*, auctoritate Jamblichi coarguit Hipparchum, quod dixiſſet, Chaldæos per ſeptem & viginti myriadas annorum ſidera obſervaſſe: illos enim totas circumvolutiones & periodos ſeptem mundi dominorum memoriæ prodidiſſe. Fortaſſis autem & ille Hipparchus non XX. ſed XL. ſcripſerat myriadas. Et vero ita ejus relatio exacte Ciceroniano numero convenit.

In Euſebianis Græcis *p.* 5. & 6. habentur quædam ex Beroſo, partim ab Apollodoro, partim ab Alexandro Polyhiſtore excerpta. Et Alexander quidem ſcribit, dicere Beroſum: *ἀναγραφὰς πολλῶν ἐν Βαβυλῶνι φυλάσσεσθαι μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἀπὸ ἐτῶν που ὑπὲρ μυριάδων ιε περιεχούσας χρόνον. περιέχειν δὲ τὰς ἀναγραφὰς ἱστορίας περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ θαλάσσης, καὶ πρωτογονίας καὶ τῶν κατ᾽ αὐτοὺς πράξεων.* Igitur a condito mundo ad Alexandrum M. effluxerint pluſquam centum quinquaginta annorum millia, & tot annorum hiſtorias habuerint Chaldæi. Longe ſuperatur tamen hæc ſumma a ſolis IX Babyloniæ regibus, quos ante diluvium Beroſus ſcripſit rerum potitos per ſaros centum viginti. Enimvero Abydeno interprete, ſarus Babyloniis eſt numerus trium millium ſexcentorum: eoque ſari centum viginti ſunt annorum quadringenta triginta duo millia; quæ ſumma propius ad prius dictam accedit. Aut mendum igitur eſt in Polyhiſtore, aut Abydenus perperam interpretatus eſt numeros illos Chaldaicos, ſarus, nirus, ſoſus. Poſterius vero eſt ſimilius; quis enim ſanæ mentis crediderit, regnatum a novem regibus quadringentis triginta annorum millibus? Superat hoc portenta omnia mendaciorum. Hinc Panodorus & Georgius monachi non annos, ſed dies intelligendos cenſuerunt, ut ſarus unus ſignificet ter mille & ſexcentos dies, h. e. decem annos Chaldaicos, exceptis quinque epagomenis. Quam illorum ſententiam reperias in notis Scaligeri ad Euſebium *p.* 246. Sed vereor ne hæc interpretatio mera ſit ex ingenio conjectura.

Nihil

Nihil enim præter ſolitum fuerit, ſi regum aliquis ante diluvium regnaverit annos centum triginta aut paulo amplius: & tamen, Joſepho teſte *l.* I. *Antiquit. cap.* 4. etiam Beroſus conſenſit cum Scripturæ doctrina de hominum longævitate ante diluvium. Quod enim idem, teſte Plinio *l.* 2. *c.* 49, negavit, vita humana excedi poſſe annos CVII. id de ſtatu hominum a diluvio eſt accipiendum. Igitur in dubio maneat, quid ſit ſarus Chaldaicus: maneat etiam, ſecundum Beroſum, ab initio mundi ad Magnum Alexandrum numerata centum quinquaginta millia annorum. Ab initio inquam mundi. Etſi enim ſcribat Diodorus *l.* 2. *c.* 30. Chaldæos ſempiternam mundi naturam perhibuiſſe, procul tamen id a vero eſſe, liquido apparet ex illa ſacra Oannis doctrina, quam ex Beroſo recitat Alexander Polyhiſtor.

Plinius *l. ſeptimo naturalis hiſtoriæ cap.* 56. ſcribit: *Epigenes apud Babylonios DCCXX annorum obſervationes ſiderum coctilibus laterculis inſcriptas docet, gravis auctor inprimis: qui minimum, Beroſus & Critodemus CCCC LXXX annorum.* Simplicius *com.* 46. in librum alterum de cœlo Ariſtotelis, ut quidem Latine verſus eſt: *Propterea quod nondum obſervationes illæ cœleſtes, quas Ariſtotelis mandato Calliſthenes Babylone miſit, in Græciam pervenerant: quas quidem annorum fuiſſe mille nongentorum trium, auctor eſt Porphyrius, ad Alexandri uſque Macedonis tempora ſervatas.*

Hæc fere Chaldæi aut Babylonii olim de temporibus prodiderunt. Quæ multum inter ſe diſſonare, nemo non videt. Docet vero vel ſolus ille diſſenſus, nihil certi illos habuiſſe. Neque enim multum adeo diſcrepaſſent ſententiis. Adhoc autem, qui per tot myriadas annorum annotaverint Babylonii naſcentium fata, ſi omnis ſiderum obſervatio tam brevi tempore, quale vel Calliſthenes vel Epigenes vel Beroſus memoravit, fuit circumſcripta? Alterutrum certe falſum ſit oportet. Ceterum omnes illas annorum myriadas inani mendacio eſſe confictas, ex Sacra quidem hiſtoria abunde omnibus eſt perſpicuum: licet tamen etiam inde ſcire, quod omnes Chaldaicæ obſervationes ſiderum, quæ ad Græcos pervenerunt, æra Nabonaſſaræa terminentur. Nemo autem dixerit, in Græcorum notitiam pleraque non veniſſe. Qui enim victi fuerint auſi victores horum aliquid celare ſciendi avidos? Cupidiſſimos autem ſciendi victoreſque fuiſſe Græcos, utique certum eſt. Non tantum vero non Ptolemæum, ſed nec Hipparchum ullam cognoviſſe obſervationem ſideralem Chaldaicam, quæ Nabonaſſari excedat æram, liquidum profecto eſt ex

utri-

utriusque, cum primis autem Ptolemæi codicibus. Quid, quod videatur ipse Berosus ultra Nabonassarum nullam prodidisse sideralem historiam? Hujus sane libris astrologicis & Hipparchus usus est & Ptolemæus. Illi etiam quadringenti octoginta anni, quos Berosus sideralibus Chaldæorum observationibus adscripsit, teste Plinio, numerati ab initio Nabonassaræ æræ, id est, ab anno secundo Olympiadis IIX. attingunt extrema Antiochi Σωτῆρος tempora. Huic Antiocho autem Chaldaicam historiam Berosus inscripserat, ut affirmat Tatianus: Βηρωσσὸς ἀνὴρ Βαβυλώνιος, ἱερεὺς τοῦ παρ᾽ αὐτοῖς Βήλου, κατ᾽ Ἀλέξανδρον γενόμενος, Ἀντιόχῳ τῷ μετ᾽ αὐτὸν τρίτῳ τὴν χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις κατατάξας. Eusebius *l.* x. *præparat.* perperam habet Αντιόχῳ τῷ μετὰ Σέλευκον. At Soter Antiochus tertius est ab Alexandro, si & hunc in tribus illis numeres, & secundo loco habeas Seleucum.

Si recens autem adeo est fides historiarum sideralium apud Babylonios, id saltem manifestum est, vana jactantia myriadas annorum illos ostentasse. Ab Hipparcho id mendacii approbatum fuisse, haud crediderim Jamblicho sive Proclo: uterque sane in iis, quæ Christianæ fidei sunt, cujusmodi est mundi creatio, ita sese gerit, ut aperte falsa, inepta, imo portentosa mendacia non dubitent profiteri. Ne Epigenis quidem, aut Porphyrii narrationi tuto fidem adhibueris. Mirum enim, si Callisthenes miserit Aristoteli complurium seculorum historias siderales, ipsi Beroso, imo omnibus aliis Græcis ignoratas. Quis temere crediderit plures Babyloniorum observationes Epigeni, quam Beroso homini Babylonio obtigisse? Nisi forte Epigenes multum sit Beroso recentior, adeoque vixerit fortassis æræ Nabonassaræ septingentesimo anno & vigesimo, atque ita ad suum usque ævum historiam sideralem numeraverit. Unde Porphyrius acceperit illam Callisthenis epistolam ad Aristotelem, in medio relinquendum est. Ecquis enim illud definierit, quod alius nemo memorat? Fortassis non tam de observationibus astrorum locutus est Callisthenes in literis ad Aristotelem, quam de historia temporum Babyloniorum. Et vero annis mille nongentis ac tribus deductis ab periodi Julianæ 4384. quo Babylon ab Alexandro Magno est capta, caput illius æræ incidit in ejusdem periodi annum 2481. qui est a diluvio 62. A quo usque tempore fortassis haud defuit Babyloniis certior rerum historia. Etsi enim turris Babylonicæ insanum opus nondum moliti tum fuerint stulti mortales, eoque Babelis nomen nondum auditum, tamen jam tum terra isthæc a maxima hominum parte videtur habitata.

Si

Si autem Babyloniorum hiſtoria illo annorum numero fuit incluſa, profectò falſum eſt, quidquid ſive alii, ſive Beroſus de annorum myriadibus tradiderunt. Mirum vero ſi & Hipparchus teſtimonio ſuo probaverit myriades illas, cum tamen ille nullam obſervationem ſiderum potuerit conſequi Nabonaſſare antiquiorem. Mihi ſane non fit probabile, ab Hipparcho id proditum eſſe. Certe ſi dixit, perfecit imprudenter; vanam oſtentationem re ipſa ſtatim confutante. Scite Tullius ex ſententia Panætii, doctiſſimi Stoicorum: *Quod ajunt quadringenta & ſeptuaginta millia annorum in periclitandis experiundiſque pueris, quicunque eßent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt: ſi enim eßet factitatum non eſſet deſitum, neminem autem habemus auctorem, qui aut fieri dicat, aut factum ſciat.* Optime. Qui enim verum ſit, tot annorum experimento Chaldæos iſthæc γενεθλιακὰ didiciſſe, ſi uſus doceat, omne hoc inanis eſſe operæ? Bene etiam Phavorinus apud Gellium *l.* 14. *c.* 1. *Diſciplinam iſtam Chaldæorum tantæ vetuſtatis non eße, quantæ videri volunt: neque eos principes auctoreſque eſſe quos ipſi ferunt, ſed id præſtigiarum atque offuciarum genus commentos eſſe homines æruſcatores & cibum quæſtumque ex mendaciis captantes.* Ipſe etiam Diodorus numerum illum annorum, quibus Chaldæi dixere mundi ſeſe obſervationibus vacaſſe, *haud facile credi*, conſitetur. Porro ſi aliquot millibus annorum, non multis tamen, effluxis, fit ἀποκατάστασις rerum omnium, ex ſententia ipſorummet Chaldæorum, qui potuit apud Babylonios eſſe memoria tot myriadum? Profectò illa univerſi mutatio non poteſt non oblivionem omnium inducere. Taceo Beroſum ipſum prodere, falſo jactari, apud Babylonios ſupereſſe per tot annorum myriadas ἀναγραφὰς rerum ab orbe condito. Quæ ſane de mundi creatione diſſerit, fatetur deberi narrationibus Oannis, qui aliquot demum viſus ſit ſeculis poſt rerum initia. Fabuloſa vero illa omnia de Oanne eſſe, vel Ægyptii docuerint; cum enim illis iſthæc debuerint eſſe eo notiora, quo propiores ſunt Erythræo mari, unde dæmonii illud monſtrum prodiiſſe volunt Babylonii, in Ægyptiacis tamen monumentis de Oanne, & traditis per ipſum mortali generi artibus ac ſcientiis, altum eſt ſilentium.

CAPUT X.

Berosi Historiam Chaldaicam non fuisse omni ex parte fide dignam.

ANtequam pergamus, fortassis haud abs re fuerit paucis quædam de Beroso addere, quoniam ille, ut homo Chaldæus, præ aliis laudatur, vulgo Chaldaicas res memoriæ diligenter commendasse. Nec tamen est animus verbulum miscere de Annii Viterbiensis fictitio Beroso, sed tantum de illo veteribus deprædicato. Hunc tribus libris Chaldaicam historiam scripsisse, cum ipse esset gente Chaldæus, diserte testatur Tatianus florentissima illa ad gentiles oratione. Τὴν χαλδαίων ἱςορίαν ἐν τϱισὶ βιβλίοις κατατάξας. Tertium ejus librum χαλδαϊκῶν citat Joseph. *l. I. contra Apion. l. X.* ἀρχαιολογίας, & Clemens Alexandrinus in *protreptico.* Primo libro videtur persecutus historiam mundi conditi: altero res Chaldaicas ad initium æræ Nabonassaræ: tertio reliqua ad Alexandrum Magnum. Etenim Alexander Polyhistor apud Eusebium *l.* 1. *Chronicor.* edit. Scaligeri *pag. 6.* ubi quædam de regione Babylonica & mundo condito ex Beroso recitasset, subjungit: Ταῦτα Βηρωσσὸς ἐν τῇ πϱώτῃ φάσκει. Ἐν δὲ τῇ δευτέϱᾳ τοὺς ι βασιλεῖς τῶν χαλδαίων, καὶ τὸν χϱόνον τῆς βασιλείας αὐτῶν σάρους ϱκ. Idem Alexander ex secundo libro nonnulla habet de diluvio. Quæ ex tertio autem libro Josephus de Nabopolassare, Nabuchodonosare, & eorum posteris ad Cyrum, aut Clemens Alexandrinus de Veneris Tanaitidis imagine per Artaxerxem Ochi filium erecta, memorat, illa post Nabonassarem contigisse, liquidum est.

Historiam illam insigni præconio mactavit Josephus *l.* 1. *contra Apionem: Berosus*, inquit, *antiquissimas secutus historias de facto diluvio, de hominum in eo corruptione sicuti Moses conscripsit: simul & de Arca, in qua generis nostri princeps servatus est, devecta scilicet ea in summitatem montium Armeniorum. Deinde scribens eos qui ex Noe progeniti sunt, & tempus eorum adjiciens usque ad Nabupolassarum pervenit.* Ceterum etsi multa ex vero admiscuerit Berosus, tamen pleraque non bonæ fuisse notæ, saltim illa, quæ ante Nabonassarem contigerunt, non ea qua par erat fide fuisse tradita, haud difficile est perspectu. Certe quæ primo libro narravit de mundo condito, illa fabulosa fuisse, docent fragmenta illa Eusebiana. Pari ratione habuisse sese quædam libri secundi,

ex

ex iis, quæ modo diximus, jam apparet. Illo libro nihil ab ipso dictum fuisse de Turris illa immani structura eamque subsecuta confusione linguarum, videtur; & tamen quam maxime hoc pertinuisset ad res Babylonias. Indicio autem hoc certissimo est, falso multorum seculorum annales a Babyloniis & Beroso fuisse jactatos. Quæ a Nabonassaris ætate usque contigerunt, forte rectius tradidit Berosus ex annalium fide. Etenim haud injuria dixeris, quod Græcis Olympiades, id Babyloniis æram illam fuisse Nabonassaris, ut quæ hanc præcesserunt, fuerint & apud illos ἢ ἄδηλα ἢ μυθώδη.

Et vero nescio num & Berosus ipse fucum facere voluerit suis plusquam centum quinquaginta mille annis, quorum memoriam Babylone scripsit consignatam reperiri, in animo habens non nisi Nabonassaræa illa tempora. Sane si pro annis dies substitueris, confecta & plana res est: utpote cum totidem dies conficiant annos quadringentos sedecim & dies centum sexaginta, quot forte præcise Nabonassaræi anni effluxerunt ad Alexandrum Magnum, licet Canon Mathematicus tantum numeret annos CCCCXVI. Certe illius tantum æræ initio clausisse omnes observationes siderum Babylonias Berosum, ex Plinio constat *l.* VII. *c.* 56. Quadringenti nimirum & octoginta anni, quanto spacio ævi apud Babylonios exstare siderum observationes ille prodiderat, si a capite Nabonassaræ æræ numerentur, attinguntur tempora Antiochi Σωτῆρος, cui videtur historiam suam inscripsisse Berosus, ceu ex Tatiano jam ante notavimus. Indubie vero id ipsum traditum fuit a Beroso in opere aliquo, quo ἀστρονομίαν aut Chaldæorum philosophiam docuerat, cujusmodi ab eo fuisse scripta, etiam Josephus *l.* I. *contra Apionem*, testatur, ut qui tantum illo in loco valuerit, si Plinio credimus *l.* VII. *c.* 36. ut illi *ob divinas prædictiones Athenienses publice in gymnasio statuam inaurata lingua posuerint.* Verum huic famæ sive ademeris sive præbueris fidem, perinde est. Fortasse certius est id, quod de horologiis variis Vitruvius scripsit: *Hemicyclium excavatum ex quadrato ad enclymaque succisum Berosus Chaldæus dicitur invenisse.*

CAPUT XI.

Babylonici regni, fabulis rejectis & confutatis, fortuna ex veriſſimis monumentis eruitur, monſtrato cum Sacris literis conſenſu.

ANte κατακλυσμὸν decem regibus Babylone eſſe regnatum, Beroſus ſane tradidit; ut perſpicere eſt ex iis, quæ Abydenus, Alexander Polyhiſtor, & Apollodorus ex illo exſcripſerunt, & nunc in Euſebianis Chronicis recitantur. Neque enim vel Euſebius, vel Africanus Beroſum ipſum videntur legiſſe: eoque illi ſemper recitant Beroſiana aliena fide. Verum illi reges fortaſſe ſunt fabuloſi. Cum Sacer codex tamen decem itidem generationes hominum ab Adamo ad Noachum numeret, videtur hinc orta fabula.

Quæ de Babyloniorum regibus poſt diluvium tradidit Beroſus, illa omnia deſiderantur uſque ad Nabopolaſſarem & Nabuchodonoſarem. Attamen de inſana Turris conſtructione & ſubſecuta confuſione linguarum in Babylone, haud multum Sacris noſtris hiſtoriis diſſimilia recitat Joſephus quædam, ex neſcio qua Sybilla *l.* 1. *Antiq.* & Euſebius *l.* 9. προπαρασκευῆς *c.* 14. ex Abydeno, quæ inde, quantum videtur, more ſuo, tranſſcripſit Cyrillus *l.* 1. *Contra Julianum.* Habentur autem illa Abydeni etiam in Chronicis Euſebianis Græcis Scaligeri. Ubi & fragmentum illuſtre exſtat Heſtiæi Mileſii, de linguarum confuſione & ſeparatione gentium, acta in Sennear poſt diluvium. Videtur vero de his omnibus nihil tradidiſſe Beroſus, quod jam ante diximus: alioquin enim ejus teſtimonio illuſtraſſet hunc locum ſaltem Joſephus, quem Beroſi libris eſſe uſum, ſatis liquet.

A diluvio Julius Africanus (ſi credimus Scaligeri Euſebianis Græcis) primos Babylonios ſcribit reges ſibi conſtituiſſe: οἱ Χαλδαῖοι πρῶτοι ἀνηγόρευσεν ἑαυτοὺς βασιλεῖς; recenſet idem mox duas dynaſtias regni in Babylone, alteram Chaldæorum regum ſeptem, qui regnaverint annos CCXXIII. alteram Arabum quinque regum, annorum CCXVI. Hos demum ſubſecutum Ninum, reliquoſque quadraginta Aſſyriorum reges. Quo auctore illa narret Africanus, incertum eſt.

Primum autem apud Chaldæos cœpiſſe regnum aliquod ſolito majus & potentius, ex Sacris quoque hiſtoriis novimus. Etiam vero ex Cte-

ſiæ

ſiæ fabulis conſtat, ante Aſſyrios imperio Babylonios floruiſſe. Diodorus Siculus Cteſiæ fide *l.* 2. *c.* 1. *Ninus Aſſyriorum Monarcha Arabis ſubſidio inſtructus immenſo cum exercitu finitimos ſibi Babylonios invaſit. Babylon autem, quæ nunc eſt, illo tempore nondum erat condita, ſed alias Babyloniæ urbes non contemnendas habebat. Cujus incolis tam facile in poteſtatem redactis, quod diſcriminum belli rudes & imperiti eſſent, ipſis quidem annui penſionem tributi imperavit, regem vero debellatum cum liberis captivum abduxit & interemit.*

Ceterum an integris quadringentis & quadraginta annis libera republica fuerint uſi Chaldæi, dein ab Aſſyriis ſubacti, omnino eſt incertum. Si ita eſt, cœperunt Aſſyriis ſubjici circa annum periodi Julianæ 2963. Nam a nativitate Peleg præter propter, non autem ante, cœpiſſe Nimrodum, manifeſtum eſt ex Sacris. Et vero Chaldæos non paruiſſe Aſſyriis Abrahami ætate, jam tum ſupra docuimus contra Cteſiæ fabulas. Ratio vero fugit Africanum, quando ſtatim in Nino primo Aſſyriorum rege exſtinctas vult Babyloniorum illas dynaſtias: utpote qui ipſo auctore haud multum a diluvio cœperit. Fortaſſis Aſſur, primus in Nino urbe Aſſyriorum Monarcha, vicit quidem Chaldæos, hi tamen recuperata libertate propagaverunt potentiam per annos quadringentos & quadraginta, inde demum omni ſunt ab Aſſyriis exuti imperio. Falſum vero & illud eſt, quod ſignificat Africanus, quaſi poſt Ninum uſque ad Monon-Concoleron nulli fuerint Chaldæorum proprii reges. A Nabonaſſare enim ſaltim uſque ad Cyrum non defuiſſe illis reges, ſolus Canon Aſtronomicus Nabonaſſaræus doceat: ne nunc dicam, in ipſis Sacris Merodach Baladanum memorari, quo tempore debilitatum quidem defectione Medorum fuit Aſſyriorum imperium, at nondum exſtinctum.

Porro ex Sacris quidem monumentis, quemadmodum habuerint ſeſe Babylonii ab Abrahamo uſque ad Ezechiam regem, non poteſt peti. Ne quidem in aliis ſcriptis quidquam hujus argumenti exſtat, uſque ad Nabonaſſarem, qui paulum ætate Ezechiam præceſſit, præter unum illud de Semiramide Aſſyria. Beroſus enim, teſte Joſepho *l.* 2. *contra Apion.* μέμφεται Ἑλληνικοῖς συγγραφεῦσιν, ὡς μάθην οἰομένοις, ὑπὸ Σεμιράμιδος τῆς Ἀσσυρίας κτισθῆναι τὴν Βαβυλῶνα, καὶ τὰ θαυμασία κατασκευασθῆναι περὶ αὐτὴν, ὑπ' ἐκείνῃ ἔργα ψευδῶς γεγραφόσι. Qui factum vero, ut a Nabonaſſare rege nova cœperit Chaldæorum numerari æra, divinare difficile eſt. Quidam ſuſpicantur, illo rege priſcam Chaldæis li-

bertatem redditam: ex Sacra tamen historia, etiam procedente tempore, Assyriis Babylonios paruisse, paulo post demonstrabitur. Mihi verosimile fit, Babylonem dudum exhaustam & prope desolatam ab Assyriis rursum fuisse præclare restitutam, dato ipsi primo rege Nabonassare, qui tamen præesset jure clientelari. Videtur huc spectasse Esaias c. XXI. ubi de Tyriorum clade, quam a Babyloniis passuri erant, divinavit: ait enim *versiculo* 13. *Ecce terra Chaldæorum, iste populus non erat: Assur fundavit eam navibus, erexerunt arces illas.* Ita enim hunc locum vertit Santes Pagninus. Jam Esaiæ autem ætate urbem illam fuisse pulchre excultam & ædificiis superbam, liquet ex *c.* XIII. & XIV.

Nabonassaris ævo Babylonem Assyriis fuisse subditam, liquidum est ex Sacris nostris historiis. Etenim Salmanassar, cui decimo sexto Nabonassaræ æræ anno tributarius factus est Hoseas, Israelis rex, usque adeo habuit addictos Babylonios, ut in coloniam eos miserit: ceu legitur II Regum XVII. 24. Post defectionem Medorum & Sennacharibi interitum Merodach Baladan, sive Mardokempadus, videtur alieniore fuisse ab Assyriis animo, utpote qui ausus fuerit cum Ezechia Assyriaci imperii hoste colere amicitiam, quod colligere est ex iis, quæ narrantur II Reg. XX. Esaiæ XXXIX. Paulo post rediisse Babylonem in Assyriorum potestatem, docet historia Manassis regis. De hoc enim II Paralip. XXXI. *Locutus est Dominus ad eum & ad populum illius, & attendere noluerunt; idcirco superinduxit eis principes exercitus regis Assyriorum, ceperuntque Manassem, & vinctum catenis & compedibus duxerunt in Babylonem.* Quinimo in eodem obsequio mansisse Babylonios usque ad Nabuchodonosarem, colligas haud perperam ex iis, quæ de Assyriorum superstite, post Medorum defectionem potentia, supra disseruimus. Etiam hinc sane videtur dictus Nabuchodonosor Danieli *caput aureum.* Enimvero illum fuisse sui juris, imo regem regum fuisse, certum est. Jam tum Nabopolassari tamen videtur Berosus magnam vim & potentiam tribuisse. Ita enim loquitur apud Josephum *l.* I. *contra Apionem*, & qui Josephum descripsit, Eusebium *l.* 9. *præparat. c.* 40. quasi Nabopolassar Satrapam constituerit, qui præesset Ægypto, Syriæ, & Phœniciæ: contra illum enim rebellantem missum a patre sene Nabuchodonosarem. Verum falsus est Berosus, & fefellit alios. Conferentibus enim Sacram historiam est manifestum, illum, contra quem duxit exercitum Nabuchodonosor, quemque omni Syriæ & Phœniciæ ditione exuit, imo Ægypti parte aliqua mulctavit, esse Nechum Ægypti regem. Hic vero non contra Babylo-

bylonios, sed adversus Assyrios insurrexit, ut diserte legitur 1 *Reg. c.* XXIV. 29. Nec in Sacra historia ullum exstat vestigium potentiæ Babyloniorum, per Syriam aut in Ægyptum usque sese porrigentis, ante Nabuchodonosarem, utpote quæ indubie involvisset res Judaicas. Sed & ex Herodoti *l.* 2. constat, illum, qui tum Ægypto præfuit, Nechum regem multum valuisse potentia, nec alterius arbitrio fuisse obnoxium.

Primus itaque libera potestate Babyloniis Nabuchodonosor imperavit. Et vero hunc cum Medis, Assyriaci imperii summis hostibus, imo eversoribus, summam coluisse amicitiam, ex Beroso est manifestum. Uxorem enim habuit Medicam, adeo sibi adamatam, ut in ejus gratiam hortum pensilem construxerit. Testatur id Berosus apud Josephum *l.* 1. *contra Apionem*; cui potius crediderim, quam Ctesiæ, quo auctore refert Diodorus *l.* 2. *c.* 10. hortum illum a Syro quodam rege in gratiam pellicis Persicæ institutum esse. Dixeris illam Cyaxaris fuisse filiam. Pacem inter Lydos & Cyaxarem Babylonii regis interventu coiisse, testatur Herodotus *l.* 1. qui, etsi regem illum Labonitum appellet, non potest tamen alium, quam Nabuchodonosorem significare, ut qui unus tum regno Babylonio præfuerit. Megasthenes, teste Abydeno apud Euseb. *l.* 9. *præparat. c.* 41. narrat, conquestum Nabuchodonosarem de nimia auctoritate aulici cujusdam Medi, quem Darium Medum esse, post Ewilmerodachi parricidam simul & Nabuchodonosaris generum, alias demonstratur. Si Alexandro Polyhistori credimus, Medico auxilio usus est Nabuchodonosor in expugnanda Hierosolyma. Verba Alexandri refert Eusebius *l.* 9. *præparat. c.* 37. neque caussæ satis est, cur illud in dubium vocarit, vel negaverit potius, Josephus Scaliger. Usque adeo vero Medis conjunctus non potuit non ab Asyriis alieno esse animo. Et vero certum est, primis imperii illius annis Ninum ipsam a Cyaxare esse destructam.

Primum igitur a Nabuchodonosare cœpit novum illud augustum Babylonium regnum; non quidem cum Asyriaco comparandum, superans tamen forte ejus terræ omne anteactum ævum. Certe potentiam Nabuchodonosaris non Sacri tantum codices loquuntur, verum etiam Alexander Polyhistor, Abydenus, & qui primo loco erat memorandus Berosus, locis ante laudatis. Attamen minus videtur verosimile, quod Abydenus habet ex Megasthene, Nabuchodonosarem in Lybiam atque Iberiam facto impetu, utriusque jam domitæ colonias in dextram Ponti plagam deportasse, aut quod ex Megasthene scribit Strabo *l.* 15. Ναβοκο-

δρόσορον

δρόσερον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις ἐυδοκιμήσαντα Ἡρακλέυς μᾶλλον, ἕως ςηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodonoſar, cujus apud Chaldæos fama, Herculem vincit, ad columnas venit cum exercitu.* Aut denique, quod ex Megaſthene habet Joſephus *l.* 1. *contra Apion.* illum magnam Africæ & Hiſpaniæ partem ſubjugaſse. Etenim & Sacræ literæ videntur Ægypto claudere Nabuchodonoſaris potentiam, & Herodotus Medis attribuit Aſiaticum illud ad Pontum imperium. Quidquid tamen ejus ſit, a Nabuchodonoſare condita eſse miranda illa Babylonis mœnia, quæ ad Alexandri uſque ætatem duraverunt, certum eſt. Hinc illa vox glorioſi Regis, Danielis IV. 27. *Nonne hæc eſt Babylon civitas magna, quam ædificavi in domum meam, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei.* Prolixius hiſtoriam ædificatæ ab illo Babylonis perſequitur Beroſus apud Joſephum atque Euſebium, ut & Abydenus apud eundem Euſeb. *l.* 9. *præparat. c.* 41. Ut illa de Nitocri regina, (quæ tamen videtur fuiſse Medica illa uxor Nabuchodonoſaris) Herodoto memorata, omnino ſint falſa. Neque vero eſt quod dicas cum Scaligero, opera illa exſtructa ab uxore, quo tempore furore laborabat maritus. Antequam enim fureret, jam ſtructa erant Babylonis mœnia, ut ex Daniele eſt manifeſtum. Omnino tamen digna ſunt lectu, quæ de Babylone habet Herodotus, ut & quæ de eadem urbe refert Strabo *l.* 15. Diodorus *l.* 2. Curtius *l.* 5. Plinius *l.* 6. *c.* 26. Inter alia dignum animadverſione eſt, a nemine horum ſtructuram Turris alicui regum attribui; quam tamen ita deſcribit Herodotus, ut prope fidem ſuperet. Veriſimile ſane hinc fit, illam Herodoto laudatam Turrim eſse illam Babylonicam, tanta mole poſt diluvium ſtructam, & ſequente demum ætate quaſi redintegratam. Certe rudera ejus longe vetuſtiſſima Babylonicæ Turris, ſaltim ejus, cujus meminit Herodotus, ſuperant hodieque, inaccesſa tamen ob ſerpentum aliorumque venenatorum animalium copiam. Illam vero Turrim ſtatim a diluvio exſtructam, & quidem a gigantibus, etiam Eupolemus & Artapanus tradidit, teſte Alexandro Polyhiſtore apud Euſebium *l.* 9. *præpar. c.* 17. & 18. ne dicam de Abydeno & Sybilla, quorum teſtimonia habet Joſephus *l.* 1. *Antiquit.* Potentia porro Nabuchodonoſaris non ex Sacra tantum hiſtoria patet, ſed etiam ex monumentis Beroſi, Abydeni, Megaſthenis, locis jam laudatis, apud Joſephum, Euſebium, Strabonem. Videndus etiam Demetrii locus apud Clementem *l.* 1. *Stromat.* & Philoſtrati, ut & alterius ex publicis Tyriorum actis apud Joſephum *l.* 2. *contra Apionem.*

Duraſſe præterea illud regnum, a Nabuchodonoſare conditum, uſque ad

ad Cyrum, discere est ex Beroso cumprimis & Abydeno. A quibus perperam videtur dissentire Herodotus, in eo, quod Labynetum ultimum regem, quem illi Nabonidum appellant, tradiderit Nitocri regina fuisse genitum. Idem tamen, quæ de capta per Cyrum Babylone, de exsiccato amnis alveo, deque pavore Babyloniorum refert, mirifice illustrant ea, quæ Jeremias prædixerat *cap.* L. & LI.

Post Cyrum nunquam hactenus terris illis Chaldæorum proprius aliquis rex fuit Babylonis. Ipsius fatum quale suo ævo fuerit, docet nos Plinius *l. 6. Durat adhuc ibi Jovis Beli templum, cetero circuitu in solitudinem rediit, exhausta vicinitate Seleuciæ, ob id condita a Nicatore intra nonagesimum lapidem.* Illud Jovis Beli templum vetustate jam fuisse collapsum, testatur Diodorus Siculus *l.* 11. *c.* 9. qui de Babylone ipsa ita loquitur *c.* 10. *Regias & alias structuras partim tempus omnino abolevit, partim corrupit. Nam & ipsius Babylonis exigua quædam portio nunc habitatur, maximaque intra muros pars agrorum cultui est exposita.* Solitudinem urbis, ipso illo templo etiam diruto, latius descripsit multo post Benjamin Tudelensis Judæus in *Itinerario.* Quibus si addas, quæ de ruderibus Babyloniæ urbis Leonhardus Rauwolfius, *αὐτόπτης* & dignissimus fide testis, patrum memoria scripsit, veneraberis nobiscum divinam veritatem prædictionum Esaiæ & Jeremiæ de fatali florentissimæ quondam urbis excidio.

CAPUT XII.

Canonem Mathematicum Nabonassaræum, in annis Regum Babyloniorum, non mereri fidem.

NOmina regum Babyloniorum a Nabonassare ad Nabonidum, quem devicit Cyrus, ex Canone quodam mathematico depromsit Josephus Scaliger *l.* 3. *canonum Isagogicorum p.* 285. Illum misere contaminatum esse, merito deplorat, eoque ex conjectura regum tempora aliter partitur. Post Scaligerum Calvisius & alii eundem Canonem, aliter tamen conformatum, dederunt. Videtur autem vel hoc vel alio simili jam tum usus Ptolemæus. Non tamen annos regum, quos ille designat, licet cum Canone nostro componere: ex. causa, refert Ptolemæus *l.* 5. *c.* 15. defectionem Lunarem observatam anno quinto Nabopolassaris, centesimo vicesimo septimo Nabonassaris: ille autem annus Nabonassaris non potest esse Nabopo-

bopolassaris quintus; sed, si sane decimus septimus Nabonidi est Nabonassaræus ducentesimus septimus juxta Canonem meliorem, annus Nabonassaræus 127. fuerit Nabopolassaris septimus. Quo simul liquet, quantum falsus sit Joannes Bainbridge Anglus, qui Canonem illum, tanquam sit a Ptolemæo ipso profectus, & post a Theone ad Theodosium Magnum productus, cum Procli Sphæra & Ptolemæi hypothesibus Planetarum Londini publicavit excerptum ex MSS. libro Κανόνων Προχείρων. Nec enim a Ptolemæo esse potest, quod a Ptolemæo dissentit. Ne a Theone quidem esse illa additamenta Canonis, argumento est, quod in iis Julianus Cæsar audiat *παραβάτης*, quo nomine profecto non fuit dictus Theoni, homini pagano.

Ut autem, quod res est, de auctoritate illius Canonis dicamus, videtur nulli illius Canonis exemplari, quoad regum quidem Babyloniorum tempora, multum fidei tribuendum. Quod illorum attinet tempora inquam. Nec enim nunc in dubium vocaverim, utrum historiæ illæ Eclipsium, quas habet Ptolemæus, vere contigerint illis Nabonassaræ æræ annis, quos notavit Ptolemæus. At in Babyloniorum regum calculo, (ut de his solis nunc agam) quis vel Ptolemæo vel Canonibus illis nostris crediderit, cum certum sit, abire illos a luculentissimis illis fragmentis Berosi, quæ Josephus recitavit libro primo contra Apionem, & ex illo Eusebius retulit *l.* 9. *προπαρασκευῆς c.* 40. Neque vero in aliquo, quod nunc exstat, exemplari Canonis fit mentio Labosoroardochi, quem integros tamen novem menses regnasse, testatur Berosus. Præteriit vero eundem & Ptolemaicum, si quintus Nabopolassaris est CXXVII. Nabonassaræus. Paulo etiam post ostendemus Ewilmerodacho tribuendos annos quinque, Canon tamen non nisi duos agnoscit.

Id mirum, Josephum Scaligerum tempora (ut de prioribus non dicam) ultimorum Babyloniæ regum ex libitu ordinasse, non tantum contra mathematici Canonis fidem, verum etiam adversus ea, quæ aperte Beroso sunt prodita. Etenim Nabopolassar regnavit Beroso 21. annos, Scaligero 29. Nabuchodonosor Beroso quadraginta tres, Scaligero XXX. Ewilmerodach Beroso (ut quidem vulgo legitur) II. Scaligero VI. Niriglissoroor Beroso IV. Scaligero V. Labosoroardochus a Scaligero omittitur, cui Berosus tribuit menses novem. Tanta audacia in mutandis temporibus contra fidem veterum monumentorum profecto ferenda non est.

CAPUT XIII.

Belſaſarem & Darium Medum Babyloniorum Reges Danieli memoratos, illum Ewilmerodachum, hunc Niriglissoroorem Beroſi eſſe, Scaligeri ſententia rejecta, oſtenditur.

BElſaſar & Darius Medus Danieli commemorati, quibus nominibus a Beroſo, aliiſque ſcriptoribus appellentur, non una eſt Doctorum ſententia. Ut cum uno Scaligero hodie agamus: viſum illi eſt Belſaſarem eſſe Laboſoroardochum, alterum autem Nabonidum. Neutrum verum eſt. Nabonidus enim non Medus fuit, ſed Babylonius. Diſerte Beroſus: *ἀπολομένȣ δὲ τȣ́τȣ, συνελθόντες ὁι ἐπιβȣλεύσαντες ἀυτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννίδῳ τινὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ὄντι ἐκ τῆς ἀυτῆς ἐπισυϛάσεως.* Darius item, ubi regnum aggreſſus eſt, natus jam fuit annos ſexaginta duos, teſte Daniele *c.* v. *v.* 31. Nabonidus vero longe videtur fuiſſe junior ætate: ut qui non tantum ſeptem decem annos regno Babylonio præfuerit, ſed victus etiam a Cyro diu ſuperfuerit in Caramania, ut narrat Beroſus. Veroſimile porro eſt, quin etiam placuit ipſi Scaligero, Medum illum, de quo apud Megaſthenem conqueritur Nabuchodonoſor, quod cives Babylonios ſit proditurus, eſſe Darium Medum. Nabonidus vero prælio decertavit contra Cyrum pro Babylonico regno, nec non urbis mœnia ſolito ſplendidiora fecit, quod eſt regis rempublicam non prodentis, ſed amantis. Belſaſar præterea filius fuit Nabuchodonoſaris; ut quinquies diſertis verbis legitur Danielis *V.* Laboſoroardochus vel Labaſoaraſchus autem filius fuit Niriglisſorooris, teſte Beroſo & Abydeno. Laboſoroardochus, eodem Beroſo atque Abydeno teſte, adhuc puer regni gubernaculis admotus fuit, pariter & a ſuis jugulatus: Belſaſar autem jam aluit uxorum & concubinarum gregem, & a Daniele perſtringitur, non ut puer aliquis, ſed jam adultior, & qui ex ſuo arbitrio dudum rem geſſerit. Laboſoroardochus novem tantum menſes regno præfuit, quod ſcribit Beroſus: Daniel vero *cap.* IIX. *v.* I. memorat annum tertium regis Belſaſaris. Cauſatur quidem Scaliger, patrem Laboſoroardochi regnum nomine filii adminiſtraſſe, itaque annos Belſaſaris eſſe eoſdem cum annis Niriglisſorooris. Verum hæc nullo fulta teſtimonio Scaligeri hariolatio eſt.

 Scali-

Scaligeri itaque rejecta sententia, videtur nobis verisimillimum, Belsasarem esse ipsum Ewilmerodachum, adeoque Darium Medum Beroso dici Nirigliſſoroorem. Enimvero Ewilmerodachum Nabuchodonosari patri successisse, non Berosus tantum & Abydenus, sed ipsæ Sacræ literæ aliquoties prodiderunt. Alium ejusdem filium itidem regno admotum esse, contra Berosum est pariter & Abydenum. At vero jam tum dictum est, Belsasarem regem filium fuisse Nabuchodonosaris. Non potest itaque Belsasar esse alius, quam ipse Ewilmerodach. Idem confirmat vita, quam Belsasari Daniel, Ewilmerodacho Berosus attribuunt, Ἐυιλμαλὄρȣχος, inquit Berosus, προςὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς. Talem vero omnino se præbet Belsasar apud Danielem, ut qui in convivio nocturno ebrius fuerit interemptus. Unum videtur opinioni huic obstare: quod nempe Berosus huic annos tantum duos tribuat, tertium autem Belsasaris annum commemoret Daniel. Sed nos infra demonstrabimus, mendosum esse Berosi illum locum, & Ewilmerodacho tribuendos annos quinque.

Si Belsasar autem est Ewilmerodachus, non potest non Nirigliſſoroor esse Darius. Nirigliſſoroorem autem fuisse alienigenam, etiam Berosus tacite significat, narrans, interfecto hujus filio, electum aliquem Babylonium in regem. Pulchre etiam congruunt regni anni quatuor homini jam sexaginta duos annos nato, ubi regia potiri cœpit dignitate. Quod Daniel quoque memorat, interfecto Balsasari successisse Darium, convenit apprime homini, qui regi interfecto quasi jure quodam successit. Jure autem aliquo Nirigliſſorooris successio nititur, utpote qui fuerit Nabuchodonosaris gener. Nec vero est quod mireris, hominem Medum allectum esse in generum Nabuchodonosaris, maximi regis Babyloniorum. Videtur enim & ille Darius natus familia regia Medorum, eoque dictus Danieli c. IX. filius Assueri de semine Medorum. Adhoc uxor Nabuchodonosaris Meda fuit, eoque suæ gentis homines indubie, quoad potuit, ad dignitates summas evexit. Medici autem sanguinis fuisse Nabuchodonosaris uxorem, diserte testatur Berosus apud Josephum *l.* I. *contra Apionem.* Accedit, quod Medus ille, de quo conqueritur Nabuchodonosar apud Megasthenem, fuerit jam tum vivo Nabuchodonosare τὸ Ἀσσύριον αὔχημα. Quam existimationem rebus præclare gestis indubie commeruit.

CAPUT XIV.

De initio & fine Septuaginta annorum captivitatis Babylonicæ, eorumque cum historia Babyloniorum Regum collatione.

UNde initium capi, & ubi finis poni debeat septuaginta annorum servitutis Babylonicæ, res est haud parum decisu difficilis. Nos de fine agemus primum.

Scaligeri quidam sectatores illum connectunt cum anno periodi Julianæ 4183. Cyri Persici regni vicesimo nono, qui sit decimus post devictum in Nabonido regnum Babylonium, idemque liberationis primus a servitute. Quod omne est falsum. Primo enim Sacræ literæ septuagesimum illum annum ab anno liberationis per Cyrum diserte distinguunt. 2 Paralipom. XXXVI. 21. *Ut compleretur sermo Domini ex ore Jeremiæ, & celebraret terra sabbatha sua: cunctis enim diebus desolationis egit sabbathum, usque dum complerentur septuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Persarum, ad explendum sermonem Domini, quem locutus fuerat per os Jeremiæ, suscitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum.* Jeremiæ XXV. 11. *Et omnes gentes istæ servient regi Babylonis septuaginta annis. Cumque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis.* Danielis etiam IX. 2. scribitur, complendos esse septuaginta annos. Si completi autem fuerunt anni septuaginta, annus liberationis per Cyrum proxime demum est consequutus. Secundo, adversatur etiam Sacris literis, integrum decennium durasse captivitatem post potentiam Babyloniorum jam sublatam e medio. *Servient* (ait Jeremias) *gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis: cumque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis.* Septuaginta itaque annis illis captivitatis salva fuit potentia Babyloniorum regum. Tertio, absurdum est, Judæos alium annum Cyri primum appellasse quam eum, quo ille Judaicæ genti incepit imperare. Vulgaris sane loquendi mos id haud patitur. Certe Daniel illum a Scaligeri asseclis designatum annum non agnovit primum Cyri. Memorat enim ille *cap.* X. I. tertium annum Cyri: cum autem Cyrus omnium veterum consensu regnaverit tantum annos triginta: sive eundem velis esse cum Scaligero annum ultimum captivitatis cum primo liberationis, sive diversum, quod Scripturæ esse consentaneum, modo demonstravimus, adeoque si annus liberationis & Cyri primus, Scripturæ

 laudatus,

laudatus, fuerit vel vicesimus nonus vel tricesimus regni Persici, satis apparet, tertium aliquem Cyri annum non potuisse a Daniele numerari. Esdras porro ita etiam loquitur, ut haud obscure pateat, Cyrum post primum illum, imo & secundum annum aliquamdiu superfuisse. Meminit enim & ille anni secundi reditus ex captivitate *cap.* III. 8. & *cap.* IV. narrat post demum in aula Cyri per delatores fuisse impeditam exstructionem Templi. *Conduxerunt autem*, inquit, *adversus eos consiliatores*, *ut destruerent consilium eorum*, *omnibus diebus Cyri regis Persarum.* Quomodo profecto non solet loqui Scriptura, nisi de aliquot annorum spacio. Nulla præterea caussa fingi potest, quare demum decennio post devictos Babylonios libertati restituerit Cyrus populum Judaicum. Falsum etiam est, illo anno primum per Asiam rerum potitum esse Cyrum, adeoque hunc annum imperio per Asiam dedisse initium. Destructis enim dudum regnis Medorum, Lydorum, Babyloniorum, quid defuit, cur Cyrus jam ante non audierit Asiæ dominus? Quid vero etiam Judæis, cum Asiæ regionibus aliis extra Babylonicam sitis, fuit rei, ut ab illis superatis annos Cyri numeraverint?

Omnia hæc planissima sunt, si septuagesimum annum servitutis dixeris esse decimum septimum Nabonidi, & primum liberationis annum primum Cyri in regno Babylonico, qui scilicet septimum decimum Nabonidi sequitur: ut ultimus servitutis, ultimus etiam sit regni Chaldæorum, & primus liberationis, primus ille, quo subjecti fuerunt cum Babyloniis Judæi Cyro. Ita sane omnes illi septuaginta anni fuerunt sub regibus Babyloniæ: ita primus Cyri fuit primus imperii illius in Judæos: ita denique superfuerunt aliquot anni a primo Cyri adusque mortem illius, utpote quum Cyri post Nabonidum primus sit Nabonassaræus 210. ultimus autem Nabonassaræus 218. si sane credimus calculo Canonis mathematici.

Si autem finis servitutis illius ita sese habet, nemini non liquet, initium ejus minime omnium esse computandum a clade & carcere Babylonico regis Zedekiæ. Verisimilius illud duxeris cum Scaligero & aliis, a captivitate Jechoniæ: præsertim cum favere videantur Jeremiæ verba *c.* XXIX. 10. ad exules: *Hæc dicit Dominus*, *cum cœperint impleri septuaginta anni*, *visitabo vos*, *resuscitabo super vos verbum meum*, *ut reducam vos ad locum istum.* Attamen ne ita quidem septuaginta annos compleveris. Rectissime videtur numerari exordium illud ab anno quarto Jojacimi, qui est Nabonassaræus, observante quidem Scaligero, centesimus quadrage-

dragesimus. Est autem ille, quo septuaginta annorum servitutem per Jeremiam Judaico populo Deus ipse indixit, ut liquet ex *cap.* 25. Jeremiæ. Ab hoc, sane si annos servitutis numeraveris, septuagesimus incidit in Nabonassaræum 209. adeoque illum, qui Cyri in Babylone imperium proxime antecedit. Ab eo vero usque tempore omnino cœpit servitus Babylonica. Daniel. I. I. *Anno tertio regni Joacim regis Judæ, venit Nabuchodonosor rex Babylonis in Jerusalem, & obsedit eam; & tradidit Dominus in manu ejus Joacim regem Judæ, & partem vasorum domus Dei, & asportavit ea in terram Sennaar in domum Dei sui, & vasa intulit in domum thesauri Dei sui. Et ait rex Asphenati præposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel, & de semine regis & tyrannorum.* Annum tertium vero appellat Daniel Joacimi illum, quo venit Babylonius obsessurus Hierosolymam. Cum quarto enim anno demum incepit servitus ipsa: neque enim initio quarti adhuc paruisse Judæam Nabuchodonosari, argumento sunt verba Jeremiæ *c.* XX. ubi id demum futurum dicitur. Non faciunt vero illa supra ex Jeremiæ *c.* XXIX. adducta pro Scaligero, licet videri possint facere. Epistola enim illa Jeremiæ missa est ad omnes exules, quotquot abduxerat Nebucadnezar, ceu liquet ex *vers.* 5. Ante Jechoniam autem complures jam abductos, certum est. Sane ex Sacris literis nostræ sententiæ nihil objici videtur posse, quod sit quantivis ponderis.

Obiter tamen notandum venit, in computatione annorum captivitatis Jechoniæ videri Jeremiam & Ezechielem uno anno differre. Etenim secundum auctorem Historiæ sacræ Regum & Jeremiam primus ille Jechoniæ incidit in annum ultimum undecimum Joacimi, secundum autem Ezechielem primus ille est item primus Zedechiæ: ceu patet conferentibus Ezechielis *caput* 24. *v.* I. cum *cap.* 25. *l.* 4. Reg. *v.* I. indubie, quoniam in confinio regni & Joacimi, & Zedekiæ isthæc Jechoniæ captivitas contigerit. Ceterum hæc Jechoniæ captivitas in aliud tempus incidit, atque illa altera per septuaginta annos duratura: itaque non nisi obiter hæc animadversio huc pertinet.

Major difficultas est, quomodo hæc nostra cum Chaldæorum regum historia componenda sint. Equidem quartum annum Joacimi esse primum Nabuchodonosaris, omnino constat. Diserte Jeremias *c.* XXV. I. *ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis.* Cui consonat, quod anno octavo Nabuchodonosaris Jechoniam captum fuisse, scribatur 2 Reg. XXIV. 12. ille autem captus sit anno undecimo Joakimi. Nec vero est, quod su-

spicemur,

ſpicemur, ab illo quarto Joakimi anno exordium ducendum tantum ejus temporis, quo Judæis moleſtus fuit Nabuchodonoſor, non ſignificari autem ſimpliciter annos regni Babylonii. Numerare enim & Scripturam Sacram annos Nabuchodonoſaris XLIII. liquet ex eo, quod captivitatis Jechoniæ tricesimum ſeptimum conſtituat Ewilmerodachi primum, 2 Reg. XXV. 21. & in appendice Jeremiæ *c.* LII. 31. Nimirum octavus Nabuchodonoſaris primus eſt captivitatis Jechoniæ, ſeptem autem anni additi ad triginta ſex, quot effluxerunt ab captivitatis illius exordio ad Ewilmerodachum, conficiunt annos ſolidos quadraginta tres. Totidem autem annos Babylonici regni Nabuchodonoſari attribuit Beroſus in fragmento apud Joſephum *l.* 1. *contra Apionem*: totidem habet etiam Canon mathematicus Nabonaſſaræus. At iis, qui poſt Nabuchodonoſarem regno Babylonio præfuerunt, neque Beroſus, neque Canon eam annorum ſummam adſcribit, ut ſeptuagenariæ illius reliquum abſolvas. Conſentiunt quippe Beroſus & Canon, Ewilmerodachum tantum duos, Niriglissoroorem quatuor, Nabonidum ſeptem decem annos regnaſſe. Addit Beroſus novem menſes Laboſoroardochi. Itaque ſecundum Beroſum a Nabuchodonoſaris exordio, ad ultima Nabonidi tantum effluxerunt anni *66.* & menſes novem. Totidem annos habet Canon, nullis adjectis menſibus.

Cum adeo autem accurate heic ſeſe habeat numerorum in Sacris codicibus ratio, non eſt fortaſſis quod hæc nos cura mordeat. De Canonis fide jam antehac monuimus. Etiam vero nec a Beroſo obſervatam accuratam temporis, ut & rerum geſtarum, rationem, ipſa illius fragmenta plus ſatis indicant. Mihi error videtur eſſe in annis Ewilmerodachi: atque huic non duos, ſed quinque tribuendos, eoque in ipſo Beroſo pro litera numerali β ſcribendum ε. Ducit me huc ipſa Scriptura Sacra, memorans annum tertium Belſaſaris, quem Ewilmerodachum eſſe, jam oſtendimus. Certe ipſo Scripturæ Sacræ teſtimonio conſtat, Ewilmerodachum plus quam duobus annis regnaſſe. Num a librario, an Beroſo ipſomet, erronea illa ſit annorum conſignatio, haud facile dixerim. Id notum, libro *Antiquitat.* X. *c.* 12 a Joſepho tribui Ewilmerodacho annos XVIII. & Niriglissoroori annos XL. qui, cum alias ſit ſectatus Beroſum, argumentum dat, quanti ſoleant in numerandis annis per librariorum incuriam (neque enim dixerim hoc ab ipſomet eſſe Joſepho) errores ſuccreſcere. Ceterum Ewilmerodachum quinque annos regnaſſe, teſtatur quoque in Chronico Græco, nondum typis edito, Georgius ille, qui

ἁμαρ-

ἁμάρτωλον & Syncellum ſeſe dixit, alius tamen ab illo celebri Taraſii Patriarchæ Conſtantinopolitani Syncello Georgio. Ita enim habet codex V. C. Thomæ Reineſii, quem inſpexi: μέτα δε Ναβȣχοδονόσορ ἐβασίλευσεν Ουιλμερόδοχ ὕιος ἀυτȣ̃ ἔτος ε. Non eſt quidem ſcriptor iſte magni pretii, videtur tamen & ille incidiſſe in meliorem annorum iſtorum annotationem.

CAPUT XV.

Hiſtoriam Ægyptiam Herodoti, a Pſammiticho uſque ad Cambyſem, Sacris literis, adeoque veritati, ſic ſatis eſſe conſentaneam.

QUæ de regibus Ægypti narrat Herodotus, alia ſibi a ſolis Ægyptiis accepta profitetur, alia autem ſimul ab aliis, Græcis puta, eoque ſuæ gentis hominibus. Ubi enim eorum hiſtoriam ad Sethonem uſque, Vulcani Sacerdotem, aut potius duodecim ἄρχοντας, hujus ſucceſſores perduxiſſet, ſcribit: *Atque hæc quidem Ægyptii ajunt. Quæ vero ceteri homines cum Ægyptiis conſentientes memorant in hac regione fuiſſe geſta, hæc jam explicabo.* Prudenter profecto. Etenim in quæ & aliæ gentes cum Ægyptiis conſentiunt, majoris utique ſunt fidei atque illa, quæ ſolo Ægyptiorum teſtimonio nituntur. A Pſammitichi autem ætate non potuerunt ſane Græcis ignotæ eſſe res Ægyptiorum, utpote quum ab eo uſque tempore Ægyptus acceperit colonias Græcas, & inter utrumque populum floruerint commercia. Recte enim Herodotus: *Poſt ſedes ab iſtis* (Jonibus & Caribus) *in Ægypto collocatas, Græci cum illis commercium habuerunt: & nos res in Ægypto geſtas, a Pſammiticho rege exorſi, quæ deinceps exſtiterunt, ea ſine ambiguitate nota habemus.*

Cum vero autem illa conſentire, argumento etiam eſt codex Sacer, utpote quum ea, quæ de Ægypti regibus ſcribit, ſic ſatis accurate conveniant cum nominibus, temporibus, & rebus geſtis regum Ægyptiorum uſque a Pſammiticho ab Herodoto commemoratis. Ita Pſammitichum poſt undetriginta annorum obſidionem Azoton amplam Syriæ urbem cepiſſe, ſcribit Herodotus. Azotum autem ſive Aſdod magnam cladem fuiſſe paſſam, etiam ex Jeremia colligere eſt; qui anno primo Nebucadnezaris juſſus eſt a Deo cum aliis, tum *reliquiis Azoti* imminentes calamitates annunciare, *cap.* XXV. *v.* 20. Nechus rex, Pſammitichi ſucceſſor nominatim memoratur in Sacris voluminibus aliquoties. Quod porro

Herodotus memorat, illum cum Syris terreſtri acie congreſſum in Magdolo, victoriaque potitum eſſe, & poſt prælium Cadyti magna Syriæ urbe; optime quadrat victoriæ Nechi contra Joſiam regem, quæ memoratur *l.* 4 *Regum cap.* XXIII. 29. & 2 *Paralipom.* XXXV. 20. Tantum locus prælii perperam ab Herodoto appellatus eſt Magdolum, cum ſit Mageddum: decepto indubie affinitate vocis, quodque Magdolum eſſet notius, utpote urbs Ægypti, cujus regionis omnia Herodoto fuerunt notiora Syriacis aut Palæſtinis. Imo veroſimile videtur, Cadytum illam Herodoto memoratam, eſſe ipſam Hieroſolymam, iſthoc forte nomine Ægyptiis olim appellatam: certe poſt prælium hanc captam a Necho, manifeſtum eſt ex 2 *Paralipomen.* XXXVI. 3. Incidit autem illa victoria Nechi in annum ejus fere quintum, ſi Herodoti & Sacri codicis hiſtorias temporum conferamus. Ad illud, quod Herodotus narrat, Nechum claſſibus etiam pugnaſſe, referendum fortaſſis eſt id, quod Jeremias innuit *cap.* *XLVII.* 1. 2. Gazam a Pharaone percuſſam eſſe: portu quippe nobiles fuiſſe quondam Gazæos, vel ex Strabone conſtat. Nihil habet quidem Herodotus de bellis Nechi & Nabuchodonoſaris, ea tamen tempora Necho aſſignat, ut primus Nabuchodonoſaris annus, quo Nechi exercitum ad Euphratem devicit, teſte Jeremia *cap.* XLVI. 2. imo omnia, quæ hactenus fuerant juris Ægyptii ab Euphrate uſque ad Nilum, in ſuam poteſtatem redegit Nabuchodonoſar, ut habetur 4 *Reg.* XXIV. 7. incidat in annum Nechi circiter octavum.

De Pſammis regis memorabilibus geſtis non in Herodoto minus, quam in Sacro codice altum eſt ſilentium. Quando Hieroſolymam cepit Nabuchodonoſor, Ægypto præfuiſſe jam forte in quintum annum regem Apriem, tempora ab Herodoto indicata ſupputantibus manifeſtum eſt. Jeremias vero *cap.* XLIV. 30. regem illum appellat itidem Hophra. Eundem occiſum iri ab hoſtibus, ſanctus vates prædicit, & factum eſſe, narrat Herodotus. Quæ de Apriæ tamen fortuna ſcribit Herodotus, non videntur cum Sacris literis conſentire. Herodotus enim diſerte teſtatur, fuiſſe illum ſecundum Pſammitichum, omnium illius ætatis regum fortunatiſſimum, donec clade ingenti a Cyrenæis accepta, ſubditi adverſus illum rebellaverunt, a quibus per Amaſim victus & poſt occiſus ſit. Contra & Jeremias *cap.* XLIII. XLIV. & XLVI. & Ezechiel *cap.* XXIX. XXX. XXXI. XXXII. conſtanter uno quaſi ore Ægypto ejuſque regi excidium minitantur per regem Nebucadnezarem. Quæ vaticinia, ſi effectu non caruerunt, neceſſum eſt, calamitates illæ evenerint tandem regi Apriæ, ut cujus

cujus annus ultimus incidat forte in Nabuchodonosaris quadragesimum, Nabonassarææ æræ CLXXVII. Sane solere nonnunquam Deum commeritas & indictas pœnas sive remittere, sive differre in aliud tempus, notum est. Non ausim tamen profiteri, nihil mali secutum tantas Dei minas: eoque verisimilius videtur dictu, lapsum memoria, aut falsis narrationibus Herodotum, Cyrenæis adscripsisse cladem illam, quæ Apriæ hactenus fortunato exitium attulit, quum tribuenda fuerit Babyloniis. Neque vero solæ Sacræ literæ nos docent, mala ejusmodi Deum Ægyptiis minitatum: sed & Megasthenes olim tradidit, a Nabuchodonosare Africam domitam, incolis inde in Ponto proximas regiones abductis, quod fieri non potuit, nisi subacta ante Ægypto. Habet vero illud ex Megasthene Strabo *l.* XV. Josephus *l.* I. *contra Apionem*, Abydenus apud Eusebium *l. IX.* προπαρασκ. *cap.* 41. Josephus ipse *l. X.* ἀρχαιολογίας *c. XI.* scribit: Τῷ πέμπτῳ τῆς Ἱεροσολύμων πορθήσεως ἔτει, ὅ ἐστὶ τρίτον καὶ εἰκοστὸν τοῦ Ναβουχοδονοσόρου, στρατεύει ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὴν κοίλην Συρίαν, καὶ καταχὼν αὐτὴν, ἐπολέμησε καὶ Ἀμμωνίτας καὶ Μωαβίτας, ποιησάμενος δὲ ὑπήκοα ταῦτα τὰ ἔθνη ἐνέβαλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καταστρεψόμενος αὐτήν. καὶ τὸν μὲν τότε βασιλέα κτείνει, καταστήσας δ' ἕτερον τοὺς ἐν αὐτῇ πάλιν Ἰουδαίους αἰχμαλωτίσας ἤγαγεν εἰς Βαβυλῶνα. *Quinto excidii Hierosolymitani anno, qui est vicesimus tertius Nabuchodonosaris, exercitum duxit ille in Syriam Cavam, eamque obtinens oppugnavit & Ammonitas & Moabitas. Subactis autem sibi illis gentibus trajecit in Ægyptum, eamque subvertit. Ac regem quidem qui tum erat occidit, alio autem constituto, qui ibi erant Judæos iterum capiens abduxit in Babylonem.* Hæc Josephus. Verum haud parum dubito, num id ipsum certo aliquo fultus testimonio narret. Certe aut omnia, quæ de Apriæ & Amasis temporibus narrat Herodotus, itidem sunt falsa, aut id certe falsum est, omnia hæc contigisse quinto post Hierosolymitanum excidium anno, utpote quum ille ab ultimo Apriæ sic satis diu absit. Quidquid vero sit de Josephi testimonio illo, tamen Ægyptum male esse a Nabuchodonosare mulctatam, non sane videtur temere esse negandum.

CAPUT XVI.

Ægyptios ipsos non videri habuiſſe rerum ſuarum paulo antiquiorum certam hiſtoriam literis conſignatam.

RErum Ægyptiarum hiſtoriam a Pſammiticho uſque, qualis illa tradita eſt ab Herodoto, ſic ſatis eſſe ſimilem vero, ex iis, quæ diximus, eſt manifeſtum. Reliquæ autem omnis antegreſſi ævi longe alia videtur eſſe ratio. Etenim in ea nihil nos poſſunt juvare teſtimonia aliarum gentium, unam ſi Judaicam excipias. Græcis ſane ante Pſammitichum nihil cum Ægyptiis fuiſſe commercii, abunde teſtatur Herodotus. Strabo etiam *l. XVII.* diſerte ſcribit, primis Ægypti regibus, omnes navigantes fuiſſe inviſos, imprimis Græcos, quod prædones eſſent & piraticam exercerent. De Pſammiticho etiam Diodorus *l. 1. cap. 67. Primus omnium Ægypti regum gentibus aliis peregrinæ regionis emporia patefecit, magnamque navigationibus exterorum ſecuritatem præſtitit; nam rerum ante ipſum potiti inacceſſam peregrinis Ægyptum faciebant, appulſos vel morte vel ſervitute mulctantes. Buſiridis equidem impietatem inhoſpitalitas gentis tam famoſam Græcis reddidit.* Merito proinde in dubium quiſque prudentior vocaverit, num quam fidem mereantur etiam illa, quæ ſoli Ægyptiorum ſacerdotum narrationi ſeſe debere, diſerte Herodotus noſter profeſſus eſt. Et quidem dixerit hoc fortaſſis, quoniam eſt veroſimile, ſacerdotes notaſſe res quaſque memorabiles, ex libro autem recenſita ſibi, ſi non omnia, ſaltim pleraque a ſacerdotibus, ſcribit Herodotus.

Ceterum eſto, ex libro omnia illa fuerint narrata, tamen non poſſe quem tuto credere iſti narrationi, argumento eſt, quod vel ipſis Ægyptiis ſacerdotibus defuerint antiqui annales fide digni, vel vero nemo illorum ex monumentis iſtis integra fide quidquam aliis retulerit. Utrum horum ſit verius, haud facile fortaſſis eſt definitu. Neque enim videtur veroſimile, defuiſſe Ægyptiis tanto in ſacerdotum numero, qui ſaltim rudi modo confecerint annales, quum apud Romanos, doctrinæ haud perinde deditos, hanc curam ſibi ſumpſiſſe Pontifices maximos uſque ad P. Mucium, ex unius M. Tullii libro, quem de Oratore inſcripſit, abunde notum eſt. Sed & Fl. Joſephus *l. 1. contra Apionem* affirmat, in gente Ægyptiorum publica auctoritate res geſtas quaſque memoriæ traditas

traditas esse. Si tamen hoc factum, necessum profecto est, vel illos Ægyptiorum non bona fide ab omnibus esse sacerdotibus conscripta, vel vero nihil pene ex illis monumentis ad alios sincera fide pervenisse.

Hoc ipsum autem liquet sole clarius, primum ex miro dissensu narrationum Ægyptiacarum. Etenim res gentis illius regum ex sacerdotum ore etiam Diodorus Siculus prodidit, exserte scribens *l.* I. *cap.* XLIV. *De omnibus sacrorum librorum monumenta habent sacerdotes, per longam a vetustissimis temporibus successionem tradita: quanta cujusque magnitudo, qualis natura fuerit, & quid suo quisque tempore egerit.* Similiter Manethon Sebennita, sacerdos Heliopolitanus, historiam suam (quam ab ipso mundi initio exorsus ad Darium Codomannum perductam tribus tomis obtulit Ptolemæo Philadelpho, ceu videre est in Eusebii Chronicis) itidem sibi descriptam ex antiquissimis libris est professus. Eusebius excerpta operis daturus, ita loquitur: *Ex libris Manethonis Sebennitæ, qui cum temporibus Ptolemæi Philadelphi summus sacerdos sacrorum esset, (Ægypti idolorum) eruit ista ex columnis in Seriadica terra positis, sacra, ut ait, dialecto, & hierographicis literis, notatis a Thoyt, primo Mercurio, & interpretatione versis post diluvium ex Sacra lingua in Græcam per literas hieroglyphicas, & in libris ab Agathodæmone, altero Mercurio, patre Tat, in adyta Ægyptiorum sacrorum relatis. Quæ dicavit eidem regi, secundo Ptolemæo, in Sothios libro ita scribens.* Subjungit vero Eusebius epistolam ad Philadelphum, in quibus ipse inter alia dicit, secutum sese ἱερὰ βιβλία γραφέντα ὑπὸ τοῦ προπάτορος Τρισμεγίστου Ἑρμοῦ. Josephus quoque *l.* I. *contra Apionem* semel iterumque ait, Manethonem professum esse, suam historiam descriptam ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων. Indubie ad similia monumenta provocavit in sua Ægyptiorum Historia Chæremon ἱερογραμματεὺς & ipse Ægyptius. Fecit idem Ptolemæus Mendesius, utpote & ipse sacerdos, teste Tatiano *orat. contra Græcos*, & Clemente Alexandrino *l.* I. *Stromat.* & ex iis Eusebio *l. X.* προπαρασκ. *cap. III.* Apionem quoque, hominem itidem sanguine Ægyptium, ad narrationes majorum natu Ægyptiorum provocasse, liquet ex *l.* 2. Josephi, quem homini isti opposuit.

Verosimile forte omnino est, etiam Græcos alios Ægyptiacarum Antiquitatum scriptores, saltim sacerdotales traditiones habuisse pro testimonio suarum narrationum. Scripsit autem res Ægyptias Leon quidam, teste Hygino *in Poetico Astronomico*, Euagoras Lyndius teste Suida, ac Lyceas Naucratita, cujus Αἰγυπτιακά citat Athenæus *l. XIV.* ut quædam

ex Lysimacho Alexandrino recitat Josephus *l.* I. *contra Apionem.*

Plerorumque porro horum pauca quidem hodie superant; collata autem inter sese de una eademque re, tantum dissidii in iis deprehendere est, ut major esse non possit. Una Judæorum historia sufficit pro exemplo apud Diodorum, Manethonem, Chæremonem, Ptolemæum Mendesium, Apionem, Lysimachum: & tamen ab his omnibus diversa plane, veritati tamen affiniora, ex Heliopolitanorum & Memphiticorum sacerdotum quorundam ore refert Artapanus *l.* IX. προπαρασκ. *c.* 26. apud Eusebium. Recte vero Josephus *l.* I. *contra Apionem*: τῆς ἀληθοῦς ἐστὶ τεκμήριον ἱστορίας, εἰ περὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντες ταῦτα καὶ λέγουσιν καὶ γράφουσιν. Certe si quæ certa fuerint apud Ægyptios monumenta, non eam habuissent historiæ suæ patriæ discordiam.

Secundo confirmat hoc ipsum mirifice illud, quod de Pyramidum exstructione, re utique summe digna memoratu, Ægyptii nihil certi potuerint tradere. Aperte Diodorus *cap.* 64. *De Pyramidibus nullus omnino, nec apud indigenas, nec inter scriptores est consensio.*

Cumprimis vero quanti sit facienda in universum fides Ægyptiacæ historiæ, arguunt fabulæ saltim illæ (alias enim non attingam,) de diuturno per illas terras imperio Deorum & Semideorum, quas tamen sacrosanctas creditas fuisse illi populo, liquet ex ejus recepta theologia, quodque non tantum Herodotus & Diodorus, sed etiam Manethon illas in commentarios retulerint.

CAPUT XVII.

Manethonis Ægyptii historiam magna ex parte fuisse fabulosam.

HÆc sane accurate attendentibus haud difficile pronunciatu videtur, ei, quæ Psammitichi tempora antecedit, Ægyptiorum historiæ, utpote solorum Ægyptiorum narrationibus nitenti, non posse tuto fidem adhiberi, quemcunque etiam placuerit ducem sectari.

Scaliger, vir sane maximus, non dubitavit quidem Manethonem præ aliis commendare; eoque dynastias illius Ægyptiacas omnes, ex Georgio Syncello, sive malis, ex ipso Julio Africano, Eusebii excerptas secundo Canonum Isagogicorum libro inseruit. *Manethoni enim huic exploratiora fuisse, utpote & Ægyptio & sacerdoti, quam Herodoto, homini*

mini peregrino, & cui per malitiam Ægyptii imponere potuerunt, aut cui per linguæ Ægyptiacæ inſcitiam omnia ex illorum relatu aſſequi non licuit. Ita enim loquitur *l.* 3. *Canon. Iſagogicor.* 1. *pag.* 274. Verum haud ullo colligere eſt indicio, Ægyptiis ſacerdotibus fide dignam fuiſſe antiquarum rerum hiſtoriam, aut vero Manethonem tradidiſſe omnia prout acceperat. Sacerdotes illos præter meritum hiſtoriæ veteris peritia ſeſe jactitaſſe, paulo ante oſtendimus; Manethonem autem ſcriptorem fuiſſe fabuloſum, abunde conſtat ex iis, quæ unus Joſephus *l.* 1. *contra Apionem* prolixe illi objecit circa res Judæorum. Certe ridicule oſtentat ſeſe antiquiſſimis monumentis ſive Hermetis, ſive aliis, ex columnis, hieroglyphica literatura inſignitis, ante diluvium deſcriptis. Ut enim tales aliquas fuiſſe haud negemus, quid juverint hiſtoriam dynaſtiarum, quas ipſe vult a diluvio demum Ægyptiis imperaſſe? Per eſt præterea veroſimile, illud, quod Diogenes Laertius *in proœmio* ſcribit, a Vulcani Nili filio ad Alexandrum numerare Ægyptios ἐτῶν μυριάδας τεσσάρας, καὶ ὀκτακισχίλια ὀκτακόσια ἔτη ἑξήκοντα τρία, ex Manethone deſumptum eſſe, utpote cum hujus τῶν φυσικῶν ἐπιτομὴν paulo poſt idem Laertius nominatim citet teſtem. Etſi enim dynaſtiæ Manethonianæ, apud Syncellum, ad Alexandrum uſque habeant tantum annos quinquies mille trecentos ſexaginta quinque, tamen immenſum prope tempus illud attribuit Deorum imperio. Eſt autem revera omnium mendaciorum calidiſſimum: utpote quum Diodoro Siculo ſacerdotes Ægyptii ab Oſiride & Iſide ad regnum Alexandri annos numeraverint tantum plus decies mille, vel paulo minus ter & vicies mille; Herodoto autem ab imperio duodecim deorum ad Amaſim ſive Cambyſem uſque annorum quindecim millia.

Dixeris forte, Manethonem minus tamen peccare in definiendo tempore dynaſtiarum humanarum, quam Herodotum, ut qui tempori illi ad Sethonem uſque, Vulcani ſacerdotem, adſcribat trecentos quadraginta unum reges, annos autem undecim mille trecentos & quadraginta. Fateor. Peccat tamen & ipſe graviter, longiſſime ultra mundi conditi initium exporrigens δυναστείας ſuas Ægyptiacas. Nec vero juvat Manethonem ingenioſa Gerardi Joannis Voſſii V. Cl. excuſatio, quam refert *l.* 2. *Idololatr. cap.* 28. annos illos Manethonios eſſe non explicitos, ſed cum aliis concurrentes, uno ſcilicet eodemque tempore pluribus dynaſtiis Ægypto imperantibus. Nihil inquam, hoc juvat Manethonem, ut qui utique cenſuerit, annos illos omnes non collaterales eſſe, ſed ſucceſſorios, imo con-

concurrentium uno eodemque tempore dynaſtiarum vix ſemel meminerit. Certe in commemorandis regibus etiam alios ſacerdotes non cogitaſſe de illis collateralibus dynaſtiis, manifeſtum eſt etiam ex Herodoto, Diodoro, aliis. Ut taceam, ne quidem in Sacra hiſtoria Hebræorum ejus aliquod reperiri veſtigium.

CAPUT XVIII.

Quæ Herodoto Ægyptii ſacerdotes quondam de rebus ſuæ gentis narraverunt, plus habere veriſimilitudinis, quam alias aliorum Ægyptiorum narrationes.

QUod ſi quis conjecturæ locus eſt in re dubia & obſcura, malim pronunciare, Herodotum incidiſſe in ſacerdotes minus reliquis fabuloſos, quique res Ægyptias ſaltim a Seſoſtris uſque ætate ſic ſatis bene habuerint cognitas.

Etenim ſi quid veri ſubeſt famoſæ Seſoſtris expeditioni, neceſſum eſt, iſthoc nomine venire illum, qui in Sacra Hiſtoria 1. *Reg. cap. XV.* 25. audit Seſak, quod Joſepho etiam eſt obſervatum *l. IIX. Antiq. c. IV.* utpote quum unius hujus præter Nechum fiat mentio in codice illo Sacro, qui ex Ægypto moverit in Palæſtinam. Neque enim a Seſoſtri non paſſa eſt calamitatem terra illa, ſi quid veri habet hiſtoria, nec Sacri codices tantum damnum ſilentio præteriiſſent. Satis exacte autem conveniunt Seſoſtris illa tempora cum ævo Salomonis & Rehabeami, ſi Herodotum ſequamur. Numerat quippe pater ille hiſtoriæ Græcæ a Seſoſtri ad Sethonem Vulcani ſacerdotem, adeoque ad Sennacheribum, reges decem, quot ætates ſpatium annorum trecentorum circiter abſolvere facile poſſunt.

Similiter Sethonis & nomen & tempus, quod eſt apud Herodotum, cum iis, quæ *l. IV. Reg. c. XVII. v.* 4. de So, rege Ægyptiorum narrantur, cujus contra Aſſyrios opem imploraverit Hoſea rex Iſraelitarum ultimus, optime conveniunt.

Eodem tempore Sennacheribum Aſſyriorum regem non vixiſſe tantum, ſed etiam, cum in Ægyptum moviſſet, inopinata exercitus nocturna clade territum receſſiſſe, liquet ex IV *Reg.* XIIX. 2 *Paralip* XXXII. *Eſaiæ* XXXVI. Ipſum vero illud nomen Sennacheribi, ut & memoria expeditionis,

nis & ſingularis cujuſdam damni, quod una nocte paſſus fuerit Aſſyrius, reperiuntur apud unum Herodotum: non Diodorum, non Manethonem, non Ægyptiarum rerum ſcriptores alios: etſi non omni ex parte veræ etiam ſint ipſæ illæ Herodoti narrationes, & peſtis illa exercitus nocturna mutaverit in murium fabulam; niſi & hoc non minus vere ſimul quam peſtis illa contigerit. Ab hoc Sennacheribo graviter paſſam eſſe Ægyptum, inter ſeſe & a rege ſuo tum diſſidentem, haud difficile liquet ex Herodoto; quæ omnia mirifice illuſtrant vaticinia Jeſaiæ *cap.* XVIII. XIX. & XX. Narraverat autem illa Sennacheribi cum Ægyptiis bella etiam in Babylonica hiſtoria Beroſus, teſte Joſepho *l. X. Antiquit. cap.* I. ubi tamen Beroſi ipſa verba exciderunt.

Quod porro itidem eſt apud Herodotum, Proteo rege Paridem cum rapta Helena, ut & poſt Menelaum in Ægyptum adveniſſe, mirifice confirmantur iis, quæ Virgilius cecinit de Ænea & Didone. Conſtat quippe ex annalibus Phœnicum, quorum excerpta nobis dedit Joſephus, a Didone Carthaginem conditam circa annum Mundi 3060. quo tempore in vivis eſſe adhuc potuiſſe Proteum, alterum illum a Seſoſtri, non poteſt dubitari. Certe ſi quod veri ineſt illi Virgiliano carmini, circa iſthæc demum tempora Ilii excidium contigit: quod Herodoto ipſi, viro utique magni judicii, & antiquitatum ſuæ gentis peritiſſimo, itidem placuiſſe manifeſtum eſt. Idem ſane viſum eſt illis, qui in regis Ramiſis ætatem Trojæ ἅλωσιν retulerunt, teſte Plinio *l.* XXXVI. *c.* 8. Eſt enim Ramiſes plane ille Ramſinitus, qui Herodoto eſt ſucceſſor Protei. Imo non aliud videtur & Theopompo creditum, dum Homerum voluit vixiſſe Olympiade XXII: ducentos enim circiter annos vulgo poſt Trojæ cladem exiſtimatur poeta ille claruiſſe.

Ceterum quæ ante Seſoſtrem contigerunt, videntur Herodotei illi Ægyptiorum ſacerdotes ignoraſſe, eoque tantum tegendæ inſcitiæ ſuæ dixiſſe, omnes Seſoſtris anteceſſores nullum memoratu dignum facinus commiſiſſe. Cui enim fiet veriſimile, trecentos & triginta reges inglorie duxiſſe vitam per annos plusquam decem mille? Memorabile tamen, quod Pharaonis vox, ex eorum relatione, apud unum Herodotum quodammodo ſit conſervata, dum traditur in regum ſucceſſione Piromin Piromi ſemper ſucceſſiſſe; eſt autem Piromin idem quod Græce καλοκαγαθόν. Ex Herodoto ſane videtur idem hauſiſſe Syneſius *l.* I. *de providentia.*

Quos Diodorus Siculus conſuluit ſacerdotes, a vero plus quam Herodoteos illos abiiſſe, vel una doceat hiſtoria regum a Seſoſtri vel Seſo-

osi usque ad Psammitichum, quæ legitur a *cap.* 53 usque ad 66. Tempora certe cum Sacra historia omnino nihil habent affinitatis. Ne quidem illa, quæ a Psammiticho usque ad Amasis excidium & Persarum regnum habet Diodorus, ita cum Sacris conveniunt, atque Herodotea, utpote quæ Nechi regis nec verbulo meminerint. Taceo nunc illa portentosa mendacia: *Imperarunt, ut quidam ex ipsis fabulantur, initio in Ægypto Dii & Heroes annos paulo minus octies & decies mille, ultimusque rex fuit Horus, Iside natus. Ab hominibus autem regnatum per quindecim ferme millia annorum ad centesimam usque octogesimam Olympiadem, qua nos Ægyptum accessimus.* Scripserat vero Diodorus *cap.* XXIII: *Annos ab Osiride & Iside numerant ad Alexandri regnum plus decies mille, vel ut nonnulli scribunt, paulo minus ter & vicies mille.* Item *cap.* XXVI. *Sacerdotes Ægyptiorum, facta supputatione temporum, a regno Solis ad Alexandri transitum in Asiam annorum XXIII millia circiter colligunt.* Item illud *cap.* LXIX: *ultra quater mille & septingentos reges indigenas Ægyptum gubernaße.*

Res Ægyptiorum a Psammiticho usque exactius tradi ab Herodoto, quam a Manethone, ipsemet Josephus Scaliger coactus est fateri: eoque etsi in XXV. dynastiis Manethonem, in vigesima sexta tamen Herodotum sequitur, *quod consentanea Historiæ Biblicæ scribat.* Videatur *l.* III. *Canon. Isagogicor. pag.* 333. Et vero secundum meam computationem primus Nabuchodonosaris fuerit etiam primus Psammitichi, si Manethonem sequaris: debebat autem incidere in aliquem annum Nechi regis. Si in his autem major fides habenda Herodoto quam Manethoni, cur, amabo, in aliis prætulerimus hujus fidem, ductu Scaligeri, optimo Herodoto?

Porro nec anteriora tempora si spectemus, aliquis juxta Manethonem vixit Ægyptiorum rex ætate Hoseæ regis, cujus nomen alludat ad So, in Sacris laudatum, sive illum dynastiarum catalogum sequamur, quem recitat Eusebius, sive quem pro arbitratu interpolavit Scaliger. Nec enim verosimile est, quod ille ait, Bocchorim So Judæis audiisse quod esset Saites: ne dicam Hebræis *Soan*, quæ vox affinissima possit videri, esse Tanin, Saim autem iisdem esse Sin, ut sane perpetuo hasce voces interpretantur LXX Seniores, Ægypti regionum gnari. Aliqua convenientia quidem est vocum Τάρακος apud Eusebium, & Tiraka Æthiopis apud Jesaiam *cap.* XXXVII. Sed tempora non conveniunt, utpote quum ille Æthiops vixerit quo tempore in Ægyptum movit Sennacheribus, Tarakos autem Manethonis quinquaginta demum post annis. Nec est

satis

ſatis conſentaneum hiſtoriæ Sacræ, Tirakum rerum fuiſſe potitum per Ægyptum; videtur enim potius ſuppetias voluiſſe ferre Ægyptio regi, idem forte cum eo, quem Megaſthenes apud Strabonem *l.* 35. memorat Tiarkonem Æthiopem, qui expeditione ſuſcepta ad Herculis uſque columnas pervenerit.

Ad hoc juxta Manethonem Salomonis & Rehabeami ætate non vixit Seſoſtris, aut aliquis expeditione in Palæſtinam facta clarus, imo non vixit aliquis, cui, quæ fuit nominis affinitas cum Seſak, Sacris literis memorato.

Porro quæ de Paſtorum & Judæorum ex Ægypto in Palæſtinam tranſitu ex Manethone refert Joſephus, illa utique a Sacris hiſtoriis abſunt quam longiſſime. Vanitatem quoque eorum omnium accurate oſtendit Joſephus *l.* 1. *contra Apionem.* Non convenire præterea cum Aſſyriorum etiam hiſtoria id, quod ibi legitur de Aſſyriorum jam tum metuenda potentia, ex ſupra dictis eſt clariſſimum: quibus oſtendimus, non fuiſſe illud imperium magnæ amplitudinis, niſi ultimis pene temporibus; certe non iis, quibus Hycſos aut Judæos vult ex Ægypto migraſſe Manethos. Taceo complura alia.

Certe nihil eſt, cur Manethoni plus fidei debeas quam Herodoto, quantumvis monumentorum antiquorum lectione ſeſe jactitaverit, vel genere Ægyptius fuerit, & dignitate ſacerdos. Enimvero omne illud ſacerdotum genus nulla polluiſſe ſolida doctrina, ſed vanitate laboraſſe quam maxime, & turpibus mendaciis affectaſſe ſcientiæ opinionem in vulgus, liquido alias demonſtramus.

Alios Ægyptiarum rerum ſcriptores non eſt pretium operæ cum Herodoto contendere, utpote quum nemo ſuperſit, a quo multa hujus argumenti liceat petere, quæ in contentionem mereantur venire. Sed &, qui inter eos celeberrimus eſt, ſimulque & ipſemet fuit ἱερογραμματεὺς & domo Ægyptius, Chæremon ejus & inſcitia & arrogantia, illis eſt coloribus depicta a Strabone *l.* XVII. ut turpe fuerit cum iis Herodotum committere. Unum Artapanum miror, qui nactus ſit illa de Judæorum ex Ægypto migratione vero maxime omnium affinia, quæ Clemens Alexandrinus recitat *l.* 1. *Stromat.* & poſt illum Euſebius. Certe ſi illa accepit a ſacerdotibus, deprompta ex monumentis antiquis quibuſdam, illa Heliopolitanorum non potuerint ſatis laudari. Sed vereor ne ſint recentius conficta.

CAPUT XIX.

Diagramma plerorumque eorum, quæ de dynaſtiarum temporibus ſunt diſputata.

QUæ hactenus diſputavimus clariſſima fuerint, ſi oculis ipſis in tabula exponantur. Univerſa tamen ita exhibere operoſum eſt & inutile: eoque fortaſſe ſufficit, ſi duntaxat a Medorum uſque primordiis ad extrema regni priſci Ægyptiaci, quando illud juris factum eſt Perſici, proponantur in medium: utpote cum illo temporis ſpatio pleraque memoratu digna, quæ quidem nos tetigimus hac diſquiſitione, contigerint.

Igitur eſto quaſi pro norma, præcipua quidem periodus Juliana, ſubtile illud Joſephi Scaligeri inventum, ſecundaria vero Æra Nabonaſſaræa, epocha hujus alligata ad annum periodi Julianæ 3967. prout non Scaligero tantum ejusque aſſeclis, ſed & ipſi Dionyſio Petavio viſum eſt.

Ponatur porro, primum Cyri annum Perſicum eſſe periodi Julianæ 4154. Nabonaſſaræum 188. Sane ut ita ponamus, jubent nos veteres Græcorum hiſtoriæ, quæ annum illum unanimi conſenſu nectunt cum anno 1 Olympiadis quinquageſimæ quintæ; ceu fatentur etiam recentiores, interque eos ipſi principes Chronologicæ rei, Scaliger & Petavius. Atqui initium Olympiadum incidit in annum periodi Julianæ 3938. quemadmodum operoſe poſt Scaligerum etiam Petavius demonſtravit *l. 9. doctr. Temp. c. 37. & ſeq.* Itaque non poteſt non primus quinquageſimæ quintæ Olympiadis eſſe ejusdem periodi 4154. Hoc autem poſito Cyri primordio, quum illud ſit cardinis loco in ſupputationibus rerum Medicarum, Ægyptiarum aliarumque patebit veritatis noſtri diagrammatis. Haud me latet, ſi Canoni Mathematico ſit fidendum, uno anno ſerius, nempe 4155. cœpiſſe Cyrum, idque recte a Scaligero, Petavio & aliis eſſe obſervatum. Sed quare illius debeat prævalere auctoritas, non video. Quod ſi tamen cui tanti eſt, per me licet, illam ſequatur. Fuerint vero ita Medorum etiam Ægyptiorumque tempora uno anno ſerius locanda, adeoque initium regni Medici cum anno 3999. Pſammitichi cum 4044. connectenda. Qua in re nihil eſt incommodi.

Extra controverſiam denique nunc collocabimus: annum Ezechiæ XI. eſſe periodi Julianæ 3994. Nabonaſſaræum 28. ſequuti hac in re variis de

de causis supputationem illam alteram temporum Judaicorum, quam Scaligerianæ adjunxit Helvicus. Non repugnabimus tamen multum, si quis biennio serius velit illa Judaica tempora cum aliis supputare, observata etiam in hoc ipso Canonis Mathematici fide, ut cui primus Babylonius Cyri annus est Nabonassaræus 210. ultimus Nabonidi 209. quem ultimum esse septuagenariæ captivitatis Judæorum, nos demonstravimus. Neque vero, quæ nos disputavimus, quidquam detrimenti accipiunt, & licet hoc malis: utpote quum etiam ita inciderit defectio Medorum in tempora illius divinæ cladis Assyriorum & mortis Sennacheribi; imo sic a regum Babyloniorum annis in Canone Mathematico notatis biennio minus dissentiamus. Sequimur vero illum Canonem & nos in regibus Babyloniis, usque ad Nabopolassarem, quoad licet, tantum ob defectum meliorum certiorumque. Deinceps nimirum omnino abeundum esse ab illo, jam domonstravimus.

Ceterum hisce præmonitis, licet jam diagramma ipsum proponere,

Jul.	*Nab.*	*Reg. Jud.*	*Reg. Assyr.*	*Reg. Babyl.*	*Reg. Med.*	*Reg. Ægypt.*
3994	28	11	Assyriorum	2 Mardokem-		
3995	29	12 Eze-	res maximè florent.	3 pad. sive		Setho Vul-
3996	30	13 chias.	Sennache-	4 Merodach		cani sacerdos
3997	31	14	ribi exerci-	5 Baladan.	Medi defi-	sive So.
3998	32	15	tus perit &	6	1 ciunt ab	
3999	33	16	ipse occidi-	7	2 Assyriis,	
4000	34	17	tur: succe-	8	3 & primis	
4001	35	18	dente filio	9	4 sex annis	
4002	36	19	Assarhad- don sive Sar-	10	5 degunt	
4003	37	20	danapalo.	11	6 sine rege.	
4004	38	21		12	1 Dejoces.	
4005	39	22		1 Arcia-	2	
4006	40	23		2 nus.	3	
4007	41	24		3	4	
4008	42	25		4	5	
4009	43	26		5	6	
4010	44	27		1 Interre-	7	
4011	45	28		2 gnum I.	8	
4012	46	29		Belibus.	9	
4013	47	1		2	10	
4014	48	2 Manas-	Ninus qui-	3	11	
4015	49	3 ses	dam rex post	1 Apro-	12	Duodecim
4016	50	4	Sardanapa- lum memo-	2 nadius.	13	reges circa
4017	51	5	ratus Casto-	3	14	hæc tempo-
4018	52	6	ri Rhodio.	4	15	ra Ægypto
4019	53	7		5	16	inter sese di-
4020	54	8		6	17	visæ impe-
4021	55	9		1 Rigebelus.	18	rant.
4022	56	10		1 Mesessi-	19	
4023	57	11		2 mordacus.	20	

Jul.	*Nab.*	*Reg. Jud.*	*Reges Assyrior.*	*Reg. Babyl.*	*Reg. Med.*	*Reg. Ægypt.*
4024	5.	12		3	21	
4025	59	13		4	22	
4026	60	14	Assyrii Manassen	1 Interre-	23	
4027		15	bello victum Ba-	2 gnum II.	24	
4028	62	16	bylonem dedu-	3	25	
4029	63	7	cunt captivum,	4	26	
4030	64	18	eoque & Baby-	5	27	
4031	65	19	loniæ & Syriæ	6	28	
4032	66	20	omni adhuc im-	7	29	
4033	67	21	perant.	8	30	
4034	68	22		1 Assara-	31	
4035	69	23		2 dinus.	32	
4036	70	24		3	33	
4037	71	25		4	34	
4038	72	26		5	35	
4039	73	27		6	36	
4040	74	28		7	37	
4041	75	29		8	38	
4042	76	30		9	39	Psammiti-
4043	77	31		10	40	1 chus.
4044	78	32		11	41	2
4045	79	33		12	42	3
4046	80	34		13	43	4
4047	81	35		1 Saosdu-	44	5
4048	82	36		2 cheus.	45	6
4049	83	37		3	46	7
4050	84	38		4	47	8
4051	85	39		5	48	9
4052	86	40		6	49	10
4053	87	41		7	50	11

P.Jul.	Nab.	Reg. Jud.	Reg. Assyr.	Reg. Babyl.	Reg. Med.	Reg. Æg.
4054	88	42		8	51	12
4055	89	43		9	52	13
4056	90	44		10	53	14
4057	91	45		11	1 Phraor-	15
4058	92	46		12	2 tes.	16
4059	93	47		13	3	17
4060	94	48		14	4	18
4061	95	49		15	5	19
4062	96	50		16	6	20
4063	97	51		17	7	21
4064	98	52		18	8	22
4065	99	53		19	9	23
4066	100	54		20	10	24
4067	101	55		1 Chynila-	11	25
4068	102	1 Ammon.		2 danus.	12	26
4069	103	2		3	13	27
4070	104	1 Iosias.	Zophonias	4	14	28
4071	105	2	exitium Nini	5	15	29
4072	106	3	prædicit.	6	16	30
4073	107	4		7	17	31
4074	108	5		8	18	32
4075	109	6	Assyrii rege	9	19	33
4076	110	7	Nabuchodo- nosare Phra-	10	20	34
4077	111	8	ortem Me-	11	21	35
4078	112	9	dum cum	12	22	36
4079	113	10	exercitus	13	1 Cyaxa-	37
4080	114	11	magna parte occidunt &	14	2 res.	38
4081	115	12	Holoferno	15	3 Scythæ	39
4082	116	13	duce Syriam	16	4 devicto	40
4083	117	14	& Ciliciam	1 Nabopo-	5 Cyaxare	41
			recuperant.	lassar. 17	per Asiam	

dominantur annos viginti.

P. Jul.	Nab.	Reg. Jud.	Reg. Assyrior.	Reg. Babyl.	Reg. Med.	Reg. Ægypt.
4084	118	15		2	18 6	42
4085	119	16		3	19 7	43
4086	120	17		4	20 8	44
4087	121	18		5	21 9	45
4088	122	19		6	22 10	46
4089	123	20		7	11	47
4090	124	21		8	12	48
4091	125	22		9	13	49
4092	126	23		10	14	50
4093	127	24		11	15	51
4094	128	25		12	16	52
4095	129	26		13	17	53
4096	130	27		14	18	54
4097	131	28		15	19	1 Necos.
4098	132	29		16	20	2
4099	133	30	Assyriis usque	17	21	3
4100	134	31	ad Euphratem	18	22	4
4101	135	1 Jojakim.	omnia eripi-	19	23	5
4102	136	2	unt Ægyptii,	20	24	6
4103	137	3	& his vicissim.	21	25	7
4104	138	4 Jechonias captivus ducitur Babylonem ibique in custodia detinetur usque in annum 37.	Babylonii 1	1 Nebucad-	26	8
4105	139	5	etiam ipsi 2	2 nezar.	27	9
4106	140	6	deficien- 3	3	28	10
4107	141	7	tes. 4	4	29	11
4108	142	8	5	5	30	12
4109	143	9	6	6	31	1[illegible]
4110	144	10	Circa hæc 7	7	32	1[illegible]
4111	145	11 1	tempora 8	8	33	1[illegible]
4112	146	1 Zede- 2	Ninus ipsa 9	9	34	16
4113	147	2 kias. 3	destruitur. 10	10	35	1 Psammis.

Cc

4114

P. Jul.	*Nab.*	*Reges Judæ.*		Ca	*Reg. Babylon.*	*Reg. Med.*	*Reg. Ægypt.*
4114	148	3	4	11	11	36	2
4115	149	4	5	12	12	37	3
4116	150	5	6	13	13	38	4
4117	151	6	7	14	14	39	5
4118	152	7	8	15	15	40	6
4119	153	8	9	16	16	1 Aſtyages	1 Aprics.
4120	154	9	10	17	17	2	2
4121	155	10	11	18	18	3	3
4122	156	11	12	19	19	4	4
4123	157		13	20	20	5	5
4124	158		14	21	21	6	6
4125	159		15	22	22	7	7
4126	160		16	23	23	8	8
4127	161		17	24	24	9	9
4128	162		18	25	25	10	10
4129	163		19	26	26	11	11
4130	164		20	27	27	12	12
4131	165		21	28	28	13	13
4132	166		22	29	29	14	14
4133	167		23	30	30	15	15
4134	168		24	31	31	16	16
4135	169		25	32	32	17	17
4136	170		26	33	33	18	18
4137	171		27	34	34	19	19
4138	172		28	35	35	20	20
4139	173		29	36	36	21	21
4140	174		30	37	37	22	22
4141	175		31	38	38	23	23
4142	176		32	39	39	24	24
4143	177		33	40	40	25	25

P. Jul.	*Nab.*	*Reg. Jud.*	*Ca.*	*Reges Babylon.*	*Reges Med.*	*Reg. Ægypt.*
4144	178	34	41	41	26	1 Amasis.
4145	179	35	42	42	27	2
4146	180	36	43	43	28	3
4147	181	37	44	1 Euvilmero-	29	4
4148	182	Jechonias	45	2 dach sive	30	5
4149	183	solvitur	46	3 Belsasar.	31	6
4150	184	carcere.	47	4	32	7
4151	185		48	5 Niriglisso-	33	8
4152	186		49	1 roor sive Da-	34	9
5153	187		50	2 rius Medus.	35	10
					Regn. Pers.	
4154	188		51	3	1 Cyrus.	11
4155	189		52	4	2	12
4156	190		53	Labosoroar-	3	13
4157	191		54	1 dochus 9	4	14
4158	192		55	2 menses	5	15
4159	193		56	3 Nabonidus.	6	16
4160	194		57	4	7	17
4161	195		58	5	8	18
4162	196		59	6	9	19
4163	197		60	7	10	20
4164	198		61	8	11	21
4165	199		62	9	12	22
4166	200		63	10	13	23
4167	201		64	11	14	24
4168	202		65	12	15	25
4169	203		66	13	16	26
4170	204		67	14	17	27
4171	205		68	15	18	28
4172	206		69	16	19	29
4173	207		70	17	20	30

P. Jul	*Nab.*	*Capt. Bab.*	*Reges Babylonior.*	*Regn. Pers.*	*Reg. Ægypt.*
4174	208	Captivi-	1 Cyrus incipit	21	31
4175	209	tas solvi-	2 Babyloniis	22	32
4176	210	tur.	3 regnare, adeo-	23	33
4177	211		4 que & Judæis	24	34
4178	212		5 qui hactenus	25	35
4179	213		6 servierant Ba-	26	36
4180	214		7 byloniis.	27	37
4181	215		8	28	38
4182	216		9	29	39
4183	217		10	30	40
4184	218			1 Cambyses	41
4185	219			2	42
4186	220			3	43
4187	221			4	44
4188	222			5	Psammenit.
4189	223			6	m. 6.
4190	224			7	
4191	225			mens. 5.	
4292	226				
4193	227				

JO-

JOHANNIS JÖNSENII, HOLS.

DE

SPARTIS

aliisque nonnullis

EPISTOLA,

AD

MARQUARDUM GUDEN, HOLSATUM.

Accedit

EJUSDEM

DE ORDINE LIBRORUM

ARISTOTELIS

FRAGMENTUM.

Viro Magnifico, Amplissimo, Excellentissimo

D. THOMÆ REINESIO,

Phil. & Med. D. Reipubl. Altenburgensis Medico ac Phys. Ordinario, ut & Proto-Consuli ejusdem gravissimo,

Omnium Antiquitatum, omnis Eruditionis Sospitatori, Conservatori maximo, fortissimo, vapulantis Literaturæ Vindici, Patrono suo Magno S. D.

LIterarum Fata, Vir Amplissime, qui curiosius paulo contemplantur, quemadmodum imperiorum, sic maximam illarum etiam varietatem, & quasdam semper definitas quasi fuiße conversiones, absque motu animi aut commiseratione vix deprehendent. Sæculum jam est, & quod excurrit, quo paulatim nobis Semones quidam, ac divini Heroes jure quasi postliminii humaniores illas reducebant, reductas omnes & singuli communi applausu excipiebant liberaliter. Nemo erat tum temporis renascentibus illis adeo aut infestus, ut supprimere, aut invidus, ut lancinare potius, quam juvare vellet; nullus inveniebatur eruditorum, qui non sua sponte culturæ huic manum commodabat, atque operam. Propullulabant ex hoc semine in Ecclesiæ, forique viridariis varii fructus, & singulæ fere regiones singulos in hanc vineam producebant cultores. Ubique exstabat maximus ingeniorum præclarorum proventus, oriebantur ubique, de quibus non parum exspectare subsidii literaria res poterat. Ea solum ætate quantos nobis dederit literarum vindices, quantos suo ipsa sinu sustentaverit unica humanitatum mater ac nutrix Batavia, quantos Britannia, nemo est in sapientia seculari adeo hospes, qui ignoret. Sensim nimirum crescebant, & feliciter adeo, ut sub initio hujus sæculi de novo quasi maturescentes, jam cum temporum augmento suum illæ decrementum, suam iterum minitentur eversionem. Tanta ut omnium rerum, sic literarum etiam semper fuit vicissitudo, sic commutantur omnia, & nihil intra orbem Lunæ est firmum! Quæ aliquot jam sæcula exulantes summo cum labore revocabantur, quæ passim colebantur nuper elegantiores Musæ, algere denuo incipiunt, jamque sordent, & pedetentim ad interitum delabuntur. Causam hujus rei qui æquiori perpendet lance, partim inde ejus diducet rationem, quod alii præconcepta jam opinione susque deque literarum habeant majestatem, aut

pror-

prorsus ignorent, partim quod alii, si non ignorant, domestica tamen impediantur egestate, quo in studiis, quem intendebant scopum, minus queant feliciter attingere. Etenim cum interdum judicia quodammodo magnatum, ac voluntatem literæ sequantur, non eadem vero semper apud omnes earum est æstimatio, permultis inde vegeti etiam, ac supra vulgus ingenii non raro accidit, ut facultatibus, & patrocinio, tanquam remis & velo destituti, in medio studiorum cursu naufragium patiantur eruditionis. Scilicet solus in hoc Oceano, ut ubique etiam quisquis habet nummos secura navigat aura, *ex Arbitri illius arbitrio. Tantam, proh dolor, habet fortuna vim, tantum etiam in literas imperium! Ipsa est, quæ sæpe multis ad eximiam laudem contendentibus transversa incurrit: sæpe studia debilitat, sæpe moratur industriam, ut verissimum sit illud Oratoris:* Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδέν ἐστι γίνεσθαι τῶν δεόντων. *Hæc ergo lues cum longius quotidie serpat, & qui ut poterant maxime, ita maxime debebant, literis parum subveniunt, veniam merentur aliqualem, & ferendi æquius sunt illi, qui ob curtam nimis supellectilem vulgari more ad vitæ necessaria suas dirigunt actiones. Sed illos quis ferret alios, quis illorum ignosceret malitiæ, qui, dum in tuto jam collocarunt fortunas, majoris lucri cupiditate, atque ambitione quadam afflati ex ignorantia literas aut contemnunt, aut Andabatarum more bellum illis inferunt otiosum. Actum hic agere, & cum sordidis illis in arenam descendere, meum quidem hac vice non erit; fallor omnino, aut invenient alibi, quæ illis erunt* ἀλγηδόνες ὀφθαλμῶν, *& ubi debitas temeritati suæ persolvent pœnas. Sed communis hæc nostri temporis videtur tempestas, ut plurimi, cum sub literarum nomine Grammaticorum solummodo rudimenta perperam intelligant, vix ipsi* paulum ultra primas literas progressi, *de tota meliori literatura nimis audacter ferant judicium, eamque quasi inanem, & otiosam ubique conentur traducere: quantum vero in hoc deerrent, quam brevibus humaniora hæc* studia, quæ reconditis in artibus, atque in varietate quadam literarum versantur, *quam angustis coarctent finibus, iis, quibus ex meliori luto sunt præcordia, satis cognitum est, ac perspectum. Etenim quis eorum ab istis hominibus fama aliquid vidit, & luce dignum? Parturiunt magna, fateor, sed si recte assequor, parva pariunt, pariunt* ἐφήμερα, *quæ naturæ beneficio facile hoc consequuntur, ut cum sole oriantur, & occidant. Fremant igitur, indignentur, nugas eructent & offucias, qui aut nunquam, aut in transitu saltem, tanquam canes Nilum, hæc degustarunt studia, adhuc tamen tantum abest, ut aliquid inde*

Petron. Satyr. p. m. 63.

Demosth. Olynth. 1.

Quinct. l. 1. c. 2.

Cic. l. 1. de Orat.

lite-

literarum gloriæ decedat, ut earum etiam majeſtas hoc ipſo felicius multo augeatur. Alia longe, & divinior veterum mens fuit, alia de rebus hiſce opinio. Athenis ſolitos convenire eruditos, & præmium ſolvendæ quæſtionis ſtatuiſſe, Agellius auctor eſt: in quo quidem conventu quærebatur, *inquit*, res hujuſcemodi, aut ſententia poetæ veteris obſcura, aut hiſtoriæ antiquioris requiſitio. *Auguſtum etiam, ex Nepote diſcimus, cum Attico ſuo tanta humaniores illas coluiſſe induſtria, ut* nullus dies temere interceſſerit, quo non ad eum ſcriberet, quo non aliquid de antiquitate ab eo requireret, modo aliquam quæſtionem poeticam ei proponeret. *Eo igitur veterum more etiam (quod præfiſcini dixerim) inter alia ego delectatus, cum ſuperiori anno de Piccarti Spartiatis inter legendum ſubortus quidam mihi eſſet ſcrupulus, neque hunc tum temporis qui eximeret, æque ſtatim ad manus haberem, confugiendum alio, & Præclariſſimi Viri Dn. Joh. Jonſenii, quem olim in his aliiſque ſtudiis feliciſſimum ſecutus fueram anteambulonem, auxilium iterata vice huc ſtatui advocandum. Neque in hoc difficilem ſeſe præbuit literarum fautor, ſed quæ ejus eſt in me animi propenſio, quæ humanitas, commode ita reſpondit & eleganter, ut non meo ſolum deſiderio abunde ſatisfaceret, ſed inter ſacrum etiam & ſaxum hærentem hactenus dubia omni liberaret opinione. Gaudebam inde, & in ſinu quaſi mihi de ſolida gratulabar enodatione, in qua etiam, cum non parum ex intimis venerandæ Antiquitatis penetralibus eruiſſet feliciter, nolui invidus ſupprimere, ſed egi cum illo, ut permiſſu ejus publicæ luci exponerem, & ipſo praeunte primum futuri favoris vadum minori tentarem periculo. Tali itaque animo quamvis ſuſceperim editionem, & in ipſa nihil mihi antiquius, nihil æque fuerit curæ, ac literarum ſubvenire commodis; quoniam tamen ſæculum hoc ad obtrectandum nimis videbam proclive, ſufflaminavi, fateor, & usque eo curſum inhibui editionis, ut de tuto illi proſpicerem loco & fautore. Igitur cum diu ſatis mecum rem animo diligentius expendiſſem, in anguſto hoc chartarum ſpatio non reddendam mihi fore exiſtimo rationem, aut apud Te, REINESI Ampliſſime, aut alios in literato orbe præſtantes viros, qui Te norunt, cur ex aliis Te præcipue ſelegerim, & ſtupendo nominis tui ſplendore hanc illuminare Epiſtolam fuerim perſuaſus. Tu nimirum inter multos primus occurrebas, ſub cujus patrocinio, tanquam umbone quodam, medios per hoſtes iret tutiſſima; Te eum inveni, qui malevolis non ſolum ſummo exiſtis terrori, ſed tantæ etiam apud eruditos es auctoritatis, ut una omnium vox, unus de tua laude ſit conſenſus. Ipſe enim in*

Noct. Att. l. 22. c. 2.

C. Nepos in vita Attici.

Te

Te aliorum oculos exactiſſima tot linguarum cognitione, tot rerum ſcientia, tot ſcientiarum concurſu jam tenuiſti dudum defixos; commemorant alii exaſciatam in ſcriptis eruditionem; virtutem alii laudant, & vigilias; alii ſtudium mirantur, & quod ingraveſcente jam ætate moroſiſſima etiam Orientis puncta, atque apices nullam induſtriæ tuæ moram injiciant, obſtupeſcunt. Ego vero, quoniam palponem agere nunquam conſtitui, ne tuæ etiam modeſtiæ nimis videar moleſtus, omnia hæc, & meritis tuis longe minora, tacita veneratione lubens tranſeo, ſed inde tamen, cum hi ipſi, quibus recte judicandi facultatem non adimit invidia, principatum in literis Tibi deferant omnes, majori adhuc accenſus ſum cupiditate, &, ut firmo mihi ſtandum foret judicio, Te potiſſimum huc advocavi judicem, qui ſuo literas æſtimare noris pretio. Sic Varronem legimus, quos de ſingulis fere Grammaticæ partibus ſcripſit libros, Ciceronis conſecraſſe nomini, & ex Tranquillo patet, ipſum etiam Cæſarem duos, quos de Analogia edidit, eidem inſcripſiſſe Tullio, tanquam illi, qui iis caperetur, recteque de hujusmodi judicare poſſet. Horum ego legere veſtigia quamvis jam dudum conſtituiſſem, ipſe tamen mihi initio nimis audax, & frontis quaſi videbar expers, quod Te, virum majoribus intentum, graviſſimarum rerum curam ſuſtinentem, inani verborum genere obſtreperem. Non diffitebor, revocabat aliquotiens ratio, & habendam mihi cum dignitatis tuæ, tum modeſtiæ meæ rationem intelligebam: recepi tamen tandem animum, tuæ confiſus humanitati, qua ad illud, quod jam meditabar, ſummo etiam jure me tenebas obſtrictum. Etenim cum tempore jam abhinc ſemeſtri ad urbem veſtram nominis tui magnitudo me quoque alliceret, ut quod in ſcriptis abſens mirabar, colere præſens liceret, & intueri, non me excepiſti ſolum humaniſſime, ſed ſolide quoque ad quæſita reſpondiſti, & ſingulari humanitate accuratiſſimi de Deo Endovellico Tractatus, quem diu quæſitum nuſpiam invenirem, ſex me donaſti exemplaribus. Quam quidem raram ſane liberalitatem, ut hac vice aliquo ſaltem, impari licet, & non meo reſtituam manere, hanc, Vir Summe, benevole a nobis accipe Epiſtolam, accipe eam, quæ dum in medio ipſa eſt, me vel præcone, vel proxeneta non indiget. Scio equidem placebit ſtudium Auctoris, & induſtria, quod ſi meam quoque in his qualemcunque operam, & voluntatem non omnino improbabis, ſed ulterius adhuc Te ſtudiis meis novum intellexero fautorem, diligentius poſthac omnem movebo lapidem, ut primo quoque tempore propriis viribus aliquod erigam meæ in Te obſervantiæ

Sueton. l. 1. c. 56

 monu-

monumentum. Deum interim supplex, ut Literariæ Reipubl. quæ non ita pridem in Academia nostra maximo, & fatali quidem damno incomparabile Virorum Par amisit, Te cum aliis diu salvum velit & superstitem. Quod ex animo vovebam Athenis Salanis, CIↃ IↃC. LV. Eidib. Septemb.

Excellentissimæ Amplit. & Magnificent.
Tuæ æternum cliens, & cultor,

MARQUARDUS Gude.

S. & OFFICIA.

ACcepi tandem Epistolam tuam scite, & literate perscriptam, quæ desiderium sui mire explevit, ita amoris, humanitatis, & diligentiæ plena est! In hoc autem tui simillimus manes, quod non verbis modo suavissimis meum legentis animum pascis, sed varia insuper, & singulari inprimis eruditione studium tuum, & discendi cupiditatem significas. Rogas inter alia, ut quid sibi velit *Spartiatarum lancea*, (cujus Piccart. *Observ. Histor. Polit. Decad.*-1. *cap.* 7. meminisse, sed parum de ea ab aliis dictum inveniri, scribis) quidque de illa *lancea* Veteres senserint, & qui illi fuerint *Spartiatæ*, explicem, atque doceam. Utinam is sim, quem me esse credis, qui huic quæstioni solvendæ par sit! Sed affectum tuum respicio, qui me studiis tuis minime defuturum haut falso tibi persuasisti. Igitur accipe, quæ amica manus per occupationes scholasticas, excerpere & huc congerere potuit. Piccartus loco quem citas hæc habet: *Gregorius Nazianzenus in insigni Epistola ad Themistium Euphraden:* (Σπαρτιάτας, inquit, ἡ λόγχη γνωρίζει, ὦμος τοὺς Πελοπίδας, τὸν μέγαν Θεμίστιον λόγοι. Spartiatas ut lancea, ut Pelopidas humerus; ita magnum Themistium erudita prodit facundia.) *De Spartiatis quod dicit Nazianzenus, accepit ab Aristotele procul dubio: cujus hæc sunt in libro* de Poet. *verba.* Signa ingenita aliqua, uti lancea, quam Terrigenæ gestare solent. *Statim enim ubi ex terra prodibant, lanceati erant.* Hæc Piccartus. Nunc addo mea, ex *commentario meo de Cadmo,* atque *Thebarum origine* excerpta. *Cadmus Agenoris filius, Phœnix, rapta a Jove, bovem sive Taurum mentito, Europa sorore sua, a patre eam quæsitum,*

ſitum, & repetitum miſſus, & non niſi inventa illa redire juſſus, in Græciam tandem venit, ubi longa inquiſitione defeſſus, Delphicum conſulit Apollinem, qui ipſi aliam bovem monſtratum iri reſpondit, eamque ſequendam, & ubi hæc ambulando defeſſa procubuerit, ibi urbem condendam. (*Habes hæc apud Apollodorum* lib. 3. Bibl. *Diodor. Sic.* l. 4. Bibl. cap. 2. *Ovid.* l. 3. Metam fab. 1. *Nonnum* l. 4. Dionyſ.) *Accepto hoc reſponſo, Cadmus antrum fatidicum egreſſus. prope templum bovem quandam vidit, quæ inde Cyrrhæa juvenca dicitur Statio.* Campus *enim* Cyrrhæus templo Delphico ſubjacet, ut uno aſpectu totus proſpiciatur, *teſte Æſchine* Orat. in Cteſiphontem. *Bos tandem longo itinere feſſa, in Bœotia humi procumbit, locumque quietis Bœotii Pauſaniæ ætate adhuc oſtenderunt, ubi ara etiam Minervæ ſub dio erecta fuit. Cadmus peregrinam hanc terram ingreſſus, Genium ejus localem, ſive Topicum ſalutat, & ut gratum ſe declararet,* ſacra Jovi facturus erat, *teſte Ovidio Alii Minervæ Cadmum ſacrificare voluiſſe, commemorant: quo fine ad fontem Dircen, in nemore latentem, (qui Aretiades quoque appellari, ſed falſo putatur) cui Draco Martis filius cuſtos datus erat, ſocios ſuos, Seriphum, Deioleontem, aliosque aquam petitum mittit, quos Draco correptos omnes interemit. Moram ſociorum Cadmus miratus, lucumque ingreſſus, cognito eos a Dracone interemptos, cum illo congreditur, eumque juſſu Minervæ eminus telis, & lapidibus, cominus ferro adoritur, tandemque victor evaſit; Victor ſane infeliciſſimus! poſtquam enim hunc ſacrum lucum cæde polluerat, iram graviſſimam Deorum, Martis tamen præcipue, in ſe, ſuosque poſteros derivavit, quod infra ex Euripidis loco, quem integrum producemus, ſatis erit perſpicuum. Ceterum occiſi Draconis dentes ea vi pollebant, ut in humum pro ſemine jacti, granorum inſtar propullularent, largamque armatorum ſtrenuorum virorum ſegetem emitterent. Minerva, ut clienti ſuo Cadmo ſociis orbato proſpiceret, dentes e maxilla Draconis excuſſiſſe dicitur, idem & Mars fecit; fine procul dubio diſpari. Hellanicus hoc a Cadmo factum memorat. Excuſſos hoſce dentes, Cadmo & Æetæ diſtribuit Minerva;*

> Τοὺς γὰρ θεὰ Τριτωνὶς ὑπ' ἐκ γενύων ἐλάσασα
> Αἰήτῃ πόρε δῶρον, ὁμῶς αὐτῷ τε φονῆι,
> *Quos Minerva, cum e maxilla effregiſſet,*
> *Æetæ dono dedit, ipſique interfectori:*

Apollon. *lib.* 3. *ἀργον.* confer J. Tzetzen ad *Lycophronem fol.* 35. Martem tamen pariter ac Minervam hoſce diſtribuiſſe dentes, teſtis eſt Phe-

recydes *libro quinto.* Diſſenſionem hic quandam vides, ne mireris. Facilius inter horologia conveniet, quam inter Mythologos. *In priſcis fabulis nulla omnino ſimplex, & per omnia ſibi conſentiens eſt hiſtoria,* ait Diodor. Sic. *lib.* 4. *c.* 45. Lege ſis in Grutero tuo Franciſci Floridi Sabini *Lect. ſubciſiv. l.* 3. *c.* 40. Pauli Leopardi *Emend. l.* 1. *cap.* 10. Nicolai Loenſis *Epiphyll. l.* 4. *c.* 20. Mureti *Var. Lect. l.* 13. *c.* 3. Adde ipſos fontes, Poetas ſc. & Scholiaſtas ſuperſtites, & Mythologorum diſſenſum, atque litigium ad nauſeam uſque deprehendes. Sed de Æete infra, nunc de Cadmo. Hic dentes illos a Minerva (a Marte ſecundum alios) ſerere jubetur, & dicto audiens,

Spargit humi juſsos mortalia ſemina dentes,
Inde, fide majus, glebæ cœpere moveri,
Primaque de ſulcis acies apparuit haſtæ,
Tegmine mox capitum picto nutantia cono,
Mox humeri, pectusque, onerataque brachia telis
Exiſtunt, creſcitque ſeges clypeata virorum:

Ovidius loco citato. Unde a ſemente locum hunc *Novalia Cadmi* appellat Statius *lib.* 3. *Th. verſ.* 645.

——*Diri ſaturare novalia Cadmi.*

Ubi Lactantius, *Thebanos campos ſignificat, quibus olim, ſeminante Cadmo, dentes Draconis, ſeges nata eſt armatorum.* Locus ſeminationis fuit ager Thebanus, cujus præter ceteros meminit quoque Marcus Varro *rerum humanarum* 25. apud Agellium *lib.* 17. *Noct. Att. c.* 3. *Et*, ait, *Sparta apud Homerum non plus Spartum ſignificare puto, quam Spartos, qui dicuntur in agro Thebano nati.* Pauſanias hunc locum ſua ætate etiam a Thebanis fuiſſe monſtratum, notavit. Milites vero iſti proſiluerunt e terræ ſulcis armati, uti ex Ovidio modo audivimus.

——*Fœta tellus impio partu*
Effudit arma
Sonuit reflexo claſſicum cornu
Lituusque aduncus ſtridulos cantus
Eliſit. Seneca, *Oedip. act.* 3.

Quoniam vero milites iſti e ſparſis a Cadmo Draconis dentibus nati ſunt, hinc Σπαρτοὶ *Sparti* dicuntur, a σπείρω, ſemino. Τοὺς ἄνδρας τούτους οὐ γάρ τι ἠδυνάμην, ἐς αὐτοὺς παρευρεῖν ἕπομαι τῷ μύθῳ, Σπαρτοὺς διὰ τὸν τρόπον, ὅντινα ἐγένοντο, ὀνομασθῆναι. *Hos ſane viros, quod nihil amplius comperti habeam, fabulæ aſſentiens, Spartos a ſatu, quo dicuntur, e terra*

e terra editi appellatos crediderim. Pausan. *Bœot.* Sic & Latini eos *Spartos* appellant, ut nos modo doctissimus Togatorum Varro docuit. Hinc minime ferendi, qui *Spartos* cum *Spartiatis* confundunt: Gregorium illum Nazianzenum intelligo, qui *epistola* superius a Piccarto citata *ad Themistium Euphraden*; Σπαρτιάτας, ait, ἡ λόγχη γνωρίζει, ὦμος τοὺς Πελοπίδας, τὸν μέγαν Θεμίστιον λόγοι. *Spartiatas lancea prodit, Pelopidas humerus, magnum vero Themistium oratio.* Lactantius quoque Firmianus alicubi de *Philosophorum litigio* agens: *Pereunt*, ait, *universi hoc modo, & tanquam Spartiatæ illi Poetarum, sic se invicem jugulant, ut nemo ex omnibus restet.* Piccartus eodem eos nomine appellat, tantum abest, ut Theologum erroris arguat. Delrius ad Senecam, *Spartiatas* eos vero nomine esse olim appellatos, falso existimat, eosdemque *Sparticos* vocat, *Opinationibus ad Tragicorum fragmenta. Spartanos* eos nominat Lubinus Nonni interpres, itidem male. *Spartæ* dicuntur Hygino, sive quisquis illarum fabularum, & historiarum collector est, sed vitium hoc Librariis potius, & Typographis adscripserim, quam Auctori. Cum illo tamen & Lubino eandem incurrunt notam Lonicerus & Aretius *ad Pindarum*; quorum uterque locum Ἰσθμίων A. B. 2. ubi *Spartorum* mentio est, perperam explicat de *Spartanis.* De hoc vero alibi ille parum etiam sibi constans, Πυθίων θ. δ. 13. & Ἰσθμ. Z. A. 5. eosdem errore paululum leviori vocat *Spartas.* Sed hunc eorum lapsum jam notavit E. Schmidius, suis ad eundem *Lyricum commentariis*, quem vide. Appellati quoque sunt, quod e terra prodirent, γηγενεῖς Aristoteli, γαιηγενὴς λαὸς Apollonio, *Terrigenæ*, *Terrigenæ fratres*, passim.

Et quod e dentibus orti Draconis essent.

> τὰν ἀπὸ θηροτρόφου φοινικολόφοιο δράκοντος
> Γένναν ὀδοντοφυῆ — eos vocat Euripid. *Phœniss.*

Quod vero lanceis, quarum signum in corpore habuerunt, indefesse pugnarent, Σπαρτῶν ἀκαμαντολογχᾶν, h. e. *Spartorum lanceis infatigabilium* nomine illos describit Pindarus Ἰσθμ. Z. α. 5. Numerus Terrigenarum horum incertus est. Quinque saltem e sulcis prosiluisse credidit Hellanicus, sed refellitur a Scholiaste Apollonii. Plures enim prosiluisse, ad unum omnes, Hellanicum si excipias, confitentur, unde

> —— *Seges clypeata virorum*, dicuntur Ovidio *l. c.*

Cadmus, viso complures armatos viros e terra prosilire, obstupuit;

> *Horret tantis advena monstris,*
> *Populique timet bella recentis.* Sen. *Oed act.* 3.

 Mi-

Minerva jubet Cadmum præſente animo eſſe, &, ut Spartos illos lapide petat, inſtigat. Cadmo Minervæ juſſa exſecuto, Terrigenæ, qui ſe a ſociis lapidibus peti exiſtimabant, in ſe arma convertunt, mutuiſque vulneribus cadunt, quinque exceptis. Ipſe quoque Cadmus complures eorum, juſſu Minervæ, trucidavit, ſtrenuumque in demetenda hac armatorum Spartorum ſegete meſſorem ſeſe præbuit. Vid. Nonnus *l. c.* aliique.

Dignaque jacto ſemine proles,
Uno ætatem permenſa die,
Poſt Luciferi nata meatus
Ante Heſperios occidit ortus. Senec. *l. c.*

Spectra horum Spartorum in hoc loco, ubi mutuis cecidere vulneribus, ſæpius poſtea apparere ſolita, ex Statio cognoſcimus, qui, eorum animas a Tireſio aliquando evocatas, alibi ſcribit.

Quinque autem illi, quos juſſu Minervæ Cadmus ſuperſtites, atque vivos ſervaverat, fuerunt Echion, Pelor, Hyperenor, Udæus, Chthonius, uti nominantur ab Hellanico, Pherecyde, Apollodoro, Pauſania, Hygino, Joanne Tzetze, Lactantio Placido, quanquam hujus verba in editione Romana Anni 1475. in folio, & Pariſienſi Anni 1600. corrupte leguntur. Hos quinque ſuperſtites Spartos Cadmus ſocios, & adjutores ad Thebas condendas habuit, quod ſexcentis locis probari poſſet.

Hos operis comites habuit Sidonius hoſpes,
Cum poſuit juſſam Phœbeis ſortibus urbem;

Ovid. *l. c.* Juſſus enim erat Cadmus ab oraculo urbem condere, ubi bos illa procubuiſſet, quod cum hiſce ſociis exſequitur. Unde Thebani a Cadmo conditore dicuntur Cadmei, Agenorei, Tyrii, Sidonii apud Poetas paſſim. Sunt tamen, qui non Thebas, ſed ſolam Cadmeam a Cadmo conditam ſcribunt. Ceterum Thebani, ut a Cadmo, ſic non minus a Spartis, Cadmi ſociis, varias nacti ſunt appellationes. Σπαρτὸς λεὼς dicuntur Lycophroni *in Caſſandra*, ubi Scholiaſtes Σπαρτὸς λεὼς εἰσιν οἱ Θηβαῖοι, nimirum propter Spartos noſtros, ἐξ ὧν, ὥς φασὶν, οἱ Θηβαῖοι κατάγονται, *a quibus, ut ferunt, Thebani deſcendunt*, ut ait idem Scholiaſtes. Dicuntur etiam, Σπαρτοὶ, & ὀδόντων ὄφεως ἐξηνδρωμένοι apud Euripidem. Δράκοντα quoque Sophocles Antigona Thebanum appellat. ἀπὸ τοῦ Δράκοντος τοὺς Θηβαίους δηλοῖ, ἐπεὶ Δρακοντογενεῖς εἰσιν, addit Scholiaſtes. *Anguigenæ* dicuntur Ovidio. *Ophionii* Senecæ,

Dra-

Draconigenas quoque apud Sidonium *carm. 2. versu* 80.

Quæque Draconigenæ portas non clauserat hosti:

Thebanos appellari, censet Ravisius tuus *l. 4. Officin. cap.* 28. & Baptista Pius; sed pessime. Sidonius enim, ut recte monet Savaro, per Draconigenam hostem Alexandrum M. intelligit, quippe qui Dracone se genitum prædicabat,

Magnus Alexander, nec non Augustus habentur
Concepti serpente Deo. ait idem Sidon. *carm. 2. v.* 126.

De *Alexandro* vide Justinum 11, 11, 3, & 12, 16, 2. Agellium *l. 7. Noct. Att. cap.* 1. aliosque. De *Augusto* Suet. *lib. 2. cap.* 94. *Potentia vero Spartorum Terrigenarum secundum Cadmum maxima fuit*, teste Pausania; *eorumque clarissimum Echionem Cadmus sibi generum adscivit, quem etiam Thebarum regem fuisse nonnulli scribunt, a quo Thebæ dicuntur Echioniæ*, Horatio, Ovidio, Lucano, aliisque. Genealogiam hujus hanc habe: *Echion-Pentheus-Clasas-Menœceus-Creon-Menœceus*, qui & *Megareus* dicitur.

Vides hic Spartos ab Echione oriundos, quorum postremus morte pro patria immortale sibi nomen peperit. Quum enim Argivi Thebas oppugnarent, tantum non expugnarent, & everterent, Thebas salvas fore, Apollo respondit, si Spartorum quispiam ad iram Martis veterem, quam ob interfectum, a Cadmo Draconem, in Spartos confugerat, mitigandam, se pro patria devoveret. Sic Tiresias vates ad Creontem apud Euripidem *Phœniss.*

Hoc poscit ira Martis in Cadmum vetus,
Pergens alumnæ sanguinem ulcisci feræ,
Si monita facitis, stabit a Thebis Deus,
Simul alma, postquam sanguinem pro sanguine
Pro fruge frugem ceperit, vobis erit
Placata tellus, quæ tulit gravidas viris
Armisque aristas. Stirpis illius Draco,
Quem dente genuit, poscitur leto puer.
Tu nunc superstes unus anguigenum e satu,
Tuique juvenes. Hæmonem impendi sacro
Connubia prohibent: cœlibis quanquam tori
Tamen jugalem fœdere adstrinxit fidem.
Solus Menœceus restat, hic leto datus.
Mutabit instans patriæ exitium suo.

Ce-

Ceterum Menœcei in patriam amoris, quo ἑαυτὸν σφάγιον ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἔδωκε, sequioris quoque ætatis scriptores meminerunt, Apollodorus *l.* 3. *Bibl.* Cic. *Quæst. Tusc. l.* 1. Pausan. *Bœot.* Statius *lib.* 10. *Theb.* Plutarchus *Pelopida.* Theodoretus θερ. *serm.* 7. quorum testimonia in Anthropothysia nostra adducentur. Attius quoque Phœnissa Spartum quendam signat:

——— *ab Draconitis es*

Stirpe armata exaratus, genere antiquior.

Uti quidem illa verba legenda censet Janus Guilielmus, *Verisim. l.* 3. *cap.* 5. Verba quidem Attii citata Nonius Antiquior nobis servavit, nomen vero Sparti illius non item: sed cum Attius Phœnissam Euripidis Latine expresserit, de Spartis ex Euripide modo citatis Attius erit intelligendus. Euripidem autem a priscis Romanorum Tragicis fuisse expressum, tituli fabularum cum paucis fragmentis, quæ ceu tabulas e naufragio Varro, Cicero, Agellius, Priscianus, Charisius, Diomedes, Nonius, aliique servarunt, & Delrius *Syntagmate Tragœdiæ Latinæ* collegit, docent. De Euripide & Ennio, quod fabulas eadem inscriptione ediderint, & hic ex illius Græcis confecerit Latinas, constare dicit Reinesius in *Variis l.* 3. *cap.* 2. ubi Euripidis, & Ennii fabularum ejusdem nominis titulos idem adducit Reinesius, Vir infinitæ lectionis, ad unguem eruditus, in cujus scriptis te frequentem esse nullus dubito. Attium similiter Ennio Euripidem expressisse, verisimile est.

Ex *UDÆI* posteris *Tiresiam* fuisse, testatur Apollodorus. Incertæ originis Sparti sunt Menalippus Astaci filius, Epaminondas, Theron, Pytho. Spartam, irruptione in Laconicam facta, Spartos Cadmi socios de se nominavisse, testis est Timogoras apud Eustathium. Martis enim quasi nepotes cum essent, Martii quoque & bellicosi fuere cum ipsi, tum ipsorum posteri, ut ignominiosum esset, Spartum dici, & bellica laude non florere.

Atque hi *bellicosi Sparti creduntur lanceam habuisse in corpore, notam quandam genitivam*, ut Tranquilli 2, 80. verbis utar: *notam generis* diceret Justinus 15: 4, 9. & Ausonius *de claris urbibus Epigr.* 2, *de Alexandria & Antiochia. Ingenuum signum* idem Auson. *l. c.* σημεῖον σύμφυτον, Aristot. *de Poet. c.* 16. γνώρισμα καὶ χαρακτῆρα πατρῷον, Synesius *lib.* φιλ. σημεῖον τοῦ γένους, Dio *Orat.* 4. γνώρισμα κατὰ γένος, Tzetzes ad *Lycophr.* cujus hæc sunt verba: ἀντὶ δὲ βρωθείσης ὠμοπλάτης ἐλεφάντινον οἱ θεοὶ ἔθεντο, ὃ κατὰ γένος τοῖς Πελοπίδαις ἐτύγχανε γνώρισμα,

κατά-

κατάπερ καὶ τοῖς Σπαρτοῖς ἡ λόγχη: *Loco devorati humeri eburneum substituerunt, qui Pelopidis fuit nota quadam generis, ut Spartis lancea.* Dio Chrysost. *loc. cit.* hæc habet: Τοῖς μὲν ἐν Θήβαις Σπαρτοῖς ποτε λεγομένοις σημεῖον λέγεται, εἶναι τοῦ γένους, λόγχη τις, ὦμαι, ἐπὶ τοῦ σώματος, ὅστις δὲ τοῦτο τὸ σημεῖον μὴ ἔχοι, οὐ δοκεῖ τῶν Σπαρτῶν εἶναι: *Spartis illis Thebanis signum quoddam dicitur esse generis, lancea, opinor, quadam in corpore, & quisquis id signi non habuerit, ex Spartis esse non videatur.* Aristoteles *loco cit.* εἴδη, ait, ἀναγνωρίσεως, πρώτη μὲν ἡ ἀτεχνοτάτη, καὶ ᾗ πλεῖστοι χρῶνται δι' ἀπορίαν, ἡ διὰ σημείων. Τούτων δὲ τὰ μὲν σύμφυτα οἷον λόγχη, ἣν φορέουσι γηγενεῖς. *Species agnitionis, prima est artis maxime expers, qua plurimi ob penuriam utuntur, quæ scil. per signa fit: eaque vel connata, ut lanceam, quam Terrigenæ ferunt.* Quæ his Aristotelis verbis in Piccarto sunt addita, (*statim enim ubi ex terra prodibant, lanceati erant*) non Aristotelis, sed Piccarti sunt, ideoque majoribus typis fuissent exaranda. Eandem Spartorum notam indicat Theologus: Σπαρτιάτας ἡ λόγχη γνωρίζει ὦμος τοὺς Πελοπίδας, τὸν μέγαν Θεμίστιον λόγοι: *Spartiatas* (Spartos rectius dixisset) *lancea prodit, humerus Pelopidas, magnum vero Themistium facundia.* Nasonem quoque *lib.* 3. *Met. fab.* 3. ita canentem:

Primaque de sulcis acies apparuit hastæ:

notæ illius meminisse censet Fredericus Morellus *scholiis ad Dionem*: quod tamen ægre mihi persuaserit. Facilius aliorum cederem conjecturæ, qui ad signum illud Spartorum allusisse etiam Pindarum volunt, dum Σπαρτοὺς vocat ἀκαμαντολόγχας, *lanceis indefessos*, Ἰσθμ. Ζ. α. 5. quamvis hoc etiam alio potius trahi, & de bellica Spartorum fortitudine explicari possit. *Ad sua usque tempora hanc Spartorum notam in posteris fuisse observatam*, testatur Plutarchus, qui vixit sub Nerone, & Domitiano: illius enim ceu coætanei meminit *vita Antonii, & Q. Flaminii.* Hujus in *Quæst. Rom.* & *Præceptis Politicis.* Etiam Trajanum Imp. alloquitur *initio Apophthegmatum.*

Alias aliarum familiarum notas cum genitivas, tum gentiles, notavit Piccartus tuus *cap. citato.*

Hæc de Spartis Thebanis e dimidia Draconis dentium parte Cadmo tradita, prognatis. Alteram enim eorum partem Æeten accepisse, supra diximus. Æetes, qui, quoad vellus aureum penes se servaret, salvum fore regnum suum ex oraculo didicerat, Jasoni Argonautarum principi vellus aureum postulanti, gratificaturum se pollicetur, si igni-

vomos tauros domuerit, dentes hosce severit, atque Draconem immanem sopiverit, a quibus singulis præsentissimum vitæ discrimen ipsi metuendum foret. Capta amore Jasonis Medea, Æetæ filia, patri minus, quam amasio, fida, Jasonem, ut jussa patris exsequatur, instigat, artisque magicæ beneficio, quidquid inde periculi metuendum, sese declinaturam promittit. Accipit Jason ab Æete, interitum ejus tacite dolente, dentes, eosque terræ a domitis jam auxiliante Medea ignivomis tauris subactæ, & aratæ mandat, armatosque non minus hic in Colchide, quam ille in Bœotia viros e sulcis, segetis instar, prosilire, atque propullulare conspicit, quos, simulac e terra emergerent, trucidat, hunc capite truncat, illum medium secat. Cum vero immensæ huic armatorum segeti demetendæ sese minime parem animadverteret, propullulantibus passim innumeris e terra, Lernææ instar hydræ, sæviente, adversariis, impetumque sævorum Terrigenarum sustinere ulterius non posset, salutis suæ trepidus promissam sibi a Medea sua opem tacite, avideque exspectat. Hæc insperato Terrigenarum adversus Jasonem furore prius territa, promissæ liberationi ad tempus diffidit, postea quidvis potius tentari, quam datam Jasoni fidem frangi, satius esse rata, artes suas magicas advocat, carmen auxiliare canit, Terrigenisque oculorum aciem ita præstringit, ut majore furore accensi, in Jasonem sibi viderentur sævire, in se vero sævirent. Æetes pugnæ spectator filiæ suæ præstigiis, non minus ipse, quam Terrigenæ, ceterique spectatores, delusus, cui salvo regnum debebat, ejus miserum interitum nihilominus dolet, vix lacrumas cohibet. Jason minus minusque se impugnari, Terrigenasque in sese arma invicem convertere sentiens, animum recipit, & non tam hostes trucidando, quam mutuam eorum cædem spectando defessus, in medio ipsorum animose obambulat. Fusis jam Terrigenis, remotisque præstigiis spectatores universi se delusos esse, & quem unum cecidisse, misereque laniatum, dolebant hunc solum superesse, magnamque præ se audaciam ferre non sine stupore observant, aliis eum gratulatione, aliis execratione prosequentibus. Tandem sopito quoque Medeæ ope Dracone, Jason ex pacto vellere potitus aureo, Colchorum Palladio, in patriam cum Argonautis, & Medea, justam ac debitam fidelitatem ab eo frustra exspectante, revertitur, sibi omnem victoriam, suæque fortitudini, excluso Medeæ auxilio, more imbellium Thrasonum, tribuens. Tantum etiam de Terrigenis Colchicis. Verum, quoniam

Non solet ex nihilo volucris prorumpere fama,

Et

Et partem veri fabula quæque tenet.

Quid veri in hac de Spartis fabula occultetur, age videamus. At cur veritas illa hiſtorica fabulis occultatur, & obſcure traditur? prius objicies. Reſpondeo: Diſtinguenda ſunt tempora, quibus ſcientiæ inveniuntur, & quibus jam ſunt excultæ, atque perfectæ: illis obſcuritas aliqua condonanda; his non item. Etenim *nihil eſt ſimul & inventum, & perfectum*, Cic. *de Cl. Or. c.* 18. Nunc quæ poſteris traduntur artes, Philoſophicæ & Hiſtoricæ clare proponuntur, & perſpicue; olim non erat ſic. Obſcura erant illarum initia, primique auctores, non quod clare nollent, ſed quod non poſſent, obſcure eas poſteris tradebant. Graphice, ſive ars pingendi adeo obſcura erat initio, ut niſi ſuis operibus pictores nomen adſcripſiſſent, quid quæque ſibi vellet, pictura, intelligi per ſe non potuiſſet. Τὰ τῶν ἀρχαίων γραφέων εἰ μή τις ἐπέγραψεν, ȣ̓κ ἂν ἐγνωρίζετο, τί ἐϛιν ἕκαϛον, Ariſtot. *l.* 6. *Top. c.* 2. §. 8. confer Plinium *l.* 35. *Hiſt. Nat. c.* 3. Ælianum *l.* 10. *Hiſt. Var. c.* 10. Obſcure Philoſophiam primi Philoſophi poſteris tradiderunt, quod fuſe docebo parte prima Hiſtoriæ meæ Peripateticæ, ubi de Obſcuritate Ariſtotelis ſermo erit. Idem de ſcientia Hiſtorica dicendum: ea enim nondum conſtituta, qui res geſtas literis mandabant, obſcuri erant, Poetæ erant. *Apud Græcos antiquiſſimum e doctis eſt genus Poetarum*, Cic. *lib.* I. *Quæſt. Tuſc.* Atque illi Poetæ per fabulas docebant, optimum hoc docendi genus arbitrantes. οἱ πρῶτοι ἱϛορικοὶ καὶ φυσικοὶ μυθογράφοι, Strabo *lib.* I. Neque Hiſtorica tantum, & Phyſica fabuloſe tradebantur, verum ipſam quoque Theologiam fabulis ſuis Poetæ depravabant, atque ita μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τȣ̃ θεȣ̃ ἐν τῷ ψεύδει. Hinc Strabo: πᾶσα ἀρχαϊκὴ θεολογία, μῦθοι, *lib. cit.* Unde & Theologiæ prima, & antiquiſſima ſpecies Mythica, ſive fabuloſa appellatur, & Poetis tribuitur. Videſis Euſebium *lib.* I. *de Præp. Evang. c.* 6. & *l.* 4. *c.* I. Auguſtinum *l.* 4. *de Civ. Dei. c.* 27. *l.* 6. *c.* 5. 6. 7. 8. 9. 10. 12. *l.* 18. *c.* 14. ubi inter alia: *Exſtiterunt*, ait, *Poetæ, qui etiam Theologi dicerentur, quoniam de Diis carmina faciebant, ex quorum numero fuiſſe perhibentur Orpheus, Muſeus, Linus.* Et *cap.* 24. *In Theologis Poetis Orpheus maxime omnium nobilitatus eſt.* Specimen ejuſmodi fabuloſæ Theologiæ exhibet Heſiodus *Theogonia* ſua ſuperſtite. Ceterorum enim Auctorum de *Theogonia* libri interierunt. Scripſit autem *Theogoniam* PHERECYDES quoque ille, (non *Syrus* e Syria ſacra, ut cenſet Salmuth ad *Pancir. part.* I. *Tit.* 24. *pag.* 141. neque *Aſſyrius*, ſecundum Auguſtinum *epiſt.* 3. *ad Voluſia-*

lusianum, neque *Babylonius*, secundum Eustathium in *Odyss. δ.*) sed *Syrius* e Syro Cycladum una, Scholiast. Apoll. *in lib.* 2. Ἀργοναυ. Scripsit & *Theogoniam* EPIMENIDES, Laert. *l.* 1. ÆMILIUS MACER, Macrob. *l.* 2. *Saturn.* Atque illas Poetarum fabulas posteri in suum usum varie interpretati sunt, πραγματικῶς, στοιχειακῶς, ψυχικῶς, Historice, Physice, Ethice. V. Tzetzes ad *Hesiodum* ἐργ. καὶ ἡμ. *p.* Natal. Com. *Myth. lib.* 10. Sed de his alias. Nostram autem de Spartis fabulam Historice ut interpretati fuerint veteres, paucis indicabo. Palæphatus libro περὶ ἀπίστων, Draconem Martis filium Thebanorum fuisse Regem, existimat, & per Draconis dentes Elephantis cujusdam pretiosos dentes magnarum calamitatum semina intelligit, vix sibi, nedum aliis, satisfaciens. Unde merito eum J. Tzetzes in *Chiliadibus* obscuritatis arguit, qui clarius rem totam explicare vult videri, dum per Draconem quendam latronum principem intelligit, cujus dentes sive collatrones Cadmus per varias regiones dispersterit, prudentissimos vero eorum generos sibi adsciverit, e quibus Thebani generosi sint nati. Spartos quidem Diodorus sic dictos autumat, quod prius dispersi, in unum post coierint locum, & Cadmeam cum Cadmo condiderint: Ammianus vero, Eunapius, Claudianus, &c. quod Cadmus præter spem hos nactus sit adversarios, ut quasi seminati, & e terra exorti viderentur. Unde ab iis ad similia hostium improvisorum exempla illustranda hæc Terrigenarum fabula adhibetur.

Atque hæc de Spartis habe; de quibus parum in Philologorum nostri seculi scriptis reperies: accuratius, & fusius de iis agere labores prohibent scholastici, quibus premor tantum, non opprimor, quique perpetuam, ab optimis Philologiæ, & Philosophiæ studiis quietem, æternumque silentium mihi invito imperare videntur. Quod si tamen paulum mihi respirare liceat, cum aliis alibi jam promissis non modo ea, quæ de Cadmo & origine Thebarum, quorum hic de Spartis discursus Epitome quodammodo est, olim a me collecta sunt, sed varia etiam, de Homero, Pythagora, Platone, Librorum ψευδεπιγραφίᾳ, Geniis, &c. singulis commentariolis explicanda, quibus Leidensis, & Regiomontana Bibliothecæ non mediocre augmentum dedere, per Bibliothecam Gottorpiensem εἰ θεὸς θελήσῃ hic in patria finientur. Quibus quidem ita feliciter absolutis, distinctius deinde patriam Historiam scribere, vel simile quid tentare decrevi. Neque enim de futuris adminiculis dubito. Cœlitus cadet Mæcenas, si terra neget. De Bibliotheca Gottorpiensi patriæ nostræ, ut scribis, res ita sese habet. Wowerii libros selectissimos

mos ſane, & tanto Viro dignos ea ſervat, optimorumque Auctorum acceſſione quotidie ita augetur, ut brevi patria noſtra habitura ſit, quod de Clementiſſimi noſtri Ducis ſingulari in literas affectu coram tota poſteritate teſtari poſſit. Neque diffiteor, quæ hic de Spartis a me ſunt propoſita, eorum maximam partem egregiæ illi Bibliothecæ me debere, quippe cujus inſpector M. Adamus Olearius, eruditione pariter, atque humanitate conſpicuus, tantum abeſt, ut ſepulcrorum ritu Bibliothecam illam clauſam eſſe velit, librorumque uſum erudito lectori deneget, ut potius (quæ ejus eſt prudentia) eruditum quemque ad Bibliothecæ uſum quam humaniſſime hactenus invitaverit.

In Diſſertatione mea prima de *Hiſtoria Peripatetica*, cujus aliquot tibi exemplaria Eruditis ejus loci offerenda ſupereſſe ſcribis, priusquam illa offerantur, mutari vellem ea, quæ a Typographo, quod opinione citius impreſſionem abſolverit, moneri non potuere. Sic (I.) *pag.* 12. *verſ.* 11, 12, 13. ita legi velim: inter quos excellunt *Antiphanes*, Athen. *l.* 13. *Deipn.* Harpocrat. νάννιον, ubi Ἀντιφάνης ὁ νεώτερος appellatur. *Apollodorus*, *locis citat.* & Harpocr. Φανοςράτη. *Ariſtophanes Byzantius*, qui ſub Euergete, & Philopatore floruit. Ælian. *l.* 12. *Hiſt. Var. c.* 5. Athen. *l. c.* Harpocr. Ἀντίκυρα. Calliſtratus &c. (II.) *pag.* 21. *verſ. ult.* pro *App.* lege *Api.* (III.) *pag.* 24 *verſ.* 2. verbis illis, *Lapſus ſatis manifeſtus!* adde: Habet tamen Voſſius, quos ſequatur Auctores. Lilius Gyraldus *Synt.* 1. *de Deorum Hiſtor. p.* Ariſtotelis hujus Pontici meminit. *Ariſtoteles*, ait, *Ponticus varia de Deo agens, ut ſcribit Arnobius, ſed rectius Minutius Felix, ut ante oſtendimus. Nam alias mundo, alias menti tribuit principatum.* Franciſcum Balduinum JCtum, Minutii editorem, quod pro *Ariſtoteles* male ediderit *Ariſtoteles Ponticus*, carpit Lud. Carrio *l.* 2. *Emendat. c.* 18. Verum cum Gyraldus, & Balduinus a corrupto codice decepti videantur, Voſſius, qui eos ſecutus, ſimpliciter excuſari, & a culpa credulitatis abſolvi nequit, niſi & ipſi corruptum codicem impoſuiſſe dicere velis. (IV.) *paginæ ejuſdem verſiculus* 3. & *ſeqq.* uſque ad verba illa *Ariſtotelem Ponticum* in *v.* 13. deleri debuiſſent, non quod Junii de Pythagora ſententiam veram exiſtimarem, ſed quod erroris non facile convinci poſſe videretur. Equidem Meurſius alicubi omnes Pythagoras recenſens, Leontini nullam facit mentionem, (quod nec ante eum fecit Natalis Comes *l.* 7. *Myth. c.* 16. ubi pictores, ſculptores, ſtatuarioſque recenſet) ut vel hunc Plinii locum non viderit, (quod non crediderim) vel Leontium, non vero Leon-

tinum quendam Pythagoram hic intelligi exiſtimaverit. Leontiorum enim nomen in veterum monumentis alias frequens ſatis, ac notum eſt. Leontius quidem fuit Lampſacenus Epicureus, ad cujus uxorem Themiſten itidem Epicuream, & eruditam Epicurus ſcripſit, teſte Laertio *l.* 10. Leontius, quidam Mechanicus ſcripſit περὶ κατασκευῆς Ἀρατείας σφαίρας, A. C. 1589. Genevæ impreſſus. Leontius Philoſophus ille, cujus filia Eudocia, prius Athenais dicta, Cæſari Theodoſio Juniori nupta. V. Socratem *Hiſt. Eccl.* 7. 21. alioſque. Leontius Beatus Grammaticus apud Burdigalenſes, teſte Auſonio, in Profeſſorum Burdigalenſium commemoratione, *Epigr.* 7. Ad Pontium Paulinum Leontium ſcribit Auſonius, *epiſt.* 19. itemque Sollius Apollinaris Sidonius, qui ejus Burgum *carmine* 22. celebrat. Duos Leontios, viros nobiles, Burdigalenſes Epiſcopos celebravit *Epigrammatibus* Fortunatus Ravennas, quorum meminit Gabriel Lurbeus *Chronico rerum Burdigalenſium. Forſan hoc tempore*, ait, *ad A. C.* 485. *ſedit Leontius ſenior Epiſcopus Burdigalenſis, cujus meminit Fortunatus.* Alterum autem Leontium refert ad A. C. 555. ut ita Leontiorum quædam celebris gens apud Burdigalenſes fuiſſe videatur. Leontius Byzantius quidam de ſectis Hæreticorum ſcripſit tempore Gregorii Magni. Leontius Imperator talionis pœna notus eſt. Leontius Antiochiæ Epiſcopus ἐκτομίας αὐτόχειρ fuit. Leontius Neapoleos Cypriæ Epiſcopus ſub Heraclio vixit. Leontii Scholaſtici varia Epigrammata habet Anthologia. Ne quid dicam de Leontiis Byzantino, & Hieroſolymitano, qui res geſtas Sanctorum ſcripſerunt: neque de aliis, qui ſub Impp. Veſpaſiano, Diocletiano, Maximiano, Licinio, Leone Iconomacho, ut fidei Chriſtianæ teſtes, atque Martyres decebat, pro eadem paſſi ſunt, ut ex Græcorum Menologio conſtat, deque aliis, quos apud Scriptores Eccleſiaſticos obſervabis. Atque ejuſmodi Leontium a Plinio intelligi, credidit Meurſius, fidem codicis ſui ſecutus. Ipſe quoque ſimiliter Meurſio lectionem illam (Leontius) probabam, ſecutus meum codicem a Dalechampio editum, & veterem quendam alium e Bibliotheca Cl. Viri Danielis Becceri, Medici Regiomontani, in folio, ut loquuntur, complicantem. Verum ſi literæ horum codicum inhærere nolis, pro Junio facit 1. quod, notante Dalechampio, vetus quidam codex *Leontinus* legerit: 2. quod ipſe contextus huic potius, quam alteri lectioni favere videatur: *vicit eum Pythagoras Rheginus ex Italia. Eundem vicit & Leontinus. Fuit & alius Pythagoras Samius:* 3. quod Aſtylon illum, quem Plinius a Leontino factum eſſe dicit, Pauſanias

ſanias *Eliac.* 2. a Pythagora factum eſſe tradat. Ceterum novam hic litem movet Pauſanias, Meurſium, & Junium licet diſſentientes, ipſumque Plinium redarguens, qui quod Leontio Meurſius, & Pythagoræ Leontino Junius, alterutri vero Plinius tribuit, hoc ad Pythagoram Rheginum refert. Libyn puerum intelligo, quem Plinius Leontino Pythagoræ adſcribit, Pauſanias vero *Eliac.* 2. expreſſe Pythagoræ Rhegino tribuit: *prope Bycellum*, ait, *eſt Mnaſeas Cyrenæus gravi accinctus armatura, vir Libys cognomento, cujus finxit ſtatuam Pythagoras Rheginus.* Nec dubito, quin idem Pauſanias, qui Rhegini Pythagoræ in *Eliacis poſterioribus* quinquies meminit, ejusque opera laudat, dum ibidem Aſtylum a Pythagora factum eſſe dicit, hunc Pythagoram ſignet Rheginum; additurus enim alias procul dubio fuiſſet nomen gentile, (ut *in Bœoticis Pythagoræ Parii* meminit) ſi alium præter citatum Rheginum hic intelligeret Pythagoram. Hæc ſi Rhegino Pythagoræ vere attribuit Pauſanias, errat Plinius, niſi ad utrumque conciliandum Libyn & Aſtylon a ſingulis, Rhegino ſcilicet & Leontino, elaboratos eſſe dixeris. Dalechampius Medicus Pauſaniæ, & Plinii diſſenſionem animadvertens, hunc, ſecus ac Medicum decebat, errore faſcinatus, corrumpit potius, quam ſanat, dum ad noſtrum Plinii locum ſic commentatur: *Uno quidem loco libri ſexti Mnaſeam, quem Libyn, quod Cyrenæus, appellaverunt, expreſſum a Pythagora Rhegino tradit; altero vero loco ab Argivo Pythagora: ut hic legendum ſit: Eundem vicit & Argivus; vel apud Pauſaniam: cujus finxit, ſtatuam Pythagoras Leontinus.* Geminum hic magni Viri παρόραμα ut videas, alterum Pauſaniæ locum (unum enim jam adduxi) ex eodem *libro ſexto*, ſive *Eliacis poſterioribus* addo: *Spectatur eo in loco & Cratiſthenis Cyrenæi currus æreus, in quem adſcendit Victoria, tum ipſe etiam Cratiſthenes: ex quo facile conjicias, equis illum viciſſe, (dicitur vero filius fuiſſe Mnaſeæ Curſoris, quem cognomento Libyn Græci appellarunt) hoc Olympicum donum Pythagoras Rheginus fecit.* Hic, ut vides, in uno ſaltem loco Libyn Mnaſeam, in altero vero hujus filium Cratiſthenem a Pythagora Rhegino elaboratum eſſe, Pauſanias tradit, in utroque illud fieri cenſet Dalechampius. In neutro loco Libyn Mnaſeam ab Argivo Pythagora factum eſſe, ſcribit Pauſanias: in altero autem id factum eſſe, ſomniat idem Dalechampius. Qui error inde natus eſſe mihi videtur, quod verſu præcedente Pauſanias Polycleti Argivi ſtatuarii, hujusque diſcipuli meminerit, eorumque opera recenſeat, in verſu autem proxime ſequente a nobis prius addu-

cto

cto a Pythagora Rhegino Mnaſeæ ſtatuam fictam eſſe tradat, ut ex Polycleto Argivo, & Pythagora Rhegino facta levi transpoſitione Pythagoras Argivus Dalechampio, ſive quisquis hujus ſententiæ primus auctor eſt, per ſomnium ſit natus, atque ita, ſi Junius errore abſolvi debeat, Dalechampius in ejus locum optimo jure ſubſtitui poſſit. Patet ex hiſce, quid de Pythagora Leontino ſit ſtatuendum. Duæ nimirum ſunt, eæque diſtinctæ quæſtiones, ut alibi, ita & hic obſervandæ, quid Plinius ſcripſerit, quid ſcribere debuerit. De priore lis inter Meurſium, & Junium eſt, hujus tamen ſententia veriſimilior apparet. Poſteriorem movet Pauſanias, cujus ſententiam, probabiliorem quippe, amplector. Tu ſi libet, ulterius inquire. (V.) *pag.* 32. *v.* 17, pro *epiſt.* 7. lege *cap.* 7. Alia plurima addenda, & mutanda alibi indicabuntur. Clariſſ. Slevogtum, & Friſchmutum, de facie quidem, non de animo ignotos, verbis meis humaniſſime velim ſalutes, & ex illis quæras, quis ille fuerit Ariſtoteles, & quando vixerit, quem juſtitiæ proſelytum (fuerunt enim habitationis quoque Proſelyti, V. Maimon. de *idolol. c.* 10. §. 2, & 7. & inprimis ipſius Slevogti *Diſſertat. de Proſelytis* A. 1651. in Academia veſtra propoſitam) factum eſſe ſcribit Auctor (qui niſi fallor, eſt ſuperioris ſeculi Chronologus ille R. Gedalja Ben Jechaja) *l.* שַׁלְשֶׁלֶת הַקַּבָּלָה, *catena Cabbalæ*, apud Hottingerum *Theſauro Philologico*, quem Rabbinum videre hactenus mihi non licuit. Poterant hæc ipſa hac vice ſufficere; ut illis tamen novæ etiam aliquid ſubnectam amœnitatis, tibi adhuc, quem Mathematum quoque video amatorem, e patria noſtra ſingularem in ſtudiis illis referam progreſſum. Ruſticus hic eſt, Michel Luder nomine, in agro noſtro Rensburgenſi, in pago Emburen, duobus milliaribus hinc diſtante, cælebs, quinquaginta plus minus annorum, modice dives, ut fert illorum hominum conditio. Hic e libris Aſtronomicis, vernaculo, ſcil. Germanico idiomate ſcriptis, Welperi *Gnomonicis*, Mulleri *Sciagraphia Solis* &c. quos a Parocho ejus loci Dn. Andrea Jeſſeno, affine meo, Aſtronomo inſigni, utendos accepit, tantam Aſtronomicam hauſit eruditionem, ut vilem ejus caſam egregiis Mathematicis inſtrumentis, quæ ſibi e ligno ipſe fabricavit, ornatam, variaque affabre facta horologia ſciotherica non ſine admiratione nuper contemplatus ſim, eumque barbara quidem voce de cœleſtibus, & Aſtronomicis, erudite tamen diſſerentem, audiverim. Ægyptium crederes Mathematicum, ita per hiemem nocte ſerena obambulat, & cœleſtia contemplatur. Heri dono mihi miſit horologium ſciothericum verticale mobile, Cylindrum

Gno-

Gnomonices studiosi vocant, ad Elevationem Poli Emburensem 54. gr. 30. min. confectum, in quo mobilis stylus super Solis in Zodiaci signis ibi depictis loco recumbens, & Soli oppositus umbra sua, quæ meridie longior, vesperi brevior est, horam diei monstrat. Atque hoc accuratum, & artificiosum Solarium in pretiosum, atque magnificum cimeliαρχεῖον Gottorpiense mittere decrevi. Tu, ut cœpisti, in Musarum castris strenue pugna. Vale, & me tibi nulla re defuturum esse, confide. Rensburgi, Kal. Novemb. 1654.

T. T.

JOHANNES JÖNSENIUS.

L. S.

JAm tandem, Amice Lector, fidem liberavi, & Epistolam de Spartis, ne de dolo malo, aut simulatione ex Lege Aquilia mecum ageres, ita ut eam Auctor transmisit, totam tibi exhibui, & incorruptam: quoniam tamen adhuc ex quarto ejus quaternione non parum superest spatii, ut apud severos etiam judices major humanioribus hisce gratia accedat, & auctoritas, Philosophicum, quod vides, Viri ejusdem longe Clarissimi de ordine librorum Aristotelis fragmentum subjungo. Dignum sane suo auctore scriptum, fama, & luce multo dignissimum, quod ut erudito Orbi absolutum exhiberem, nihil hac equidem occasione mihi in votis esset antiquius! Sed cum illud mecum inter alia olim ita privatim communicarit Vir humanissimus, non ea quidem permissione, ut publicis typis imperfectum divulgarem, jam, urgente Typographo, inscio etiam Auctore vacantibus pagellis hoc ipsum substitui, neque diutius literarum amatoribus duxi invidendum. Subvereor equidem non immerito, ne prodigalitatis dicam mihi scribat Auctor, ut cum de meo vix possim, de suo nimis fere sim liberalis: verum cum & hæc mea, licet secundaria opera, Literariæ Reipublicæ plurimum subveniat, neque omnino eidem συκίνη sit ἐπικουρία, haut difficulter me veniam apud eum impetraturum confido, cujus maximam literas juvandi propensionem satis habui diuque perspectam. Hunc igitur fœtum ἀνέκδοτον adhuc, & in parentis quasi sinu commorantem, Tibi, quisquis fautor literarum audis, jam ἐπιτροχάδην, & festinante manu offero, certo mihi certius per-

 suadens,

ſuadens, non ut abortum, ſed legitimi inſtar fœtus te benevole, & ἀβασκάντως eum ipſum accepturum. Quod ſi haut falſo de Te licebit ominari, ſtimulum Auctori & calcar addes, ut, quod in illo jam deſiderari poſſit, meliori occaſione ſuppleat, & totum in ſuum reſtituat locum, tertiam nempe Hiſtoriæ Peripateticæ partem. Vale, & noſtram de literis bene merendi voluntatem dextre explica.

§. 15. NAtura priora dicuntur 5. *Metaph.* 11. ὅσα ἐνδέχεται εἶναι ἄνευ ἄλλων. ἐκεῖνα δὲ ἄνευ ἐκείνων μή. *quæ ſine aliis eſſe poßunt: hæc autem ſine illis eße nequeunt*, ut unum, ſimplex, univerſales termini & propoſitiones. Confer, quod natura prius id dicatur, quod a ſenſibus noſtris eſt remotius, ut univerſalia 1. poſt. 2. quod generatione eſt poſterius, ut finis, totum, perfectum 2. *de part. c.* 1. idem fere vult A. *l.* de *Categoriis c. de Priori: Natura*, inquit, *prius eſt* τὸ μὴ ἀντιςρέφον κατὰ τῆ εἶναι ἀκολȣ́θησιν, *a quo non reciprocatur eſſendi conſequentia. Sic unum eſt prius.* Altero autem modo prius natura ipſi dicitur, a quo quidem eſſendi conſequentia reciprocatur, ſed alterum quomodocunque eſt cauſa alterius. V. *l. c.* Ex his qualibuſcunque deſcriptionibus colligemus, quæ natura priora ſint, quæ minus, ut conſtet, quænam in ſcientiis docendis præmittenda ſint, & an ea Philoſophus præmiſerit, adeoque ordinem obſervarit, & num ille ordo in noſtris exemplaribus ſit variatus.

§. 16. Unum itaque prius eſt multis: poſito enim denario, ponitur unitas, non vice verſa. Simplex itidem omne cum unum ſit, natura prius eſt compoſito 8. *Phyſ.* 9. 2. de *cœlo c.* 4. πρότερα τῶν συγκειμένων ἐςὶ τὰ ἀσύνθετα *l.* 13. *Metaph.* 2. itaque quo quid eſt ſimplicius, eo eſt natura prius. Sed paucis, quot ſimplicitatis ſint gradus: ſimplex autem ſubſtantia dicitur (1) quæ non eſt compoſita ex partibus quantitativis, ſcil. integrantibus, adeoque mobilis non eſt. Sic Deus eſt ſimplex, primum movens, immobile, primus finis, prima forma. Hic ſimplicitatis gradus cœlo & ſublunaribus non competit. (2.) Quæ non eſt compoſita ex materia & forma, adeoque neceſſario eſt, nec aliter ſe habere contingit *l.* 5. *Metaph. c.* 5. corruptibile enim eſſe, & poſſe non eſſe, eſt a materia 7. *Metaph.* 7. 8. 1. 2. 4. 12. 6. Cœlum autem non habet materiam γεννητὴν καὶ φθαρτὴν ſed τοπικὴν, ſaltem ſit κατὰ τόπον κινητὴν *lib.* 8. *Metaph. c.* 1. *cap.* 4. & 5. *lib.* 12. *cap.* 2. Eſt enim ipſa prima motus materia.

Unde

Unde Cœlum prius eſt Elementis, & quæ ex iis conſtant, quippe quæ ex materia & forma ſunt compoſita, adeoque corruptibilia. Sempiterna & incorruptibilia corruptibilibus eſſentia ſunt priora 9. *Metaph.* 8. 8. *Phyſ.* 9. (Genus item ſpecie prius eſt natura, hæc enim ex genere & differentia tanquam materia & forma eſt compoſita. Genus enim eſt materia 10. *Met.* 8.) (3.) quæ non habet mixtam formam, ſive, non eſt ex multis formis compoſita, adeoque in plura ſpecie differentia dividi nequit, hinc Elementa dicuntur corpora ſimplicia, reliqua miſta. πρότερον ςοιχεῖον, ἢ ὧν ςοιχεῖον 12. *Metaph.* 4. Primus itaque ſimplicitatis gradus Deo competit, ſecundus Cœlo, tertius Elementis. Et ſcientia de Deo, tanquam ſimpliciſſimo Ente, eſt prima ſcientia, unde etiam Theologia paſſim prima Philoſophia audit. Doctrina autem Phyſica de cœlo Theologia quidem eſt natura poſterior, ſed prior conſideratione ſublunarium.

§. 17. Dantur autem non ſolum ſubſtantiæ ſimplices, de quibus dictum, verum etiam in ceteris categoremaſi ſimplex & compoſitum valet. Sic in Quantitate, ſimplex magnitudo eſt linea. Simpliciſſimus & primus numerus eſt binarius. In Qualitate ſimpliciſſimæ voces ſunt vocales, eæque ſimplices. Figurarum rectilinearum ſimpliciſſima eſt Triangulum, Curvilinearum vero Circulus. Motuum ſimpliciſſimus & primus eſt localis in Ubi 8. *Phyſ.* 7. 2. *de gen. & corr. c.* 10. 12. *Metaph.* 7. Inter motus autem locales primus eſt Circularis *l.* 1. *de cœlo c.* 2. Ne quid dicam de eo, quod etiam ſubſtantia reliquis Categoriis prior ſit, quia ſimplicior: unde ipſa dicitur πρῶτον ὄν, & τὸ ὂν ἁπλῶς, & τὸ πρώτως ὂν 7. *Met.* 1. Ceterorum enim prædicamentorum nullum poteſt a ſubſtantia ſeparari *ib.* τὰ πάθη ſunt ἀχώριςα 1. *Phyſ.* 4. 1. *de gen. & corr.* 10. 1. *de anima*, 1. Sola autem ſubſtantia inter Categoremata eſt ſeparata 1. *Phyſ.* 2. 7. *Met.* 3, 13. 8, 1.

§. 18. Totum etiam omne, cum unum quid ſit, natura prius eſt partibus ſuis multis quippe. Totum autem Ariſtoteli 5. *Metaph.* 26. eſt unum, quod continet & plura, quæ continentur, ut unum ſint. Quod dupliciter intelligi poteſt & debet, aut enim ut unumquodque unum ſit, aut ut ex omnibus illis contentis unum ſit. Hinc duæ quaſi deſcriptiones: (1) Totum eſt unum, quod continet & plura, quæ continentur, ut ſingula, quæ continentur, ſint unum tale, quod alias dicitur Totum Univerſale, Univerſalia: huc pertinet propoſitio univerſalis, multas particulares complectens. Τὸ καθόλȣ ὅλον τί ἐςὶ, πολλὰ γὰρ περιλαμβάνει ὡς

μέρη, τὸ καθόλυ 1. *Phyſ.* 1.2. Totum eſt unum, quod continet & plura, quæ continentur, ut ex omnibus illis contentis ſit unum; quale eſt totum eſſentiale & integrale. Et hæc omnia partibus ſuis vel quaſi partibus natura ſunt priora.

§. 19. Cauſa itidem prior eſt natura cauſato, movens moto, 4. *Metaph.* 5. *l.* 12. *c.* 8. Finis eo, quod propter illum fit. (α) Eſt enim prima cauſa *l.* 2. *Phyſ. c.* 3. Eſt principium λογισμῦ *l.* 2. *Phyſ. c.* 9. (hujus autem ultimum eſt actionis principium 3. de *anima* c. 10.) fine enim mihi propoſito demum de mediis ſive actionibus ad ipſum obtinendum conferentibus ſum ſollicitus 7. *Pol.* 13. Nemo enim, niſi ſtultus quidquam ſine propoſito fine agit; 1. Eudem. 2. Propterea τὸ τέλος ἀρχῇ τινι ἔοικε, καὶ τύτυ ἕνεκέν ἐστι ἕκαστον. 1. *MM.* 19. (β) Τὸ τῇ γενέσει ὕστερον, πρότερόν ἐστι τῇ φύσει, 8. *Phyſ.* 7. *l.* 2. *de part. an.* 1. ὐσίᾳ, 13. *Met.* 2. & εἴδει 9. *Met.* 8. Atqui finis ultimo fit. τῶν ἐσχάτων τί ἐστι: & paulo poſt: τέλος καὶ ὗ ἕνεκα ἔσχατον, 5. *M.* 16. Eſt enim πέρας 3. *Phyſ.* 6. hoc autem ἔσχατον ἑκάστυ, 5. *Met.* 17. (γ) Τό, τε ὗ ἕνεκα καὶ τὸ τύτυ ἕνεκα, διαφέρει. καὶ τὸ μὲν τῇ γενέσει πρότερον αὐτῶν ἐστι. τὸ δὲ, τῇ ὐσίᾳ 2. *de gen. an.* 6.

§. 20. Perfectum etiam imperfecto prius eſt natura 8. *Phyſ.* 9. *l.* 1. *de cælo c.* 2. Perfectum enim finis rationem obtinet. τέλειόν ἐστι τὸ ἔχον τέλος 5. *Met.* 24. τέλειον ὐδὲν μὴ ἔχον τέλος 3. *Phyſ.* 6. κατὰ τὸ ἔχειν τέλος, τέλεια 5. *Metaph.* 16.

§. 21. Totum partibus prius eſt. Totum enim perfectum quoddam eſt. Τὸ γὰρ ὅλον καὶ τέλειον ἢ τὸ αὐτὸ πάμπαν, ἢ σύνεγγυς τῇ φύσει ἐστί. 3. *Phyſ.* 6. Totum eſt finis partium: partes enim prius generantur quam totum, & propter totum generantur, *l.* 2. *de part. an.* 1. Confer quæ de Toto *theſi* 18. dicta ſunt.

§. 22. Actus etiam prior eſt potentia: hæc enim propter illum tanquam finem. Non enim vident animalia, ut viſum habeant, ſed viſum habent, ut videant, 9. *Met.* 8. omne inſtrumentum propter uſum. Οὐ γὰρ ἡ πρίσις τῦ πρίονος χάριν γέγονεν, ἀλλὰ ὁ πρίσεως. Χρῆσις γάρ τις ἡ πρίσις. ὥστε καὶ τὸ σῶμα πῶς τῆς ψυχῆς ἕνεκεν, καὶ τὰ μόρια τῶν ἔργων ἕνεκα, πρὸς ἃ πέφυκεν ἕκαστον, 1. *de part. an.* 5. Atque hactenus de iis, quæ natura priora ſunt: quod autem hæc primum in ſcientiis tradendis locum mereantur, ex eodem Ariſtotele audiamus, id non tantum affirmante, verum etiam ab iis ſuos libros exordiente.

§. 23. Cognitis jam iis, quæ natura priora ſunt, facile erit noſſe, quæ præmittenda ſint; quæ minus. Nimirum (quod ex dictis fluit) univerſale præmitti debet minus univerſali. Atteſtatur Philoſophus: *Ab univer-*

verſalibus ad ſingularia progrediamur l. 1. *Phyſ. c.* 1. *Primo de omni generatione dicemus. Eſt enim* κατὰ φύσιν *communia primo tractare, deinde* τὰ περὶ ἕκαστον ἴδια θεωρεῖν 1 *Phyſ.* 7. *Univerſalia ſive Communia primum conſiderabimus. Propriorum enim contemplatio, communium conſideratione poſterior eſt,* 3. *Phyſ.* 1.

§.24. Neceſſario autem id fieri debere, indicat Philoſophus, cum ob facilitatem, de qua *l.* 2. *de gen. & corr.* 9. *Facilius ſingularia contemplabimur, quando de univerſalibus prius tractavimus.* Tum ob abſurda quam plurima evitanda, quæ eum prement, qui de ſingularibus prius dicere velit. Tautologiam enim committet, idemque ſæpius dicet. Tangit hoc Philoſophus *l.* 1. *de part. an. c.* 1. Utrum ſc. unam quandam ſingularem eſſentiam, hominis puta, leonis, bovis &c. explicare, & quæ ei per ſe inſunt, omnia contemplari atque determinare præſtet: an vero ea, quæ omnibus communia, adeoque univerſalia ſunt, prius conſiderare conveniat: *Sunt enim multa, quæ in multis genere quidem diverſis occurrunt, eadem tamen inter ſe ſunt, ut ſomnus, reſpiratio, auctio, deminutio, mors. Si autem a ſpecie ſtatim velis incipere, tum de multis eadem ſæpe dicere neceſſum habebis. Nam & in equis, & in canibus, & in hominibus dictæ proprietates occurrunt, adeoque explicandæ eſſent. Quapropter, qui has circa quamlibet ſpeciem prius explicare velit, easdem ſæpius explicabit, quatenus in ſpecie diverſis animalibus occurrunt.* Hæc Ariſtoteles *l. d.* Gemina habes *cap.* 5. *Neceſſum eſt primo a nobis in quolibet genere ea diſtingui, quæ per ſe omnibus animalibus accidunt, deinde cauſas eorum aſſignare conabimur. Diximus enim etiam prius, quod multa in multis animalibus communia occurrant, quædam ſimpliciter, quædam per Analogiam. Verum ſi ſeorſim ſingulæ ſpecies prius conſiderentur, eveniet, quod dictum jam eſt, ut eadem ſæpius dicamus, quandoquidem de omnibus dicere velimus, quæ ſingulis ſpeciebus conveniant. Multa autem multis ſunt communia.* Confer. *cap.* 4. Ex his conſtat, hunc ordinem a Philoſopho obſervatu neceſſarium eſſe judicatum, ut quæ in quacunque re communia occurrant, ea primo loco in ſcientiis explicentur, quibus ea, quæ minus ſunt univerſalia, ſubjungantur.

§. 25. Nec vero Philoſophus ejus ordinis in ſcriptis ſuis negligens fuiſſe deprehenditur. Exempla ob oculos poſita id docebunt. In Analyticis ipſe Syllogiſmum Demonſtrativum (quo mediante ſcientia in animum diſcentis introducitur, quod erat finis Analyticorum) conſideraturus, prius de Syllogiſmo agit libris duobus prioribus Analyticorum.

In ſequentibus autem 2. poſterioribus de Syllogiſmo Demonſtrativo. Cauſam propter quam id fecerit, ipſe indicat *l.* 1. *Anal. pr. c.* 4. Διωρισμένων δὲ τούτων, λέγωμεν ἤδη διὰ τίνων καὶ πότε καὶ πῶς γίνεται πᾶς συλλογισμός. ὕστερον δὲ λεκτέον περὶ ἀποδείξεως. πρότερον δὲ περὶ συλλογισμοῦ λεκτέον ἢ περὶ ἀποδείξεως, διὰ τὸ καθόλου μᾶλλον εἶναι τὸν συλλογισμόν. ἡ μὲν γὰρ ἀπόδειξις συλλογισμός τις. ὁ συλλογισμὸς δὲ οὐ πᾶς, ἀπόδειξις. In Analyticis poſterioribus prius de Demonſtratione in univerſali agit, poſt de Demonſtratione univerſali, particulari, affirmativa, negativa, oſtenſiva, & quæ ex hypotheſi, διότι ὅτι 1. *poſt.* 21. 22. 23. 24.

§. 26. Prius etiam Philoſophus (ut ordo flagitabat) de natura, naturali mutatione, ſive (nihil enim intereſt, utra voce motu an mutatione utamur cum Ariſt. *l.* 4. *Phyſ. c.* 10. *in fine*) motu in univerſali agit in libris octo περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inſcriptis, poſtea motus ſpecies ordine pertractat. Et prius quidem de motu locali (hunc enim motuum eſſe primum, ſupra §. 17. vidimus) in libris 4. *de cœlo.* In quorum duobus prioribus de circulari (quem primum motum localem eſſe, ſupra audivimus §. 17.) ejuſque ſubjecto nobiliſſimo, cœlo. Duobus autem poſterioribus de recto rurſum deorſumque motu corporibus ſimplicibus ob gravitatem & levitatem competente, agitur. Prima motus ſpecie, (locali ſcil.) conſiderata, ad ceteras mutationis ſpecies accedit, alterationem nimirum, generationem, & augmentationem, de quibus in Univerſali libris duobus de Generatione & Corruptione inſcriptis agit. Poſtea in ſpecie de Generatione, Corruptione, & reliquis mutationibus Meteororum, in libris tribus *Meteorologicis*: animalium, in libris de *partibus animalium* &c. *generatione animalium* &c. Sive, cum Philoſophus de cœlo ceu ſubſtantia naturali nobiliſſima, mobili quidem, ſed ingenerabili & incorruptibili, primo, ut æquum erat, in libris 2. *de cœlo* egiſſet: (ad cujus naturam declarandam de ſolo motu locali ex omnibus mutationis ſpeciebus dixiſſe ſufficiebat, quod fit in *ll.* 8. *Phyſ.*) Poſt de ſubſtantiis mobilibus, ſed generabilibus, corporibus ſcil. infracœleſtibus in libris Meteorologicorum, & de animalibus & plantis, conſcriptis egit: Quæ omnia cum itidem moveantur, generentur, corrumpantur, augeantur, alterentur, prius in Univerſali de motu ſimplicium corporum locali recto ſurſum ſcil. a medio, deorſum ſcil. ad medium, quem ob levitatem & gravitatem habent, in libris duobus de cœlo poſterioribus: (quos titulum illum mentiri, & a libris de cœlo ſeparandos eſſe, jam patet.) Poſtea de generatione, corruptione, alteratione &c. tum in Univerſali, tum Elemen-

mentorum libris de Generatione & Corruptione ut agere debuit, ita egit. Hinc ad illarum mutationum ſubjecta accedit, Meteora ſcil. &c.

§. 27. In doctrina de animalibus itidem de eorum motu, generatione, nutritione egit, quamvis de hac materia libri miſere ſint divulſi, nonnulli mutili, deperditi, atque ita ordo turbatus.

§. 28. Finis etiam, quia prior natura eſt, ideo in Politicis prius de fine ſocietatis civilis, ſummo puta Bono humano, quam de ipſa ſocietate Politica agit. Nam illud eſt quidem finis actionum humanarum, ſed principium λογισμȣ̃. 2. *Phyſ.* 9. Ultimum in executione, ſed primum in intentione. Eſt ſcopus ad quem prudentes ſuas actiones dirigunt. Eſt ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις ὥσπερ ἐν ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις ὑποθέσεις. 2. Eudem. 10, conf. §. 19. Illius autem Summi B. H. definitionem in Ethicis (quæ etiam Politica Philoſopho dicuntur) & inquirit & explicat ordine itidem accurato. Propter hanc rationem etiam Politica prior eſt Oeconomica. Hæc enim γενέσει prior *l.* 1. *de Oecon. c.* 1. Recte itaque etjam prius de Politicis, quam Oecon. egit.

§. 29. Tandem quia movens motu prius eſt, prior etiam erit ſcientia, quæ de primo motore agit, quam quæ de primo mobili.

§. 30. Quin & perfectum imperfecto prius eſſe audivimus §. 19. ac proinde prius conſiderari debet. Quod etiam Philoſophus noſter probe obſervavit. Recte itaque (α) prius egit de Syllogiſmo Analytico in Analyticis, quam de Dialectico in Topicis. Ille enim hoc perfectior & nobilior eſt. Ille ſcientiam, hic opinionem tantum generat. Ille perfecte Philoſopho inſervit, dum veritatem concludit, hic imperfecte, dum opinari ſaltem facit, viamque ad veritatem ſternit. (β) Prius de Syllogiſmo quam Inductione, Exemplo & Enthymemate. Hæc enim ſunt Syllogiſmi imperfecti *l.* 2. *pr. c.* 23. 27. (γ) Prius de Syllogiſmo primæ, quam ſecundæ & tertiæ figuræ: prima enim figura eſt perfecta 1. *prior. c.* 4. 5, 6, 1. poſt. 11. quoniam in 1. figura perſpicua eſt & manifeſta conſequentiæ neceſſitas, 1. *prior.* 1. §. 9. in ceteris non item, quippe quæ vel converſione, vel transpoſitione & converſione ſimul præmiſſarum in nonnullis modis opus habent, ut earum conſequentiæ neceſſitas manifeſta fiat. Adde quod in prima omnis generis propoſitiones (A. E. I. O.) concludi & probari poſſint. In ſecunda autem figura non niſi negativæ E. O. In tertia ſolæ particulares I. O. (δ) Prius de circulari cœli & ſiderum motu, duobus prioribus de cœlo libris, quam de recto corporum ſimplicium in ſequentibus. *Circularis enim motus perfectior eſt recto*, 8. *Phyſ.*

Phyſ. 9. Huc pertinent, quæ habentur 2.*de cœlo* 4. *Si perfectum prius eſt imperfecto, ergo etiam circulus prima erit figura. Sphæra item figurarum ſolidarum prima. Sola namque ab una ſuperficie continetur. Figuræ autem rectilineæ a pluribus.* Hactenus Philoſophus. *Propterea etiam motus circularis eſt primus*, 10. *Metaph.* 1. *principio* 12. *Met.* 7. *Cœlum eſt prius corporibus naturalibus, & motus circularis eſt prior recto l.* 1. *de cœlo c.* 2. (ε) Prius de virtute civis in Politicis, quam de virtute patrisfamilias in Oeconomicis egit. Illa quippe perfecta virtus, hæc imperfecta. 1. *Polit.* 13.

JOHAN-

JOHANNIS WANDALINI
DE
FERIA PASSIONIS
ET
TRIDUO MORTIS
Domini & Servatoris noſtri
JESU CHRISTI,
NEC NON
Aliis quibuſdam ad Hiſtoriam & Chronologiam Sacram pertinentibus,
DIATRIBE
HISTORICO-THEOLOGICA,
Novis ac paradoxis opinionibus
WILHELMI LANGII,
Libro de ANNIS CHRISTI contentis,
oppoſita.

Perillustri, Magnifico & Generosissimo Heroi,

D. CHRISTIANO THOMÆO a SEHESTED,

Toparchæ in Stowgard/ &c. Equiti Aurato, Serenissimi ac Potentissimi REGIS Daniæ & Norwegiæ &c. Cancellario Magno, & Regni Senatori Eminentissimo, Domino & Patrono suo summo, Divinam benedictionem & perpetuam felicitatem,

P. P.

A*Ntiquæ veritatis, Cancellari Eminentissime, Patrone Incomparabilis, cœlesti afflatu terrigenis patefactæ, ea sors est, id fatum, ut licet expugnari non queat, oppugnatoribus tamen nunquam careat: & quæ opprimi nescit, ei, qui premant, nullo tempore desint. Ipsi summo veritatis Testi & Vindici, infinitæ ipsi Veritati, Servatori Optimo Maximo, id Spiritus Sanctus ore* θεοδόχȣ *Senis ac Vatis eventurum prædixit, ut* σημεῖον ἀντιλεγόμενον, signum cui contradicitur, *evaderet. Quid mirum itaque, quod quæ ipsius auspiciis, ipsoque assertore, ad nos propagata est, Veritas, eos omni ævo experta fuerit, qui nullo non conatu contradixerint & contraiverint. Testis est ipsa veritatis columna ac firmamentum, Sancta & Catholica Ecclesia, quæ, quid veritatis adversarii contra pretiosissimam illam suæ fidei commissam* παρακαταθήκην *moliti sint, per omnes seculorum decursus persensit. Hæc cum paganis & infidelibus forinsecus sævientibus assiduo luctari, hæc cum hæreticis & schismaticis intrinsecus debacchantibus nunquam non conflictari, hæc cum improba novato-*

rum

rum factione perpetuo concertare, neceßum habuit. Vix ullo momento respirare eam aut quiescere veritatis hostes passi sunt. Fortissimos ejus athletas, enthea pectora, ista ἀσπόνδων adversariorum colluvies indesinenter in acie stantes, ac ad dimicandum pro veritate accinctos detinuit. Omnium temporum experientia, cujus index Historia, neminem hac de re dubitare sinit. Et optandum sane eßet, ut id non aliunde, quam e præteritorum seculorum memoria constaret. Sed dolendum est, quod exulcerata hæc, in quam nos incidimus, tempestas plura istius rei documenta suppeditet, quam ut numero comprehendi queant. Vix ullum seculum inter universa ea, quæ a salutari Filii Dei in carne ἐπιφανείᾳ effluxerunt, exstitisse arbitror, quod tot veritatis divinæ hostes protulerit, quot hoc nostrum protrusit. Quis miserabilem hodiernæ Ecclesiæ faciem satis deploret, quam non tantum confertus hæresium sectarumque cuneus infestat, sed & sævæ schismatum procellæ concutiunt? Inter eos, qui Christianum nomen affectant, tot tamque infinitas hæreses ac sectas nostra hæc Patrumque nostrorum ætas, vel pridem sepultas ex orco revocavit, ac nonnihil interpolavit, vel de novo variis in Orbis partibus proseminavit, ut vix nomina suppetant, quibus a se invicem discernantur. Quis justis querelis intestinas istas συῤῥάξεις prosequatur, quibus ipsi Orthodoxi gregis Doctores inter se colliduntur, & inconsutilis Christi tunica fœde laceratur? Non hic tamen malorum finis. Accedunt alii, quos vel novandi cupiditas, vel nimia confidentia eo impellit, ut antiquæ veritati cœlitus revelatæ, vel directe, vel oblique se opponere non vereantur. Eos potissimum intelligo, Magnifice Heros, quorum mentes, veluti pestilenti quodam sidere afflatas, insanus novitatis amor incessit, ac adeo occupavit, ut spreto eo, quod vetustum est, καινοφωνίας & nova dogmata antiquæ ὀρθοδοξίᾳ adversa introducere allaborent. Nam sicut priscis Ecclesiæ temporibus ille φιλοκαινίας pruritus multorum ingenia vehementer titillavit, atque eo incitavit, ut ineptas fabulas & absonarum opinionum portenta confinxerint, quorum stulta somnia fidei hostes fidelibus deinde adscripserunt, eoque nomine sanctissimum Christianæ pietatis nomen apud imperitos infamarunt. Ita & hodie idem familiare magnis ingeniis vitium plurimos adeo exstimulat, ut quæ antiquitus credita, eque ipsa divina veritate manifeste deducta sunt, sæpius non sine pernitiosissimo scandalo carpere, novaque ac inaudita obtrudere gestiant. Quot enim inter nostræ ætatis scripturientes reperiuntur, quos aliqua sui opinione inflatos famæ ac gloriolæ sitis ad scribendum proritat, qui nullam laudem meruisse sibi videntur, nisi in Sacris,

& circa dogmata fidei, aliquid ex antiquo, quanquam aliud agentes, mutare ac innovare tentaverint? Qua ratione aliter fieri non poteſt, quin priſcæ veritati vis ſæpius inferatur. Verum divinæ providentiæ id imputandum eſt, quod, etiamſi veritas ejuſmodi adverſis tempeſtatibus jactitetur, nunquam tamen pereat aut obruatur; ſed ſemper victrix perduret, atque omnes decumanos fluctus eluctetur. Manſit hæc illius beneficio hactenus inconcuſſa, nec ullis hoſtium inſultibus ceſſit, licet nonnunquam latitaverit, minusque in hominum oculos incurrerit. Manſura quoque eſt ad ſeculorum usque finem, deque omnibus adverſariis glorioſiſſimum tandem triumphum reportatura. Sed quid illuſtrem tuam Magnificentiam hoc verborum circuitu moror? Patiatur, obſecro, ut jam ſine ambagibus exponam, quo mea oratio tendat. Cum non ita pridem in librum Wilhelmi Langii, *quem de* Annis Chriſti *ſcripſit, inciderem, eam ibi intempeſtivam circa Sacra novandi affectationem animadverti, quam ſummopere omnibus pietatis & divinæ ſapientiæ ſtudioſis devitandam eſſe, Sacræ Scripturæ præceptis, & clariſſimorum Antiquitatis luminum monitis, dudum edoctus ac perſuaſus fueram. Indolui hercle, magnaque animum meum ægritudo invaſit, cum præſtantiſſimum illud ingenium, tam præclaris naturæ dotibus a Deo exornatum, ut non vulgare bonis literis ac artibus inde ornamentum exſpectandum putaverim, usque adeo* φιλοκαινίας *illecebris captum cernerem, uti antiquæ veritati, S. literis confirmatæ, & totius Eccleſiæ Chriſtianæ conſenſu approbatæ, contradicere, ac nova vanarum opinionum inventa inducere conaretur. Illa præcipue dogmata intendo, quæ feriam Dominica paſſione nobilitatam, & ſpatium moræ Servatoris in ſepulcro, item famoſiſſimi Jacobæi de ſceptro Jehudæo & Meſſiano adventu oraculi ſenſum ac expoſitionem concernunt, ut cetera taceam. Rationes, quas novationi prætexuit, cum avide luſtrarem, ſtramineas eas ac ficulneas deprehendi. Nec meo duntaxat qualicunque judicio ſtare volui; ſed cum Magnis Germaniæ Theologis & Doctiſſimis Viris aliis rem communicavi. Non modo illuſtris Argentinenſis Academiæ, priusquam ante ſemeſtre ſpatium illam relinquerem; ſed & inclytæ hujus Lipſienſis, aliarumque Saxonicarum, Celeberrimos Theologos, ac Eruditiſſimos Viros alios, conſului, eorumque de Langianis dogmatibus judicia ſollicite expetivi: omnium vero diſplicentiam, atrosque calculos ubivis offendi. Ipſe rem accuratius mecum expendi, & quid pro antiqua veraque ſententia defendenda, quidque pro Langii ſophiſmatis, ſuopte ruinoſis, funditus evertendis, afferri poſ-*

ſet,

ſet, penitius conſideravi. Exiſtimavi me rem Chriſtiana pietate non indignam, meis ſtudiis, quæ divinæ veritati cognoſcendæ ac tuendæ unice conſecravi, non incongruentem, bonisque univerſis haut ingratam, præſtiturum, ſi almæ vetuſtæque veritati, temere hic impugnatæ, pro virili ſuccurrerem, & hanc qualemqualem ejus defenſionem candidis omnium cordatorum ac φιλαληθῶν *judiciis ſubjicerem. Quanquam enim ego meæ mihi mediocritatis ſatis conſcius, ab aliis felicius, quam a me, hanc veritati operam navari potuiſſe, non ignorem: meum tamen antiquæ* ὀρθοδοξίας *amorem ac reverentiam, qua nemini ſum ſecundus, in optimam partem acceptum iri nullus dubito. Sereniſſimum ſane ac Potentiſſimum REGEM noſtrum, Dominum meum Clementiſſimum, cujus Auguſtiſſimum nomen Langius ſcripto ſuo, cetera erudito omnino & polito, præfixit, meum hoc pro veneranda veritate ſtudium non improbaturum eſſe, confido. Dudum enim eſt, quod Majeſtatis ipſius Heroica in DEUM pietas, & conſtantiſſimus pro priſca veritate ac orthodoxia zelus, toti Orbi notiſſimus, omnem mihi de eo dubitationem exemerit. Si Langii elegans & acre ingenium, variamque ipſius eruditionem, in iſto ſcripto ſatis conſpicuam, Regia ſua gratia non dedignatus eſt: novitates tamen iſtas, ſacris monumentis, & univerſæ veteri pariter ac hodiernæ Eccleſiæ adverſas, pientiſſimo Patriæ Patri non placuiſſe, ſatis ſum perſuaſus. Tuam quoque perilluſtrem Magnificentiam huic meo pro veritate ſuſcepto labori faventiam haut gravatim commodaturam eſſe ſpero. Firma hac fiducia fretus, ampliſſimo nomini tuo qualemcunque hanc Diatriben inſcribere non dubitavi. Quam conſtante ac immobili affectu antiquam veritatem complexus, quantaque ſeveritate improbam circa ſacra novandi cupiditatem deteſtatus hactenus fueris, cariſſima patria noſtra pridem exploratiſſimum habet. Summum ac pene divinum judicii tui in veritate a falſitate diſcernenda acumen neminem eorum fugit, quibus vel leviſſima ſplendidi nominis tui fama innotuit. Tuum proinde erit, Maxime Heros, pro inæſtimabili tua ſapientia ſtatuere, num ea dexteritate, qua oportuit, veritas a me defenſa, falſitasque confutata ſiet. Quod ſolius veritatis amore unice ductus fuerim, quod* φιλονικίᾳ *aut livori nihil hac in parte indulſerim, novit ille, qui omnium mortalium penetralia intuetur. Si non ſatis feliciter illud, quod unum ſtudioſe quæſivi, aſſecutus ſim, ſi non ſatis idoneum per omnia me almæ veritati advocatum præbuerim: non prorſus tamen indefenſam eam manſiſſe, nec nihil omnino lucis ac ſecuritatis ei hac mea opella allatum eſſe arbitror. Inſignis ille tuus, Patrone Summe, & prolixus favor,*

quo mea ſtudia & conatus perpetuo proſecutus es, quem & tot eximiis documentis jam dudum teſtatiſſimum reddidiſti, eo confidentiæ me provexit, ut Tuæ Magnificentiæ viles haſce pagellas offerre veritus non fuerim. Infinita tua in me meosque merita inſigne aliquod & luculentum gratitudinis meæ monumentum pridem jure ſuo poſtularunt. Verum cum tale a mea ætate ac tenuitate exſpectari nondum queat, hoc exiguum devotiſſimi animi, ſimulque ingenii ac ſtudiorum ſpecimen ne aſperneris, ſupplex rogito. Acerrimo tuo judicio qualemqualem hanc meam pro veritatis patrocinio lucubrationem venerabundus ſubmitto, quam ſi tuo favore ac applauſu non indignam judicaveris, præclare de ea, deque me, actum putabo. Sic te ſummus ille rerum humanarum Arbiter patriæ noſtræ diutiſſime ſervet ac ſoſpitet, ſicque te omnigena proſperitate cumulet, ut pro tua, illuſtriſque familiæ tuæ incolumitate ac perenni fauſtitate aſſiduas ad eundem preces fundit,

Perilluſtris Tuæ Magnificentiæ

humillimus ac devotiſſimus cliens
JOHANNES WANDALINUS.

Scriptum Lipſiæ x. Kal. Junias Anno MDCLI.

JOHAN-

JOHANNIS WANDALINI DIATRIBE HISTORICO-THEOLOGICA, AD *WILHELMUM LANGIUM.*

CAP. I.

Locus 2 Tim. II, 22. explicatur. Νεωτερικαὶ ἐπιθυμίαι *quid? Grotius notatur.* Νεωτερικὴ τάξις *apud Ignatium. Innovandi libido noxia. Hug. Grotii laus. Ejusdem* φιλοκαινία *doctis invisa. Qualis novitas improbanda? Wilh. Langii ad novandum proclivitas. Quam insolens eadem & incommoda. Instituti nostri ratio.*

QUando divinus Gentium Apostolus Timotheum suum*, ac universos Christi fideles hortatur, τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας uti fugiant, 2 *Tim. II*, 22. non quidem *Juveniles cupiditates* principe instituto prohibet, quomodo id plerique Patres & vulgus Interpretum communiter acceperunt; sed *novas* vel *novarum rerum cupiditates*, & vana innovandi desideria vitari mandat. Suadet hoc genuina Φράσεως Apostolicæ vis, paullo penitius considerata. Vox νεωτερικὸς a νεώτερον, sicut ἐσωτερικὸς vel ἐξωτερικὸς ab ἐσώτερον & ἐξώτερον, deducta, *novum* seu *novaturientem* melioribus Græcismi auctoribus constanter designat: ubi autem *Juvenilem* notet, nusquam reperio. Suidæ νεώτερον idem est, quod καινὸν, unde νεώτερον κακὸν *novum malum.* Τὰ νεώτερα apud eundem *res novæ* sunt, & Phalaridi in *Epist.* νεώτερα φρονεῖν dicitur, qui *nova* meditatur: Isocrati autem vice versa apud Suidam καινὸς vocatur is, qui τοῖς νεωτέροις ἁρμόττει πράγμασι, *res consectatur novas.* Hinc verbum νεωτερίζειν, quod Hesychio & Suidæ est καινὰ πράττειν, *nova moliri, novis rebus studere.* Thucydides illud aliquoties pro *innovare* usurpavit, ut cum *l.* 7. anni tempus hominem εἰς ἀσθένειαν νεωτερίζειν dicit, nempe novis morbis invectis. Sic. *lib.* 2. ὤμοσαν μηδὲν νεωτερίζειν περὶ τὴν ξυμμαχίαν, i. e. *Jurarunt se nihil innovaturos circa societatem militarem.* Idem apud Suidam τὴν τυχὴν νεωτερίζουσαν τὰ πράγματα, i. e. *fortunam res innovan-*

vantem appellat. Eodem modo Herodianus *l.* 1. δεδιὼς τὴν δήμου κίνησιν, μήτι καὶ περὶ αὐτοῦ νεωτερίσειεν, i. e. *populi motum veritus, ne & circa ipsum aliquid innovaret.* Et Philo *l.* 3. de *vita Mosis:* ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἰδίᾳ γνώμῃ νεωτερίζειν, *ne videretur privatim nova consectari.* Inde νεωτεριστὴς Plutarcho in *Phoc. novarum rerum studiosus*, & νεωτερισμὸς eidem in *Galb. innovatio.* Erunt ergo dubio procul νεωτερικαὶ ἐπιθυμίαι, quæ circa τὰ νεώτερα versantur, & *novitatibus* afficiuntur, sicuti κοσμικαὶ ἐπιθυμίαι eidem Apostolo ad *Tit. II*, 12. sunt illæ, quæ *mundo* & *mundanis* agglutinantur, & σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι Petro 1 *Epist. II*, 11. quæ *carni* & *carnalibus* adhærent. Idem quoque erit, τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεύγειν, quod τῶν νεωτέρων μὴ ἐπιθυμεῖν. Hoc autem quid sit, e Jul. Polluce *lib.* 3. *c.* 7. patet, ubi post plura τοῦ φιλοπόλεως epitheta, ejusdem quoque τὰ ἐναντία recensentur, ac inter hæc νεωτεριστὴς & νεωτέρων ἐπιθυμῶν, conjunguntur. Vitium itaque φιλοκαινίας ab Apostolo his verbis damnari quis ambiget? Grotium miror, tantum Criticum, qui *Annot. in h. l.* νεωτερικὰς ἐπιθυμίας idem quod תאבת נעורים esse censet, ac *Juveniles* istas *gloriolas* notari credit, quas qui consectantur, Græcis νεανεύεσθαι dicuntur. Cur autem Grotius non ullo exemplo ostendit, eam vocis νεωτερικὸς significationem, quam ipse vult, a Græcis admitti? ipsi hoc ἀδεσπότως asserenti fidem habeat, cui volupe est, nobis non licet esse tam credulis. Certe si *Juveniles* ejusmodi *gloriolas* vitare intendisset θεόπνευστος Doctor, non νεωτερικὰς, sed νεανικὰς ἐπιθυμίας sine dubio dixisset. Sic enim Philosophus *Ethic. Nicom. lib.* VII. *c.* 4. νεανικὴν ἐπιθυμίαν diserte dixit, *Juvenilem impetum* designaturus. Sic quoque νεανικὸν φρόνημα Demosthenes, & νεανικὸν φόβον Euripides, & νεανικὴν φορὰν Theophrastus dixere. Sed aliud est νεανικὸν, aliud νεωτερικόν. Hoc omnino novitatem complectitur. Unde & in Latium traducta voce *Neoterici* auctores Servio sunt *novi* ac *recentes*, qui opponuntur antiquis, & eodem sensu Hieronymus in *Epist. ad Pammachium Neotericos* laudat. Insigniter nostram expositionem firmat eximius Ignatii in *Epist. ad Magnesios* locus, ubi in vetustissimo Bibliothecæ Laurentianæ MS. codice, e quo recens Ignatiana Cl. Isaaci Vossii editio expressa est nova ista Episcopi unius supra Presbyteros reliquos in majore gradu constitutio, quæ tum in Ecclesiam introducebatur, φαινομένη νεωτερικὴ τάξις appellatur, quasi dicas *novum ordinem*, *novellum institutum.* Quem locum quam misere corruperit improbus Ignatii interpolator, quem Vedelius & Usserius in suis editionibus secuti sunt, dum pro

pro νεωτερικὴν τάξιν substituerit νεότητα, observavit nuper Ill. Salmasius in *Appar. ad Primatum Papæ p.* 57. 58. ubi & verum loci Paulini sensum tetigit verius, quam exposuit, atque alibi ulteriorem ejus explicationem promisit. Alias forte pro hac interpretatione roboranda rationes afferre in proclivi esset, nisi e modo dictis satis ea superque declarata videretur. Nos enim jam commentarium non scribimus. Cuivis id liquido ostensum esse arbitramur, inanes novandi cupiditates monito hoc Apostolico serio esse interdictas. Optandum autem esset, ut illi, qui veræ sapientiæ ac bonarum artium cultores se profitentur, idem sibi curæ cordique esse in praxi ostenderent. Imprimis ii, quos de meliore luto æternum numen finxit, ac beatioribus naturæ dotibus liberalius exornavit, divinioreque felicioris ingenii facultate ad summa quæque assequenda instruxit. Inter hos autem quam maxime illi, qui animum ad eas res tractandas applicant, quæ omnium minime novaturientium libidini obnoxiæ esse debebant. Divinas intelligo revelationes Sacris monumentis consignatas, fideique nostræ capita, cum iis, quæ hæc vel comitantur, vel inde consequuntur. Nam licet omnis innovatio suopte suspecta sit, minus tamen in omnibus aliis invisa censetur, quam in his, ubi novitatem affectanti, error ut proclivior, ita & periculosior existere solet. Equidem plerosque mortales ita φιλοκαινία afficit, nulli uti rei lubentius indulgeamus, ut est *mens nostra vaga & novitate rerum lætissima*, sententia Romanæ Philosophiæ Sirenis in *Consol. ad Helviam c. 6.* Maxime tamen ejus stimulos sentiunt magna illa supraque vulgum eminentia ingenia; quæ nonnullam volubilis inconstantiæ mixturam patiuntur, quibus sordet, quidquid antiquum usuque vulgi tritum est, arridetque nihil, nisi vel ab ipsis inventum, vel quod ipsa novitatis specie se commendet. Quorum impetus eo tandem, nisi prudente ratione gubernetur, erumpit, ut veritati antiquitus cognitæ ac religiose observatæ, quam vel eo nomine minus reverentur, sæpius vim faciant, ac injustum propterea cordatiorum odium incurrant. Sane cum ipsi sibi solis ut ἀναμαρτήτοις fidant, & ab aliis bene vereque credita ac dicta alto supercilio despiciant, fieri non potest, quin sua eos αὐθάδεια a veritatis calle sæpius devios agat, ut in erroribus demum deprehensi homines se esse aliis citius, quam sibi, persuadeant. Exempla & odiosa sunt, & satis alias obvia. Unus Hugo Grotius omnium instar erit, Vir sui nominis, omnium opinione maximus, cujus summum ingenium, stupendam eruditionem, & pene invidendas animi dotes, qui non suspiciat, neminem inter eru-

ditos dari existimo. Unanimem horum consensum esse puto, quod hic Vir ingenii & eruditionis humanæ terminos propemodum transgressus, ita inter doctos caput extulerit, ut contra antiquitatis fiduciam aut unus, aut cum paucissimis, seculum nostrum absolvat. At quantopere immodicum in ipso novandi pruritum omnes boni ac cordati detestantur? Quantis ipsi in delitiis novitates fuerint, quam studiose novas circa dogmata fidei sententias, novasque Scripturæ Sacræ interpretationes, pessimo exemplo, captaverit, abunde testantur, qui ab ipso publici juris facti sunt, commentarii, illi præsertim, quibus Sacrum veteris novique Instrumenti Codicem explicare aggressus est. Ibi certe τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας luculentius in se ostendit, quam loco supra a nobis notato interpretatus est. Quot autem quantisque hallucinationibus ipsum familiare istud φιλοκαινίας vitium immerserit, tum variæ variis de argumentis Eruditorum contra ipsum lucubrationes loquuntur, tum cuivis, qui scripta ejus vel mediocri cum judicio legit, facile patet. Id certe consecutus videtur, ut sicut ejus quondam manus omnes oppugnarunt, ita ipsi jam omnium manus adversentur, quod de Ismaele olim dictum accepimus. Nemo autem existimet, me illud novitatis nomine designare, quod multis, quos fallax fucatæ vetustatis opinio fascinavit, novum ac insolens videtur, cum vere antiquum sit, temporumque saltem prolixa injuria oblivioni datum. Insanus enim essem, si eorum non laudarem industriam, qui priscam veritatem, quam longa dies sepelivit, e tenebris in lucem revocare conantur. Illorum saltem institutum accuso, qui antiquissima veritate, quam constans ac indubius tot seculorum consensus stabilivit, explosa, resque suas sibi habere jussa, novas opiniones ficulneis ac ruinosis fundamentis suffultas introducere, nobisque tantum non invitis obtrudere, annituntur. Quam vellem, ut ex ejusmodi φιλοκαινῶν censu se exemisset Doctissimus Vir, WILHELMUS LANGIUS, eruditi tractatus, de ANNIS CHRISTI inscripti, ac nuper in Belgio editi, Auctor, cujus ego acre ac florentissimum ingenium, subactum judicium, felicissimam memoriam, atque eruditionem ætatis mensuram longissime superantem, nec non insignem in studiis tractandis diligentiam, uti semper tum penes me maximi æstimavi, tum penes alios dignis laudibus exornavi, idque etiamnum facere non desisto, ita quam primum istius libri inspiciendi mihi copia facta fuit, multamque in eo Auctoris ad novitates minus solidas amplectendas propensionem animadverti, non exiguo me dolore affectum sensi. Novitates dum memoro, non novas illas in Chronologia & temporum

porum doctrina opiniones, ab aliis celeberrimorum Chronologorum & Computiſtarum receptis ſententiis diverſas, intendo, de quibus ego uſque adeo ſollicitus non ſum, quin aliis harum rerum peritioribus, plusque otii habentibus, eas lubens dijudicandas relinquam. Illas tantum innuo, quas vel in quibuſdam Scripturæ locis aliene explicatis, vel in nonnullis dogmatibus, quibus major meis cum ſtudiis affinitas intercedit, obſervavi. Inter has duæ ſunt, quæ graviores ceteris viſæ majorem in modum diſplicuere. Prior eſt de feria σωτηρίυ Paſſionis Domini ac Servatoris noſtri JESU CHRISTI, & interſtitio inter hanc ac diem glorioſæ ejuſdem reſurrectionis. Chriſtum enim non ſexta feria, quod hactenus univerſa credidit Eccleſia, ſed quinta, non die Veneris, ſed Jovis, pro peccatis Orbis paſſum, nec duabus ſaltem noctibus & una die integra, ſed tribus noctibus ac duabus diebus integris, in ſepulcro manſiſſe aſſerit. Altera eſt vaticinii Jacobæi *Geneſ. XLIX.* de Meſſiæ Regis adventu abſona interpretatio, qua perfidis Judæis commodior nulla ſuppeditari poterat ad declinandam vim noſtri argumenti, quod hactenus pro adventu Meſſiæ demonſtrando feliciter inde deductum fuit. Reliquæ παράδοξοι quidem & incommodæ, (ut nihil gravius dicam) minori tamen cum periculo conjunctæ ſunt. Scio quidem me non eſſe eum, cui judicium de aliorum laboribus ferre conveniat. Nec ego id mihi arrogo. Illud tamen nemo bonus mihi vitio vertet, quod libertate illa, qua omnes bonarum literarum cultores gaudent, impræſentiarum uſus, tum meum in nonnullis diſſenſum ingenue ac modeſte profitear, tum quid in almæ antiquæque veritatis, cui ſoli lito, defenſionem afferri poſſe ſtatuam, publice exponam. Laudibus Domini Langii quidquam derogare nec mei ingenii eſt, nec inſtituti, qui ſemper illiberale duxi, ex alienæ induſtriæ obtrectatione gloriam captare, quo tamen nihil hodie frequentius, nihil peſtilentius. Præclara Dei in ipſo dona, quo par eſt, honore proſequor, optoque, ut ea iis ſtudiis impendantur, quæ Rempubl. literariam ac communem noſtram patriam maximo ornamento ac emolumento mactare poſſint. Ipſe certe Langius noſtram libertatem pro ſuo candore ac modeſtia ægre non feret. Nam qui ipſe ſibi hanc licentiam ſumit, ut celebres ac illuſtres in re literaria viros, Scaligerum, Caſaubonum, Voſſium, Montacutium, Petavium, Allatium, Petitum, Capellum, &c. cenſoria virgula ſæpiuſcule perſtringat, & multo nonnunquam ſale perfricet, nec magnis Germaniæ Theologis, ſummoque inter eos D. Chemnitio, parcat; imo & antiquiſſimis ac doctiſſimis Chri-

 ſtianæ

ſtianæ pietatis Antiſtitibus dicam ſcribat, is nec alteri de ſuis, quas fovet, novitatibus libere judicanti ſuccenſere jure poteſt. Quod enim ipſe ſibi in tantos viros licere arbitratus eſt, id aliis quoque in ſe licere putabit. Ipſi certe in me idem licebit, modo ea utatur modeſtia, quam a me experietur. Sine cunctatione igitur illud, quod tractare conſtitui, aggredior. Eam autem præcipue quæſtionem, quæ de feria Dominicæ paſſionis eſt, pleniore accuratioreque conſideratione dignam exiſtimo. Circa hanc enim & operoſius ac confidentius, quam circa ullam aliam, verſatur Langius, & tam Scripturæ Sacræ, quam univerſæ Eccleſiæ contradicit, quod liquido oſtendemus. Quid quod hæc etiam veluti baſis eſt totius tractationis, quam de Tempore paſſionis Chriſti parte libri ſecundi altera prolixe inſtituit. Huic enim hypotheſi, quod dies paſſionis fuerit feria quinta, tota iſta tum Anni paſſionis σωτηρίυ, tum Annorum miniſterii Chriſti, ac quinque Paſchatum ejuſdem, operoſa demonſtratio, tanquam immobili fundamento, innititur. Hoc autem fundamento concuſſo ac everſo, omne id, quod ſuperſtructum eſt, mole ſua ruet, niſi aliunde ſuffulciatur. Equidem meus in Langium amor vix id effari me permittit, quod ſentio. Illud tamen tacere non poſſum, quantum incredibilem ipſius confidentiam deteſtatus ſim, dum falſam hanc de feria quinta paſſionis opinionem non προβληματικῶς proponat, tanquam rem non plane a vero abhorrentem, de qua ulterius cogitandum eſſet eruditis, ſed tanquam dogma ἀποδεικτικῶς verum ac irrefragabile, cui ſine piaculo contradici nequeat, nobis obtrudere præſumat. Sane ſi eam, ut problema aliquod probabile, doctis dijudicandam exhibuiſſet, veniam facile apud bonos meruiſſet: jam vero, cum hoc dogma ut plane ἀναντίλεκτον tueatur, idque ſub ea neceſſitate omnibus tenendum proclamet, quaſi non extra perfidiæ & ejeratæ Chriſtianæ pietatis periculum eſſet, qui contra hiſcere auderet, ac omnes ſimul eos, qui ab ipſis Eccleſiæ Chriſtianæ incunabulis, annis amplius mille ſexcentis, feriam ſextam ſine hæſitatione Paſſioni Dominicæ aſſignarunt, enormis erroris ac delicti reos peragat, quomodo excuſari queat, non video. Ecce enim verba ipſius Langii, quibus hanc aſſertionem commendat. Dicit *lib.* 2. *p.* 375. quod *infallibilis ac ἀναντίλεκτος paſſionis character ſit, quod incidat in feriam quintam ſive diem Jovis, non feriam ſextam, ſeu diem Veneris, ſicut hactenus perperam creditum fuit. Pag.* 212. *Quis Scripturæ ſe opponeret, aut certiſſimas illas demonſtrationes rejiceret, quæ ex manifeſtis Scripturæ verbis petuntur: at jam e Scripturis demonſtravimus, Chriſtum*

in

in Parasceve Paschatis Judaici feria quinta fuisse passum. Ibid. *p.* 422. dicit, *Christum in Parasceve Paschatis feria V. passum esse, ita ex Scripturis demonstratur, ut nemini Christiano contra fari integrum sit.* Plane Prætoria verba. Corrigendæ itaque erunt ad nutum Langii omnes Christianorum Ecclesiasticæ constitutiones, & Soteria non die Veneris, sed Jovis, posthac celebranda. Sed quæso, ne novus ille Dictator e Christianorum numero me excludat, qui non modo contra fari non vereor, sed & Langium immaniter falli paratus sum ad oculum ostendere. In antiquam veramque sententiam, & loci *Matth.XII.* 40. orthodoxam fideique analogam interpretationem ita stomachatur *p.* 354. *Quid pro ineptissima hac & Scripturis plane contraria expositione adducitur? Scripturæ sane ita ipsi adversatur, ut aperto ore ac plenis, quod dicitur, faucibus eandem rejiciat, nec vel unicum verbum aut punctum habeat, quod isti favere possit.* Mox ibidem, *dogma Scripturis plane adversum*, vocat. *Pag.* 384. dicit *omnes illos errasse, qui pauciores dies morti Christi tribuerunt*, sc. quam quas ipse tribuit: & *pag.* 355. *errantium multitudinem* appellat. Taceo alia scommata, quæ passim in eandem, ejusque patronos, evomit. Quid restat, nisi ut *exclamet Melicerta perisse Frontem de rebus.* Neque tamen satis sibi esse duxit Langius, novaturientem hanc opinionem libro in Belgio edito divulgasse, quin & eandem Disputationi publicæ, quam Haffniæ superiore anno *de Monarchiis* habuit, ceu πρόσθημα cedro dignum annecteret. Scilicet poscebat id Danorum nostrorum salus, ut agnito inveterato errore, quo inde a perceptis Christianæ fidei initiis, per octo secula & amplius, a Doctoribus ac Pastoribus suis, veritatis ignaris, imbuti fuere, jam verum passionis Servatoris sui tempus a Langio, solo lynceo, discerent. Equidem an hujusmodi nova dogmata, in vulgi notitiam disseminata, non cum qualicunque tenerarum conscientiarum scandalo atque offensione conjuncta sint, viderint alii, quorum hoc interest. Ego sane tam acerbe de hac opinione pronunciare nolo, ut in se consideratam scandalosam vel usque adeo periculosam esse contendam. Scio enim ad summam fidei ac doctrinæ Christianæ nihil facere, an hoc vel illo tempore id contigisse scias, quod credendum proponitur. Ita sive dicas feria prima, sive secunda, sive alia quacunque diros mortis cruciatus sustinuisse Dominum nostrum, manet tamen ille fidei articulus inconcussus, quod vere pro peccatis nostris aliquando satisfecerit æternus Dei Filius in carne revelatus. Præsertim cum Scriptura nusquam disertis ac expressis verbis dicat, Christum

feria ſexta crucem adſcendiſſe: licet ea non obſcuros ejusdem characteres ſubminiſtret, e quibus hoc per modum bonæ ac ſatis certæ conſequentiæ concludi queat, ut in ſequentibus probabimus. Idem de Dominicæ Conceptionis ac Nativitatis tempore dici poterit, niſi quod minor lux ad illud indagandum e SS. literis affulgeat. Interim ſi quis ex ipſius Langii hypotheſi penſiculatius examinata aſſertionem iſtam æſtimaverit, videbitur forte gravius incommodum in receſſu habere, quam quod prima fronte pollicetur. Nam ſi verum eſt, quod ipſe in Præfatione ad Lectorem dicit, *nihil eorum, quæ ante nos geſta ſunt, pro certo ac indubitato haberi poſſe, niſi temporum charactere ſit confirmatum, & neceſſarium plane eſſe, ut illud, quod omnium longe certiſſimum eſſe debeat, ac de quo nemo ſine æternæ ſalutis diſpendio dubitare auſit, tempus ſuum quam accuratiſſime demonſtratum habeat*: ſi quoque certa eſt Tatiani ſententia, quæ adeo ipſi placuit, ut eam non tantum libri veſtibulo inſcripſerit, ſed & poſt *p.* 253. denuo laudaverit, *παῤ οἷς ἀσυνάρτητός ἐστιν ἡ τῶν χρόνων ἀναγραφὴ, παρὰ τούτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν δύναται*, ſequitur profecto, quod veritas paſſionis Servatoris noſtri apud majores noſtros non fuerit omnium longe certiſſima, aut pro indubitata Hiſtoria ab iis haberi potuerit, quia tempus ejus quam accuratiſſime demonſtratum non habuerunt. Falſum enim characterem ex Langii ſententia, feriam nempe ſextam, omnes Paſſioni affinxerunt. Nec magis jam apud plurimos res certa eſſe poteſt, cum excitata in animis eorum per Langium de charactere temporis dubitatione, eaque nondum juſto argumentorum pondere exempta, fluctuare etiamnum neceſſe habeant, & ſicut de tempore, ita & de re ipſa fortaſſis, ambigere cogantur. Et forte non deerunt inter rudes ac indoctos, niſi fama fallat, qui vel quæſtionis ſtatu perperam concepto, de re ipſa, non tempore, controverti putent, vel ex incertitudine temporis ſibi oſtentata rem ipſam certiorem non eſſe ſuſpicentur. Quod ſi Langii intempeſtiva novatio effecerit, habet is unde ſibi egregiam laudem & ſpolia ampla promittat. Quanto conſultius fuiſſet, ut quod Langius in Theologis noſtratibus laudat *p.* 423. *ſeq.* id ipſe ſecutus fuiſſet. Ait, *illos id maxime ſemper caviſſe, ne teneris imperitorum hominum conſcientiis ſcrupulum iis in rebus injicerent, quæ a vulgo ſine ſalutis diſpendio tuto neſciri poterant. Cumque juxta pervulgatam Eccleſiæ opinionem omnibus perſuaſum eſſet, Chriſtum XLV. Anno Juliano exeunte natum eſſe, &c. hoc eos immutare noluiſſe, ne ſimplicioribus, qui momenta rerum non conſiderant,*

anſam

anſam darent cogitandi, quaſi aliquid in doctrina eſſet innovatum. Non jam diſputo, an vere hanc συγκαλάβασιν ſummis iſtis Viris tribuat. Dico ſaltem, ſi horum exemplum imitatus fuiſſet Langius, & licet penes ſe ſtatuiſſet, vero eſſe viciniorem eam de feria quinta paſſionis ſententiam, tamen id tacitus ſecum preſſiſſet, quo teneris imperitorum conſcientiis (παρωδίαν vides verborum Langii) parceret in re, quæ tuto a vulgo neſciri poterat, ne iis anſam daret cogitandi, quaſi in doctrina aliquid innovaretur, majorem prudentiæ exiſtimationem ſibi conciliaſſet, invidiamque facilius declinaſſet. Sed longius me præfari video, quam deſtinaram. In ipſa argumenti hujus tractatione id, volente DEO, manifeſtum reddam, quod nec ullus Scripturæ apex, nec ulla antiquitatis, quæ fingitur, conſenſio, novam hanc de paſſione Dominica in feria quinta, ſeu die Jovis, collocanda opinionem vel minimum juvet: quin potius ex utroque iſto principio falſitatis apertæ coarguatur. Ex adverſo veterem de feria ſexta ac die Veneris ſententiam, & e monumentis θεοπνεύστοις, & ex unanimi totius Eccleſiæ auctoritate, invictum robur habere demonſtrabo. Cetera Langii placita, vel παράδοξα, vel ἄτοπα, ad veritatis normam ſtrictim expendam. Cum autem inter hæc nonnulla deprehenderim, quæ Hiſtoriam Conceptionis, Nativitatis & Baptiſmi Servatoris noſtri Optimi Maximi concernunt, quorum conſiderationem alteri de feria Paſſionis διασκέψει præmitti ordinis Hiſtorici ratio, & Langii hæc prius tractantis methodus ſuadent, ea quoque maxima, qua fieri poteſt, brevitate in anteceſſum delibabo. Tu, o ſanctiſſime veritatis Spiritus, cœptis annue, atque ita mentem noſtram ſuperna luce colluſtratam in veritatis amplexus dirige, ut nos affectibus vacui ſolius veritatis amore ducimur. Tu vero, candide Lector, fave, & æquum adhibe judicium.

CAPUT. II.

Quædam ad Hiſtoriam Euangelicam ſpectantia prælibantur. Marcus & Lucas an fuerint αὐτόπται? An ex aliorum relatione ſcripſerint? An minus in ordine obſervando accurati fuerint, quam Matthæus & Johannes? Langii poſtulata nimis incerta. Dies Natalis Chriſti an e tabulis cenſoriis certo erui poſſet? An aliunde infallibiliter cognoſcatur? Clementis R. Conſtitutiones ſuppoſititiæ. Conceptionis Chriſti tempus perperam determinat Langius. Mariam non ſoli-

dis

dis IX. mensibus uterum portasse, inepta ratione probat. Magi non ex Arabia venerunt, ut ille vult, sed e Persia. Quo tempore id factum? Simeon Christum ulnis complexus quis fuerit?

INter ea, quæ nobis prælibanda diximus, primo loco de ea Langii assertione dispiciendum videtur, quam Historiam Euangelicam in certum ordinem redacturus, tanquam postulatum quoddam exhibet *p.* 427. *Id primo loco constituimus*, inquit, *& quasi pro postulato sumimus, Matthæum & Johannem in omnibus ordinem historiæ diligenter observasse, & ea, quæ perscripserunt, ita ordinasse, ut nihil eorum alio ordine tradiderint, quam quo gestum fuit: Marcum vero & Lucam, qui juxta aliorum relationem Euangelia perscripsere, in gestis aut concionibus designandis, non tam accuratam ordinis rationem habuiße, sed sæpe similes materias uno loco protulisse, quæ tamen ad diversa tempora pertinerent.* Vere hoc est μέγα λίαν ἄιτημα. Primo enim quis certum reddidit Langium, quod Marcus & Lucas juxta aliorum relationem Euangelia perscripserint? An id ita intelligit, ut neget eosdem rerum literis traditarum fuisse αὐτόπτας? Equidem de Marco Pontificii plerique ajunt, conversum eum demum post adscensionem Christi a Petro, & Dominum in carne non vidisse. Præcipuus iis auctor Papias, homo plus justo credulus & pertenuis judicii, quem sequitur Eusebius. Nec displicet id Grotio. At Epiphanius *Hær.* 51. *n.* 6. de ipso dicit: οὗτος δὲ εἷς ἐτύγχανεν ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα δύο τῶν διασκορπισθέντων ἐπὶ τῷ ῥήματι, &c. Si fuit unus e LXXII. discipulis Christi, sane non demum post adscensionem fide Christi imbutus est. Idem ajunt Origines de *Recta Fide in Deum*, Dorotheus in *Synopsi*, & Anonymus de *Corpore S. Marci*, Scriptor a consummatissimo Theologo D. Dorscheo editus. Epiphanii sententiam tuetur contra sociennos suos Petavius in *Animadv. h. l.* Locus 1. *Pet. V.* 9. qui urgeri solet, nihil concludit. Vocat ibi Petrus Marcum filium suum: hujus autem appellationis alia poterat esse ratio, quam quæ ab iis fingitur, scilicet *quia ab ipso erat conversus.* Et fuerit a Petro conversus, an non id æque ante adscensionem Christi, ac post, fieri potuit? quot enim ab Apostolis post missionem *Luc. IX*, 1. 6. descriptam conversi? Taceo indubium non esse, quod Marcus Euangelista hic a Petro designetur. Quod Petro narrante Euangelium scripserit Marcus, non pauci e Patribus affirmarunt, quos Pontificii ἀβασανίστως sequuntur. Res tamen adeo certa non est. Irenæus

sane

ſane *lib. III. c.* 1. contradicit, qui demum poſt obitum Petri ac Pauli Apoſtolorum ſcripſiſſe eum teſtatur, quanquam hunc locum fruſtra ſolicitet Grotius. Aliter Hieronymus de Script. Eccleſ. dicit, eum quidem inſcio Petro ſcripſiſſe Euangelium, flagitantibus id Romanis, poſtea autem idem a Petro fuiſſe approbatum. Nos ea antiquitatis caligine circumfuſi nihil definimus: id tamen pro poſtulato ſumi poſſe quod adeo incertum eſt, omnino negamus. De Luca idem eſto judicium. Eum e LXX. diſcipulorum numero, de quo *Luc. X*, 1. fuiſſe, adeoque Chriſti αὐτόπτην, aſſerunt e Patribus Epiphanius *Hær. LI. n.* 11. Euthymius *Præf. in Luc.* qui Origenem pro ſe allegat, Dorotheus in *Synopſi*, item Gregorius M. & Theophylactus cum aliis, qui Lucam alterum e duobus diſcipulis, quibus in oppidum Emaus euntibus Chriſtus apparuit, fuiſſe exiſtimant. Reclamant tamen Baronius, Contzen, Maldonatus, Corn. a Lapide, Beza, Grotius & Heinſius, qui eum a B. Paulo Chriſtianum dogma ſuſcepiſſe putant, & ipſius Lucæ Prologum pro ſe adducunt, ut & e Patribus nonnullos. Lucas quidem in *proœmio Euangelii v.* 2. dicit, ſe ſcripturum ſecundum id, quod tradiderunt οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου. Sed non originem ac normam ſcriptionis, verum hujus cum prædicatione viva voce facta harmoniam indicat. Loquitur de omnibus, qui hactenus Euangelia ſcripſere *v.* 1. inter quos dubio procul aliqui erant αὐτόπται, de quibus tamen in univerſum pronunciat, quod ſcripſerint ſicut tradiderunt αὐτόπται. Matthæus αὐτόπτης fuit, & tamen ſcripſit uti tradiderunt αὐτόπται. Hæc enim ſibi invicem non adverſantur. Αὐτόπτων quidam prædicarunt, quidam ſcripſerunt, idem utrinque prodiderunt. Scripſerit itaque Lucas καθὼς παρέδοσαν οἱ αὐτόπται, ipſum tamen αὐτόπτην fuiſſe nil prohibet. Pronomen ἡμῖν cum verbo παρέδοσαν junctum, non ad perſonas ſcriptorum ſaltem, ſed ad totam Eccleſiam ſpectat, ſicut manifeſte *v.* 1. πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Lucas autem ſe per κοινοποιΐαν Auditorum numero includit. Nec magis verba ipſius *v.* 3. ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, eum e τῶν αὐτόπτων cenſu exterminant. Nam vel talem notitiam τὸ παρακολουθεῖν notare poteſt, quæ oculis ipſis ac propria intelligentia, non aliorum ſermonibus, comparatur. Sic Demoſthenes ἐν τῷ περὶ Παραπρεσβείας de Æſchine, cujus in legatione comes fuerat, dicit: καὶ ὁ τούτου πονηρεύματα εἰδὼς καὶ παρηκολουθηκὼς ἅπασι κατηγορῶ. Sicque Lucas ſe ea, quæ ſcripturus eſt, comperta exploratatque & ſpectata quoque habuiſſe innuit. Confer 2. *Tim. III*, 10. Sane antitheſin

quandam Lucæ verba continere possunt, ut opponat se iis, qui scribere aggressi sunt juxta traditionem τῶν αὐτόπτων, dicatque, se non ut illi ἐκ παραδόσεως, sed e propria scientia comperta, scriptum ire. Sic Josephus *adv. Appionem* diserte opponit τὸν παρηκολουθηκότα τοῖς γεγονόσιν, & τὸν παρὰ τῶν εἰδότων πυνθανόμενον. Vel etiam hac phrasi significare voluit Lucas, se accurate ab ipso principio per omnia rerum vestigia iturum, nec pleraque ab aliis omissa præteriturum. Præstitisse autem hoc Lucam, ex Historia Conceptionis Christi & Præcursoris ab ipso solo annotata patet, ut alia taceam. Nos quidem ipsum Christi discipulum ac αὐτόπτην fuisse, pro certo non affirmamus: illud tamen a quoquam simpliciter negari ac pro postulato sumi non posse, satis ostendimus. Deinde quis Langio persuasit, Marcum & Lucam minus in ordine accuratos fuisse, quam Matthæum & Johannem? Lucæ certe manifesta injuria fit. Nam ipse in laudato prologo *v.* 3. se καθεξῆς scripturum, i. e. *ordinem in Historiis studiose observaturum* promittit. Ita enim illud καθεξῆς usurpatur *Act. XI.* 4. dum de Petro historiam visionis sibi oblatæ, & Cæsariensis expeditionis, ordine recensente, dicitur, quod καθεξῆς ἐξετίθετο. Grotium hoc aliter explicantem non moramur. Certe Epiphanius illustre de Lucæ in ordine ac serie gestorum ἀκριβείᾳ testimonium perhibet *Hær. LI. n.* 7. διὰ τὴν ἀκρίβειαν, inquit, λεπτομερῶς τὴν πᾶσαν πραγματείαν διέξεισι. Nos quidem nullum unquam ὕστερον πρότερον commisisse Lucam non asserimus: sed magnam ipsi quoad summam rei in ordine diligentiam admetimur. Hinc est, quod nonnulli, qui Harmoniæ Euangelistarum concinnandæ operam dederunt, Lucam potissimum sibi ordinis ducem delegerint. Quid multa? Et Marcum & Lucam sæpius historiis tales circumstantias addere, e quibus ordinis ratio colligi potest, cum Matthæus tamen sine certa ordinis notatione eas descripserit, ipsa collatio ostendit. Imprimis id in eorum gestorum narratione, quæ XIII. prioribus Matthæi capitibus pertexitur, clarissime conspicitur. Rogarem Langium, ut hic Harmoniam Euangelicam doctissimi Chemnitii consuleret, nisi id responsi metuerem, quod *ille temporum rationem vitio seculi ignoraverit*, ut *p.* 422. de ipso ait. Multa sane Matthæus præpostero ordine tradit, ut de Johanne jam nihil dicam. Fallitur enim Langius, quando pronunciat, *Matthæum & Johannem, ea quæ perscripserunt, ita ordinasse, ut nihil eorum alio ordine tradiderint, quam quo gestum fuit.* Contrarium cuivis Euangelistas conferenti non potest non constare. Paucis id de Matthæo declarabimus, unde Marcum & Lu-

cam

eam magis accuratam quandoque ordinis rationem habuiſſe, quam Matthæum, apparebit. Hiſtorias de vocatione & emiſſione Apoſtolorum connectit Matthæus *c. X*, 1. ac ſi uno tempore contigiſſent, cum tamen vocationem longe ante emiſſionem factam eſſe, diſerte indicet narratio Marci *cap. III*, 13. 14. collata cum *c. VI*, 7. *ſeqq*. Captivitatem & decollationem Johannis Baptiſtæ Matthæus uno loco conjungit *c. XIV*, 3. *ſeqq*. cum tamen inter utramque non exiguum ſpatium interceſſiſſe, e Marci *I*, 14. collato cum Joh. *IV*, 43. liqueat. Unctionem Bethanienſem in domo Simonis factam, ita deſcribit Matthæus *c. XXVI*, 6. *ſeqq*. ac ſi biduo ante Paſcha contigiſſet, ſubjungit enim eam conſultationi Pontificum & Scribarum de occidendo Chriſto, quæ feria quarta accidit, cum tamen Johannes, qui eandem Hiſtoriam *c. XII*, 1. accuratius refert, expreſſe eam ſexto die ante Paſcha contigiſſe memoret, eamque ſolenni in urbem Hieroſolymitanam ingreſſui, qui feria prima contigit, aliiſque in eadem ſeptimana geſtis præmittat. Vide Gerhard. *Harm. Contin. c.* 143. Sic Hiſtoriam abnegationis Petrinæ Marcus ἀκριβεςέρως deſcribit, quam Matthæus. Hic enim eam ita narrat *c. XXVI*, 69. *ſeqq*. ac ſi ter ante primum galli cantum facta fuiſſet. Ille autem momenta ejus preſſius exponens, ut cum prædictione Chriſti magis congruant, primæ abnegationi primum galli cantum, tertiæ ſecundum ſubjungit *c. XIV*. 68. *ſeqq*. Plura conquirere nihil attinet. Quis jam dicet, Matthæum nihil alio ordine tradidiſſe, quam quo geſtum fuit? Quis Marcum & Lucam minus accuratam ordinis rationem habuiſſe pronunciabit? Vides, opinor, mi Langi, quale tuum hoc ſit poſtulatum, tale nimirum, quale nemo tibi facile conceſſerit. Sed ejus non diſſimilia ſunt ea, quæ *p.* 356. proponis, ut oſtendas Chriſtum VI. Januarii baptizatum. Primo ut probes, Chriſtum non ſtatim poſt initium miniſterii Johannis baptiſmum ſuſcepiſſe, dicis, *Johanni menſes ad minimum binos aut tres ad auctoritatem conciliandam neceſſarios fuiſſe, qui nullis miraculis verbum confirmavit*. Licet hæc & Cl. Voſſii de Annis Jeſu Chriſti in Addend. *ad p.* 24. ratiocinatio ſit; tamen aut nihil certi concludit, aut plus quam trimeſtre ſpatium evincit. Deinde *itineri Chriſti in Galilæam X. omnino dies* aſſignas, quo quæſo fundamento? Tertio *nuptias Cananæas duraſſe dies ſeptem, aut Chriſtum tanto ibi tempore apud cognatos manſiſſe*, ais. Illud aliunde conjici non poteſt, quam quia convivium nuptiale Samſonis tot dies duraſſe dicitur *Jud. XIV*, 17. At quæ inde ad has nuptias illatio? Præſertim cum ſponſi paupertas, quæ hic in defectu vini apparuit, tam prolixum apparatum

ratum vix passa videatur. Quod autem Christus præcise tanto tempore Canæ manserit, unde exsculpes? Quarto, per *non multos dies, Joh. II*, 12. totidem omnino, quod *Act. I*, 5. nempe *decem*, designari credis? Sed certa te fugit ratio. Quinto, *Christum aut decem aut pluribus ante Pascha diebus iter Hierosolymam versus ingressum esse*, asseris? nullo autem apice probas. Mitto conjecturam de initio ministerii Johannis in festo tubæ vel magno expiationis die collocato. Quomodo toties ingeminare poteris, te *non nisi certa sequi*, qui incertis hujusmodi hypothesibus non unum dogma superstruis? Meras hic conjecturas nemo non videt, e quibus, qualis sit quæ elicitur sequela, quivis de facili judicaverit. Chemnitius, quem allegas, in pluribus a te dissentit, atque ita supputat, ut baptismum Christi non in Januario, quod tu vis, sed in fine Novembris aut initio Decembris collocet. Nec series inter baptismum Christi & primum Pascha actorum magis ipsi adversatur, quam tibi. Nos talia fusius expendere instituti ratio non permittit. De tempore baptismi Christi plura infra. Jam de Conceptionis ac Nativitatis Servatoris nostri die, pauca annotabimus. De Anno, quo utraque contigit, contentionis serram cum Langio jam non reciprocabimus, cum difficiliores res ea explicatus habeat, quam ut in hac temporis angustia a nobis pro dignitate expediri queat. De Natali sententiam universæ hodiernæ Ecclesiæ retinet Langius, eique XXV. Decembris diem tribuit: Conceptionem autem ineunte mense Judæorum Ijar circa XIII. Aprilis factam asserit *p.* 360. Quoad prius de natali, assensum nostrum lubentes præbemus, Ecclesiæ auctoritate moti, quam deserere nihil hic cogit. Id tamen nobis persuadere non possumus, tam certam ac indubiam esse eam de XXV. Decembris sententiam, ac ea Langio videtur. Is enim non contentus eam ut vetustam Ecclesiæ traditionem, quam tuto sequi liceat, admisisse, eandem insuper *tam certis argumentis subniti, ut non verisimilis, sed plane vera dicenda sit*, contendit. *p.* 358. Ibidem *infallibilem traditionem* vocat. Imo *p.* 359. dicit, *eam ex iis principiis dependere, quæ plane ἀναντίῤῥητα sunt.* Quænam autem sunt illa? Solæ sunt Tabulæ Censoriæ a Quirinio jussu Augusti censum peragente confectæ, in quibus omnes mares notatos, eorumque, qui infra pubertatem erant, ætatem adscriptam, adeoque & Jesu non annum integrum, sed tot saltem dies nati & nomen & ætatem consignata fuisse, affirmat *p.* 357. Non jam disputabimus, an fuerit inter Veteres, qui dubitaverit, num JESU nomen in Tabulas Quirinii Censori-

ſorias relatum fuerit, quod Cardinalis Annaliſta *in Appar. n.* 91. 92. Tertulliano tribuit, cum ſciamus, eundem Patrem alibi ſine hæſitatione hac de re pronunciaſſe, dum *l.* IV. *contra Marc. c.* 7. dicat, quod *cenſum Auguſti fidiſſimum Dominicæ nativitatis teſtem Romana archiva cuſtodiant.* Illud eſt, de quo quis merito dubitaverit, an ſcilicet ætas Servatoris tam præcise in iis fuerit notata, ut non menſis modo, ſed & dies natalis certo inde conſtare potuerit. Certe nec ratio, nec auctoritas ulla id perſuadet. Rationem quidem hanc affert Langius *p.* 357. *quod juſserit Auguſtus ætatem adſcribi, ut cognitum haberet, quo tempore ſinguli imperio utiles eſſe poſſent, ſi viverent.* Demus hoc de anno ætatis concludere, de menſe ſane aut die nihil evincit. Cognito enim ætatis ſingulorum anno ſatis ſciri poterat, num imperio uſui eſſe poſſent, vel non. Nam an menſis vel dies plures aut pauciores aliquis habuerit, nihil plane ad rem iſtam feciſſe quivis videt. Et quomodo quæſo in tanta hominum, qui cenſebantur, multitudine menſes ac dies ætatis uniuscujusque exacte inquiri & conſignari poterant? Forte id in menſibus fieri potuiſſet, ſi res tanti fuiſſet, ut id operæ pretium duxiſſent Cenſores: in diebus autem id fere videtur impoſſibile. Quis enim dixerit, omnes & ſingulos, qui in iſto confluxu fuere, proprium natalem diem exquiſite noviſſe? Nec enim illi hoc a ſe requiſitum iri præſumere poterant. In infantis autem Jeſuli ætate exactius, quam aliorum, indaganda ſingulare quid a Cenſoribus tentatum, nemo, opinor, affirmaverit. Sed nec ulla auctoritas id demonſtrat. Nam Patres, qui allegantur, e Tabulis Cenſoriis aut veritatem nativitatis Chriſti concludere volunt, ut Tertullianus eo, quem citavi, loco: aut ejusdem locum, nempe vicum Bethlehem, oſtendere ſatagunt, ut Juſtinus Martyr loco a Langio adducto, qui plane ἀπροσδιόνυσος eſt, aut generaliorem ſaltem temporis characterem, nempe cenſus ejusdem ſolennis notam deſignant, ut Chryſoſtomus, cujus tamen verba ut ἐμφατικώτατα urget Langius *p.* 357. 358. Nemo ſane vel ullo verbulo diei iſtius XXV. Decembris meminit, quaſi illis in tabulis exſtaret. Miror audere Langium id Chryſoſtomo tribuere, quaſi dicat *opinionem hanc de natali in XXV. Decemb. conſtituendo ante* 10. *annos Roma Conſtantinopolim veniſſe, &c.* cum ne γρῦ quidem vel in verbis a Langio citatis, vel in toto illo Chryſoſtomi ſermone de Natali Domini, qui exſtat *T.* 5. *Edit. Savil.* de illo præcise die e Tabulis Cenſoriis eruto reperiatur. Sed fingendum erat aliquid, quod theſi ſerviret. Hallucinatur quoque Langius, dum Chryſoſtomum de Conſtantinopoli loqui putat,
 cum

cum nuſquam per totam orationem urbis illius regnatricis mentionem faciat. Longe enim aberat, Antiochiæ in Syria conſtitutus, & illius Eccleſiæ adhuc Presbyter ibi ſermonem eum habebat, deque ejus loci praxi iſtam ῥῆσιν proponebat, veluti luculenter oſtendit Montacutius *Appar. XI. ad Orig. Eccleſ. n.* 49. 50. Quod antiquitatem hujus ſententiæ tantopere ibidem deprædicat Langius, id eo nomine alicui ſuſpectum jure eſſe poſſet, quod Clemens Alexandrinus, doctus & antiquus Pater, qui *Strom.* 1. duas diverſas de die Natali opiniones commemorat, ne mentionem quidem eorum faciat, qui XXV. Decembris, ſeu VIII. Kal. Januarii, natum Chriſtum crederent, ut facile ſuſpicetur aliquis, tum temporis nec dum obtinuiſſe eam in populo Chriſtiano opinionem. Nam ſi Eccleſia Romana tunc Natalem Dominicum in Decembri celebraſſet, vix id fugiſſet doctiſſimum illum Alexandriæ Presbyterum, qui nec id ſilentio involviſſet. Sed adverte quæſo, lector, qua ratione magnæ vetuſtatis colore hanc ſententiam pingere allaboret Langius *p.* 359. Dicit contra Scaligerum: *longe antequam vel Chryſoſtomus vel Maximus Monachus hoc argumentum tractaret, dies hic ab Eccleſia Occidentali pro vero natali habitus fuit.* Unde autem hoc probat? *Clemens Romanus,* inquit, *Canon. VIII. lib. V. ait:* τὴν γενέθλιον ἥτις ὑμῖν ἐπιτελείσθω εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ ἐννάτου μηνὸς. Debuit citare Conſtitutiones Clementis, non Canones. Neque enim hi in libros dividuntur, neque tale quid habent. Sed forte, quia apud Scaligerum *lib. VI. Emend. Temp. pag.* 508. hanc allegationem ita conceptam reperit, eam loco ipſo non evoluto exſcripſit. Preli autem vitio factum puto, quod VIII pro XIII. poſitum ſit, nam *Conſt.* 13. *lib.* 5. *Conſtitut. Clem.* hic locus exſtat. Vide hic egregium teſtem laudatum pro antiquitate huic ſententiæ concilianda, ſc. planum illum ac impoſtorem vaniſſimum, qui antiquiſſimo & graviſſimo Patri, Clementi Epiſcopo Romano, librum iſtum ineptiarum & mendaciorum pleniſſimum ſuppoſuit, ejusque ſplendidum nomen & *Conſtitutionum Apoſtolorum* titulum ei præfixit. Specimen mendaciorum hujus Pſeudo-Clementis exhibuit Rob. Cocus Anglus *in Cenſ. Script. Apocr. p.* 29. *ſeqq.* Videantur etiam Scultetus *Med. Patr. P. I. lib.* 11. & Rivetus *Crit. Sac. l.* 1. *c.* 2. Indeque qui inter Pontificios ipſos oculatiores ſunt, ut Baronius, Bellarminus, Perronius, Margarinus de la Bigne, Bovius, Lorinus, Corn. a Lapide &c. Conſtitutiones iſtas partim corruptas, partim ſuppoſititias agnoſcunt: νοθείαν autem earundem Doctorum Proteſtantium cohors unanimi conſenſu tuetur, unum forte ſi excipias Montacutium rigide pro Clementa-

castri illius genuina antiquitate pugnantem *in Analect. Exerc. XI. p.* 387. & *in Appar. XI. ad Origin. Eccles. p.* 390. Quod eruditorum monumenta, quæ magno numero allegare pronum esset, evincunt. Sed quo minus hic Langii, tam alias acuti, credulitatem miremur, facit aliud ejusdem documentum, quo ea se prodit *p.* 37. dum binas illas columnas ante-diluvianas, Josephi solius fide nixas, ceu genuinas & extra dubitationis aleam positas, collaudet, cum tamen, qui inter Doctos cordatiores sunt, satis graves de iis ambigendi rationes habeant, quas ab aliis luculenter expositas, hic referre supervacaneum arbitramur. Patet itaque qualia sint Langii *infallibilia & ἀναντίῤῥητα principia*, & quid de iis sperandum sit, quæ talibus superstruuntur. Nos ut antiquam illam, licet non antiquissimam, traditionem de XXV. Decembris, non aspernamur, eamque aliis opinionibus, tum Epiphanii & quarundam Orientis Ecclesiarum de VIII. Id. Januarias, tum Ægyptiorum quorundam de XXV. Pharmuthi, i. e. Aprilis, a Clemente Alexandr. *Strom.* 1. memoratæ, tum eorum qui *XXV.* Pachon, i. e. Maji, definiunt, quod probat Th. Lydiath *Dissert. de Ann. Nativ. & Minist. Chr. c.* 16. tum Scaligeri de Septembri exeunte vel Octobri ineunte, quam & laudat Casaubonus *Exerc. I. sect.* 25. & sequitur Jac. Capellus *in Cent. V. Hist. Eccles.* facile præferimus. Ita tamen eam infra illum certitudinis gradum jacere patimur, qui πληροφορίαν aliquam parere potis sit. Placet enim hic nobis eruditissimorum virorum, Casauboni *Ex. II. n.* 7. Vossii *Dissert. de Temp. Nativ. Chr. p.* 2. §. 13. Petavii *Anim. in Epiphan. p.* 211. aliorumque modestum judicium, qui vetustam hanc traditionem *non temere rejiciendam, aut ab ullo prudente solicitandam esse*, censent. E charactere baptismi Christi nihil profecto certitudinis huic sententiæ accedit, cum nondum liquido constet, an is sexto Januarii contigerit. Patrum enim traditio, cui alii contradicunt, infallibilis non est. Neque particula ὡσεὶ *Luc. III*, 23. quam urget Langius *p.* 357. & 364. manifeste indicat, num XXX. annus ætatis Christi nuper tum fuerit exactus, an vero brevi exigendus, præsertim si illa Langii interpretatio de ellipsi vocis διακονίας cum verbo ἀρχόμενος jungendæ procedat, de quo mox videbimus. Multo minus *Judaica illa*, quam vocat, *Ephemeriarum ratio* quidquam eidem stabilitatis affert, quanquam non natalem modo, sed & conceptionis Christi diem inde concludere tentet, quod jam considerabimus. Postquam Johannis Baptistæ conceptionem statim post XXII. mensis Casleu factam asseruerat, addit *ineunte sexto mense, scil. Ijar, qui incipit XIII. Aprilis*,

lis, conceptum esse Christum, &c. p. 360. Sed primo imbecillius est hoc Ephemeriarum fundamentum, quam ut firmo stet talo, quidquid ei innitatur. Nam si vel maxime certum esset, Ephemeriam Jojaribi nono mensis Ab Anno P. J. 4782. inivisse, ut sic Abiæ Ephemeria, e qua Baptistæ Pater, A. 4710. inciperet 1. Decembris, quod tamen non liquido constat, unde quæso omnis mihi de eo dubitatio eximetur, an Annus ille, quo conceptus est Baptista, fuerit præcise 4710. Per. Jul. & sequens, quo Christus conceptus & natus, 4711.? Neque etiam Anni Judaici forma & dispositio tam exquisite nobis comperta est, ut quomodo is ad Annum Per. Jul. exacte quadret, indubie sciamus. Hypotheses hæ sunt nondum satis solide demonstratæ, licet Langius post alios magnopere in eo desudaverit. Deinde cum Ephemeriæ istæ numero XXIV. bis quovis Anno sacro ministerio functæ sint, singulis vicibus per octiduum, unde scire possum, an hæc λειτεργία familiæ Abiæ, qua durante ἐυαγγελισμὸς Zachariæ de filio obtinendo contigit, prior fuerit istius anni, an posterior? si hæc posterior in Mensem Casleu inciderit, ut ait Langius, alteram priorem Mense Siwan factam esse oportet. Cur autem non æque in illa, ac in hac ἐυαγγελισμὸς Zachariæ accidere potuit? Gratis itaque dicit Langius, *Judaicam illam Ephemeriarum rationem certissimam fore.* Facile assentimur Langio, Scaligeri argumentationem ex Ephemeriarum serie desumptam, vanitatis arguenti, quod & ante ipsum effecit aliis argumentis Petavius. Sed nec ipsum, nec Keplerum, aliter inde nativitatis aut conceptionis Christi diem firme concludere posse manifestum est. Deinde nimis arctum spatium inter conceptionem Præcursoris, & conceptionem Servatoris constituit Langius, nempe IV. saltem mensium integrorum, & paucorum dierum, quod Scripturæ plane adversum. Nam si Johannes post XXII. Casleu, quo sacerdotalis Zachariæ functio finita est, demum conceptus est, uti dicit Langius, ab eo termino usque ad initium mensis Ijar, quo Christum conceptum esse ait, non possunt numerari nisi quatuor integri menses, sc. Tebeth, Schebat, Adar, & Nisan, cum paucis illis, sc. 7. vel 8. diebus e Casleu residuis. At S. Lucas diversum indicat capite primo. Dicit primo, postquam impleti fuissent dies ministerii Zachariæ, abiisse eum in domum suam *comm.* 23. Addit statim *commate* 24. Elisabetham concepisse μετὰ ταύτας τὰς ἡμέρας, ubi sane satis longum tempus notari potest, quod forte inter exitum λειτεργίας Zacharianæ & uxoris ejus imprægnationem intercesserit, adeo ut non constet, an statim post ἐυαγγελισμὸν

λισμὸν eodem menſe Johannes conceptus ſit, quod Langius tam ſecure ſine ratione pronunciat. Certe ut non pauci dies, ad minimum aliquot, interceſſiſſe credantur, locutio Euangeliſtæ, μετὰ ταύτας τὰς ἡμέρας, ſuadet. Porro dicit, quod Eliſabeth jam imprægnata per ſex menſes ſe occultaverit, & demum menſe ſexto, ſc. a conceptione Eliſabethæ computato, Angelus conceptionis Servatoris nuncius emiſſus ſit. Et ne quis de termino, unde ſextus ille menſis numerandus ſit, cavillandi occaſionem habeat, Angelum Mariæ *v.* 36. dicentem introducit Divinus ſcriptor, quod jam ſextum menſem agat Eliſabeth cognata ejus, ex quo gravida facta ſit, quæ ante ſterilis vocabatur. Quis non videt V. omnino menſes integros cum parte aliqua ſexti (quanta autem, incertum) a conceptione Baptiſtæ ad Chriſti σύλληψιν effluxiſſe? Quis præter Langium dixerit, IV. ſaltem menſes & pauculos dies inter utrumque terminum fuiſſe elapſos? Cur Langius, qui in numero dierum, quos Chriſtus in ſepulcro exegit, accurate exprimendo, ſupra omnium retro Doctorum induſtriam, tam rigidum ſe ſyllabarum & apicum tortorem præſtitit, hic in menſium numero tam remiſſo ſibi eſſe licere arbitratus eſt? Sicut is illic ſæpius clamat, *tres dies & tres noctes non eſſe duas dies & duas noctes*, ita nobis hic meliori jure quærere fas eſt, num V. menſes & partem ſexti IV menſes & quinque vel 6 dies eſſe exiſtimet? Si Præcurſor poſt XXII. Caſleu conceptus eſt, certe poſt XXII. Ijar ſextus demum menſis inire poteſt. At Langius dicit, *ineunte menſe Ijar conceptum eſſe Servatorem.* Si menſes Romanos malis, res fere eodem recidet. Nam ſi 1. Decembr. Ephemeria Abiæ incipiet, ut ait Langius, finiet eadem 7. Decembris, poſt quem aliquot interjectis diebus Johannes conceptus eſt. Ponamus, ut liberales ſimus, id octavo vel nono ejuſdem menſis die factum, non habebis tamen ab eo termino uſque ad XIII. Aprilis, circa quem conceptionem Chriſti collocat, niſi quatuor integros menſes & 4. vel 5. dies. An autem id ſexto menſe factum dici poteſt, quod IV ſaltem menſibus & pauculis diebus elapſis contigit? Neque Langius Anno huic XIII menſes tribuere poteſt, ac ſi inter Adar & Niſan a Synedrio intercalante menſis Veadar interſertus eſſet, cum ſic non in Aprilem, ſed in Majum menſis Ijar incidere debuiſſet. Hic igitur nullum ipſi effugium. Tertio defectus conſenſionis veterum Eccleſiæ Doctorum iſtam quoque Langii de die conceptionis opinionem ſuſpectam reddit. Neque enim is ullum ex iis teſtem advocavit, neque ſi quæſiviſſet, invenire potuiſſe ullum exiſtimo. In diverſum enim communiter illi abeunt. Inclytus

Hipponensium Episcopus *lib. IV. de Trinit. c.* 5. diserte dicit: *Octavo Kalend. Aprilis, i. e. XXV. die Martii, Christus conceptus creditur, quo die & passus.* Vid. & eundem *lib.* 83. *Quæstionum, quæst.* 56. *& Serm.* 18. *de Nativitate.* Idem docent Chrysostomus, aut si quis alius auctor, *in Serm. de Johanne Baptista*, Rupertus *de divinis officiis lib.* 3. *c.* 19. Beda *in Lucam*, Auctor *Quæstionum ad Antiochum*, quæ alias Athanasio tribuuntur, *q.* 17. Haymo *Homil. in Euang.* & alii. Consensum autem suum profitetur universa Ecclesia, quæ conceptionis Christi memoriam die XXV. Martii celebrat, cui hic libentius adstipulamur, quam Langio, testibus & argumentis idoneis destituto. Permirum itaque videtur, quod inter conceptionem Baptistæ & nativitatem Servatoris ne XIII. quidem integrorum mensium spatium constituat Langius, cum tamen XIV. ad minimum intercessisse e modo dictis constet. Fuerat enim Elisabetha V mensibus, & quod excurrit, gravida, cum Gabriel accederet B. Virginem. Deinde IV. mensibus præter propter Elisabetha & B. Virgo pariter uterum gessere. His adde quinque, quibus post Elisabethæ partum Maria gestavit uterum, & habebis solidos menses XIV. At Langius ne XIII. quidem integros concedit. Nam a die XXII. Casleu, postquam Johannem conceptum dicit, usque ad XVIII. Tebeth, quem natalem Christi facit, quo minus XIII. plenos menses habeas, dierum ad minimum quatuor defectus obstat. Quam hoc ἀπ όκοτον? Sed ecce occurrentem Langium, ac novi quid afferentem. Dicit ibidem, *firmum non esse, Mariam IX. solidis ac plenis mensibus uterum portaße.* Cur non firmum? *Diversum*, inquit, *ex historia nativitatis patet. Quippe Maria, si nonus mensis post conceptionem aut transiisset* (quis dicit eum tum transiisse?) *aut ad finem tetendisset, domi quidem mansisset, neque partui proxima peregre profecta fuißet.* Jocularis argumentatio & Langii ingenio prorsus indigna. An putas, Langi, Mariam tanta Spiritus S. luce collustratam ignorasse, se promissum mundo Messiam in utero gestare? Quod tam clare illi Angelus de *Filio Altissimi, throni Davidici poßessore, Rege æterno*, ex ipsa nascituro, denunciaverat, quod cognata Elisabetha eam *Domini sui matrem* appellans, contestata fuerat, id ipsam non satis recte intellexisse, quis adeo frontem perfricuit ut asserat? An vero nescivisse eam dices, quod in vulgus apud Judæos notum erat, Messiam alibi, quam in Bethlehem, nasci non posse? An clarissimum & famosissimum Micheæ de loco nativitatis Messiæ oraculum Virgini θεοτόκῳ latuisse credis? Num metuere poterat, ne partitudo se in via opprimeret,

ret, quæ talem ſe fœtum in utero portare ſciebat, qui nuſquam extra oppidum Bethlehem, divina prædictione certiſſime deſignatum, in lucem edi poſſet? Niſi dicendum ſit, eam de luculentiſſimi vaticinii veritate dubitaſſe, quod impium eſt. Ait tamen ibi Langius, *quod nemo negare poſſit, menſem IX. plenum non fuiſſe.* Cur autem hoc mi Langi? Ego certe ajo, ſi vel ultra IX. menſes tunc uterum portaſſet B. Virgo, cum ad cenſum ſubeundum Bethlehemum iret Joſephus, non detrectaſſet tamen una eo contendere, quo uno in loco, & alibi nusquam, ſe ventris onere levandam noverat. Et ſi vel in animo Mariæ partui adeo vicinæ, aliqua ex humana imbecillitate orta fuiſſet cunctatio, quis tamen dubitabit, quin peculiari divina gubernatione eadem ita illi exempta fuerit, ut profectionem Bethlehemiticam remorari non potuerit. Ipſe ſane Chriſtus, qui ibi naſci decreverat, eam, illuc ut iret, impulit, & occulto juvit auxilio, tam eam geſtans, quam ab ea geſtatus. Verba Lucæ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτήν, ita explicant Origenes, Ambroſius, Theophylactus, ut tempus IX. menſium partui muliebri communi naturæ lege præſcriptum impleviſſe eam aſſerant. Vide & Damaſcenum *l.* 4. *O. F. c.* 15. Nolo plura, ne diutius his immorer.

De duobus adhuc ad hiſtoriam Nativitatis Chriſti pertinentibus cum Langio juvat συμφιλολογεῖν. Prius eſt de Magis ſtella præeunte ad Servatorum Infantem adorandum perductis, unde hi venerint, & quando? Langius eos *ex Arabia XIII. poſt partum die, VI. Januarii, veniße* aſſerit *p.* 366. Quoad patriam Magorum, duces ſine dubio ſequitur Hugonem Grotium *ad Matth. II,* 1. 11. & Ger. Jo. Voſſium *Diſſert. de Anno Natali Chriſti* §. 25. *ſeqq.* a quibus non diſſentit Cæſar Baronius *ad A. C.* 1. *n.* 25. *ſeqq.* qui *eos Abrahami e Cethura poſteros fuiße*, addit. Præiverunt autem illis nonnulli e Patribus, Juſtinus, Tertullianus, Cyprianus (aut qui alius auctor eſt Sermonum de Oper. Cardin. Chriſti) & Epiphanius. Sed videamus, quid Langium moveat, ut huic ſententiæ accedat. Primo dicit, *quod & Arabia Magos habeat, teſte Plinio, lib. XXV. c. III.* Debebat citare *cap. II,* non *III,* nam hic nihil eam in rem exſtat: ſed a Voſſio *loc. cit.* ita quoque allegante deceptus videtur, ut numerum, quem ibi vitioſum reperit, non conſulto ipſo Plinio, chartis illeverit. Conſideremus autem verba Plinii *l.* 25. *c.* 2. Dicit is *Pythagoram & Democritum de herbarum effectibus volumina compoſuiſſe, ambos peragratis Perſidis, Arabiæ, Æthiopiæ, Ægyptique Magis.* Mendum in *h. l.* jure aliquis ſuſpicetur. Quis enim putet, Plinium, ſcriptorem elo-

quentissimum, dixisse *peragrare Magos*? insolens hoc est Latinis auribus, perinde ac si dicat quis, se herbarum cognitionem adeptum esse *peragratis Germaniæ, Angliæ, Galliæ, Italiæque Medicis.* Equidem si pro *Magis* substituatur *Plagis*, nec a sensu, nec a literarum figura alienum id erit, de quo cogitent Critici, qui vel εὐστοχίᾳ pollent, vel emendatis codd. sunt instructi. Id certum est, quod vix extra Persiam Magi a probatis auctoribus memorati reperiantur. Unde ipse Plinius *lib. XXX.* mox ab initio affirmat, *Magiam sine dubio in Perside ortam a Zoroastre, ut inter auctores convenit.* Magi, proprie dicti, Persarum sapientes fuere vel sacerdotes. Et tales ubique ea vox constanter & unice designat apud melioris notæ scriptores, Platonem, Herodotum, Xenophontem, Strabonem, Diog. Laertium, Ciceronem, Philonem, Porphyrium, Hesychium, Suidam, &c. quod aliis observatum est. Qui enim ab Herodoto & Stephano Byzantio in Media collocantur Magi, item a Strabone in Cappadocia, Persicorum Magorum tradux ac propago sine dubio fuere. Nec urget Grotii & Vossii ratio, *quod Arabia sapientes habuerit.* Concedimus quidem hoc, licet per *Sapientes Orientis I. Reg. IV*, 30. *Arabas* intelligi, quod illi volunt, nihil cogat. Id tamen non probarunt, istos Arabum sapientes *Magos* fuisse appellatos, nisi e solo Plinii loco, ad quem jam respondimus. Addunt quidem, *Ptolemæum in Arabia Magorum sinum agnoscere*: sed inde non sequi, Magos ibi domicilium sedesque habuisse, cum aliæ hujus denominationis causæ esse potuerint, quivis de facili videt. Grotius insuper ait, *nomen* Ἐλύμας, *quod a Luca* μάγος *vertitur*, *Act.* XIII. 8. *ab Arabia venire.* Sed unde constat magis ab Arabico עלום, quod *sapientem* notat, derivandum hoc nomen esse, quam ab Ebræo עלם, quod in Hiphil *occultandi* significationem habet? Æque enim a verbo Ebraico dici potest *Elymas*, quasi *arcana ac abscondita sciens & proferens*, vel *obscure & ambigue futura nuncians*, ac לטים *Exod. VII*, 22. dicuntur *incantationes* a verbo לוט, quod *absconsionem* ac *involutionem* notat, ubi Thargum habet vocem לחש, quæ *occultam mussitationem* Magorum designat. Unde Aquila vocem חרטום, quæ & *Magum* notat, apposite reddit κρυφιαστὴν, q. d. *occultarum rerum studiosum.* Vide sis Fuller. *Misc. V*, 11. Nisi cui Lud. de Dieu etymologia magis placeat, qui Ebræum vel Chaldæum חלומא, quod *sanatorem* notat, nomine *Elymas* exprimi, nec id ab altero Βαρ Ἰησοῦς, quod *filium salutis* designat, discrepare putat. Addi posset Heinsii conjectura de regione Persarum, quæ Ἐλύμαι ἐν τῇ Περσί-

δι in hiſtoria Maccabæorum dicitur. Sed hac nihil opus eſt. Quod dicit uterque, *generalem eſſe Magorum vocem*, *uſque adeo*, *ut & Chaldæi ſeu Babyloniæ ſapientes dicantur* Μάγοι *a Græcis Interpretibus Prophetiæ Danielis*, id ſaltem probat, LXX. Senes in laxiore ac minus propria ſignificatione hanc vocem adhibuiſſe, cum τὸ אשף reddere vellent, quod tamen alibi per ἐπῳδὸν i. e. *incantatorem* expreſſerunt, quomodo & Symmachus nonnunquam vocem חרטם expoſuit μάγον, quam Senes alias vel ἐξηγητὴν vel ἐπῳδὸν vel φαρμακὸν interpretantur: Aben-Eſra autem per חכם התולדות i. e. *genethliacum* explicat. Matthæum vero illam eodem modo ad *Arabiæ ſapientes* deſignandos uſurpaſſe, id non evincit, quem magis propriam & communem vocabuli notionem, qua *Perſiæ ſapientes* ſignificantur, retinuiſſe veriſimilius eſt. Diſtinguit enim Magos, qui Græcis ita laxa ſignificatione dicebantur, ab iis, quorum ipſe meminit, dum hos *Magos Orientis* appellat. At quos alios Magos Orientis narrant hiſtoriæ, niſi Perſarum? Chaldæorum autem μάγοι, Helleniſtis ita dicti, non Orientales, ſed Septentrionales Judæis fuere, *Jer. XXV.* 9. Sed quid cum Grotio ac Voſſio diſputo? Redeam ad Langium. Urget is deinde Epiphanii auctoritatem in Expoſitione Fidei Catholicæ, ubi *n.* 8. τὰ μέρη τὰ Ἀραβικὰ τῆς Μαγωδίας χώρας memorantur, *regio* nimirum *quam Abrahami & Chetturæ filii habitarunt*, *e quorum genere propagati Magi dona Chriſto Bethlehemi obtulerunt.* Sed quænam hæc regio, *Magodia* Epiphanio dicta, fuerit, aut ubi exſtiterit, apud nullum auctorem reperio. Merito ſuſpectum hoc judicat eruditiſſimus Caſaubonus *Exerc. II. ſect.* 10. qui quidem *quid Græcis ſit* μαγωδία, i. e. *artificium mimorum utriuſque ſexus perſonas aſſimilantium*, *&* μαγωδὸς *mimus utriuſque ſexus &c. ex Athenæo ſe didiciſſe*, dicit: at *Magodiam regionem Arabiæ nuſquam legiße meminit*, *nec intelligere ſe poſſe*, profitetur, *quomodo a nomine Magodia formari gentile Magus queat*, cum *ſimilis anologiæ exemplum non exſtare* opinetur. Mirum autem eſt, quod Magos potius e *Magodia Arabiæ* educere voluerit Epiphanius, quam e Perſia, ubi ipſe *Maguſæos* collocat in eodem libello *n.* 12. & 13. mentionem faciens τῶν παρὰ Πέρσαις Μαγουσαίων καλουμένων, τῶν εἴδωλα μὲν βδελυττομένων, εἰδώλοις δὲ προσκυνούντων, πυρὶ καὶ σελήνῃ καὶ ἡλίῳ: quos etiam μυστηρίων πολλῶν &c. ἀρχηγοὺς παρὰ Πέρσαις appellat. Cur autem Epiphanio Magorum patriam indicanti fidem potius habet Langius, quam eidem de tempore adventus eorundem, quem biennio poſt natum Servatorem contigiſſe putat *Hær. XXX. & LI.* teſtimonium perhibenti?

Cum in hoc Epiphanii auctoritatem flocci faciat *p.* 366. quomodo in illo eandem commendare potest? Porro dicit Langius, *Arabiæ partem quandam Judææ ad Orientem sitam fuisse, sicut Tacitus* Hist. V, *ait.* At si pars saltem quædam Arabiæ Judæam ab ortu respiciebat, pars utique alia non item. Certe Saba, potior pars Arabiæ, Judææ ad Orientem sita non erat, cum ejus *Reginam ab Austro venisse* dicat Christus *Matth. XII.* 42. *Luc. XI.* 31. Unde autem novit Langius, eam Arabiæ partem, quæ Judæis Orientalis erat, si quæ erat, Magos habuisse? Si id de regno Arabiæ universim sumpto probari posset, (quod tamen non potest) non ideo sequeretur, de singulis regni partibus id verum esse. Sic si dicas, Germaniam habere Electores Principes, verum dicis: at si singulas ejus partes, ut Alsatiam, Hassiam, Ducatum Wurtenbergicum, Austriam, Silesiam &c. habere Electores Principes dicas, falleris. Et tamen hæ regiones Orientales esse possunt quibusdam populis, quibus ceteræ, quæ Electoribus subjacent, non sunt Orientales. Quod ait Grotius, *Judæos Arabiam ut sibi ab ortu adsitam nomine* ἀνατολῶν *appellasse*, id loca, quæ allegat, non conficiunt. Horum enim quædam Arabiam plane non indigitant, quædam de ea saltem Arabiæ parte, quæ *Deserta* dicitur, & olim sacrorum V. T. Scriptorum tempore Arabiæ vix accensebatur, loquuntur, quædam simul de oris, quæ trans Euphratem Tigrimque sitæ sunt, intelligenda veniunt. Tandem urget Langius, *Magos secum dona Arabica attulisse, aurum, thus & myrrham.* Sed sint Arabica. An inde concludi potest, ea non & fuisse aliarum regionum, ut Persiæ vel alterius? Certe mos Reges cum donis adeundi apud nullos Orientalium populos magis, quam apud Persas eorumque successores Parthos, conspicuus est, ac fama pervulgatus. Si vel ipsa Persia hæc dona non habuerit, an non e vicinis ea sibi comparare potuere Magi, quæ præstantissima & oblatu dignissima arbitrati sunt? Etiam exoticis majus fere pretium statuitur, quam domesticis, & apud nos natis. Aut num Nicodemus ideo ex Arabia venisse dicendus, quia myrrham ad sepeliendum Christum attulit *Johan. XIX.* 39. Grotius *ad Matth. II.* 11. dicit, *thus non nisi apud Sabæos Arabum portionem nasci.* Concludendum itaque hinc erit, Magos e Sabæis venisse, si alias argumento Grotii ac Langii ulla vis inest. At sic sequetur, non ab Oriente, sed ab Austro venisse Magos, cum Saba Judæis australis sit, quod Scripturæ e diametro adversatur. In Historia Saracenica ab Erpenio edita dicuntur primo anno, quo Mahomed religionem suam in publicum proferebat,

ad eum, præter Chriſtianos & Judæos, veniſſe, ut cum eo contraherent, אלמחוש ואלסאבה *Magi & Sabæi.* Ecce hos manifeſte ab illis diſtinctos. Nihil ergo adduxit Langius, nec ante illum ex eruditis alii, quod nobis perſuadere queat, Magos ex Arabia veniſſe. De aliorum opinione, qui illos e Meſopotamia arceſſunt, quod Barradæ *in Conc. Euang. T.* 1. *l.* 9. *c.* 8. *n.* 25. & Montacutio *in Antidiatribe contra Bulenger. p.* 198. placet, nihil jam dicere attinet. Nos ſententiam Clementis Alexandrini, Baſilii Magni, Cyrilli, Chryſoſtomi, Leonis Papæ, Theodoreti, Euthymii, Thomæ Aquinatis, &c. ut vero maxime conſentaneam amplectimur, quod Perſæ fuerint natione hi Magi, atque e Perſia ad adorandum Deum Infantem prodierint. Securi enim id ſequimur, de quo minimus dubitationi locus eſt. Perſarum autem fuiſſe proprie dictos *Magos*, nemo ſanus ambigit, quod & jam ſatis oſtendimus. Imo ipſe Langius *p.* 237. id aperte teſtatur, dum Orientem plurimos ſapientes habuiſſe dicit, *Indos quidem ſuos Gymnoſophiſtas & Brachmanes, Perſas autem ſuos Magos, e quorum numero celeberrimus Zoroaſter, Arabes vero & Syros ſuos Prophetas, &c.* Cur hic Arabum ſapientes peculiari nomine *Prophetas* appellat, ſi *Magi* non minus quam Perſarum dicendi ſint? Sed en Caſaubonum *loc. cit.* diſerte ſententiam pronunciantem: *Magos Arabum, quod meminerim, nullus ſcriptor Græcus, nullus Latinus commemorat.* Etiam Perſiam Judææ Orientalem fuiſſe in confeſſo eſt, quod de Arabia non conſtat. Nec dona ab iis allata repugnant, uti modo declaravimus. Quod ſi vero tam latum fuit apud veteres Arabiæ nomen, ut Syriacas, Perſicas & Medicas regiones ſimul complecteretur, quod vult Montacutius *in Origin. Eccleſ. P. I. p.* 209. facile Juſtini ac Tertulliani ſententia cum noſtra conciliari poterit. Falluntur autem, qui vaticinium Regis Vatis *Pſal. LXXII.* 10. ad Magorum adventum accommodant, cum regni Chriſti amplitudo, & gentium ex omnibus mundi partibus ad illud acceſſio, tantum ibi deſignetur. Niſi quem lepida de tribus Regibus fabella ita delectet, ut eam ex h. l. adſtruere conetur. Tempus adventus Magorum quod attinet, id non obſtat, quo minus e Perſia venire potuerint. Nam licet nec Epiphanii, qui locis ante allegatis inter nativitatem & adorationem Magorum biennii ſpatium conſtituit, nec Montacutii, qui in *Orig. Eccleſ. P.* 1. *p.* 154. & in *Antidiatr. contra Buleng. p.* 203. integrum annum & XIII. dies inter utrumque terminum interponit, opiniones probemus; nihil tamen cogere exiſtimamus, ut Magos præciſe XIII. die poſt nata-

lem

lem Christi, ac VI. Januarii, advenisse pro certo affirmemus, quod tamen Langius secure asseverat. Quanquam enim impossibile non fuerit, ut Magi intra XIII. a nato Servatore diem e Persia appellere potuissent, partim quia stella, tanti Regis nuncia, ante ipsius nativitatem conspecta, illos ad iter maturius suscipiendum excitare potuit, quod ipse Langius non diffitetur, partim quia incredibili Dromedariorum velocitate adjutis viam istam celerius emetiri non erat difficile, ut de peculiari divino auxilio nihil dicam: id tamen non necessarium arbitramur, adventum Magorum tam brevi temporis spatio coarctare, cum nulla evidens ratio in istas angustias nos adigat. Suffecerit si illustrem hanc Domini recens nati ἐπιφάνειαν intra terminum purificationis lege divina imperatum, & Virgini matri religiose observatum, contigisse dicamus, licet non certum aliquem ex isto intervallo diem exacte definiamus. Sic Chrysostomus *Homil. 7. in Matthæum*, spatium illud XL. dierum designat, quo Christus Bethlehemi cum Parentibus substiterit, τοῖς βουλομένοις περιεργάζεσθαι διδοὺς μετ' ἀκριβείας ἐξετάζειν ἅπαντα. In hac quoque determinatione Grotium acquiescere adverto. Neque enim tam rigide vis aoristi illius Græci, quo utitur Matthæus, dum dicit τοῦ Ἰησοῦ γεννηθέντος, a Casaubono, Vossio vel Langio urgeri potest, ut ad XIII. diem præcise restringatur, cum æque nervum suum obtineat, si intra 6. hebdomadum decursum factum dicatur, quod ab ipso narratur. Imo si Christus XIII. die post natalem adoratus a Magis, qui & urbem Hierosolymam, & Herodis aulam, tumultu de Rege nato compleverant, postea ad dies 27. integros, usque ad purificationem, Bethlehemi commoratus fuisset, quod necesse erat, omnino sine periculo & manifesto discrimine non fuisset. Herodem enim curiosum satis & satagentem, cum de regno, ut rebatur, auferendo ageretur, latere non poterat, nec ab insidiis & vi aperta tutus esse. Qui Christum a Magis in præsepi inventum ac adoratum scribunt, ab omni ratione destituuntur. Id tamen licentiæ oratoriæ condonari potest. Nobis incerta sequi consultum non videtur. Traditionem de VIII. Id. Januarias non rejicimus, nec tamen ut certissimam admittimus. Sicque eo, quo rem declaravimus, modo omnia in Historia Magorum, etiam quoad tempus adventus, plana erunt. Alterum, de quo cum Langio συμφιλολογεῖν placuit, strictim expediemus. Asserit is *p.* 428. Simeonem illum, qui Christum infantem a Parentibus in templo præsentatum ulnis complexus dicitur *Luc. II*, 25. fuisse celebrem illum *Rabban Simeonem Gamalielis parentem*, *maximæ auctoritatis hominem*. Expedite

pedite Langius ea de re ſententiam dicit, de qua eruditi etiamnum γνωμὴν ταλαντεύουσι. Scire autem vellem, quis Langio omnem de eo dubitationem exemerit, an Simeon hic fuerit, quem fuiſſe arbitratur? Mihi certe id tam facile perſuaderi nequit. Rabban Simeon ille, pater ac præceptor Gamalielis Senioris, qui Pauli Apoſtoli præceptor fuit, ut ipſe Langius ait *p.* 113. filius fuit Hillelis Senioris, qui Princeps Senatus Judaici exſtitit, & illuſtris Scholæ a ſe inſtitutæ caput, veluti e צמח דוד R. Dav. Gantzii a Guil. Henr. Vorſtio edito *p.* 84. 86. liquet. Ipſe quoque Simeon patri Hilleli ſucceſſit, tum ut Princeps Synedrii, tum ut caput Scholæ, & primus fuit, qui nomine *Rabban* appellatus eſt, ut ibid. *p.* 87. & 90. narratur. Titulus autem ille *Rabban*, omnium præſtantiſſimus, Magnatem deſignat, notante Cl. Buxtorfio *in Abbr. Ebr. p.* 173. unde in libro Juchaſin ſcribitur, *non exſtare nomen Rabban niſi de Principibus tantum.* Simeoni in dignitate ſuffectus eſt filius Rabban Gamaliel, Senior dictus, cui Paulus Apoſtolus ἐμαθήτευσε. Simeonem iſtum Hilleliden ipſum noſtrum Simeonem θεοδόχον fuiſſe, exiſtimat Cl. Schikardus *in Jur. Reg. Ebr. p.* 168. & *in Bech. Happ. p.* 26. Illud nec rejicit eruditiſſimus Buxtorfius *loc. cit. p.* 175. licet de eo dubitet, ac *conjecturam* appellet, cui favere dicit id, quod hiſtoria Judaica hujus laudes præteriit, quas alioqui in Hillelis majoribus ac poſteritate diligentiſſime perſecuta eſt &c. Putatque cum Schikardo, cauſam fuiſſe, quod ob infantulum Jeſum ulnis ſuſceptum de religione ſuſpectus ac inviſus eſſe cœperit. At in eodem *tract. p.* 58. fatetur Buxtorfius, *incertum eſſe, an Simeon ille, qui patri Hilleli in Principatu ſummo ſucceſſerat, & tempore nativitatis Chriſti adhuc in officio erat, fuerit homo ille juſtus ac pius Chriſtum brachiis amplexus.* Hæſitationem quoque ſuam teſtatur Cl. Voſſius *in diſſert.* ſæpius laudata §. 34. dum *quoſdam* ſaltem *id velle* innuat, ſuumque ſuſpendat judicium. Nobis non ſaltem incertum ac dubium, ſed & veritati minime conſentaneum videtur, quod venerandus hic ſenex χριστοδόχος inclytus ille Rabban Simeon, Princeps Synedrii ac Scholarcha, fuerit, adeoque Hillelis illius Babylonii filius, ac Rabban Gamalielis parens. Nam ſi tam illuſtris dignitatis ac conditionis fuiſſet, certe id non prætermiſiſſet Lucas, qui alia ipſius elogia diligenter annotavit, ſc. quod fuerit δίκαιος, εὐλαβὴς, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ &c. Pertinuiſſet enim hoc ad inſignem Chriſti & doctrinæ Chriſtianæ commendationem, ſi tantum virum fautorem habuiſſet. At ipſum ἄνθρωπον ſaltem ἐν Ἱερουσαλὴμ vocat Euangeliſta. Unde virum

rum humilem fuiſſe, collegit noſter D. Brentius, male ea propter a Jeſ. Caniſio *in Hiſt. Virg. Deip. p.* 164. exceptus. Deinde Principem Senatus Judaici tam inſigne huic infantulo teſtimonium perhibuiſſe quis putabit? Certe nihil abeſſe poterat, quin hic infans ab univerſo populo reciperetur pro legitimo Rege, cum tanta eſſet Præſidis dignitas ac auctoritas, ut facile in aſſenſum ſuum plebeculæ ſuffragia pertrahere potuiſſet. Imo quid homini Politico, quotidie civilibus negotiis diſtracto, commercii fuiſſet cum hoc infante in templo præſentato? Ita bene ratiocinatur laudatus Vorſtius *in Obſerv. ad Chronol. Gantzii p.* 283. qui & addit (non ſecus ac ipſe Buxtorfius *loc. cit. p.* 58.) de Gamaliele filio, quod *is capitalis Eccleſiæ Chriſtianæ hoſtis non fuiſſet, ſi patrem habuiſſet Simeonem I. inſignem Meſſiæ cultorem. Quis enim adeo ſocordem fecerit hunc fervidum pueri Jeſu vatem, ut filium nulla Meſſiæ notitia imbuerit?* Ad rationem Buxtorfii, *quod hujus Simeonis laudes in odium Chriſti ab eo agniti ſilentio involvant Ebræorum Magiſtri*, reſpondet ibidem Vorſtius, *quod idem & de aliis Hillelis poſteris obſervare liceat.* Alii hunc Simeonem cum Simone Juſto, Pontifice quondam Judæorum Maximo, confundunt; quos refellit Cl. Seldenus *de Succeſſ. in Pontif. Ebr. l.* 1. *c.* 7. Galatinus *lib.* 1. *de A. C. V. c.* 2. ipſum unum e Sapientibus Iſraelis & Viris Synagogæ Magnæ fuiſſe putat, quem refutat L. Capellus *in Orat. de nom.* יהוה *p.* 323. Alii ſacerdotem eum faciunt, ut Epiphanius (vel alius potius, qui ſub ejus nomine luſit ac illuſit orbi,) *in vitis Prophetarum c.* 24. Cyrillus Hieroſ. *in Hom. de Occurſu Domini*, & Caniſius Jeſuita *loc. cit.* quibus recte contradicunt Theophylactus, Euthymius, Barradas & Maldonatus. Qui autem cæcum eum fuiſſe comminiſcuntur, eos jure oppugnat Baronius *ad A. C.* 1. *n.* 40. & ridet Montacutius *in Antidiatr. p.* 206. Si quæras, Langi, quis itaque fuerit hic Simeon? Reſpondemus cum D. Luca, fuiſſe eum *virum juſtum, pium, exſpectantem ſolatium Iſraelis, & Spiritu Sancto plenum.* Si ulterius de ſtatu & conditione ejus inſtes, ingenue dicimus: *non liquet.* Ultra deſcriptionem ejus ab Euangeliſta datam curioſe nihil inquirimus. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταύτῃ.

CAPUT III.

De tempore Baptiſmi Chriſti ſententia Langii conſideratur. An dies, quo ille contigit, Θεοφάνεια *vel* Ἐπιφάνεια *antiquiſſimis appellata ſit? Oſtenditur, veteres his nominibus Natalem Chriſti deſignaſſe,*

ſe, idque jure. Locus Luc. III. 23. de ætate Chriſti baptizati expenditur. Langius in eo fruſtra ellipſin fingit. Ignatii & Hieronymi auctoritates inepte allegat. Defenditur eorum ſententia e Scriptura & Antiquitate, qui Chriſtum XXX. anno ineunte baptizatum ſtatuunt.

PRogredimur ad ea, quæ Baptiſmi Chriſti hiſtoriam concernunt. Langius diem Baptiſmi Servatoris conſtituturus, de ejuſdem apud veteres nomenclatura agit *p.* 357. Dicit *hunc diem ab antiquiſſimis* Θεοφάνειαν & Ἐπιφάνειαν *appellatum fuiſſe, quod Græci poſteriores de eo tempore dictum arbitrati, quo Deus manifeſtatus eſt in carne, diem baptiſmi & nativitatis confuderunt.* Non jam ſollicitus ſum, an Ἐπιφάνειαν & Θεοφάνειαν genere fœminino; an vero τὰ Ἐπιφάνια & Θεοφάνια ſolennem revelationis Chriſti in Eccleſia memoriam nuncupaverint *antiquiſſimi?* Certe poſterius magis antiquis uſitatum reperio, prius autem rariſſime. Caſaubonus *Exerc. II. p.* 139. monet, *veteres Chriſtianos dixiſſe* τὰ ἐπιφάνια, *non genere fœminino, ut imperiti linguæ Græcæ putarunt.* Sic ſane apud Epiphanium aliquoties occurrit, & ita quoque Latini Græcos imitati *Epiphania* in neutro plurali dixere, ut Hieronymus, Caſſianus, Iſidorus & alii. Etiam Θεοφάνια non θεοφάνειαν vocarunt Greg. Nazianzenus & Iſidorus Peluſiota, quomodo & in Menologio Græcorum legitur. Illud ſaltem a Langio diſcere vellem, quinam ſint illi *antiquiſſimi,* quibus *nobiliſſimus hic dies,* ut ait, *quo baptizato Servatori cœli aperti ſunt,* Θεοφάνεια & Ἐπιφάνεια *appellatus eſt,* & quinam ei intelligantur per *Græcos poſteriores,* quos *diem nativitatis & baptiſmi confudiſſe,* dicit. Ego enim apud antiquiſſimos Græcos Patres utroque iſto vocabulo diem illum exoptatiſſimum, quo ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, deſignari deprehendo. Epiphanius ſeculi quarti Pater *Hær. LI. n.* 16. clare dicit, τῆς ἡμέρας τῶν Ἐπιφανίων, ἥ ἐστιν ἡμέρα τῆς αὐτοῦ γεννήσεως κατὰ σάρκα. Idem Cyprius Pater *in Expoſ. Fid. Cathol. n.* 22. ὅτε ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Ἐπιφανίων, ὅτε ἐγεννήθη ἐν σαρκὶ ὁ κύριος. Euſebius Epiphanio antiquior diſerte ait *Hiſt. Eccleſ. l.* 1. ſe Hiſtoriam ſuam exordiri ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας, nihil aliud quam *nativitatem Chriſti* ſignificans. Hinc Suidas Ἐπιφάνειαν abſolute τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔνσαρκον οἰκονομίαν interpretatur. Et quidni jure meritiſſimo *Natalem Chriſti* hoc nomine Veteres appellarent, cum D. Apoſtolus 2 *Tim. I.* 10. Servatoris in carne adventum ἐπιφάνειαν manifeſte

feste vocaverit? Alterum quoque nomen Θεοφάνια constanter apud vetustissimos Patres Natalem Christi designat. Gregorio Nazianzeno, qui etiam IV. seculo floruit, τὰ θεοφάνια idem sunt quod τὰ γενέθλια, *Orat. 37. de Natali Domini.* Τὰ δὲ νῦν θεοφάνια, inquit, ἡ πανηγυρὶς, εἴτ' οὖν γενέθλια, λέγεται γὰρ ἀμφότερα. Ἐφάνη γὰρ θεὸς ἀνθρώποις διὰ γεννήσεως. Ὄνομα δὲ τῷ φανῆναι θεοφάνια, τῷ δὲ γεννᾶσθαι γενέθλια, &c. Isidorus Pelusiota in V. seculo *lib. III. Epist.* 110. aperte consentit: τὰ θεοφάνια, ἡ τοῦ Σωτῆρος κατὰ σάρκα γέννησις. Sic & Eusebius *l. 3. de vita Constantini* τὸ τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος θεοφανείας ἄντρον commemorat, speluncam intelligens nativitate Christi illustrem. Nec scio, an apud ullum Patrem θεοφάνια de Baptismo Christi, vel ullo alio ejus actu, quam sola in carne revelatione, usurpetur, nedum ut ab *antiquissimis* dies baptizati Christi θεοφάνεια appellatus fuerit, quod tamen Langius confidenter asserit. Quod *Epiphania* quandoque dies, quo baptismum suscepit Dominus, a Patribus nuncupetur, me non fugit. Scio enim apud Chrysostomum *Orat. in sanctum Baptisma*, Hieronymum *Comm. in Ezech. l.* 1. & alios ita hanc notionem usurpari. Ubi autem *Theophania* eadem in latitudine sumatur, nondum observare licuit. Edisserat jam Langius, an laudatos Patres, Epiphanium, Eusebium, Greg. Nazianzenum, Isidorum Pelusiotam pro *Græcis posterioribus* habeat, & diei baptismi cum natali confusi reos peragere velit. Ostendat quoque illos *antiquissimos*, qui Θεοφανείας ac Ἐπιφανείας nomina diei baptismi Christi peculiariter attribuerint. Pro priori nullum facile adducet: pro posteriori autem Ambrosio antiquiorem nullum, opinor, inveniet. Hunc itaque allegat, comitesque ei binos Isidorum ac Paulinum dat. Miror autem eum longe his duobus vetustiores Hieronymum & Chrysostomum non laudasse testes: sed in culpa forte est Vossius, qui reliquos ipsi eodem ordine suppeditavit *in Dissert. de Temp. Nativ. Christi* §. 5. quod horum ipsi simul copiam non fecerit. Isidorum Hispalensem & Paulinum nos non moramur, quippe recentiores, quam ut antiquis illis, quos produximus, opponi queant. Neque enim probant hi, *antiquissimis* eam appellationem hoc sensu in usu fuisse. Ambrosius *in Homil. XXI. de die S. Epiphan.* (modo Ambrosii sit hæc Homilia, nam de plerisque illis ad populum concionibus, quæ tom. III. Oper. ejus compactæ exstant, dubitant Erasmus, Costerus, Possevinus, Bellarminus, Baronius. Vid. R. Cocum *in Cens. p.* 263. & Rivet. *Crit. Sac. lib.* 3. *c.* 17.) a Langio citatus non dicit, diem baptismi ἐξαιρέτως & singulariter Ἐπιφάνειαν ab anti-

antiquis esse dictam, quod tamen pro Langio dicere debebat, si quidquam eum ipsius auctoritas juvaret. Postquam enim dixerat: *in Epiphaniæ die hactenus a Domino memorabilia facta esse commemorantur, ut rogatus ad nuptias aquæ substantiam in vini speciem commutarit, ac liquorem fontium in meliorem usum sui benedictione transtulerit, quo mirabili signo Divinitatis suæ primam ille virtutem declaraverit*; addit mox: *nonnullos vero in eo die a Johanne illum baptizatum in Jordane testari, ejusque baptismi memoriam hac Epiphaniæ celebritate consignatam.* En ut non dicat *antiquissimos* memoriam baptismi in Epiphania coluisse, sed tantum nonnullos. Alios quoque miraculi in nuptiis Cananæis facti recordationem in Epiphania celebrasse, luculenter ostendit. Etiam Paulinus in *Natali S. Felicis*, a Langio allegatus, idem festum & Magorum adorationis, & baptismi in Jordane, & miraculi primi nuptialis memoriæ tribuit, ut cuivis carmen ipsius legenti patet. Quid quod & Isidorus ipse a Langio ad partes vocatus *lib.* 1. *de off. Eccl. c.* 26. diserte e Cassiano referat, *apud Græcos nativitatem Domini & Epiphaniorum solennitatem non bifarie, ut in occiduis provinciis, sed unius diei festivitate celebrari.* Quod ipsum Cassianus *Collat. X.* 11. rotunde de Ægypti regione docuit, quod *mos ibi antiqua traditione servetur, peracto Epiphaniorum die, quem provinciæ illius sacerdotes vel dominici baptismi, vel secundum carnem nativitatis esse definiunt &c.* Non ergo cum veritate convenit Langii effatum, quod singulariter dies baptismi Christi Θεοφάνεια vel Ἐπιφάνεια ab *antiquissimis* sit dictus. Neque quod *Græci posteriores* eas notiones aliter sumpserint, ac diem baptismi & nativitatis confuderint. Vetustissimam enim esse eam nominum istorum acceptionem, qua Natalem Servatoris designant, e Patrum, quos *Græcos posteriores* nemo sanus dixerit, testimoniis manifestum reddidimus. Nec ipse quidquam adduxit, quod appellationes eas diei baptismi antiquitus seorsim tributas esse evincat. Nec ulla ratio suadet, ut veteres baptismi potius diem, quam Natalem, Ἐπιφανίων nomenclatura insignivisse dicantur. Manifestatio enim illa sive SS. Trinitatis, sive Divinitatis Christi, in baptismo facta, nec illustrior, nec magis universalis fuit, quam ea, quæ in ipsius incarnatione contigit. Licet enim Christo baptizato major turba adfuerit, quam nato; maxima tamen pars, quid sub ea, tum voce e cœlo delata, tum columbina specie, lateret, ignorabat. Vox quidem de cœlis omnibus adstantibus audiebatur: an autem Dei Patris, an Angeli, vel alterius ea esset, & an ad solum Jesum pertineret, omnibus non constabat. Chri-

ſtus ipſe baptizatus omnibus quidem conſpiciebatur: ſed unigenitum eum eſſe DEI Filium, pauciſſimi intelligebant. Columbæ σωματικον ἐιδ@ cuncti, qui aderant, videbant: ſub illo autem Spiritum Sanctum, tertiam Trinitatis perſonam, præſentem ſe exhibere, præter Chriſtum & Baptiſtam vix ullus agnoſcebat. Confer *Joh. I.* 32. & *Marc. I.* 10. At dum carnem e Virgine per ſalutiferam nativitatem ſuſcepit DEUS λόγ@, pluribus ſe patefecit. Paſtoribus ſtatim ut Σωτὴρ & Χριϛὸς, Κύρι@ agnitus eſt, ab Angelis genethliaco carmine glorificatus, a Magis mox in cunis adoratus. Omnibus deinde ſe videndum præbuit, dum ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε, gloriamque ſuam, ut unigeniti a Patre, oſtendit, *Joh. I.* 14. item dum ὁ λόγ@ τῆς ζωῆς ſe oculis conſpiciendum & manibus palpandum exhibuit, 1 *Joh. I.* 1. Hæc vera & proprie dicta Θεοφάνεια ſeu Ἐπιφάνεια fuit, qua ut nulla illuſtrior dari, ita nec æquior ejuſdem appellationis ratio ulla afferri poteſt. Non igitur *confuderunt* hic aliquid *poſteriores*, quos vocat Langius, *Græci*, dum *Natalem Domini* Ἐπιφάνειαν vocarunt: ſed ii potius vocem hanc latius extenderunt, qui ad alias deinde revelationes deſignandas eam adhibuerunt. Sed mittamus hoc. Tempus baptiſmi Servatoris conſtituit Langius non in XXX. ætatis ipſius anno, ſed poſt illum exactum in XXXI. ineunte *p.* 363. 364. Refellit eos, qui ineuntem XXX. annum Chriſti actui iſti ſacratiſſimo aſſignant, moti ſc. voce ἀρχόμεν@ *Luc. III,* 23. Ait *ineptum & inauditum Græciſmum eſſe* ἄρχεσθαι ἐτῶν τριάκοντα, pro ἔτες τριακοϛȣ̃, & vocem ἀρχόμεν@ ideo non ad ἐτῶν τριάκοντα pertinere, ſed *initium miniſterii Chriſti*, ſubintellecta voce διακονίας, *deſignare* contendit. Nobis ſententiam hanc Langii de baptiſmo Chriſti in initio anni XXXI. ætatis collocato, quæ magnis Patronis aliis, ut Baronio & Torniello Annaliſtis, Scaligero, Caſaubono, Grotio, Voſſio &c. gaudet, moroſius oppugnare animus non eſt. Nec enim aliquid adeo incommodi continet, nec verbis Lucæ, quæ obſcuriora ſunt, plane repugnat. Conſulere poſſunt laudatos auctores, & cum iis conferre diſſentientes Montacutium *in Appar. XI. ad Orig. Eccleſ.* & *in Analect. Exerc. Eccleſ. Ex. IX.* & Petavium *in Anim. ad Epiphan. Hær. LI.* quibus volupe eſt, nobis enim eorum ſcrinia ſuppilare religio eſt. De Chemnitii quoque ſententia, quam *p.* 421. *ſeqq.* traducit Langius, cui plures e celeberrimis Germaniæ Theologis non accedere ſcimus, non multum laborabimus, ne ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶμεν. Quædam ſaltem jam obſervamus a Langio circa hoc argumentum minus ſolide aſſeverata. Primum eſt de interpretatione phraſeos D. Lucæ c. *III.* 23. in qua præter

ter necessitatem ellipsin fingit vocis διακονίας cum participio ἀρχόμενος jungendæ, idque *manifestum ac sine omni controversia esse*, pronunciat, *quod vox ἀρχόμενος ad τριάκοντα ἐτῶν pertinere non possit.* Ego autem non video, quid obstet, quin sine ellipsi participium illud ad ἐτῶν τριάκοντα referatur. Nam si vel certa esset Langii thesis, quod Christus Anno ætatis XXXI. ineunte baptismum susceperit, de qua jam non disputamus, æque tamen poterat dici, quod tum ἦν ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. Ita enim intelligi potest ea locutio, ut notet, Christum tum fuisse XXX. annorum circiter, cum jam nuper trigesimum expleverat. Sic idem erit, ἦν ἀρχόμενος, ac si diceretur, ἤρχετο εἶναι ἐτῶν τριάκοντα, quem *modum loquendi Græcum esse*, ipse Langius non diffitetur. Et sic Scaliger *lib. VI. Emend. Temp. p.* 513. & *Canon. Isag. lib.* 3. *p.* 299. non tam absurde, uti id Langio videtur, ait, *illud* ἦν ἀρχόμενος esse ἤρχετο, *& subaudiri* ὢν, *nisi* ὢν *sequens adsumatur.* Quanquam quod is de particula ὡσεὶ affert, id nos cum Langio facile ut ἀλλότριον rejiciamus. Sensum ergo hæc phrasis sat commodum habebit, licet nulla ellipsis statuatur. Ita quoque Epiphanii lectio commodissima est, quæ *Hær. XXX. Ebionæorum n.* 29. exhibetur: ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος εἶναι ὡς ἐτῶν τριάκοντα. Cum enim toto trigesimo primo ætatis anno Christus possit dici XXX. annorum, plane sicut Augustus in Indice rerum a se gestarum, notante Scaligero, scribit anno vicesimo ætatis suæ *se fuisse annorum undeviginti*: ita quando XXX. anno nuper absoluto tricesimum primum inchoabat Christus, dici poterat ἄρχεσθαι ὢν ἐτῶν τριάκοντα. Atque ita congrue h. l. reddiderunt Beza: *Jesus incipiebat esse quasi triginta annorum*, & Diodati: *Jesu cominciava ad eßer come di trenta anni.* Quod si autem cum Lud. de Dieu dicere velimus, verbum ἄρχομαι hoc in loco πλεονάζειν, sicut hoc eodem capite Lucæ *v.* 8. μὴ ἄρξησθε λέγειν i. e. μὴ λέξητε, & Act. I. 1. ἤρξατο ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν i. e. ἐποίησε τε καὶ ἐδίδαξε (non enim initium solum dictorum & factorum Christi, sed plenam eorum historiam, continet Lucæ Euangelium) quomodo & apud LXX. Gen. II, 3. ὧν ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι pro ἐποίησει quales locutiones plures collegit Cl. Glassius *Phil. S. l. III. tr.* 3. *can.* 3. res adhuc melius erit expedita. Ita enim ἤρχετο ὢν ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα idem est, ac si simpliciter dicas: *erat Jesus quasi triginta annorum*, quod de eo, qui XXX. annos jam exegit, probe dici potest. Plane eodem modo Syrus Interpres hanc phrasin reddidit, qui illud ἀρχόμενος prorsus omisit, & ita vertit איתוהי הוא איך בר שנין תלתין i. e. *Erat quasi filius annorum triginta.* Ellipsin

pſin itaque hic fingere ſupervacaneum eſt. Deinde ut probet Langius ellipticam eſſe hanc locutionem, adducit loca parallela, ut ipſi videntur, *Act.* I, 22. & X, 37. quæ plane non quadrant. Suggeſſit ipſi hæc fortaſſis Voſſius *Diſſ. de Natali* §. 38. e cujus fontibus non ſemel alias hortum ſuum irrigavit Langius, aut Petavius *Anim. in Epiph. p.* 110. Sed in neutro horum locorum ellipſin vocis διακονίας, quam ſubintelligi debere aſſerit, ut ſtatuamus, ulla ratio ſuadet. Locutio *Act.* I. 22. cum commate præcedente 21. connecti debet, ubi integra oratio ita habet: ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν. Quis non videt, illud ἀρξάμενος ad verba præmiſſa εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθε manifeſte reſpicere. Dicit Petrus, Chriſtum toto illo tempore cum Apoſtolis ingreſſum ac egreſſum eſſe, ac incepiſſe ſcil. *ingredi* & *egredi*, inde a baptiſmo Johannis. Subaudiuntur duo iſta verba εἰσελθεῖν καὶ ἐξελθεῖν tanquam ἀπὸ κοινοῦ repetenda, & cum ἀρξάμενος jungenda. Per *ingreſſum* & *egreſſum* Chriſti ipſius in officio οἰκονομίαν uſitato Ebraiſmo intelligi non nego. At vocem διακονίας hic ſubintelligi, alienum eſſe ajo. Alter locus *Act.* X, 37. perperam allegatur, & plane extra oleas. Subjectum ibi, neſcio qua licentia, immutat Langius. Non dicitur ibi ἀρξάμενος in maſculino, quomodo Langius citat, ac ſi ad Chriſtum pertineret: ſed ἀρξάμενον in neutro, & cum proximo ſubjecto, ſc. τὸ γενόμενον ῥῆμα, conſtruitur. Non dicitur Chriſtus ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ſed τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον &c. i. e. *fama de Chriſto per univerſam Judæam divulgata, e Galilæa exordium ſumpſiſſe* dicitur, uti id ipſe Lucas *in Euang. c. IV*, 14. planiſſime explicat, ubi memorat, quod cum Chriſtus poſt toleratas in deſerto Diaboli tentationes in Galilæam reverſus eſſet, φήμη ἐξῆλθε καθ' ὅλης τῆς περιχώρου περὶ αὐτοῦ. Ecce quod hic φήμην ἐξέλθουσαν, id in Actis γενόμενον ῥῆμα appellat. Abſolute autem ponitur τὸ ἀρξάμενον cum ῥῆμα conjunctum, ſicut apud Plutarch. *in Apophth.* τὸ μὲν ἀπ' ἐμοῦ ἐμὸν γένος ἄρχεται, τὸ δὲ σὸν ἐν σοί παύεται, nec ullam ellepſin admittit. Nam quod Langius dicit, *hic ſubintelligendam eſſe vocem* διακονίας, *ut ſit* ἀρξάμενος τὴν διακονίαν, id abſurdiſſimum eſt. Quis enim feret ῥῆμα ἀρξάμενον τὴν διακονίαν, *verbum* vel *fama incipiens miniſterium*? An fama de Chriſto, & miniſterium ipſius, e Galilæa exorſa eſt? Ridiculum. Mitto, quod quærere e Langio poſſem, quæ ipſum Grammatica docuerit, verbum ἄρχομαι cum accuſativo conſtruere, ut dicat ἀρχόμενος τὴν διακονίαν pro τῆς διακονίας?

Voſ-

Vossium autem ac Petavium, satis alias oculatos, tam plane ἀπροσδιόνυσον locum allegasse demiror, quos ita ἀβασανίστως secutus est Langius. Secundo observamus, Langium suam de ætate Servatoris baptizati sententiam inepte ex Ignatii auctoritate probare. Dicit p. 367. *Ignatius in Epistola ad Trallianos triginta solidos annos natum Christum perhibet, cum baptizaretur.* Videamus locum Ignatii, qui in Edit. Vedel. p. 13. ita habet: καὶ τρεῖς δεκάδας ἐτῶν πολιτευσάμενος ἐβαπτίσθη ἀπὸ Ἰωάννου. An hic Ignatius, quæso te, Langi, dicit *XXX. solidos annos natum Christum* baptismum suscepisse? Num τρεῖς δεκάδας ἐτῶν πολιτεύσασθαι idem est ac 30. *annos explevisse?* Imposuit forte tibi inepta illa (nescio cujus) versio, quam Magnus Annalium Conditor in *Appar. n.* 108. & *ad A. C.* 31. *n.* 18. tanquam *germanam* atque *sinceram*, licet *recentem*, laudat, quam & Vedelius expressit: *& expletis tribus annorum decadibus vere baptizatus est a Johanne.* Sed verba Ignatii aliud sonant. Verbum πολιτεύεσθαι non *explere* significat, sed simpliciter *vivere* ac *versari*, quod nemo nescit. Vide *Act. XXIII,* 1. *Phil. I,* 27. 2 *Maccab. VI,* 1. & *XI,* 25. Dicit ergo Ignatius Christum *tribus decenniis vixisse*, & in his terris *versatum fuisse*, cum baptizaretur, non dicit eum XXX. solidos annos tum explevisse. Æque is τρεῖς δεκάδας ἐτῶν πολιτευσάμενος dici potest, qui trigesimum annum jam agit, quam is qui XXX solidos consummavit. Si quis participium ἀόριστον rigidius urgeat, ac si terminum completum notet, ei satisfaciet Montacutius *in Analect. Ex. IX. p.* 320. Imo si vel dixisset Ignatius, συμπληρώσας τρεῖς δεκάδας &c. quod multo magis esset, quam πολιτευσάμενος, non tamen inde sequeretur, eum XXX. *annos solidos* ac *consummatos* intendisse. Nam si in Scriptura illud tempus dicitur συμπληροῦσθαι, quod nondum præteriit, sed vel advenit tantum, vel saltem imminet, quidni is XXX. annos vel πολιτευσάμενος vel συμπληρώσας dici potest, qui trigesimum attigit quidem, at non complevit? In Scripturis autem hoc insolens non est. Nam *Act. II,* 1. ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς dicitur συμπληροῦσθαι, cum jam tantum advenisset, & *Luc. IX.* 51. αἱ ἡμέραι τῆς ἀναλήψεως Ἰησοῦ dicuntur συμπληροῦσθαι, cum jam saltem instarent, ac *Luc. II,* 21. circumcisio Christi facta dicitur, ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ h. e. *cum exactis septem diebus octavus jam advenisset.* Idem ergo plane de trigesimo anno Christi non consummato, sed jam currente, verba Ignatii innuere possunt. Dilutum est, quod reponit Vossius *l. c.* §. 41. sc. *dissimilem esse rationem dierum & annorum, nam facilius dixerim jam dies esse octo, cum octavus advenit dies,*

quam octennium esse, ubi octavus tantummodo annus cœpit. Dormitavit forte doctissimus vir cum bono Homero, dum hæc scriberet. Quis nescit, sicut *octiduum* dicitur spatium septem dierum, ita & *quinquennium* vocari eam periodum, quæ quatuor saltem annos habet? Olympiades enim, quæ quinto quoque anno recurrebant, dicuntur *quinquennes*, apud Ovidium *lib.* 4. *de Ponto Eleg.* 6.

In Scythia nobis quinquennis *Olympias acta est*
Jam tempus lustri transit in ulterius.

Quia enim Olympiadis spatium, quod notante Censorino *quaternum* tantum *annorum circuitus erat*, nihilominus πενταετηρὶς dicebatur, ideo id Poeta pro solido quinquennio accepit. Vid. Lindenbr. *not. ad Censor. de Die Natali c.* 18. Sic & in Scriptura manifeste de annis idem observatur, ut cum *Jerem. XXV.* 12. Israelitis liberatio e captivitate Babylonica promittitur כמלאות שבעים שנה, quod LXX reddunt ἐν τῷ πληρωθῆναι τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, cum tamen illa non post 70. demum annos completos, sed ipso septuagesimo currente, facta sit. Plane eodem modo dicitur 2. *Par. XXXVI.* 21. למלאות שבעים שנה, ubi Hellenistæ habent, εἰς συμπλήρωσιν ἑβδομήκοντα ἐτῶν. Hinc eadem in Sacris est supputatio hebdomadum annorum, quæ est hebdomadum dierum, ut in Jobelæorum periodo cum Pentecostali collata patet. Exemplum quoque clarissimum apud Josephum *l. XIV. Antiq. c. ult.* occurrit, ubi dicit Hierosolymam ab Herode ope Sosii captam esse eodem ejusdem mensis die, quo a Pompejo occupata fuerat μετὰ ἔτη κζ', ubi non 27. annos completos, sed vicesimum septimum currentem intelligi posse, evidenter demonstrat Scaliger *de Emend. Temp. l. V. p.* 422. 423. Imo ipse Langius *p.* 346. concedit, *Idiotismum esse scriptoribus usurpatum, quo annus inchoatus pro completo numeratur.* Agnovit hanc Ignatii mentem Vedelius in Apologia Epistolis ejus præfixa, ut & Petavius *Animad. Epiphan. p.* 111. Et frustra proinde Baronius *loc. cit.* hoc testimonium Ignatii, ut *tam patens apertumque* commendat, *adversus quod nemo vel mutire, nedum refragari jure debeat.* Non magis certe illud iis, qui XXX. ætatis anno completo, quam aliis, qui eodem ineunte baptismo affusum Christum dicunt, patrocinatur. Eadem ratione Langius Hieronymum testem citat *p.* 369. quem ait in *Comm. in cap. I. Ezech.* statuere, *Christum expletis triginta annis a Johanne baptizatum V. Januarii.* Sed Hieronymum hoc statuisse cras si forte, credam, hodie nihil. Hieronymus eo in loco dicit, quod in trigesimo anno a Propheta commemorato *secundum anagogen*

gogen præfiguretur Dominus *atque Servator*, *qui triginta annos natus venit ad baptisma &c.* Mox autem se explicat, & ait: *illud intelligendum est*, *quod in trigesimo ætatis suæ anno Dominus ad baptisma venerit*, *in quarto mense*, *qui apud nos vocatur Januarius &c.* Non dicit eruditissimus Stridoniensis Presbyter, Christum *expletis XXX. annis venisse ad baptisma*, quod ei Langius perperam tribuit, sed *triginta annos natum*, imo vero *in trigesimo anno.* Quæ hæc confidentia, ut magnis viris & gravissimis Patribus alienam mentem & verba affingere non vereatur? Tertio observo, audacter nimis asseverare Langium, quod *nulla veritate dici possit*, *Christum*, *cum baptizaretur*, *trigesimum annum tantum inchoasse.* Omnes ergo ut veritatis violatores damnat, qui Christum XXX. ætatis anno ineunte Jordanis undis tinctum esse hactenus credidere, quorum bene longum Catalogum texuit Vossius *l. c.* §.40. Dicam quoque eadem opera inter alios pl. Reverendis & Excellentissimis nostratibus Theologis scribit, quorum ipse sententiam refert *p.* 423. quod *Christum XXX. anno ineunte baptizatum fuisse* existiment. Sequuntur autem B. Lutherum, qui locum Lucæ ita reddit: Und JEsus ging in das dreyssigste Jahr. Quanquam enim os illis oblinat Langius *p.* 412. 423. 426. quod *vulgari Epocha*, *ut vera*, *supposita*, *de tempore nativitatis ac passionis Christi verissima prodiderint*, *ita ut nemo unquam magis vera de his locutus fuerit*, *& tamen ad popularem sensum atque intellectum se accommodaverit &c.* hic tamen quia cum Langio de baptismi anno non consentiunt, veritatis desertores audire coguntur. Imo cum dixerat Langius, *eorum explicationem Scripturis adversari*, *qui XXXI. aut XXXII. annos natum fuisse Servatorem perhibent*, *cum ad baptismum accederet*, addit: *nec minus hi falsi sunt*, *qui ineuntem XXX. hic explicant &c.* Sed bona verba quæso! Quomodo id veritati repugnare aut falsum esse dices, quod & cum Scripturæ verbis & antiquorum Patrum mente optime congruit? At quod Christus, cum baptizaretur, trigesimum annum inchoaverit, non compleverit, Lucæ verbis non adversatur: quin ea id facile admittunt, quocunque ea demum modo interpretatus fueris. Nam si Epiphanii lectionem, quam ante exhibuimus, & Scaligeri interpretationem sequamur, ut idem sit ἦν ἀρχόμενος ac ἤρχετο εἶναι, verissime tum Christus dici poterat incipere esse XXX. annorum circiter, cum trigesimum annum jam ingressus esset. Particula enim ὡσεὶ rotundo numero addita, atque *indefinite*, ut ipse Langius vult, accepta, Christum non tria decennia præcise, sed ferme tantum, vel plus vel minus, habuisse designat. Ita sumi voculam ὡσεὶ loca ab ipso Langio

adducta satis ostendunt. Cumque a Græcismo non abhorreat, ἄρχομαι εἶναι ἐτῶν τριάκοντα,: & per aggregationem quandam ἄρχομαι ἐτῶν τριάκοντα, nihil obstat, quin Christus tum fuerit in initio anni XXX, cum dicitur a S. Luca, quod ἦν ἀρχόμενος (id est ἤρχετο) ὡσεὶ τριάκοντα ἐτῶν. Nam quod annus inchoatus pro completo frequenter numeretur, exemplis luculentis & ipsius Langii confessione jamjam probavimus. Si autem cum Lud. de Dieu & Syro id ita capere lubeat, ut ἀρχόμενος pleonasticum sit, & sensus existat: *erat Jesus circiter XXX. annorum*, optimo jure tum Christus 30. annorum circiter fuisse dicitur, cum trigesimum inchoaverat. Difficultatem enim omnem, si quæ videri posset, particula ὡσεὶ adjecta tollit, quæ Lucam non ipsam χρόνου στιγμὴν determinare satis indicat. Sic quoque verba Lucæ a Clemente Alexandrino *Stromat.* I. allegata reperio: ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος ἐπὶ τὸ βάπτισμα ὡς ἐτῶν λ΄. Vides τὸ ἀρχόμενος tanquam sine dubio redundans omitti. Imo si vel eam interpretationem, quæ Langio allubescit, de ellipsi vocis διακονίας post ἀρχόμενος subintelligendæ amplectamur, ut sensus propositionis Lucæ hic emergat: *Et erat Jesus circiter XXX. annorum incipiens ministerium*, idem de Christo tricesimum ætatis annum exorso verissime dici nihil prohibet. Qui enim trigesimum annum attigit, is *triginta circiter annorum esse* jure dicitur. Locum quoque hic habent, quæ ad Ignatii mentem explanandam ante attulimus. Satis igitur cum Scriptura convenit eorum sententia, qui Christum XXX. ætatis anno ineunte baptisma suscepisse statuunt, quod nec ipse Langius inficiari audet *p.* 426. Æque autem cum Veterum mente eadem concordat. De antiquissimo Patre Ignatio jamjam vidimus, quod ipsius verba facile eum sensum patiantur. Irenæus vix integro seculo posterior Ignatio diserte dicit *lib. II. c.* 39. *Ad baptisma venit, nondum qui XXX. annos suppleverat, sed qui inciperet esse tanquam XXX. annorum, ita enim, qui ejus annos significavit, Lucas posuit, &c.* Justinus Martyr, Irenæo anterior, in *Dial. cum Tryph.* dubitat, utrum tunc annos XXX. Christus excesserit, an infra illos constiterit, dum ait: καὶ τριάκοντα ἔτη, ἢ πλείονα, ἢ καὶ ἐλάσσονα μείνας, μέχρις οὗ προελήλυθεν Ἰωάννης &c. De Clemente Alex. e modo dictis constat. Eusebius *Hist. Eccles. l. I. c.* 10. ipsa Lucæ verba adducit, quæ ita vertit Christophorsonus: *quando jam trigesimum ætatis suæ annum agere incipiebat.* Greg. Nazianzeno in *Orat.* 39. *in sanctum Baptisma*, Christus, cum baptizaretur, dicitur fuisse τριακονταέτης, quod tam de eo, qui trigesimum annum attigit, quam de eo, qui complevit, intelligi

po-

potest. Hieronymus verbis ante allegatis idem indicat. Nec dissentit Origenes *Homil.* I. *in Ezech.* dicens, *trigesimo anno in baptismo cœlos Christo reseratos fuisse.* Theophylactus quoque non abnuit his verbis: τριάκοντα μὲν ἐτῶν ἐβαπτίσθη ὁ κύριος, διότι αὕτη ἡ ἡλικία ἐστι τελειοτάτη, quæ non minus de anno XXX. decurrente, quam consummato, capi queunt. Quin & Concilii Neocæsariensis *Canon. XI.* quem Vossius pro adversa sententia allegat, magis nostræ favet, quam illi, ita nimirum conceptus: *Presbyter ante XXX. annos non ordinetur, etiamsi fuerit homo valde dignus, sed reservetur. Dominus enim Jesus Christus in XXX. anno baptizatus est, & cœpit docere.* Accedit quoque Thomas Aquinas *P. III. quæst. 39. art.* 3. Plures alios recentiores non nomino. Nihil itaque invita veritate faciunt, qui & S. Scripturæ ductum, & antiquitatis vestigia secuti, baptisma Christi in XXX. anno ætatis ipsius collocant. Quid de Langii sententia statuendum sit, facile e modo dictis colligi potest. Certe non majus eam e loco S. Lucæ robur, quam nostratium Theologorum de XXX. anno ineunte sententiam, habere, evidenter ostendimus. Nec ex antiquitatis consensu ullum præsidium eam obtinere posse persuasi sumus. Quod enim Ignatius & Hieronymus frustra ab ipso sollicitati sint, jam evicimus. Præter hos autem ad partes vocat neminem. Nam quos pro natali anno, quem vult, confirmando laudat, hi de baptismi tempore nihil probant. Neque etiam e baptismi charactere a Luca *c. III.* dato natalis tam certo demonstrari potest, ut ipse sibi persuadet, & Scaligerum ideo minus de hoc sollicitum miratur *p.* 370. veluti luculenter ostendit Vossius §. 35. 36. *seqq.* quem adeat, qui volet. Chrysostomus *Homil. X. in Matth.* & Bernhardus *serm. de Epiph.* citantur a Barrada *T.* 2. *l.* 1. *c.* 12. ac si viderentur statuisse, *Christum post XXX. annum baptizatum fuisse:* sed neuter annos solidos ac completos memorat, cum uterque ita loquatur, ut de tricesimo nondum consummato intelligi queat. Nos ut tempori chartæque parcamus, hæc prolixius non exsequimur. De annis ministerii Christi ac V. Paschatis sententiam Langio cum magnis viris pluribus communem considerare non detrectaremus, ni ea dudum ab aliis doctissimis Theologis & Chronographis ita esset discussa, ut nobis ne spicilegium quidem reliquerint. In Langiano quoque τοῦ σαββάτου δευτεροπρώτου *Luc. VI,* 1. memorati interpretamento expendendo oleum operamque insumere supervacaneum arbitramur. Sequitur is Scaligeri hac in parte sententiam in *Proleg. ad Emend. Temp.* & *Canon. Isag. l.* 3. *p.* 217. 218. propositam, quam

nullo prorſus momento auctiorem aut expeditiorem reddidit. Quantum autem in hoc nodo ſolvendo, vel potius ſecando, ſe torſerint inter eruditos plurimi, ut e veteribus Epiphanius *Hær. XXX. n.* 32. & *LI. n.* 31. Greg. Nazianzenus apud Hieronymum in *Epiſt. ad Nepotianum*, & Iſid. Peluſiota *lib.* 3. *Epiſt.* 110. e recentioribus autem Chemnitius *in Harm. c.* 45. Grotius & Lud. de Dieu ad *h. l.* Capellus ac Cloppenburgius *in velitationibus amœbæis*, L'Empereur *in notis ad Paraphr. Jachiadis in Dan. IX*, 27. Petitus in *Eclogis Chronolog. l.* 1. *c.* 8. & *Var. Lect. l. II. c.* 2. Petavius *Anim. in Epiph. p.* 61. & quis non? nemo niſi in his ſtudiis hoſpes ignorat. Nobis, quos hæc πάρεργα diutius, quam conſtitueramus, detinuere, ad illa tandem properandum eſt, quorum cauſa potiſſimum hunc laborem ſuſcepimus. Terminus itaque præmonendorum hic eſto.

CAPUT IV.

Opinio Langii de die Paſſionis Chriſti omni ſolida ratione deſtituitur. Iniquitas ejus in doctiſſimos Scripturæ Interpretes. Pauli Mittelburgenſis ſententia qualis? Argumentum Langii e Matth. XII, 40. *expenditur. Ejus ineptæ ſolutiones ab aliis datæ rejiciuntur. Chryſoſtomi, Iſid. Peluſiotæ & Leonis M. reſponſiones non incommodæ. Ebraiſmus in loco Matthæi pluribus documentis oſtenditur.* Nox & dies *quid junctim Ebræis & Helleniſtis ſignificent? Cum numeralem notam adjectam habent,* νυχθήμερα *deſignant.* Cor terræ *quid ſit?* Dies civiles *in verbis Chriſti intelligendi, probatur id e locis parallelis. Abſurda & impia aſſertio de Chriſto* quarto *poſt paſſionem* die *reſuſcitato. De phraſi Marc. VIII.* 31. *Pars* νυχθημέρε *pro toto ſumitur per Synecdochen. Tria* ἡμερονύκτια *in ſpatio moræ Chriſti in ſepulcro demonſtrantur. Iſidori Peluſiotæ locus inſignis. Langii ſomnium exploditur.*

ACcedimus jam ad illam Langii opinionem, cui cumprimis refellendæ hanc Diatriben deſtinavimus, nimirum quam de feria ſeu die paſſionis Servatoris noſtri Jeſu Chriſti ſupra *cap. I.* ex ipſius mente propoſuimus. Quam inſolenter novum illud ſuum atque hactenus inauditum παραλήρημα in theatrum produxerit, & quam indigne antiquam veramque ſententiam una cum ſuis Patronis tractaverit, nonnullis ab ipſo mutuatis indiciis ſimul oſtendimus. Si quis in procemium ipſius, quod hu-

jus

jus argumenti tractationi *lib.* 2. *P.* 2. *c.* 1. præmittit, fortuito incideret, promitteret ſibi ſine dubio tantum a Langio graviſſimarum ac ponderoſiſſimarum rationum apparatum, ut vel invito ſibi aſſenſum extortum iri crederet. Præſertim cum id non obſcure advertere liceat, quod totus ille de *Annis Chriſti* tracta us in novi hujus bellique εὑρήματος gratiam, ne id orbem literatum fugeret, elaboratus ſit, & præcipuum hoc fulcrum exiſtat, quo ſpecioſa illa ſtructura ſuſtentetur. Quis enim ſibi perſuaderet, hominem literarum & politioris humanitatis non expertem eo audaciæ progreſſurum eſſe, ut ſententiam tanta temporis præſcriptione munitam, & omnium conſenſu certiſſimam, hoſtili animo aggrederetur oppugnandam, inque ejus profligatæ locum novam, ac ne per ſomnium quidem ulli mortalium cogitatam, opinionem ſufficere allaboraret, niſi iis argumentis eſſet inſtructus, quæ irrefragabilem evidentiam habitura cenſeret. Ego certe longe aliam & luculentiorem e fœcundo & acri Langii ingenio, pro hac novitate firmanda, ἀπόδειξιν exſpectaveram. Sed falſus ſum. Rationes, quas chalybeas animo conceperam, ſtramineas offendi. Nihil videbis, ſi vel totum tractatum a capite ad calcem percurras, quod vel ſpeciem ſolidi alicujus argumenti præbere poſſit, præter unum iſtum locum *Matth. XII.* 40. cujus ſingulos apices, admotis quaſi fidiculis, adeo diſtendit, ac ſi equuleo eos habuiſſet impoſitos. Fruſtra tamen fuit, nec tanto ſuo rigore id exprimere potuit, quod voluit. Clariſſime id modo oſtendemus Deo propitio. Una id manifeſtum reddemus, quod ſulcos in aere ducat Langius, dum antiquitatis conſenſum ſollicitet. Pro vetuſta autem & veriſſima ſententia ea rationum momenta tum e Sacræ Scripturæ, tum e venerandæ & orthodoxæ Antiquitatis penu depromemus, quæ eam adverſus quosvis Langii inſultus ſecuram præſtabunt. Vide autem prius, mi Lector, quam ſtatim in limine tumultuetur Langius, dum hoc problema aggreditur. *Commune*, inquit *p.* 353. *jam multis ignorantiæ perfugium eſt, Sacram Scripturam in temporis ratione nihil accurati habere, &c.* Quinam ſint, quos accuſat Langius, ego neſcio. Neminem certe e noſtris novi eo impudentiæ progreſſum, ut Scripturam, quando temporis notam definit, nihil accurati habere aſſerat. Equidem id ajunt multi, & vere ajunt, Scripturam plerumque de rebus ipſis magis, quam temporis circumſtantia, ſollicitam eſſe, & ſæpius ſine certo temporis charactere geſta deſcribere. Quandocunque autem ille a ſacerrimis Spiritus S. Amanuenſibus diſerte adjectus eſt, tum nihil inde accurati haberi poſſe, blasphemus ſit, qui aſſe-

rat.

rat. Pergit Langius *p.* 354. *quamvis omnibus vere Christianis persuasum sit, Scripturis nihil certius esse: tamen ipsa praxi ne illam quidem ipsi certitudinem multi concedunt, quam profano Historico sanus nemo derogat. Et quod magis mireris, non hoc ulla necessitate coacti faciunt, sed partim studio novitatis, partim dubitandi libidine, utrinque ambitione pessima, virtutum omnium corruptela, occæcati.* Fallor, an cum umbra sua luctatur Langius? cur non indicat, qui sint, quos ejusmodi ictibus ferire intendat? Quis quæso inter Christianos S. Scripturæ in praxi minorem certitudinem, quam profano Historico cuicunque tribuit? An pauculos quosdam, de quibus constat, male feriatos innuit Langius, quos Christiani nominis dedecora potius & carcinomata, quam Christianos, vocare fas est? Sed nihil ipsi cum iis negotii jam esse poterat. Illos intelligit, quos satis signanter ante notaverat, nempe *Augustanæ Confessionis*, ut vocat, *&* *Reformatos Scriptores*, quos hoc elogio exornat, quod *eidem in quibusdam vitio obnoxii sint, cujus Pontificios tanta cum contentione reos peragunt*, nimirum quod *Scripturas non satis preße sequantur.* Causam, ne longius quæras, statim addit: *Quis enim est ex illis, qui cum ad eum locum Matthæi veniat, ubi dicitur filium hominis mansurum in corde terræ tres dies & tres noctes, non vulgarem illam opinionem sequatur, quæ aßerit, die quidem Veneris circa vesperam Servatorem fuisse sepultum, die vero Solis mane surrexisse? At sic Scripturæ aperte in os contradicitur. Neque enim omnibus suis explicationibus plus producere possunt, quam duas ad summum noctes, & duos dies, quibus Christus in corde terræ fuerit. Tertii diei aut tertiæ noctis ne vel unicum minutum proferre poßunt. At ergone duæ noctes & duæ dies sunt tres noctes & tres dies? Quid est falsum dicere, si hoc non est? &c.* En egregium emblema Langianæ erga Augustanæ Confessionis Doctores ac Scriptores, de Ecclesia Dei optime meritos, reverentiæ, quibus hanc pro laboribus eorum ac vigiliis gratiam rependit, ut circa istius loci explicationem falsum eos dicere, Scripturæ aperte in os contradicere, & ambitione pessima occæcatos Scripturæ certitudini derogare asserat. Reformati, quos vocat, ἡλικίαν ἔχουσι, ipsi pro se respondeant. Ego beatos Augustanæ, ac nostræ, Confessionis Doctorum manes ab iniqua Langii accusatione per Dei gratiam vindicabo, & omni eos culpa vacare ὀφθαλμοφανερῶς demonstrabo. Ceteros Langii cavillos facile cum Catone sinemus præterfluere, ut quod eosdem *plus alienis, quam propriis oculis vidisse, & sic ignorantiæ ac vanis opinionibus præsidium paratum esse,*

ajat,

ajat, & qui ſunt ejuſdem monetæ alii non pauci, quibus bonas chartas implere tædet. Subjicit quidem Langius, *ſe de omnibus non loqui, nec dubitare ſe, quin plurimi aliter ſentiant; imo multos ipſummet cognitos habere aliter animatos.* Palpum nonnullis, neſcio quibus, obtrudere geſtit, ne omnes ſe ab ipſo perſtrictos cum indignatione crederent. Niſi autem Langii oratio extra oleas evagetur, omnino loquitur de Interpretibus loci memorati *Matth.XII*, 40. vel aliis, qui iſtam quæſtionem de die Paſſionis Chriſti tractarunt, utpote quos iis, quarum jam magnam partem vidimus, laudibus mactaverat. Sed ex his quinam aliter ſentiant, quam quomodo omnibus aliis conſtanter hactenus creditum fuit, ut propterea eorum numero, quos atro carbone notaverat Langius, eximi plurimi queant, ego nulla conjectura aſſequi poſſum. Amice Langium rogatum habeo, illos ut nominet, quos cognitos habet aliter animatos. Mihi enim ſtudioſe illos requirenti neminem reperire licuit aliter hic ſentientem, quam quod Servator Optimus Maximus in Paraſceve, feria ſexta ſeu die Veneris, paſſus ſit, & eodem die ſepultus, ac poſt exactas in ſepulcro duas integras noctes, & unum diem integrum,glorioſe tertio die ſit reſuſcitatus. Id quidem mihi non latet, quod Card. Baronius ad *A.* 34. *n.* 177. eam opinionem tribuat Paulo Mittelburgenſi, quod is in ſua *Paulina l.* 1. *c.* 2. & *l.* 2. *c.* 2. aſſerat, *tribus diebus & noctibus expletis Chriſtum in ſepulcro fuiſſe.* Num autem id exiſtimaverit ille Foroſempronienſis Epiſcopus, ego non dixerim, qui librum ipſum ad manus non habeo. Id ſcio, Cardinalem Annaliſtam non ſemel in auctorum ſententiis commemorandis lapſum eſſe. Cornelius a Lapide ad *Matth. XII*, 40. illi Foroſempronienſi, ut & Alcuino, ſimiliter eam adſcribit ſententiam, quod tres integros dies ac tres noctes, nempe 72. horas, Chriſtum in ſepulcro manſiſſe putaverint. Ἐπίκρισιν autem Baronii de eadem opinione apponere non piget: *Totam*, inquit, *Eccleſiæ œconomiam invertit, dum vel Chriſtum non eſſe paſſum feria ſexta, vel non ſurrexiſſe die Dominico, vel rurſus hebdomadam illam non ex ſeptem, ſed octo diebus, conflatam eſſe probare nititur. Sed apage ejuſmodi fabuloſum commentum, nec diutius aures Eccleſiæ Dei pulſet.* Imo monſtrum aſſertionis hoc eſt, cum enormis ea ſequela inde fluat, quod Chriſtus vel diluculo ſepultus ſit, vel poſt tertiam demum a meridie horam reſurrexerit, ſi 72. horæ præciſe inter ſepulturam & reſurrectionem interceſſerint. Quod quam abſurdum & Euangelicæ hiſtoriæ adverſum ſit, nemo non videt. Certe ipſe Langius hunc de Mittelburgo Paulum πολλῶν ἀντάξιον

ξιον ἄλλων haud judicat, dum ejus de Paschate Christi σταυρωσίμῳ sententiam rejicit ac refellit *p.* 395. Nos somniatorem eum non moramur, qui an vigilans vel dormiens somniaverit, dubium est, quando sibi ab Apostolo Paulo revelatum scribit, Christum XXII. ante vulgarem æram annis natum esse *P.* 2. *Paulinæ. l.* 10. quod *otiosi hominis & ægroti veteris* ἀλλόκοτον φαντασίαν appellat Petavius *Anim. in Epiph. p.* 147. Verum ad rem veniamus, & consideremus, qua ratione suum e loco Matthæi argumentum formet Langius. Hic enim Hector ipsius unicus est, toti Achæorum aciei, si DIs placet, formidandus. Nulli Troili, Parides, Memnones metuendi sunt, qui huic devicto succedant. Inultus cadet, & superatus cum fuerit, cladis suæ vindicem habebit neminem. Aggrediamur ergo, eccum enim obviam prodeuntem, iis a Langio armis instructum, quæ contra quemvis impetum valitura ipsi visa sunt. Tali enim cum apparatu ipsum in aciem producit *c. IV, p.* 375. *Infallibilis*, ait, *passionis character est, quod incidat in feriam quintam sive diem Jovis. Id ex Scripturis fallere nesciis & ipsius Christi certissimo, ac omni exceptione majori testimonio constat. Verba dulcissimi Servatoris hæc sunt. Matth.* XII, 40. ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσαι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Jam infert Langius: *Inter omnes constat Christum feria prima sive die Solis surrexisse.* Hoc quidem certissimum est, neque tam prolixa demonstratione, qualem exhibet Langius, opus habet, cum nemo Christianus id in dubium vocet. Ait ulterius *p.* 376. *surrexit Christus mane die Solis, & quidem antequam dies ipse inciperet.* Id quoque ultro concedimus, & concedunt omnes sani, qui Euangelistas legerunt, ut facile eo labore supersedere potuisset Langius, quem historiæ Resurrectionis explanandæ insumsit. Pergit Langius *p.* 380. & ad illud devolvitur, in quo tota ipsius argumentationis vis consistit. Dicit *apud omnes in universum gentes* νυχθήμερον *in duas partes dividi, diem nempe & noctem*, de quo nos non repugnamus. Addit: *in his Christi verbis dies sive* ἡμέρα *non* νυχθήμερον *denotat, sed illam partem, quæ nocti opponitur. Dicit enim, Christus erit tres dies & tres noctes in corde terræ.* Jamque longis logis id evincere conatur, tres illos dies & tres noctes non conjunctim, sed divisim tanquam in oppositione, accipi debere, adeo ut non tria νυχθήμερα, sed tres dies naturales, cum tribus noctibus contradistinctis, intelligendos esse contendat. Hac autem in parte gravissime hallucinatur Langius, ut mox manifestum faciemus. Quod ἡμέρα in verbis Christi non νυχθήμε-

ϱον notet, faciles largimur: at quod ambæ voces ἡμέραι καὶ νύκτες, junctim ſumptæ, aliud quam νυχθήμερον non deſignent, ſtatim probabimus. Id primo dicimus, non probari nobis illorum interpretamentum, qui nodum hunc ita ſolvi poſſe arbitrantur, ſi Judæos, Romanorum conſuetudinem imitatos, diem a XII. noctis hora, ſeu media nocte, inchoaſſe, idque ſecutos eſſe Euangeliſtas, dixerint, quod tamen Cornelio a Lapide ad *h.l.* Torniello *ad A.M.* 4084. *n.* 36. Spondano in *Epit. Annal. Baron. ad A.* 34. *n.* 51. Belgicis Interpp. noviſſimis, & aliis non diſplicere deprehendimus. Recte enim hoc commentum explodit Langius *p.* 381. & nos ſibi plane ὁμοψήφυς habet. Nec eorum explicationem, quæ Eraſmo ad *Marc.* VIII, 31. arridet, admittimus, qui tres illos dies ac tres noctes non a ſepultura, ſed a captivitatis Chriſti initio computant, cum ἄτοπον eam ac alienam eſſe facile una cum Langio *p.* 382. agnoſcamus. Illud autem obſervatum volumus, quod ſi vel hoc Servatoris effatum de tribus diebus naturalibus, & tribus noctibus iisdem oppoſitis, accipiendum eſſet, quod Langius urget, licet fruſtra & falso; non tamen ex eo indubitato concludi poſſet, Chriſtum totidem omnino diebus ac noctibus in ſepulcro manſiſſe, ut non iſtum terminum ſalva ſuæ prædictionis veritate anticipare potuiſſet, ſi id ipſi libuiſſet. Sicut enim Deus beneficia ſua cumulatius quandoque implere ſolet, quam verba ferunt: ita ſuaviſſimus Servator, ut anxiæ Diſcipulorum, aliorumque fidelium, exſpectationi ac deſiderio eo citius ſuccurreret, id intra triduum præſtare poterat, quod exacto triduo facturum ſe promiſerat. Nam ante terminum promiſſione definitum rem promiſſam præſtare, bonitatis eſt laudandæ, non accuſandæ vanitatis. Tempus enim in pollicitis adjicitur, ne ſerius fiant, non ne citius dicto impleantur. Incommodum forte hoc Langio videbitur: at doctiſſimi & graviſſimi Patres ſatis id conveniens judicarunt. Diſertiſſimus Græcorum Jo. Chryſoſtomus (quem invitum ac reluctantem ad ſuas partes pertrahere conatur Langius, ut infra patebit,) *Homil.* 90. *in Matthæum*, ita ait: διά τοι τῦτο τάχιον ἀνέςη, ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι ἐψεύσατο, καὶ ἐκλάπη. Τῦτο μὲν γὰρ ἔγκλημα ὐκ εἶχε, τὸ θᾶττον ἀναςῆναι. Τὸ δὲ βϱάδιον, ὑποψίας ἔγεμε. *Propterea utique citius reſurrexit, ne dicant, quod mentitus ſit, ac furto ſublatus fuerit: citius enim reſurrexiſſe, criminationi non erat obnoxium, ſerius vero plenum fuiſſet ſuſpicionis.* Chryſoſtomi diſcipulus, Iſidor. Peluſiota, Presbyter eloquentiſſimus, *lib.* 1. *Epiſt.* 114. rotunde ſententiam pronunciat: εἰ δὲ τελείας τὰς τϱεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας ζητῦσιν οἱ κακομάχοι, ἀπόκριναι,

ὅτι καὶ βασιλεὺς εἰ πρεσβείαν καὶ ἱκεσίαν τῶν ἐν μετάλλοις καὶ φυλακαῖς προσδεξάμενος, μετὰ τρίτην αὐτοῖς ἡμέραν μεθαδοῦναι ὑπέσχετο τῆς ἀφέσεως, καὶ προσφθάσας τὴν προθεσμίαν τὴν λύτρωσιν δέδωκε, μᾶλλον τῷ τάχει ἠλήθευσεν. Ὁ δὲ δεσπότης συντομώτερον ἀναστὰς, ἢ ὑπέσχετο, παρὰ πάντων εἰκότως προσκυνηθήσεται. Hæc ita Latina fecit eruditiſſimus C. Ritterſhuſius: *Quod ſi perfectos tres dies ac noctes quærunt, qui male pugnant, illud reſponde, quod Rex quoque ſi admiſſa eorum, qui in metallis ac vinculis ſunt, deprecatione ac ſupplicatione, hoc ipſis pollicitus fuiſſet, ſe poſt tertium diem eos miſſos facturum, ac præſtitutum diem antevertens eos liberaſſet, per hanc celeritatem verum magis dixiſſet. Ad eundem itaque modum Dominus, citius quam promiſerat reſurgens, ab omnibus merito adorabitur.* Sic ille Pater ἄκραν ἐν Θεολογίᾳ ἐπιστήμην προβεβλημένος, (quo eum Suidas elogio ornat) diſerte Langio reſpondet in epiſtola, quam ita orditur: τῶν τριῶν τῆς ταφῆς τοῦ κυρίου ἡμερονυκτίων αὕτη ἐστιν ἡ διασάφησις: i. e. *trium Domini in ſepulcro tranſactorum dierum hæc eſt explanatio.* Exemplo alio non minus congruo idem declarat doctiſſimus ille Pater *l. 2. Epiſt.* 212. ἆρα εἰ χρεώστην τινὰ ἐπαγγειλάμενον τῷ οἰκείῳ δανειστῇ μετὰ τρεῖς ἡμέρας πληρώσειν τὸ χρέος, πρὸ τῆς προθεσμίας πληρώσαντα θεασοίμεθα, ὡς ψευσάμενον κρινοῦμεν, ἢ ὡς πλέον ἀληθεύσαντα θαυμασόμεθα; ἔγω μεν οἶμαι τοῦτο. πάντως δὲ καὶ αὐτοί. τί τοίνυν ἄτοπον, εἰ καὶ ὁ Χριστὸς ἔφησε μὲν τῇ τρίτῃ ἀναστήσεσθαι, θᾶττον δὲ ἀνέστη; ἵνα ἑαυτοῦ μὲν δείξῃ τὴν δύναμιν, τοὺς δὲ φυλάττοντας νεκρώσῃ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐπιστομίσῃ. Id eſt, eodem interprete: *Si debitorem aliquem, qui ſe creditori ſuo poſt tres dies debitam pecuniam perſoluturum promiſiſſet: ante præſtitutum diſſolviſſe conſpexerimus, utrum tandem eum, ut mentientem condemnabimus, an potius, ut promiſſi fidem magis explentem admiratione proſequemur? Equidem ipſe hoc poſterius exiſtimo, atque omnino vos quoque. Quidnam igitur abſurdi eſt, ſi Chriſtus item, cum ſe tertia die reſurrecturum dixiſſet, citius tamen a morte ad vitam rediit, tum ut ſuam potentiam conſpicuam redderet, tum ut cuſtodes exanimaret, ac Judæorum ora comprimeret?* Aliam ipſius expoſitionem infra adducemus. Plane eodem modo rem expedit Iſidori σύγχρονος Leo Magnus, Epiſcoporum Urbis doctiſſimus, in *Serm. I. de Reſurr. Domini*: *Ne turbatos*, inquit, *diſcipulorum animos longa mæſtitudo cruciaret, denunciatam tridui moram tam mira celeritate breviavit, ut dum ad integrum ſecundum diem pars primi noviſſima, & pars prima tertii concurrit, & aliquantum temporis ſpatio decederet, & nihil de dierum numero deperiret.*

ret. Nempe dilata aliquantulum resurrectio faciebat ad declarandam mortis veritatem, accelerata vero ad declarandam resurgentis potentiam. Sufficere hæc poterant ad insolentem Langii paralogismum vanitatis convincendum, si vel nihil aliud, quod reponi posset, in promptu esset. Non enim persuadere nobis possumus, adeo omnem ipsum erga sanctissimos Patres reverentiam exuisse, ut manifesta iis pervicacia hic obloqui sustineat. Sed sunt tamen alia longe clariora ac luculentiora, quæ quam inepta sit ejus e verbis Christi ratiocinatio, evidenter ostendent. Totus argumenti Langiani nervus in eo consistit, quod quia noctes hic a diebus distinguuntur, non igitur tria tantum νυχθήμερα, sed tres dies naturales tribus noctibus oppositos intelligi necessum sit: cum autem tertii diei naturalis & tertiæ noctis nullum momentum per vulgarem, quam vocat, interpretationem dari queat, requiratur omnino, ut passio Christi non in die Veneris, sed præcedente Jovis, collocetur. En enim ipsissima Langii verba in compendium relata *p.* 381. *Non in Matthæo tantum scriptum est, tres dies: sed etiam adduntur tres noctes. Ubi ergo tres hi dies & tres noctes numerari debent, ibi necessario tertiæ noctis & tertii diei pars aliqua erit. At si dies Veneris dies passionis constituatur: nec tertiæ noctis, nec tertii diei unicum momentum comparebit. Sane si de diebus, quatenus integrum* νυχθήμερον *comprehendunt, Christus locutus fuisset, satis plausibilis Hieronymi* (de Synecdoche) *explicatio fuisset. At nunc singillatim de diebus & singillatim de noctibus loquitur &c.* Falsissima hæc est Langii hypothesis, qua tota syllogismi ipsius compages nititur, quod nimirum dies & noctes ubicunque distincte ponuntur, ibi dies naturales, spatium nempe illud, quo Sol supra horizontem est, & illis oppositæ noctes, sc. spatium illud, quo subter est, designentur. De distinctione ac nomenclatura *diei naturalis* ac *civilis* cum Langio non contendam; sed cum Censorino & ipso *diem civilem* seu *artificialem* illud spatium XXIV. horarum, quod νυχθήμερον Græci dicunt, & *diem naturalem* spatium id, quo Sol supra horizontem est, & quod nocti opponitur, facile appellabo. Id tantum repono, quod si Ebraismum, cujus ipsum non ignarum esse scio, hic in consilium adhibuisset, tam graviter hac in parte vix impegisset. Quis enim adeo in Sacris hospes est, ut voces has singillatim positas, tam apud Ebræos יום ולילה, quam apud Græcos ἑβραΐζοντας, quæ iis respondent, ἡμέραν καὶ νύκτα dies naturales & oppositas noctes sæpissime non significare, ignoret. Frequentissime id observare liceat, sive numeralis nota

adjecta ſit, ſive non. Nam ſi nude ſine numerali nota conjunguntur hæc vocabula, ſpatium fere aliquod continuum, vel raro ſaltem interruptum, repræſentant. Sic Salomon 1 *Reg. VIII*, 29. Deum obteſtatur, ut oculos ſuos apertos eſſe patiatur erga domum ab ipſo exſtructam ויום לילה *noctu ac interdiu*, LXX. ἡμέρας καὶ νυκτὸς, i. e. *ſemper*. Si enim hic diviſim ſumendi eſſent *dies* ac *noctes*, quod urget Langius, ſequeretur viciſſitudinem lucis ac tenebrarum coram oculis divinis eſſe, quod abſurdum eſt, & D. Jacobo adverſum *Epiſt. c. I*, 17. Rex Vates *Pſ. I*, 2. commendat virum legem Dei meditantem יומם ולילה LXX. ἡμέρας καὶ νυκτὸς, i. e. *aſſiduo*. In N. T. Lucas *c. II*, 37. de Anna Prophetiſſa ait, quod in templo manſerit νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν. An hic dices Langi, noctem diei naturali oppoſitam illud ſpatium denotare, quo Sol ſubter horizontem eſt? An Annam etiam noctes in templo jejunio precibuſque exegiſſe putabis? Num forte Monialem eam, ac jugem templi incolam, cum Baronio & ſequacibus facies? Sed ſic rideberis a Caſaubono, Montacutio, & tota Orthodoxorum cohorte. Præter aſſiduitatem iſta loquendi formula nihil notat. Sic *Apoc. VII*, 15. Sancti in cœlo triumphantes dicuntur λατρεύειν τῷ Θεῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ. Num & hic ſingillatim dies & ſingillatim noctes ſumi debent? An noctes, ut diebus opponuntur, in cœlo beatorum eſſe aſſeres? Non opinor, niſi eidem θεοπνεύστῳ Johanni in os contradicere velis, diſerte ajenti *c. XXI*, 25. νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ. Plura exempla e ſacris literis, ubi innumera occurrunt, depromere nihil attinet. Satis per hæc evicimus, *dies* ac *noctes* ſæpe illas temporis partes, ſibi invicem ſuccedentes, non denotare, nec voces illas ἡμέραν & νύκτα ſemper diviſim, ſed ſæpiſſime conjunctim, ſumi neceſſe eſſe. Vaniſſima itaque eſt Langii aſſertio, quod *dies hic ſingillatim & noctes ſingillatim accipi debeant*. Probandum id ipſi fuit ex aliorum locorum inductione, ſi fidem ſibi haberi vellet. At ne unicum quidem produxit, ut ſupinam ejus confidentiam ſatis demirari nequeam. Scriptura e Scriptura, non e noſtris ſomniis vel deliriis explicanda eſt. Dicet forte notam numeralem diſcretivam eſſe, ac indicare, quod noctes diebus contra diſtinguantur. Sed nec hoc unico exemplo probare tentavit. Imo a vero alieniſſimum id eſt. Jam enim liquido demonſtrabimus, quod dies ac noctes, etiam cum utrobique numeri notam adjectam habent, non dies naturales & noctes iis oppoſitas diviſim ſeu ſingillatim; ſed dies civiles ac νυχθήμερα conjunctim ſignificent, quod Langiani argumenti aciem prorſus retundet. Pateſcet enim ſimul, quod

in

in Chriſti verbis non tres dies naturales ſingillatim & tres noctes ſingillatim, ut ille pertendit, ſed tria ſaltem νυχθήμερα intelligantur, & quod ea in ſpatio duarum noctium & unius diei integri, quo Chriſti in ſepulcro moram hactenus definiverunt Chriſtiani univerſi, omnino contineantur. Ebraiſmum in verbis Servatoris a Matthæo deſcriptis eſſe, nemo negare poteſt, niſi qui, quid ſit Ebraiſmus, ignorat. Nec unum quidem illum, ſed geminum, ibi deprehendes. Prior eſt in illa phraſi ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, quæ ſanctæ linguæ indolem ſine dubio redolet, nec aliunde exponi poteſt. Hæc interiorem quamcunque alicujus rei partem לב i. e. *Cor* appellat. Eo ſenſu montes *Pſal.* XLVI, 3. dicuntur dimoveri ימים בלב, LXX. ἐν καρδίαις θαλασσῶν. Tyrus apud *Ezech. c. XXVII*, 4. & *XXVIII*, 2. ſita memoratur בלב ימים, LXX. ἐν καρδίᾳ θαλάσσης. Viam navis בלב ים *in corde maris* occultam ſibi & incognitam eſſe fatetur Agur *Prov. XXX*, 19. ubi Senes ſenſum potius quam verba ſecuti τρίβους νηὸς ποντοπορούσης reddiderunt. Et hic quoque eadem ratione per καρδίαν τῆς γῆς interiorem aliquam terræ partem Servator intellexit, quam Paulus *Eph. IV*, 9. τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς vocavit. Hinc Diodati illud בלב convenientiſſime *dentro* interpretatus eſt. Veluti hic ergo notorius Ebraiſmus eſt, ita & in phraſi, quæ immediate ſequitur, τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, alius ſine dubio ſimilis exiſtit. Fruſtra autem aliunde interpretationem quæres, quam e locutionibus homogeneis, quæ ſacris Scriptoribus, Ebræis vel Ebraizantibus, uſurpatæ reperiuntur. Hos ſi conſulas, & ſenſum ab iis monſtratum ſequaris, omnem difficultatem evitabis. Ebræi certe, quia voces componendi libertatem ſua ipſis lingua non indulget, circumlocutionibus frequentiſſimis utuntur. Sic cum vocem non habeant, quæ Græcæ νυχθήμερον vel ἡμερονύκτιον reſpondeat, ejuſque latitudinem exæquet, pluribus illam vocibus circumloqui coguntur. Aut ergo pro illo unico Græco vocabulo duo Ebraica iſta יום ולילה, aut duo alia ערב ובקר uſurpant. Ita pro eo, quod Græci dicerent νυχθήμερον πρῶτον, Moſes *Gen. I*, 5. יום אחד ערב ובקר dicere neceſſum habuit. Nec id abſolute tantum & ſine numero, ſed & æque cum illo. Nam Daniel *c. VIII*, 14. periodum calamitatis Judaicæ determinaturus, eam אלפים ושלש מאות ער ערב ובקר daraturam dicit, quod Græci expeditius per ἕως νυχθημέρων δισχιλίων καὶ τριακοσίων efferrent. Nihil enim aliud utroque in loco per ערב ובקר, quam Græcorum νυχθήμερον ſeu Latinorum *dies civilis* deſignatur. At Helleniſtæ tamen utrobique Ebræos preſſe ſecuti ſunt, ac licet uno verbo νυχθήμερον reddere poſſent, Ebraiſmum nihilominus

minus expresserunt per sua ἑσπέρα καὶ πρωΐ. Quanquam in Danielis loco vocem ἡμέραι ad supplendum sensum addiderint. Majorem autem cum loco nostro affinitatem habet alter Ebræorum idiotismus, quo per יום ולילה ἡμερονύκτιον Græcorum περιφράζουσι. Et magis quoque hic illis est usitatus, & cum numerali nota sæpius conjunctus. *Genes. VII.* 4. 12. pluvia a Deo super terram immissa dicitur ארבעים יום וארבעים לילה, LXX. τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Potuissent autem Senes eadem emphasi τεσσαράκοντα νυχθήμερα vertere, nisi Ebraismi vestigia premere voluissent. Sic *Exod. XXIV*, 18. *XXXIV*, 28. *Deut. IX*, 9. 11. 18. 25 *X*, 10. Moses in monte cum Deo fuisse memoratur ארבעים יום וארבעים לילה, quod æque LXX. τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας interpretantur, diesque totidem civiles περιφραστικῶς indigitant. Eadem plane ratione 1 *Reg. XIX*, 8. Elias vi cibi semel sumpti sustentatus ארבעים יום וארבעים לילה iter fecisse narratur, ubi Hellenistæ, ut alias, Græca Ebræis aptarunt. Ita quoque amici Jobi ipsi assedisse perhibentur שבעת ימים ושבעת לילות *Job.* II, 13. quod LXX. ἑπτὰ ἡμέρας καὶ ἑπτὰ νύκτας reddidere. Qui his in locis aliud quam dies civiles ac ἡμερονύκτια imaginatur, immane quantum fallitur. Frustra quoque erit, qui omnes ac singulas νυχθημέρων istorum partes exacte determinare præsumpserit. Si haberent Ebræi voces, quibus Græcæ istæ commode exprimi valerent, περιφράσει illa superflua omnino supersederent. Jam vero cum eæ desint, alias substituere coguntur. Manifestum hoc est e loco 2. *Cor. XI*, 25. ubi ἑλληνικωτέρως id D. Apostolo νυχθήμερον dicitur, quod alii Ebraizantes per ἡμέραν καὶ νύκτα exprimerent. Ait enim: νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Sed ea Syrus Interpres cum Ebræis communi vocum penuria laboravit, ut νυχθήμερον Pauli aliter quam per duas istas voces איממא ולליא i. e. *diem ac noctem* exponere non fuerit quitus. Imo nec aliæ linguæ id aliter exprimere potuere. Lutherus Germanice Dag und Nacht / Beza Latine *die ac nocte*, Diodati Italice *un giorno ed una notte* interpretari coacti sunt. Ecquis igitur dubitabit, quin in loco Matthæi, quem tantopere vexat Langius, per τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, ubi Syrus itidem תלתא איממין ותלתא לילון habet, tria νυχθήμερα vel tres artificiales dies, usitato Ebraismo, designentur. Præsertim cum divinorum Scriptorum clarissima aliis in locis explicatio accedat, quæ ut nullo verbulo a Langio tacta est, ita nulla arte eludi potest. De hoc autem postmodum dispiciemus. Addemus jam duo luculentissima exempla, quæ omnium maxime ad nostrum institutum quadrant, & Langio omnibus modis satisfacient, nisi is veritati aures

aures animumque penitus occluserit. Homo ille Ægyptius, quem a Domino suo desertum milites Davidis in agro invenerunt, cum dato ab iisdem cibo reficeretur, dicitur non comedisse panem nec bibisse aquam של שלשה הימים שלשה לילות *tribus diebus & tribus noctibus* I. *Sam. XXX*, 12. Senes hic pro more suo τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας reddunt. Quod autem hic non tres dies naturales & iis oppositæ tres noctes, sed tria saltem νυχθήμερα, intelligi debeant, e commate proxime sequente 13. ad oculum patet. Causam enim ibi dat servulus iste, cur dicto temporis spatio nihil comederit aut biberit, nimirum חליתי היום שלשה *ægrotavi die jam tertio*, LXX. ἠνωχλήθην ἐγὼ σήμερον τριταῖος. Id quod antea tribus diebus & tribus noctibus factum dicitur, id hic usque in tertium diem factum asseritur. Ponamus tres dies ac tres noctes *v.* 12. pro tribus diebus ac noctibus naturalibus sumi debere, sic mentitum esse oportet Ægyptium illum, qui tum tertium diem agi dixit, ex quo ægrotare cœperat, cum quartum dicere debuisset. Nam si tres dies naturales cum totidem noctibus fame simul & morbo laborasset, jam non tertius, sed quartus, quo hoc dixit, dies esse potuit. Necessario itaque νυχθήμερα tria hic intelligenda sunt, eaque non integra, sed quibus vel dies unus naturalis, vel nox una ad minimum defuerit. Ita enim demum in inedia ac ægritudine τριταῖος esse poterat ille servus; alias omnino τεταρταῖος dicendus. Sed hoc satis dilucidum esse puto. Alterum exemplum non minus est ἐμφανές. Esther a Rege salutem populi sui deprecatura, jejunium indixisse perhibetur *Esth.* IV, 16. ut nemo comederet vel biberet שלשה ימים לילה ויום *tribus diebus noctu ac interdiu*, quod & LXX. ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς νύκτα καὶ ἡμέραν vertunt. At nec hic νυχθημέρα partes, dies nempe & noctes singillatim, accipi posse; sed dies omnino civiles conjunctim, ostendit collatio *cap. V*, 1. ubi Regina, quæ ipsa jejunium aliis imperatum non minore, quam ceteri, religione observaverat, quod diserte ex *c. IV*, 16. liquet, ornasse se ac ad Regem introivisse dicitur ביום השלישי *die tertio*, LXX. ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ. Finge jam jejunium istud durasse tres dies naturales & tres noctes, sequitur falsum id esse, quod Esther tertio die, mundo suo exornata, Regem accesserit. Ante finitum enim jejunium id fieri non potuit. At si jejunii spatium tres dies singillatim & tres noctes singillatim fuisse dicas, quarto demum die, non tertio, in conspectum Regis prodire, eumque cum Hamane convivio, eodem die instruendo, excipere, Estheræ integrum fuit. Nihilque adeo relinquitur, nisi ut triduum artificiale, idque non integrum, sed aliqua sui parte mutilum,

statuatur. Vid. Oliv. Bonartium *comm.* ad *h.l.* Sufficienter, uti spero, per ea quæ fusius jam disseruimus, probatum est, inane esse Langii sophisma, quo dies & noctes, ubi ceu opposita singillatim ponuntur, dies naturales iisque contradistinctas noctes divisim designare concludit. Contrarium e tot allatis exemplis non potest non cuivis esse apertissimum, nisi cujus oculi in meridie caligent. Quod autem alibi valet, id in hoc etiam Servatoris oraculo certissime locum habebit. Tria enim νυχθήμερα, seu triduum civile, per istos *tres dies & tres noctes*, conjunctim non divisim accipiendos, omnino intelligi oportet. Nam præterquam quod id phrasis tota Ebraizans suadeat, confirmat id quoque certissime aliorum locorum parallela interpretatio. Ipse Christus *Joh. II*, 18, 19. Judæis signum flagitantibus tale omnino promittens, quale apud Matthæum Jonæ Prophetæ signum vocatur, dicit se templum corporis sui, ubi id ab iis fuerit destructum, iterum suscitaturum esse ἐν τρισὶν ἡμέραις. Dies autem hic civiles designari, noctium mentio omissa docet. Si præter nycthemera quidquam intendisset, aliter sermonem sine dubio formasset. Judæi quoque *Marc. XV*, 29. idem Christo improperantes eadem plane verborum formula utuntur. Idem Servator suavissimus *Matth. XVI*, 21. has τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας per τὴν τρίτην ἡμέραν interpretatur, dicitque oportere se, postquam occisus a primoribus populi fuerit, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι, nimirum ut sic κατὰ πόδα impleretur, quod μεταφορικῶς dictum erat ab Osea *c. VI*, 2. atque ita ab Hellenistis expressum: ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστησόμεθα, unde recte hunc locum Tertullianus *lib. adv. Judæos c.* 13. ad Christi resurrectionem accommodat: item quod in Josepho erat præsignificatum, qui in oculis patris suisque veluti mortuus tertio die quasi in vitam restitutus est, *Gen. XXII*, 4. Prorsus eandem explicationem sæpius repetit Christus *Matth. XVII*, 23. *XX*, 19. *Marc. X*, 34. *Luc. IX*, 22. XVIII, 33. & ubique tertium a morte diem resurrectioni suæ assignat. Hinc Apostolus 1 *Cor. XV*. 4. asserit, ὅτι ἐτάφη καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς: & consentit Petrus, qui *Act. X*, 39, 40. Christum tertio die, postquam in ligno suspensus esset, a Deo e mortuis resuscitatum esse, aperte testatur. Imo Angelus resurrectionis ipsius αὐτόπτης & testis certissimus eodem id modo exposuit *Luc. XXIV*, 7. Nec illud aliter intellexerunt duo isti Discipuli in oppidum Emaus exspatiati, *Luc. XXIV*, 21. e quorum verbis firmissimum infra argumentum deducemus, ubi ad antiquæ veræque sententiæ defensionem fuerimus progressi. At si jam cum Langio dicamus, *Christum die Jovis*

pas-

ſum & die Solis e mortuis ſuſcitatum eſſe, ſane non tertio, ſed quarto die, poſt paſſionem Chriſtum reſurrexiſſe ſequetur. Sive enim dies naturales, ſive civiles, intellexeris, (tertium autem fingi nequit) perinde erit. Si naturales velis, dies Jovis, quo mortuus & ſepultus eſt Chriſtus juxta Langium, eſt primus, Veneris ſecundus, Sabbati tertius, & Solis demum, cujus diluculo in lucem prodiit Servator, quartus erit. Sin civiles ſeu νυχθήμερα malis, res eodem recidet. Primum enim ἡμερονύκτιον erit iſtud feriæ quintæ, ante cujus finem, duabus circiter horis, Chriſtus terræ, ex Langii mente, mandatus eſt. Alia enim νυχθήμερα, quam quæ tum Judæis in uſu erant, nempe quæ a veſpera inibant, & in veſperam deſinebant, vel ipſo Langio teſte *l.* 1. *c.* 3. fingi non poſſunt. Secundum erit nox & dies feriæ ſextæ. Tertium ſpatia nocturnum ac diurnum feriæ ſeptimæ ſeu Sabbati complectitur. Quartum demum eſt feria alterius hebdomadis prima, cujus nocte ferme elapſa Chriſtus circa diluculum e tumulo emerſit. Quarto itaque demum a paſſione die, quomodocunque is ſumatur, ſurrexiſſe Chriſtum putabit Langius. Atque ſic mentitum credet Servatorem, qui tot in locis jam a nobis allegatis ſe tertio die poſt mortem reſurrecturum diſertis verbis dixerat. Mentitum credet Angelum, qui idem clariſſime pronunciavit. Mentitos credet diviniſſimos Apoſtolos, qui toties quoque ipſum τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ reſuſcitatum eſſe perhibuerunt. O horrendum & blaſphemum delirium! Ægre id mihi perſuadere poſſem, Langio tale quid unquam in mentem veniſſe, ni hoc conſectarium ex ipſius opinione ſponte fluere manifeſtum eſſet. At quid dico conſectarium? Ipſe Langius *p.* 383. laudat Theophili Cæſarienſis ſententiam, quod *diſertis verbis quarto poſt paſſionem die Chriſtum reſurrexiſſe tradat.* Et mox: *Theophilus cum univerſa ſynodo exiſtimavit, Chriſtum quarto die ante Dominicum paſſum eſſe.* Computat quoque IV. iſtos dies hoc modo: *XI. Kal. numeratur pro uno, die X. pro altero, IX. pro tertio, & VIII. pro quarto, quo reſurrexit.* Imo cum Scholiaſtes Bedæ Theophilum in hoc erraſſe putet, dicit Langius *perperam id exiſtimare illum Rameſenſem: quin potius omnes illi errarunt, qui pauciores dies morti Chriſti tribuerunt.* Certe cum hæc legerem,

Obſtupui, ſteteruntque comæ, vox faucibus hæſit.

Quis hoc ab ullo homine Chriſtiani nomen profeſſo exſpectaret, ut ob inſana ſua ſomnia ipſam veritatem, Servatorem Optimum Maximum, Angelum veraciſſimum ſpiritum, & Apoſtolos veritatis teſtes omni exceptione majores mendacii, ſi non aperte, ſaltem tacite, arguere non

erubeſceret. Nam ita adverſa fronte horum aſſertio luculentiſſima, quod Chriſtus tertio die ſurrexerit, cum Langiano dogmate, quod non tertio, ſed quarto die reſuſcitatus ſit Chriſtus, pugnat, ut aut Servatorem, Angelum ac Apoſtolos, aut Langium falſum dicere oporteat. Imo ſi vel aliter aſſertionem Langii animo conceperis, non minus tamen eam effato Chriſti obluctari deprehendes. Dies noctesque moræ Chriſti in ſepulcro ita numerat Langius *p.* 383. ut Chriſtum tertia nocte, quatenus diei naturali opponitur, reſurrexiſſe ſtatuat. At Servator non *tertia nocte*, ſed *tertio die* ſuſcitandum ſe eſſe dixerat. Aut vero diem civilem intelligit, aut naturalem. Prius prorſus repudiat Langius. Poſterius quoque rejicit, dum tres dies naturales effluxiſſe ante Chriſti reſurrectionem, & tertia demum nocte ferme elapsa hanc contigiſſe exiſtimat. At ubi in tota Scriptura *dies* ſpatium illud, quo Sol ſubter horizontem eſt, quatenus diei naturali contradiſtinguitur, deſignat? Quis Langium docuit, diem in noctem uti transmutaret? Fefelliſſe oportet Chriſtum, qui non tertio, uti dixerat, die, aut civili aut naturali, ſed tertia nocte diei oppoſita mortem ſurgendo devicit. Quid eſt Scripturæ in os contradicere, ſi hoc non eſt? Abſit a nobis tanta impietas,

quos aliter Juvenes ſancti docuere Parentes.

Sed quandoquidem Langius neglecto Ebraiſmo tam rigide ſingulos loci iſtius *Matth. XII*, 40. apices torqueat, magnopere ab eo diſcere deſidero, quomodo alia Servatoris, itidem de morte & reſurrectione ſua locuti, verba ſine Ebraiſmi ope explicare velit? Dicit Chriſtus *Marc. VIII*, 31. quod oporteat ſe μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι. Si quis hic Langium imitatus tragœdias moveret, ac urgeret, quod illud non poſſit dici poſt tres dies factum, quod non tribus diebus integris demum exactis contigit, ac Chriſtus propterea non potuerit die Solis, ſeu feria prima, reſurgere, niſi feria quarta, ſeu die Mercurii, paſſus ac mortuus fuiſſet, quid reſponſurus eſſet Langius? Si communem præpoſitionis μετὰ ſignificationem premeret ille, & de tribus illis diebus quoque argutaretur, quod ſive naturales ſive civiles dies ſumas, ne hilo proficias. Nam ſi tres dies naturales, inquiet ille, intelligas, illos integros eſſe oportet; at ſi vel die Jovis feria quinta paſſum eſſe Chriſtum ajas, non tamen niſi duos ſolidos dies & particulam tertii, duas nempe horas, afferre poteris. Sin autem de diebus civilibus ſeu νυχθημέροις accipias, neque tria talia ſpatia integra & completa dabis, niſi feria quarta ſeu die Mercurii mortuum Servatorem aſſeras. Hic ſane aqua tibi hærebit, mi Langi, niſi Ebraiſmi

auxi-

auxilium imploraveris, nec ulla arte te extricabis. At si ad sanctæ linguæ asylum confugias, facile te expedies. Reperies enim particulam μετὰ Ebræis & Ebraizantibus Græcis non saltem eo sensu usurpatam, quo *post* significet, sed & quo *intra* quandoque designet, ac æquipolleat particulis aliis ἐν vel διὰ, plane ut Ebræum מקץ sæpius usurpatur, quod ex exemplis ab accuratissimo D. Glassio *Phil. S. l.* 3. *tr.* 3. *can.* 11. collectis liquido constare potest. Sic Hellenistæ *Deut. XIV*, 28. μετὰ τρία ἔτη dicunt, pro quo *Deut. XXVI*, 12. ἐν τῷ ἔτει τῷ τρίτῳ habent. Sic *Luc. XXII*, 20. Christus calicem sumpsisse dicitur μετὰ τὸ δειπνῆσαι, quod *Matt. c. XXVI*, 26. & *Marc. c. XIV*, 22. ἐσθιόντων αὐτῶν factum esse asserunt. Ita & in verbis Christi μετὰ τρεῖς ἡμέρας sensus idem est, ac si *intra tres dies* dixisset. Commodissima proinde videtur Diodati interpretatio *in capo di tre giorni*. Atque sic id omnino intellexere Pontifices *Matth. XXVII*, 63. dum verba Christi repetunt, quibus dixerat, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. Si enim putassent, eum non nisi post tres dies suscitatum iri, non erat quod timerent, ne illo tridui spatio Discipuli ejus ipsum surriperent. Nam credere debebant, eos non ante diem a Christo dictum illum furaturos. Imo nec solum tribus illis diebus, sed multis etiam post sepulcrum custodiri curavissent. Jam vero custodiam saltem ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας *usque in tertium diem* (*comm.* 64.) deposcunt. Consuli præterea potest, si tanti res est, Gerh. Harm. Resurr. *c.* 1. Atque hac una ratione omnem Ebraismi observatio scrupulum cuivis eximet. Oleum autem operamque perdet, cui tam in hujus quam in alterius oraculi sensu indagando facem ille non prætulerit. Nos jam illud, quod antea evidentur confirmavimus, ad spatium moræ Christi in sepulcro applicabimus, & videbimus quomodo triduum civile seu τρία νυχθήμερα in eo deprehendantur. Difficultas enim omnis modo sublata est, postquam tres dies civiles, seu tria spatia XXIV. horarum, conjunctim a Servatore intelligi ostendimus. Tria integra & solida νυχθήμερα in hoc spatio ut demonstrentur, nulla ratio cogit. In verbis enim Christi nihil plane occurrit, quod illud persuadeat, cum nude saltem & ἁπλῶς triduum commemoret. Suffecerit, si tantum tempus sepulturæ Christi tribuamus, quanti partes ad tria νυχθήμερα pertingunt. Nam æque pars diei unius in ejusmodi computatione pro una die capitur, ac si tota dies esset. Langius ipse id inficiari nequit. Sicut enim verum est, quod ait *p.* 381. *quod ea pars, quæ nulla est, pro toto accipi non possit*: ita e contrario & illud certissimum est, quod ubi pars aliqua totius exi-

ſtit, ibi ea per Synecdochen pro toto ſumi queat. Hinc & *p.* 383. dicit, quod *duæ horæ cum parte tertia, diei Jovis* (*recte, ac familiari Scripturæ, imo & hiſtoricorum more*) *pro die numerentur.* Illud autem Langium decepit, quod Chriſtum *in ſua oratione ſex tota ſive integra, tres nimirum dies & tres noctes proponere* exiſtimet. Graviſſime hic eum opinio fefellit. Non enim ſex tota ſeu integra, ſed tria ſaltem, nempe tria νυχθήμερα, vel tria intervalla, ſingula XXIV. horarum, a Chriſto per τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, conjunctim non diviſim ſumendas, indigitari luculentiſſime evicimus. Quare & futile ac frivolum id eſſe apparet, quod Langius ſtatim infert: *ubi ergo tres hi dies & tres noctes numerari debent, ibi neceſſario tertiæ noctis & tertii diei pars aliqua erit.* Hoc eſt, quod nos negamus ac pernegamus. Nam dies in oratione Servatoris non ſunt a noctibus disjungendi vel divellendi; verum dies & noctes junctim accipi debent, ut æquipolleant diebus civilibus, ſeu νυχθημέροις, quod abunde probatum eſt. Et ſufficit proinde, ut ubi tria ἡμερονύκτια, vel tres dies artificiales, numerari debent, ibi tertii ἡμερονυκτίου ſeu tertii diei artificialis pars aliqua exiſtat. Sic enim Synecdoche ſatis apte locum hic habere poterit, ut illud pro uno νυχθημέρῳ ſumatur, cujus pars ſaltem quædam adeſt, & congrua ſatis erit Hieronymi explicatio, a Langio propoſita, quæ & Auguſtino placet, uti ſuo loco videbitur, qua uterque totum a parte συνεκδοχικῶς intelligendum eſſe, non tam ſuadet quam perſuadet. Nam poſito & admiſſo eo, quem demonſtravimus, de tribus diebus civilibus ſenſu, nihil ei expoſitioni repugnare poſſe, vel ipſa Langii confeſſio indicat. *Sane ſi de diebus*, inquit, *quatenus integrum νυχθήμερον comprehendunt, Chriſtus locutus fuiſſet, ſatis plauſibilis Hieronymi explicatio fuiſſet.* Subſumimus jam nos: at Chriſtum de diebus, quatenus integrum νυχθήμερον comprehendunt, certiſſime & ſine omni dubio locutum eſſe, nos manifeſtis documentis confirmavimus, & aſſumptum illud Langii, *at nunc ſingillatim de diebus & ſingillatim de noctibus loquitur*, vanum ac ineptum eſſe evidenter probavimus. Concluſio itaque ſponte ſe offert, quod ſatis eapropter plauſibilis, imo veriſſima, Hieronymi explicatio judicanda ſit, quam recte doctiſſimi Interpretes tuentur. Sicut enim Synecdoche partis pro toto divinis Scriptoribus frequentiſſime uſurpatur, tam in locutionibus tempus exprimentibus, quam aliis plurimis, uti id Philologi ſacri accurate obſervarunt, imprimis horum facile princeps D. D. Glaſſius *in Gramm. & Rhet. Sacris*: ita & huic Chriſti oraculo apprime convenit. Nam ut alias communiter annus, menſis,

mensis, dies ineuntes, vel ad finem currentes, quorum etiam minima quandoque pars advenit vel superest, pro uno nihilominus anno, mense, die, accipiuntur, quod latissime ostendi poterat, si non notorium id esset: sic de νυχθημέροις Christi idem quin asseramus, nihil prorsus impedit. De Ebræorum consuetudine id singulariter ex Aben Ezra declarat Grotius *in Annot. ad h. l. quod ubi lex Mosis dierum numerum exprimit, ut in circumcisione, receptum apud interpretes etiam semi horam unius νυχθημέρȣ diem facere: quia dies legalis, ajunt, non computatur de tempore ad tempus.* In spatio autem temporis, quod inter Christi sepulturam & resurrectionem communi & verissima omnium sententia constitutum est, tria ista νυχθήμερα Synecdochice, ut jam explicavimus, intellecta nullo negotio deprehendere licet. Nam cum Christus die Veneris, feria sexta, in Parasceve Paschatis passus sit, quod invictis argumentis infra demonstrabimus, cruci quidem circa meridiem, sive sextam diei horam, affixus est, post nonam vero, sive nostram tertiam pomeridianam, spiritum emisit, & demum circa horam diei decimam, sive nostram quartam, a Josepho & Nicodemo sepultus est, quod e clarissima Euangelistarum narratione constat. Residuæ itaque erunt etiamnum ex isto νυχθημέρῳ, quando Christus sepultus erat, duæ circiter horæ, quas cum Christus in sepulcro exegisset, alterum ἡμερονύκτιον more Judaico a nostra sexta vespertina inibat. Hic primum jam habes νυχθήμερον. Duas enim istas horas unum diem civilem, ceu partes totum, denominare, nemo dubitare potest. Langius quoque non refragabitur, qui ipse binas easdem horas pro uno die naturali numerat. De secundo νυχθημέρῳ nulla controversia est. Illud enim integrum spatium, nempe XXIV. horarum, noctem & diem naturalem complectens, in tumulo Servator transegit. Fuit autem Sabbatum ordinarium seu hebdomadale, in quod eo tempore festum Paschatis seu primum Azymorum incidit, uti infra ostendemus. Tertium νυχθήμερον finito circa vesperam Sabbato statim successit, & a vespere feriæ primæ incepit. Hujus etiam magnam partem, decem ad minimum horas, Christus in monumento exegit, dum elapso prope nocturno spatio, circa diluculum demum feriæ primæ, sive diei Solis, victor & triumphator augustissimus prodiit. Ecce triduum sepulti Servatoris sufficienter ostensum! Ecce tria νυχθήμερα moræ Filii hominis in corde terræ clarissime demonstrata! Nodum in scirpo quærit, qui tricas hic nectit, ubi nullas invenit. Insignem & luculentissimum doctissimi Patris, Isidori Pelusiotæ, locum non possum non adscribere, qui adeo apposite huc quadrat,

drat, ac sic ὁ μακαρίτης e tumulo redivivus contra Langium disputaret, ejusque novum εὕρημα ex professo refutaret. Ita autem infit *l.* 2. *Epist.* 212. Ἐι δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ἀκρίβειαν καταγενέσθαι χρὴ, ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι. τῇ τρίτῃ εἶπεν ἀναστήσεσθαι. ἔχεις τὴν παρασκευὴν, ἔχεις τὸ σάββατον, ἕως δυσμενῶν ἡλίου, καὶ μετὰ τὸ σάββατον ἀνέστη, ἑκατέρων μὲν ἁψάμενος, τὴν δὲ μέσην πληρώσας. ἐν τρισὶ γὰρ εἶπεν ἀναστήσεσθαι, καὶ οὐ μετὰ τρεῖς ἡμέρας. λύσατε γὰρ, φησὶ, τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. καὶ ὁ προφήτης δὲ προχρησμῳδῶν, τότε ὁ θάνατος πενθήσει ἰσχυροτέρῳ θανάτῳ δεθεὶς, ἔλεγεν. ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ τρίτῃ ἀναστησόμεθα, καὶ ζησόμεθα ἐν αὐτῷ. εἰ δὲ τὸ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας προλάβοιντο, εἴποιμι, ὅτι τῷ ἅψασθαι αὐτῶν, πεπλήρωκε τὴν ἐπαγγελίαν. μία γὰρ ἡμέρα λέγεται, τὸ τῶν τεσσάρων καὶ εἴκοσι ὡρῶν διάστημα, καὶ εἴτε ἐν τῇ πρώτῃ, εἴτε ἐν τῇ τελευταίᾳ τούτων τις τεχθείη, ἢ ἂν θάνῃ, αὕτη αὐτῷ ἡμέρα λογίζεται. οἷον, εἰ μέλλοντος ἡλίου δύνειν τεχθείη τις, εἴη δὲ ἐκείνη ἡμέρα πρώτη τοῦ μηνὸς, αὕτη αὐτῷ λογίζεται. εἰ δὲ καταδύντος ἕτερος τεχθείη, ἡ δευτέρα. πῶς οὖν μιᾶς μόνης, τάχα δὲ οὐδὲ μιᾶς, ὥρας μεταξὺ γενομένης, ὁ μὲν λέγεται τῇ πρώτῃ, ὁ δὲ τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τετέχθαι, ὅτι πᾶσι δῆλον καθέστηκε καὶ σαφὲς, ὅτι τῷ ἅψασθαι μόνον ὁ μὲν τὸ παρεληλυθὸς, ὁ δὲ τὸ ἐπιὸν ἡμερονύκτιον ἐπληρώσατο τὸ διὰ εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν συμπληρούμενον. εἰ τοίνυν καὶ ἡ ἀκριβὴς τῶν χρόνων κατανόησις τοῦτο βοᾷ, τί μάτην κόπτουσιν ἑαυτοὺς οἱ τὴν ἀλήθειαν μὴ ἠληθευκέναι ἰσχυριζόμενοι; hoc est, interprete Rittershusio: *Quod si ad exactam & accuratam hujus quæstionis explanationem descendendum est, illud dixerim. Tertio die resurrecturum se dixit. Habes Parasceven, habes Sabbatum, usque ad solis occubitum. Ac post Sabbatum resurrexit, attacto quidem utroque die, medio autem expleto atque confecto. In tribus enim diebus resurrecturum se dixit, non autem post tres dies. Solvite namque templum hoc, inquit, & in tribus diebus excitabo illud. Atque item Propheta vaticinans, his verbis utebatur: Tunc mors lugebit fortiore morte devicta. Sanabit nos post duos dies: in tertio resurgemus ac vivemus in eo. Quod si tres dies ac noctes nobis objiciant, illud dixerim, quod hoc ipso quod eas attigerit, id quod pollicitus fuerat, impleverit. Unus enim dies quatuor & viginti horarum spatium appellaretur: atque sive in prima, sive in postrema harum quispiam in lucem prodeat, aut e vita discedat, hic ipsi dies computatur. Verbi gratia: Si sole ad occasum vergente quispiam nascatur, sit autem dies illa prima mensis, hæc ipsi adscribetur. Si autem, cum jam occiderit, alter procreetur, secunda. Qui fit igitur, ut cum*

unica

unica duntaxat, imo fortaſſe ne unica quidem hora interceſſerit, ille prima, hic ſecunda die in lucem editus fuiſſe dicatur? Nimirum quia id cunctis perſpicuum & manifeſtum eſt, quod ob attactum ſolum, ille quidem præteritum, hic autem in ſequentem diem, qui viginti quatuor horarum curriculo conficitur, explevit. Quapropter cum exacta quoque temporum conſideratio hoc clamet, quid fruſtra ſeipſos contundunt, qui veritatem a veritate aberraſſe affirmant. Neſcio ſane, an aliquid contra Langium clarius dici poſſet? An Langii opinionem ante tot ſecula prævidit ſanctiſſima anima, ut directe quaſi in terminis eam refellere voluerit? Faceſſant tandem ejuſmodi næniæ. Si quis opinetur typo Jonæ non exacte hac ratione ab antitypo ſatisfactum, quaſi illum diutius venter ceti, quam Servatorem cor terræ, juxta noſtram mentem, detinuerit, ei idoneum reſponſum idem diſertiſſimus Pater dabit *lib.* 1. *Epiſt.* 114. Ὁ τοίνυν ἐπαγγειλάμενος τὸν τύπον πληροῦν Ἰωνᾶ, ἀκριβῶς αὐτὸν ἐπιστάμενος, ἐπειδὴ καὶ παρῆν Ἰωνᾷ καὶ ῥιπτουμένῳ εἰς τὸν βυθὸν, καὶ ἐκβρασσομένῳ ἐκ τοῦ βυθοῦ, τοῦτον ἐπλήρωσεν ἀσφαλῶς, τοσοῦτον ἐν τῷ τάφῳ διατρίψας, ὅσον Ἰωνᾶς ἐν τῷ κήτει: hoc eſt, interprete Rittershuſio: *Is qui ſe Jonæ typum expreſſurum receperat, cum eum exacte noſſet, (quippe qui etiam Jonæ adeſſet, cum in profundum præceps ageretur, atque e profundo ejiceretur) eum quoque haud dubie explevit, tanto nimirum temporis ſpatio in ſepulcro commoratus, quanto Jonas in ceti ventre.* Fruſtra itaque ſanctos Patres, & doctiſſimos ac optimos viros alios, ſuggillat Langius, quod *nec omnibus ſuis explicationibus plus ex hoc loco producere potuerint, quam duas ad ſummum noctes & duos dies, quibus Chriſtus in corde terræ fuerit &c.* Produxerunt eruditi illi Scripturæ Interpretes tantum, quantum verba Chriſti requirunt ut producatur, tria nempe νυχθήμερα, ſecundum quidem integrum, primi autem ac tertii partes ſaltem quaſdam, quas pro toto συνεκδοχικῶς acceperunt. Somnium autem illud, de tribus diebus naturalibus & tribus noctibus ab iis diſtinctis, & a verbis Servatoris alienum, & Scripturæ contrarium, & hiſtoriæ Euangelicæ adverſum rectiſſime judicarunt. Ego certe uni Hieronymo, vaſtiſſimo omnis eruditionis oceano, plus tribuo, majoremque fidem habeo, quam centum Langiis, aliisque ejuſmodi novorum dogmatum fabris. De S. Auguſtino aliisque Patribus nihil jam dico; dicturus autem ſum poſtea, ubi opportunum id erit. E Sacra pagina id modo demonſtraſſe ſufficit, quod male ibi & irrito conatu præſidium pro ſua φαντασίᾳ Langius quæſiverit. Quam levis armaturæ miles fuerit, quem cataphractum vel tri-

arium putavit Langius, ſatis omnibus patere arbitror. Argumentum, ipſi adamantinum viſum, ficulneum evaſit. Decollabit itaque omnis ea ſpes, quam in hoc repoſitam habebat, & labetur tota illa machina, quæ ruinoſo huic fundamento unice innitebatur. Aliam enim baſin non reperiet, quæ bellam hanc ſtructuram ſuſtinere queat. Novellum hunc fœtum ipſe lambat, quantum lubeat, neminem ſanum, uti ſpero, in ejus amorem pelliciet. Credent omnes, qui mentis ἀῤῥωςίᾳ non laborant, id quod hactenus omnibus vere creditum fuit, nempe Chriſtum duabus noctibus & uno die naturali integro in ſepulcro manſiſſe, & poſtquam feria ſexta, die Veneris, pro peccatis noſtris ſit mortuus, tertio die, qui Solis fuit, & feria prima, ad noſtram juſtitiam reſurrexiſſe.

CAPUT V.

Antiquitatis conſenſum fruſtra ſollicitat Langius. Theophili *&* Synodi Cæſarienſis *auctoritas conſideratur. Synodus illa qualis ſit? Nihil certi de ea conſtat. Illius decreta quam fidem habeant? An ſententia Synodi fuerit, quam proponit Langius?* Beda *ſibi non conſtat.* Theophilus Cæſarienſis *quis & qualis? Ejus opinio ponderatur. Incertitudo ejuſdem e narratione Bedæ oſtenditur.* Theophilum *nobiſcum potius, quam cum Langio ſenſiſſe, demonſtratur. Conciliatur is ſecum & explicatur.* Chryſoſtomi *locus a Langio allegatus expenditur. Scopus & ſententia ejus declarantur. Aliam ipſi mentem fuiſſe, quam quæ ei a Langio affingitur, liquido evincitur.*

QUam infelici ſucceſſu Scripturam tentaverit Langius, jam per Dei gratiam ſatis demonſtratum eſſe confido. Videamus modo, an felicius Antiquitatem ſollicitet. Non minus certe Patrum conſenſum jactat, quam de Scripturæ auctoritate ſibi favente ante gloriatus erat. Poſtquam Bedæ ſententiam retulit *p.* 354. quod is feriam ſextam paſſioni Dominicæ aſſignatam inter ea ponat, *de quibus Catholico dubitare non licet*; addit ſtatim: *concedam & alios ex Patribus cum illo conſenſiſſe. At omnium Patrum eam opinionem fuiſſe, id vero nego & pernego.* Exſpectares, Lector, magnum Patrum Langio ὁμοψήφων numerum in aciem producendum, quorum auctoritas vulgarem ſententiam certiſſime eſſet proſcriptura. Sed fruſtratum te videbis. Eum numerum affert

Langius

Langius, quo ne ipſa quidem natura minorem producere potis eſt. Duos enim ſaltem nominat Patres, quos aliter ſentire putat. *Chryſoſtomus ſane*, inquit, *non ita ſentit, nec antiquus Pater Theophilus Cæſarienſis.* En teſtes, quos e tota Antiquitate vel in ſpeciem ſibi faventes reperire potuit Langius. Sed ineptus ego ſim, niſi ambos illos inepte ac perperam a Langio allegari oſtendam. Chryſoſtomum hic præmittit, quaſi majoris fidei Patrem, licet ætate poſteriorem. At cum operoſius ſuum dogma fucare ſatagit *p.* 383. alterum illum, Theophilum Cæſarienſem, præire jubet. Ita enim infit : *Hanc antiquæ Eccleſiæ opinionem fuiſſe, exinde patet, quod Theophilus Cæſarienſis, antiquus vicinuſque Apoſtolorum temporibus Doctor, cum tota Synodo Cæſarienſi, diſertis verbis quarto poſt paſſionem die Chriſtum reſurrexiſſe tradat. Nam cum tradidiſſet Chriſtum XI. Kal. Aprilis paſſum fuiſſe, ſubjungit VIII. Kal. ſurrexiſſe &c.* Primo itaque loco hujus Theophili auctoritatem, qua ſe Langius tanquam umbone quodam tuetur, conſiderabimus, & mentem noſtram nonnullis pronunciatis expediemus. Obſervamus I. quod ſi vel hæc manifeſta Theophili & totius Cæſarienſis Synodi ſententia eſſet: male tamen hinc concluderet Langius, *hanc antiquæ Eccleſiæ opinionem fuiſſe.* Nam ſi vel tota illa Synodus id ſtatuiſſet; non tamen ideo Eccleſiæ definitio hæc fuiſſet. Provinciale ſaltem Concilium fuit illud Cæſarienſe, e paucis Palæſtinæ & vicinarum regionum Epiſcopis, ut Narciſſo Hieroſolymorum, Caſſio Eccleſiæ Tyri, & Claro Ptolemaidis, aliisque nonnullis, teſte Euſebio *H. E. l.* 5. *c.* 25. conflatum, cui iſte Theophilus Cæſareæ Epiſcopus cum Narciſſo præfuit, ut auctor eſt idem *lib. eod. c.* 22. Quod Baronius *ad A. C.* 198. & Binius *T.* 1. *Conciliorum*, & qui eos alii e Romanæ aulæ aſſentatoribus ſequuntur, de Victoris Romani Epiſcopi auctoritate nugantur, quaſi is Theophilo vices ſuas delegaverit, ut convocato Concilio ſuo loco præſideret, commentum id eſt, quod vel ſua ſponte pellucet. Nam Euſebius, qui unicus teſtis laudatur, nihil tale loc. cit. memorat. Quod autem Beda ſimiliter Theophilum a Victore Papa ſubdelegatum eſſe refert, eopſe narrationem ſuam ſuſpectam reddit. Nondum enim iſto tempore Romani Præſulis ſupra alios Epiſcopos eminentiam ac dominationem invaluiſſe ſatis conſtat. Nec omnia iſtius Synodi acta aut decreta ab Eccleſia approbata ſunt. Victor quidem Urbis Epiſcopus Concilium Romæ de eadem Paſchali controverſia coegit, & quoad caput rei, nimirum de tempore legitimo celebrandi Paſchatis, quæſtionem eodem contra Quartadecimanos

modo decidit, ut Eusebius ibidem refert. Ipsum autem omnia Cæsariensis Synodi acta comprobasse, aut Ecclesiam ejusdem placita pro Catholicis dogmatibus agnovisse, nemo nisi invita veritate dixerit. II. Synodi istius Cæsariensis acta ac gesta inter obscurissima sunt. Multæ hic undique tenebræ. Nihil habemus ex istis superstes, præter unicum illud fragmentum, quod apud Bedam exstat. Hinc in Editione Conciliorum Veneta ejus vola aut vestigium nullum apparet, nec apud Possevinum in Apparatu. Sev. Binius hanc Synodum inter alias in sua farragine repræsentaturus, nihil usquam invenire potuit, quo eam illustraret, præter solam eam Bedæ descriptionem. Num autem Bedæ certissima hic fides haberi possit, ego non dixerim. Recentior certe est, quippe qui in seculo demum octavo floruit, quam ut de hac Synodo, seculo secundo celebrata, quidquam liquido compertum habere potuerit. Id scio, quod in hujus ipsius Concilii delineatione non satis bene sibi constet, ut mox patebit. Nec illud ignoro, quod doctissimus Casaubonus *Exerc. XVI. f.* 102. *illius facilitatem in multis credendis, quæ priora secula non credidere, admodum suspectam se habere*, profiteatur. Eusebius quidem *lib. cit. c.* 22. dicit, decretum istud Episcoporum in Palæstina convocatorum ad suam usque ætatem scriptis custoditum fuisse. At num ad manus Bedæ illud pervenerit, non liquet. Sane si pervenisset, vix adeo fluctuasset Beda, dum hac de re disseruit. Facile quoque spatio CCCL. annorum, qui inter Eusebii & Bedæ ætates ad minimum intercesserunt, istud deperire potuit. Quare aliorum narrationes ac traditiones Beda fortassis secutus est, & facile falli quivit. Nec Scholiasti Bedæ Brideferto Ramesiensi, quem etiam ut antiquum testem advocat Langius, tantum pretii statuimus, ut ejus testimonium pro indubitato agnoscamus. Quæ enim certitudo a Monacho isto, qui decimo demum seculo vixit, exspectari poterit? III. Si vel sine omni hæsitatione Bedæ auctoritatem admittamus, Synodi tamen istius definitio, si modo ejus sit, tantum pondus habere non potest, ut Langii opinioni colorem aliquem addat, cum ea in aliis non parum exorbitaverit. Nam quis feret, quod ab ea de Paschali termino ante Æquinoctium constituendo determinatum est? Cum enim Æquinoctium in XXV. Martii posuerit, Pascha nihilominus triduo prius, nempe XI. Kal. Apriles indicit. Absurdum certe hoc est, & toti Ecclesiæ τάξει repugnat, quod ipse Langius non diffitebitur propter ea, quæ *lib. I. c. VII*, recte de Paschatis constitutione monuit. Deinde quod Æquinoctium XXV. Martii

tii eo anno Christi CXCVIII. committi, & eodem die in conditi orbis initio hæsisse, asserat Synodus, id absonum judicat Petavius *in Anim. Epiph. p.* 175. indeque rationes in Concilio allatas neque veras esse perpetuo, nec inter fidei decreta censeri, arguit. Ad hoc autem nihil respondit Langius, qui tamen aliam Petavii hac de re κρίσιν non omisit *p.* 383. Imo quantum ipse Langius alias huic Synodo tribuat, facile ex eo apparet, quod alium mensis diem passioni Christi assignet, quam quo Synodus eam contigisse censuit. Nam cum hæc XI. Kal. Apriles seu XXII. Martii definiat, Langius nihilominus Christum II. die Aprilis passum & V. resuscitatum esse asserit *p.* 413. 415. atque XI dierum spatio discrepat. Si verum dixit Synodus, quando Christum quarto die ante Dominicum passum esse asseruit, cur non & verum dixit, quando eum XI. Kal. Apriles passum esse asseveravit? At posterius hoc Langio ad gustum non est. Quomodo itaque quoad prius Synodi auctoritate commendare poterit? Veniam nobis dabit Langius, quod sicut ipse Synodo in hoc fidem derogat, ita nos in utroque falsam eam fuisse existimemus, si modo id definivit, quod Langio arridet. Quare nec aliæ ejus sanctiones vel a Romano Episcopo, vel ab Ecclesia approbatæ sunt, quam ea sola de Paschatis celebratione in XIV. Luna interdicta, & in solo die Dominico collocata. Reliqua, quæ incidentia dici possunt, partim perspicue falsa, partim dubia, & Ecclesiasticis Canonibus contraria, nullius auctoritatis existunt. Ita fere judicat Petavius, & recte, *loc. cit. p.* 200. Hinc & Henr. Spondanus Appamiarum Episcopus *in Epit. Annal. Baronii ad A. C.* 34. *n.* 44. *Acta illa Synodalia depravata esse* pronunciat, *nec Victorem aliquid ex ea Synodo firmasse, præter quod statutum est de Pascha non ritu Judaico celebrando.* Adeoque patet, quod hæc antiquæ Ecclesiæ opinio dici non possit, quod tamen Langius perperam inde colligit. Declarabimus enim infra, unanimem Patrum in heroicis primæ Ecclesiæ seculis sententiam fuisse eam, quæ communiter hactenus ab omnibus recepta est. IV. Observamus Langium sine omni evidente ratione id toti Synodo, & ceteris Palæstinæ Episcopis, tribuere, quod tamen auctor ipsius Beda alibi soli Theophilo adscribit. Allegat Langius verba illius fragmenti, *passus namque Dominus ab XI. Kalendas Apriles, qua nocte ab Judæis est traditus, & ab VIII. Kal. Apriles resurrexit*, ac si totius Synodi & omnium in ea congregatorum Patrum difinitio esset. Sed quis hoc ipsum certo docuit? Beda sane contrarium alicubi innuit. Citat saltem Langius Bedæ lib. *de Temporum Ratione c. XLV.* At cur alium

ipſius librum de Æquinoctio Vernali omni mentione dedignatus eſt? Cum tamen hic Beda longe planius, & quaſi ex inſtituto, controverſiam iſtam de Paſchate, ejusque deciſionem a Synodo Cæſarienſi datam, proponat: illic autem in loco a Langio allegato ſtrictim ſaltem & ὡς ἐν παρόδῳ Theophili ſententiam commemoret, quod cuivis utrumque locum conferenti facile pateſcit. In libro enim de *Temp. Rat. cap.* 45. cujus titulus eſt *de Annis Dominicæ Incarnationis*, cum de anno ac die paſſionis Chriſti agit, etiam Theophili opinionem a ſua diverſam ex incidenti ſaltem refert. At in altero libro de Æquinoctio Vernali peculiarem titulum habet *de Ordinatione feriarum Paſchalium per Theophilum Epiſcopum Cæſarienſem &c.* & ex profeſſo Synodi hujus occaſionem, indictionem, conventum Patrum, eorundem de controverſia Paſchali diſputationem, rationes ultro citroque productas, & deciſionem denique ſecutam ordine percenſet. Sed prudenter egit Langius, dum eum locum ſilentio preſſit, quem ſibi non ſatis commodum, aut ſcenæ ſuæ faventem deprehendit, uti mox clarius oſtendemus. Jam hoc ſaltem ex eo loco Bedæ de Æquin. Vern. exhibemus, quod diſerte Theophilo cum aliis Concilii Patribus diſputanti tribuat, quod pro Paſchatis termino definiendo hanc rationem e die paſſionis Chriſti attulerit. Nam poſtquam variam Patrum Synodicorum per quæſita & reſponſa συζήτησιν deſcripſit, ſubjungit: *Theophilus dixit, ecce impium non eſt, ut paſſio Dominica, tantum ſacramenti myſterium, extra limitem excludatur: Paſſus namque Dominus ab undecimo Calendarum Aprilis &c.* Equidem non diffiteor, quod in eo, quem Langius laudat, loco, Beda Theophilum in Epiſtola Synodica, quam una cum ceteris Palæſtinæ Epiſcopis adverſus Quartadecimanos ſcripſit, ita dixiſſe referat. At cum in alio loco a nobis producto hæc verba ſoli Theophilo cum aliis Patribus in Synodo diſputanti adſcribat, manifeſtum eſt, aut Bedam ſecum pugnare, fidemque adeo non mereri; aut ſi fides ei haberi debeat, potius eo in loco verum dixiſſe exiſtimandum eſſe, ubi accuratius & καθεξῆς rem perſequitur, quam ubi fortuito ſummam rei proponit. Sicut autem in omnibus Conciliis non omne illud pro fidei dogmate haberi debet, quod in Actis ab uno vel altero Patrum prolatum conſignatur: ita & in hac Synodo rationes quædam privatim ab Epiſcopis allatæ ſunt, quibus ſententiam ſuam illuſtrarent, quæ non ipſæ inter fidei decreta cenſendæ, nec cum totius Synodi definitione confundendæ ſunt. An & illam Epiſcoporum rationem pro Paſchate die Dominico celebrando adductam pro decreto Synodali agnoſcet Langius, qua inter

ter diei Dominici benedictiones etiam hanc collocant, *quod in illo de terra Ægypti, velut de tenebris peccatorum, quasi per fontem baptismi, per mare rubrum populus fuisset liberatus?* Sed unde habent Patres Synodici, quod id die Solis contigerit? Ipse Langius iis contradicit *p.* 264. dum *populum ex Ægypti servitute feria sexta egressum esse* e Seder Olam ostendat. Nec etiam percipio, quid sibi velit illa eorundem ratio, qua quartam diei Dominici benedictionem constituunt illam, qua Moses mandat ad populum: *sit vobis observatus dies primus & novissimus.* Quid hoc sit, aut unde petitum, nescire me profiteor. Alia æque incerta omitto. Existimaverit itaque hoc Theophilus: non tamen sequitur, eum cum universa Synodo id existimasse, quod Langius pronunciat *p.* 383. V. Si Theophili solius hæc assertio fuit, quod Christus XI. Kal. Apriles passus sit, & VIII. Kal. surrexit, uti omnino videtur, quis ille quæso est, ut toti orthodoxæ antiquitati, & universæ Patrum nubi, obloquatur? Obscurus is Pater est, nulloque ad posteritatem transmisso ingenii aut eruditionis monumento clarus. Hieronymus *in Catalogo Script. Eccles. c.* 43. ejus mentionem faciens, nihil ab ipso scriptum refert, præter Epistolam Synodicam, quam, an unquam viderit aut Beda, aut ejus Scholiastes, Monachus ille Ramesiensis, merito dubitare licet. In *Bibliotheca Patrum* Margarini de la Bigne nihil exstat, quod Theophilum istum auctorem habet. Nec Bellarminus, diligens alias Patrum scrutator, in libello *de Script. Eccles.* ejus vel verbulo meminit. Theophilus ille in eadem Synodo, referente Beda, inter alia adversus ceteros Episcopos ratiocinatur, quod e mense primo, initio mensium, vix ullus certus dies solennitati Paschali assignari queat, *quia omnes triginta dies a Domino consecrati sunt.* An vero & hoc pro decreto Synodico habebit Langius? Non opinor, nisi non minus secum, quam cum omni veritate ac ratione, pugnare velit. Æque tamen hoc Theophilo tribuit Beda, ac illud quod statim subjungit de passionis Dominicæ die, quod tanto conatu a Langio urgetur. Temere proinde asserit Langius *p.* 384. *antiquissimas Palæstinæ Ecclesias hanc opinionem tenuisse, quod Christus die Jovis sepultus insequente Solis resurrexit.* Nam Theophili πρόβλημα hoc fuit, si ullius fuit, non Synodi aut Ecclesiarum Palæstinæ, nisi omnia, quæ adduximus, nos fallant. VI. Si Theophilus hoc, quod Langius vult, asseruit, nempe *Christum quarto ante Dominicum diem passum fuisse*, vel *quarto post passionem die resurrexisse*, enormiter is erravit, & falsum dixit, quia divinis Scripturis e diametro

con-

contrarium protulit. Supra enim e Christi, Angeli & Apostolorum testimoniis fallere nesciis probavimus, Servatorem tertio post passionem die resurrexisse, adeoque tertio ante resurrectionem die passum ac sepultum fuisse. Si Synodus idem credidit, quod nos nobis non persuademus, ea quoque exorbitavit & falsa fuit. Hic enim valet illud, si usquam, quod Langius ipse *p.* 354. inculcat: *Verbum Domini veritas est, & omnis homo mendax.* Quis eo impudentiæ progressum se ostendet, ut clarissimæ sacrarum literarum auctoritati fanaticum hominum glossema præferre sustineat. Cedat divinæ veritati quidquid humana φαντασία comminiscitur, nec certis incerta obstrepant. VII. Observamus nondum liquido constare, quænam fuerit Theophili Cæsariensis hac in parte opinio, nec secure adeo hanc ei sententiam tribui posse, quam ipsi Langius adscribit. Nam Beda, qui solus hic Langio præivit, sibi non constat, nec certum propterea ipsum ea de re reddere potuit. Equidem in libro a Langio citato, nempe *de Temp. Rat. c.* 45. ita ejus opinionem refert, quod *passum Dominum ab XI. Kal. Apriles, qua nocte a Judæis traditus est, & ab VIII. Kal. April. resurrexisse*, asseruerit. At in altero, quem nos allegavimus, libro, de Æquinoctio Vernali, aliter ipsius sententiam exhibet, nimirum quod dixerit: *Passus namque Dominus ab undecimo Kalendarum Aprilium, qua nocte a Judæis traditus est, & ab septimo Kalend. resurrexit &c.* Vides manifestam discrepantiam. Si dixit Theophilus, quod eum Beda hic dixisse perhibet, *passum esse Christum XI. Kalend. April. & VII. Kalend. resurrexisse*, absurdissimum fuit ipsius effatum, nec ipsi Langio ullo modo placere potest. Sic enim Christum quatuor integras noctes & tres solidos dies naturales cum parte quarti in sepulcro transegisse, adeoque non feria quinta seu die Jovis, sed feria quarta seu die Mercurii mortuum eum ac sepultum fuisse, statuit. Nam inter undecimum Kalendas Apriles, quo juxta hæc Theophili verba mortuus est Christus, & inter Septimum Kalend. quo resurrexit, tot omnino, quot diximus, noctes ac dies intercedunt. Hoc autem si Theophilus opinatus fuit, ne hilo id Langium juvat, nec cum ipsius assertione convenit, ut omnibus patet. Sed dicet forte Langius, mendum esse in loco Bedæ a nobis producto, & pro VII. rescribendum VIII. ut Christum VIII. Kalendas Apriles resurrexisse Theophilus pronunciaverit. Ita quidem librarii hic errorem agnoscunt post alios Petavius *Anim. Epiph. p.* 171. & Spondanus *A. C.* 34. *n.* 45. Sed quis mihi certo persuadebit, hunc locum esse corruptum, alterum autem non item? In editione Bedæ

Ba-

Basileensi per Joannem Hervagium A. 1563. facta, qua ego usus sum, numerus ille, quem vitiosum esse clamitant, non nota Romana, uti altero in loco, sed plenis literis ac syllabis expressus est, atque ita scriptus: *ab septimo Kalend. resurrexit.* Typothetæ itaque error hic nullus videtur. In MS. autem codice mendam fuisse unde constat? Si enim integre per literas scriptus fuit numerus, vix sphalmatis ibi suspicio locum habuit: sin vero per notam Romanam (VII) expressus fuit, error quidem animo præsumi posset; at Typographus eundem plenis literarum figuris vix repræsentasset, sed illo potius modo, quo eum repererat. Verum callide fecit Langius, quod hoc ulcus non tetigerit. Eam forte saniem erupturam prævidit, cui ipse mederi non valeret. Apparet enim hinc, aut Theophilum sibi contradixisse, adeoque falsum fuisse, aut Bedam ita in hujus sententiæ descriptione a semetipso discrepare, ut quid tutius sequaris, nescias. Quod si autem omnino librarii mendum in alterutro locorum Bedæ statuendum sit, proclivius erit illud in loco a Langio allegato suspicari, cum ibi notæ numerales occurrant, quas describenti facilior est lapsus, quam ei, qui integras literas exhibet, ut notorium est. VIII. Si vel vitiosus sit locus ille Bedæ, quem nos produximus, & recte satis sese habeat ille alter, quem Langius attulit (δαψιλέστεροι enim erimus) non difficile tamen erit, ita Theophili sententiam explicare, ut nihil adeo incommodi foveat; sed prope a nostra & antiqua absit, nec Langio ullo modo faveat. Dicit Theophilus in verbis a Langio citatis: *passus est Dominus ab XI. Kal. Apriles, qua nocte a Judæis est traditus, &c.* Observetur, quod non ajat crucifixum, mortuum aut sepultum esse Dominum ab XI. Kal. Apriles, sed saltem *passum*, idque *ea nocte, qua a Judæis traditus est.* Intelligit autem sine dubio initium passionis, quæ vespera XI. Kal. Apriles secuta incepit, dum agonem in horto subiit, & demum captus ac ad magistratus abductus est. Indicant hoc verba: *qua nocte a Judæis est traditus.* Quod enim Theophilus Christum crucifixum ac mortuum fuisse non XI. Kal. Apriles, sed X. Kal. crediderit ac asseruerit, id e clarissimo Bedæ loco in eodem libro de *Temp. Rat. c.* 65. evidenter patet, quem si Langius evolvisset, melius sibi consuluisset. Ita autem habet ille: *Sexta die animalia terrestria, & ipsum hominem formavit Adam, de cujus latere dormientis matrem omnium viventium produxit Evam, quæ nunc quantum mihi videtur esse credibile, decima Kalendarum Aprilium dies appellatur. Unde merito creditur, si non verior sententia vincit, quod beatus Theophilus cum ceteris*

 non

non ſolum Palæſtinæ, ſed & permultis aliarum regionum Epiſcopis, de Paſcha diſputans ſcripſit, eodem decimo Kal. April. die Dominum fuiſſe crucifixum. Decebat enim una eademque non ſolum hebdomadis, ſed & menſis die ſecundum Adam pro generis humani ſalute vivifica morte ſopitum, de productis e latere ſuo ſacramentis cœleſtibus ſponſam ſibi ſanctificare Eccleſiam, qua videlicet die primum Adam, patrem videlicet humani generis, ipſe creaverat, eique de latere coſtam tollens ædificavit mulierem, cujus adjutorio genus propagaret humanum. Ecce hic Langio ſelectiſſimum ipſius teſtem Theophilum aperte in os contradicentem! Si crucifixus eſt Chriſtus X. Kal. April. ut hic ait Theophilus, & VIII. Kal. reſurrexit, ut in verbis a Langio adductis ipſum aſſerentem vidimus, certe Chriſtus non niſi duabus noctibus, & uno die naturali integro, in ſepulcro fuit, & non quarto, ſed tertio poſt paſſionem die, e tumulo ex mente Theophili prodiit. Nam inter X. Kal. & VIII. Kal. unus ſaltem dies cum duabus noctibus intercedit. Imo ſi recte rem narrat Beda, diſerte Theophilus cum ceteris Synodi Patribus Chriſtum feria ſexta, ſeu die Veneris, crucifixum & mortuum eſſe aſſeruit, ea ſcilicet ipſa hebdomadis die, qua Adam conditus eſt, quæ omnino fuit feria ſexta. Atque ea ratione Theophilus Cæſarienſis clientem ſuum Langium non modo deſerit, ſed & cauſæ, ad cujus patrocinium advocabatur, διαῤῥήδην adverſatur, & longe veriſſimum ſimul ac vulgatiſſimum perhibet. Aut igitur Beda ſecum pugnat, adeoque fide excidit, aut ipſe Theophilus non unam opinionem amplexus, & conſequenter in aliqua e diverſis falſus eſt. Sed Bedam ſibi relinquemus. Theophilum ſibi contraria dixiſſe veriſimile non eſt. Nulla enim nos eo neceſſitas cogit, id ipſi vitii ut imputemus. Conciliandus itaque ſecum eſt, & dextra interpretatio adhibenda. Cum habeamus clarum Bedæ de ipſius nobiſcum ὁμοψηφία teſtimonium, alienam ipſi ac abſonam opinionem tribuere iniquiſſimum eſſet. Nec negare poterit Langius, idem credidiſſe ac dixiſſe Theophilum, quod nos jam cum univerſa Eccleſia tuemur, niſi Bedæ fidem prorſus convellere, ſicque ſua propria munimenta deſtruere velit. Si autem hæc genuina ipſius ſententia fuit, alia ipſius verba prima fronte diverſa ad hanc erunt menſuranda. Cum vero dicit *Chriſtum ab XI. Kalend. Apriles eſſe paſſum*, intelligit procul dubio, uti ante innuimus, paſſionis Chriſti exordium, quod ab XI. Kalend. April. dependet, ſeu a fine diei iſtius ſub noctem, quæ mox ſucceſſit, inivit, cujus complementum demum, ipſa ſcilicet crucifixio & mors, poſtridie X. Kal. April. inſecutum

cutum

cutum eſt. Sic Bedæ *ab* idem poteſt eſſe ac *poſt*, ut ſenſus ſit, Chriſtum ſtatim poſt undecimum Kal. Apriles exactum paſſioni ſe accinxiſſe ac obtuliſſe. Quod autem reponit contra Petavium Langius de eadem vocula *ab*, quod *ea mox apud Bedam repetatur, ubi de reſurrectione Chriſti loquitur, ac ibi tali in ſenſu accipi nequeat:* ad illud forte reſponderi poterit, quod imperiti librarii culpa factum ſit, ut dum priori numero (XI) præfixam videret hanc particulam *ab*, eandem quoque ad ſequentem notam numeralem (VIII) de ſuo adjecerit, parem utrimque rationem eſſe arbitratus. Atque ſic vera lectio loci hæc eſſet, expuncto poſteriori *ab: Paſſus eſt Dominus ab XI. Kal. Aprilis, & VIII. Kal. Apr. reſurrexit.* Nihil autem ἄτοπον ſenſit aut dixit Theophilus, ſi ejus enunciatio hoc modo explicetur. Quod ſi Langio ad palatum non ſit, doceat me ipſe, quomodo Theophilum cum ſemetipſo conciliandum eſſe exiſtimet, niſi Bedæ fidem derogare velit, quod per me ſane licet. Idem enim mihi jus concedet, ut ejuſdem auctoritatem ab ipſo productam ſpernam, quo is verbis ejus a me allegatis minus pretii ſtatuet. Præſertim cum clariſſime his indicet, eam fuiſſe Theophili Cæſarienſis de die paſſionis Chriſti ſententiam, quod eum decimum Kal. Apriles & feriam ſextam exſtitiſſe putaverit. Scholiaſtes Bedæ, Monachus Rameſienſis, Theophili mentem e verbis Bedæ non percepit; ſed paſſionis initium, quod ille in animo habuit, cum ipſa crucifixione ac morte confudit, ac abſurdum inde ſenſum collegit. Plures autem doctiſſimi viri ita Epiſcopi iſtius Cæſarienſis verba acceperunt, ut iis Chriſtum XXIII. Martii mortuum, ac XXV. Martii reſuſcitatum, aſſeruiſſe ipſum cenſuerint. Sic Tirinus *in Chron. Sac. c.* 47. Petavius in *Rat. Temp. P.* 2. *lib.* 4. *c.* 4. & *in Anim. Epiph. p.* 171. Spondanus *ad A. C.* 34. *n.* 45. & alii. Fallor, an & Langius incautus ſe iſtis caſſibus implicuit? dum ajat *p.* 383. *Theophilum Martii XXIII. ideo terminum Paſchalem eſſe voluiſſe, quod iſto die Chriſtus paſſus ſit.* Infero ego, ſi Theophilus Chriſtum XXIII. Martii paſſum eſſe judicavit, utique X. Kal. Apriles, non XI, paſſioni σωτηρίῳ aſſignavit. Nam XXIII. dies Martii eſt ipſe X. Kal. Apriles, & eo anno fuit feria ſexta, cum VIII. Kal. April. quos ille reſuſcitatum Dominum credidit, fuerit feria prima, ſeu dies Solis, de quo nemo dubitaverit. Elabendi rimam nullam hic reperiet Langius, niſi preli errorem accuſet. Sed nos latius hic excurrimus. Satis ſuperque probatum eſſe opinamur, Theophili hujus ſententiam inepte a Langio ad partes vocari. Potuiſſemus ſimpliciter tum Synodi, tum Theophili, auctoritatem rejicere, il-

iis, quas ſat prægnantes attulimus, rationibus inducti, ſicque tota res ſufficienter expedita fuiſſet. Ea tamen fuſius attexere haut piguit, quæ non modo incertum ac lubricum, ſed & vanum ac frivolum eſſe illud, quod hic quæſivit, præſidium oſtenderent. Perſuadeat iis Langius, qui cerebrum in calcaneo gerunt, ſe non vulgare hic antiquitatis mantelum inveniſſe. Nos profecto

Non obtuſa adeo geſtamus pectora Cimbri.

Verum alterum jam ejus teſtem Chryſoſtomum examinemus. Hunc producit *p.* 384. dum ait: *Tres quoque dies in ſepulcro manſiſſe Chryſoſtomus aſſerit, ſicut ex iis verbis, quæ antea citavimus, liquet.* Quænam autem ſunt iſta verba? Nulla reperio præter ea, quæ paulo ante *p.* 382. allegaverat, hunc in modum concepta: οὐ γὰρ εἶπεν ἐν τῇ γῇ, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἵνα καὶ τὸν τάφον δηλώσῃ, καὶ μηδεὶς δόκησιν ὑποπτεύσῃ. καὶ τρεῖς δὲ ἡμέρας διὰ τοῦτο συνεχώρησεν, ἵνα πιστευθῇ ὅτι ἀπέθανεν. οὐ γὰρ τῷ σταυρῷ αὐτῷ μόνον βεβαιοῦται, καὶ τῇ πάντων ὄψει, ἀλλὰ καὶ τῷ χρόνῳ τῶν ἡμερῶν. Quis ex his τοῦ Χρυσορρήμονος verbis illud vel ulla veri ſpecie exſculperet, quod Langius exprimere conatur? Qua felicitate ac dexteritate ante Ignatium ac Hieronymum allegavit, uti *cap. III.* vidimus, eadem hic Chryſoſtomum ad partes vocat. Per DEUM te, Langi, immortalem obteſtor, ut oſtendas, quis vel unicus orationis Chryſoſtomianæ apex id indigitet, quod tantum is moræ Chriſti in ſepulcro ſpatium attribuerit, quantum tu fingis. Ne per ſomnium quidem id diſertiſſimo Patri in mentem venit. Adivi ipſum non ſine ſollicitudine, rogavi ſententiam: ſed nihil plane in tui favorem pronunciavit. In eo, quem allegas, loco, nempe *Homil. XLIV. in Matthæum*, contra inſanos Marcionis aſſeclas diſputat, & totus in eo occupatur, ut oſtendat Chriſtum revera, & non apparenter ſaltem, ut ille impie fingebat, mortuum ac ſepultum fuiſſe. Quæ hanc ipſius ῥῆσιν ſtatim ſequuntur, id evidenter docent. Subjungit enim: εἰπὲ γάρ μοι, φαντασίᾳ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις τοῦτο εἰπεῖν. οὐκ οὖν οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. οὐ γὰρ δήπου ὁ μὲν τύπος ἐν ἀληθείᾳ, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐν φαντασίᾳ. *Dic mihi, quæſo, fictone ſermone putas in ventre ceti Jonam fuiſſe? nec potes id quidem dicere: quare nec Chriſtum in corde terræ fuiſſe negandum tibi eſt. Non enim fieri poteſt, ut veritatis figura procul a figmento ſit, veritas autem falſa imagine involvatur.* Mox addit: ὅθεν δῆλον, ὅτι τέκνα τοῦ Διαβόλου εἰσὶν οἱ τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες, ταῦτα ἐξαλείφοντες, ἅπερ ὥστε μὴ ἀφανισθῆναι μυρία ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, καὶ ὥστε ἀφανισθῆναι

θῆναι μυρία ἐσπέδασεν ὁ Διάβολ☉. τὸν ςαυρὸν λέγω καὶ τὸ πάθ☉. *Unde patet, Diaboli discipulos esse omnes, qui Marcionis morbo laborant, cum hæc non credant, quæ ne oblivioni traderentur, mille sacramentis effectum a Christo est, & quæ maxime Diabolus delere oblivione conatur, crucem dico & passionem.* Ad hunc itaque scopum ea etiam verba collimant, quæ a Langio citantur, & Aniano interprete ita Latine sonant: *Non enim, ait, in terra, sed in corde terræ, ut & sepulcrum denotet, & nemo apparentiam fuisse suspicetur. Tribus autem diebus mortuus esse voluit, ut nemo mortuum esse ambigeret. Non enim cruce solum, & visu omnium qui tunc aderant, verum etiam dierum numero mortem confirmat.* Quis non videt, quo tendat oratio ȣ παγχρύσȣ ςόματ☉? Mortem Christi & sepulturam veram ac realem fuisse, non apparentem aut imaginariam, omni conatu probat. Ut autem omnem φαντασίας suspicionem amoveat, verba Christi urget, quæ triduanam ejus in sepulcro moram indicant. Dicit, quod Christus hac fini τρεῖς ἡμέρας συνεχώρησε, *ut crederetur vere mortuus.* Non disputabo an verbum συγχωρεῖν, quo utitur Chrysostomus, eum præcise sensum habeat, quem Langius inde exprimit, nempe ut *mansionem in sepulcro* designet. Generalior certe est ejus significatio, quam ut adeo restringi queat. Veluti enim laxe alias quamvis *concessionem* notat, ita hic convenienter reddi posset: *tres dies concessit, ut crederetur vere exspirasse.* Verum cum in sensu non magna disparitas emergat, de verbis non litigabimus. Id discere cuperem, quæ Logica hanc consequentiam Langio monstraverit: *Chrysostomus tres dies in sepulcro mansisse Christum asserit*, Erg. tres dies naturales singillatim & tres noctes singillatim ipsius moræ in corde terræ tribuit. Aut plane ἀπαιδεύτως locum hunc allegavit, aut talem inde conclusionem elicere debuit. Sed a beatissimi Doctoris mente alienissimum id fuit. Dicit is *Christum tribus diebus mortuum esse voluisse*, & quidem verissime, cum tribus diebus civilibus, seu tribus νυχθημέροις, omnino in morte Servator manserit, ut *Cap. IV.* probatum dedimus. Trium noctium nullo apice meminit ὁ Χρυσοῤῥήμων. Imo luculenter ostendit, quid per Christi τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας *Matth. XII*, 40. intelligendum sit, nempe tres dies ἁπλῶς, seu triduum civile, vel τρία ἡμερονύκτια. Minus dicit quoad externam verborum speciem, quam ipse Christus dixerat: & Langius tamen ejus orationem tanquam ἐμφατικωτέραν ad Christi verba clarius explicanda adhiberi posse putavit. Nihil ulterius indicat, quam ipse Christus *Joh. II*, 19. asseruerat, se nimirum templum corporis sui ἐν τρισὶν ἡμέραις resuscitaturum.

Hinc addit, *Chriſtum dierum numero mortem confirmaſſe.* Nempe tres illi dies civiles, quorum unum integrum, duorum partes, in tumulo tranſegit, ipſum vere mortuum fuiſſe contra Marcionem declarant. Si quid Langio conſonum dixiſſet Chryſoſtomus, non tres dies abſolute nominaſſet, ſed vel totidem noctes adjeciſſet, vel aliam notam διακριτικὴν appoſuiſſet, qua dies naturales, non civiles, deſignarentur. Sed nihil tale in facundiſſimi Patris ῥήσει occurrit. Cur ne verbulo id probare conatus eſt Langius, Chryſoſtomum tres dies naturales a noctibus diſtinctos intendiſſe? an ſtipites & fungos nos eſſe credidit, quibus, quidquid ipſe ſomniaret, nullo negotio perſuaderi poſſet? Sed vidit ſine dubio ipſe, niſi nihil plane vidit, nullis id fidiculis Chryſoſtomo exprimi poſſe. Voluit nihilominus aliquid proferre, licet futile, ne nihil protuliſſe videretur. Tres illos dies, quos morti Chriſti tribuit doctiſſimus Pater, nempe civiles ſeu artificiales, in mora Servatoris tumulo clauſi ſupra evidenter demonſtravimus. Jamque Langio gratias agimus, quod tam nobis per omnia faventem ac exacte conſentientem Chryſoſtomi interpretationem ſuppeditaverit. Nihil enim afferri poterat, quod melius nobiſcum conveniret. Miror autem Langium non & Epiphanii dextram prenſaſſe, ejuſque ſuffragium imploraſſe, cum is non minus, quam Chryſoſtomus, tres dies in ſepulcro manſiſſe Chriſtum aſſerat. Nam *Hær. XLII. n* 74. ſepulturam Chriſti τοῦ σώματος τὴν τριήμερον θέσιν vocat, & *n.* 76. Servatorem τριήμερον μεταξὺ νεκρῶν γεγεννῆσθαι addit. Idem in Ἀνακεφαλ. *T. II. l.* 3. *n.* 9. corporis Chriſti ἀψύχου μείναντος τὸ τριήμερον ἄπνου τε καὶ ἀκινήτου mentionem facit, & ſæpe Chriſtum ἀνίςασθαι τριήμερον aſſerit. Plus certe non dixit Chryſoſtomus, quando Servatorem τρεῖς ἡμέρας συγχωρῆσαι ait, quam Epiphanius, dum triduanam corporis ipſius exanimis in ſepulcro inter mortuos moram toties inculcat. Uterque autem triduum civile, ſeu tria νυχθήμερα, eaque non ſolida & integra, manifeſte intelligit. Non enim ita inſanivit Epiphanius, ut quia Chriſtum τριήμερον in ſepulcro jacuiſſe dixerat, ideo tribus diebus naturalibus & tribus noctibus ibi delituiſſe eum crediderit. Exiſtimavit enim extra controverſiam Cyprius ille Pater, & quidem veriſſime, Chriſtum feria ſexta ſeu die Veneris crucifixum ac ſepultum fuiſſe, & feria prima ſeu die Solis reſuſcitatum, ut ſuo loco oſtendemus. Quod ipſe Langius quoque non negat *p.* 384. dum *Epiphanium communem aliis errorem* (Langius, veram veteremque ſententiam *errorem* appellans, ignoſcat nobis, ſi ejus falſam novamque opinionem pro delirio habeamus) *ſecutum eſſe, & Chriſtum feria*

VI.

VI. passum dixisse, pronunciat. Idem de Chrysostomo etiam demonstrabimus, quod is antiquæ ac communi sententiæ, non minus quam Epiphanius, adhæserit. Manifestum simul evadet, quanta Aureo Ori per Langium fiat injuria, dum invitus ille & obtorto quasi collo in perversæ opinionis consortium rapiatur. Paucula saltem ipsius documenta lustremus. Unum antea *cap. IV. ex Homil. XC. in Matth.* adduximus, ubi Christum celerius, quam promiserat, surrexisse asseruit. In eadem Homilia mox ab initio verba Christi ad Jonæ typum spectantia ita accipit, ac si eadem essent cum aliis illis, ubi μετὰ τρεῖς ἡμέρας omissa noctium mentione dicitur: ἄξιον δὲ κἀκεῖνο ζητῆσαι, ποῦ εἶπεν, ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι; οὐ γὰρ εὕροι τίς ἂν οὕτω σαφῶς εἰρημένον, ἀλλ' ἢ τὸ τοῦ Ἰωνᾶ παράδειγμα. At quomodo ea verba μετὰ τρεῖς ἡμέρας *Marc. VIII*, 31. intelligenda sint, supra abunde est declaratum. In *Sermone LXXXII. in Matth. XXVI.* statim a principio diem illum, quo Discipuli accessere Christum, quærentes ubi Pascha sibi parari vellet, quem Euangelista (*commate* 17.) *primum Azymorum* vocat, Chrysostomus *quintum Sabbati* appellat: τῇ γὰρ πέμπτῃ τοῦ σαββάτου προσῆλθον. καὶ ταύτην ὁ μὲν τὴν πρὸ τῶν ἀζύμων καλεῖ, τὸν καιρὸν λέγων καθ' ὃν προσῆλθον. Ecce feriam quintam septimanæ fuisse dicit eam, qua Discipuli Christum de præparando Paschate interrogarunt. Inter omnes autem constat, eo die hoc gestum fuisse, qui diem passionis Christi proxime præcessit. Probat hoc manifesta Euangelicæ narrationis series, nec ipse id Langius inficiari poterit. Si ergo feria diem σταυρώσιμον antegressa Chrysostomo fuit ἡ πέμπτη τοῦ σαββάτου, i. e. *feria hebdomadis quinta*, Erg. eidem necessario feria proxime secuta, qua crucifixus est Dominus, feria sexta judicata fuit, seu dies Veneris, quod Langio aperte contrariatur. Inter *Homilias* ejusdem *T.* 5. *Edit. Savil.* una exstat, cujus titulus est: *In proditionem Judæ, item in Pascha traditionem mysteriorum, nec non de acceptæ injuriæ oblivione*, τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πεμπτάδι, i. e. *sancta & magna feria quinta.* Proditionem Judæ Paschatisque Dominici mactationem pridie quam Christus crucem adscenderet, contigisse, nemo negaverit, nisi qui Euangelistis fidem derogare non erubuerit. Si autem hæc in feria hebdomadis quinta collocavit Chrysostomus, passionem postridie insecutam in feria sexta inevitabili necessitate ponere debuit, nisi duorum dierum gesta in unum compingere voluerit, quod sine absurditate ne cogitari quidem potest. Omnes proinde vident, quam belle Chrysostomo cum Langio conveniat. Chrysostomus Servatorem feria sexta mortuum ac crucifixum esse

cen-

censuit, Langius id præcedente quinta accidisse pertendit. Gratuletur jam sibi Langius de insigni hic reperto patrono, credantque id illi, qui τῇ ἀμετρίᾳ τῆς ἀνθολκῆς sunt siderati. Solum ipsum modo secum spatiari cernimus, tam duce qui præeat, quam milite, qui signa sequatur, destitutum. Qui Scripturam & veritatem dereliquit, hunc Patres universi merito deserunt. Nuda qui claudat latera, neminem usquam, nisi multum fallor, consequetur.

CAPUT VI.

Argumenta e Scriptura pro antiqua veraque sententia firmanda afferuntur. I. E locis, ubi tertio die *Christus surrexisse perhibetur. II. E nomine* Parasceves *diei Passionis tributo. Ejus propria significatio ostenditur. Item ex appellatione* προσαββάτου *Marc. XV, 42. quæ & explicatur. III. Quia Pascha eo anno in Sabbatum incidisse memoratur.* Sabbati *notio quid primario designet? Locus Johan. XIX, 31. exponitur.* Μεγάλη ἡμέρα *quid? IV. E verbis Lucæ XXIII, 56. Unicum Sabbatum Christus in tumulo, & mulieres in otio exegerunt. Locutio* διαγενομένου τοῦ σαββάτου *apud Marcum declaratur, ut & alia apud Matthæum* ὀψὲ σαββάτων. *V. E duorum Discipulorum verbis Luc. XXIV, 21. quorum vis exprimitur. VI. E characterismo diei* Pentecostes. *Missio Spiritus S. die Dominico facta, nec non ipso Pentecostali festo.* Lud. Capelli *opinio refellitur. Item* Langii *de solennitate Karæorum. Epocha Pentecostalis explicatur & applicatur. Quale e calculo subsidium petatur? Cur Christus alio die, quam Judæi, Pascha comederit? &c.*

Rationes Langii, quas pro novo dogmate statuminando adducere potuit, satis lustravimus, ac dilutas remisimus. Scripturam ab inepta ejus allegatione vindicavimus. Personatis ipsius testibus larvam quoque detraximus. Nihil omisimus, quod vel tenuissimam morbidæ fronti cerussam inducere posset. Illud jam superest, ut antiquam ac verissimam totius Christianæ plebis sententiam iis argumentis firmemus, quorum robore septa, immota ac inviolabilis persistat. Equidem nulla nobis necessitas imponere videtur, novis id probationibus ut communiamus, quod vetustissima possessio, & tot seculorum præscriptio, extra omnem fere dubitationis aleam constituit. Facile sufficere poterat, causas pro innovatione

vatione allatas rejecisse, & vanitatis coarguisse, ut novitas his fulcris spoliata sponte corrueret. Verum quo & Langio satisfaciamus, & æquo ac cordato lectori omnem scrupulum eximamus, selectiora momenta proponemus, quæ communem eam de die passionis Christi assertionem non *sola consuetudine firmatam* fuisse, uti Langius cavillatur, aut in *nudis ac vanis multorum opinionibus* præsidium habuisse; sed manifesta SS. literarum veritate nixam fuisse, ad oculum ostendent. Falsitatis simul convincemus illud Langii effatum *p.* 354. *neque enim vel Scripturis vel consentiente Patrum auctoritate dogma hoc Scripturis plane adversum firmatur.* Contrarium enim evidenter patescet, tum e clarissimis sacri Codicis documentis, ac rationibus, tum e certa Christi in ultima hebdomade σαυρωσίμῳ, actorum ac gestorum serie atque ἀκολουθίᾳ, in Historia Evangelica accurrate consignata, tum denique e totius antiquitatis, & veterum Ecclesiæ luminum unanimi consensu, quibus argumentis qui refragari voluerit, cum humanitate ac Christiana pietate pudorem exuisse censendus est. Brevitati autem, quoad fieri potest, summæ operam dabimus, ne in nimiam molem hæ pagellæ excrescant. E Scriptura primum rationes deprompturis, initio ipsius Christi, Angeli ac Apostolorum testimonia probationem omni exceptione majorem subministrant. Ea supra *Cap. IV.* ursimus, loca manifesta indicavimus, nervumque eorundem non obscure repræsentavimus. Quæ ibi diximus, hic otiose non repetemus. Nemini dubium esse poterit, quin si Dominus *tertio* post passionem *die* resurrexit, quod ἀναντίλεκτοι isti testes perhibuerunt, veritati divinæ palam repugnet, quicunque *quarto* demum post mortem toleratam *die* Servatorem resuscitatum asserat. Neque enim simul consistere possunt hæc enunciata, *Christus tertio post passionem die resurrexit*, & *Christus quarto postquam mortuus fuerat die in vitam rediit.* Prius rotundis verbis affirmarunt Servator, Angelus & Apostoli. Posterius Theophilo Cæsariensi tribuit Langius, ipseque probat ac tuetur, uti antea ostendimus *p.* 58. Aut igitur illi fefellerunt & falsi sunt, aut hic. De illis id fingere impium ac blasphemum est. Ergo de hoc id ut statuamus, necessarium apparet. Hic fateor me illam in Langiano dogmate periculosam absurditatem deprehendere, quam initio, cum ejus considerationem aggressus sum, non animadverti. Non enim putaram, eo temeritatis progressurum fuisse Langium, ut contra claram Scripturæ literam *quarto* demum *die* post gustatam pro nobis mortem resurrexisse Servatorem asseveraret. At diserte ipsum IV. dies a passione ad resurrectionem numera-

re loc. cit. indicavimus. Num autem hic id præſtet, quod *p.* 355. pollicitus fuerat, nempe *primam ſibi curam fore, ut ſententia ſua verbis Scripturæ ſimpliciter, hoc eſt juxta verba ipſa & alias Scripturas explicatis, conveniat*, judicent omnes, qui communi ſenſu gaudent. Qui hic ſententiam ipſius verbis Scripturæ non modo non convenire, ſed & aperte reluctari, non videt, in meridie cæcutit. Inſignis ea Langii ἀϐλεψία eſt, (ut mitiſſime dicam) quæ, qua ratione purgari queat, haut video,

Non mare ſi totum velit eluere omnibus undis.

Alterum argumentum e charactere diei ςαυρωσίμȣ Chriſti deſumimus, quem Marcus *c. XV*, 42. Lucas *c. XXIII*, 54. & Johannes *XIX*. 31. exhibent. Quod in Paraſceve Paſchatis paſſus ſit Dominus, & ex Euangelica Hiſtoria certum eſt, & ab ipſo Langio ſatis oſtenſum. Baronium, Toſtatum, Toletum, Barradium, Broughtonum & Cloppenburgium non moramur, qui in ipſo Paſchate Judaico crucifixum eſſe Dominum exiſtimarunt. Vanam autem eſſe eorum opinionem, bene poſt multos alios probavit Langius *lib. II. P.* 2. *c.* 5. & 6. Verum in quam hebdomadis diem Paſcha Judæorum anno paſſi Servatoris inciderit, inter nos & Langium non convenit. In feria ſexta illud collocat Langius *p.* 431. & in Sabbatum id incidiſſe præfracte negat *l.* 1. *p.* 114. Sicque Paraſceven Paſchatis, qua crucifixus eſt Dominus, feriam quintam ſeu diem Jovis fuiſſe contendit. Nos ex adverſo aſſerimus non feriam ſextam, ſed ſeptimam ſeu Sabbatum eo anno Paſcha fuiſſe, & Paraſceven ejus in diem Veneris, non Jovis, incidiſſe. Hoc ubi probatum dederimus, certo ſimul Chriſtum feria ſexta ſeu die Veneris paſſum eſſe obtinebimus, quod Langius invita veritate negat. Ita igitur procedimus. D. Johannes *c. XIX*, 31. diem, quo crucifixus eſt Servator, παρασκευὴν vocat abſolute, quem ante *commate* 14. cum προσθέσει quadam παρασκευὴν τȣ̃ Πάσχα appellaverat. Nemo autem neſcit παρασκευὴν nominari diem illum, qui proxime præcedit diem quemlibet feſtum. Cum vero Sabbatum feſtus dies erat apud Judæos hebdomadatim recurrens, ſuam illud quoque παρασκευὴν habebat. Unicuique enim יום טוב *diei bono* (ſic feſtum vocant Ebræi) ſua attribuebatur veſpera προεόρτιος, parandis rebus ad feſtum neceſſariis deſtinata. Hinc in Talmud, Jad Rabbi Majemonidis, Juchaſin, aliiſque Rabbinicis ſcriptis frequenter leges ערב יום טוב *Paraſceven diei boni* ſeu *feſti*, ערב ראש השנה *paraſceven capitis anni* ſive *Kalendarum novarum*, ערב עצרת *paraſceven Pentecoſtes*, ערב פסח *paraſceven Paſchatis &c.* Vide Caſaub. *Exerc. XVI. n.* 17. Quæritur autem, quid hic apud Johannem

nem & ceteros Euangeliſtas per παρασκευὴν denotetur, an Paſchatis ſaltem, an vero & Sabbati ordinarii ſeu hebdomadarii Paraſceve, quæ ſemper nobis dies Veneris exiſtit? Langius ſine dubio, ut ſcenæ ſuæ ſerviat, dicet Paſchatis tantum Paraſceven deſignari, ne ſi Sabbati intelligatur, quæ feria ſexta eſt, cauſa ipſe cadat. Sed luculenter ego oſtendam, diem ab Euangeliſtis παρασκευῆς vocamine indigitatum, & morte Domini nobilitatum, tam Sabbati hebdomadalis, quam feſti Paſchatis, Paraſceven eo anno fuiſſe, & cum noſtra die Veneris coincidiſſe. Illud enim hic omnino obſervandum, quod quanquam παρασκευὴ latioris ſignificationis vocabulum ſit, quam ut ſolum iſtum ſeptimanæ diem, qui Sabbatum præcedit, deſignet, cum & alterius cujuslibet ἀπράκτου diei pridianam lucem ſignificet: interim cum ἁπλῶς & ſine additamento ponitur παρασκευὴ, ſolum illum diem, qui Sabbatum proxime antegreditur, nempe feriam ſextam, repræſentet, & alias ubi alterius feſti annui Paraſceve notatur, ſemper ab illo feſto ſuo cognomentum ſortiatur, ut vel παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, vel τῆς Πεντηκοστῆς, vel alterius ſolennitatis Paraſceve dicatur. Vid. Scalig. *Proleg. Oper. de Emend. Temp.* Ita apud Johannem *v.* 14. παρασκευὴ τοῦ Πάσχα omnino Paſchatis προεόρτιον deſignat, quia notam ſuam διακριτικὴν adjectam habet. At cum *v.* 31. ſimpliciter & abſolute παρασκευὴ dicitur, *Sabbati Paraſceve* extra omne dubium intelligitur, de quo non dubitare ſinit quemquam illud, quod additur, ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου: quod mox ulterius conſiderabimus. Clare autem eodem modo Lucas *cap. XXIII*, 54. ait: ἡμέρα ἦν παρασκευὴ καὶ σάββατον ἐπέφωσκε. Notanter dicit diem illam fuiſſe *Paraſceven*, ſeu hanc fuiſſe iſtius diei nomenclaturam, quod *Paraſceve* appellaretur. Rectius enim vertas, *dies erat Paraſceve*, in primo caſu, quomodo Syrus id per appoſitionem reddit יומא ערובתא, item Arabs גמעה יום, & probant Lud. de Dieu & Grotius, quam *Paraſceves* in ſecundo caſu cum Vulgato & Beza. Innuit Lucas, fuiſſe eam ſeptimanæ feriam, quæ παρασκευὴ Helleniſtis vocabatur, nempe ſextam, quam σάββατον ἐπιφῶσκον, i. e. *Sabbatum hebdomadale illuceſcens* ſtatim excepit. Si magis Paraſceve Paſchatis, quam Sabbati, intelligeretur, non diceretur σάββατον ἐπέφωσκε, ſed πρώτη Ἀζύμων ἐπέφωσκε, uti omnibus patet. Appoſite Lutherus: es war der Rüſtag und der Sabbath brach an; & Diodati: *quel giorno era la Preparation é l Sabbato ſopraſtaua.* Sic in eadem ſignificatione *Matth. XXVII*, 62. παρασκευὴ abſolute ſumitur, diesque, qua poſt interfectum Chriſtum congregati ſunt Pontifices &

Pharisæi, ita describitur, quod fuerit ἡ ἐπαύριον, ἥτις ἐςὶ μετὰ τὴν παρασκευὴν, i. e. feria septima Parasceven, ceu sextam, proxime secuta. Omnium autem luculentissime rem explicat Marcus *cap. XV*, 42. dum non modo παρασκευὴν simpliciter memorat, sed & addit majoris lucis causa ὅ ἐςι προσάββατον quod est pridie Sabbati. Nihil clarius pro nostra sententia dici poterat. Non dicit saltem diem eum fuisse *Parasceven*, quod nomen pro Paschatis Parasceve forte quis capere posset; sed & idem per προσάββατον interpretatur. Παρασκευὴ quasi genus est, cujus species sunt προεόρτιον & προσάββατον. Illud diem quodlibet festum immediate præcedentem notat: hoc autem, nempe προσάββατον, nihil usquam aliud designat, quam feriam ante Sabbatum hebdomadale proximam, nempe sextam. Ita Hellenistice hæc notio usurpatur *Judith VIII*, 6. ubi Judith per omnes viduitatis suæ dies jejunasse dicitur χωρὶς προσαββάτων καὶ σαββάτων &c. Vides προσάββατα cum Sabbatis conjungi, tanquam dies hæc antecedentes. Sicut enim σάββατον non nisi in primo ac proprio sui usu (quem ipse Langius monstrat *p.* 375.) hic sumi potest, cum contradistinguatur aliis ἑορταῖς καὶ χαρμοσυναῖς οἴκου Ἰσραὴλ *festis & solennitatibus domus Israel*, adeoque *Sabbatum hebdomadale* unice designat, ita & προσάββατον ejusdem Parasceven tantum *h. l.* vi relatorum significat. Sic & Epiphanius *in Expos. Fid. Cath. n.* 22. προσάββατον simpliciter pro feria sexta adhibet. Memorat ibi συνάξεις τετράδων καὶ προσαββάτων *conventus quartarum & sextarum feriarum*, item νηςείαν τετράδος καὶ προσαββάτου *jejunium quartæ & sextæ feriæ*. Addit non licere jejunare die Epiphaniorum, κἂν τε περιτύχῃ τέτρας ἢ προσάββατον, *tametsi in quartam vel sextam feriam inciderit.* Mox quorundam institutum refert, qui τὴν μετὰ τὴν πέμπτην ἀγρυπνοῦσιν ἐπιφώσκουσαν εἰς τὸ προσάββατον, *ea nocte pervigilant, quæ feriam quintam sequitur, & in sextam feriam desinit.* Idem apud alios Græcos Patres frequenter deprehendes. Hic itaque penes Marcum προσάββατον omnino feriam sextam notat. Accidit enim Parascevæ illi, qua passus est Dominus, ut tum ex consuetudine esset προσάββατον, i. e. παρασκευὴ τοῦ σαββάτου, tum casu προεόρτιον, i. e. παρασκευὴ τοῦ πάσχα. Syrus apposite reddit: קדם שבתא דאיתיה ramsha דערובתא — *vespera parasceves, quæ est ante Sabbatum*; Lutherus: Der Rüstag / welcher ist der Vor-Sabbath. Diodati: *la Preparatione, cioe l' Antisabato*; Beza: *Parasceve, hoc est, ante Sabbatum.* Apertissime autem Arabs feriam sextam designat, dum יום גמעה i. e. *diem congregationis* interpretatur. Intelligit enim

enim eum ſeptimanæ diem, quem Muhammediſtæ ita appellant, eo quod hebdomadatim in illo conveniant, & ſolenniter ad ſacra peragenda congregentur, eſtque dies Veneris, ſeu feria ſexta, quam illi obſervant, ſicut Judæi ſeptimam, Chriſtiani primam, ut & a Judæis & a Chriſtianis differant. Vide de hoc gentis iſtius inſtituto Scaligerum *Emend. Temp. lib. V. p. m.* 486. 487. Hinc in Hiſtoria Sarracenica ab Erpenio edita prælium Bedrenſe ſecundum, in quo illuſtrem Muhammed victoriam reportavit, contigiſſe dicitur לילת אלגמע *noćte congregationis*, i. e. die Veneris, cum *nox* Arabibus *diem civilem* deſignet. Nemo itaque dubitare poterit, quin dies ille, quo magnus Pan mortuus eſt, fuerit Paraſceve Sabbati (non Paſchatis tantum) adeoque feria ſexta, quæ nobis dies Veneris eſt. Sicque rectiſſime Nonnus in Paraphraſi D. Johannis metrica locum ſupra laudatum ita expreſſit:

Ἕκτη δ' ἦν ἐνέπουσι προσάββατον, ἔπλετο ἠώς

Sexta vero, quam proſabbatum vocant, dies erat.

Si autem feria ſexta paſſus & ſepultus eſt Dominus, & feria prima reſurrexit, quod nemo ſanus negaverit, ſequitur ipſum ultra duas noctes & unum diem naturalem ſolidum in ſepulcro non eſſe commoratum, quod ſimul demonſtrandum erat.

Tertium documentum e nota diei, in quem Paſcha Judæorum eo anno incidit, petimus. Langius illud in feria ſexta collocat, cum Paraſceven ejus, qua crucifixus eſt Servator, feriam quintam fuiſſe ſtatuat. Sed paratragædiat. Baronius itidem & Cloppenburgius Paſcha Judaicum pridie Sabbati fuiſſe putant, licet in eo a Langio diverſi abeant, quod in ipſo feſto Paſchatis, non in Paraſceve, paſſum Dominum aſſerant. Satis autem eos refellit Lud. Capellus in *tract. de ultimo Chriſti Paſchate &c.* Euangeliſtæ ſane in diem Sabbati incidiſſe magnum Paſchatis diem non obſcure indicant. Lucas *c. XXIII.* 54. uti ſupra vidimus, circa finem diei παρασκευῆς *Sabbatum* illuxiſſe perhibet, & commate 56. ſepulto jam Chriſto mulieres reverſas eſſe, & *Sabbati* quietem obſervaſſe commemorat. Non dubito, quin Langius hic illud effugium quæſiturus ſit, quod *Sabbati* notio non ſaltem ſeptimum hebdomadis diem, ſed & quodvis feſtum Judæorum complectatur, ut hic ideo Paſcha notare queat. Video enim ipſum *p.* 375. aſſerere, quod *præter primum illum ac proprium hujus verbi uſum, etiam reliquæ Judæorum feſtivitates Sabbata vocata ſint, ut ex Lev. XXIII. patet.* Et *p.* 392. dicit: *omnes feſti dies, quibus ab opere quieſcere Judæi debebant, Sabbatum in lege vocantur.* Sed

non hac rima elabetur Langius, licet de iſta vocis amplitudine conſentientem forte reperturus ſit Scaligerum *Emend. Temp. lib. II. de Per. Jud. Alex.* & alios. Nam ſacros Ebræorum ſcriptores quod attinet, illi fere ſemper voce שבת *ſeptimum hebdomadis diem*, aut ſynecdochice *integram hebdomadam*, nec niſi rariſſime aliam *feſtivitatem* deſignant. Oſtendit hoc omnium locorum collatio, quæ pauculis ſaltem exceptis, iſtam vocabuli ſignificationem unice exhibent. Judæorum Magiſtros μεταγενεστέρους non curamus, uti nec Ethnicos ſcriptores, qui Judaicarum rerum meminerunt, quippe qui vel ob vetuſtatis defectum, vel imperitiam, ſolidum hac de re teſtimonium dare nequeunt. Aliis nominibus priſci Ebræi cetera feſta inſigniverunt, ut vel מועדים vel חגים, quod neminem fugit. Novi autem fœderis ſcriptores Græci nuſquam vocem σάββατον aliter quam pro *Sabbato Creationis*, uti ſeptimam feriam vocant Ebræi, vel pro tota ſeptimana ejuſque feriis acceperunt. Si quis ambigit, Concordantias inſpiciat. Nullo in loco vel Paſcha, vel aliud feſtum, præter hebdomadale, σάββατον appellatum reperiet. Ἑορτὴν illo in ſenſu uſurpatam deprehendet, non σάββατον. Sic ipſum hoc Paſcha Chriſti ἀναστάσιμον *Joh. XI*, 55. & *Matth. XXVI*, 5. ἑορτὴ nuncupatur. Si idem ſolum Lucas loc. cit. intendiſſet, eandem ſine dubio nomenclaturam, vel alteram magis propriam Πάσχα, retinuiſſet. Nunc cum σάββατον vocet, illud intelligit, quod ſolenni appellatione ita dicebatur. Famoſiſſima enim nominis ſignificatio hic ut alias merito retinenda eſt. Sed omnem ſcrupulum eximit Johannes *cap. XIX*, 31. cujus verba ſunt: ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου. Subjectum hujus propoſitionis eſt ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου. Nihil autem intereſt, utrum ἐκείνη cum Arabe, Vulgato, Eraſmo, Caſaubono, Diodati, Grotio, Voſſio; an vero ἐκείνου cum Syro, Luthero, Beza, Scaligero & pluribus Codd. legas. Illud omnino hic ſubjicitur, quod proprie & communiter σάββατον vocabatur, nempe feria hebdomadis ſeptima. Prædicatum, quod de illo enunciatur, eſt μεγάλη, ut hic ſenſus ſit: *dies illius Sabbati* (vel *dies illa Sabbati*, i. e. dies quæ erat Sabbatum) *erat magna*. Vid. Capelli ἐπίκρισιν ad *Cloppenburg p. 66.* Dicitur vero ita πρὸς διαστολήν, tanquam ſit quædam ἡμέρα σαββάτου, quæ non ſit μεγάλη. Jam nulla ratio dari poteſt, quare dies illius Sabbati ἐξαιρέτως magna appelletur, niſi quod in eundem magna Paſchatis ſolennitas inciderit. Quod Ebraice dicitur חג, id Helleniſtice μεγάλη ἡμέρα vocatur. Hinc feſtum tabernaculorum ἀντωνομαστικῶς dicitur μεγάλη ἡμέρα, exemplo Judæorum & Samaritarum, qui

qui eam καθ' ἐξοχὴν חג appellant, in Oratione olim Petro tributa apud Clementem Alex. *Strom. 6.* Sic & Johannes *c. VII.* 37. ultimum σκηνοπηγίας diem τὴν μεγάλην τῆς ἑορτῆς ἡμέραν nominat. Tria enim Ebræi proprie חגים & Hellenistæ μεγάλας ἡμέρας vocarunt, nempe festum Azymorum XV. Nisan cum XXI Nisan, Pentecosten VI. Siwan & Scenopegiæ primum ac ultimum diem, uti obsérvat Scaliger in *Proleg. ad Emend. Temp.* Confer Casaub. *Exerc. XVI. n.* 18. Sabbatum præterea ante Pascha proximum Judæis *Sabbatum magnum* appellatum fuisse docet Buxtorfius *in Synag. Jud. cap. XII.* Addit Grotius *Annot. ad Luc. VI*, 1. præter illud etiam duo alia σάββατα, quæ Pentecosten & σκηνοπηγίαν proxime contingebant, μέγαλα vocata fuisse, qua fide nihil ad nos. Consuli potest Capellus id rejiciens in Append. Ἀπικρίσεως laudatæ. Ex circumstantiis autem historiæ Euangelicæ id certissimum est, quod nullius חג seu *festi* concursus diei Sabbati illius a Johanne memorato peculiarem sanctitatis cultum addere potuerit, præter solius Paschatis, seu magni primique diei Azymorum, cujus expressa alias in passionis Christi descriptione mentio occurrit. Hic cum in Sabbatum isto anno incideret, illud præter communem dierum septimorum religionem peculiariter *magnum* & sanctum effecit. Gemina itaque Judæos religio prohibebat, ne corpora crucifixorum in lignis relinquerent, nempe & Sabbati hebdomadalis, & concurrentis magni festi Paschatis veneratio. Si præter Paschatis solennitatem nihil hic Johannes indicasset, μεγάλη quidem ἡμέρα vocari potuisset, at ἡμέρα ἐκείνου vel ἐκείνη τοῦ σαββάτου appellata non fuisset. Manifestum proinde est, cum Pascha Judæorum feria septima fuerit, Parasceven ideo, in qua mortuus est Servator, feriam sextam seu diem Veneris exstitisse, ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

Quartam rationem nobis suggerit locus *Lucæ XXIII*, 56. ubi dicitur, quod piæ mulieres sepulto jam Christo a monumento reduces aromata sibi comparavere, καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν. Syrus reddit: ובשבתא שלי איך דפקיד; Lutherus: Und den Sabbath über waren sie stille nach dem Gesetz; Beza: *& Sabbato quidem quieverunt secundum præceptum*; Diodati: *e si riposarono il Sabato, secondo'l comandamento.* Cum Christus feria sexta seu die Veneris tumulo mandaretur a Josepho & Nicodemo, comites se & spectatrices præbuerunt devotæ quædam feminæ, quæ ipsum e Galilæa secutæ fuerant *v.* 55. Condito autem jam funere, cum instaret vespera Sabbati succedentis, reversæ eædem aromata coemerunt ante exordium Sabbati, & deinde solenni religione obstrictæ Sabba-

batum, quod ſtatim inibat, quietæ tranſegerunt. Solum Sabbatum memoratur, quo quieverunt illæ, unicus quidem dies, ſed duplice ſanctitate, Sabbati ſc. hebdomadalis & feſti Paſchatis, celebris atque illuſtris. Poſtquam vero præteriiſſet jam ille unicus Sabbati dies, & feria prima ſeu dies Solis ſuccederet, confeſtim illæ Sabbati nexu ſolutæ ad monumentum reviſendum, & pietatis officia ſepulto præſtanda, ſe accingunt, ut diſerte indicat Marcus *c. XVI*, 1. qui id factum ait διαγενομένου τοῦ σαββάτου, i. e. *exacto intercedente Sabbato*, uti Beza commodiſſime interpretatur. Tanto fere tempore quieverunt mulieres, quanto Chriſtus in ſepulcro, tanquam adjuratæ, ut quieſcere Sponſum paterentur, donec ipſe ſemet excitaret *Cant. II*, 6. Nam cum ad ſepulcrum venirent, ſponſum jam jam excitatum deprehenderunt. Sed nec ille nec illæ diutius quieverunt, quam per unum diem naturalem integrum, ſc. Sabbati, cum noctibus præcedente & ſequente, & particula pridianæ lucis poſtrema, uti e Lucæ verbis evidenter patet. Si Chriſtus juxta Langii opinionem die Jovis ſeu feria quinta paſſus ac ſepultus fuiſſet, & primus Azymorum ſeu XV. Niſan feria ſexta ſeu dies Veneris, ſecundus autem Azymorum ſive XVI. Niſan Sabbatum demum exſtitiſſet, non potuiſſet dicere Lucas, quod mulieres τὸ σάββατον quieverint. Si enim diverſus fuiſſet magnus dies Paſchatis a Sabbato hebdomadis, non minus illum κατὰ τὴν ἐντολήν, quam hoc, quietæ tranſigere debuiſſent mulieres. Cur autem non æque illud indicaſſet Lucas, atque hoc? Si feria quinta fuiſſet, cum mulieres a ſepulcro Servatoris reverterent, & duo dies ἄπρακτοι, nempe primus Azymorum & Sabbatum ordinarium, ingruiſſent, utriuſque ſane in otio a mulieribus exacti, non alterutrius tantum, mentionem Euangeliſta feciſſet. Cur enim quæſo dixiſſet illas Sabbato quieviſſe, ut non & addidiſſet, eas magno feſto Paſchatis feriatas fuiſſe, ſi alias duo diverſi dies fuiſſent, uti Langius pertendit? Si & feſtum Paſchatis σάββατον vocari potuiſſet, dixiſſet ſine omni dubio Lucas, ἡσύχασαν τὼ σαββάτω in duali numero, non τὸ σάββατον in ſingulari, ut per *duo Sabbata* ſuccedentia quieviſſe eas doceret. Alias ſingillatim dixiſſet ἡσύχασαν τὴν πρώτην τῶν Ἀζύμων καὶ τὸ σάββατον κατὰ τὴν ἐντολήν, ut duo iſta diſtincta feſta indicaret. Jam vero ita orationem temperat Lucas, ut unicum ſaltem diem feriatum fuiſſe liquido oſtendat. Id ſimul luculenter docet, unum ſolum integrum ac ſolidum diem inter ſepulturam & reſurrectionem Chriſti interceſſiſſe, uti omnibus apparet. Imo manifeſte in narratione Lucæ, a *commate* 54. *cap. XXIII.* uſque ad *cap.*

ſeq.

seq. XXIV. comma primum, ἡμερολόγιον tridui illius synecdochice accepti, quo Christus in sepulcro jacuit, continetur. Primum diem indigitant verba *v.* 54. καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευὴ, quæ cum sepulturæ historia seorsim connectenda videntur. Secundum diem ostendunt verba ejusdem commatis proxima, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε, quo & pertinent verba illa *v.* 65. quæ jam explicavimus. Tertium diem, quo surrexit Servator, indicat phrasis *cap. XXIV*, 1. τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ubi particula δὲ clarum exhibet σύνδεσμον hemerologii cum verbis illis præcedentis *cap. v.* 56. καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν. Sicque tanta loci hujus Lucæ lux est, ut qui eam non percipit, nec solem in meridie splendentem agnoscat. Marcus quoque loco allegato idem, quod hic Lucas innuit, designavit. Nam locutio ipsius διαγενομένου τοῦ σαββάτου non coincidit cum phrasi Matthæi *cap. XXVIII*, 1. ὀψὲ σαββάτων, uti Langius sibi persuadet *p.* 377. quasi utraque hebdomadis exitum denotet. Matthæus quidem per σάββατα omnes *septimanæ ferias* intelligit, quas tum effluxisse docet, cum Dominus prima novæ hebdomadis feria surgeret. Marcum autem, σαββάτου dum meminit, *septimanam* intendisse nihil suadet, quomodo alias *Luc. XVIII*, 12. eam vocem sumi non negamus. Omnes fere Interpretes reclamant, qui σάββατον apud Lucam quidem *septimanam*, hic autem apud Marcum *Sabbatum* reddunt. Sic Beza, uti antea monuimus, hic *Sabbatum*, illic *hebdomadem* habet. Lutherus hic: Da der Sabbath vergangen war / illic zwar in der Wochen. Diodati hic *passato il Sabato*, illic *due volte la settimana.* Sic & Casaubonus ac Grotius, ut alios taceam. Aliud quoque est σάββατον Marco in singulari, aliud σάββατα Matthæo in plurali. Hic *feriæ hebdomadis* intelligi possunt, sicut in eo, quod statim sequitur εἰς μίαν σαββάτων, quomodo id etiam recte accepit Diodati, dum *finita la settimana* interpretatur. Apud Marcum autem feria septima saltem & ultima, nempe *Sabbatum* designatur. Et participium διαγενομένου convenientissime redditur *cum intercessisset*, uti Grotio placet & Casaubono *Exerc. XVI. n.* 113. & a Beza in versione supra a nobis laudata expressum est. Nam διαγίνεσθαι *intercedere* notat *Act. XXV*, 13. & *XXVII*, 9. Sicque intervallum indicatur, quo Christus in sepulcro mansit, & sensus planissimus hic existit, uti a Casaubono repræsentatur: *cum inter sepulturam corporis Christi, de qua proxime locutus erat Euangelista, & adventum mulierum ad monumentum, dies Sabbati medius intervenisset, atque is jam esset exactus, &c.* Atque hac ratione Lucas & Marcus amice conspirant, illudque spatium mansionis Christi

in ſepulcro apertiſſime definiunt, quod hactenus ab omnibus creditum fuit, & nos jam contra Langium defendimus.

Quintum probationis momentum locus *Luc. XXIV*, 21. ſponte nobis offert. Cum enim Chriſtus eodem die, cujus diluculo reſurrexerat, poſt meridiem duobus illis diſcipulis appareret, qui Hieroſolymis in vicum Emaus ibant, atque illi ea, quæ mutuis ſermonibus inter ſe agitarant, ipſi exponerent, nempe quod de Jeſu Nazareno a Pontificibus occiſo locuti fuiſſent, quem Iſraelem redemturum ſperaverant, dicunt inter alia: ἀλλάγε σὺν πᾶσι τούτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, ἀφ᾽ οὗ ταῦτα ἐγένετο. Beza ad verbum ita vertit: *Atqui præter hæc omnia tertium hunc diem agit hodie, ex quo hæc facta ſunt.* Commodius ſenſum expreſſit Lutherus: Und über das alles iſt heute der dritte Tag / daß ſolches geſchehen iſt. Nam activum imperſonaliter pro paſſivo poſitum eſt, uti ſæpe alias, ſenſuſque eſt: *tertius hodie dies agitur.* Vide Grotium ad *h. l.* Syrus pro numero ordinali cardinalem poſuit: והא תלתא יומין *& ecce tres dies ſunt.* Sic & Diodati: *benche ſieno tre giorni.* Quod hæc apparitio Chriſti die Solis, & eadem feria prima, qua mane reſurrexerat, contigerit, manifeſtum eſt e *comm.* 13. ubi ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ hoc factum dicitur, qua reliqua præcedentia acciderant, nempe τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, quæ *comm.* 1. diſerte expreſſa fuit. Pomeridianum autem diei tempus fuiſſe, e *comm.* 29. patet, ubi Chriſtum, ſecum ut commoretur, rogantes dicunt: πρὸς ἑσπέραν ἐστὶ, καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. Dicunt vero diſcipuli *hunc diem*, quo hæc geſta ſunt, *tertium fuiſſe*, ex quo ea facta fuerant, quæ *v.* 20. commemorant, nempe quod primores ſui Jeſum εἰς κρίμα θανάτου tradiderant, & cruci affixerant. Si igitur hic dies Solis tertius fuit a damnatione & paſſione Jeſu Nazareni, diem Veneris omnino fuiſſe oportet, quo damnatus & crucifixus eſt. Si autem dies Jovis ille exſtitiſſet, uti Langius opinatur, mentiti eſſent hi diſcipuli, qui proximum Solis diem *tertium* ab eo dixerunt, cum *quartum* dicere debuiſſent. Sive enim νυχθήμερα, ſive dies naturales, a diſcipulis iſtis intelligi dixerit Langius, ne hilo tamen proficiet. Quartus a die Jovis Solis dies erit, quomodocunque eum accipiat. Si νυχθήμερα velit, primum erit illud, cujus diurno ſpatio circa horam ſextam crucifixus, & circa nonam mortuus eſt Servator. Secundum quod a veſpera feriam quintam ſecuta init, & cum occaſu Solis feria ſexta terminatur. Tertium e nocturno diurnoque Sabbati ſpatiis conſtat. Quartum demum fuit illud feriæ primæ, cujus diurna luce jam declinante hoc a Cleopha ejuſque comite prolatum

latum fuit, qui ſic falſum dixere, dum *tertium* id vocarunt, quod *quartum* revera exſtitit. Sin autem dies naturales malit, quos Solis ortus inchoat, occaſus terminat, non minus hic quartus dies e Langii hypotheſi evadet. Primus enim erit dies Jovis, cujus veſpere Chriſtus ſepultus eſt, cujus duas horas cum parte tertiæ pro uno die naturali numerandas cenſet ipſe Langius *p*. 383. Secundus eſt dies Veneris. Tertius Saturni. Sicque quartus erit ille, quo jam ad finem decurrente hæc in via Emauntica geſta ſunt. Si autem quartus fuit, utique *tertius* eſſe non potuit, quod duo illi diſcipuli perhibuere. Sed tutius teſtibus illis oculatis & auritis, præſertim de re nuperrime acta pronunciantibus, quam Langio ſomnium & nænias venditanti, credimus. Nihil hic addimus, ne Soli lucem fœnerare velle videamur.

Sextum argumentum e characteriſmo diei Pentecoſtes petimus, qui eo ipſo anno, quo paſſus eſt Dominus, in feriam primam incidit, & ſolenni Spiritus Sancti miſſione nobilitatus fuit. Hinc enim evincemus, diem XVI. Niſan, ſeu ſecundum Azymorum, quo offerebatur Omer, itidem fuiſſe feriam primam, adeoque diem XV. Niſan, ſeu ipſum magnum diem Paſchatis fuiſſe Sabbatum, non feriam ſextam, uti Langius putat, & conſequenter Paraſceven Paſchatis, in qua mortuus eſt Servator, feriam ſextam exſtitiſſe. Ita autem ratiocinamur. Quod dies ille, quo Spiritus Sanctus ſuper Apoſtolos cœlitus demiſſus eſt, dies Solis ſeu feria prima fuerit, tota orthodoxa credidit antiquitas, eamque ob cauſam non alio die ejuſdem memoriam celebrandam conſtituit. Scaliger in *Proleg. ad Emend. Temp.* dicit, *Eccleſiam & omnem Chriſtianitatem ab ultima uſque antiquitate credidiſſe, illam Pentecoſten, qua Spiritus S. ſuper Apoſtolos deſcendit, fuiſſe diem Dominicam.* Idem aſſerit Card. Baronius *ad A. C.* 34. *n.* 239. *Quod ad tempus attinet*, ait, *ſeu diem, facta hæc eſſe die Dominico, ſanctorum Patrum aſſertio, ſacrorum Conciliorum Canones, Eccleſiaſtica traditio firmant, ac ipſa denique ratio monſtrat.* Vide & Barradam *Conc. Euangelic. T. IV. lib.* 10. *c.* 1. Quod autem idem dies Dominicus, miraculoſo ſummi Paracleti deſcenſu illuſtris, Pentecoſtale Judæorum feſtum fuerit, ex *Act. II*, 1. liquido conſtat, ubi hoc factum memoratur ἐν τῷ συμπληρȣ͂σθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοςῆς, *cum compleretur dies Pentecoſtes.* Utrum hic ἡμέρας in plurali cum Syro & Arabe legas, quod probat Scaliger in *Can. Iſag. l.* 3. *p.* 217. 218. an ἡμέραν in ſingulari cum Chryſoſtomo & plurimis Codicibus, quos Lutherus, Beza, Diodati & alii ſequuntur, nihil prorſus refert. Si ἡμέρας

 legas,

legas, intelligi poterit tota illa periodus quinquaginta dierum, cujus clausula seu ultimus dies tum advenerat. Inepta autem est Scaligeri ratio, propter quam alteram lectionem (ἡμέραν) rejicit, nempe quod si ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς *pro solenni sextæ Siwan sumi debeat*, *non possit dici* συμπληρωθῆναι, *nisi postquam præteriit.* Nam quod ille etiam dies dicatur stylo Scripturæ συμπληροῦσθαι, qui non præteriit, sed vel advenit, vel instat saltem, supra *cap. III.* luculenter ostendimus, quo lectorem remittimus, ne actum agamus. Sic & hic ipsa Pentecostes Judaicæ solennitas compleri dicitur, cum jam festus ille dies advenisset. Hinc rectissime Beza reddit: *quum advenisset dies Pentecostes*; & Diodati: *come il giorno della Pentecosta fugiunto.* Fallitur Lud. Capellus, vir alioquin doctissimus, quando in Ἐπικρίσει ad Cloppenburgium *n.* 22. 23. 24. Pentecosten Judaicam eo anno non in feriam primam, sed Sabbatum, incidisse putat, eundem nempe septimanæ diem, quo magnus Paschatis dies accidit. Existimat enim Pentecostes festum diem quinquagesimum esse, non respectu XVI. Nisan, seu secundi Azymorum, sed respectu XV. Nisan & primi Azymorum. Sed hoc diserte contra legis divinæ verba *Levit. XXIII.* 15. 16. & contra Judæorum consuetudinem currit, ut mox patebit. Deinde missionem Spiritus Sancti non in ipso Pentecostes Judaicæ festo, quod in Sabbato collocat, sed postridie feria prima factam esse putat. Sed repugnant verba Lucæ *Act. II*, 1. quæ illud ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς contigisse evidenter indicant. Quod enim hanc locutionem Capellus una cum Cloppenburgio ita explicat, ac si idem notet, quod μετὰ τὸ συμπληροῦσθαι, id sine exemplo fit, & textui vis infertur. Reclamat quoque narratio Lucæ *comm. 6. seqq.* de solenni πανηγύρει, quæ tum aderat, & miraculum factum oculis auribusque usurpabat. Nam quod tam frequens concio post Pentecostes Judaicæ ἐξόδιον convenerit, vix verisimile videtur, licet illud probabile ut efficiat, miris modis se torqueat. Nobis clara *cap. II.* πραξαποστόλου litera facile persuadet, quod tum die Dominico, tum ipso Pentecostes Judaicæ festo Spiritus S. cœlitus delapsus fuerit. Ipse Langius *p.* 434. dicit, *Christum promissum Apostolis suis Spiritum Sanctum misisse ipso die Pentecostes, Karræorum feria prima.* Rationem, cur Pentecosten Karræorum in feria prima collocet, nullam hic addit Langius. Suspicor autem secutum eum esse Cl. Seldenum, qui in *tract. de anno Civili & Kalend. Vet. Reip. Judaicæ c.* 7. verbis Eliæ Ben Moseh Scripturarii ostendit, Karræos epocham Pentecostalem non a die altero post XV. Nisan seu secundo Azymorum, sed a die post

Sabba-

Sabbatum hebdomadale, quod Paſchatis feſtum ſequitur, proximo ordiri, & illud שבת *Lev. XXIII.* 15. non de feſto Paſchatis, ut Talmudici, ſed de Sabbato creationis interpretari. Huc enim Langius *p.* 397. collimare videtur. Sicque fortaſſis Karraitarum Pentecoſte in feriam primam incidere potuit. Sed quid cauſæ ſit, cur in horum potius, quam Talmudicorum, Pentecoſtali feſto mirabilem ſacri Flaminis effuſionem contigiſſe exiſtimet, ego παχύς τις ὢν non video. Imo plane a vero id alienum arbitror. Nam Lucas dum abſolute τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς commemorat, illorum ſine dubio feſtum intelligit, qui præcipua & potiſſima in Judaico populo pars erant, nempe Traditionalium ſeu Talmudicorum, quibus Synedrii Principes & populi primores adhærebant, uti ipſe Langius fatetur *p.* 405. Quis enim putabit illum Scripturariorum ſolennitatem, hominum inter Judæos paucorum & ceteris inviſorum, diem Pentecoſtes ἁπλῶς vocaſſe? Totius potius ſenatus populique feſtum deſignaſſe eum omnia ſuadent. Quod Langius alibi de Paſchate Karræorum a Chriſto obſervato, & Talmudicorum neglecto, diſſerit, id neque certum adeo eſt, neque huc quadrat. Solius enim Eliæ iſtius Scripturarii teſtimonium, quod unicum e Seldeno allegare potuit, liquido oſtendere non poteſt, iſtam Neomeniæ e phaſi Lunæ obſervata conſtituendæ rationem tempore Chriſti obtinuiſſe, quam recens ille auctor deſcribit, qui mille quingentis ferme poſt Chriſtum annis, teſte Seldeno, vixit, & iſtos ſuos *Sedarim* ſeu *Ordines* compilavit. Nec ſequitur, ſi vel Chriſtus cum Karræis Paſcha comediſſet, ideo & Spiritum Sanctum ſuper Apoſtolos in eorundem feſto delapſum fuiſſe. Alia enim ratio fuit, ſi Servator Paſcha Scripturariorum obſervavit, ab ipſo Langio *p.* 405. propoſita, nempe *ut Chriſtus impoſito legalibus fine, ipſo die, quo typicus agnus Paſchalis Talmudicis mactabatur, pro peccatis populi immolaretur.* Talis autem hic nulla ratio fingi poteſt, cur Karræorum potius feſtum Pentecoſtale, quam Talmudicorum, θαυμασίῳ ſuo deſcenſu Spiritus Sanctus honorare voluerit. Præſertim cum abſona eorundem legis *Lev. XXIII.* 15. explicatio, & menti Legiſlatoris incongruens periodi Pentecoſtalis ſupputatio, omnino videatur. Obſtat quoque inſignis ille hominum confluxus, quem iſto die factum memorat Lucas, ne Scripturariorum hoc feſtum fuiſſe credamus. Cum enim pauci fuerint Karraim pro portione Rabbaniim, teſte magno Scaligero *l.* 2. *Emend. Temp. p.* 144. iique potentioribus iſtis Talmudicis magnopere exoſi, & ſub Sadducæorum nomine traducti, uti concedit Langius *p.* 403. quis quæſo putabit, in aliqua

eorum ſolennitate tantam mortalium multitudinem e plurimis gentibus ac nationibus congregatam fuiſſe, quanta ad ſtuporem uſque a Luca *comm.* 6.9. 10. 11. deſcribitur? In eo id feſto verius ſtatuitur, quod e Senatus Judaici decreto, & totius fere populi conſenſu, ſolenni πανηγύρει celebrabatur. Qui de Karræorum ſecta, inſtitutis ac conditione plura ſcire avet, conſulat Seldenum in tractatu laudato *c.* 2. auctoreſque ab ipſo citatos, & conferat Scaligerum *in Elench. Trihær. contra Serarium p.* 28. 235. 318. *&c.* Buxtorf. *Lex. Talm. in Rad.* קרא, & *Syn. Jud. c.* 1. Benjamin. *Itiner. p.* 28. 52. Menaſſe ben Iſrael *de Reſurr. lib.* 1. *c.* 6. Schikard. *Bech. Happ. p.* 103. Druſium *Quæſt. l.* 1. *q.* 44. Rittangelium *ad lib. Jezira p.* 33. Hackſpan *in Nizach.* R. Lipm. *p.* 249. Hottinger. *Theſ. Philol. l.* 1. *c.* 1. *ſect.* 5. *n.* 9. & alios, nobis enim hic non licet eſſe diffuſis. Poſtquam vero jam conſtituimus, Talmudicorum, nempe Synedrii & maximæ e plebe partis, ſolennitatem hanc Pentecoſtalem fuiſſe, qua miraculo emiſſus eſt Deus Spiritus, nec non diem Solis ſeu Dominicum exſtitiſſe eandem probavimus, facile modo demonſtrabimus, quod Paſcha Talmudicorum, cujus Paraſceve Domino mortem, mundo vitam attulit, in diem Saturni ſeu ſabbatum eodem anno inciderit. Nam e præſcripto legis divinæ *Lev. XXIII,* 15. ſeptem hebdomades numerari debebant ממחרת השבת *a craſtino die Sabbati*, qui fuit XVI. menſis Niſan, quo Omer ſeu manipulus primitiarum e novellis frugibus DEO offerri debebat. Per *Sabbatum* hic recte Talmudicos ipſum magnum diem Paſchatis intelligere probat Seldenus loc. cit. & fatetur ipſe Langius *p.* 397. ita ut *craſtinus Sabbati* ſit dies, qui XV. Niſan ſeu primum Azymorum proxime ſequitur. Includi autem debebat ille XVI. Niſan ſeu ſecundus Azymorum in numero 50. dierum, ut is primus exiſteret, & dies feſtus Pentecoſtes ultimus, ipſe nimirum quinquageſimus, evaderet. Oſtendunt enim id clara legis verba, & interpretum doctiſſimorum unanimis conſenſus. Pentecoſten ſemper in ſextam Siwan incidere aſſerit Scaliger *l.* 2. *E. T. p. m.* 105. Ita & Munſterus *in Kalend. Ebr. p. m.* 151. & Ribera *de Templo l. V. c.* 7. & Torniellus *A. M.* 2445. *n.* 20. Supponunt nimirum menſem primum Niſan ſemper eſſe cavum, & 29. dies habere, & ſecundum Ijar perpetuo plenum e 30. diebus conſtare, ut ea ratione ſextus Siwan omnino ſit quinquageſimus dies a decimo ſexto Niſan incluſive accepto. At Seldenus ob diverſitatem menſium hoc Septimanarum feſtum nunc quintum, nunc ſextum, nunc ſeptimum diem tertii menſis Siwan juxta Talmudicorum calculum occupare potuiſſe docet, idque quia

uno

uno in anno Nisan & Ijar utrique pleni, in altero utrique cavi, in alio alter plenus alter cavus, esse quiverunt. Ita & Johan. Coch *in Sanhedr. cap.* I. *p.* 10. Sed hoc nihil ad nos. Illud certum est, quod XVI. Nisan, seu secundus Azymorum, & dies ab eo quinquagesimus, seu festum Pentecostes, in eandem hebdomadis feriam incidere debuerint. Neque enim aliter fieri potuit, quam ut primus & quinquagesimus unius periodi dies, ambo inclusive sumpti, in unum septimanæ diem caderent, nisi septimanam plurium quam septem dierum comminisci quis velit, quod absurdum est. Omnes in hoc eruditi consentiunt. Nec ipsi abludunt, qui Pascha Judaicum ejus anni in feria sexta collocant, licet aliud quid fingant, quo θέσιν φυλάττειν satagunt. Dicit enim Baronius *ad A.* 34. *n.* 239. *dies illos* 50. *non a XVI. Nisan, vel die sequenti Paschatis, numerari cœpisse, eo quod dies ille Sabbatum eßet, quo falcem in messem mittere vetitum erat, sed manipulum hoc anno oblatum fuiße ipso die Dominico &c.* Idem ajunt Sigonius *de Rep. Ebr. l.* 3. *c.* 10. Ribera *de Templo l.* 5. *c.* 7. Torniellus *ad A. M.* 2544. *n.* 40. & Barradas *T.* 4. *l.* 10. *c.* 1. *n.* 5. repugnante Fr. Suaretzio *T.* 2. *in Thomæ P. III. quæst.* 53. *art.* 2. *disp.* 45. *sect.* 1. Recte quidem statuunt illi Omer die Dominico demessum ac oblatum fuisse. Labuntur autem, dum eum diem non secundum, sed tertium Azymorum, non XVI. sed XVII. Nisan, fuisse contendunt. Nam quod Sabbati religio manipuli illius abscissionem ac oblationem non impediverit, e Rabbinorum placitis satis ostendit ipse Langius *p.* 397. 398. Quare si Omer die Solis oblatus est, idem dies secundus Azymorum, & decimus sextus Nisan, adeoque dies Sabbati XV. Nisan seu primus Azymorum omnino exstitit. Si itaque secundus Azymorum, & crastinus Paschatis fuit feria hebdomadis prima, etiam quinquagesimum ab illo diem, nempe festum Pentecostes, feriam primam fuisse oportet, & vice versa. Nam quod in eandem septimanæ feriam ambo illi dies cadere deberent, jamjam evicimus. Quoniam autem supra demonstratum est, Pentecosten Talmudicorum, qua solenniter Spiritus Sanctus super Apostolos effusus est, diem Solis seu Dominicum fuisse, E. & sequitur, quinquagesimum ab illo diem, nempe XVI. Nisan seu secundum Azymorum, itidem diem Solis seu Dominicum exstitisse. Si vero secundus Azymorum & XVI. Nisan fuit feria prima & dies Solis, E. primus Azymorum & XV. Nisan juxta Talmudicos fuit dies Saturni seu Sabbatum, & per consequens ejus Parasceve, in qua extra controversiam Servator crucem adscendit, fuit dies Veneris seu feria sexta. Id

quod

quod nobis probandum incumbebat. Atque ſic characteriſmus ille Pentecoſtalis firmiſſime iſtud contra Langium tuetur, quod ab ipſo tanto cum molimine oppugnatur.

Sufficit, ut ſpero, hic argumentorum noſtrorum e Scriptura petitorum ſenio, ut antiquam de feria paſſionis Dominicæ ſententiam ſecuram atque invictam præſtet. Nec plura cumulare neceſſum arbitror, qui majus in delectu, quam in numero, robur fore confido. Poſſem quoque e typis ac figuris nonnullis rationes depromere, ſicque ſanctos Patres Irenæum, Epiphanium & alios imitari. Verum cum ſciam, eum argumentandi modum non ſatis valide in hujuſmodi diſceptationibus concludere, prorſus illo ſuperſedere, quam minus ſolida ac evidentia afferre, conſultius duco. Nullus enim dubito, quin quæ jam attuli momenta, tantum ponderis apud omnes cordatos habitura ſint, ut Langiani dogmatis vanitatem haut gravatim agnoſcant. Exiſtimaveram, cum primum hujus quæſtionis conſiderationem aggrederer, Langium Mathematicis demonſtrationibus novam hanc ſuam opinionem maximopere firmaturum, & in calculo præcipuum præſidium poſiturum fuiſſe, ita ut e neomeniarum & pleniluniorum ſcrupuloſa computatione oſtendere allaboraret, Paſcha Judæorum, in cujus Paraſceve paſſus eſt Dominus, in eum ſeptimanæ diem incidiſſe, qui cum ipſius mente congruere poſſet. Sed tantum abeſt, ut Langius e calculo probare præſumat, diem ϛαυρώσιμον feriam quintam fuiſſe, ut potius hanc hypotheſin, e prava loci *Matth. XII*, 40. παρερμηνείας unice deductam, principii ac fundamenti loco uſurpet, atque inde concludat eum annum, cujus plenilunium Niſan feriæ ſextæ convenit, adeoque XIV. Niſan ſeu Paraſceve Paſchatis feriæ quintæ congruit, verum annum σωτηρίου paſſionis exiſtere, veluti penes ipſum *L. II. P.* 2. *c.* 8. videre eſt. Quod demonſtrandum erat Langio, illud ipſe ceu demonſtrationis principium adhibet, ſicque revera τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνει. Quis enim ipſi hanc hypotheſin concedet, quam tota Eccleſia, univerſi Patres, & doctiſſimi quique Chronologi merito ut abſurdiſſimam rejiciunt, nimirum quod Servator die Jovis ſit crucifixus? In contrarium hactenus tendit omnium eorum laudanda praxis, qui in eo toti occupati fuere, ut tempus mortis Dominicæ eruerent. Hi enim hoc ὑποθέσεως loco conſtituerunt, quod e Scriptura & omni antiquitate, notiſſimum judicarunt, nempe quod feria ſexta ſeu die Veneris diros mortis cruciatus Servator toleraverit. Sic nominatim Beda, Scaliger, Petavius, Baronius, & tota Chronologorum natio. Hoc ceu principio

ἀναν-

ἀναντιῤῥήτῳ constituto, mox inde annum ac mensem morte Christi claros colligere conati sunt. Cum vero nos istam Langii hypothesin, qua feriam quintam passionis characterem ponit, falsam ac Scripturis adversam esse luculenter evicerimus, atque e contrario illam, quam ipse exagitat ac spernit, de feria sexta sententiam e sacris literis evidenter adstruxerimus, illud jam supervacaneum censemus, ut ambitioso calculandi labore verum mensis ac hebdomadis diem eruere satagamus. Nam & ipse Langius, qui ea opera supersedit, otium nobis hic fecit, & ampliorem ea res tractationem requirit, quam ut hujus Diatribes angustiis includi queat. Cum enim nondum inter nos conveniat, quoto anno vel Juliano, vel Periodi Julianæ, vel Tiberii &c. passio Dominica contigerit, nec nobis a Langio in ejus demonstratione satisfactum esse putemus, nec jam anxie de eo nos disquirere instituti nostri ratio permittat, illud quoque nobis non incumbere credimus, ut mensis ac septimanæ diem calculi beneficio ostendere tentemus. Certiores enim e sacris monumentis dedimus dabimusque probationes, quam ut ullæ Mathematicæ ἀποδείξεις iis vel præferri, vel æquiparari possint. Sed nec ipse Langius, quando stabilita, uti opinatur, sua de feria quinta hypothesi, tabellam Neomeniarum Paschalium, calculi ope indagatarum, proponit, certo ostendere potis est, num XIV. Nisan seu Parasceve Paschatis Talmudicorum eo anno Per. Jul. 4746. quo passum Christum asserit, in quintam, an septimam hebdomadis feriam inciderit. Incertum enim est, vel ipso fatente *p.* 413. utrum novilunium Nisan ceciderit eo anno in nostrum Martium, an vero in Aprilem. Si in Martium incidit, uti debuit, quando a Synedrio non fuit intercalatum, erit juxta ejus calculum XV. Nisan seu magnus dies Paschatis Traditionalium III. Aprilis feria sexta, & Parasceve ejusdem II. Aprilis feria quinta. At cum intercalari posset annus integro mense, ob frugum immaturitatem & agnorum hædorumque tenuitatem, teste ipso *p.* 415. ut is annus XIII. menses haberet, potuit quoque eo anno Martius noster Judæis Adar secundus seu Veadar esse, & Aprilis demum noster Nisan illis existere, cujus novilunium Karræis XVIII. Aprilis fuit, & plenilunium seu XV. Nisan iisdem II. Maji feria septima, ideoque XIV. Nisan sive Parasceve Paschatis Karræorum I. Maji feria sexta. Talmudicis autem & Synedrio novilunium Nisan hac ratione in XIX. Aprilis incidit, & plenilunium seu primus Azymorum in III. Maji feriam primam, ac consequenter XIV. Nisan seu Parasceve Paschatis eorundem in II. Maji

feriam ſeptimam cadere debuit. Ita Langius ſupputat *p.* 413. atque ſatis oſtendit, quam lubricum ſit ſubſidium, quod ejuſmodi calculus hac in parte afferre poterit. Nondum enim certo ipſi conſtat, quis menſis Julianus fuerit, quem morte ſua Servator nobilitarit. Imo *p.* 413. diffiteri non audet, quin paraſceve Paſchatis Judæorum in feriam hebdomadis ſextam eo ipſo Paſſionis σωτηρίε anno incidere quiverit, dum ita ait: *ſi quiſpiam ideo communem hodiernæ* (quaſi vero non & antiquæ eſſet) *Eccleſiæ opinionem ſequi vellet, ne teneris indoctorum hominum conſcientiis ſcrupulum injiceret, non tamen alio anno, quam hoc ipſo, Chriſtum paſſum dicere poſſet. Nunquam enim in reliquis annis Paraſceve Paſchatis feriæ ſextæ convenire ulla vera ratione poteſt. Heic vero, ſi dicatur novilunium Martii non fuiſſe menſis Niſan, cadet Paraſceve Paſchatis in I. Maji feriam ſextam. Atque ſic ſatis concinne loqueretur, &c.* Ecce ultro & diſerte concedentem Langium, quod Mathematica neomeniarum ac pleniluniorum ratio non repugnet, quin is ſeptimanæ dies ςαυρώσιμος eſſe potuerit, quem fuiſſe omnes Chriſtiani hactenus cenſuerunt. Id quidem unicum hinc ſecuturum incommodum metuit, quod *ſic nulla ratio dari poſſit, cur alio tempore Chriſtus, alio Judæi, Paſcha comediſſent, niſi diceretur, Chriſtum erraſſe.* Sed inanis hic timor eſt, & vana perſuaſio. Cauſa enim ſufficiens non deeſt, quæ Chriſtum Judæos in Paſchatis celebratione anticipantem ab omni erroris ſuſpicione liberet, ſi vel nova illa Langiana ratio, de Karræorum conſuetudine a Servatore obſervata, valere jubeatur. Nam ſi dicamus, Chriſtum legis Dominum ad præcepti cærimonialis rigorem ſe tam arcte adſtringi haut paſſum fuiſſe; ſed libertate ſua uſum ideo pridie Paraſceves Judaicæ ſuum Paſcha comediſſe; quia poſtriduana luce, qua agnus umbraticus e legis præſcripto mactandus erat, ipſe verus & antitypicus Agnus in odorem DEO gratum immolari debebat, nihil abſonum aut a veritate abhorrens dicturos nos fore confidimus. Ipſe Chriſtus *Matth. XXVI,* 18. rationem hanc dat, cur illo tempore Paſcha ſuum πρὸς τὸν δεῖνα facere voluerit, dum inquit: ὁ καιρός μου ἐγγύς ἐςιν, *tempus meum*, nempe quo pati & mori oportet, *vicinum eſt.* Syrus זבני לה מטא *tempus meum appropinquat.* Explicat autem ſe *Luc. XXII,* 15. quando deſiderium comedendi cum diſcipulis Paſchatis πρὸ τοῦ αὐτὸν παθεῖν *priuſquam paſſurus ſit* luculenter exponit. Paralogiſmum Langii, quem *pag.* 394. e *Matth. V.* 17, fabricat, non formidamus. Nam per νόμον, quem ſe non ſolutum ire Chriſtus ibi pronunciat, aliud quam legem moralem intelligi, nihil cogit. Hanc

enim

enim propria & principe ſignificatione ea notio deſignat. Ejus quoque explicandæ ac vindicandæ præcipuam rationem in tota montana concione Servatorem habuiſſe manifeſtum eſt. Cærimoniales autem leges, νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς *Ebr. VII*, 16. quo præceptum de Paſchate omnino pertinet, Chriſtus ſæpius non modo non accurate obſervavit, dum earum dominum quandoque egit, vid. Caſaub. *Exerc. XVI. n.* 21. ſed & plane tandem ſolvit, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας *Epheſ. II*, 15. Si vero hoc Langio ſatisfacere nequeat, nec illud ſolum urgere neceſſum eſt. In promptu enim eſt alia ratio, quæ Chriſtum debito & legitimo tempore Paſcha comediſſe, Judæos autem traditiones πατροπαραδότους ſecutos feſtum, ob concurſum Sabbatorum vitandum, in diem ſequentem tanſtuliſſe perſuadet. Langius quidem hanc de feriarum apud antiquos Judæos tranſlatione ſententiam explodit *p.* 396. *ſeqq.* poſtquam eam e Pauli Middelburg. Epiſc. Foroſempr. mente deſcripſerat. Idem fecerunt ante eum Cardinales Toletus & Baronius, nempe ut ſuæ ſcenæ ſervirent, ac Chriſtum eodem cum Judæis tempore Paſcha celebraſſe obtinerent. Hic præſertim in *Annal. ad A. C.* 34. *n.* 25. *ſeqq. novam eam de tranſlato Paſchate in Eccleſiam invectam opinionem* accuſat, *eamque e commentitiis ſcriptis nomine Gamalielis vel aliorum petitam eſſe*, clamat. Sed Baronio operoſe ac ſolide reſpondit eruditiſſimus Caſaubonus *loc. cit.* ejuſque ſententiæ antiquitatem defendit, quem adeant, quibus lubet. De R. Gamaliele ſeorſim monet, quod *vetuſtiſſimus ille magiſter, de quo multa Zacuthus, in hoc argumento citetur cum in Kalendario Ebraico, tum ab aliis Rabbinis, ejuſque ſcripta, quia hodie nuſquam fortaſſe exſtant, commentitia tamen nullo jure appellentur, &c.* Sicque Langium diſerte refellit, qui *librum illum, qui ſub nomine Gamalielis circumfertur, plane ſuppoſititium* & ψευδεπίγραφον eſſe contendit *pag.* 398. Sane illuſtris Scaliger de ejus vetuſtate ac fide non dubitat, dum *Emend. Temp. l. VII. annot. in Comp. Jud.* Canonem hujus Magiſtri Gamalielis laudat & explicat. Habet autem ea de Paſchatis tranſlatione a Judæis facta ſententia patronos longe plurimos, viros undecunque doctiſſimos, nec quaſi unius Epiſcopi Foroſempronienſis opinio traduci poteſt. Paulus de S. Maria Burgenſis in Hiſpania Epiſcopus, genere Judæus, e ſanguine Levitico oriundus, Ebraicarum rerum ſcientiſſimus, e doctrina Kalendarii Ebraici & rituum nonnullorum obſervationibus eam propoſuit *in Addit. ad Lyram in Matth. XXVI.* & *R. Eliezeri ac collegarum conſtitutionem, ſtatim poſt domum Sanctuarii ſecundam, exſtitiſſe illam* e

 Seder

Seder Olam oftendit. Munfterus *in Kal. Ebr. p. m.* 128. 129. 139. 141. & *in Euang. Matth. c. XXVI.* eandem ex iisdem principiis fufe tuetur. Defendunt quoque eam Jof. Scaliger *Emend. Temp. l. II. & VII.* & *Canon. Ifag. lib. III.* Joh. Lucidus *in l. de die paß. Chrifti c.* 9. Onuf. Panvinius *Faftorum lib. II.* Joh. Stœflerus, Henr. Buntingus, Edu. Liveleus Anglus, Sethus Calvifius, If. Cafaubonus *Exerc. XVI. n.* 13. & 21. Accedunt e Pontificiis Janfenius Epifc. Gandavenfis *in Conc. c.* 128. Alf. Salmeron *T.* 9. *tr.* 4. Bapt. Mantuanus *Faft. l.* 2. Joh. Gagneus *comm. in Johan.* Maldonatus *in Matth. XXVI.* E noftris autem A. Ofiander, Flacius, Bucerus, Hunnius, Gerhardus *Harm. Cont. T.* 2. *c.* 166. & Calixtus *Conc. Eu. lib. VI. c.* 1. Omnes uno ore docent, Chriftum quidem tempus a lege præfcriptum obfervaffe, ac Judæos antevortiffe, Judæos autem majorum placita legi divinæ præferentes uno die tardius, ne concurfus fabbatorum fieret, Pafcha celebraffe. Atque hoc modo omnia retunduntur, quæ tanto nixu Langius *p.* 394. opponit. Nec obftant illa, quæ occinit *p.* 396. feqq. maximam partem e Cl. Cocceji *notis ad tit. Talm.* Sanhedrin. *c.* 1. *p.* 12. 13. defumpta. Recentiora enim funt ea e Talmud, Aben Ezra & Rambam petita documenta, quam ut liquido oftendant, hunc fefta transferendi morem ftante templo fecundo & Chrifti tempore plane fuiffe inufitatum. Antiquiora e Seder Olam documenta iftum morem probant, quam ut Talmudicorum placita ei derogare queant, multo minus fequiorum Rabbinorum. Confcriptus enim eft liber ille *Seder Olam* a R. Jofe Ben Chilpheta, qui vixit circa A. C. 130. præceptor R. Jehudæ Hakkadofch, auctoris libri *Mifchnajos*, & Talmud Babylonicum in Gemara mentionem ejus fecit tum Cod. *Jebamos fol.* 82. tum Cod. *Nidda fol.* 46. ut gratis proinde afferat Langius *p.* 398. quod Judæi fateantur, *nihil fe antiquius habere Mifchna & Talmude, præter facros Codices, eorum* παραφράσεις, *& fententias quafdam &c. licet quidam & de Zohar & Bahir contendant.* Nam & Seder Olam vetuftius effe e dictis patet. Quæ itaque a Langio objecta funt, magis non ftringunt, quam quod e folius Eliæ Karraitæ verbis apud Seldenum repertis concludere tentat, Chriftum nimirum Pafcha cum Karræis, qui Talmudicos nonnunquam præverterunt, potius quam Traditionalibus manducaffe, quod ante innuimus. Si αὐτόπτισον eft iftius Eliæ teftimonium, de fui quidem ævi confuetudine, quod verba ejus defignare videntur, verum perhibere potuit: at quod idem mos tempore Chrifti & templi fecundi obtinuerit, id Scripturarius ille, qui

annis

annis post Christum 1480. demum vixit, certo demonstrare non valuit. Adeoque ab illo ad hoc colligere velle, prorsus ἀνακόλουθον est. Nobis hic latius nos diffundere non licet. Dabitur alias occasio, si DEUS volet, uberius de his disserendi. Ad alia jam accingi oportet, quæ simul declarare polliciti sumus.

CAPUT VII.

Hemerologium actorum Christi in Paschali septimana proponitur. Quid sit πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα, Johan. XII, 1. Quo die Christus Bethaniam venerit, ibique unctus sit? Locus unctionis non fuit domus Lazari, sed Simonis Leprosi. Hierosolymas feria prima solenniter invectus est. Templum repurgavit feria secunda, non prima. Feriæ tertiæ gesta recensentur, quæ Langius ad feriam secundam perperam trahit, duosque dies confundit. Sermonem de Urbis Templique eversione Christus feria quinta habuit. Tum & a Juda venditus est. Lotio pedum institutionem S. Eucharistiæ præcessit. Senatui Judaico capitalia judicia quomodo adempta fuerint? Qua hora feriæ sextæ crucifixus sit Dominus? Marci locus ab inepta Langii κρίσει vindicatur, & cum Johanne conciliatur. Piæ mulieres quando aromata coemerint? &c.

ARgumentis e Scriptura productis succedat jam eorum Christi gestorum series, quæ in ultima hebdomade, quam memorabilem passio Dominica effecit, contigisse Euangelica Historia docet. Ut evidenter appareat, nulla alia hebdomadis feria, quam sexta, mortuam ac sepultam esse Vitam nostram, hemerologium τῶν πράξεων Christi e manifesta Euangelistarum narratione conficiemus, & quid singulis 6. vel 7. ante Pascha Judaicum proximis diebus acciderit, accurato ordine & succincto exponemus. Simul ostendemus Langium, dum ejusdem septimanæ acta in ordinem redigere conatur *lib. II. cap. ult.* integrum septimanæ diem expungere, eaque quæ biduo gesta sunt, in unum diem compingere. Alia quoque nonnulla Langii circa hanc historiam παροράματα breviter detegemus. Ordimur autem a Christi in vicum Bethaniam adventu, quem Johannes *c. XII*, 1. πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα, accidisse refert. Postquam *cap. præced. v.* 55. *seqq.* dixerat, quod Pascha Judæorum appropinquaverit, ad cujus solennitatem plurimi Hierosolymam adscenderunt, & cum

Christus non statim præsentem se sisteret, alii mirati sint; alii autem, ut Pontifices & Pharisæi, ejus indicium fieri jusserint, si quis ubi esset compertum haberet, subjungit jam Christum se Bethaniam contulisse, cum jam sex dies ante Pascha essent. Locutio Johannæa πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα Interpretes non parum exercuit. Vulgatus, Erasmus & Syrus ad verbum reddunt *ante sex dies Paschatis.* Beza Vulgatum reprehendit, tanquam qui id ita intellexerit: *ante Pascha, quod sex diebus constat.* Arguit hoc, *quia festum Paschale erat septem dierum, non sex.* Drusius in *Præter.* Vulgatum contra Bezam tuetur, quod Pascha septem dies habeat incluso termino, sex excluso eodem, quomodo Josephus hebdomadam 8. dierum facit, incluso utroque termino. Ipse id ita accipit, ac si esset *ante hexaemeron Paschale.* Sed fallitur Drusius, dum festum sex dierum id dici posse putat, quod e legis præscripto omnino septem dies habere debuit. Josephi septimanam octo dierum huc non quadrare bene ostendit Lud. de Dieu ad *h. l.* Imo si Drusii & Vulgati interpretamentum admittatur, nullum certum tempus a Johanne designatum esse sequetur. Si enim integro mense vel amplius ante Pascha Bethaniam venisset Christus, venisset tamen ante Hexaemeron festi Paschatis. Certam autem temporis notam intendisse Euangelistam e *comm.* 12. patet. Beza commodius vertit: *sex ante Pascha diebus*; sicut & Lutherus: Sechs Tage vor Ostern; & Diodati *sei giorni auanti la Pasqua.* Placet & hoc Grotio. Trajectum enim est illud πρὸ veluti alias sæpius, idemque est quod ἓξ ἡμερῶν πρὸ τοῦ πάσχα. Non ovum ovo similius est, quam hæc phrasis illi Hellenisticæ *Amos I,* 1. πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ, i. e. *duobus annis ante terræ motum*, ac si esset δύο ἐτῶν πρὸ τοῦ σεισμοῦ, quomodo fontes diserte habent שנתים לפני הרעש. Forte & ita 2 *Cor. XII,* 2. πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων exponi potest, *annis quatuordecim ante hunc diem.* Lud. de Dieu hunc sensum esse putat: *cum adhuc plusquam sex dies ad Pascha restarent. Nam cum sex dies futuri Paschatis sint sex dies ad Pascha, ante sex istos dies declarat tempus, quod proxime antecessit.* Sic Arabs id expressit: קבל שתת איאם מן אלפסח *ante sex dies a Paschate*, i. e. *antequam sextus a futuro Paschate dies venißet.* Sed cum hæc expositio duplex πρὸ textui intrudere videatur, ac si esset, πρὸ ἓξ ἡμερῶν πρὸ τοῦ πάσχα, & tempus simul incertum relinquat, Lutheri, Bezæ & aliorum sensum meliorem ac convenientiorem judicamus, ut Euangelista Christum sex diebus ante Pascha appulisse indicaverit. Quod vero aut sabbato aut prosabbato proximæ ante Paschalem septimanæ hic adventus

Christi

Chriſti contigerit, ſequentes actorum ipſius ephemerides luculenter monſtrant. Grotius poſt Cajetanum, Janſenium & Toletum proſabbato id accidiſſe cenſet, *quia ſabbato tantum itineris facere non licuit.* Sed unde novit Grotius, quantum viæ ſpatium Chriſtus eo die emenſus ſit? Johannes id nullo apice indicat, nec ex Euangeliſtis alius. Potuit forte in vicinia pernoctaſſe Chriſtus, ut Bethaniam tendenti non ultra ὁδὸν σαββάτου, ſpatium nimirum bis mille cubitorum conficiendum ſuperfuerit. Atque ita ſabbato adveniſſe ipſum nihil prohibet, quod & Thomas *Comm. in Johan. XII.* Barradius *Conc. T. 3. l. 7. c. 1. &* Torniellus *ad A. M.* 4084. *n.* 3. aſſerere non verentur. Langii mira hic vertigo cernitur. Dicit primo *p.* 431. *eum ſex dies ante Paſcha feria prima veniſſe. Johannes enim numerat a Paſchate Judæorum, quæ* (voluit dicere *quod*) *incidebat in feriam ſextam.* Egregia vero connexio. Paſcha Judæorum fuit feria ſexta, E. Chriſtus ſex dies ante illud venit feria prima. Et antecedens & conſequens falſum eſt. De priori jam *cap. VI.* probatum eſt. Poſterius facile liquet. Quod enim ſex diebus ante feriam ſextam factum eſt, id non feria prima, ſed ſeptima antegreſſa ad minimum accidiſſe oportet. Si feria quinta eſt prima ante ſextam, retrorſum numerando, feria prima quinta ſaltem erit ante eandem, non ſexta. Sed nec adhibuit Johannes numerum ordinalem; verum cardinalem. Non dixit τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ; ſed quod oppido diverſum eſt, πρὸ ἓξ ἡμερῶν. Adeoque cum Paſcha fuerit feria ſeptima, uti ſupra evicimus, ſex diebus ante illud factum dicitur, quod proximo præcedente Sabbato contigit. Verba enim illa ita ſonant, ut ſex integri dies inter adventum Bethanienſem & Paſcha interpoſiti deſignari queant. Niſi dicere quis malit, per Paſcha a Johanne Paraſceven intelligi, ſeu decimam quartam Niſan, quæ *Matth. XXVI*, 2. & *Marc. XIV*, 1. abſolute πάσχα, ac *Matth. XXVI*, 17. *Marc. XIV*, 12. & *Luc. XXII*, 7. πρώτη τῶν ἀζύμων, ſeu ἡμέρα τῶν ἀζύμων appellatur. Sic enim ante illam, quæ feria ſexta fuit, dies ſabbati, quo Chriſtus Bethaniam venit, ſextus eſſe potuit. Addit mox Langius: *nec Sabbati die Maria hoc opus*, ſc. unctionis, *facere potuit.* Statim vero ſe corrigit, aitque: *niſi forte dicendum ſit, veſpera, finito ſabbato, hoc factum fuiſſe, quod magis veriſimile eſt:* Bene habet, quod illud ut vero vicinius admittat Langius, quod veriſſimum eſt. Unctum Bethaniæ veſpera ſabbatum proxime ſecuta fuiſſe a Maria Chriſtum concedit, E. & convivio, in quo unctio paracta eſt, eundem illo ipſo die exceptum non negabit. Lituram itaque meretur, quod ante ſcripſerat,

Chri-

Christum feria prima Bethaniam venisse, nisi asserere velit, convivio exceptum unctumque Bethaniæ esse Christum prius, quam illuc venisset, quod pueri ridebunt. Verum sicut in tempore unctionis istius, ita & in loco ejusdem demonstrando Langius insignem suam ἀκρίβειαν prodidit. Dicit ibidem, quod *Christus, postquam Bethaniam venit, ibi a Maria in domo Lazari unctus fuerit.* Ne autem putes μνημονευτικὸν ἁμάρτημα hoc esse, repetit illud *p.* 432. *Judas memor eorum, quæ in Lazari domo ante quatuor dies gesta erant, &c.* Unde hoc hauserit Langius, locum convivii & unctionis fuisse domum Lazari, ego non dixerim. An forte e verbis textus *comm.* 2. quæ Lazarum inter discumbentes referunt? An e *v.* 1. ubi ejusdem, ceu Bethaniensis civis, mentio exstat? Aut num id ipsi persuaserunt Baronius *A. C.* 32. *n.* 28. & *A. C.* 34. *n.* 4. & 13. ejusque Epitomator Spondanus *ad A.* 32. *n.* 6. & *A.* 34. *n.* 2. qui ab eo hac in parte non abludunt? Id scio, quod vehementer hic hallucinetur. D. Johannes *h. l.* non indicat, a quo, vel ubi paratum sit illud convivium, sed omissa ejusmodi circumstantiarum notatione nude rem narrat *v.* 2. ἐποίησαν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ, *fecerunt* (personale pro impersonali positum) *ipsi convivium ibi*, sc. Bethaniæ. Hinc Lyra & Toletus incolas Bethaniæ communi consensu cœnam instruxisse putarunt. Sed Matthæus *cap. XXVI.* 6. 7. & Marcus *cap. XIV.* 3. eandem plane historiam describentes locum diserte exprimunt, nempe *domum Simonis Leprosi.* Lazari ædium nullo apice meminerunt. Quod enim eadem prorsus sit unctio, quam tres illi Euangelistæ Matthæus, Marcus & Johannes iis in locis commemorant, circumstantiæ evidenter ostendunt. Locus unus est Bethania, persona ungens eadem, unguentum item, ejus pretium non diversum, murmur secutum ejusque prætextus coincidunt, apologia tandem Christi pari modo concepta, &c. Ita sentiunt Augustinus *de Cons. Euang. l.* 2. *c.* 7879. Victor Antiochenus *in Marc. XIV.* in *Bibl. Patr. T.* 1. Jod. Clichtovæus *in Addit. Cyrilli in Johan. l.* 8. *c.* 6. ac doctissimi quique Interpretes, Jansenius, Salmeron, Tirinus, Barradius, Torniellus, Maldonatus, Gerhardus, Calixtus, Grotius, Belgæ Synodici, Diodoti & alii.* Baronius e contrario & Spondanus, nonnullos e Patribus secuti, bis Christum ante passionem unctum esse contendunt, semel ea unctione, quam Johannes refert, deinde altera, quam Matthæus & Marcus in domo Simonis factam narrant. Opponunt 1. diversitatem temporis, quod unctio apud Johannem sex diebus; illa autem apud Matthæum & Marcum

biduo

biduo tantum ante Paſcha facta videatur. Reſpondeo Matthæum & Marcum hiſtoriam unctionis non ſecundum temporis ordinem; ſed rerum ductum, deſcribere. Uterque verbis μετὰ δύο ἡμέρας non convivii ac unctionis, ſed conſilii Phariſæorum ultimi, cui Judæ proditio occaſionem dedit, tempus deſignat. Cumque ambo eam Judæ proditionem referre vellent, unctionem iſtam hoc loco per ὕστερον πρότερον inſeruerunt, ut quid Judam impulerit ad facinus, quod ἀμέσως ſubjungitur, indicarent. Johannes autem hiſtoriam hanc ſuo tempori reddidit, dum eam ut ſex diebus ante Paſcha factam propoſuit. Opponunt 2. diverſitatem objecti, quod Johannes pedes Chriſti unctos; ceteri autem duo caput ipſius delibutum perhibeant. Sed unum non excludit alterum. Nihil vetat credi, prius pedes perfuſos, deinde & caput, aut vice verſa. Si quis inſtet, addatque Matthæum & Marcum murmur illud pluribus diſcipulis; Johannem autem ſoli Judæ proditori adſcribere: reponam ego, accenſendam eſſe hanc locutionem aliis, quibus plurale ad unum e pluribus deſignandum adhibetur, ut *Matth. XXVII*, 44. οἱ λῃσταὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτῷ, pro quo Lucas dicit *c. XXIII*, 39. εἷς τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτόν. Exempla plura apud Glaſſium exſtant *Gramm. Sac. l.* 3. *tr.* 1. *can.* 27. Unica itaque fuit hæc unctio, a tribus Euangeliſtis in literas relata, & nullo alio in loco facta, quam ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, ut Matthæus & Marcus manifeſte tradunt. Vide Gerhardi *Harm. Cont. c.* 143. ubi late hac de re agitur. Commentum proinde Langii eſt, quod in Lazari domo Chriſtus unctus fuerit. Simonem Leproſum (nempe qui ante talis fuerat,) Lazari patrem fuiſſe, nonnulli putarunt apud Nicephorum *H. E. l.* 1. *c.* 27. & Theophylactum in *Matth.* 26. Sed figmentum hoc eſt. Conſanguineos illos fuiſſe, Grotius exiſtimat, quod nos in medio relinquimus. Certum eſt, in domo Simonis iſtius convivio exceptum unctumque fuiſſe Chriſtum, non in Lazari ædibus. Lazarus autem inter convivas accubuit, & Martha miniſtravit *Joh. XII*, 2. Utrumque, convivium & unctio, veſpera illa, quæ Sabbato ſucceſſit, accidit, uti ante oſtendimus. Quæ ad convivium pertinebant, aut pridie in Paraſceve, aut poſt exitum Sabbati demum parata ſunt. Cœnis lautioribus ac ſolennioribus ante Paſchatis dies ſe mutuo excepiſſe Judæos, auctor eſt Theophylactus, qui videri poteſt. Eodem Sabbati die multorum e Judæis ad Jeſum & Lazarum confluxus contigit *Johan. XII*, 9. item conſultatio Pontificum de Lazaro occidendo *v.* 10. *&c.*

Elapſo jam Sabbato, una cum nocte feriæ primæ, Chriſtus Hieroſolymam aſino vectus intravit, quem e plebe plurimi palmas geſtantes fauſtis acclamationibus exceperunt, *Matth. XXI*, 1. 12. *Marc. XI*, 1. 10. *Luc. XIX*, 28. 44. Feria prima, ſeu noſtra die Dominica, factum id eſſe, innuit Johannes *c. XII*, 12. dum τῇ ἐπαύριον *poſtero die*, nempe poſt convivium ac unctionem, turbam multam Jeſu Hieroſolymas venienti obviam proceſſiſſe, ramoſque palmarum manibus vibraſſe, & ſolenne ſuum *Hoſchianna* acclamaſſe, memorat. Tota quoque antiquitas id agnovit, dum Dominicam Palmarum hujus facti memoriæ conſecravit. Ipſe Langius idem fatetur loc. cit. *ſequenti die*, ajens, *feria prima, Dominica Palmarum, Chriſtus rex noſter mitis & manſuetus, pullo aſinino inſidens, Hieroſolyma ſolenni pompa invehitur.* Mox a Græcis ad videndum poſtulatus ſermones nonnullos habuit, & cœlitus teſtimonium accepit &c. *Joh. XII.* 20. 36. Veſpera autem ejuſdem diei ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας cum diſcipulis ſuis Hieroſolyma Bethaniam exiit *Marc. XI*, 11. & Bethaniæ pernoctavit *Matth. XXI*, 17. Confer *Joh. XII*, 36.

Feria ſecunda, quam Marcus diſerte per τὴν ἐπαύριον deſignat *c. XI*, 12. ſeu die Lunæ, cum Chriſtus mane (Matthæus enim *c. XXI*, 18. πρωΐας id factum eſſe dicit) Bethania egrederetur & in urbem tenderet, eſurivit, & viſam ficum aggreſſus eſt, cui fructibus vacuæ maledixit. Vide Matthæum & Marcum locis citatis. Deinde ubi in urbem venerat, templum ingreſſus, nundinantes & menſarios expulit, ac ædem ſacram repurgavit. Langius hoc die Dominica, qua ſolenni pompa Hieroſolymas invectus eſt Chriſtus, factum eſſe arbitratur, dum hunc actum cum illo ſtatim conjungit *p.* 431. *Tandem*, inquit, *dimiſſo pullo, cui inequitaverat, templum ingreſſus, illud a vendentibus ac ementibus repurgavit.* Sed fugit eum ratio. Marcus enim hanc heroicam Chriſti actionem ficus maledictioni, ac ingreſſui Hieroſolymitano feria ſecunda facto, manifeſte ſubjicit *v.* 15. *ſeqq.* Indicat quidem *v.* 11. Servatorem pridie feria prima, poſtquam tanto cum apparatu urbem intraverat, in templum introiviſſe, & omnia ibi circumſpexiſſe: ejectionis autem eo die factæ non meminit. Matthæum *cap. XXI*, 12. & Lucam *cap. XIX*, 45. eam hiſtoriam ita narrare non diffiteor, ac ſi eo tempore contigiſſet, quo Langius contigiſſe putat. Sed neuter tam accurato ac diſtincto ordine iſta aliquot dierum geſta deſcribit, quam Marcus. Matthæus enim ſicuti alias ea, quæ partim ſecunda, partim tertia feria, acciderunt, uno orationis contextu ita commemorat, quaſi omnia ſecunda feria facta eſſent, ut ficus male-

dictio-

dictionem, & ejusdem arefactionem a discipulis admirabundis observatam, quæ tamen diversis diebus evenisse, Marcus diserte refert, uti mox videmus: ita & ea, quæ ad primam feriam pertinent, tradens, quædam secundæ feriæ gesta conjungit. Imo profectionem Christi in urbem ac templum tertia feria factam, & a Marco distincte *v.* 20. 27. descriptam, plane omittit. Sicque etiam hic numulariorum expulsionem per anticipationem proponit, ac si statim pomposum atque solennem primæ feriæ in urbem introitum secuta fuisset. Lucas autem ista compendio sine sollicita ordinis ac temporis cura recitat, ut cuivis patet. At Marcus ἀκριβέστερος hic in ordine est, quam reliqui, & singulis diebus sua acta assignat. Hic quoque Servatorem secunda demum feria, post alterum in urbem ingressum, negotiantes e templo ejecisse aperte docet, cujus luculentam narrationem sine hæsitatione sequimur. Confer Calixti *Conc. lib. V. cap.* 33. & Tirini *Chron. Sac. c.* 49. Non ignoro, quosdam existimare, quod utroque illo die tale quid acciderit. Sed evidentem hujus assertionis rationem nullam video. Repurgato jam templo, orationem eam habuisse videtur Christus, cujus summam Johannes *c. XII*, 44. *seqq.* recenset. Deinde sub vesperam ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, iterum extra urbem egressus est, *Marc.* XI, 19. & Bethaniæ procul dubio pernoctavit.

Feria tertia seu die Martis mane, cum iterum in urbem cum discipulis tenderet, hique ficum prætereuntes, eam radicitus arefactam esse adverterent, Petrus & reliqui id Christo cum admiratione exponunt, & responsum de fidei miraculosæ effectis accipiunt, *Marc. XI*, 20. *seqq.* Matthæus quidem, uti supra indicavimus, hoc ita ἀμέσως refert, ac si statim post maledictionem ficus contigisset, & dierum distinctionem prorsus omittit. Sed Marcus accuratus hic ordinis dux diserte ea ita distinguit, ut maledictionem feria secunda factam; arefactionem autem die sequente demum a discipulis illac transeuntibus observatam esse, ostendat. Cum enim τὰ πραχθέντα feriæ secundæ, inter quæ primum fuit arboris istius exsecratio, commate 19. clausisset, καὶ ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, ἐξεπορεύετο ἔξω τῆς πόλεως, statim *v.* 20 sequentis diei acta orditur, dum ait: καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι &c. *&* *mane* (nempe feria tertia, cum secunda una cum nocte succedente effluxerat) *prætereuntes viderunt ficum e radicibus arefactam.* Nemo itaque hæc uno die facta asserere potest, nisi qui Marco mendacii crimen intentare non erubescet. Mox finitis in via sermonibus in urbem ac templum introivit Christus, statimque a Pontificibus & Senioribus populi interrogatus est de auctoritate ac potestate

Vv 2 ipsius,

ipſius, quibus ἀντερώτημα de baptiſmo Johannis propoſuit *Marc. XI*, 27. *ſeqq. Matth. XXI*, 23. *ſeqq. Luc XX. v.* 1. *ſeqq.* Deinde plures parabolas in medium protulit, quibus Judæos punxit, ut de duobus filiis in vineam a patre ire juſſis, *Matth. XXI*, 28. *ſeqq.* de vinea ignavis agricolis locata, de lapide ab ædificantibus reprobato, de nuptiis filii Regis & ingratis convivis, *Matth. XXI.* & *XXII. Marc. XII. Luc. XX.* Poſtea tentatus eſt a Phariſæis & Herodianis de cenſu Cæſari dando, *Matth. XXII.* 15. *ſeqq. Marc. XII.* 13. *ſeqq. Luc. XX*, 20. *ſeqq.* & a Sadducæis de reſurrectionis abſurditate, & a Legiſperito de maximo legis præcepto, quorum quæſtiones ſolvit aliamque ipſe de filio Davidis Chriſto propoſuit, *Matth. XXII. Marc. XII. Luc. XX.* Mox Phariſæorum & Scribarum perditos mores gravi ac prolixa invectiva objurgavit *Matth. XXIII.* toto, *Luc. XX*, 46. 77. & mittentes in gazophylacium obſervans viduæ oblationem omnium donariis prætulit *Marc. XII*, 41. *ſeqq. Luc. XXI*, 1. 4. His in templo peractis egreſſus demum, occaſione ſumpta e ſplendida templi ſtructura ſibi oſtentata, everſionem ejuſdem ſtrictim prædixit *Matth. XXIV*, 1. 2. *Marc. XIII*, 1. 2. *Luc. XXI*, 5. 6. Tandem ſub veſperam urbe exiviſſe & in montem Oliveti ſeceſſiſſe videtur, *Luc. XXI*, 37. Hæc omnia feria tertia geſta eſſe, hiſtoriæ Euangelicæ ἀκολουθία jam demonſtrata evidenter docet. Inſignis itaque hic Langii temeritas apparet, qui cuncta hujus diei acta cum præcedentis feriæ ſecundæ geſtis miſcet, & quaſi unius diei πραχθέντα confundit. Poſtquam enim ficus maledictionem, quæ die Lunæ facta eſt, poſuerat, ſtatim ſine diſcrimine pleraque illa, quæ jam recenſuimus feria tertia facta, commemorat *p.* 431. & 432. atque addit: *Hæc feria ſecunda geſta ſunt.* Sed toto cœlo errat. Jamjam enim oſtendimus, Marcum tam manifeſte hæc, ut duorum dierum geſta, diſtinguere, & alia feria ſecunda, alia feria tertia facta aſſerere, ut extreme aut oſcitantem aut impudentem eum eſſe oporteat, qui hunc ordinem pervertere, ac diſtinctas ephemerides confundere velit. An enim iſtæ actiones, inter quas ὀψὲ καὶ πρωῒ aperte a Marco interponuntur, in unum diem cadere poſſunt? Ληρῶδες ſomnium! Sed ignoſcendum eſt Langio, cui hoc neceſſario attentandum fuit, ne bella ipſius ſcena miſere peritura eſſet. Niſi enim hunc integrum pœnoſæ ſeptimanæ diem expungeret, conſiſtere non potuit ipſius commentum, quo Servatorem uno die anterius, quam hebes & obtuſa omnium Chriſtianorum factio putavit, mortuum ac ſepultum fuiſſe clamitat. Duorum ideo dierum acta in unum compingere debuit ac voluit, ne hæc impedirent, quo minus

Chri-

Chriſtum die Jovis paſſum aſſereret. Sicque Sacroſanctæ Scripturæ & Euangelicæ hiſtoriæ ordini vis inferenda fuit, ut inſanum iſtud εὕρημα ſtabiliretur.

Feria quarta ſeu die Mercurii Chriſtus paſſionem ſuam jam ingruentem diſcipulis prænunciat *Matth.* XXVI, 1.2. Characterem temporis, quo id factum eſt, verba Chriſti continent: οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ Πάσχα γίνεται. Si enim poſt biduum tum Paſcha inſtaret, cujus Paraſceve dies Veneris, magnusque dies Azymorum ſabbatum fuit, ut liquido probatum eſt, hanc omnino feriam quartam exſtitiſſe neceſſum eſt, quod mox ulterius pateſcet. Priusquam autem Chriſtus de morte ſua loqueretur, prolixum illum ſermonem de deſolatione templi ac urbis, ſignisque hanc anteceſſuris, ut & de ultimo ſuo adventu, ejusque præſagiis, eodem die habuiſſe videtur, quanquam alii eum antegreſſæ feriæ tertiæ adſcribant. Nam diſcipulorum quæſtio ad Jeſum in monte Olivarum ſedentem *Matth. XXIV. v.* 3. *Marc. XIII*, 3. quæ occaſionem iſti diſcurſui dedit, vix eadem illa veſpera contigit, qua e templo & urbe exivit. Cum enim ſtatim ad eandem reſponderet Chriſtus, omnia illa continuo ordine diſcipulis propoſuit, quæ *capp. XXIV. & XXV.* integris Matthæus καθεξῆς commemorat. At Chriſtum ſub veſperam demum egreſſum, tamdiu in monte Oliveti hæſiſſe, antequam Bethaniam iret, donec univerſa iſta explicare potuiſſet, vix veriſimile apparet. Nec diſcipulos Chriſtum totius diei laboribus defatigatum, jamque refectionis deſiderio Bethaniam pergentem, tanti momenti quæſtione detinuiſſe probabile eſt. Imo connexio narrationis Matthæi non obſcure oſtendit, Chriſtum ſermones hos feria quarta habuiſſe, eodem nempe die, quo paſſionem ſuam prædixit, & quo ultimum de ipſo capiendo conſilium Primores populi inivérunt. Dicit enim *c. XXVI*, 1. *Et factum eſt, cum conſummaſſet Jeſus omnes ſermones hos* (nempe duobus capp. proximis deſcriptos) *dixit diſcipulis ſuis: ſcitis quod poſt duos dies Paſcha ſit.* Innuit Matthæus, Chriſtum, ſimul ac abſolviſſet præcedentes ſermones, eodem tempore, exigua ſaltem morula, qualis mutanti orationis argumentum congruit, interjecta, paſſionem ſuam prænunciare cœpiſſe. Addit quoque ſtatim *v.* 34. quod τότε, nempe mox eodem die, συνήχθησαν καὶ συνεβουλεύσαντο οἱ ἀρχιερεῖς &c. Nimis proinde exorbitat Langius, dum hanc quoque concionem de fine Hieroſolymorum & ſeculi ad feriam ſecundam refert *p.* 442. Nam feria quarta matutino tempore, cum Chriſtus poſt ſomnum captum in monte Oliveti conſideret κατέναντι τοῦ ἱεροῦ *Marc. XIII.*

3. diſcipulos quæſtionem iſtam propoſuiſſe, & Chriſtum prolixe ad eandem reſpondiſſe, omnia ſuadent. Vid. Gerhard. *Harm. Cont. c.* 160. Primo autem de templi urbiſque interitu, mox de finali totius mundi πανωλεθρίᾳ, ſimulque de utriuſque indiciis, fuſe diſſeruit *Matth. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI.* fere per totum. Deinde parabolam de decem virginibus ſponſo obviam progreſſis, alteramque de talentis a Domino peregre profecto ſervis concreditis adjecit, & una noviſſimi judicii apparatum modumque expoſuit apud *Matthæum c. XXV.* Abſolutis jam his ſermonibus, mortem ſibi ingruentem prædixit, de quo jam vidimus. Tunc etiam, eadem feria quarta, congregati in palatio Cajaphæ Pontifices, Scribæ & Seniores, de JESU dolo capiendo & occidendo deliberarunt, *Matth. XXVI*, 3. *Marc. XIV*, 1. *Luc. XXII*, 1. Judas autem a Satana impulſus, & increpatione Chriſti, quinto abhinc die Bethaniæ facta, ad iram ac livorem commotus, eodem die ad Pontifices abiit, ſeque JESUM proditurum ſtipulatus eſt, condicto prius proditioni XXX. argenteorum pretio: atque ita Magiſtrum benemerentem exſecrando flagitio vendidit. Hoc feria hebdomadis quarta omnino accidiſſe, non modo Scriptura, uti demonſtravimus, luculenter docet; ſed & orthodoxa antiquitas indubitato credidit, dum hanc unicam ob cauſam feriæ quartæ jejunium Eccleſiaſtica ſanctione inſtituit. Auguſtinus *Epiſt.* 86. *ad Caſulanum* diſerte ſcribit: *cur quarta & ſexta feria maxime jejunet Eccleſia, illa ratio reddi videtur, quod conſiderato Euangelio, ipſa quarta Sabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, conſilium reperiuntur ad occidendum Dominum feciſſe Judæi &c.* Et mox: *Ex quo colligitur, quartam Sabbati fuiſſe, quando Dominus ait, ſcitis, quia poſt biduum Paſcha ſiet, & filius hominis tradetur, ut crucifigatur. Ac per hoc dies ipſe jejunio deputatus eſt.* Hinc Theophylactus in *Matth. XIV.* dicit: *Feria quarta concilium convenit, & propterea jejunamus etiam nos quartis feriis.* Imo Clemens ille, cui de die natali Chriſti pronuncianti tantum tribuit Langius, ut eum ceu teſtem Chryſoſtomo antiquiorem laudet, veluti ſupra *c. II.* indicavimus, idem *Conſtit. l. V. c.* 14. rotunde ait: τετράδα καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν. τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος. *Quarta feria & ſexta juſſit nos jejunare, illa quidem propter proditionem, hac vero propter paſſionem.* Quanquam enim nos Clementaſtrum iſtum non magni faciamus: contra Langium tamen ipſius auctoritas ſatis eſt valida, qui illam tantopere alia in re commendavit. Referri & huc poſſunt, quæ infra *c. VIII.* de Jeju-

nio

nio quartæ & ſextæ feriæ ex antiquitate producentur. Adeoque tum Scripturæ, tum veterum ſententiæ obluctatur Langius, dum hanc Judæ proditionem ad feriam tertiam retrahit, & Matthæum, Marcum ac Lucam, qui biduum ante Paſcha ponunt, a Chriſti Paſchate, quod in quintam feriam incidit, numerare aſſerit. Sed & hoc ſtatuere debuit, quo fabulam ſuam exornaret. Ea enim abſurditatum fœcunditas eſt, ut data una plures ἀυτομάτην enaſcantur.

Feria quinta, ſeu dies Jovis, illa fuit, quam Matthæus *c. XXVI.* 17. & Marcus *c. XIV*, 12. τὴν πρώτην τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, appellant. Lucas, poſtquam proditionis ac pacti Judæ, quæ pridie contigerant, meminiſſet, notanter dicit *c. XXII*, 7. ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα. Intelligunt autem omnes Paraſceven Paſchatis Chriſti, qui eadem veſpera Judæos antevertens typicum agnum comedit. Primum Azymorum vocant eum, qui inter octo dies Azymorum, quot aliquando numerantur incluſa Paraſceve, primus erat, cujus parte poſtrema azyma edi incipiebant. Hoc vero die acceſſerunt diſcipuli, Servatorem quærentes, ubi Paſcha ſibi præparatum vellet. Ipſe duos in urbem miſit, & omnia inſtruere juſſit. Deinde ὀψίας γενομένης (Lucas ait *v.* 14. ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα) ipſe advenit, & cum diſcipulis accubuit. Peractæ cœnæ Paſchali ſucceſſit communis ſeu vulgaris, de qua ejuſque ritibus fuſe ac eleganter diſſerit Scaliger *Emend. Temp. l. VI. p.* 535. *ſeqq.* qua adhuc durante, antequam S. Euchariſtiæ Sacramentum inſtitueret, ſurrexit Chriſtus & Apoſtolorum pedes lavit. Nam Johannes *c. XIII*, 2. id δείπνου γενομένου factum eſſe, & *v.* 4. Chriſtum ἐκ τοῦ δείπνου ſurrexiſſe, deinde finita lotione iterum recubuiſſe *v.* 12. teſtatur. Docet idem Auguſtinus *l.* 3. *de Conſ. Euang. c.* 1. Quod autem hæc pedum lotio ſacratiſſimum corporis ac ſanguinis ipſius teſtamentum præceſſerit, tanquam concinna ad illud προδιάθεσις, omnes fere, quos ego quidem ſcio, tum Pontificii, tum Proteſtantes Doctores unanimi conſenſu hactenus judicarunt. Videantur ſaltem Baronius *ad A. C.* 34. & 36. Barradius *Conc. Euang. T.* 4. *l.* 2. *c.* 1. Torniellus *ad A. M.* 4084. *n.* 12. Spondanus *ad A. C.* 34. *n.* 11. Gerhardus *Harm. Cont. c.* 170. Calixtus *Conc. lib.* 6. *c.* 1. & 2. Grotius, Maldonatus & Diodati *ad Joh. XIII*, 12. Adeoque iterum hic ceſpitat Langius, qui Sacramenti Cœnæ inſtitutionem præmittit, & lotionem pedum ſubjungit *pag.* 432. Dicit enim: *Chriſtus veſpera adventante Paſcha cum ſuis comedit. Atque ita finitis legalibus novum corporis & ſanguinis ſui ſacramentum in-*

instituit. Inde pedum lotionem instituit. Perperam & præpostere. Nec melius mox: *finita lotione Judas ad Pontifices abiit.* Intercessit enim inter lotionem & abitum Judæ venerandi Sacramenti κοινωνία, cui & ipse una cum ceteris Apostolis interfuit, uti notum est. Sed ut clavus clavum, ita error errorem trudere solet. Postquam lotis jam discipulis sanctissimum Eucharistiæ mysterium tradiderat, mox Servator proditorem acriter notavit, contentionem Apostolorum de primatu compescuit, & tandem dulcissimos illos Hyblæoque melle suaviores sermones valedictorios habuit, quos a Johanne solo *cap. XIII. XIV. XV. XVI* late descriptos vehemente illa ac ardentissima ad Patrem oratione clausit, quam *cap. XVII.* Johannes continet. Demum multa jam nocte urbe exit, inque villam Gethsemane pervenit, ubi agonem cum morte init, & precibus ad Patrem fusis ter calicem deprecatur: statim autem Judas armata caterva stipatus eum aggreditur, capit, & abductum Pontificibus tradit. A quibus dum examinatur & ludibrio habetur, nec non ter a Petro negatur, nox elabitur, diesque succedit.

Illuxit tandem feria sexta, seu dies Veneris, inclytus ille & vere toti mundo σωτήριος, qui Parasceve tum Paschatis tum Sabbati hebdomadalis fuit, ut supra ostensum est. Itaque πρωΐας γενομένης *Matth. XXVII,* 1. vel ut Marcus ait εὐθέως ἐπὶ τῷ πρωῒ (Johannes dicit ἦν δὲ πρωΐα) postquam in Synedrio accusatus ac morti destinatus esset, ad Præsidem Pilatum in Prætorium ducitur, quo infami supplicio plectatur. Ipsum enim Synedrium, quod judiciorum capitalium potestate paulo ante sibi adempta destituebatur, neminem damnare aut interficere poterat, uti vel e propria Judæorum confessione liquet *Joh. XVIII,* 31. ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. Nam arctior facta erat isto tempore Senatus Hierosolymitani jurisdictio, cum pars Judææ potior in provinciam esset redacta, constituto, ut ferme in omnibus provinciis Romani Imperii, ne Senatus quemquam mortis supplicio sine Romani Præsidis consensu afficeret. Hoc in Pandecte Digestorum Talmudicorum titt. de *Synedrio & Sabbato* luculenter indicatur. Ipse quoque Maimonides in *Hal. Sanh. c. XIV.* diserte ait: ארבעים שנה קודם חרבן בית שני בטלו ריני נפשות מישראל *Annis XL. ante excidium templi secundi ablata sunt judicia capitalia ab Israele.* Sic & R. Moses Kotzensis in *Sepher Mitzvos gadol. n.* 188. Nescio proinde, quid sibi velit ea Langii assertio *pag.* 433. *Ipsum namque Synedrium neminem vivum crucifigere poterat.* An putat igitur, alio mortis genere Christum occidere Synedrio integrum fuisse? Ita sane, nisi fallor

fallor, ſentire videtur. Huc enim forte & ea collimant, quæ præmiſit: *in illo Concilio damnatus Pilato traditur, ut crucifigeretur.* At Judæi non crucifigendi tantum, ſed quodvis ſupplicium inferendi facultatem ſibi deeſſe, loco allegato ſignificant. Ebræorum quoque Magiſtri de omnibus דיני נפשות *judiciis capitalibus* ἐν πλάτει pronunciant. Quod a Judæis nonnulli circa ea tempora publice occiſi ſint, non nego: ſed furore ac tumultu populari id factum eſt, non de jure, aut legitimo Synedrii judicio. Habuit quidem Senatus adhuc jus cognoſcendi de crimine, ob quod Chriſtum ἔνοχον θανάτȣ *Marc. XIV. verſ.* 64. judicare potuit: at jus pronunciandi ſententiam cum effectu non habuiſſe, certum eſt. Nec magis percipio, quo tendat Langius, dum mox addat: *Eo die crucifixio contigit, quo Judæis neminem interficere licuit: XIV enim Niſan Synedrium neminem judicare poterat, ut ex Maimonide aliiſque Judæorum commentariis patet.* Mire vagatur. Prius de genere mortis, jam de tempore ferendi judicii exceptionem dare ſatagit. An ideo extra illum diem XIV Niſan, vel alium ſimili religione Judæis obſervatum, Synedrio quenquam eo tempore damnare ac interficere licuit? Hoc ſine dubio vult Langius, niſi nullus verbis ejus nervus inſit. Voluit & hoc Annalium Pater Baronius *ad A. C.* 34. *n.* 76. qui verba Judæorum citata ad tempus illud ſolum, nempe feſtum Azymorum, reſtrinxit. Sed refellit eum Caſaubonus *Exerc. XVI. n.* 71. cujus judicium hic exhibeo: *Verior ſententia eſt doctiorum e recentioribus, qui e libris Talmudicis, Juchaſin, & aliis demonſtrarunt, judiciorum capitalium poteſtate Judæos tum caruiſſe, adempta ſibi paulo ante, atque ut ipſi Rabbini ſcribunt, annis XL. circiter ante excidium templi.* Indicant hoc manifeſte Judæorum verba, qui non ajunt: *hodie, vel circa hoc Azymorum feſtum, nobis non licet occidere quenquam*; ſed ἁπλῶς & abſolute id de omni tempore negant. Idem & Ebræorum domeſtica teſtimonia jam laudata perſuadent. Quare fallitur Langius, ſi hæc ei ſententia ſedet, quam verba ejus præ ſe ferunt, & adverſum ſibi doctiſſimum quemque experietur. Conſulantur modo P. Fagius *ad Deut. XXI,* 22. Sigonius *de R. H. l. VI. cap.* 7. Druſius *Præter. l.* 5. *pag.* 147. Petavius *Doct. Temp. l. XII. cap.* 19. Schikardus *Jur. Reg. Ebr. pag.* 184. L'Empereur *ad Middoth p.* 48. & *ad Bertram de R. H. pag.* 404. *ſeqq.* Grotius *ad Matth. V.* 22. Capellus *Vindic. pro Caſaub. l.* 2. *cap.* 9. & 10. Buxtorfius *in Lex. Talm. f.* 1513. nos enim his non immorabimur. Poſtquam jam Pilato traditus fuit Jeſus, diu multumque inter illum & primores Judæo-

dæorum de ipſo damnando vel abſolvendo diſceptatum eſt. Tandem vero Præſes magnorum accuſatorum clamoribus & pertinacia ſuperatus, Chriſtum prius flagellatum ſolenni ſententia pro tribunali pronuntiata crucis ſupplicio addixit. Quota diei hora hoc factum ſit, determinatu non adeo facile videtur. In Euangeliſtarum enim narratione aliquod hic ἐναντιοφανὲς apparet; Johannes *c. XIX. v.* 14. ὥραν ὡσεὶ ἕκτην definit. At Marcus *c. XV*, 25. ait: ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. Valde in hac difficultate explicanda eruditi æſtuarunt. Patres aliique Interpretes varia attulerunt, quæ hic commemorare nihil attinet. Doctiſſimus Caſaubonus *Exerc. XVI. n.* 110. inter τὰ ἄπορα Scripturæ hoc collocat, *ad quæ ſolvenda Elias exſpectandus erit.* Langius nodum ſecat potius, quam ſolvit *pag.* 433. & locum Marci noſtris codicibus corruptum eſſe aſſerit: *In Marco*, inquit, *pro E extritis binis inferioribus lineis* Γ *irrepſit. Legendum itaque illic* ὥρα πέμπτη *pro* τρίτη. Expedita hæc eſt Scripturas conciliandi methodus, ſi quidvis pro quovis fingere, & quæ nobis incommoda videntur, ad lubitum corrigere liceat. Ah quantis quamque improbis laboribus ſuperſedere potuiſſent Viri pietate & eruditione inſignes, ſi promptam hanc S. literas explicandi rationem a Langio didiciſſent! Sed abſit, ut hoc rabioſo iſti Gordono Huntlæo, aliiſque male feriatis Scripturo-maſtigibus concedamus, quod ſacerrima iſta monumenta uſquam irreptitium aut vitioſum quid habeant. Extrema potius tentanda erunt, ut hunc unicum fidei noſtræ Canonem illibatum ac ſartum tectum obtineamus. Non Scripturæ autem ſolum integritati injuria; ſed & ſuopte vana ac frivola hæc Langii conjectura apparet. Quis enim ipſum docuit, numeros in primigeniis codicibus per notas ſcriptos fuiſſe, vel per iſtas, quas putat, literas? Aut ſi literis ii expreſſi fuerint, majuſculas, ut vocant, has fuiſſe, unde didicit? Nam ſi minores fuere, ea permutatio metui non potuit, cum inter ε & γ nulla ſit affinitas. Cur autem non ullum adduxit codicem, qui hanc lectionem, quam nobis obtrudit, exhibeat? Nempe quia nullum reperire potuit. An autem fungi & pepones ſumus, ut Langio ἀδεσπότως hoc pronuntianti ſimplicem credulitatem debeamus? Hieronymus quidem ante tot ſecula mendam librarii hic ſuſpicatus eſt in *Comm. in Pſal. LXXVII.* Sed non notam ε, verum ϛ pro γ ſubſtituendam eſſe, & ἕκτη, non πέμπτη, legendum putavit, ut Marco cum Johanne convenire poſſet. Nec is tamen ullum codicem attulit, qui ita haberet. Nec attulere Petavius, Toletus, Cajetanus & Melch. Canus, qui Hieronymum ſecuti ſunt. Imo antiquiſſima eſt ea vul-

vulgaris lectio, uti ex omnium codicum & Syri, Arabis ac Vulgati consensu liquet, nec temere adeo sollicitanda. Quod si autem in alterutro loco, Marci scilicet vel Johannis, mendum statuendum sit, apud Johannem potius, quam Marcum, illud locum habere videtur, ut pro ἕκτη legendum sit τρίτη. Nonnus enim vetustissimus Paraphrastes aut ita legit, aut ita legendum censuit, dum hunc in modum Johannis verba metrice reddidit:

ἦν δὲ τιταινομένη τριτάτη θανατηφόρος ὥρα,

Agebatur autem tertia mortifera hora.

Camerarius quoque *annot. in Marc.* vetus quoddam MS. se vidisse testatur, ubi loci Johannæi lectio talis exstitit: ὥρα δὲ ὡς τρίτη. Rob. Stephanus & Beza non minus antiqua exemplaria MSS. laudant, quæ ita habuere. Etiam Petrus Alexandrinus *in Disp. de Paschate*, a Casaubono *loc. cit.* laudatus, auctor est, quod *libri accurate descripti, atque ipsum autographum manu propria Euangelistæ Johannis scriptum, quod gratia Dei adsuam ætatem servatum exstabat in sanctissima Ephesiorum Ecclesia, & a fidelibus eo accedentibus magna cum reverentia invisebatur, ita habuerint*: ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα ἦν ὡσεὶ τρίτη. Idem legas in *Chronico Alexandr.* a Matth. Radero edito *pag.* 118. 150. Vid. Usserium *in Diss. de Epist. Ignat. c. XI.* Hinc & Theophylactus *in h. l.* multis disputat, γ in ς esse mutatum apud Johannem ἐξ ἀπροσεξίας τῶν μεταγραφέντων *per incogitantiam describentium.* Quod Langius illum Pet. Alexandrinum *personatum* appellat, eumque *sibi antiquitatem conciliare debuisse*, ajat, in eo criticum ejus acumen intempestive se prodit, quod convenientius in Pseudo-Clementis istius νοθείᾳ, & columnarum antediluvianarum fide dignoscenda se exerere potuerat. Sed non eo recurrendum nobis est, ut in S. literis mendum fingatur. In neutrius enim Euangelistæ verbis librarii incuriam quidquam pervertisse persuasi sumus. Jesuitæ Maldonati judicium laudamus, præsertim ut hominis ex eo grege, qui Scripturæ integritati non adeo æquum se per omnia ostendit. Ait ille *Comm. in Matth. XXVII.* 45. *Sunt qui conjecturam faciant, apud Marcum scriptorum culpa vitiatum esse numerum, &c. Nimis audax semper mihi ea conjectura visa est, & quia non alio nititur argumento, quam quod, qui ea utuntur, non possunt hujus loci difficultatem explicare. Et non debemus, ut Scripturam interpretemur, corrumpere.* Ipse quoque H. Grotius, in sua alias non semel circa Sacra κρίσει liberior, quam par erat, *lectionis hic mutandæ causam se non videre*, profi-

 tetur.

tetur. Et *Annot. ad Matth. XXVII*, 45. *Nihil in ſcriptura Marci aut Johannis contra vetuſtiſſimorum codicum & μεταφραστῶν auctoritatem immutandum*, cenſet. Neque enim ita inter ſe illi pugnant, quin facile conciliari queant. Præter communem illam Judæiſque familiarem diei in XII. horas partitionem, alia quoque ejuſdem in IV. quadrantes, ſicut noctis in IV. vigilias, diviſio in uſu erat. Quilibet quadrans tres horas complectebatur, & ferme ab illa hora, quæ initium ei dabat, appellationem ſortiebatur. Primus a prima ad tertiam extendebatur, ſecundus a tertia ad ſextam, tertius a ſexta ad nonam, &c. Mos ille e templi conſuetudine natus videtur, ubi ſacrificia & preces hora tertia, ſexta & nona fieri ſolebant. Hinc ubi ſtatarum precum mentio fit, non alia fere horarum nomina occurrunt. Sic *Act. III*, 1. ὥραν τῆς προσευχῆς ἐννάτην leges; & *c. X*, 9. Petrum preces fudiſſe περὶ ὥραν ἕκτην deprehendes. Etiam Cornelio circa horam nonam oranti Angelus apparuit *Actor. X*, 3. Inde horæ illæ ceu vulgo notiores celebratæ, & quidquid inter illas evenit, ut ſolent quæ in medio ſunt poſita, nunc ad hunc, nunc ad illum terminum relata ſunt. Vide *Act. II*, 15. In parabola Chriſti *Matth.* XX, 3. 5. 6. ita horæ, tertia, ſexta & nona, quibus operarios conduxit Paterfamilias, commemorantur, ut inter eas nulla nominetur. Poſt nonam autem undecimæ ſaltem, ut a fine diei proximæ, mentio injicitur. Huc itaque pertinet, quod Euangeliſtæ ſimiliter in paſſione Chriſti horas *tertiam, ſextam & nonam* indigitent. Marcus & Johannes dum crucifixionem Servatoris circa horas tertiam & ſextam factam indicant, illum diei quadrantem omnino deſignant, qui a tertia hora incipit, & in ſextam deſinit. Uterque idem tempus notat, non diverſum. Marcus Chriſtum ſecundo diei quadrante crucifixum dicit, eo nimirum, qui a tertia hora exordium & denominationem habuit: non initio quadrantis, tertia hora, ſuſpenſum oſtendit. Idem ait Johannes, dum ὥραν ὡσεὶ ἕκτην fuiſſe docet. Notanter addit particulam ὡσεὶ, ne horæ στιγμὴν intelligas. Non præciſe hora ſexta fuit: nec longe tamen abfuit. In eo quadrante id factum ſignificat, quem ſexta hora terminat. Sicque nulla plane inter divinos Hiſtoricos contrarietas. Matthæus & Lucas, dum a ſexta ad nonam tenebras factas indicant, optime concordant, ut & ipſe Marcus idem aſſerens *comm.* 33. Chriſtus enim ante ſextam crucifixus eſt. Brevi autem poſt ſextam tenebræ ingruerunt. Hac ratione omnis hic difficultas evaneſcit, quidquid demum occinat Langius, cujus audacula correctio in ſpongiam incumbit. Conſule,

le, ſi placet, Baronium ad *ad A. C.* 34. *n.* 162. *ſeqq.* Torniellum *ad A. M.* 4084. *n.* 19. Tirini *Chron. S. c.* 2. *Cent. Magdeb. I. l.* 1. *c.* 10. Gerhard. *Harm. Paſſ. c. XI.* Schindleri *Lex. Pentagl. ad Rad.* עשה, Glaſſium *Phil. Sac. l.* 1. *tr.* 2. *p.* 159. Grotium & Maldonatum locis citatis. Concinne proinde antiquiſſimus Pater Ignatius *in Epiſt. ad Trallianos* ſcribit Edit. Vedel. *p.* 12. τῇ παρασκευῇ, τρίτῃ ὥρᾳ, ἀπόφασιν ἐδέξατο παρὰ τοῦ Πιλάτου. ἕκτῃ ὥρᾳ ἐσταυρώθη, ἐννάτῃ ἀπέπνευσε, πρὸ ἡλίου δύσεως ἐτάφη. *In Paraſceve, hora tertia, ſententiam accepit a Pilato. Sexta hora crucifixus eſt, nona exſpiravit, ante ſolis occaſum ſepultus eſt.* Mortuus circa horam nonam, noſtram tertiam, Servator, mox circa decimam, noſtram quartam, de cruce demiſſus, & tumulo mandatus eſt. Exequias ipſi iverunt piæ mulieres, a quibus cum reverſæ eſſent, aromata coemerunt, priuſquam dies illa tota elapſa eſſet, & ante ſabbati ſuccedentis exordium, quod veſpera afferebat. Diſerte hoc Lucas *cap. XXIII*, 56. ſignificat, nimirum, quod mulieres eadem Paraſceves die, qua jam crucifixus & ſepultus erat Dominus, ὑποστρέψασαι ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα: cum vero hæc ſibi jam comparaſſent, ac ad uſum iſtum, cui ea deſtinaverant, præparaſſent, τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν. Rurſus itaque in ordinem Hiſtoriæ impingit Langius, dum finito demum ſabbato hanc aromatum præparationem factam putat *p.* 377. *Finita*, inquit, *una cum occaſu ſolis, veſpera Saturni, hebdomade priore, liberatæ ſabbati (tam Paſchatis quam hebdomadis) relligione feminæ, aromata coemerunt, ac nocte præpararunt, ut ungerent Jeſum.* Aperte id S. Lucæ repugnat, qui hoc feminarum factum quieti earundem Sabbaticæ manifeſte præmittit, idque ſtatim in reditu a monumento, cui jamjam funus Servatoris illatum fuerat, contigiſſe demonſtrat. A ſepulcro reverſæ confeſtim aromata ad unguenti confectionem ſibi compararunt: mox autem ſabbatum religioſa quiete obſervare cœperunt. Quies ſabbati non unguenti præparationi jam factæ; ſed unctioni demum ſecuturæ opponitur. Marcus quidem Langio prima fronte favere videtur *c. XVI*, 1. quaſi mulieres διαγενομένου τοῦ σαββάτου demum aromata emiſſe aſſerat. Sed verbum ἠγόρασαν, quo utitur, in forma plus quam perfecti commodiſſime cum Beza, Tremellio & Belgicis interpretibus, reddi poteſt, *emerant*, ut mulieres ad ſepulcrum advenientes jam aromatibus antea emptis inſtructas fuiſſe notet. Conferatur *comm.* 2, & plana res erit. Nam quando exiverint mulieres, dici multum attinebat: item quod aromata ſecum habuerint, cum id cauſam exitionis indicet. Quia autem nil re-

 ferebat

ferebat sciri, quando aromata ista comparassent, ideo ἀορίςως illud expressum est. Sic aoristus sæpius pro plusquamperfecto ponitur, & notat id, quod ante contigerat. *Matth. XIV*, 3. ἔδησεν ἀυτὸν non *vinxit*; sed *vinxerat eum* rectius interpreteris. Ita & illud *Matth. XXVII*, 2. δήσαντες αὐτὸν capiendum esse, res ipsa loquitur. Senibus quoque Hellenistis frequentissimum id esse nemo nescit. Sicque Marcus hac ratione explicatus nec diversum a Luca prodit, nec Langio ullo modo patrocinatur. Imo interpretem Marci diserte agit Lucas *c. XXIV*, 1. dum verba ejus ita circumloquitur: ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα. Illud ἡτοίμασαν per *præparaverant* reddendum esse, & connexio verborum docet, & Interpretes probant. Syrus רטיבי הוי, Tremellius ac Beza *quæ paraverant*, Belgæ **die sy bereyt hadden** / Diodati *haveano preparati* Nempe emerant & paraverant ea feria sexta, quæ feria prima circa diluculum ad sepulcrum attulerunt. Hinc Diodati τὸ ἠγόρασαν Marci convenienter vertit *havendo comparati*, idque factum addit *nelle tre ultime hore del giorno, nel quale il Signore fu crocifisso*, cum quo & Belgæ Synodici apprime consentiunt. Vide quoque Gerhard. *Harm. Resurr. c.* 1. & Grotium ad *h. l.*

Successit feria septima seu Sabbatum, ipsa Paschali solennitate tum illustre, quod Servator in monumento, mulieres devotæ aliique in otio, totum transegerunt. Pontifices autem & Pharisæi hoc die, quem Matthæus τὴν ἐπαύριον, ἥτις ἐςὶ μετὰ τὴν παρασκευὴν *cap. XXVII*, 62. appellat, Præsidem una accesserunt, & vigiles pro sepulcro custodiendo flagitarunt, ne a discipulis scilicet Christus surriperetur, quos & impetrarunt. Elapso autem Sabbato duplice religione sancto, mulieres mox ad monumentum revisendum se accinxerunt. Matthæus id ὀψὲ σαββάτων factum perhibet, quæ phrasis quid notet, supra *c. VI.* ostendimus. Quod feria prima circa diluculum ad sepulcrum pervenerint, omnium Euangelistarum narratio docet. Venientes autem Christum jam resurrexisse deprehenderunt, & ab Angelo id nunciante confirmatæ sunt. Reversæ Apostolis illud retulerunt, nec tamen persuaserunt, &c. De ceteris ad Historiam Passionis & Resurrectionis pertinentibus disquirere ab instituto nostro alienum foret. Non enim commentamur; sed contra Langium disputamus. Nec Diatribes angustiæ prolixos nos esse patiuntur. Christum die Solis seu feria prima resuscitatum esse, nemo Christianus unquam negavit. Langius id ipsum non concedit modo: sed & operose probat. Sicut autem dies Solis ἀναςάσιμος fuit, ita quod dies Veneris ceu feria sexta

σαυρώσιμος exſtiterit, hoc, quod jam propoſuimus, actorum ipſius ἡμερολόγιον, præter argumenta ſuperius adducta, luculenter evincere confido. Ad alium enim ſeptimanæ diem paſſionem Dominicam referri non poſſe, demonſtratum eſt, niſi unum ex hebdomade pœnoſa diem expungi, vel bidui geſta in unum confundi oporteat, quod utrumque abſurdiſſimum eſt.

CAPUT VIII.

Veteris Eccleſiæ Patrumque ſententia exhibetur. Ignatii locus vindicatur. Clemens ὁ Διατκγεὺς, Irenæus & Theophilus Antiochenus allegantur. Jejunium quartæ ſextæque feriæ qua de cauſa antiquitus inſtitutum ſit? Tertulliani, Clementis Alex. Origenis, Petri Alex. Hippolyti, Cyrilli Alex. & aliorum teſtimonia. Epiphanii & Gregorii Nyſſeni mens declaratur. Hieronymi, Nonni & Gaudentii Brixiani conſenſus. Auguſtini explicationes luculentiſſimæ. Iſid. Peluſiotæ, Leonis M. Bedæ, Hippol. Thebani & Theophylacti ſuffragia oſtenduntur. Langiani dogmatis novitas ſuopte rejicula.

E Scriptura & hiſtoriæ Euangelicæ ſerie atque ἀκολουθίᾳ vetuſtam & Catholicam de feria paſſionis & triduo mortis Dominicæ ſententiam ſatis confirmavimus. Tam clara & luculenta documenta produximus, ut effrontem extremeque protervum eum eſſe oporteat, cui hæc ſatisfacere nequeant. Nihil jam reſtat, niſi ut veterum Chriſtianæ pietatis Antiſtitum auctoritate ac ſuffragiis eandem muniamus. Venerandi illi & antiqui Eccleſiæ Doctores ac Patres communibus votis Langianum iſtud dogma, ut inſolens ac inauditum, damnabunt & proſcribent. Unanimis eorum conſenſus luculenter oſtendet, falſum eſſe, quod aſſerere non erubeſcit Langius, *antiquæ Eccleſiæ opinionem fuiſſe eam*, quam ipſe tuetur. Contrarium potius omnibus pateſcet, illam nimirum, quæ hodiernæ Eccleſiæ eſt, etiam vetuſtæ fuiſſe ſententiam; Langianum autem commentum nemini Veterum in mentem veniſſe. Ibimus ergo per ſecula, ſingulosque iſtos Heroas ac doctiſſimos Viros, unumquemque ſecundum ſuam ætatem, ſententiam rogabimus, ut, collectis omnium calculis, quantum a falſo verum diſtet, cognoſcatur. Primum autem ſe nobis ſiſtit Patrum antiquiſſimus Ignatius, Epiſc. Antiochenus, Apoſtolorum diſcipulus, primi ſeculi Doctor ac Martyr ſanctiſſimus, qui in *Epiſt. ad*

Tral-

Trallianos Edit. Vedel. *p.* 11. primo dicit, quod Chriſtus διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνέςη, quæ verba Vedeliana verſio reddit *intra triduum reſurrexit*; Uſſeriana autem *reſurrexit tertia die*, plane ut alibi *in Epiſt. ad Smyrnenſes* ſcribit: ὁ λόγος τὸν ἑαυτοῦ ναὸν λυθέντα ὑπὸ τῶν χριςομάχων Ἰουδαίων ἀνέςησε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, *verbum ſuum ipſius templum, quod ſolutum erat a Judæis Chriſtum oppugnantibus, excitavit tertia die*, directe contra Langium quatuor dies fingentem. Mox vero *p.* 12. addit: τῇ παρασκευῇ, πρὸ ἡλίου δύσεως ἐτάφη, τὸ σάββατον ὑπὸ γῆν μένει ἐν τῷ μνημείῳ, ᾧ ἀπέθετο αὐτὸν Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθίας. ἐπιφωσκούσης κυριακῆς ἀνέςη ἐκ τῶν νεκρῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπ᾽ αὐτοῦ. περιέχει οὖν, ἡ μὲν παρασκευὴ τὸ πάθος, τὸ σάββατον τὴν ταφὴν, ἡ κυριακὴ τὴν ἀνάςασιν. *In Paraſceve ante occaſum Solis ſepultus eſt, Sabbato ſub terra in monumento remanſit, in quo poſuit eum Joſeph Arimathæus. Illuceſcente Dominico die reſurrexit ex mortuis, juxta id, quod dixerat*: (nempe Matth. XII, 40. de ſua in corde terræ mora.) *Complectitur itaque Paraſceve paſſionem, Sabbatum ſepulturam, Dominicus dies reſurrectionem.* Vides ipſum diſerte Paraſceven paſſioni, & unicum ſaltem Sabbati diem integrum moræ in ſepulcro tribuere. Imo tres illos dies proxime ſibi ſuccedentes ita diſtinguit, ut primum paſſioni, ſecundum quieti in monumento, tertium reſurrectioni aſſignet. Quartum is neſcivit, quem Langius interponit. Illud non diſſimulo, quod Vedelius poſteriora hæc verba irreptitia eſſe cenſeat, cujus & judicium ſine ſua ἐπικρίσει Uſſerius Archiepiſc. Armachanus proponit. Rationes ſunt I. *Quia apud Pſeudo Clementem* in Conſtitutionibus *eadem verba reperiantur*, lib. 5. c. 13. Repono ego, quod æque dici poſſit Clementaſter ille ab Ignatio ea mutuo accepiſſe, ut per hanc cum vetuſtiſſimo auctore convenientiam antiquitatis ſpeciem ſibi conciliaret. II. *Quia verba ea hiatum facere videntur, & ſeriem orationis Ignatianæ interrumpere, in qua verba, quæ hunc hiatum ſequuntur, cohærere manifeſtum eſt cum iis, quæ eum antecedunt.* Reſpondeo, id mihi non videri. Appoſite enim ſatis ad ſcopum Ignatii quadrant, quæ Vedelius interpolata putat. Vult enim is demonſtrare, Chriſtum revera paſſum & mortuum eſſe, non apparenter, eoſque impugnat, quos ἀθέους ſtatim vocat, qui id τῇ δοκήσει & hominum ſaltem opinione factum eſſe, ac Servatorem τῷ δοκεῖν τεθνηκέναι, πεπονθέναι οὐ τῷ ὄντι, *apparenter paſſum, nec revera mortuum eſſe*, pertendebant. Urget itaque contra illos momenta temporis, quibus damnatus, crucifixus, mortuus, ſepultus & reſuſcitatus eſt Dominus, eque illo vero & reali ſpatio veram

ac

ac realem ejus paſſionem fuiſſe concludit, atque id obtinet, quod ἀληθῶς, καὶ οὐ δοκήσει, ἐσαυρώθη καὶ ἀπέθανε, βλεπόντων οὐρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, &c. Eadem enim ratione hic in argumentando procedit Ignatius, qua Chryſoſtomus eo in loco, quem ſupra *c.V.* expendimus. Idem quoque pro ſe Servatoris oraculum e *Matth. XII*, 40. allegat. Satis etiam apte cohærent cum his verbis tam ea quæ præcedunt, quam quæ ſequuntur, ut quivis judicare poterit. Adeoque nihil hic a genuina Ignatii mente alienum ab interpolatore inſertum eſſe arbitramur, quanquam id alibi non ſemel factum eſſe haut diffiteamur, quod tum a Dion. Petavio *in Præfat. Tom. II. Dogmat. Theolog. cap.* 2. tum a nuperis ipſius Editoribus Jacobo Uſſerio & Iſaaco Voſſio oſtenſum eſt. Ignatio proximum locum mererent Clementis Romani Conſtitutiones, ſi illius patris fœtus eſſent, cujus nomen mentiuntur. Sed ſpuriæ cum ſint, Langio id acceptum ferant, qui pro legitimis ipſas agnovit, quod hoc ordine a nobis collocentur. Neque enim is Clementaſtrum hunc ſpernere jam poteſt, quem antea tanto honore dignum judicavit. Et ſane licet vetuſtiſſimi iſtius Romani Epiſcopi ſoboles non ſint hæ Conſtitutiones: alium tamen ſatis antiquum patrem habuiſſe eas, non inficiamur. Produximus ex his cap. præced. cum de feriæ quartæ actis ageremus, teſtimonium clariſſimum, quo Servatorem quarta feria proditum, & ſexta paſſum eſſe indicabatur. Jam aliud e *lib. VII. c.* 24. afferimus, quod ita habet: ὑμεῖς ἢ τὰς πέντε νηστεύσατε ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευήν. ὅτι τῇ μὲν τετράδι ἡ κρίσις ἐξῆλθεν κατὰ τοῦ Κυρίου, Ἰούδα χρήμασιν ἐπαγγειλαμένου τὴν προδοσίαν. τὴν δὲ παρασκευὴν, ὅτι ἔπαθεν ὁ Κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ σαυροῦ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου: *Vos vel per totos quinque dies jejunate, vel in quarta feria & Paraſceve. Quoniam in quarta quidem judicium contra Dominum prodiit, cum Judas proditionem pecunia promiſerat: in Paraſceve vero, quoniam in ea Dominus crucis ſupplicium paſſus eſt ſub Pontio Pilato.* Ita ὁ Διαταγεύς. Canones Apoſtolorum, quos vocant, eidem Clementi ſuppoſiti, non alia de cauſa *Can.* 68. (*Græc.* 69.) jejunia τῆς τετράδος ac τῆς παρασκευῆς commendant. Sed non major Canonum horum, quam Conſtitutionum, auctoritas eſt, uti inter eruditos conſtat. Quare teſtes jam indubitatæ fidei in medium adducemus. Irenæus ſecundi ſeculi Epiſcopus & Martyr *lib. V. adv. Hæreſ. c.* 23. diſerte ſcribit: *Manifeſtum eſt, quoniam in illa die mortem ſuſtinuit Dominus, obediens Patri, in qua mortuus eſt Adam inobediens Deo. Hunc diem recapitulans in ſemetipſum Dominus venit ad paſſionem pridie ante*

Sabbatum, quæ est ſexta conditionis dies, in qua homo plaſmatus eſt. Mox clariſſime: *hoc eſt Paraſceve, quæ dicitur cœna pura, id eſt feria ſexta, quam & Dominus oſtendit paßus in ea.* Conferendus autem hic locus Irenæi eſt cum alio *lib.* 1. *c.* 10. ubi Græca in Edit. Franc. Feuardentii ita habent: καὶ διὰ τοῦτο Μωσέα ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν εἰρηκέναι τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι, κατὰ τὴν οἰκονομίαν δὲ ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν, ἥτις ἐςὶ παρασκευὴ, τὸν ἔσχατον ἄνθρωπον εἰς ἀναγέννησιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πεφηνέναι: i. e. *& propter hoc dixiße Moſen, ſexta die conditum hominem fuiſſe: juxta diſpoſitionem autem ſexta die, quæ eſt paraſceve, noviſſimum hominem ad primi hominis regenerationem apparuiſſe.* Idem exiſtimavit Theophilus Cæſarienſis, niſi Beda fallat, quod ſupra oſtendimus. Conſentit Theophilus Epiſc. Antiochenus *lib.* 1. *Allegoriarum in Sac. Euang.* quæ exſtant *T.* 1. *Bibl. Patr.* Marg. de la Bigne, dum ait: *Quomodo die tertio reſurrexit Chriſtus a mortuis? Sciendum, quod prior fuit nox die; nam tenebræ erant ſuper aquas antequam a Domino fieret lux: & cum primo die Azymorum facto veſpere Chriſtus a Juda ſit traditus; primus paraſceva paſſionis Dominicæ intelligendus eſt dies; ſecundus Sabbati; tertius is, qui a reſurrectione Domini Dominicus appellatur, & primus eſt Sabbati.* In tertio ſeculo plures Patres jejunia quartæ & ſextæ feriarum commemorant, quæ ad memoriam proditionis & paſſionis Chriſti his diebus factarum recolendam Eccleſiaſtica ſanctione inſtituta fuere, uti e modo allatis liquet, & e ſecuturis alterius patebit. Tertullianus *de Jejun. adv. Pſychicos c.* 14. *Cur ſtationibus* (i. e. ſtatis jejuniis, vide Pamelium ad *h. l.*) *quartam & ſextam Sabbati dicamus?* Clemens Alexandrinus *Stromat. VII.* οἶδεν αὐτὸς καὶ τῆς νηστείας τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων, τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς λέγω, ἐπιφημίζονται γὰρ ἡ μὲν Ἑρμοῦ, ἡ δὲ Ἀφροδίτης: *Novit ipſe quoque jejunii horum dierum myſteria, quartæ inquam & ſextæ feriæ, quarum illa Mercurii, hæc Veneris cognominatur.* Origenes *Hom. X. in Levit. Habemus quartam & ſextam ſeptimanæ dies, quibus ſolenniter jejunamus.* Huc quoque ſpectat inſignis ille e Petri Alexandrini Epiſcopi & Martyris Synodico locus, quem Fr. Sylburgius allegat in notis ad Clem. Alexandr. loc. cit. οὐκ ἐγκαλέσει τις ἡμῖν παρατηρουμένοις τετράδα καὶ παρασκευὴν, ἐν αἷς καὶ νηστεύειν ἡμῖν κατὰ παράδοσιν εὐλόγως προστέτακται: τὴν μὲν τετράδα διὰ τὸ γενόμενον συμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ Κυρίου. τὴν δὲ παρασκευὴν διὰ τὸ πεπονθέναι αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν: *Nemo nos reprehendet, qui quartam & ſextam ferias obſervamus, in quibus ut jejunemus ſecundum traditionem conve-*

convenienter constitutum est: quartam quidem feriam propter consilium a Judæis de proditione Servatoris initum, sextam vero propter passionem ejus pro nobis susceptam. Credidit itaque tota tertii seculi Ecclesia, Christum feria sexta passum esse, dum ejus rei recordationi solenne istius diei jejunium consecravit. Referendus & huc est Hippolitus Episcopus & Martyr, quem Ant. Capellus in *Dissert. de Cœna Christi suprema c. 5. ducentis ante Augustinum annis in marmorea tabula sua Paschali passionem Domini VIII. Kal. Aprilis & feriæ sextæ affixisse* testatur. In quarto seculo Epiphanius Episc. Salaminis in Cypro *Hær.* LXXV. *n.* 6. *contra Aerianos* ita de eodem jejunio differit: τινὶ γὰρ συμπεφώνηται ἐν πᾶσι κλίμασι τῆς οἰκουμένης, ὅτι τετρὰς καὶ προσάββατον νηστεία ἐστιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡρισμένη. Ἐι δὲ καὶ χρὴ τὸ τῆς διατάξεως τῶν Ἀποστόλων λέγει, πῶς ἐκεῖ ὡρίζοντο τετράδα καὶ προσάββατον νηστείαν διὰ παντὸς, &c. *Quis est uspiam terrarum, qui non in eo consentiat, quartam sextamve feriam solenni in Ecclesia jejunio consecratam? Quod si ex Apostolorum constitutione repetenda nobis auctoritas est, cur illis quartæ sextæque feriæ jejunium perpetua lege sancitur, &c.* Vides catholicum totius οἰκουμένης consensum ab Epiphanio circa istam feriæ sextæ observationem indicari. Causam autem ipse reddit *in Expos. Fid. Cathol. n.* 22. Συνάξεις, inquit, ἐπιτελούμεναι ταχθεῖσαι εἰσιν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων τετράδι καὶ προσαββάτῳ καὶ κυριακῇ. τετράδι δὲ καὶ ἐν προσαββάτῳ ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης. ἐπειδήπερ ἐπιφωσκούσῃ τετράδι συνελήφθη ὁ κύριος, καὶ τῷ προσαββάτῳ ἐσταυρώθη. *Sacri conventus ab Apostolis instituti sunt quarta sextaque feria & Dominica. Item quarta sextaque feria jejunium usque ad horam nonam, propterea quod quarta feria comprehensus est Dominus, & sexta in crucem sublatus.* Fallitur quidem Epiphanius, dum Christum feria quarta comprehensum existimat, & ab omnibus aliis Patribus dissentit, cum venditum proditumque dicere debuerit: at de causa jejunii feria sexta indicti verum prodit, & cum universis concordat. Idem doctissimus Pater *Hær. LI. n.* 31. per Omer seu manipulum illum, qui XVI. Nisan offerebatur, præsignificatum esse τὸ εὐλογημένον δράγμα ἐγειρόμενον ἐκ νεκρῶν *benedictum manipulum e mortuis excitatum*, nempe Christum, asserit. At si dies ille Dominicus, quo surrexit Christus, idem fuerit, quo Omer offerebatur, sc. XVI. Nisan, utique XV. Nisan, seu magnus dies Azymorum, dies sabbati fuit, & consequenter Parasceven ejusdem, qua passus est Servator, feriam sextam exstitisse manifestum est. Sin vero Langii opinio obtineat, Christus non eo die, quo Omer offerebatur, sed insequente, XVII. Nisan, surre-

xisse dicendus est, ut omnes vident. Gregorius Episc. Nyssenus, Basilii M. frater *Orat.* 1. *de Resurr. Chr.* prolixam de triduo mortis ac sepulturæ Dominicæ ῥῆσιν exhibet, cujus summam saltem, ut chartæ parcamus, ex interpretatione Laur. Sifani repræsentabimus. *Quod si plene*, inquit, *& exacte horum dierum in passione præstitutum numerum videre desideras (deest enim huic numero pars haud exigua, si numeres tempus post horam Parasceves nonam, ex qua in manus Patris spiritum commendavit:) subsiste paulisper, & ratio fortaße tibi hujus rei declarationem præbebit.* Eo autem mox tendit, ut initium tridui istius in feriæ quintæ vespera collocet, qua corpus & sanguinem suum Apostolis in S. Eucharistia dispensavit, eoque tempore putat *jam perfectam & absolutam agni immolationem factam fuiße. Non enim ad edendum idoneum esset corpus victimæ animatum: sed jam latenter pro potestate mysterium administrantis ineffabiliter & invisibiliter corpus immolatum erat, & anima illic erat, ubi eam potestas administrantis collocaverat.* Deinde addit: *si quis ab eo tempore, ex quo hostia Deo oblata est, numeret tempus in corde terræ immorationis, is a veritate non aberrabit. Vesper enim erat, cum comestum est illud sacrosanctum corpus: nox autem, quæ parasceven præcessit, vesperum illum excepit, deinde dies parasceves adscititia atque superinducta nocte divisus, pro una nocte ac diebus duobus computatur. Nam si tenebras Deus noctem vocavit: tribus autem horis super universum orbem terrarum tenebræ fuerunt: hæc, quæ circa medium diei novo more introducta est, nox duas secturas dierum per sese circumscribit ac definit: unam quidem ab diluculo ad sextam usque horam, alteram vero a nona ad vesperam usque, ut hactenus noctes duæ, ac totidem dies sint: deinde nox quæ sabbatum præcessit, subsequitur, quam excipit ipse sabbati dies. Habes dies treis, & noctes treis.* Concludit demum: *Quod si hæc ita se habent, stat nobis præstitutum tempus a vespero, qui quintum diem excepit, ad vesperam sabbati, dinumerato tempore noctis interjectitiæ, parasceven, ut dictum est, in dies duos & noctem unam scindentis.* Non parum incommodam ac contortam esse hanc hujus Patris explicationem facile concedimus, idque quia tres dies ac noctes divisim sumptas numerari debere existimavit. Credidit tamen Christum ea vespera, quæ feriam quintam excepit, corporis ac sanguinis sui sacramentum instituisse, adeoque sequente demum feria sexta, nempe Parasceve, mortalitatem exuisse, uti e verbis ipsis manifestum est. Maluit enim triduum istud a mystica, quam innuit, Christi in Eucharistia immolatione computare, quam ut

ipsum

ipſum feria ſexta mortuum ac ſepultum eſſe negaret. Atque ſic Langio aperte adverſatur. Eruditiſſimus Stridonienſis Presbyter Hieronymus *comm. in Jon. II.* ita ſentit: *nos* συνεκδοχικῶς *totum intelligamus a parte, ut ex eo, quod* ἐν παρασκευῇ *mortuus eſt, unam diem ſupputemus & noctem, & ſabbati alteram: tertiam vero noctem, quæ diei dominicæ mancipatur, referamus ad exordium diei alterius: nam & in Geneſi nox non præcedentis diei eſt, ſed ſequentis: id eſt principium futuri, non finis præteriti. Hoc ut intelligi poſſit, dicam ſimplicius. Finge aliquem hora nona egreſſum eſſe de manſione, & alterius diei hora tertia ad manſionem alteram perveniſſe: ſi dixero bidui eum feciſſe iter, non ſtatim reprehendar mendacii: quia ille, qui ambulavit, non omnes horas utriuſque diei, ſed quandam partem in itinere conſumpſerit.* Idem in *comm. ad Matth. XII. Hoc breviter nunc dixiſſe contenti ſumus, quod ſynecdochice totum intelligatur ex parte, non quod omnes tres dies in inferno Dominus ſteterit: ſed quod in parte paraſceves, & dominicæ, & tota die ſabbati, tres dies & totidem noctes intelligantur.* Nonnus Panopolitanus D. Johannis μεταφραστὴς iſto quem ſupra *cap. VI. arg. 2.* adduximus verſu, ſuum de feria paſſionis conſenſum diſerte profitetur, dum hæc ei ἕκτη ἠὼς *ſexta dies* appellatur, quæ aliis *proſabbatum* dicitur. Gaudentius Epiſc. Brixienſis, cujus opuſcula exſtant in *Tom. II. Bibl. Patr. in tract. 1. in Exodum*, ita ait: *Sexta feria, qua hominem Deus fecerat, pro eodem paſſus eſt, & die Dominica, quæ dicitur in Scripturis prima ſabbati, in qua ſumpſerat mundus exordium, reſurrexit.* Quod & hæc diſertiſſimi Patris Joan. Chryſoſtomi ſententia fuerit, quidquid incaſſum oggeſſerit Langius, jam antea *cap. V.* luculenter probavimus. In ſeculo quinto magnus Hipponenſium Præſul Auguſtinus clare mentem ſuam non uno in loco aperuit. Nam *lib. IV. de Trinit. c. 6.* cum verba Servatoris *Matth. XII, 40* allegaverat, ita eadem explicat: *Ipſum autem triduum non totum & plenum fuiſſe, Scriptura teſtis eſt, ſed primus dies a parte extrema totus annumeratus eſt: dies vero tertius a parte prima, & ipſe totus: medius autem inter eos, id eſt ſecundus dies, abſolute totus viginti quatuor horis ſuis, duodecim nocturnis & duodecim diurnis. Crucifixus eſt enim primo Judæorum vocibus hora tertia, cum eſſet dies ſexta ſabbati. Deinde in ipſa cruce ſuſpenſus eſt hora ſexta, & ſpiritum tradidit hora nona. Sepultus eſt autem cum jam ſero factum eſſet, &c.* Mox paucis interjectis: *ab hora ergo mortis uſque ad diluculum reſurrectionis horæ ſunt quadraginta, ut etiam ipſa hora nona connumeretur. A veſpere*

autem ſepulturæ uſque ad diluculum reſurrectionis triginta ſex horæ ſunt, qui eſt quadratus ſenarius. Quanta hic inter Auguſtinum & Langium diſtantia! Hujus enim ex hypotheſi inter mortem & reſurrectionem horæ ad minimum ſexaginta numerandæ veniunt. Idem doctiſſimus Pater *Quæſt. Euang. l. 1. c. 7.* eadem Chriſti verba ita declarat: *ſextæ feriæ diei partem, qua ſepultus eſt, cum præterita nocte, pro nocte & die accipias, hoc eſt pro toto die: ſabbati noctem & diem, & noctem dominicam cum eodem die illuceſcente: ac per hoc accipiendo partem pro toto, habes triduum & tres noctes, &c.* Idem *de Conſenſ. Euang. l. 3. c. 24. Reſtat ergo ut illo Scripturarum uſitatiſſimo loquendi modo, quo a parte totum intelligitur, inveniamus extremum diem, tempus paraſceves, quo crucifixus & ſepultus eſt Dominus, & ex ipſa extrema parte totum diem cum ſua nocte, qui jam peractus fuerat, accipiamus: medium vero, id eſt ſabbati diem, non a parte, ſed integre totum: tertium rurſus a parte ſua prima, id eſt a nocte totum cum ſuo diurno tempore: ac ſic erit triduum, quemadmodum illi octo dies, poſt quos adſcendit in montem, quorum medios integros attendentes Matthæus & Marcus dixerunt, poſt ſex dies: quod Lucas dixit, poſt octo dies.* Idem *Epiſt. 49. Quæſt. 6.* ita ſcribit: *De ipſo autem triduo mortis Domini noſtri Jeſu Chriſti, quomodo ratio reddatur, quum a parte totum intelligitur, in die primo & noviſſimo, ut toti tres dies cum ſuis noctibus computentur, longum eſt diſſerere, & in aliis ſermonibus jam ſæpiſſime dictum eſt.* Vides ubique ſynecdochen diſerte ab incomparabili Eccleſiæ Doctore urgeri, unumque diem integrum cum duabus noctibus in triduo mortis Chriſti exprimi. Vides & paſſionem Dominicam feriæ ſextæ rotunde aſſignari. Imo *Epiſt. 86.* ad Caſulanum ita clariſſime ſcribit: *Ipſa quarta ſabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, conſilium reperiuntur ad occidendum Dominum feciſſe Judæi. Intermiſſo autem uno die, cujus veſpera Dominus paſcha cum diſcipulis manducavit, qui finis fuit ejus diei, quem vocamus quintam ſabbati, deinde traditus eſt ea nocte quæ jam ad ſextam ſabbati, qui dies paſſionis ejus manifeſtus eſt, pertinebat.* Subjungit deinde: *Hoc ergo die intermiſſo* (ſc. quinto ſeptimanæ) *paſſus eſt Dominus, quod nullus ambigit, ſexta ſabbati, quapropter & ipſa ſexta recte jejunio deputatur.* Ecce luculentiſſimum Auguſtini teſtimonium, quo ſextam ſabbati *manifeſtum paſſionis diem, de quo nullus ambigit,* pronunciat, idque ſuo ſeculo indubitato creditum fuiſſe oſtendit. Adeoque Langium ſolum hic ambigentem & repugnantem non obſcure damnat. Solenne quoque ſextæ

feriæ

feriæ jejunium in paſſionis memoriam inſtitutum hoc ſeculo & inſequentibus obtinuiſſe, tum ex hujus eximii Patris verbis liquet, tum aliorum auctoritate firmatur. Cyrillus Alexandrinus *lib. X. in Leviticum* infit: *Habemus quartam & ſextam ſeptimanæ diem, quibus ſolenniter jejunamus.* Apud Leonem M. *ſerm.* 4. *in Quadrag.* idem deprehendes. In Jure Canonico *de Conſecrat. Diſt. II. cap.* 16. e dictis S. Apollonii hæc verba affert Gratianus: *Jejunia ſane legitima, id eſt quarta & ſexta feria, non ſunt ſolvenda, niſi grandis aliqua neceſſitas fuerit, quia quarta feria Judas de traditione Domini cogitavit, & ſexta feria crucifixus eſt Salvator.* Ibidem *c.* 13. ex Innocentii Papæ Epiſt. ad Decentium verba adducuntur, quibus ſexta feria propter paſſionem Domini jejunandum decernitur. Et quid in re manifeſta probationibus opus? Sicut de prioribus Eccleſiæ Chriſtianæ ſeculis jam patet, ita & de poſterioribus noſtræque ætati vicinioribus temporibus notorium eſt, ſextæ feriæ jejunium eam ob cauſam univerſali uſu fuiſſe receptum. Tot ergo vetuſtæ veræque ſententiæ teſtes ac approbatores habemus, quot paſſionis Dominicæ memoriam feriæ ſextæ jejunio ſibi recolendam duxere, qui ſane infiniti ac innumeri exiſtunt. Atque cum tota Eccleſia unanimi conſenſu feria ſexta jejunandum ſtatuit, eo ipſo ſe Chriſtum eadem feria paſſum catholica ſententia crediſiſſe teſtata eſt. Quare hoc unico argumento Langiani dogmatis novitas, & ab omni antiquitate ac univerſa Chriſtianitate diſſidium, evinci poſſet, ſi nullum aliud ſuppeteret. Sed pergemus in ſuffragiis colligendis. Iſidori Peluſiotæ quænam mens fuerit, ſupra *c. IV.* aliquot ex ipſius Epiſtolis depromptis documentis oſtendimus, quæ huc referri poſſunt. Unum jam inſuper adjungimus ex ejuſdem *lib. I. Epiſt.* 114. Ἐν τῇ παρασκευῇ παρέδωκεν ὁ Κύριος τὸ πνεῦμα, τοῦτο μία ἡμέρα τὸ σάββατον ὅλον ἐποίησεν ἐν τῷ τάφῳ. εἶτα τοῦτο τὴν νύκτα. ἐπιφωσκούσης Κυριακῆς ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου, καὶ τοῦτο ἡμέρα. ἐπειδὴ ἀπὸ μέρους, ὡς οἶσθα τὸ ὅλον γνωρίζεται, οὕτως δὲ καὶ ἡμεῖς τὰς τῶν τελευτώντων μνήμας εἰώθαμεν τελεῖν, ὁποίᾳ δ᾽ ἂν ὥρᾳ τῆς ἡμέρας τις τελευτήσοι, τὴν ἑξῆς ὑπερτίθεσθαι μόνην, καὶ τῇ ἑτέρᾳ εἴωθεν τὴν τριταίαν αὐτοῦ ἄγειν ἡμέραν. ἔχεις, ὡς οἶμαι, τὴν λύσιν τοῦ ζητουμένου. Hoc ita interpretatur Rittershuſius: *In die paraſceves Dominus ſpiritum tradidit. En una dies: Sabbatum totum in ſepulcro exegit. Poſtea ejus noctem. Luceſcente Dominica e ſepulcro ſurrexit. Id quoque dies eſt, ſiquidem a parte, ut noſti, totum intelligitur. Sic autem nos quoque eorum, qui mortem obeunt, memoriam celebrare conſuevimus. Quacunque enim diei hora quiſpiam vitam*

tam cum morte commutarit, postero duntaxat die interjecto, altero post die tertianum ipsius diem agimus. Habes, ni fallor, propositæ quæstionis solutionem. Leonem M. Urbis Episcopum idem de triduo mortis Christi statuisse, quod hactenus omnes ante Langium existimarunt, verba ipsius, quæ ante allegavimus, evidenter docent. In octavo seculo Ven. Beda *lib. de Temp. Rat. c.* 40. hanc de feria sexta passione Dominica nobilitata sententiam inter ea dogmata collocat, *de quibus nemini dubitare licet Catholico*, uti ipse Langius fatetur *p.* 354. & 374. Idem quoque eo, quem supra produximus, loco, Christum eadem hebdomadis feria, qua primus Adam conditus est, nempe sexta, passum fuisse, rotunde asserit. Langius quidem, ut Bedæ auctoritatem elevet, reponit, *eundem Christum passum dicere XXV. Martii, quod quis, etiam inter doctiores Pontificios, non rejicit*? Sed si Bedam, Langi, ea unica de causa fide dedigneris, hanc quoque eandem ob rationem aliis antiquis Patribus ut deroges necessum erit. Nam & Tertullianus *lib. advers. Judæos cap.* 8. & Augustinus *l.* 4. *de Trinit. c.* 5. & Hippolitus Martyr, & Chrysostomus *Homil. de Johan. Bapt.* Christum VIII. Kal. Apriles passum esse dixerunt, eodem nimirum die, quo conceptus creditur. Nec omnes inter Pontificios doctiores id rejiciunt. Baronio quidem, Petavio, Spondano & Tirino id non placet: at Jac. Salianus doctissimus Jesuita & Annalista, ac Anton. Capellus eruditus Franciscanus, quique ab iis laudantur, id operose defendunt. Adeoque hoc non obstat, quin Bedæ sua hic constet auctoritas, præsertim ut illud asseveranti, quod Scripturæ totique antiquitati consentaneum est. Quinam autem quæso tuam, Langi, opinionem probarunt, qua Christum IV. Nonas Apriles passum esse statuis? Omnes scilicet illi, qui ipsum feria quinta mortuum crediderunt, quorum magnum numerum in Utopia reperies. Addemus unum aut alterum e posteriorum seculorum Patribus, & concludemus. Neque enim adeo de recentiorum Ecclesiæ Doctorum testimoniis conquirendis solliciti sumus, quorum unanimis hac de re consensio a nemine in dubium vocari poterit. Quod veteris Ecclesiæ & antiquorum Patrum sententia hæc fuerit, ostendendum nobis erat, quod jam satis præstitum arbitramur. Quid Simeon Metaphrastes & Hippolitus Thebanus senserint, e verbis Hippoliti patet, quæ Henr. Canisius *in Ant. Lect. T.* 3. exhibet: τῇ κγʹ μαρτίου μηνὸς ἐσαυρώθη, τῇ κδ ἐτάφη, καὶ τῇ κε ἀνέστη ἡμέρᾳ πρώτῃ, τουτέστι κυριακῇ, ὡς ὁ Μεταφραστὴς δηλοῖ. Si enim XXIII. Martii crucifixus est Christus, & XXV. surrexit, uti hic

hic asseritur, sane ultra duas noctes & unum diem integrum in sepulcro commorari non potuit. Si autem dies XXV. Martii, quo surrexit, Dominicus fuerit & feria prima, ut ait Hippolitus, utique XXII. Martii, quo passus est, feria sexta esse debuit, quod omnes vident. Doctissimum Bulgarorum Archiepiscopum Theophylactum præterire non possum, qui in *Matth. XII*, 40. ita commentatur: *Tres dies & tres noctes a parte intelligas, & non integras. Mortuus enim est in parasceve, quæ ipsa una dies est, & mortuus fuit sabbato, nox autem Dominicæ ipsum adhuc mortuum apprehendit. Tres igitur dies & noctes a parte numerantur, quia & sic sæpe numerare consuevimus.* Idem *in Enarr. ad Matth. XXVIII. vers.* 1. triduanæ Christi in monumento moræ tres explicationes affert, quarum media atque optima hæc est: *In parasceve tradidit spiritum, ecce unum diem; sabbato in sepulcro fuit, ecce secundus dies. Nocte Dominicæ resurrexit, & aperte numeratur ut Dominica in alium diem, & ita tres dies. Nam & de defunctis dicimus, si unus moriatur circa decimam horam noctis, & alter circa primum ejus diei, quod uterque eodem die sit mortuus.* E ceteris duabus prior e tenebris, quæ in cruce pendente Christo ingruerunt, noctem unam, eque reliqua Parasceves parte unum diem facit &c. Sed incommoda hæc est, quanquam & apud Hieronymum *in Jon. II.* & Pelusiotam *loc. cit.* exstet. Posterior cum Greg. Nysseni declaratione coincidit, de qua jam dictum est. Sed de his satis. Si ea SS. Patrum testimonia coacervare animus esset, quibus Christum tertio a passione die resurrexisse asserunt, tantam eorum copiam haberemus, ut harum pagellarum angustiæ eam non caperent. Nemo enim inter eos exstitit, qui non Servatorem ipsum, Angelum ac Apostolos imitatus, tertio, postquam mortuus fuerat, die in vitam rediisse Dominum credidit ac docuit. Provoco Langium, ut vel unicum e tot sanctissimis divinæ veritatis confessoribus ostendat, qui Christum *quarto* post mortem *die* resurrexisse dixerit, quod ipse dicere non reformidat. Nam Theophilum Cæsariensem, cui soli id affingi posse putavit, illud nusquam dixisse aut sensisse ante evicimus. Manet proinde βέβηλος καινοφωνία, quam Langius introducere allaborat. Dogma ipsius, deterso jam fuco, tam S. Scripturæ adversum, quam universæ veteri Ecclesiæ, totique orthodoxæ antiquitati, contrarium apparet. Quæ ipse in scripto suo toties pro vetustatis defensione contra novarum ac singularium opinionum auctores reponit, ea nos optimo jure contra ipsum, solum hic novandi avidum, invertimus. Scaligerum ita perstringit *p.* 113. *Mani-*

 festa

festa res, quæque tot tantisque testibus confirmatur ac demonstratur, sequiorum hominum dubitationibus ac conjecturis minime obnoxia esse debet. De Orbis conditi Epocha cum agit, eundem iterum admordet *p.* 246. *si novus quidam ab antiquis sine majori auctoritate, aut firmioribus rationibus obloquatur, rejiciendus est.* Diem baptismi Servatoris VI. Januarii fuisse ostensurus, ita infit *p.* 335. *seqq. Quod tanto omnium consensu approbatum, tanta antiquitate nititur, id sine omni dubio longe verissimum erit, præsertim si non modo a Scripturarum veritate nihil plane dissentiat, sed etiam apprime cum illa conveniat.* Mox contra Epiphanium: *verisimilior reliquorum omnium consentiens opinio, quæ vel ideo recipienda esset, quod tot ac tantis viris tradita sit.* Rursus: *quia in hac sententia omnes fere Patres, tam Orientales, quam Occidentales conveniunt, ipsaque Scripturis apprime consentit: nos eandem sequemur.* Iterum *p.* 370. adversus Epiphanium: *sed potior est privata unius opinione totius Ecclesiæ consentientis auctoritas, præsertim ubi Scriptura huic magis favet.* Hæc omnia Langii tela in ipsum retorquemus, ac sententiam ideo de Christo feria sexta passo, quam tum Scripturæ apprime consentientem, tum universæ Ecclesiæ consensu nixam luculenter demonstravimus, unius sequioris hominis dubitationi obnoxiam esse haut debere; sed eum, qui sine majori auctoritate ac firmioribus rationibus utrique obloqui sustinuit, rejiciendum esse, concludimus. Unius enim novatoris ἀλλόκοτον φαντασίαν, omni solida ratione destitutam, totius Ecclesiæ omniumque Patrum, tam Orientis quam Occidentis, concordibus votis postponendam esse, nemo sine extremæ temeritatis nota negaverit. Salva ac sarta tecta magnis Christiani nominis luminibus auctoritas sua ac veneratio maneat, a quibus θεοπνεύστων monumentorum reverentia non est violata. Resorbeat quoque Langius, quos in Augustanæ Confessionis Doctores & Scripturæ Interpretes benemerentes jecit, cavillos, & doctissimis optimisque viris, quem meruere, honorem tribuat. Nos hanc causam peroratam jam esse putamus.

CAPUT IX.

Oraculum Jacobæum Gen. XLIX, 10. *consideratur. Quam periculosa sit Langii assertio, quod adventus Messiani tempus illo prorsus non designetur? An sola Danielis prophetia sit irrefragabilis? Tempus natalis Messiæ non minus, quam passionis ejus, prænunciatum fuit.*

Langii

Langii glossema judaizat. Idem textui vim inferre, & omnibus Judæorum Interpretibus aliis, nec non menti Patriarchæ, ac ipsi eventui adversari ostenditur. Verus vaticinii sensus eruitur ac confirmatur. Quæ Langius contra eundem objectat, ordine diluuntur ac confutantur, &c.

CYgnæum annosi Vatis, Jacobi Patriarchæ, de adventu Messiæ salutifero oraculum primum ac antiquissimum in SS. Biblico codice est, quod tempus venturi Servatoris determinat. Quæ seminis mulieris, aut seminis Abrahæi gentibus benedictionem impertituri promissiones præcessere, Messiam quidem exhibendum, non autem exhibitionis tempus, designarunt. Hoc vero Senis entheati vaticinium primum omnium occurrit, quod χρόνε προσημασίαν adjunctam habet. Unde fortissimi Christianæ fidei athletæ, sanctissimi gravissimique Patres, hoc nervo validissimo rabidos Christicidas, implacabiles Euangelii hostes, constringere inde a primis Ecclesiæ incunabulis allaborarunt, quo hi eventu juxta prædictionem æstimato, Messiam jam exhibitum agnoscerent, vanaque venturi exspectatione missa eundem nobiscum amplecterentur. Hoc imitati omnes recentiores Ecclesiæ Doctores, tam Pontificii quam Protestantes, firmissimo hinc deducto argumento, promissum mundo Redemptorem dudum venisse, quia tempus vaticinio definitum pridem præteriit, evicerunt. Quanquam enim tum hi, tum illi, nonnihil in ejusdem vaticinii interpretatione dissenserint, nec æqua omnes dexteritate genuinum ipsius sensum assecuti sint: in eo tamen universi conspirarunt, quod tempus illud exoptatissimum, quo Messias mittendus erat, Jacobæa hac prædictione non obscure significetur, certaque ibi adventus Messiani jam facti demonstratio subministretur. At Langius supra vulgum Christianorum acutus, plus hic improbis Judæorum fæcibus, Christi & Ecclesiæ irrisoribus, quam toti Patrum, Interpretum ac Doctorum orthodoxorum phalangi, pretii statuit, atque ineptam & absonam illorum παρερμηνείαν omnibus horum sanioribus explicationibus præferendam censuit. Magnam certe Langius ab omnibus recutitis gratiam init, cum concedat, frustra ac perperam Ecclesiam pro gratioso Redemptoris adventu demonstrando hunc locum adversus Synagogam sollicitasse. Ecce enim verba illius *p.* 424. *Quod nonnulli dicunt, veritatem prophetiæ Jacobi* Gen. XLIX. *descriptæ inde* (nempe e natali Christi) *dependere, id falsum plane est. Neque enim illa prophetia de tempore nativitatis ullum*

verbum facit. Mox illos omnes refellere aggreditur, qui *tum Messiam adventare debere, cum sceptrum a Juda ablatum esset*, collegerunt. Rejecta communi Christianorum sententia, Judaizans suum interpretamentum proponit *p.* 425. quod mox expendemus. Tandem concludit: *unde manifestum est, tempus nativitatis heic minime indicari, &c.* Cohorrui, ita me sospitet Diespiter, cum in hæc inciderem, & vix oculis meis credidi. Hominem Christiana fide imbutum, pietatis & divinæ humanæque eruditionis cultorem, quis illud tentaturum crederet, ut præcipuum doctrinæ nostræ fulcrum ac stabilimentum, quo hactenus nixa insanos Verporum insultus aspernata est, quantum in se, convelleret & quasi cuniculis suffoderet? Quis enim amplius promissum orbi Messiam dudum venisse ex hoc oraculo, quod ipsi Apellæ pro ἀυτοπίςῳ habent, concludere poterit, si id tempus nascituri ac revelandi Messiæ nullo verbo indigitet? Non magis certe, stante Langiana ψευδερμηνείᾳ, illum, quem nos veneramur, verum ac tot promissionibus decantatum Redemptorem esse, quam alium quemcunque Messiæ nomen ac schema mentitum, aut etiamnum exspectatum, hinc probare pronum erit. Fluctuabunt infirmæ conscientiæ, triumphabunt protervi adversarii, si temporis ratio hinc petita nihil solidi evincere queat. Quam periculosæ plena res aleæ sit, si per intempestivum ejusmodi novandi pruritum nuda nostra latera ferocium divinæ veritatis oppugnatorum incursibus objiciantur, judicent illi,

οἷς μὲν ταῦτ' ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλε.

Unde quæso e temporis ratione pertinaces Judæos convincam, quod de Messiæ adventu toties promissum fuit, dudum impletum esse, si ad hunc locum confugere non liceat? Magno sane id emptum velit impia Verporum natio, si frustra hic præsidium quæri, concedente Langio, obtineat. Ipse Langius *p.* 355. dicit, *interesse Christianæ veritatis, hæc quam maxime ac certissime demonstrata habere.* Intelligit autem tempus revelati per nativitatem in carne Filii Dei, uti patet ex iis, quæ statim addit: *Scriptura enim dicit, Deum Ter Maximum tam accuratam temporis rationem in hoc admirando ac ineffabili mysterio habuisse, ut non antea quam in plenitudine temporis Filium suum miserit*, Gal. IV. Mox subjungit: *ideoque firmissimum argumentum ex temporum ratione contra Judæos desumitur, &c.* Ubi vero, Langi, ejusmodi firmissimum argumentum reperiam, si id in moribundi Vatis carmine non offeratur? Nusquam certe geminum oraculum habebo, quod adversarii pro ἀξιοπίςῳ

admit-

admittent, nisi unicum illud Danielis de LXX. hebdomadibus. At an solum hoc tale est, si nullum aliud conjungatur, ut ne mutire quidem contra illud Apellæ audeant? Id quidem confidenter asseris *p.* 244. dum ais: *cætera quidem omnia* (V. T. testimonia) *variis modis eludere*, *& ad suum Messiam, quem adhuc exspectant, applicare possunt: hoc vero unicum* (Danielis) *testimonium os ipsis obturat, ut plane conticescant & obmutescant.* Conantur utique, Langi, Judæi multa alia, etiam hoc Jacobæum, oracula variis modis eludere, idque maligne plerumque & contra conscientiam. Sed ne hilo proficiunt. Semet potius ludunt, operamque perdunt improbam, quam ut divinam veritatem ullo successu eludere queant. Tu quoque, Langi, insigne hoc testimonium eludere ac enervare tentas, & gratissimam Judæis operam navas. Sed nec illud cœlesti veritati minimum officiet. Manebit illa firma ac inconcussa, & assertores suos obtinebit, qui contra quosvis incursantes & novatores, quantumvis ringentes, eam defendent. Num vero, quæso te Langi, minus in Danielis prophetia, quam aliis vaticiniis, eludenda desudarunt recutiti? Num minus hic, quam alias, invincibilem suam pervicaciam ostentarunt? Num hic plane conticescunt, uti ais, & obmutescunt? Non puto. An nescis, quibus corruptelis R. Schelomoh Jarchi & R. Levi Ben Gerson hanc prophetiam offuscare tentaverint, quas D. Helvicus noster pridem retudit? An ignoras, quam proterve eandem insanus ille Christiani nominis antagonista R. Lipman in suo *Nizachon n.* 232. pervertat? Alii Judæorum magistelli quas hic tricas nectant, orbem eruditum, in cujus conspectu istæ ineptiæ jacent, non fugit. Certe si solum hoc Danielis oraculum contumacibus nostri seculi Apellis opponas, æque invenient, quæ contra illud excipiant, ac si Jacobæum vaticinium urgeas, quanquam utrobique frivola ac futilia. Neque magis hic, quam alias, κρησφύγετα sollicite quærentibus deerunt. Melius proinde tibi consulueris, si istos veritatis hostes aggressurus de gladio non uno tibi prospexeris. Quo pluribus telis armatus accesseris, eo magis te formidabilem feceris. Certior erit victoria, si non uno argumento veritas defendatur, & falsitas impugnetur. Ut uni suum robur constet, alterum enervari non debet. Si unum altero validius sit, neutrum tamen rejiciendum aut explodendum erit. Conjungenda potius sunt, quæ vim probandi non obscuram habent, ut facilius, qui repugnant, convincantur. Sit Danielis oraculum irrefragabile, ut e temporis ratione Messiæ adventum solidissime demonstret. Maneat tamen & Jacobææ prædictioni

ſuum robur, nec ludibrio exponantur, qui & inde firmiſſimam ejuſdem ἀπόδειξιν arceſſunt. Dicis quidem: *tam neceſſarium non eſſe, ut nativitatis Servatoris tempus præciſe adeo cognitum habeatur, cum nulla prophetia id accurate prædixerit, ut hujus cauſa natalis accuratiſſime neceſſario inquirenda eſſet, quod in paſſionis tempore faciendum fuit.* Sed gratis hoc ais. Cur enim tanta neceſſitas non poſtulat, ut natalem exacte compertum habeam, quanta pro paſſionis tempore interpellat? Quomodo hæc conſiſtent cum iis, quæ ante protuliſti, nimirum quia Deus tam accuratam temporis rationem habuit, ut non antea, quam in plenitudine temporis, Filium miſerit, ideo Chriſtianæ veritatis intereſſe, ut certiſſime hæc demonſtrentur? Annon miſſio Filii Dei, γενομένου ἐκ γυναικὸς *Gal. IV.* 4. facta ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ipſa ejus e Virgine nativitas exiſtit? Si intereſt Chriſtianæ veritatis ejus tempus certiſſime demonſtratum habere, quomodo hic non neceſſarium id eſſe pronuncias, ut tam accurate, quam paſſionis tempus, cognitum habeatur? Quanta vertigo! Commentum id tuum eſt, a nemine tibi concedendum, quod nulla prophetia nativitatis tempus accurate prædixerit. Dies quidem præciſe aut χρόνου στιγμὴ nullo vaticinio definitur. Sed neque paſſionis dies aut momentum uſquam in V. T. tam præciſe deſignatur. At ſicut hujus nihilominus tempus ſat notanter a Daniele: ita & illius a Jacobo non obſcure determinatum eſt. Tum enim Meſſias in carne manifeſtandus prædicitur, cum ſceptro & legiſlatore Reſpublica Judaica ſpolianda eſſet, quod quando factum ſit, eventus jam docuit. Quæ in contrarium moves, elumbia eſſe ſtatim probabo. Gloſſematis tui abſurditatem primo oſtendam. Deinde vera & convenientiſſima interpretatione propoſita, quæ adverſus eandem objectas, diluam. Omnia tamen, quoad fieri poteſt, in compendium redigam, quæque minus ad inſtitutum pertinent, cuncta præſcindam. Aliorum diverſas explicationes non tangam, quas paſſim eruditorum monumenta cuivis obvia exhibent, ne toties ab aliis actum agam, & tum lectori, tum mihi, moleſtiam ſupervacaneam creem. Langianum gloſſema ita habet: *In verbis Jacobi nulla difficultas eſt, modo recte vertantur. Ita autem legendum eſt: Non auferetur ſceptrum a Juda, & legiſlator ab inter pedes ipſius ſemper: quia veniet Siloh, & ipſi obedientia populorum.* עד *denotat uſque & ſemper, ſive in perpetuum, ut in Pſalmis* לעולם ועד *ſemper & in æternum; & in Minhagim Judæorum frequentiſſime: &* כי *quoniam, ut notum. Particulæ igitur hæ non conjungendæ ſunt, ſed ſeparandæ. Et ſic ſenſus manifeſtus erit. Dicit Jacob:*

Juda,

Juda, te laudabunt fratres tui, & tibi ſe incurvabunt filii patris tui. Tuum namque regnum æternum erit: nec unquam finietur. Quippe ex te prodibit Schilo, & illi parebunt populi. Regnabit enim a mari ad mare, uſque ad fines terræ regno æterno & perpetuo, Pſ. 72. Obſervanda hic primum aliena & incommoda textus Sacri diſpunctio, qua vis ei infertur. Propoſitionis Jacobææ duo ſunt membra ſeu κῶλα, quæ accentu regio *Athnach* dirimuntur. Prius eſt לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו. Poſterius eſt עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים. Particulam עד, quæ poſterius κῶλον manifeſta orditur, Langius ad prius trahit, ac ſi illud clauderet. Notoria hæc textus perverſio eſt, quæ, etiamſi nova alicui prima fronte videri poſſit, Langio tamen multo antiquior deprehenditur. Nam & apud R. Bechajum in *Piruſch* ejus ad *h. l.* reperitur, & frequens hodiernis Judæis eſt, teſte D. Helvico *in Epel. Jud. I.* §. 3. qui ſimiliter עד per æternitatem reddunt, & ad præcedens membrum referunt. Menaſſeh Ben Iſrael *in Conciliatore quæſt.* 65. inter XI. hujus loci expoſitiones talem tertio loco e Bereſchith Rabba *c.* 99. adducit, ſecundum quam ita vertendum erit oraculum: *non auferetur ſceptrum a Jehuda in æternum: quando veniet ille, cui regnum & congregatio populorum.* Addit quoque, *accentum Muſicum huic interpretationi valde favere, quia adverbium* עד *notatur Jethib, qui diſtinguit & dividit periodos. Adeo ut velit S. S. non auferetur ſceptrum a Jehuda, neque legiſlator a pedibus ejus in æternum: hic interpungendum eſt; tum additur fore illud, quando veniet Meſſias. Hæc interpretatio fuit quoque Anqueli a Ger, ut notat R. Bahye, &c.* En egregios duces, quos Langius ſequi non dubitat. Cæcos illos ſtupidoſque Verpos, juratos Chriſti Redemptoris & Euangelicæ veritatis inimicos, tanti æſtimat, ut malitioſam eorum depravationem omnium Chriſtianorum Interpretum ſententiis ac declarationibus præponat, atque illorum ὑπερασπιστὴν agere non dubitet. Quanquam enim in hoc ſaltem differat Judaicum commentum a Langiano, quod per hoc vocula כי reddatur *quia* ſeu *quoniam*, per illud autem *quando:* utrumque tamen eodem recidit, ſenſumque non diverſum exſculpit. Utrumque enim vaticinii nervum tollit, ut Meſſiæ venturi tempus oſtendere nequeat, dum in hoc conſpiret, quod textum perperam diſpungat, & עד per *ſemper* ſive *in æternum* reddendum cenſeat. Repugnat autem hoc Langianum & Rabbinicum interpretamentum tum manifeſtæ συναφείας textus, tum menti Vatis cœlo proximi, uti jam oſtendemus. Nam I. accentus regius *Athnach*, voci רגליו adjunctus, κῶλον propo-

ſitionis,

ſitionis prius hic terminari, liquido docet. Familiare hoc ipſius officium eſſe, ut in medio periodi poſitus eandem interſecet, vel tyronibus Ebraiſmi notum eſt. Et hic ſane eodem munere fungitur, notatque vocem רגליו prius periodi membrum finire, ſequens autem עד poſterius ordiri. Quod accentum *Jethib* urget Iſraelides, frivolum eſt. Quis enim neſcit hunc levicule ſaltem voces ſubdiſtinguere, ut ὑποστιγμὴ duntaxat ſit, ac ſpiritum tantum aliquantulum ſuſtinendum ac ſuſpendendum eſſe indicet. Quid quod frequentiſſime otium agat, nihilque in continuato ſermone diſtinguat, uti Grammaticis obſervatum eſt. At *Athnach* præcipuus accentus pauſans eſt, & omnibus aliis potior, ſolo *Silluk* excepto, tantumque omnino valet, quantum nobis κῶλον. Quod & hic nonnunquam otietur, haut ignoro. Sed tum tota periodus omnem diſtinctionem reſpuit, quod vel in primo Biblici codicis verſu videre eſt. Ubi autem diſtinctio locum habet, tum ibi potius collocanda eſt, ubi *Athnach* hæret, quam ubi aliud ſemiinciſum, quale *Jethib* exiſtit, offenditur. E pluribus inſuper exemplis conſtat, hanc ipſam particulam עד cum *Jethib*, poſt *Athnach*, alioſve accentus diſtinctivos minores, ad ſequentia pertinere, & *donec* vel *uſque* ſignificare, ut *Exod. XXII*, 9. *XXIII*, 30. *Jud. IV*, 24. *Ruth. I*, 13. 1 *Sam. XXII*, 3. &c. Nimis itaque genuinam textus interciſionem violat Langius, aliamque prorſus non convenientem intrudit. Si ea ratione effugium quæſiturus eſt, ut accentus cum punctis vocalibus textui primigenio ætate pares eſſe neget, me ſibi fortiter contradicentem habebit. II. Aliena eſt ea voculæ עד interpretatio, qua *ſemper* vel *in æternum* redditur. Pro ea adſtruenda ſolam iſtam locutionem לעולם ועד adducit Langius, ubi talis ejus ſignificatio apparet. Menaſſeh Ben Iſrael allegat verba *Pſ. XIX*, 10. עומדת לעד *ſtans in æternum*. Sed utrumque exemplum ἀλλότριον eſt, nihilque probat. Utrumque enim longe aliam conſtructionem oſtentat, quam quæ *h. l.* cernitur. Illic עד vel per ו copulativum cum עולם connectitur, vel literam ל præfixam habet, ſicque paſſim *ſeculum* vel *ſempiternitatem* notat. Præterea idem quoque deſignat, cum præcedente aliquo nomine conſtructum, ut אבי עד *Eſa. IX*, 5. עולמי עד *Eſa. XLV*, 16. הררי עד *Habak. III*, 6. vel cum participio, ut שכן עד *Eſa. LVII*, 15. vel cum præpoſitione עדי ſæpiuſcule, vel cum alia מני *Job. XX*, 4. Extra has conſtructionis formas, ubi invenitur, nuſquam *æternitatem* ſignificat. Nuſquam abſolute poſitum, aut ante כי repertum eum ſenſum admittit, quem Langius tuetur. At in verbis Jacobi particulam כי proxime ſequentem habet. Oſtendat autem Langius

Langius vel unicum in univerſis Bibliis exemplum, ubi עד cum כי conjunctum *perpetuitatem* notat. Quando hæ particulæ junguntur, non niſi *donec* vel *uſque dum* ſimul ſumptæ ſignificant. Vide *Geneſ. XXVI*, 13. *XLI*, 49. &c. Et hoc extra dubium eſt. Ex Langii mente עד abſolute omnino poſitum erit, cum ad nullam ceterarum vocum in conſtructione referri queat, & nihilominus pro *ſemper* capiendum. Sed inſolens & abſonum hoc eſt, uti e dictis liquet. III. Repugnat hoc Langii gloſſema omnibus antiquis ipſorum Judæorum Interpretibus & pleriſque recentioribus, ut Chriſtianos plane taceam. Targumiſtæ tres una eam textus diſtinctionem & voculæ עד explicationem amplectuntur, quæ communiter hactenus recepta fuit. Jonathan ita reddit עד זמן די ייתי מלכא משיחא, Targum Hieroſolymitanum ſic עד זמן דייתי, quod utrumque pariter vertas: *uſque ad tempus quo veniet Rex Meſſias*. De Onkeloſo mox videbimus. LXX Senes ita: ἕως ἂν ἔλθῃ. Sic & ipſe R. Bechai *loc. cit.* in præcedentibus exponit per עד אשר *uſque dum*. Sic R. Moſes Hadarſchan, Bereſchith Rabba & Ketanna, Raſchi, Aben Ezra, Kimchius, Gerundenſis, Joel ben Sueb, Abravanel, Levi ben Gerſon, Chiskia auctor Chaskuni, & alii. Onkeloſum Iſraelides allegat tanquam adverſæ ſententiæ faventem, quem addito cognomine vocat *a-Ger*, id eſt הגר *proſelytum*. Sed mutilate & falſò allegat. Ipſius enim paraphraſis ita habet: וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי משיחא, *& ſcriba de filiis filiorum ejus in ſeculum, donec veniat Meſſias*. Duas quidem hic voces Onkelos de ſuo inſeruit, nempe עד עלמא, quæ in fontibus non exſtant, quod & alias ipſi ſolenne eſt: interim illud עד כי יבא recte & apposite reddidit: עד דייתי *uſque dum veniat*, & tempus venturi Meſſiæ Regis omnino deſignari credidit. Si ad Chriſtianæ Eccleſiæ Doctores, veteres pariter ac recentiores, deſcendendum eſſet, omnes eos Langio adverſari, facile pateret. Vel unicum ſaltem uti adducat, rogito, quem ſuæ ψευδερμηνείᾳ faventem habeat. IV. Menti & genuino ſenſui Divini noſtri adverſatur Langius, dum per שבט regnum Chriſti perpetuum denotari exiſtimat. Nam Jacobus tale regimen, ſceptri notione & ſymbolo deſignatum, Judæ tribuit, quod non tum demum, cum Meſſias venturus erat, exordium habere, ſed longe illo anterius & vetuſtius eſſe, debebat. Non enim dicit, quod accepturus eſſet Jehuda ſceptrum perpetuum per adventum ꝫ Schilo; ſed quod illud, quo ante potiebatur, non eſſet prius receſſurum. At ſi Langii de regno Chriſti explicatio tenenda ſit, tum demum ſceptrum accepiſſe dicendus eſt Jehuda, cum Chriſtus ex ipſo

prodiit, & regnum a mari ad mare auſpicatus eſt, quod cum verbis Vatis διαῤῥήδην pugnat. 2. Patriarcha cum שבט conjungit מחקק, quam vocem plane prætermiſit Langius, talemque una cum ſceptro legiſlatorem Jehudæ aſſignat, quem non demum veniente Schilo adepturus erat; ſed quem pridem acceptum ante id tempus non erat amiſſurus, uti manifeſta oratio indicat. 3. Vates moribundus vocibus iſtis ſceptrum & regimen temporale Judæ tribuit, uti ex iis, quæ antecedunt, liquet. At Langius regnum Meſſiæ ſpirituale intelligit, quod de hoc mundo non fuit, quodque loco ab ipſo allegato *Pſal. LXXII.* deſcribitur. Niſi dicere velit, utrumque regimen, & temporale Jehudæ, & ſpirituale Meſſiæ, iiſdem vocabulis repræſentari, quod contra Scripturæ morem curret, quæ una voce unam ſaltem rem, non diverſas, principe ſenſu, denotare ſolet. 4. Divinus ille tale quid intendit, quod Jehudæ proprium ac peculiare futurum erat, & quandam ipſius præ fratribus prærogativam contineret, uti ipſe Langius contra Caſaubonum pertendit. At regnum Chriſti a Langio intellectum, quod per ipſius adventum inſtaurandum erat, non magis ad Jehudam, quam fratres ipſius ceteraſque tribus, imo quam ad omnes gentes & univerſos homines, pertinebat. Indicant hoc diſerta oraculi verba ולו יקהת עמים *& ad ipſum congregatio populorum*, i. e. omnium nationum gentiumque confluxus fiet, quibus & regnum Meſſiæ a tribus Judæ regno manifeſte diſcriminatur, tanquam univerſale ab eo, quod certo populo annexum eſt. Æque enim regni Chriſti cives ſunt omnes omnium tribuum, nationum ac populorum fideles, ac illi, qui e tribu Judæ ortum ducunt, quod nemo ſanus negaverit. Adeoque nulla hic tribus Juda ἐξοχὴ aut prærogativa locum habet. Quare menti Patriarchæ cum ſenſu, quem Langius comminiſcitur, prorſus non convenit. V. Cum eventu, qui certiſſimus plerumque Prophetiarum interpres eſt, Langiana interpretatio e diametro pugnat. Aut enim ex ejus hypotheſi dicendum eſt, Jeſum Nazarenum, quem nos Chriſtiani colimus, non fuiſſe verum illum Schilo & promiſſum Meſſiam; ſed Prophetiæ eventum adhucdum exſpectandum eſſe, quod impium & blaſphemum eſt: aut veniſſe quidem Schilo, ſed vaticinium eventu præcipuo fruſtratum eſſe, dum Jehudæ regnum & regimen per ipſum non redditum ſit æternum, verum potius ſtatim abolitum & abrogatum, quomodocunque demum id intelligas. Nam & temporale Chriſticidarum regimen dudum eſt quod totaliter deſiverit, inque fumos abiverit, & ſpirituale Chriſti regnum propter fatalem eorum incredulitatem pridem ab ipſis ab-

latum

latum eſt, & ad gentes traductum. Langius æternitatem ac perpetuitatem regni Judæ competentis a Jacobo præviſam, & cum adventu ꝟ Schiloh, tanquam cum cauſa ſua, per conjunctionem cauſalem כי connexam eſſe arbitratur. Hic enim explicationis ejus ſenſus eſt, niſi nullus ſit. At quis dicet, illorum regnum veniente Chriſto æternum factum eſſe, qui & ſpirituali ipſius regno per malitioſam repugnantiam indignos ſe reddiderunt, & temporali regimine, ac juriſdictione ſceptro adæquata, ob ſummam in eundem ingratitudinem, ante tot ſecula penitus exciderunt. De priori enim certum eſt, nullam eſſe proportionem numeri eorum, qui ad fidem Chriſti converſi ſunt, ad eam multitudinem, quæ vel in finali ἀπιςίᾳ periit, vel adhuc Chriſto & Eccleſiæ ejus pro virili obluctatur. Inter eos autem, qui ad Chriſti caſtra tranſierunt, æque aliarum φυλῶν tribules nomina dederunt, ac illi, qui Jehudæ poſteritas exſtiterunt. Nihilque adeo Jehudæ præ ceteris fratribus eminentiæ hac in parte relictum eſt. Imo nec præ ulla alia gente minima ipſi hac ratione ἐξοχὴ conceſſa eſt, cum ad univerſale Chriſti regnum omnibus ſine ortus diſcrimine aditus patuerit. De poſteriori nemo dubitaverit, niſi cui ſuavia Apellarum ſomnia de imaginario quodam & Utopico imperio, ac ſtramineis proceribus, arridere potuerint. Quis illis æternum regnum ac perpetuum regimen adjudicaverit, quorum Reſpublica dudum funditus everſa eſt, quoſque miſere per totum orbem diſperſos viri jam olim barba, pueri lacinia traxerunt? De tranſmarino quodam recutitorum regno, per fluvium Sabbaticum ab aliis diviſo, nugivenduli ſomnient. Nos non intercedimus, —— καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις

Πᾶσα κύων ἄρτους μαντεύεται. ——

Vident, opinor, omnes, non uno nomine ineptum ac rejiculum Langianum gloſſema exiſtere. Ipſum Divini noſtri oraculum longe aliam nobis interpretationem ſuggerit. Quod particulæ עד כי conjungendæ ſint (non divellendæ, uti Langius vult) & per *donec* vel *uſque dum* vertendæ, tum accentus *Athnach*, tum perpetuus uſus, cum conſtans antiquorum Interpretum conſenſus indubitato perſuadent. Neque adeo ambigimus, quin tempus venturi Meſſiæ hic liquido prænuncietur. Per Schilo Meſſiam denotari, inter omnes fere convenit, quanquam de propria ipſius ſignificatione plurimi digladientur. Langius quoque illud, tanquam extra controverſiam poſitum, admittit, nobiſque demonſtraturis otium facit. Verum vaticinii ſenſum indagabimus. De ſubjecto ejus, nempe Jehuda, quæſtio enaſcitur, quomodo id ab entheato Sene conſideratum

 fuerit?

fuerit? Quod non individuum Judæ præcise intelligatur, dudum inter omnes constat. De sola tribu Juda, qualis & quanta a tempore benedictionis Jacobææ usque ad Messiæ adventum exstitit, id exposuere Origenes, Augustinus, Lyra, Tostatus, Baronius & alii. Hoc autem interpretamentum plane eviscerarunt Pererius, Casaubonus & Montacutius, post quos nihil commentabimur, ne Iliada post Homerum scribamus. Hi ipsi post Eusebium, cum sequacibus Petavio, Bonfrerio, Capello & Phaletrano, universum populum Israeliticum sub nomine ac notione Jehudæ comprehendi existimarunt. Sed cum hi Synecdochen quandam historicæ fidei adversam obtrudant, dum tribum Jehudæ toti Ebræorum genti nomen suum impertivisse statuant, nobis se eorum expositio non probat. Notum enim est, quod post fatalem demum regni scissionem populus Davidicæ stirpi subjectus Judaicus denominari, suamque sibi Rempublic. seorsim ab Israelitis habere cœperit, in cujus quidem societatem Levitæ & Benjamitæ venere; sed quia pauciores, pro accessione saltem quadam reputati fuere. Ceteræ tribus fatis durioribus, quæ delictis meruerant, attritæ, neque a Juda unquam appellationem sortitæ sunt, neque patriis focis, postquam a Salmanassare semel abductæ fuere, unquam restitutæ sunt; sed extorres, ac inter Colchos, Parthos, Indos, Æthiopes dispersæ manserunt, teste Josepho *Antiq. XI. cap.* 5. Præterea Jehudæ non minus peculiare aliquid hoc Jacobæo effato assignatur, quam ceteris tribubus, in tota illa benedictione, qua cuique singulare quid ἐξαιρέτως tribuitur. Imo *commate* 8. manifesta Jehudæ ad fratres suos ac reliquas tribus oppositio apparet, dum is a reliquis celebrandus prædicatur. Videatur omnino eruditissimus Cunæus *de Repub. Hebr. lib.* 1. *capp.* 9. 10. & conferatur Rivetus *Exerc.* 179. *in Genesin.* Illorum itaque lubentiores sententiam amplectimur, qui solam tribum Judæ a moribundo Vate intelligi censent, in eo tamen statu consideratam, in quo demum post X tribuum a domo Davidica defectionem usque ad Messiæ tempora perseveratura erat. Duas quidem e Levitica & Benjamitica tribu mantissas simul promissione hac comprehendi non diffitemur. At reliquas tribus sceptro Davidico graves prorsus eo non pertinere, persuasi sumus. Nec tribus Judæ status, qualis proximis a benedictione hac temporibus futurus erat, a Jacobo attentus fuit: sed seros is annos prævidit, & ventura scissionis tempora, quibus Respublica nuper Ebræa & Israelitica, nunc Judaica nominari cœpit. Ex hoc enim primum tempore tribus Juda sceptrum & potestatem, cujus jus ante perpetuum habuc-

buerat, actu ipſo in Davide & poſteris ejus obtinuit, eandemque majeſtatem ſub diverſis Rerumpublicarum formis uſque ad Meſſiam integram ſervavit. Nam quod ſceptri notione non neceſſario Regalis Majeſtas; ſed quævis alia ἀνυπεύθυνος, ſub quacunque regiminis forma, deſignetur, in omnibus linguis ac inter omnes gentes in confeſſo eſt. Hinc in medio Synedrio, ſub Ariſtocratica Reipublicæ gubernatione, ſceptrum Majeſtatis inſigne pependiſſe, ipſi Ebræorum Magiſtri memorant. Vide Galatinum *Arc. Cath. Ver. IV. cap.* 5. Sicut autem per שבט principatus, ita per מחקק poteſtas judiciaria ac νομοθετικὴ tribui Juda ſimul aſſeritur. Hanc Philoſophus τὸ δικάζον vocat, & diſtinguit ab eo, quod ſceptro analogum eſt, & κύριον τῆς πόλεως appellatur. Et hanc quoque eodem modo, quo ſceptrum, ab eo termino ad Meſſiæ adventum tribus Jehudæ obtinuit. Neutrum ante Schilo exhibitum prorſus amiſit. Ipſo autem revelato, utrumque non diu poſt totaliter receſſit, uti eventus docuit. Talem enim receſſum intendit Patriarcha, qui non levis aliqua tranſlatio, ſed totalis Majeſtatis abolitio exiſtat, quomodo verbum סור *Oſe. IV*, 17. ejuſmodi receſſum, qualis vini in vappam eſt, ſignificat. Tale quoque *donec* per עד כי intelligit Vates, quale *Geneſ. XIX*, 22. *XXIV*, 33. &c. occurrit, & excluſivam determinationem exprimit. Remotionem ſceptri & legiſlatoris ante ℥ Schilo adventum fore negat, poſt eundem autem hanc ſecuturam eſſe indicat. Ἀξίωμα illud ἀρχικὸν & νομοθετικὸν in tribu Juda uſque ad Meſſiam duraturum; hoc autem exhibito ceſſaturum eſſe oſtendit. Tempus vero ablati ſceptri & Mechokek, ſicut & nati Anti-Chriſti, in unum τὸ νῦν coerceri non poteſt: ſed gradus nonnullos habuit. Primum quaſi momentum fuit Pompeji irruptio, cum in Urbem, tum in Sanctum Sanctorum. Acceſſio calamitatis fuit redactio Judææ in provinciam, Archelao Viennam relegato. Ultima ἀκμὴ atque complementum exſtitit finalis Reipublicæ Judaicæ πανολεθρία, quæ, exciſa per Veſpaſianum urbe, incenſoque templo, evenit. Quæ cum ita ſe habeant, hic planiſſimus celeberrimi oraculi ſenſus emergit, quo admiſſo quaſvis ſalebras devitare licebit. Patriarcha ſanctiſſimus in extremo vitæ poſitus ita dicere voluit: Tua tribus, Jehuda fili, eam ſuo tempore præ aliis tribubus & fratribus tuis prærogativam ac eminentiam habitura eſt, ut cum a reliquis deſciſcentibus ſeparata, & peculiare regimen ac majeſtatem ſortita fuerit, eandem ſuam dignitatem ac ἀξίωμα per longam temporum periodum penitus non ſit amiſſura, aliis interim tribubus omni regimine ſpoliandis, ac ſine ſpe reſtitutionis hinc inde di-

ſpergendis; ſed ſceptrum ac αὐτονομίαν retinebit ad illud uſque tempus, quo promiſſus orbi Meſſias veniet: poſtquam autem hic mortalium cœtibus datus fuerit, tum & tuæ tribus majeſtas & imperium prorſus deſinet, & Schilo ille regnum aliud, ceſſante tuo, conſtituet, ſibique firmabit, cui, ceu ſpirituali & univerſali, omnes populi ac nationes ſubjicientur. En commodiſſimam & maxime perſpicuam memorabilis vaticinii ἐξήγησιν, quæ & cum Vatis θεοπνεύςȣ mente, & cum ipſo eventu apprime congruit. Latiſſimus hic nobis ad excurrendum campus pateret, ſi vel aliorum placita luſtrare, vel ſingula huc pertinentia exequi animus ferret. Sed ad metam breviori a carceribus ſpatio disjunctam contendimus, & omnia prætercurrimus. Langii ſaltem ictus, quibus hanc expoſitionem impugnat, facili & compendioſo labore reprimemus. Primo illis, qui dicunt, *Meſſiam tum adventare debere, cum ſceptrum a Juda ablatum eſſet*, hoc opponit: *At ſeptingentis fere poſt hanc prophetiam annis nemo in tribu Juda erat, qui ſceptrum habebat. Quippe anno poſt hanc prophetiam 667. primus a tribu Juda Rex creatur David.* Sed hæc Langii objectio nos prorſus non ferit. Illos potius tangit, quos ante nominavimus, qui ſceptrum & poteſtatem judiciariam tribui Judæ temporibus a benedictione Jacobæa proximis adſcripſerunt. Horum interpretamentum nobis non probari, ſupra indicavimus, dum tribum Juda non in eo ſtatu a moribundo Sene conſideratam fuiſſe diximus, quem mox poſt hoc Patriarchæ vaticinium habitura erat; ſed ſeram eam tempeſtatem a Vate fuiſſe prævisam, oſtendimus, qua Davidi ejuſque domui ſceptrum deferendum erat, poſt quam demum tribus Judæa, cum jam X tribus per fatale σχίσμα avulſæ eſſent, majeſtatem ac αὐτονομίαν uſque ad Meſſiæ adventum retinere debebat. Non enim dicit Divinus noſter, quod ſceptrum & legiſlator tribui Jehudæ ſtatim obtingere debeat: imo nullum plane terminum a quo obtinendi ſceptri definit. Terminum ſaltem ad quem indigitat, nempe quouſque ea dignitas Judæ manſura erat, & non prorſus receſſura. Non indicat, quando ὑπεροχὴν iſtam tribus Judæa acceptura, ſed quo tempore eandem amiſſura erat. Nos facile Langio largimur, toto iſto tempore, quod Davidicum regnum præceſſit, tribum Juda nullum plane ſceptrum habuiſſe. Concedimus, hallucinari illos, qui a primo Juda Jacobi filio ad Herodem ſummam poteſtatem actu penes tribum Judæ ſtetiſſe, contendunt. Si quaſdam hæc prærogativas priſcis iſtis temporibus obtinuit, ut prima in caſtris, prima in oblatione munerum, prima in cernenda hæreditate terræ Canaan, prima

in

in expeditionibus bellicis exſtiterit: non tamen ſceptrum habuit, ſed ejus præludiis ſaltem nonnullis gaviſa fuit. Primi Regalis illius ſacerdotii & peculii divini duces Moſes & Joſua fuere, ille Levita, hic Ephraemita. Inter Judices autem præter unum alterumve nemo e Judæo ſtemmate ortus deprehenditur. Satis tamen famoſiſſimo oraculo ſua veritas conſtat, ſi tum demum in ſceptri poſſeſſionem tribus Judæa immiſſa dicitur, cum Davidi ejuſque domui ſummum imperium cederet. Non enim pertinet illud niſi ad ea tempora, cum Reſpubl. appellari de Judæorum nomine cœpit. Quod cum mente verbiſque Jacobi ſatis convenire jamjam probavimus. Secundo oggerit Langius: *In domo Davidis imperium per 472. annos manſit. Poſtea regnum Juda plane exciſum eſt, nec ullus Rex e ſemine Juda. Equidem poſt captivitatem Babylonicam Princeps unus aut alter ex tribu Juda in populo eminebat, qui vices Regis Perſarum gerebat. Sed tum non ſceptrum penes Juda erat: ſed penes Reges Babyloniæ, Chaldæos nempe, Perſas & Græcos.* Sed & hunc Langii ictum ante declinavimus, ut incaſſum jam cadat. Fruſtra enim & perperam vocis שבט ſignificationem ad ſolam Regiam dignitatem reſtringit Langius, cum eam æque poteſtatem ἀρχικὴν ſeu ἡγεμονικὴν, atque βασιλικὴν, notare, ſupra a nobis ſit oſtenſum. Quævis enim majeſtas ſub quavis Reipubl. forma ſceptri notione deſignatur, aliuſque quam Regius magiſtratus eo nomine nonnunquam appellatur, uti e loco 2. *Sam. VII*, 7. collato cum 1. *Par. XVII*, 6. ad oculum patet. Hinc Jonathan Uzielides hanc vocem tam per מלכין *Reges*, tum per שליטין *Dominatores* reddit: Onkelos autem γενικῶς per עבר שלטון i. e. *facientem poteſtatem*. Symmachus etiam generaliter ἐξȣσίαν, & LXX Senes ac Theodotion ἄρχοντα interpretati ſunt. Altera quoque vox מחקק, quam præterit Langius, quamvis judiciariam vel νομοθετικὴν poteſtatem complectitur, non eam ſaltem, quæ Regio ἀξιώματι annexa eſt, uti e *Pſal. LX*, 9. & *CVIII*, 9. liquet, & omnium Interpretum conſenſus docet. Inepte itaque fecerit, qui hic in arctum deſilire, & ſceptri dignitatem ad ſolos Reges alligare voluerit. Quicunque enim populus ſua quadam Republica, ſuiſque legibus utitur, is recte gloriari de imperio, deque ſceptro poteſt. Nam ſceptrum nihil aliud eſt, quam majeſtas imperii, quæ ipſi Reipublicæ aſſidet. Sic Rempublic. Romanam non Reges, non Principes, ſed Conſules ac Senatus agitavere, cum lex iſta fœderis data Ætolis eſt, quam Livius refert, *uti majeſtatem populi Romani conſervarent ſine dolo malo.* Adeoque licet Judaicus populus e tribu Juda denominatus, longa temporum

ſerie

ſerie nullos Reges, nullumve regnum proprie dictum habuerit, majeſtatem tamen habuit ſceptro analogam, ſimulque αὐτονομίαν talem, qualem Jacob per ſuum מחקק expreſſit, nec ante Meſſiæ adventum totaliter eam deperdidit. Paſſa quidem eſt utraque ea poteſtas ac dignitas quandam quaſi eclipſin in captivitate Babylonica, abducto illuc Zedechia cum populo Judaico. Sed tum non totalis ſceptri & legiſlatoris receſſus contigit, qualem a Jacobo prædici ante docuimus: ſed brevis ſaltem interciſio, quæ nihil ad vaticinium fecit. Interrupta quidem aliquantiſper fuit iſta ſceptri ὑπεροχὴ, non autem penitus ac finaliter remota vel ſublata. Habuit populus certam ſpem revertendi in terras ſuas, & recuperandi imperii, quam Prophetæ aſſiduo divinis promiſſionibus refocillarunt. Taceo, quod umbra aliqua priſtinæ poteſtatis in Æchmalotarchis remanſerit, ut ipſum Talmud cod. *Sanhedrin* cap. *Dine mamonos* teſtatur. Synedrion quoque Babylone fuiſſe, Targum Hieroſolymit. *in Cant. Cantic. VI*, 1. perhibet. Soluta jam captivitate, populoque patriis laribus reddito, dignitas βασιλικὴ in ἡγεμονικὴν mutata eſt, & cidaris ac corona Regia remota eſt, juxta verbum Numinis *Ezech. XXI*, 26. 27. Mera enim ἀνιςορησία fuit, cum Cyrillus *l.* 8. *adverſ. Julianum*, dixit, *a Zorobabele ad Herodem uſque Regiam dignitatem in ſtirpe Judæa propagatam fuiße.* Sublato enim ἀξιώματι Regio ἀρχικὸν tum ſucceſſit, quod diu in tribu Juda perſeveravit apud Zorobabelem & ejus ſucceſſores, qui 1. *Par. III*, 7. *ſeqq.* recenſentur. Synedrium quoque tum in integrum reſtitutum eſt. Et quanquam eo temporis ſpatio magnitudinem Chaldæam vel Perſicam nonnihil reveriti ſint Judæi, ſuum tamen regimen ſalvum, ſuamque αὐτονομίαν obtinuere. Majeſtatem ſuam populus habuit, licet non ſub eadem, qua prius, Reipublicæ forma. Quod & vaticinio noſtro oppido conſentaneum eſt. Tertio opponit Langius: *Cum tandem* 140. *annis ante Chriſtum Judæi ſe in libertatem aſſeruiſſent, non cuidam ex familia Juda, ſed ex familia Levi, imperium commiſſum eſt, penes quos tamdiu manſit, uſque quo Herodes alienigena regnum occuparet.* Sed hoc argumentum plane ineptum eſt. Quid enim, quæſo, intereſt, qua de tribu fuerint, qui Judaicas res moderati ſunt, modo ipſa Reſpublica & majeſtas realis penes Judæum populum fuerit? An putas, Langi, Fœderati Belgii Rempublicam majeſtatem ſuam perdidiſſe, cum Dictatorem ſibi e Naſſovica domo adſcivit? An imperium non penes Romanum populum exſtitiſſe cenſes, cum Galli Thraceſve Imperatores eligerentur? Num Polonos regnum ſuum amiſiſſe exiſtimas,

cum

cum e Francis Henricum Vallesium, e Transsylvanis Bathoreum, sibi præfecerunt? Id si credis, magnopere falleris. Plane eodem modo Levitæ Hasmonæi populi Judaici imperium usque ad Regalis dignitatis invidiam tenuere, manente nihilominus apud ipsum Judaicum populum Republica & majestate. Scite ad Neronem Cæsarem sapientissimus Magister *lib. 1. de Clementia* scribit, *non Rempublicam Principis esse, sed Principem Reipublicæ.* Illis ipsis temporibus, quo imperium atque rerum summam tenuere Cæsares, accuratissimus JCtus Ulpianus dicere non dubitavit *l. 1. §. 1. ff. ad leg. Jul. Majest. Majestatis crimen eße, quod adversus populum Romanum, vel adversus securitatem ejus committitur.* Eadem certe ratione penes populum Judaicum mediis illis in turbis majestas resedit, quanquam fortissimi e Maccabæis duces, e familia Levi oriundi, quasi Dictatores exstiterint. Quod cum verissimum sit, eo nos cum nonnullis eruditorum recurrere nihil cogit, ut Hasmonæos materna linea sanguinem Judææ tribui imputasse dicamus, cum & incertum id sit, & causam ne hilo juvet. Juris enim Judaici certa est regula, familiam matris non vocari familiam. Neque cum Langio de Herodis genere disputare necessum est, quem ἀλλόφυλον fuisse, Scaliger, Casaubonus aliique negant, repugnantibus plurimis aliis, quibus ratio faventior videtur. Nam nec hoc quidquam ad rem facere arbitramur. Quarto Tarnovii interpretationem de *Virga tribus* proponit Langius, eamque refellit, qua in parte nobis non adversatur. Tarnovium enim nec defendimus, nec expositionem ejus, quæ & Belgicis Interpretibus non displicet, menti Patriarchæ conformem esse judicamus, nostrumque adeo calculum Langio lubentes hic addimus. Quinto Casaubonum perstringit, cujus sententiam hanc facit: *Nunquam sine Politia & regimine fore Judæos usque ad adventum Messiæ. Jacobi ergo vaticinium excidio Hierosolymorum sub Tito terminat.* Addit Langius: *sed hoc non magis ad tribum Juda, quam ad reliquos pertinebat.* Dubito, Langi, an vel Casaubonum ipsum consulueris, vel mentem ipsius perceperis. Nam is non de tribu Juda peculiariter hoc vaticinium exponit; sed de toto Israelitico populo, quem e Judæ nomine appellationem sortitum censet. Aliquam quidem tribui Judææ præ reliquis ἐξοχὴν tribuit: omnes tamen tribus Jacobæo oraculo comprehendi existimat. Hanc Casauboni aliorumque explicationem nos ipsi supra rejecimus & confutavimus. Quomodo enim ad ceteros Israelitas hæc prophetia extendi poterit, quos postquam Salmanassar abduxit captos, fluvius Euphrates, quem semel transivere, semper coercuit, &

æterno carcere clausit. Nunquam eos, qui ex istis X tribubus orti sunt, patrium solum reduces excepit, nec cum Judæis unquam conjuncti sunt: sed inter Barbararum gentium imperia, etiam hodie, si qui adhuc ex illa colluvie supersint, improbæ defectionis graves pœnas exsolvunt. Adeoque in republica Judæorum esse, aut nominis honorem ab illis accipere non potuere, qui procul ab iis diverso in orbe dissiti, aliud cœlum, alia sydera intuiti sunt. Cetera in Casauboni expositione satis recte ac congrue se habent. Quod subjungis, Langi: *tot erant in Galilæa ac Judæa Benjamitæ, quot Judæi, ac forte plures*, id ego plane nego ac pernego. Multos fuisse concedo Benjamitas, multos quoque Levitas, Judæis permixtos. Falsum autem est, quod vel tot fuerint, quot Judæi, vel plures. In Judaica enim Republica maxima omnino verorum Judæorum pars fuit. Levitæ ac Benjamitæ, qui se illis sociaverant, pauciores tenuioresque fuere, & nihil nisi accessio habiti, seu pro adscititiis æstimati. Itaque nec Respublica ab illis appellationem accepit, & ipsi pene nomen suum amisere. Omnes enim communiter Judæi dicti fuere. Quod ultimo loco quæris, *quid hoc ad excidium Hierosolymorum?* ad id respondeo, quod multum omnino ad sceptri ac potestatis istius cessationem atque remotionem hoc faciat. Etiamsi enim sub Herodis regno, & durante Christi in carne οἰκονομίᾳ, ad interitum inclinaverit Judaica Respublica, sceptrum tamen in totum non recessit, nec regimen penitus ablatum est, antequam urbs Hierosolymitana finali & miserando excidio a Romanis deleta fuit. Tum vero una cum urbe, quæ gentis caput fuerat, universa Judaici populi Respublica funditus eversa ac destructa est, nec ullam ex eo tempore vel majestatem, vel αὐτονομίαν, gens ista obtinuit. Atque hic fatalis ille politiæ Judaicæ terminus fuit, quem divinus Vates ante tot secula prædixerat, qui licet ipsum τοῦ Schilo adventum non proxime fuerit comitatus, ab eo tamen haut longo temporis intervallo sejunctus exstitit. Quod enim ad Messiæ ætatem hoc pertinuerit, ipse Christus *Matth. XXIV*, 34. & *Luc. XXI*, 32. significare videtur, dum generationem illam (vel hominum tum viventium ætatem) non prius transituram esse asseveravit, quam omnia ista, de templi urbisque interitu a se prædicta, evenissent. Sicque & hic celeberrimo oraculo eventus satis exacte respondit. Nos jam illustrem hanc prophetiam a Langii corruptela, inepto glossemate, & iniqua oppugnatione satis vindicasse nobis videmur. Sensum ipsius planissimum luculenter exposuimus, & commentum recutitorum, de regno post Messiam nunquam desituro, ad

ad amaſios ſuos, eorumque hyperaſpiſten Langium, remiſimus. Tempus quoque ꝟ Schilo orbi mittendi manifeſte eodem indicari oſtendimus, cum ipſius regnum ceſſante illo, quod in tribu Judæ eouſque perſeverare debuit, exoriturum atque ad omnes populos extendendum prænuncietur. Bonis cordatiſque omnibus hæc ſatis fore ſperamus. Ceteros non moramur, quibus hæſitandi cauſa ubivis offertur.

Conſtitueram penes me, aliorum plurium S. Codicis locorum minus recte ac commode a Langio explicatorum vindicationem ac explanationem huic Diatribæ annectere. Paucis agere decreveram de loco *Gen. IV*, 26. quem Langius aliene interpretatur *lib.* 2. *c.* 3. *pag.* 251. Volueram ſuccincte expendere conciliationem Moſis *Gen. XLVI*, 26. cum Stephano *Act. VII*, 14. de numero animarum e Jacobi progenie ortarum, ac in Ægyptum deſcendentium, quam *c.* 4. *p.* 261. *ſeqq.* proponit: item aliam Moſis *Gen. XI*, 26. cum ſeipſo *ibid. v.* 32. & *c. XII*, 4. cumque Stephano *Act. VII*, 4. de annis Abrahami & patris Tharæh, quam *p.* 257. exhibet: nec non expoſitionem verborum D. Pauli *Act. XIII*, 20. de numero annorum, quibus Judices præfuerunt, quam affert *c.* 7. *p.* 279. Animus etiam fuerat prophetiam Danielis de LXX. Hebdomadibus, ejuſque explicationem Langianam *L.* 2. *P.* 2. *c.* 9. ad veritatis amuſſim examinare. Alia inſuper nonnulla circa hiſtoriam Sacram paulo incautius a Langio aſſerta ſimul conſiderare deſtinaveram. Nec παράδοξον ipſius de Monarchiarum numero opinionem, quam in Diſputatione Haffniæ habita propoſuit, prætermittere volupe mihi fuerat. Sed cum in multo majorem molem, quam fore putaveram, hæc Diatribe jamjam excreverit: cum etiam ſat prægnantes cauſæ aliæ id me impræſentiarum perſequi haut patiantur, omnia ea in aliud tempus differre, jamque receptui canere, neceſſum habeo. Dabitur forte, ſi ſummo Numini placuerit, melior propediem commoditas, qua fretus, ea, quæ jam invitus prætereo, ex voto pertexere queam. Nunc manum de tabula, ne ſimus quod Protogenes in pictura.

AD CL. V.

WILHELMUM LANGIUM.

HÆc fere fuere, Doctissime Langi, de quibus amice placideque tecum agere libuit, vel potius per temporis commoditatem licuit. Per tuum vero te candorem quæso & obsecro, ne meum hunc, quem publice professus sum, dissensum, aut φιλονικίᾳ *ac contradicendi libidini, aut invidiæ, aut animo gloriolam in mustaceo captanti adscribas. Aliena esse a mea ingenuitate hæc omnia, ipse nosti, si me nosti. Almæ antiquæque veritatis amor eo me non tam allexit, quam impulit, ut priscæ* ὀρθοδοξίας, *quam vanæ novitati tantum non succumbere vidi, defensionem susciperem. Si quæ acerbiora nonnunquam scribenti mihi exciderunt, jamjam excidisse pœnitet. Existimo tamen nihil a me asperius dictum esse, quin rerum pondera, causæque, cui hanc advocationem commodavi, gravitas id omnino flagitaverint. Tibi tuisve laudibus obtrectare, nec animi mei candor, nec constans ille, quo te complexus sum, amor unquam permisit. Paratus sum, si quæ habeas, quibus vel tuas opiniones defendi, vel meam hanc lucubrationem impugnari posse putes, eadem æquitate ac moderatione ista ut excipiam, quam a te experiri cupio. Tu modo ingenue id agas, quod agendum est, & affectibus obsequium deneges. Quo citius quid replices, eo gratius id mihi accidet. Occasionem enim præbebis, ea planius ac diductius explicandi, quæ temporis iniquitas & properandi necessitas prolixius jam exequi prohibuere. Spero, me per Dei gratiam prorsus tibi satisfacturum circa ea, quæ ad uberiorem rerum hic brevius propositarum declarationem desiderari videbuntur. Neque enim tam sterile est præcipuum hujus Exercitationis argumentum, nempe de feria passionis Dominicæ, quod a nemine eruditorum, quod sciam, ex professo pertractatum est, quia a nemine hactenus lis de eo mota est, quin plura dari queant, quæ lucem illi fœnerent. Ad ceterorum quoque illustrationem multa se offerent, quæ hac Diatriba comprehendi haut potuere. Interim vale, & hæc æquo animo accipe.*

GEORGI

GEORGI ERICI PHALETRANI

EXERCITATIO

HISTORICO-PHILOLOGICA

DE

SCEPTRI JUDAICI ABLATIONE;

Qua non tantum

ORACULUM D. JACOBI,

Sed etiam

VARIA S. SCRIPTURÆ DICTA,

Multaque ex Patribus, & Profanis Scriptoribus
Explicantur, Illuſtrantur, Emendantur.

Lectori Erudito & Candido.

EN tibi, Lector erudite, & candide, exercitationem Historico-Philologicam, de sceptri Judaici, circa tempora adventui Messiæ destinata, a Juda in Regem aligenigenam divinitus prædicta, translatione, quam ad historiæ, qua sacræ, qua profanæ amussim ita concinnatam deprehendes, ut interim illam ab analogia fidei vel latum quidem unguem deflexisse conqueri nemo possit. Ceterum vero, a nonnullis Doctorum seorsim sentimus placitis, non quidem φιλονεικίας, *aut* κενοπραγίας *gratia, sed conscientiam, quæ mihi DEI instar, testor, solius veritatis amore: Veritatis inquam, quæ vitæ nostræ magistra, actionum regula, studiorum meta semper fuit, semper erit. Neque enim unquam, meam erit, quidquid illa esse suum non agnoverit. Quod cum igitur in aprico sit, quædam illorum, quæ viris, longe eruditissimis, de divino hoc Jacobi Oraculo, impulsu antiquissimi erroris exciderunt, ad historicam, Reginæ nostræ regulam, minime quadrare, & propterea, tanquam plumbea tela, a Judæorum pervicacia rideri magis, quam timeri: id egimus, ut ex illius armamentariis exstaret, quod non umbram, sed jugulum istorum* χειρομάχων *feriret. Hic scopus exercitationis nostræ, quem, quam feliciter attigerimus, Tu, Lector erudite & candide, [Nam vos reliquos, qui, cum pueri sitis, rhinocerotis nasum induitis, altero tanto minus curo, quam ille apud Comicum suem occisam] Tu inquam erudite, & candide, vide, lege, judica, nostrisque nobiscum utere. At*

- - - Siquid novisti rectius istis,
Candidus imperti: - - -

Nunquam Tu promptior eris ad monendum, quam ego ad emendandum. Homo sum, cui nihil tam naturale est, quam errare. Certe ego monitu Plinii Junioris, aliorum erroribus æquior fui, ut Tu, si qui forsitan exstent, meis. Vale, benevole Lector, nostrisque studiis fave, quod si Te facere senserimus, deinceps Κυριακῶν *quoque nostrorum Tibi communicabimus libros, quibus præcipuæ partes historiæ Dominicæ, stilo hujusmodi pertexuntur Philologico. Iterum Vale, DEOQUE & Musis operare sedulo.*

CAPUT I.

Sceptrum ſignum Imperii, & cujuſvis ſummæ poteſtatis. Ovidius emaculatus. Vitis ſceptrum caſtrenſe. Schebhet hic non virga arboris genealogicæ. Quis Mechokek, variæ de illo Interpretum ſententiæ. Hoc loco pontificem denotat. Particula, Et, *interdum explicativa eſt, tam Ebræis quam Græcis, & Latinis. De inter pedes alicujus eſſe, quid ſit.* Διαμηρισμός. *Interfemineum: Apulejus tentatus.*

MYſterium incarnationis FILII DEI, Domini noſtri JESU CHRISTI conſideranti, in primo quaſi limine piæ meditationis auguſtiſſimum illud D. Jacobi Patriarchæ oraculum occurrit, quod afflatu Spiritus S. vir cœlo jam proximus de adventu, perſona & officio Meſſiæ, Judæ fata canens protuliſſe, *Gen. XLIX. n.* 10. legitur. De cujus excellentia hæc aureæ illud oraculum eloquentiæ Chryſoſtomus *Hom. in Gen. LXVII.* protulit: *Benedictio Judæ data, myſtica eſt, præſignans omnia quæ ad Chriſtum attinent. Quia cum ex hoc tribu oriturus erat Chriſtus, ſecundum diſpenſationem, propterea Spiritu S. afflatus prædixit Jacob per ea, quæ ad Judam dicuntur, non ſolum deſcenſum Domini ad homines, ſed & ſacramentum, & crucem, & ſepulturam, & reſurrectionem, & ut ſemel dicam, omnia.* Tanti igitur cum momenti Jacobæum hoc ſit oraculum, operæ pretium eſſe duxi, de vera illius ſententia, & implemento exercitationem ſuſcipere. Fecerunt hoc ante nos Viri eruditiſſimi, laudabili conatu, impari ſucceſſu, quorum veſtigia ita noſtra leget Exercitatio, ut inter præclaras, Hiſtoriarum, & Philologiæ oleas decurrens, pleriſque intacto ſtadio, ad veritatis metam properet. Quod ut recte & ordine fiat, faxit ille qui ſolus via, & veritas.

Ait igitur Vir divinus: *Non auferetur ſceptrum de Juda.* Sceptrum

per

per metonymiam ſigni ſummum imperium denotare nemo ignorat. Reges enim in publico, aut pro tribunali verſantes, ſceptrum manibus tenebant, mos hic Hebræorum: *Amos Cap. I. n.* 5. *Baruch. Cap. VI. n.* 13. Perſarum, *Eſth. V. n.* 2. Græcorum quoque & Romanorum. Unde Achilles paſſim ab Homero σκηπτȣ̃χ@ nominatur. Ovidius vero *VI. Metam.* ſic Latinum deſcribit:

Conveniunt populi ſævum Mavortis in agrum,
Conſiſtuntque jugis, medio Rex ipſe Latinus,
Agmine purpureus, ſceptroque inſignis eburno.

Sic enim, non *purpureo*, legendum eſſe, ex Mſcr. obſervare licet. Verum enim vero non tantum Regiam, ſed quamlibet etiam ſummam poteſtatem, ſceptri vocabulo Ebræis notari, ex *Pſalm. CXXV. n.* 2. & *Ezech. cap. XIX. n.* 11. & 14. apparere arbitror. Nam quod Propheta dicit, *in vite illa Judaica fuiße virgas fortitudinis ad ſceptrum dominantium*, ut vertit Arias Montanus, eo ipſo caſtrenſem poteſtatem indigitat. Magiſtratibus enim caſtrenſibus bello vitis id in manu erat, quod domi Regibus aureum, aut eburneum ſceptrum, de qua re nos multa jam olim ad illud *Sat. VIII.* Juvenalis,

- - - *Nodoſam frangebat vertice vitem,*

notavimus. Sceptri igitur appellatione Vatem noſtrum non tantum Monarchicum regni ſtatum, qualem uſurparunt Reges Judæorum, ſed etiam quodlibet κύριον τῆς πολιτείας, & cum primis ἀνακτο-τελειω-ταρχίαν, i. e. Pontificatum cum Principatu conjunctum, qualem a captivitate, uſque ad Herodem, ſub quo D. Meſſias natus eſt, obtinuerunt Pontifices; pro explorato habemus. Minime interim dubitamus, Jacobum θεόπνευστον ideo ſceptri appellatione uti voluiſſe, quod jam tum Herodis in oculis haberet regnum. Xant. Pagninus τὸ *Schebhet*, non per ſceptrum reddidit, ſed per virgam, unde nonnulli virgam arboris genealogicæ intelligunt, quod nec alienum a mente Tremellii. Vertit enim: *non deſiſtet tribus a Juda.* Et addit: *ſenſus eſt, tribulis ratio, & Regia illa ac Judicialis auctoritas, (quæ metonymice ſignificatur ſceptro) in tribu Judæ conſtantiſſime futura eſt, ac paulo quidem ante convelletur propemodum, tribus, & tota tribulis ratio, quæ ad illa uſque tempora perſcripta fuerat, & regnum ei quoque eripietur.* Et paulo poſt: *hoc proximum ſignum futurum eſt, & certiſſimum adventus Chriſti prænuncium, cum tribus Judæ affligetur graviſſime, & regno ſuo, dynaſtiiſque orbabitur.* Tremellianæ applaudit ſententiæ *lib.* 2. *Exercit. Bibl. Claſ.* 1.

do-

doctiſſimus Tarnovius ubi §. 8. locum hunc ſic interpretatur: *Juda non deſinet eſse tribus peculiaris, & a reliquis non diſtincta modo, ſed & ratione majorum reliquis antecellens, neque deerit qui leges cærimoniales inculcet, & exſequatur.* Et §. 11. *Juda non deſinet eſſe tribus talis, cujus familiæ & ſtirpes diſtincte numerari poſſint, ac linea Davidis diſtincte oſtendi, cum venerit Meſſias.*

Sed, quod pace tantorum virorum dixerim, quibus rationibus hoc interpretationis commentum ſervari poſſit, non video. Demus enim vocis Ebraicæ ſignificatum ad virgam arboris genealogicæ poſſe extendi, illud tamen quod ſupponitur, genealogicam nempe tribuum rationem, Regiamque illam, & Judicialem auctoritatem paulo ante Schiloh adventum de tribu Juda fuiſſe ſublata, falſiſſimum eſt. Reliquit quidem Euſebius *lib.* 1. *hiſt. Eccl. cap. VII.* Herodem conſcientia ignobilitatis impulſum accuratiſſimos illos genealogiarum commentarios, *quibus unuſquiſque genus ſuum ad Patriarchas aut Proſelytos olim Iſraeli, cum egrederetur ex Ægypto, immixtos referre poterat, exuſſiſse*, ſed Herodis hac veſania totam rationem tribulem conturbatam, & adeo ſublatam fuiſſe, ut vel tribus Juda, vel ab illa alia quævis tribus peculiaris eſſe deſierit, omnique familiarum diſcrimine abolito, linea Davidis ulterius oſtendi non potuerit, inde minime ſequitur. Quin ipſe Euſebius allegato loco teſtatur, genealogicas hujuſmodi tabulas privatorum ſtudio fuiſſe conſervatas, & obſervatas. Certe ſi ante Chriſti nativitatem tribuum, & familiarum diſtinctio ſublata fuit, dicant nobis, unde Euangeliſtæ illa acceperint, quæ in delineanda Chriſti protulerunt geneſi. Dicant nobis, unde D. Lucas acceperit, Eliſabetham Zach. *cap. I. n.* 5. & Barnabam, *Actor. IV. n.* 36. de Levi: Hannam vero Prophetiſſam illam, *Luc. cap. II. n.* 35. de Aſſeris fuiſſe tribu. Dicant, unde hauſerit, Joſephum, ſponſum B. Virginis de domo & familia fuiſſe Davidis, *Luc. d. c. II. n.* 4. Dicant, unde Paulus ſe Benjaminitam, & quidem Hebræum ex Hebræis, i. e. tali ſtemmate ortum, quod nullo externo matrimonio unquam corruptum, didicerit, *Philip. III. n.* 5. *Rom. XI. n.* 1. Et ſi omnis tribulis ſeries, & diſtinctio Chriſti nativitate ſublata, qua ratione idem Doctor gentium, *Actor. XXVI. n.* 6. imo ipſe Chriſtus *Matth. XIX. n.* 28. populum Judaicum, XII. tribuum diſtinguit nomine? Deinde Regiam, & Judicialem auctoritatem penes tribum Judæ, uſque ad Meſſiæ adventum perſeveraſſe, illoque inſtante, tribum Judæ afflictam fuiſſe graviſſime, æque falſum eſt. Nam totis quinque ſeculis ante ad-

ventum τȣ Schiloh, ſceptrum de tribu Judæ, in tribum Levi tranſlatum fuit, tribu Juda ſuis interim latente ruderibus. Præeminentia denique Davidici ſtemmatis, naſcente Chriſto, qualis eſſe debuerit, vaticinia divini Eſaiæ, ſtemma Meſſiæ *trunco ſucciſo in terra arida hærenti*, *cap. XI. n.* 1. & *cap. LIII. n.* 1. comparantis explicant. Qualis vero fuerit paupertas θεοτόκȣ *Luc. II. n.* 24. nec non Joſephi ξυλȣργία, *Matth. XIII. n* 55. docere nos poſſunt. Quod cum igitur inter omnes conſtet, Patriarcham poſteris ſuis ſignum jamjam adventuri Meſſiæ in ablatione τȣ *Schebhet* proponere voluiſſe, manifeſtum eſt, illius nomine virgas arboris genealogicæ minime venire poſſe, cum etiam nato & denato D. N. tribuum & familiarum diſtinctionem, accuratiſſime, & ad ſuperſtitionem uſque obſervatam fuiſſe, vel ex D. Paulo appareat. Veterum igitur inhæremus ſententiæ, quibus τὸ *Schebhet ſceptrum* ſignificat.

Jam pergimus; pergit enim divinus noſter, & addit: *Umechokek*, i. e. vertente Vulgato: *& Dux*, quo ſenſu & LXX. καὶ ἡγȣ́μενος: Xanti Pagnino, Ariæ Montano & Tremellio *Mechokek*, *Legiſlator*: Vatablo vero in notis eſt *Scriba*, idque ex Onkelo, paraphraſte Chaldaico, & Thargum Hieroſolymitano, quod ita vertit: *neque ſcribæ Doctores Legis.* Unde opinor Hieronymus: *neque Doctor*, & B. Lutherus noch ein Meiſter. Sed omnes quidem hi doctiſſimi Interpretes ut in verſionibus diſcrepant, ita quoque in ſententia. Pleriſque *legiſlator*, & *ſcriba* Princeps eſt, quod ad illius officium pertineat, ſubditis leges ferre, & præſcribere. Aliis *ſcribæ* ſunt conſiliarii, qui juſſu Principis mandata & decreta ſcribunt, a quorum ſententia non prorſus alienus ὁπολυμαθέςατος Caſaubonus, qui *exercit. I. contr. Baron. cap. III.* per *ſceptrum* ſummam poteſtatem, per *Mechokek*, alteram partem Reipubl. Magiſtratum, & judices intelligit. Verum enim vero, cum divinus noſter hoc loco de tempore adventus D. Meſſiæ vaticinetur, ſignumque illius in ablatione formæ priſtini regiminis collocet, certo certius eſt, illum quoque formam Reipub. illius ex ſpirituali veluti ſpecula contemplatum, & propterea de tali ſceptro locutum fuiſſe, quale populus Judaicus habiturus erat, illo tempore, quo jam inſtabat Meſſiæ nativitas.

Hæc itaque penitius conſiderans in eam trahor ſententiam, ut *Mechokek* nec *ſcribam*, aut *doctorem*, nec *Principem*, aut *Regem*, ſed qui *ſacrarum conſtitutionum*, *cærimoniarumque magiſter* erat, *Pontificem* hoc loco ſignificare exiſtimem; id quod nec ab ipſa dictionis etymologia alienum, nec ſuis deſtituitur rationibus. Nam in republica Judæorum duo ſum-

ſumma erant genera legum, quædam enim dicebantur *Mitzvoth*, quædam vero *Chukkim* LXX. illas ἐντολὰς *mandata*, has vero δικαιώματα, *juſtificationes* appellant; frequentiſſimaque hæc legum diſtinctio in Sacris occurrit, ut vel ex ſolo *Pſal. CXIX.* cuilibet patet. Cæterum mandata ad Politiam, atque adeo officium pertinebant Principis: Juſtificationes vero ad ſacra & religionem, & propterea propius ad officium ſpectabant Pontificis; vocabanturque *Chukkim*, eo quod non æque ut mandata naturali paterent conſcientiæ, ſed divino Dei conſilio revelata, & præſcripta eſſent. *Mechokek* igitur præſes & cuſtos τῶν *Chukkim*, quod proprium erat Pontificis.

Porro cum poſt captivitatem Babylonicam in Republica Judæorum uſque ad Chriſtum iidem Pontifices fuerint, qui Principes, (quam teſte Ariſtot. *lib. III. polit. cap. ultim.* antiquiſſimam formam regiminis Græci ἀνακτο-τελειωτ-αρχίαν, i. e. *principatum pontificalem*, ſive ut D. Petrus *Epiſt. I. cap. II. n.* 9. loquitur, βασίλειον ἱεράτευμα, *regalem pontificatum* appellare ſolebant.) nullus dubito particulam U, ſive *Vau* hoc loco non eſſe copulativam; ſed, ut alias ſæpe, ἐξηγητικὴν, quo caſu non per *Et*, ſed vel per adjectivum alterutrius ſubſtantivi, vel per pronomen *qui* ἐξηγητικῶς reddenda eſt. Sic *Daniel. IV. n.* 13. *Vigil & ſanctus*, i. e. vigil qui erat ſanctus; ſive ex numero ſanctorum Dei. *Eſai. LIII. n.* 8. *De anguſtia & judicio ſublatus eſt*, i. e. de judicio anguſtiſſimo, ſive de anguſtia judicii. *Zach. IX. n.* 9. *equitans ſuper aſinum, & ſuper pullum*, i. e. ſuper pullum aſininum. Sequuntur hanc loquendi Hebræorum formulam Helleniſtæ N. T. Sic *Johann. cap. I. n.* 14. *Plenum gratiæ & veritatis*, i. e. veræ gratiæ. Et D. Paulus *Rom. XV. n. 6. Omnes uno ore glorificare* jubet *DEUM & Patrem Domini noſtri* Jesu Christi, i. e. Deum qui eſt Pater: & Coloſſenſibus *cap. III. n.* 17. præcipit *quidquid egeritis ſermone aut facto, omnia in nomine Domini JESU facite, gratias agentes DEO & Patri per illum*, i. e. Deo, qui eſt Pater ipſius. Plane & Latium hoc modo elegantiſſime ἑβραΐζει. Sic enim Maro *II. Georg. Pateris libamus & auro.* Luc. *lib. VI. Chalybem frænoſque momordit.* Et Juvenal. *ſat. VI. Prodigium & mores urbis damnante Canopo.* i. e. aureis pateris, chalybæos frænos, prodigioſos mores. Sed nec Græcia hoc abſtinuit σχηματισμῷ. Sic enim apud Strabon. *lib. XXVII.* ταφαὶ καὶ καταγωγαὶ πρὸς τὰς ταριχείας τῶν νεκρῶν ἐπιτήδιαι. i. e. *Sepulchra, & cavernæ condendis mortuis idoneæ*, ſunt cavernæ ſepulchrales.

Quando igitur divinus noſter ſic canit: non auferetur de Juda ſceptrum

& Pontifex, hæc ipsius est sententia: non auferetur de Juda sceptrum Pontificale, sive non deficiet in Juda ἀνακτο-τελειωτὴς, i. e. Princeps, qui simul sit Pontifex, sive quod perinde est, Schiloh jamjam in carnem venturo desinet ἀνακτοτελειωταρχία Judæorum. Plane ex ipso quoque Judæorum Talmud sententia hæc nostra confirmari potest. Nam in *lib. Sanhedrin*, *cap. Dinemamaoth* annotatur, *Scribam hoc loco esse Principem in terra Israel post captivitatem Babylonicam.* At vero hi omnes, ut *capite seq.* demonstrabimus, simul fuerunt Pontifices. Atque hæc quidem de *Mechokek* nostra, ut opinor, verissima est sententia, cui tamen & alteram nec illam prorsus improbabilem subnecto. Possis enim dicere, locutionem hujus versiculi esse ellipticam, ita ut ad prius hemistichium ex posteriori illa verba: *de inter pedes ejus*, & contra ex priori ad posterius verba illa: *non auferetur*, revocanda sint, ac si scriptum esset: *Non auferetur sceptrum, sive Princeps de Juda, qui sit de inter pedes ejus, neque auferetur Pontifex, qui sit de inter pedes ejus, donec venit Schiloh.* Res quidem eodem redit, sed rationem implementi aliqua harum interpretationum est differentia, de quo suo loco. Jam paucis expediamus, quid sit *de inter pedes* esse. Ita enim, ad verbum si reddas, Hebraica sonant.

Diversæ autem & hic apparent Doctorum opiniones. Quidam ad educationem hanc phrasin pertinere censent, alii subsellia scribarum judicialium, alii vero, quibus hic Doctores legis placent, subsellia discipulorum in synagogis intelligunt, qua ratione D. Paulus παρὰ πόδας Gamalielis se eruditum dicit *Actor. XXI, n.* 3. Ut & *Deut. XXXIII, n.* 3. & *Luc. VIII, n.* 35. ubi Glossa Saxon. erudite hunc morem illustrat. Sed simplicissima verissimaque eorum interpretatio est, qui hic, ut & *Deuteron. XXIIX. n.* 57. pedes sive femora εὐφημισμῷ sanctæ linguæ usitato, genitalia esse membra existimant. Apud Esaiam certe *cap. XII* n. 20. *pilipedum*, est pubes, & pili qui pecten seminalis vestire solent membri, quos veteres Hebræos demetere solitos fuisse, testatur Vatablus, ubi etiam notat, *aquam pedum* ab illis urinam dici. Patet autem schematis hujus ratio. Ὁμηρὸς etenim, ut ad *Psalm. XLIV.* docet B. Basilius σύμβολόν ἐςι τῆς κατὰ γένεσιν ἐνεργείας, id quod & ante eum B. Hieron. ad *cap. V. Epist. ad Ephes. n.* 14. observasse memini. Elegantissimus inde Hebræorum σχηματισμὸς, quo posteri alicujus dicuntur esse de femore illius, de quo vide *Gen. XXXV. n.* 11. & *cap. XLVI. n.* 26. *lib.* I *Reg. cap. IIX. n.* 19. & *lib.* II *Chronic. cap. VI. n.* 9. quem ita

ita exprimunt ſanctiſſimi novi Fœderis Notarii: ἀνιστάναι vel ἐξέρχεσθαι ἐκ τῆς ὀσφύος, vid. *Act. cap. II. n.* 30. & *Epiſt. ad Hebræos cap. VII. n.* 5. & 10.

Sed nec apud profanos auctores σχηματικὴ hæc λέξις inuſitata. Nam & apud Græcos, ἀπὸ τῶν μηρῶν συνουσιάζοντες διαμηρίζειν dicuntur *Gloſ. vet*: διαμηρισμὸς, *coxizatio*, *coitio*. Unde Hebraicum *inter-pedes* Græce non inepte διαμήριμα, Latine certe, eleganter dixeris *interfemineum*, quo vocabulo membrum illud, quod natura inter femina collocavit, non uno loco appellat Apulejus. At quia λογοδαίδαλος ille Philoſophus primus omnium vocem hanc Latio donaſſe exiſtimatur, fugientem illam de latifundiis ejus, ipſi hic quoque ſine invidia reſtitui poſſe arbitror. Sic autem *lib. X. Mileſior.* Medaurenſis loquitur, ſed librarii ore. *De hinc titione candenti inter media femina detruſo crudeliſſime necavit.* Quidvis perdo ſi non ſcripſit Apulejus, *inter media interfeminea detruſo.* Sed hæc κατὰ πάροδον.

Ad Vatem noſtrum redeo, ipſumque non tantum regiminis Judaici circa tempora naſcituri Meſſiæ ſtatum, ſed etiam illius everſorem Herodem hominem Idumæum ex fratris rejectanei Eſavi ſanguine ortum trahentem, imo etiam Ananelum hominem & ipſum non de interpedes Juda, & illum quidem regnum, hunc vero illius auſpiciis Pontificatum invadentem in oculis habuiſſe, & propterea addidiſſe Meſſia jamjam naſcituro ſceptrum Pontificale ſublatum & ad homines, qui non eſſent ex regno illo Juda translatum iri, exiſtimo.

Caput II.

Juda cui ſceptrum promittitur, quis ſit. An tribus Juda, quæ communis opinio Doctorum. Sed, quod oſtenditur, erronea. Soluta captivitate Babylonica Pontifices Rempublicam Judæorum adminiſtrarunt, idque mandato DEI. Zorobabelem non præfuiße Judæis, in Judæam reductis. Hathirſatæ. Alſtedii Chronologia notatur.

Ait Divinus noſter: *non auferetur ſceptrum de Juda*: Jam vero quis Juda ille? num Judas, Jacobi filius? At illo vivente nulla fuit Iſraelitarum Reſpublica, ac propterea neque ſceptrum. Quid igitur? an tribus Juda, & præcipue ſplendidiſſimum illius ſidus, David, Rex populi Iſraelitici ut primus, ita potentiſſimus? Ita tam Euangelicæ, quam

Pontificiæ religionis DD. communiter ſentire video. Rationes quibus ſubnititur illorum aſſertio, hæ præcipue: tum quia reliqua Propheticæ hujus benedictionis capita ad cujuſque filii tribum pertineant: tum quia in Scripturis Sacris Judæ vocabulo aliud quid, præter tribum Juda, ſignificari, exemplo careat: tum quod conceſſo illo, per Juda aliam quamlibet tribum poſſe intelligi, concedendum ſit, regnum Judæorum etiam poſt Chriſtum duraſſe: tum quod eventus doceat, regnum in tribu Judæ perſeveraſſe, ad Chriſti uſque adventum, tum denique quod BB. Patres in illa ſententia communiter acquieſcant, veluti Cyrillus: cujus hæc ſunt verba *lib. VIII. cont. Julian.* in princ. *Cum rediiſſent in patriam* (Judæi) *tunc apud illos accepit ſceptrum Zorobabel Salathielis filius, de tribu Juda. Quomodo igitur ceſsaſse dicitur regnum Judæ in Sedechia, cum Zorobabel, ut dixi, poſt captivitatis tempora in regni ſolio conſederit, fueritque de tribu Juda & David, tranſmiſſumque ſit per poſteros illius ſceptrum uſque ad regnum Herodis, qui ex matre quidem fuit Judæa, ſed patre alienigena.* Cyrillo addicit Hieronymus, qui ſic ad *cap. I. Sophon. Quia ſemel tropologice exponere cœpimus, viſitabit Dominus in adventu & paſſione Salvatoris,* i. e. *in die hoſtiæ filii ſui, ſuper Pontifices, & ſuper Sacerdotes populi Judaici, & ſuper domum Regiam. Uſque enim ad illud tempus perſeveraverunt Reges Judæ de ſtirpe Davidis ſecundum prophetiam Jacob: non deficiet Princeps.* &c. *Poſt hoſtiam enim Domini ſublatum eſt regnum de Judæis.* Hoc antea quoque tenuit Origenes, *homil. XVII. in Gen. Conſtat,* inquit, *ibi uſque ad nativitatem Chriſti non defeciſſe principes ex genere Judæ, nec duces de femoribus uſque ad Herodem Regem, qui ſecundum hiſtoriæ fidem, quam Joſephus ſcribit, alienigena fuiſſe, & per ambitionem in regnum Judæorum dicitur irrepſiſse. Statim ergo ut hoc factum eſt, & ut defecit Dux de femore tribus Judæ, advenit cui erat regnum repoſitum.* Denique ſic etiam Auguſtinus *cont. Fauſt. lib. XII. cap. XLVII. Sunt literæ certiſſimæ, hiſtoriæ ipſorum quoque Judæorum, quibus oſtenditur primum alienigenam Regem fuiſſe in gente Judæorum, quo tempore natus eſt Chriſtus. Ita non defuit Rex de ſemine Judæ, donec venirent, quæ repoſita erant.* Equidem non contradicendi libidine, quæ ſe ſemper a me ſprevit longiſſime; ſed veritatis impulſu, ſeceſſionem facio.

Et ſi enim quæ pro tribu Judæ Davidiſque familia a Doctiſſimis viris proferuntur, ſpeciem non vulgarem exhibeant, quia tamen penitius excuſſa, nec ad veritatis hiſtoricæ regulam quadrare, nec pondus, quod

in

in fronte promittunt, in recessu habere deprehenduntur: æquissimum certe est, relicta speciosi erroris nubecula ipsam Reginam conscientiarum, veritatem amplecti. Hoc igitur ut recte, atque ordine fieri possit non quidem universæ Reip. Judaicæ statum inde ab incunabulis ad nativitatem salutificatoris nosti Jesu Christi, sed ultimam saltem illius senectutem excutiamus, & majoris perspicuitatis causa quinque illa, & quod excurrit secula, quæ a reditu gentis Judaicæ, ad partum Virginis usque effluxerunt, in duas dividemus periodos, quarum prima captivitatis solutione, usque ad Maccabæorum dynastiam, altera vero inde ad ipsius Schiloh adventum porrigitur.

Quærentibus de prioris periodi statu, nemo nobis, ut opinor, certius responsum dare poterit, atque gravissimus ille ἀρχαιολογίας Judaicæ Scriptor, Flavius Josephus, & qui ante eum de Judæis librum conscripsit, Hecatæus Abderita, homo & Philosophus, & rebus sub Alexandro gestis clarissimus. Sic autem ille, referente Joseph. *lib. I. adversus Apionem: Ezechias Judæorum Pontifex unus erat, qui cum Ptolemæo Lagi filio in Ægyptum profecti sunt Sunt autem in universum Judæorum Sacerdotes, qui frugum decimas accipiunt & Remp. administrant, numero circiter mille quingenti.* Ipse vero Josephus clarius hæc exprimit *lib. XI. cap.* 4. *Post dedicationem templi incoluerunt* (Judæi) *Hierosolymas. Instituta autem Respublica ea forma, quæ per optimates cum paucis administratur. Penes Pontifices enim fuit summa auctoritas donec Asmonæorum gens, mutato rerum statu, regnum obtinuit.* Et ne forte putes non statim a reditu, sed a dedicatione templi, summam potestatem in Pontifices, & tribum Levi, fuisse translatam, audi eundem *lib. XX. cap.* 8. hæc clarius explicantem: *Post septuagesimum captivitatis annum Cyrus Persarum Rex dimissis Babylone Judæis, & reversis in patriam, permisit templum condere, quando Jesus Josedeci filius assumpsit summum sacerdotium. Hic, & ejus posteri quindecim universi, ad Regem Antiochum Eupatora usque, statum Reip. popularem rexerunt.* Idem quoque testatur, sed ut solent gentiles in descriptionibus historiæ Sacræ, veris falsa miscens, Justinus *l. xxxvi. cap.* 2. *Post Mosem*, inquit, *etiam filius ejus Aruas sacerdos sacris Ægyptiis, mox Rex creatur, semperque exinde mos apud Judæos fuit, ut eosdem reges & sacerdotes haberent, quorum justitia relligione permixta incredibile quantum coaluere.* Recte, si tollas errorem temporis. Non enim ab Aarone quem Aruam vocat, cepit ἀνακτο-τελειωτ-αρχία Judæorum. Nam soluta demum Babylonica capti-

captivitate Pontifices ſimul clavum adminiſtraſſe Reipub. rectius docet Joſephus, & id inſuper exempla quoque confirmant.

Cum enim Alexander ille *βασιλῶν βασιλικώτατος, καὶ ςρατηγῶν ςρατηγίτατος*, ut illum prædicat *lib. IV.* Arrianus, ad expugnationem Tyri Judæorum ſubſidia ſibi expetenda eſſe judicaret, ad Jaddum ſive Jadduam, ut *Neh. XII.* vocatur, Pontificem literas dedit, ut idem teſtatur, Joſeph. *lib. XI. cap.* 8. Idem poſtea fecit Ptolemæus Philadelphus Rex Ægyptius, & Lacedæmoniorum Ἄρχων, Arias. Nam cum ille Interpretes legis Moſaicæ deſideraret, ad Eleazarum: hic vero, cum ob cognationem originis (nam & Lacedæmonios ab Abrahamo eſſe, ex libris, ut ſcribit, antiquis acceperat) ſocietatem & fœdus peteret, ad Oniam Pontificem deſideria ſua detulit, referente Joſepho *lib. XII. cap.* 2. & auctore *lib.* 1. *Maccab. cap. XII. n.* 19. Tantos vero Reges in tam arduis, & partim jura belli, pacisque concernentibus negotiis, Pontifices Judæorum adiiſſe credibile eſt, ſi penes illos ſumma rerum non ſtetiſſet, aut aliquis de tribu Juda Principatum tenuiſſet Judaicum? Quin & illud conſtat, arctiſſimo populi & Patrum conſenſu lege veluti Regia Principatum in Pontifices translatum, ſanctiſſimeque cautum fuiſſe, ne ullis temporum intervallis Sacerdotium & Principatus divellerentur. Cum enim noviſſimis Maccabæorum temporibus, Ariſtobulus, cum majore natu fratre, Hyrcano, de principatu contenderet; exigeretque, ut ipſe contentus pontificatu, regnum ſibi cederet, populus ad ſeditionem uſque intercedit, & pertinaciſſime urget, ne quid contra ſtatuta majorum admitteretur. *Ajebant*, inquit Joſephus *lib. XIV. cap.* 5. *ſe nolle eſſe ſub Regibus: haberent ſtatutum patrium, ut ſui DEI parerent ſacerdotibus. Hos* (Hyrcanum ſcil. & Ariſtobulum) *quidem Duces eſſe de ſacerdotum genere, ſed velle principatum in aliam formam traducere.*

Vides, patria Judæorum lege cautum fuiſſe, ne illa ſoluta *μετοικεσίᾳ τοῦ Βαβυλῶνος*, inducta *ἀνακτο-τελειωτ-αρχία* in aliam regiminis formam traduceretur, quod certe erat æquiſſimum. Neque enim humano arbitrio, ſed definito DEI conſilio evenit, ut & ſceptri præeminentia de tribu Juda, & contaminatiſſima Davidis familia amoveretur, & in tribum Levi, ipſosque Pontifices de familia Eleazaris transferretur, ita ut Pontificatus, & Principatus in uno cohærerent ſubjecto. Hæc autem ita ſe habere, non tantum ex vaticinio noſtro, quod ſignate de *ἀνακτο-τελειωτ-αρχίᾳ* Judaica hæc loquitur, ſed & aliis quoque Sacræ Scripturæ infallibilibus probari poteſt oraculis.

De

De tribu enim Juda poſteriſque Davidis ſceptrum auferendum, non tantum Jechoniæ Jeremias *cap. XXII. n.* 30. ſed etiam *Ezech. c. XXI. n.* 27. ultimo de tribu Judæ Regi, Zedekiæ prædixit. Nam cum extrema Judaicorum Regum improbitas, & apoſtaſiæ, definitum iniquitatis ſuæ terminum attigiſſet, JEHOVA nequiſſimo illi Regi jubet edicere: poneret cidarim & coronam, ſe enim regnum ejus funditus perdendum dediſſe, nec illud in poſteris ejus reſtabilitum iri, donec veniat Meſſias, i. e. nunquam. Sic enim locum hunc poſt auctorem gloſſæ ordinariæ Walfredum Strabum Abbat. Fuld. recte interpretatur Vatablus.

Porro vero ſceptrum de tribu Juda jam ablatum in tribum Levi Pontificeſque ordinarios transferri debere, ipſe itidem JEHOVA conſtituit. Inſtante enim illa ſeculorum periodo, qua Meſſias in lucem proditurus erat humanam, placuit divinæ ſapientiæ eam in populo ſuo adornare Reip. formam corporaliter, quam regnum Meſſiæ obtinere debebat Spiritualiter. Quod cum igitur Meſſias Eccleſiæ ſuæ, ſimul Rex (ut habetur *Eſ. XXXIII. n.* 22. *Mich. IV. n.* 7. *Daniel. VII. n.* 14. *Luc. I. n.* 33.) ſimulque Pontifex (*Pſalm. CX. n.* 7. *Hebr. II. n.* 17. & *c. V. n.* 10.) futurus erat, præcipit JEHOVA Zachariæ Prophetæ Joſuam primum a ſoluta captivitate Pontificem duabus coronis ornare, atque ita illum & in illo omnes illius ſucceſſores ſacerdotes in ſolio, i. e. ἀνακτο-τελειωτὰς conſtituere, *Zach. cap. VI. n.* 11. & 12. *Accipiens*, inquit ibi divina Majeſtas, *argentum & aurum facies coronas, & impones capiti Joſuæ filii Jozadoki Sacerdotis maximi, quem alloqueris dicendo: ſic ait JEHOVA exercituum: Ecce virum cujus nomen eſt Zemah, qui a loco ſuo germinabit & ædificabit templum Jehovæ, idemque reportaturus decorem, & ſeſſurus, ac dominaturus in ſolio ſuo, eritque ſacerdos in ſolio ſuo, & conſilium pacis erit inter utrumque.* Myſticum ſenſum Meſſiam reſpicere, certiſſimum eſt: ſenſum vero literalem ad Joſuam Pontificem pertinere, illumque juſſu & inſtituto hoc JEHOVÆ non tantum Pontificem ſummum, ſed & ſummum Principem creatum fuiſſe, minime dubitare debemus. Omnia enim quæ myſtice de Chriſto dicuntur ſecundum hiſtoriæ veritatem, Joſuæ quoque conveniunt. Nam & ille ædificavit templum, ut patet ex libro Eſræ, germinavitque e ſuo loco; quippe cujus poſteri poſt CCCC. ferme annos τελειωταρχίαν exercuerunt Judaicam. Ipſe quoque portavit decorem, i. e. ornatum Pontificalem, quem, quod eſſet ὑπερεξοχώτατος, *decorem* vocabant Ebræi, Vid. *Eſai. LXI. n.* 10. *Ezech. XLIV. n.* 18. *Sapient. XIIX. n.* 24. & tamen ſedit in ſolio Principis, ſive ut loquitur textus,

fuit ſacerdos in ſolio, i. e. ἀνακτο-τελειωτὴς, quod ſupra ex Joſepho probavimus. Fuit quoque inter utrumque ſcil. principatum Regium & Pontificalem, conſilium pacis, i. e. nemo uſque ad Chriſtum iniit conſilium de divellendis principatu & pontificatu.

Et id eſt quod JEHOVA, Prophetam duas coronas, ut doctiſſimus obſervavit Hieronymus, capiti Joſuæ imponere jubet, quia ſcilicet geminum illum principatum, quem etiam B. Chryſoſtomus in *Pſalm. CXXII.* annotavit, ipſi & poſteri ejus portaturi eſſent, quod & eventus rerum comprobat clariſſime, ut nemo a ſenſu communi adeo remotus eſſe poſſit, qui non intelligat, ἀξίωμα hoc τελειωταρχικὸν, non caſu, aut Pontificum cupiditate regnandi, ſed conſilio, & mandato DEI, a Zacharia Propheta introductum, & per tot ſecula ad Chriſti uſque duraſſe adventum.

Sed audio, qui nobis Zorobabelem, & neſcio quos præterea de tribu Juda Principes populi Judaici objiciunt, inter quos omnium, quod ſcio, liberaliſſime vagatur clariſſimus vir Johan. Hen. Alſtedius, qui *cap. IV. Theſaur. Chronolog.* Zorobabelem & poſteros ejus ultra CCC. annos a captivitate ſoluta, tota ſcil. hac prima periodo noſtra, principatum obtinuiſſe non tantum aſſerit, ſed quindecim etiam Principes, & numerat, & nominat, omnes nimirum illos, quos D. Lucas in genealogia Chriſti a tritavo illius Janna, qui Alſtedio Johannes Hircanus, ad uſque Zorobabelem recenſuit. Sed profecto Zorobabelem & poſteros illius ſoluta captivitate in territorio Judaico principatum tenuiſſe, nec certis argumentis, nec ullius ἀξιοπίςȣ hiſtorici auctoritate probari poteſt. Fuit ille Dux populi, ut infra probabimus, in Babylonia; fuit etiam remigrantis, ſed itineris, alioqui legatus Regius, non gubernandæ, ſed ordinandæ Reip. præcipue vero ædificando templo miſſus. Unde & ab Eſra, *cap. XI. n.* 36. & Nehemia *cap. VII. n.* 20. *cap. VIII. n.* 9. & *cap. X. n.* 1. *Hathirſata*, i. e. ut notæ Tremellianæ habent, & Franc. Vatablus quoque obſervavit, *Commiſſarius Regis* dicitur. Conſtat præterea ex *cap. IV. lib. XI.* Joſephi, ædificatione templi a Cambyſe prohibita, Zorobabelem in Mediam rediiſſe, ac poſtea inter cubicularios Darii receptum. Quomodo vero σωματοφύλαξ, ut eum appellat Joſeph, Regis Perſiæ ſimul principatum adminiſtrare potuit Judaicum?

Porro minime nos latet hunc eundem Zorobabelem ſecunda vice (non tamen Darii Hyſtaſpis, quod plerique Joſephum ſequentes prodiderunt, ſed ut ex *cap. IV.* & *V. Eſræ* illuſtris Scaliger demonſtravit, Darii Nothi

au-

auſpiciis) in Judæam rediiſſe, & templi ſtructuram, aſſiſtente Joſua Pontifice & Zacharia Propheta, perfeciſſe. Sed profecto, vel principatum adminiſtraſſe, vel in terra Judaica ad obitum uſque ſubſtitiſſe magnum illum virum, nuſpiam legitur. Imo cum ſupra a nobis luculenter demonſtratum ſit, ipſo Jehova ſic ordinante formam Reipublicæ Judaicæ in ἀνακτοτελειωταρχίαν abiiſſe, & proinde principatum ad Pontificem Joſuam, & ſucceſſores illius jure divino pertinuiſſe: quis ſibi perſuaderi patietur, Zorobabelem, virum juſtiſſimum, divinorumque mandatorum obſervantiſſimum, principatum, præſente Zacharia Propheta, vel ſibi uſurpaſſe, vel poſteris ſuis expoſuiſſe?

Manifeſto igitur Chronologia illa, unde tandem hauſta ſit, falſa deprehenditur. Veriora ſunt, quæ de forma Reip. Judaicæ reſtauratæ prodidit B. Hieronymus, *in fin. cap. XXI. n. 29. Ezech. In Zedechia*, inquit, *finitum regnum Iſrael de ſtirpe David, qui poſtea uſque ad adventum CHRISTI Reges fuerunt, fuerunt pariter & Sacerdotes.* & B. Ambroſius *lib. II. in Lucam. Jechonia regnante, Judæi in Babyloniam ducti fuerunt, neque poſtea unquam de ſemine ejus regnum quiſque in Judæa potuit obtinere. Poſtea enim populus de captivitate dimiſſus ſub Sacerdotibus, & Tetrarchis fuit.* His gemina protulit doctiſſimus ſui ſeculi Interpres Nicol. Lyra: *Deus populum ſuum*, inquit ille in *cap. I. Eſr. poſt ingreſſum terræ promiſſionis triplici modo gubernavit. Primo per Judices, de eo agitur in lib. Judicum. Secundo per Reges, de eo tractatur in lib. Regum. Tertio per Pontifices, ſcil. a reditu captivitatis Babylonicæ uſque ad Chriſtum.* Atque his quidem tribus nitidiſſimis gemmis periodum primam, & cum illa, hoc quoque obſigno capitulum.

Caput III.

Aſmonæorum hiſtoria. Antipater Herodis Pater. Herodes Maccabæorum genus radicitus exſtirpat. Maccabæos non fuiſſe de tribu Juda. Baronii de illis falſa opinio refutatur. Fontibus Sacris quælibet cedere debet verſio, contra concilium Tridentinum. Hebræis, Græcis & Latinis Vir, Vir fortis eſt.

Asmonæorum jam excutiamus tempora, qui & ipſi ex tribu Levi oriundi, majeſtatem Regiam ſplendidius exercere cœperunt, adeo ut ſecunda hac periodo jam non pontificalis, ut retrorſioribus ſeculis, ſed

principatus prævaleret dignitas, Pontificesque palam Imperatoris domi, belloque fungerentur officio, tribu interim Juda privatis se continente limitibus. Cum enim fœdum illud, & non nisi sceleribus nobile monstrum, Antiochus Epiphanes Ægypto subacta jam Judææ immineret, Hierosolymisque captis, populo religionem patriam, & omnem eripere conaretur libertatem, nemo de tribu Juda, aut Regii sanguinis, sed Matathias, Johannis filius, Simonis nepos, ab abavo Asmonæus dictus, primus ad arma conclamavit, suoque exemplo, opes vitamque libertati impendere, fractos jam Judæos docuit.

Fuit autem hic Matathias, ut Auctor historiæ Maccabæicæ *Cap.* 2. in princ. & *cap. XIV. n.* 29. nec non Josephus *lib. XII. cap.* 8. testantur: ἱερεὺς ἐξ ἐφημερίας Ἰωάριβος. Sacerdos ex vice, & ita ex familia præclarissimi illius, & primæ sortis sacerdotis, Joaribi, qui ex posteris Eleazaris, filii Aaronis. De quo videndus historicus sanctus, *lib.* 1 *Chron. cap. XXIV. n.* 7. Matathiæ fatis concedenti, successit filius Judas, cognomento Maccabæus, qui Dynastiam politicam pontificatui jungens, arma & aram una manu tractare, primus instituit, 1 *Maccab.* 3. *& seqq.* Josephus *lib. XII. cap.* 12. & 17. Successorem autem utriusque dignitatis fratrem habuit Jonathanem, 1 *Maccab. cap.* 9. Josephus *lib. XIII. cap.* 1. & 5. qui Tryphonis perfidia, & captus, & cæsus, Simoni fratri Dynastiam, & sacerdotium reliquit. 1 *Maccab. XIII*, & *seqq.* Josephus *d. l. XIII. cap. XV.* Hic Simon licet alias & bello, & pace felicissimus, omnibusque charus exstiterit, eandem tamen fortunam passus est: infelicior fratre, quod non aliena, sed generi Ptolemæi, perfidia perierit, 1 *Maccab. c.* 16. Successorem tamen habuit filium Johannem, cognomento Hyrcanum, Josephus *d. lib. XIII. c.* 15. Huic vero filius Aristobulus successit, qui primus diademate arrepto, principatum Judaicum ad pristinam revocare majestatem, nomenque Regis usurpare, ausus fuit, Josephus *d. l. XIII. cap.* 19. Sed admodum breve hujus gloriæ fuit gaudium. Nam vix anno elapso omnem hanc dignitatem Alexandro fratri, mortis imperio relinquere coactus fuit. Hic vero duos reliquit filios, Hyrcanum, qui segnior, quam spiritus Regios decebat, & Aristobulum, industrium quidem, sed temerarium, & ambitiosum. Alexandro mortuo uxor ejus, Alexandra, filium Hyrcanum Pontificem constituit: ipsa vero, prætextu testamenti mariti defuncti, regni suscepit gubernacula, consentiente & filiis & populo. Fatis vero cum & hæc succumberet, Hyrcanus regnum pontificatui more majorum rursus con-

jun-

jungere nititur, cui frater Ariſtobulus reſiſtit, conſcriptoque exercitu, quod jure non poterat, armis obtinere molitur. Quæ ambitioſa Ariſtobuli temeritas, non tantum familiæ Aſmonæorum, ſed toti etiam regno Judaico fatale intulit excidium. Hyrcanus enim, inſtigante & procurante Antipatro Idumæo, Aretam Arabem: Ariſtobulus vero Pompejum Romanum ad partes vocavit. Romanus ultro adeſt, & more patrio ita opitulatur Ariſtobulo, ut potius ſuum populique Romani negotium gereret. Arbitri enim partes ſibi arripiens, moram trahit, & interim Ariſtobulum quieſcere, caſtelliſque munitis cedere jubet. Hic vero, cum imperata facere indignaretur, Romanus, ex ſocio fit hoſtis, obſidentur, & diripiuntur Hieroſolymæ, capitur Ariſtobulus, vinctuſque cum liberis, Romam mittitur. Hyrcano vero tandem Pontificatus cum Principatu reſtituitur, ita tamen, ut ſocii ſub titulo, Romano ſtipendium ſolvere cogeretur, quæ omnia diligenter conſignavit rerum Judaicarum vernaculus ſcriptor, Joſephus *l. XIV. cap.* 1. & *ſeqq.* uſque ad 9.

Erat, porro, Antipater ille, quem a partibus Hyrcani ſtetiſſe diximus, homo Idumæus, filius Antipatri illius, quem Alexander Maccabæus Idumææ ſubactæ ſummum olim dederat principem. Hic cum & divitiis, & prudentia polleret pariter, in Hyrcani ſurrepit amicitiam, & cum illum ſegniorem, ac plus quam talem virum decebat, quietis amantem videret, ita negotia amici geſſit, ut interim omnia ad nutum Romani dirigeret, quibus artibus, & quod præterea Cæſari poſt victum Pompejum in Ægyptum moventi, qua auxiliares copias conciliando, qua fortiter in acie pugnando, Ægyptiiſque victoribus victoriam ſua virtute extorquendo egregiam navaſſet operam, illius quoque amicitiam penetravit, Joſephus *d. lib. XIV. cap.* 2. & 15. Filius huic fuit Herodes. Hic paternis inhærens veſtigiis, calliditate ingenii, animique magnitudine, tandem eo pervenit, ut Marci Antonii auſpiciis, a S. P. Q. R. fuerit Rex Judæorum declaratus; quam dignitatem poſt victoriam Actiacam illi Auguſtus Cæſar, quamvis Herodes ad inſolentiam uſque confiteretur, ſe Antonium auxiliis, conſiliiſque contra Cæſarem, omnibus adjuviſſe modis, adeo non ademit, ut magnanimitate, & conſtantia hominis delectatus, amici & commilitonis titulo eum potius honorandum, adeoque in regno confirmandum judicaverit, ut videre eſt apud Joſephum *d. lib. XIX. cap.* 26. & *lib. XV. c.* 10. Herodes igitur ut ſuæ ſecuritati conſuleret, Judæorumque odium metu comprimeret, a Pompeja-

nis ut Ariſtobulum, jam amicum Cæſaris, veneno tollerent, Joſephus *lib. XIV. c.* 13. ab Antonio vero, ut Antigonum illius filium qui & Alexander dictus fuit, ſecuri percuteret, Joſephus *d. lib. XIV. c.fin.* & Plut. *in Anton.* impetravit.

Reſtabant tunc de Maccabæorum ſanguine Hyrcanus Pontifex jam decrepitus, illiuſque ex filia nepos, Ariſtobulus, & neptis Mariamne, quorum pater fuit capti Ariſtobuli filius, Antigonus, ſive Alexander, quem ſecuri ab Antonio percuſſum diximus. Hyrcanum blanditiis ex Babylone iterum Hieroſolymam pertractum, primum Herodes in ſummo honore habuit, adeo ut & neptem Mariamnem connubio ſibi jungeret, & Ariſtobulum, ſubmoto Ananelo, Pontificem ſummum declararet; tamen ne hi quidem crudelitatis illius tyranni evitare potuerunt fulmina. Nam Ariſtobulum quidem in piſcina natantem quaſi per ludum ſubmerſum, parricidarum manu præfocavit: Mariamnem vero, & Hyrcanum ferro ſuſtulit, de quibus omnibus late ſcripſit Joſephus *lib. XIV. c.* 3. 6. & 10. & *lib. XV. cap.* 13. & 28.

Atque hæc quidem de ortu & interitu Principatus & Regni Maccabæici breviſſima narratio. Ex qua tamen luce meridiana clarius patere arbitror, tota etiam hac ſecunda periodo, uſque ad regnum Herodis, ſub quo Chriſtus D. N. natus eſt τὸ κύριον τῆς πολιτείας Judaicæ, penes tribum Levi, & ex illa oriundos, Maccabæos, minime vero penes tribum Juda, aut Davidis fuiſſe poſteros. Etſi autem hæc tam manifeſta ſint, ut ne Carneades quidem de iis dubitandi anſam habere poſſit: video tamen ſummos, excellentiſſimoſque viros in erronea illa de tribu Juda, opinione adeo obfirmaſſe animum, ut illius cauſa graviſſimis ſacræ & profanæ hiſtoriæ auctoribus, os obvertere, imo & naturæ vim facere, natoſque ex tribu Levi Maccabæos, in Judæ tribum mira arte tranſplantare auſi fuerint.

Verum enim vero, cum errantium communis hæc fortuna ſit, ut via Regia ſemel relicta, per varia labyrinthorum diverticula in diverſas abripiantur opinionum ambages: mirari nemo debet, idem doctiſſimis in hoc negotio uſu venire viris. Sunt enim, qui Nicolai de Lyra, Dion. Carthuſian. Genebrard. & Epiſc. Abulenſ. auctoritatibus inhærentes; Maccabæos tribui Judæ ſatis commode inoculari poſſe exiſtimant, ſi maternum illorum genus, ex Regia Davidis ſtirpe decerptum fuiſſe contendant. Alii vero, Paulum illum, olim Judæum, poſt Carthaginenſem, & tandem Burgenſem Epiſcopum, Regis Caſtellæ Johannis, Archicancella-

cellarium ſequentes, tribui Judæ ſceptrum conſervari poſſe confidunt, ſi ad Synedrium magnum confugiant. Ad illud igitur duplici via graſſantur. Alii enim ſynedrium illud ex ſolis proprie ſic dictis Judæis, i. e. viris ex tribu Juda oriundis conſtitiſſe contendunt. Alii vero difficultate probandi territi, ſaltem Præſidem Synedrii ex Juda fuiſſe aſſerunt. Cæſar Baronius, vir inter purpuratos Romani Flaminii non poſtremus, Andabatarum more, cæco impetu in veritatem irruens, Maccabæos etiam ἀρχῆθεν de tribu fuiſſe Juda, in *Apparatu ad ann. Eccleſ. fol.* 8. affirmare non dubitavit. *Quamvis*, inquit, *Rabbinorum nonnulli voluerint Aſſamonæos paternum genus ex tribu Levi, maternum vero ex tribu Judæ duxiſſe, contrarium tamen eſt verum, paternum ſcil. e ſtirpe Regia, maternum fuiße Levitica gente, quod & ipſe liber Maccabæorum ſatis aperte mihi teſtari videtur, nam ſic habet ad finem de Iſraelitis, qui confligentes cum hoſtibus male pugnarunt: Ipſi non erant de ſemine illorum, per quos ſalus facta eſt in Iſrael, & viri Judæ magnificati ſunt valde, in conſpectu omnis Iſrael.* Et addit: *ſed qui quæſo viri Judæ, niſi ex illa tribu prognati quorum præcipui Aßamonæi duces. Uſitatus quippe mos in Scriptura Sacra reperitur, ut per viros Judæ, tribus Judæ ſignificetur.* Hæc ille; quæ ipſum ex animi ſui ſententia dixiſſe, ſuperos, inferos medioximoſque juranti Deos, non credam. Quis enim ſibi perſuaderi patietur, tantum ſedis ἀναμαρτήτου Cardinalem, vel fontium Biblicorum puritatem, vel Latinæ verſionis ignoraſſe corruptionem? Græca *lib. Maccab. cap. V. n.* 63. ſic habent: καὶ ὁ ἀνὴρ Ἰούδας, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἐδοξάσθησαν σφόδρα ἐναντίον παντὸς Ἰσραήλ. Hæc ita Latinus interpres; *& viri Judæ magnificati ſunt valde in conſpectu omnis Iſrael.* Sed quis tam κτηνώδης, ut fontibus inſpectis non ſentiat mutilata, & vitioſa codicis Maccabæici ſcriptione, bonum illum interpretem fuiſſe deceptum? cujuſmodi errores excuſare humanum, in tanta vero luce, contra fontes approbare, Diabolicum eſſe cenſeo. Digna vox auguſtiſſimo Præſule, Auguſtini eſt *lib. XV. de civ. Dei. cap.* 13. *Cum diverſum quid in utriſque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum geſtarum utrumque verum eſſe non poteſt, ei linguæ potius credatur, unde eſt in alias, per interpretes facta tranſlatio.* Sed aliud placuit Patribus Tridentini conciliabuli, qui *ſeſſion. IV. decret. II.* neſcio quo ſpiritu præſide, ſub fulmine anathematis decreverunt, verſionem illam, plurimis locis corruptiſſimam, etiam contra fontes θεοπνεύστους, pro authentica habendam. Unde Romanæ ſatellites aulæ, etiamſi cum Ovidiana Medea

vi-

videant meliora, probentque: tamen bruto hoc dementati fulmine, deteriora ſequuntur, & perquam ſimiles adulatori illi, qui apud Satyrographum,

—— ſemper laudare paratus
Si bene ructavit, ſi rectum minxit amicus,
Si trulla inverſo crepitum dedit aurea fundo.

Crepitus, & ructus ſanctiſſimorum Patrum, tanquam ancilia cœlo delapſa, adorant, cum minime interim ignorent, quid Cyprii bovis merenda, a Jovis diſtet ambroſia. Sed valeant illi, & quandoquidem orta luce cæcutire expetunt, liceat illis per nos vel ἀεισκοταίοις navigare Cimmerios: nos fontium puritate gaudemus, quibus nihil limpidius, nihil certius. Quod autem Judas ὁ ἀνὴρ vocatur, ad laudem ipſius pertinet, ac ſi diceres fortiſſimus ille Judas. Sic enim loquuntur Hebræi: *Confirmate vos, & eſtote viri*, invicem ſe inclamant Philiſtæi in aciem ruentes, 1 *Sam. IV. n.* 9. Sic Græci, ſic Latini. Homerus Ιλ. Θ. Ἀνέρες ἔστε φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς. Quod Terentio eſt: *præſta te virum.*

CAPUT IV.

Maccabæos ex matribus fuiſſe de Juda, probari non poteſt. Uxor nubenda etiam apud Hebræos in poteſtatem & nomen tranſibat mariti. A ſponſa dotem accipiebat ſocer. Eccleſia, quomodo dicatur de nomine DEI nominata. Apud Judæos familia matris, familia filii non erat. Maccabæos non uxorum nomine principatum tenuiſſe, contra Marium: nec nomine tribus Juda, contra Canum. De Synedrio & illius Præſide: & quod non ex ſola tribu Juda fuerit. Davidem plurimos ex familia ſua habuiſſe bello Duces, domi Conſiliarios. Domus, apud Ebræos non ſemper familiam, ſed ſtatum prædicati ſui, denotat.

BAroniana cauſa perorata, jam illos aggredimur, qui per maternum genus, Maccabæos in tribum Juda ex Levi tranſplantare nituntur. Perquam autem abſurda mihi illorum videtur intentio. Etſi enim res deciſa eſſet, vel omnibus pariter Judæis extra tribum ſuam ducere uxores, vel ſaltem tribui Levi, aut ſummis Sacerdotibus cum tribus Judæ, aut Regiæ ſtirpis feminis matrimonia contrahere licuiſſe, (de quo tamen, ut ex iis apparet, quæ pro affirmativa Marius, & Bonfrerius, pro negati-

va

va vero Tremell. in *cap. fin. lib. IV. Mos.* & Tarnov. *lib. I. Exerc. Biblic.* παρεργ. 2. annotarunt; quibus adjicienda, quæ Josephus *lib. I. adv. Apion.* & *lib. XI.* ἀρχαιολ. *cap.* 4. reliquit; hodie quam maxime controvertitur) quo tamen exemplo, aut cujus ἀξιοπίστου scriptoris auctoritate probabunt novelli nostri μεταφυτευτήριοι, vel omnes, vel quasdam saltem Maccabæorum matres, ex Juda & Regia Davidis stirpe fuisse prognatas. Deinde quam absurdum est, filios maternæ accensere familiæ? Communi omnium gentium consuetudine, maxime vero apud Hebræos receptum fuit, ut feminæ initio matrimonii fœdere in sacra & familiam mariti transirent, & propterea nec paternum genus retinerent, nec partum in potestate haberent materna. Quemadmodum enim apud priscos Romanos, uxor per coemptionem in plenissimam potestatem mariti veniebat, ita & apud Hebræos. Strabo *lib. XV. de Indis.* πολλὰς δὲ γαμοῦσιν ὠνητὰς παρὰ τῶν γονέων, λαμβάνουσί τε ἀντιδιδόντες ζεῦγος βοῶν. ὧν τὰς μὲν εὐπειθείας χάριν, τὰς δὲ ἄλλας ἡδονῆς καὶ πολυτεκνίας: *Multas nuptas habent quas a parentibus accipiunt, pari boum emptas: alias obedientiæ gratia, alias prolis, & voluptatis.* Non sponsa sponso dotem afferebat, sed sponsus sponsam a socero veluti redimere cogebatur: cujus antiquissimi ritus luculenta exstant vestigia *Genes. XXIX.* & *XXXIV. n.* 11. ut & 1 *Samuel. XIIX. n.* 26. Matrimonio igitur contracto, filia ex potestate patris, familiaque paterna, prorsus exibat, elegantique formula emitti foras dicebatur, ut videre est *Judic. cap. XII. n.* 9. Ubi Ibzan XXX. filias foras emisisse dicitur.

Sane Hebræis mulieres inde a radice *Nascha*, i. e. *oblitus est*, vocantur *Naschim*, quod scilicet nubendo ex paterna familia transeant, & in oblivionem veniant, ac si nunquam de gente fuissent paterna. Emissa autem sacris paternis sponsa in potestatem transibat mariti, adeoque etiam in nomen illius. Unde Esaias *cap. III.* in fin. *Prehendent septem mulieres virum eundem tempore illo dicendo: cibum nostrum comedemus, & vestimentum nostrum induemus, tantummodo vocemur de nomine tuo: aufer probrum nostrum*: i. e. Duc saltem nos in matrimonium. Ut enim nuptis ἀτεκνία, sic nubilibus ἀγαμία, apud Judæos maxime probrosa erat. Sed inde nata est formula illa precandi Prophetis frequentissima; *de nomine tuo, O DEUS, vocati sumus. Esa. XXXVI. n.* 19. *Jerem. XIV. n.* 16. *Dan. IX. n.* 18. qua irato Deo, spirituale matrimonium cum populo suo initum, in memoriam revocabant. Eandem nostram assertionem probat quoque lex de votis maritarum, *Num. cap. XL. n.* 4. ubi

virgines in votis nuncupandis, consensum patris, elocatæ vero consensum mariti adhibere jubentur. Quo autem hæc lex, si maritæ ex potestate, & familia patrum, in potestatem, & familiam maritorum non transibant? Denique pro nostra sententia facit Talmudistarum regula, quæ ex Talmud. Juchasin, & aliis Rabbinis, referente Casaubon. *exercit. I. cap. 2. adv. Baron.* & Daniele Heinsio *l. I. exercit. sacr.* sic habent: ***Familia matris, familia non est.*** De hac ipsa regula ***hom. II. in Matth.*** sic B. Chrysostomus: ***Necessarium est***, inquit, ***dicere, cujus rei gratia Josephi, in generationibus, Euangelista memoravit; cum virginem omiserit. Quænam igitur hæc causa est? Non erat mos apud Hebræos generationum catalogum per feminas texere.*** Et paulo post: ***Ut ergo nos discerneremus, qua esset Maria, & unde, & consuetudo legis permaneret immobilis*** (nimirum per mares tantum texere genealogias) ***generationum catalogum usque ad sponsum ejus perduxit, ac de domo Davidis illum fuiße monstravit.*** Chrysostomo consentit Damascenus. Sic enim *lib. IV. de fid. cap.* 15. ***Scire operæ pretium est, nec apud Hebræos, nec in Sacra Scriptura in more positum fuisse, ut mulierum genus recenseatur.***

Certe, in omnibus tabulis genealogicis, quæ & in sacro Codice, & in profanorum scriptorum monumentis habentur, cum ne unicum quidem exemplum detur, viros principes per materni sanguinis stemmata generis sui deduxisse ortum; dicant nobis, matribus Maccabæorum quo privilegio datum fuerit, ut filios in potestate sua gignerent, paternamque, nuptiarum emancipatione amissam, in illos derivarent familiam. Emplastrum quæsivit absurdæ huic sententiæ Marius in *Comm.* ad nostrum *vaticinii n.* 41. sed ipso morbo nocentius, adeo verum est, quod ait Poeta:

Causa patrocinio non bona, pejor erit.

An enim quia γυναικοκρατίας exempla, veluti Deboræ, & Athaliæ, in Sacris reperiuntur literis, (quibus, ut propius hanc nostram controversiam tangeret, per me licuisset illi, Alexandram Maccabæam adjungere) dicendum est, Maccabæorum, de tribu Juda quod essent, uxores participes imperii, & ita sceptrum tribui Judæ per illas conservatum fuisse? Mirum profecto, nisi Maccabæi bello vitem proprio, domi sceptrum uxorum tenuerunt nomine, quod παράδοξον tamen, sed alterius phantasmatis involutum nebula, Melch. Can. *l.* 2. *locorum Theolog.* amplexum fuisse video. Nam quod ille uxoribus, id hic toti tribui Judæ acceptum refert, Maccabæos nempe non proprium, sed a tribu Juda ipsis concreditum,

ditum, & veluti depositum tenuisse principatum, somnians. Sed pueris hæc persuadeat, nobis non licet esse tam imperitis, ut principatum, quem totius populi consensu, publicisque suffragiis, Maccabæorum genti delatum fuisse *lib.* I. *Maccab. cap. IX. n.* 28. & *cap. XIII. n.* 7. & *cap. XIV. n.* 41. certo scimus, Vicarium fuisse credamus.

Falsum igitur est, imo absurdum, Maccabæos per maternum genus in tribum Judæ transiisse. Lyram hic delirasse, vidit Paulus Burgensis: alia ergo via succurrendum esse tribui Judæ putavit. Nec desunt viri eruditi, qui ipsius ductum sequentes, concedunt quidem Maccabæos de tribu Judæ non fuisse: Sceptrum tamen illi tribui per Synedrium magnum, aut saltem illius præsidem conservatum fuisse. Verum enim vero & hæc elabendi via in lubrico, imo lapsu posita est. Dicant enim nobis, qua ratione sceptrum Synedrio, aut illius præsidi tribui possit, quod Maccabæos principes tenuisse nec negant, nec contra Scripturæ auctoritatem negare possunt? Dicant præterea nobis, quibus argumentis probari possit, ultimis hisce temporibus vel totum Synedrium ex sola tribu Judæ conscriptum, vel saltem illius præsidem, alium a Pontifice & a summo Principe, de tribu Judæ, & Davidis familia fuisse hominem. Plane utrobique contrarium verius esse, existimo.

Erat Synedrium priscis temporibus, consilium ex principibus paternarum familiarum constitutum. Nam cum populus Judaicus in *XII.* tribus, tribus singulæ vero in suas familias, familiæque rursus in domos divisæ essent, *Jos. VII. n.* 16. *lib.* I *Reg. cap. X. n.* 19. singulæ tribus suos habebant principes, *Num. I. n.* 4. & *cap. XVII. n.* 2. quemadmodum & singulæ familiæ, suos patres, qui & ipsi principes, sed paternarum familiarum vocabantur, *Jerem. cap. XXI. n.* I. *II Chron. XIX. n.* 8. *Esræ. cap. IIX. n.* 29. & *c. XI. n.* I. alibique passim. Ex his ipsis autem principibus paternarum familiarum Synedrii Senatores eligebantur, ut videre est *Num. d. cap. XI. n.* 16. & *l. II Chron. Regii d. c. XIX. Esr. X. n.* 16. & *Neh. X. in principio*, ubi Synedrii hujus patres fœdus cum Deo initum hoc ordine obsignant, ut primum Sacerdotes, secundum Levitæ, & ultimum demum locum principes paternarum familiarum tenerent. Ex quo non tantum quæ tunc temporis præeminentia tribus Levi fuerit, sed Synedrii maximam quoque partem ex illius tribus sacerdotibus, & Levitis collectam fuisse dilucidatur. Erat porro in summo hoc consistorio præses, qui priscis temporibus Moses, & post illum, supremus quilibet populi dynasta, Johova sic ordinante, *Deut. XVII. n.* 9. & 12.

Forma deinde Reipub. in regnum conversa, pro qualitate causarum præsidebat vel Rex ipse, aut illius vicarius, vel Pontifex. Sic enim pragmatica regni sanctione constituisse Josaphatum, testatur Chronicon sacrum *l.* 11. *c. XIX. n.* 11. Captivitate porro soluta, pontificatuque in principes translato, illos & in politicis, & in causis ad religionem pertinentibus, solos præsedisse, & analogia historica exigit, & non obscure ex Joseph. *l.* 14. *cap. XVII.* colligitur, ubi præclarissimum illud de Herode Ascalonita sub Hyrcani Pontificis Præsidatu coactum describitur consistorium. At enim de laudato illo, & Regii sanguinis praecellentia conspicuo Præside, altissimum in historia silentium. Nec audiendi, qui nobis *v. 9. Psal. CIIX.* ubi Juda *Dux* dicitur, oggerunt. Nam tota illa ode Davidica non de politica Synedrii constitutione, sed expeditione loquitur bellica. Dubium autem non est, imo ex *cap. penult. lib.* 2 *Samuel.* liquido apparet, Davidem plerosque duces bellicos ex sua prosapia & tribu Juda elegisse. Nam ex XXXVII. Chiliarchis, quorum ibi nomina recensentur, plurimos de tribu Juda fuisse, inde firmiter colligitur, quod urbes, ex quibus oriundi dicuntur, maxima ex parte in ditione tribus Judæ sitæ fuerunt. Ejusdem momenti est, quod ex *Psalm. CXXII. n.* 5. profertur. Nam licet ibi throni Judiciales, throni domus David appellentur, non tamen inde consectarium fit, Præsidem, aut Patres Synedrii semper fuisse ex familia Davidis. Vocabulum siquidem *domus*, in Sacra Scriptura non semper familiam, sed sæpe statum prædicati sui denotat. Ut enim domus Sacerdotis (Zadoki) sacerdotium est, 1 *Sam. II. n.* 35. domus Jeroboami regnum illius, 1 *Reg. XI. n.* 38. Ita hic ut & 1 *Sam. XXV. n.* 28. Domus Davidis, non Davidis familiæ, sed regnum, atque adeo throni judiciales domus David, dicasterium Regium denotare potuerunt. Sed demus, Regiis illis temporibus in hoc dicasterio Regiam familiam, qua præsidendo, qua assidendo partes præcipuas tenuisse: (Neque enim & ipsum Davidem, filios suos præsides constituisse ignoro, docente illud Sacra historia *lib.* 2 *Sam. c. VIII. in fin.* & *lib.* 1 *Chron. c. XVIII. in fine.*) verum enim vero an inde consectarium erit, idem temporibus Maccabæicis observatum fuisse. Equidem ne in dubio quidem casu, tale argumentum procedere arbitror, cedo igitur quid statuendum ubi historica reclamat veritas? Falsum igitur est, temporibus Maccabæicis vel totum Synedrium magnum, vel caput illius, Præsidem, ex sola tribu Juda eligere, usitatum fuisse.

CAPUT V.

Ad argumenta pro tribu Judæ adducta respondetur. Vaticinium de Juda est mysticum, continet tamen & temporalia. Judæos a Juda nomen trahere, Justinus emaculatur. Juda non semper tribum Judæ denotat. Scaligeri in ea re error & illius causa. Patrum auctoritas quanta esse debeat, ex sententia Augustini. Hieronymus glossemate liberatur.

NOn tantum Judaicæ historiæ testimoniis, sed etiam Scripturarum oraculis, aliarumque idonearum probationum argumentis hactenus veluti ὀφθαλμοφανερῶς demonstravimus, nec Maccabæos, nec qui retro fuerunt principes, de tribu fuisse Juda, & propterea vaticinium D. Jacobi de sceptri perseveratione ad tribum illam salva fide neutiquam referri posse. Restat ut nostram de Juda illa proferamus sententiam, quod facturi sumus, si prius ad argumenta dissentientium, supra *cap.* 2. adducta, responderimus.

Parum autem roboris illa habere in propatulo est. Non enim quia Patriarcha in reliquis Vaticinii capitibus sub filiorum nomine tribum & posteros illorum intelligit, ideo & hoc quoque capite Judæ vocabulo, tribum Juda notari necesse est. Diversissima enim hujus, & reliquorum capitum ratio. Illa quippe in solo sensu literali, figurato licet, persistunt, & sine ullo mysterio de rebus temporalibus tantum, utpote successibus, & fortuna singulorum loquuntur, hujus vero capitis, sensum esse mysticum, & maximam partem ad Messiam pertinere, nec illi quidem, qui nostra negant, negare audent. A separatis igitur nulla fit illatio. At inquis: nihil igitur hoc benedictionis caput ad tribum Juda pertinet? Omnino multum. Promittitur enim illi non tantum dignitatis præeminentia, & in reliquas tribus imperium; sed etiam, ineffabilis D. Messiæ generatio. Jam vero a primordiis Reipub. Judaicæ tribum hanc & fœcundissimam, & clarorum virorum feracissimam fuisse, nemo ignorat, qui profanus non omnem juxta divinæ Scripturæ ignorat historiam. Licet autem ob insignem ingratitudinem, creberrimasque & inemendabiles apostasias hæc florentissima tribus a Nebucadnezare truncatenus fuerit recisa, adeo ut ad ultimam gentis impiæ πανωλεθρίαν revirescere & ad pristinæ dignitatis vigorem redire non potuerit, in ipsis tamen suis

ruderibus magnam, divina ſic deſtinante providentia, adepta eſt gloriam, nimirum quod tota gens Iſraelitica in nomen hujus tribus tranſierit.

Prævidit hoc procul dubio omniſcio afflatus Spiritu, Jacobus, quando Judæ vocabulo, hoc ſuo vaticinio totum regnum Judaicum complectitur, illudque non ſubjectum iri Regi ἀλλοφύλῳ, niſi jamjam prodituro Schiloh, prædicit, Judæos vero a Juda nomen trahere etiam gentiles obſervarunt. Sic enim ex Trogi fabuloſis commentariis Juſtinus *l. XXXVI. cap.* 2. *Judæis origo Damaſcena, unde e Aſſyriis Regibus, & Regina Semirami genus fuit. Nomen, ubi a Damaſco Regi inditum. Poſt Damaſcum Azelus, mox Aſores, & Abiaham* (ita libri quos vidi etiam antiqui; ſed Abraham legendum eſſe, quis non videt?) *& Iſrael Reges fuere. Sed Iſraelem felix XII. filiorum proventus majoribus ſuis clariorem fecit, itaque populum in X. regna diviſum, filiis tradidit, omneſque nomine Judæ qui poſt diviſionem deceſſerat, Judæos appellavit.* En tibi fidem profanæ hiſtoriæ in Sacris. Rectius Juſtino ſentit Joſephus, qui *lib. XI. cap.* 5. poſt reditum ex Babylonia Iſraelitas Judæos, & terram illorum Judæam vocari cœpiſſe nos admonet, quanquam antiquius nomen Judæorum eſſe mihi videtur. Nam quod nonnulli, ut ſupra *c. II.* diximus, argumento *verſ.* 14. *c. VII. Epiſt. ad Hebr.* τὸ Juda in Sacris literis nunquam pro toto populo Judaico, ſed ſemper pro tribu Juda accipi, & propterea vaticinium quoque noſtrum de tribu Juda accipiendum eſſe contendunt, omni ratione caret. Equidem & magnum illum Scaligerum in opulentiſſimo illo, quod ad Euſebium reliquit, cornu copiæ, ejuſdem ferme fuiſſe ſententiæ, ſatis mirari non poſſum. Sic enim *num.* 1270. *Judæa aliquando pro XII. tribubus ſumitur, ut notus in Judæa DEUS. Et facta eſt, in Judæa ſanctificatio ejus. Juda autem ſemper pro duabus tribubus Juda & Benjamin, quod & Hieron. ſtatim in principio Eſaiæ monuit.* Ignoſcite mihi piiſſimi manes, ſi Scaligerum veſtrum, cum hæc ſcriberet, dormitaſſe dixero. In tantum enim a vero abeſt, ut iis ipſis ex *Pſal. LXXVI.* & *CXIV.* adductis teſtimoniis contrarium probari poſſit apertiſſime. In fontibus ſiquidem non *Judæa*, ſed *Juda*, ſcriptum eſt. *Nobilis in Juda Deus, in Iſrael magnum nomen ejus.* Et *fuit Juda ſanctitatis illius Iſrael dominorum illius.* Sic vertit quoque Tremellius, ſic Xantes Pagninus, Arias Montanus, Vatablus, & B. noſter Lutherus. Quemadmodum enim alias in oraculis Divinis Jacob & Iſrael ut ἰσοδυναμοῦντα conjunguntur, ut *Geneſ. XLIX. n.* 7. *Num. XXIII. n.* 10. *Pſalm. XIV. in fin.* Ita hic David, προπάτορας

τορας sui Judæ, reposuit nomen, ἀντὶ τοῦ Jacob, in honorem tribus Judæ, de qua ipse erat oriundus. Vulgata, aut certe Gallica versio, qua incomparabilem illum virum plurimum usum fuisse scimus, procul dubio decepit hominem, alias falli non facilem. In illis enim ἀντὶ τοῦ, Juda, Judæa perperam legitur. Verum interim est, quod Scaliger sentit, Davidem in utroque Psalmo, non de tribu Juda, sed de XII. tribubus, i. e. toto populo Israelitico loqui. Certe sic etiam apud Prophetam Jeremiam, *cap. IV. n.* 4. & *cap. XLIII. n.* 9. Viri Judæ nequaquam sunt tribus Juda, sed universus populus regni Hierosolymitani, sive Juda. Fugit igitur hic solertissimi viri diligentiam fontium puritas, τὸν δεῖνα vero, qui ex memorata Epistola ad Hebræos id ipsum probare nititur, recta ratio.

Porro quod nonnulli nos interpretatione nostra, qua per sceptrum Judæ τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτείας Ἰουδαϊκῆς a Principe, non tantum ex Juda, sed etiam ex alia qualibet tribu Judaica oriundo, administratum intelligitur, ita coarctari opinantur, ut contra Prophetiæ sententiam regnum Judæorum etiam post Christum durasse, concedere compellamur, quatenus negari non possit, Judæos suos Reges habuisse usque ad excidium urbis, id vero sententiæ nostræ umbram ferit, non jugulum. Neque enim nos negamus regnum & rempublicam Judæorum etiam post Christum natum durasse, nec id sane contra vaticinii fidem est. Eo ipso enim quod Jacobus indicat, Messia jamjam venturo sceptrum de Juda in Regem, qui non sit *de interpedes* Juda, sed ἀλλόφυλος, translatum iri, satis se explicat, quod non de totali abolitione sceptri, sed ablatione ejusdem loquatur, quæ durationem necessario præsupponit. Per inversionem igitur respondemus, ipsas potius sua se objectiuncula ita coarctare, ut aut Prophetam non de translatione, sed abolitione sceptri vaticinatum, aut Herodem Ascaloniten, & posteros illius non ἀλλοφύλους, sed Judæos fuisse, cogantur concedere, quod utrumque falsissimum esse, infra suo loco, σὺν Θεῷ, demonstrabimus. At enim ad rerum quoque eventum provocant diversæ sententiæ sectatores? Provocant. Sed quam infeliciter! illa demonstrare possunt, quæ superioribus capitibus ex Sacra, & prophana historia de statu Reipublicæ Judaicæ post captivitatem diximus. Illa hic recoquere, otio suo esset abuti.

Ad B. B. Patrum itaque testimonia, quæ magno applausu in partem vocantur, digredimur. Magna apud me antiquitatis auctoritas, sed si aliunde constet, quod verius est, ut sapienter olim de veterum JCtorum respon-

responsis censuit Imperator *l.* 1. §. 6. C. V. J. E. illud sequimur. Solis Prophetis & Apostolis, qui θεόπνευστοι locuti sunt, Pythagoricum illud: αὐτὸς ἔφα, competit, reliqui omnes, quantæ quantæ sunt eruditionis, humanitatis subjecti sunt conditionibus, inter quas præcipua est, posse errare. Agnovit hanc humani ingenii imbecillitatem ipse Augustinus, & propterea graviter suos discipulos admonet, ne dilectionis ardore abrepti pro ipso contra veritatem arma suscipere audeant. *Si me ita diligitis*, inquit, (*Epist. VII.*) *ut me nusquam scriptorum meorum erraße dicatis, frustra laboratis, nec bonam causam suscipitis, facileque me ipso judice in ea superamini. Contra Cypriani opinionem aliquam*, inquit idem (*Epist. XXIIX.*) *ubi quod videndum fuit, forte non vidit, sentiat quisque quodlibet, tantum contra manifestam fidem Apostolicam non sentiat.* Quod cum igitur beati illi Patres in hac causa non viderint, quæ videnda erant, sceptrum nempe captivitate soluta, de tribu Juda in Levi transiisse, contra illorum opinionem sentire, ipso Augustino judice, nobis non licere non posse perspicuum est, præsertim in hujusmodi controversia, cujus cardo non in articulo aliquo fidei, sed observationibus historico-chronologicis vertitur, in qua materia doctissimos illos viros cum bono Homero sæpissime dormitare, nemo, qui illorum cognita habet scripta, ignorare potest. Certe Alexandrinus ille Episcopus eo ipso loco, quem diversum sentientes pro sua opinione adducunt, ἀνιστορησίας committit vitia? Nam & Saulem Benjaminitam in tribum Judæ collocat, & Herodis matrem Judæam fuisse asserit, quæ tamen falsissima esse, ex historia Sacra, & profana scire poterat. Sed quis tam delicatis oculis, ut in splendidissimis tantorum virorum scriptis innoxios hujusmodi nævulos æquo non possit intueri animo. Quis vero tam Aristarchus, ut fortissimos Christi athletas, quod non in omni armaturæ genere pariter excelluerint, culpandos esse censeat? Imo vero si interius attendas, deprehendes, plerosque Patrum, sub quorum clypeo pugnare dissentientes videntur, quæstionem hanc de translatione sceptri Judaici ex professo, quod dicitur, nunquam tractasse; sed illud egisse unice, ut Christo exhibito, abolitum esse sceptrum Judaicum, Judæis ostenderent, quam quæstionem ab hac nostra toto cœlo distare, nemo non intelligit. Alioqui, ut extra dubium est, acutissimos illos viros, si illorum decisioni quæstio hæc subjecta fuisset, facile ad arcem veritatis fuisse penetraturos. Ita nimium quam incivile est, ea, quæ aliud agentibus minus considerate exciderunt, pro decretoria ipsorum venditare velle sententia.

Denique

Denique quod Hieronymum in partes vocant, invito fit Hieronymo. In noſtris ille militat caſtris. Sic enim in fine *cap. XXII. Jerem. Joachin non ſucceſſit Rex filius, ſed fuit in captivitate & Salathiel, & Zorobabel; & uſque ad Chriſtum nullus Regiam obtinuit poteſtatem. Omnes enim fuerunt captivi, & nullus deinceps de ſtirpe Davidis in terra Judæ tenuit principatum. Unde & Joſephus de ſacerdotali genere & tribu fuiße ſcribit principes, quibus ſucceſſerit Herodes Antipatri Proſelyti filius.* Hæc ibi Hieronymus, quæ ad *cap. XXI. n. 26. Ezech.* iis repetit verbis, quibus capitis præcedentis umbilicum exornavimus. At vero contrarium, inquis, Hieronymus ad *verſ.* 8. *c. I.* Sophoniæ (locum illum vide ſupra *c. II.*) reliquit. Ego vero tam puerilem inconſtantiam, ut iis quæ in his ipſis Propheticis commentariis bis repetit, διαῤῥήδην contraria protulerit, in tanti judicii Doctorem cadere nego. Manum igitur fidenter admoveo, & verbis illis: *de ſtirpe Davidis*, tanquam pannoſa gloſſatoris lacinia a purpura Hieronymiana reſectis, legere te jubeo. *Uſque ad illud tempus perſeveraverunt Reges ſecundum prophetiam Jacobi, poſt hoſtiam enim Domini ſublatum eſt regnum de Judæis.* Hoc dicit Hieronymus, quod communiter ſentiunt veteres Theologi, Chriſti nempe paſſionem finem impoſuiſſe Judæorum regno, idque ſecundum prophetiam Jacobi. Cæterum quinam Reges a ſoluta captivitate uſque ad Chriſti nativitatem regnum Juda adminiſtrarint, ad Jeremiam, & Ezechielem locis modo laudatis dixerat Hieronymus, quæ hic repetere, quod a nativitate, uſque ad paſſionem Chriſti non eadem forma regiminis perſeveraſſet, nec neceſſarium erat, nec ſatis commodum. Samius vero ille Lucumo, quiſquis tandem ille fuit, falſæ huic, & ipſi Hieronymo damnatæ, mancipatus hypotheſi, (regnum nempe ex prophetia Jacobi penes tribum Juda, & poſteros Davidis, uſque ad Chriſtum permanſurum) hæc minus conſiderate ab Hieronymo omiſſa, & ideo ex ſua penu ſupplenda eſſe cenſuit, illis nempe verbis: *de ſtirpe Davidis*, invita quod dicitur Minerva, imo Hieronymo, additis.

Caput VI.

Juda in hoc Oraculo, regnum denotat Judaicum. Quæ tribus Iſraeliticæ ad regnum hoc pertinuerint, & de ejus Origine. Jacobum non de tribu Juda, ſed regno Judæ vaticinaße, Patres etiam nonnulli docuerunt, qui tamen in eo falluntur, quod ablationem ſceptri in

ultima demum Reipublicæ Judaicæ destructione factam existimant. Factam illam Herode regnum invadente, contra Scaligerum, & Casaubonum. Justini Martyris insignis locus enarratur, & bis, ter emendatur.

QUærentibus quisnam ille Juda, cui sceptri perpetuitas usque ad illa promittitur tempora, quibus Messias adventurus esset, solidius respondebimus, si prius τὸ πολύσημον vocabuli Juda excusserimus. Juda igitur in Scripturis Sacris, quandoque tribum Juda tantum significat, ut *Num. cap. XI. n.* 3. *Deut. XXXIII. n.* 7. *Judic. I. n.* 2. & in Novo Testamento *Heb. c. VII. n.* 14. Quandoque totum populum Hebræorum, quod *cap. præced.* ex *Psalm. LXXVII* & *CXIV.* probavimus. Quandoque vero Regnum Juda speciale. Cum enim Rehabeam filius Salomonis, populo onera tributorum, quæ pater ipsius tyrannice imperaverat, ad æquitatem reduci postulanti, superbum dedisset responsum, decem tribus ab illo ad Jeroboam Ephraimitem, quondam Salomonis in territoriis Josephi Pro-Regem, tunc vero pœnæ metu in Ægypto exulantem, defecerunt, regnumque Israeliticum in duo regna divisum fuit, quorum alterum X. illas tribus apostatas continens, regni Israelitici nomen retinuit, alterum vero a nobiliore parte sui, tribu scil. Judæ, regnum Juda vocari cœpit, ut videre est *lib.* 1 *Reg. cap. XII.* & *lib. II Chronic. c. XI.* De regno autem Juda hoc speciali, divinum nostrum loqui, inde apparet, quod simul de adventu Messiæ verba faciat. Ait enim regnum Juda perseveraturum in manu principum indigenarum, ad illa usque tempora, quibus venturus esset Messias.

Ut igitur accuratius intelligamus, quinam respectu hujus regni, indigenæ proprie dici possint, necessitas nobis incumbit, tribus illas, quæ ad hoc regnum pertinuerunt, investigare exactius, præsertim, cum Sacra historia modo unius tantum, Juda scil. ut 1 *Reg. XI. n.* 32. & 36. & *c. XII. n.* 20. modo vero duarum, Juda & Benjamin mentionem faciat. Sed ut alia omnia, sic hoc quoque ἐναντιοφανὲς ipsa Scriptura solvit, quando *d. cap. XII. lib.* 1 *Reg. n.* 17. & *d. lib. II Chron. cap. X. n.* 17. testatur, Rehabeam super filios Israel regnasse, *quicunque habitabant inter civitates Judæ.* Quando igitur de tribu unica Juda loquitur, non de tribu ipsa, sed ipsius forte, sive territorio loquitur, quod erat amplissimum, & non tantum tribum continebat Juda, sed etiam maximam partem tribus Benjamin, munitissimasque illius urbes, ut videre est *II Chronic. XI.*

XI. n. 10. inter quas etiam ipſa urbs Regia Hieroſolyma, *Joſuæ XIIX. n.* 20. Pertinebat quoque ad Regnum hoc tota tribus Levi. Nam licet illa, Jehova ſic ordinante *Num. XXXV. n.* 7. per omnes tribus diſperſa, & in XLVIII. urbes diviſa eſſet, id quod etiam divinus noſter *d. cap. XLIX. Geneſ. n.* 7. prædixerat, regno tamen Davidico diviſo, quotquot inter deficientes X. tribus Iſraeliticas habitabant Sacerdotes, & Levitæ, ad regnum Juda conceſſerunt, tum pietatis, & veræ religionis zelo, tum metu perſecutionis Jeroboamææ. Cum enim impius ille Rex optime intelligeret, nullum eſſe fortius ſocietatis humanæ vinculum, quam ejusdem religionis obſervantia, & propterea vix fieri poſſe, ſi ſtante religione Judaica ſubditi ſui quotannis ſacrorum cauſa, ex lege Hieroſolymis ſacros conventus celebrarent, quin tandem cum fratribus in priſtinam unitatem regni coaleſcerent, mature ſibi de remediis proſpiciendum eſſe putavit. Multis igitur templis in montibus per univerſum regnum exſtructis, Ægyptiorum Apim colendum eſſe perſuaſit vulgo. Ne quis igitur populum a Dæmoniorum cultu revocaret; aut Levitæ, ut olim *Exod.* XXXII. *n.* 26. reſipiſcere nolentes ferro plecterent, omnes Sacerdotes & Levitas regno ſuo abire coegit, in illorum locum ſuffectis, ex infima fece plebis ſacrificulis, teſte Regio hiſtorico *lib.* I. *cap.* XII. *n.* 31. *Omnes itaque Sacerdotes, & Levitæ, qui erant in toto Iſrael, reliquerunt prædia ſuburbana ſua, & poſſeſſionem ſuam, abieruntque ad Judam & Hieroſolymam*, ut loquitur textus *lib.* II *Paralip. cap.* XI. *n.* 13. & 14. & *cap.* XIII. *n.* 9. Tribus igitur tribubus Juda, Benjamin, & Levi (Nam tribus Simeonitica, quæ & ipſa territorio Judæ inſerta erat, Joſuæ XIX. *n.* 1. quod admodum tenuis, & ne quidem proletaria eſſet, jamdudum tanquam πρόσδομα, & appendicula tribus Judæ facta erat) regnum illud Juda conſtabat.

Quando igitur divinus noſter regno huic principes, & pontifices, qui *de interpedes* ejus, usque ad Meſſiam promittit, tales intelligere debemus, qui ſunt ἀρχῆθεν καὶ φύσει ex trium illarum tribuum aliqua oriundi. Atque hæc quidem de Juda, noſtra eſt ſententia, quæ & textui apprime convenit, & præterea ipſo eventu rerum, nec non veterum Theologorum comprobatur teſtimoniis. Textus enim de illo ſceptro Judæ loquitur, quod inſtante jam adventu Meſſiæ in Repub. Judæorum futurum erat. Applaudit præterea nobis rerum eventus. Surgit enim ille, & veluti δακτυλοδείκτης in theatro hiſtorico nobis oſtendit ex altera parte tribum Juda, & Regiam ſtirpem Davidicam, in ipſa captivitate

 Babylo-

Babylonica sceptrum, & coronam ponentem: ex altera vero eandem tribum Juda, cum tribu Benjamin & Levi, cum reliquarum tribuum de votis quibusdam familiis ex Babylone in Judæam remeantem, & Reipub. fasces Pontificibus, mandato DEI deferentem; a tergo denique Herodem Idumæum, jamjam prodituro in carnem Messia, illis vique doloque sceptrum extorquentem. Sed de his suo loco: nunc nostræ sententiæ adstipulantes in medium producimus Patres. Nam & doctissimi quinque illorum, per Judam, non tribum Juda, aut Principes ex tribu Juda ortum habentes, sed, quale id fuit tempore adventus Messiæ, regnum intelligunt Judæ ἀνακτοτελειωταρχικόν. Facit hoc sanctissimæ vitæ Doctor & Arbiter Hieronymus *Comment. in cap. Jerem. XXI. n. 76.* & *c. XXVI. n. 21. Ezech.* Facit hoc ambrosia & nectare cœlesti distillans Ambrosius *l. III. in Lucam.* Facit hoc augustissimus Episcoporum Augustinus in immortali opere de *civit. Dei lib. XIIX. c. XLV.* & *l. XII. contr. Faust. c. XLVII.* Facit hoc aureæ eloquentiæ oraculum Chrysostomus *hom. in Genesin LXXVII.* & qui illius operibus insertus hodie legitur, Auctor *homiliar. in Matth.* doctus utique & disertus. *hom. II.* Quibus adstipulatur etiam Epiphanius *lib II. Tomo. 1. hæres. 51.* & in omni historia exercitatissimus ille Eusebius *lib. VIII. de præp. Evang. & lib. I. hist. Eccl. cap. 7.* quibus etiam adjungimus Lyram in *c. I. Esr.* Ex neotericis porro scriptoribus (tanta vis est inveterati erroris) nescio an ullus sit, qui vanam illam de principatu tribus Judæ opinionem, falsitatis arguerit, si doctissimum Pentateuchi interpretem, Bonfrerium, & magnum illum Baronii antagonistam Casaubonum excipias.

Sed omnes quidem incomparabiles hi viri in eo, quod hypothesin illam, regnum Judaicum in tribu Juda usque ad adventum Messiæ durasse, falsam statuunt, σοφῶς καὶ καλῶς: in eo vero, quod nonnulli illorum prophetiam Jacobi de ablatione sceptri in ultima demum Reipub. Judaicæ abolitione adimpletam fuisse existimant, minus accurate sentire mihi videntur. Nam ut divinum circa promulgationem promissionis de adventu Messiæ paulo altius repetamus consilium, illud constat, non statim ab initio illam fuisse σαφεστάτην, sed lapsu temporum, maxime vero sub Jacobo, veluti per gradus sua accepisse incrementa. Huic etenim divina revelavit providentia, posteris illius splendidissimum suo obventurum regnum tempore, & a filio ipsius Juda regnum Judaicum vocatum, tandemque in ἀνακτοτελειωταρχίαν conversum iri: illam vero usque ad adventum Messiæ penes principes, qui origine, & φύσει ex regno

regno illius indigenis oriundi essent, perseveraturam. Sublata autem illa forma reipub. & sceptro quidem in Regem aligenigenam translato, jam mox venturum semen illud benedictum. Hæc omnia jam moriturus, filiis exposuit Patriarcha, ut temporis scil. adventui Messiæ divinitus destinati certum, & infallibile haberent signum. Nam cum ab obitu Jacobi usque ad adventum Messiæ XVII. plus minus superessent sæcula, necessaria fuit hæc temporis nota, Ecclesiæ, ne tot sæculis elapsis nuspiam apparente Messia vel spem omnem abjicerent, vel alium minime Messiam, pro Messia susciperent.

Stante igitur illo (quod quidem nemo nisi φιλονείκως vitilitigare studeat, negabit) Patriarcham postgenitis signum jamjam venturi Messiæ vaticinio hoc proponere, quis non intelligit verba illius, non de totali abolitione sive ultima πανωλεθρία Reipub. & Ecclesiæ Judaicæ, quæ teste Judaica historia adventui Messiæ totis LXX. annis postumavit, sed de illa translatione principatus in Regem non Judæum, quæ non adeo multis annis ante nativitatem D. N. Jesu Christi evenit, accipienda esse? Natura enim ita comparatum est, ut signa rerum eventum semper præcedant. Interim nec nos negamus ex ultima urbis, & templi destructione, & quod impia illa gens, cœli solique sui extorris, in hodiernum usque diem nullo statu fruatur politico, aut hierarchico; sed per omnes orbis terrarum partes dispersa perpetuo subjecta sit exilio: optime inferri, Messiam jamdudum exhibitum, frustra a Cimmeriis, ut Lactantius loquitur, umbris, atriorem mentem gerentibus Andabatis exspectari. At vero hujus rei, nempe Messiæ exhibiti, indicium Patriarcha nequaquam in translatione sceptri, sed, ut capite sequenti dicam, in obedientia populorum collocat.

Omnino igitur signum Messiæ jamjam venturi a signo Messiæ exhibiti distinguendum, & maximopere nobis cavendum est, ne aut ψευδεῖ δουλεύοντες ὑποθέσει Judæorum nos prostituamus sarcasmis, aut translationem sceptri cum ultima destructione Reipub. Judaicæ confundentes, optimum illud pro Jesu Christi divinitate a tempore nativitatis τοῦ *Schiloh* proveniens abrumpamus argumentandi adminiculum. Propius hujus distinctionis cautelam tetigerunt Eusebius, Hermias Sozomenus, &, si modo ore suo loquitur, Justinus Martyr. Sic enim historiæ Ecclesiasticæ princip. *lib.* I. *cap. VII: Quando Herodes, primus eorum, qui sunt alieno ab Israele genere nati, Judaicæ gentis regnum accepit, prophetia per Mosen scripta adimpleta est, quæ non desiturum principem ex*

Juda, nec ducem ex lumbis ejus, donec venißet cui repositum erat, quem in gentium exspectationem futurum pronunciavit. Et paulo post: *cum itaque ad hujusmodi statum* (quo Herodes ἀλλόφυλος regnum tenebat) *venißet, aderat præ foribus exspectatio gentium: cessantibus quippe principibus, qui apud hunc populum inde a Mose ducta successione, principatum tenuerant.* Sozom. *lib.* I. *cap. I. Jacob, tum gentium exspectationem, quæ est in Christo, tum tempus, quo esset Servator venturus, præsignificavit, his fere verbis: deficient principes tribus illius, quibus verbis Herodis indicavit principatum, qui patre Idumæo, matre Arabe natus, a Romanis, & Aug. Cæsare Judæis præfectus est.* Gemina in suo Tryphone reliquit cœlestis sapientiæ splendidissimus ille Candidatus, Justinus Martyr, cujus sententiam, & si aliquam pluſculis constet verbis, integram subsignabimus, dabimusque operam, ut piissimus ille Theologus a turpi ἀνιστορησίας nævo, quem ipsi hactenus exprobravit Scaliger, liberetur. Librariorum culpa est, quidquid imputatur Justino, mirorque illam tam manifestariam, & Sylburgii, & Perionii, & Wolffii, & Stephani, & qui instar omnium, literatorum aquilæ, Scaligeri, in tantum fugisse oculos, ut ne in suspicionem quidem venerit: solus, quod sciam, ὁ πολυμαθέστατος Casaubonus *exercit.* I. *cont. Baron. cap. II.* ulcus hoc tetigit, sed sine medicina, quin & ipse Justinum eo trahit, quo non vult, quando illius auctoritate probare nititur, primis Christianismi temporibus receptum fuisse inter Doctores, vaticinium hoc non in Herode fuisse adimpletum, sed post natum, & crucifixum Messiam, cum urbe capta, & domo secunda solo æquata, omnis simul est deleta Reipub. Judæorum forma & species, tam civilis, quam sacræ.

Verba in omnibus quæ vidi, exemplaribus sic concepta sunt: Ὅτι οὖν οὐδέποτε ἐν τῷ γένει ὑμῶν ἐπαύσατο, οὔτε προφήτης, οὔτε ἄρχων, ἐξότου ἀρχὴν ἔλαβε, μέχρις οὗ οὗτος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ γέγονε, καὶ ἔπαθεν, οὐδ᾽ ἀναισχύντως τολμήσετε εἰπεῖν, ἢ ἀποδεῖξαι ἔχετε. Καὶ γὰρ Ἡρώδην, ἐφ᾽ οὗ ἔπαθεν Ἀσκαλωνίτην γεγονέναι λέγοντες, ὅμως ἐν τῷ γένει ὑμῶν ὄντα λέγετε ἀρχιερέα, ὥστε καὶ τότε ἔντος ὑμῖν κατὰ τὸν νόμον Μωσέως καὶ προσφορὰς προσφέροντος, καὶ τὰ ἄλλα νόμιμα φυλάσσοντος, καὶ προφητῶν κατὰ διαδοχὴν μεχρὶς Ἰωάννου γεγενημένων. Ὡς καὶ ὅτε εἰς Βαβυλῶνα ἀπήχθη ὁ λαὸς ὑμῶν πολεμηθείσης τῆς γῆς, καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἀρθέντων, μὴ παύσασθαι ἐξ ὑμῶν προφήτην, ὃς κύριος, καὶ ἡγούμενος, καὶ ἄρχων τοῦ λαοῦ ὑμῶν ἦν. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς προφήταις πνεῦμα, καὶ τοὺς βασιλεῖς ὑμῶν ἔχρισε, καὶ καθίστα. Μετά τε τὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἡμετέρου Χριστοῦ,

ἐν τῷ

ἐν τῷ γένει ὑμῶν φανέρωσιν, καὶ θάνατον ἐδεμϐ προφήτης γέγονεν, ἐδὲ ἔςιν, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι ὑμᾶς ὑπὸ ἴδιον βασιλέα ἐπαύσατο.

Hæc ita vertit Joach. Perionius: *Desiiße, aut defuiße unquam in genere vestro prophetam, aut principem, ex quo regnum accepit, ad illud tempus, quo hic JESUS CHRISTUS & exstitit, & mortem paßus est, ne imprudenter quidem audebitis, aut potestis dicere. Etenim cum Herodem quo regnante* passus est, *Ascalonitanum fuisse dicatis, tamen in genere vestro Pontificem fuisse dicitis. Ita cum eßet ex Mosis lege Pontifex, sacrificiaque offerret, & cætera quæ lege sancita erant, servaret, Prophetæque successione, aut serie quadam ad Johannem fuissent, ut etiam cum Babylonem populus Judæorum abductus est, non desierit apud vos Propheta, qui populi vestri Dominus, Dux, & Princeps erat, Spiritus Sanctus, qui Prophetis inerat, & Reges vobis unxit, & constituit. At vero postquam JESUS CHRISTUS hic noster apud nos visus est, & mortem pertulit, neque exstitit, neque est propheta, quin & proprio regi parere desiistis.* Sic Perionius. Paulo aliter vero & ad hunc modum Casaubonus: *Desiiße unquam prophetam, aut principem in genere vestro ab ipso illius principio, ad illud usque tempus, quo & natus & passus est hic JESUS CHRISTUS, neque vos ea estis impudentia, ut dicere audeatis, neque demonstrare potestis. Nam etsi Herodem, quo regnante natus est* (bene monet hic Casaubonus verba illa: ἐφ ἓ ἔπαθε, aut tollenda, aut a Justino alibi mentem habente ἐφ' ἓ ἔπαθε pro ἐφ' ἓ ἐγεννήθη, sub quo natus, scriptum fuisse) *Ascalonitem fuisse dicitis, tamen ipsi hoc quoque dicitis, fuiße tunc in genere vestro Pontificem, adeo ut fuerit tunc secundum L. Mosis Pontifex, qui oblationes offerret, & reliqua Legalia servaret, manente vobis etiam successione Prophetarum usque ad Johannem. Similiter ut cum populus vester est captivus in Babyloniam abductus, terra bello devastata, vasis sacris ablatis, negatis* (deesse hic verbum λέγετε, aut ex superioribus quod nimium durum, repetendum censet Casaubonus) *desiiße in genere vestro Prophetam qui Dominus, Dux, & Princeps populi vestri esset. At postquam JESUS CHRISTUS noster, in genere vestro apparuit & mortuus est, prophetam neque habuistis amplius, neque habetis: quin potius cum proprio Regi prius pareretis, id quoque ceßavit.*

Hactenus versio Perionii & Casauboni, qua tamen vel sibi ipsi non satisfecisse, in quamvis sponsionem venire minime dubito. Nam illud: ἐδέποτε ἐν τῷ γένει ὑμῶν ἐπαύσατο ἔτε προφήτης, ἔτε ἄρχων, verti

posse:

poſſe: deſiiſſe in genere veſtro Prophetam aut Principem, nec ipſa quidem admittit Grammatica. Deinde qualis eſt illatio? Etſi Herodem Aſcalonitanum fuiſſe dicitis, tamen hoc quoque dicitis fuiſſe tunc in genere veſtro Pontificem, manente etiam ſucceſſione Prophetarum ad Johannem uſque. Quid enim ἀρχιεροσύνη Judæorum, aut διαδοχὴ Prophetarum facere poterit, ut Herodes minus ſit, ſive Herodes, ſive Aſcalonita? Deinde Johannem vel Prophetam fuiſſe, vel ad illius uſque adventum duntaxat duraſſe Prophetarum ordinem, Judæos conceſſiſſe quis dixerit? Populo denique in captivitate Babylonica, Prophetas vicem Ducis, & Principis fuiſſe, quid ad ſuperiora probanda faciat, quis tam Oedipus, ut explicare queat? Certe Perionius, & Sylburgius hic magis muti quam piſces; ipſe vero Caſaubonus ſibi aquam hærere non diffitetur. Diu me defatigavit hic locus, ſed toto contextu penſiculatius conſiderato, mentem Martyris hanc fuiſſe deprehendo. Ex prophetia Jacobi in gente veſtra tunc demum ceſſare debuit Propheta, & Princeps, quando venturus erat Meſſias. Atqui nato JESU CHRISTO ceſſavit in gente veſtra Propheta & Princeps. Ergo: Aſſumptum probat Judæorum ipſorummet confeſſione, quod nimirum negare ne impudenter quidem audeant Regem illorum Herodem, ſub quo Chriſtus natus eſt, fuiſſe Aſcalonitanum. Prius deinde illuſtrat ex hiſtoria Judaica, & tacitæ ſimul Judæorum objectioni reſpondet. Poterant enim Judæi reponere: At in captivitate Babylonica quoque non minus ceſſaverunt in gente noſtra Reges, ut contra illa ſoluta, Prophetæ. Subjicit igitur Martyr: Atqui habuiſtis Prophetarum vicem Pontifices, & tales quidem qui non tantum ſacrificia offerrent, ſed qui etiam leges cuſtodirent i.e. ἀνακτοτελειωτὰς, juſto ſuccedendi ordine usque ad Johannem; ſimiliter & in captivitate Babylonica Principum vicem habuiſtis Prophetas, quos Spiritus Sanctus vobis illo tempore & Reges unxit & conſtituit. Hæc antiquiſſimi illius Patris intentio, quam etiam dilucide nobis verba ſubminiſtrabunt, ſi quæ trajectionis vitio turbantur, in ordinem redegeris, & nonnulla librariorum culpa deturpata, paucis literis mutatis priſtino nitori reſtitueris.

Totum igitur hunc locum ſic in ordinem redige, & emenda: ὅτι οὖν οὐδέποτε ἐν τῷ γένει ὑμῶν ἐπαύσατο οὔτε προφήτης, οὔτε ἄρχων ἐξ ὅτου ἀρχὴν ἔλαβε, μέχρις οὗ οὗτος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ γέγονε, καὶ ἔπαθεν, ἀρχιερέως τε πάντοτε (ſic pro exſenſo illo ἀρχιερέα ὥστε καὶ τότε, legendum eſſe cenſeo) ὄντος ὑμῖν κατὰ νόμον Μωσέως καὶ προσφορὰς προσ-

προσφέροντος, καὶ τὰ ἄλλα νόμιμα φυλάσσοντος, καὶ προφητῶν κατὰ διαδοχὴν μεχρὶς Ἰωάννου γεγενημένων. ὡς καὶ ὅτε εἰς Βαβυλῶνα ἀπήχθη ὁ λαὸς ὑμῶν, πολεμηθείσης τῆς γῆς, καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἀρθέντων, μὴ ἐπαύσασθε sic lego, pro μὴ παύσασθαι. Neque enim τὸ λέγετε, quod ſatis dure advocari ipſe æſtimat Caſaubonus, nec aliud præcedit verbum, quod infinitivum παύσασθαι ſuſtineat) ἐξ ὑμῶν προφήτην, ὃς κύριος, καὶ ἡγούμενος καὶ ἄρχων τοῦ λαοῦ ὑμῶν ἦν. τὸ γὰρ ἐν τοῖς προφήταις πνεῦμα αὐτοὺς (ita lego pro καὶ τοὺς.) βασιλεῖς ὑμῶν ἔχριε, καὶ καθίσα. μετὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ὑμετέρου Χριστοῦ ἐν τῷ γένει ὑμῶν φανέρωσιν, καὶ θάνατον, οὐδεμοῦ προφήτης γέγονεν, οὐδ' ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι ὑμᾶς ὑπὸ ἴδιον βασιλέα ἐπαύσατο. Hic demum, quæ in principio hujus περικοπῆς impertinenter, & alieno loco leguntur, ſubnectimus: καὶ γὰρ ἐφ' οὗ γέγονε (ita omnino legendum. Nam ipſe Martyr ἀναχρονολόγικον illud ἔπαθε longe a ſe ſegregat, quando hoc ipſo dialogo, verba illa *Pſalmi XXII. Os ſuum aperuerunt rictu leonis*, explicans, diſerte profitetur, D. N. & ſub Aſcalonita natum, & ſub Antipa paſſum) Ἀσκαλωνίτην γεγονέναι λέγοντες, ὅμως ἐν τῷ γένει ὑμῶν ὄντα οὐδ' ἀναισχύντως τολμήσετε εἰπεῖν, ἢ ἀποδεῖξαι ἔχετε. Textu Græco hoc modo in ordinem redacto, & reſtituto, omnia jam plana ſunt, totumque locum ſic commode verti poſſe cenſeo: *Nunquam igitur in genere veſtro ceßavit, vel Propheta, vel Princeps, ex quo principatum habere cœpit, ad illud uſque tempus, quo hic JESUS CHRISTUS & natus, & paſſus eſt.* (Hoc ἔπαθε adjicit Martyr, non quod Prophetas, & Principes ex gente Judaica oriundos usque ad mortem Chriſti duraſſe, aut vaticinium Jacobi demum morte Salvatoris impletum fuiſſe contendat. Nam Johannem ultimum Prophetam Judaicum fuiſſe, paulo ſuperius dixerat: & Chriſtum ſub Principe aligenigena natum hoc ipſo loco contra Judæos ex prophetia Jacobi urget. Sed ut ſcandalum illud crucifixionis Tryphoni eximat, qua in re toto hoc dialogo frequentiſſimus eſt,) *cum vobis ſemper fuerit Pontifex, qui & oblationes offerret, & alia legalia cuſtodiret, manente vobis* (nimirum in ſucceſſione Pontificum) *ſucceſſione Prophetarum usque ad Johannem. Quemadmodum & cum in Babylonem populus veſter captivus abductus eſt, terra bello vaſtata, & ſacris vaſis direptis, non ceſſaſtis ex genere veſtro habere Prophetam, qui Dominus, Dux, & Princeps populi veſtri erat. Spiritus enim qui in Prophetis erat, illos vobis Reges & unxit, & conſtituit. Poſtquam autem hic noſter JESUS CHRISTUS in genere veſtro apparuit & mortuus eſt, nusquam exſtitit, nec nunc eſt Propheta,*

quin & proprio Regi parere desiistis. Etenim cum Herodem, sub quo natus est, Ascalonitam fuisse conceditis, illum simul ex genere vestro fuisse neque impudenter dicere audetis, aut demonstrare potestis. Hæc mens, hæc verba Martyris, quibus abunde testatur, vaticinium hoc Jacobi eo ipso in Herode Ascalonitano impletum fuisse, quod in illo Principes ex Juda deficere cœperint, tantum abest, ut quod ipsi magnus imputat Scaliger, Herodem vel ἐν γένει Ἰουδαίων, aut illorum summum fuisse Pontificem, vel crediderit, vel prodiderit.

CAPUT VII.

Schiloh, Messias. Etymologia nominis, Messias dicebatur mittendus, venturus. Schiloh pacificator, qui Christus. Illius duplex adventus, incarnationis & sanctificationis a Propheta prædicitur. Quid sit ligare asinum ad vitem. Mystice id intelligendum, de collectione Ecclesiæ. Regio Hierosolymitana petrosa. Vinearum Hierosolymis pretium. Judææ nota hieroglyphica, palma. Asinus nota Judæorum: pullus Gentilium. Vinea Domini Ecclesia, vitis generosa CHRISTUS.

DIctum hactenus de Juda, nunc de *Schiloh*, illiusque adventu, & attributis. Ait enim divinus noster, sceptrum Judaicum ad Principem alienigenam non transiturum, donec veniat *Schiloh*, illique obedientiam præstituras esse gentes. Dominum Messiam hoc titulo denotari inter omnes, atque adeo ipsos etiam Patres Targumicos, & saniores Rabbinos convenit, quorum ὁμοψηφίαν cum Clarissimus Gerhard. & nobile illud par Belgarum Daniel Heinsius *lib. IV. Exerc. sacr. cap. V.* & Hugo Grotius in *notis ab lib. V.* elegantissimi sui tractatus *de veritat. Rel. Christian. pag.* 328. largiproma expenderint diligentia, frustra sim, si verbum ulterius addam.

Ceterum de etymologia τοῦ *Schiloh* quædam proferre, instituti nostri exigit ratio. Varia autem de illa, varii prodiderunt. Petrus Galatin. *lib. IV. cap.* 4. *de arcan.* referente Clarissimo Gerhardo *quæst. VIII.* ad oraculum nostrum ex Rabbi D. Kimh. *Schiloh* descendere opinatur: sicque vocari tradit sacculum quo infans in utero matris sustinetur. Unde colligit, Patriarcham non abs re ita locutum fuisse, sed aperte innuere voluisse, Messiam a matre, absque Patre nasciturum. Sane hoc magno quoque

que illi Philippo placuisse video, quando Jacobum, cum hoc proferret, proteuangelii verba: semen mulieris &c. in animo habuisse existimat. Sed cum secundinæ omnibus infantibus communes sint, quomodo illarum nomine Messiæ ἀπάτωρος incarnatio denunciari potuerit, mihi nondum liquere fateor. Probabilior B. Hieronymi opinio, qui vertit: *donec veniat, qui mittendus est*, ut legisse videatur *Schiloch*, a radice *Schalach, misit.* Patribus siquidem V. T. Messias MITTENDUS, sive VENTURUS dicebatur. Unde Johannes Baptista, ut Christum verum esse Messiam Discipulis monstraret, ablegat illos quæsitum, an ille esset ὁ ἐρχόμενος, i. e. Messias, *Luc. VII. n.* 19. Et populus miraculose a Christo satiatus, *Joh. VI. n.* 14. pleno ore exclamat: ὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης, ὁ ἐρχόμενος, *ille Propheta, ille venturus.* Et Martha *Johan. XI. n.* 27. σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. *Tu es Christus, ille filius DEI, ille venturus in mundum.*

Ubi nota, quod his locis singularem emphasin in voce ἐρχόμενος, articulus habeat. Unde & Christus ipse toties MISSUM illum, sive legatum Patris se prædicat. Elegans est profecto observatio, quam *lib. VI. cap. XV. in Joh.* reliquit B. Cyrillus, ubi historiam illam, de cœco a Christo sanato enarrans: *Propterea*, inquit, *interpretationem nominis Siloä Evangelista adjecit dicens: quod interpretatur missus, ut doceat, quoniam & illic Christus, qui vere est Spiritualis Siloa, ad salutem hominum missus, eam curarit.* Et post: *cujus rei testimonium perhibet Jacob, Prophetico spiritu futura prænuncians, cum inquit: Non auferetur, sceptrum de Juda, donec veniat qui mittendus: ubi Hebraica litera habet vocem Schiloh, Christum ibidem insinuans, qui peculiari modo, ut verbum Patris, ad nos missus est.* Sed de *Schiloh* simplicissima mihi videtur B. Lutheri sententia, quam merito approbat Clariss. Gerhardus, & in elegantissimis suis *quæstion. de natal. Christi*, amicus noster Johan. Michael Dilherrus, Vir in tantum laudandus, in quantum virtutis, & eruditionis se extendunt tituli. Deducunt autem illi vocem hanc a radice *Schalah*, i. e. *pacificavit*, unde *Schiloh pacificator*, sive ut Propheta Esaias *cap. IX.* loquitur, *Sar-Schalom*, i. e. ut vertit Pagninus, *principes pacis*, sive magnus princeps pacis, seu magnæ pacis princeps.

Optimo jure autem hic titulus Messiæ competit. Ille siquidem est, cujus nativitas *pacem terris*, i. e hominibus restituit, testibus Angelis, *Luc. II. n.* 14. Ipse est qui *pacem* non tantum inter Gentes, & Judæos *conciliavit, & publicavit*, ut testatur Paulus in illa ad *Ephes. II. n.* 14.

& *seqq.* sed etiam inter Deum & homines, eodem teste in Epistola ad *Roman. cap. V. in princip.* Ille est *Rex Salem*, i. e. *Rex pacis*, ut illum nominat Epistola ad *Hebr. cap. VII. n.* 2. qui *pacem nobis suam dedit æternam*, *Johan. XIV. n.* 27 De hujus εἰρηνοποιῦ duplici adventu, Incarnationis scil. & Sanctificationis, ut loquuntur Theologi, vaticinatus est Jacobus. Nam quod ait ablato sceptro venturum Messiam, id ad incarnationem D. N. JESU CHRISTI pertinet, quod ait Messiæ incarnato gentes obedientiam præstituras, id vero ad adventum spectat gratiæ. Quemadmodum autem Christo nascente sceptrum politicum, & cum illo successionem Pontificum legitimam, de Juda ablatam fuisse oportebat: ita Synagogam Judaicam, jurisdictionemque sacram usque ad promulgationem Euangelii subsistere necesse erat. Adventum enim gratiæ mors, resurrectio & in cœlum ascensio, τὴν ἀκμὴν vero ejusdem etiam πανωλεθρία templi & gentis Judaicæ omnino præcedere debebat, ut ipse Salvator noster indicat *Luc cap. XVII. n.* 20. & 25. & *cap. XXI. n.* 24. & D. Pauli in illa ad *Rom. cap. XI. n.* 11. & *seqq.* Siquidem pristinum fœdus, Mose mediatore victimarum sanguine in monte Sina sancitum, prius antiquari, aut gentes ad illam ὑπακοὴν τῆς πίστεως, ut loquitur Apostolus ad *Rom. XVI. n.* 26. pervenire non potuerunt, *Matth. X. n.* 5. & *c. XV. n.* 24. antequam novum fœdus per Christum D. N. proprio sanguine in monte Calvariæ confirmaretur, januaque verbi, *Colos. IV. n.* 6. & fidei, *Actor. XIV. n.* 27. gentibus aperiretur, quæ, ut capite præcedente quoque monui, accurate observanda sunt, ne translationem cum abolitione sceptri, aut adventum incarnationis, cum adventu sanctificationis confundentes, turpi μεταχρονισμῷ Judæis nos deridendos propinemus.

Inter attributa porro Messiæ est ligare ad vineam asinam, de qua re sic Divinus noster, vertente Vulgato: *Ligans ad vineam pullum suum & ad vitem, O fili mi, asinam suam.* In illo quod habet Vulgatus, *O fili mi*, sequitur ipsum, assentiente etiam Aria Montano, Pagninus. Sed rectius LXX. καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνυ αὐτῦ, i. e. *& ad generosam vitem pullum asinæ suæ.* Placuit hoc magno nostro Luthero, & post illum etiam Tremellio & Vatablo. Ceterum Tremellius, Calvinus, Petrus Martyr, Bertram, & plerique illius sectæ Doctores, hæc & sequentia de terrena hæreditate tribus Judæ intelligunt, ipsique hyperbolica allegoria regionem vineis pascuisque abundantem promitti existimant. Sane non ignoro, etiam ex Patribus nonnullos eandem aluisse sententiam. Sed mysticus omnino sensus est: tum quod Participium *Oseri*, i. e. *ligans*,

gans, absolute positum, natura sua ad *Schiloh*, tanquam proxime præcedentem casum rectum, referendum sit: tum quod sensus litteralis, id quod etiam Origenes observavit, veritati minime conveniat. Sortem enim tribus Judæ non admodum vitiferam fuisse, & petrosa Regio Hierosolymitana, quam propterea Strabo *lib. XVI.* λυπρὰν καὶ ἄνυδρον, καὶ ὑπόπετρον, *sterilem & siccam & petrosam* appellat, & ingens precium vinearum arguit. Ex Esaiæ enim *cap. VII. n.* 23. constat, singulas quandoque vites singulis venisse argenteis. Certe Tacitus etiam *lib. V. histor. cap. V.* Judææ fertilitatem describens, vinearum nullam facit mentionem, sed frugum tantum, & præterea balsamorum & pinearum laudat abundantiam. Strabo vero *dict. lib. XVI.* Judææ, præsertim agri Hierichuntici nobilitatem, in palmetis caryotiferis collocat: neque caryotas inveniri nisi ibi, & in Babylonia, aliisque Orientalibus nonnullis regionibus. Unde magnus ille naturæ Mystes Plinius, *Orienti præcipua vina ex caryotis* esse, *lib. XIII. cap. IV.* annotat. Certe Hieroglyphicis non vitis, sed palma, eo quod palmifera potius, quam vitifera esset, nota erat Judææ, uti ex nummo apparet Vespasiani, in quo sub titulo: CAPTA JUDÆA, palma conspicitur, subque illa mulier lugentium habitu sedens. Mysticum igitur cum Patribus sequimur sensum, qui Prophetam de attributis quibusdam Messiæ vaticinari, atque adeo alligatione asinæ ad vineam, & pallio sanguine madente duplex ipsius officium, Regium scil. quod in colligenda, & conservanda; & Sacerdotale, quod in redimenda consistit Eccesia denotari, arbitrantur. Horum inhæremus vestigiis, donec cum bono DEO, & die melius quid occurrat.

Quod vero Jacobus & pulli & asinæ mentionem facit, ad summam illam distinctionem, qua olim omnes totius mundi populi, in Judæos & Gentes dividebantur, pertinere existimant. Asinum enim ὑποζύγιον legis cærimonialis, cum primis vero intolerabilium traditionum jugo, *Matth. XXIII. n.* 4. *Actor. XV. n.* 11. oneratos Judæos, qui & inde οἱ ἐκ τοῦ νόμου, *Rom. IV. n.* 16. vocantur: pullum vero Gentiles, qui contra ἄνομοι appellantur *Actor. II. n.* 22. denotare, quia nullis divinæ legis refrenati essent capistris *Rom. cap. II. n.* 14. Messiam vero sublata hac distinctione utrosque, Gentiles & Judæos ad vineam suam i. e. Ecclesiam, *Esaiæ V. n.* 1. *Psalm. LXXX. n.* 9. *Jerem. XII. n.* 10. *Matth. XXI. n.* 33. ducere, ibique illos generosæ viti, i. e. sibi ipsi, *Joh. XVI. n.* 1. vinculo pacis, *Eph. IV. n.* 3. & charitatis, *Colos. III. n.* 14. alligare. Videatur Justinus *in Tryph.* Clemens Alexandrinus *lib.* 1. *pædagog. cap. V.*

V. Origenes *hom. XVII.* Chryſoſtomus *hom. LXVII. in Geneſ.* Cyrillus *lib. VIII. in Joh. cap. X.* Auguſtinus de *Civitate DEI, lib. XVI. cap.* 41.

CAPUT VIII.

Vino lavit ſtolam Meſſias in paſſione. Vinum ira DEI. Corpus, indumentum, & ſcena animæ; humana natura τȣ̃ λόγȣ. Ea de re dicta Scripturæ & Patrum. Liber quæſtionum, falſo Athanaſio adſcribitur. Oculus divinitatis, dens humanæ educationis ſymbolum. Oculi rubicundiores, vino. Sed oculi vini-colores, οἰνοπέπαντος, vini color, niger. Gloſſ. vetus emendatur. Oculi nigri lacteo albo innatantes, in pulchritudinis cenſu. Manducare pro vivere.

PErgit Vates noſter de Schiloh vaticinari, & ait: *Lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ, pallium ſuum.* Sic Vulgatus, quo cum omnes reliqui tranſeunt Interpretes. Quid eſt igitur veſtimentum ſuum vino, & pallium ſuum ſanguine uvarum lavare? Equidem, cum plerisque veterum Theologorum, Sacerdotale Meſſiæ officium, quod in redimenda Eccleſia conſiſtit, hac deſcriptione ſignificari cenſeo. Quæ redemptio, ut D. Petrus *Epiſt.* 1. *cap.* 1. *n.* 19. teſtatur, non auro, vel argento, ſed precioſo ſanguine Meſſiæ facta eſt. Ira enim divina, vinum illud excandeſcentiæ, *Jer. XXV. n.* 15. *Apoc. XIV. n.* 10 cujus calicem tam anxie deprecatur Dominus noſter, *Matth. XXVI. n.* 49. quemque tandem, quia ſalus humana aliter conſtare non poterat, ex imo hauſit fundo, ſeque totum illo proluit. Tunc ſcil. cum in horrendo illo mortis agone, univerſi mundi peccatis oppreſſus, totum corpus cruento diſtillaret ſudore, tunc, inquam, cum flagellis, ſpinis, clavis, lancea, tergum, caput, manus, pedesque, nec non ſacroſanctum latus, perfoſſus, veluti imbre difflueret ſanguineo.

Quemadmodum autem fortiſſimus ille athleta Dei, ſanctus Hiob. *cap. X n.* 11. corporis creaturam *textile indumentum animæ* elegantiſſime appellat: ita non minori elegantia humana natura dicitur τȣ̃ λόγȣ veſtimentum, & pallium. Plane ſic etiam Paulus ad *Hebr. cap. X. n.* 20. carnem Chriſti καταπέτασμα τȣ̃ λόγȣ, & divus Johannes *cap. I. n.* 14. τὸν λόγον per incarnationem σκηνῆσαι, i. e. tabernaculum ex velamentis ſibi paraſſe prædicat. Et eo etiam pertinet, quod viro ſapienti *cap. IX. n.*

15.

15. Corpus humanum γεῶδες σκῆνος, dicitur, quemadmodum & D. Paulo in *Epist. ad Cor. II. cap. X. n.* 1. & D. Petro *Epist. II. cap. I. n.* 13. Atque ita quidem de pallio Christi sentiunt ex veteribus Tertullianus *lib. IV. adv. Marcion.* Augustinus *serm. de tempor. LXXXI.* & Auctor *Quæstionum* quæ B. Athanasio falso adscribuntur (meminit enim Auctor ille *quæst.* 129. Gregorii, qui multis annis denato Athanasio natus est) *quæstion. CIV.* Epiphanius *lib.* 1. *Tom. I. hæres.* 20. Diversum sentiunt Justinus *Apolog.* II. Amb. *de Bened. Patriarch. lib. IV.* & Origenes, *hom. in Gen. XVII.* quibus pallium Christi sanguine perfusum, *Ecclesia* dicitur *crebris martyriis cruenta.* Sed a priore nos non recedimus sententia, quam hac altera longe convenientiorem esse, nemo non intelligit.

Jam pergit θεόπνευστος noster: *Pulchriores sunt oculi ejus vino, & dentes ejus, lacte candidiores.* Sic Vulgatus. LXX. χαροποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ λευκοὶ καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ, ὡς γάλα. Hos sequitur Tremellius: *Rubicundus oculis ex vino, & albus dentibus ex lacte.* Pagninus, assentiente Aria Montano: *Rubicundior oculis vino, & candidior dentibus præ lacte.* Et hoc etiam ante illos expressit B. Luther. Seine Augen sind rötlicher dan Wein/ vnd seine Zähne weisser dan Milch. Tremellium & reliquos, qui utrique literali inhærendum sensui statuunt, si consulas, cur Patriarcha Messiæ oculos tribuat rubicundiores vino, & dentes lacte candidiores, respondebunt, hæc quoque, ut & stolam sanguine uvarum lotam, ad ubertatem vinearum, & pascuorum pertinere. Sed quid, per DEUM immortalem, τῶν οἰνοποτῶν rubentes oculi, ad Messiam? Nihilo magis, opinor, quam ipsum vinum ad artem fullonicam. Mysticam igitur præstat prosequi sententiam, arbitrorque divinum nostrum, oculorum, & dentium hieroglyphico, ita geminam in persona Messiæ venerari naturam, ut simul ad resurrectionis respiciat gloriam. Plane, ut nullum in fabrica humani corporis membrum est, quod divini nostri ortus originem, & cœlestis providentiæ perfectissimam παντοβλεψίαν propius referat, atque oculi: ita nulla corporis pars est, quæ in nutritione, & educatione hominis tam unice occupetur quam dentes.

Prius optime mihi intellexisse videntur Ægyptiorum Hieroglyphi, de quibus sic Cyrillus *l. IX. adv. Julian. Volentes significare Deum*, hoc est, *summam, quæ supra omnia, naturam, pingebant oculum, cui baculum* (sceptrum) *substituebant, ut per hoc intelligatur, quod omnia videat, & sit ei regia dignitas. Nam sceptrum Regis intelligitur symbolum. Quam-*

vis

vis etiam per ſtantem baculum, quod nullo modo divina natura labefactari poſſit, ſed ſemper ſtare & ſuſtinere omnia diſcatur. Hæc Cyrillus, poſt quem plura de hac re ſignavit eruditiſſimus Pierius *lib. Hieroglyph. XXXIII. cap. IV.* At vero quinam illi oculi rubicundiores vino? Certe non rubicunduli illi, & acri malo ſemper ſtillantes heſternas amphoras cruditantium οἰνοπλήγων, quibus nihil turpius, nihil fœdius, ſed oculi οἴνοπες, vinicolores, i. e. hilari quadam nigredine vigentes. Talia enim Orientalium vina quæ inde a vate noſtro, & qui illum imitatur, Syracide, *cap. L. n.* 17. ſanguis vocantur uvarum. Homerus vero quoties οἴθοπα οἶνον decantat, toties & nigredinem, & flagrantiam notat vini. Græcis certe quod & illorum vina ſpiſſæ nigredinis, οἰνοπέπαντος, & οἶνοψ niger eſt. Gloſſarium vetus, οἰνοπέπαντος, niger, vini colore. Male: lege, unico verbo: vini-color. Homerus ιλ. α. ὁρόων ἐπὶ οἴνοπα πόντον, i. e. nigrum pontum.

Appoſitiſſime autem oculi nigri tribuuntur Meſſiæ, quod ille ſecundum utramque naturam formoſiſſimus omnium. Nemo autem priſcis temporibus perfectam pulchritudinis laudem conſequi poterat, ſi non & μελανόφθαλμος, i. e. nigroculus; de qua communi omnium gentium veluti opinione pauca delibare placet. Fuit illa Romanorum. Sic enim a nigredine oculorum Lycum commendat Horatius *l. I. Carm.* 32.

Et Lycum nigris oculis, nigroque
Crine decorum.

Apud Græcos ab Homero, Juno non tantum a magnitudine, ſed etiam a nigredine oculorum dicitur βοῶπις πότνια ἥρα. *Bovinis oculis veneranda Hera.* Idem vero vates Chriſeida, ἑλικωπίδα κούρην prædicat *Iliad. I.* ad quem locum ſic interpres, i. e. μελανόφθαλμον, ἀφ' οὗ εὐπρεπῆ, ἕλικον γὰρ τὸ μέλαν. Zenobiæ vero Palmy-renorum Reginæ pulchritudinem ſic deſcripſit ex Vopiſco Sabell. *lib. VII.* Enn. *VII. Subaquilo colore fuiſſe dicitur, oculis nigris, ſupra modum vigentibus, dentibus adeo candidis, ut plerique margaritas dentium loco concinnaſſe crederetur.*

Ebræorum eadem opinio. Unde Eccleſia τοῦ Schiloh ſponſi ſui pulchritudinem *cap. V. n.* 11. decantans, ipſi *oculos columbarum juxta alveos aquarum, ipſo lacte lotos*, ſive ut Pagninus vertit: *in lacte ſe lavantes*, tribuit, i. e. oculos nigros hilari pro-tuberantes vigore, quales oculi columbarum, quando avidius potum trahunt, conſpici ſolent.

Sed quia oculi columbarum albo carent, divinus vates Meſſiæ non ſimpliciter oculos columbarum; ſed ipſo lacte lotos, ſive in lacte ſe lavan-

vantes, i. e. lacteo albo humidiuſcule innatantes tribuit, id quod & ipſum pars erat pulchritudinis. Ariſtænetus *lib. I. Epiſt. I.* τὸ μέλαν τῶν ὀφθαλμῶν, αἱ κόραι μελάνταται, καὶ τὸ κύκλῳ λευκὸν, αἱ γλῆναι λευκόταται, καὶ ἑκάτερον ὑπερβολὴ πρὸς τὸ ἕτερον ἐπιδείκνυται, i. e. *nigrum oculorum, nigerrima pupula, & album quod in oculis eſt, orbes candidiſſimi; & alterum alterius oppoſitione eluceſcit.* Hæc Ariſtænetus, quæ pulchre explicant oculos columbinos in lacte ſe lavantes.

Porro quemadmodum oculus Hieroglyphicum divinitatis, ita dentes humanitatis. Cum enim illi præcipua ſint inſtrumenta humanæ educationis, quo alio ſymbolo, humanam Meſſiæ naturam divinus noſter denotare potuit, vel debuit? Ebræis certe τὸ manducare συνεκδοχικῶς ſæpenumero idem eſt, quod vivere & in humanis ſubſiſtere. Sic Eſaias quando *cap. VII. n.* 15. Immanuel *butyro & melle fruiturum* canit, nihil aliud, quam humanæ naturæ educationem, nobis inſinuat. Divinus vero Moſes, quando LXX ſeniores a conſpectu Domini redeuntes *comediſſe & bibiſſe Exod. XXIV. n.* 15. annotat, quid aliud ſibi vult, quam ſenatores illos, conſpectu DEI non fuiſſe interemptos; ſed, ſecus atque alias fieri credebatur, (vide *Exod. XXXIII. n.* 20. *Jud. XIII. n.* 22. *Eſaiæ VI. n.* 5.) ſuperſtites inter homines vixiſſe. Sic quoque Salvator noſter, quod *Luc. XIII. n.* 26. damnatos Phariſæos in extremo judicio, dicturos refert: *Domine edimus coram te & bibimus*, ejus eſſe ſignificationis exiſtimo, ac ſi dicerent: Domine nonne noſti nos, qui tecum, cum in terris ageres, σύγχρονοι viximus. Certe Dominus noſter Diſcipulis de reſurrectione ipſius dubitantibus, non tantum manus, pedeſque videndos, palpandoſque porrigit, ſed nec ſic quidem credentibus, cibum poſcit, illiſque coram, de piſce appoſito comedit, *Luc. XXIV. n.* 42. non quidem quod cibis indigeret, ſed ut B Hieronymus *lib. adv. Johan. Hieroſol.* ad Pammachium ſcribit, *ut hominem, & carnem viderent*, quaſi manducatio certiſſimum veri indicium hominis.

Probe igitur hanc argumentandi vim obſervavit D. Petrus, qui Chriſtum vere humanam ſuam ex ſepulchro protuliſſe naturam, pro concione probaturus; *Hunc*, inquit *Actor. X. n.* 41. *Deus excitavit tertia die, & exhibuit eum, ut manifeſtus fieret, non toti populo, ſed teſtibus prius ad hoc delectis a Deo, nimirum nobis, qui edimus ac bibimus una cum illo, poſteaquam reſurrexit a mortuis.* Atque ex his quidem manifeſtum eſſe arbitror, dentium ſymbolo humanam Chriſti elegantiſſime indigitari naturam.

Quia vero, ut ſupra dixi, Meſſias θεάνθρωπος, omnium pulcherrimus, ideoque Oraculum, illi quoque dentes lacte candidiores, i. e. pulcherrimos tribuit. Pulchritudo enim dentium in candore conſiſtit, qui tanti apud Romanos, ut

Obſcuri dentes oculique minores,

quandoque in cauſas divortiorum venerint: quam veſaniam princeps ille ſatyragraphorum Juvenalis *ſat. VI.* merito ridet, & lapidat. De Palmyrenorum Zenobia dixi ſupra, de Aſpaſiæ vero candidiſſimis dentibus Aelianus *lib. XII. cap. I.* videri poterit. Ego unicum addo ex *cap. VI. n. 50. Cantici Salomonis*, ubi etiam Eccleſia pulchritudinis hanc partem, ſponſo Meſſiæ tribuit, quando dentes illius *lanis ovium ex lavacro aſcendentium* ſimiles decantat.

Quærit Barradius *lib. V. com. Tom. I. cap. I.* Cur Patriarcha oculorum, & dentium tantum mentionem fecerit, & cauſam in illo ponit, quod D. Jacobus *jam tum Meſſiam in carne viderit, ſed tanquam hominibus ſibi dilectiſſimis arridentem, quodque riſus maxime in oculorum hilaritate, & in ore modeſte aperto, ut dentium candor appareat, cernatur.* Σοφῶς, καὶ καλῶς mi Barradi, & mirum ni Meſſias de Periphanis Plautini familia, qui albis ridere ſolebat dentibus. Imo dicas nobis, ſi Meſſias incarnatus juxta Chryſoſtomi *hom. VI. in Matth. ſemel quidem atque iterum fleverit, nunquam vero ridens, vel ſaltem leviter ſubridendo gaudens, inventus fuerit*, qua ratione, Jacobo in viſione ridentis apparuerit, quam nunquam ſuſcepturus erat, perſona. Equidem divinum noſtrum hæc filiorum ſuorum fata, & ſingularum ſortes tribuum, non ex nuda Spiritus revelatione pronunciaſſe, ſed ſpirituali viſione omnia contemplaſſe, atque etiam ipſum Chriſtum Dominum noſtrum, & patientem, & morientem, & reſurgentem, & triumphantem, revera conſpexiſſe arbitror. Quemadmodum igitur pallio cruentato paſſionis deſcribit ignominiam; ita oculorum vigentiſſima claritate, lacteoque dentium candore reſurrectionis depingit gloriam. Oculi enim caligantes, & deficientes ut mortis indicium, quæ & livore dentes corrumpere ſolet: ita nitida oculorum flagrantia, candenſque dentium pulchritudo, vitæ & felicitatis ſignaculum.

CAPUT

Caput IX.

Status populi Judaici in captivitate Babylonica. Illos, servos aut captivos proprie non fuisse, sed Colonos liberos: & autonomiam religionis retinuisse. Gentiles, victis religionem patriam non adimebant: illius rei causæ & exempla. Jazadocus Pontifex Judaicus etiam in Babylonide: In qua Judæi prædicationem verbi, & usum sacramentorum retinuerunt. Flumina immundis templi vicem. Tertullianus emendatur. Laterculus Pontificum Judæorum. Sigonii & Alstedii in illo error.

DE præclarissimi nostri vaticinii sensu ea, quæ & textui prophetico, & veritati historiæ convenientissima visa fuerunt, hactenus sparsim enarravimus. Illa, si juxta ordinem literæ conjungantur, talem præ se ferunt sententiam: Non auferetur τελειωταρχία semel cœpta a regno Juda, neque populus Judaicus habebit Principem, aut Pontificem, qui non sint indigenæ, & φύσει Judæi usque ad illa tempora, quibus jamjam in carnem venturus erit Messias. Ille mundo exhibitus, spirituale regnum in omnes orbis terrarum obtinebit populos, colligens, & sibi alligans, ex Judæis pariter & Gentibus obedientem Ecclesiam. Hanc proprii sanguinis profusione redimet ab æterna morte, qua moriendo victa, verus Deus, & verus homo vivus resurget a mortuis. Hic mysticus divinæ hujus Prophetiæ sensus, qui superioribus pro virili a nobis explicatus est capitibus. Restat quomodo facta dictis Propheticis suppetierint, omniaque in persona Salutificatoris nostri JESU CHRISTI adimpleta fuerint; ut demonstremus. Quod quidem circa illa, quæ ad passionem, & resurrectionem Messiæ pertinent, adeo in proclivi est, ut deductione peculiari minime opus habeat. Illa vero quæ ad ablationem τῆς τελειωταρχίας, Judaicæ, & translationem sceptri de Juda in Principem & Pontificem ἀλλοφύλους pertinent, gravissimis innodata sunt difficultatibus.

Has igitur ut e medio tollamus, duo nobis veluti extrema probanda veniunt. Demonstrandum enim est, populum Judaicum a primordiis regni concessi, usque ad illa tempora, quo Messias jam venturus erat, nullos expertum fuisse vel Principes, vel Pontifices, qui non ἀρχῆθεν Judæi fuerint. Deinde probandum est; illo, quo JESUS CHRISTUS

D. N. jam in carnem venturus erat, tempore τελειωταρχίᾳ sublata, regnum Juda, & Pontificatum Hierosolymitanum ab hominibus aligenigenis, ad quos successio minime pertinebat, occupata fuisse. Priori captivitas Babylonica, posteriori vero, contradicere videtur Josephus, qui & Herodem, quem nos primum Regem ἀλλόφυλον, & Ananelum, quem & ipsum peregrini sanguinis fuisse dicimus Pontificem, & Judæos; & hunc quidem ex sacerdotali genere fuisse, non uno testatur loco.

Etsi autem Captivitas Babylonica simpliciter huc non pertineat, cum Oraculum Jacobi non de cujusvis, sed de illius sceptri ablatione loquatur, quod tempore advenientis Messiæ regnum Juda habiturum erat: quia tamen, ut *Capite I.* diximus, vaticinium de ablatione sceptri, duplici modo intelligi, & etiam generaliter, ad regnum Juda applicari potest, ad institutum nostrum quodammodo pertinere existimavimus, uberiore deductione planum facere, Judæos etiam μετοικεσίας Babylonicæ temporibus Pontifices, & Magistratus non aligenigenas, sed sui semper observasse generis. Rem aggredimur difficillimam, imo τῶν παραδόξων παραδοξοτάτην. Quis enim non intelligit, captivitatem, & Rempub. ergastula & αὐτονομίαν in uno aliquo populo simul commorari non posse? Sed ἐῤῥίφθω κύβος. Τό γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, inquit Regina veritas, qua duce communem istam opinionem, quæ Judæos a Nebucadnezare captivos in ergastula abductos, & in operas damnatos rusticas hactenus docuit, falsissimam esse dicimus. Abduxit Babyloniam Judæos, sed non vendidit; patriam illius eripuit, sed non libertatem, bello captos detinuit, sed optimarum simul provinciarum colonos esse voluit.

Audi de hac re Berosum Babylonium *lib. III. rerum Chald. Nebuchodonosor*, inquit, (referente Josepho *lib. I. adv. Apion.*) *patris imperio in totum potitus, captivos adiit, iisque in Babylonia opportunas colonias assignavit.* Sic Gelenius. Sed Græca ἐμφατικώτερα: τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παραγενόμενος ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι, i. e. *in commodissimis locis Babyloniæ colonias assignavit.* De hac ipsa re, sic Flavius *lib. X. cap. II. Ceterum Rex, Babylonem reversus, Zedeciam in carcere usque ad mortem ejus detinuit, mortuum tamen Regia funeris pompa sepelivit: populo vero in Babylonia sedes attribuit.* Vides, Judæos exules, in opportunissimas regni Babylonici colonias deductos fuisse, quod etiam ex scripturis probari potest Propheticis. Ezechiel enim *cap. III. n.* 15. partem populi ad flumen Chebar meditullium Mesopotamiæ coluisse, inibique (quod infra probabi-

babimus) magnas divitias, ut olim προπάτωρ illorum, Jacobus *Gen. XXIX. n.* 2. & *cap. XXXI. n.* 18. adquisivisse asserit. Sancta certe lingua plerisque in locis Judæorum hanc in Babyloniam abductionem *Haggola*, i. e. *transmigrationem, in colonias deductionem*, appellat, ut *Jerem. c. I. n.* 3, *Ezech. III. n.* 11. & 15. & *cap. XXIII. n.* 1. & *cap. XL. n.* 1. *Ezech. VI. n.* 10. *Esr. I. n.* 4. & *cap. IV. n.* 1. alibique passim.

Hoc imitantur Hellenistæ & N. T. Scriptores sanctissimi, qui Judæorum hoc exilium, æque ut Josephus & Berosus, ἀποικίαν & μετοικεσίαν appellant. Baruch. *c. III. n.* 7. D. Matthæus *cap. I. n.* 17. D. Lucas *Act. VII. n.* 43. Quando igitur Sacra Scriptura captivitatis Babylonicæ mentionem facit, improprie, & κατά τι loquitur, respectu nimirum prioris libertatis, alioqui captivos & servos, a colonis immane differre, nec levi quidem historiarum aura afflatus ignorare potest. Illi enim sub hasta vendebantur, hi vero tanquam cives & patresfamilias populariter in provincias deducebantur, salva libertate salvisque plerumque cærimoniis, & legibus patriis. Hujus rei duas præcipue reperio causas: tum quia scilicet prudentes Ethnici, experientia magistra intelligerent, non esse hominis, hominum imperare conscientiis, nec satis fidam esse illorum fidem, qui ab avita relligionis fide deficere coguntur: tum quod τῆς πολυθείας præfascinati opinionibus omnibus Diis numen aliquod inesse, & propterea, ut Celsus ille apud Origenem *lib. V.* perinde esse putarent, *Jupiter vel Diespiter Romanorum, an Adonai, aut Sabaoth Ebræorum, an Amus Ægyptiorum, an Scytharum Papeus invocaretur.* Victis igitur, ut quietius imperarent, populis αὐτονομίαν sacram relinquebant, & ut est in edicto Claudii apud Josephum *lib. XX. cap. I.* Ἑκάστους κατὰ τὰ πάτρια θρησκεύειν, i. e. *omnibus secundum patria instituta religiosos esse* permittebant. Hac ratione Tiglath-Pelesarem, de quo etiam historia Sacra *lib. II Reg. cap. XVI.* Damascenos in superiorem Mediam, & in illorum locum quasdam Assyriorum gentes in agrum Damascenum populariter, i. e. populos populis permutando, traduxisse, notatur a Josepho *lib. IV. cap. XIII.* Sic Persas quoque, & Medos, deportatis Israelitis, in Samariam traductos Persica secum attulisse, & reservasse, Sacra testatur Scriptura *d. lib. II Reg. cap. XVII. n.* 25. & *seqq.* Antiochum quoque M. Phrygia, & Lybia res novas molientibus, duo millia familiarum Judaicarum cum omni supellectili traduxisse, & per opportunissima præsidiis loca disposuisse, illisque sic deductis libertatem propriis legibus vivendi, areasque ad ædificandum, nec non ad colendum agros

& vineas, dedisse, refert idem Josephus *l. XII. cap. III.* De Judæis vero per universum terrarum orbem infinitis coloniis deductis, idem vernaculus antiquitatis Judaicæ scriptor, hæc *lib. XIV. cap. XII.* ex Strabone, ut dicit, reliquit: *Non est facile invenire locum in habitabili orbe, qui nationem illam* (Judæorum) *non acceperit, & ab ea teneatur. Nam & Ægyptus, & Cyrene, & aliæ multæ regiones horum ritus admiserunt, aluntque Judæorum congregationes maximas, utentes legibus patriis.*

Peculiare itaque fuit quodammodo ἀπῳκισμένοις patrios servare ritus, & leges. Quid igitur? Deteriorisne conditionis in Babyloniam deducti Judæi? Imo melioris, præsertim quod αὐτονομίαν attinet sacram. Constat enim ex prophetica divini Danielis historia, ipsum JEHOVAM, Chaldaicos tyrannos, si quid contra cultum divinum in Judæos statuissent acerbius, vel miraculorum ostentis, vel pœnarum suppliciis, in ordinem, & ad Divini decreti redegisse limites. Divina enim providentia cautum erat Ecclesiæ pene funditus exstirpatæ inter deportatos conservari seminaria. Hinc Nebucadnezaris, & Darii severissima edicta, quibus cultus JEHOVÆ non tantum omnibus permissus populis, sed etiam atrocissima διχοτομίας pœna cautum erat, ne quis de DEO illo deorum loqueretur, aut sentiret improbe.

Plane hoc argumento nonnullos veterum, (in horum numero Hieronymus ad *cap. IV. Dan.* & Augustinus, cujus sententiam ex libris de *Provid.* Gratianus *cauf. XXIII. q. IV. cap. XXII.* in *decret.* retulit) Nebucadnezarem proselytum, imo salvum factum tradidisse, in *Fasc. Temp.* Wernerus Rolfinck, Monachus inter doctos sui sæculi facile princeps, annotat. His privilegiis muniti Judæi omnibus illis, quæ ad cultum Divinum pertinent, sola sacrificia, quæ obstante lege, *Deut. cap. XII. n.* 13. & *c. XVI. n.* 5. extra urbem, & templum accendere nefas, si excipias, utebantur liberrime, idque sub Pontifice sui generis, Jozadoco magni illius Josuæ, qui recidiva Hierosolyma cum Zorobabele condidit, patre, de quo sic Josephus *d. lib. X. cap. II.* *Rex Babylonem reversus populo sedes attribuit, Pontificemque vinculis eximit.* At cui bono, nisi ut sacris præesset? Unde & hic Jozadocus a Josepho album Pontificum recensente, inter Pontifices numeratur, sacrumque hunc honorem in filium Josuam ex lege Mosaica, eodem auctore, transmisit.

Fuit præterea Pontifex secundaneus Iddo scil. ille, quem in Casphia plurimos Sacerdotes, Levitas, & Næthinæos sub manu habuisse comme-

memorat Eſra *cap. VIII. n.* 5. Frequens autem ille populus Sacerdotum & Levitarum, quorſum, ſi nulla fuerunt ſacra, aut cærimoniæ? Retinuiſſe præterea deportatos illos Synagogas, & exercitia legem docendi publica, patet ex Ezechiele, qui & ipſe fuit Sacerdos, & ad populum conciones multas habuit, *Ezech. cap. IIX. n.* 14. *cap. XX.* in *princ.* & *cap. XXXIII. n.* 30. Talis Doctor fuit quoque Eſra, Joribus, Nathan, & reliqui, quorum fit mentio *Eſræ VII. n.* 11. & *c. VIII. n.* 16. Populus vero proſelytorum, qui ex Babyloniis relicto impio idolorum cultu, non tantum ad Judaiſmum, ſed, teſte Eſra *cap. VI. n.* 21. relicta patria cum Judæis in terram etiam tranſivit Judaicam, unde niſi ex prædicatione verbi? ut in ſimili cauſa graviſſime argumentatur Doctor Gentium, in illa ad *Rom. cap. X. n.* 15.

Porro non tantum prædicationem verbi, ſed etiam ſacramenta, Babylonicas retinuiſſe colonias, certum eſt. Nam circumciſos fuiſſe ex Babylonia reduces, illud probat, quod *juxta præſcriptum Moſis Paſcha celebraſſe in Hieroſolymis* dicuntur, *Eſr. cap. VI. n.* 17. & 21. At vero Paſcha nemo comedere poterat, niſi circumciſus, *Exod. XII. n.* 44. Circumciſi igitur fuerunt & reduces Judæi, & proſelyti. Aquiluſtria quoque obſervaſſe, (Nam & illa, quatenus promiſſione nitebantur gratiæ, & typus noſtri erant baptiſmatis, ſacramenta fuiſſe Veteris Teſtamenti, arbitramur) ἀπῳκισμένȣς illos, dubio caret, idque cauſæ fuiſſe exiſtimamus, quod ſolennes plerumque ad flumina indicerent conventus, qualis fuit Thel-Abbib ad Chebar, *Ezechiel III.* Sic Eſram cum ingentibus Judæorum copiis, multiſque Sacerdotibus, & Levitis Xerxis beneficio in Judæam rediturum, conventum ad Euphratem indixiſſe, ibique triduano jejunio peracto vota concepiſſe, pro felici itinere, Joſephus *lib. XI. cap. V.* & ante eum ipſe Eſra *cap. IIX. n.* 15. & 21. annotatum reliquit.

Solebant enim Judæi peregre abituri ſacrificia Deo offerre, *Gen. LXVI. n.* 1. Quia vero exules holocauſta, & hoſtias in terra peregrina ſacrificare non poterant, ideo ad flumina, quæ, ut docet Moſes *lib. IV. cap. V. n.* 50. etiam priſcis temporibus immundis, & quibuſcumque Eccleſiæ intereſſe non licebat, templi inſtar erant, conveniebant, ibique vota, & aquiluſtria ſolvebant publica. Hanc majorum ſuorum conſuetudinem etiam poſt ultimam διασποϱὰν in conſequentiam traxerunt Judæi. Unde Tertullianus falſo ut ſolet, illorum orationes *littorales* appellat, & *lib. de jejun. cap. XIV.* Judæos littora fluminum, templi inſtar habuiſſe teſtatur,

ſtatur, *Judaicum*, inquit, *jejunium ubique celebratur*, *cum omiſſis templis*, *per omne littus*, *quocunque in aperto*, *aliquando jam precem ad cœlum mittunt*. Vilis mihi ſemper, & ſpuria viſa hæc lectio. Quo enim illud: *aliquando jam*. Aut omnia me fallunt, aut ſcripſit Septimius noſter: *quocunque in aperto eliquatulam precem ad Cœlum mittunt*. Eliquatulas preces vocat Judæorum, tum propter aquiluſtria jejuniorum, tum propter pronunciationis hypocritis familiarem emollitam infractionem, imitatus Perſium, qui ſic *Sat. I.*

- - - plorabili ſiquid
Eliquat & tenero ſupplantat verba palato.

Atque ex his quidem apparere arbitror, in ipſa quoque tranſportatione Babylonica Judæos ſub Pontifice legitimo, Sacerdotibuſque ἀρχῆθεν Levitis, retinuiſſe cultum Divinum, & quæcunque ad conſtituendam veram DEI Eccleſiam neceſſaria ſunt Soluta porro captivitate, Pontificatus Judaicus non tantum luculentior factus fuit, ſed etiam firmior. A Joſua enim re, & nomine maximo illo Pontifice, primoque ἀνακτοτελειωτῇ, uſque ad Maccabæos quindecim populo præfuerunt Pontifices, omnes, ſi ultimum Alcimum tollas, ex ipſius ſtemmate oriundi, ut ex ſequente patet laterculo:

1. Joſua de quo multa apud Eſram & Zachariam.
2. Jojakim Filius. *Nehem. XII. n.* 10. Joſeph. *lib. XI. cap. V.*
3. Eliaſib. Jojak. filius. Nehem. *d. loc.* Joſeph. *d. lib. XI. c. V.*
4. Jojada ſive Judas Eliaſibi fil. Neh. & Joſeph. *d. loc.*
5. Jonathan. Judæ fil. Neh. & Joſeph. *d. locis.*
6. Jaddua ſive Jaddus Jonathæ fil. Neh. & Joſeph. *d. locis.*
7. Onias I. filius Jaddi, Joſeph. *d. lib. XI. in fine.*
8. Simon Juſtus Oniæ filius, *Syrac. c.* 50. *in princ.* Joſeph.
9. Eleaſar, frater Simonis. Joſeph. *d. loco.*
10. Manaſſes patruus Eleaſaris. Joſeph. *d. loco.*
11. Onias II. Simonis Juſti fil. Joſeph. *d. lib. XII. cap. III.*
12. Simon II. Oniæ II. filius Joſeph. *d. lib. XII. c. IV.*
13. Onias III. Simon. II. fil. Joſeph. *d. loco.*
14. Joſua qui & Jaſon, Frat. Oniæ. III. Joſeph. *lib. XII. cap. VI.*
15. Onias qui Menelaus Frat. Oniæ. III. Joſeph. *d. lib.*

Menelao demum ſucceſſit ab Antiocho Epiphane intruſus Alcimus, qui

qui non quidem ex Josuæ descendentibus: ex Aaronis tamen posteris, teste Josepho *lib. XII. c.* 15. & Auctore *lib. I Maccab. cap. VII. n.* 12. prognatus fuit. Alcimo porro sublato, unanimi populi consensu τελειωταρχία ad Maccabæos translata fuit, quos ex Aaronis familia fuisse oriundos, & continuata serie Pontificatum, usque ad Ananelum Pseudo-Pontificem, administrasse, supra *Cap. III.* probavimus, quæ hic repetere crambem esset apponere bis coctam.

Illud saltem prætereundum non est, Carolum Sigonium *lib. V. de Rep. Judæor. cap. II.* & Alstedium *cap. IIX. Chronol.* parum considerate fecisse, quod Oniæ III, præter Jasonem, & Menelaum, etiam Alcimum, & nescio quem Lysimachum adjungunt fratres. Lysimachus enim, cujus meminit Auctor *libri II Macc. cap. IV. n.* 29. ipsissimus ille Alcimus est, ut interius intuenti ex *cap. XV. ejusdem Lib.* non obscure apparet. Et alioquin Rabbinus ille esse nobis tanti non debet, ut contra Josephi, scriptoris gravissimi, testimonia illius admittamus nugas. Tradit autem Josephus *d. lib. XII. C. VI.* Simonem II. tres tantum habuisse filios, Oniam III. Jasonem, & Menelaum. Apage igitur fictitium illum Lysimachum, quem idem Josephus *lib. XX. cap. VIII.* denuo excludit, quando a soluta captivitate usque ad Maccabæos XV. tantum numerandos esse testatur Pontifices, quorum numerus laterculo nostro cum completus appareat, Lysimacho illo nullum in albo Pontificum locum relictum esse, manifestum est.

Caput X.

Judæos etiam tempore deportationis, aliqualem retinuiße Reipub. statum. Idque ex generali quasi consuetudine veterum, quæ docetur, & exemplis illustratur, qua sacris, qua profanis. Josephus emendatur, & explicatur. Zorobabel Æchmatotarcha deportatorum in Babylone. Synedrii qualis qualis forma penes principes paternarum familiarum. Deportatorum incredibiles divitiæ, & in remigrantes regia liberalitas. Esaiæ locus explicatur.

DUrante etiam exilio, Babylonicas Judæorum colonias αὐτονομίαν sacram, eamque sub Pontifice legitimo retinuisse, iis quæ hactenus a nobis dicta sunt, æquo judici nos probasse, confidimus; nunc de Politico causa agenda est statu, circa quem iterum ad generalem veluti ve-

terum Monarchiarum provocamus consuetudinem. Solebant enim victores victis, sive illos suæ patriæ relinquendos, sive in novas transportandos esse censerent colonias, concedere, ut sui generis immediatos retinerent Magistratus, quos ipsos plerumque ex devictorum Regum prosapia constituebant.

Hujus vigore consuetudinis, Pharao Necho Rex Ægypti, victis Judæis non Ægyptium aliquem, sed victi vinctique Joahasi fratrem, Regem constituit. *II Reg. XXIII. n.* 34. Sic Nebucad-Nezar expugnatis Hierosolymis in victi Regis Jojacimi locum, illius patruum Zedekiam, *II Reg. cap. XXIV. n.* 17. & cum hic quoque perjurus rebellasset, deleta urbe, & deportato populo reliquiis Judaicis Godoliam, Saphanis olim Regis JOSIÆ Cancellarii, *Jerem. XXXVI. n.* 10. nepotem, *d. lib. II Reg. c. XXV.* & *Jerem. LX. n.* 5.

Plurima & egregia hujus consuetudinis exempla de victore illo orbis Alexandro Magno consignavit in historia sua Arrianus, quorum pauca quædam ex *lib. III.* attingere sustinebimus. Docet autem ibi Arrianus: *Susianis victis Abulicem Persam; toti vero Persidi, & Mediæ Phrasaortam, Reomythri filium, & Oxyodatem, Persas præfectos fuiße*; ad Lybes, & Arabas vero eundem Alexandrum *Cleomenem Eunacratium cum mandatis misisse*, idem tradit historicus, *ut principes provinciarum liberos eße, suisque legibus vivere permitteret, modo tributa penderent.* Idem magnus ille Macedo Sidone expugnata, & Rege Stratone ejecto, in illius locum Abdolonymum quendam, nullam aliam ob causam, *quam quod longa quidem cognatione stirpi Regiæ connexus esset, licet tunc, ob inopiam hortum suburbanum exigua stirpe coleret*, ad Regium evexit fastigium, tradente Curtio *lib. IV. in princ.* & Justino *lib. XI. cap. X.*

Consuetudinem hanc Romanos quoque observasse dubio caret. Sic enim & apud illos, victo Armenio Artabazane Artaxiam filium substituisse M. Antonium, refert Josephus *lib. XV. cap. V.* quod ipsum etiam de Germanico testatur Tacitus *lib. II. annal. cap. LXIII.* Quin generalem hanc fuisse consuetudinem Romanorum, idem annotavit Flavius *lib. XIV. cap. XXVI.* οὐ γὰρ inquit ibi, de Herode, εἰς ἑαυτὸν ἀνέβη ταύτην (βασιλείαν) αἰτησόμενος. οὐ γὰρ ἐνόμιζεν αὐτῷ τοὺς Ῥωμαίους παρέξειν τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἔθος ἔχοντας αὐτὴν διδόναι. Ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς γυναικὸς ἀδελφῷ λαβεῖν ἀξιώσων Ἀλεξάνδρῳ υἱωνῷ τυγχάνοντι, πρὸς μὲν πατρὸς Ἀριστοβούλου, πρὸς δὲ μητρὸς Ὑρκανοῦ. Hæc ita vertit Gelenius: *Nunquam enim putabat Romanos hoc* (regnum) *sibi conceßuros, soliti hunc honorem ejus*

ejus nationis hominibus tribuere, & ideo conjugis suæ fratri id petiturus erat, Alexandro nepoti, ex patre Aristobuli, ex matre Hyrcani. Locus corruptus, & præterea parum dextre a Gelenio versus videtur. Verba enim illa: οὐ γὰρ ἐις ἑαυτὸν ἀνέβη ἀιτησόμενος, prorsus otiosa sunt, & nil nisi Græculi cujusdam glossatoris manum redolent, unde a Gelenio recte omittuntur. At manifestissimum mendum miror eundem non animadvertisse. Quid enim? an Alexander Mariamnes, uxoris Herodis frater? Imo pater fuit, ut & Aristobuli junioris, quem in piscina natantem parricidarum manu ab Herode interfectum supra *Cap. III.* diximus. Ipse vero Alexander, filius fuit senioris Aristobuli, fratris Hyrcani, ipsius vero Hyrcani Pontificis gener, ut *lib. XV. cap. II.* ἀρχαιολ: & *lib. II.* Ἀλ. *cap. XVII.* ipse indicat Josephus. Omnino igitur legendum est: ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς γυναικὸς ἀδελφῷ λαβεῖν ἀξιώσων Ἀριστοβούλῳ Ἀλεξάνδρου υἱῷ τυγχάνοντι, υἱωνῷ δὲ, πρὸς μὲν πατρὸς Ἀριστοβούλου, πρὸς δὲ μητρὸς ὑρκανοῦ.

Cæterum quod Gelenio, οἱ ἐκ τοῦ γένους, homines ejusdem nationis, in eo mentem Josephi minime assecutus est. Id enim indicat historicus; Herodem ideo desperasse de regno, quod sciret Romanorum esse consuetudinem, iis occupatas tradere provincias, qui essent de pristinorum Regum genere. Statuisse igitur uxoris suæ fratri, Aristobulo Regnum Judaicum a Romanis petere. Elliptica nempe est locutio, qua significatur, Romanis fuisse consuetudinem, debellata regna iis concedere, qui essent ἐκ τοῦ γένους, ex genere, sive prosapia victorum scil. Regum. Hanc præterea Romanorum consuetudinem, Antigonus quoque Maccabæus probat, & ad illam contra Herodem, apud eundem Josephum *d. lib. XIV. cap. XXVII.* provocat. Nam *Silonem, militesque Romanos* παρὰ δικαιοσύνην *Romanorum facere quæritur, qui Herodi regnum adstruant, homini privato & Idumæo,* i. e. *semi-Judæo, cum id more gentis debeatur successioni generis.*

Judæos porro Ægyptiacos, & Alexandrinos, Cyrenicosque & alios, semper sui generis Ethnarchas habuisse, suisque vixisse legibus, idem testatur Flavius *d. lib. XIV. cap. XII.* & *lib. XIX. cap. IV.* ubi de ea re edictum recitat Augusti Cæsaris. Quod cum igitur hoc veluti commune devictarum gentium fuerit solatium, ut etiam in peregrinas transportatæ terras, suis nihilominus viverent legibus, suisque generis parerent Toparchis, tanto profecto credibilius est, Babylonicis Judæorum coloniis idem jus concessum fuisse, quanto certius ex Divinis liquet Scripturis,

 non

non tantum Danielem totius Regni fuisse Pro-Regem, omniumque Toparcharum confirmationes in manu habuisse, sed etiam socios illius: Sadrach, Mesach & Abednego, ipsius consilio & instinctu a Nebucadnezare, Satrapas regni fuisse constitutos. His enim sic stantibus, an credibile est, divinum illum Danielem populi sui, imo Ecclesiæ DEI, omnem abjecisse curam, aut magnos illos tres viros, alias sibi poposcisse provincias, quam illas ipsas civium suorum colonias?

Sed quid conjecturarum opus adminiculis, cum de exulantium Judæorum Principibus præclara Scripturarum exstent testimonia. *Producta instrumenta*, inquit Esras *cap. I. n.* 8. *Cyrus Rex Persidis, per Mithridatem præfectum ærario numeravit Schesbatzari, Principi Judæorum.* Atqui Schesbatzar ille, ipsissimus Zorobabel, nepos Regis Jeconiæ est, quod verba edicti Cyri probant, apud Josephum *lib. XI. cap. I. Misi eo etiam præfectum ærarii mei, Mithridatem, & Zorobabelem Principem Judæorum.* Habuerunt itaque in Babyloniam deportati legitimum Principem, eumque Regii sanguinis, Zorobabelem.

Erant præterea Principes paternarum familiarum, qui & ipsi suum in Coloniis intactum habuerunt ordinem, id quod ex Esra, Nehemia, & Josepho, omnium vero optime ex Ezechiele, probari potest. Ad illum enim Senatores hujusmodi, consultandi caussa crebro confluxisse, ex *cap. VIII. cap. XIV.* & *cap. XX.* apertissime liquet.

Non prorsus igitur abs re est, quod, referente Clarissimo nostro Gerhardo. Rab. Moses & R. Salomon ad vaticinium nostrum reliquerunt, *DEUM* scilicet *populum suum in captivitate Babylonica per Sanhedrin gubernasse*: & quod in ipso Talmud. *lib. Sanhedrin cap. XI.* legitur: *sceptrum penes exules in Babylone remansisse.* Natum inde quoque est, αἰχμαλωτάρχων vocabulum, quasi dicas bello captorum, coloniarumve principes, quorum quanta apud suos fuerit auctoritas, proverbium docet Judæorum, quod Illustris Scaliger *n.* 2112. *ad Euseb.* in hæc verba adducit: αἰχμαλωτάρχης τῇ Βαβυλῶνι ἐξοχώτερος ἄρχοντος τῆς γῆς Ἰσραήλ, *Æchmatotarcha in Babylone excellentior est, quovis Principe in terra Israel.*

Porro Judæos in Babylonem deportatos, certam Reipublicæ formam, cum αὐτονομίᾳ quadam politica obtinuisse, inexhaustæ quoque illæ, & incredibiles arguere mihi videntur divitiæ, quibus, qua splendidissimarum possessionum latifundia, qua auri & argenti ingentia pondera, affluebant. Ad tantas enim opes, si non populariter, ut Domini, & patresfami-

familias in colonias deducti, ſed ut adſcriptitii ſervi; vel ſaltem extremiſſimæ plebis decermina, ſparſim hinc inde alieni magiſtratus, & vicinorum injuriis expoſiti fuiſſent, adſpirare nunquam potuiſſent. Ad delicias autem uſque ſuaviter habitaſſe ἀπῳκισμένες Judæos, illud indicio eſſe poteſt, quod jure poſtliminii impetrato, maxima pars Babylonicis maluit inhærere affluentiis, quam cum fratribus in Judæam reverti, & ibi recidiva ponere Hieroſolyma, de qua re ſic Joſephus *l. XI. cap. I.* *Multi maluerunt remanere apud Babylonem, non ſuſtinentes poſſeſſiones relinquere.* Et hoc eod. Cap. *Atque hunc in modum Sacerdotes, & pars quædam populi Judæorum ad habitanda Hieroſolyma ſunt deducti; reliqua vero multitudo domos quiſque ſuas rediit.*

Vides, partem tantum populi rediiſſe in Judæam, reliquam vero multitudinem reſediſſe in Babylonica. Qualis porro fuerit illa multitudo, proverbium Judæorum, quod ex Rab. Eleaſare, Paulus Staffelſteinius, Judæus converſus, ad *Pſalm. XXII.* adducit, explicare poterit, dicebant enim Judæi, *furfures in Judæam rediiſſe, ſiliginem manſiſſe in Babylonia:* quod prorſus coincidit cum illo, quod ex Scaligeri *animad. Euſeb.* modo produximus.

Auri denique, & argenti regias poſſediſſe gazas Judæos Babylonicos, ſumma illa liberalitas principum paternarum familiarum arguit. Eſræ, ſiquidem *cap. II. n. 69.* legitur, illos ad ſtructuram templi pro modo facultatum ſuarum voluntarium contribuiſſe ſtipendium, auri drachmas, ſemel & ſexagies mille: argenti vero pondo, ſeu minas, quinquies mille, id eſt, ſi ſiclos, & minas ſanctuarii ad noſtram redigas monetam, 122000 ducatorum, & 150000 Joachimicorum. En tibi Regiam liberalitatem. Quam alia quoque, minor quidem, ſed nec ſic quidem aſpernanda, tempore ſecundæ deductionis, ſub Dario factæ, ſecuta eſt. Refert enim Joſephus *lib. XI. cap. IV.* Judæos Babylonicos fratribus in Judæam tunc remeantibus, in impendia viarum centum minas auri, & quinquies mille argenti, i. e. 12000 ducatorum & 75000 Joachimicorum erogaſſe. I nunc, & cum Cornelio a Lapide (in *cap. III. Ezech.*) dic ἀπῳκισμένες illos in ergaſtula, & operas detruſos fuiſſe ruſticas.

Denique neceſſarium quodammodo mihi videtur fuiſſe, qualemqualem formam Reipublicæ ſupereſſe deportatis, tum propter Eccleſiam, quæ tunc temporis, in ſolis iſtis Regni Judæ ruderibus conſiſtebat, tum propter promiſſum reditum in terram Judaicam, tum propter ſanctum illud ſemen Meſſiam, ut divinus Eſaias *cap. VI. in fin.* indicat. Prommittit

enim ibi deportatis, fore ut etiam in derelictione ſtatum aliquem Reipub. retinerent. Ut enim quercus & lilia autumnali afflata frigore folia quidem abjiciunt, ſubſtantiam tamen formamque arboris retinent: ita populum quoque Judaicum in longinquas Regiones deductum, flores, & decus regiminis quidem amiſſurum, formam tamen qualis qualis ſervaturum regiminis, idque ſub Principibus de radice Juda. Atque hanc quidem Prophetiam adimpletam fuiſſe, ex ſuperius deductis, niſi forte quis φιλονεικῶς reclamare geſtiat, conſtare arbitror.

Soluta porro ἀποικία Babylonica, quomodo in Republ. Judæorum, ἀνακτοτελειωταρχία cœperit, & ad tempora usque Herodis Aſcalonitæ, ſine ulla interruptione ſucceſſionis Principum de tribu Levi perſeveraverit, ſupra *Cap. II.* & *III.* ex hiſtoria, qua Sacra, qua Profana deduximus, quæ hic repetere, niſi quidem acta agere, & liberali otio turpiter abuti velimus, neceſſe non eſt.

CAPUT XI.

Herodis Aſcalonitæ familia recenſetur, illumque ἀλλόφυλον fuiſſe demonſtratur. Euſebius emaculatur, illiusque ex Africano, ut & Epiphanii error detegitur. Ananelus, qui Herode regnante Pontificatum ſuſcepit, quis fuerit. Geleniana verſio Joſephi notatur. Mendumque ex Græcis codicibus detegitur. Alius Joſephi locus expenditur, & emendatur.

DE Ananelo, & qui illum Pontificem conſtituit, Herode Rege, jam agendum, & tempore illo, quo promiſſus Patribus Meſſias mulieris ſemen ſuſcepturus erat, inſtante, ἀνακτοτελειωταρχίαν Judæorum ſublatam, Regnumque ab Herode, hujus vero auſpiciis, Pontificatum ab Ananelo, hominibus non de *interpedes* Juda, ſed peregrinis, occupatum fuiſſe, demonſtrandum eſt.

Herodes igitur illo ἀρχῆθεν non Judæus ex Jacobo, ſed ex Eſavo Idumæus fuit, Patre Antipatro, matre vero Cypro Arabiſſa progenitus. Sic enim de illius origine Joſephus *lib.* XIV. *cap. II.* *Amicus quidam Hyrcani Idumæus nomine Antipater, vir pecunioſus, & natura ſtrenuus. Quamvis Nicolaus Damaſcenus hujus genus a primatibus Judæorum,* (vides jam inde a Chriſtiani ſæculi primordiis id egiſſe Satanam, ut vaticinii noſtri obſcuraret fidem,) *qui in Judæam venerunt e Babylone deducat,*

ducat. Sed hoc dicit in gratiam Herodis ejus filii (cui hic Nicolaus, ut idem teſtatur Joſephus *lib. XVII. cap. VII.* amicitia, & domeſtica conſuetudine erat conjunctiſſimus) *quem fortuna ad Judæorum regnum evexit. Hic Antipater primum vocabatur Antipas, eodem, quo pater ipſius nomine, quem ab Alexandro* (Maccabæo) *Rege, ejusque uxore conſtitutum ducem totius Idumææ ferunt amicitias Arabum, Gazæorum, Aſcalonitarumque coluiſſe, multisque eos ſibi conciliaſſe muneribus.* Et rurſus eod. lib. *cap. XII. Antipater plurimum apud Caſſium potuit, & maximam inter Idumæos auctoritatem habuit, apud quos duxit uxorem illuſtri inter Arabes natam loco, Cypron nomine, ex qua quatuor ei nati filii, Phaſaelus, Herodes, qui poſtea regnavit, Joſephus, & Pharoas, & filia Salome.* His gemina in *Canon. Chron.* conſignavit Euſebius Ἡρώδης Ἀντιπάτρου τοῦ Ἀσκαλωνίτου παῖς, καὶ μητέρος Κύπριδος Ἀραβίσσης, οὐδὲν αὐτῷ προσήκουσαν τὴν Ἰουδαίων βασιλείαν ὑπὸ Ῥωμαίων ἐγχειρέτεται, i. e. *Herodes Antipatri Aſcalonitæ filius, & matris Cypridos Arabiſſæ nihil ad ſe pertinens regnum Judæorum a Romanis accepit.* Idem Euſebius *lib. I. hiſt. Eccl. cap.* 7. ex Julio Africano cauſam quoque reddit, ob quam familia hæc Aſcalonitarum cognomine appellata fuerit. Τοῦ γοῦν σωτῆρος, inquit, οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς εἴτ' οὖν φαντιῶντες, εἴθ' ἁπλῶς ἐκδιδάσκοντες, πάντως δ' ἀληθεύοντες παρέδοσαν καὶ ταῦτα. Ὡς Ἰδουμαῖοι λῃσαὶ Ἀσκάλωνι πόλει τῆς παλαιστίνης ἐπελθόντες, ἐξ εἰδωλίου Ἀπόλλωνος, ὃ πρὸς τοῖς τείχεσιν ἵδρυτο Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς ἱεροδούλου παῖδα, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἱεροσύλοις αἰχμάλωτον ἀπῆγον. Τῷ δὲ λύτρα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ καταθέσθαι μὴ δύνασθαι τὸν ἱερέα, ὁ Ἀντίπατρος τῆς τῶν Ἰδουμαίων ἔθεσιν ἐντραφεὶς. ὕστερον ὑρκανῷ φιλιοῦται, τῷ τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ. Hæc Wolffgangus Muſculus in *cap.* IIX. rejecta, ita interpretatur: *Cognati vero Chriſti ſecundum carnem, ſive manifeſtandi, ſive ſimpliciter docendi gratia, omnino tamen quod verum eſt, docentes, etiam iſta tradiderunt, quomodo latrones Idumæi in Aſcalonem Palæſtinæ civitatem irruentes, e templo Apollinis, quod muris adjacebat, Antipatrum Herodis cujusdam templi illius miniſtri filium, una cum aliis ſpoliis captivum abduxerint. Cum vero Sacerdos filium redimere non poſset, Antipatrum Idumæorum moribus educatum, tandem in amicitiam Hyrcani ſummi Judæorum ſacerdotis perveniſse.* Africani hæc confirmat quoque Epiphanius *lib. I. Tom. I. hæreſ.* 20. ubi addit, *Herodem in Idumæa natum, cum Patre tamen tandem collatilia ſtirpe civium liberatum rediiſſe in Aſcalonem, indeque Aſcaloniten dictum.*

Sed vana hæc, imo fabulosa esse, illustris Scaliger, ad *d. loc. Canon. Eusebiani*, & qui illius vestigia sequitur ὁ θαυμάσιος Casaubonus *Exerc. I. contra Baron. c. III.* ostendit. Equidem ut in his talibus fieri assolet traditionibus, falsa veris permixta censeo. Nam Antipatrum Herodis cujusdam Apollinaris apud Ascalonitas fuisse æditumm, raptumque a latronibus Idumæis, quod a patre redimi non posset, Idumæum factum, falsa esse, multa sunt apud Josephum, quæ evincunt. Tradit enim ille, Herodis avum fuisse Antipam illum, quem Alexander Maccabæus bello subactæ Idumææ (procul dubio & generali illa consuetudine, de qua *Cap. præced.* multa diximus, quod scilicet Antipas ille victum Idumæorum Principem sanguine contingeret) Toparcham constituit.

Unde haud dubie colligitur, Herodis majores, viros fuisse clarissimos & summo loco natos. Ortum vero illos ex Ascalone urbe Philistæorum maritima, quæ populo Judaico, ut ex Sacris scitur Scripturis, & ipse Josephus quoque *lib. III.* ἀλ. *cap. I.* testatur, semper infesta, infausta quoque peperit, duxisse, Ascalonitarum agnominatio indicat: nec vero dissimile est, illos aliquando in ista urbe sacerdotium obtinuisse. Unde me conjecturæ meæ, qua jam olim in Eusebio ἀντὶ τοῦ Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς ἱεροδούλου παῖδα, legendum esse conjecturabam: Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς ἱεροθύτου παῖδα, nondum pœnitet. Sane ipse Eusebius Herodem hunc hoc ipso loco ἱερέα vocat, ut dubium non sit, odio Herodis veram scriptionem ab antiquissimis etiam temporibus immutatam fuisse.

Ceteroquin non ignoro, & illustrem Scaligerum, & incomparabilem Casaubonum Eusebio, ceterisque sanctis Patribus valde irasci, quod Herodem & proselytum & aligenigenam passim appellitent, veruntamen nec hoc ignoro, summos illos Viros injuria optimis irasci Doctoribus, quam disceptationem commodiori diei & loco, servamus. Sufficit nunc indicasse, id quod nec Scaliger, nec Casaubonus inficiantur, Herodem patre Idumæo, matre vero natum Arabissa. Cum enim jura sanguinis a natura dependeant, & propterea immutabilia sint, impossibile omnino est, ex Esavi progenie descendentem Idumæum, simul esse de *interpedes* Jacobi, vel Judæ, i. e. φύσει, ut D. Paulus ad *Philip. II. n.* 15. loquitur, Judæum.

Misso igitur Herode, Ananelum in partes vocabimus. De illo sic Josephus *lib. XV. cap. II.* *Quin & aliis artibus procurabat, quidquid putabat sibi ad conciliandum principatum conducibile, unde tamen domestica*

se-

ſeditionis nata occaſio. Cavens enim, ne quis illuſtrium crearetur Pontifex, accito Babylone non obſcuri generis ſacerdote Ananelo, huic ſummum ſacerdotium dedit. Sic vertit Gelenius, qui aut vitioſo uſus codice, aut ipſe deceptus in illo, quod Joſephus *cap. ſeq.* Ananelum hunc Pontificii fuiſſe generis aſſerit, textum corrupit. In Græcis enim codicibus ſic legitur: φυλαττόμενος γάριστινα τῶν ἐπ ἡμῶν ἀποδεικύειν ἱερέα τοῦ θεοῦ, μετα-πεμψάμενος ἐκ τῆς βαβυλῶνος ἱερέα τῶν ἀσημοτέρων Ἀνάνηλον ὀνόματι. τούτῳ ἀρχιερωσύνην δίδωσιν. i. e. *Cavens enim nequis illuſtrium crearetur ſacerdos DEI, accito ex Babylone obſcuri generis ſacerdote Ananelo nomine, huic dedit Pontificatum.* Sane etiam Rufinus a Gelenio additam negativam illam non agnoſcit. Vertit enim: *invitavit ex ignobiliſſimis ſacerdotem.* Conſentit præterea Johann. Sprengenius & Zacharias Menzerus, auctores verſionis Germanicæ, qui hunc locum ſic reddiderunt: Derhalben er von Babylon / einen Prieſter / mit Namen Ananelum, von geringer Ankunfft / erfordert. Genuinam denique hanc eſſe ſcripturam, ipſe Joſephus indicat, qui *lib. XX. cap. IIX.* ſic de hac ipſa re commentatur: τὴν δὲ βασιλείαν Ἡρώδης παρὰ Ῥωμαίων ἐγχειρισθεὶς οὐκέτι τοὺς ἐκ τοῦ Ἀσαμωναίου γένους κατίστησεν ἀρχιερεῖς, ἀλλά τισιν ἀσήμοις, καὶ μόνον ἐξ ἱερέων οὖσι. Hæc laudato Joſepho ſic ferme exprimit Euſebius *lib. I. hiſtor. Eccleſ. cap. 7.* vertente Muſculo: *Herodes accepto a Romanis regno, ſummos ſacerdotes non eos amplius conſtituit, qui eſſent ex antiquo ſacerdotum genere, ſed ſacerdotium ignobilibus, & obſcuris hominibus deputavit.*

Sed audiamus, quæ præterea Joſephus de hoc Ananelo *d. lib. XV. cap. III.* ὁ δὲ βασιλεὺς *inquit*, Ἡρώδης, εὐθὺς μὲν ἀφαιρεῖται τὴν ἀρχιερωσύνην Ἀνάνηλον, ὄντα μὲν, ὡς καὶ πρώτερον εἴπομεν, οὐκ ἐπιχώριον, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ Εὐφράτην ἀπῳκισμένων Ἰουδαίων. οὐ γὰρ ὀλίγαι μυριάδες τούτου τοῦ λαοῦ περὶ τὴν Βαβυλωνίαν ἀπῳκίσθησαν. ἔντευ ἦν Ἀνάνηλος, ἀρχιερατικοῦ γένους, καὶ πάλαι κατὰ συνήθειαν Ἡρώδῃ σπουδαζόμενος. i. e. Gelenio interprete: *Rex Herodes confeſtim pontificatum abrogat Ananelo, viro peregrini generis, utpote nato ex Judæis ultra Euphratem olim traductis ab Aſſyriis ut ante diximus. Multa enim millia hujus generis Babyloniam incolebant, unde & hic erat, a Pontificibus alioqui oriundus, & Herodi jampridem notus familiariter.* Quomodo ergo, inquit, Pontificatus, in hominem ἀλλόφυλον tranſlatus, ſi Ananelus, hic non tantum Judæus, ſed etiam ex Pontificum ſtemmate, vel ipſo Joſepho teſte, oriundus fuit?

Ad utrumque, sed κατὰ πρωθύστερον, respondebimus. Ananelum igitur vel de genere Judaicorum fuisse Pontificum, vel illud usquam scriptorum suorum prodidisse negamus, Flavium. In antiquissimis enim Josephi codicibus totam hanc, quam modo adduximus, περικοπὴν, olim non exstitisse inde manifeste colligitur, quod in Rufini versione de illa nec vola, quod dicitur, nec vestigium appareat. Sprengenius, & Mentzerus, qui codices Græcos diligenter consuluisse dicuntur, agnoscunt quidem paragraphum hunc, sed exclusis illis, quæ Ananelum de semine Pontificum fuisse tradunt, sic enim locum hunc exprimunt; Dann viel tausend aus dem Jüdischen Volcke in das Babylonische Land hinweg geführet worden sind / und ist auch dieser Ananelus von solchen Juden bürtig / und vorlängst des Herodis guter Bekanter gewesen; Non legerunt itaque verba illa ἀρχιερατικοῦ γένους.

Præterea contradictionis, quæ hic deprehenditur, implicatio, quid aliud quam vel νοθείας, vel corruptæ scriptionis, præ se fert indicium. Si verum est, quod Josephus reliquit, Ananelum fuisse ἐκ τῶν ἀσημοτέρων, i. e. obscurum terræ Babylonicæ filium, utique falsum erit, eundem fuisse ἐκ τοῦ ἀρχιερατικοῦ γένους, quod apud Judæos semper, præsertim vero illis temporibus, ἐπισημότατον, i. e. illustrissimum, Regiæque prorsus dignitatis erat. Deinde si verum est, quod Josephus hoc ipso paragrapho tradidisse dicitur, Ananelum fuisse οὐκ ἐπιχώριον, sed ex illis Judæis, qui ab Assyriis olim ultra Euphratem abducti fuerunt: utique falsum erit, illum fuisse ex genere Pontificum Judaicorum, qui ut sup. *Cap. VI.* ex Sacris demonstravimus, adeo non fuerunt consortes apostatici regni Israelitici, ut ne minima quidem Levitarum familia in illo manserit residua. Quod cum igitur, virum gravissimum, prudentissimumque Flavium Josephum tam manifestarias ἐναντιολογίας simul protulisse, citra calumniam asserere non possumus, fateamur necesse est, illam περικοπὴν vel notham, vel corruptam esse: Si prius amplectimur, ὁμόψηφον habere possumus Rufinum, & quoad verba controversa, auctores versionis Germanicæ: sin posterius, negativam excidisse dicendum erit, qua restituta, omnis sublata erit contradictio. Scribendum igitur: Ἔντευ ἦν Ἀνάνηλος, οὐκ ἀρχιερατικοῦ γένους, καὶ πάλαι κατὰ συνήθειαν Ἡρώδῃ ἐσπουδαζόμενος. Et vertendum: *Inde Ananelus erat non quidem ex Pontificio genere, quamvis* (ita hoc loco τὸ καὶ pro καίπερ reddendum est; quo sensu etiam apud alios idoneos occurrit Scriptores) *ob veterem consuetudinem Herodi esset in pretio.*

Vides

Vides igitur falsum esse, Ananelum fuisse ex sanguine Judaicorum prognatum Pontificum. At inquis, Judæus tamen fuit, & quidem sacerdos. Fateor: sed quia in regno Israelitico, unde Ananelum fuisse dicit Josephus, Sacerdotes non ex Levi erant, sed, ut *Cap. VI.* demonstravimus, ejectis Levitis, sacerdotia quibusvis indifferenter conferri moris erat, quis certo definierit, an hic Ananelus ex ἀρχῆθεν Judæis, an vero ex proselytis fuerit. Posterius certe affirmat Nicephorus, qui illum ἀλλοέθνη, & Cedrenus qui ἀλλόφυλον appellat. Et quid scio, an non hoc ipsum ex Josepho, quem suæ sententiæ auctorem laudat Cedrenus, evinci possit. Neque enim Ananelum simpliciter Ἱερέα ἀσημότερον sacerdotem obscurum, sed satis emphatice Ἱερέα τῶν ἀσημοτέρων nominat, certam nempe genus Sacerdotum indicans.

At quinam illi ἀσημότεροι? Illi ipsi, ut opinor, de quibus *Esr. cap. II. n.* 59. Dicitur quod excussis libris genealogicis non potuerint indicare familiam majorum suorum, nec semen eorum utrum ex Israelitis essent. Et hoc ipsum vox ἄσημος quoque indicare videtur, quæ sonat ignotum, qui nullo signo notatus, aut nobilis est. Plane cum oraculum Divinum illis temporibus, quibus venturus Messias, Pontificatum ad hominem, qui non de *interpedes* Juda, delatum iri prædicet, equidem non dubito Ananelum hunc cum Nicephoro & Cedreno ἀλλοέθνη & ἀλλόφυλον fuisse, asserere.

Sed tamen demus, Ananelum ἀρχῆθεν fuisse ex Judæis Israeliticis, neque sic tamen nobis quidquam obstabit, quin illum respectu nostri oraculi, quod de regno Juda tantum loquitur, ἀλλόφυλον fuisse dicamus. Quicunque enim non ex tribu aliqua de regnum Juda pertinente oriundus est, respectu illius proprie est & dicitur ἀλλόφυλος. Stat igitur fides oraculi nostri, quam nos tunc egregie exsolutam fuisse concludimus, cum Herodes ille patre Idumæus, matre Arabs, Regnum Judaicum Maccabæis vi doloque extorsit, illoque occupato, & Judæorum ἀνακτοτελειωταρχίᾳ sublata, Ananelum, ἀλλόφυλος ἀλλοφύλῳ Pontificatum tradidit.

CAPUT XII.

Quomodo gentes adhæserint Christo, ostenditur. Προσφώνημα *ad Judæos.*

CHRISTO Messia jamjam in carnem veniente Sceptrum, & Pontificatum ad homines peregrinos, juxta Oraculi nostri prædictionem,

 transla-

translata fuiſſe demonſtravimus: nunc de obedientia, & fide, quam eidem omnes orbis terrarum populos exhibituros canit Divinus noſter, pauca ſubnecto.

Conſpicua autem illa facta eſt, cum JESUS CHRISTUS Dominus noſter poſt glorioſum reſurrectionis triumphum ſuper omnes cœlos elevatus, & ad dexteram Patris collocatus, Spiritu Sancto in Apoſtolicam effuſo gentem, prædicationem Euangelii ſui, fulguris inſtar, in omnes totius mundi partes effudit. Quantilli enim temporis ſpatio, quanta regna, quantæ gentes, inermi prædicationis miniſterio, in fidei Chriſtianæ obedientiam pertractæ ſunt? Unica concione D. Petrus quot millibus converſionis prodromum immiſit timorem? quot millibus ad Sacramenta Novi Fœderis concurſantibus Characterem Domini baptiſmatis unda inſcripſit? Divinus vero ille Paulus quam paucis annis totam ferme Aſiam Chriſto ſubjecit? Certe non præter rem, quamvis calumniandi animo, clamant Judæi Theſſalonici & Epheſini, hunc Paulum, & ſocios illius, eſſe, qui totum orbem terrarum prædicatione ſua concutiant, *Actor. cap. XVII. n. 6.* & *cap. XIX. n. 26.* Nec Aſia contentus, Doctor & Ductor ille Gentium, Europam quoque invaſit, atque adeo non tantum in Theſſalonia, ſed etiam ipſa idolomaniæ æterna metropoli Roma, tantum Chriſtianæ fidei excitavit incendium, ut Spiritualibus illis flammis totus mundus colluſtratus fuerit, de quo invictiſſimo Euangelicæ prædicationis progreſſu, ipſe Deo gratias agit in divina illa ad *Romanos, cap. I. n.* 8. & ad *Theßal. cap. I. n.* 8.

Et ne in propria cauſa teſtimonium ipſum ſibi dicere calumnia cauſetur, audiamus etiam Juſtinum Martyrem, ὐδὲν, inquit ille in *Tryph.* ὅλως ἐςὶ τὸ γένος ἀνθρώπων, ἔιτε βαρβάρων, ἔιτε ἑλλήνων, ἔιτε ἁπλῶς ᾧτινι ὖν ὀνόματι προσαγορευομένων, ἢ Ἀμαξοβίων, ἢ ἀοίκων καλȣμένων, ἢ ἐν σκηνᾶις κτηνοτρόφων οἰκȣ́ντων, ἐν ἄις μὴ διὰ τȣ̃ ὀνόματος τȣ̃ ςαυρωθέντος Ἰησȣ̃ ἐυχαὶ, καὶ ἐυχαριςίαι τῷ πατρὶ, καὶ ποιητῇ τῶν ὅλων γίνωνται. i. e. *Nullum eſt genus hominum ſive barbarorum*, (Sic Græci reliquas omnes vocabant gentes. Vid. Scaligerum ad *Feſt.* & Taubmannum ad *Scen.* 1. *Act. II. Menæch. Plaut.* & noviſſime Gerhardum ad *n.* 14. *cap. I. Epiſtol. ad Roman.* quod poſtumum opus magni illius viri optimo filio D. Johan. Erneſto Gerh. Chriſti debet Eccleſia) *ſive Græcorum, ſive ſimpliciter nomine quovis nominatorum, ſive Hamaxobiorum, ſive eorum qui domos non habent, ſive ſcenicolarum paſtorum, in quibus non per nomen JESU crucifixi, preces, & gratiarum actiones Patri, & effectori omnium concipiantur.* *Ar-*

Arrige tu jam aures, Verpe, recutitaque sabbata pallens, Judæe, erige frontem, si quam habes, & nega illum, quem nos verum DEUM, verum HOMINEM, quotidianis devote adorationibus colimus, illo tempore natum esse, quo Idumæus Herodes non tantum regnum vestri sanguinis Principibus, sed & Pontificatum extorsit: & ne plures eodem tempore infantes natos fuisse ad calumniam trahas, dic nobis, quis ex omnibus illis tantam sibi obedientiæ gloriam prædicatione Euangelii per omnes universi Orbis terrarum populos conciliaverit; monstra illum, qui nova sibi Ecclesia constituta Synagogam vestram abrogaverit, gentium idola destruxerit; nomina, qui mortem moriendo vincens propria virtute, a mortuis resurrexit; exhibe pacificatorem illum, qui, quod vobis olim peculiare erat, ut soli ex omnibus mundi gentibus DEI essetis populus, toti mundo communicaverit, exhibe, inquam, aut si non potes nobiscum JESUM CHRISTUM, Filium DEI ab æterno, Filium Virginis a constituto tempore, in quo omnia, quæ de Schiloh προπάτωρ tuus divinus Jacobus prædixit, adimpleta vides, verum agnosce Messiam.

Surge de veterno impietatis tuæ, ut JESUS te illuminet; ac typicas abjice indicatrices Messiæ cærimonias, ut ipse te in Novi Testamenti sui recipiat fœdera; agnosce errorem, deprecare blasphemias, posce seria pœnitentia veniam, & eandem senties CHRISTI misericordiam, quam Abraham impetravit; Isaac adoravit; Jacob prædicavit. Patet adhuc janua vitæ, clamat adhuc JESUS noster: convertimini, convertimini, ad quid moriemini domus Israel. Noli igitur cum majoribus tuis tempus visitationis gratiæ negligere! Noli contra stimulum calcitrare, sed convertere, ut vivas, id quod tibi calentis animi precamur affectu.

DE CAUSIS AMISSARUM

QUARUNDAM

LATINÆ LINGUÆ RADICUM,

Uti & multarum Vocum derivatarum.

CHRISTIANI DAUMI

DE LATINÆ LINGUÆ

ANALOGIA & USU

Commentationum

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΟΝ.

מן אלה אלמבתרא
ואליה אלמנתהי׃

L E C T O R I,

LATINÆ LINGUÆ STUDIOSIUS, ac ardentius dedito,

Salutem a CHRISTO Servatore, Liberatoreque decumanam.

PRovinciam, in Dictatura rei literariæ Scholastica, quam DEI nutu, & indultu nactus primam, quum & Mihi pro virili, & ἐκ καθήκε sive officio, ut Cicero loquitur, ornare tum statim animus esset, in id operam dedi, ut cupide discentibus meis ad Latinæ Linguæ puritatem, atque elegantiam, juxta Artes Dicendi, sive Logicas; viam non per ambages deviam, & aviam sed perviam eundam, monstrarem.

Licet autem a majoribus nostris, retro fere cunctis seculis fundamenta, in & ad illam Latinam feliciter jacta: tamen ob nimium ejusdem latentis difficultatis, qua & invictam Herculis sagacitatem quam diutissime possit remorari, intricatum laborem; multa intacta, & quasi Spicilegium copiosum, aliis relicta sunt. Quod & ante nos viderunt plurimi. Sic enim Augustinus Saturnius (qui vir tota mente, totoque animo, dum vixit, in hanc unicam curam institit, ut repurgaret ab erroribus &c. ut scribit Nicod. Frischlinus in Præfat: ad Strigilim) Ecquis, *inquit*, ecquis relictis a tergo Prisciani, relictis Laurentii bonis inventis in anteriora nitens, novi aliquid e tenebris eruit, cum prope innumera sint, quæ servata optimis Auctoribus, ignorata superioribus Grammaticis, proh pudor, mortua, sepultaque jacent. *Idem Saturnius* lib. 6. c. 11. In quo, *inquit*, simul etiam apparet nostratium Grammaticorum socordia: qui, dum Prisciani sapientiam, Laurentii acumen attoniti suscipiunt, nihil præterea quærendum putant: perinde quasi aut huic arti colophonem ipsi imposuerint: aut ignorari necesse sit, quidquid illi non tradiderint.

Unde a tot Philologis, & Criticis hodienum doctissimis, in longe hinc dissitis regionibus imprimis, ad Barbariem profligandam, Latinamque Linguam ampliandam, multa insuper protracta, continuata, ac firmata sunt, ut clarere, vigere, florere indies mascule inceperit: sed disperse, & hinc inde diffuse in tot suis libris, & voluminibus, ut e sexcentis

centis vix unus, & alter docentium, ne dicam discentium singulos, & universos sibi eorundem libros comparare, inspicere, & lingua usurpare possit.

Atqui tamen quia illa erudite, sapienterque tradita, eßent dignissima non cedro, ut sunt: sed & ut juventus literis dicata cognosceret, sciret, teneret: ne tam varii libelli ob ingeniorum discrepantes sententias in Latinis addiscendis sese ubivis locorum ingererent, obtruderentque.

Ipsemet (praeuntibus aliis suo modo, ac modulo Discendi, ac Docendi Methodos undiquaque convasantibus) prævio Varrone in Libris suis de Lat. Ling. & aliis Lexico-graphis non contemnendis METHODUM Ling. Lat. addiscendæ ex Naturæ principiis; *ex* intima Analogia; *ex* Usu præpollente *in concinniorem formam deducere fui excitus. Sed in privatum commodum tantum: quando propter multorum librorum inopiam, & defectum, aliaque* ἐμποδίσματα *mentis cogitata, METHODIQUE meæ incepta, atque proposita; non, ut vellem, & deberem ad illam parvam Cynosuram, quam sub axe: sed ad Helicen dirigere, & disponere cogebar.*

Perspecto autem conatus istius mei perquam felici progressu; & quia is qui viderat, favebat, processumque ex literatissimis non unus volebat,

GYMNASII

Partem primam de VERBIS, ut potiorem, ad Latinam Linguam facile, ac feliciter addiscendam, Anno M DC XXII. in lucem prodire annui, & æquissimo Lectori æquissime dijudicandam posui: maxime ut Eruditorum, Litteratissimorumque censuram, sententiam, ac judicium exploratum cognoscerem, num nam

MODUS, METHODUS, ac VIA
ejuscemodi
sit Regia, Plana, Legitima?
vel
tanquam Mercurialis statua viam
præmonstrans
citra omnem euntis aberrationem
ad
LINGUAM LATINAM
docendam, atque discendam.
Et an sit
Con-vel uni-forme, consonum, ac constans
FUNDAMENTUM
Illius?

Aut

Aut si nuncubi errarim, errorum, atque opinionum admonitus, conformentur vitiosa, & corrupta emendentur.

Verum enim vero temporis interea nulli nisi Zoili, Theones venenati, discipuli Calpurniani, (Hieronym. in Apol. 3. c. 18. Apulej. in Apolog.) *apparuerunt; & Laverna non furum: sed detrectatorum ad nos traducta plurima, quibus impune (ut eorum fert opinio) cornicari lubitum; & tanquam ex veteri convitia de plaustro spargere, famamque alienam ereptum ire, & si illos penes rerum summa, vel famem, ventosa sua lingua* (Maronis verba) *addant. Quum tamen, DEO aliter disponente, Glauciæ similes isti: a quo C. Marius splendidior, quum eum (Glaucia) iratus vituperabat, quam qui eundem laudabat, factus.* Cicero in l. de resp. Aruspicum, & l. 3. Orator. 3.

Posthabito igitur illo labore, Provincia Latii a me deserta; dataque opportunitate ἐυκαιρίαν *observitans, Orientalem ingressus, ejusdem Linguarum quid operæ ob alias etiam rationes impendi; non quidem pœnitendæ, uti Specimina progressionis, itidem* Docendi, ac Discendi, *pro talentulo a DEO concesso, ad oculum ostendunt, quæ partim in palam meis impensis, cum rei familiaris dispendio propalavi: partim condita servare propter Musarum famem adigor.*

Nihilominus Fato divinitus quasi monitus, & illo Joh. Chrysostomi (Homil. 24. Antiochen.) *Fulgeas vita, nec Calumniantium geras curam. Non est enim virtutem curantis, non habere multos inimicos. Proinde rei literariæ ut meis qualibus qualibus inservirem, ante quinquennium, puta Anno M DC XXXVI. ubi nos quietis, & pacis melior aura, post Martis, & Mortis truculentiam desævitam, adspirabat, de edundis iterum cogitans, nempe PRÆCOGNITIS: REGULIS, sive METHODO: & LEXICO.*

PRÆCOGNITA

in prægustum e septis, itidemque sumptibus meis dispendiosis exire passus sum.

In quibus ea quæ scitu pranecessaria ad Latinam Linguam, quoad cognitionem confusam, &c. ut liquet.

Quæ, REGULAS, METHODUM, (in qua Docentibus, & Discentibus consultum itur, ut spontis suæ Latina tractare, non adminiculante alio, possint) cum

GYMNASIO

excepissent.

Dum tandem LEXICON insequatur, quo

LATINÆ LINGUÆ

 PRI-

PRIMA & VERA THEMATA
LATINA
cum ſuis omnibus inde ortis,
ex
Ipſis Latinæ Linguæ Auctoribus, multorumque Criticorum, & Philologorum præſtantium obſervationibus ſecundum
ANALOGIAM
veram, & facilem, cujus fundamentum
eſt
HARMONIA
Linguæ primævæ,
exhibeantur.

Cui & Barbara, & minus Latina inſperſa; aliaque Critico labore, & ſtudiis non indigna, aut inferiora.

Quia vero nec dum voto reſpondebat meo eventus, atque ſubtimidus de plurimis adhuc ambiguus hærebam; quum meos unius humeros ad omnium lectionem (propter alia expediunda) & labefacta fulciendo non viderem, nec eſſet, qui intelligendo rem mecum aggreſſurus ſubadjuvas manus afferret, denuo labores iſtos manibus ſemovi. Præſertim remoras non unas interim moroſas ſuſtinens a Martis furiis, & turbis, aliquot annos turbulentis; ubi apud nos locus ἄμουσος, & quies, ac malacia nulla ſtudiis dabatur condigna, nec occaſio;

Donec tandem Spiritus Sancti impetu,

— non etenim ſine Numine JOVÆ
Auguror hoc factum,

incitatus, atque cognoſcendi ſtudio illectus,
Litteratiſſimus Dn.
CHRISTIANUS DAUMIUS

antidhac in publica Informatione Diſcipulus ingenuus, & ſolers Præcognita, & Gymnaſium iterum, atque iterum ſubtiliter omnia limans tractando, & retractando, mecum de pluribus conferendo, plura non uno colloquio moveret: in plura conſulendo ſtudioſe inquireret, multa ex veris fundamentis recte ſentiendo aliter fieri vellet. Hic enim D. Auguſtini c. 1. l. 1. de Trinit. *dictum, optime locum habere puto, quando ait: Utile eſt iisdem de rebus plures a pluribus diverſo ſtilo fieri libros, ut lumen unius videatur alterius tenebris.*

Ejuſdem igitur cura, tanquam adminiculante manu, & admirando,

ac

ac incomparabili ſtudio mirifice delectatus ſum, quo ipſum bonarum artium, totiuſque Antiquitatis pernoſcendæ flagrare videbam. Nam quod Claſſicorum Auctorum, lectioniſque eorum impenſe ſtudioſus, mihi cognitum. Nec ſane etiam injucundum mihi fuit conſpicere, illius Animadverſiones aliquoties ex placida συζητήσει *reconcinnatas: aut Explicationes tum Methodi, tum Gymnaſii, quas abhinc duobus ferme annis adfectavit, tentavit, confecit, proficue ſatis. Quaſque ob ſingularem doctrinam, doctrinæ fundamentum, atque* εὔλογον *ingenium tanti feci, quanti lectores deinceps lectione videbunt, & imprimis facile intelligere poterunt.*

Multum quocirca illi quia debeo pro tam ingenuo labore, pro vigilantia, proque enodatione; non potui non approbare illa, & applaudere mihi, Mea Inventa *non planitus ludibrio læſum iri: ſed eſſe qui varia doctrina, diligentia laborioſa, judicio ſolertiore, & ingenio excultiore, memoriaque fideli valentes, limam exactiorem illis inventis adhibeant.*

Quin perſuaſum habeo, multa etiamnum ad uberiorem ex aſſidua Auctorum lectione quorumcunque afferri poſſe. Quippe qui facile inventis addi ſciam. Ut & Auſonius ad Symmachum ſcribit: Alius alio plura invenire poteſt, nemo omnia.

Quum ergo a nonnullis noſtra hæc nec ratione, & intelligentia capientibus; neque cogitatione comprehendentibus inſubide, atque inſipide pronunciatum, imo inique quaſi eſſent ab Evandri matre, & Aboriginibus iſtis ultimis (Utinam autem eſſent! in, & ab his enim Latinitas vera; a ſequioribus, quas hodie volunt, Barbaries; ut ſuo loco videbitur) ſine Origine repetita.

Id quod inde contingit, dum corticem, nuclei intus latentis expertes, tantum limis adſpiciunt. Quum tamen antiqua verba quædam neceſſario adducenda, ut alibi demonſtrabitur. Proinde

cape-ſis,
Hanc DIATRIBEN
noſtri C. DAUMII, eruditionis non
protritæ Adoleſcentis, tanquam
Πρόγευμα
Commentationis,
ubi non reperies ullos τῶν νοημάτων ὄγκους, *& tumores vanos, aut argutiolas ineptas,* de
Latina Lingua:

certas ob causas (domi notas, propediem
tamen revelandas) quod damus;
in quo
non quidem indicatur, quur sciendæ
ISTÆ RADICES
& cui bono positæ: sed duntaxat quur
Abolitæ; Desitæ; nec in Usu:
&
Usum aliquatenus tamen inde perspice,
& prospice
L E C T O R
his
intente!

Spebus autem & interim nostri CHRISTIANI DAUMII, literate docti, surgentibus faveas! & a Me si studia nostra de Republ. Literaria non displicent, etiam

G Y M N A S I U M

ordinatius, & cohibilius (in quo ἐν παρόδῳ καὶ κατόπτρῳ universa LATINA LINGUA, ad oculum: cui assonat LEXICON nostrum, proponetur) exspectes brevi!

Eoque ad DEI gloriam, & studiorum tuorum incrementum utere, ac fruere quam suavissime, felicissimeque!

Exopto tandem, ut DEUS clementissimus ob sui verbi propagationem, isthæc studia humaniora non obfuscari, obliterarive concedat! quin & subinsequenti tempore ingeniosos excitet! qui Ea in sui Nominis gloriam, conservent, defendant, propagent.

Quod duit ille qui omnibus mentem dat sanam; ex corde voveo! Vale! & Nobis fave!

M. JOHANNES ZECHENDORFF.
Scholæ Cygneæ R.

Erasmus, lib. I. de Copia Verb. & Rerum cap. XI.

Primum ex omni Scriptorum genere Verba quam optima seligenda: Deinde qualiacunque erunt, tamen in congeriem addentur: neque vox ulla rejicienda quæ modo apud Scriptorem non omnino pessimum reperiatur. Nullum enim Verbum est, quod non alicubi sit optimum. Proinde quantumvis erit humile, inusitatum, Poeticum, priscum, novum, obsoletum, durum, barbarum ac peregrinum, tamen in suo veluti grege nidoque reponatur, ut si quando venerit usus, tum accersatur.

DE

DE CAUSIS
AMISSARUM
LATINÆ LINGUÆ
RADICUM.

QUod VERBA potius RADICES in Latina Lingua ſint habenda, quam Nomina, multi ſunt, qui negant, duces ſecuti veteres Grammaticos, quorum vexillifer Priſcianus eam ſententiam tulit, *libro* IX. *col.* 858. *Edit. Putſchianæ.* Movit eos potiſſimum ad opinionem hanc amplectendam, quod, vero Originandi modo nondum a quoquam rite tradito, veritatem perſpicere minime potuerint, Radicumque verarum magna pars in vulgatis Lexicis deſideretur, aut nec omnino in ullis aliis libris, qui hodie exſtant, nedum Claſſicis Scriptoribus, inveniunda ſit. Nam quæ in Eccleſiaſticis quibuſdam & ſequioris ævi Scriptoribus reperiuntur, tantam apud tales fidem nullæ inveniunt, ut notæ cenſeantur probæ. Neque etiam attenduntur ab iis hominibus aliæ rationes, & tam firma, & pæne Achillæa argumenta, ut refelli nequaquam poſſint; quæ ipſis longe aliud, etſi nolentibus, clariſſime demonſtrant. Quorum copiam, cum alibi proferatur, hic minime recoquendam duco.

Sunt autem amiſſæ, vel inuſitatæ illæ Radices (*Primitiva* alias vocant) aut VERE tales, aut OPINIONE duntaxat. VERE tales, aut olim florente Latina Lingua, aut ea jam cadente, aut noſtro ævo inuſitatæ. OLIM FLORENTE ea, vel PLANE amiſſæ ſunt, ut præter inde deducta illis nihil

 hil

hil amplius ſuperfuerit, quales ſunt: *Apere*, *Crere*, *Fere*, *Frutere*, *Hire*, *Germare*, *Honere*, *Odere*, *Lere*, *Opere*, *Sere*, *Vere*, *&c.* quarum non ita magnus eſt numerus: vel *ex parte*, ſuperſtitibus, puta, tantum quibuſdam Perſonis aut Temporibus &c. ut *Ori*, ubi, *Oritur* ſupereſt in uſu; *Poti* ubi *Potitur*, apud Virgil. 3. *Æn.* Manil. *l.* 1. Nam τὸ *Potitur* a *Potire* eſt. Ab *Oriri* non adeſt *Oritur*. Sic *Alare*, unde *Alatus*: *Ferrare*, unde *Ferratus*: *Gnare*, unde *Gnatus* vel *Natus* & *Pragnare*; *Nancire*, unde *Nanctus* vel *Nactus*; *Laurare*, unde *Lauratus*, apud Optatum Afrum; *Fuere*, unde Perfectum *Fui*; *Tulere*, unde Perf. *Tuli*; *Odire*, unde *Odi*: &c. Harum in ſermone ſtyloque uſu nobis ipſis & aliis interdicimus. Retinemus autem in vera Vocum Originatione explicatim neceſſario tradenda, quemadmodum & in Græca, Hebræa, & ceteris Linguis uſu venit, ut ſtatuantur Radices, vel Themata, nuſpiam tamen in lectione Auctorum obvia, aut ſcriptione uſurpanda.

CADENTE JAM LATINA LINGUA ſunt inuſitatæ, quæ in ejus ævi Scriptoribus vix ac ne vix quidem uſurpatæ reperiuntur, ut *Ægrere*, pro quo admiſerunt *Ægreſcere*; *Genere*, pro quo *Gignere* adamarunt. Sic *Purare* &c. Non autem aſpernati ſunt optimi Scriptores. Nam *Ægrere* uſurpavit Lucretius, & Virgilius; *Genere*, Cato, Varro, Lucretius, Cenſorinus &c; *Purare*, Varro & Julius Cæſar.

Noſtro ævo quæ inuſitatæ, ſunt PROBÆ partim, partim DUBIÆ RADICES. De Barbaris jam non loquar, quibus nihil cum Latio eſt. Videmus neminem uſurpare *Scarifare*, *Follere*, *Fabrire*, *Anere*, &c. quæ tamen olim in uſu fuiſſe, Auctoritas ſuperſtes probat.

DUBIÆ ſunt, *Aſinare*, quod Luitprandus in Legatione habet, & barbarie vigente Jacobus Magdalius Gaudenſis in Memoriali Biblico: *Ramare*, quo, ſeculo ſuo Doctor Univerſalis nominatus Alanus Inſulenſis in Parabolis uſus eſt, & tales aliæ, quæ apud non puros Scriptores habentur, ubi incertum eſt, utrum ipſi in antiquorum libris jam amiſſis legerint eas, an noviter finxerint. His accenſeantur illæ, quæ in Latinæ Linguæ Idiotiſmis hodie ſuperſunt, ut: *Montare*, *Fullare*, *Remare* *&c.*

Quæ OPINIONE tales, ſunt vel VETERUM, vel NOSTRA OPINIONE. VETERUM, quando ipſi olim Grammatici ignorarunt τὸ *Tunicare*, quod Varro habet; *Galeare*, quod Hirtius & Cinna habent, nec τὸ *Senere*, quo Catullus, doctiſſimi nomen meritus Scriptor, uſus, agnoſcere voluerunt.

No-

NOSTRA, cum vulgi, tum Doctiſſimorum & Maximorum Virorum. VULGI, quando *Viare*, *Senere*, *Gregare*, *Titubare*, *Serare*, *Longare*, *Verare*, *Comare*, *Baubari*, *&c.* uti reformidat, a quibus tamen Magna noſtri Seculi Lumina non abhorrent: vel & doctorum, qui etiam ab iis ſe abſtinent, quas laudant tamen, aut explicant, illuſtrantque, & quarum auctoritatem apud bonos Scriptores non ignorant, uti ſunt: *Membrare*, *Pennare*, *Pulverare*, *Ravire*, *Varare*, *Pilare*, *Lanare*, *Velire*, *Amarare*, *Purare*, *Anere*, *Fruſtare*, *Nihilare*, *Larvare*, *Uvere*, *Oculare*, *Calvare*. &c.

De his, ſi Commentationem meam inſtituerem, rationesque illas, ob quas putarim haſce obſolefactas, Lexicis non inditas, aut in nullis libris amplius inveniendas, hiſce chartis commendarem, non uſque adeo inepte me facturum putavi. Benevolus & talium Curioſus Lector perpendat eas velim, & ſicubi ſcopum non tetigerim, aut humanitatis lege peccaverim, lubens ignoſcat. Ætas & Lectio, ſi Deus volet, ſupplebit, quod audaciæ modo juvenili denegatum. Patet certe omnibus Veritas, nondum eſt occupata: multum ex illa etiam futuris relictum eſt, dixit olim præclarus Sapientiæ Magiſter *Epiſtola* 33.

CAPUT I.

Pleniorum Dictionum Studium.

QUi eo tempore, quo cum ſtante & maxime florente Republica, etiam Latinæ Linguæ flos cumprimis nitebat, doctrinam ſuam per libros ad poſteros propagare nitebantur; plurimum ſuavitati, comptui & elegantiæ Dictionis ſtudebant, omneque ſuum ſtudium & operam collocabant in Eloquentia ſibi comparanda, ad quam ii Produce & Anteſignano Cicerone impenſe incitati ferebantur. Ergo tum imitatione ſui Ducis, tum ipſius rei natura adducti, ut Orationi ſuæ majeſtatem & gratiam, undecunque poſſent, acquirerent, non quamvis Vocem admiſerunt: Sed quæ nimis curta, aureſque facile tranſiens habebatur, vitabatur ut plurimum, alia in illius locum ſurrogata.

Hinc eſt, quod multæ genuinæ Radices, quæ pauciſſimis conſtant Litteris Syllabiſque, ſprete obſoleverint. Sic *Fere* antiquatum eſt, pro quo Frequentativum (quod vulgo dicunt) *Fetare* in uſu manſit. Sic *Lere*, pro quo *Letare* dixerunt, inde autem *Delere*, *Elere*. Sic *Fire*; pro

pro quo *Suffire*; *Poti*, pro quo *Potiri*; *Ori* pro quo *Oriri* dixerunt. Hinc apud Lucretium *lib.* 2. *v.* 989.

Denique cœlesti sumus omnes semine oriundi.

Legendum ajo: *orundi.* Nihil enim peregrino pedi hic negotii. Sed de hoc alibi. Sic *Lare*, pro quo *Ferre*, unde remansit Supinum *latum*, hujus autem *fertum*, obsolevit, a quo tamen in usu superstant, *Fertum*, Subst. *Fertilis*, *Ferculum*, *Offertorium.* Sic *Plare*, cujus vice *Plicare* placuit. Ita & *Plere*, unde *Pletare* in Compositis, ut: *Locupletare*, *Repletare.* Quod verbum restituendum Drepanio Poetæ, in cujus Hymno ad Michaelem Archangelum a Fabricio primum edito, & a Zehnero *pag.* 511. *Meditat. Patrum* repetito, legitur, *v.* 35.

Quam tantus numerus hominumque gregumque repletam,
Nullius ut muri cingier orbe queat.

Nullo cum sensu. Lege, *repletant.* Miror Zehnerum, qui eum Hymnum alio loco correxit, non vidisse Bibliothecam Patrum hic inspicere per paupertatem & fortunam invidam non licuit. Sed ad rem. *Sere*, aut *Sare* Germ. Harm. Seen (pro *Serere*, quod ejus Paragogum) libet etiam restituere. Ejus Ratio talis est. Ut, *Neo*, *nevi*, *netum*; Sic *Seo*, inus. *sevi*, usit. *setum*, inusit. Vide Priscian *l.* 10 *col.* 901. A quo *Semen*, *Seminare*, *Sementis*, *Sementare*, &c. & mutata conjugatione *So.* inus. *savi*, inus. *satum*, quod in usu mansit. A quo *Satus*, *Sator*, &c. 2. Paragogice *Sero*, *serui*, *sertum.* Inde *Sertor.* Sic olim dictus fuit, qui per sationem natus erat. Epitomatorem vide *libri* x. Valerii Maximi.

Futilis autem est Grammaticorum & Logicorum quorundam distinctio, qui omnino alium sensum alteri affingere laborant. Quæ enim seminantur, ea seriatim quasi dispergi solent, non in unum cumulum aut globum terræ mandari. Huc facit quod & a nostris Grammaticis quibusdam annotatur, etiam *serui* & *sertum*, pro *sevi* & *satum* inveniri. Vidit idem acutissimus Franc. Junius, qui ad Tertullianum *de Spectaculis*, *cap.* 8. inquit: *Sejo*, ex quo deinde per Epenthesin literæ (liquidæ enim plurimum omnibus linguis sunt ἐπένθετοι) factum est verbum *Sero.* Hæc ille. Nescio autem qua Analogia *Sejo* dixerit pro *Seo.* Nostram satis comprobat τὸ *Consivus*, quo usus Scaliger versione Orphei, *hym.* 33. *v.* 3. ubi *Ivus* est λῆξις: Ut & JCtorum *Sejus*, & *Seja*, apud Plin. 18. *c.* 2. Et apud Augustinum *l.* 4. de *Civ. Dei. c.* 8. Deæ nomen, ubi *ejus* est terminatio, ut in Plebe*jus*, Procule*jus*. Solum. *S* Radicale est.

Pergo

Pergo & reſtituo Radicibus τὸ *Vere*, quod propter unicam Radicalem *U* ex uſu hominum priſcis jam temporibus receſſit. Inde autem uſitatiora ſuperſtant *Induere* (*D* interpoſito, ut in Redire &c.) *Exuere*, quod male a *Suere* deducunt. Hinc *Induviæ*, *Exuviæ*, ubi *V* alterum interſeritur, ut a *Pluere* fit *Pluvia*, non *Pluia*, a *Fluere*, *Fluvius* &c. Item, *Reduvia*, weil ſich die Haut abzeucht. Eſt & ab hoc *Subucula*, ut a *Novare*, *Novacula*; a *Mirari*, *Miracula*, *læ*, apud Plautum. Simili ex ratione repudiarunt *Strare*, quod Græco & Germanico reſpondet, cujus loco, *Sternere*, maluerunt. Hinc Epentheticum *Struere*, ut a *Dare*, *Duere*; *Credere*, *Creduere*; *Argere*, *Arguere*; *Batere Batuere*; & ab illo *Sternere*, *Sternuere*. Talia decurtata & jam minus uſitata Verba ſunt: *Apere*, *Opere*, *Diere*, *Dagare*, *Irari*, *Vire*, (pro *Viere*, unde *Vimen*, *Vitilis*) *Gluere*, *Evare*, *Crere*, (pro *Creſcere*) *Mare*, pro *Meare*, de quo vide Meurſium *Exerc. Crit. Part.* 1. *ad Plauti Truculent. cap.* 1. *pag.* 245. & hunc citantem Taubmanum ad *Trucul. act.* 1. *ſc.* 1. *p.* 1170. *Edit.* 2. Et Feſtus ex Ennio *Remeare* adducit. Unde Compoſitum *Remare* eſt apud Lucretium, *l.* 3. *v.* 69. Et *Trama*, ut & *Trames*: ut ab *Alare*, *Ales*; a *Tegere*, *Teges*, &c. Tale eſt *Hire* (pro quo dicimus *Hiare*; ut pro *Mare*, *Meare*, pleniorem vocem reddentes) hinc inchoat *Hiſco*, ab *Hiare* enim eſt *Hiaſco*. Compoſiti illius Præteritum Perfectum Infin. *Dehiſſe*, uſurpavit Varro: hinc illud Fortunatiani Præceptum *lib.* 3. *Rhet. Verba ſemper longiora eſſe debent*, &c. Et paulo poſt: *Longioribus verbis decora & latior fit oratio.* Quamvis idem ibidem non ſemper id affectandum eſſe doceat. Manſerunt igitur quædam oblivioni & inuſui exempta, qualia ſunt: *Cire*, *Dare*, *Ire* (forte verius *Eire*) *Flare*, *Flere*, *Nare*, *Nere*, *Ovare*, *Reri*, *Stare*, *Viare*, *Viere*, pro *Vire* &c. Iſtud *Viere* tamen antiquum eſſe Verbum, Janus Douſa dicit *Notis ad Echo ſuam pag.* 9. Sane apud Ciceronem & ejus poſteros invenire non eſt. Uſus eſt longe ante Ennius, & poſt Varro. Noſtro autem tempore Eruditi frequentarunt.

CAPUT II.

Compoſitorum Verborum vice Radicum Uſurpatio.

Eadem ratio fuit Orationis ſplendorem augendi per Compoſita vicem Simplicium adhibita, quibus ii ſtudebant ſummopere qui compti

Sermonis magnificentiæ curam gerebant. Virgilius enim 5. *Æneid. v.* 311. cum dicit:

Alter Amazoniam pharetram, plenamqua sagittis
Threiciis: lato quam circum amplectitur auro,
Balteus, &c.

prætulit Compositum Simplici, ut rei tractum vocis prolixitate referret. Namque ut plus soni reddit tractus prolixioris, ita plus exhauritur Spiritus in vocis resumptione, neque veritus est elisionem, sed potius affectavit ob sonum. Scalig. 4. *Poet. c.* 46. Sic & *attollere* potius, quam *tollere:*

Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.

Opera enim multa eget arcis ædificatio. Iccirco plus etiam operæ positum est in *Attollere*, quam in *Tollere* posuisset. Alia exempla apud Ciceronem & alios ubique in promptu. Postea etiam populi usus Composita adamavit. Hinc Seneca: *Quædam Simplicia in usu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant.* Idem Virgilius hoc probabit tibi: (12. *Æn. v.* 707.)

—— *Stupet ipse Latinus,*
Ingentes genitos diversis partibus orbis
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

Quod nunc *Decernere* dicimus. Simplicis illi verbi usus amissus est. Hæc ille, *Epist.* 59. (*al.* 58.) Exempla plura nostræ Radices suppeditabunt, *Deaurare*, *Inaurare* vice *Aurare* usurpata videmus. *Aggregare*, *Congregare* loco *Gregare*, quod Paulinus de *Reditu Nicetæ*, *v.* 207. & Angelus Politianus in *Ambra*, *v.* 556. habent. *Gregare* ἀντὶ *Congregare* in usu erat Romanis (inquit Incomparabilis C. Barthius *l.* 60. *Adverſ. col.* 2865.) unde *gregatas aves* memini legere apud Papinium prima Achilleide, *v.* 373. (*al.* 176. *lib.* 2.) Sic *Imminere*, *Prominere* pro *Minere*, quod Lucretius habet *lib.* 6. *v.* 562. ubi rideas ineptias Grammaticorum, qui hæc a *Manere* deducere satagunt. *Inclinare* pro *Clinare*, quod tamen Cicero in *Arat.* habet, tritum est. *Infligere*, pro *Fligere*, quo usi Lucretius *lib.* 2. *v.* 85. Livius *Ægystho*; Attius ἐπὶ ναυσὶ μάχῃ & *Ægystho* frequentatur. Vid. Meursium *l.* 6. *Crit. Arnob. c.* 7. *Sipare* rarum est & vetus, cum *Dissipare* jam vulgatissimum sit. *Parere* minus in vulgum notum est significatione pro *Apparere*, cum tamen optimi ita eo usi sint Scriptores, ut Petronius *pag.* 193. *Edit. Goldasti*, (cujus notas vide, & quos Auctores citat *pag.* 763. præter Zinzerlingium. Non enim

edita

edita puto ejus Miſcella Critica.) Tertullianus *lib.* 5. *contra Marc. v.* 14. & 97. & 207. Juvencus *lib.* 1. *v.* 36. Cato *l.* 3. *Diſticho* 2. Vide Fabricium *pag.* 98. ad *Poet. Chriſt.* Scalig. ad locum dictum Catonis. Barth. *l.* 56. *Adv. cap.* 13. Sic ultimo ævo Alanus *l.* 6. *Anticlaudiani*, *v.* 121.

- - - Sed diſſona rerum

Paret in his facies, hic res, hic umbra videtur.

Stinguere pro *Exſtinguere* in raro eſt uſu, affirmante etiam Priſciano *lib.* 10. *col.* 882. Uſus tamen aliquoties Cicero in Arato & Prognoſticis. *Prolongare*, *Elongare* audies crebrius pro *Longare*, quod Fortunatus *l.* 7. *Carm.* 12. *v.* 70. habet, ſæpiuſque ante hoc ſeculum uſi ſunt viri docti Heinr. Glareanus ad Horatium, Quintianus Stoa paſſim in *Epographia*, & alii. Exſtat & in Gloſſis. *Illaqueare* (ſedet enim Derivatorum etiam Exempla inſpergere) ἀντὶ *Laqueare* nemo non uſurpat. Simplici tamen uſi Gratius *Cynegetico v.* 29. Juvencus *lib.* 1. *v.* 526. Fortunatus *l.* 4. *c.* 26. *v.* 90. Paulinus *Natali* 7. *Felicis v.* 78. P. Chryſologus *ſerm.* 105. Orientius *v.* 369. Manil. *l.* 5. *p.* 129. & *lib.* 1. *pag.* 17. *Edit. Scalig.* poſteriori, etſi alio ſignificatu, Conr. Celtes in *Odis*. Sic *Exprobrare Opprobrare* &c. vice *Probrare*, quod in *Gloſſ.* exſtat, & ante hoc ſeculum Hieronymus Paduanus in *carmine de Paſſione Domini v.* 99. uſurpavit. Sic *Reſerare*, loco *Serare*, quo uſus olim Pacuvius, & proavorum memoria Baptiſta Mantuanus *lib.* 1. *Alfonſi v.* 346.

Damnata Sacerdos Tartareæ ſerat antra domus.

Idem 10. *Faſtorum c.* 3. *v.* 56.

Et ſtygis, & cœli portas aperitque ſeratque:

pro *obſerat*.

Decoriare Excoriare hodie in uſu ſunt. At ſimplex *Coriare* olim fuiſſe indicant Gloſſaria, in quibus eſt: *Coriet*, ῥάπτῃ, *conſuat.* Sic *Inſtaurare*, *Reſtaurare*, pro *Staurare*, quod retinuit renaſcentibus primum bonis litteris Petrarchæ Diſcipulus Joh. Boccatius *Ecloga* XI. *v.* 168.

Flet miſere ſtauratque domos &c.

Infeſtare tritum eſt: non ita *Feſtare*, quod exſtat apud Rogerium, aut quiſquis eſt, certe Veteriorum Exſcriptor, de *contemptu Mundi*, *cap.* 9. *pag.* 169. Cum vicerit aliquis auxilio Domini feſtantem Libidinem, quaſi primum gradum aſcendit. Pro *Purare* (quod tamen Varro habet, & Julius Cæſar in *Adraſto* uſurpavit, & reſtituere Manilio *lib.* 4. nititur Fr. Junius *pag.* ad eum 92. Plautus autem *Aulul.* 2. 3. Palmerius, & Acidalius) dicebant aut *Depurare*, aut *Purificare* vel *Purgare*. *Fortificare*

vel *Confortare* ætas poſterior maluit, quam *Fortare* : ſic *Pinguefacere* & *Impinguare* in locum τῦ *Pinguare* ſubierunt. Nec dicebant *Hendere*, ſed *Prahendere*; ut nec *Fendere* ſed *Offendere*. *Contemnere*, tritius fuit, quam *Temnere*.

Et fuerunt adeo vecordes Grammaticorum filii, ut maluerint Figuram fingere & excogitare, puta Aphæreſin, quam hoc Verbum Radicem agnoſcere, quo tamen Virgilius 6. *Æn.* uſus. Quin & eo uſque progreſſa fuit quorundam hoc ſeculo, quo bonæ litteræ caput erigere ſuſtinuerunt, audacia, ut etiam præ Compoſitis quædam Simplicia plane rejecerint. Quod Verbo *Inanire* facit Inſulanus, dum ſcribit: *Etſi temerarium videtur certas voces longa conſuetudine uſurpatas extra ordinem redigere velle, videor tamen mihi ſine vitio aut nota aliqua temeritatis, hanc vocem* Inanire *merito excludere, pro quo cenſeo* Exinanire *dicendum.* Hæc ille. Egregium profecto Cenſorem, & Latinæ Linguæ Columnam! Compoſitum admittit, & Simplex excludit, quo Latiniſſimi tamen uſi auctores, Lucretius *lib. 6. v.* 1003. & 1023. Plautus *Rud.* 2. 4. *v.* 5. ut Palmerius legit. Tertull. de *Pudicitia.* Sed mittamus hoſce.

Græci eodem modo ἀνατέλλω ubique ingerunt, cum τὸ τέλλω ſimplex vix reperiatur. Germani pariter Koſen reſpuimus, Ruſticis linquendo, Liebkoſen / licet diverſo ab hoc ſenſu, retinemus. Talia plura diligentibus obſervare liceat. *Prius tamen Simplicia fere pro Compoſitis malebant*, inquit Palmerius *Spicilegio ad Salluſtium*, *pag.* 503. *Edit. Gruteri.* Et Pareus *Indice Lucretiano : Veteres verbis originis, & verbis non junctis uſi ſunt plurimis.* Hinc P. Victorius ad *Epiſt.* 12. *Cœlii*, quæ inſerta eſt *lib.* 8. *Ep. ad Famil. Ciceronis* notat, Veterem Codicem *Scanduit* pro *Excanduit* habere, & addit: *Quod ſi Compoſitum verbum in uſu eſt, non eſt mirandum quandoque Simplex, etſi rarius inveniatur, a Cœlio præſertim uſurpatum fuiſſe.* Horum autem Compoſitorum plurima etiamnum ſuperſunt, quorum Simplicia nullibi præſto; ut; *Peragare*; *Irritare*, *Proritare*; *Indagare*, *Perdagare*, apud Claudian. Mamertum *l.* 2. *de ſtatu animæ c.* 3. &c. Quæ omnia diligentiſſime collecta induſtrius noſter Zechendorffius in Gymnaſii ſui Indicibus exhibebit. Faveant modo Numina Cœli!

Ceterum mediæ Latinitatis Scriptores Veterum veſtigiis incedere non raro amarunt, Simplicia uſurpando Compoſitorum vice, notante Caſaubono ad Spartianum; ut Zeno Veronenſis; Avaritia plerumque plus tulit avaro, quam præſtat, i. e. abſtulit. Lucifer Caralitanus; Cum ſervis patrimonia tuleris. *Pilare* apud Ammianum, pro *Expilare.*

C A-

CAPUT III.

Inchoativorum Usus.

Plurimum Verba prima sustulit Usus Inchoativorum, ut olim recte, etsi longe dissimili sensu, ac vel Priscianus, vel Servius existimarint, vocarunt, vide Saturnium, & ex eo Frischlinum *dialogo* 3.*p.* 127. Sic *Quiere*, nisi in Præterito vix legitur; At *Quiescere* tritissimum. *Diere* tantum in *Gloß.* Isidori, & *Excerptis* Pythœanis exstat; *Diescere* crebro usurpatur. *Nancire* usus est Gracchus, vide Prisc. *l.* 10.*col.*888. *Nancisci* ubique audies. *Irari*, non legimus, unde tamen *Iratus*, *Ira*: *Irasci* vulgatissimum. *Ulcire*, non adest; sed *Ulcisci*: ab ejus tamen Supino, *Ultum*, usurpantur *Ultor*, *Ultrix*, *Ultio* & Particip. *Ultus*. Pro *Apere*, (de quo vide quæ Grotius ad *Aratea Ciceronis* notat *pag.* 78. & Vossius *l.* 4. *de Idolol. c.* 66.*p.* 1531) unde *Apium*, *Apiculum*, & Freq. *Aptare* &c. legitur *Apisci* apud Lucretium *libro* 1. *v.* 844. *libro* 6. *v.* 1234. Plautum *Epidico* 5. 2. *v.* 3. *Rudente*, *Prolog.v.* 17. Varronem, Ciceronem, 1 *de Oratore*, *lib.* 8. ad *Attic. Epist.* 22. Servium Sulpicium *Epistola de obitu Tulliæ.* Manil. *l.* 3.*pag.* 63. *Edit.* 2.*Scalig.* Corn. Tacitum *lib.* 3. *Annal. cap.* 31. Ulpian. *l. quod apiscendæ*, 40. *ff. de donat inter vir. & ux.* & alios, vide Pareum *Lexico Lucretiano* in *apisci.* Ejus tamen Composita *Adipisci*, *Indipisci* hodie longe frequentiora sunt. Pro *Hercire*, vel *Ercire*, *Herçisci.* Pro *Serere*, unde *serenus*, legitur apud Lucretium *lib.* 1.*v.* 306. *Serescere.* Pro *Virere*, prima longa i. e. *sumere* seu *recuperare vires*, usurpat *Virescere*, pr. longa, Furius Antias apud A. Gellium, *l.* 18.*c.* 11. Pro *Gnare*, unde *Gnatus*, vel *Natus* &c. & *Prægnare*, usurpatur *Nasci*, *G* ablato per Aphæresin. Pro *Mitire*, unde *Mitis*, *Mitescere*; pro *Suere Suescere* usurpamus. Pro *Lentere*, quod apud Lucilium, dicebant *Lentescere.* *Antiqui enim originis Verbis utebantur, ubi nos derivativis*, inquit Gifanius Conlect. ad Lucret. *Juvenere*, & *Senere*, tempore Charisii non amplius in usu erant, sed *Juvenescere* & *Senescere*, id enim is innuit *lib.* 4. *Instit. Gramm. col.* 223. *Edit. Putsch.* (Fabric. *p.* 272.) Et Diomedes ex eo *lib.* 1.*col.* 335. *Amarare* quod a Rufo Festo Avieno, eruditissimo Poeta *Carmine ad Flavianum*, *v.* 20. in vet. Editione libris ejus præposito, & inter Epigrammata Veterum a Pythœo collecta & edita *lib.* 4.*pag.* 157. relato usurpatur, desuevit hodie.:

At *Amarescere* apud Palladium; *Inamarescere* apud Horatium 2. *Sat.* 7. *v.* 107. lectu haud infrequentia nobis sunt. *Cruescere* habet vetus Auctor Elegiæ in Hierusalem, *v.* 31.

Mox pia membra DEI multo tortore cruescunt.

At hoc etiam pæne cum Auctore deperditum erat. Simplex ejus *Cruere* est, a quo participium memorat Gifanius *Ind. Lucret. p.* 434. *Cruens.* Hinc est *Cruor*, *Crudus*, contracte pro *Cruidus*, vide Becmannum, *Cruentus*, *Cruentare*, ut ab *Ungere* vel *Unguere*, *Unguens Unguentum*, *Unguentare*; ab *Opulere*, *Opulens Opulentus Opulentare*; ab *Argere*, inusit. *Argens*, *Argentum*, *Argentare*; a *Fluere*, *Fluens*, *Fluentum*, *Fluentare*, apud Venant. Fortunatum; a *Lamere*, i. e. *scindere*, inus. quod vide apud Perottum ad 3. *Epigr. Martial. col. m.* 311. *Lamens*, *Lamentum*, *Lamentari.* Sed satis Exemplorum. Inepte autem τὸ *Albere*, pro *Albescere* primum Virgilium figurasse dicit Charisius *lib.* 3. *Instit. Gramm. col.* 223. (Edit Fabr. 272.) Et ex eo Diomedes *lib.* 1. *col.* 335. Quasi suboles suo genitore prior sit. Etiam Frischlinus *Crescere*, *Poscere*, *Noscere*, *Nasci*, *Nancisci*, & similia pro Inchoativis habuit, Crusioque Antagonistæ e Philippo respondit: quod quædam usurpentur pro thematibus, id est, primitivis; *Dial.* 3. pro Grammatica sua & Strigili, *p.* 129. & addit: Ubi enim Primitiva non exstant, & usu sunt antiquata, ibi in locum eorum succedunt Derivata. Ergo si usu antiquata sunt, necesse est ea olim antiquis seculis fuisse, & vere Radices haberi.

CAPUT IV.

Paragogorum Usus.

PARAGOGORUM verborum deliciæ oppido Veteribus placuere, quæ vice Simplicium tantopere amplexi sunt: Sic *Claudicare* magis obvium est, quam *Claudire*, de quo vide Scaligerum *Ausonian. Lect. l.* 2. *c.* 21. *Fabricare*, vel *ari*, usitatissimum; at τὸ *fabrire* quis habet præter unum Venantium Fortunatum? Apud quem exstat 2. *Carm.* 9. *v.* 23. Pro *Fere*, unde Freq. *Fetare* est, & Derivata, *Fetus*, 4. *Fetura*, *Femina* &c. dixerunt *Ferere.* Nec hoc tamen integrum permansit, sed contractius extulerunt *Ferre. Fruticare*, vel *ari*, ubivis offendes, at quis *Frutere* usurpat? Cujus Inchoativum *Frutescere* apud Meibomium Tomo IV. *Delic. Poet. German. pag.* 317. legere memini. Unde vero hic habeat, non sum gnarus.

gnarus. Invenio tamen dum hæc ſcribo apud Aldhelmum in *Ænigm. Pentaſtich.* 13. *v.* 4.

Cauliculis florens quoniam ſic nulla fruteſcit, &c.

Cujus quidem Ænigmata editione indigna male putavit, ideoque omiſit in collectione veterum Poematiorum, Clariſſimus Petrus Pythœus: ſecus tamen ſentit Vir limatiſſimi judicii C. Barthius *l.* 58. *Adverſ. c.* 1. *col.* 2722. qui in eo Carmine multa bona & elegantia ineſſe ibidem ſcribit *col.* 2720. Ejuſque librum de *laud. Virginitatis* eruditiſſimum dicit, & ſcriptum fere totum lingua priſca, Jac. Cujacius ad *cap. ult. Tit.* 2. *de Deſponſat. Impub.* 4. *Decretal. Greg.* IX. Utuntur hoc verbo etiam quidam Interpretes Hebr. Bibliorum, ut Bened. Arias Montanus in dicto *Gen.* 35. *v.* 11. *Fruteſce & multiplicare, gens & cœtus gentium erit ex te.* Quia autem *Fruteſcere* a nullo Nomine, quod adſit, derivari poteſt, patet hinc etiam Verba non Nomina eſſe debere Radices. Verum pergo.

Scarificare creberrime occurrit: at, præterquam in Gloſſario Philoxeni, *Scarifare* me legere non memini. Sic *Litigare*, deficiente τῷ *Litire*; *Mitigare*, deficiente τῷ *Mitire*; unde, *Miteſcere*, *Mitis*. Sic *Culminare*, non apparente τῷ *Culmare*, legitur. Ita & *Germinare* deficiente τῷ *Germare*, unde *Germanus*, *Germaſcere*, apud Petr. Cellenſem *l.* 2. *epiſt.* 7. *Terminare* in uſu eſt, abrogatum *Termare*, unde *Termo*, *termonis*. Sic *Nidulari*, cum tamen non adſit *Nidare*, unde *Nidamentum* eſt. Sic *Simulare* pro *Simere*, a quo *Simitus* apud antiquos. *Imitari*, pro *Imare*, unde *Imago*, quod male ab antiquo Accuſativo *Im* deducit Magnus Camerarius *lib.* 1. *in* 1. *Tuſc. quæſt. Cic. pag.* 124. Ita quoque *Glomerare*, unde *Glomus*, *eris*, apud omnes in uſu; nec tamen aut *Glomare*, aut tale quid apparet, unde *Glomus glomi*. *Felicitare*, pro *Felicare*, unde *Felix*, *felicis*, *Infelicare*, apud Plautum, *Caſ.* 2. 3. *v.* 30. *Merc.* 2. 3. *v.* 99. *Epid.* 1. 1. 11. *Pœn.* 2. 1. *v.* 1. *Rud.* 3. 6. *v.* 47. & 4. 6. *v.* 21. Etiam citante Breviloquo. Et ita ſemper in MS. Camerarii legi, teſtatur Taubm. ad *ſc.* 6. *act.* 4. *Rudent. p.* 1038. *Edit.* 2. Faceſſat igitur Acidalii præjudicium, qui verbum nihili putat. Sic *Velitari*, pro *Velire*, quod apud Ammian. Marcellinum *l.* 14. in antiq. Editionibus & MSto legitur, indicante Barthio *l.* 47. *Adv. c.* 1. *col.* 2184. Pro *Genere*, quo uſi ſunt Cato, Varro 1. *R. R. c.* 31. & 40. & *l.* 2. *c.* 2. & 6. Cic. 2. *de Orat. lib.* 2. *de Invent.* Lucret. *l.* 3. *v.* 799. & *l.* 1. *v.* 129. ut Lambinus, Lipſius, & Dempſterus *p.* 208. ad Roſinum legunt; Fortunatus *l.* 2. *de*

Vita

Vita Mar. 168. crebrius hodie *Generare* in uſu eſt. Vide Priſc. *l.* 10. *col.* 898. Pro Frequentativo Inuſitato *Vſtare* ab *Vrere*, dixerunt Paragogæs *Uſtulare*, uſitatius. Sed ſatis jam Exemplorum, cum alibi ingens eorum ſtrues apponatur. Quid autem mirum hoc, cum in noſtra vernacula idem accidat. Invenies enim qui endigen malint, quam enden. Die meinigen / quam die meinen. Kurtzig / pro Kurtz. Talia ſunt, peinigen / reinigen / ſteinigen / ſündigen / pro quibus Veteres, peinen / reinen / ſünden &c. dixerunt. Quas voces qui ignorat, is veterum libros olim cuſos nunquam inſpexit. Winsbekia, *Parænеſ. ad Fil. Stroph.* 35. *v.* 7.

Es muß gereinet innen ſin
E daß ſie vßen klopfe dran / iſt es alſo / ſie ſitzet drin.

gereinet / pro gereiniget.

Tyrolis *Paræn. ad Fil. Str.* 12. *v.* 3. Des Stimme künt uns Gottes Wort &c. pro, kündiget oder verkündiget. Quod etiam legitur apud Lindemannum in *Chronico Spir.* Sic & Heinrici Mulleri: Hilff GOtt / daß mirs gelinge &c. Seinen Todt ſolt jhr verkünden / ut vetera Exemplaria ante centum hos annos excuſa exhibent. Parco plura adſcribere. Contra Paragoga etiam deſierunt, manentibus Radicibus, ut: *Vagulare* & *Obvagulare*, quod Verbum XII. Tabularum eſt, a *Vagire*.

CAPUT V.

Uſus Frequentativorum.

FREQUENTATIVA etiam crebrius in ſermone admiſſa Primitiva rarefecerunt: e. g. *Nictare* vulgatum eſt; At *Nicere*, unde *pernix*, quotuſquiſque habet? *Ructare* protritum eſt, at *Rugere* vix auditum: ſic *Aptare* pro *Apere*; *Optare*, pro *Opere*; *Letare*, pro *Lere*; *Fetare*, pro *Fere*; *Guſtare* pro *Gunere*, quod apud Feſtum; *Potare* pro *Poere*, cujus Supinum eſt *Potum*. *Potatum* enim a *Potare* eſt. Hinc formatur mutato *tum* in *culum*, *Poculum*; ut a *Sartum*, *Sarculum*; a *Fertum*, *Ferculum*; a *Sectum*, *Seculum*, &c. *Cepere* legitur in Infinit. apud Plaut. *Perſ.* 1. 3. *v.* 41. Habet hoc & Feſtus. *Ceptare* uſurpant præterea Terentius *Eunucho* 5. 8. *v.* 1. & *Phorm.* 4. 3. *v.* 21. Cicero in *Arato*, & *l.* 5. de *Fin.* Lucret. 1. *v.* 267; 4, 406; 6, 254. & 15. *v.* 693. Apul. XI. 272. Sueton. *Othon.* 11. Plin. 36. 25. Silius 10. *v.* 254. & 15. *v.* 693. Amm. Marcellin. *l.* 29. & Jul. Solin. *Pont. fragm. v.* 4.

CA-

CAPUT VI.

Synonymorum Usus & Copia Verborum.

SYNONYMIA & COPIA Vocabulorum multa etiam Verba interire fecit, illis nimirum, quibus plebs semel in pueritia assuevit, perpetuo in ore hærentibus, aut populo elegantius aliquod Verbum consulto præ ceteris amplectente. Sic *Dormire*, *Tundere*, *Lavare*, ἀντὶ *Somnire*, quod in Breviloquo legitur, *Pindere*, *Balnere*, aut *Balneare* maluerunt: *Putare* aut *Arborare*, die Bäume beschneiden schneideln / arrisit, præ *Arbere*, a quo *Arbiter*, ab amisso Supino *Arbitum*, ut a *Cultum*, *Culter*; *Rasum Raster* &c. hinc & *Arbitrix*, quod lego apud Incomparabilem Barthium *libro* 1. *Lyricorum*, *Ode* 3. *v.* 14. Sic *Albere* placuit, vice *Argere*, a cujus Participio est *Argentum*, *Argentare*, ut a *Fluens*, *Fluentum*, *Fluentare*. Hinc & *Argilla*, Ἄργιλος seu Ἄργιλλος i. e. terra alba & pura. Hinc & *Arguere*, ut a *Dare*, *Duere*; proprie, album reddere, & per metaph. manifestum facere, illustrare, ostendere, ut præclare explicat M. Jacob. Honoldus explicatione Canon. Logicorum *lib.* 1. *c.* 2. *Canon.* 1. *p.* 128.

Ita *Humare* & *Sepelire* apud Ciceronem invenies, non autem *Funerare*, quod apud Horatium, Petronium, Ulpianum, aliosque legitur. Sic propter τὸ *Verrere*, flocci penditur τὸ *Scopare*. Sic *Nuncupare*, & *Fari*, tanquam vetusta non usque adeo arrident Quintiliano, *lib.* 8. *c.* 3. ideoque inspergi quidem in oratione præcipit, sed ut ne appareat affectatio. Pari modo rarissime aut vix ac ne vix quidem in vernacula nostra apud nostrates audias in loquendo küren / erkiesen / erarnen / &c. sed erwehlen / erwerben. Contra olim fuerunt illa in loquendo usitatissima, nunc tantum in scriptis & sermonibus a præmeditatis plerumque proferuntur.

CAPUT VII.

Periphrasium amor.

ELEGANTIAS Stili sectantes Scriptores libentius in gratiam Attico lepore gaudentium usi sunt PERIPHRASIBUS, quam cum Plebe nudis & simplicibus Verbis: ut se scilicet tali modo a vulgo segregarent. Hinc

Fila ducere elegantius iis tinniit, quam *Filare*, quo verbo Fortunatus *l.* 3. *de Vita Mart. v.* 112. & post Historiæ Lombard. Auctor, Jacobus de Voragine *cap.* 61. *de Sancto Petro Novo Martyre*, usi. Proavorum autem memoria Codrus Urceus *Serm.* 1. *fol.* 5. *a. col.* 1. Edit. Venet. 1506. in fol. & *p.* 9. Edit. Bas. 1540. in 4. Auctor *Forcianarum Quæstionum l.* 1. *sub fin.* & nostro tempore Auctor Menippi *pag.* 206. Zuberus in *Geniali Rusculo Carm.* 15. *v.* 1. non respuerunt. Invenies & apud Priscianum *l.* 4. *col.* 627. Perottum in *Cornucopia*, Calvisium *LL. Thesauro col.* 1807. & in *Onomastico* Golii *p.* 274. *Figurare Caseum* dicere maluit Plinius *l.* 16. *c.* 38. & *Facere Caseum* Columella *l.* 2. *c.* 22. quam *Caseare*, quod Doctissimus Mercurialis & alii usurpant. Pro *Funerare* aut *Sepelire* dixit Cicero: *Corpus ad sepulturam dare*, in Philipp. *Facere funus*, pro Cluentio. *In sepulcro condere*, de Leg. *Sepultura afficere*, de Divin. Loco *Pacare*, aut *Pacificare*, crebrius invenies *facere pacem.* Cic. 3. *Off. Confirmare pacem*, id. 1. Philipp. *Conficere pacem*, id. pro Lege Manil. *Conciliare pacem*, Fam. Ep. 205. &c. *Pacare* semel usus est in Epistolis, *Pacificare* semel ad Atticum. Et hoc ipsum Verbum *Pacificare* quidam Marulliani, quod aut barbarum aut insolens, & Catullo indignum putarent, apud eum sustulerunt, & *Conciliaret* pro eo reposuerunt, inquit Scaliger ad IV. *Elegiam Catulli*, *pag. m.* 113. & addit: *Profecto de illis nihil aliud dicam, quam indignos quibus respondeatur.*

Loco *Itinerari* placuit: *Iter facere*, Ciceroni; *Conficere iter*, Cæsari; *Instituere iter*, Livio; *Intendere iter*, eidem; *Capere iter*, Ciceroni &c. Pro *Acervare*, *Acervos construere*, Cic. in Philippicis. Pro *Aleare* (quod in Glossis exstat, vide etiam Groslotium *Cent. Ep. Philol.* Goldasti, *Epist.* 86. *p.* 351.) amavit dicere, Cicero, *Alea ludere*, in Philipp. Sic, populo *frequens urbs*, pro *Populosa*, quæ vox apud Apulejum *lib.* 8. *Metam. pag.* 203. & 212. Edit. Elmenhorst. & in *Floridis p.* 342. exstat; ut & apud Vegetium 3. *de re milit. c.* 19. Prudentium Περ. *Hym.* 7. (*al.* 4.) *v.* 61. Sidonium, carmine addito Epistolæ 17. *libri* 7. *v.* 19. Et *Epithalamio* Polemii *v.* 27. Galterum *l.* 4. *Alex. v.* 560. Hantvillensem Architrenio, Alcimum Ecdicium Avitum, *libro* 5. Nostro tempore usurpant Jul. Scalig. *Ata v.* 1100. Jos. Scaliger 2. *Aus. Lect. c.* 7. *p.* 107. Barthius 3. *Nemoral. p.* 190. & *Advers. col.* 2893. Melissus Melicorum a Grisio editorum *l.* 3. *od.* XI. H. Stephanus præfat. Comment. de *Attica Dialecti idiomatis.* Georg. Benedictus *pag.* 538. *part.* 1. *Delic. Belg.* & innumerus Doctissimorum & Elegantissimorum Virorum numerus.

rus. Qui ergo hanc vocem puræ Latinitatis negant, non-puræ Latinitatis Magnos Viros arguunt.

Eadem de causa pro *Scopare*, quod quidam interpretes Lucæ XI. usurpant, vel *Scopere*, quod vetus Bibliorum translator *Psal. 76. v. 7.* habet, nitidius dixerunt *Expurgare Scopis*, *verrendo mundare*, *Scopis mundare*. Esaias *serra consectus*, apud Lactantium *l.* IV. *c.* XI. elegantius dicitur, quam *Serratus*. Vice *Felicitare* (quod dixerunt, pro *Felicare*, ut modo dictum) mavult Goclenius in *Analectis LL.* admonitione 22. *felicitatem dare*. Censet enim barbarum. Sic ergo barbari sunt Babt. Mantuanus in *Georgio*, *v.* 961. dum ait:

Horaque præteritos felicitat una labores.

Frid. Taubmanus qui *Schediasm. innov. p.* 504.

Felicitet quod ille Felicitatis auctor.

Et *p.* 409.

Felix par DEUS hoc felicitet usque.

Melissus, qui *l. 6. Melet. c.* XI. *v.* 15. & 2. *Parænet. c.* 40. *v.* 1. Et Cremcovius qui *Psalmo* 18. *Str.* 1. *v.* 2. utitur & alii. Verum quid facies hisce Censoribus, qui, si per eos staret, jamdudum ad extremam paupertatem Latinæ Linguæ divitias redegissent? At longe alia olim res fuit. Non enim quod plebejum, statim est barbarum. Solet autem fieri in mundo hoc, ut, quod primitus eleganter & nove prolatum in omnium admirationem venit a vulgo novitatis studioso, & elegantiarum male captatore, tandem etiam arreptum in quotidianum usum vertatur. Hinc Ciceronis ævo inimitabilem & divinam plane ejus Eloquentiam admirati omnes, imitari plurimi frustra studuerunt, quod ex dissimili Orationis genere ejus temporis Oratorum, quorum fragmenta hodieque superstant, non difficile perspectu est. Interim qui de plebe elegantiores videri volebant, iisdem Circumlocutionibus assuevere, quarum usus vulgatior factus simplicia Verba plurimum sustulit.

CAPUT VIII.

Schematum aut Troporum Usus.

De Græcis inquit M. Tullius in Bruto: *Ornari orationem Græci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant* τρόπους, *& sententiarum orationisque formis, quæ vocant* σχήματα. Hæc ille.

Idem de Latinis intellige. Quæ etiam causa est, cur multæ Radices & Dictiones perierint. Hinc est, quod maxima Verborum pars propriam & primam significationem plerumque amisit. Vide modo *Lamentari*, cum a *Lamere* sit, uti supra *cap.* 3. notavimus, proprie significat præ luctu vestes capillosque &c. ut mos olim ferebat, dilaniare, & disscindere. *Lugere* (a quo *Luctari*) sich ringen / und winden wie eine Made / qui mos anxiorum & maximos dolores mœroresve perpetientium est. *Plangere*, quod tundere, aut pulsare est nativa significatione. Hinc ad in luctu tundentes pectora, & lacrumantes tralatum est. Sed hac de re plura in Diatriba de ratione Significatuum.

CAPUT IX.

Differentiæ & Ambiguitatis vitatio.

MULTA Differentiæ causa, vel obscuritatis ambiguitatisque vitandæ, aliter efferre coacti sunt Veteres, quod & quotidie in patria lingua fieri audimus. Sic pro *Navigare*, noluerunt dicere *Navare* (unde tamen est *Navaculum* ναόσταθμον: i.e. navale, statio, quod in *Gloss.* legitur) ne cum altero, quod & *Gnavare* scribitur, coincideret. Sic τὸ *Lare* i. e. agitare, afferre, adducere, a Græco obsoleto λάω vel ἐλάω, unde nunc dicimus ἐλαύνω, propter τὸ *Lavo*, *Lavi*, *Lavere*, vel *Lavare*, ævo jam Ciceronis abrogatum est, solo superstite Supino *Latum*. Usus est quidem τῷ *Collare* pro *Conferre* Bapt. Mantuanus, multæ & insatiabilis lectionis homo, *lib.* IV. *Troph. Gonz. v.* 592.

Regibus hinc æs grande solent collare quotannis
Annua quæstores qui vectigalia curant.

Errorene positum, an lectum alicubi ipsi sit, ignoro. Sic *Fere*, cujus Frequentativum *Fetare*, sublatum est propter τὸ *Fere*, quod idem ac *Ferme*. Sic *Perire*, unde, *Peritus*, *Periculum*, *Comperire*, & *iri*, *Experiri*, omissum est propter τὸ *Perire*, quod Compositum a *Per* & *Ire*. *Creo*, *Crere*, pro *Crescere*, Neutr. unde Perf. *Crevi*, & Supinum *Cretum est*, nolebant proferre, ut esset discrimen inter *Creo*, *Creare*, quod Activum est ejusdem census, cujus sunt illa: *Albere*, *Albare*; *Nigrere*, *Nigrare*; *Fugere*, *Fugare* &c. In *Creare* autem *E* interpositum est. Analogia enim postulasset *Crare*. Obsolevit autem, quia paucisyllabum & absonum fuit, & ejus vicem, uti capite primo dixi, pleniore quadan-

tenus

tenus ſono *Creare* prælatum eſt) non ſecus ac pro *Mare*, *Meare*; pro *Hire*, *Hiare*. τὸ *Opere* (unde *opinus*, *optare*) noluerunt, ne confunderetur cum Ablativo *Opere*, ab *opus*; aut *Opis*, 2. Perſ. cum *Opis* Genitivo, ab *Ops*. Et Imperat. *Ope*, cum Ablativo *Ope*. *Praemere*, vel *Præmere*. wegnehmen / Beuten machen / nolebant dicere, ne coincideret cum *Premere* drucken. Potius ab eo deductum malebant *Præmiari*, quo uſus Suetonius. Hinc *Præmium*, quod proprie idem eſt ac *præda*. Ita Virgilius 2. *Æn.* & Plautus non ſemel *prædam* & *præmium* conjunxit, inquit Clar. Buchnerus additamento Theſ. Fabri. Hanc meam ſententiam confirmat *Priſcianus lib.* 8. *col.* 785. *Differentiæ*, inquiens, *cauſa multa ſolent vel taceri, vel contra regulam proferri, (ut, fas, faris, ne* 2. *perſona Verbi putetur. Maneo manſi, non manui; ne cum manus, manui coincidat.)* Hæc ille, quæ probe notanda; qui & Supinum *Setum*, a *Seo*, cujus ſupra memini *cap.* 1. differentiæ cauſa veteres reſpuiſſe dicit, *l.* 10. *c.* 901. Dixiſſe enim *Sethum* pro *Zethum*, ait.

Et neceſſario tales differentiæ ſunt obſervandæ, docetque D. Auguſtinus ut intelligenter dicatur, etiam minus integra eſſe uſurpanda. Sic enim ille *lib.* 4. *de Doctrina Chriſt. Tomo* 3. *col.* 74. inter alia: "Evidentiæ "diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, nec curat quid bene "ſonet, ſed quid bene indicet, atque intimet, quod oſtendere intendit. Un- "de ait quidam, cum de tali genere locutionis ageret, eſſe in ea quan- "dam diligentem negligentiam. Hæc tamen ſic detrahit ornatum, ut ſor- "des non contrahat. Quamvis in bonis doctoribus tanta docendi cura ſit "vel eſſe debeat, ut verbum (quod, niſi obſcurum ſit vel ambiguum, La- "tinum eſſe non poteſt: vulgi autem more ſic dicitur ut ambiguitas obſcu- "ritasque vitetur,) non ſic dicatur, ut a doctis, ſed potius ut ab indo- "ctis dici ſolet. Si enim non piguit dicere interpretes noſtros: Non "congregabo conventicula eorum de ſanguinibus: quoniam ſenſerunt ad "rem pertinere, ut eo loco pluraliter enunciaretur hoc nomen, quod in "Latina Lingua tantummodo ſingulariter dicitur: cur pietatis doctorem "pigeat imperitis loquentem *oſſum* potius quam *os* dicere, ne iſta ſyllaba "non ab eo quod ſunt *oſſa*, ſed ab eo quod ſunt *ora* intelligatur, ubi "Aphræ aures de correptione vocalium vel productione non judicant. "Quid enim prodeſt locutionis integritas, quam non ſequitur intellectus "audientis, cum loquendi omnino nulla ſit cauſa, ſi quod loquimur non "intelligunt, propter quos ut intelligant loquimur? Qui ergo docet vi- "tabit omnia verba quæ non docent. Et ſi pro eis alia integra quæ in-

"telligantur potest docere, id magis eliget. Si autem non potest, sive "quia non sunt, sive quia in præsentia non occurrunt, utetur etiam ver-"bis minus integris, dum tamen res ipsa *doceatur atque discatur inte-"gre*„ &c. Hactenus Augustini verba, qui & *ibid. l.* 3. *c* 3. col. 47. *plerumque loquendi consuetudo vulgaris*, ait, *utilior est significandis rebus, quam integritas litterata.* Multa autem ab initio dixi. Nec enim omnia vitari possunt, etiamsi quis summopere id studeat, seseque maceret.

CAPUT X.

Verborum Exemptæ Actionis rarus Usus.

CUM nonnullæ Radices, ut & Derivata, sint Verba exemptæ Actionis, ut vocant, aut his non absimilia, maximam partem aut totæ, aut ex parte, id est, aut certis personis, aut modis temporibusve omissæ sunt, ut: *Ninguere, Pluere, Florare, Gnare, Aurire, Lumbare, Costare, Crinire, Herbare, Squamare, Imbrere, Foliare, Siderare*, quod Active (quantum nunc scio) solus usus est Doctissimus Car. Langius, *Hymno in Natal. Christi v.* 15.

> - - - *Fulgure admirabili*
> *Virginem perstrinxit, arvum Virginis fetu induit,*
> *Nec cutem læsit, nec arvi sideravit purpuram.*

CAPUT XI.

Deductitiorum Verborum Usurpatio.

NON parum adjuvit Verarum & Cascarum Radicum abolitionem Deductitiorum Verborum frequentatio, e. g. *Trepere* nusquam apud bonos Auctores reperitur, præter solum Festum, unde *Trepidus*; a quo tamen deductum *Trepidare* usitatissimum est. Sic a *Fascire*, quod vetus Bibliorum interpres habet. *Ezech.* 30. *v.* 21. *&* *fasciretur linteolis*, ut *MS*, *& Vett. Edd.* exhibent, venit *Fascis*, *Fascia*, *Fascinare* &c. Unde a *Fascia*, *Fasciare*, quod præ illo nuperi Bibliorum Editores amplexi sunt. Sic certe Editio Lugdunensis, 1614. in 8. edita. Ita *Fastigare*, cujus Participium *Fastigatus*, apud Sidonium *Paneg. Anthemii*, *v.* 5. Solinum, & Cæsarem 2. *de bello Gallico* legitur. Apud hunc quidem in Editione

tione Veneta & Beroaldi. Vid. Brantium *pag.* 496. in *notis*: & *lib.* 4. de *Bello Gallico*, in Editione Baſ. vide Brant. *Not. p.* 508. (ubi tamen alterum, *faſtigatus* ſcilicet, Manuſcriptus meus Codex ſervat cum Veneta & Brantii MSto) *Faſtigans* apud Plinium, *l.* 18. *c.* 7. & Silium *l.* 5. *v.* 50. legitur, ad quem Heinſius *pag.* 396. notat: *Faſtigans* μονήρης dictio, *Faſtigat* dixit Pomp. Mela *l.* 2. *c.* 1. & *l.* 3. 1. Sidon. 3. *Epiſt.* 6. ubi tamen apud utrumque nuperi in *Faſtigiat* mutaverunt. Apud eundem Sidonium eſt *faſtigatiſſima felicitas* libro 3. *Epiſt.* 4. & *lib.* 1. *Epiſt.* 9. *p.* 20. *duo faſtigatiſſimi conſulares*; legitur & in Gloſſario. Idem Verbum exſtat apud Amm. Marcell *l.* 31. & Fulgentium *l.* 1. *Mythol. c.* 1. *pag.* 128. b. Edit. 1608. Martian. Capellam *l.* 3. qui eſt de Grammatica, *pag.* 59. edit. Grot.

Nunc jam compactis curſanda eſt ſyllaba formis,
Ut faſtigetur longa, breviſque fuat,

i. e. accentuetur. *Faſtigium* enim is Scriptor *accentum* vocat. Nec reſpuit proavorum memoria Eruditiſſimus Politianus, humanioris litteraturæ cumprimis expolitor, in *Ruſtic. ſua v.* 400.

- - - *Cui vertice purpurat alto*
Faſtigatus apex.

Hinc *Faſtigium* eſt, a quo *Faſtigiare*, præ illo hodie tritum. Derivata enim in *ius*, *ia*, *ium* formant de ſe Verba in *iare*; quemadmodum a *Veſtigare*, *Veſtigium* eſt, hinc *Veſtigiare*, legitur in Gem. Gemmarum; a *Genius* (quod a *Genere* eſt) deducitur *Geniare*, verbum reſtitutum Statio a Nobiliſſ. & Acutiſſimo Barthio. Quod autem idem Vir noſtri ſeculi Phœnix, *Adverſariorum lib.* 57. *c.* XI. *col.* 2699. *Faſtigare* latine dici negat, manifeſtariumque apud Sidonium ſolœciſmum dicit, quando *Faſtigatus* uſurpavit, condonamus hoc libentes meritoque Viro de Rep. Litteraria ad miraculum uſque meritiſſimo & merituro, εἷς ἀνὴρ &c. Nec ego has auctoritates proferens ſic ipſe mihi faveo, ut videri velim eruditiſſimi omnium viri in iſto Doctor. Abſit hoc! Quid? quod plane perſuaſum habeo, eum inſequentibus Adverſariorum Tomis ſententiam iſtam mutaſſe.

Verum quidem eſt, quod ait, a *Faſtigium Faſtigiatus* eſſe; At quod addit, nullo modo *Faſtigatum* dici, nollem ſcripſiſſe. Hoc enim primum, & exemplis modo productis comprobatum. Nullo autem modo hinc objici patimur inexhauſtæ lectionis Virum præmemoratos Auctores non legiſſe, cum Silii eum verſum ipſe laudet *l.* 35. *Adv. c.* 19. *col.*

1622.

1622. Quod quidem clariſſimus D. Reineſius, multiſcius Vir, ipſi objicit *lib.* 3. *Var. Lect. c.* 14. *p.* 561. quaſi Gul. Britonem non totum legerit, qui tamen grandem in eum Verſificatorem Commentarium ſcripſit, quem ipſe aliquando admirabundus inſpexi. Nulli hominum tam conſtans & perpetua memoria eſt, ut omnium omni tempore meminiſſe poſſit. Et ſit ſane erratum, aut incogitantius aliquid ab eo dictum deprehenſum, multæ tamen ejus Viri dotes, plurimaque in litteris merita potius, quam una aut altera labecula in oculis haberi debent. Ignoſcimus Turnebo, Lipſio, Mureto, aliis magnis viris & caris nobis Nominibus, cur non pariter & huic? Sed quo labor? Pergam, ut quivis ſtomachus hæc forte non concoquat. A *Somnire*, (quod in Breviloquo legitur, pro *Dormire*, & cujus Compoſitum *Conſomnire*, Gloſſarium, quod Cyrilli dicunt, & alii, habent,) deducuntur *Somnus*, *Somnium*. Hinc *Somniare*, quod in uſu manſit, etſi diverſo ſignificatu, cum alterum *Somnire* exoleverit. Sic & alia quæ in Neutrali ſignificatione abrogata, quorum Derivata Activa vi noſtro uſui ſe approbant, v. g. *Vapere* nuſpiam me legere memini, a quo *Vapidus*, *Vapor*, *Vaporus*, unde *Vaporare*, quod Active extulit (ut cetera ſolent hujus cenſus) Horatius in *Epiſt.* & Lampridius in *Heliogab.* Odores Indicos ſine carbonibus ad *vaporandas* Zetas jubebat accendi; notatque Caſaubonus priſcæ Latinitatis verbum eſſe; Uſurpatur etiam Abſolute, & τȣ̃ *Vapere* vicem obtinet. *Odere* nemo leget, a quo *Odor*, *Odorus*, *Odorare*, & *ari*; *Odefacere*, apud Feſtum, inuſitatum hodie, Analogiæ tamen cauſa probe notandum. Sic *Honere*, (cujus Paragogum eſt *Honerare*, aut *Honorare*, antepen. correpta, apud Virgilium, Terent. Symmach. Auſonium, Petrum de Riga, alios, ut in Miſcellaneis prolixius monſtro) deſiit. At *Honorare*, antep. producta, quod ab *Honor* derivatur, creberrime uſurpatur.

E diverſo mira res, eodem modo deducta quædam, ut *Geniare* apud Statium, *Tædiare* apud Lampridium reprobata fuiſſe. Illud enim a Correctoribus male acceptum, vide Barth. *Adv. col.* 197. 1425. 1553. 1991. & 2457: Hoc ab Egnatio ante hoc ſeculum repudiatum, quem vide in notis ad Lamprid. *pag.* 1993. Edit. Steph. in 8. Et tamen eo etiam eruditiſſimus Latinitatis Tertullianus utitur libro *adv. Judæos.* Sic τὸ *Decorare* antep. producta, quo uſi Dracontius, *v.* 133. Fortunatus *l.* 2. *de Vita Mart. v.* 454. Incertus Auctor, apud Bedam de *metris*, *col.* 2376. *Ed. Putſch.* & Fabricium *Opere Poet. Chriſt. pag.* 792. Mantuan. *Carm. de Fort. Gonzagæ v.* 312. & *agone Luciæ*, *v.* 129. Et exſtat apud Silium *l.* 12. *v.* 742.

Inque vicem amplexi permixta voce triumphum
Tarpeji clamant Jovis, & delubra decorant.

Ita vetus Editio Veneta anni 1492. Antverp. 1566. & Lugd. 1603. (Dausquium inspicere non licuit) Heinsiana tamen reponit ex Modiana *coronant*; & ita Dempsterus legendum contendit ad *lib.* 2. *Rosi.pag.* 115. Videndus est & Valla de hac voce *l.* 4. *c.* 15. *Eleg.* Rejicit tamen Goclenius in *LL. Analectis p. m.* 397. Edit. 1601. & 1. *Prob. Gram. c.* 36. Ejus formatio talis est. A *Decere*, fit *Decor*, *decoris*, h. *Decorare*, ut a *Sapere*, *Sapor*, h. *Saporare*, ap. Ammian. *l.* 30. & Tertul. de *Spectac.* ut & Dracontium *l.* 1. *v.* 598. A *Tepere Tepor*, h. *Teporare*, apud Plin. 36. *c.* 26. & Dracont. *lib.* 1. *v.* 28. A *Torpere*, *Torpor*, h. *Torporare* apud Turpilium. A *Sonere*, vel *Sonare*, *Sonor*, h. *Sonorare*, apud Luctatium Scholiasten Statii *pag.* 37. Edit. Lindebrog. A *Vigere*, *Vigor*, h. *Vigorare*, apud Apulejum *lib.* 9. A *Dulcere*, quod Paulinus habet, *carm. ad Nicetam* v. 31. *Dulcor* h. *Dulcorare*, apud Plin. Valerian. & Gallum Confessorem, *c.* 6. A *Sopire*, *Sopor*, h. *Soporare*, apud Statium, XI. *Theb.* Plin. 28. 8. Virgilium, Val. Flaccum, Curtium *lib.* 7. &c. quamvis hic variante quantitate, qua de re plura in *Diatriba de dubiis Quantitatibus*. Sed me reprehendo, qui satis jam Asiaticum me excursorem præstiti iis, qui restrictum audire negaturiunt.

CAPUT XII.

Numerorum Oratoriorum Observatio, & Electio Vocum, Phrasiumque.

MULTARUM Dictionum Usum Latinitati ademit ipsius excolendæ studium, & exquisita Numerorum Oratoriorum Observatio, Vocumque Electio, quæ Ciceronis ævo, (qui primus, teste Auctore Dialogi de Oratoribus, sive Tacitus is est, sive Quintilianus, aut neuter, excoluit Orationem, & verbis dilectum adhibuit, & compositioni artem) elegantiores animos in admirationem imitationemque rapuit, traxit, attinuit. Multæ enim voces propter tardos Spondeos se crebro ingerentes, repudiatæ; nec placuit nimia Proceleus maticorum frequentia. Sic & exquisita Numerorum in Poesi observatione plurimæ voces fuere sepositæ. Ad capiendos enim hominum animos, quum verba vocibus modularentur, non quævis verba & de trivio ac vulgi fæce hausta usurpabant:

bant: lectam omnino admodumque puram & elegantem dictionem adhibebant, ut quantum concentu suavissimo aures caperentur, tantum exquisitissimarum Vocum, e quibus versus constarent, venustate & pulcritudine concentus ipse commendaretur, ut ad Th. Siberi verba ex Oratione 1 *vol.* 1. *pag.* 5. huc accommodem. Vide & A. Gellii *caput* 20. *libri* 13.

Paucissimi nunc Lyrici Poetæ exstant. Heroicum autem & Elegiacum genus ne tertiam vocum partem recipit. Et quas recipit, non tamen omnes propter minus exquisitum & politis auribus insuavem concentum usurpabant. Ideoque eligebant. Sic Scaliger in *Hypercrit. c.* 5. *pag.* 321. *in Ausonio* non probat, *simulamine*, *decoramine*, ob numeros minus exquisitos, non quod illa non bonæ fuerint & vere Latinæ; sed quod numeros deformarint. Quam in rem perlege totum Opus Poetices Scaligerianum & observabis talia quam plurima. *Rejecerunt & Oratores electione isthac Verba vulgaria, obsoleta aliena, gentilia, & obscura*, ut nos Fortunatianus 2. *Rhetor.* docet. *Vulgaria sunt quibus utitur vulgus sine ratione atque electione*, (ut Barthius eum corripit) *Aliena dicit quæ non sunt Oratori accommodata, sed Historico aut Poetæ, ut si* genitorem *&* genitricem *&* gnatum *dicamus, &* satorem, *&* altricem *Gentilia, quæ propria sunt quarumdam gentium, sic Hispani non* cubitum *vocant, sed Græco nomine*, ancona, *& Galli* facundos *pro* facetis, *& Romani vernacula plurima, & neutra multa masculino genere potius enunciant, ut hunc* theatrum, *& hunc* prodigium. *Obscura quæ nimis prisca sunt & a paucis eruditissimis intelliguntur.* Hæc ex illo. *Hinc de* Pisone *Cicero, vir eloquentissimus, & verborum vigilantissimus appensor & mensor*, ut Augustinus nominat *lib.* 1. *cont. Advers. Leg. & Proph. c.* 24. *T.* 6. *col.* 614. *fuisse scil. ei verborum delectum elegantem, l. de Clar. Orat. p.* 190. *Edit. Ald. In M. Callidio autem* (pergit) *verbum nullum aut durum, aut insolens aut humile, aut in longius ductum. Marcellus lectis verbis utebatur.* Nec est quod quis objiciat omnes Ciceronis suppares, etsi specie inter se differant, tamen genere consentire, omnesque eandem sanctitatem eloquentiæ ferre; quandamque, licet in diversis ingeniis, esse judicii ac voluntatis similitudinem & cognationem, parique propemodum ingenii felicitate & verborum elegantia scripsisse, ut si titulos dempseris, illos non facile a Ciceronis stilo internoscas, utut *astrictior* Calvus, *numerosior* Asinius, *splendidior* Cæsar, *amarior* Cælius, *gravior* Brutus, *vehementior, plenior* & *valentior* Cicero sit. Credo enim studio & imitatione, quod hodieque assolet, parili & confor-

mi

mi ſermone uſos, eaſdemque voces & phraſes uſurpaſſe, qui eadem ſcripſerunt. Quibus vero alia ſcribendi materia, alio etiam ſermonis genere eo quoque ævo ſcripſerunt. Fidem dictorum faciunt, qui caſtra ſecuti, caſtrenſe quoddam dicendi genus adamarunt, ut Valerius Maximus, & Vellejus Paterculus; qui Architectonicen profeſſus, Vitruvius, longe aliud dicendi genus, aliaſque voces, ac Cicero, uſurpat.

Ex iſta autem Poetarum & Oratorum electione factum eſt, ut, licet bonæ voces, tamen rarius admodum uſurpatæ fuerint multæ, & vix in uno alterove Auctore jam ſuperſint. Imo ne Caſus omnes & Perſonas tulerunt. Sic *Iter* recto caſu placuit: *Iteris Iteri* &c. obliquis non item. Contra *Itiner* apud paucos exſtat, *Itineris* ubique in uſu viget. Cicero in *Topicis*, ne *Specierum* quidem & *Speciebus* fuit auſus dicere: licet non neget, poſſe ita Latine dici. Prætulit *Formarum* & *Formis*. Sic enim ait: *Nolim, ne ſi Latine quidem dici poſſit.* Specierum & Speciebus *dicere: at* Formas *&* Formarum *velim.*

Reliquæ Voces, quæ vulgo linquebantur, maximam partem in uſu apud poſteros jam Italos, Hiſpanos, Gallos manſerunt. Vocabantur talia olim *plebeja* & *ſordida.* Quorum vocabulorum ſordidorum librum quondam ſcripſit Lavinius, teſte A. Gellio *l.* 20. *c.* 11. Sequior ætas *Ruſtica* vocabula & *Sermonem Ruſticum* appellitare conſuevit.

Cæterum nimis videtur ſuperſtitioſa aliquando hæc Electio. Qui enim quod uni placet & ſuave eſt, continuo alteri etiam ſuave ſit, ejuſque gratum auribus, cum tot inter ſe diſcrepantia ingenia in mundo videas, ut rariſſime illi placeat quod placuit alteri? Sic cum Ovidius dixit 3. *Metam. v.*671. - - - *Medon nigreſcere pinnis,*

> *Corporeque & preſſo ſpinæ curvamine flecti*
> *Incipit.* &c.

Et ſeq. *libro v.* 444.

> *Pars aliquas artes antiquæ imitamina vitæ*
> *Exercent.*

Et Silius *lib.* 2. *v.* 396.

> - - - *niveæ tremulo nutamine pennæ.*

Cur non his etiam & Auſonio hæc terminatio inſuavis erat, ut fuit Scaligero? Fortunatianus cum *libro* 3. *Rhet*: ubi de verbis humilibus diſſeruit, M. Tullium, qui *Scalas* dixerat, producit tanquam humilem dictionem uſurpantem, & paulo ante quaſi obſoletam ponit, non immerito diſplicet judicioſiſſimo Barthio *l.* 13. *Adv. c.* 2. *col.* 714; qui vocem

non tantopere humilem putat, quippe cui pretium dederit vel ſolus Maronis uſus.

Videmus autem hic Judiciorum varietatem, ut guſtuum. Ovidius *l.* 2. *de Arte am:* verſum hunc,

Semibovemque virum, ſemivirumque bovem:

proprium ſecutus judicium contra Cenſuram Amicorum, qui illum verſum tolli volebant, retinuit.

Plura Exempla ut afferam, ubivis ſeſe oggerentia operæ non eſſe reor. Nec ad Linguæ Analogiam monſtrantes & docentes præcepta Rhetorum pertinent. Diverſus enim ab Analogia & Originatione eſt Uſus.

CAPUT XIII.

Verborum quorundam Poetis relictorum inuſus.

QUÆDAM Verba Poetis fere ſolis relicta ſunt, ut: *Clarare*, quod uſurpant Lucretius *lib.* 3. *v.* 36. *lib.* 4. *v.* 779. Horat. 4. *Carm.* 3. *v.* 4. Plaut. *Moſtell.* 3. *ſc.* 1. *v.* 111. Stat. 5. *Theb. v.* 286. Auſon. *Moſ. v.* 388:

Pollet Ariſtides veteres qui claret Athenas.

Ita enim eum verſum quidam legunt, ut Bernartius ad 5. *Theb. Statii:* Grotius *p.* 77. ad *Aratea Cicer.* Uſus eſt & Cicero in verſione Arateorum:

Non potuit nobis nota clarare figura.

Uti quidem Giſanius & Grotius eum corrigunt, & ibid:

æſtatis primordia clarat.

Et in libro de ſuo Conſulatu:

Jupiter excelſa clarabat ſceptra columna.

Sic *Acerbare.* apud Virgil. Statium. Val. Flaccum, Claudianum. *Stinguere*, quo Cicero in verſu uſus. *Letare*, apud Virgil. *Culice*, *v.* 322. Ovid 3. *Metam.* &c.

CAPUT XIV.

Græcarum Vocum Introductio.

MULTA Græca Verba, præſertim ſequiori ævo introducta, vetera Verba oblitterare potuerunt, qualia ſunt: *Aporiari* pro *Dubare*

bare vel *Dubitare*; *Lachanizare*, pro *Pigrere*; *Eunuchare* pro *Evirare*. Sic *Apolactizare*, *Plasmare*, *Chalare*, *Exballistare*, *Toxicare*, *Prophetare*, *Exorcissare*, *Malaxare*, pro *Mollire*, &c. Imo tandem eo Barbariei venerunt, ut Latinis bonisque vocibus repudiatis, iis Græcam quasi terminationem affingerent. Verum enim est, quod Varro ait *l.* 8. de *LL. pag.* 104. Edit. 1619: *Consuetudinem loquendi esse in motu: itaque solere fieri ex meliore deteriorem.* Igitur pro *Pulverare*, quo usi sunt Plautus, citante A. Gellio *l.* 18. *c.* 12. Columella, 11, 2. Palladius *Martio c.* 7. Calpurnius *Ecl.* 5. *v.* 88. dixit Gariopontus *Pulverizare* libr. de *Dyn. c.* 29. hodie autem in desuetudinem venit, illo usitatiore. Pro *Vaporare*, idem dixit *Vaporizare l.* 2. *c.* 13. & *l.* 3. *c.* 35. Alia vide apud Clar. Reinesium, magnæ doctrinæ Virum *l.* 3. *Var. Lect. c.* 12. *p.* 531. Idem fatum passa est nostra Vernacula, quæ adscitis Exterorum vocibus proprias lubens omisit, & pæne amisit.

Notetur autem hic obiter, pleram Radicum Lat. Linguæ partem, quæ jam amissa est, Græcæ Originis esse, ut & ea quæ manserunt. e. g. *Pecere*, de quo infra *c.* 28. est πέκειν. *Trepere*, est τρέπειν. *Clepere* est κλέπειν, vel κλέπτειν. *Apere* est ἅφειν vel ἅπτειν. Quanquam de hoc ulterius cogitandum. *Dapere*, est δάπειν vel δάπτειν. *Luere* est λύειν. *Argere*, de quo supra *cap.* 5. est ab ἀργὸς, cujus etiam Radix non apparet. *Celere*, pro *Celerare*, est κέλω, vel κελέω. *Clangere*, est κλάγχω, pro quo κλάζω dicunt. *Poere*, pro *Potare* a πόω inusit. *Dicere*, a δείκω inus. *monstro*, *ostendo*, *indico*. *Miscere* est μίσγειν. *Edere* ἔδειν. *Videre*, & priscis *Videre* est εἴδω quod aliquando idem significavit, ac *dividere*, unde & hoc tractum. Hinc & *Viduus*, i. e. *divisus*, *separatus*, ab aliquo *sejunctus*, a quo *Viduare*. A Græco vero, *Idus*, vel *Eidus*. Hinc *Iduare* vel *Eiduare*, lingua Etrusca, Macrob. 1. *Saturn. cap.* 15. *pag.* 216. qui omnino hic legendus. *Docere*, est δοκέω, unde δοκάζω; *Agere*, ἄγω; *Angere*, ἄγχω; *Tingere*, τέγγω. *Rugere*, ῥεύγω, pro quo dicitur ἐρεύγω. *Fugere*, φεύγω, unde φυγή. *Cellere*, κέλλω; *Pilare*, πιλοῦν; *Fallere*, σφάλλειν; *Mullare*, μυλλεῖν. *Plere* a Græco amisso πλέω unde πλέος; *Tremere*, τρέμω; *Clinare*, κλίνω; *Comare*, vel *Comere*, κομέω; *Minari*, & *Minere*, apud Lucret. μίνομαι; *Tornare*, τορνῶ; *Serpere*, ἕρπω; *Larere*, a quo *Lar*, *Larentaria*, apud Festum. *Larunda*, Anson. Monosyll. *Laridus*, vel *Lardus*, apud Cæl. Aurel. 3 *Tard. c.* 48 *Larinæ sues* &c. a λαρὸς, i. e. *jucundus*, *gratus*, *voluntati nostræ acceptus*, cujus verbum amissum. *Perire*, unde *Peritus*, *Periculum*, a πειράω πειράσ-

μαι. Terere, unde *terebra*, a τερέω *terebro. Errare* eſt ἔῤῥω. *Gnoere*, unde *Gnoſco* vel *Noſco*, eſt γνόω, pro quo γινώσκω dicimus. *Furari* a φὼρ, cujus verbum non adeſt. *Batere* a βατέω, i. e. *vado*, *calco*. &c. Quæ omnia liquidius in collatione Harmonica Radicum perſpicienda. Sed & ipſæ Græcæ Radices (genuinas dico) plurimum obſoleverunt, nec a quoquam omnes vere traditæ ſunt & erutæ. Hinc illa ejus Linguæ confuſio, flexionum difficultas, etymologicæque ineptiæ. Videbis autem in collatione, Græcorum Radices obſolefactas in Latinæ linguæ uſu manſiſſe: ut *Necare*, deficiente Græco νέκειν. Contra Latinas in Græcorum uſu, ut ϛερέω, non comparente τῷ *Sterere*, unde *Sterilis*, ut a *Facere*, *Facilis*, *Agere*, *Agilis*.

CAPUT XV.

Barbararum Vocum introductio.

IDEM damnum intulit Barbararum Vocum introductio: (De ſtylo hic non eſt ſermo) Repudiatis enim bonis & Latinis vocibus, novas finxerunt, tandem & Gothicas peregrinaſque admiſerunt: ut bellicæ tempeſtates, populis peregrinis regionem aliquam invadentibus, ſemper linguam illius corrumpere aſſolent. Hinc eſt illorum *Pagare*, i. e. *ſolvere debitum*, quod forte a *Pacare* eſt, pro ſatisfacere creditori, Germ. befriedigen. Hinc *Brigari*, *Braxare*, *Truſare* &c. *Fugillare* Fewerſchlagen / ab Hiſpanico *Fuego*, quod *ignem* ſignificat, Italis *Fuoio*, Gallis *Feu*, ex uſu Latinitatis ſequioris vel plebejæ. Sic enim *Focum* pro *Igne*, uſurpat Alcimus *lib.* 3. *v.* 50,

> - - - *quo fervida quondam*
> *Dicitur attracto nubes Sodomitica nimbo*
> *Guttatim ſparſum fudiſſe in crimina fulmen*,
> *Cum plueret nox tetra* focos *cœloque caduco*
> *Aera per liquidum ſtillarent undique mortes.*

Et Abbo Cernuus, *l.* 2. *v.* 296. laudante Barthio *l.* 36. *Adv. c.* 19. c. 1666. Hinc erat τὸ *Focillare*, unde *Fugillare* detortum. Contra Latinæ voces ad alios tranſiere populos. Ut in Germanica uſitatius nihil eſt pæne, quam Regiment. Quæ Vox debetur Latio, in quo eſt, *Regimentum*, & uſus ea Amm. Marcellinus *l.* 25. & Arcadius *l.* 1. § 1. *de offic. præf. præt.* Sic *Regentes* die Regenten. Claudian. *Paneg.* 1. *laud. Stil. v.* 168.

Scili-

Scilicet in vulgus manant exempla regentum.

& alibi *Patiens*, pro ægroto, ein Patient. Latinos enim ita uſurpaſſe, teſtis eſſe poteſt Serenus *carm.* 32. *v.* 6. Sic *Cura*, pro ſanatione, apud eundem Serenum non ſemel, Germanis die Cur: & *Curare*, Curieren/ apud Orientium *Commonitorio*, *v.* 579:

Viſitor in clauſis, curor confotus in ægris.

Cicero in *Tuſc. Quæſt*: *Corpora curari poſſunt: animorum nulla eſt medicina*: id. de Senectute: *Adoleſcentes gravius ægrotant, & triſtius curantur*, & pro S. Roſcio Amerino: *Intelligo me errare, qui cum capiti Sex. Roſcii mederi debeam, reduviam curem.* Camerar. fab de Anu laborante ex oculis: *Medicus orſus curationem.*

CAPUT XVI.

Faſtidium veterum, & mutandi linguam prurigo.

IPSI etiam Veteres amiſſionibus Vocum amplam dederunt occaſionem. Dum enim nova quotidie vocabula ſuborta, vetera ex uſu hominum ineptiſſimo faſtidio ſublata ſunt, quibuſdam vetera ad uſum revocare, imo & cum 12. Tabulis atque Evandri matre loqui placuit. *Ita enim eſt genius Latii ſermonis, poſt Auguſti ſeculum multa vocabula oblivionum tenebris condita eruebat, multa noviter fingebat*, inquit Matth. Schikeradus in *Epiſt. Critica.* Nihil dicam jam de Salluſtio, cujus Scripta peculiari libro Aſinius Pollio repræhendit, ut nimia priſcorum Verborum affectatione oblita, ſcribente Suetonio, *cap.* 10. *de Illuſtr. Gramm.* quemque Lenæus Grammaticus priſcorum Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem in gratiam Patroni ſui Pompeji Magni dixit, tradente eodem, *ibid. c.* 15. Unde illud pervulgatum apud Quintilian. *l.* 8. *c.* 3.

Et verba antiqui multum furate Catonis
Criſpe Jugurthinæ conditor hiſtoriæ.

Quem & D. Octavius Auguſtus taxavit, ut ex ipſius verbis apud Suet. in *vita Octavii c.* 86. videre eſt. Neque memorabo Imperatorem Hadrianum, qui genus dicendi vetuſtum amavit: Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Salluſtio Cæcilium prætulit, ut Spartianus refert in *ejus vita. pag.* 808. *Edit. Steph.* Quorum hominum odio, alii contra nihil niſi tritum & uſitatum voluerunt, & ita, ut Senecæ *l.* 10. *epiſt.* 115. verbis utar, *in ſordes inciderunt.* Laberium, quod obſoleta & maculantia ex ſordi-

ſordidiore vulgi uſu ponit, (quale eſt in Staminariis: *Tollet bona fide vos orcus in Catomum*) vituperat A. Gellius, *l.* 16. *Noct. Att. c.* 7. & talium ſordidorum vocabulorum librum Lavinius olim ſcripſit, quem citat idem *Noctium Atticarum* Scriptor, *lib.* 20. *c.* 11. De odio, quod dixi, adeo verum eſt, ut Suetonius in *Auguſto c.* 86. ſcribat, *Ipſum Auguſtum magno ſtudio reconditorum verborum fœtores, ut loquebatur, vitaſſe, eumque Tiberio non peperciſſe, exoletas & reconditas voces aucupanti.* Apud A. Gellium *lib.* 16. *c.* 10. refertur Verbum cujuſdam Juriſconſulti, a quo cum A. Gellius peteret, quid ſibi vellet *proletarius?* (quæ vox deducta erat e duodecim Tabulis) reſpondit: *Seſe jus Faunorum & Aborigenum non didiciſſe, ſeque tantum præſtare debere legum ac vocum earum ſcientiam, quibus ſua uteretur ætas.* Huc facit Senecæ ambitio, qui *Neronem a Veterum Oratorum cognitione avertit, quo diutius in admiratione ſui detineret*, ſcribente Suetonio, in *vita Neronis*, *cap.* 52.

Alii contra vulgata elegantia non contenti, novitia quærebant & pleraque inveniebant ornamenta, ipſumque Ciceronem nauſeantes; Latinitati alios comptus affingere laborarunt; faſtidioſiſſimi delicatuli! Unde Fabianum ſuo ævo tali elogio ornat Seneca, *epiſt.* 59: *Si recentiorem quæris, Fabianum, diſertum & elegantem, orationis, etiam ad noſtrum faſtidium, nitidæ.* Ad quæ verba Muretus annotat: *Jam enim plerique nonnulla Ciceronis, ut parum nitida & parum expolita faſtidiebant, idque & ex multis Senecæ locis, & ex dialogo de Oratoribus, qui Tacito tribuitur, facile perſpici poteſt.*

CAPUT XVII.

Idioma cujuſvis Regionis peculiare, & cujuſque peculiaris Idea Ingenii.

HUC referas idioma cujuſvis Regionis proprium, & ingeniorum præterea in qualibet diverſitatem. Peculiaris enim cuilibet ſui ſua eſt idea ingenii. Nec omnes uno orationis genere uti in tanta varietate poſſunt. Neque convenit etiam inter auctores maximos de ratione dicendi probatiſſima, quod illuſtribus exemplis probat Budæus, *Comment. Græc. Lingu. col.* 1300. *Edit. Baſil.* 1530. Hinc Pollio in Livio accuſat Patavinitatem, neque ei Cicero etiam ſatisfecit. Auguſtus non tulit Tiberium. Tiberius Græcas voces ægre admiſit, licet neceſſitate flagitante,

ſed

ſed potius periphraſibus delectatus eſt. Caligula improbavit Senecam, & quis omnia exempla enumeret? Nec ipſe Cicero Bruto probare ſuo Oratorem ſuum potuit illi ipſi nuncupatum, ut ipſemet auctor eſt ad Atticum. Vide Budæum *d. l. col.* 1290. Huc non inepte etiam Auſonii verſus 151. in *Technopægnio* referri poteſt, ita interrogantis:

Bucolico Sepes dixit Maro, cur Cicero Seps?

Iduare eſſe Vocabulum Hetruſcum, dicit Macrob. 1. *Sat.* 16. pro quo alii *Dividere* maluerunt. Sunt inter auctores ſua cuique propria. *Nam frequenter hærebit in Quintiliani ſermone, qui præter Ciceronem nihil legerit*, inquit Eraſmus *de Ratione veræ Theologiæ pag. m.* 177. Et hunc ipſum Eraſmum ſecutum eſſe venam & ideam ingenii ſui, dicit, & defendit contra eos, qui Eraſmi ſtylum & dictionem carpunt, Magnus Baudius, *Cent.* 2. *Epiſt.* 3. cujus verba, quia in manibus eſt, transſcribere ſuperſedeo. Plinius Junior & Quintilianus Ciceronis diſſimiles fuerunt, cum ejus ſcriptorum ſtudioſiſſimos fuiſſe nos, notum ſit, inquit Budæus *d. l. col.* 1291. quem vide. *Funerare*, in Cicerone non leges, at in Horatio, Petronio, Ulpiano tibi occurret. Refer huc quæ antecedente Capite dixi. Varietatem igitur, quæſo, conſidera omnium ingeniorum, in quavis lingua, & tantam quanta vix eſt formarum, modum loquendi per omnia uniformem nunquam quis introducere poterit. Tamen qui bonæ mentis erunt, optimum potius dicendi genus naturæ ductu & arte magiſtra ſectabuntur, quam deterius. Et pravis prava, contorta, obſcura relinquimus.

CAPUT XVIII.

Vocum rarior apud Scriptores uſus, hinc earum deſuetudo, dum imitatores præſcripta ſecuti ſunt.

ETIAM bonarum Vocum rarior uſurpatio eas abolevit. Cum enim Scriptores Veteres multas Voces, eaſque genuinas & Latiniſſimas, quod uſus non ferret, non inſererent libris ſuis, illæ poſtea in deſuetudinem abiere. Hinc eſt quod Verba quotidiano uſu trita, & muliebribus potiſſimum operibus debita rarefacta deſierint, ut: *Licere*, prima producta, *Filare*, *Linare*, *Stupare*, *Fuſare*, *Nimbare*, *Limbare*, *Fimbriare*, *Baltheare*, *Stolare*, *Soccare*, *Braccare*, *Tunicare*, *Pellire*, *Paludare*, *Vittare*, *Scopare* &c. Multas autem dictiones per libros, præſer-

tim eos, qui Ciceronis tempore ſcripti, minime propagatas, credibile eſt; cum & noſtra Vernacula quamplurimas habeat, quas rariſſime, ſi unquam, libris qui in publicum eduntur, aut certe Lexicis, inſertas invenies; nemo tamen Teutonicas negaturus eſt, niſi forte qui hujus ignarus linguæ.

Plurima autem ſunt Verba quæ ſemel tantum, aut bis terve in Veterum libris inveniuntur, qualia habentur *Mulierare* & *Tunicare*, quæ apud Varronem relicta ſunt, citante Nonio Marcello *cap.* 2.*n.*552. & 873. *Ravire*, apud Plautum *Pœnulo*, *act.* 3. *ſc.* 5. 33. & *Capt. Prol. v.* 13. Exſtatque in *Gloſſ.* Iſidori, *Excerptis Pythœanis* & *Breviloquo*. Quod ſi iſta Plauti loca interiiſſent, quivis forte pro barbaro haberet. *Senere* eſt apud Catull. *carm.* 4. *v.* 26. & Pacuv. in *Peribœa*, & *Actio in Telepho*, citante Priſciano *lib.*x. *col.* 887. *Varare* habent Agrimenſores, & *Obvarare*, Ennius *Pilare*, i. e. *denſare*, Hoſtius & Ammianus *l.* 31. *Serare* Pacuvius & Priſcian. *l.* 10. *col.* 900. *Verare* Ennius 13. *Annal.* apud A. Gell. 18. *c.* 2. & ex veteri Codice reſtituit Horatio Barthius *l.* 37. *Adv. c.* 22. *col.* 1706. quem vide. *Crinire* ſolus habet Statius, 4. Sil. 5. *v.* 10. *Solare* prima longata, idem 5. *Thebaid. v.* 149. quod & apud eundem *lib.* 4. *Theb. v.* 36. in Norico libro exſtitit, ut Zinzerling indicat *Crit. promuls. c.* 36. *p.* 110. Verba ſunt:

- - - Quæ moverit arma
Gradivus, quantas populis ſolaverit urbes.

Ubi vulgatæ Editiones: *ſpoliaverit urbes*. *Membrare* eſt apud Cenſorinum, quem Priſcianus *lib.* 1. *col.* 544. doctiſſimum artis Grammaticæ appellat; & Dracontium, *Hexaem. v.* 221. *Scurrari*, Horatium *lib.* 1. *Epiſt.* 17. *v.* 19. & *Epiſt.* 18. *v.* 2. *Simare*, i. e. *deprimere*, apud Lucilium, 7. *Satir.* citante Nonio *cap.* 2. *n.* 771. ubi male *Sunat* legitur. Et apud Sulp. Lupercum Servaſtum, *Eleg. de Cupiditate*, *v.* 37. *Simatæ nares*. *Veſperare*, apud A. Gellium *l.* 17. *c.* 8. & agnoſcit Eutyches. *Adſolare*, i. e. *ſolo æquare*, ab inuſitato *Solare*, prima brevi, apud ſolum, quod ſcio, Tertullianum libris a Jacobo Gothofredo publicatis, *ad Nationes p.* 103. & 114. *Craſſare* habent Apulej. 3. *Met. p.* 139. *Ed. Elm.* Optatus Afer *l.* 2. *pag.* 61. Agrœtius de *Orthographia*, *col.* 2273. Sidon. Apollin. *carm.* 5. *Paneg.* Majoriani *v.* 406. *Protervire*, Galterus *l.* 1. *Alex. v.* 192.

Jam fruitur voto jam mente protervit in hoſtem.

Sic MS. vetuſtiſſimum, & Argent. Editio. In Ingolſtadienſi eſt *procurrit*. Idem *l.* 2. *v.* 236.

aut

- - - *aut in tua damna protervit.*

Sic MS. Arg. & Ingolſt.

Bapt. Mantuanus *Carm.* 3. *in Falconem. v.* 30.

Nec vulgi duce te, protervientis
Nugas, judiciumque pertimeſcam.

Roſare, prima brevi, exſtat ſolum apud doctiſſimum Auctorem Carminis de defectu Lunæ, quod Varroni Atacino quidam tribuere *v.* 28. *Follere*, quod in Breviloquo invenies, uſurpat D. Hieronymus: *ſi pes laxa pelle non folleat*, citante Caſaubono ad *Theophr. Charact. p.* 136. *Follicare* idem habet ad *Euſtach. de cuſtod. Virginitate*, Apulejus, 9. & *Onomaſt. col.* 55. Tertullianus etiam *l. de Pallio. Rugare* uſurpat Plautus, *Caſ.* 2. 3. *v.* 30. Et in *Fragm.* apud A. Gellium *l.* 18. *c.* 12. Et Eutyches habet *Rugari. l.* 2. *de diſc. Conjug. col.* 2177. *Horoſcopare* Manil. *lib.* 3. *p.* 73. & Firmicus. *Vilere*, Avienus *Arateis*, *v.* 318. *pag.* 90.

At poſtquam argento deformis viluit ætas.

Scriptores autem infimi ævi frequentius eo uſi ſunt, Gulielm. Brito *lib.* 1. Alanus 3. *Anticlaud. v.* 123. Accius, ſive Romulus eſt, ſive alio nomine indigitandus, *fabula* 28. *v.* 13. &c. *Conturmare*, Amm. Marcellinus dixit *lib.* 16. *p.* 1486. *Edit. Steph. Pullare.* Calpurnius habet *Eclog.* 5. *v.* 20. ad quem vide Barthium *pag.* 363. Exſtat & in *Onomaſtico Græcolat. p.* 121. *Nivare* eſt in *Gloſſ. Arabico-Latino. Nivatus*, legitur apud Sueton. *Ner. c.* 27. A qua *nivata* apud Petron. *p.* 76. *Nivere*, Fortunatus utitur, *l.* 8. *c.* 9. *v.* 12. Mantuan. 5. *Eclog. v.* 8.

Cymbia lacte nivent.

Depontare, habet Varro in *frag. p.* 141. *Edit.* 161. in 8. laudatus Nonio *c.* 3. *n.* 143. Vide notas in Editione Gothofredi. *col.* 1868. *Pontare* eſt in *Gemma Gem. Cornicari*, Perſium uſurpatorem habet. *Sat.* 5. *v.* 12. nec non Eutych. *l.* 1. *de diſc. Conj. col.* 2157. *Albare*, Priſcianus habet *periegeſi*, ſive quis ejus auctor eſt *v.* 431. & Fortunatus *l.* XI. *Carm.* X. *v.* 5. *Rubrare* ſolus Alcimus Avitus *libro* 5. ut in MSto. & Vett. Editionibus eſt. Vide Edit. Zehneri *pag.* 166. *Pennare*, Dracontius *lib.* 1. *v.* 146. *Pumicari*, Tibullus *l.* 3. *El.* 1. *v.* 10. Apulejus *Apolog.* Participium habet Plinius *Epiſtolis. Equire.* Plinius *l.* X. *c.* 63. *Juvenari*, Horatius in *Arte Poet. v.* 246. *Strenuare*, apud Plautum legitur *Pſeudolo.* 2. *v.* 34. ad quem vide Taubm. & quas turbas lectionum dederit ignoratio hujus vocis cognoſces. Hæret & Barthius aliamque lectionem inſtituit, *l.* 28. *Adv. c.* 17. *col.* 1340. Agnoſcit autem, & ex Gloſſario ſuo confirmat

 l. XI,

l. XI. *Adv. c.* 6. *col.* 521. *Uvere* apud Festum Avienum, in *Ora Maritima*, *v.* 521. solum exstat; Apud Silium Ital. *l.* 7. *v.* 650. est Participium:

Uventi ferrum admovit tepefacta palato.

Ut & apud Avien. *Arat. v.* 1782. Apud Lucretium est *Uvescere*, *lib.* I. *v.* 306. ut & apud Avienum *Arateis*, *v.* 1579. *Nigrare*, apud Lucret. *lib.* 2. *v.* 732. & 792. *Lanare* invenies in *Onomastico pag.* 77. ἐριοφορέω. Et Partic. *Lanatus*, apud Avienum in *Arat. v.* 535. *pag.* 95. *Æquorare* in *Gloss. Arabico-Latino.* *Asinare*, apud Luitprandum in Legatione, ad cujus oram memini Dn. Barthium annotare: *Bene. Ramare* solus Alanus habet in *Parabolis cap.* 4. §. I. *v.* I:

Arbor quæ late ramat, nisi firma sit, imo
Cum ramis facili corruit icta Noto.

Brumare, Joh. Hantvillensis in *Architrenio*:

Filia Castalii veris marcentia fata
Sub Borea brumante gemit.

Granare exstat in *Brevil.* & *G. Gem.* unde *Granatus*, 4. *decl.* apud Caton. de *RR. Granatim*, apud Apulej. *l.* 6. & Particip. *Granatus* in usu: ut *Malum Granatum.* Hinc *Ingranare*, i. e. *grana in horreum ponere*, in scheda *Glossarii Anglicani*, edita a Barthio *l.* 28. *c.* 19. quæ ejus beneficio jam me penes est. *Vivare* Lucretii est *l.* 3. *v.* 410. 559. 681. *Pronare* exhibet Sidonius legenti, *l.* 8. *Epist.* XI. *pag.* 219. *Edit. Elmenh. Ovare*, quod Grammaticorum stupor inter Anomala recenset, probum est. Habes *ovat*, apud Val. Flaccum *l.* 2. *v.* 507. apud Paulinum Nolanum *Natali* 7. *Fel. v.* 92. *ovet*; apud Sueton. *ovandi jus* legitur in *Claudio*, *cap.* I. *Annare* in veteri formula apud Macrobium est *lib.* I. *Sat. c.* 12. *Anere* Caper habet, de *Orthogr. col.* 2240. & vetus Lex. Græco-Lat. *c.* 16. *Serrare* apud Veterem Bibliorum interpretem, *Esaiæ* 41. invenitur, & est in *Onomastico*, *p.* 139. *Stirpare*, ῥιζόειν in *Onom. Græco-L. p.* 145. *Stirpatus* usurpat doctiss. Rosweidus *præfat.* in *Editionem Paulini suam*: *Sedula cura stirpata* (vinea) *a sentibus gemma non lædatur.* *Abstirpare* apud Hericum Monachum *lib.* I. Cujus aliud exemplum non meminit Barthius, vide eum *l.* 16. *Adv. c.* 34. *col.* 857. *Amarare* apud Fest. Avienum & Chrysolog. serm. 125. *Singere*, unde *Singulare* & *Singultire*, apud Eutych. *l.* 2. *col.* 2177. *Fringere*, unde *Fringulare*, & *Fringultire* sunt, apud Martialem *l.* 2. *Epigr.* 82. ubi mire varias lectiones alii commenti sunt; vide Gruteri notas, *p.* 18. & 112. Placet tamen retinens Scaliger, apud

Scriver. *p.* 80. *Indigitare* Macrob. 1. *Sat.* 17. & Tertullian. *Indigitare precem mysticam.* De verbo *Baubari* (quo Lucretius usus *l.* 5. *v.* 1070. Bapt. Pius *Annot. ad l.* 3. *Epist.* 3. Sidonii, & Scalig. *lib.* 2. Epidorp. *c.* 175. *v* 2. *pag. m.* 145. & *Baubare* efferunt Mantuanus 8. *Silv. c.* IV. *l.* 3. *Dionysii v.* 358. 1. *Fastor. v.* 34. *præf.* & *l.* 5. *Fast. c. ult. v.* 96. Franc. Bonadus, *Epistola ad Coloss. cap.* 2. ad finem. Scaliger de *CC. LL. c.* 13.) dicit Barthius ὁ θαυμάσιος *l.* 13. *Adv. c.* 4. *col.* 717. quotidiano in usu fuisse, ut innumera alia idiotismi ostendunt, licet in libris raro inveniatur. *Viare* habent Lucilius, Plautus *Trucul.* 1. *sc.* 1. & *Pseud.* 5. 1. *v.* 3. si conjecturæ Rhumelii credimus, quod Pareus facit; Ammianus *l.* 20. Juvenc. *lib.* 1. *v.* 126. Prudent. 2. *cont. Symm. v.* 772. Fortunatus *l.* 9. *c.* 7. *v.* 31. Cassian. *Collat.* 15. *c.* 3. Ambros. *l.* 5. *Hexaem. cap.* 16. Cassiodor. in *Psalmum.* 1. Chrysologus *serm.* 63. & 155. Papias. Ejus tamen Participium multo frequentius invenitur, ut apud Prudentium *Cath.* 5. *v.* 65. *Hamart. v.* 209. *hymno in infideles. v.* 27. Apulej. *l.* 6. *Met. p.* 184. & *lib.* 10. *p.* 240. Ammian. *l.* 19. Damasum, *carm.* 6. *v.* 4. Juvenc. *l.* 2. *v.* 361. & *l.* 3. *v.* 209. Sidon. 1. *Epist.* 2. & 5. Sarisb. 1. *Policr. c. ult.* Alanum 4. *Anticlaud. v.* 458. Et hoc Verbum in vulgatis Lexicis, quæ pueris nostris proponuntur, raro habetur, quasi minus Latinum sit. Sic *Breviare* quod usurpant Manilius *l.* 3. *p.* 70. Quintil. *l.* 1. *c.* 9. & 11. & *l.* 5. *c.* 13. Tertull. *contra Judæos*, *c.* 8. Diomed. *l.* 3. *Gram. col.* 474. Juvencus *lib.* 4. *v.* 136. *Glossarium Græco-Latinum.* Censorin. *c.* 4. ut in MSto est: vide Barth. *l.* 27. *c.* 19. *col.* 1307. Lactantius *Instit. Epitome. c.* XI. Hilarius *lib.* 3. (*ut distinguunt*) adversus Constantium: *intelligantur breviandi dies propter electos Dei.* Paulinus Nolanus *Epist.* 19. *pag.* 188. & *Epist.* 29. & *Natali* 8. *Felicis*, *v.* 13. Fortunatus *l.* 4. *de vita S. Martini*, *v.* 619. Arnulfus Lexov. *carm.* 3. *in Veris reditum.* Sidon. *lib.* 2. *Epist.* 2. *pag.* 35. *l.* 4. *Ep.* 15. Hinc Bapt. Mantuan. 1. *Dionysii v.* 429. *lib.* XI. *Fast. c.* 2. 41. Boninus Mombritius *lib.* 5. *de passione Domini v.* 194. Benedict. Arias Montanus *Carm. de divinorum nominum usu & interpretatione*, *v.* 91. & alii. Sic & *Corporare* non quidem apud Ciceronem, & qui paris ævi & æstimii apud nostros habentur, exstat: invenitur tamen apud Tertull. *l. de carne Christi*, *c.* 3. & *c.* 6. & *de Trinitate*; Lactantium *lib.* 2. *c.* 9. *pag.* 104. *Edit. Thomasii*, & *l.* 4. *c.* 26. Cassianum *lib.* 7. de *incarnat. Domini.* Fulbertum *serm.* 4. Plinium. *l.* 7. *c.* 15. Solin. *c.* 20. Apulejum *l. de Mundo p.* 66. Bern. Morlan. *l.* 2. *de contemptu Mundi v.* 306. Apud veteres etiam, ut Ennium, Accium, &c. apud quos tamen *inter-*

ficere ſignificat. *Fabrire*, pro *Fabricare*, apud unicum Fortunatum exſtat *l. 2. Carm. 9. v. 23.*

Quod nullus veniens Romana gente fabrivit,
Hoc vir barbarica prole peregit opus.

Is autem Fortunatus, quamvis Francica aliaque Barbarie Poeſin ſuam Latinam corruperit, eruditus tamen & plurimæ lectionis homo fuit, de quo cenſentem non modo vide Barthium *l. 5. Adv. c.* 12. *l.* 3. *c.* 13. *col.* 135. *l.* 34. *c.* 3. *col.* 1549. & *c.* 6. *col.* 1555. *l.* 46. *c.* 2. & *c.* 3. *l.* 51. *c.* 12. *col.* 2401. & alibi. Sed & ipſum illum Poetam, ſodes, inſpice, & cum veteribus diligenter contende. Judico ergo hanc Radicem jam diu uſurpari deſitam a Venantio hoc ex veteribus; nunc autem amiſſis auctoribus in uſum protractam. Noſtro autem ævo a noſtris litterionibus minime ideo obſervatam, quod is Poeta non tantum incognitiſſimus, ſed & ante triginta & paucos hos annos primum tantum integer evulgatus fuerit. Proinde indolem ſuam facile hæc probat, & a cæteris ejus Auctoris ſcoriis Latinæ linguæ Analogia eam rite ſecernit. Sed ſatis exemplorum. *Manu non toto ſacco ſerendum*, apud Pindarum monet Corinna. Recenſent alii voces quæ apud Ciceronem ſemel leguntur, quorum labores non compilo. Quod ſi hæc Auctorum iſtorum loca injuria temporis interiiſſent, Ciceroniani ſtatim ea rejecturi eſſent, tanquam minus Latina. Laudat Chariſius *lib.* 2. *col.* 175. (*Edit. Fabr. pag.* 214.) *Statilii Maximi de Singularibus Ciceronis* libros, qui ſi exſtarent, maxime nobis in hoc negotio profuturi eſſent. Legat interim omnino benevolus Lector, quæ Vir eximius meritorum Andr. Schottus *lib.* 3. *Nodorum Ciceron. c.* 17. hanc in rem ſcripſit; mihi enim omnia comportare non allubeſcit. Et alii alia habent.

Hoc non poſſum quin addam; ægerrime me ferre deſiderium *Pontici, Julii Solini*, cujus fragmentum inter Catalecta Veterum exſtat, etiam a Phythœo repetitum. Ut & Carminis, quod *de defectu Lunæ*, alii *Aſtronomicum* inſcribunt, & Pythœus Fulgentio attribuit, Petrus Daniel, & Lipſius, niſi fallor, aliique Varroni Atacino, cujus fragmentum duntaxat habetur, editum a Turnebo *l.* 10. *Adv. c.* 3. Pythœo inter Poematia vetera, & Scaligero in Catalectis. Plura enim in hiſce rara inveniuntur vocabula, bona tamen.

CAPUT XIX.

Amissio bonorum Auctorum, & unde ea.

Singulare autem certe & dolendum istius cladis, quam Latinæ linguæ integritas pertulit, damnum, est amissio Bonorum Auctorum. Nihil enim dicam de tot Scriptoribus, revera innumeris, qui toti perierunt. Quot sunt, quorum ne centesima quidem pars superest, præsertim ex vetustioribus, cum quibus perierunt *Agriculturæ*, *Architecturæ*, *Picturæ*, *Nauticæ*, & cujusvis artis, sicut aliarum rerum propria vocabula innumerabilia? Et profecto, non Latinam linguam, sed Latinæ linguæ reliquias inter mortuas tantum tenemus, ut *Ramus* vere scribit *lib.* 4. *Schol. Gram. p.* 92. Idemque affirmat Nobilissimus Dn. Barthius, præter cæteram eruditionem, hercle admirandam, Latinæ linguæ callentissimus qui tum alibi, tum animadversionibus in *Celestinam pag.* 344. hæc dicit: *Quoniam stantis Reipublicæ Romanæ & vigentis linguæ nemo Nomenclator ad nos venit, multa vulgo, præcipue opificibus & in eorum tabernis, usitata, quomodo appellarint, ignoramus.* Et juvat hic integrare ejusdem Viri querelam de amissis *Alphii Aviti* versibus. Sic enim *pag.* 227. ad *Claudian. Faciunt hi, ex tam suavi Poeta soli superstites, versus, miris modis desiderare Latinorum Lyricorum Opera, quæ si exstarent, sane non dubito multo locupletiorem nos Latinam linguam usuros, quam facere possumus tot æternitate dignissimis monumentis funditus amissis.* Idem conqueritur eloquentissimus Sturmius, cujus verba, eximia sane, sed pluscula, alibi producam; ut reliquos Doctos Viros, quorum non contemnendus est numerus, taceam. Qui ergo exacte scire possumus, quid eo ævo usitatum nec ne?

Hanc autem amissionem bona ex parte causati sunt Bonorum Auctorum inepte Censores, qui, dum pauculos quosdam Scriptores legendos commendarunt, suo judicio fecerunt, ut reliqui, licet suo genere boni, penitus posthaberentur & intercciderent. Sic cum Quintilianus Horatium inter Lyricos vel solum lectu dignum censet, Catulli vero ne semel quidem meminens, fecit sua censura, ut tot Lyrici interierint, uno Horatio in unicam admirationem rapto. Atqui Catullus, & alii, quorum paucula supersunt fragmenta, non fuerunt lectu digni? Certe si istorum reliquiæ abolitæ fuissent, non parum damni Latinitati (de aliis ut sileam) accrevisset. De hoc judicio vide Barthium *l.* 56. *c.* XI. *col.* 2654. Cicero in

in *Bruto* Livium Andr. inepte ſcripſiſſe teſtatur, dicens, eum docuiſſe fabulam non ſatis dignam, quæ iterum legeretur. Et Martialis perſtringit Chreſtillum, *lib.* XI. *Epigr.* 91. quod attonitus legat,

- - - Terrai, frugiferai,

Accius, & quicquid Pacuviusque vomunt.

Iis tamen Poetis gravitatem ſententiarum & pondus verborum tribuit Quintilianus *lib.* 10. *c.* 1. Atque utinam exſtarent, multum genuinæ Latinitatis in illis offendere eſſet. Impolitiam verſuum flexionumque in vocibus, & ſtructuram Dramatum non dico; quarum potiſſimum cauſa ii rejecti fuerunt. Trebellium Pollionem Hiſtoricum inutilem judicat Dempſterus. Quod ſi maxime eſſet propter hiſtoriam: non tamen eſt abjiciendus, propter alia exinde cognoſcenda. Innumeræ tales cenſuræ quotidie nobis obveniunt.

De *Chriſtianis Poetis* ſcribit G. Fabricius Chemnicenſis præfat. in eos, *pag.* 8. his verbis: *In eadem culpa, quod pudet, plurimis annis ipſe fui: idque fateor, ut alios reddam cautiores, minuſque credulos. Legeram in libris de corruptis diſciplinis apud Lud. Vivem, hæc verba*: Juvencus, Sedulius, Proſper, Paulinus lutulentæ & perturbatæ ſunt aquæ. *Ei autem viro tantum auctoritatis tribuebam, ut quidquid ipſe diceret, id eſſe ſequendum: quidquid ſtatueret, ei aſſentiendum arbitrarer. Talis igitur Viri ſententia ab illorum lectione abſtinui, nec quales eſſent inquirendum putavi: videlicet ne lingua inquinaretur, aut ſermo eſſet lutulentior: quem purum & liquidum eſſe debere, me docebant præceptores*, &c. Hæc ille. Videmus igitur hic inclementibus hujuſmodi judiciis multos bonos libros amiſſos eſſe, quorum plurima ipſi Veteres olim tulere.

Sequentia deinde ſecula Claſſicos etiam expulerunt, ſuaque aut ſuorum, quos admirati ſunt, ſcripta ſubſtituerunt, quæ tamen tantum abeſt, ut prioribus paria, ut potius multo deteriora fuerint, decreſcentibus nimirum cum ætate ingeniis, quæ tam miro mundanarum rerum turbine conſtare, ſibique ſimilia eſſe non potuerunt. Martianum Capellam, utpote compendio quopiam Cyclopædiam univerſam complexum, in Scholis veterum Chriſtianorum meliorum loco, prælectum fuiſſe, docent nos Gregorius Turonenſis, fine operis ſui hiſtorici, Saliſberienſis, alii. Virgilio & Lucano expulſis. Galterum olim ſubſtitutum conqueritur Heinricus a Gandavo.

Veterum autem proborum Poetarum plurimos (quos immane quantum deſideramus. Latinæ ſcilicet linguæ inſtaurandæ utiliſſimos & pæne unicos)

unicos) perire fecit *novum Poetarum genus*, quod ante annos hos quingentos aut præter propter exoriebatur, *Rhythmicorum* videlicet, quibus a vulgo tantus applausus datus, ut nihil legere & æstimare amplius voluerit, nisi quod rhythmis conceptum gratum stolidissimis ejus auribus epulum præberet. Quo morbo & Docti tum temporis correpti fuere, paucissimis exceptis, qui se Vulgo eximentes ad Veterum imitationem, qua pote, componebant: quales fuerunt *Gunterus*, *Saxo*, *Salesberiensis*, *Devonius*, *Galterus*, *Alanus*, alii. Quibus tamen Seculi barbariem penitus effugere non fuit, ut illis de cœno illo fæculentia non adhæserit. Donec tandem *Sophistarum* & *Monachorum* factio grandi Poetas odio prosecuta, superstitiosique homines nihil Ethnicum ex crassa ignorantia admittentes ansam dederunt, ut totum illud Veterum Auctorum genus e manibus, mente & memoria hominum excuteretur & evanesceret.

Et certe evanuissent & periissent ii Scriptores omnes, si per Monachos stetisset, nisi singulari DEI Clementis Providentia ad nostrum hoc seculum mirabiliter conservati fuissent; nimirum in eum usum, ut Linguarum & Bonæ Mentis studia ex iis reparata viam præpararent Verbo DEI tot secula tenebris Papisticis obscurato in apertam claramque lucem reproducendo & illustrando.

Optime igitur illi animati fuerunt, qui nostro ævo adhuc superstites & in claustralium latibulis maximam partem delitescentes & abditos, de situ & pulvere, quantum eorum reliquum fuit, undecunque potuere, eruerunt, repurgarunt & illustrarunt, planeque deperditorum fragmenta studiose & laboriose collegerunt. Debetur illis Viris a *Petrarcha*, *Boccatii*, *Philelfi* & cæterorum memoria usque ad nostrum hoc ævum, quo vivimus, luculentissima & nunquam intermoritura gratia. Quin vivant illi, vivant, & in æternum vivant, multis Victoribus & Triumphatoribus potiores, qui per hoc suum studium (etiam aliquando inscii) DEI laudem, non hominum: horum tamen commoda utilitatemque valde promoverunt. Verum quo abripior?

Amissa ergo sunt tot præclara varii generis Veterum Monumenta, quorum loco, si veterum *Philologorum*, *Grammaticorumque* saltim superessent Scripta, mitius ferremus illorum jacturam. At, præter paucissima, Fati ea nobis invidit scævitas, quæ tamen satis lacera & mutilata ad nos pervenerunt. Ex quorum ruderibus nostri ævi Litteratores Latinitatem suam exædificavere. *Verum*, (ut Optati Afri illud *lib.* 3. huc adaptem) *quale, quæso, potest esse ædificium, quod de ruina construitur?*

CAPUT XX.

Corruptio Superstitum Auctorum.

AUXIT damnum hoc Corruptio Superstitum Auctorum. Mirum enim in modum olim ab indoctis Descriptoribus depravati fuerunt Codices. *Solebant enim homines imperiti* (inquit Muretus) *qui avorum aut proavorum nostrorum temporibus, victum sibi describendis libris quærebant, quæ perperam scripserant, non delere: ne libros suos, multis lituris deformatos, minus vendibiles redderent, iterumve totas paginas describere cogerentur, sed iis, ut erant, omissis, cetera persequi* &c. Hæc ille, *lib.* XV. *Var. Lect. c.* IX. Verissime, quod non raro ipse in MStis expertus sum. Et vide, amabo, quæ Doctissimus ille ipse Vir super hac re notat ad 48. *Epistolam Senecæ*, & ad *lib. de Vita Beata pag.* 497. *Edit.* 1594. *Solebant etiam litteras & dictiones supervacuas, aut perperam exaratas, punctulis suppositis notare, quibus propter minutiem facile oblitteratis errores hinc inde nati, Auctoresque turpiter corrupti sunt.*

Præterea multa corrupit audax Descriptorum & Correctorum ruditas. Qui, si qua vox non ad ipsorum palatum, statim mutabant, alia supposita. Qua de re Stewechius conqueritur in *Electis ad lib.* 5. *Arnobii*, *pag.* 385. *Mirari desine*, inquit, *seu temeritatem sive ineptiam eorum, qui superioribus seculis aliorum libros vel calamo scripsere, vel typis expressere: etenim nimis quam solens iis fuit, reperto vocabulo minus pervulgato, aliud statim subdere, extrito priore, genuino licet, nec minus significante.* Et Fruterius *lib.* 2. *Verisim. c.* 12. *Librariorum audax & inscita industria multos nobis auctores mutilavit, atque corrupit, quum plerique versuum ignari, omnisque adeo Antiquitatis rudes, audebant tamen quidvis invertere & immutare, hac ratione, ni fallor, inducti, quod nil putarent a posteris intellectum iri, quod non idem & ipsis in promptu & notitia exstitisset.* Hactenus Fruterius.

Manuscriptis ita non semper fidendum, docuerunt Maximi Viri, quorum sententias brevitatis studio huc non transscribo. Pauca tamen dabo exempla: In Sallustio erat, citantibus ita unanimiter Grammaticis: *Loquentiæ multum, sapientiæ parum.* Quorum consensum secutus, Gruterus optime in textum ita recepit. At MSS. contra omnes habent *Eloquentia*, quos male secutus est Carrio, utut Sidonius etiam sic citet, *lib.*

9. Epist.

9. *Epist.* 9. Olim, apud Lucretium vulgo habebatur, *l.* 5. *v.* 28.

Quidve tripectora tergemini vis Gerione.

Hinc, Barbarie olim vigente Grammaticus, Nestor, putavit secundam & tertiam syllabas produci in ultima voce. At Jacobus Gaudensis, qui nuper, nata typographia, vixit, dicit, in veris Exemplaribus esse:

Quidve tripectora tergemini quoque Gerione vis.

Hodie autem legitur, & bene:

Q. t. tergemini vis Gerionai.

Quam vera ergo illa Exemplaria fuerint, jam liquet. Talia alia vide apud Gaudensem in *Stichologia.* Vere igitur Petrus Victorius *Annot. ad Epist.* 6. *libri* 6. *Epist. Fam. Cic. Nonnullæ hujusmodi voces*, inquit, *nisi e veteribus & non contaminatis exemplaribus restituantur, obliteratæ sunt, & e finibus Latinæ linguæ ejectæ, & expulsæ.* Ceterum hoc malum tollere cum plurimi eruditi viri olim potuissent, noluerunt tamen hac ratione posteritati prodesse. Qua de re maxime conqueritur M. Ant. Sabellicus, *Annot. ad l.* 14. *Plin. c.* 4. *Tom.* 1. *Thes. Crit. p.* 140. (ita corrige numerum pro 152.) *Pudet me majorum negligentiæ, qui tantum librariorum vel incuriæ vel inscitiæ indulserint, ut quæcunque illi scripserunt, velut mysteria quædam, aut corrigere, aut mutare nefas duxerunt: Sed plus omnino nostrorum hominum recentiorum dico, qui ejusmodi vitia turpiter recepta aliquanto turpius ad hunc diem foverint; neque enim ingenium his, aut eruditio, sed voluntas defuit. Adde quod pleraque adeo nuda occurrunt, ut nemo tam hebeti sit ingenio, cui sub primum occursum non ipsa innotescant vitia*, &c.

Adjuvit & corruptionem Sciolorum quorundam cum olim viventium, tum post inventam typographiam statim luxuriantium prurigo & audacia. Exemplo sit SERVIUS, contra cujus unam sexcentæ Monachalium Glossatorum notæ Commentario ejus inesse omnes veteris litteraturæ non plane rudes sciunt, ut Barthii verbis loquar, *l.* 5. *Adv. c.* 22. *col.* 253. Vide & Rittersh. in *monitione de varietate Lectionum, ad Oppianum.* Et qui miras has corruptiones ignorat, is adeat, suadeo, variis exemplaribus inter se collatis, Cirin Virgilii, præcipue initio, Serenum Sammonicum, Alcimum Avitum, Victorem Massiliensem, Catullum, Tibullum, Propertium, & quem non? nam si hoc agerem, oporteret me pæne omnium Scriptorum nomina huc transscribere.

De OVIDIO notum, quid Gruterus Zinzerlingio inquirenti in quædam Ovidii loca per Epistolam responderit: *Omnes varietates* (inquit) *tibi*

promere infinitum fuerit: *ſatis ſit dixiße*: *putare me vix decimum verſum eſſe integrum*, *ut Ovidius finxit*, referente Zinzerlingio, *cap.* 51. *Promulſ. Crit.p.* 161.

De CICERONE Janus Gulielmius, *Veriſim. l.* 3. *c.* 16. *Aſſentior doctiſſimis Viris multa ſcripſiſſe M. Tullium more majorum*; *hoc eſt*; *vetuſte & minime ad captum noſtræ ætatis litteratorum*: *quorum in libris nec vola nec veſtigium*, *quod dicitur*; *cum avorum negligentia*, *tum bonam partem audacia correctorum.*

De CATULLO a Scaligero emendato ita Barthius, *lib.* 50. *c.* 9. *col.* 2356. *Antea in Catullo non erat Catullus.* Quatuor Scriptores contulit Rittershuſius, in quibus ſummam Lectionum varietatem diſcrepantiamque depræhendit; videlicet Plautus, Serenus Sammonicus, Salluſtius & Oppianus. Vide eum in *Monitione* ſupradicta.

Paria de SERENI Carmine Barthius, qui *lib.* 26. *Adv. c.* 27, *purum & Latinum* vocat, *quod in membranis plurimis omnino locis variat*: *nec poßum meminiße* (inquit porro) *magis varias lectiones in aliquo auctore viſas aut obſervatas*, *præter Ovidium quidem*, *qui in eo genere princeps.*

De MANILIO nihil dicam; conferat quis, hæc ignorans, vulgatam Editionem, cum duabus Scaligerianis, ſat ſcio, obſtupefiet.

PALLADII de *Re Ruſtica* Commentarii mirum dictu eſt, quam varie legantur in libris calamo exaratis, inquit Barthius *l.* 38. *c.* 4. *col.* 1720.

PLINIUS, quantum exercuerit viros doctiſſimos, notum eſt.

Editur corruptiſſime JUVENCUS, quem Barthius cum optimis Membranis ad Fabricianam editionem collatum in Adverſariorum tribus ſuis Tomis emaculavit.

TERTULLIANI Scripta, præſertim Liber de Pallio, quam varient, ſcies ex recentiorum Editionum cum veteribus collatione. Immanis eſt varietas lectionum in Carmine.

VICTORINI Afri, vel potius HILARII Arelatenſis de Maccabæis. Confer Fabricii Editionem cum ea, quæ eſt in Bibliotheca Floriacenſi, mira videbis.

LUTATII Argumenta in Metamorphoſin Ovidianam a Joh. Rænerio Lugduni anno 1555. edita, confer vulgatis, paria videbis.

Eadem res erit, ſi CHARISIUM Putſchii cum Fabriciana Editione comparaveris.

Auctorem narrationis de APOLLONIO TYRIO a Velſero editum contuli

tuli cum MSto vetere. Diſcrepantia & Differitas quæ fuerit, alibi indicabo.

In perexiguo libello MARTINI Turonenſis Epiſcopi de Trinitate inſignis lectionum Varietas viſenda eſt. Adi, bone Lector, Barthium, qui animadverſionibus ſuis ad Gallum Confeſſorem adjecit pag. 120.

GALTERUM, qui Ingolſtadii edidit anno 1541, mirum in modum licentioſe correxit: quæ non intellexit aut ipſi diſplicuere, mutavit, ut expertus ſum, conferens illam Editionem cum MSto vetuſtiſſimo, ſchedisque Pulmanni membranaceis, quæ beneficio Nobiliſſ. Barthii habeo, & Editione Lugdunenſi atque Argentinenſi Mulingii, quæ prodiit anno 1513. & cum Mſ. valde convenit.

Noſtro tempore, quid de veteribus Scriptoribus fiat, neminem latet. Solent enim Ethnici Auctores caſtrari & mutilari, Patres & Eccleſiaſtici Scriptores expurgari, ſcilicet ut ex Indicibus Expurgatoriis ſatis notum. Et quid calida aliquot Criticorum licentia damni bonis inferat Scriptoribus, teſtimonii ſatis dicet Plautus mirifice per manus tot Correctorum traductus. Nec neceſſe eſt, ut omnia huc aggeram exempla. *Manilium* interpolavit Laur. Bonincontrius; *Lucretium* audacter tractavit Marullus; *Catullum* Jovian. Pontanus; *Plautum* Sarracenus & Pius; *Salluſtium* Pomponius Lætus; *Propertium* & *Apulejum* Beroaldus; Gagnejus *Alcimum* & *Victorem Maſſilienſem*; *Victorem Uticenſem* Franciſcus Balduinus; *Oroſium* Franc. Fabricius, *Apicium* Gabriel Humelbergius. Plurima præter neceſſitatem in *Prudentio* & aliis correxiſſe Aldum, & ejus Aſſeclas, dixit Barthius *l.* 26. *Adv. c.* 29. Idem de *Ambroſii* Commentariis de Officiis, a ſe cum membranis collatis, lib. 35. c. 1. *Mirari ſubiret*, inquit, *tantam ſcriptæ & olim excuſæ lectionis a vulgata varietatem, niſi cognita clauſtralium exſcriptorum ingenia haberem: Quorum tamen ſtupores nihil ſunt præ hodiernorum typographorum incivilitate atque audacia.* Inſigni exemplo demonſtrat hoc Franciſcus Junius, in *præfat. ad Lectorem*, ante *Indicem Expurgatorium*, ad quam viſe mi Lector.

Interim hoc non volo, omnia ita corrupta eſſe, ut neſcias, quid Auctoris ſit, quid minus. Quin plurima præſtitit in reſtituendo & exornando bonos Scriptores Maximorum noſtri temporis Virorum curioſe felix induſtria, & ſtupenda plane doctrina, absque qua fuiſſet, palarent ii adhuc in tenebris a pauciſſimis ſat cogniti; quin imo neglecti & abjecti intercidiſſent. Exempla hic pauca reſtitutarum Dictionum (de his enim jam ſermo) promam.

FRUSTARE, apud L. Florum *l.* 2. *c.* 2. restituit Lindenbrogius, cujus Participium *Frustatus* suppeditarunt Glossæ Veteres. Compositum *Defrustare* est apud Ammian. Marcell. *l.* 20. & 31. & Sidon. Apollin. *l.* 9. *Epist.* 9. *p.* 241. *Larvare* restituit Sulpicio Servasto Lupereo Eustathius Swartius *l.* 3. *Analect. c.* XI. cujus capitis initium omnino velim Lector legat. Videndus est & Barthius *l.* 23. *c.* 17. *Adverf. c.* 1146. a quo suggerente is forte hæc habuit. *Nihilare* idem restituit Paulino, *l.* 2. *Analect. c.* 14.

Vitire, apud Cic. *Offic. l.* 2. legunt Viri docti, & testatur se invenisse in vetustissimo Codice P. Nannius *l.* 9. *Misc. c.* XI. *p.* 1365. *Tom.* 1. Lampad. Grut. Invenit & in MS. Carol. Langius: vide ejus notas ad 2. *Offic. Cic. P.* 417. ut & Lambini annotata ad hunc locum, cui hoc verbum cum Nannio placet. Alii substituunt *Vestire*, & aliis auctoritatibus confirmant, inter quos est Langius. Utut sit, tamen nisi *Vitire* olim etiam fuisset, non potuisset illis Correctoribus, & qui descripserunt olim Codices, in mentem venire. Licet enim correxerint multa, non tamen inaudita, aut illecta vel intellecta vocabula reposuerunt, sed potius consueta & magis trita. Audi Car. Langium *annot. ad Somn. Scip. p.* 450. qui inquit: *Equidem intellectu comprahendere nequeo, cur loquelariter vocabulum tam insolens, potius quam populariter, librarii scripsissent; nisi ita offendissent in Prototypis, quod contra solent pro insuetis ac non intellectis, aliena supponere.*

Dilaminare restituit Ovidio in *Elegia de Nuce* (ejus esse, non alterius, pertendit Barthius *l.* X. *Adv. c.* 22. *col.* 500.) v. 73. Erasmus Roterod. Commentario in eam, & approbat rectissime Andr. Senftlebius *cap.* 9. *Nucum Saturnalitiorum*, *pag.* 63. *Bromare* pro *fætere*, e perquam Veteri membrana eruit Barthius, *l.* 37. *c.* 12. hinc *Bromus*, *fætidus*, ex Græco tractum. *Nicere* Plauto qui habet in *Trucul.* 2. 7. *v.* 63. 64. asseruit magnus Turnebus *l.* 24. *Adv. c.* 17. quod cum non ceperint Critici, quilibet eorum pro captu suo mutatum ivit. Nec Pareus intellexit. Optime autem Taubmannus qui retinuit. *Favire*, i. e. *Fodere*, unde *Favissæ*, sunt subterranea cava, ubi reponebantur imagines vetustate collapsæ, reproducit T. Villiomarus qui est Illustris Josephi Scaligeri persona *l.* 2. *Animadv. in loc. controv. Titii ad caput* 6. *pag.* 37. Hinc & τὸ *Favus* ego deduco. De τῷ *Ægrere* pæne etiam actum fuisset, nisi Criticorum cura conservasset. Lambinus restituit Lucretio *lib.* 3. *v.* 107. & *v.* 837. Scaliger Virgilio. Vide ejus *Comment. ad Culicem*, *pag.* 38. Utut enim hoc Eutyches habeat *l.* 1. *col.* 2163. tamen in hisce non semper

fidem

fidem Grammaticis habere solemus. *Duror, oris*, ex Sereno citat Julius Cæsar Scaliger in *censione Sereni*. At certe in Editione Tornæsii, Pithœi & quibusdam veteribus, quos contuli, non apparet. Necesse ergo, ut Scaliger aut correctiore exemplari forte usus fuerit, aut ex alio Scripto, quod crediderit Sereni esse, id hauserit. Igitur aut Scaligeri fide eam vocem nos admittere oportet, aut cum nostris exemplaribus explodere.

Cæterum hanc Radicum restitutionem nos non primi tentamus. Ausi enim ipsi Eruditissimi nostro seculo Viri sunt aliquoties hæc verba ponere, etsi alias minus lecta. Sic Rittershusius *Comment. in* 4. *Cyneget. Oppiani p.* 142. expresse ponit Verbum *Evare* εὐάζειν, cum tamen apud Virgilium, *6. Æn.* & Catull. *c.* 60. de *nuptiis Pelei. v.* 387. solum Participium *Evantes* inveniatur. Quod vulgus Grammaticorum neutiquam auderet.

CAPUT XXI.

Raritas & Neglectus Superstitum.

NON minori detrimento fuit Latinæ Linguæ Auctorum Bonorum Raritas & Neglectus Superstitum. Quotus enim quisque est, qui vel millesimam eorum partem vidit, aut indipisci potuit, nedum legit? Hinc multa oblivioni tradi vocabula necesse est, cum a nemine legantur, aut usu frequententur. Multæ bonæ voces & locutiones (Realia jam non attingo) sunt in Festo Avieno, in quo multa ex deperditis Auctoribus, alibi non legenda, teste Opitio, *c.* 7. *Var. Lect. p.* 27. Sed audi quæ Magnus Barthius *l.* 49. æterni Operis, *c.* 13. *col.* 2342. scribit: *Talia infinita sunt*, ait, *apud luculentum Scriptorem & minime vulgaris ingenii, Avienum nostrum notanda. Eo persequenda a nobis & hic & alibi diligentius, quo* intactior is auctor vulgo. *Pauci enim sunt etiam has litteras docti, qui eum vel legerunt, vel etiam ubi sit editus, norunt; quod sane mihi talibus conversanti, experiri contigit; qui Antiquitatis quosdam sua ipsorum tamen opinione solummodo, consultissimos incidi, quibus etiam de nomine non erat satis cognitus, & ideo inter quisquilias nescio cujus ipsorum Latinitatis habitus*, &c. Eadem de Gratio scripsit olim Marpurgi idem Barthius, Vir (ut Opitius *Var. Lect. c.* 7. laudat) omnibus meritis illustris, ad eum Poetam, *pag.* 143. *Non sane*, ait, *ullus hic est vel inter doctissimos, qui nomen ejus in hac civitate, quæ tamen viris claris-*

simis

FRUSTARE, apud L. Florum *l.* 2. *c.* 2. restituit Lindenbrogius, cujus Participium *Frustatus* suppeditarunt Glossæ Veteres. Compositum *Defrustare* est apud Ammian. Marcell. *l.* 20. & 31. & Sidon. Apollin. *l.* 9. *Epist.* 9. *p.* 241. *Larvare* restituit Sulpicio Servasto Lupereo Eustathius Swartius *l.* 3. *Analect. c.* XI. cujus capitis initium omnino velim Lector legat. Videndus est & Barthius *l.* 23. *c.* 17. *Adversf. c.* 1146. a quo suggerente is forte hæc habuit. *Nihilare* idem restituit Paulino, *l.* 2. *Analect. c.* 14.

Vitire, apud Cic. *Offic. l.* 2. legunt Viri docti, & testatur se invenisse in vetustissimo Codice P. Nannius *l.* 9. *Misc. c.* XI. *p.* 1365. *Tom.* I. Lampad. Grut. Invenit & in MS. Carol. Langius: vide ejus notas ad 2. *Offic. Cic. P.* 417. ut & Lambini annotata ad hunc locum, cui hoc verbum cum Nannio placet. Alii substituunt *Vestire*, & aliis auctoritatibus confirmant, inter quos est Langius. Utut sit, tamen nisi *Vitire* olim etiam fuisset, non potuisset illis Correctoribus, & qui descripserunt olim Codices, in mentem venire. Licet enim correxerint multa, non tamen inaudita, aut illecta vel intellecta vocabula reposuerunt, sed potius consueta & magis trita. Audi Car. Langium *annot. ad Somn. Scip. p.* 450. qui inquit: *Equidem intellectu comprahendere nequeo, cur loquelariter vocabulum tam insolens, potius quam populariter, librarii scripsissent; nisi ita offendissent in Prototypis, quod contra solent pro insuetis ac non intellectis, aliena supponere.*

Dilaminare restituit Ovidio in *Elegia de Nuce* (ejus esse, non alterius, pertendit Barthius *l.* X. *Adv. c.* 22. *col.* 500.) v. 73. Erasmus Roterod. Commentario in eam, & approbat rectissime Andr. Senftlebius *cap.* 9. *Nucum Saturnalitiorum*, *pag.* 63. *Bromare* pro *fœtere*, e perquam Veteri membrana eruit Barthius, *l.* 37. *c.* 12. hinc *Bromus*, *fœtidus*, ex Græco tractum. *Nicere* Plauto qui habet in *Trucul.* 2. 7. *v.* 63. 64. asseruit magnus Turnebus *l.* 24. *Adv. c.* 17. quod cum non ceperint Critici, quilibet eorum pro captu suo mutatum ivit. Nec Pareus intellexit. Optime autem Taubmannus qui retinuit. *Favire*, i. e. *Fodere*, unde *Favissæ*, sunt subterranea cava, ubi reponebantur imagines vetustate collapsæ, reproducit T. Villiomarus qui est Illustris Josephi Scaligeri persona *l.* 2. *Animadv. in loc. controv. Titii ad caput* 6. *pag.* 37. Hinc & τὸ *Favus* ego deduco. De τῷ *Ægrere* pæne etiam actum fuisset, nisi Criticorum cura conservasset. Lambinus restituit Lucretio *lib.* 3. *v.* 107. & *v.* 837. Scaliger Virgilio. Vide ejus *Comment. ad Culicem*, *pag.* 38. Ut ut enim hoc Eutyches habeat *l.* I. *col.* 2163. tamen in hisce non semper

fidem

fidem Grammaticis habere ſolemus. *Duror, oris*, ex Sereno citat Julius Cæſar Scaliger in *cenſione Sereni.* At certe in Editione Tornæſii, Pithœi & quibusdam veteribus, quos contuli, non apparet. Neceſſe ergo, ut Scaliger aut correctiore exemplari forte uſus fuerit, aut ex alio Scripto, quod crediderit Sereni eſſe, id hauſerit. Igitur aut Scaligeri fide eam vocem nos admittere oportet, aut cum noſtris exemplaribus explodere.

Cæterum hanc Radicum reſtitutionem nos non primi tentamus. Auſi enim ipſi Eruditiſſimi noſtro ſeculo Viri ſunt aliquoties hæc verba ponere, etſi alias minus lecta. Sic Rittershuſius *Comment. in* 4. *Cyneget. Oppiani p.* 142. expreſſe ponit Verbum *Evare* εὐάζειν, cum tamen apud Virgilium, 6. *Æn.* & Catull. *c.* 60. de *nuptiis Pelei. v.* 387. ſolum Participium *Evantes* inveniatur. Quod vulgus Grammaticorum neutiquam auderet.

CAPUT XXI.

Raritas & Neglectus Superſtitum.

NON minori detrimento fuit Latinæ Linguæ Auctorum Bonorum Raritas & Neglectus Superſtitum. Quotus enim quisque eſt, qui vel milleſimam eorum partem vidit, aut indipiſci potuit, nedum legit? Hinc multa oblivioni tradi vocabula neceſſe eſt, cum a nemine legantur, aut uſu frequententur. Multæ bonæ voces & locutiones (Realia jam non attingo) ſunt in Feſto Avieno, in quo multa ex deperditis Auctoribus, alibi non legenda, teſte Opitio, *c.* 7. *Var. Lect. p.* 27. Sed audi quæ Magnus Barthius *l.* 49. æterni Operis, *c.* 13. *col.* 2342. ſcribit: *Talia infinita ſunt*, ait, *apud luculentum Scriptorem & minime vulgaris ingenii, Avienum noſtrum notanda. Eo perſequenda a nobis & hic & alibi diligentius, quo* intactior is auctor vulgo. *Pauci enim ſunt etiam has litteras docti, qui eum vel legerunt, vel etiam ubi ſit editus, norunt; quod ſane mihi talibus converſanti, experiri contigit; qui Antiquitatis quoſdam ſua ipſorum tamen opinione ſolummodo, conſultiſſimos incidi, quibus etiam de nomine non erat ſatis cognitus, & ideo inter quisquilias neſcio cujus ipſorum Latinitatis habitus*, &c. Eadem de Gratio ſcripſit olim Marpurgi idem Barthius, Vir (ut Opitius *Var. Lect. c.* 7. laudat) omnibus meritis illuſtris, ad eum Poetam, *pag.* 143. *Non ſane*, ait, *ullus hic eſt vel inter doctiſſimos, qui nomen ejus in hac civitate, quæ tamen viris clariſ-*

ſimis

go de LL. reparatione, cujus ingenii excellens vis momentis pæne ſingulis effecit, ut doctrinæ ejus vel ſumma etiam cum admiratione meminerit Jovianus Pontanus, *Epiſtola ad Mantuan.* in quo ingenium copioſum, & mira doctrinæ multijugæ felicitas exuberat, cujus Poemata terſa, erudita, conſummata, præ ſe ferunt quandam felicitatem feliciſſimam, cenſente Beroaldo *Epiſt. ad Hieron. Carmelitam*; in cujus Poematis ea rerum majeſtas, is ſplendor eſt eloquentiæ, ut certatim in illis palmam ſibi vendicare verba atque ſententiæ videantur, laudante Joan. Pico *Ep. ad B. Mant.*

Heros cui jam nulla ultra tellus contenderit unquam
Sive ſoluta ambit, numeris ſeu forte ſuperbit;

Babt. Fieræ *in Aris ejus v.* 33. Poeta ſui ſeculi nobilis G.Fabricio *p.* 100. *ad Poet. Chriſt.*

Hic tamen Mantuanus etiam rariſſimus cum ſuis coævis hodie inventu eſt, qua de re memini conquerentem Gruterum, minime ſcilicet reperiri qui Petrarchæ, Politiani Campani, Pontani, Spagnoli, (is Mantuanus eſt,) Flaminii, aliorumque non infimæ notæ monumenta, fruſtra ab optimo quoque jam multos annorum decades deſiderata, prelis ſuis admoveat, *præfat in* 1. *partem Delic. Poet. Belg.*

Pares queſtus integrat Doctiſſimus C. Dornavius *præfat. in Ulyſſ. Scholaſticum*: *Indigniſſimum*, inquit, *premi oblivione ferrea pretioſa* κειμήλια *Beroaldi, Budæi, Philelphi, Mirandulæ, Barbari, Politiani, Agricolæ, Roterodami, aliorum, qui, cum renatis literis, hominum genus ingratum beneficiis præclaris in ſtudiis literaturæ variæ adfecerunt.* Et ut paratragœdiationibus hiſce finem imponam, nec de ſolis Latinis & ad Linguas tantum pertinentibus Auctoribus loquar, idem aliorum bonorum Scriptorum fatum eſt. Manuel Palæologus Imperat. Conſtantinopolitanus religioſus & Chriſtianus ſeu φιλόχριςος, ſcripſit educationem regiam ad Joannem Filium, quæ ut legatur, clariſſ. Gruterus præcipit, *Florilegio Ethico-polit. p.* 111. *p.* 545. *Dolendum enim eſt*, ait ibidem, *utiliſſimum alioquin libellum apud neminem fere videri, niſi quibus parum eſt utilis. Ne autem quis iſtum neglectum & contemptum hodierno tantum ſeculo imputet, ſciat eandem olim ſua ætate M. Tullium in Bruto querimoniam inſtituiſſe ſuper Orationum Catonis neglectu, dum inquit*: Catonem *quis noſtrorum Oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis novit omnino? at quem virum, Dii boni! mitto civem, aut Senatorem, aut Imperatorem: Oratorem enim hoc loco quærimus, quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in ſententiis argutior? in docendo, ediſ-*

edisserendoque subtilior? refertæ sunt Orationes amplius centum quinquaginta, *quas quidem adhuc invenerim & legerim*, & verbis & rebus illustribus &c. *Non mirum igitur, si judicia de Lingua Latina tantopere varient, & illi qui varia & polita eruditione gaudent, non una calumnia petantur a Sciolis, qui* (sunt verba Lipsii *l.4. Epist. Quæst. c.25.*) *si casu incidant in Scriptorem veterem, beatos se putant, si millesimam ejus partem intelligant. Si autem tractare litteras non est sine Scriptis antiquis*, ut ibidem ille disputat. *Scripta enim antiqua nec legi utiliter possunt nisi intelligas, nec intelligi sine emendata scriptura: Qui isti homines, qui emendata Exemplaria nil curant, & eorum Emendatores tanquam Orci portas odio prosequuntur, litteras digne tractare, aut de iis recte judicare possunt?* Sed mitto hæc, & doleo simul multos eximios *Scriptores* superesse, præsertim Afros, qui maxime proprietatis studiosi habentur, teste Barthio *l.41. Adv. c.16. col.* 1847. Ut Tertullianum, Apulejum, Arnobium, Cœlium Aurelianum &c. ut & Poetas Christianos, Prudentium, Mar. Victorem, Dracontium, Paulinum, Alcimum &c. ex quibus multa bona haurire liceret; rarum tamen esse, qui eos curet, eorumve elegantias perspectas habeat. Exstant etiam Veterum *Inscriptionum, Formularum & Antiquitatum aliarum* libri præclari, quorum tamen thesauri ad rarissimum quemque perveniunt. Utinam & ex iis, quæ ad linguam Lat. pertinent excerpta a Viro Doctissimo quodam, cui talium copia, cum Studiosis communicaretur.

CAPUT XXII.

Difficultas propter amissa cum tot Scriptoribus Lexica Linguam restituendi.

BENE nobiscum ageretur, si amissis & corruptis Veteribus Auctoribus *Lexica* saltim antiqua exstarent, ex quibus Veterem illam linguam Augustæo ævo usitatam, plenius nobis cognoscere esset. Verumenimvero Monachi & Barbari decumanis suis Caudicibus & horridis Vocabulariis substitutis ea expulere. Viri deinde litterati ægre ab initio æra lupinis dignoscere valentes non semper felice cum successu rem aggressi sunt. Et cum omnia suspecta fuerint, necesse habuerunt, nullam, præterquam quæ in optimis & purissimi seculi Scriptoribus indubie exstaret, vocem admittere. Superstant tamen adhuc non pauca *Glossaria*, ex quibus multa eruere possumus; verum ea miserum in modum corrupta ad nos

pervenerunt. Et exſtant non pauciora apud Eruditos inedita, quæ, etſi corrupta, utinam ederentur: non poſſet horum Editio non adjumento eſſe linguæ Latinæ inſtauratoribus, qualiacunque etiam ea forent. Utinam FESTUS integer & incorruptus ſupereſſet! Profecto plurimum hæc res Eruditis pareret commodi! Ex ſuperioris ſeculi Lexicis præter cetera commendabile puto Johannis Reuchlini BREVILOQUI nomine inſcriptum, quod miror a nullo Eruditorum laudatum, cum tamen multo præſtantius ſit inficetis Balbi, Neſtoris, Britonis, Huguitionis & aliorum, ut ut Veteriorum, voluminibus, quæ tamen Eruditi laudare dignati ſunt. Nec omnino abjicienda eſt *Gemma Gemmarum* ante ſesquiſeculum hoc promulgata. Quæ enim in hiſce libris habentur (aperte barbara excipio) ea ex variis Auctoribus tum veteribus tum recentioribus, quorum plurimi etiamnum ſuperſunt, comportata videmus. Quæ ſola inibi exſtant, ex auctoribus vel adhuc ineditis vel plane amiſſis conſervata remanſerunt.

CAPUT XXIII.

Veterum Grammaticorum indiligentia in excerpendo & annotando.

LOCUPLETIOREM longe Latinæ Linguæ ſupellectilem haberemus hodie, niſi Veterum Grammaticorum indiligentia pluribus bonis Dictionibus nos mulctaſſet. Potuiſſent ii longe plura annotare, Auctoribus integris tum ſuperſtitibus: ſed contenti libros tantum conſarcinare pro lubitu aut annotarunt, aut omiſerunt, quæ ipſis viſa. Unde in illis Auctoribus, qui conſervati ad noſtra uſque tempora pervenerunt, longe plura invenimus, quam haurire potuiſſemus ex Grammaticis, ſi illi Auctores periiſſent. Quod ſi idem in amiſſis Scriptoribus egerunt, næ deploranda eſt illorum jactura, per quam tanta rerum & vocum cognitione carere nobis neceſſe eſt. Sunt etiam quandoque non adeo bonæ fidei, prodeuntque ſine exemplo, ubi iis tamen maxime opus.

Vere igitur Nobiliſſ. Dn. Barthius, *l.* 59. *c.* 16. *col.* 2811. de iis: *Eſt hoc genus ita conciliatum, ut altero alter Grammaticorum plus legiſſe, amplius obſervaſſe videri qua jure qua injuria velit. Unde magna vis contentionum & nugationum illis fatuis obnata eſt, quæ magnam totis aliquando linguis & omnibus litteris nebulam obfudit, uti tandem ad Grammaticos intelligendos Grammaticis opus fuerit.* Et de eorum indiligentia

tia idem immortalitate dignus Vir *l.* 41. *Adv. c.* 23. *col.* 1856. *Grammaticorum ſubit in talibus negligentiam & inſcitiam mirari, qui minuta quæque conſectantes ut libros compleant, rara maxime omiſerunt. Quanta enim cenſes egregia & erudita apud Lucilium, Varronem, Accium, Pacuvium, Titinnium, Laberium, Publium, Attam, Turpilium, Ennium, Livium, Nævium, Lævium, Pomponium, Ticidam, Catonem, Calvum & alios tales exſtitiſſe digniora notatione, quam eſt maxima pars eorum quæ a Nonio collecta ſunt? Qui ad extremum ita etiam ineptit, ut Cenſorem agere geſtiat, & nobiliſſimos Scriptores auctoritate teſtimonii damnare.* Hæc Barthius.

In Catone multa vocabula, ruſtica, aut fabrilia ſibi difficilia, nec a veteribus Grammaticis enucleata eſſe, conqueritur eruditiſſimus Turnebus, *lib.* 8. *Adverſ. c.* 6. *Viſcus* proba vox eſt, ejus tamen Ablativum caſum in Singulari ſolum reperiri ſcribit Phocas Grammaticus in *Arte, col.* 1709. cum tamen ejus Nominativum uſurpent Lucretius *lib.* 1. *v.* 836; Serenus *cap.* 43. *v.* 16; Arnobius *lib.* 7. Prudentius *Romano, v.* 499. & *Caſſiano, v.* 56; Paulinus, *Carm.* 2. *ad Geſtidium, v.* 10. Papias in *Gloſſario*, & Servius ad 1. *Æn. v.* 215. Genitivum Lucretius *l.* 5. *v.* 901. Accuſativum Suetonius *in Vitellio, c.* 13. *f.* Lucilius *l.* 14. *Sat.* citante Nonio in *Viſcus*. Perottus ad 6. *Epigr. Martialis, fol. m.* 499. miratur Servium ſcripſiſſe τὸ *Pinguedo* non eſſe Latinum; cum eo Doctiſſimi Viri uſi fuerint, ut Plinius *l.* 23. *c.* 8. Eutyches libro 1. *de diſc. Conjug. pag.* 2155. & Sidonius *lib.* 2. *Epiſt.* 2. *pag.* 35. & 37. quem veteris linguæ reparatorem, Panegyrico ad Pet. Venerabilem, dixit Poeta temporum ſuorum doctiſſimus (uti Barthius laudat *l.* 53. *Adverſ. c.* 13. *col.* 2513.) & Scriptor ingenio bono (*lib.* 34. *Adverſ. c.* 21. *col.* 1582.) Petrus Pictavienſis, qui quidem bonos auctores trivit, nam & Ciceronis de Republica libros habuit; vide Barthium *l.* 32. *c.* 5. & *cap.* 18.

Parum præterea ſibi conſtat hoc genus. Quod enim hic ponit, alter deſtruit & refutat, nec unquam quid tam certum eſt in Latina Lingua, quod illi non ſubruant, ſi libet, & evertant. *Grammaticorum* (inquit Auguſtinus Dathus) *incerta ſunt omnia, neque enim ullam prorſus rerum ſuarum ſtabilem legem ſervant, opinioſiſſimi homines ſunt, & nihil unquam certi præcipiunt,* &c. Sic non raro miratus ſum Macrobii ineptias, cujus verba ſunt in *Excerptis de diff. Græci Latinique Verbi, col.* 2770. *Ed. Putſch. Genui* ex quo themate venit, nullus ſcit, licet Varro dixerit *genunt*. At cur nullus ſciat, cum tot exempla obvia, Varronis ſc. Catonis, Lucretii, Arnobii, Ciceronis &c?

CAPUT XXIV.

Mutatio Locutionum solennis, unde indiligentia in annotando excusatur, quod & ipsi Latini de usu incerti.

AT qui potuerunt ii tam exacti esse, omnemque indiligentiæ notam effugere, cum nihil inventum simul gignatur, ac perfectum: sed longo & difficili labore, quod pulchrum & exactum esse debet, apparetur. Ab initio enim Grammaticos nullos fuisse, Romanosque eos neglexisse, & primum Grammaticen in Urbem intulisse Craten Malloten, Aristarchi σύγχρονον, sub secundum tertiumque bellum Punicum, docet Suetonius, *cap* 1. *de claris Grammaticis*. Quamvis quidam ex Livii, Pliniique historiis contra sentiant, ipsam videlicet statim linguam Grammaticæ studium non leve subsecutum esse.

Ipsi autem Romani prius horridioribus, ut posteris videbatur, verbis usi sunt, & sine cultu, verborumque delectu. Post cum Grammaticæ opera daretur & Eruditio cresceret, factum est, ut longe alia lingua in loquendo, quam scribendo veteres Romani usi fuerint, quod præclare demonstrat Incomparabilis Barthius, cujus verba ex capite 2. libri 13. *Advers. col.* 712. huc transscriberem, nisi pluscula essent. Adeat ipsum Lector. Longe enim cultius, quidquid scribebatur, aut præmeditate dicebatur, sonabat, quam quod quivis de trivio effutiebat.

Quæ tamen Elegantia, cui a teneris assuefacti, quod plerumque solet, tandem in consuetudinem abiit: exemplum suggerit D. Octav. Augustus, quem consuetudine quædam frequentius usurpasse in sermone quotidiano, Suetonius Auctor est, *cap.* 87. *in ejus vita.* Interea accessit mutatio solennis Locutionum. Hominum enim natura novitatis avida tædio, consuetæ & vulgaris linguæ, semper alias affectat phrases, quod & nos quotidie experimur. Nec enim eadem nostræ Vernaculæ apud plerosque facies est, quæ ante triginta hos annos fere fuit, nedum ut talis sit, qualis ante seculum hoc exstitit. *Sermonem vulgarem* (inquit Erasmus) *nunquam diutius eundem esse, vel in quavis hujus ætatis lingua perspicuum esse potest. Tanta est rerum humanarum volubilitas. Annot. ad c.* 5. *Marci fol.* 119.

Vere igitur Horatius in *Arte v.* 60:

Ut silvæ foliis pronos mutantur in annos.

Prima

Prima cadunt: ita verborum vetus interit ætas
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.
& versu 68.
- - - *mortalia facta peribunt,*
Nedum sermonum stet honos, & gratia vivax.
Multa renascentur, quæ jam cecidere: cadentque,
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus
Quem penes arbitrium est, & jus, & norma loquendi.

Hinc illa Varronis indignatio *l.* 8. de *LL. p.* 105.*Edit.* 1619. *Quotusquisque*, inquit ille, *jam servos habet priscis nominibus? quæ mulier suum instrumentum, atque vasa auri veteribus vocabulis appellat? inductis non tam irascendum, quam hujusce pravitatis patronis.* Notum est etiam hoc Senecæ: *Olim cum Latine loqueremur:* qui & alibi miram esse proprietatem & consuetudinem sermonis antiqui dicit. Quintilianus jam suo tempore conquestus est: *Dicendi mutavimus genus, & ultra nobis, quam oportebat, indulsimus.* Et libro 8. *c.* 3. *Quid multa? totus prope mutatus est sermo.* Et Statius *præfatione lib.* 1. *Silvarum* suarum: *Manlius certe Vopiscus, Vir eruditissimus, qui vindicat a situ litteras jam pæne fugientes.* Ita Diomedes Grammaticus *lib.* 1. *col.* 394. *Injecit postera ætas manum: & veluti disciplinam pristini seculi, ita & sermonem fastidire cœpit, & nova parturire verba.* Et optime A. Gellius: *Animadvertere est pleraque verborum Latinorum ex ea significatione, in qua nata sunt decessisse, vel in aliam longe, vel in proximam: eamque decessionem factam esse consuetudine, & inscitia temere dicentium: quæ cujusmodi sint, non didicerunt.* Et Auctor *Dialogi de causis corruptæ Eloquentiæ* inter alia hæc dicit: *Quis ignorat eloquentiam, ac ceteras artes descivisse ab ista vetere gloria? non inopia hominum, sed desidia juventutis, & negligentia parentum, & inscitia præcipientium, & oblivione moris antiqui. Quæ mala primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, jam in provincias manant. Quod adeo negligitur horum temporum disertis, ut in actionibus eorum, in quoque verbo quotidiani sermonis fœda ac pudenda vitia deprahendantur.* Sic Ille.

Usus ergo, (ut Leonhardi Aretini verba usurpem *l.* 1. *Epist.* 2.) *qui tunc Dominus fuit, & hodie Dominus est, potest improbare, quod tunc probavit. Alioquin variatio nulla foret in verbis, nec eßent mutata tot antiquorum placita.* Asscribam superioribus exemplis & Senecæ dissertationem ex *Epistola* 58. *Quanta*, inquit, *verborum nobis paupertas, im-*

mo-

mo egestas sit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam vero, cum habuissent, fastidio nostro perdidißent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Græci œstrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant, hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silati juxta ilicibusque virentem.
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Græci vertere vocantes.
Asper acerba sonans, quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta.

Puto intelligi istud verbum interiße. Nec te longe differam, quædam Simplicia in usu erant: sicut cernere ferro inter se *dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:*

- - - Stupet ipse Latinus,
Ingentes genitos diversis partibus orbis
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

Quod nunc decernere *dicimus. Simplicis illius verbi usus amissus est. Dicebant antiqui,* si jusso, *id est,* si jussero. *Hoc nolo mihi credas, sit fides Virgilio:*

Cetera, qua jusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam quantum tempus apud Grammaticum perdiderim? sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium verborum situs occupaverit: cum apud hunc quoque qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quo spectat? Non celabo, te cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, essentiam *dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem hujus verbi habeo, puto locupletem. Si recentiorem quæris, Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία, res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hôc verbo uti, nihilominus dabo operam ut jus a te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguæ nostræ convitium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenii: in medio positum eße: posse sic transferri, ut dicam;*

Quod

Quod est. Sed multum interesse video. Cogor verbum pro vocabulo ponere. Sed id si necesse est, ponam; Quod est, &c. Hæc Seneca præclarissime.

Mutatus igitur, ut dixi, subinde sermo Latinus & variatus usus, ipsique de eo Veteres incerti diversa tulerunt de Latinis vocibus judicia. Nam Varro improbat vocem *Æditus*, quæ legitime composita a coævis ipsius usurpabatur, mavultque cum vetustioribus dicere *Æditimus*. Vide A. Gell. *l.* 12. *c.* 10. Seneca *libro* 5. *Epist. Breviarum* parum Latinam dictionem esse contendit, & Latine loquendo dicendum *Summarium. Qua in re cum habeamus luculentissimos auctores Suetonium & Plinium ac alios, Senecam hallucinatum in re hac, facile asseverare possumus*, inquit Marcellus Donatus. *Dilucidat*, in Suetonii *Augustum cap.* 101. *pag.* 546. Et Quintilianus scribit *lib.* 1. *c.* 20. *Neque* Tuburcinabundum *&* Lurcabundum *jam in nobis quisquam feret, licet Cato sit auctor: nec* Hos Lodices, *quanquam id Pollioni placeat: nec* Gladiola, *atqui Messala dixit: nec* Parricidatum, *quod in Cœlio vix tolerabile videtur: nec* Collos *mihi Calvus persuaserit: quæ nec ipsi jam dicerent.*

Sic cum Plautus in *Asin.* 2. *sc.* 4. *v.* 82. & Terentius *Eunuch.* 5. 2. *v.* 27. *Phor.* 5. 8. (*al.* 7.) *v.* 80. *Contumeliam Facere* dicunt, Cicero eam phrasin repræhendit, vide Quintil. *l.* 9. *c.* 3. Camerar. *Comment. in* 1. *Tusc. Quæst. pag.* 53. Turneb. 17. *Advers. c.* 19. Barrient. *silv. Thes. Crit. Tom.* 3. *pag.* 423. Quem tamen tueri vult Scaliger Oratione contra Erasmum, *p.* 87. dum ait: *Ciceronem non id rejecisse, tanquam nemo unquam sic loquutus fuerit, sed quod tunc ita nemo loqueretur. Non enim dicit Cicero: quis sic unquam loquutus est? sed, quis sic loquitur?* Contagionem *esse dicendum, non* Contagium *Festus ait*: Contra Charisius *lib.* 1. *col.* 54. *Edit. Putsch.* dicit: *Contagium veteres magis usurpaverunt.*

Essentiam novum nomen putat Augustinus *l.* XII. *de Civ. DEI c.* 2. ita scribens: *Sicut ab eo, quod est sapere vocatur sapientia, sic ab eo quod est esse vocatur essentia: novo quidem nomine, quo usi veteres non sunt Latini sermonis auctores, sed jam nostris temporibus usitato, ne deesset etiam linguæ nostræ, quod Græci appellant οὐσίαν*, &c. Verum non ita novo, quin ante Quintilianum Flavius Sergius dixerit: sed receptum non est usque ad posteros, cum Latinis litteris plura sunt de Philosophia scribi cœpta, ut notat ad eum locum Ludov. Vives. Sic Virgilii æmuli illius Bucolica inepte ita παρῳδήσαντες:

> *Tityre, si toga calda tibi est, quo tegmine fagi?*

Negant Latinum esse, *tegmen fagi*, pro, umbra & opacitate fagi. Item ille:

Dic mihi Damœta, cujum pecus anne Latinum?
Non: verum Ægonis: nostri sic rure loquantur.

Non putant *cujum pecus* posse dici nisi a rusticis, & caprariis, non autem ab urbanis. V. Donatum, si is est, in vita Virgilii. In quo eos decipi convincit veterum auctorum observatio. Item, riserunt eum, quod *hordea* pluraliter dixerit:

Hordea qui dicit, superest, ut tritica dicat.

Vide Scalig. *Castig. in Propert. l. 2. El. ult. pag. m.* 269. Sic cum Seneca libro de *Vita Beata c.* 1. his verbis loquitur: *Proponendum est primum, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus; intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur: quantoque propius ab eo simus ad quod nos cupiditas naturalis impellit.* Addit Muretus in notis: *Ita veteres libri: & ita plane legendum. Nam scriptor quidem Noctium Atticarum non nauci habendus, qui profligandi verbum Latine ita accipi negat. Livius libro* XXI. *sed ita fortassis decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo Deos ipsos sine ulla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem, qui secundum eos vialati sumus, commißum ac profligatum conficere. Sed & Tacitus, & Cicero ipse ita sæpe accipiunt. Tale est, quod idem Grammaticus tradit de verbo superesse, libri primi capite* XXII. *Nam & eo verbo & Tacitus & Plinius in Epistolis, non paullo uterque melior Latinæ linguæ auctor quam hic μεριμνοφροντιστής, ita sæpe utuntur, ut ipse utendum negat.* Hæc ille, *pag.* 496.

Eadem eorum dissensio est in dijudicanda Latinitate. Cum enim *Mulcta* i. e. pœna pecuniaria, a Supino *Mulctum* sit, Festus Pompejus dixit esse nomen Oscum; quod tamen Varroni Sabinum est, apud A. Gellium *libro* XI. *c.* 1. Nolo esse ὠλεσίχρονος, hoc est, omnem judiciorum diversorum, a veteribus prolatorum copiam, quæ cuivis inquirenti in promptu esse potest, hic effundere, quam qui contulerit, & perpenderit quidnam hic probarit, iste improbarit, tandem cum illo exclamare cogetur: *Incertiorem me fecerunt, quam dudum fui. Adeo etiam vanitas aliquando est judiciorum & apparet inde verborum* (quod Budæus ait, *Comment. Græc. L. col.* 1298.) *reprehensores aliquando esse ipsos ob id reprehendendos: nec semper etiam doctissimi hac in parte valent, nisi omnia collata, exacteque & ad amussim pensiculata probaverint, ut paulo post uberius dicetur. Quæ collatio tamen eo tempore non erat.* Huc facientia vide plura *d. l.* apud Budæum.

C A-

CAPUT XXV.

Restrictio Grammaticorum ad usum sui Seculi.

MULTORUM Verborum jam amissorum causam etiam puto restrictionem Grammaticorum ad usum tantum suorum Seculorum. Illis enim non ita necesse fuit veras radices, aliasque voces indagare, qui vernaculam materno cum lacte suxerunt; quam nobis, qui eam multis præceptionibus & longissimo usu addiscere cogimur. Proposuerunt itaque omnium usitatissima verba, quæque frequentissime in libris obvia essent. Illorum autem Veterum vestigiis insistentes, posterioribus secuti seculis Grammatici parum adjecerunt, ut ita nullus eorum perfectam scripserit Grammaticam, præsertim analogicam. Usus autem cum passim linguæ varius fuerit, oportuit, ut multa sibi ipsis contraria sæpenumero scripserint, & alteri alter contradicentes varios sibique perpetuo minime constantes canones sanciverint. Quapropter cogitantiores debuissent esse Grammatici nostri, quam olim veteres, qui usum solum respexerunt.

CAPUT XXVI.

Fastidium nostri ævi hominum, & Ciceronis superstitiosus amor.

NOSTRUM ævum, etsi omni elegantia perpolitum, tamen multa usurpare fastidit, quæ vel purissimum illud Augusti ævum non aspernatum fuisset, ut ex modo dictis rationibus liquere partim puto, partim iis, quæ Muretus, *cap.* 1. *libri* 15. *Var. Lectionum* præclare scripsit, cui addas *cap.* 3. *libri* 1. *Var. Lect.* Jani Rutgersii.

Fecit hoc unicus ille Ciceronis amor, qui Vir ut Eloquentiæ laudem sibi unice vindicat, Varroni tamen aliisque Latinæ linguæ scientiam relinquere cogitur. Nec cogitarunt ii homines, Ciceronis simiæ, illud Quintiliani, non solum eum imitandum esse, qui maxime imitandus sit, pronunciantis, *l.* x. *c.* 2. *Nec statim solum est, quod summum est*, inquit alicubi Vir Doctus. Et quid Vitruvio, Manilio, Gratio, Vellejo, Valerio Maximo, & ceteris facies, qui eodem tempore diversissimo a Ciceronis stylo, floruerunt. Vide Barth. 1. *Adv. c.* 10. *col.* 20. Certum est, quovis tempore tot sententias (dixerim accommodatius, sermonum &

ſtyli Genios) quot capita fuiſſe. Quid? Plinius & Scriptores rei Ruſticæ amiſſi ſi fuiſſent? Si Scriptores rei Militaris, Hiſtorici, Scenici, Agrimenſores? Si Juriſconſulti, (de quibus doctiſſimus P. Friderus Mindanus, *præfat. Grammatices.* Qui Latinum ſermonem abſque Jureconſultorum libris ſibi conſtare poſſe exiſtimat, toto ille cœlo fallitur;) Si Medici, alii? quorum tamen maxima pars periit: quantula eſſet ex ſolo Cicerone linguæ Latinæ ſupellex? quanta paupertas? Sane innumeras voces & locutiones noſtra ſaltim Germanica habet, quas ſi ex unico Cicerone Latine reddere vellemus, inſaniremus. Quot millia ſunt rerum nobis in ore frequentium, quæ M. Tullius ne ſomniavit quidem. At inquies, Tropis aut Periphraſibus eſſe ſubveniendum iſti inopiæ. Miſeros homines! qui aut ſemper ambigue loqui cogentur: (Tantilla enim vocum in Cicerone ſupellex tot tamque variis rebus adaptanda eſſet, ut tandem neſciremus, quid quodque ſignificaret. Cumque alioquin plures res, quam dictiones ſint, ſecundum tritum & verum illud, neceſſe eſſet, in tanta verborum penuria, ut eadem oratio, unumque nomen plura ſignificaret, ſecundum Ariſt. *in Elench. cap.* 1. unde tanquam ſuboles ambiguitas, quæ ſemper errori affinis eſt, ut Scaliger inquit, *Exerc.* 148. *ſect.* 4. ideoque effugienda omnibus, nec ſolum Philoſophis, quibus æquivocæ voces ſecundum eundem *in* 1. *Hiſt. animal. ſ.* 12. *in fine*, minitantur naufragia.) Aut tædioſo verborum ambitu, crebroque repetitis nugis aures pulſare non deſiſtent, quarum judicium tamen delicatiſſimum & ſenſus faſtidioſiſſimus eſt, nedum ut ingratos & eadem chorda ſemper iteratos ſonos toties audire ſuſtineant. Quid ſi feſtinare, & vel unica dictione animi ſui ſenſa proponere & explicare, aut aliquid poſcere, ut in ſubitis fit, cogerentur: quinam impetus iſtis periphraſes ſat aptas perpetuo ſuggereret? Ineptias hominum! Georgius Agricola de *venis Metallicis* primus patrum noſtrorum memoria, commentari auſus eſt: quia tamen vocabulis Latinis fuit deſtitutus: propterea, quod nulli veterum de re metallica libri ad noſtram ætatem pervenere: iccirco multis ſæpe verborum ambagibus vix conſequitur, quod noſtri homines (Germani) unico vocabulo feliciſſime ſolent exprimere, inquit Friſchlinus *præfat. Nomencl. ſui.*

Porro conſtat, Veteres potius decurtaſſe voces, & contraxiſſe, præſertim in quotidiano ſermone, quarum poſtea in uſu quædam manſerunt etiam apud elegantiſſimos. De quibus alibi. Bene autem Jov. Pontanus: *Sermo cœpit primum noſter*, inquit, *ab incultis, & ruſticanis, immo*

agre-

agrestibus ab hominibus, utque eorum erant res inopes, angustæ, egenæ, sic quoque sermo ipse inops, minimeque affluens, verborumque perpaucorum, ac sine ullo prorsus eorum excolendorum studio, & cura. Crescentibus post artibus atque hominum rebus, actionibusque quod sermo esset ipse & componendus, & maturandus, fractæ sunt præcisiones tum syllabarum, tum literarum, non ab ipsis modo vocum principiis, verum etiam desinentibus a syllabis, &c. in Actio, pag. 138. *b.*

Ceterum Latinæ linguæ alioquin tanta, censente A. Gellio, paupertas est, ut ne pluribus quidem verbis possimus non obscurissime dicere, quod a Græcis perfectissime uno verbo & plenissime dicitur. Quam egestatem & Lucretius Philosophiæ decreta Latinis versibus inclusurus, & Manilius Astronomiæ intactam prius Latinis materiam explicaturus (vide Scal. ad eum *p.* 26. *Edit.* 2.) deplorant. Et nos ne ipsa Lucretii quidem & Manilii verba, quibus ii usi, tolerare volumus, cum sua ipsis non suffecerint? Scite Seneca *Epist.* 58. (Mureto 59.) *Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam syllabam esse, quam mutare non possim.* Quæ *hæc sit quæris?* τὸ ὄν. *Duri tibi videbor ingenii: in medio positum esse: posse sic transferri, ut dicam, Quod est* &c. Ad quem annotat Muretus *pag. m.* 383. *Ut Essentiæ, sic Entis nomine uti necesse habent, qui Latine philosophari volunt. Neque vero ita defungi queunt, ut pro Ente dicant id quod est: alioqui in magnas sæpenumero se induent difficultates. Idem accidit iis, qui Possibile & Impossibile dicere, saltem in disputationibus Philosophicis, reformidant: cum Plato, Aristoteles, Epicurus, Zeno in lingua infinitis partibus copiosiore innumerabilia tamen vocabula fingere necesse habuerint. Equidem, ut de meo sensu libere atque ingenue fatear, multa puto ab istis delicatis, in S. Thoma, in Johanne Scoto, aliisque ejusmodi eruditissimis hominibus irrideri, quæ & necessaria sunt, & talia, ut si quis ea vetustis illis temporibus protulisset, magnam ei gratiam omnes Philosophiæ studiosi habituri fuisse videantur. Nos dum teneris auribus videri volumus, tenera nobis ac puerilia esse ingenia, neque veræ ac solidæ eruditionis capacia, ostendimus.* Huc usque Muretus. Et optime Budæus, *Comm. Gr. L. col.* 1305. contra Ciceronianos hosce: *Illa quæ torrens dicitur eloquentia* (inquit) *quonam modo tenorem suum servare atque impetum potest, si sociam sibi & comitem tantam loquendi religionem assumat?* &c.

Mira autem mihi sæpe accidit Ciceronis sententia, qui (*de finib. bon. & malorum.*) Latinam linguam non modo non inopem, sed locupletiorem

etiam esse, quam Græcam affirmat. Hinc ejus & illud in Tusculanis: O verborum inops interdum, quibus abundare te semper putas Græcia! Paria *lib.* 1. *de Nat. Deorum* habet. Profecto collatio harum linguarum negare videtur id, si, quæ hodie supersunt in Cicerone, putaveris. Ergo aut plures voces fuerunt tum, quam in Cicerone hodie habentur, aut ipsius Ciceronis sententia fuit falsa. Quod credat Judæus Apella. Frustra autem Ciceroniani opponunt nobis Plinii verba, qui in *præfat. natur. historiæ*, libros suos respersos esse affirmat plurimarum *rerum aut rusticis vocabulis aut externis*, *imo barbaris*, non sine honoris præfatione ponendis. Excusat enim se hoc modo, quod elegantissima eloquentia suum Opus comere non potuerit, dum illius historia ornari negat, tradi contenta: quod ejus sequentia verba innuunt. Et si barbara, aut externa is admisceat vocabula, quod non nego (necessitate ad id fuit adactus) loquitur de Nomenclaturis Rerum, non de Verbis aut rerum attributis. Neque enim video quæ barbara verba intermisceat, aut cur non Latina potius usurpare potuisset. Apulejum ideo quidam reformidant, quod de se principio Milesiarum suarum scribat, *Latinas se litteras ignorare*, seque in Urbe Latia advenam studiorum Quiritium indigenam sermonem ærumnabili labore, nullo magistro præeunte aggressum excoluisse. Nam quæ vox, quæso, est, quam usurpavit, quæ non Latina sit? Etsi enim compositio styli ejus forensibus sermonibus tum temporis, & actionibus non satis accommodata sit: sed potius amœnitates secuta amatorium quid spiret: negari tamen Latina non potest. Ita enim seipsum *exotici* ac *forensis* sermonis rudem locutorem appellat. Nec melius ipsius Ciceronis testimonia nobis opponuntur, qui pessimo jure multas dictiones usurpare fastidit, quæ tamen in omnium usu tum erant, ex odio credo partium, ut esset, quod in aliis carperet; aut potius ex superbia, ut erat homo longe arrogantissimus, qua sibi soli jus Latinæ linguæ vindicare atque adstruere nitebatur. Exemplo sit *Jupiter* σωτὴρ, quem *Act.* 4. *in Verrem* negavit unico Latino verbo exprimi posse. Sed ille servivit causæ. Nam cum Verrem vellet premere criminis magnitudine, exclusit eam vocem a Latina potestate. Verum in ea Oratione, quæ inscripta est in L. Pisonem, seipsum, qui Patriæ salutem dedisset, *Conservatorem* appellavit. In 3. autem de *Finib. Salutarem*, cujus in tutela sit Salus.

Præclare vero defendit vocem *Salvator* elegantissimus Paulus Manutius contra Ciceronianos in *Commentario*, *pag. m.* 449. & longe fusius Julius Nigronius *Commentario in Regulas Ordinis Jesuitici*, cujus verba

ba refert Jac. Pontanus *parte 2. Attic. bell. pag.* 494. Ergo cum Cicero Latinæ linguæ Auctor minime sit, & tam multi, etiam ejus ævo, longe alio styli genere, natura magistra, vel etiam, ne arroganti homini, qui alioquin multorum odio invidiaque flagrabat, aliquid concedere viderentur, contra usi: non injuria nos contra Ciceroniastros potius Analogiam, quippe quæ in omnibus linguis mirifica est, modo attentissime consideretur & observetur, quæque a Spiritu Sancto, etiam in pœnis sapientissimo DEO olim in συμμίξει Babylonica profecta, & ab reliquis, melioris ævi Scriptoribus, usu confirmata est, sequimur; quam ut solis illius hominis, qui modo hæc probat, modo improbat, legibus addicti simus, & in ejus ipsius duntaxat verba juremus, spretis ceteris Scriptoribus omnibus.

Nam, (ut Budæi verba ex *comment. Græcæ Linguæ, col.* 1290. sententiæ meæ firmandæ apponam) *Quid tum morosius, tum magis obnoxium, tum nomini Latino calamitosius esse potest, quam Ciceronis scripta, quæ nec integra, nec omnia, nec emendata adhuc asservata sunt, non modo loquendi scribendique normam, quod æquis ipse animis admittendum censerem, sed etiam orbitam esse clausulamque dicere & defendere? Quin imo*, (ut iterum cum Budæo loquar, *col.* 1309.) *erit lingua Latina indies longe copiosior, si ex Tullii instituto Latine loquendi facultatem nos metiamur ipsi, quam si e libris ejus, qui nunc exstant, eandem circumscribamus.* Sed hæc non sunt hujus loci.

CAPUT XXVII.

Nostri Seculi Grammaticorum, & Doctorum quorundam ignorantia, indiligentia & ἀκρισία.

NOSTRI etiam & superioris ævi Litteriones quidam non extra culpam sunt positi. Quæ enim aut ignorarunt, aut contempserunt, ea discipulos minime docuere. Et cum ἀυτὸς ἔφα illud tantopere illis commendabile fuerit, mordicus tenuere quod a Magistro suo semel hauserunt. Quibus non raro etiam Doctissimi adhæserunt. Unde tam insignis ingeniorum postmodum nata diversitas, dum quædam voces laudantur ab his, ab illis culpantur. Si quid apud solos Poetas ii non semper multæ lectionis homines invenere, in uno Numero, aliquo Casu, Personave &c. positum, quod cetera versus non reciperet, statim putarunt Defectivum id vocis esse. Sic

Sic quia *Paſcua*, propter metrum, creberrime apud Poetas invenitur, ſtatuerunt eſſe Neutrum plurale tantum. Non autem obſervarunt Singulari *Paſcuum* Varronem uſum fuiſſe, apud quem eſt, *paſcuum viride*; aut, ſi hic propter antiquitatem iſtis exoſus, Columellam, cujus verba ſunt: *In eo rure quod paſcuo caret.*

Ita plures voces in ſuperſtitibus Auctoribus exſtantes non annotarunt. *Minere* eſt apud Lucretium. At Grammatici hoc ignorantes, ejus Compoſita, *Imminere*, *Eminere*, *Præminere*, ad *Manere* retulerunt. Omnino male: hujus enim Præteritum *Manſi*, illius *Minui*, unde *Eminui*, *Imminui* &c. Verbum *Oculare* legitur apud Tertull. in *Apologet. c.*21. & *de Pœnit. c.* 12. & alibi, Cyprianum de *vanit. Idol. c.* 8. Dracont. *l.* 1. *v.* 527. in *Gloſſ. Arabico-Latino*, & apud Pacianum *Parænetico ad Pœnitentiam. Sed hoc vix crediderim apud Veteres inveniri*, inquit Collector Fori Romani. *Neque enim Oculatus Participium eſt a verbo Oculo, ſed potius Nomen*, *ſicut Manicatus* & *Tunicatus.* Hæc ille. Cujus ſententiæ non ſuffragor.

Sequor te potius, Excellentiſſime Barthi, qui in Eruditiſſ. Scriptore Tertull. multa talia eſſe ais, quorum ignorantia contractior ſit Latinitas, libro 32. *Adverſ. c.* 13. dicisque, hoc pulchrum Verbum eſſe, *lib.* 33. *c.* 12. *col.* 1526. & *libro* 43. *c.* 24. Hinc *Exoculare*, quod Beatus Rhenanus tritius verbum dicit. *Oculandus* eſt apud Tertull. de *Pudicitia. Exoculare*, apud Apulej. *l.* 8. *p.* 207. Plautum *Rudente*, A. 3. 4. *v.* 26. *Inoculare*, quamvis alio ſignificatu apud Columell. *l.* 5. *c.* 10. Apul. *6. Met. pag.* 185. & in *Floridis*, *p.* 341. *Palladium Novembri* 17. Tertull. de *Anima.*

Sic *Tunicare*, quod etiam Cledonius Grammatic. *pag.* 1928. ignorat, dum inquit: *Tunicatus*, *Galeatus* non facit *Tunico*, *Galeo*, &c. Exſtat apud Varronem, citante Nonio, *cap.* 2. *num.* 873. Legitur & in Onomaſtico: *Tunico*, χιτωνίζω. Uſus eſt & aliquoties Alanus libro de *planctu Naturæ*, *proſa* 8. & alibi.

Galeare habet Hirtius *libro* 5. *belli Africani.* Item, Cinna in *Epigramm.* Curius Lancilotus *libro* 8. *Literaturæ non vulgaris c.* 39. refert, ſtatuere aliquos *Titubatus* Participium eſſe ſine origine, i. e. verbo. Hos refutant Horatius *libro* 1. *epiſt.* 13. *v.* 19.

Vive, vale, cave ne titubes, mandataque frangas.

Plautus *Pſeud.* 2, 4. *v.* 74. & *ibid.* 1. 1. *v.* 42. & 4. 1. *v.* 32. *Mil.* 2. 2. *v.* 93. *Men.* 1. 2. 33. *Mil.* 3. 3. *v.* 71. Terent. *Heaut.* 2. 3. Cic. *ad Att.* 2.

24.

24. & *pro Flacco* & *Philipp.* 8. *Manil. l.* 2. *p.* 30. Ovid. 3. *Met.* & 15. *Auctor. ad Herenn. l.* 2. Sidonius *l.* 9. *epist.* 13. *pag.* 251. Quintilianus, Seneca, Ausonius &c. V. Nonium *c.* 2. *n.* 871. τȣ̃ *Vacuare* vice mavult Altenstaigius *Vacuefacere*, quo utitur Lactantius, quod dicit esse elegantius & Latinius. At nonne satis sit Latinum & elegans verbum, quo utuntur Lucretius *l.* 6. *v.* 1023. Statius 12. *Theb. v.* 632. & 1. *Achill.* Columella. 3. 13. & 9. 14. Martialis XI. *Epigr.* 5. (al. 6.) *v.* 6. Prudentius 1. *cont. Symmach. v.* 254. Paulinus *Psalmo* 136. *v.* 44. Prosper *Epigr.* 80. *v.* 9. Arator *lib.* 1. *v.* 177. Eutych. *l.* 2. *de disc. Conjug. col.* 2162. Sidon. 5. *Epist.* 12. Apulejus, Martianus Capell.

De horum hominum judicio plura dici possent, si locus hic pateretur, & Lectoris patientia, quem longiore scriptione molestare religio est. Sane iniquæ illorum censuræ multa aboleverunt, quæ alioquin conservari potuissent. Respuerunt enim omnia quæ in Afris Scriptoribus, aliisque qui ex optimis veteribusque suas voces desumebant, legebantur. Rati sunt eos Scriptores, ut Tertullianum, Apulejum, Arnobium, Ammianum, Prudentium, Zenonem, &c. talia vocabula primum finxisse; quibus ego sane assensum commodare nullo modo possum. Non enim finxere nova, sed usurparunt ea omnia, quæ in amissis olim legebantur; quod etiamnum ex diligenti Veterum, quorum fragmenta restant, cum dictis Scriptoribus collatione clarum erit, si attentius id observaveris; ut, quæ isti soli habent, ex deperditis Auctorum locis desumpta sint. Ignorarunt scilicet illi pretia Scriptorum, nec sciverunt ætates eorum & ingenia probe distinguere.

Sic, qui Silvulam contra Grammaticam Enormium (ut vocat) & barbarorum in Fortunato obviorum consarcinavit Doctiss. Browerus, pessimo judicio rem aggressus est, teste etiam C. Barthio *l.* 8. *Adv. cap.* 14. *col.* 394. Pauca quædam ex illa delibabo.

Rejicit *Acerbare*, quod habent Virgilius XI. *Æn. v.* 407. Statius 3. *Theb. v.* 214. Et *lib.* 12. *v.* 74. Val. Flacc. 6. *v.* 655. Claudian. 1. *Rufin. v.* 182. & 2. *de R. Prof. v.* 208. *Aera* plur. Neut. quod apud Virgilium *Culice v.* 165. exstat, & ita usi sunt Orientius *Commonitorio*, *v.* 114. Abbo Cernuus, *de Obsid. Lutet. l.* 2. Aldhelmus libro de *laud. Virgin. cap.* 45. & alibi, uti annotat Barthius *l.* 41. *Adv. c.* 23. *l.* 21. *c. ult.* & *l.* 27. *cap.* 6.

Alvus gen. masc. Quod & Frischlinus rejecit, qui negat in ullo bono auctore reperiri. At sic usurpavit nobilissimus Auctor C. Cinna apud

Priscian. *l.* 6. Accius *in Annal.* Cato *ad filium*, Columella *lib.* x. *v.* 146. Plaut. *Pseud.* 3. 2. *v.* 34. Vid. Pareum. Et Rhenius in *Examine Wanckeliano p.* 413. ne unum quidem e probatis auctoribus Latinæ linguæ se invenire ait, qui nomen istud masculino genere usurparit. At mi Rheni, quid tibi videtur de Plauto & Columella? Imo Columella & Cato indifferenter usi sunt.

Clienta, pro, *Cliens.* At sic Horatius 2. *Od.* 18. *v.* 8. Plaut. *Milit. Argum.* 2. *v.* 13. & Ausonius *Parental.* 24. *v.* 12. Hinc & Sidonius *l.* 2. *Epist.* 2. *pag.* 35. *Cupienter*, pro cupide; at sic usus Ennius *in Phœnice*, Plaut. *Pseud.* 2. 3. *v.* 17. & Apulejus. *Curatura*, pro cura; at hoc habet & ita usurpat Terentius *Eun.* 2. *sc.* 3.

Repens pro *Repente*, at hoc legitur apud Lucret. *lib.* 5. *v.* 401. Usus est & Cicero 3. *Tusc. Repens adventus hostium*, ibid. *Cura repens* Virgil. 12. *Æn. v.* 313. Livius 1. 6. 8. & 10. *ab U. C. lib.* 21. vel 1. *bel. Pun.* & 9. *bel. Pun.* Seneca *Troad. v.* 425. id. *Medea. Sonus repens* Silius *l.* 3. *v.* 219. & *lib.* 10. *v.* 577. Val. Flacc. 2. *Argon. v.* 91. & *v.* 478. Stat. 7. *Theb. v.* 370. & 10. *Theb. v.* 154. Tacitus *Annal.* 1. ut Lipsius restituit *ibid. lib.* 5. & 15. Id. *Hist. lib.* 1. 2. 4. Claudian. *lib.* 2. *R. Pros. v.* 152. Curtius 10. *Consternatio repens.* Prudentius *Hymno Laurentii v.* 493. *Eulalia, v.* 161. Paulinus Nolanus ad *Cytherium*, *v.* 917.

A meridiano incendio mundi repens
Ruina mortis opprimet.

Sic post usi Fr. Petrarcha *Eclog.* 8. *v.* 39.

Unanimes qua causa repens disjungit amicos?

Bapt. Mantuanus 3. *Calamit. v.* 511.

Annosas scandunt quercus, fugiuntque repentes
Quo nulli fugisse datur.

Ita veteres & primæ Edit. earumque traduces Argentinensis, anni 1502. & Daventriensis 1507. Bononiensis, anni 1502. substituit, *gementes.* Male autem Ascensius corrigit *tepentes*, nec ex mente Auctoris edit., *repente.* Sed hæc obiter.

Nostro tempore præter alios utuntur hoc Dousa *lib.* 1. *Epodon. c.* 7. *v.* 3. Baudius *pag.* 322. *part.* 1. *Delic. Belg.* in nova Poematum Editione *lib.* 2. *Gnom. Jamb. c.* 35. *v.* 3.

Ut herba solstitialis occidit repens,
Sic fluxa nobis gaudii seges perit.

Rejicit præterea Browerus τὸ *Cunctare*, quod tamen Plautus *Casina*

4. 2.

4.2.*v.* 13. Ennins, & Accius, apud Nonium *cap.* 7. *n.* 9. & Sidonius *paneg. Anthemii v.* 106. (vide Barth. *p.* 446. *ad Claud.*) habent. Vide etiam Priſcian. *l.* 8. *col.* 797. *Orditum*, ab *Ordior*, quod habent Diomedes *præfat.* librorum de *Arte Gramm.* qui tamen *lib.* 1. *col.* 373. tantum Præteritum *Orſus ſum* ponit: Luctatius Placidus Argumento 2. in 6. *Metam. lib. Ovidii pag.* 138. *Edit. Ranerii*, quod vulgatæ Editiones inepte mutant. Hieronymus in *Eſaiam*, citante Deſpauterio *lib.* 5. *Gramm. fol.* cxx. *b.* Sidonius *l.* 2. *epiſt.* 9. *p.* 46. & imitatus eſt Mantuanus 1. *Parthen. l.* 3. *v.* 425. & *l.* 1. *Alfonſi. v.* 1. Reliqua alibi examinabimus.

Sic *Funerare*, apud Prudentium rejicit & refert inter ea, quæ a Latinæ linguæ puritate longiſſime abſunt, Cornelius Valerius Lipſii & Giſelini præceptor, apud Giſelinum *notis in Prudentium, pag.* 505. *Edit. Weitz.* Verum exſtat hoc apud Horat. 3. *Od.* 8. *v.* 7. Suetonium *Tiberio. c.* 51. *Caligula. c.* 15. *Claudio. c.* 45. *Othone. c.* 11. *Nerone. c.* 50. & *Domit. c.* 17. Plinium *l.* 33. *c.* 10. Senecam *conſol. ad Albin. c.* 12. Petron. *p.* 176. *Edit. Gold.* & *pag.* 56. *Edit. Lotichii.* Feſtum *in Veſpæ*, *pag.* ccc1. *Edit. Scalig.* Sidonium *l.* 3. *Ep.* 3. *p.* 62. Ulpianum *l. ſi quis ſepulcrum* 12. §. 3. *Hoc edictum.* Et ſæpius eodem titulo de *Religion. & ſumptibus fun. & ut funus ducere liceat. l.* XI. *Dig. Tit.* XII.

Sic *Fulgidus* rejicit idem, quod apud Lucret. *l.* 3. *v.* 364. Claudian. *Od.* 4. *Feſcennin. v.* 26. Solinum *cap.* 40. Terentian. Maurum. *Forare*, quod apud Plautum *Moſt.* 1. 1. *v.* 53. Columellam, 5. 10. 8. 3. & 9. 7. Tertullian. *de Reſur. Carnis*, eundemque *de Pallio. Incerare*, apud Juvenal. *Sat.* 10. *v.* 55.

Eat nunc præceps aliquis Cenſor, & quas ipſe Cicero, aliique boni Auctores uſurparunt, voces, dum apud alios ſequioris ævi Scriptores invenit, ulterius Latina eſſe negitet. Innumeræ certe voces tum primæ, tum ortæ hodieque in optimis Scriptoribus exſtant, quæ a nullo omnino Lexicographo annotata ſunt. Quin eo venere dementiæ, ut & quæ apud excellentes Scriptores raro poſita invenere, rejecerint. Sic enim Franc. Flor. Sabinus, *l.* 2. *Subſ. Lect. c.* 20. *p.* 1150. *Nemo niſi caritus Latinam linguam iis, quæ ſemel aut iterum apud quantumvis excellentes auctores legantur, ſed illis potius quibus ſæpiſſime iidem uſi fuerint, conſtare dixerit.* Denique, ut Barthii verbis concludam, *l.* 41. *Adv. c.* 23. *c.* 1856. *Talia plura ſunt apud Chriſtianos Vates, quæ nos ignorantia antiquitatis, ob amiſſos tot egregios, imo fere, uno & altero demtis, ſummos*

Romanæ Eruditionis & Eloquentiæ conditores, non intellecta damnamus.

Judicia autem de Scriptoribus Veteribus quod attinet, mirifice discrepantia, etiam Doctissimorum Virorum hodie feruntur. Afferam quædam. De APULEJO Phil. Melanchton *in Eloquentiæ Encomio:* " Quoties ab-" surdis ac ineptis metaphoris sermonem obscurant? Quis enim Apulejum " & hujus simias ferat? Sed recte Apulejus, qui, cum asinum repræsenta-" ret, rudere potius quam loqui maluit.,, Michael Neander *præfat. in Apocrypha S. Jacobi*: " Apuleji Afri Asinus ille aureus, *libris* 12. (*l.* 11.) " celebratus, orationis genere & argumento & voci asininæ congruo, ubi " rugitum potius seu boatum infernalem te audire putes, quam hominis " vocem: adeo discrepat oratio a puritate Latina, &c.,, Dempsterus ineptam ejus dictionem dicit, rebus eruditis, in *Elencho Scriptorum Paralipom. ad Rosinum præfixo.* Caussinus *parallel. l.* 3. *c.* 14. " Ele-" ganti procul dubio & faceto fuit ingenio, sed eo, & Musis non mo-" do stili insolentis, verum etiam argumenti novitate abusus est, auctor uti-" que cautæ lectionis & periculosæ imitationis, maxime quod abundat " dulcibus vitiis.,, Bisciola *Hor. Subseciv. T.* 1. *lib.* 20. *c.* 16. " Apulejus *lib.* " 2. Asini aurei, vereque ferrei. Quid enim aliud in illo Opere nisi " orationis, & sententiarum quasi rude ferrum & impolitum?,, Lipsius *lib.* 2. *Elect. c.* 22. " Stilum ejus ineptum esse volunt: fatebor in parte, (nec " enim asperitatem illam & horrorem quæsitæ dictionis usque quaque ex-" cuso) sed tamen docte ineptum, & e quo multa bona selectaque hau-" riat bonæ selectæque mentis Lector.,, Id. 2. *Epist. Quæst.* 22. " Ego vero " Apuleji lectionem abhorrendam non censeo, quicquid isti de Arpina-" ti schola investes pueri dicant. Ciceronem admirantur? laudo. Et sci-" licet nos eo modo non scripsimus, aut scribere nunc, si res ferat, non " possimus. Sed non hoc agitur, & ut dem illis ad eloquentiam Cice-" ronem unicum esse: intelligere & sapere tamen est a multis. Quanquam " illum ipsum Apuleji stilum, quod contemnunt, vellem parcius. Et " eamus ab istis discipulis ad judices ex lege Pompeja triginta annorum, " tumidus fortasse, vegrandis, & adfectatæ elegantiæ scriptor est: at cer-" te doctus literas & mores veteres, & in sermone ipso Plauti imprimis " imitator. Itaque ille nescio quis Rhetorista, qui rudere illum dixit non " loqui, probet prius de Plauto, & credam de Apulejo.,, Hieron. Regius de *ling. Lat. Comment.* 1. *Præceptione* 16. " Auctor disertissimus, " & eximia eruditione conspicuus, qui multa vocabula a Græcis Latine " pronunciata ita traduxit, ut tanquam Latina moneta percussa, a nemi-

" ne

"ne cultioris litteraturæ respuantur.„ Joh. Brantius *pag.* 37. ad eum: "Stilus ejus eo argumento valde decorus & bonus, & mirum in modum "æqualis: quæ magna virtus in scriptione. *Et pag.* 53. In Apulejo nul-"la verba nisi antiqua, & a bonis auctoribus, qui ei nunc non exstant "desumpta: sed quibus tamen pro moribus hujus seculi non omnibus li-"cet uti.„ C. Barthius *l.* 24. *Adv. c.* 1. *col.* 1170. "Scriptor verborum & "stili eruditissimus.„ Id. 55. *Adv. c.* 2. "Proprietatis Latinæ scriptor "optimus.„ Id. *l.* 7. *c.* 12. *col.* 334. "Scriptor proprietatis amantissimus "veteres vereque Latinos secutus, etsi phrasi durior, verbis tamen bene "Latinis utitur.„ Vid. & L. Vivem, *Comm. ad August. de C. Dei*, *l.* 18. *c.* 18. Fruterius 1. *Verisim.* 17. "Apulejus in iis, quas pro se scripsit, Apo-"logiis sane ostendit, quantus Vir fuerit, nec ego vereor dicere, quicquid "alii sentiant & occentent, doctissimum fuisse hominem, & (quod præ-"cipue urgent illius adversarii) Latinæ linguæ vel exactissimum Censorem, "quod equidem, si unus veniat, demonstraturum me facillime confido.„ Casaub. *in Apolog. Apuleji.* Digna vox Apulejo *Invidere*, pro, *non videre:* ut *invisus* pro *nonvisus* apud M. Tullium. Si quis propter hujusmodi voces fastidiendam putet hujus eruditissimi Scriptoris Orationem, eum ego censeo, quid sit Latine scire, prorsus ignorare. Nam certum est, optimos quosque Latinitatis auctores plerisque compositis cum *re* & *in* & *ex* multifariam uti solitos.

PHÆDRI *Fabulas* supposititias judicavit P. Scriverius *pag.* 88. *ad Martialem.* Contra censuit Barthius multis argumentis, *l.* 36. *Adv. c.* 21. & *l.* 47. *c.* 10. Julius Scaliger *in Hypercrit.* valde commendat ACCIUM Fabularum Scriptorem, contra tu vide Barthium, qui *l.* 3. *c.* 22. eum, (sive *Accius* audit sive *Romalius*, aut, ut alii volunt, *Romulus*,) valde ineptum & barbarum judicat. Hinc de Scaligero Jacobus Pontanus *parte* 2. *Attic. Bell. pag.* 283. *Julius Scaliger, cujus judicium quidam nimis suspiciunt, in censura Poetarum, mortuorum nullum, modo ejus ferantur scripta, præterire voluit. Catullo Mutium Aurelium confert, & præfert.* Quis tam pinguis cui persuadeat? Taceo de Distichis Verini Michaelis adolescentis, ac pæne pueri, cui nullam a se castigationem, sed summam ab omnibus Eruditis laudem deberi autumat, cum tamen meliores versus facere doceat Ovidium, Horatium, Jovianum, & alios, Poetas maximi census. Idem Scaliger, qui in *Oratione adversus Ciceronianum Erasmi*, & alibi, acerbius quam par erat in Magnum illum Erasmum invehitur, ita ut laudis pæne nihil ei relinquat, quem tamen in Heroibus laudat,

merito ideo notatur a Gerardo Joan. Vossio *l.* 4. *de orig. & progreßu Idololatriæ c.* 13. *pag.* 1321. & *seq.*

Quid? quod nec Veterum judicia ubique sana sunt. Displicuit enim Seneca Philosophus Quintiliano. *l.* x. *c.* 1. & A. Gellio *l.* XII. *c.* 2. sed sine causa, ut satis monstrat Lipsius in *Judicio Senecæ Operibus præmisso*, & Caussinus 3. *Eloq. c.* 14. *Certe* (ut cum Camerario concludam ex *lib.* ὑπὲρ πλαίσματος *fol.* 16. *b.*) *nullus finis futurus sit, si & judiciorum diversitates colligere velim? Quotus enim quisque reperitur, cui de eadem re idem quod alteri placeat ac probetur? Inter quos duos una in sententia congruisse omnia, cognitum est? Quod si est veritas simplex, uniusque modi, consequens fuerit, dißentientium unum falli & errare.*

CAPUT XXVIII.

Etymologistarum deliria, & stupor.

NIHIL magis offecit Analogiæ Latinæ linguæ indagandæ, quam anilia stupidorum Etymologistarum deliria, qui pravis ingeniis ad fœdissima usque ludibria lapsi sunt, ut ait Quintil. *l.* 1. *c.* 9 quorum tradita totus mundus tantum non adoravit. Nullo enim modo etiam per Doctissimos & præclarissime de Latina lingua meritos Viros istorum tricæ affaniæque eradicari potuere, quin iidem ipsi implicati iis fuerint. Collegere eorum nugas non nulli. Addam paucas: nec enim isto inquinamento diu immorari lubet.

Albus derivant ab ἀκρὸς, cum sit ab *Albere*. *Æger* a græco, αἴ, cum sit ab *Ægrere*. *Clarus*, a *Calando*, cum sit a *Clarere*. *Focus*, a *fovendo*, cum sit a *Focare* prima brevi. *Meditari* a μελετᾷν, cum sit a *Mederi*. *Pons* a *Pendendo*, cum sit a *Pontare*. *Pudor*, a *Putido*, cum sit a *Pudere*. *Pignus*, a *Pago*, seu *Pango*, cum sit a *Pignorare*. *Tergum*, a *Terendo*, cum sit a *Tergare*, inusitato. *Solium*, a *Sedes*, cum sit a *Solare*, inusitato: unde est *Adsolare* apud Tertull. *Locus* a *sistendo*, unde *sistlocus*, post *stlocus*, postremo *Locus* repudiato confragoso sonitu, ut vult Jov. Pontanus in *Actio*, *p.* 138. *a. parte* 2. *Operum*; cum sit a *Locare*. Sic *Lis*, a *sistendo*, unde fuerit *sistlitis*, quod *sistendum eßet* in judicio ad prætorem: inde fuerit *stlitis*, post *litis*; ultimo *Lis*: ineptissime; cum sit ab exoleto *Litire*.

Vilis, a *Villis*. *Parcus*, composito vocabulo dicitur C. Basso *libro*

de

de origine verb. & vocabulorum, quasi *par arcæ*, referente A. Gellio, *l.* 3. *c.* 19. quem merito Phavorinus elusit, cujus nec etiam etymologia deducentis a *parum* & *parvum* sana est, cum sit a *Parcere*. *Venter*, quasi *vehenter* Pontano in *Actio fol.* 139. *a.* quod se implendo evehat, vel quod vehat in cibum absumpta. Sed quodnam præterea hujuscemodi a Participio deductionis exemplum? *Furem* a *Furvo* deducit Varro *l.* 14. *rer. divinar.* cum sit a *Furari*. *Jumentum*, a *jungendo* Veteres, referente Nonio *c.* 1. *n.* 269. duxerunt, cum verius Lactantius a *Juvare*, vel Supino *Jutum* deducat, *lib.* 2. *Instit. c.* 10. ut & Augustinus *T.* 4. *Quæstion. super Deuteron. c.* 38. *col.* 273. *Probus*, sententia Robbigii *l.* 9. *Robigalium c.* 17. dicitur a *Proebendo*, pro *Prohibendo*; ineptissime. Cur enim ejus Primitivum *Probare* dicitur, non *Probere*, si a *Prohibendo* esset? Et ab *Habere* Composita solent contrahi, omissa Syllaba *HI*, ut *Præbere*, pro *Præhibere*, quod ejusdem est significationis apud Plautum: nunquam *a* mutatur in *eis*, *a* in *e*, sed in *i*, etiamsi τὸ *h* omittatur, ut in *Diribere*, quod est a *Dis* & *habere*, ubi τὸ *S* in *R* mutatur, ut & in *Dirimo*, a *Dis* & *Emo*, propter correptionem forte: mutuas enim *R* & *S* aliquando vices præbent, ut in *Valesius*, *Valerius*: *Colos* & *Color*: *Honos* & *Honor*. *Concio*, quasi *Comitio* dicta sit, opinione Erycii Puteani, *Orat.* 17. *p.* 399. qui *Contio* scribit, eo quod lapides antiqui ita repræsentent, & tabula ærea Legis Serviliæ, quam Patavii in Museo Bembi viderat: & Legis Judiciariæ apud Fulv. Ursinum: in qua etiam *Conctio*: quasi tales tabulæ & lapides veram semper Orthographiam præstent, aut nunquam ipsi etiam Veteres in talibus aberrarint. Nos veritate jubente, a *Con* & *Cire* derivamus; a quo & *Præconis* vox est, ubi Solum *c* Radicalis est, & *o* terminalis littera.

Res a ῥῆσις dictum fuisse ait Scaliger *p.* 59. *in Cirin*, & Veteres dixisse *Reses*, quod decurtatum in *Res*. Sed cum hoc non probet auctoritate aliqua, & *Res* in Genitivo *Rei*, non *Resis* faciat; melius nos a *Reri* deducimus. *Eri* est terminatio Infinitivi. Solum autem *R* Radicale. Hinc in deducto *R* sola Radicalis littera, *es* terminatio, ut in Veh*es*, a Veh*ere*; Trud*es*, a Trud*ere*.

Sic *Pecus* a *pede* vult Varro 4. *LL.* quod in pecore olim pecunia consistebat pastoribus, & standi fundamentum pes: Cum sit a *Pecere*, Græcis πέκειν, i. e. *tondere*. Proprie enim *Pecus*, *ovis* Taubm. *ad Mercat. act.* 3. 1. & *ad Virgil. p.* 502. Et Varronis hæc λεπτολογία Jos. Scaligero & aliis non placet, qui *pecudes* a Græco ποδάδας dici volunt, quæ sic dice-

dicebantur, quod tonderentur. Latini vero *pecudes* potius, quam *pecudes* dixerunt: item *temperis* & *pigneris*, & *elera* pro *olera: hemonem* pro *hominem*, ut vult Scaliger, qui ſcopum tantum non attigit. Placet tamen ita derivari: *Pecere*, cujus Præt. *Pexi*, Supin. *Pexum* & *Pectum*. Unde Freq. *Pexare* & *Pectere*, cujus Præt. *Pexui*, Supin. *Pectitum*. Et Paragogum *Pectinare*, unde *Pecten*. A priore ſunt *Forpex* & *Pecu*, h. *Pecuare*, apud Salluſtium. Poſtea Paragogum eſt *Pecudare*, ut Lapidare, a Lapire. Unde *pecus*, *pecudis*. Deinde aliud, *Pecorare*, quo aliquando uſus Jul. Scaliger, unde *Pecus*, *Pecoris*, ut a Corporare, Corpus, corporis &c.

Talia plura ubivis exſtant, & grandiſſimum conficerem Volumen, ſi omnia comportare vellem, quæ quiſque hoc in negotio ſomniaverit. Nam revera, ut ſomniorum interpretatio, ita verborum origo pro cujuſque ingenio prædicatur, ut verba D. Auguſtini uſurpem, *c.* 5. *Dialectices T.* 1. *col.* 265. Verum quia ſtultus labor eſt ineptiarum, ut ille ait, verbum non amplius addam, ſi prius unicum hoc Senecæ, *lib. 6. de Beneficiis* appoſuero, qui ait: *Reddere eſt rem pro re dare.* Ad quem Muretus doctiſſimus ſequentia notat: *Subfrigida vocabuli notio: quales frequentiſſimæ ſunt apud Stoicos, & Stoicorum hac in re imitatores veteres Romanos Juriſconſultos. Talis eſt & illa Ciceronis, fidem ex eo dictam, quia fiat quod dictum eſt: illa Juriſconſultorum, teſtamentum, quod ſit teſtatio mentis, & mutuum, quod fiat ex meo tuum, & ſimiles.* p. m. 360. ad eum.

CAPUT XXIX.

Timiditas Doctorum, & Metus Calumniantium.

PAUPERIEM Latinitati fecit & Doctorum Virorum timiditas, qua affecti nihil, niſi de quo certiſſime conſtaret eſſe Latiniſſimum uſitatiſſimumque, proferre audebant. Cum enim uſu linguam addiſcerent, non vera arte, fluctuare & hærere eos ſæpiſſime oportuit, quod multis hodie in vernacula noſtra uſu venit. Ei rei aſſueti homines, voces non niſi uſitatiſſimas frequentabant, ceteris in deſuetudinem lapſis; quorum veſtigia prementes poſteri, eadem chorda oberrarunt: nec auſſi ultra ſunt ſapere. Confirmat me in ſententia hac H. Stephanus *præfat. Gloſſar. ad Lectorem, de Latina Lingua*, ajens: *Sed enim jam tum, quum in ipſo ætatis*

ſuæ

ſuæ flore eſſet, (ut ita loquar) ſuas ſibi divitias quodammodo invidiſſe videtur. Nam ut de priſcis oratoribus & hiſtoricis taceam, priſcos Poetas multa uſurpaſſe videmus, quorum uſu poſteri eorum ſibi interdixerint. Nominatim vero in compoſitis vocabulis, quæ epithetorum officio fungi volebant, illos tam audaces, quam hos timidos fuiſſe comperiemus. Velivolas naves, & Pontem Reciprocicornem, Lanicutem, Veſtitrabum: Teſtudinem Terrigenam, Tardigradam, Domiportam vocarunt. Hæc ille. Ipſe etiam Cicero, qui vocem *Veriloquium* finxerat, uſurpare tamen reformidat. V. Quintil. 1. *c.* 9. *pag.* 40. *Edit. Gryph.* 1534.

Non poterant ſcilicet omnes tum ferre ineptias ac ſtultitias, quæ devorandæ non ſolum Oratoribus ſunt, quod Cicero de ſe ait in Bruto, ſed & talibus hominibus, qui aliquid in linguis contra conſuetudinem vulgi audent. Multi enim inveniuntur, qui in repræhendendis verbis verſuti ſunt & ſolertes, quod Cicero de *M. Piſone*, dicto loco, ait: quorum aculeos omni ope effugere & declinare ii ſtudent. Noſtro vero tempore Camerarius, Vir eruditiſſimus parem timiditatem ſuam prodit; *Si quis eſt*, inquit, *in uſu Latinitatis timidus, is ego profecto ſum*: *in Errato, vel ὑπὲρ πλαίσματος, pag.* 4. *a.* quem adeas.

Si ergo tantus Vir hoc in negotio timidus, quid mirum, ſi & ii, qui ejus Viri dogmata ſecuti ſunt, ſimili timiditate affecti, & proinde de divitiis Latinæ linguæ aſſerendis parum ſolliciti fuerint, nec ultra paupertatem ejus quid ipſi adjicere allaboraverint. Sane ſi rem rectis inſpicimus oculis, quilibet Magiſtros ſuos ſequi maluit, & eandem phraſin duntaxat quaſi in numerato habere, ſi modo habuit, quam ut de excolenda ulterius lingua & augenda cogitaret. Deterruit & quoſdam, cæteroquin haud ita timidos, metus calumniæ. Viderunt enim aliquatenus veritatem, nec eam proferre tamen & laudare auſi fuerunt, ideoque vitam ſuam ſilentio tranſire maluerunt, quam mentem ſuam aperiendo odia calumniaſque Vituperonum incurrere. Non ſolum autem hodiernis moribus ſolenne eſt, malevola ingenia undique repræhendendi captare materiam; ſed & per omne ævum rabies livoris acerbi innocentibus hominibus dentes ſuos infixit. Nec ſancti homines ab ea labe immunes. Vide Hieronymum, qui *Apolog.* 3. *in Rufinum*, eo quod ſcripſerat, (quid tibi videtur? habeſne ultra aliquid, quo *nervos tuæ loquacitatis* intendas) repræhendendum eum ſibi ſumpſit: *Et indignaris*, ajens, *ſi putide te loqui arguam; cum comœdiarum turpitudines, amatorumque ludicra, Eccleſiaſticus Scriptor aſſumas?* &c. Quaſi hæc phraſis ſemper aliquid turpitu-

 dinis

dinis alat! Absque qua sane usi sunt ea ipse Cicero *Verrina* 2. & ad *Q. Fratrem*, & Lactantius *lib.* 1. *de falsa Relig. cap.* 3. &c.

CAPUT XXX.

Imperfectio rerum humanarum.

ULTIMAM causam, sive dicas harum omnium primam, quilibet novit esse rerum humanarum Imperfectionem, qua ex parte tantum scimus. Cum enim tanta sit rerum varietas & multitudo, ut nec disci omnia possint, nec discita & audita omnia memoria contineri; vix ac nec vix quidem unus homo omnes dictiones ac ῥήσεις etiam in sua vernacula nosse poterit, nedum in alia lingua. Sunt enim quamplurimæ opificibus & artificibus propriæ, quas reliqua turba ignorat. Nos Latinam linguam callere dicimur, etiamsi non omnia instrumentorum, quibus in officinis artifices utuntur, nomina sciamus, affirmante Eruditiss. & Eloquentissimo Caselio, *præfatione in Phrases Manutianas*. Ut nos Germanicam linguam omnes callere dicimur, cum tamen ne millesima nostrum pars ea omnia vocabula norit, quæ sunt artificum, opificumque, neque etiam per vitam audiverit.

Non ergo sequitur, quod quis ignorat, id continuo minime esse Germanicum. Sic nec quod quis Vir doctus in Latina lingua ignorat, id statim esse barbarum, aut minus Latinum, si modo in Auctore aliquo vetere, aut melioris notæ Scriptore reperiatur, licet mille id homines prætereant, aut linquant inobservatum. Nam quod omnes nesciunt, nulla analogia probat, nec ullibi legendum occurrit (*Radices* excipimus, quæ certis rationibus, etsi non exstant omnes, statuendæ) id merito suo maximo respuitur.

Quod autem Viri etiam litteratissimi in his aliquando cum Homero (quæ rerum humanarum fragilitas est,) dormitent, pauca quædam exempla subjiciam, & supra quædam passim inspersi.

Nubere, de Viris etiam dici, negavit Scaliger. At sic Plautus, *Cas.* 5. 1. *v.* 6. Exempla hujus significationis alia contra Jos. Scaligerum pro Roberto Titio adducit Albericus Gentilis *de Nuptiis l.* 2. *c.* 3. *pag.* 126. Et vide Barth. *p.* 276. *ad Claud.* & *libro* 26. *Adv. c.* 26. *col.* 1279. Taubm. ad eum locum. Eruditiss. Rittershusius dicit vocem *Luscinius* pro *Luscinia*, singularem in Phædro, *fab.* 51. observatam esse, *pag.* 127. notarum ad

eum

eum. At, ecce, ita Seneca *epist.* 76. ut in quinque MSS. Palat. constantissime legi, notat Gruterus ad *Act.* 1. *sc.* 1. *Bacchid.* apud Taubm. *pag.* 453.

Pestis pro *Pestilentia* Latine dicitur. Hoc negavit Eruditissimus Gifanius *Indice in Lucretium*, & ab eo Aus. Popma, & Casp. Schioppius *Indice priap. pag.* 148. Et tamen ita usurpant Ennius, Plautus, Plinius, Ovidius, Statius, Lucanus, Silius, Justinus, Corippus, &c. In Glossis est: *Pestis* λοιμὸς, φθορά. V. Becm. *Origines.* & Barth. 25. *Advers. c.* 6. *col.* 1224.

Ducationem damnavit Fr. Junius in Tertulliano. Sed vide quid Barthius respondeat *pag.* 73. ad Gallum Confessorem. *Jureconsultus* ἀντὶ *Jurisconsultus* a quibusdam hoc tempore Latine dici negatur. At superioribus annis qui eleganter loqui studebant, ita scripserunt. Exstat apud Ciceronem *pro Murana* & *libro* 7. *ad Famil.* 10. Senecam *de morte Claudii p.* 804. *Edit. Schotti.* Valeat ergo judicium Charisii, qui *lib.* 1. *col.* 62. (*p.* 78. Fabr.) etiamsi Cicero habeat, non tamen probat.

Bractamentum est apud Fulgentium *l. de Continentia Virgiliana*; ab inusitato Verbo *Bractare*, a quo *Bractea*, formatum, ut a Traho, trahea, h. *Bracteare*, a quo *Bracteamentum*. Sed illud Fulgentii Doctissimus Meursius mutavit in *Bracteamentum*, *lib.* 1. *Critici Arnob. c.* 7. *pag.* 15.

Acror apud eundem Fulgent. *d. l.* dicentem: *Ego vero Chrysippi ellebori rancidulo acrore postposito, cum Musis aliquid blandius fabulabor:* est ab inusitato Verbo *Acrere*, unde *Acris*, *Acredo*, &c. quod tamen idem Meursius *ibid. cap.* 8. *pag.* 17. in *Acor* mutavit. Sed quid opus? Non enim *acor* sed *acror* vel *acredo* helleboro convenit.

Apud Martialem *l.* 8. *Epigr.* 59. legitur hic versus:

Non erat Autolyco tam piceata manus.

Ubi Verbum *Piceare* Eruditi Viri concoquere non possunt. Cum enim *Picare* adsit Verbum, non putant *Piceare*, originationis ignari, Latine dici posse. Ideoque Scriverius ex mente Scaligeri se, *piperata*, substituisse affirmat, quod Gruterus dixerat fuisse in Palatino, *pag.* 123. Notar. Isac. Pontanus maluit *properata*, ut Eust. Swartius refert *lib.* 3. *Analect. cap.* 18. cum has lectiones non capiat, ibidem legere imbibit, *repicata*. Doctissimus Barthius ob vocis Latinitatem ab aliis in dubium tractam hæsitans *pag.* 191. ad Rutil. Num. defendit quodammodo τὸ *piperata*, *l.* 14. *Adv. c.* 14. sed aliter explicat. Quia tamen usus videtur exigere, ne *picis* mentio exturbetur, ut Swartius ait, idem Barthius τὸ *Piceare l.* 22. *c.* 17. rursus amplectitur; hanc formationem Verbi, *e* inserto, indul-

ſiſſe ſibi Martialem, inquiens velut *i* in *Carthaginienſis* apud Ennium, & in *Larvialis* apud Priapæorum Poetam inſeritur.

Ego neſcio curnam de lectionis hujus ingenuitate ambigere quis debeat. Ut enim a *Calcare*, *Calx* eſt, hinc *Calceus*, a quo Verbum *Calceare* declinante ſignificatu a *Calcare*; ut a *Farrare* (*Confarraturus* habes apud Apulejum *l.* 10. Vide *notas* Elmenhorſti *p.* 300.) *Far* eſt, h. *Farreus*, a quo *Farreare*; ut a *Laurare*, *Laurus*, h. *Laureus*, a quo *Laureare*, quod barbarum cenſetur, ſed *Laureatus* Participium Latiniſſimum omnibus eſt; Ut a *Mammare*, *Mamma* eſt, hinc *Mammeatus*; a *Vitrare*, *Vitrum*, *Vitreus*, h. *Vitreare*, a quo *Vitreamen l.* 18. *ff. de inſtruct. vel inſtrum.* a *Bractare*, *Bractea*, h. *Bracteare*, &c. Sic a *Picare*, *Pix* eſt, h. *Piceus*, a quo *Piceare* ſolum apud Martialem ſuperſtans. Ejuſmodi verba ſunt *Soleare*, *p. b.* a *Solum*, quod a *Solare*, unde *Adſolare*; *pileare*, *p. l.* a *Pilare*; *Taleare*, unde *Intaleare*, & *Intertaleare*, a *Talere* amiſſo, unde *Talus*, *Talax* in *Gloſſ. Iſid.* *Talitrum*, &c. *Lineare* a *Lino*, quod a *Linare*, unde *Linamentum*. Sic *Croceare*, a *Croceus*, quod eſt a *Crocus*, & hoc a *Crocare*, quæ verba videnda in Lexico noſtri Zechendorffii.

Crepulus, a *Crepando*, legitur apud Avienum *Ora Maritima*, *v.* 571.

Præterque vaſti gurgitis crepulas aquas.

Et formatur, ut a *Lego*, *Legulus*; a *Gero*, *Gerulus*; a *Strido*, *Stridulus*. Non tamen probatur Clariſſimo Germaniæ Vati Opitio, *Var. Lect. c.* XI. *pag.* 39. ideoque mavult legere *creperas*. Verum quid opus? Ita uſus eſt idem Avienus in *Arateis*, *v.* 991:

- - - *Crepuli ſuccedens ſtagna profundi.*

(Grotius hic edidit, *creperi*, *pag.* 106.) Ibid. *v.* 325.

Sed crepula ut late vomeret convitia voce.

Et ita utrobique legit Editio Georgii Vallæ per Victorem Piſanum Anno 1488. Venetiis procurata, quam Pythœus maxima ex parte expreſſit. Quanquam Grotius, vel potius Scaliger, hic dubitet, an *crepera* ſit legendum, & inclinet per tranſpoſitionem legere, *Pulchra*, *pag.* 90. in *notis*. Utitur eadem voce Sidonius *lib.* 4. *Epiſt.* 15. & *Carmine Anacreontico*, *v.* 80. inſerto *Epiſtolæ* 13. *libri* 9.

Farcinare, quod eſt Paragogum a *Farcire*, uſurpavit Mart. Capella. Habet etiam Eutyches *lib.* 1. *col.* 2161. & *pag.* 106. a. *Edit. Camerarii.* *Suffarcinare* exſtat apud Plautum, *Curc.* 2. 3. *v.* 10. Habetque Terentius *Andria*, 4, 4. Et Eugraphius *Commentario ad eum*, *Farcinor*

a *Far-*

a *Farcio* deducit: Lambinus tamen ad Plautum, vocem Latinam esse negat, neque ejus originem aut rationem explicari posse pronunciat. Malo profecto judicio!

Maritare proprio suo significatu quidam Latio amovebat, de quo vide Barthium *p.* 427. *ad Claud.* Utitur & Sueton. *Vespas. c.* 14. *In quantum* phrasin Latinam quidam omnino Latio abjudicabat, & ante hoc Seculum barbara judicata fuit: defendunt auctoritatibus Ptol. Flavius *Tom.* 1. *Thes. Crit. Conjectan. cap.* 70. *pag.* 984. & Barthius *p.* 136. ad *Claud.* & *l.* 24. *Adv. c.* 3.

Rumor, pro obscuro sono, apud Ausonium non fertur a Julio Scaligero, Incomparabili Viro. At sic apud multos Latinos Scriptores haberi, testatur Barthius *l.* 41. *Adv. c.* 22. *Armos* pro brachiis lacertisque Latine dici negavit olim Vir insigniter doctus; at huic respondet Barthius *l.* 41. *c.* 22. *col.* 1855. Adjectivum *Dis*, pro *Divite* nullibi gentium singulari numero in Romana lingua ex communi usu recipi, aut exstare, frustra opinatus est Eruditissimus Jureconsultus Andreas Alciatus, *lib.* 4. *dispunct.* *c.* 15. cum id exstet apud Plaut. *Curc.* 4. 1. *v.* 11. 14. & 24. Terentium in *Adelphis* 5. 1. *v.* 8. *Phorm.* 4. 3. *v.* 48. & vide Barth. *p.* 400. *ad Claudian.*

Genitabilis apud Lucret. *libro* 1. *vers.* 11. negat vocem Latinam Pareus, & pro Dactylo insolenter & inepte admittit Choreum reponens:

Genitalis aura FavonI.

Usurpant tamen hoc præterea Cicero in *Arato*, Varro 4. *de LL.* Vide Lambin. *ad Lucret.* Avienus *Periegesi v.* 373.

Altera pulsatur genitabilis ore FavonI.

Usurpat & Macer. Et nostro seculo Taubmanus *Schediasf. innov. l.* 1. *Sacr. p.* 21. a Lucretio hoc Hemistichium mutuando comprobavit hanc vocem. Nec displicuit Barthio *p.* 364. *ad Calpurn.* & elegantissimo Buchanano, qui *Psalmo* 104. usus, ad quem vide Scholia Chytræi.

Melissus & Pareus negant *Scius* Adjectivum Latinum esse, vide illum citatum a Pareo in *Lexico Plautino pag.* 419. voce *Sciens:* hunc, dicto loco, & Lexico Symmachi, ubi perstringit Eustath. Swartium, & alibi C. Barthium. Non possum tamen hac in parte illorum probare judicium, cum probam & analogiæ conformem hanc vocem usurparint ex iis, qui restant, & quorum fragmenta tantum supersunt, Pacuvius in *Teucro*, apud Prisc. Apulejus in 1. *Hermagora*, apud eundem *l.* 4. *col.* 634. Lactantius *l.* 2. *c.* 15. & *l.* 3. 24. Nonius *libro* 6. *c. ult.* Philoxenus *Gloss.* Hygin.

fab. 92. Macrob. *l.* 6. *c. ult. p.* 471. Eutyches *libro* 1. *col.* 2152. Charisius *libro* 5. *col.* 358. Festus in *Gnatus.* Zeno Veronensis in *Sermonibus.* Rhosvita *præfatione in comœdias suas.* Approbarunt usurpatione Stroza Filius *Epigr. ultimo*, *v.* 2. Gruterus in *Suspicionibus*, & *Elegia ad Posthium v.* 31. *pag.* 288. *Adoptivorum* Posthii. Barthius sæpius. Goth. Jungermanus versione Longi Sophistæ, *l.* 3. Goldastus *Epistola ad Weitzium de Dracontio.* Caspar Hofman. apud Casp. Cunradum *in Theatro Symbolico pag.* 74. Et ante hoc seculum Ægidius Delfus, *Epistola ad Romanos versa*, *c.* 15. *v.* 27.

> *Fisus ego fratres vos arte & amore potentes,*
> *Recta monere scios, conscripsi audentius ista.*

Hinc *Conscius*, *Inscius*, *Nescius*, *Præscius*, & *Sciolus.* Suetonius cum in *Cæs. c.* 56. & in *Aug. c.* 88. illam occulte scribendi rationem, quæ commutatione literarum fit, ut scilicet, verbi gratia *D* pro *A*, *E* pro *B*, *F* pro *C*, &c. sumatur, expresse *per notas scribere* vocat: ei tamen ea causa, non observatæ Latinitatis dicam impingit, hoc est, Romanum Romane loqui docet non-Romanus, Herm. Hugo de *prima scrib. Orig. c.* 17. idque comprobante Illustriss. Gustavo Seleno, in exactissimo *Cryptomenytices* opere, *lib.* 1. *cap.* 2. At Suetonium, præter rationes sufficientes adducens, ita ipsum Imp. Augustum loquentem ad filiam, cujus verba Isidorus *Orig. l.* 1. *c.* 24. habet, defendit CL. Matth. Berneggerus ad *Titum* Suetonii *cap.* 3. *n.* 3. a. quem vide.

Longe plura alia omitto, *nec enim est inusitatum magnis interdum viris ejusmodi nonnulla excidere*; quod de Quintiliani quodam errato ait Muretus ad *Oden* XIV. *lib.* 1. Horatii.

Videt igitur Benevolus Lector, non omnibus ubique fidendum esse Scriptoribus, sed Lectionem & Observationem potiorem esse, multaque latere adhuc inobservata. *Et certe in hisce alius alio plura invenire potest, nemo omnia:* ut vere ad Symmachum scribit Ausonius, *præfat Edyll.* XI. Sic & Veteribus sui sunt nævi, quod testantur nostri ævi Viri Litteratissimi, qui Homeri, Nonni, Senecæ, Horatii, Silii & aliorum Poesin examinarunt. Virgilii quædam inconvenientia examinat Barthius *l.* 27. *Adv. c.* 3. *col.* 1287. & *c.* 4. *col.* 1288; Ovidii, idem *l.* 58. *c.* 9. & 10. Aliorum alibi. De Historicis & aliis Scriptoribus ut sileam, in quos Viri Docti curiose quandoque inquirunt.

Hæc autem nequaquam cavillandi, & tot alba magnæ doctrinæ nomina decolorandi, (quæ protervia a meis moribus longe abest, & abesse

debet)

debet) ſed veritatis ſtudio dicta volo; ajoque ſummas pro maximis ſudoribus & laboribus, indefeſſaque vigilantia unicuique Virorum tantorum, quod multo & maximo levarint nos labore, nobiſque glaciem fregerint, eſſe gratias reponendas. Nam ut auctor eſt Junius Columella, *qui ſapientes exiſtimati ſunt, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.* Summi ſunt, ſed tamen homines, proinde poſſunt erratitiis diverticulis cæcutire, veritatemque prorſus relinquere. Non enim ſemper feriet, quocunque minabitur arcus, nec pudor eſt, ut auctor M. Varro, perfecto ſpicilegio feſtuculam, reliquiſſe, ut B. Pius ait *Annot. prior. p.* 362.

Interim vel unica Elegantiſſ. & Eloquentiſſ. Mureti adhortatione excitati, ne lingua ſatis per ſe inops noſtra negligentia atque incuria magis etiam pauperetur, optimos Scriptores evolventes, bonas ex fuga voces retrahamus, quod etiam ille *cap.* 17. *Var. Lect. lib.* XI. & alibi, facere anniſus eſt. Quod & Politianus, quod Cujacius, quod Scaligeri, Barthius, Gruterus, Lipſius, alii fecerunt. Cæteras cognitione indignas non judicemus, cum & iis ſuus uſus. Si enim Hebræis, ſi Chaldæis, Syris, Arabibus, Græcis &c, licitum eſt inuſitata Themata, & nuſpiam reperiunda, tamen proponere, ut Analogia eo fidelius monſtretur, & linguæ facilius doceantur & addiſcantur: cur non id etiam in Latina lingua attentemus? cum hoc modo tot inutiles ineptiæ & deliria ἐτυμολογούντων per quas nunquam veritatem attingere valemus, quin potius ſemper fluctuare & hærere cogamur, tolli poſſint. Quod ſi nobis hoc illicitum, grandem ſane erraruut errorem Viri Magni & Semones litterarii, qui ante nos id facere adorſi ſunt.

LECTORI BENEVOLO S.

Hæc erant, quæ de Radicibus Latinæ Linguæ amiſſis ante triennium fere hoc in Sodalium meorum unius gratiam commentabar, non ut publicam unquam aſpicerent lucem, ſed ut mihi ipſi ſimul eſſent inſtar cujuſdam Commonitorii, quo uterer ſi quando uſus poſceret. Latere autem ea diutius nolebat Clariſſ. Dn. Zechendorffius Præceptor olim meus chariſſimus, cujus voluntati obſecundans, hujus Diatribæ, etſi nondum, ut volueram, perpolitæ Editionem non abnui. Fuit ſane hactenus in temporum & ſtudiorum hac ruтuba plane a me neglecta, nec ea etiam diligentia ſcripta, qua debebat. Itaque ſi forte non ubique tibi, LECTOR

Can-

Candide placeo, ignoſces τῷ πρωτοπείρῳ. Doctorum Virorum, quorum auctoritatibus nitor, verbis ipſiſſimis ſpiſſius uti malui, quam meis, ut non mihi, ſed ipſis fides habeatur. Exempla potuiſſem apponere longe plura, niſi Calcographo aliter viſum fuiſſet. Cui non refragabar, quod inſani eſſet mero meridie accendere lucernam. Et facile me alioquin deterrere poterant typorum inficetiæ. Poſui autem nullo delectu habito, ut quodque ſub acumen ſtyli primum venit. Audaciam producendi & reſtituendi caſcas aliquot Radices nemini auditas lectaſve non miraberis, ſi aliquando uſum earum neceſſarium peculiari Diatriba σὺν τῷ Θεῷ cognoveris. Sæpe his adjutus ex maximis Latinæ Linguæ tricis te expedies,

Nec tibi conſtabunt aliter veſtigia veri.

Confirmaberis præterea cæterarum linguarum, præſertim primævæ, quibus par fatum, collatione. Quis enim neſcit in Græcis obſoleta verba formandorum Temporum cauſa ubique abs quovis poni? De Hebræa ſic ait Conſt. L'Empereur *Com. in Middoth*, *cap.* 1. *ſect.* 6. *p.* 26. *Certum eſt multas Hebrææ linguæ Radices in deſuetudinem veniſſe, quorum nihilominus veſtigia in cognatis ac derivatis ab iſta Linguis videre licet.* Proinde quod magnus Druſius veriſſime de Hebræa ait, *Nos* ſc. Chriſtianos, *plura habere adjumenta ad intelligendum elucidandumque eam linguam, quam ipſimet Ebræi*, *Comment. ad difficil. loca Deuter. c.* 50. Id ego de Latina ita dici poſſe aſſevero, nos plura hoc ævo habere adjumenta ad intelligendum elucidandumque eam linguam, quam olim Romani. Ignorarunt enim ii plane Hebræam, omnium linguarum matrem, & earundem Auctorem Spiritum Sanctum.

Cæterum multa citra negotium potuiſſem enucleare longe accuratius, ſi otium quietius paruiſſet, & huic rei neceſſarios quoſdam libros mihi fuiſſet indipiſci. Jam vero ſpes horum ablata, etiam diligentiam ſimul meam abſtulit, & recenſendi prolubium. Requiruntur etiam ad totam Commentationem hanc abſolvendam immenſa Lectio & Obſervatio, Bibliotheca inſtructiſſima, multarum Linguarum & Antiquitatis non ſuperficiaria cognitio, judiciumque accuratiſſimum, quæ cum mihi omnia deſint, ſi præſto, quod poſſum, lubentius, ſpero, contentus eris, & omnia non pervidenti facilius ignoſces. Exſpectavimus hactenus Nobiliſſimi & Excellentiſſ. Dn. CASPARIS BARTHI Adverſariorum Tomum 2. & 3. in lucem edendos, qui mire nos juvare potuiſſent; ut & alia ejus Opera, maximam partem non abſque ſingulari animi voluptate aliquando a me viſa, nimirum Commentarios, & Animadverſiones, in Claudianum

num recensitum, Statium, Augustinum de Civ. Dei, Claud. Mamertum, Gul. Britonem, Petronium, Paulinum de Vita Martini, Hericum Monachum, Gul. Tyrium, &c. Catalogum Verborum rejectorum, de dubiis Scriptoribus libros IX. de Superstitionibus Veterum libros LX. Innumera Poemata. In diversos Auctores Glossaria, & Indices. Plura alia scripta ut taceam vere admiranda & innumera: quorum Editio maxime desiderata cum differatur, frui interim nos decet præsentibus.

De Causis Amissarum Latinæ Linguæ Radicum

INDEX.

A N-

ANDREÆ RIVINI

DIATRIBE

DE

MAJUMIS,

MAICAMPIS

ET

RONCALIIS.

PRÆLOQUIUM.

PRISCUS SOPHISTA, qui tempore Theodosii Junioris, ut ejus Epistolarum Magister & Orator res gestas fidelissime conscripsit, quod iis ipsis ceu pars magna præsens adfuisset, inter varios priscos auctores a Constantino Porphyrogeneta & ipse aliquam partem conservatus, inde a V. CLmis Fulvio Ursino, A. Schotto, D. Hœschelio & Car. Cantoclaro luci publicæ promulgatus, præter multa notabilia, quæ sine adulationis deterrimo & officiis palatinis usitatissimo vitio ingenue retulit, & istud quoque meminit: *Sub prædicto Imperatore post Chersonensem pugnam Romanos cum Hunnis & eorum Rege Attila pacem per Anatolium fecisse, non tam sponte, quemadmodum videri voluissent, sed necessitate coactos, quantumvis duras & iniquas conditiones sibi impositas (quo pacis consequendæ studio tenebantur) lubentibus animis suscepisse, imo & tributi collationi cessisse, quod illis fuisset gravissimum & maxime molestum.* Τῶν χρημάτων αὐτοῖς καὶ τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν οὐκ εἰς δέον ἐκδεδαπανημένων, ἀλλὰ περὶ θέας ἀτόπους καὶ φιλοτιμίας οὐκ εὐλόγους, καὶ ἡδονὰς καὶ δαπάνας ἀνειμένας, ἃς οὐδεὶς τῶν εὐφρονούντων οὐδὲ ἐν εὐπραγίαις ὑποσταίη. *Gravissimum*, inquam, *iis tributum fuisse vel ideo*, dicit, *quod tam privati & singuli suas facultates, quam ipsi Reges suos thesauros, non in id, quod decuisset, sed in absurda spectacula, in vanos honorum ambitus & titulos, in delitias & voluptates consumpsissent, tam profusis sumptibus, ut eos nemo sanæ mentis vel in maxime affluentibus divitiarum copiis sustineret aut toleraret. Armorum interim & rei militaris studium tam supine eos neglexisse*, scribit, *ut non solum Scythis, sed & reliquis Barbaris, qui proximas Imperii Romani regiones incolebant, quoad tributorum pensationes parerent.*

Ad easque pecunias conferre omnes coactos, nulla etiam eorum immunitatis habita ratione, qui terræ onere, tanquam nimis gravi, ad tempus, sive Imperatorum benignitate, seu judicum sententia levati & exempti prius fuissent. Contulisse etiam aurum indictum Senatores & ultra quam facultates ferre poterant. Multisque adeo splendidam & illustrem fortunam vitæ commutationem attulisse, quando illæ pecuniæ cum acerbitate & contumelia pro arbitrio, & ut scripto unumquemque annotavissent quibus hujus rei cura ab Imperatore fuisset demandata, cogerentur. Ex quo, addit, *illos, qui antiquas & a majoribus acceptas divitias possedissent, mundum uxorum & pretiosam supellectilem in foro palam & publice venum exposuisse, & ab hoc bello tam atrocem & acerbam calamitatem Romanos excepisse, ut multi sibi manus violentas attulerint, aut aptato collo laqueo vitam finierint.*

Prisci hæc fuere verba de priscis temporibus, sed vereor profecto, ne vel adhuc de nobis, nec nomine quidem mutato, hæc eadem fabula incrustata narrari valeat, quando ob similem causam tot furibundos, totque moribundos passim conspiciamus. Ne tamen læto hoc factæ pacis tempore lævus & illætabilis oscen videar, a tam dira rerum facie lubens quidem oculos & mentem atque manum reflectam. Id tamen haud dissimulabo, *calamitatum* semper maximarum & summæ inopiæ atque ipsius servitutis *causam* prudentibus habita fuisse & revera quoque *exstitisse absurda & profusissima spectacula cum luxuriosissimis voluptatibus sumptuosissimisque delitiis & comessationibus.* Quorum Epitome quasi quædam Majuma, degenerantibus paulatim seculis, fuisse non injuria existimabitur. Quæ ipsa multis quondam, utrique Antichristo, Gogo & Magogo postea vel eam quoque ob rem subjugatis populis fuit notissima, nunc vix nomine nota Majuma, satis superque manifesto argumento firmat, res quasdam cum notis, quibus signatæ fuerant, sive nominibus suis non variasse saltem, sed & plane periisse atque intercidisse, ita ut vix vola interdum, quid fuerint, superet, cujus rei elegantes versiculi Horatiani *in Arte* indices sunt & judices:

> - - - *Mortalia facta peribunt,*
> *Ne dum sermonum stet honos & gratia vivax:*
> *Multa renascentur, quæ jam cecidere, cadentque*
> *Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus.* &c.

Sicuti multa in rem præsentem nos deducere possunt exempla, quorum magnam farraginem jam dum Guido Pancirollus in peculiari libro

ad

ad iſtud negotium deſtinato exſecutus eſt: quæ inter nihilominus omiſit Majumam, qua quid faceret, ne interpres quidem illius Salmuthius, leviter eam alicubi, ſed manu aliena palpans, pervidere potuit. De qua tamen, cum non apud JCtos modo Cod. Juſtinianei *lib.* XI. *T.* 45. & Theodoſ. *lib.* XV. *T.* 6. ſed & apud Theologos alioſque paſſim diſquiri, pro deſperata haberi, & diverſos diverſa ſentire intelligamus, ita quidem, ut feſtivitatem quandam Panegyricam ſinguli dicant & univerſi, a quibus autem & quomodo peracta, non inter omnes conveniat, multo minus unde ducatur atque dicatur, a quoquam explicari poſſe credatur, *Nec ſi Carneaden ipſum ad nos Orcu' remittat.* Quare circa Maji tempus operæ viſum eſt pretium, diſputatione eruere veritatem & e puteo Democriteo tametſi altiſſimo eam extrahere, quod futurum confidimus, ſi variorum varias recitaverimus & conſtipaverimus ſententias, dum noſtram tandem, quam veritati conſentaneam, certe quam proximam arbitramur, ſubjiciamus: ſimulque cognata quaſi quædam comitia in Maicampis & Roncaliis ſuperaddamus; ſicque prius quid non fuerit Majuma dicamus, tum demum quid fuerit, demonſtremus.

Oramus autem Numen & Lumen cœleſte Patris luminum, ut ipſe invalidiores δεξάμενος διαβιβάζειν τὸν ποταμὸν, perque hoc profundius Majuma flumen (ut cum Platone x. *de Legg.* loquamur) tranſmittere non dedignetur, quo & aliis deinceps vadum hoc noſtrum conſpicari liceat, & tuto conſectari.

CAPUT I.

MAJUMÆ falſa etymologia a Majo, multis præſertim JCtis impoſuit, ut mira ejus ſpectacula ex cerebro ſuo fingerent atque potius quid non eſſet, quam quid eſſet, pingerent. Neſcio enim quod feſtum Reginæ, aut Virgidemiæ aut Floralium expoſuerunt.

I. Quamvis plerumque nominum προδιδασκαλία ex primo veluti veſtibulo in ipſa rerum diſcentes deducere ſoleat penetralia, ſæpe tamen fieri videmus, ut pſeudogrammaticorum circa origines ſuaviter delirantium culpa plane τῆς θύρας ἁμαρτάνωμεν, quod ſicubi alias, certe in Majuma ὀφθαλμοφανερῶς eluceſcit.

II. Nam cum plurimi ſemper fuiſſent apud Græcos pariter & Latinos, antiquos ſimul & novellos Scriptores, qui ipſam Majumam a Majo menſe, vel ſane ab eadem Dea, a qua menſis ille dictus eſſet, derivatam & credidiſſent & tradidiſſent, convenientes quoque ei tempori ludos excogitare allaborarunt.

III. Non primus enim Æmylius Portus Cretenſis apud Suidam fuit, cui Μαιȣμᾶς componebatur, quaſi Μαΐȣ Μεῖς *Maji menſis*, quo celebrabatur iſta feſtivitas; quando nec ipſe receſſiſſet Suidas: Μαιȣμᾶς πανήγυρις ἐγένετο ἐν τῇ Ῥώμῃ κατὰ τὸν Μάϊον μῆνα. Et ſtatim: Ὅθεν καὶ Μαιȣμᾶς ὁ τῆς τοιαύτης ἑορτῆς καιρὸς ὠνομάζετο. *Majuma feſtivitas ſolennis eſt, quæ fit Romæ menſe Majo*, &c. *Unde & Majumæ hujus feſti tempeſtas nominabatur.* Nec aliter Gloſſæ Baſilicæ: Μαιȣ̃μαι. τȣ̃τον τὶν λεγόμενον μαιȣμᾶν ἐπετέλεσαν οἱ Ῥωμαῖοι Μαΐȣ μηνὸς εἰς τὴν τιμὴν Μαΐας. *Quaſi Majumam Majo menſe in honorem Majæ abſolviſſent Romani.* Cui ſubſcribit J. G. Voſſius *lib.* 3. *de Gloſſematis variis pag.* 486. *Majuma feſtum Calendis Majis ſolitum celebrari in honorem Majæ, Mercurii matris, etiam ſub Chriſtianis Imperatoribus aliquamdiu fuit.*

IV. Unde Gloſſæ vulgares ad *tit.* xlv. *Cod.* dictum plura ſuperſtruxere, ſed fruſtra. *Majuma, ludus*, ajunt, *qui fiebat in Majo, ingreſſu ſcilicet æſtatis, quando herbæ frondeſque virentes lætificant Provinciales, ut in Bononia fiunt Reginæ.* Quod licet per ſe falſum; Bartolus tamen inſuper pejus iſtud corrupit: *Solebant* (infit) *Provinciales de menſe Majo in ingreſſu civitatis* (pro æſtatis) *facere quendam ludum, quem fuerant prohibiti facere a præcedentibus Imperatoribus: modo hic Imperator eum concedit, dummodo cum honeſtate fiat.* Quam vero *civitatem* ingreſſi fuiſſent Provinciales cum ludis? an Romam veterem? an novam? certe neutram.

V. Corporis Gloſſati veſtigiis inſtiterunt & alii JCti poſteriores minus politi, prout arietem ductarium oviculæ ſectari ſolent. Jacobus enim Rebuffus ad hanc *L.* & Alphonſus de Mendoza *quæſt.* 9. *n.* 13. ajunt: *Majumam fuiſſe feſtum Kalendis Maji celebratum, quo puella quædam pretioſis veſtibus exornata, currui frondibus ac floribus referto impoſita, Regina Maja fuiſſet vocitata: eamque comitantes veluti miniſtræ puellæ reliquæ, cum prætereuntibus juvenibus collocutæ, nummos ab iiſdem pro ſua Regina efflagitaſſent. Quia vero tale colloquium caſtitati ac pudicitiæ virginum minus convenire viſum eſſet, ideo hujus feſtivitatis uſum ab Imperatore tandem inhibitum. Adhuc tamen illam feſtivitatem puellarum*

multi

multis in locis, nominatim apud Hiſpanos, in hunc uſque diem frequentari:

Quando las muchachas piden para la Maya.

VI. Sed recte Rev. & Cl. Dn. Joh. Mich. Dilherrus, Amicus & fautor noſter ſingularis, *in Exercit.* quadam ad hunc textum, & poſt Franc. Amayam *l. 3. c. 5.* pronunciavit, hoc colloquium puellarum frondiumque geſtationem cum fœdo Majumæ ſpectaculo minus convenire, nec ullius Auctoris ſtabilimento niti, & qui tradidiſſent, ſolummodo ſeculi ſui vitio ab antiquitatis ignorantia excuſari.

VII. Nihilo tamen minus & alii JCti communem errantes errorem, ulteriuſque progreſſi, ludos temporis ſui Kalendis Maji uſitatos veteribus compararunt. Sic enim Martialis Arvernus JC. in proceſſu inter amantes, *Areſto Amor. 5. p. 434. Et diſoit, que un premier jour du moys de May, ainſi qu'il eſtoit ſur les rues, pour aller la nuict reſueiller les potz de marioleine & planter le May devant l'huis d'une moult gracieuſe dame, afin de la reſiouyr ainſi qu'on ha accouſtume. Icelle Dame ce voyant, le print en grace, & le retint, pour ſon amy, en luy promettant des biens a grand plante & plus qu'il ne vouloit.* Ad quæ verba ita commentatus eſt alius JC. Benedictus Curtius Symphorianus *p. 435. Prima die Maji menſis juvenes pluribus ludis ac jocis ſeſe exercere conſueverunt, arborem ſæpenumero deportantes ac in loco publico, aut etiam ante alicujus egregii viri januam, vel frequentius amicæ fores plantantes, veſtitam non unquam promiſcuis adamantium inſigniis atque emblematibus. Quæ quidem ſolennitas Majuma vocitatur. Quam itaque Imperator Arcadius improbat minime, cum honeſtate tamen & verecundia caſtiſque moribus modo fiat.* Eodem quoque pacto Pyrrh. Anglebert. in ſua *addit. in hunc Tit. Cod.* laudante quoque Paulo Chriſtinæo Mechlinienſi J. U. D. *in Deciſionibus Curiæ Belgicæ. p. 179.* ſcripſit: *Talis* (Majumæ) *ludus in hunc uſque diem celebrari ſolet tam in hiſce Belgii provinciis, quam in Galliæ Kalendis Maji, ubi & tibicines & citharædi ſub diluculum excitant amatores, & ad quercuum ramos aut frondes maxima pompa ex ſylva in urbem transferendas iri ſolet, qua ex re plerumque rixæ & tumultus maximi non ſine jactura verecundiæ concitantur.*

VIII. Et ſane non apud Italos modo etiamnum *Majo* ſpecies dicitur arboris infrugiferæ, e qua ligna fiunt, qualem ſolebant amatores nocte Calendarum Maji ante oſtia amicarum plantare, unde originem traxiſſe putant, quod & ante alias fores infigantur. Qua de re ipſorum eſt pro-

verbium: *Appicare il Majo ad ogni uſcio*, id eſt, *innamorarſi per tutto.* Sed & ita quoque Hiſpani appellant *Majo*, *arbole de enamorado*, item *Mayas* certos flores & quaſi reges menſis Maji. Galli vero & Germani noſtri Mai pro ramo viridante capiunt, cujuſmodi aræ & templa ſolebant exornari, betularum & quercuum ſcilicet, a quibus ita paſſim uſitatis maluit Goropius Becanus menſem Majum deducere, quam vice verſa.

IX. Quicquid tamen ſit, qui ſimpliciter & nude Majumam in hiſce viridibus vel virgidemia conſiſtere putarunt, falluntur, & fallunt JCti, quod iiſdem quoque exprobrat Alciatus, omnium maxime humaniſſimus, ad *Tit. Cod. de Majuma*, ubi addit: *Quod error noſtrorum Juris peritorum ſit palam, qui exiſtimant illud eſſe feſtum, cum in præſentem diem quercum Kal. Maji, ludentes in urbem juvenes portant.* Et ſic quoque Greg. Gyraldus non ſolum *Synt.* 17. *p.* 476. eandem opinionem recentioribus JCtis impingit, ſed & *Syntagm.* 1. *Hiſt. Deorum pag.* 40. *Hac eadem Kal. Maji feſta Floralia dici*, auctor eſt, *hocque inſtitutum ubique fere gentium adhuc vigere, ut eo Cal. die floribus omnes Majuma celebrent, ut vocant Græci & JCti.* Atque eadem totidem verbis, ſed ſine auctore, Salmuth, ad Pancirollæ Deperdita, repetiit.

X. Viderant nimirum iſti Majumam, ſi Maji Kalendis apud Romanos celebrata fuiſſet, ad Floralia referendam, quæ IV. Kal. Maji cœpiſſent, & ipſis Kalendis apicem conſecuta fuiſſent. Inde veteres novoſque Romanorum ludos iſto die contendentes, Majumam ſibi talem commenti ſunt ex Faſtis veteris & novi Ovidii; quorum ille P. Ovidius Naſo in calce *libri* 4. *Faſt.* cecinit:

Mille venit variis florum Dea nexa coronis,
Scena joci morem liberioris habet.
Exit & in Majas Feſtum Florale Kalendas.

Et libri ſequentis poſt principia dicit, eandem florum matrem Aprili fugiente celebrari incipere, ſed in Majum venientem deſinere, cujus Calendis ludi Theatrales eſſent, quando

Tempora ſutilibus cinguntur tota coronis
Et latet injecta ſplendida menſa roſa.
Ebrius incinctis philyra conviva capillis
Saltat: & imprudens utitur arte meri.
Ebrius ad durum formoſæ limen amicæ
Cantat: habent uncta mollia ſerta comæ.

Haud abſimiliter Neovidius Fraccus Ferentinus *lib.* 4. *Sacr. Faſt.* ita finit,

finit, de Maja ultima Plejadum exorientium iſta narrans, quod in Roma Papana fere eadem etiamnum fiant, quæ antea in Pagana.

Clara ſit illa licet, modo flet, modo ridet Aprilis,
Vulgus ait, Majus temporaque ipſa petit.
A ſaxis pueri quercus, lauroſque requirunt,
Qua nemus eſt, arbor qua viret alta comis,
Ruſticus a ſummis inquirit montibus ornos
Atque novos flores ſertaque feſta legit.
Perque fora ingrediens venales erigit ulmos, &c.

Et *lib.* 5.

Quærit, cur viridi redimita fronde Kalendæ
Maji, cur quercus frondeat ante fores?
Numne ſit hoc nobis morum ratione novorum,
Sylva quod hoc primum menſe virere ſolet?
An quia priſca fores ornabat curia ramis,
Et viridis lauro janua Regis erat?
Flammis & caſtæ revirebat laurea Veſtæ:
Mos vetus ad noſtros num venit inde dies?
An magis, his quoniam feſtum Florale Calendis
Ante fuit, pretium eſt frondibus inde novis?
Innuba Cæſaribus velabat limina laurus
Et Jovis auguſtas quercus opaca fores.
Cumque prius ſacras velarent frondibus aras,
Culta his Divorum feſta fuere magis.
Hinc lauri & Patrum venere ad limina quercus,
Quos colimus, fratrum ſuſpicimuſque loco.
Indeque per cives, Patres imitentur ut ipſos,
Uſus iit, ritus conſpiciturque vetus.
Arxque coronatur ſua circum mœnia ramis,
Perque vias fundit, limina, perque nemus.
Ergo licet multæ videantur facta mereri:
Sola ſit hæc vero tradita cauſa ſuo.
Ventum erit in ſylvas, qua cœlo attollitur arbor,
Cæditur, & Maji *nomina cæſa capit.*
Floribus ornatur, ſed quum ſit munus amantis,
Illa eſt ad cultus ingenioſa magis.
Nunc & aves tollit, nunc in lanugine poma,

Qualia

Qualia sunt mensis grata puellæ, tuis.
Serica cum gemmis interdum ad carmina jungit,
Scriptaque cum placeant, dona puella legit.

XI. Quamvis autem Floralia non longe abesse videantur a Majuma, non temporis modo ratione, sed quod utrobique feminæ, quæ vulgato corpore quæstum faciebant, denudari & pudendis obscœnisque invelatis per luxuriam impudicissime multa agere solerent, graviter illud detestante Lactantio *lib.* 1. *divin. Institut. cap.* 20. *Celebrantur illi ludi cum omni lascivia, convenientes memoriæ meretricis. Nam præter verborum lasciviam, quibus obscœnitas omnis effunditur, exuuntur etiam vestibus populo flagitante meretrices, & in conspectu populi usque ad satietatem impudicorum hominum cum pudendis motibus detinentur.* Attamen vel eo quoque nomine, quod Majuma cum honestate & verecundia celebrari jussa fuerit, quod Floralibus minime videtur competere, quæ & in gestibus & verbis obscœnis nudarum meretricum ad populum jactandis consistebant, itaque utrumque spectaculum pro eodem haberi non arridebat Salmanticensi J. C. F. de Amaya *lib.* 3. *Observ. Juris cap.* 5. *n.* 15. & 16. qui mirum tamen in modum paratragædiatur, quod desperatum hoc rescriptum elegisset, ubi viam nemini visam primus fuerit ingressus, suoque remigio rem gessisset, tanta quoque æmulorum suorum admiratione, ac si Solis currum moderari, vel Æthiopem aliquem album reddere, aut ipsam noctem illustrare voluisset. *N.* 5. & 17. cum meras adhuc tenebras vel ad summum ille valde creperum etiamnum foveret diluculum.

XII. Ex falsa Majumæ etymologia idem Franciscus de Amaya utique *l. cit. n.* 21. etiam hanc conjecturam attulit. Quod cum antiquitus hoc mense honestæ personæ nuptias celebrare non suevissent propter illa ipsa Floralia, & quod in theatris inter mimos ac meretrices matrimonia contraherentur, & tantum non omnia sancti connubii arcana nimis quam prostituerentur. Unde amorum Doctor *Fast. l.* 5. dixisset:

Mense malas Majo nubere vulgus ait.

Et alibi:

Scribere si fas est imitantes turpia Mimos.

Ex eaque causa Lucas de Penna existimavit, non Majumam, sed Mimiam (sine tamen justa analogia & auctoritate) dictum fuisse hoc ludi genus a Mimis, qui variis, iisque impudicis motibus hominum vitam & vitia in scena repræsentabant. Neque fortasse melius ad hæc Floralia flores suos sparsit Hugo Grotius, dum in Jure Justinianeo titulum contra omnium

omnium Codd. Manuſcriptorum fidem, qui de Majuma inſcriptus erat de Majano ſcil. ludo *p.* 329. fecit.

CAPUT II.

Cur provincialium lætitia dicatur, quæque vera Majumæ nomenclatio & ejus æquivocatio, maritimæ civitati & portui Gazæorum, nequaquam vero Veneri cognomini communis?

I. Alii vero, ut Hoſpinianus, Baronius, Hotomannus, Amaya, Dilherrus &c. prorſus eunt inficias, tale ſpectaculum apud Romanos fuiſſe Majumæ, quod Poetæ, Hiſtorici, & Calendariographi Latini ſummo ſilentii ſipario iſtud involvant, & quod Imperator Juſtinianus ad *tit. de ſpectaculis* iſtud fuiſſet relaturus, ſed quia nihil ejuſmodi Romæ fuiſſet uſitatum, itaque lex ſpecialis unica Provincialibus ſaltem illud attribuiſſet & conceſſiſſet, ceu peculiarem Syrorum & Palæſtinorum lætitiam.

II. Quod & Paulus Diaconus e Theophane innuit Miſcellæ *Hiſt. lib.* XXIII. *c.* 4. dum ita ſcribit de Leone Imperatore: *Præterea* μαΐωμα (L. Majuma) *facta, Imperator in Sophianis* (quæ Syriæ pars *Sophanina* Arriano dicitur, Plinio & aliis atque ipſi Paulo Diac. *lib.* VI. *Sophene*) *ſedit in ſolio cum filio ſuo, & ita divulgaverunt Prætores triumphos, quos ſumpſerant*, i. e. Ludos quaſi triumphales exhibuerunt Majumæ. Niſi forte cæcum aliquod mendum hic in fine ſubſit.

III. In Syria igitur conjecerunt requirenda eſſe Majumæ incunabula, cum apud S. Hieronymum in Vita Hilarionis (cujus corpus eo delatum eſſet) reperiſſent *Majumam*, ubi *Gazæ* illam *emporium* vocavit: ſicut & Epiſt. ejuſdem XXVII. ad Euſtoch. virginem, quod *Paula mater propter ferventiſſimos æſtus de Peluſio navigatione perveniſſet Majumam.* Præterea quoque apud Nicephorum Caliſtum *quendam impium Severum in ſedem Antiochenam conſtitutum legiſſent, qui ante Monachus fuerat in monaſterio Schiſmaticorum juxta Majuma Gazæ.* Atque ejus inſuper loci tanquam celebris & frequentiſſimæ alicujus Academiæ memoria exſtaret apud Sozomenum *lib.* VII. *c.* 27. *Hiſt. Eccl.* quod eo *tempore* (Theodoſii Imperat.) *clari etiam fuerint Zenon & Ajax fratres, qui philoſophati quondam erant, non in ſolitudinibus, ſed in Gaza maritima, quam etiam Majumam vocarant.*

IV. Nobilem ergo hunc portum & navale Gazæorum in littore Palæſtino derivant ab ejus gentis voce, qua מַיִם *majim* Hebræis ferantur *aquæ*, ſicuti Syris quoque מַיָּא *Maja*. Ab his ergo Syrorum aquis proxime deducunt Majumam, cum ſit vel *locus* vel *jocus ac ludus in aquis*. Atque ſic ad Leg. unicam Cod. XI. tit. toties dicto 45. Hotomannus, Enimundus Bonæfidius, Godofredus JCti Maymam Syriace ſcribunt *aquam* ſignificare. Sicuti quoque Cl. Zechendorfius, Orientalis literaturæ, ſi quis, gnariſſimus, etiamnum teſtatur, Majumoth Rabbinis *aquas* eſſe, eoſque & olim Palæſtinæ inſediſſe. Cujus rei nobis indicium dedit Collega illius nec minus doctus, nec minus nobis amicus Chr. Daumius, qui & ipſe cum Bonæfidio facit.

V. Ab hac maritima civitate Majuma, ſynonymam quoque in aquis celebritatem deducit, & priorem antea prolatam quaſi revocavit opinionem Lilius Greg. Gyraldus. Nam cum *Syntagm.* XVII. *Hiſt. Deor. p.* 476. ſcriptum reliquiſſet: *Fuit & Majuma celebritas apud antiquos, quæ (ut vox ipſa declarat) menſe Majo peragebatur. Quidam recentiorum Jurecoſ. eam celebritatem eſſe tradit, qua etiam nonnulli hodie utuntur, dum in principio menſis Maji, qui ſine fronde aliqua virente incedunt, madeſiunt, vel poſtibus affigunt frondes & ramos. Suidas vero Majumas non Majuma vocat, aitque celebritatem Romæ fuiſſe, qua apud Hoſtiam ſeſe aqua marina invicem permadefaciebant*, &c. At in Dialogo v. de Poet. hiſt. dicit, *Coſmam Hieroſolymitanum*, ἁγιοπολίτην *inde cognominatum Poetam, Epiſcopum fuiſſe Majuma, quod &* Μαιουμᾶς *celebritas & urbs fuiſſet.*

VI. Cui ὁμόψηφος eſt Cæſar Baronius *Annal. Eccleſiaſtic. tom.* V. ad annum Chriſti CCCIC. num. 30. ubi pariter *Majumæ ſpectaculum dictum opinatur a cognomine civitate in litore Palæſtino maritima, quod erat navale Gazæ.* Nec abſcedit Ludovicus de la Cerda in *Adverſariis ſacris cap.* XX. niſi quod non portum ſolummodo Gazæorum Majumam, ſed in hoc ipſo Venerem æquivocam cultam credidit, quaſi & ipſam ex undis ſpumaque maris ortam, cui hæc ipſa fuerit conſecrata feſtivitas.

VII. Et ſane uterque C. Baronius & Cerda iſta omnia ſublegerunt e Rudolfo Hoſpiniano de *Origine Feſtor. Ethnicorum c.* 30. Poſtquam luculentum locum nobis aperuerunt de fœdiſſimo Veneris idolo in urbe Majuma, deſumptum e Marco Diacono in *vita S. Porphyrii* Epiſcopi Gazenſis: *Interim acceſſerunt fluctus, & veſpere mutatus fuit ventus, & feliciter navigavimus. Et cum fuiſſemus in pelago alios quatuor dies,*

quinto

quinto mane adnavigavimus in maritimam partem Gazæorum, quam vocant Majumam. Postquam autem ingressi fuimus civitatem, in loco, qui vocatur Tetramphodos, seu quadrivium, stabat statua marmorea, & dicebant eam esse Veneris. Erat autem supra aram marmoream. Statua vel effigies erat nudæ mulieris, quæ habebat aperta sua pudenda: statuam autem in honore habebant omnes cives, maxime vero mulieres, lucernas accendentes, & thura suffientes. Dicebant enim in somnis eam respondere iis, qui volunt inire matrimonium. Atque eo jam tum ante Baronium & Cerdam laudatus Hospinianus *p.* 160. collimaverat: *In hac civitate Majuma impudentissime colebatur Venus, cujus turpissimum simulachrum in loco, qui Tetramphodos dicebatur, ad Arcadii usque tempora libidinum illecebris palam expositum permansit.*

VIII. Sed ex hoc tamen loco non constat, ipsam Venerem a portu hoc dictam fuisse MAJUMAM, quod Cerda ibidem somniat. Quid? quod non Majumæ, sed Gazæ potius illa statua Veneris fuerit, si paulo rectius illum Marcum expendamus. Nam ex ista maritima parte in ipsam continentem partem, adeoque civitatem Gazam navigantes venerunt, *ex qua ipsa occurrerunt illic, habentes signum venerandæ crucis, & ipsi psallentes. Commixti autem sunt, qui erant ex duobus locis & facti sunt non parvus populus. Erant enim plures, qui erant ex maritima, propterea quod haberent multos Ægyptios vini mercatores.* Inspiciatur textus apud Baronium *Tom.* v. *f.* 137. Non tam enim in urbe Majuma Dea quædam cognominis colebatur gentilibus, sed in ipsa Gaza erat Fanum Veneris atque Marnæ, quo nomine Jovem intelligebant. Qua de re Stephanus Byzantius *de Urbibus.* In Gaza Minoa quoque dicta a Minoe, (vel quod Arabibus quoque Minaon portum significat) ἔνθεν καὶ τὸ τοῦ κρηταίου Διὸς παρ᾽ αὐτοῖς εἶναι, ὃ καὶ καθ᾽ ἡμᾶς ἐκάλουν Μαρνᾶν, ἑρμηνευόμενον Κρηταγενῆ, τὰς παρθένους γὰρ οὕτω κρῆτες προσαγορεύουσι μαρνάν. Ex quo tamen elicitur, mollem, μειλίχιον & virginalem quendam Jovem ibidem fuisse cultum, donec Hieronymi tempore *Marna templum Gazæ in Ecclesiam Dei surgeret*, ut docet idem sanctissimus Pater *Tom.* 4. *p.* 75. & *Tom.* 1. *pag.* 15. *Epist.* 7. *ad Lætam: Jam & Ægyptius Serapis Christianus factus est, & Gazæ Marnas luget inclusus, & eversionem templi jugiter pertremiscit.* Et *pag.* 94. in *vita Hilarionis* narrat, Italicum Gazæ municipem Christianum, adversum Gazensem alium Duum-virum, Marnæ idolo deditum, Circenses equos nutriisse, dato signo his advolantibus, istis præpeditis, ut terga prævolantium vix cernerent, vulgum clamasse, ipsis quoque

Ethnicis concrepantibus: MARNAS VICTUS A CHRISTO EST.

IX. Mahumedani quidem GIUMA, ita dictum illis festum, colentes in feria sexta (quam sic isti, ut septimam Judæi, & primam Christiani celebrant) Veneri Uraniæ Corniculatæ sacrum, fidem alicui facere possent, olim Majuma vocitatum istud, quia non a Mahumede fuerit institutum, sed relictum saltem, quare nullum de eo præceptum in Alcorano. Vid. Seldenum *de Diis Syris Synt.* 2. *c.* 4. Putabat nihilominus summus noster Amicus, nec Hospitalio JCto Gallico, cui æquivocus est, minor, conferre huc posse, quæ Lucianus de solenni festo (quod Deæ Syriæ Hierapoli vere ineunte celebratur) tradit *De Dea Syria*, (*p* 758. 791.) ubi e tota Syria solenni instituto ad mare conveniant, & aqua inde hausta ad templum redeant, ibique in templo eam effundant. Unde forte errorem Suidæ opinabatur obortum, ut hoc festum Majumæ confunderet cum decursione Tiberina. Sed quid de eo, & Suida potissimum, atque adeo, an solorum Provincialium istud, non autem Romanorum quoque spectaculum fuerit, sit sentiendum, proximo capite aperietur.

CAPUT III.

Quoad rem ipsam, Suidas locuples auctor est, Majumam conventum generalem esse populi, cui Prætores Urbis ludos in navibus dabant, colluctantibus inter sese piscatoribus aliisque natandi peritis, se invicem in aquas protrudentibus. Ejus scriptoris fides an jure quibusdam suspecta, discutitur, & ab iis modeste dissentitur.

I. Onomatologia utcunque excussa quoad etymon & homonymiam, (nam synonyma inferius paulo visuri sumus:) pragmatologiam nunc paulo propius aggredientes, cum plerisque melioris commatis Interpretibus, Gyraldo, Alciato, Brissonio, Balduino, Pancirollo, Cujacio, Pacio, Schardio, Meursio, structuræ nostræ primum lapidem ex Suida jaciendum putamus: scilicet ut nomini ex aquis producto, res ipsa in submersione & natatu consistens, respondeat. Nam & hunc ipsum Byzantinum Grammaticum ad *aquas* Hebr. *Majim* respexisse, ex postremis ejus verbis nonnulli colligunt.

II. Sic autem Suidas: Μαικμᾶς πανήγυρις ἐγένετο ἐν τῇ Ῥώμῃ κατὰ τὸν μάϊον μῆνα. τὴν παράλιον καταλαμβάνοντες πόλιν τὴν λεγομένην Ὀςίαν, οἱ τὰ πρῶτα τῆς πόλεως τελοῦντες, ἡδυπαθεῖν ἠνείχοντο ἐν τοῖς θαλαττίοις

ὕδασιν

ὕδασιν ἀλλήλους ἐμβάλλοντες. Ὅθεν καὶ μαιουμᾶς ὁ τῆς τοιαύτης ἑορτῆς καιρὸς ὠνομάζετο. Quæ ipsa cum partim mutilate, partim valde obscure, imo contra ejus loci sensum transtulisset Æm. Portus: Latina quoque & ipsi, sed integre versa proferamus: *Majuma festivitas solennis est, quæ fit Romæ mense Majo. Quo illi qui primas tenent Urbis, maritimam civitatem Hostiam dictam adeuntes, delitiis & voluptatibus indulgent, aurigatores in aquis marinis exhibentes, qui sese mutuo invadebant, atque alii alios in marinas aquas e navibus deturbabant. Unde & Majuma hujus festi tempestas nominabatur.*

III. Alciatus *lib.* v. & *cap.* v. *parerg. Juris* istam paraphrasin Suidæ attulit, *quod veteres mense Majo ad maritimam civitatem Hostiam secundo Tiberi consueverint descendere, & ibi mutuo se invadere, & aquas jaculari, seque inspergere profusa quadam lætitia: quod festum cum delinquendi ansam plerisque præstaret, deinde Anastasii lege sublatum fuerit.* Corvinus noster ex eodem Suida: Majuma Wann die Fischer auff den Kahnen mit einander stechen. Fischart Metaphrastes Pantagrueris *cap.* 26. In der Faßnacht brechen die Fischer auch Kolbenstangen im Schiff-Thurnier. Pancirollus utique pariter *lib.* 2. *cap.* 253. *Variarum lect. Majumæ ludum ad nostra usque tempora permansisse*, auctor est: *cum plebeji mense Majo per jocum se invicem aqua adspergere soleant.*

IV. Mirum vero, cur non nulli, ceu Hospinianus primum, postea Baronius, Hotomannus, Amaya, Dilherrus & alii quoque hic fidem Suidæ in dubium vocare gavisi sint, *qui* tamen Thomæ Dempsteri judicio *admirabilis plane sit & incomparabilis, atque unus instar omnium Grammaticorum; cujus Collectanea* An. Schottus V. C. ante proverbia ejusdem Suidæ, verius *Thesaurum censuit appellandum*: sicuti etiam ante ipsum Hier. Wolfius *eundem Amalthea veluti cornu & insignem thesaurum & copiosam atque perfectam quandam Grammaticam* dixerat: *Quæ Monachus ille Byzantinus*, ut quidam putarunt, *non ignobilis, verborum ac rerum locos communes una cum historiis non facile obviis persecutus esset, & ex XI. potissimum sapientissimis viris diligenter constipasset.* Nisi potius hoc ipsi Suidæ contigerit ab aliis, quod nostro seculo cernimus obtigisse *Calepino*, ut multis aucta & locupletata ejus scripta fuerint ex *Timotheo Gazæo*, & aliorum Dictionariis eo comportatis & transscriptis, retento nihilominus priori Suidæ nomine, cujus ut antiquissimi Scriptoris mentio fiat a *Strabone* & aliis, qui in Apollonium commentaria scri-

 pserant,

pſerant, & Stephano in Urbibus, atque ab aliis, ſicuti *Joann. Jacob. Friſium in Biblioth. Philoſoph.* judicaſſe legimus. Quod nec ipſum tamen ſine judicio, nec a vulgaribus hominibus factum, credibile eſt.

V. Ut igitur imbecillitatem noſtram fateamur, profecto non ſatis capere potuimus CLmi Dni M. Dilherri ſententiam, quam anno 1639. in ſenatu literario modeſte & cum Cenſoris (ut ait) venia hac de re tulit. Nam cum aptiſſime pro materia præmiſiſſet; *Delio natatore opus eße, ne quis in Majuma præfocetur, cum nullius fere Scriptorum veterum auctoritate aut teſtimonio ſublevemur, ſed conjecturis maxime progredi cogamur.* Paulo vero poſt, *Suidam, rejectis interpretamentis aliis, communiter viris Doctis in explicanda hujus ſpectaculi natura placuiße, eundemque in originatione Majumæ ad Hebr.* מַיִם maim *oculum intendiße, non improbabiliter nonnullos augurari, atque ejuſdem Suidæ aßeclis legem Arcadii, qua honeſtas ac verecundia in Majumæ lætitia ſervari juſſa fuerit, ita explicari aßeruiſſet: ut ne qui nudi aquam ingrediebantur, ita ſe turpiter gererent, ut eas corporis partes, quibus reverentia debetur, impudenter oſtentarent, aut aliud quid in geſtibus impudicum & obſcœnum committerent.* His tamen omnibus, non ab imæ caveæ turba, ſed antiquitatum peritiſſimo choro approbatis, non obſtantibus, cum pace tantorum virorum Suidam oppugnandum ſibi ſumpſit, ita exiſtimans: *Ejuſmodi feſtum Romæ nunquam eſſe celebratum, nec de eo Legem iſtam ullo modo intelligi aut explicari poße. Quod Naſo ac reliqui antiqui Romanorum Calendarii Scriptores, qui omnia ſingulorum menſium feſta ac ſpectacula diligenter & exacte annotaſſent, hos ludos, ita ſicco pede tranſiißent, ut ne unico quidem verbulo eorum mentionem fecerint. Maxime vero hoc commentum eo deſtrui, quod ex L. 2. Cod. Theod. colligi liceat, Majumam fuiſſe ludum ſcenicum: Cum Suidas nobis ludos in aquis, nec ſciat quales, exhibeat.* Denique ſubjicit: *Imperatoribus in utroque Codice ſermonem eſſe de ludis provincialibus: Suidam vero de feſto Romæ celebrari conſueto verba facere.*

VI. Verumenimvero liceat & nobis viciſſim veritatis ſaltem eruendæ gratia paululum ab amiciſſimo alias & literatiſſimo capite diſſentire, cui ut magnas merito & immortales gratias debemus & habemus, quod ulterius cogitandi de re tam abſtruſa anſam inter alios & nobis ſuppeditaverit: ita & ipſum quam optime laturum confidimus, ſi & nos ingenue ac citra ullam acerbitatem libertate eadem in dicunda noſtra quoque ſententia utamur, fruamur: Ut quæ ille bene recteque cenſuit, utroque pollice

pollice approbemus, ubi non uſque quaque nobis ſatisfecit, ſuffragium noſtrum aliquantiſper ſuſpendamus.

VII. In eo igitur nobis cum ipſo & aliis convenit, Tiberinam decurſionem apud Ciceronem, & ludos piſcatorum apud Feſtum, cum Majuma non eſſe unum idemque ſpectaculum, quod Godofredus quidem putabat: in eo vero ſeorſum ſentimus, quod Suidas hos geminos ludos confuderit, cum hic expreſſe Majum menſem Majumæ tribuerit; Junius vero ludos illos Fortis Fortunæ, ut & piſcatorios, qui a Prætore Urbano pro piſcatoribus ſuburbicariis quotannis trans Tiberim fieri conſueviſſent, exhiberet, atteſtantibus Feſto & Faſtorum Scriptore *lib. 6.* Qui & alii Calendariographi Romani quod nullam Majumæ fecerint mentionem; quinetiam quod Plutarchus in *Problem. quæſt.* 86. dum de his agit, quæ Romani menſe Majo agere ſoleant, nihil eorum meminerit, quæ a Suida ſcribantur. Id quod etiam pridem Hoſpinianus deſideraverat: in eo nos quoque confitentes habet adſtipulatores, non vero in hoc, quod nullus plane Coſmographus vel Hiſtoricus Romanus hujus verni feſti apud poſteriores meminerit. Nam Theodoſiani ævi Coſmographum Æthicum paulo poſt allegabimus. Neque ſtatim quodcunque ſpectaculum eſſe ludum Scenicum conſequitur; aliud ſane Martialis *lib. de ſpectaculis* loquitur, quæ inter fuerant quoque ludi in aquis Nereidum natantium, quin adeo ex ejuſdem teſtimonio, *Epigr.* 26.

Quicquid & in Circo ſpectatur & Amphitheatro
Dives Cæſareo, præſtitit unda Tito.

Veluti poſtea dicetur. Nec impoſſibile videri poterat, ut qui primum Provincialium Syrorum & Græcorum fuerit ludus, in ipſam quoque Urbem tandem ſit receptus, quod variis ſacris & profanis rebus contigiſſe novimus.

VIII. Quanto magis eſt ridiculus Amaya *l. d. num.* 19. *qui vel ideo ludi hujus imaginem a Suida ſtrictim propoſitam, ſuſpectam cenſuit, quod menſis Majus non ita aptus eſſet, ut nudi in undis luderent: quippe quod tum frigora miteſcant, nondum vero receſſerint.* Id quod in Septemtrionali aliquo tolerabile & credibile videri poſſet, in Occidentali vero & Hiſpano minimum viſum, & quantus vel in Majo jamdum Romæ, nec non in Oriente (ubi Majuma potiſſimum celebrata) æſtus ſit, nulli non notum: adde quod nautarum & piſcatorum aquis adſuetorum ludus primum fuerit, qui media quoque hyeme in aquis vagantur, nec ventos, nec gelu curantes. Quorum æmulatione quoque in Salinis Salanis, pau-

cis

cis abhinc annis ipſa bruma, ſpectante Auguſto Sereniſſ. Germaniæ Primate cum Conjuge Illuſtriſſ. Majumæ ſpectaculum exhibuerunt Halopegi.

CAPUT IV.

Ex Poetis præcipue navalium certaminum deſcriptio cum convenientia tum differentia Majumæ Piſcatoriorumque ludorum & decurſionis Tiberinæ in honorem Fortis Fortunæ inſtitutæ, uberius explicatur: Illinc quidem, quod in omnibus hiſce ludis communis fuerit vulgi procax licentia & pergræcatio; hinc vero quod primus eorum Majo, poſteriores duo Junio fuerint celebrati.

I. Poetarum Princeps Maro, cum *lib.* V. *Æneid.* Romanorum ludos cuperet oculis omnium cum ſingulari titillatione ſubjicere, ab navali certamine ceu reliquis ſpecioſiori incepit, in eoque deſcribendo majores moras, notante quoque Cerda, quam in aliis, traxit. E quo Centonem quaſi quendam, quatenus ad noſtrum ſcopum faciet, conſarcinabimus, pro deſcribendis hujuſmodi ludis:

Exſpectata dies aderat, nonamque ſerena
Horam cum Phaetontis equi jam luce vehebant,
Famaque finitimos & clari nomen Aceſtæ
Excierat, læto complerant littora cœtu
Viſuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio ſacri tripodes virideſque coronæ.
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis,
Quattuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater, unde reverti
Scirent & longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt: ipſiſque in puppibus auro
Ductores longe effulgent, oſtroque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus,
Nudatoſque humeros, oleo perfuſa niteſcit
Conſidunt tranſtris intentaque brachia remis
Intenti exſpectant ſignum, exultantiaque haurit

Cor

Corda pavor pulsans laudumque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit sonitum tuba: finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis, ferit æthera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis,
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Convulsum remis, rostrisque tridentibus æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
Nec sic immissis aurigæ undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virûm studiisque faventum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Littora, pulsati colles clamore resultant.
Turbam inter fremitumque, æquo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem,
Et nunc una ambæ, nunc juncta fronte feruntur.
Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens
Nec lacrymis caruere genæ segnemque Menætem
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta,
Hortaturque viros clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior madidaque fluens in veste Menætes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri & risere natantem,
Et salsos rident revomentem pectore fluctus, &c.
Tum satus Anchisa cunctis ex more vocatis
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat viridique advelat tempora lauro;
Muneraque in naves ternos aptare juvencos
Vinaque & argenti magnum dat ferre talentum.
Hoc pius Æneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ mediaque in valle theatri
Circus erat: qui forte velint contendere cursu,
Invitat pretiis animos & præmia ponit.

II. Talia quoque visa sunt in Majuma illa, qua non modo varia convenisse puto spectacula, sed & maximam adeoque impuram fuisse vulgi

licentiam. Nam hic non minus, atque in Fortis Fortunæ celebritate, (de qua Ovidius 6. *Fast.* ut jamjam ſequetur, idem aſſeveraverat,) terra pariter & amni deſcendebant, currebant & certabant, ſed & noctu dieque commiſtus uterque ſexus multa laſcive & libidinoſe patrabat. Quo nomine Alciatus v. *Parerg. c.* 5. *nonnullos* ait *fuiſſe, qui de hoc Majumæ feſto intellexerint carmina, quæ in Juvenilibus Virgilii exſtent:*

Quid palluiſti? feminane, an loci dolent?
An facta cognoſcis tua?
Non me vocabis pulcra per Cotyttia
Ad feriatos faſcinos?
Movere lumbos nec dein crocotulæ
Prenſis videbo alaribus,
Flavum prope Tiberim, atque olenteis nauticum
Vocare, ubi appulſæ rates
Stant in vadis cœno retentæ ſordido
Macraque luctantes aqua?
Neque in culinam & uncta compitalia
Dapeſque duces ſordidas?

Id eſt, ut e Joſ. Scaligero *ad Catal. p.* 228. & Jano Douza explicamus: Tu Luci κατaπύγων, morbum tuum pallore prodis, an pariter, ut feminæ, femineum vel locorum tuorum muliebrium dolore? an vero times necem factis tuis cognitis impendentem? Non me vocabis ultra ad Cinædica Cotyttus ſacra, Corintho Romam invecta, quibus ſolæ feminæ intererant, Mutuno Titinio hactenus otioſo inequitaturæ? Neque poſthac Te videbo veſte muliebri alaria ſaltitantem & criſſantem vel ceventem potius vocare nautas ipſos Tiberinos picem, ſentinam & nauteam olentes, ubi in portum appulerunt, & Diis Laribus epulo in compitalibus poſito, & a pauperibus diripiendo exhilarati ſunt, aut ſane cum iſti ad feſtum Fortis Fortunæ aut Annæ Perannæ, ſeu adeo (quod iſti addunt) Majumæ, ubi pleraque licentia ἀνέδην vagabatur, convenerunt & in aquis interdiu concertarunt, jam vero de nocte & rates ipſorum & clavus in cœnoſo vado ſimiliter luctarentur, vulgareſque homines & feminæ in publico & culinis popiniſque ſuburbicariis inque ganeis comeſſarentur.

III. Neque vero caret omnino ratione, quod hæc ad Majumam referantur & Kalendas Maji, quibus Laribus Præſtitibus ara conſecrata fuit a Curibus Sabinis, & in compitis ſacrificatum, inibique ludi per urbem agitati, Geniique placati per ſervorum miniſteria, qui temporaria liber-

tate

tate per hosce dies fruebantur, juxta Dionysium Halicarnasseum *lib.* IV. Iidemque *compitales Lares* ex Augusti instituto apud Suetonium *cap.* 31. *vernis floribus tum fuerunt exornati.* Præterea & Bonæ Deæ sacra fiebant Calendis Maji, ad quæ cum omnibus germinantibus & florentibus uterentur, virgam tamen Myrtheam in templo ejus haberi nefas erat, quod Macrobius I. *Saturn. c.* 12. & Plutarchus *Quæst. Romanarum* 20. docuerunt.

IV. Distincta vero omnino fuit Majuma a piscatoriis ludis, qui VII. Idus Junii peragebantur, de quibus Ovidius in *Fast.* 6.

Tunc ego me memini ludos in gramine campi
Aspicere & dici lubrice Tibri tuos.
Festa dies illis, qui lina madentia ducunt
Quique tegunt parvis æra recurva cibis.

De iisdem Festus: *Piscatorii ludi vocantur, qui quotannis mense Junio trans Tiberim fieri solent a Prætore urbano pro Piscatoribus Tiberinis, quorum quæstus non in macellum pervenit, sed fere in aream Vulcani, quod id genus pisciculorum vivorum datur ei Deo pro animis humanis.*

V. Nec minus quoque a festo differt Fortis Fortunæ, cui extra urbem secundum Tiberim Rex Servius Tullius hoc mense fanum dedicaverat VIII. Cal Julias, quo ipso naves coronatæ per Tiberim convivia agitabant, magnaque colluvies hominum, aliqua arte viventium, eo properabat, *cum ad istam ædem trans Tiberim & pedibus ire per pontes & per fluvium lintribus vehi posset*, ut ex Varronis *lib.* 5. *de LL.* & Donato *in Phormionem* colligunt antiquitatum Romanarum Scriptores, cum primis vero ex Ovidio: *l. c.*

Quam cito venerunt Fortunæ Fortis honores,
Post septem luces Junius actus erit.
Ite, Deam læti fortem celebrate Quirites,
In Tiberis ripa munera Regis habet.
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba,
Nec pudeat potos inde redire domum.
Ferte coronatæ juvenum convivia lintres,
Multaque per medias vina bibantur aquas.
Plebs colit hanc, quia qui posuit, de plebe fuisse
Fertur & ex humili sceptra tulisse loco.
Convenit & servis, serva quia Tullius ortus,
Constituit dubiæ templa propinqua Deæ.

VI. Inde & cum primis e *v.* 5. ad oculum patet, quod hi FORTIS FORTUNÆ honores maxime proprie *decursio Tiberina* dicti fuerint, quando terra fluvioque pariter pedibus & cymbis coronatis tantum non tota civitas ad fanum istud decurreret, & promiscue convivia agitaret, & nihil non licentissime & lascivissime præsumeret. Exinde jam M. Tullium *l.* v. *de Finibus pag.* 158. rectius licebit capere, cum scribit: *Quem (deditum voluptatibus, cupiditatumque incendiis inflammatum) Tiberina decursio festo illo* (Fortis scilicet Fortunæ) *die tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum Regem Persen captum adduceret eodem flumine invectum.* Historiam illam sic ob oculos nobis posuit Tit. Livius *lib.* XLV. *Perseus ipse post paucos dies Regia nave ingentis magnitudinis, quam* XVI. *versus remorum agebant, ornata Macedonicis spoliis non insignium tantum armorum, sed etiam regionum textilium adverso Tiberi ad Urbem est subvectus, completis ripis obviam effusa multitudine.* Ex qua ipsa collatione fit manifestum, quanta populi undiquaque concurrentes frequentia, quantoque strepitu hujusmodi ludus fuerit spectatus & celebratus, tam decursionis hujus, quam etiam Majumæ. Quod tamen frustra fuerint & Alciatus *l. cit. l.* v. *Parerg.* cum ita scripsit: *Indicasse hic Ciceronem dubio procul Majumam, quæ decursione Tiberina celebrabatur*: & Dion. quoque Gothofredus ad Cic. in margin. *Fortasse huc conveniunt piscatorii ludi, quorum meminit Festus, aut Majuma, cujus meminit Suidas & Tit. Cod. de Majuma.* Affinis quidem uterque & piscatorius & Majumæ ludus, sed neuter tamen idem cum decursione hac ad Fortis Fortunæ fuit.

VII. Rudimenta tamen hæc omnia qualiacunque Majumæ tum nondum apud Latinos existentis, Romæ fuerunt, sed multo magis maxima ista Cæsarum spectacula, quæ indies majus majusque traxerant augmentum, donec ad summum esset perventum & præcipitium. Leve adhuc initium esse judicatur in illo Amphitheatro, quod mari vicinum erat, de quo P. Pithæus illud Epigramma vetus in Farragine sua *lib.* 2. *cap.* 5. *pag.* 6. protulit.

Amphitheatrales mirantur rura triumphos,
Et nemus insignes cernit adesse feras;
Spectat arando novos agrestis turba labores,
Nautaque de pelago gaudia mista videt.
Fæcundus nil perdit ager, plus germina crescunt,
Dum metuunt omnes hic sua fata feræ.

Non

Non enim ſpectacula hic conficiendarum ſaltem ferarum fuiſſe credas, ſed & nauta ſua gaudia natantium ſcilicet mixta illis conſpicatur ad Actam, atque adeo ipſam ἀναδυομένην Venerem; quam in mari nudam fingebant, quod omnis libido rerum patiatur naufragia. Unde & Porphyrius in *Epigr.* dixit:

Nudus, egens, Veneris naufragus in pelago.

Fulgentius *lib.* 2. *Mythol. c.* 4.

Nam quos nuda rapit, nudos amittat oportet.

Sicuti Epictetus hanc rationem reddidit:

Nuda Venus quare & nudi pingantur Amores?

VIII. Quum vero *nullæ pene* forent *cærimoniæ aut ſpectacula paulo antiquiora, quibus non adhiberetur ſaltatio, utpote cujus ratio minime vulgaris eſſet veteribus*, notante quoque ex pluribus J. Roſino *l.* v. *c.* 10. præcipue vero Ciceroni pro L. Murena *ſaltatio umbra luxuriæ* dicitur; quod ſicuti umbra ibi non ſit, ubi non ſit corpus: ita nec ſaltatio reperiatur, niſi ubi ſit luxuria. Id quod vel maxime in talibus quoque ludis obtinuit, ubi non modo in campo maritimo vel in Inſula atque Acta Choreæ quoque ducerentur, ſed & in ipſis aquis varii ludi ab iſtis piſcinarum Tritonibus (ut cum Cicer. *lib.* 2. *Epiſt. ad Attic. p.* 28. loquamur) edebantur, cum Thetys inter Nereidas reſtim ductaret, ſicuti quoque Catullus haſce facit choros ducentes.

IX. Qua de re Martialis *Epigr.* XXIV. de natatoribus in Spectaculorum libro loquitur:

Luſit Nereidum docilis chorus æquore tuto,
Et vario facilis ordine pinxit aquas;
Fuſcina dente minax, nexu facit anchora curvo;
Credidimus remum, credidimuſque ratem.
Et gratum nautis ſidus fulgere Laconum
Lataque perſpicuo vela tumere ſinu.
Quis tantas liquidis artes invenit in undis
Aut docuit luſus hos Thetis, aut didicit.

Ad quæ ita commentatus eſt Matth. Raderus *pag.* 61. *Non fuit difficile Romanis, ludere quavis ratione ſub undis & ſuper undas: cum in theatro nullam non fabulam Pantomimi repræſentare potuerint ſaltatione & geſtu.* Legatur elegantiſſimus Luciani liber περὶ ὀρχήσεως, ubi ἔξω πίστεως propemodum quædam ſaltationis ſpectacula narrantur.

X. Et Dio quoque in Tito auctor eſt: *Immiſſa ab hoc in amphitheatrum*

trum aqua equos, tauros aliaque animalia ſimul introducta, quæ idem in aquis, quod noverant in terra, facerent. Et in veteri naumachia belluarum cædem factam eſſe lacu, qua ſtatuas ſpectat, tabulis inædificato, ac fixis undique trabibus. Quamvis autem hic nihil de natatoribus ſpeciatim memoretur, eos tamen adfuiſſe, non dubitat Raderus, quando hic Martialis eos inducat, qui Nereidum habitu in aquis ſaltationes artificioſas inſtituiſſent, earumque perſonas omni decenti ordine & modo egiſſent. Unde chorum Nereidum dixit cum Virgilio *Æneid.* v. quod juxta Heſiodum & Orpheum earum fuerint in undis tanquam lætiſſimi piſces circa Tritonis currum bacchantes, curſitantes & tripudiantes.

Πεντήκοντα κόραι περὶ κύμασι βακχεύουσαι
Τριτώνων ἐπ᾽ ὄχοισιν ἀγαλλόμεναι περὶ νῶτα.

XI. Nec aliter quoque Ramireſius iſta explicavit: *Hæ Nereides* (inquit,) *Juvenes erant natatores habitu Nympharum. Dicitur id agmen chorus, quod multi eſſent, & varias ordine pinxiſſe aquas, quod variis nexibus complicati hi natatores varias figuras in aquæ ſuperficie exprimebant, & veluti pictas oculis repræſentabant. Ille ipſe chorus ſic diſpoſitus fuit vel tota vel aliqua ejus pars, ut ipſa natantium diſpoſitio & junctura fuſcinam vel tridentem in aqua repræſentaret, & turbato hoc ordine rurſus ita diffuſus fuit ille ipſe chorus, ut anchoræ ſpeciem effingeret in aqua.*

XII. Non ſtetit hoc fini intraque hos terminos luxuria, ſed proſtitutio feminini ſexus acceſſit, ut omnibus pene ſpectaculis immiſceretur, non in venatione modo ferarum & monomachiis; ſicuti ejuſmodi Amazonia virgo, cum Palfurio Conſulari Neronis tempore congreſſa & luctata legitur apud Juvenalis Scholiaſten *Sat.* IV. Sed & idem Poeta *Sat.* I. ſtomachatur quod

- - - *Mævia Thuſcum*
Figat aprum & nuda teneat venabula mamma.

Item *Sat.* VI. a *v.* 246.

Endromidas Tyrias & fœmineum ceroma
Quis neſcit? vel quis non vidit vulnera pali?
Quem cavat aſſiduis ſudibus ſcutoque laceſſit
Atque omnes implet numeros digniſſima prorſus
Florali matrona tuba, niſi ſi quid in illis
Pectore plus agitat veraque paratur arenæ.
Aſpice quo fremitu monſtratos perferat ictus

Et

Et quanto galeæ curvetur pondere, quanta
Poplitibus ſedeat, quam denſo faſcia libro.
Et ride ſcaphium poſitis cum ſumitur armis.

Quas ob θηριομαχίας & μονομαχίας feminarum gladiatorias blanditus eſt Cæſari Tito Bilbilitanus Olor *Epigr.* v. *Spect.* quod & Venus ultra Martem in armis ſæviat, nec minora acta manu feminea videantur, quam olim Herculea: niſi quod *ignobiles adhuc mulieres* ſaltem, teſte Xiphilino in Tito, εἰς ἐνακισχίλια καὶ βοτὰ καὶ θηρία, *ad pecorum & ferarum novem millia conficienda fuerint adhibitæ.* Sicuti harum quoque ſimiles *cum* (ſub Severo) *crudeliſſime in monomachiis pugnaſſent*, atque ideo *illuſtres feminas convitiatæ fuiſſent*, hic ipſe Imperator earum pugnas prohibuit atque ſuſtulit, ut ex eodem Dionis Epitomatore diſcimus.

XIII. Cum hic idem tamen Hiſtoricus ſub Neronis imperio antea factum deteſtetur, ceu *viſu turpiſſimum graviſſimumque, quod viri feminæque non ſolum Equeſtris, ſed etiam Senatorii ordinis Orcheſtram & Circum & Amphitheatrum ingreſſi eſsent, ut homines turpiſſimi atque inhoneſtiſſimi, nonnulli eorum tibiis ceciniſſent, tragœdias & comœdias egiſſent, citharœdi fuiſſent, equos agitaſsent, belluas occidiſſent, munus gladiatorium obiviſſent. Idque feciſſent multi volentes, multi inviti.* Inde Raderus ad Mart. *p.* 37. ſubjecit: *Quamvis feminarum eſset Theatrum Veneri conſecratum, virorum Amphitheatrum, hoc tamen & feminæ eo tempore occuparunt, ut quod olim Hercules in Nemeæa venatione, id tum feminæ fecerint* in munere, *cum in Romanam arenam deſcendiſsent novæ Amazones, novæ Atalantæ συοκτόνοι & feras homineſque confeciſſent.* Sicuti quoque Suetonius & Tacitus *annal.* xv. conqueruntur, *feminarum Senatorumque illuſtrium plures per arenam fœdatos eſſe.* Ut non amplius verum ſit illud Ovidii:

Hos ignara jocos tribuit Natura puellis,
Materia ludunt uberiore viri.

XIV. Nimirum ita fuerat comparatum, ut veteres ludi & ſpectacula Romanorum virtutem ſaperent bellicam animoſitatemque crudelem irritarent, poſterioribus ſeculis vel ad imbelliam & laſciviam vel præpoſteram ſaltem & inutilem fortitudinem, imo & exſecrandam plane ſævitiam, atque admirandam quidem, ſed ineptam ſingula in aquis etiam exhibendi rationem tranſirent. Id jam dum Caſſiodorus IV. *Var. epiſt.* 51. *p.* 304. deteſtatus fuerat: *Subſequens*, inquit, *ætas, miſcens lubrica priſcorum inventa, traxit ad vitia, & quod honeſtæ cauſa delectationis repertum eſt,*

ad

ad voluptates corporeas præcipitatis mentibus impulerunt. Hinc *cum gladiatores, venatores, ac naumachiæ ad Amphitheatrum essent translati, agitationes, equestria certamina & equorum cursus Circo relicti. Hæc spectacula omnia* Martialis supra citato Epigr. 26. *juncta*, ait, *fuisse cum Naumachia*, ut recte iterum Raderus *pag.* 68. qui & *pag.* 62. scribit: *Augustus prælium duntaxat navale ludicrum dedit, Titus præter prælium etjam Nereidum ludos & ignotas feras, nempe Nereidibus, ut tauros & equos.* Certe Augustus in Breviario Imperii sui, (cujus fragmentum Ancyræ in suburbio repertum, Busbequius e legatione Byzantina retulit, & Andreas Schottus princeps publicavit scholiis in Epit. Aurelii Victoris) ita de se ipsemet testatur: *Meo nomine aut filiorum meorum & nepotum in Circo --- aut in foro, aut in Amphitheatris popul. quibus confecta sunt bestiarum circiter trium millium & quingenta: Navalis prælii spectaculum populo exhibui ad Tiberim, in quo loco nunc nemus est Cæsarum, cavato solo in longitudine mille & octingentos pedes, in latitudine pedes ducentos, in quo triginta rostratæ naves triremesque plurimæ præter minores inter se conflixerunt, --- ceciderunt, præter Remiges Millia --- circiter.* Emendante ita quædam Grutero in *Inscript. p.* 232. *lin. ultimis.*

XV. Sic vero integrum habet Martialis Epigramma istud de contentione utriusque Naumachiæ, quod dicta a nobis fere omnia velut in compendium redigit.

> *Augusti laudes fuerant committere classes*
> *Et freta navali sollicitare tuba.*
> *Cæsaris hæc nostri pars est quota? vidit in undis*
> *Et Thetis ignotas & Galatea feras.*
> *Vidit in æquoreo ferventes pulvere currus*
> *Et Domini Triton ipse putavit equos.*
> *Dumque parat sævis ratibus fera prælia Nereus,*
> *Abnuit in liquidis ire pedester aquis.*
> *Quicquid & in circo* &c. (ut paulo ante)
> *Fucinus & pigri taceantur stagna Neronis,*
> *Hanc norint unam sæcula Naumachiam.*

In qua quidem non negat, pugnam quoque visam fuisse navalem, sed ut minimam saltem illius partem, cum equestris pariter, & pedestris fuisset in undis conjuncta, exstructis inibi pontibus, aqua leniter infusa obtectis, in quibus etiam aurigationes & cursus equestres agitabantur, quin & venationes ferarum a Nymphis confectarum repræsentabantur. Cumprimis

primis vero in pompa veluti marina cum Neptuno & Tritone Thetis Galatea cæteræque Nereides ludos facturæ, & cantillando atque ſaltando, ut & ſeſe ſubmergendo & innatando populum oblectaturæ introducebantur, & quidem revera mulieres, ut Mævia, mammoſæ & formoſæ, atque virginum in morem comoſæ, atque adeo quoque penitus quandoque vel ſaltem, ut loquitur Petronius, *nebula linea*, ſive cum veſte pellucida *nudæ* proſtituebantur, quin etiam deorſum in aquas ſe præcipitantes, inferiora revelabant, & ſeſe quoque Veneres καλλιπύγους videri affectabant. Nequaquam ergo, quod Raderus & Ramireſius fruſtra opinabantur, *juvenes* ſaltem *Nympharum habitu*, utpote cum ſexus ſequior majori cum vulgi admiratione omnia & ipſe exprimeret, atque æmularetur, quæ virilis dudum ſolummodo exhibuiſſet.

XVI. Cumprimis vero quartus & ultimus dies Floralium colophonem etiam ſupremum laſciviſſimis ludis imponebat. De quo capiendus Juvenalis fine XI. *Sat.*

> - - - *Facere hoc non poſſis quinque diebus*
> *Continuis, quia ſunt talis quoque tædia vitæ.*

De eodem Cicero in Philippica II. Divina dixit: *Neſcis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te autem ipſum ad populum tuliſſe: ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur.* Quaſi illo præcedenti quarto die ſumma feſtivitas jamdum fuiſſet, quando ipſis Cal. Maji in Floralibus ludi Circenſes & Theatrales nudarum mulierum varie exercitatarum ſpectabantur, a quibus non multum recedebat Majuma, ceu pariter populare ſacrum; de illis Alexander ab Alexandro *lib.* 6. *Genial. Dier. c.* 8. *His ludis feminas, quæ vulgato corpore quæſtum faciebant, denudari, & pudendis obſcœniſque invelatis per luxum & laſciviam diſcurrere, & impudicos jocos agere moris erat: quibus etiam Ædiles, cicer, fabas, & alia miſſilia plebi ſpargere, leporeſque & capreas, aliaque mitia animalia ludis admittere ſueverant, noctuque accenſis facibus, cum multa obſcœnitate verborum per urbem diſcurrebant.* Quæ omnia ex Naſonis V. *Faſt.* ſuxit, ubi ita ſcripſit:

> *Mater ades Florum, ludis celebranda jocoſis,*
> *Convenit in laudes menſis & illa tuas.*
> *Circus in hunc* (primum diem Maji) *exit clamataque palma theatris*, &c.
> *Quærere conabar, quare laſcivia major*
> *His foret in ludis liberiorque jocus?*

Sed mihi ſuccurrit, Numen non eſſe ſeverum
Aptaque deliciis munera ferre Deam.
Scena levis decet hanc, non eſt mihi, credite, non eſt
Illa cothurnatas inter habenda Deas.
Turba quidem cur hos celebret meretricia ludos,
Non ex difficili cognita cauſa fuit.
Non eſt de tetricis, non eſt de magna profeſſis,
Vult ſua plebejo ſacra patere choro.
Et monet ætatis ſpecie, dum floreat, uti,
Sic eſt hæc cultu verſicolore nitens.
His quia deliciis nocturna licentia confert,
Lumina ſunt Floræ viſa decere dies.
Curque ibi pro Libycis claudantur rete leænis,
Imbelles capreæ ſollicituſque lepus?
Non ſibi, reſpondit, ſilvas ceſſiſſe, ſed hortos,
Arvaque pugnaci non adeunda feræ.

Gratiſſimi vero hi ludi impudici populo & promiſcuæ plebi fuerunt, ut *T. ANCHARIO, T. F. Pal. Priſco, cui primo II-Viro biga poſita ob eximias liberalitates & abundantiſſimas ſine exemplo largitiones, & quod ex indulgentia Aug. octies Spectaculum Gladiator. ediderit, amplius Ludos Florales, ob hæc merita plebs urbana ſtatuam ei dedicavit.* Vide Romanum marmor in Gruteri *Inſcript. p.* 352.

XVII. Optime vero, ut ſolet, Floralia deſcripſit vetus Juvenal. Scholiaſtes *Sat.* VI. *v.* 249. *Florali tuba,] qua committuntur ludi Florales, in quibus meretrices nudatis corporibus per varias artes ludendo diſcurrunt, & armis certant gladiatoriis atque pugnant. Hi ludi a Flora meretrice inſtituti ſunt in honorem Floræ Deæ, quæ floribus praeſt, ludi ſunt impudici.* Qua de re Statius *lib.* I. *Silv. ult.*

Hos inter fremitus novoſque luxus
Spectandi levis effugit voluptas,
Stat ſexus rudis inſciuſque ferri,
Et pugnos capit improbus virileis.

Huc refert Dempſterus *Addit. pag.* 136. quas Suetonius *in Domitian. cap.* 4. adſtruxit *venationes gladiatoreſque & noctibus ad lychnuchos non virorum modo pugnas, ſed & feminarum.* Quodque in Floralibus meretrices apertis pudendis producerentur curſuræ & ſaltaturæ, Lactantius I. *Inſtit. c.* 20. & Martialis *lib.* I. *Epigr.* 36. monſtravit:

Quis

Quis Floralia vestit & stolatum
Permittit meretricibus pudorem?

Fuerunt autem ut in Theatro, sic & in Circo plurima prostibula, Lampridius *in Vero*: *Omnes de theatro, de circo, de stadio, & omnibus vicis & balneis meretrices collegit.* Et vetus Poeta:

Deliciæ populi, magno notissima circo Quintia.

Quare, quomodo de his ludis omnibus participarit inde conflata Majuma, nunc dicetur.

CAPUT V.

Sententiam nostram tandem aperimus, quod Majuma ab initio fuerit rudior ludus, sed paulatim ita complicatus libidinum morbus, ut nihil non fœdaret, indeque veluti spectaculorum omnium sentina, & vere Porna, nulli non bono exsecrabilis fœteret.

I. Sed e diverticulo in viam reversi, ut quam fieri possit brevissime mentem nostram explicemus, diversas & pugnare invicem diu visas sententias, cornibus ablatis, ita conciliabimus. Nimirum statuimus: *Romanos olim, antequam Imperium in Orientem transferretur, hoc Majumæ spectaculo quoad nomen, nullibi in Latio occurrens, plane fuisse destitutos; quoad rem vero, in piscatoriis ludis habuisse levia certaminis nautici crepundia, ut in sacris Fortis Fortunæ comessationum publicarum promulsidem, in Nereidum & Natatorum spectaculis incrementum, & Floralium festorum vel* πόρνων *supremam fuisse manum, atque sic tandem omnium impuritatum Mephitin atque Avernum in unam Majumam confluxisse.* Cui istud Lucilii ex *Satyr. lib.* xxx. applices:

Sublatus pudor omni licentia fœnu' refertur.

Id quod sigillatim nunc deducemus.

II. Initium Majumæ dubio procul in partibus Orientalibus, inque urbe Majuma maritima nautis & piscatoribus, in undis Naumachiæ cujuspiam specie concertare solitis, frequentata primum cœpisse, & ab eadem quoque civitate nomen reperisse non credibile modo, sed infallibile summis viris habitum, supra ostendimus. Quo pacto parum aut nihil a Piscatoriis Rom. ludis differre visa est, cum nimirum contis piscatoriis minime tamen cuspide ferratis duellatores nautici congrederentur, & e puppi alter alterum in aquas proturbare anniteretur. Quod non modo e Suida

(qui primus nobis auctor est, Majumam Palæstinorum & aliorum Provincialium ludum, Romam quoque traductum, ita celebrari solitum) satis superque apparet, sed & Impp. Arcadii & Honorii concessio evincit, spectaculum hoc per se non adeo fuisse indecorum, sed lætitiam quandam popularem.

III. Ex illo namque Suidæ hoc colligimus: Quod quemadmodum Gazæi Majumam, in navale istud suum ab urbe Gaza xx. stadiis distans, secundo flumine deferri solebant, cum ludos istos spectare vellent. Ita & Romani Ostiam, ceu portum suum Tiberi petierint, atque Majumam similem celebrarint. Ex hoc vero idem elicitur Imperatorio Rescripto toties laudato, quod anno Christi Jesu CCCXC. (juxta Cassiodori Chron. P. Diaconi & Baronii computationem) in ingressu sc. imperii sui Arcadius & Honorius Augusti fratres, ambo Theodosii majoris filii ex Hispania oriundi, ad mores componendos in hæc verba condiderunt: *Clementiæ nostræ placuit, ut Majumæ Provincialibus lætitia reddatur, ita tamen ut servetur honestas & verecundia castis moribus perseveret.* Necessario utique inde ista infertur conclusio: Majumam antea propter abusum fuisse prohibitam, nunc vero ejus usum antiquum & verecundum sub honestatis conservandæ & pristinæ castorum morum perseverantiæ cautione atque conditione esse restitutum. Verum cum proclive sit humanum genus ad deteriora, ut facilius sit a voluptate penitus abstinere, quam ea concessa intra honesti limites contineri, uti censet Baronius; ideo non simplex fuit Majuma, sed Cereri, Baccho & Veneri magis magisque associata, dum tandem in nervum erumperet, a sacris pariter & profanis prohiberetur penitus.

IV. Nam licet ipsi Gazæ & Majumæ incolæ semper nimis quam Veneri nudæ Venerisque prostibulis fuissent devoti, non modo ut littorum accolæ generatim, in qualibus lupanaria olim fuere constituta, ut Cerda ad I. *Æneid. p.* 114. demonstravit; sed & speciatim ut vere Gazæi & locupletissimi, atque inde quoque a tempore Simsonis omnium luxuriosissimi. Nam & hic *Judicum* XVI. eo ad lustra descenderat. Atque inde non modo Dagonis semipiscis seu Dercetus vel Atergatidis, sed & ipsius Veneris sacra panegyrica inibi fuisse patet, eademque ultra ludos festis quoque conviviis insuper mactata. Quo pacto jam cum Fortis Fortunæ decursione Tiberina & vulgarium comessationibus luxuriosis conveniebant. Nihilominus tamen jamdudum Constantinus Christianus Cæsar superstitionem illam Majumæ, abolito quoque tam urbis quam solennita-

tis

tis illo nomine, exſtirpaverat, cum civitatem eam a nomine filii ſui Conſtantiam cognominaſſet, ut licet eadem feſtivitas cum conviviorum apparatu maximo adhuc duraret, ſacrificia tamen omnia penitus eſſent abrogata.

V. Quod vel maxime ex Juliani parabatæ iſtius Chriſtianæque fidei abjuratoris Miſopogone confirmatur, ubi Antiochenis exprobravit, quod in Majumæ ferias & prandia lautiſſima pecunias effunderent, & a ſacrificiorum impenſis abſtinerent. Sic enim ait: *Grave profecto, inquam ego, videtur tantam civitatem ſic Deos contemnere, ut quod nec in extremis Ponti finibus vicus ullus faceret: cum agrum infinitum poſſideat, inſtantibus patrii Dei ſolennibus feriis, diſſipata a Diis impietatis nebula, ne anſerem quidem pro ſe attulerit, cum deceret eam imprimis bovem tributim immolare. Quod ſi uni difficile erat, at certe univerſa civitas debuit & potuit Deo taurum offerre.* Ὑμῶν δ᾽ ἕκαστος ἰδίᾳ μὲν εἰς τὰ δεῖπνα καὶ τὰς ἑορτὰς τοῦ Μαϊουμᾶ χρήματα ἀπολέσαντες, ὑπὲρ δ᾽ ὑμῶν αὐτῶν καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως οὐδεὶς θύει οὔτε ἰδίᾳ τῶν πολιτῶν, οὔτε ἡ πόλις κοινῇ. *In comeſſationes ac feſtivitatem Majumæ unusquisque veſtrum privatim ſumptus facit; pro vobis ipſis vero & pro ſalute civitatis nemo, nec cives privatim, nec univerſa civitas de fiſco, vel in commune ſacrificat.* Inde iterum ſole clarius conſpicimus, in veteris illius feſtivæ conſuetudinis genialem celebrationem non ab ipſis modo Rebuſp. e communi ærario, ſed & e ſingulorum civium loculis magnos ſumptus fuiſſe factos, dum in campo viridi ac florulento, & ſub opacarum arborum ſcena & umbra juxta mare vel flumen voluptatibus & luſibus indulgerent. Eamque populo lætitiam amputatis inhoneſtis ac ſuperſtitioſis fuiſſe permiſſam, ne aliis turpitudinibus inquinaretur. *Quodnam enim ſpectaculum ſine idolo? quis ludus ſine ſacrificio?* Cyprianus *l. de ſpectaculis.*

VI. Idemque ſcopus religioſiſſimis illis duobus noſtris Theodoſianis germanis Arcadio & Honorio fuit præfixus, ſic enim ipſimet in *L.* 4. *C. de Paganis* loquuntur: *Ut profanos ritus jam ſalubri lege ſubmovimus: ita feſtos conventus civium & communem omnium lætitiam non patimur ſubmoveri. Unde abſque ullo ſacrificio atque ulla ſuperſtitione damnabili exhiberi populorum voluptates ſecundum veterem conſuetudinem, miniſtrari etiam feſta convivia, quando exigunt publica vota, decernimus.* Quam legem Juris Gloſſatores Titulum de Majuma præcipue attinere voluerunt. Nam quæ hic *Majumæ Provincialis lætitia*, ibi *feſtus conventus civium* & *communis omnium lætitia* nuncupatur, & ſicuti illic *honeſtas & verecun-*

recundia caſtis moribus conſervanda injungitur: ita hic *profana omnia ſubmoventur, antiqua autem & ſimplex populorum voluptas miniſtranda* conceditur cum conviviis. Nam & in ſignorum atque ſtatuarum dedicatione una cum ludorum ſcenicorum exhibitione epulum populo, Decurionibus ſportulas, Colonis cœnam vel etiam plebi ſing. HS. aliquot aut numos dividebant. Quemadmodum e multis Inſcript. collegit Barn. Briſſonius *l.* 8. *de formulis p.* 726.

VII. Atque propter eandem rationem Paganorum ſc. ſacrificiorum & ſuperſtitionem damnabilem, Veneris fortaſſis, longe antea univerſale Concilium Conſtantinopolitanum VI. in ſacri Palatii ſecretario, quod Trullus cognominabatur, habitum, Majumam cum variis ſimilibus feſtivitatibus condemnaverat Can. LXII. Καλάνδαι καὶ βοτὰ καὶ Βρȣμάλια καὶ ἡ τῇ πρώτῃ τȣ̃ Μαΐȣ πανήγυρις τῆς τῶν πίςων πολιτείας περιαιρείσθωσαν. *Calendas* (in Jani) & *vota* (in Panos paſcuorum datoris) & *Bromalia* (in Bromii ſeu Bacchi honorem inſtituta) & *qui primo Maji die fit, conventum ex fidelium civitate omnino tolli volumus.* Sic enim J. Meurſius *Gloſſ. Græcobarb.* Hugo Grotius in *floribus ad jus Juſtinian. ſparſis pag.* 329. qui ideo quoque non Majumam, ſed Majanum feſtum illud Calendarum Maji vocare maluit. Noſter quoque Dilherrus in *Exerc.* cum J. Ott. Wittio, & ni fallor ipſemet Baronius & Gothofredus hunc Canonem allegarunt & emendarunt.

VIII. Quamvis enim tum in ipſo Canonis textu vulgato ἡ τῇ πρώτῃ τȣ̃ Μαρτίȣ πανήγυρις, tum etiam in ejuſdem commentatore Balſamone ita legeretur; non ſolum tamen auctoritas, ſed & ipſa ratio præſertim apud hunc dictitat, *Maji menſis* ſcriptam fuiſſe illam *panegyrin.* Sic enim ex Gentiani Herveti interpretatione Balſamonis verba Latine ſonant: *Menſe autem Martio fiebat Græca magna concio, ſeu univerſalis conventus, qui* πανήγυρις *dicitur, propter temporum & aeris intemperiem. Quo tempore etiam indecoræ ſaltationes a mulierculis viriſque fiebant, quas, & indecora alia ſimilia ſancti Patres averſati, nullo modo permittebant.* Sicuti quoque iiſdem plane verbis Barthol. Carranza in ſumma Concilii iſtius VI. generalis Conſtantinopolitani *pag.* 246. exhibuit, niſi quod recte obſervarit, ſuadente hoc ipſa quoque connexione, non *propter temporum & aeris intemperiem*, ſed potius *ſummam temperiem* ſcribendum eſſe, qua ſcil. omnia viventia & ſic quoque ipſi homines exhilarati laſcivirent & exultarent, id quod Calend. Maji (vere jam adulto & calore paulatim jam aucto) uſu venit, non Martii.

IX. E

IX. *Et licet ſaltationes ex ſua natura illicitæ non eſſent, niſi ex aliquo accidenti, quia vehementer muſico choro choreæ ſunt conjunctæ, quæ, quoniam magis vivæ ſunt, magis nos in utramvis partem impellunt, eæque poſſint eſſe graves & venerabiles divinisque myſteriis accommodatæ, quales Hebræorum & Regum quoque ſanctiſſimorum fuiſſe legimus, cum honeſto corporis motus ad virtutem nos incitare poſſint. Contra tamen inhoneſtæ & impudicæ criſſationes a corpore per ſenſus in animum tranſire & hunc corrumpere, inque vitia detorquere ſolent. Cumprimis autem tenaciter hærent animis, quæ in theatris ſpectantur, & vehementer ad ſui imitationem provocant, inde ſi vitioſa ſint, facillime ſumit magnam occaſionem animorum corruptela.* Quemadmodum recte Nic. Bieſius Gandav. *l.* 3. *de Reg. c.* 7. docuit. Itaque & ſaltationes in aliis ludis, veluti Apollinaribus, ceu honeſtæ ab illis Majumæ inhoneſtioribus fuerunt diſcriminatæ, atque propterea hæ cum tota ſui ſpectaculi pompa ſæpius prohibitæ. Deplorat ſane Eraſmus in Adagiis *inter Chriſtianorum delicias, tot egenis eſurientibus, obambulare quosdam, qui exemplo ab Italis orto, puellam aut puerum circumferant geſticulationes ineptas edoctum, atque ſic unius puellæ calamitatem alere ocium quatuor aut quinque robuſtorum nebulonum, & hujuſmodi ludos æquis oculis ſpectare homines Chriſtianos.*

X. Invitis tamen omnibus bonis hujuſmodi choreas & ſaltationes virorum atque mulierum Paganas Majumæ interdictas, ipſe auctor illarum Diabolus apud ſibi fœderatos nominetenus Chriſtianos hucuſque conſervavit, ut in ipſa S. Walpurgis nocte, Calendarum ſc. Majarum auſpicatrice, frequenti panegyri concelebrent, quod non eſſe merum dormientium & ſomniantium figmentum, ſed revera exiſtere, & clientes atque clientas ad eam viſitandam a Satana cogi, certum eſt, unde poſtea una aliqua ſtrige capta, multæ aliæ, quæ illi in hujuſmodi choreis adfuerant, in tortura ſolent exquiri & indagari.

XI. Tales inhoneſtæ choreæ Majumæ quondam, & quidem Maji (cui nomen accedere videbatur) Calendis, alias impudico Floralium meretricum denudatarum ſpectaculo dudum damnatis & deputatis celebrabantur, neque vero ſolum impudicæ præceſſerunt modulationes Gaditanæque ſaltationes & criſſationes theatricæ, ſed & lecto in Orcheſtra collocato Mimi cum proſtibulis coram omnium oculis capita limabant, ita tamen ut nondum penitus corpora nuda oculis omnium objicerent. Dehinc vero ubi caſtiſſimo cuique ſalivam moviſſent, *Diaboluſque per totam noctem exſpe-*

exſpectatione nimis anxia ſpectatorum corda ſollicitaſſent, poſtero die *id quod tam cupide fuerat exſpectatum*, *in immani perditionis pelago* (*quod iſti voluptatis & delectationis Euripum ſueverant nuncupare*) ſcilicet *in theatri* Κολυμβήθρᾳ *ſeu piſcina oſtendebatur*, cum meretrix non una, neque deformis, ſed Nereidibus ſimilis tota natura ſua oculis omnium proſtituta, in mediis aquis ludens natatu, & ſurſum deorſumque volutata exhiberetur; dubio procul etiam Sirenas cantu æmularetur, atque ſic virilis ſexus ſummo ſcandalo inflammaretur, ut cum Juvenale *Sat.* XI. *v.* 165. exclamare & ſtomachari potuerit quiſpiam:

> *Auribus atque oculis concepta urina movetur.*

Vel e *Sat.* VI. *v.* 321.

> *Nil ibi per ludum ſimulabitur, omnia fient*
> *Ad verum, quibus incendi jam frigidus ævo*
> *Laomedontiades & Neſtoris hernia poſſit.*

XII. Et ſane nimis quam diſerte invectus eſt in fœdiſſimum iſtud ſpectaculum χρυσοῤῥήμων ille Pater, & Conſtantinopoleos Archiepiſcopus *Homil.* 6. & 7. *in Matthæum* utrobique in calce. Unde etiam pleraque iſta hauſimus, prout primum quidem Rudolphus Hoſpinianus de *origine feſtorum Ethnicorum c.* 30. *fol.* 160. ab eo vero Baronius quoque *Tom. V. annalium Eccleſiaſtic. l. cit.* & alii, ut maxime altiſſimeque diſſimulent, obſervarunt, divinæque illud eloquentiæ theatrum S. Chryſoſtomum fundamenti loco ſubſternendum putarunt, quod quidquid ille tempore Arcadii & Honorii contra obſcœna & impura ſpectacula acerrime declamaſſet, contra Majumam iſtam reliquorum facile principem, potiſſimum illud direxiſſet, *nec unquam prorſus quieviſſet*, *donec ferri acutioris altiore inciſione*, ſuiſque ſuaſionibus tandem *effeciſſet*, ut ea penitus a dictis Imperatoribus tolleretur, *Diabolicumque iſtud Theatrum diſpergeretur, & cœtus Eccleſiæ purus munduſque redderetur*, quod ipſe ſe facturum promiſerat.

XIII. Atque ideo niſi plane fallor, idem Os-Aureum Μαϊουμᾶν videtur vel ſcripſiſſe, vel ſaltem certo intellexiſſe, cum ſic ait: ἀλλ' ἀφεὶ αὐτὸν μετὰ τὸ ἰδεῖν τρέχεις ἵνα τὸν NOMON ἴδῃς. (Anglicana Editio Græc. & Ritterſhuſius *lection. ſacr. lib.* 5. *c.* 4. ex Vet. Lat. Interprete legit τὸ Μίμον, qui tamen & ipſe præmiſerat Antiochenorum εὔριπον ἡδονῆς, ubi feminæ inſpectantibus maribus nudæ innatabant, quem πέλαγος τῆς ἀπωλείας rectius vocaſſent) *Ita eum* (Chriſtum) *relinquis*, *cum videris*, *post illum curras ad Theatra*, *ut Mimum vel* Majumam *videas*, *& ja-*

cent

sentes in ſcena meretrices; deſertoque fonte ſanguinis & calice reverendo ad Diabolicum iſtum fontem feſtines, ut ſpectes meretricem natantem, & naufragium animæ patiaris. Nam illa quidem in mediis aquis nuda ludit natatu: tu vero de ſublimi ſpectans gradu in libidinis profunda demergeris. Hujuſmodi enim Diaboli ſagena atque retia non tam in illam deſcendentes aquam ibique ſe volutantes capiunt, quam ſurſum ſedentes. Fuge igitur ceu immenſum gehennæ pelagus flumenque igneum peſtiferam illam piſcinam theatri! ubi concupiſcendo mœchatur, qui non ſolum videt feminam, ſed etiam totam omnino nudam ac laſcivientem videt. Haud ita illud Noæ diluvium exſtinxit hominum genus, ut natatrices iſtæ omnes ſpectatores ſuos multo cum dedecore ſuffocant. Siquidem illud mortem inferens corporum, vitia tamen delevit animarum; hæc vero aqua diverſum, manentibus in vita corporibus, animarum operatur interitum. Quin & ibidem præmiſerat Chryſoſtomus *pag.* 70. ſtomachabundus, *quod Græci Chriſtiani* (iique primi, veluti Antiocheni) *Chriſtum in præſepio ſpirituali ſitum derelinquerent, ut feminas in ſcena ſpectarent, & menſam ſpiritualium bonorum deſerentes currant ad theatrum,* ἰδεῖν νηχομένας γυναῖκας καὶ φύσιν παραδειγματιζομένην, *ut natantes feminas & ſexum illum publicis oculis intueantur expoſitum.*

XIV. Quibus acerrimis graviſſimiſque declamationibus recte Hoſpinianus & Baronius ajunt impulſum fuiſſe Arcadium, primo ut eam legem ferret, quæ a Majuma, quæ eſſent fœda & obſcœna, reſecaret; deinde vero, cum, *ut proclive eſt ad licentiam hominum genus, nec intra terminos voluptatis licitæ atque honeſti poteſt contineri*, adverſus ejuſmodi ergo obſcœnitates erumpentes idem iterum atque iterum declamaret, effectum tandem, ut idem Imperator poſt triennium, Conſule Theodoro iterum lege lata prorſus Majumæ ſpectacula abſcinderet ac prohiberet, dato ad Aurelianum Prætorio Præfectum iſto Reſcripto, quod exſtat *Codice Theodoſiano lib. XV. Tit. VI.* his verbis: *Ludicras artes concedimus agitari, ne ex nimia harum reſtrictione triſtitia generetur. Illud vero, quod ſibi nomen* (lege: hominum) *procax licentia vindicavit, Majumæ fœdum atque indecorum ſpectaculum denegamus.* Haud abſimili plane modo Ludos Florales Martialis *præf. lib.* 1. & adjungendo illi carmine deſcripſit:

Noſſes jocoſæ dulce cum ſacrum Floræ,
Feſtoſque luſus & licentiam vulgi;
Cur in theatrum Cato ſevere veniſti?
An ideo tantum veneras, ut exires?

 Propter

Propter nimiam itaque vulgi licentiam & *elationem Provincialium* (ut ait Glossa in *d. L. un. Cod.* XI. *de Majuma*) *sublata fuit ista solennitas*, cum quam hic cumprimis desiderassent & Cæsario suo in Oriente Præfecto Prætorio inculcassent Impp. verecundiam & honestatem nequaquam inibi perseverare animadvertissent, sed quod ludus Veneris obscœnissimus ex nautico & piscatorio factus ita degenerasset, ut denudatorum plane lascivientiumque, & quibus reverentia debebatur, membra sine pudore omni detegentium hominum, præsertim meretricum, in undis lascivissima procacitate ludentium & natantium coram omni populo, e theatro in ripis exstructo, desuper aspiciente fœdissimum spectaculum fieret.

XV. Non immerito igitur, *cum omnium libidinum imagines tam verbis, quam reipsa repræsentarentur illis obscœnis ludis*, idem sanctissimus Pater Chrysostomus *vetuit, ne qui illis spectaculis interfuissent, in Ecclesiam ingredi præsumerent, nisi prius peccatum per pœnitentiam expiassent.* Ut iterum Hospinianus *l. c. pag.* 160. ubi & pagina præcedenti adversus Majumam D. Chrysostomum declamasse in *Homil. de Davide* & *Saule* cum Baronio statuit, cum sic dixisset: *Non metuis, non expavescis, dum oculis, quibus illic lectum, qui est in Orchestra, spectas, ubi detestandæ adulterii fabulæ peraguntur, iisdem hic sacram mensam intueris, ubi tremenda peraguntur mysteria? dum iisdem auribus audis, & scortum obscœne loquens, & Prophetam Apostolumque ad arcana Scripturæ introducentem. Annon sunt hæc vitæ subversio, conjugiorum corruptelæ, bella pugnæque & rixæ in domibus?*

XVI. Cum vero toties πόρνων vocem in suis illis invectivis sanctis inculcet B. Chrysostomus, dum nefaria & impudicissima ista spectacula stomachabundus exsecratur; ex eo conjecturam sumimus certissimam, ab honestioribus Majumæ illa corruptissima, non tam spectacula, quam spectra Diabolica hoc nominis retulisse, ut *Pornæ* dicerentur. Et sane diserte ita vocantur & describuntur a Justiniano, cujus temporibus maxime vigebant, cum ex VII. muneribus, quæ a Coss. populo quotannis exhibebantur, quintum hoc esset *Pornæ* vocatum, ut Nic. Alemannus *Notis ad Procop. p.* 32. ex *Novella* CV. Justiniani prius observavit.

XVII. Ubi tamen ab Imperatore spectacula omnia, ad voluptatem populi agi consueta, determinantur in tres classes: εἴς τε ἱππόδρομον *Circensium ludorum*, εἴς τε τὰς τῶν θηρίων θεάς τε καὶ ἀναιρέσεις seu *bestiarum venationes*, καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκηνῆς τε καὶ θυμέλης seu *thymeles theatricas delectationes*. Atque hæc iterum ibidem subdividuntur in VII.

προόδους

προόδους seu processus & transitus Consulares: Hippodromus quidem in Mappam, qua signum dabatur emittendi agitatores, qui est secundus processus cursu certantes equos exhibens, & in Hippomachiam seu equestre certamen, quod in ordine sextum est spectaculum, θυριομαχίαν vero dispescuit in venationem ferarum theatricam simplicem, seu κυνηγίαν, tertio loco & semel saltem exhibendam; & in complicatam, quando non cum bestiis modo pugnarent homines, & eas vincentes audacia interimerent, sed & inter sese variis modis decertarent, quod παγκράτιον dixit, vel παγκάρπιον, (Tertullianus *Pancarpiam.*) Et quia per integrum diem multa delectatione populum impleret, μονημέριον dicebatur, quartum constituens processum. Atque hæc hactenus fere in Circo & Amphitheatro edebantur. Sed quintus processus ad Theatrum ducebat, τὴν δὴ πόρνας καλοῦσιν, productio scil. meretricum, ubi in scena ridiculorum est locus tragœdis & thymelicis choris, & spectaculis universis & audibilibus seu ἀκούσμασιν apertum est theatrum. Prima vero & ultima processio cum nullo proprio nomine citentur, nisi quod hæc in depositione annalis honoris solennis dicatur editio, illa vero Kalendis Januariis a suscepto statim Consulatu data populo voluptas sine ullo muneris, quale fuerit, additamento memoretur; nos tamen & inibi venationem & ferarum exhibitionem capiendam credimus. Nam & Lactantius *lib.* VI. *de vero cultu c.* 20. *muneris* nomine proprie venationes vult intelligi, & Seneca I. *de benefic. Nemo tam stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatorem aut venationem jam munere edito mittat.* Et Martialis *de Spectac.* & *venatione a feminis* peracta:

> *Prisca fides taceat, nam post tua munera Cæsar,*
> *Hæc jam feminea vidimus acta manu.*

XVIII. Itaque unicus & quidem quintus actus scenicis istis spectaculis atque ἀκούσμασιν impudicissimis datus est, qui non aliter atque Majuma Provincialium, sentinam quasi extremam impuritatum & criminum omnium in se concluderet. Nam ut Haloander interpretatur, hæ ipsæ PORNÆ non sunt alia, quam Floralia, spectacula, quæ per meretrices & perditissimorum hominum genera celebrabantur. Quibus tamen in utraque Roma plebs usque adeo tenebatur, ut tametsi Christi jugo sese submisissent, hos tamen ludos scenicos abrogari nollent. *Certe* (infit Spigelius, & ex eo M. Martinius) *vel hic locus indicat, turpissima illa Spectacula nimis diu tolerata, & tarde sublata.* Cum prius Horatii ævo Poetis, cum

nobilibus potius quam vulgo ſcriberent, talia, Mimis potius convenientia, maximopere eſſent cavenda,

- - - ne Fauni nimium juverentur,
Aut immunda crepent ignominioſaque dicta.

Addita ratione a *v.* 246. *in Arte:*

Offenduntur enim quibus eſt equus & pater & res;
Nec ſi quid fricti ciceris probat & nucis emptor,
Æquis accipiunt animis, donantve corona.

XIX. *Multa* vero, non minus atque in pancarpia altera, *hic commiſta fuiſſe*, ipſemet Juſtinianus plus ſatis indicat, *ut* (quod Tertullianus *adv. Valentin.* argutabatur) *ex omnium defloratione conſtructus graculus Æſopi, Pandora Heſiodi, Accii patina, Neſtoris Cocetum, Miſcellanea Ptolemæi vocari a tam otioſis auctoribus nominum potuerit.* Nam quamvis etiam ſeriis & præſtantiſſimis actionibus, quales ſunt Tragædorum, atque ſic flori & ſummæ Poematum locus inibi eſſet relictus in ſpeciem, maxime tamen prævalebat ridiculorum ſcena, ubi Atellani geſticulatores & γελωτοποιοὶ Pantomimi quocunque poterant modo cachinnos captabant, nihil non, quod vulgo vel ſpectare vel audire gratum eſſet, etiam inhoneſtiſſimum & ignominioſiſſimum quodque geſtibus, rythmis, cantibus & vocibus ad vivum exprimentes, ut commodiore nomine, quam *Pornæ*, proceſſus hic venire haut potuerit παρὰ τὸ πόῤῥω νεύειν.

XX. Quemadmodum namque ex lege Attica ſcorta, omnibus ſummis & imis proſtituta, jubebantur ἀνθινοφορεῖν veſtes floreas ferre & diverſicolores, ut Suidas in voce ἑταιρῶν aſſerit. Ita & hæc ſcena florida & variegata eſt ex heroibus, mimis, ludis, ſymphoniacis, ſcurriſque, ſaltatricibus, meretricibus, adeoque omnibus, quæ vel per oculos vel per aures aſſidentium animis corrumpendis ficta & facta vix ſomniaveris. Quod diſertiſſime congeries illa verborum Juſtiniani ſignificat: *Quintum quoque faciet proceſſum, qui ad theatrum ducit, quem* PORNAM *vocant: ubi in ſcena ridiculorum eſt locus tragædis & thymelicis choris, & ſpectaculis univerſis & audibilibus apertum eſt theatrum.*

XXI. Nimirum hoc demum erat univerſorum ſpectaculorum & omnium vix audibilium impuritatum compendium & ἀκρόπολις, cum jam non per ambages & veluti ſub thyrſo cuſpis, qua innocentes animæ tamen feriri poterant, joci interdum proferebantur, ſed *cum ipſa proſtibula publicæ libidinis in ſcena* (ut Tertullianus *c.* x. *de Spectac.* ait) *nudatis ut a matre corporibus proferrentur*, nulla amplius veſtis vel dictis vel

factis

factis inhonestissimis circumjiciebatur. Adeoque tum revera *hæc ludicrorum diversoria existunt turpitudinum habitacula & Dæmonum ergasteria*, ceu Salvianus & Chrysostomus Theatra vocant hæc Satanica. Nam si juxta Lactantium *c. 6. Epitomes Instit. divin. Histrionici etiam impudici gestus, quibus infames feminas imitantur, libidines, quas saltando exprimunt, docent atque mimus corruptelarum disciplina sit*; quanto exsecrabilius *turpitudinum magisterium* (ut cum Cypriano in *Epist. ad Donatum* loquamur) fuerit, *si lenocinante ad vitia publicæ auctoritatis malo adulterium ipsum videndo & audiendo, discatur, & exempla fiant, quæ jam esse facinora destiterunt.*

XXII. Exsecrabilia vero juste visa sunt probis hujuscemodi spectacula singula & universa, ac tanto magis fœdissima illa Majuma; De qua bene versus Sophoclis in Philoctеta pronunciari posset:

ὐκ ἐνθάδ' οἱ πλεῖ τοῖσι σώφροσι βροτῶν

Non a modestis navigatur huc viris.

Adeoque viri honesti abhorruerunt ab his voluptatibus, ut sæpe uxoribus nuntium remiserint, quod illis oblectarentur. *Cod. lib.* VIII. *de repud. Nec ullo modo uxorem expellet, nisi adulteram, vel Circensibus, vel Theatralibus, vel arenarum spectaculis se prohibente gaudentem.* Vid. J. C. Bulenger. *de venat. Circi cap.* 12. Et vice versa D. Chrysostomus *Tom.* 2. *Homil.* 6. *in Matth. in fine* Maritos alloquitur: *Quomodo vero non rubore suffunderis, quoties uxoris recordaris, quando eundem sexum tam fœde ibi videris publicatum. Neque vero opponas mihi, quod jam, quicquid ibi fit, imitatio sit jocorum, non etiam veritas rerum; etenim simulatio ista multos adulteros fecit, & multas domos subvertit. Deinde quale istud est, ut cum in foro vel platea nudam feminam nolis aspicere, multo vero magis in domo propria, sed (si contingat) in injuriam tui factum putes: cum vero ascendis Theatrum, ut violes utriusque sexus pudorem, obtutusque proprios pariter incestes, nihil tibi inhonestum credas accidere? Non enim istud excipias, quia meretrix nudata est, sed quia natura ipsa, idemque est corpus liberæ & meretricis. Quoniam igitur te pacto deinceps adspiciet uxor a tali fornicatione redeuntem? Quemadmodum suscipiet & alloquetur tam indigne naturæ muliebris conditionem, sexumque fœdantem, atque a tali spectaculo captivum servumque redeuntem mulieris fornicantis?* Et iterum tertiumque idem inculcat *Homil.* LXIX. *in Matth. pag.* 600. & 601. Πῦ νῦν εἰσὶν οἱ τοῖς Διαβολικοῖς ἑαυτὺς ἐκδιδόντες χοροῖς καὶ τοῖς ᾄσμασι τοῖς πορνικοῖς, καὶ ἐν θεάτροις καθήμενοι; *Ubi*

nunc sunt, qui Diabolicis choreis, & meretriciis cantibus dediti, inque theatris desidentes? Et quasi ibi non sufficiat ad inflammandam mentem aspectus ac facies mulieris, pestem quoque vocis adinvenerunt. Verum etiam multo magis vestitus spectatores conturbat & ornamenta aurea. Nam pauperes dolore conficiuntur, cum nihil tale uxoribus esse suis recordantur, divites vero cum habitum, aspectum, vocem, incestum cæteraque fracta cupidinisque plena viderint omnia, & improbo ardentes incendio domos suas redierint, quasi deformatiores uxores despiciunt, hinc jurgia & rixæ, hinc dissidia & bella, hinc mors etiam nonnunquam consequitur. Nam qui hujusmodi cupidine capti sunt, illis ἀβίωτος ὁ βίος, vitaque ipsis cum uxore & liberis acerba videtur, ita universa in domo ipsorum ἄνω καὶ κάτω conturbantur. Ita theatralis hic chorus malorum omnium fons est atque origo.

XXIII. Paria quoque & plane gemina habet in modo allata homilia de Davide & Saule, ut & Procopius Cæsariensis in *hist. arcana p.* 41. 42. de Theodora postea Justinian. Imp. conjuge scribit, *quod vitæ sanioris homines quicunque obviam illam habuißent in foro, vitabundi se subduxissent, ne vestium contactu tantum scelus in se derivarent; quod ipsa statim atque ad ætatis florem pervenißet, inter prostibulas, quas vocarunt planipedes, habita, obviis quibusque copiam suæ pulchritudinis fecißet, mimis quoque in theatro ad omnia se præbuisset ministram sociamque studiosam & ridicularum quarundam fabularum actricem, quando apprime cum dicacitate faceta esset, hincque omnium statim oculos in se convertisset, præsertim cum nihil in ea verecundum, nihil aliquando pudens appareret, sed in quemvis impudicum morem facile prolaberetur, ita comparata, ut inflictas alapas tumentibus genis excipiens, lepide quereretur, ac tum fuse cachinnos tolleret,* ῥαπιζομένη μέντε καὶ κατὰ κόῤῥης παταοσομένη χαριεντίζειν τε καὶ μέγιστα ἀναγκάζειν (inquit Græce) *visa est.* Ad quem locum Nic. Alemannus *p.* 32. annotavit. Hoc spectaculi genus carmine Greg. Nazianzeni ἐν τῷ νικοβέλῳ πρὸς τὸν πατέρα hoc modo fuisse expositum:

- - - ὕβρεσιν ἄλλοι
Ἀνδρῶν, θηλυτέρων, πολυκαμπέα τέρψιν ἔχοντες,
Καὶ Μίμων σκιεροῖσι ῥαπίσμασιν, οἷς ὑπὸ κόῤῥη
γυμνοῦται ψοφέουσα γελοίϊον ἀντὶ γόοιο.
Nunc in femineis, nunc in probrisque virorum
Dum varios animi lusus & gaudia quærunt,

Pro-

Prospiciunt avidi colaphismata; queis sibi malas
Dum retegunt illi, sonitus crepitusque cietur,
Ex quo pro lacrymis oritur gemituque cachinnus.

Et ad Seleucum, Μίμοι γελοίων κονδύλοις εἰθισμένοι. *Scurræ quibus feriri mos pugnorum ictibus.* Tertullianus *de Spectac. Contumeliis alaparum sic objicit malas, quasi de præcepto domini ludat.*

CAPUT VI.

E Sacra porro Historia prima & vetus illa Palæstinæ repetitur a Capite inprimis XVI. *Libelli Judicum, eque limpidis Israelis fontibus deducitur, quam turbidis Gazæ ut divitiis, sic & vitiis atque nequitiis, tantoque magis navale ipsius Majuma olim affluxerint, donec tandem illa desolata, hæc vero Christiana facta cum nomine quoque fœdissima spectacula dereliquerit.*

I. Quo vero magis assertionem sententiamque nostram de Majuma reddamus immotam & inconcussam, fundamentum illius ad imum & primum usque lapidem explorando ulterius, ex Sacris potissimum literis & Palæstinorum auspiciis antiquissimam hujuscemodi spectaculi Gazæi originem accersamus. Quod futurum putamus, si supra *Cap.* V. § 4. laudatum *capitulum* XVI. *Libelli Judicum* Israeliticorum paulo pluribus excutiamus, & scopo nostro applicemus, aliisque parallelis locis Biblicis enarremus & confirmemus. Cum priora & antiquiora alibi testimonia reperire desperemus, adeo quidem, ut quantumvis absolutissimam, & quæ ad ἀκμὴν nequitiarum statim pervenisset, Majumam inibi depictam minime arbitremur; prima tamen lineamenta & vera ejus rudimenta exinde sufficienter deducamus.

II. Spectaculorum igitur Gentilium omnium finis hic fuerat ultimus, ut cum requieti ab hostibus devictis feriari in pace valerent, id Diis suis vanissimis imputantes, ludos eis publicos gratitudinis ergo cum sacrificiis solennissimis appararent, eosque deinceps quotannis instaurarent. Qua ipsa re Pagani Israelitas æmulabantur, unico & vero atque æterno Deo ob victorias suas jure merito ad hymnorum & festorum eucharistiam obligatos: in eo vero seorsim isti ab his faciebant, atque iisdem offendiculo sæpius erant, quod pluribus & fictitiis Deastris suis hanc gloriam venditarent, eoque etiam Judæos festivis illis solennitatibus, & ad ludos insuper

ſuper ac epulas opiparas amicitiæ ſpecie tectis & fictis invitationibus ineſca-rent, & ad ſe non raro pertraherent.

III. Princeps inter hujuſmodi populoſas & ſcandaloſas, utpote Judæis valde vicinas urbes fuit *Gaza* Chananæorum cum *Sidone* antiquiſſima, *Geneſ.* x. 19. & *Deut.* 11. 23. ubi impiiſſimorum & perverſiſſimorum hominum *Cappadocum* perhibetur *colonia*, ſicuti quoque *Jerem.* XLVII. Hinc cum Joſua (ut eſt in illius Geſtis *Cap.* x.) omnem terram montanam atque campeſtrem & meridionalem percuſſiſſet, & omne, quod ſpirare poterat, interfeciſſet, *a Cadesbanes uſque Gazam*, omnem terram uſque *Gabaon*. Hæ duæ ſcil. urbes magnæ excipiebantur. Quod & *Cap. ſeq.* XI. comprobatur, cum dicitur, quod non reliquerit ullum de ſtirpe Enacim in terra filiorum Iſrael *abſque civitatibus Gaza*, *Geth*, *atque Azoto*, in quibus ſolum relicti ſunt. Et iterum *Cap.* XIII. Judæorum terminos contra Aquilonem poſuit terram Chanaan, quæ in quinque Regulos Palæſtinorum dividatur: *Gazæos & Aſotios*, *Aſcalonitas*, *Gethæos & Accaronitas*. Cap. vero XV. cum *Accarona*, *Azotum & Gazam*, & quidem unamquamque earum potentem cum vicis & villulis ſuis recenſuiſſet, *Gazam* fecit potentiſſimam longe lateque dominantem uſque ad torrentem Ægypti & Mare magnum, quod ejus eſſet terminus. Atque de iiſdem Palæſtinis, ſubjectis in gyro circa Iſrael, Nationibus *Cap.* XXIII. indicit & prædicit, quod ſi Iſraelitæ voluerint Gentium harum erroribus adhærere, & cum eis miſcere connubia, atque amicitias colere, fore *eas ipſas Iſraelitis veluti clavos in oculis, & aculeos in lateribus, & laqueos in pedibus, donec ipſiſmet Iſraelitis faciat, quod Canaāis facere decreverat*; hoc eſt, auferat, atque diſperdat eos de terra hac optima, quam tradidiſſet ipſis Dominus.

IV. Quod ſtatim, qui ſuccedit, liber Judicum, a fronte ad calcem pluribus demonſtrat. Nam licet *Cap.* I. Judas *Gazam cum finibus ſuis & Aſcalonem atque Accaronem* cepiſſet, non delevit tamen habitatores, quorum aras cum non ſubvertiſſent Judæi, hoſtes perpetuos habuere, & Dii eorum facti ipſis in ruinam. *Cap.* II. ſicuti quoque primis ſtatim Capitis III. lineis enumerantur Gentes, quas Dominus reliquiſſet, ut in iis Iſraelem erudiret & experiretur, ante ceteras vero *quinque Satrapæ Palæſtinorum*, de quibus antea jam dictum eſt, & dicitur quoque in *cap* V. & VI. *Lib.* I. *Samuelis*, ubi juxta numerum provinciarum Idumæarum quinque anos aureos, & quinque mures aureos jubebantur redder Deo Iſrael, quia una plaga fuiſſet omnibus quinque Satrapiis. Harur

con

connubiis & Idolomania cum essent inquinati Israelitæ, cunctæ horum regiones a Midianitis vastatæ sunt usque ad introitum Gazæ, *Judic.* VI.

V. Quamvis autem *Lib.* XIV. *pag.* 33. Ammiani Marcellini tempore *ultima hæc Syriarum Palæstina cultis abundans terris & nitidis, civitates dicatur habuisse quasdam egregias, nullam nulli cedentem, sed sibi vicissim velut ad perpendiculum æmulas, ut Cæsaream, itidemque Ascalonem & Gazam*; attamen hæc cituma primaria & præcipua ceterarum sororum fuerat, cui non certaverit alia, advectitiis ita adfluens copiis & internis, quæ & *plagarum* seu laqueorum, quibus Judæi capiebantur, & *plagarum* alterarum seu pœnarum maximarum iisdem causa caputque fuerat. Ut proinde Paterius e Greg. M. ad hoc *Cap.* XVI. *Judicum* scripserit: *Quid Gaza civitas, nisi infernum designat?* Quo nomine sæpius Prophetæ, cumprimis contra *Gazam*, insurrexere, & tres vel quatuor sorores maritimas ceu desperatissimas Palæstinorum & Cappadocum nequissimorum reliquias, *funiculum maris perditorumque gentem* appellarunt; ut *Jerem.* XXVI. & XLVII. *Amos.* I. *Sophonias* II. & *Zachar.* IX. qui signate Regem periturum de Gaza dixit, ut deinde hic sit quasi Dux in Juda futurus.

VI. Atque sic quoque *Gaza* præcipue nobis ob oculos statuitur isto aliquoties citato *Cap.* XVI. *Judicum*, ceu *maritima* & *luxuriosissima*, deinde *securissima*, & *superbissima*; tum aliis Satrapiis non *confœderata* modo, sed & earum veluti *regina*. Hinc ob variorum populorum concursum *vitiosissima* & *superstitiosissima*, cumprimis *monstro marino* Dagonis seu Dercetus *devotissima*, atque insuper in honorem ejus Idoli *ebriositati*, *comessationibus*, *tumultuosis favoribus*, & spectaculorum congenerum *ludis*, ad eamque rem *stupendis* denique *machinis deditissima.* Quæ sigillatim porro exsequemur, & e Sacro contextu enarrabimus.

VII. Primum namque Samson *Gazam* ceu prius Ascalonem descendisse dicitur, vel ut ad *civitatem commodissimo portu insignem*, ex quo in Hailam ad littus maris Rubri, seu Arabici sitam, triginta tantum duo milliaria, inque Ægyptum facillimus trajectus esset; atque ideo magna ibi daretur confiuges & inquilinorum & peregrinorum luxuriosissima. Utpote *quod ibi*, ceu Lyranus vel Ordinaria Glossa meminit, *multa essent hospitatrices, quæ de facili sese exponerent hospitibus suis.* Ad qualem cauponariam meritoriam in publicum diversorium concessit Samson, postquam visa prius ipsi placuisset.

VIII. Deinde quod *securissima* & *superbissima* exstiterit, ex eo patet;

quia vere fuerat *Azah* fortis, munita muris & portis obſerata atque cuſtodibus circumdata. Sicuti quoque turres ſeu πύργοι illius & muri I *Maccab.* c. XIII. commemorantur; & Propheta *Amoſ.* I. *v.* 7. Gazæ muros & arces igni conſumenda vaticinatur, quod iiſdem confiſi Idumæi Iſraelitas ſibi pleno exilio mancipaverint. Tales vero urbes & arces majoris ſecuritatis gratia incolere ſueverunt ditiores, ut ſine metu gazis ſuis incubare & gaudere valeant, a quibus etiam nonnulli ipſam volunt nuncupatam. Sic enim Pomp. Mela *lib.* I. *Cap.* II. *In Palæſtina eſt ingens & munita admodum Gaza, ſic Perſæ ærarium vocant, & inde nomen eſt: quod cum Cambyſes armis Ægyptum peteret, huc belli opes & pecuniam intulerat.*

IX. Tanto vero magis populo Iſraelitico formidabilis eadem inſultabat, quanto magis reliquarum *Satrapiarum quatuor fœdere ipſa*, velut earum *princeps*, *nitebatur.* Nam quinque earum præcipue fuiſſe, jam tum oſtenſum eſt. Et ex eo quoque elicuit D. Chytræus, quod Palæſtinorum ſinguli Satrapæ MC. argenteos Dalilæ ſtipulati fuiſſent, qui ſi argentei Sicli fuiſſent, tum ſinguli Principes DL. Joachimicos, & in una ſumma MMDCCL. Unciales obtuliſſent.

X. Quin *Gaza* primaria ſedes & velut *urbium Domina* fuiſſe videtur, quo ceteri Palæſtini ſolerent convenire, adeoque aula earundem maxima, qua pios oporteret exulare, impios autem & vitioſiſſimos quoſque congregari, non Principes ſaltem, ſed & de plebe Palæſtinorum quoſlibet, ut quæ Panegyrica totius Idumææ ibique quædam quaſi Panphiliſtæa eſſet.

XI. Unde ob eundem confluxum maxime *ſuperſtitionibus* variiſque idolorum vanitatibus eandem *mancipatam arguunt* magnificæ iſtæ *Hecatombæ*, & ingentia ſacrificia Diis ſuis immolata. *v.* 23. Quibus neminem ſub certiſſimo vitæ periculo abeſſe oportebat, præſentibus vero Idolomaniæ cultoribus feriæ indicebantur, veſtes diſtribuebantur, aut ſaltem ab æditimis promebantur, & poſt facta variis ſimulachris ſacrificia ſolida, Vatibus, Sacerdotibus & omnibus cultoribus convivia & ludi a Regibus & Satrapis exhibebantur. Videſis *caput* x. *lib.* IV. *Regum*, a *v.* 18. ad 27. Eique conjunge *Exod. Cap.* XXXII. Atque inde Simon Maccabæus *lib.* I. *v.* 13. *ejecit Gaza omnem talem impuritatem, mundans ædes, in quibus fuerant ſimulachra.*

XII. Quodque eadem inprimis *Dagonis ſemipiſcis* & veluti Meluſinam aliquam repræſentantis *ſacris immundis contaminata* fuerit *v.* 23. & 24.

capitis

capitis hujus XVI. proditur. Quod vero monſtrum hoc marinum maritimis illis urbibus Palæſtinæ cultum quoque fuerit,

- - - Quod turpiter atrum

Deſiit in piſcem mulier formoſa ſuperne.

(ut ab Horatio ex *Artis* ſuæ initio hoc mutuemur) ex *cap.* V. potiſſimum *libri prioris Samuel.* evincitur. Cum *Dagoni caput & duæ palmæ* ſeu volæ manuum *abſciſſa in limine adorabunda* (uti Joſephus loquitur) *jacuere*; quatenus ſcil. ex dimidia parte ſuperiori imaginem hominis referret) *truncus autem ſolus remanſit in loco ſuo*, nullis inſiſtens pedibus, cum in brutam caudam exiret lignum inutile & immobile. Nam *Dag* (*Pſalmo* VIII. & alibi paſſim) *piſcem* denotat. Atque hinc J. J Scaliger in *fragm. Chronolog.* ait: *Dagon, ut Judæi narrant, ſculpebatur formæ piſcis; nos autem ſcimus* τὴν Δερκετὼ (*quæ Syris* Atergata, *unde locus in Syria* Atergation I. *Macc.* XII. 26.) *ſculpi ſolitam ſuperne mulierem, inferne piſcem. Melius igitur* τὸν Δαγῶνα Ἰχθυῶνα, *quam* Σιτῶνα *vertiſſet* (Philo ſcil. & poſt eum Schindlerus atque Druſius ad Sulpitium.) Qui Scaliger quoque *ad* IV. *Varronis de LL.* & *ad Manilium* poterit hac de re conſuli; præcipue tamen e claſſicis Diodorus Siculus *lib.* III. Qui & ipſe *Dercetyn* ſeu mulierem formoſam pubetenus ſimulatam ait, at reliqua corporis parte infima piſcem referre. Nec aliter fere Georg. Fabricius in *Hiſt. ſacris l.* 9. *c.* 311. *Philiſtini juxta Jordanem & loca maritima coluerunt, & quinque regias civitates poſſederunt. Deus eorum* Dagon, *qui Græcis & Romanis* Triton *eſt: pubetenus homo, parte inferiore piſcis. Studia Philiſtinorum memorantur duo præcipua, negotiationes & auguria.*

XIII. Neque ſane clam eſſe poterit, eam ipſam *Gazam* in honorem hujus Idoli ſui *comeſſationibus publicis abreptam*, atque conviviorum epulis in enormem hilaritatem effuſam, promiſcueque in eadem aula vel theatro ſeu adeo fano, accumbentibus pariter viris & mulieribus, ſtrenue pergræcatam. Quæ ebrioſitas eo maxime augebatur, quia hæc Palæſtinæ civitas ferax optimi eſſet vini, quod inde per mare varias in regiones exportabatur, ceu valde, ut potentiſſimum, ab omnibus deſideratum. Sic enim inter reliqua omnia commendabantur a Corippo *lib.* III.

Vinaque quæ Sarepta ferax & Gaza crearet.

Illius autem tanta Fulgentio *lib.* II. *Mytholog.* vis fertur, de quo quilibet etiam ebrioſus vix toto menſe ſextarium biberit. Ita & Fortunato *lib.* II. *de vita S. Martini* inter loca nectare celebratiſſima primo loco hæc urbs memoratur:

- - - Fa-

- - - Falerna,
Gazaque, Creta, Samos, Cypros, Colophona, Sarepta
Lucida perſpicuis certantia vina lapillis. (ſc. gignentes.)

Et Martinus Dumienſis:

Vina mihi non ſunt Gazetica, Chia, Falerna:
Quæque Sarepteno palmite miſſa bibas.

Videatur Iſidorus *lib.* XX. *c.* 10. Caſſiodorus *lib.* & *Epiſt.* XII. Sidonius *Carm.* XVII. 15. Gregorius Turon. *lib.* VII. *Hiſt.* & *cap.* 29. & *de gloria Confeſſorum cap.* 65.

XIV. Tumultuoſam quoque eandem acclamationum impiarum quaſi Circenſibus perſtrepuiſſe plauſibus, ſatis probant iſta, ubi præcinentibus & intonantibus Principibus: *Tradidit Deus Noſter, Inimicum Noſtrum, In Manus Noſtras!*

Eadem ceu Echo redderet & vulgus omne, hoc adjiciens de illo ipſo adverſario ſuo Samſone: QUI DELEVIT TERRAM NOSTRAM. ET OCCIDIT PLURIMOS NOSTRUM. LXX. ſic reddiderunt:

παρέδωκεν ὁ Θεὸς
τὸν ἐχθρὸν
ἐν χειρὶ
τὸν ἐρημοῦντα τὴν γὴν
καὶ ὃς ἐπλήθυνε τοὺς τραυματίας } ἡμῶν.

Quod autem non DEUM verum, ſed ſuum conflatilem intellexerint, id non præcedanea modo verba, ſed & ſimile docet exemplum *Exodi* XXXII. ubi Iſraelitæ *Apin* ſeu *vitulum aureum* ſibi erigentes, hujuſcemodi favore acclamarunt: HI SUNT DEI TUI ISRAEL, QUI TE EDUXERUNT DE TERRA ÆGYPTI. Cum potius vel in medio deſerto eos Ægypti ſuperſtitioni etiamnum adhærere facerent & adglutinarent.

XV. *Ludis* etiam *congeneribus* plane *deditam* fuiſſe, clarum inde fit, quod a convivio & epulis aliquot millia utriuſque ſexus hominum, in unico fano veluti theatro accumbentium, *ludere & illudere* aliis flagitarint. Bifariam quippe iſtud interpretantur. Nam credibile eſt, ipſoſmet inter ſeſe luſus nefarios & obſcœniſſimos exercuiſſe aliorum gentium more, quos Iſraelitæ jam allegato XXXII. *Cap. Exodi* æmulabantur, *cum poſt oblatas hoſtias pacificas decumbentes cibum potionemque cepiſſent, & inde ſeſe ad ludendum erexiſſent.* Quod & *cap.* x. *prioris ad Corinth. v.* 7. de idololatris aliis, Cereri, Baccho Venerique feriatis repetitur: ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πίνειν καὶ ἀνέστησαν παίζειν. Tertullianus enim *lib. de jujunio*

junio contra Psychicos *lusum* hunc per *fornicationem & impudicitiam* interpretatur. Sicuti quoque *lib.* II. *Asmonæorum Cap.* VI. templum sanctum nomine Jovis Olympii insignitum a gentibus luxuria & comessationibus fertur repletum ab externis, nequitiæ inter scorta indulgentibus, & intra sacros parietes cum feminis rem habentibus, & insuper illicita intro ferentibus. Nam & multi de Dei populo ad convivia idololatrarum invitati, ciboque & vino dementati in turpitudines (prout *plenus venter despumat & exæstuat in libidinem*) & ipsi provolvebantur. Sicuti post Idolothytωn manducationem & istum Nicolaitarum (mulieres communes habentium) ludum objicit Christus Salvator Pergamensibus & Thyatirensibus, *Apocal.* II. Et inter Epicureorum tria scita: ἔσθιε, πίνε, παῖζε! ultimum in Sardanapali tumulo per τὸ ἀφροδισιάζειν explicatur.

XVI. Quin & *ludorum alterorum* seu *spectaculorum* extrema fuit *amatrix* & ridiculorum captatrix, ut quæ mancipia & devictos suos gloriosa, velut per pompam & repetitos triumphos, ludificari faceret sæpius, quo se conspectu hostis, *jam præferrati apud molas tribuni semirasi & pedes annulati* (ut Plautine cum Chytræo loquamur) oblectarent. Atque eo pertinet, quod B. Sulpitius Severus primo *sacræ Hist.* haud dubie ex locuplete Auctore Vet. (licet Sigonius & Drusius unde ille hauserit, ignorent) observatum reliquit: Erat Allophylis moris cum dies festos agerent, Samson quasi in pompam publicam producere, capto insultantes; ita die quodam, cum publicum epulum in honorem Idoli dedissent, Samson exhiberi jubent, *ut* (ceu in Glossa exposuit Lyranus ille Nicol.) *materiam risus eis præberet, quia cæcus erat, & ideo impingebat aliquando ad parietem & aliquando cadebat, de quibus ridebant Philistæi.* Dubio procul ipsum quoque, ut typum Christi, cœperunt ῥαπίζειν & buccis inflatis alapas ipsi infringere, quod κολαφίζειν & κολαβίζειν Polluci *lib.* 8. *c.* 7. *fine* est, aliquem obtectis oculis ferire & quisnam percusserit interrogare. Nam & sic LXX viralis editionis fol. 227. *c.* XVI. *Judic. v.* 26. ex alia translatione antecedentis phraseos legebatur a quibusdam: ἐνέπαιζεν ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἐῤῥάπιζον αὐτὸν, ut Christum *Matthæi* XXVI. 67. & 68. Fortassis quoque cum Andabata pugnarunt cum non videret adversarium. Confer etiam *cap.* II. *lib.* II. *Samuel.* ubi *jubentur surgere pueri* (seu milites) *& ludere coram Joab & Abner, & velitari & digladiari; cum duodecim paria utrinque concurrerent & capitibus se apprehendentes invicem jugularent, gladiisque confoderent.*

XVII. Ad stuporem denique excitatis eum in finem Theatrorum *ma-*

 chinis

chinis summopere *gavisa est*, ita ut tecti ὑπαιθρίου structura duabus columnis medianis incumbens sustineretur. Cujusmodi Theatri gemino cardini innitentis memoria exstat apud Plinium, argute luxuriantem illam vesaniam Romanorum suorum exagitantem, *lib.* XXXVI. *cap.* 15. "C. Cu-"rio, qui bello civili in Cæsaris partibus obiit, funebri patris munere "cum opibus apparatuque non possit superare Scaurum: Theatra duo "juxta fecit amplissima in ligno cardinum singulorum versatili suspensa "libramento, in quibus utrisque antemeridiano ludorum spectaculo edito "inter se aversis, ne invicem obstreperent scenæ & repente circumactis "ut contra starent, postremo jam die discedentibus tabulis & cornibus "inter se coeuntibus faciebat amphitheatrum, & gladiatorum spectacula "edebat, ipsum magis auctoratum populum circumferens. Quid enim "miretur in hoc quisque primum? inventorem, an inventum? artificem "an auctorem? ausum aliquem hoc excogitare an suscipere? parere an "jubere? super omnia erit populi furor, sedere ausi tam infida instabi-"lique sede. En hic est ille terrarum victor & totius domitor universi, "qui gentes & regna dirigit, jura externis mittit, Deorum quædam im-"mortalium generi humano portio, in machina pendens & ad periculum "suum plaudens. Quæ vilitas animarum ista? aut quæ querela de Can-"nis? quantum mali potuit accidere? hauriri urbes terræ hiatibus publi-"cus mortalium dolor est, ecce populus Romanus universus veluti duo-"bus navigiis impositus, binis cardinibus sustinetur, & seipsum depu-"gnantem spectat, periturus momento aliquo luxatis machinis, & per "hoc quæritur tribunitiis concionibus gratia, ut pensiles tribus faceret. "Qualis hic in rostris? quid non ausurus apud eos, quibus hoc persua-"serit? vera namque confitentibus populus Romanus funebri munere ad "tumulum patris ejus depugnavit universus ,, *&c.*

XVIII. Paulo quidem alia nec tamen plane ab illa aliena hæc Gazætica structura videtur. Vix enim quomodo non saltem proceres Samsonem intra columnas ludentem & ludificatum, sed & qui in tecto illis columnis innixo spectare simul potuerint colligas. Ridiculus ergo est Benedictinus ille Cormæriacenus, vir alias facundia & scientia clarus, Joach. Perionius, qui in *Vitis Patriarcharum pag.* 79. valde nude & simpliciter, ne dicam inepte, sic descripsit: *Renasci jam ejus* (Samsonis) *capilli cœperunt, cum Palæstini festum diem more institutoque majorum agentes, Samsonem ludibrii causa producendum communi consensu, ut hostem censuerunt. Eo in cubiculo duæ columnæ erant, in quibus tota domus nitebatur, tam*

parvo

parvo intervallo disjuncta, ut eas manibus poßet homo contingere &c. Aliquanto melius Georg. Fabricius in *Hist. ſacris virorum illustrium. In convivium, in quo cum uxoribus & liberis Satrapa accubuerant, ſpectaculi cauſa productus fide Deum invocat, prehenſiſque columnis, quibus porticus innitebatur, eas evertit.* Sed ante hos Godfr. Viterbienſis hoc ejus ſchema expoſuit *fol.* 139. prout quidem huc faciens excerpſimus:

Scribitur in Gaza tunc aula fuiſſe rotunda,
Genſque Philiſtæa ſæpe reſedit ea.
Sarcina cujus erat media ſtabilita columna:
Idola fana colunt præbet & eſca forum.
Ludere Samſonem Princeps jubet ante Dagonem:
Saltat eis cæcus, ſtatque columna ſecus.
Hanc ubi peßundat Samſon, cadit aula rotunda,
Inde cadente domo concidit omnis homo.

XIX. Alius tamen aliam ſibi hujus ædificii formam imaginari poſſet, prout Prudentius Hamartius conjunxit:

—— *Meritoria, templa, theatra,*
Et Circum cum plebe ſua madidaſque popinas.

Talia vero illa & meritoria erant præſertim, ubi pluribus cellis & pergulis aſcendebant diſtincta cœnacula, de quibus appoſite valde ad hunc locum Tertullianus *contra Valentinianos cap.* 7. *Primus omnium Ennius Poeta Romanus* cœnacula maxima cœli *ſimpliciter pronunciavit elati ſitus nomine, vel quia Jovem illis epulantem legerat apud Homerum, ſed Hæreticis quantas ſupernitates ſupernitatum, & quantas ſublimitates ſublimitatum in habitaculum Dei ſui cujuſque ſuſpenderint, extulerint, expanderint, mirum eſt. Etiam Creatori noſtro Enniana cœnacula in ædicularum diſpoſita ſunt forma, aliiſque atque aliis pergulis ſuperſtructis, & unicuique Deo per totidem ſcalas diſtributis, quot hæreſes fuerint. Meritorium factus eſt mundus.*

XX. Ipſe tamen Spiritus S. ita hanc ædem Dagonis deſcribit, ut ipſum fanum ſeu domus inferior plena eſſet virorum ac mulierum, interque eos ibidem verſarentur omnes Principes Palæſtinorum, in ſuperiori vero parte ſeu tecto, quod more ædium Orientalium, planum ſpectantibus atque comeſſantibus exhibebat ſub divo ſolarium tribus circiter hominum millibus recipiendis idoneum, atque iſtud ὕπαιθρον duabus ingentibus columnis ſuffultum erat, quas cum Samſon impuliſſet & evertiſſet, collapſum illud deſuper non tria modo, quæ continebat, utriuſque ſexus hominum

minum millia pondere & præcipitio contrivit, ſed ſimul ſuper omnes Principes, optimates atque ceteram multitudinem, quæ infra congregata erat, illapſum, ſingulos & univerſos uno momento obruit, ut interfectorum nullus iniri certus potuerit numerus, ideoque id ſaltem fuerit perſcriptum, *quod plures multo interfecerit in morte, quam unquam prius occidiſſet in vita;*

Scilicet innumero Samſon ex hoſte triumphans:

ut ajebat Petrus de Riga. Tametſi Joſephus non recte inſpecto hoc textu, ea ruina tria ſaltem millia una cum Samſone velit oppreſſa, quem ſequitur & noſter Calviſius; ſed Sulpitius Severus, & hoc ipſo ſeculo Dion. Petavius cautius numerum ignotum ſilentio tranſiverunt. Et Theodorus Cyrus ipſum interfectorem cum Allophylis tantum non omnibus, ait, interfectum & obrutum in Tetraſtichis:

Παίγνιον ἀλλοφύλοισι πίνουσι προήλυθε Σαμψὼν
Στῆται παρὰ σαθμῷ, κίονας δ' ἕλε χείρεσι δοιοὺς,
Σεῖσε δ' ἑλὼν πρόδ' ἅπας χαμάδις πέσεν ἄπλετος οἶκος
Σὺν δ' τ' ἄρ ἀλλοφύλοις αὐτὸν κατέπεφνε φονῆα.

XXI. Sed ne prorſus feramur *παρὰ μέλος*, *redeamus ad ludos Gazeticos*, quorum cauſa hæc potiſſimum ſcripta, quoſque *aquaticos* ſeu marinos ipſis præ ceteris uſitatiſſimos fuiſſe arbitramur, non modo, quia mare accolerent, ſed quod & talem Deam inprimis colerent, propterea que in ejuſdem honorem congeneres ludos celebrarent. Nam quæ in Cœleſyria colebatur juxta Plinium *lib.* v. *cap.* 23. *Atergatis, Græcis Derceto dicta, prodigioſa* eidem ideo eſt, quod

Frons hominem præfert, in piſcem deſinit alvus.

Hanc quidam Δέρκην *Veneris filiam* dixere, *quæ in mare prolapſa a piſcibus ſervata eſt:* repetente Theone Arati Scholiaſte. Alii Δερκετῶ ajunt *Deam ex injecto ſibi a Venere amore adoleſcentis*, ipſi ſacrificantis & conſueſcentis, poſtea ſubſecuto pudore & dolore *ſe in ſtagnum abjeciſſe, & in piſcem deformatam fuiſſe*, uti Diodorus memoravit *Lib.* 3. Nonnulli (ut Xanthus Lydus, quem & Heſychius ſed in voce corrupta Ἀτλαγάθη pro Ἀτέργατις laudavit.) Ἀτέργατιν vel Ἀθάρην *a Moyſe quodam Lydo captam, ſimulque cum Ichtye filio in lacu Aſcalone contumeliæ cauſa fuiße ſubmerſam, & a piſcibus devoratam.* Quæ & plura talia requiſieris apud Cœl. Rhodiginum *lect. Antiqu.* & Lil. Greg. Gyraldum *Syntag.* 1. *fol.* 60. 61. & 62. Qui & ipſe in fine addit: *Eſſe, qui ſcribant, Dagon eandem eſſe cum Derceto unde & templum Bethdagon dicatur, Dagon vero piſcem ſignificet.*

XXII. Eo

XXII. Eo vero nomine illa ipſa Dea Syria non modo piſcium abſtinentia ſanctiſſime a populis illis colebatur; Διὸ καὶ τοὺς Σύρους μέχρι νῦν (adſtipulatur Diodorus) ἀπέχεσθαι τούτου τοῦ ζώου καὶ τιμᾷν τοὺς ἰχθῦς ὡς θεούς. Sed &, eodem teſte, *juxta Aſcalonem Syriæ civitatem ad ſtagnum iſtud piſcibus refertum, inſigne ejus Deæ templum in littore conſtituerunt.* Quin & peculiares eidem urbes & templa munita conſecrarunt, ut eſt *Bethdagon*, *Joſuæ* xv. 44. aliud ſane oppidum ab illo *Bethdagon Azoti*, quod fanum fugati hoſtes, ad idolum ſuum ſalutis cauſa ingreſſi feruntur, ut ſe ibi liberarent, 1 *Maccab.* x. 11.

XXIII. Iſtud autem præcipue hujus loci hujuſque conſiderationis eſſe videtur, & neſcio num a quoquam animadverſum, in gratiam & honorem hujus Deæ aquaticæ, ludos etiam aquaticos celebratos. Sane Prælaudato Naturalis variæque Hiſtoriæ conſtipatori *Lib.* v. *C.* 13. *Idumæa, Syria, & Palæſtina inque ea hæc* (ita conjunguntur) *oppida: Gaza & Aſcalo libera, Azotas, Jamnes duæ, altera intus. Joppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, ut ferunt. Colitur illic*, (ita addit) *fabuloſa Derceto.* Jam vero ex *cap.* XII. *l.* II. *Maccab.* eluceſcit, pacis tempore certamina quædam ludicra Naumachiæ ſpecie exhibita, ad quæ Joppitas, cum quibus habitabant, Judæos quoque invitaſſe, eoſque rogaſſe, ut in ſcaphas, quas ipſi præbituri eſſent, una cum uxoribus & liberis ſuis conſcenderent, utpote nulla inter eos amplius intercedente ſimultate. Quibus cum Judæi ceu ſincere pacem colentes nihilque plane ſuſpectum habentes conſenſiſſent, & accedente inſuper communi civitatis decreto, (quo publice privatimque pax inter utriuſque religionis incolas ſancita, paciſque fructus commercia libera reſtabilita, & feſtivitates communes tutæ omnibus futuræ ſciſcerentur) tanto ſecurius acquieviſſent; iſti hos in altum eductos ſubmerſerunt non minus ducentos. Idemque facinus vicini quoque Jamnitæ in inquilinos Judæos conabantur. Sed non modo iſtis, ſed & his ſuperveniens ſtatim Judas utrumque portum cum ſcaphis iſtis, & claſſe tota incendit & combuſſit, quique inde aufugerant, gladio trucidavit. Lumen autem ignis apparebat Hieroſolymis a ſtadiis CCXL. Quod etiam a Strabone *l.* XVI. *fol.* 501. firmatur; *Quod a Joppe loco ſatis edito Hieroſolyma conſpiciatur Judæorum metropolis, & quod portus latronum factus fuerit receptaculum, quorum ſylva fuerit & Carmelus. Atque hic locus adeo hominibus abundaverit, ut ex Jamnia proximo vico & circumvicinis habitationibus quadraginta hominum millia armarentur.*

XXIV. Quod autem ſpectaculi alicujus Panegyrici cauſa ita pellexerint Joppitæ Judæos, vel ex eo apparet, quod alias non omnes Judæi ita exſpatiaturi fuiſſent, niſi publica communiſque incolis omnibus indicta fuiſſet feſtivitas. Quodque iidem Gentiles in honorem ſuæ Deæ hujuſmodi ludos ſolerent exhibere, inde videtur argui poſſe, quod Jamnitæ vel ſecum ad talia certamina ludicra extuliſſent res quaſdam Deæ illi aliiſque Deaſtris conſecratas, vel ſaltem donaria tum in templis appendiſſent, ut in ſolennitate feſtiva; quæ ipſa contra legis interdictum, cum quidam Maccabæi commilitones rapuiſſent & detraxiſſent, ob eandem cauſam ſub finem ejus capitis in prælio feruntur occubuiſſe.

XXV. Et ſane, quod populi illi plurimum tribuerint marinis exercitiis, manifeſtiſſimum eſt vel ideo quoque, quod illi ipſi Phœnices & Syri maris accolæ primi navigationum auctores eſſe viſi & habiti ſint. Sic enim Dionyſius Afer in *periegeſi ſua pag.* 512. ea de re diſſeruit, cujus integrum locum, & quidem ex Priſciani præcipue verſione & verſibus Latinis proferamus:

Οἵ πρῶτοι νήεσσιν ἐπειρήσαντο θαλάσσης
Πρῶτοι δ' ἐμπορίης ἀλιθινέος ἐμνήσαντο,
Καὶ βαθὺν οὐρανίων ἄστρων πόρον ἐφράσσαντο
Οἵ τ' Ἰόπην καὶ Γάζαν, Ελαΐδα τ' ἐνναίουσι
Καὶ Τύρον ὠγυγίην Βηρυτοῦ τ' αἶαν ἐρανὴν &c.
Ἧχίπερ Αντιόχοιο ἐπώνυμος Αντιόχεια.

Qui pelagus primi tentantes navibus altis
Et primum ſtellis numeros nomenque dedere
Atque oculis mirum voces, ſentire figuris,
Hi muros Jopes Gazamque & Elaida complent;
Antiquamque Tyrum, Beryti & mœnia grata,
Hinc etiam Antiochus nomen dedit Antiocheja.

Sic & Lucanus *lib.* 3.

Accedunt Syriæ populi, deſertus Orontes,
Et felix, ſic fama, Ninos, ventoſa Damaſcus,
Gazaque & arbuſto palmarum dives Idume,
Et Tyros inſtabilis pretioſaque murice Sidon,
Has ad bella rates, non flexo limite prati
Certior haud ullis duxit Cynoſura carinis.
Phœnices primi, famæ ſi creditur, auſi
Manſuram rudibus vocem ſignare figuris.

XXVI.

XXVI. Præter hoſce vero virorum ludos in aquis, juxta quoque panegyricos choros ducebant in terra feminæ Palæſtinæ, cumprimis Aſcalonitarum ad lacum Dagonis & Dercetus. Sic enim Rex David *poſteriori lib. Sam. c.* I. in planctu ſuo inhibet: *Ne annuncietis in compitis Aſcalonis* (quod inclyti Iſrael interfecti) *ne forte lætentur filiæ Palæſtinorum, ne exultent præputiatorum puellæ.* Nam *cap. ult. lib.* I. *Sam.* præmiſerat, quod præciderint hoſtes caput Saulo, & exſpoliarint eum armis, hæc quidem in templo Aſtartes ſuſpendentes; iſtud vero in Palæſtinam in omnes partes mittentes, quo bene geſtarum rerum nuncius in æde ſtatuarum vel Idolorum ſuorum, atque in natione divulgaretur, exindeque omnes & ſinguli tripudiarent. Quin & Godfr. Viterbienſis *Samſonem* hic exiſtimat *ad ſaltandum fuiſſe circumactum* carmine jam adducto. Quod autem ludentes & ſaltantes valde ſe denudaverint, lineo ſaltem amictu leviter induti, non modo ex *cap.* VII. II. *Sam.* patet, ubi Michal conjugi Davidi, quem tripudiantem & ſaltantem de feneſtra conſpicata fuerat, objectat: *Quod tanta fuiſſet Regis gravitas, qui ſe ſpectantibus ſuorum ſervorum ancillis non aliter diſco operuiſſet atque vulgaßet, quam ſe ſolerent nudare & vulgare ſcurræ.* Verum ex *fine cap.* quoque XIX. *lib. prioris Sam.* ubi Rex Saul, quando & ipſe inter Prophetas ſpiritu correptus baccharetur, exſpoliavit ſemetipſum veſtimentis ſuis, & cecinit nudus tota die & nocte. Quæ duo quoque loca Lyrenſis inter ſe contulit, & unum ex altero enarravit, *quod uterque non modo inſignia Regalia depoſuiſſet, ſed & quaſi unus de ſcurris ſe denudaſſet.*

XXVII. Mulieres tamen magis adhuc proſtituebantur in his partibus nudæ. Juvenalis *Sat.* III. de Græculis & Syris conqueritur, *Natio quod ſit*

> *Comœda an melior, cum Thaida ſuſtinet, aut cum*
> *Uxorem Comœdus agit vel Dorida nullo*
> *Cultam Palliolo? mulier nempe ipſa videtur*
> *Non perſona loqui, vacua & plana omnia dicas*
> *Infra ventriculum & tenui diſtantia rima.*

Præmiſerat vero hæc externorum cumprimis Antiochenorum ceterorumque Syrorum vitia Romam occupaſſe, & ipſos victos victoribus ſuis dominari:

> *Cum pridem in Tiberim Syrus defluxit Orontes*
> *Et linguam & mores & cum tibicine chordas*
> *Obliquas, nec non gentilia tympana ſecum*
> *Vexit & ad Circum juſſas proſtare puellas,*

Ite, quibus grata est picta Lupa barbara mitra!
Rusticus ille tuus sumit trechedipna, Quirine,
Et ceromatico fert niceteria collo.

Quæ omnia quod de *Syris*, (qualium tibicinum proprium est *Syringas* inflare: οἱ γὰρ Σύριοι θρασύτι καὶ ἔυτολμον ἐμπνεῖν δοκοῦσι. *Nam Syrii asperum quid & forte flare videntur*, Polluci *lib.* 4. *cap.* 11.) & vicinorum moribus Romam translatis capienda sint, idem Satyricus semetipsum explicat, *Sat.* v. *v.* 246.

Endromidas Tyrias & femineum ceroma, Quis nescit?

Ubi nequaquam cum Farnabio *purpureas & molliores vestes* intelligas, sed quales Phœniciæ & Syræ feminæ in certaminibus & ludis hujuscemodi gerebant, αἱ γὰρ ἐνδρομίδες ἴδιον τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ὑπόδημα καὶ τῶν δρομέων, ἀθληταῖς δ' ἂν προσήκοιεν, ut ait Pollux *fine lib.* III. *C.* 9. & *lib.* VII. *c.* 22. *Dianæ proprii calcei & cursorum endromides, Athletis vero quoque conveniebant.* Quæ & jocoso vocabulo τρεχέδειπνα dixit, quod iisdem ad epulas currebant cupedicini vel potius cupidicæni. Vid. Turnebus *lib.* 3. *c.* 17. & Jos. Scal. *l.* 5. *de emendat. temp.* qui bina illa Juvenalis loca pariter, ut nos, invicem conciliavit. Vide quoque Paraphrasin aliam tam hujus, quam alterius Satyræ *Cap. seq. n.* 2. & 3.

XXVIII. Famosæ vero erant tam tibicinæ quam saltatriculæ & meretriculæ Syræ, de quibus non possumus, quin aliquot Epigrammata Græco-Latina producamus, eaque inter Syri quoque ipsius Philodemi Epicuri Gadaræi, cujus & Horatius *lib.* 1. *Sat.* 2. mentionem fecit. Sic autem *lib.* 3. *Anthol. fin. cent.* 2. *alterius Millenarii*, populari cuidam suæ Epitaphium struxit e Scaligeri & Brodæi emendatione:

Ἐνθάδε τῆς τρυφερῆς μαλακὸν ῥέθος ἐνθάδε κεῖται,
  Τρυγόνιον, σαβακῶν ἄνθεμα σαλμακίδων.
Ἡ καλύβη καὶ δοῦπος ἐνέπρεπεν ᾗ φιλοπαίγμων
  Στωμυλίη μήτηρ, ἣν ἐφίλησε Θέων. &c.

Trigonium jacet hic corpus composta tenellum
  Et quæ prostibulis flos fuit ebriolis:
Tympana cui fuerant Syria & crepitacla decori,
  Garrulitasque jocans Mater, amansque Theon.
Sola super reliquas femellas, Cypria amavit
  Sacra, prope accedens Laida blanditiis.
Sancte sed huic tumulo fer Bacchi, pulvis, amica
  Nequaquam spinam, sed teneras violas.

Idem

Idem *Millen.* 1. *Cent.* 3. *Epigr.* 77. antiquos præsertim suæ nationis in littore maris variis floribus consperso, voluptatis gratia cœnitasse demonstrat. Sicuti quoque Terentius *in Eunuch.* dicit, quondam *convenisse in Pyræeo, ut de symbolis essent.* Et Quintil. *lib.* 7. *c.* 4. *juvenes*, inquit, *qui convenire solebant, constituerunt, ut in littore cœnarent.* Quorum spectat eodem *Millen.* 1. *Cent.* 3. *Epigr.* 10. quod alibi afferimus.

XXIX. Ceterum cum Gaza Judæis perpetuo mala multa intulisset, nimis idolis suis superba, & Cincinnis balsamo atque amomo ad omnem luxuriam perfusis ebria, *calvitium tandem venit super Gazam*, quod ei vaticinatus fuerat Jeremias, *cap.* XLVIII. ante quam expugnasset & percussisset Pharao Necho, Rex Ægypti, Gazam, ante Chr. N. an. DCX. & prius quam an. pariter ante C. N. CCCXXX. Alexander Magnus post expugnatam Tyrum obsedisset Gazam, in cujus oppugnatione bimestri graviter vulneratus cum esset, eam captam delevisset, ut Diodorus & Curtius docuerunt. Dehinc ante N. C. anno CXL. Simon Maccabæus *lib.* 1. *cap.* XIII. expugnata rursus urbe Græcos, quos Macedones ibi habitare jusserant, expulit, & eam habitandam Judæis concessit. Sed cum Judæos Gazæi vicissim exegissent, tandem anno ante C. N. XC. *Alexander, qui & Jannæus, Judæorum Rex*, juxta Josephum, *urbem Gazæorum (quod accivissent Ptolemæum e Cypro contra ipsum) oppugnavit & agrum depopulatus, proditioneque Lysimachi intromissus* 500. *Senatores in fano Apollinis jugulavit, promiscuæque plebis ingentem multitudinem (quanquam non inulti morerentur) contrucidavit, desolatas prius ædes incendit & urbem insuper diruit.* Ab hoc tempore aliquamdiu Gaza penitus deserta jacuit. Unde non modo *Acta Apostolica* meminerunt *cap.* VIII. *v.* 26. de Gaza αὕτη ἐστὶν ἔρημος, sed & σύγχρονος tradidit Strabo *lib.* XVI. ubi ab Azoto, Ascalone, Jamnia, & Gadaribus progressus: *Postea* (infit) *est Gazæorum portus, & paulo ulterius ad septem stadia civitas, quæ olim illustris fuit, ab Alexandro autem eversa non habitatur. Ex hoc loco dicitur esse MCCLX. stadiorum transcensus in urbem Ailam, sitam in Arabici sinus recessu, qui duplex est, alter Arabiam & Gazam versus, quem Alaniticum appellant ab urbe quæ in ea est. Alter Ægyptum versus ad Heroum urbem, in quem brevissimum iter est ex Pelusio. Et post Gazam est Raphia, item regio, quæ Gazam sequitur sterilis & arenosa.*

XXX. Hoc igitur ævo *Majuma, Gazæorum portus* simpliciter ab ipsa urbe sua principali, ceu notiore ac vetustiore, termino sc. Chananæorum & Ægypto finitima cognominabatur. Nam quod supra *cap.* II. *n.* 3. attigimus,

gimus, eandem civitatem ἐπίνειον Γαζαίων ὖσαν καὶ Μαιυμᾶν προσαγορευομένην constat ex Sozomeno *lib.* v. *c.* 3. *Histor. Eccles.* qui statim subjicit de eadem Majuma: Παραθαλάττιον μέρος τῆς Γαζαίων πόλεως ὀνομάζεται, *pars urbis Gazæ maritima nuncupatur.* Atque idem *libr.* VII. *c.* 27. Γάζα πρὸς θάλασσαν *Gaza maritima dicebatur*, ὅπερ καὶ Μαιυμᾶν ὀνομάζουσιν, *quam etiam Majumam vocant.* Aut quoque *Gazæ emporium & Gazensis emporii oppidum* vocabatur, ut Hieron. in vita Hilarionis, ubi quoque *Gazanus Majomites* quidam legitur & allegatur, quasi qui licet Majumæ esset incola, pariter tamen pro cive Gazano haberetur. Et notabile ibidem est, *quod ejusdem oppidi maritimi seu Gazensis emporii, Majumæ puta, municeps nomine Italicus, professione Christianus, adversus Gazensem Duumvirum Marnæ idolo deditum, Circenses equos nutriens, atque ideo ab Hilarione admonitus, cur non magis equorum pretium pro salute animæ suæ pauperibus erogaret? se ita excusarit, functionem esse publicam, & hoc non tam se velle, quam cogi. Quare serio Christi auxilium maluisse petere, maxime contra Gazenses adversarios Dei, & non tam sibi, quam Ecclesiæ Christi insultantes. E scypho igitur Hilarionis fictili accepta aqua cum Italicus & stabulum & equos & aurigas suos, ac rhedam carcerumque repagula aspersisset, hi dato signo advolabant, & præpeditos alteros atque vix terga horum videntes prætervolabant, clamore nimio vulgi subsecuto & ipsis quoque Ethnicis, Marnam suum a Christo victum esse, concrepantibus.* Ceu supra jam tum *cap.* III. *n.* 8. obiter indicavimus, hic tamen repetendum duximus, quod inter Metropolitanos & Municipii incolas Gazenses æmulatio quoque ludorum adscititiorum seu Romanorum, haud gentilium modo fuerit. Nam Hieronymus expresse addit: *Hoc inibi, ut in aliis Romanis urbibus servatum a Romulo, ut propter felicem Sabinarum raptum Conso, quasi consiliorum Deo quadrigæ septeno currant circumitu & equos partis adversæ fregisse victoria sit.*

XXXI. E quo loco & istud elicitur, *Majumaitas prius, quam Gazanos Christi fidem suscepisse.* Id quod iterum Sozomenus, licet *lib.* II. *c.* 4. istud quoque oppidum & *Gazæorum navale valde superstitiosum, & veteres ritus in Diis colendis admirari consuetum*, dixisset, *universum tamen subito ad religionem Christianam conversum Constantini tempore* asseruit *lib.* v. *c.* 3. hoc ita commemorans, *quod jam laudatus Imperator simul ut intellexisset, Majumam vel Gazæorum navale religioni Christianæ inprimis deditam esse, civitatis honore eam decorarit, filiique Constan-*

tii

tii nomine appellarit, utque sui juris eßet suisque se legibus ipsa gubernaret, mandarit, arbitratus iniquum esse, ut ditioni Gazæ urbis, superstitioni Gentilium supra modum addictæ, pareret. Et quamvis imperante Juliano, Constantiæ nomine hoc deleto, Gazæ iterum, ceu pars ejus maritima adjudicata eßet, peculiarem tamen semper tenuit Episcopum: ut tametsi Gazæ postea quoque conversæ Episcopus defuncto altero Majumæ Episcopo, allaborasset, quo uterque Clerus sibi subjiceretur, quod nefas esse diceret, ut uni urbi duo præficerentur Episcopi, ex concluso tamen concilii istius Gentis alius Majumæ creatus Episcopus, quod iniquum esse existimarent, ut, qui ob pietatem privilegia civitatis recepißent, ii tametsi judicio Gentilis Imperatoris statum civilem reformatum haberent, ordine Ecclesiastico & honoribus sibi olim religionis causa tributis penitus spoliarentur. Qua de re inspici quoque poterit Eusebius Pamphilus *de vita Constantini Lib.* IV. *C.* 37. & 38. Ut & Nicephorus Calistus *lib.* I. *cap.* 4. & *libr.* VIII. *cap.* 33. item *X. c.* 3.

XXXII. Concludimus igitur, primum illum Christianum Imperatorem, ut etiam nomen ipsum Majumæ, passim jam in orbe pro derivatis inde ludis licentiosissimis obtinens, quasi in semente aut ipsa adeo radice suffocaret & aboleret, atque toto quasi mundo proscriberet, istum Gazæorum portum ad CHRISTI JESU fidem jam conversum, confractis MARNÆ VENERISQUE Idolis ejuratisque profanis & obscœnis ritibus civitatis, jure donasse, & a se suave sorore aut filio Constantiam nuncupasse; postea tamen eandem rursus cum Gaza in unam Remp. coaluisse, & communibus utrique magistratibus politicis & militaribus, seu belli ducibus, solo excepto Episcopo Ecclesiastico, paruisse: distinctionis vero causa plerisque Scriptoribus ἐπίνειον vel navale & portum Gazæ fuisse nominatum. Ludos insuper istos Majumæ inhonestos, Anastasii jamdum Cæsaris rescripto Suidas tradit abrogatos, & ab aliis quoque Imperatoribus ante Arcadium & Honorium prohibitos docuimus, quos quidem duo hi posteriores Cæsares in principio Imperii, ut populo gratiores essent, ultra triennium, sed abscissa turpitudine, permisissent, sed postea & ipsi concessionem suam revocassent. Ut ita nomen illud Syriacum plane in posterum fuerit exoletum pro urbe & pro ludis istis, tametsi res horum quodam modo adhuc esset superstes, sub nomine tamen Πόρνων, seu adeo *Floralium*, aut *Mimæ* notior, quam Majumæ fuisse, aut etiam aliis sub indigitamentis latuisse videatur, ut amplius dehinc patescet.

CAPUT VII.

Non Provincialium vero ſaltem aut etiam novæ Romæ, ſed & veteris inſuper laſcivos iſtos ludos communes, imo proprios factos fuiſſe, porro probatur, non tam quidem Majumæ, quam Mimæ nomine, vel adeo, quando Hoſtiæ Romani hanc ſolennitatem celebrabant (quod poſt Suidam ex Æthico quoque, aſſerta hujus ſimiliter auctoritate evincitur) Caſtorum, vel etiam Caſtrorum titulo eam mactaſſe, taliaque luxuriæ caſtra paulatim in ipſam Urbem ex tentoriis & tabernaculis Siculorum, Cypriorum, præcipue tamen Phœnicum & Syrorum conceſſiſſe.

I. Vidimus hactenus *Majumæ* ſpectaculum omnium ceterorum veluti epitomen, imo vero licentiæ & luxuriæ popularis ultimam manum atque colophonem: ſed in Provinciis magis adhuc certo tempore, quam in ipſa Urbe Romana annuatim celebrari ſolitum perſpeximus. Sed nec ipſa hæc penitus exſors fuit, quando ut Deos Deaſque omnes omnium gentium ita & eorundem ſacra & ludos atque ſpectacula recepiſſet, ut non tam in Roma Pantheum unum aliquod, quam tota Roma nil niſi Pantheum videretur. Quod ex falſa illa perſuaſione ortum putamus, qua ſuperſtitioſi illi ſæpe jactabant, quod evocati Gentium aliarum Dii apud Romanos melius haberent, *qui* (ut eſt apud Minutium Fel.) *dum univerſarum Gentium ſacra ſuſcepiſſent, etiam Regna meruiſſent.* Ex quo igitur Hieroſolyma & tota Palæſtina a Veſpaſianis fuit ſubjugata & devaſtata, ex eo potiſſimum tempore paulo poſt eodem pacto, quo aliarum regionum, & hæc Syriæ ſacra ſacerrima, imo ſumme profana in Urbe pedetentim obtinuerunt, etſi non illo ſtatim Majumæ nomine.

II. Nam in *cap.* VI. *n.* 27. e Juvenale demonſtravimus, ſub Imperio Domitiani vitiis peregrinorum, Græcorum puta, & Syrorum totam civitatem fuiſſe corruptam, ut jurare tum quis potuiſſet, Orontem fluvium Syriæ, qui Antiochiæ lambit mœnia & potat civitatem, miro quodam motu ſubterraneo in Tiberim defluxiſſe, ut qui Romæ jam eadem videret & audiret, quæ prius Orontes Antiochiæ: Syrium nempe ſermonem, Syrios tibicines, pariter & fidicines in obliquum inſtrumenta ſua Muſica jungentes, nec non ejuſdem gentis Orientalia tympana, ſtreperoſque & ipſos quoque obliquos mores atque impudentiſſimos & impudiciſſimos;

cum

cum puellas Syras ad Theatra inque Scenis & Circo ad ſaltationem & alios actus laſcivos & obſcœnos proſtare lenones juberent, utque inſanis amatoribus Romanis iſtæ Barbaræ meretrices placerent magis, iidem volebant, ut mitris tiariſque pictis ornatæ pro more gentis ſuæ incederent. Cum ipſiſque in arenam deſcendebant non plebeji modo & inciviliores, ſed & nobiliores ceromate utrinque uncti & congeneribus Tyriorum calceamentis induti. Nam & *cap.* IV. *n.* 10. de Palfurio Sura Conſularis viri filio, quod Marius Maximus ſcriptum reliquerat, nonnihil dictum eſt, eum in agone cum tali Amazone mammoſa ſub Nerone luctatum, eque Senatu poſt ideo a Veſpaſiano ſubmotum, tranſiiſſe ad Stoicam Philoſophiam. Cumprimis vero non modo Syræ nudæ proſtituebantur, ſed & ipſi Syri ac Græculi, cum velut in Majuma perſonam aliquam mulieris meretricis aut Nymphæ marinæ exprimere, atque adeo nudam Dorida, Oceani & Tethyos filiam nulloque palliolo amictam repræſentare debebant, adeo egregie has partes ſuſtinebant, ut muliebrem perſonam ipſam, quæ loqueretur, non perſonatam mulierem agere exiſtimaſſes, quippe qui adeo complanato ventre eſſent, ut ſine pene eſſe dixiſſes, & muliebri natura factos. V. Frederic. Cerutus in *paraphraſi ſua* e Scholiaſte vet. ferme repetita, ut & Brodæus *lib.* 8. *c.* 6.

III. Clarius tamen idem Satyricus VIII. a *v.* 60. hoc pacto explicat: Cum lubet jam in lupanaribus Idumæorum, poſt aurigarum certamina pergræcari & pervigilare, prout *noctes atque dies patet atri janua Ditis*, iſtud ſolenniter repetere licebit in luſtro alicujus ex Syria & Phœnicia oriundi & unguento ex amomo, quod aſſiduo tractat, madidi, (ſicuti quoque Virgilius *Aßyrium amomum* deprædicavit.) Atque hic una cum venali aliqua proſtibula, quæ non modo ſuccincta ſit altius, quam tibi pene videre licet, *ut nudam, ne crure malo, ne ſit pede turpi*, ſed & Cyane veluti aliqua diſco operta vel levi carbaſo cœruleo tecta Nympha, ſub linea nebula tota appareat, obviam tibi factus, ut Regem & Imperatorem aliquem excipiet.

IV. Pari modo Ammianus Marcellinus *lib.* XIV. ſtatim, qui nunc nobis primi vice eſt, ſuo quoque ſeculo & quidem Conſtantii Imperatoris, in hos queſtus effunditur, quod "Quæ per omnes, quotquot ſunt "partes terrarum, ut Domina ſuſpiciatur & Regina, & ubique Patrum "reverenda cum auctoritate canicies, populique Romani nomen circum-"ſpectum ac verendum; lædatur tamen hic cœtuum magnificus ſplendor "levitate paucorum incondita, ubi nati ſunt non reputantium, ſed tan-

"quam indulta licentia vitiis, ad errores lapſorum & laſciviam (peregri-
"nam.) Quod cum ita ſit, paucæ domus ſtudiorum ſeriis cultibus antea
"celebratæ, nunc ludibriis ignaviæ torrentes exundant perflabili ſono,
"vocali tinnitu fidium reſultantes. Denique pro Philoſopho Cantor, &
"in locum Oratoris Doctor artium ludicrarum accitur: & bibliothecis ſe-
"pulchrorum ritu in perpetuum clauſis organa fabricant ut hydraulica,
"& lyræ ad ſpeciem carpentorum ingentes tibiæque & hiſtrionici geſtus
"inſtrumenta non levia. Poſtremo ad id indignitatis eſt ventum, ut cum
"peregrini ob formidatam haud ita dudum alimentorum inopiam pelle-
"rentur ab urbe præcipites, ſectatoribus diſciplinarum liberalium impen-
"dio paucis ſine reſpiratione ulla extruſis, tenerentur Mimarum aſſeclæ
"veri, quive id ſimularunt ad tempus, & tria millia ſaltatricum, ne in-
"terpellata quidem cum choris totidemque remanerent magiſtris. Et li-
"cet quocunque oculos flexeris, feminas affatim multas ſpectare cirratas,
"quibus, ſi nupſiſſent per ætatem, ter jam nixus poterat ſuppetere libe-
"rorum, ad uſque tædium pedibus pavimenta terentes, jactari volubili-
"bus gyris, dum exprimunt innumera ſimulachra, quæ finxere fabulæ
"theatrales.„ Nec meliora *lib.* XXVIII. de iiſdem ſcripſit, tam nobilibus,
quam calceorum expertibus Romanis: quorum hos, *ait*, "Omne quod
"vivunt, vino, luſtris, voluptatibus & ſpectaculis impendiſſe, eiſque
"templum & habitaculum & concionem atque ſpem omnem Circum
"fuiſſe maximum; Illos vero in balneis, ſi ignotam aliquam ſubito com-
"pererint meritorii corporis lupam, certatim concurriſſe, palpantes adve-
"nam deformitate magna blanditiarum ita extuliſſe, ut Semiramin Par-
"thi, vel Cleopatras Ægyptus, aut Artemiſiam Cares, vel Zenobiam
"Palmyreni.„

V. Quid quod priſcis ſeculis & ante Imperatorum Rom. monarchiam infames libidinibus Syri in urbe eſſent ſervi, de quibus Plautus *in Trin.* II. 4. ex ambiguo luſit: *Tum autem Syrorum (genus quod patientiſſimum eſt hominum) nemo exſtat.* Quod Douſa & Lambinus ad pathicum potius morbum, quam ad laboris tolerantiam referendum cenſuerunt. Sed ab Auguſti Imp. ævo in urbe tanta frequentia Syrophœnicum fuerunt contubernia, in rebus ludicris, luxurioſis & nihili occupata, ut recte Horatio *libr.* 1. *Sat.* 2. enumerentur

Ambubajarum collegia, Pharmacopolæ
Mendici, Mimæ, Balathrones; quod genus omne
Mæſtum ac ſollicitum Cantoris morte Tigellî.

Hic

Hic cum *Ambubajæ* dicantur juxta Porphyrionem *mulieres tibicinæ* lingua Syrorum; harum igitur *collegia* coacta ex id genus hominibus, qui nihil quam nugis, præſtigiis, & ad jocum excogitatis vocibus populum illudebant, quarum claſſium Syriaci præfecti erant *Pharmacopolæ*, ſeu Unguentarii, qui amomum vendebant; *ſub Mendicorum tribu* erant Fatidici, Phyſiognomi, Oniropolæ, Chiromantici, Agyrtæ; *ſub Mimis* Hiſtriones, Scenici, Geſticulatores, Pantomimi, Atellani, Thymelici, Saltatores, ſed magis in feminino genere, nam diſerte *Mimas* vocavit. *Sub Balathronibus* fuerunt Ardeliones, Paraſiti, Ganeones, Aleones, Bibones, Popinones, Lenones, Nebulones & hujuſmodi alii, omnes *Ambubajarum collegiis comprehenſi*, cum Muſicam & Tigellium, ceu magiſtrum, omnes attinerent atque amarent. Quem in calce *ſat.* x. *lib.* I.

Diſcipularum inter juſſit plorare cathedras.

Ubi Scholiaſtes: *vita*, inquit, *eos Poetas*, *qui pro diſcipulis habuerunt in ſcholis* Mimarum cœtum & Hiſtrionum. V. Cruquius *ad Horat.*

VI. Qui & Copam Syriſcam talem collegiorum hujuſcemodi præfectam credidit, ſicuti & Joſ. J. Scaliger, nec receſſit Bulenger. De qua Virgilius, ut putatur:

Copa Syriſca caput Graja redimita mitella,
Criſpum ſub crotalo docta movere latus.
Ebria famoſa ſaltat laſciva taberna,
Ad cubitum raucos excutiens calamos.
Quid juvat æſtivo defeſſum pulvere abeſſe,
Quam potius bibulo decubuiſſe toro?
Sunt topia & calybæ, cyathi, roſa, lilia, chordæ,
Et trichila umbriferis frigida arundinibus. &c.

Ubi Joſ. Scaliger *Copam Syriſſam* voluit eſſe καπηλίδα, quaſi *caupam*, ut cludam claudam, ſive a copibus rebus, eamque utriculariam, quæ inflans utrem retineat manu calamos, per quorum foramina moduli diſtinguantur, preſſum vero utrem exanimet, quatiat cubito, ita ut calami vibrentur vexatione aſſidua. Ea vero ſic athletas Majumæ alloquatur: Quid vos juvat potius feſſos ad Solem exercere, quam huic diverſorio ſuccedere? Nam hic Syrorum tympana habemus & crepitus cruſmatum & vinum Gazeticum, roſas Majanas, tibias ſonoras & chordas obliquas ſub umbroſis pergulis. Quin etiam fiſtulas Arcadum in antris paſtoritias & potum veteris quidem, ſed nuper diffuſi meri, juxta rivulum dulce ſuſurrantem; ſuntque nobis cum floribus liberis ſerti quoque in corollas &

Nymphæ non niſi ab amne virgineo delibatæ, lilia in calathis ſuis afferentes, ſuntque ibidem variæ menſarum ſecundarum delitiæ cum pane mundiſſimo & albiſſimo, caſeoque tenerrimo. Et quamvis nec Priapus tuguriorum hujuſmodi ruſticanorum præſes cum falce ſua abſit, nulli tamen metuendus eſt vaſto ſuo membro. Quare quiſquis huc aſino vectus advolaſti, huc age, accumbe, & ſub umbra requieſcens, te cryſtallinis calicibus prolue, formoſæque puellæ candida ora decerpens talis & quibuſvis lude, ſenibuſque caperata ſupercilia, & jamjam perituris craſtina & mortem curanda mitte, præſertim cum hæc ipſa, quæ nullam rem, nullamque voluptatem deſideret amplius, perpetuo nobis inſtet & moneat, ut dum vivimus, vivamus & bibamus.

VII. Nimirum, quod toties diximus, vera hæc erat ſchola Epicuræorum, quam omnino quoque ſapit alterum eidem Virgilio caſtiſſimo & vere Parthenopæo adſcriptum carmen, quando melius vel Martiali, vel alteri Priapejo Poetæ tribueretur, quod ſupra *Cap.* III. *n.* 2. pariter, cum periphraſi jam tum ſua adduximus; huc autem commode repeti poſſet, quod Lucius nebulo in Majuma juxta Tiberim ſub veſtitu muliebri, crocotula & alaria, luxurioſiſſime ſaltitans, & lumbos motitans, olidos nautas & palæſtritas flumineos ad libidinem provocaret, cumque iiſdem in popinis poſtea comeſſaretur, pergræcaretur & libidinaretur, veluti *in ſacris profanis Cotyttus*, quam Pſaltriam peregrinam Athenis molles, ad imitationem feminarum ſaltantes, noctu defatigare ſueverant, quos Eupolis in Comœdia ſub nomine Baptarum acerbe perſtrinxit, utpote qui ut in Majuma poſtea, ita & hic interdiu prius invicem aquis concertantes, & ſe madefacientes, nefariis deinde pervigilationibus infamabantur. Quo factum, ut irritatus inter ceteros Atticos & Alcibiades Eupolin ſuffocarit cum dicto: *Tu me in Theatro* (Baptis ſc. tuis) *madefeciſti, ſic ego te in mari madefaciam.* Ejuſmodi vero conventicula noctu ad lucernas inſtituta infamium cum Romæ quoque gliſcerent, Juvenalis *Sat.* II. *v.* 91. nocturnæ Cotyttiorum licentiæ contulit:

Talia ſecreta coluerunt Orgia tæda
Cecropiam ſoliti Babtæ laſſare Cotytto.

Et Horatius *lib. Epod.* de Canidia, ubi *Cotyttia, ſacrum iſtud liberi Cupidinis, vulgata & ab inulto irriſa* affirmat. Utrobique vero Scholiaſtæ adiri & audiri poterunt.

VIII. Ex quibus omnibus hoc elicio, Majumæ infandum & deteſtandum ſpectaculum Romam quoque reapſe ab exoticis, Syris præcipue traductum,

ductum, neque tamen *Majuma*, ſed *Mimæ ludum* dictum fuiſſe. Cujuſmodi feminarum ad omne ludorum genus proſtitutarum, quod tot aſſeclæ, tot magiſtri, tantaque ibi collegia, in urbe Romana exſtiterint, & quidem utraque, non veteri modo, ſed & nova, ex Horatio & Marcellino probatum. Cum Mimæ iſtæ & ſaltatrices & bellatrices tempore verno amœniſſimo ejuſmodi ludos Pandemios, juxta aquas, & in iis, celebrarent. Qualis Conſtantinopoli fuit Helladia famoſiſſima ſaltatrix, in cujus erectam in Softhenio Byzantino imaginem iſtud, ſubjectum, ut puto, ſtatuæ, condidit Epigramma Leontius *lib.* IV. *Anthol. c.* 25.

Εἰμὶ μὲν Ἑλλαδίη Βυζαντιὰς, ἐνθάδε ἐστὶν
Ἧχι χοροστασίην ἔαρι δῆμος ἄγει.
Ὁππόθι πορθμῷ γαῖα μερίζεται, ἀμφότεραι γὰρ
Ἄντυγες ὀρχηθμοὺς ᾔνεσαν ἡμετέρους.

Helladie dicor Byzantia, parteque viſor,
Qua choreas populus ducere Vere ſolet;
Quaque fretum dirimit terram: Namque ambitus iſte
Laudavit ſaltus ſemper uterque meos.

I. e. in mari & in terra probarunt hoſce ludos, quibus cum juvenibus contendebat, quod porro idem ibidem innuit:

Θῆλις ἐν ὀρχηθμοῖς κρατέει φύσις, εἴξατε κοῦροι.
Ἄρσενι γὰρ Ῥώμῃ θῆλιν ἔμιξε χάριν.

Cedite jam juvenes, choreis nam femina vincit:
Maſculeæ Romæ eſt femina mixta Charis.

Geminum locum habetis infra e Nicetæ Choniatæ *annal.* 3.

IX. Cumprimis vero apud Tiberim & in Acta veteris Romæ Mimas cum aſſeclis ſuis & ſaltaſſe & luſiſſe, atque riſus & plauſus captaſſe, veriſimillimum eſt. Quos inter ὁ δεῖνα celebratur veteris Epigrammatis fragmento Rom. ultra Pontem Milvium. Quod e Smetio Gruterus *p.* 330. retulit:

LAUDATUS. POPULO SOLITUS MANDATA REFERRE.
ADLECTUS SCENÆ. PARASITUS APOLLINIS IDEM.
MULTARUM IN MIMIS SALTANTIBUS UTILIS ACTOR.

Et ibidem tabella marmorea FABIA ARCHIMIMA temporis ſui prima nobilitatur. Quid? quod ipſi Syri teſtentur, in littore Romano quoque frigus pariter & pocula atque voluptatem in gemino ardore captaſſe Quirites, exoticam plerumque; veluti Philodemus Epicuræus, Gadarenus Syrophœnix affirmavit iſta *Epigrammatis* 18. *Cent.* 3. *millen.* 1. clauſula:

Κύπρι φιλορμίστειρα, φιλόργιε, σῶζε με κύπρι,
'Ρωμαϊκὸς ἤδη δεσπότι πρὸς λιμένας.

Portipotens Cypri, Orgia amans, me protege Cypri,
Romulea & tandem ad littora duc, Domina!

Præcipue vero Meleager & ipſe Syro-Phœnix *Lib. 7. Antholog.* multis iſtud ἐρωτοπλοεῖν (ut vocat *Epigr.* 105.) commendavit *Epigr.* 106. 109. 112. 120. *ſeqq.* χειμέριον ſeu tempeſtuoſum iſtud κώμων πέλαγος, in quo & Scyllam naufragi adſpiciant, & ex aquis in ignem cadant, quæ Latine ita loqui juſſimus:

Hoc mihi portentum eſt, ex glaucis fluctibus orta,
Quomodo aquis mediis ſis, Venus, ignipara.

Mox:

Fluctus Amoris amare, ſopore ſine uſque reflantes
Zeli, luxuriæ tuque hiemale fretum.
Quo feror? anne iterum luxato animi undique clavo,
Scyllam iſtam Tryphera naufragus adſpiciam?

Rurſus:

Abluis, o lotrix, fervente quid amne, ſuperba?
Nondum exuta quidem eſt veſtis, & igne flagro.

Tum vero:

Nico in amabilibus tum fluctibus innatat, unam,
O Venus alma, genam viderat ejus amans.
Ilicet ardentes ob amorem in pectora prunas
Vir ſiccaſque trahit virgine ab uvidula.
Sicque ſuper terra fit naufragus hicce, ſed illam
Vel mare tangentem littora grata tenent.
Nunc ſed amicitiæ æqualis utriſque Cupido,
Littore nec perdit vota Cleander eo.

X. Plura qui deſideret in iſto laudatiſſimo Amaltheas cornu, & inprimis quoque capite peculiari *lib.* 4. εἰς λοῦτρα requirat, unde iſtam Epitomen unico epigrammate concluſam derivavimus:

Balnea non fuerant prius hæc, quæ balnea nunc ſunt,
Sed ſordes capiens quiſquiliaſque locus.
Poſt ubi lavit Amor genetricem hoc forte lavacro,
Ipſe urens pulchras Lampade pulcher aquas,
Hinc ſpirat Roſeum flammata aqua ſemper odorem,
Aurea adhuc tanquam ſe Cytheræa lavet.

Lota

Lota ubi cum Charisi & Gnato aurea tela gerente
Cypris, earum unam pro pretio aqua dedit.
Ast ubi jam succendit aquas quoque lampas, amantes
Hinc Nymphæ, calidas ad labra fertis aquas.
Nepenthes, sine felle, malis oblivia cunctis
Dixit Homerus, ubi & Bacchum ibi adesse videt.
Vulnera post pugnam his medicatur Apollo fluentis,
Ejiciens hastæ spicula Barbaricæ.
Cypris, Amor, Charites, Nymphæ, Dionysus, Apollo
Jurarunt sese hic velle habitare simul.

XI. Ut vero & hoc porro, quomodo præter Orientem variasque regiones, & ipsam urbem Rom. velut epidemium malum infecerit, probemus, neque nimium veterum Scriptorum de Majuma altissimum silentium accusemus, Suidæ testi locupletissimo alium comitem, nimirum Æthicum Cosmographum, qui circa tempora Symmachi, aut Theodosii vixisse dicitur, associabimus.

XII. Licet enim idem pene fatum ille ipse expertus fuerit, quod & alii quidam egregii Scriptores, ut a Monachis nativus ejus habitus nimis quam fuerit interpolatus, & nonnulla ab Exscriptoribus eidem infarcta sint, multarum tamen rerum bonarum adhuc capax permansit illa Cosmographia: cujus multa loca Orosius πρὸς λέξιν in suum succum transduxit, & annis ab hinc septingentis amplius aliqua expresso ejus nomine laudavit Flodoardus, quæ nunc in itinerario Antonini, tanquam ejusdem auctoris reperiuntur, nonnulli quoque, ut Chronicon Cameracense Cosmographiam illam jubente Julio Cæsare ex SC. conceptam allegarunt. Quemadmodum accurate ista omnia Dominus Barthius *lib.* XLV. *Adv. c.* 13. demonstrata reliquit.

XIII. Ultra quam accuratissimam omnium censuram provectus & invectus est hodiernus iste Rhamnusius justo longius latiusque, *Personati hujus Æthici & hybridæ opusculum, vulgo conceptum fœtum, nec magnæ rei auctorem* clamitans, utpote *in quo ne mediæ quidem Latinitatis, sed ultimæ, imo devirginitatæ propemodum in eo habeantur plurima.* Cum tamen unicum saltem reprehenderat in eo, *loquendi modum*, eumque a Maussaco *pro non vulgari habitum*, sed juventuti obiter commendatum, quin a maximis insuper Augustæi ævi Scriptoribus imitatione expressum. Sicuti namque unius matronæ capillus sex, septem sertis illigatus ab uno eodemque capite in tergum defluebat, cujusmodi etiam cincinni licio contorti

torti ſub nomine VII. crinium Samſoni quoque ab Hieronymo *cap.* XVI. tribuuntur. Ita Nymphis & fluviis paſſim apud Poetas, cumprimis Naſonem, crines cærulei & inornati, ut *l.* V. *fab.* 6. Cyanæ & *l.* IX. *Metam. v.* 3. Acheloo adſcribuntur. Quo nomine factum, ut ſecundum Pollucem fluminibus coma nutriretur & ſacraretur. Sicuti quoque Scholiaſtes Pindari oſtendit: Τὰς μὲν πρώτας κόμας τοῖς ποταμοῖς ἀπεκείροντο σύμβολον τοῦ ἐξ ὕδατος εἶναι πάντων τὴν αὔξησιν. Et in *Vet. Epigr.* apud. P. Pithæum & Joſ. Scal. in *Catalect. de Neptuno* dicitur:

- - - Magnus cui præpete nimbo
Perfluit Oceanus, & flumina crinibus errant.

Pari modo Antoninus hic Æthicus nec inficete in Coſmographia ſua, cum præmiſiſſet, quod *fluvius Exos de Caucaſo natus in quinque alveos diviſus fundat ſe in Gangen*: & mox: *quod ante eos exeat fluvius Ganges, cui adjungatur alius cum capitibus quinque, quæ reliquiſſet*; tum ſtatim ſubjiciens ait: *Hydaſpes naſcitur in campis Indorum, tribus crinibus hic ſe cominus adunans unus efficitur.* Ubi quidem Joſias Simlerus, qui iſtam Coſmographiam ex Bibliotheca P. Pythæi ediderat *pag.* 57. maluiſſet Crunibus legere (ne ſibi hoc Pinnirapus & alienæ laudis plagiarius *pag.* 46. & 47. inveniſſe arroget, quod reperiſſe diſſimulat) ſed cum vidiſſet aliquoties eandem vocem poſtea repeti, merito nihil mutare voluit. Sic enim Æthicus paulo poſt: *Danubius & Dravus includunt intra ſe Pannoniarum plurimas civitates, & redeunt in unum qui fuerant duo, curruntque per longam rotunditatem, ex quo ipſo fluminali circulo ſeptem crines fluminum procedunt, infundentes ſe in Pontum.* Et ſtatim: *hic unus diffunditur per crines ſupra ſcriptos.* Nequaquam igitur *crinis* hic idem atque κρουνὸς ſeu ſcatebra eſt, ubi fons rivuſque exilit, caput & origo fluvii, ſed potius capitis unius in certa brachia & oſtia eſt diſcriminatio. Nec Hydaſpes tribus fontibus exit in campis Indorum, ſed uno fonte naſcitur, in tres poſtea ejuſdem tamen nominis amnes, veluti totidem unius capitis crines, ſe dividendo, inde iterum adunando. Sicuti Danubius quoque non ſeptem fontibus, ſed uno exit; aſt ubi ſe cum Dravo conjunxit, dehinc ex uno illo circulo veluti e capite ſeptem brachiis & oſtiis in mare diffunditur. Frigidiſſima itaque omnis iſta Rhamnuſii hic κρίσις eſt, & ἄκριτος plane, cum Græcanicam literaturam ipſe potius quam Æthicus affectet, & *crinis* Latiniſſima ſignificatione per elegantiſſimam tranſlationem, quam optime poſſit defendi.

XIV. Ne vero præter rem reprehendendi ſaltem Doctorum reprehenſoris

ſoris cauſa protuliſſe iſta videamur, illuſtrabunt ea ipſa ſummopere locum illum Æthici, quem nunc in medium adducemus, quando & Tiberis ab uno capite profluens juxta Urbis regionem XIV. geminetur, & in duos veluti crines ſeparetur, mox iterum adunandus. Quin & ex hoc ipſo loco cum urbem ſacram & æternam dixit, eum florentibus adhuc Romæ rebus ſcripſiſſe, nec ſeculis, ut iterum fruſtra eſt R. incultioribus & ineruditis.

XV. Quum ergo jucundiſſime hoc feſtum Romanorum deſcribat Æthicus *Coſmograph. p.* 20. parcendæ tamen chartæ ergo excerpamus ſaltem, quomodo *fluviorum rex Tiberis, cui primatum æternæ Urbis Romæ ſingularis tribuit magnitudo, eadem Urbe ſacra & æterna geminatus Inſulam faciat regioni quartæ decimæ, poſt iterum unus effectus per pontem Lepidi, a plebe Lapidei dicti, juxta forum Boarium tranſiens, vorticibus ſuorum turbinum & maritimas naves ſuſcipiens & mediterraneas adducens de Etruria, Urbem egrediatur; mox iterum circa ſextum Philippi* (ſc. lapidem) *geminatus inſulam* (inquit) *facit inter portum Urbis* & *Oſtiam civitatem, ubi populus Romanus cum Urbis Præfecto vel Conſule Caſtorum celebrandorum cauſa egreditur ſolennitate jucunda. Inſulam vero hanc tantæ viriditatis & amœnitatis eſſe*, addit, *ut nec æſtivis menſibus, nec hiemalibus paſturæ admirabiles herbæ deficiant, ita autem vernali tempore roſa vel ceteris floribus adimpleatur, ut præ nimietate odoris & floris Inſula illa Libanus almæ Veneris nuncupetur.*

XVI. Notavit autem ad illum Auctorem *pag.* 64. Joſias Simlerus Tigurinus, *Feſtum hic indicari Majumæ, quod ille Caſtoribus ſacrum fuiſſe cenſebat.* Sicuti quoque Georgius Merula in *Coſmographiæ part.* 2. *l.* 4. *p.* 540. idem ſentit, addens: *Oſtiæ Caſtorum ædem fuiſſe, ibique ſacrificari ſolitum ventorum mariſque cauſa*, uti patet ex Ammiani Marcellini *lib.* XIX. *p. m.* 233. *Dum Tertullus apud Oſtia in æde ſacrificat Caſtorum, tranquillitas mare mollivit*, &c. Nam & in urbe Oſtienſi haud ita pridem Appianus hoc vetus Epigramma de Ludis Sabinis a Tatio Præfecto Urbis inſtitutis, ſaxo quadrato cælatum vidit, & ex eo Gruterus *Inſcript. fol.* XCIX. & Pithæus *pag.* VI. retulerunt:

Littoribus noſtris quoniam certamina Lætum
Exhibuiſſe juvat, Caſtor Venerandeque Pollux,
Munere pro tanto faciem certaminis hujus
Magna Jovis proles, veſtra pro ſede locavi
Urbanis Tatius gaudens me faſcibus auctum
Neptunoque patri ludos feciſſe Sabinos.

XVII. Et arridebat profecto mihi primum hæc ratio valde verisimilis visa. Quod Gemini illi, seu Castores Latine loquentibus dicti, non certaminibus modo præessent terrestribus, (sicuti Arnobius de ipsis retulit: *Tyndaridæ Castores, unus equos domitare consuetus, alter pugilator bonus,*) sed etiam marinis, ibi namque periisse feruntur, vel disperiisse saltem, unde nautis salutares facti, sicuti in *Actis Apostolicis c.* XXIIX. *Navis Alexandrina Castorum insigne præferebat:* eoque spectat illud Horatii *lib.* I. *Carm.* de pueris Ledæ, quorum alter equis, alter pugnis superare nobilis esset, utraque vero stella conjuncta simul alba & prospera nautis refulgeat. Ut & istud Martialis *Spectacul.* 24.

Et gratum nautis sidus fulgere Laconum.

Quin:

Si fratrem Pollux alterna morte redemit

Itque reditque viam toties, - - -

juxta Virgilium VI. *Æn.* Quod Servius horum stellis applicat, quæ ita se habeant, ut occidente una oriatur altera; non immerito hoc ad istam navibus concertantium festivitatem referas, ubi uno in aquas conjecto alter triumphabat & tripudiabat. Quo accedit & illud, quod Helenæ adulteræ & Castorum mater Leda Nympha videatur flumineis natationibus delectata, in qualibus Jupiter cygni specie ipsam compresserit. Quod vetus Epigramma Romanum, quod prope S. Luciæ IV. portarum habetur, apud Gruterum *fol.* 99.

Esse putat marmor, latet hic cum Castore Pollux,

Munus olorino de Jove Leda dedit.

Ubi bene notandum, quid *munus dare* sit, spectaculum scil. aquaticum. Et alterum adhuc magis illud comprobat, quod Romæ in ædibus Marii Delphinii Lipsius ac Knibbius & Boissardus viderunt, a quibus Gruterus *pag.* DCLIV. *Epigr.* 6. ita descripsit:

Hoc jacet in tumulo secura GLYCONIS *honesto,*
Dulcis nomine erat, anima quoque dulcior usque
Quæ nunquam tetricos egit sibi lucis honores,
Sed mage lascivos suavis, Bacchoque madere
Simplicitate sequi cantus, mollesque choreas.
Lusibus ipsa suis generabat sæpe & Amores,
Dulce sibi natisque suis, quos pube reliquit,
CASTOREA *fratres* SUB IMAGINE *quos generavit.* &c.

" Sicuti ipsi quoque filiæ Ledæ Helenæ, Menelai uxori, (cum Alexan-

" der

"der in insula Citherea esset, ut Castorem & Pollucem conveniret,) pla-"cuit eo ire, optimumque ei visum est, quod Menelaus Spartæ non erat, "ad mare proficisci. Qua de causa ad litus processit; oppidum ad mare "est Helena, ubi Dianæ & Apollinis fanum est, ibi rem divinam He-"lena facere disposuerat. E quo fano de nocte Helenam Paris eripuit, in "navem detulit, & cum ea mulieres aliquas deprædatus, ibique cum op-"pidanis id prohibentibus pugnans, eos multitudine sociorum exsupera-"vit, & plurimos captivos in naves impositos, classe statim soluta abdu-"xit.„ (Quæ videtur imago Majumæ aut sane causa & initium,) ut testatur Dares Phrygius, seu adeo ejus interpres Corn. Nepos.

XVIII. Sed postquam rem paulo accuratius expendere cœpi, alteram lectionem Æthici, quam in uno Exemplari disertim exaratam fuisse Simlerus, tametsi priori adstipulatus, non dissimulavit, haud plane repudiandam censui. Nimirum *populum Romanum cum Consule vel Urbis Præfecto Castrorum celebrandorum causa egressum fuisse.* Si namque *castra* sunt e variis casis sive scenis ad brevem & temporarium usum constantes mansiones, ubi milites sub tentoriis aliquantisper in loco fossa circumdato subsistant; tum profecto in hac Insula prope Ostiam Tibride circumfusa recte *castra* veteres dixerunt, cum juxta illa quoque pugna quasi navalis haberetur, & frondibus atque scenis virentibus omnia condecorarentur.

XIX. Ne vero sine omni exemplo & ulla auctoritate ista nostra correctio audacior paulo, quam verior doctis appareat, ipseque Auctor noster ceu spurius testis & illegitimus derideatur, en ad ipsum Oratorum & Scriptorum omnium tersissimum & facundissimum principem provocamus, qui *lib.* v. *in Verrem*, *accusatione* x. multa ejus luxuriosa facta incessens inter alia culpat: "Quod cum æstas jam esse cœpisset, iste novo "quodam ex genere Imperator pulcherrimo Syracusarum luco stativa sibi "castra fecisset, in ipso aditu atque ore portus, ubi primum ex alto sinus "ad urbem ab littore inflectitur, tabernacula carbaseis intenta velis collo-"cans. In eum autem ipsum locum aditus erat nemini, nisi qui aut so-"cius aut minister libidinis esse posset. Huc omnes mulieres, quibus "cum consueverat, conveniebant, quarum incredibile est, quanta mul-"titudo fuerit Syracusis. Huc homines digni istius amicitia, digni vita "illa conviviisque veniebant. Ac per eos dies cum iste cum pallio pur-"pureo talarique tunica versaretur in conviviis muliebribus, non offen-"debantur homines, lucum illum littoris percrepare totum mulierum vo-

"cibus, cantuque symphoniæ, in foro silentium esse summum causarum
"atque Juris &c.,, Mox denuo stomachatur: "Quod, quo tempore
"cæteri navigare & provincias obire consuevissent Prætores, Verres ta-
"bernacula quemadmodum æstivis temporibus fieri soleret, carbaseis in-
"tenta velis in Insula Syracusis post Arethusæ fontem, propter ipsum in-
"troitum atque ostium portus amœno sane, & ab arbitris remoto loco
"dies æstivos LX. hic Prætor populi Rom. custos defensorque provinciæ
"sic vixisset, ut muliebria quotidie convivia essent. Denique piratas ad
"illa æstiva Prætoris accessisse, Cicero dicit, ipsam illam ad partem lito-
"ris, ubi iste per eos dies tabernaculis positis Castra Luxuriæ col-
"locasset.,,

XX. Talia igitur Ciceronis ævo in provinciis potissimum *luxuriosa Castra*, non vero in Urbe audita & spectata fuerunt, sed maxime in maritimis locis. Sic enim ipsamet Suada Romana, cum pro Cælio declamaret, dixit: *Accusatores ipsius libidines, amores, adulteria, Bajis acta convivia, comessationes, cantus, symphonias, navigia jactasse.* Nimirum revera erat Schola hujuscemodi Epicuræa confluentis multitudinis in thermis (quod Poggius de Badensibus thermis censuerat) sed & in frigidis natationibus. Nam & de his ibidem Tullius statim differit, quod feminæ quoque lascivæ juxta Tiberim verbi gratia ex adverso campi Martii hortos libenter coluissent, & nudos ibi juvenes spectare & delectum amatorum habere suevissent. Sic enim istam Cælii amicam, tum inimicam, affatur: *Habes hortos ad Tiberim, ac diligenter eo loco præparasti, quo omnis juventus natandi causa quotidie venit. Hinc licet conditiones quotidie legas.*

XXI. De Bajanis vero natatibus Regiliani vetus Epigramma apud Pithæum *p.* 61. eandem ad metam tendens, ita sonat:

Ante Bonam Venerem gelidæ per littora Bajæ,
Illa natare lacus cum lampade jussit Amorem,
Dum natat, algentes cecidit scintilla per undas
Hinc vapor ussit aquas: quicunque natavit amavit.

Cui paria quoque cecinit Symmachus in auctario Schippiano: *Epist. nunc* VIII. *lib.* I. Campaniæ situm ita describens:

Ibi corniger Lyaus	*Thetis & Bajæ sorores,*
Aperit superna vite,	*Simul innatat choreis*
Vulcanus æstuosis	*Amathusiam revisens,*
Media coquit cavernis,	*Salis arbitra & vaporis,*
Tenet ima pisce multo	*Flos siderum Diona.*

Nec

Nec ergo injuste Veneris & Amoris propriæ feruntur Bajæ, quæ eidem Symmacho *lib.* VII. *Epist.* 24. *Sinus luxuriæ* dicuntur.

XXII. Neque tam lotiones, quam comessationes & compotationes, seu vinum potius, quam aqua istas amorum libidines incendebant. Quare de iisdem Bajis ita cecinit Venusinus Olor *lib.* I. *Epist.* XV. *v.* 18.

Ad mare cum veni generosum & lene requiro,
Quod curas abigat; quod cum spe divite manet
In venas animumque meum: quod verba ministret:
Quod me Lucanæ juvenem commendet amicæ.

XXIII. Quin ut ad rhombum propius accedamus, & Hostiam quoque prope mare se Romanos nepotulos & decoctores luxuriæ causa contulisse, planum reddamus, eandem portuosam Urbem & Bajis istis adjunxit alter Satyricus insignis, Juvenalis XI. *v.* 40.

Hi plerumque gradus: conducta pecunia Romæ
Et coram Dominis consumitur: inde ubi paulum
Nescio quid superest, & pallet fœnoris auctor,
Qui ververe solum, Bajas & ad OSTIA *currunt.*

Ita namque expresse MS. meum & Britannici quoque exemplaria habuerunt, qui ubi Scholiastes de Bajis dixerat, quod ibi esset major luxuria: addit hic & Ostia scil. Tiberina, ut inde navigent, vel ibi quoque lavent. Nam & hic quasi quædam mœroris credebantur absterfiones, ubi lupini velut amari aquis, ita & animi sollicitis edulcarentur lavacris. Quo referre quispiam posset, quod est in D. Augustini *Confess. l.* IX. *c.* 12. §.4. qui, *cum corpus Monicæ matris apud Ostia Tiberina* (ubi se instaurabant navigationi) *defunctum extulisset, ad sanandum dolorem suum, visum eidem piissimo filio fuit, ut iret lavatum, quod audiisset inde balneis nomen inditum, quia Græci βαλανεῖον dixissent, quod anxietatem pelleret ex anima. Sed*, confitetur ibidem, *misericordiæ Patris orphanorum, quod postquam lavisset, talis adhuc fuisset, qualis prius quam lavisset, cum ne sic quidem exudasset de corde suo mœroris amaritudo, nisi quod deinde dormierit paulo melius, & evigilans non parva ex parte invenisset mitigatum dolorem suum.* Inde Rutilius:

Pande precor gemino placatum Castore Portum,
Temperet æquoream Dux Cytheræa viam.

XXIV. Sed & ad *castra luxuriæ* redeuntes, & *prostibulorum* (ceu Tertullianus vocavit) *Consistoria*, ea sane in lavacris & juxta mare præcipue frequentata fuerunt. Sic iterum Juvenalis VI. *v.* 417.

Balnea nocte subit, conchas & Castra moveri nocte jubet.

Item:

Egregios Equites & Castra domestica, quidni
Hæc cupias, & qui nolunt occidere quenquam?

Ibi Scholiastes ad *Sat. hanc* x. *v.* 95. adjecit: *Hæc Sejani Castra prætoria supra Diocletianas* (sc. thermas) *fuisse.* Luculentus vero est locus Justini, thema nostrum corroborans *lib.* XVIII. *Mos erat Cypriis virgines, ante nuptias statutis diebus dotalem pecuniam quæsituras, in quæstum ad littus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri soluturas.* Quodque non paucæ eæ, sed magnus earum numerus & veluti exercitus quidam sub tentoriis ad mare fuerit, sequentia statim innuunt verba, ubi dicitur, quod *harum ex numero* LXXX. *admodum virgines rapi & navibus imponi Elisa* (Sidonia Carthaginem ædificatura) *jusserit, ut & juventus matrimonia & urbs sobolem habere posset.*

XXV. Neque vero a Cypriis hoc didicerant Phœnicæ feminæ, vel in Africam illinc eam consuetudinem Dido, sed ex Phœnicia traduxerat, propter eandem scil. rationem, quia Tyrii maris essent accolæ & Phœnices reliqui, & de his D. Athanasius *prima sua Oratione contra gentes pag.* 21. affirmaverat: Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδώλοις τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ Θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὸν θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι καὶ εἰς εὐμένειαν ἄγειν αὐτὴν διὰ τούτων. *Olim certe Phœnissæ mulieres ante idola prostituebantur, dedicantes numinibus suum quæstum, persuasæ, meretricatu ea propitiari, ac prosperitatem inde rerum nasci.* Atque harum turpe dedecus Valerius Max. *lib.* II. *c.* 6. §. 15. subnexuit: *Siccæ fanum esse Veneris,* inquiens, *in quod matronæ se contulissent: atque inde procedentes ad quæstum, dotes corporis injuria contraxissent, honesta nimirum tam inhonesto vinculo conjugia junctura.*

XXVI. Est vero *Sicca Veneria* Antonino in Itinerario, & Victori Uticensi *lib.* 2. *de Vandalica persecutione*, ubi Arnobium claruisse scripsit Hieronymus in *Chronico*, eadem Africæ urbs, quæ Plinio *lib.* 5. *c.* 3. & D. Cypriano in *sententiis Concilii Carthaginensis* simpliciter *Sicca* pariter ut Valerio paulo ante, nec non Gyraldo in *Syntagm. Syca* urbs Punica appellata fuit, Solino vero tantum *Veneria*, at Ptolemæo & Procopio *lib.* 2. *Vandalicorum* Σίκκα Οὐενέρια. Colonia est Africana trium dierum itinere sive M. pass. plus minus cxx. a Carthagine dissita, & quasi *Siccoth Benoth* dicta. Quæ ferme e V. C. Jani Seldeni *lib.* 2. *Syntagm.*

cap.

cap. 6. hausimus, quem exscripsit quoque Schedius & Rhamnusius.

XXVII. Nam & eidem insuper & in eo quoque subscriptores sumus, quod dum libidinosam hanc coloniam ex Oriente, ubi sunt calidiores homines, in Occidentem castris motis traductam voluit, ille sane Phoenices hunc cultum hos ritus a Babyloniis & eorum *Succoth* vel *Siccoth Benoth* accepisse, persuasus fuit. Quæ sacra prius tabernaculis in Assyria fixis dudum & diu ibi perdurasse, Divinas quoque literas testari scimus, II. *Regum* XVII. dicitur, quod cum vicina quoque gens in urbibus Samariæ, in quibus habitabant (abductis sc. indigenis veris) Deos suos reposuissent, Viri quidem Babel *Succoth Benoth*, quæ interpretantur *tabernacula filiarum*, seu fanum ipsum Babyloniæ Mylittæ sive Veneris Uraniæ, & circa istud ritus sacros, ubi puellæ corollis revinctæ & sedentes, singulis in spatiis (quæ funiculis distincta Herodoto διέξοδοι σχοινοτένεες, aditus ad funiculorum longitudinem protensi circa feminam sedentem, & iis obseptam appellantur) hospites operiebantur, qui, rite implorata Venere Mylittia, pecuniaque quantulacunque data (quæ Deæ sacra) cum eis a fano subductis rem haberent. Lege vero patria omnibus feminis erat commune, ut semel in vita ita desidentes cum advenis consuetudinem haberent. Nec cuiquam fas erat prius discedere, quam juxta hunc ritum fuisset ad res Venereas electa. Unde fiebat, ut per biennium nonnunquam & triennium exspectarent, quæ deformes, miseræ. Ceterum beatiores vehiculis cameratis tectæ, relicta a tergo magna famulitii turba, pro fano consistebant. Heic plane filiarum seu muliercularum erant tabernacula seu *Siccoth Benoth* (nam & *Siccuth*, quod propius a *Sicca* abest, *tabernacula* sonat Ebraice, & probabile satis est idem sonasse Punice) Historiam autem ampliorem de hac re habes apud Herodotum *lib.* I. & Strabonem *lib.* XVI. Absque iis esset, quis locum illum Hieremiæ in Epistola Barucho subnexa caperet, ubi ad hunc modum de scortis diobolaribus Babyloniorum loquitur. Αἱ δὲ γυναῖκες περιτιθέμεναι σχοίνια ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐγκάθηνται &c. *Mulieres funiculis circumdatæ in viis sedent, ut furfures*, τὰ πίτυρα, *seu libamina adoleant. Et si qua earum cum advena quovis, qui eam sibi attraxerit, cubaret, proximam conviciabatur, quod nequaquam simili afficeretur honore, nec funiculus ejus disrumperetur.* Quod igitur cinctæ funiculis feruntur, est, quod sub tarbernaculis, quæ funibus extentis erecta erant, virgines Veneri Uraniæ operantes, ibi operirentur suos amatores. Unde *Succoth Benoth* quasi *tabernacula Veneris* dicta. Sic enim Eucherius Lugd. Episc. *ad l.* 4. *Reg. c.* 17. scripsit: *Melius, ni fallor,*

pla-

placeret interpres, si Sochot Latine in tabernacula verteret, & nomen Idoli Benoth absolute poneret. Benoth utique in Venus apud Latinos transiisse Seldenus, Vossius & Schedius probaverunt B. & V. item T. & S. promiscue usurpari & alternari solitis.

CAPUT VIII.

In Majumæ cognata & quasi synonyma, Maicampos Francorum Regum & Cæsarum, & an Martii quoque campi recte dici meruerint, item in Roncalias Rom. Regum, unde & hæ derivatæ, inquiritur, ut & in alios ludos Majales Septentrionales.

I. Germani quoque, cumprimis Francici Cæsares & rem & vocem Græco-Latinam Majumæ suæ linguæ accommodantes *Maycamp* vocarunt & celebrarunt, quæ vel semi-Latina, vel etiam mere Germanica. Nam licet Imperatores mense *Majo in campo* castra quasi figerent, ad quem proceres plebemque velut ad comitia convocarant, ibidemque post seria pertractata delitiarentur quoque & comessarentur sub scenis & tentoriis.

II. Sicuti in Carmine Helperici, seu adeo Alcuini, quod Canisius *tom.* VI. *Antiq. Lect.* publicavit de Carolo M. descriptus ille *Maicampus* exstat pluribus, sed inde paucos versiculos extrahemus.

Non procul excelsa nemus est & amœna vireta,
Lucus ab urbe virens & prata recentia rivis
Obtinet in medio multis circumsita muris.
Hic amnem circumvolitat genus omne volucrum,
In ripis resident rimantes pascua rostris,
Non procul in medio summergunt flumine sese
Nunc quoque præcipiti properant ad littora cursu. &c.
Hic pater assidue Carolus venerabilis Heros
Exercere solet gratos per gramina ludos.
Littorei juxta ora soli plebs inclyta tendit
Venandi studio, regique exercitus omnis
Jam sociatur. &c. *ibi Carolus fert missile ferrum*
Sternit & innumeras porcorum strage catervas
Unde reflectit iter campum repetensque priorem
Frondosum lucum patulis fontesque recentes
Ramis prætextos & opacam frigoris umbram.

Aurea qua terris passim tentoria fixa,
Stant pomposa ducum hinc inde & castra nitescunt,
Læta parat Carolus sociis convivia lætus:
Convocat huc omnes longævos ordine Patres, (i. e. Senatum.)
Maturum populum, natum melioribus annis,
Impubem pariter plebem castasque puellas
Conlocat, inde jubet mensis donare falerna. &c.

III. Sed videtur ejusmodi conventus non tam ludicrorum causa institutus, quam potius ad publica regni negocia deliberanda, privatasque controversias jure manuve componendas institutus, cum si non alio modo, litigia duello finiebantur, quod Germani *Kamp* vel Kampff semper & adhuc vocitabant. Quemadmodum in Testamento Caroli M. quo terras filiis suis distribuit, legimus prohibitum, *ne unquam pro causa dubia pugna vel Campus ad examinationem judicetur.* Inde *Maikamp* sequiorum seculorum Scriptorum est *placitum, seu conventus* Imperatorum *ad Kalendas Maji indictus variis rebus determinandis, quo ad Regem in liberum campum confluebant cum optimatibus subditi.* Pompam Regis venientis in *Maikampum*; vide sis apud Urspergensem *Chron. fol.* 170.

IV. Sed postea tempus hujusmodi Comitiorum variare cœpit, durante nihilominus illo nomine. Hinc in *Annalibus Franc.* a Frehero editis sub a. 776. *Maicampus ad Wormatiam*, anno 770. *ad Badelbrunn in Saxonia*, anno 779. *In Dura indictus & habitus Maicampus* alteri annalium Francicorum auctori a Canisio *antiq. Lect. tom.* III. publicato, dicitur *Synodus in Wormatia civitate, ubi Carolus multas causas conjungens, & ibi placitum publicum tenens, facto consilio, Saxonum firmitates subito intravit*, &c. item *Synodus in villa, quæ dicitur Duria.* item anno 782. *Synodum tenuit ad Coloniam, ibique peracto placito reversus est Dominus Carolus Rex in Franciam.* Anno 793. *ipsa hieme fecit iterum Rex Carolus apud Reganespurg conventum, & cum convenissent, fideles Episcopos & Abbates & reliquum populum fidelem adhortatus est.* &c.

V. Quo loco non poteram spleni temperare, cum Criticorum cernerem Rhamnusium tam audacter more suo auctores corrumpere verius & corripere, quam corrigere, vel erigere, & enarrare. Is *pag.* 315. *V. L.* cum istos citatos Maicampos pariter præmisisset: *Alius* (infit) *annalium Francorum Scriptor a Pithæo editus Martis Campum vocavit, vel quod Athenis dicasterium, in quo δίκαι φονικαὶ dijudicarentur, & in quo causa Martis homicidæ primum cognita fuisset,* Ἄρειος πάγος *vocaretur; vel*

quod Romani campum Martium extra urbem, in quo Reges magistratusque creare & delectus habere fas erat, comitiis celebrandis destinassent; quorum simulachrum erant placita Francorum. Fere hoc genus Scriptores (ita concludit R.) *sua ad Græcas Romanasque antiquitates exigunt, & hos adfectant interdum valde putide.*

VI. Sed putidum sane hoc ipsum est judicium, evolvisset modo iste Collectionem Historico-Chronographicam Anonymi, sed Carolo M. supparis Scriptoris ex Idacio & Thoromacho *lib. 6. pag.* 716. & 725. illic namque sic ait: *Evoluto anno Rex* (Pipinus) *a Kal. Martii omnes Francos sicut mos est Francorum, in Bernaco villa publica ad se venire præcepit, initoque consilio suo cum proceribus suis eo tempore, quo solent Reges ad bella procedere*, &c. Vides geminam rationem, cur non usque adeo male *Martius campus* alteri dictus fuisset. Nec adeo absonum foret, si Romanorum imitatione istud institutum Gallicorum Regum, non Scriptorum vero figmentum fuisset. Apud hos namque juxta Vegetium *lib.* 1. *c.* x. *Campus Martius vicinus fuit Tiberi, in quo Romana juventus post exercitium armorum sudorem pulveremque dilueret ac lassitudinem.* Pari modo conventu indicto Galli quotannis in campo Martio ad armilustrium & consultationem de bello confluebant, præ cæteris quoque Gregorius Turonensis *Hist. Franc. l.* 2. *c.* 27. de Clodovæo adhuc fanaticis erroribus involuto narrat, quod ille *transacto anno jusserit omnem cum armorum apparatu advenire phalangem, ostensum in campo Martio suorum armorum nitorem*, &c. Sed ibidem statim idem laudatus Auctor Anonymus subjicit; cum iterum sequenti anno *ad Arvernum urbem cum omni exercitu venisse Regem illum, ibique cum Francis & proceribus suis placitum suum Campomadio tenuisse* recensuisset; *evoluto anno hoc commotoque exercitu Francorum usque Aurelianis* (ita scribit) *perveniens, ibique placitum suum Campomaji, (quod ipsus* Pipinus *primus pro campo Martio, pro utilitate Francorum instituit) tenens multis muneribus a Francis & proceribus suis ditatus est:* Anno tamen insequenti iterum *Campomadium, sicut mos erat, Bituricis tenere jussit, inito cum proceribus suis consilio.*

VII. Confer nunc cum hoc Chronologo alterum istum Annalium Scriptorem apud Pithæum, & Sole clarius apparebit, non solos Reges e Merovingis, sed quoscunque Francorum Reges t. t. Maicampum, seu Campomadium non Majo semper mense, sed Martio prius celebrasse. Quare ipsum Pithæanum auctorem audiamus, & simul cærimonias quasdam

hujus

hujus festivitatis panegyricæ apud Gallos anniversariæ cognoscamus. *Anno* DCCLI. *Pipinus missa Romam legatione, Zachariam Papam interrogat de Regibus Francorum ex antiqua Merovingorum stirpe descendentibus, qui Reges quidem dicebantur, sed potestas regni tota apud Majorem domus* (qui erat Pipinus ille) *habebatur, excepto quod charta & privilegia Regis nomine scribebantur, & in Martis campum, qui Rex dicebatur, plaustro bobus trahentibus vectus, atque in loco eminenti sedens, semel in anno a populis visus publica dona solenniter sibi oblata capiebat, stante coram Majore domus, & quæ deinceps eo anno agenda essent, populis annunciante. Sicque Rege domum redeunte, cætera regni negotia Major domus administrabat. Orat ergo sibi decerni, quis eorum juste Rex debeat dici & esse, is qui securus domi sedeat, an ille qui curam totius regni & omnium negotiorum molestias sufferat? ibi Papa Zacharias mandavit populo Francorum, ut Pipinus, qui potestate regia utebatur, nominis quoque dignitate frueretur. Ita Hilpricus Merovingorum ultimus depositus, & in monasterium missus, Pipinus vero a S. Bonifacio in Regem unctus est.*

VIII. Atque idem Annalium Francorum Auctor *pag.* 24. a nepote Pipini Ludovico post mortem Caroli M. habitum narrat ejusmodi *generalem conventum populi, ad justitias faciendas, & oppressiones populares relevandas.* Et *pag.* 31. porro scribit: *Mense Majo apud Inglenheim habito conventu, diversarum gentium legationes auditas absolvit. Pag.* 35. vero ait: *Imperator mense Junio Noviomagi conventu generali habito, consiliis quorundam ex primoribus* &c. Et *pag.* 41. *Tempore autumni apud Padabrunn generale placitum habuisse*, retulit idem. Et *pag.* 43. *Circa Cal. Octobris generale placitum habuit apud Moguntiacum, in quo legatos Nordmannorum Sclavorumque suscepit, audivit, absolvit.* Manifeste igitur apparet, quod antea dicebamus, variasse illas panegyres, quæ tamen a Majo fortean nomen accepissent.

IX. Ab hisce Majumis vel Maicampis non re quidem, sed nomine saltem abludit *Roncaliæ campus* super Padum, non longe a *Placentia*, (quod *oppidum campestre* Livius *de secundo Bell. Punico lib.* VII. jamdum nuncupaverat) quo a Rege Teutonico indicta publica expeditione Romana ad suscipiendam Imperii coronam, aut similem ob causam, omnes beneficiati seu Vasalli prima nocte Regi in prædicto campo mansionem facienti adesse cogebantur, aut Feudum perdebant, veluti quidem Otto Frisingensis *lib.* Friderici II. *c.* XII. istud in prosa ante oculos posuit, Guntherus vero in Ligurino *lib.* II. ligata, his versibus:

- - - Tunc demum ſigna revellens
Runcaliam properat motis attingere caſtris.
Eſt locus Italiæ, modicum ſejunctus ab urbe,
Cui, quia pulchra ſitu placet, inde Placentia nomen,
Planus & Eridano placido junctiſſimus amni
Effundit latos ſpacioſo limite campos.
Hic quoties claram Regnator tendit ad Urbem
Teutonus, Auſoniam ſumpturus rite coronam,
Ponere caſtra ſolet: ligno ſuſpenditur alto
Erecto clypeus: Tunc præco regius omnes
Convocat a dominis feudalia jura tenentes.
Excubias Regi prima celebrare Fideles
Nocte vetuſtorum debent ex more parentum.
At quicunque domi, domino nolente, relictus
Defuerit, Feudo privari curia cenſet.

X. Inde Abbas Urſpergenſis in Frid. I. *Roncaliam*, inquit, *ubi mos Lombardorum eſt, juſtitiam ſuam requirere, & ab Imperatoribus recipere, diem certam & Curiam publicam ad præſentiam Principum, qui tunc aderant, eis deſignavit.* Qui Fridericus Authenticam Habita, Ne Filius pro Patre, Runcaliæ publicavit. Et Lotharius Imperator *lib. Feud.* II. *tit.* 52. *n.* I. ita reſcripſit: *Dum apud Roncalias, ſecundum antiquorum Imperatorum conſuetudinem, pro juſtitia ac pace regno componenda conſideremus, omnia quæ ad honorem Imperii Romani ſpectare videntur, ſollicite indagantes.* Et *tit.* 55. ut & apud Ottonem & Radevicum Friſingenſes *lib.* IV. *c.* 7. *Fridericus Imp. dum ex prædeceſſorum noſtrorum more univerſalis curiæ Roncaliæ pro tribunali ſederemus a Principibus Italicis, tam Rectoribus Eccleſiarum, quam aliis fidelibus regni non modicas accepimus querelas*, &c. Sed *tit.* 40. *de Capitulis*, quæ *Rex Conradus* fecit *in Romandiola*, locum corruptum Cujacius & emendandum cenſuit *in Roncalia*, quod etiam Hugo Grotius in floribus ad Jus ſparſis *p.* 341. ex Gunthero correxit, pro Conrado quoque Fredericum ſubſtituens.

XI. Verum non plane temere variavit iſta lectio, quæ inde ortum traxit, quod vox iſta primum mere eſſet Alemannica, ita ut *Roncalia* nihil foret aliud, quam expeditio Romana, der Römer-Zug/ uti nunc ſalutatur, ita dicta quaſi Rom-walia, Rom-Wallen; id eſt, Romam ire vel proficiſci. Wallen enim idem ac Gall. *aller*. Ital. *andare*. Sic ergo pro *Rom-Wallen*, Franco-Galli pro litera W. qua deſtituuntur C.

vel

vel G. fere ſubſtituentes, & in concurſu duarum LL. unam in I. mutantes *Roncaliam*, quidam forte quoque Itali ſuæ linguæ aptius *Romandiolam* fecerunt, quidam etiam duabus vicinis vocibus, unde derivatam illam compoſitamque crederent, expreſſerunt, hunc actum vocantes, *Romam ambulare*, ut in charta veteri inveſtituræ ſub Karolo M. quam Goldaſtus in Germanicis *Tom.* 2. *n.* 58. adduxit, ubi, *Vaſallus* LXX *ſolidis & Caballis* V. *cum ſaumis & tuſiis & filtris, cumque ſtratura ſua inſtructus apparere jubetur ad Imperatorium iter, ad Romam ambulandum.* Alii *Tranſalpiſationem* pro Roncalia dicere maluerunt, c veluti ç proferentes.

XII. Sic quoque apud Balſamonem in Can. 62. Synodi 6. cum Calendarum feſtum (quod primis Januarii menſis diebus celebraretur) feſtum alienum eſſe dixiſſet, aliud ſimile ſtatim ſubdens ceu pariter alienum, *& ea* (pergit) *quæ dicuntur* ῥυσάλια, *quæ poſt ſanctum Paſcha ex mala conſuetudine fiunt in externis regionibus.* Ubi pro ῥυσάλια ſcribo ῥοισάλια vel ῥονκάλια, tametſi alicui videri poſſint *Robigalia*, 7. Cal. Majas (juxta Feſtum) ſacrificiis pro avertenda rubigine celebrata. Verba Balſamonis ſic habent: Τοιαύτη πανήγυρίς ἐστι καὶ τὰ λεγόμενα ῥυσάλια, τὰ μετὰ τὸ ἅγιον πάσχα ἀπὸ κακῆς συνηθείας ἐν ταῖς ἔξω χώραις γινόμενα.

XIII. Suo quoque modo Septentrionalium huc accedunt *Majalia feſta*, (ſicuti ea Upſalienſis Epiſcopus Olaus Magnus *lib.* 15. *p.* 322. inſcripſit,) quamvis propter tardiorem temperati aeris adventum ad Vigiliam Natalitii D. Johannis Bapt. differantur. "Tum demum omnibus tam "ſilvis, quam pratis & campis vireſcentibus & floreſcentibus populus o"mnis utriuſque ſexus & ætatis turmatim in publicis plateis urbium aut pla"nitie camporum, ubique copioſis accenſis ignibus, pro choreis tripudi"iſque exercendis concurrere ſolitus, vetuſtorum heroum domi foriſque "magnifica geſta ubilibet in Orbe peracta ſaltando decantat, etiam quid "illuſtriores feminæ, pro æternis aſſerendis laudibus, amore ſervandæ "pudicitiæ perfecerunt. Præterea quid degeneres ignavique nobiles, "crudeles tyranni, & turpes feminæ excluſa honeſtate fecerunt, pa"triis cantionibus & rythmis ſonantibus citharis, ac tibiis alternatim ad"ductis, exnarrant. Ut tenera juventus agnoſcat, quam excelſa ac ſplen"dida virtus ſit, æterniſque laudibus digna, bonorum inhærere veſti"giis, & a peſſimis reſilire ac præcavere exemplis. Ibidem tamen "primo die Maji, Sole per taurum agente curſum, alium ritum fu"gandæ hiemis, & recipiendæ æſtatis Suecis meridionalibus & Gothis

"ſcribit uſitatum; duplices enim a magiſtratibus urbium conſtituuntur
"robuſtorum juvenum & virorum equeſtres turmæ ſeu cohortes, tanquam
"ad durum aliquem conflictum progreſſuræ; quarum altera ſorte depu-
"tato Duce dirigitur, qui Hiemis titulo & habitu, indutus pellibus,
"haſtiſque focalibus armatis, globatas nives, & cruſtatas glacies ſpar-
"gens, ut frigora prolonget, obequitat victorioſus: eoque duriorem ſe
"ſimulat, & efficit, quo ab vaporariis ſtiriæ glaciales dependere viden-
"tur. Rurſumque alterius equeſtris cohortis præfectus, Æſtatis Comes
"Florialis appellatus, virentibus arborum frondibus, foliiſque & floribus
"(difficulter repertis) veſtitus æſtivalibus indumentis parum ſecuris, ex
"campo cum Duce Hiemali, licet ſeparato loco & ordine, civitates in-
"grediuntur, haſtiſque edito ſpectaculo publico, quod æſtas hiemem exſu-
"peret experiuntur. Unde & acriter utraque parte triumphare cupiente,
"illa vehementius alteram urget, quæ iſto die ex aeris clementia vel au-
"ſteritate videtur mutuare vigorem. Si hiemis aſperitas adhuc ſuum gelu
"ſpirat, depoſitis haſtis, cineres vivis ignium ſcintillis commixtos, ur-
"nis vel ſaccis extractos, obequitando hiemis perſona, ſuper aſpicien-
"tes effundit. Similiter & hi, qui eodem cultu & habitu, quaſi auxilia-
"res turmæ adjuncti ſunt, in equis ignivomos globos ejiciunt in aſpicien-
"tes. Ne autem æſtatis perſona ob defectum ramorum virentium florum-
"ve, cum ſua equeſtri cohorte privetur honore cupito, longe antea be-
"tuleas frondes, ſeu tiliæ virgas, vaporarii calore & irrigatione artificio-
"ſe virentes, quaſi e ſilva productas, clanculo elatas, ſed aperte redu-
"ctas oſtendit: quo caſu ob defraudatam naturam, hiemis propugnato-
"res infeſtius inſtant, ne dolo quæſita victoria emergat, aut ſiſtat in pla-
"cida pompa: quæ tamen favorabili aſtantis populi, aſperrimum hiemis
"dominium per amplius ſufferre negantis, judicio, digna juſtaque ſen-
"tentia convincitur, ut æſtati pro publica lætitia victoria cedat, victo-
"riamque partam ſplendide inſtructo convivio æqualibus perficiat, & cor-
"roboret hauſtibus, quam aſſequi vix potuit haſtis.„

CAPUT IX.

Dic cur hic de Majuma, pridem quoad nomen deſita? Quia quoad rem paucis retro ſeculis multorum malorum cauſa in Syria, Græcia, Italia, Gallia & Germania exſtitit, nec dum niſi titulotenus ceſſavit, Hydræ & Protei inſtar ſemper in Nymphæis revireſcens, & ſe variis

riis figuris dissimulans. Quare brevi ἀνακεφαλαιώσει, quæ forma ejus proprie sit & fuerit, qualisque fucus & quod virus exterius ei accesserit, finitur.

I. Claudendi jam tandem veniebant rivi, imo vero flumina, juxta quæ & in quibus Veneris, aquis oriundæ, ludi lascivi exhibebantur, quando & aures & prata superquam satis bibissent, unicum tamen adhuc nos inhibebat, quo minus siccis pedibus illud transiremus: nimirum dum finis fieri jam deberet, hic ipse finis hujus Diatribæ a nobis exposci poterat, quod in omni actione quoad intentionem primum esse consuevit. Quamvis autem statim in Procætio (seu, ut vulgo vocant, Procestrio) innuerimus, quæ causæ nos ad illud emoliendum impulerint, materiæ sc. passim ignoratæ raritas, quæ excussa tamen plurimis scriptis & sacris & profanis lucem esset fœneratura: attamen hic nobis aliquis superstitiosulus tenebras magis exoptandas occinere posset, gratiasque potius Deo nos debere, quod & res & nomen pariter Majumæ penitus jam sint exoleta. Cui utrumque pollicem premeremus, si, quod iste supponit, revera se ita haberet, & non adhuc, vel paucis retro seculis eadem pene fabula & spectacula actitata fuissent. Quorum fœditatem & subsecutas maledictionis divinæ pœnas, dum vel in hac Coronide subjiciemus, tanto magis ea & alios ab iisdem absterrebunt, & nos ipsos quoque, quod minime illis gaudeamus, excusabunt.

II. Nullum enim nobis est dubium, *Majumam Mahometum post se traxisse*, qui cum videret Orientem, & Græciam præsertim, nimis quam voluptatibus mancipatam, talem inde sibi formavit religionem, talemque *perpetuæ* quasi *Majumæ Paradisum*, & a puniente permissus Deo omnia illa loca turpibus istis voluptatum illecebris addicta, inque iis Romam novam post Antiochiam, Gazam, & Majumam sibi subjugavit, cum semper adhuc iisdem ludi impuri, & feminea potius, quam mascula exercitia solenniter celebrarentur. Parum enim abest, quin haud plane Majumæ absimiles ludicras pugnas Antiochiæ a Manuele Comneno institutas credam, quas Nicetas Acominatus *annale* & *n.* 3. descripsit, cum dicto Imperatori Constantinopolitano Antiocheni pomposum ingressum adornantes: Τάς τε ἀγυιὰς καὶ ἀμφόδους ἐπίπλοις καὶ τάπησι διεκόσμουν καὶ δένδρων νεοδρέπτοις κλωσὶ κατηλάϊζον, τὰς τῶν λειμώνων καὶ ἀνθέων Χάριτας ἐς τὸ ἄςυ μέσον Διακηπεύοντες: Quæ ipsæ recentes arborum frondes & Majum & Majumam redolent, præsertim cum nulla alia voce interposita subdatur,

datur, *nullum ab illo honorifico occursu abfuisse, sed omnes inquilinos confluxisse*, ὡς παρεῖναι καὶ Σύρον ὀψοφάγον *adfuisse & Syrum gulosum & latronem Isaurum & piratam Cilicem & equitem lancearium Italicum, qui pedibus triumphum comitabantur: interque eos commissam ludicram pugnam, tantam excepisse ludorum varietatem & elegantiam, ut haud ab re dici potuisset, in iis ludis Venerem cum Marte & Bellonam cum Gratiis coiisse.* Præsertim tam amœno Maji tempore, quod Τὸ τοῦ ἀέρος ῥόδιον vocavit. Ἠνέμου addit τὰς σημείας, καὶ λιγυρὸν ὑπεσύριττεν, εἰπεῖν ἄντις οὐκ ἀκόμψως πρὸς τὴν τηνικαῦτα διάχυσιν ἀπιδὼν, ἀφροδίτην Ἄρεϊ συνελθεῖν, τῇ δ' Ἐννυοῖ συμπλέκεσθαι Χάριτας, οὕτω τὰ τότε παίγνια μίγμα ποικίλου καλοῦ ἐτύγχανεν ὄντα. Quæ ipsa vox παιγνίων satis arguit scenicum quid Mimorum, quorum propria sunt, inibi quoque fuisse spectacula.

III. Unum quoque & alterum seculum vix præteriit, quando & in Galliis Sirenum Syriacarum Majumas nocturnas diurnis continuatas depinxisset Nicolaus de Clemangis *Epist.* LIV. ita legenda, intelligenda & constituenda: *Cum ex mari in portum, sed hinc iterum ad vastiores fluctus Parisinos, & velut ad Charybdin se revocatum* ait, *ubi cuncta vitiorum monstra versarentur, nec sola juventus, sed & provectior ætas vitiis juvenilibus ita esset implicata, ut luxui, lubricæque dissolutioni non dies sufficeret, noctes sæpius ludo ac choreis insomnes transigerent, ubi vero totis noctibus saltassent, lusissent, bibissent, pedibus plausissent, luxuria & comessationibus usque in lucem protractis indulsissent, sopore defessi, usque ad meridianam horam, nonnunquam usque ad vesperam quiescerent, ponentes tenebras lucem & lucem tenebras, ut propheticam consequantur benedictionem.* Mox: *Viri sui sexus obliti in muliebremque resoluti mollitiem femineo se ritu agunt compti & ad speculum compositi domo prodeunt auro & gemmis onusti. Feminæ a natura propria degeneres virilem induerunt audaciam, quæ ut suam pudicitiam spectantium oculis manifestent, toto prope exserto pectore seminudæ per vias eunt. Non debent perfidæ simulationis vel duplicitatis argui, quæ non aliud pectore celant, quam vultu produnt, sed pectora & renes* (lege *sed monstra & Sirenes*) *si pedes haberent, tibi occurrere putares, quæ velatis aliquatenus imis partibus, humeris ac toto sinu patentibus, ut a Poetis solent fingi, & ab artificibus pingi; quas Poeta præclarissimus ita describit:*

Prima hominis facies & pulchro pectore Virgo
Pubetenus, postremo immani corpore pristis.

Unde

Unde ſtatim ſubdit: *Perque omnia liquet, mulieres in loco illo non modo marini monſtri, feræ beſtiæ, ſed etiam maligni ſpiritus ſpeciem tenere.*

IV. Præ ceteris tamen internos animi ſui morbos, quos nulla aqua, nullis balneis, nullo mari expies, produnt mulieres, etiam quæ Sabinas imitatæ videri volunt, ſi Sabinos Neptuni ludos & lavacra, & thermas ſectantur. Sicuti ſalſe Martialis *Epigram.* 62. *lib.* 1. ludit *in Lævinam caſtam & tetricam mulierem, quæ, dum Bajanis ſæpe fovetur aquis, incidit in flammas amatorias juvenis, & relicto conjuge abiit Helene, quæ venerat Penelope.* Additque Lanſius *Orat.* contra Germanos: *Bajas eheu multis in locis hodie habemus, ubi inter lavantium greges videre eſt frequentiſſima Veneris Amorumque Gymnaſia.*

V. Quales ſcholas Epicureæ factionis in Teutonia eleganter quoque ob oculos nobis poſuit Poggius Florentinus *Epiſt.* 325. *ad Leonhard. Aret.* quando Concilii Conſtantienſis tempore in Germania, ob Aſconium Pedianum & Quintilianum ipſi ibidem repertos celebratiſſima, verſaretur. "Et in thermis Badenſibus, quas balneis Puteolanis, licet univerſus po- "pulus Romanus cauſa voluptatis eo confluxiſſet, feſtivitate hominum & "balneorum uſu atque ceterorum omnium jucunditate immenſa præfere- "bat, exiſtimans & Venerem ex Cypro & quicquid eſſet ubique delitia- "rum ad hæc balnea convolaſſe, quæ tam diligenter illius inſtituta ſervent, "& ad unguem ejus mores ac laſciviam repræſentent. Oppidum Baden "ſatis opulentum in convalle montibus circum imminentibus ſitum ait, "idque prope ſtadiis quatuor eſſe villam ſuper flumen, (quod in Rhenum "fluat longe ab oppido millibus paſſuum ſex) pulcherrimam, in uſum bal- "neorum fabricatam. Aream peramplam eſſe in media parte villæ & cir- "cum hoſpitia magnifica multarum receptacula gentium, ſingulas domus "ſua habere balnea interius, in quibus abluantur hi ſoli, qui ad eas di- "vertere, privata balnea numero xxx. publica haberi tantum duo, ab "utraque parte areæ lavacra plebis & ignobilis vulgi, ad quæ mulieres at- "que viri, pueri, innuptæque puellæ, & omnium circumfluentium fex "deſcendat. Ridiculum addit eſſe videre vetulas ſimul & adoleſcentulas "nudas in oculis omnium aquas ingredi, verenda & nates omnibus oſten- "tantes hominibus. Quo tam præclaro ſpectaculi genere ſæpe mentem "revocaſſet ad Florales ludos & Majumæ, (pro quo ignavi & ignari le- "gerant Mecummet) iſtarum ſimplicitatem admiratus, quæ neque ad hoc "oculos advertant, nec quicquam ſuſpicentur aut loquantur mali, quan- "do nullæ aditus cuſtodiæ ſervent, nulla oſtia prohibeant, ſed idem qui

"viris & mulieribus ingressus ad balnea sit, ut sæpissime accidat & virum "seminudæ feminæ, & feminam viro nudo obviam ire; cum masculi "campestribus tantum utantur, at vero feminæ linteis induantur vesti-"bus, crurum parte tenus, ab altero latere scissis, ita ut neque collum, "neque pectus, nec brachia aut lacertos tegant, in ipsis aquis sæpe de "symbolis eas esse tradit proposita mensa, super aquas natante, quibus "viri assistere consuevissent. Post cœnam in prato quodam ingenti, se-"cus flumen multis arboribus consito, convenire undique omnes ad varios "ludos; ubi quidam choreis gaudeant, cantent quidam, plurimi pila lu-"dant, tintinnabulis plena, quam alter ad alteram dilectiorem projiciat, "ad eamque excipiendam undique concurratur, cum qui eam accipiat, "potior habeatur, isque cum iterum projiciat ad personam sibi acceptio-"rem, cum illam multi porrectis exspectent manibus, atque ipse modo "ad aliam simulet se jacturum. Et multos præter hos fieri alios ibidem "jocos, ut hunc esse locum credidisset illum, in quo primum hominem "creatum ferant, quem Eden Hebræi vocarint, hoc est, hortum volu-"ptatis, quæ si vitam beatam efficere posset, non vidisse se, quid huic "loco deesset ad perfectam & omni parte consummatam voluptatem. Ubi "singulæ feminæ, quoad possint, vestibus, auro, argento, gemmis-"que sic veniant ornatæ, ut non ad balnea, sed ad celeberrimas nuptias "eas dixeris accessisse, quibus nec absint virgines Vestales, vel rectius "loquendo Florales, nec Abbates, nec Monachi. Nihil autem visu & "dictu mirabilius, quam in tam variis mille fere hominum moribus, tur-"ba tam ebria, nullam discordiam oriri, nullam seditionem, nullum dis-"sidium, nullum murmur, incognito & inaudito zelotypiæ apud ipsos "maritos nomine, quoties etiam uxores suas solas cernant ab aliis solis "tractari, cum omnibus una mens sit tristitiam fugere, sectari hilarita-"tem, animo & corpori indulgere, quoslibet dies festos agere, nihil "quærere, nisi quemadmodum læte vivant, gaudiis assidue pascantur; nec "de communi dividundo agier, sed de communicando divisa.„

VI. Plus æquo tribuimus insaniæ quoque nostratium, quando & ipsos etiam Majumam celebrare, restituto eo Auctori suo vocabulo, deprehendimus; quod ipsum tamen Germani quoque inferiores (nisi Gallo-Belgæ forte videri malint, & superioribus Alemannis peritiores) summo nostri seculi viro Joanni Barclajo eripuerunt & corruperunt. Cujus gemma insigni dum hanc Diatribam obsignare cogito, adeoque paucissimis comprobare, nihil non pene adhuc fieri, quod factum sit prius, ita ipsum invenio

invenio in ſuo Euphormione ſcripſiſſe *pag.* 30. & depravatiſſima tempora noſtra juſte flagellaſſe: *Quocunque inter hos velato etiam capite produceris, ſincera vaticinatione dices, non quod Citharœdus cauponam eſſe, ſed larvam, prodigium, ſcelus, perfidiam, nefas. Majorum virtus nihil ultra timuit, quam ne cœlum rueret: præſentis autem ævi impietas, niſi prorſus deſipuit, nihil amplius horret, quam hiatum dedignantis terræ ſui oneris improbitatem. Omnium ætatum crimina, omnium immanitas ſcelerum in hæc tempora confluxit. Nunquam effuſior libido, ambitus amentior, nunquam ſe denique latius effudit maledicendi licentia. Non impudens Majuma, non arena crudelis, niſi hæc tenebris, illa nomine diſſimulata ceſſavit.* Ubi videre licet aurem correctoris Batavam ſeu adeo Bœoticam, *Majumam* cum audiret, nec intelligeret, *Calumniam* pro ea, cervam pro virgine ſuppoſuiſſe, cui quomodo verba ultima reſpondeant, ipſa viderit. Hoc enim indicabat noſtri ævi Heliodorus Gallicus, vel potius Lucillius, nec dum Majumam, nec gladiatoria ſpectacula ceſſaſſe, niſi quod hæc ad nocturnas tenebras, ubi graſſatores homines occiderent, illa ſaltem nomine antiquata videatur exſpiraſſe, cum reipſa adhuc ubique triumpharet.

VII. Nec enim apud Syros modo & Græculos tanta ſocordia & licentia, ſed & apud ipſos Romanos etiam antiquiores viguit, ex quo tempore M. Varro, & inde L. Junius Mod. Columella præfat. de R. R. conqueſti ſunt; *Quod omnes patres familiæ falce & aratro relictis, intra murum correpſerimus, & in circis potius ac theatris, quam in ſegetibus & vinetis manus moveamus; attonitique miremur geſtus effeminatorum, quod a natura ſexum viris denegatum muliebri motu mentiantur, decipiantque oculos ſpectantium. Mox deinde, ut apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem Laconicis excoquamus, & exſucto ſudore ſitim quæramus, nocteſque libidinibus & ebrietatibus, dies ludo vel ſomno conſumamus; ac noſmetipſos ducamus fortunatos, ſi nec orientem Solem viderimus, nec occidentem.* Qua imagine nihil eſt Majumæ ſimilius, ac ne ovum quidem ovo, licet nomen Majumæ, tum adhuc incognitum foret Quiritibus. Quæ poſtea quoque tempeſtate ſequiore, imo noviſſima ſemper quidem viſa & audita, ſed non iſto nomine fuit.

VIII. Nam pro Majuma, reſecto veluti hydræ capite, alia ſtatim *Nymphea* paſſim pullularunt, *ædificia genialia, feſtis conviviiſque apta, & omni genere naturalium delitiarum, arboribus, gramine, fontibus, lavacris frigidis, avium concentu & quæ alia ad innocuam voluptatem ſi-*

 ne

ne admistione pretiosarum rerum componi poterant, Nympharum hypogæis æmula, ob amœnitatem rusticæ mansionis, & antrorum fontibus nativis ingenuisque sedilibus veluti ad habitationem Nympharum connatorum jucunditatem e montibus & convallibus in urbes traducta. In qualia loca Nympharum insuper (quarum, inibi habitare creditarum, effigies erant puellæ saltitabundæ) statuis exornata se conferebant virgines amœnitatis gratia, & ut ibi frigida abluerentur, quibus & populus postea frui cœpit. Sicuti docti viri Adrian. Junius, Marius, Grapaldus & præcipue C. Barthius *lib.* VI. & VII. *Adv.* e Codicis Theodos. *lib.* XI. *c.* 5. & 6. Longi Pœmen. Victore, Rutilioque docuerunt. Alii e Capitolino in *Gordiano Juniore, cujus opera fuerunt Romæ Nymphea & balnea.* Constantinopoli vero *Clearchus Nympheum maximum ædificavit in platea Theodosii, ubi aquæ affluentia erat emissa.* Socrat. Tripart. Hist. qui una cum Ammiano quadratum ibi lapidem e muris Chalcedonis (unde exstructum erat hoc lavacrum) meminerunt, in quo fatales quidam urbi Constantinopolitanæ Græci versiculi reperti sunt, Latine ita sonantes:

Laurigeram Nymphæ dum miscent saltibus urbem
Raucaque multigemens defendit balnea murus,
Gens fera, gens numerum superans superabit & Istrum,
Quæ Scythicas franget glacies Mysosque rebelles
Conteret, hostili penetrans sed cuspide Thraces
Prælia committet, sed committendo peribit.

IX. Denique ne plane Proteo similem, in tot diversas plane formas abeuntem, credamus Majumam, aut talem, qualis fuerit *Ælia Lælia Crispis, Nec vir, nec mulier, nec androgyne; Nec puella, nec juvenis, nec anus, nec meretrix, nec pudica, sed omnia: Nec cœlo, nec aquis, nec terris, sed ubique jacens.* Segreganda igitur postremo loco censemus τὰ ἐσιώδη, καὶ τὰ ἐπεσιώδη. fucum & larvam adscititiam ab ingenua facie, secundaria a primariis, accessoria accidentia a substantialibus bene discernentes, ita tandem pugno dicta omnia concludimus, pugnamque illam & spectaculum hoc uno oculi ictu exhibemus: *Majuma erat ludus cognominis portus Gazæi panegyricus, quo nautæ inter se commissi e puppibus in aquas se invicem proturbabant, inde in alias urbes principes, atque adeo in utramque Romam paulatim traductus, exhilarandi ubique populi gratia.* Hæc ejus innoxiæ & rudis adhuc Majumæ est descriptio, hæc vera essentia, hic sanus usus, hæc castis moribus ex Arcadii & Honorii præscripto perseverans honestas & verecundia. At vero *Majuma nudarum*

Mi-

Mimarum & proſtibularum in theatri piſcina natantium, ſaltantium, bacchantium & colluctantium munus, ſpectabilibus & audibilibus univerſis corrumpendi populi, & ad omnem noctes & dies continuata luxuriæ impuritatem ſeducendi ergo introductum. Hæc demum eſt peſtis epidemiæ viva effigies, hæc rei licitæ everſio, hic inſanus abuſus, hæc procax hominum licentia, hoc fœdum & inhoneſtum ſpectaculum, Anaſtaſio jam dum Imperatori, & jam laudatis binis fratribus Cæſſ. mox abrogatum, a SS. Patribus opportune & importune interdictum & maledictum, ab ipſoque Dei vindice oculo & temporali devaſtatione, inque reprobum ſenſum traditione, punitum, & Gehenna tandem æterna porro puniendum.

X. Quo ipſo finimus, & veniam petimus, ſi tumultuario cum inſanis ſemel inſanivimus ipſi, melius fortaſſis alibi bonas horas collocaturi, modo illud e Columellæ frontiſpicio cogitaſſemus; quod *ſine ludicris artibus, atque etiam ſine cauſidicis olim ſatis felices fuerint, futuræque ſint urbes.* Sed ubi alii nimii ſunt in nihil aut male agendo, nobis licebit *ludo & joco uti, ſicuti & ſomno*, eoque parciſſimo, ad alia deinde ſeria alacrius ſurrecturis.

CHRISTIANUS FRIDERICUS FRANCKENSTEIN

DE

ÆRARIO POPULI ROMANI.

OBSERVATIONIS I

πιλτάκιον.

Ærraria Veterum pleraque in templis: quo & privatorum pecuniæ congestæ: & quæ in controversiam veniebant deposita: quin & in tumulos, quia sacri, recondi pecunia solita: In quædam templa aurum inferre oraturo nefas; uti nec ferrum; & exinde instituti hujus ratio: Romanum ærarium in templo Saturni: & quare.

Quamvis ludibrium debeat subtilissimo Historiæ Romanæ scriptori Floro, *a* Perses Macedonum Rex ultimus, quod *desperatis rebus in Samothracen profugerit fretus celebri religione, quasi templa & aræ poßent defendere, quem nec montes sui nec arma potuissent*: Liquet tamen plerosque Veterum se suaque religione locorum tutatos, quippe quorum violatio haud temere cuiquam impunita fuisset. Sic Brennus suomet apud Delphos gladio transfixus, *b* Pyrrhusque & Plemminius violatores luci Locris Proserpinæ sacri sceleris haud dubias pœnas dedere. *c* Et hinc moris asservare publicam pecuniam in templis. Fore namque putabatur, ut si minus hominum, numinum saltem metu (χαλεπὴ δὲ θεῶν ἐνὶ μῆνις *d*) a sacrilegio scelerati manus abstinerent. Et sane quam nihil omnino adversus furum astutiam & machinamenta proficiat, absque hoc timore sit, hominum in asservandis opibus solertia; Rex Ægyptiorum Rampsinitus a sui gazophylacii architecto callide expilatus, satis superque comprobat: *e* ut jam illud similis aut majoris etiam versutiæ prætercam exemplum, quod in Cretensi quodam Stamato superiora secula viderunt; quippe qui me-

a *l.* 2. *c.* 12. b *Justin. l.* 24. *p.* 171. *Val. Max. l.* 1. *c.* 1. *n.* 18. c *Liv. l.* 29. *c.* 8.
d *Homer. Iliad. rapſ.* ε. *v.* 178. e *Herodot. Euterpe p.* 132.

memorabili audacia publicum Venetorum Theſaurum deprædari auſus eſt *f*; & abſtuliſſet etiam, niſi tam male continenti fuiſſet lingua, quam manu fuerat parum abſtinenti. Verum enim vero quod fieri plerumque ſolet, ut enormi flagitio ſi index deſit, ab auctore detegatur. (*Utitur quippe numen ad ultionem hominis vitio*) id etiam hoc in loco accidit: nam hic ipſe Stamatus dum compatri cuidam ſuo, & per hunc Senatui Veneto ſemet prodit, exitio ſuo captus ſcilicet & aureo fune in D. Marci foro ſuſpenſus verum probavit Euripideum illud *h*.

Ἀχαλίνων ϛομάτων, ἀνόμου τ' ἀφροσύνας τὸ τέλος δυϛυχία.

Quod ſi, (ut ad rem redeam) earum exempla gentium quis requirit, quæ reip. ſuæ cenſum conſecratis crediderint locis, præſto eſſe multa poſſunt. Sic populo Judæorum plurimum tam publicæ quam privatæ, tam ſacræ quam profanæ pecuniæ in templo repoſitum erat, quod Seleucus Philopator *i* dum per Heliodorum inſtituit auferre, in extremum vitæ periculum hominem conjecit k. Sicuti nec M. Craſſus, qui *audita templi opulentia in Palæſtinam divertit, templum pervaſit, diripuit opes* l, *impune id tulit*, ſed ſcelerata cupiditas *undecim ſtrage legionum, & ipſius capite multata eſt: quod reciſum cum dextera manu & ad Regem* (Parthorum) *reportatum ludibrio fuit neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infuſum eſt: ut cujus animus arſerat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exſangue corpus auro ureretur* m. Neque id adeo admirandum; cum neque Pompejus templi interiora & ſolis ſummis ſacerdotibus ſolenni ritu acceſſa profano aſpectu gratis polluerit *n*, (*Intravit namque debellato Mithridate Hieroſolymam, & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens, ſub aureo* vitem *o cælo p*) licet ab omni cupiditate intactus. Non deſunt enim, qui cladem in Philippicis campis acceptam numinis vindictæ aſcribant. Græciæ quoque totius ærarium Delos inſula fictitia Apollinis religione etiam Perſis, etſi bellum toti Græciæ Diis hominibuſque indixiſſent, mille numero navibus ſubnixis, inviolata perſtitit: C. Verri ſpoliata ſignis & picturis antiquiſſimis pro ſacrilegio naufragium reddidit *q*. Nec multis opus in re ſatis clara. Liquet exemplis innumeris, quod plerique Veterum & tantum non omnes pecuniam in ſacris ædibus ſoliti ſint deponere; Deos ſcilicet Deaſque illius habituri fideliſſi-

f *Camerar. p.* 1. *hor. ſucciſ. c.* 64. *Ex Sabell. hiſtor. Ven. dec.* 3. *l.* 6. g *Eraſm. de ling. p.* 112. h *Stobæus ſerm.* 133. *ex Bacchis Euripidis.* i *Helvic. tab. Chronolog.* 20. k. 2. *Macc.* 3. *Adrichomius in Hieroſol. n.* 103. l *Abbas Urſperg. Chr. p.* 41. *cit. Dempſter.* m *Flor. l.* 3. *hiſtoriæ Rom. c.* 11. n *Egeſipp. l.* 1. *c.* 17. *Excid. Hieroſ.* o *Ita legit. Lipſ. l.* 2. *Elector. c.* 5. p *Florus l.* 3. *c.* 5. q *Cic. Verr.* 3. *tom.* 2. *p.* 130.

delissimos custodes *r*. Idem & divitibus in usu, & cæteris qui suis rebus timerent. Sic Atheniensis Clisthenes Junoni Samiæ filiarum dotes concredidit *s*. Sic Plautinus ille Chrysalus ficto in periculo ad senem:

Nos apud Theotimum omne aurum deposuimus,
Qui ibi sacerdos est Dianæ Ephesiæ.

Et mox:

Quin ipsa in æde Dianæ conditum est
Ibidem publicitus servant t.

Ita Deos in controversiis capiebant arbitros, & inde promiscue usurpata, *in æde sacra*, *in fano*, *apud pontificem* deponere *u*. Varro *x*. *Ea pecunia quæ in judicium venit in litibus, sacramentum a sacro. Qui petebat & qui inficiabatur de aliis rebus, uterque quinquagenos æris ad pontificem dependebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero assium. Qui judicio vicerat suum sacramentum a sacro auferebat, victi ad ærarium redibat.* Cicero *y de Luccejo est ita actum, ut auctore Cn. Pompejo ista pecunia in fano poneretur.* Nec obstat Plutarchi illud *z* asserentis, aurum introferre in templa ingressuris nefas olim fuisse. Nec enim id voluit, quasi antiquitas cujus judicium incorruptissimum fuit, aut delubra donariis magnificis & multo auro radiantia aut ipsas opes damnavisset: sed, adstipulante Cunæo, *a* cum e vestigio Plutarchus addat, etiam ferrum iis deponendum fuisse, ædem qui intrare vellent, ea vera ratio esse videtur, *ut & sine auro nummisque & ornatu operosiore astarent, qui diis supplices in loco augustissimo erant, & rursum magis sibi opem omnem esse in numine positam intelligerent, qui ferro armisque se nudaverant.* In tumulis quoque, quia sacri aut religiosi potius *b* (unde *monumentorum locum definiri & quantum terræ spatium religioni cederet, designari*, monumentisque *inscribi oportebat c*) defodere pecunias solebant *d*. Neque enim sine grandi piaculo violari eos posse præsumserant; hinc Andromacha Senecæ:

- - - Fuerat hoc prorsus nefas
Danais in ausum, templa violastis, Deos
Etiam faventes, busta transierat furor. e

Atque hac veluti inductione permotos arbitrer Romanos ærarium suum

Kkkk in

r *Jac. Pont. ad progym 7. l. 4.* s *Pontan. l. c.* t *Plaut. Bacchid. a. 2. sc. 3. vers. 72. & 78.* u *Dempster. in paralip. ad Rosin. l. 7. c. 31. Ræard. l. 1. var. c. 15.* x *l. 4. de LL. p. 43.* y *familiar. ep. 20.* z *in Politic. præcept. tom. 3. pag. 1466.* a *l. 2. de rep. Hebr. c. 12.* b *Kirchm. de funer. Roman. l. 3. c. 21.* c *Brisson. l. 2. select. antiquit. c. 15. Kirchm. l. c.* d *Dempst. in Paralip. ad Rosin. l. 7. c. 31.* e *Senec. Troad. v. 666.*

in templo Saturni eſſe voluiſſe, idque ex P. Valerii Poplicolæ inſtituto. Ἐπεὶ γὰρ (verba ſunt Plutarchi *f*) ἔδει χρήματα εἰς τὸν πόλεμον εἰσενεγκεῖν ἀπὸ τῶν οὐσιῶν τοὺς πολίτας, οὔτ' αὐτὸς ἅψασθαι τῆς οἰκονομίας, οὔ τε φίλους ἐάσαι βουλόμενος, οὔθ' ὅλως εἰς οἶκον ἰδιώτου παρελθεῖν δημόσια χρήματα, ταμιεῖον μὲν ἀπέδειξε τὸν τοῦ Κρόνου ναὸν, ᾧ μέχρι νῦν χρώμενοι διατελοῦσι. i. e. Vertente Cruſerio. *Cum eſſet ad bellum collatione ſtipendii opus pro facultatibus civium, quod pecuniam neque tractare ipſe vellet, neque committere amicis, nec vero ut omnino in tecta privata pecunia publica deferretur, attribuit ærario templum Saturni, quo ad noſtram* uſque *ætatem utuntur.* Cur vero hoc potiſſimum fanum iſti uſui elegerit, aliis aliam placere rationem video. Quidam quod quo tempore incoluit Italiam, nullum in ejus finibus furtum factum ſit, aut quod ſub eo nihil fuerit cujuſquam privatum,

Nec ſignare ſolum aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant omnia;

ærario præſidem datum autumant: *g* alii quod primus monetam cudere inſtituerit. *Q. Septim. Florens Tertullianus: a Saturno primum tabula & imagine ſignatus nummus & inde ærario præſidet.* Fors etiam quod tutiſſimus erat templi mons, & conſpicuus, adverſus injurias hoſtium inſidiaſque provida naturæ manu ſituque munitus, quam rationem Plutarcho *i* præ cæteris placere video. Idque recte ni fallor. Arbitrantur quippe architecti, *quo tutius & promtius ſit ærarium, in media urbis parte ponendum & foro conjungendum eſſe* k. Idque non Romanis ſolum, ſed & Athenienſibus obſervatum, qui ærarium ſuum loco munitiſſimo poſt templum Palladis habuere, eique loco cuſtodem Jovem σωτῆρα præfecerunt. Quam ob cauſam mihi, *l* ut ſi cuivis liberum relinquo quamvis harum pro libitu rationem probare, Plutarchi ſententia præ cæteris magis arridet.

OBSERVATIONIS II

πιττάκιον.

Ærarium locus eſt, in quo pecuniæ publicis uſibus deſtinatæ aſſervantur: Æs pro auro quoque & argento

f *in Poplic. oper. tom. p.* 187. g *Macrob. l* 1. *ſaturn. cap.* 6. h *in apolog. adverſus gentes c.* 10. i *in quæſt. Roman. c.* 42. k *Ja. Pont. l.* 4. *Progymn.* 7. l *Vet. Scholiaſt. Ariſt. & Car. Gerard. in Pluti a.* 5. *ſc.* 2. *verſ.* τὸν ὀπισθόδομον. *Budæus Comm. in π l.* 1. *tit.* 13. *de offic. quæſt. pag.* 62.

to vel quacunque moneta accipitur: Pauca quædam de nummis: Differt ærarium a fisco & thesauro: Priora tamen duo promiscue usurpata quandoque invenias.

In *arium* neutra pleraque repositorium significant Perotto: *a* unde etiam omnes opes publicæ in unum locum congestæ & repositæ ærario nomen dederunt, quod ab ære *b* ideo appellatum est, quod antiquissimi nondum auro argentoque signato ære utebantur. Prius enim ærea pecunia in usu hominum fuit, post argentea, demum aurea subsecuta *c*. Ovidius *d*:

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est,
Victaque concessit prisca moneta novæ.

Inde pecunia ab eo quo cœpit metallo nomen retinuit, & æs pro auro quoque & argento, imo omnis generis moneta, usurpatum *e*. Inde æris alieni appellatio, licet aurei nummi aut argentei debeantur. Seneca *f*. *Æs alienum habere dicitur & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat.* Item adoptio ut etiam testamentum per æs & libram factum dicebatur, etiamsi quis aureo usus esset aut argenteo numismate: *g* prodigisque solenni formula ære commercioque interdictum, etsi aurum quoque & argentum in peculio haberent *h*. Nummi namque olim (uti nunc quoque) in triplici præcipue erant differentia, aurei, argentei & ærei. Quod enim quarto loco a quibusdam additur plumbeorum genus, adulterinum esse maximam partem autumo. Siquidem *aurum argento, argentum ære, æs plumbo adulterabatur i*. Unde etiam ejusmodi numismatum depravationes a Tacito Imperatore severe interdictæ *k*. Nisi forte sub posterioribus demum Imperatoribus eos abrogatos, antea vero etiam publice plumbum æri permixtum esse dicendum est, quod ut credam, inde etiam ex parte inducor, quod eos antiquitus in usu fuisse videam, Plautoque sæpius jlocaliter usurpatos: ut Casina *l*:

Cui hodie homini peculi nummus non est plumbeus.

Trinummo *m*:

a *in Cornucop. p.* 313. b *Lal. Taurell. de mil. ex cas. p.* 560. *Coras. l.* 6. *miscell. c.* 19. *n.* 3. c *Isidor. l.* 16. *Etymol. c.* 17. d *l.* 1. *Fast. v.* 222. e *Gœdd. ad l.* 154. *tit. de verbor. signific.* f *l.* 5. *de benef. c.* 14. g *Gœdd. l. c.* h *Cujac. l.* 7. *observ.* 33. i *Salmas. in not. ad Vopis. p.* 417. k *Vopisc. in vita Taciti p.* 229. l *Act.* 2. *s.* 3. *v.* 40. m *a.* 4. *sc.* 2. *v.* 120.

Cui ſi capitis res ſiet, nummum nunquam credam plumbeum.

& Moſtellaria *n*:

Tace ſis faber qui cudere ſoles plumbeos nummos.

Martialis quoque pro vilis pretii moneta ponit *o*:

Centum merebor plumbeos die toto.

Fuerunt enim omnium viliſſimi. Ærei contra in paulo majori pretio (quam ob cauſam & iſtos ab Athenienſibus raro ſignatos Caſaubonus *p* ſcribit) quos primum Servius Tullius ſignavit pecudis nota, aſſerente Plinio *q*, unde procul dubio pecuniæ nomen. Quod ſi ita eſt, quid de Saturno futurum eſt, quem paulo ante primum nummi auctorem cum Tertulliano feceramus. Dicendum forſitan, de Romanis Plinium intelligendum, Saturnum aliis Italis morem ſignandi monetam tradidiſſe. Neque aliquid etiam obſtat, quo minus cum Lipſio *r* aſſeratur, a Servio vel poſteris Jani atque navis (cujus in aſſe effigies fuit, ut ratis in quadrante & triente *s*) notam uſurpatam memoriæ cauſa, quo facere videtur illud Ovidii *t*:

At bona poſteritas puppim ſignavit in ære
Hoſpitis adventum teſtificata Dei.

Quamvis etiam non nemo putet a Numa primum, religionum ſcientiſſimo, id inſtituti manaſſe, ut etiam nummus eſſet, quaſi Numius *u*. Mihi tamen veteri verbo *Non liquet*. Argenteis Pyrrho demum devicto populus Romanus uſus eſt Anno U. C. 484. *x* Aurei origo in annum ſexageſimum ſecundum ab argento primum ſignato i. e. in annum U. C. 546. a Lipſio rejicitur *y*. Sed de his plura ſuperſedeo, ut quæ viri celeberrimi a Dempſtero *z* magno numero citati jamdudum præoccuparint. Differt a fiſco ærarium, nam proprie loquendo fiſcus Principis eſt, ærarium populi vel reip. *a*. Tacitus † Quantum ærario aut fiſco pendebant. Alias fiſcus proprie *vas eſt ſparteum recipiendis pecuniis deſtinatum, & quia major eſt ſumma pecuniæ publicæ quam privatæ, hinc pro publico ærarii theſauro dicitur fiſcus b.* Hinc Suetonius: *poſitis ante ſe cum pecunia fiſcis c.* Differt itidem a theſauro, quo *nomine privatorum pecunia venire ſolet, ita depoſita, ut neque memoria extet neque dominum habeat d.* Videas

n *a. 4. ſc. 2. v. 11.* o *l. 10. Epigr. 74.* p *In comm. ad Theophr. Charact. Ethic. c. 11. p. 170.* q *l. 18. nat. hiſt. c. 3. & l. 33. c. 3.* r *de re pecuniar. Veter. c. 1.* s *Crucq. ad Hor. l. 1. Carm. Od. 1. v. 17.* t *l. 1. Faſtor. v. 239.* u *Vid. Cœl. Rhod. l. 10. antiq. lect. c. 2.* x *Plin. l. c.* † *l. 2. annal. c. 42.* y *Lipſ. l. c.* z *in Paralip. ad Roſin. l. 7. c. 31.* a *Budæus ad l. 1. π. tit. 13. de offic. quæſtor. Roſin. l. 7. c. 36. Rhodig. l. 10. antiq. lection. c. 2. alii innumeri.* b *Aſcon. in divin. Vervin. cit. Roſin. l. c.* c *in Claudio c. 18.* d *Caſſiod. l. 6. Variar. ep. 8.*

deas tamen priora duo ſubinde promiſcue uſurpata, ut in modo citato Pædiani loco, & præcipue in Jure, teſte Coraſio *e*, uti & poſteriorum temporum *f* ſcriptoribus, quibus fiſcus & ærarium fere ſynonyma ſunt Græcorum tamen quidem τὸ βασιλικὸν τῷ δημοσίῳ opponunt. Imo & Latinorum aliqui iſta ſibi mutuo contradiſtinguunt; Spartianus *g*: *Damnatorum bona in fiſcum privatum redigi vetuit omni ſumma in ærario publico recepta. Gloſſæ h* itidem pro ſynonymis habent, dum ταμεῖον reddunt, *fiſcus*, *ærarium.* Ubi vero ſub Conſtantinopoleos Imperatores imperium redactum eſt, ibi ut pleraque alia, ita & hæc ipſa immutata in largitionum ſacrarum & privatarum nomen conceſſerunt: uti vel ex ſolo illo (ut alia multa prætercam) Codicis titulo *k*, *de magiſtris ſacrarum largitionum & rei privatæ* abunde videre eſt. Sed hac de re, ſi vitam mihi Deus & ſanitatem ſuppetat, in ſequentibus plura.

Observationis III

πιττάκιον.

Extra urbem quoque ſacræ pecuniæ aſſervatæ: Æraria templorum particularia: Arcæ Collegiorum: Ærarium noſtrum duplex: Vulgare alterum: Cujus reditus ex tributis & vectigalibus; quæ trium generum; decimæ; portorium; ſcriptura; Ad idem prædæ Imperatorum, & mulctæ pecuniariæ civium relatæ: Ærarium fieri, ſeu in Cæritum tabulas referri, quid ſit?

Præterquam quod *Nemis quoque & Tibure ſacrarum pecuniarum theſauros ad incertos belli eventus, ſi externa vis ingrueret, aſſervatos* Alexander ab Alexandro *a* tradit, prope ſingulis etiam templis propria, & ut ita loquar, particularia æraria fuerunt. Sic in Ilithyiæ (Junonis Lucinæ) ærarium (vertente Sylburgio, cum in Græco ſit θησαυρὸς) pro natis, in Veneris Libitinæ pro defunctis, in Juventæ pro togam virilem ſumentibus nummum inferre *b* neceſſe erat ex inſtituto Servii Tullii, ut exinde de civium numero, & eorum qui militari ætate eſſent, certo ipſi conſtaret *c*. Quin

 &

e *l.6.Miſcell.c.*19.*n.*3. f *Salmaſ.in not. ad Spartian.p.*17. g *In Adrianop.*4. h *Ab H.Stephano editæ p.*630. k *l.*12.*Cod.tit.*6. a *l.*2.*genial.dier.c.*2. b *Dionyſ. Halicarn.l.*4. *antiq. Romanar.p.*220. c *Valtrin.l.*2.*de mil. Rom. c.*3.§.7.

& cuique ferme collegio peculiare fuiſſe ærarium, colligere eſt ex inſcriptionibus, in quibus *curator ærarii pontificum d*, item IV-*vir ad ærarium pontificum* e *memoratur*; quamvis particularia hæc æraria frequentius quin & rectius arcarum nomine venire *f* autumem. Et hinc forſitan hodieque tribus ſeu Collegia Opificum pleraque ſi non omnia, (ut jam de Eruditorum conventibus nihil dicam,) arcam aliquam communem (eine Lade) habent, in quam mulctas & ſimilia conferre conſueverunt. Sed his jam prætermiſſis ipſum quoque, de quo jam ago, Saturni ærarium duplex invenio fuiſſe, unum quod vulgare *g* appellabo, in quo communis reip. cenſus & ordinaria tributa ſociorumque vectigalia aſſervabantur, & quo ſumtus bellorum ordinarii ſuſtinebantur *h*. Idque in æde ſeu cella Opis. Cicero. *Pecunia utinam ad Opis maneret, cruenta illa quidem, ſed his temporibus, cum iis, quorum eſt, non redditur, neceſſaria.* Illata ergo tributa. Quæ, cum initio ex æquo omnes conferrent, ſecundum cenſum ſeu facultates unius cujuſque primum a Servio Tullio inſtituta ſunt. δίκαιον γὰρ ἡγήσατο καὶ συμφέρον τῷ κοινῷ, τοὺς μὲν πολλὰ κεκτημένος πολλὰ εἰσφέρειν, τοὺς δ᾽ ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα *k*. *Juſtum namque exiſtimabat & reip. utile, ut qui multum poſſiderent, conferrent multum, parum vero qui eſſent in re tenui.* Hunc tamen morem a Tarquinio Superbo rurſum ſublatum (ὥ ὁπότε δεήσειε χρημάτων, τὸ ἴσον διάφορον ὁ πενέστατος τῷ πλουσίῳ κατέφερεν. *l*) revocarunt iterum P. Valerius II. & T. Lucretius Conſules. *m* Sed cui rei tributa, inquies, cum ſtipendia militi anno demum Urbis Conditæ 349. de publico data ſint *n*. Putem ſæpius quidem pro libidine imperantium indicta, uſurpata tamen etiam ad commeatum cæteraque quæ ad bellum opus ſunt paranda. Quapropter reſtituta etiam eadem plebi ex præda copioſa bello parta videre licet *o*. Uſque dum de publico ſtipendia quoque miles acciperet. Tum enim tributa procul dubio neceſſaria imo augenda fuerunt, ideoque cum *Tribuni plebis auxilio ſe futuros edixiſſent, ſi quis in militare ſtipendium tributum non contuliſſet*, Patres, *ut bene cœptam rem perſeveranter tuerentur, conferre ipſi primi, & quia nondum argentum ſignatum erat, æs grave plauſtris quidam ad ærarium convehere p.* Nimirum in his rebus æqualitatis vel maxima ratio habenda, cum alias nemo in reip. uſum expendere credat, quod non perſolvit is

d *Inſcript. 7. p.* 306. e *Inſcript. 4. p.* 413, *citante Reineſio.* f *cum Reineſ. l.* 3. *Var. lect. cap.* 16. g *Cum Dempſtero in Paralipom. ad Roſin. l.* 7, *c.* 31. h *Godelæv. in not. ad Liv. l.* 27. *c.* 12. i *Philipp.* 1. *tom.* 4. *Oper. p.* 242. k *Dionyſ. Halicarn. l.* 4. *antiq. Romanar. p.* 215. l *Halic. l. c. p.* 245. m *Halicarn. p.* 293. n *Liv. l.* 4. *cap.* 49. o *Apud Halicarn. l.* 5. *p.* 313. & *in excerpt. legat. p.* 747. p *Liv. l.* 4. *c.* 60.

qui in eadem est republica. Duravit hæc tributi persolutio ad bellum
que Macedonicum secundum, quo L. Paulus *splendidissimo triumpho,*
ique omnium ante actorum comparationem amplitudine vicit, q *tantum*
cuniæ in ærarium intulit, ut populus Romanus ex eo tempore tributum
ndere desierit r. Vectigalia quoque augebant ærarii reditus, eaque pri-
itus triplicia, portorium, decimæ, scriptura. Postea sub Imperatori-
s numerus in immensum auxit, adeo ut urinarium quoque vectigal ab
espasiano institutum sit *s* & Caligula ex capturis prostitutarum exege-
, quantum quæque uno concubitu mereret *t.* Sed de his alio loco.
ortorium ergo τέλος ἐν λιμένι, proprie id nomen obtinet, quia scili-
t e vectu, unde vectigal. Fuit nimirum τέλος hoc ἐξαγογικῶν καὶ εἰσα-
γικῶν pro invectione & evectione mercium. Cicero *u* de hoc ut & il-
duobus generibus clare: *Asia,* inquit, *tam opima est & fertilis, ut*
ubertate agrorum & varietate fructuum & magnitudine pastionis, &
ultitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris ante-
llat. Et mox: *Cum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio nul-*
facta sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercato-
m navigatio conquiescit. Ita neque ex portu, neque decumis, neque ex
riptura vectigal conservari potest. Sed num id diversum a portario? Ar-
tror. Glossæ enim diversimode. Portorium τέλος ἐν λιμένι. Portarium
λος πύλης. Nimirum & in portis urbium dabatur pro mercibus, quæ
er portas importabantur vel exportabantur *x*, imo & pro egressu aut in-
ressu *y*. Videtur tamen inferiore potissimum ævo id institutum & sub
rincipatu. Certe tyrannidem ex parte sapit, unde & a Pertinace salu-
iter sublatum est *z*. Morem tamen hunc nec Italia hodie nec Belgica
gnorat *a*. Et hinc procul dubio Florentino cuidam calidum & callidum
lud consilium pronatum est, qui, *cum cives sui cum Pisanis bellum ge-*
rent, omnesque suas opes prope exhaustas animadverterent, diu multum-
ue deliberarunt, qua ratione huic malo occurrerent: tandem hic reliquis
ate provectior, excogitavi, inquit, genuinum huic malo remedium. Nul-
ut scitis adeo in promtu nobis sunt vectigalia, quam ea, quæ apud ci-
itatis portas pensitantur, quas cum tantum nunc undecim habeamus, to-
dem præterea alias quam citissime efficiemus; ita nobis thesaurus duplo
ugebitur b. Atque hæc de portorio. Succedunt decimæ, de quarum, ut

&

q *Vellej. l. 1. c. 9.* r *Plin. l. 33. nat. histor. c. 3.* s *Sueton. Vespas. c. 23.* t *Idem Ca-*
gula c. 40. u *Proleg. Manil. tom. 3. oper. p. 7.* x *Bulenger. de Vectigal. pop. Rom. c. 5.*
Lips. l. 2. admirand. c. 1. z *Herodian. l. 2. p. 56.* a *Lips. l. c.* b *Castilio in Curial.*
2. p. 154.

& ſcripturæ origine clare Appianus *c*: *Romani*, inquit, *nunc hos*, *nunc illos Italiæ populos ſuperando ac ſubjiciendo partem agri iis auferebant*, *atque oppida & colonos condebant*, *aut ſi oppida opportune jam condita*, *hos inducebant. Agri igitur quod cultum erat*, *colonis fere aſſignabant*, *quod incultum ut multa per bellum*, *id aliis cupientibus elocabant*, *parte decima fructuum ſibi retenta in agris ſativis*, *in plantariis & arboretis quinta. In paſtionibus autem certum precium definiebant in capita minoris pecoris majoriſque.* Sed de quinta hac fructuum minus clarum. Cicero *d* enim vini atque olei decimas dediſſe Siculos, diſerte ſcribit, non igitur quintas, & tamen inde Appiani Vectigal redigi debebat, niſi forte Appianus de ſylva cædua capiendus; aut mitius leviuſque habiti ſunt Siculi, & illud ibi peculiare fuit *e*. Reſtat ultimum genus vectigalium, ſcriptura, quæ proprie dicta eſt ratio eorum, qui vectigal e paſcuis percipiunt *f*, poſtea pro ipſo accipitur vectigali quod e paſcuis recipitur. Feſtus: *Scripturarius ager publicus appellatur*, *in quo ut pecora paſcantur certum æs tribuitur*, *quia publicanus ſcribendo conficit rationem cum paſtore.* Neque tamen ob ſcripturam pecudem accipere publicano licebat, ſed æs tantum. Illuſtrat Plauti locus *g*.

> DIN. *Adverſum legem a me ob meam ſcripturam pecudem accepit*
> *Æraque.* ASTAPH. *Idem quod tu facis faciunt rei male gerentes*:
> *Ubi non eſt*, *ſcripturam unde dent*, *incuſant publicanos.*

Omnia in hoc genere capita minoris & majoris pecoris profitenda fuerunt, cum *qui inſcriptum paviſſet*, *lege cenſoria committeret h.* Exoſa tamen cuncta hæc provincialibus, unde eos Cicero *homines* appellat *quibus odio ſint* Romanæ *ſecures*, *nomen acerbitati*, *ſcriptura*, *decima*, *portorium morti.* Salinarium Vectigal quod a M. Livio inſtitutum † paulo poſt iterum in Italia deſiit, conſulto hic omitto. Nec enim inſtitutum hic meum, omnia nimis exacte perſequi *k*. Atque hi ordinarii reditus & ſtati, ad poſtrema uſque reip. tempora, quibus Tribuni plebis aliique plebis gratiam aucupantes per leges Agrarias, ſimileſque omnes iſtos proventus ex republica in Italia ſuſtulere. Ita Metellus Nepos Prætor, de vectigalibus, quæ urbi atque Italiæ moleſta admodum erant, omnibus abolendis legem pertulit, cunctis valde acceptam *l*. Ex prædis tamen Imperatorum,

c *l.* 1. *Civil. bell. ut Lipſ.* d *In Verr.* e *Lipſ. l* 2. *de magnit. Rom. c.* 1. f *Bulenger. de Vectig. c.* 10. g *Trucul. a.* 1. *ſc.* 2. *v.* 42. *Conſer. Turneb. in Var. de LL. & Taubm. in l. c. Plauti.* h. *Varr. l.* 2. *de re ruſt. c.* 1. *p.* 71. *P. Victor. in emendat.* i *Pro Flacco tom.* 3. *oper. p.* 217. †*Liv. l.* 29. *c.* 7. k *Conſ. Lipſ. l.* 2. *admir. Bul. in de Vect.* l *Dio Caſſius l.* 37. *p.* 54.

ratorum, qui ubi ſive triumphantes ſive privati urbem introiiſſent, quicquid auri argentique poſt expenſas ſupererat, ad ærarium referebant, plurimum procul dubio redactum, poſt ſecundum præſertim Punicum bellum, ubi Victor hoſtium populus in Macedoniam jam Aſiam atque Græciam, at quales provincias, invaſit. Celebriores aliquot triumphos, & quibus plurimum auri argentique illatum ærario, Lipſius *m* recenſet, ex quo huc transferre jam non vacabat. Mulctas item pecuniarias civium ærario illatas conſtat. Sic Camillus accuſatus, quindecim millibus gravis æris damnatur, quæ collaturos ſe promiſerant amici clienteſque, niſi ille in exilium ire præoptaſſet *n*. Et immutata jam republica Plinius *o* refert, Cornutum Tertullum Conſ. deſignatum cenſuiſſe, pecuniam quanti damnatus eſſet Marius, repetundarum reus, ærario inferendam, Mario urbe Italiaque interdicendum. Inſtituti jam ratio poſtulat, ut de iis qui cenſoria nota affecti in ærarios referebantur, aliquid addatur. *Cenſores* nimirum *moribus civitatis regendis præpoſiti cives ſic notabant, ut ſi quis Senator eſſet, ejiceretur Senatu; Si Eques Romanus, equum publicum amitteret, ſi plebejus in Cæritum tabulas referretur & ærarius fieret* p. Quod pœnæ genus Græcis etiam uſurpatum video, quibus erant, quos ἐγγεγραμμένους ἐν ἀκροπόλει appellabant ex more Athenienſium, quia in arcem relata eorum nomina erant, dictos etiam ὀφλόντας & καταδίκους, & ἐζημιωμένους. Ita ſi aliquos ea rurſus ignominia liberaſſent, ἐξ ἀκροπόλεως ἐξαληλιμμένους ſicuti Romani ex ærariis exemtos dicebant *q*. *Adimebatur autem talibus jus ſuffragii, & referebantur in tabulas eorum civium, qui eo jure carerent, nec erant amplius in albo centuriæ ſuæ, ſcilicet ad hoc ut cives eſſent, ſed tantummodo ut pro capite ſuo æra penderent* r. Origo nominis prioris, *quo ad ærarium ſeu inter ærarios* relati dicebantur, ex Livio clara; cenſor nimirum in ærarium veniens ejus præfecto eorum, quos ærarios relinqueret, nomina dare ſolebat *s*. Alterius, quo *in Cæritum tabulas tranſcriptos* appellabant, ex Livio *t* item & Gellio *u* pateſcit. *Cærites nimirum cum ſacra Romana tumultu Gallico recepiſſent & conſervaßent, publice cum iis hoſpitium junctum & municipes ſcripti ſunt, i. e. civitatis quidem Romanæ honorem ceperunt, negotiis tamen oneribuſque vacarunt.* Quo ipſo cum vix ſatis gratiæ relatum illis pro beneficio non-

m *l. 2. admirandor. c. 8.* n *Liv. l. 5. c. 32.* o *lib. 2. epiſtol. 11.* p *Aſcon. in divination. Cicer. cit. Budæo Comm. in π. p. 42. Roſin. l. 1. c. 17.* q *Budæus Comm. in π. p. 43.* r *Cæl. Rhodig. l. 29. antiq. lection. cap. 6. Roſin. lib. 6. cap. 10.* s *Liv. l. 29. c. 37.* t *Liv. l. 5. c. 50.* u *Lib. 16. Noct. Attic. c. 13.*

nulli autument x, exiſtimem juribus iſtis privatos tum demum, cum Tarquinienſibus juncti a Romanis defecerunt. Tum enim pœnitentia ductis & pacem orantibus eam his datam conditionibus arbitror y. Et juvat Commentator Horatii. *Cære*, inquit, *oppidum in Italia fuit, quo capta a Gallis urbe Sacra Romana cum Virginibus* (Veſtalibus) *tranſlata ſunt; quæ cum ſervaſſent integra, pro eo beneficio Cærites civitate donati ſunt, municipeſque facti: At poſteaquam ſunt auſi Romanis rebellare, eis devictis iterumque civitate donatis jus ſuffragiorum ademtum eſt, cenſuſque eorum in tabulas relati a cæterorum cenſibus remoti ſunt; hinc factum eſt, ut qui aliquid flagitii admitterent, in Cæritum Tabulas relati dicerentur.* Sed num Equites quoque Romanos aut Senatores inter ærarios quandoque relatos dicemus? Ita puto; ſi Cenſoribus iſta nota digni viderentur. Ita *Mamercum Æmilium Cenſores, quod Magiſtratum populi Romani minuißet, modo temporis cenſuræ præfinito, tribu moverunt, octuplicatoque cenſu ærarium fecerunt* a. Ita *C. Claudius & M. Livius Salinator cenſores ob mutuas diſcordias, non modo alter alteri equum publicum ademit, ſed & C. Claudius exitu Cenſuræ cum in ærarium aſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit & præter Metiam tribum, quæ ſe nec condemnaſſet nec condemnatum Conſulem aut Cenſorem feciſſet: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit; quod & innocentem ſe condemnaſſent, & condemnatum Conſulem & Cenſorem feciſſent, neque inficiari poſſent, aut judicio ſemel, aut comitiis bis, ab ſe peccatum eße. Inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. Quod ſi exemplum haberet, bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim ſe inter ærarios fuiſſe relecturum b.* Atque hæc etiam hac de re ſufficiant.

OBSERVATIONIS IV

πιλτάκιον.

Tranſgreſſus ad cætera, quæ in ærario aſſervarentur: Leges puta: Senatuſconſulta: Rationes Imperatorum ex pro-

x *Eraſm. Chil.* 1. *cent.* 10. *parœm.* 81. *Crucq. in l.* 1. *ep.* 6. *v.* 62. *Horat. Car. Steph. in Lex. p.* 301. y *Liv. l.* 7. *c.* 19. & 20. z *a Crucquio editus in l.c. Horatii.* a *Liv. l.* 4. *c.* 24. b *Liv. l.* 29. *c.* 37.

provincia redeuntium: Legatorum nomina qui in urbem advenissent: Signa militaria. Tandem ad ærarium sanctius deventum, in quo aurum vicesimarium: Quantum ex eo Cæsar abstulerit, incertum.

Vidimus pecunias hactenus in ærarium inferri solitas. Jam ad cætera veniendum, quæ ipsa quoque eo recondi consueverant. Omnia namque fere acta deferebantur in publica tabularia *a*. Ita leges in æs incisæ in ærarium recondebantur *b*. Clarus in eam rem Suetonii *c* locus: *Acciderat, ut Pompejus legem de jure Magistratuum ferens eo capite, quo a petitione honorum absentes submovebat, ne Cæsarem quidem exciperet per oblivionem: ac mox lege jam in æs incisa & in ærarium condita corrigeret errorem.* Nec tamen omnes promiscue eo repositæ, sed præcipuæ publicis in locis fixæ, ut civium oculis exponerentur *d*. Semel autem fixis aut reconditis mutari nihil poterat nisi per aliam legem *e*. Eo Senatusconsulta etiam delata Tacitus *f* ostendit, quum cautum scribit, ne *decreta patrum ante diem decimam ad ærarium deferrentur*: & rursum Suetonius *g*: *Auctor est*, inquit, *Julius Marathus, ante paucos, quam Augustus nasceretur, menses, prodigium Romæ factum publice, quo denunciaretur, regem populi Romani naturam parturire. Senatum exterritum censuisse, ne quis eo anno genitus educaretur; Eos qui gravidas uxores haberent, quod quisque spem ad se traheret curasse, ne Senatusconsultum ad ærarium deferretur.* Ex quo utroque loco vel me tacente patet, non rata ea nisi delata. Imperatores etiam sive triumphantes sive privati urbem introissent, tum alio die referre rationes ad ærarium cogebantur *h*, qui quidem dies primis temporibus certus non erat. Cicero *i*: *si rationum referendarum jus vetus & mos antiquus maneret, relaturus rationes, nisi tecum pro conjunctione nostræ necessitudinis contulißem confecissemque, non fueram.* Sed postea L. Julia de provinc. cautum est, ut magistratus rationes in duabus provinciæ suæ civitatibus relinquerent, & reversi totidem postea verbis ad ærarium referrent *k*. Cicero *l*. *Quod igitur fecissem ad urbem, si consuetudo pristina maneret, id, quando lege Julia rationes in provincia relinquere neceße erat, easdemque totidem verbis referre ad ærarium, feci* in

a *Plut. in quæst. Rom. c.* 42. b *P. Manut. de leg. Rom. p.* 258. c *in Julio c.* 28. d *Rosin. l.* 8. *antiq. c.* 2. e *Sabell. in locum Suetonii citatum.* f *L.* 3. *Annal. c.* 51. g *In Octavio c.* 94. h *Valtrin. l.* 7. *de mil. Rom. cap.* 18. *Budæus in Pandectas pag.* 62. i *l.* 5. *familiar. ep.* 20. k *Rosin. l.* 8. *antiq. c.* 8. l *l. c. verbis sequent.*

in provincia. Et mox: *Illud quidem certe factum est, quod lex jubebat, ut apud duas civitates Laodicensem & Apameensem, quæ nobis maxima videbantur, quoniam ita necesse erat, rationes confectas & consolidatas deponeremus.* Hinc idem Pisonem cum Cæsare ita loquentem introducit: *Rationes ad ærarium retuli continuo Cæsar, sicut tua lex jubebat, neque alia ulla in re legi tuæ parui.* Rationum quoque relatarum exemplum *n* suppeditat, quamvis earum brevitatem incuset. Eodem & centuriones cæterosque provincialis curæ socios in beneficiis deferebant, *o* sed solos cives Romanos. Cui rei argumentum esse potest, quod Archiam civem Romanum Cicero *p* exinde probet, quod a Lucullo ad ærarium in beneficiis relatus sit. Legatorum etiam nomina, qui Romam advenerant, Quæstores ad ærarium referebant & in publicas tabulas *q*. Eo quod antiquitus sumtus ipsis ex ærario suppeditarentur. Plutarchus r. *Cur legati undecunque Romam missi ad Saturni ædem accedunt, ibique nomina sua dant præfectis ærarii? An hoc fit eo, quod Saturnus cum fuerit peregrinus hospitibus gaudeat? Aut historia potius quæstionem solvit? Antiquitus enim ut apparet, Quæstores legatis munera mittebant, quæ Lautia dicebantur, ægrotantium curam suscipiebant, mortuisque funus e publico faciebant, nunc autem ob multitudinem legatorum qui veniunt, sumtu omisso id tamen servatur, ut legati accedant præfectos ærarii, qui eorum nomina in tabulas referunt.* Cicero *s*. *Hi tres etiam ærarii nostri tabulas falsas esse voluerunt; nam servos novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite venissent.* Signa militaria bello instante ex ærario prolata & in idem relata, Livius *t* docet: *Signa*, inquit, *ex ærario deprompta ad dictatorem feruntur*: & alio loco *u*: *Signa quæstores eodem ex ærario deferre jussit.* & Dionysius *x*, ἐκέλευσεν ἐκ τῶν ἱερῶν τὰ σημεῖα καταφέρειν. Breviter, quicquid alicujus momenti erat, id omne in ærarium Romani congerebant.

Tandem ad ærarium sanctius deveniendum, aurum vicesimarium ad ultimos reipublicæ laborantis casus celans *y*. Erat id intentioris curæ, admodum dives. Quam ob rationem etiam etsi nonnemo *z* illud auri ex vicesima manumissorum, quæ lege Manlia *a* ærario inferebatur, redactum putet, malim ex vicesima tributorum omnium & vectigalium, imo etiam ex captivo auro argentoque ditatum. Ejus mentio Livio: *b Cætera expedien-*

m *Orat. in Pison. tom. 4. p. 150.* n *Verrin. 3. tom. 2 p. 126.* o *Cic. ep. 20. lib. 5. ad fam.* p *Orat. pro Archia tom. 3. p. 275.* q *Gentil. l. 1. de legat. c. 16.* r *in quæstion. Rom. c. 43.* s *Pro Flacco tom. 3. p. 225.* t *Liv. l. 4. c. 22.* u *l. 7. c. 23.* x *Halicarnass. l. 10. p. 645.* y *Dempster. ad Rosin. l. 7. c. 31.* z *Valtrin. l. 7. de milit. c. 19.* a *Liv. l. 7. c. 16.* b *l. 27. c. 12.*

dientibus quæ ad bellum opus erant Consulibus, aurum vicesimarium quod in sanctiori ærario ad ultimos casus servaretur, promi placuit. Et Ciceroni: c *Attulit mandata ad Consules, ut Romam venirent, pecuniam ex sanctiore ærario proferrent.* Et hujus auctarium quasi fuisse existimem pecuniam Gallici belli causa collatam, additis horrendis execrationibus, nisi Gallico bello instante non movendam †. Quicquid in utroque fuit pecuniarum, Cæsar sub initium belli civilis abstulit. Nam quamvis Consules urbe excedentes ærarium hoc clausissent, eum tamen id non tardavit *c*. Quin imo ridiculum pene videtur Dioni *d*, quod claves secum Consules abstulerint, quasi non earum loco securibus liceret uti. Et revera Cæsari in urbem ventitanti nihil prius visum agi *e* dignum, quam rapere quicquid opulentiæ congestum fuerat. Florus: *Nec Pompejus ab Italia quam Senatus ab urbe fugatur prior, quam pene vacuam metu Cæsar ingressus Consulem se ipse facit, ærarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, jussit effringi, censumque & patrimonium populi Romani ante rapuit, quam imperium.* Quantum inde opum abstulerit, Plinius prodit *f*: *C. Cæsar*, inquit, *primo introitu urbis ex ærario protulit laterum aureorum viginti sex millia, & in numerato pondo trecenta, nec fuit alio tempore respubl. locupletior.* Hæc tamen summa Lipsio *g* non suffecerit, ut taceam & Plinii locum aliter legi a quibusdam, & summam ab auctoribus aliis *h* aliter referri. Meum non est, isti liti judicium interponere, satis est quod constat, grande fuisse quicquid fuerit; & certe Lucanus valde exaggerat:

> *Tum conditus*, inquit, *imo*
> *Eruitur templo multis intactus ab annis*
> *Romani census populi, quem Punica bella,*
> *Quem dederat Perses, quem victi præda Philippi.*
> *Quod Tibi, Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,*
> *Quo te Fabricius Regi non vendidit auro,*
> *Quicquid parcorum mores servastis avorum,*
> *Quod dites Asiæ populi misere tributum,*
> *Victorique dedit Minoia Creta Metello,*
> *Quod Cato longinqua vexit super æquora Cypro.*
> *Tunc Orientis opes, captorumque ultima Regum*

 Quæ

c *l. 7. Epist. ad Attic. ep.* 20. † *Godel. in l. 27. c. 12. Liv.* c *Cic. l. 7. ad Attic. ep.* 12. d *lib. 41. p. 160.* e *lib. 4. c. 2.* f *lib. 33. nat. hist. c. 3.* g *Lips. l. 2. admir. c. 8,* h *Apud Dempster. ad Rosin. l. 7. c. 31.* i *l. 3. Pharsal. v. 155. seqq.*

Quæ Pompejanis prælata est gaza triumphis
Egeritur; Tristi spoliantur templa rapina;
Pauperiorque fuit tum primum Cæsare Roma.

OBSERVATIONIS V

πιτάκιον.

Genius populi. A. Genius urbis. B. Ad rationem positûs astrorum non infunditur. C. Resp. certos suos habent atque fixos terminos. D. Sed hi incogniti. E. Conspicuæ maxime eversionis causæ magnitudo nimia, F. & felicitas. G. Ex hac duo diversa vitia, avaritia, & luxuria. H. Unde Romanæ quoque Reip. exitium. I. Cujus ærarium Cæsar adhuc ante Victoriam spoliavit. K. Nervi rerum gerendarum pecunia. L. Vectigalia publica coloniarum. M. Defectis pecunia interfectoribus Cæsaris privatum ærarium constituendum fuerat. N. Appellationis hujus ratio. O. Ærarii publici inopiam & stante Rep. privati, P. & post Cæsares sæpe sublevarunt. Q.

Gentilium vana superstitio non contenta Deos innumerabiles coluisse, ne quid usquam numine vacaret, minores insuper potestates, A. Geniorum nomine superinduxit, eosque non hominibus tantum, quibus & singulis singulos, & multis etiam universoque adeo populo unum genium præfecerat, quin & æde publice exstructa coluerat; *a* sed & quibuscunque demum locis, adde & urbibus *b* B. attribuit. Et *hos* quidem rerump. fata disponere nimium facili credulitate arbitrantur nonnulli, & C. pro vario astrorum positu, quo tempore urbis fundamenta jaciuntur, majori aut minori felicitate pollere. Quem errorem hodieque a quibusdam ex Astrologorum gente non alienum erraſſe olim Symmachus, Prudentio *c* refertur:

- - - Sicut variæ nascentibus, inquit,
Contingunt pueris animæ: Sic urbibus affert

Hora

a *Dio Cass. l.* 47. *in an. U.C.* DCCXII. *p.* 330. *&* *l.* 50. *in an. U. C.* DCCXXII. *p.* 423.
b *Turneb. l.* 13. *advers. c.* 12. *Dilh. in Dial.* 2. *p.* 149. c *l.* 2. *cont. Symm. carm.* I. *v.* 65.

Hora diesque suum, cum primum mœnia surgunt,
Aut fatum aut genium, cujus moderamine regnent.

Et alibi: *a*

At solers emtor ait, fataliter urbem
Sortitam, quonam genio proprium exigat ævum;
Cunctis nam populis, seu mœnibus inditur, inquit,
Aut fatum, aut genius, nostrarum more animarum,
Quæ sub disparili subeunt nova corpora sorte.

Proni vero nimium ad credendum, quicunque hoc persuaderi sibi patiuntur. Symmachum certe satis refutat modo laudatus Prudentius: *b*

At tuus hic urbis genius, (inquit) *dicas volo, quando*
Cœpit adhuc parvæ primum se infundere Romæ.

Et quæ eo loco plura sequuntur. Namque ut Rebus etiam publicis præsides Angelos ac custodes a divino numine attributos pie credimus; *c* (quos tamen cæca gentilitas ignoravit) ita eosdem astris alligare, vimque & vires eorum exinde deducere ejus esse autumo, qui Chaldaicis effatis nimium quantum tribuat. D. Habent illæ sane omnes certum quendam atque fixum terminum, quem temere transilire non licet; sed propinquante eo mutari atque in pejus ruere omnia, præter quod ulla ratione præveniri possit, necesse est: E. Sed hic tamen ipse cum a posteriore ferme cognoscatur, alias non facile in humanæ mentis incurrens oculos, facit, ut propiorem & manifestam magis causam eversionis Rerumpublicarum advertamus *magnitudinem nimiam & felicitatem.* F. Et præclare in hanc rem, ut omnia, Seneca, origine, ingenio, eloquio æternum Hispaniæ decus: *d* Quemadmodum humanum genus quodque est, quodque erit, morte damnatum est; ita omnes, quæ rerum potiuntur urbes, quæque aliorum imperiorum magna sunt & decora, ubi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitii genere tollentur. Alias destruent bella, alias desidia paxque ad inertiam versa, & *magnis opibus exitiosa res luxus.* Sæpe certe est, ut non alia re magis, quam mole sua ruant imperia, cum nulla magna civitas diu quiescere possit, & foris cum non habet hostem, domi inveniat: *Nescio ego*, inquit Florus, *e an satius fuerit populo Romano Sicilia & Africa contento fuiße, aut his ipsis etiam carere dominanti in Italia sua, quam eo magnitudinis crescere, ut viribus suis conficeretur.* Atque hinc paci conservandæ externum bellum nonnunquam facere

a *l. eod. carm.* 2. *v.* 93. b *l.* 2. *Carm.* 3. *v.* 19. *Contra Symmachum.* c *Pet. Fab. l.* 1. *semestr. c.* 9. d *Lips. in epist.* e *l.* 3. *c.* 12.

facere, cum Politicorum filii asserunt, tum præter Romanas historias modernus ipse Galliarum status satis superque comprobat. Videlicet *mortalia omnia incerta, quanto plus ambitu suo complexa, tanto magis in lubrico sunt*, a *& cum non habent quo progredi possint, solent regredi.* b Unde non tam invidia, quam futurorum solerti providentia *Augustum supremo testamento addidisse consilium cohercendi intra terminos*, quos præscripserat, *imperii*, *c* prope abest, quin credam. G. Præcipua tamen hac in re felicitatis nimiæ opera (quæ magnitudinis non raro aut comes aut pedissequa est) ut in aliarum, ita & Romanæ Reipublicæ exitium valuit. Et *qui labores, pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, iis otium, divitiæ, optandæ aliis, oneri miseriæque fuerunt.* *d* Verissime Vellejus: e *Potentiæ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ posterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, sublataque imperii æmula, non gradu sed præcipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum. Nec ulla res alia civiles furores peperit, quam* nimia felicitas. f *Syria prima nos victa corrupit, mox Asiatica Pergameni Regis hæreditas, illæ opes atque divitiæ afflixere seculi mores, mersamque vitiis suis quasi sentina rempublicam circumdedere.* H Nimirum exinde luxuria primum, inde avaritia exorta, quæ ut in se diversa vitia insequuntur tamen mutuo, unumque ex altero prognascitur. Rectissime Sallustius: *g Ex divitiis luxuria atque avaritia juventutum invasit, rapere inde, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere didicerunt: Magnificique illi conviviorum apparatus & sumtuosæ largitiones non aliunde quam ab opulentia fuerunt, paritura mox egestatem.* *h* Huic dum per fas nefasque succurritur, dum remedia quæruntur adesis aut accisis rebus, turbare tales luxu atque avaritia perditi rempublicam, & *ejusdem malis privata vulnera operire satagunt*; i *Ut talibus bello civili opus esse*, non inscite Cæsar dixerit. *k* Nam plerumque ita se res habet, ut, si omnino ita usus veniat, *publica ruina malit quisque quam sua proteri, & idem passurus minus conspici*; l *Cum turpius sit privatim cadere quam publice.* *m* Et hæc sane ipsa mala, (siquidem in quibusdam *ambitionem* adjungas, quæ ut ex iisdem causis orta, ita propius *aliquanto virtutem vitium est* n) *in hac tam magna, tam sancta, tam bonis exemplis diviti republica* o *Gracchanas seditiones Syllanasque & Marianas tempestates peperere: Hæc Catilinam patriæ*

a *Tacit. l.* 1. *Annal. c.* 72. b *Vellejus l.* 1. *cap.* 7. c *Tacit. l.* 1. *Annal. c.* 11. d *Sallust. in bell. Catil. p.* 9. e *lib.* 2. *c.* 1. f *Flor. l.* 3. *c.* 12. & *l.* 4 *c.* 2. g *de bell. Catil. p.* 10. h *Flor. l.* 3. *c.* 12. i *Tacit. l.* 1. *Histor. c.* 53. k *Vid. Sueton. Jul. c.* 27. l *Vellejus l.* 2. *cap.* 91. m *Cicero l.* 13. *ad Att. ep.* 14. n *Sallust. in bell. Catilin. p.* 9. o *Liv. in præf.*

tria impegere: Hæc Cæsarem denique atque Pompejum furialibus in exitium reipublicæ facibus armavere a, donec illa suis allisa viribus in unius potestatem atque arbitrium Cæsaris concessit. K Hic cum sub initium statim belli civilis Romanum spoliasset ærarium *b* (namque illi, sane imprudenter, *non modo privatam omnem, quæ in urbe, verum publicam etiam, quæ in ærario erat, pecuniam adversarii reliquerant*; c *ipsi vero in urbem ventitanti nihil prius visum agi dignum, quam rapere, agere quicquid opulentiæ congestum* fuerat. *d* Unde Appianus disertim: ἀψαύστων, inquit, ἐκίνει χρημάτων *e* bello post victor, uti reipublicæ, sic ærarii quoque rationes in se transtulit. Namque ita usu semper venire solitum, ut mutata reip. forma, cætera quoque si non uno impetu, sensim tamen & ad arbitrium mutentur occupantis. C. certe Cæsar cum privatus adhuc maximas subinde & pene ultra fidem largitiones fecisset, potitus imperii ferme insanis ærarium exhausit, nihilque aut parum, reliqui fecit suis interfectoribus. Aliquantum tamen. Clare Cicero: *f Pecunia utinam ad Opis* (adjuncta ea cella templo Saturni erat) *g maneret, cruenta illa quidem, sed his temporibus, cum illis, quorum est, non redditur, necessaria.* Sed hanc tamen & ipsam ab Antonio dilapidatam putem. Sequitur enim eodem loco; *Quanquam ea quoque sit effusa, si ita in actis fuit.* Et aperte adstruit Vellejus: *h Sestertiûm septies millies depositum a C. Cæsare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, insertis falsis, commutatisque &* (ita Lipsio *i* legere placet) *corruptis commentariis.* Pessimo exemplo, L. νεῦρα γὰρ τῆς ἡγεμονίας τὰ χρήματά ἐστιν, *k* nervus principatus, imo rerum gerendarum omnium pecunia est. Et qua ratione *negant Medici sine nervis homines ambulare posse*, *l* ita nec actiones usquam progredi sine ista M. Quin imo nec commune ullum aut conservari aut constitui. Ea propter etiam Augustus, colonias suas, quibus duodetriginta Italiam frequentavit, *m* non operibus tantum, sed & *vectigalibus publicis* plurifariam instruxit. Quæ *non in suis tantum agris Italici populi habere* consueverant, sed etiam, quod notari non indignum, *in remotissimis interdum.* *n* Ita Campanæ coloniæ reditus publici in Cretam insulam rejecti: *o* Ita Arpinates suos habebant in Gallia. Cicero: *p Arpinatium munici-*

Mmmm *pum*

a *Flor. loco sæpius citato.* b *disp. prior. Observ.* 4. c *Cic. l.* 7. *ad Attic. epist.* 15. d *Dempster. in Paral. ad Rosin. l.* 7. *c.* 31. *p.* 1150. e *l.* 2. *bell. civ. p.* 453. *cit. Dempst. Vid. latius Bud. l.* 2. *de asse p.* 50. *G. H.* f *Phil.* 1. *tom.* 2. *p.* 826. *D. edit. Genev. in quarto.* g *Vid. Valtrin. de milit. Rom. l.* 7. *c.* 19. h *lib.* 2. *c.* 60. i *In notis ad hunc locum.* k *Muciam apud Dion. l.* 66. *p.* 746. l *Petron. Satyr. c.* 89. m *Sueton. Octavio c.* 46. n *Casaub. in loc. cit. Suet.* o *Vellejus l.* 2. p *l.* 13. *epist. ad famil. ep.* 11.

rum meorum omnia commoda omnesque facultates, quibus & sacra conficere, & sarta tecta ædium sacrarum locorumque communium tueri possunt; consistunt in his vectigalibus, quæ habent in provincia Gallia. Sed vel maxime bellum hoc opum præsidio opus habet. Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδέν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων. q πολλὰ γὰρ τοῦ πολέμου (ἢ μᾶλλον, πάντα) τῇ γνώμῃ καὶ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ κρατοῦνται. r Itaque & fortissime cœptorum sequiorem, quam debebat, exitum huic defectui imputent licet Cassius & Brutus. Quod enim reip. causa ausi fuisse *maximum & pulcerrimum* s facinus videri volebant, pauciores sine dubio habuere in partibus, cum nec rempublicam aliter, nisi decernendis honoribus (quorum magnæ parti minor pecunia cupido est) gratiæ referendæ esse nec privatas ipsorum opes, qui sat magna, ut in istis temporibus, semper abstinentia egerant, suffecturas retribuendo putaretur. Atque ideo, ὅτι πάντα ὤνια τοῦ πλούτου, t

Et cum fortuna statque caditque fides v.

Consultatum de remedio est, & præterquam quod *pecunias, quæ ex transmarinis provinciis Romam a Quæstoribus deportabantur, a volentibus acceperant*, a *excogitatum etiam a quibusdam, ut* N Privatum *ipsis* Ærarium *ab Equitibus Romanis constitueretur*, sed & hic infra spem consilii eventus fuit, *globusque ille consensionis unius Attici dissensu disjectus est.* b *Privatum* hic Nepos vocat *novo* tum *nomine*; O. *Nova* tamen etiam est *administrandi ratio*, ut privatorum arbitrio serviat pecunia publica, (quanquam *ubi ipsi essent, prætexebant esse & Remp.*) c *novus* ad hæc & ipse colligendi *modus*. Atque ad hunc respexisse Dempsterum *d* arbitror, (namque epitheti ratio uti tum forte nova, ita ab Augustæ historiæ scriptoribus *e* sæpius post frequentata, quibus ærarium privatum paria cum fisco facit) cum nullibi, quale hic tradatur, nisi forte simile quidpiam in Floro *f* legisse scribit, P ubi *opes suas* in subsidium egentis ærarii *Senatus in medium protulit, nec præter quod in bullis* singulisque *g annulis erat, quicquam sibi auri reliquere. Eques secutus exemplum, imitataque equitem tribus. Denique vix suffecere* promtitudine huic *tabulæ, vix scribentium manus.* Et eandem hanc ob inopiam *pecunias quoque pupillares; inde*

q *Demosth. Olynth.* 1. r *Thucyd. l.* 2. s *Cic. Phil.* 1. *E.* 2. *p.* 824. *l. t.* t *Arist. lib.* 2. *Rhet. c.* 16. v *Ovid. l.* 2. *de Ponto Eleg.* 3. *v.* 10. a *Vellejus l.* 2. *cap.* 62. b *Cornel. Nep. in vita Attici, c.* 6. *n.* 3. c *Vellejus l.* 2. *cap.* 62. d *in Parat. ad Ros. l.* 7. *c.* 31. *pag.* 1158. e *Vulcat. Gallican. in Avid. Cass. p.* 42. *E. Trebell. Pollione in Claudio p.* 207. *aliis.* f *l.* 2. *c.* 6. *hist. Roman.* g *Grut. in not. ad loc. cit. Conf. Lips. l.* 2. *Elect. c.* 19.

de viduarum eodem cœptas conferri, Livius *h* auctor est, *nusquam eas tutius sanctiusque deponere credentibus, qui deferebant, quam in publica fide.* Quod uti Romæ sponte & caritate in patriam sublevandæ publicæ indigentiæ tum factum, ita in Anglia *i* jure Regio accrevit. Et ibi *in principis peculio tutela pupillorum pupillarumque est, itemque custodia morbi vitio insanientium ad Regem pertinet. Hocque per consensum ordinum semel impetratum, imperialique diademati annexum dissolvere tam quisquam potest, quam clavam e manibus Herculis extorquere.* Q. Nec infrequens etiam Cæsaribus ærarii indigentis sustentatio, & sæpe laborantem fidem publicam succollarunt. De se Augustus in Lapide Ancyrano: QUATER ... AVI ÆRARIUM. Quod Casaubonus supplet: Quater Levavi *k*. Et firmat geminus huic locus Dionis. *l* ἐπειδὴ χρημάτων τῷ δημοσίῳ ἐδέησεν, ἐδανείσατό τινα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ. Sic Nerone principe *quadringenties HS. ærario illatum ad retinendam populi fidem. m* Ita & M. Antoninus Philosophus *bello Marcomannico omne ærarium suum exhausit, & propterea auctionem ornamentorum imperialium fecit, gemmas etiam vendens, quas multas in repostorio sanctiore Adriani repererat. n* Quem imitatus videri poterat Alexander Severus, qui *o* gemmarum quod fuit, vendidit, & aurum in ærarium contulit, dicens, gemmas viris usui non esse.

Observationis VI

πιττάκιον.

Vigilandum ei, qui imperium occupaverit. A. Id fieri, non dimissis protinus militibus. B. Quibus retinendis ærarium militare ab Augusto institutum. C. Ei explendo ipse primum aliquid intulit, aliis exemplum sequentibus. D. Ea cum non sufficeret, cogitatum de constituendo certo quodam reditu. E. Et instituta vigesima hæreditatum. F. Tueri & prosequi milites apud Suetonium. G. Summa præmiorum. H. Emeritum. I. Ea collatio quod molesta videretur

h *lib.* 24. *c.* 18. *&* *l.* 34. *c.* 5. i *Smith. de republ. Angl. l.* 2. *c.* 4. k *Comm. in Sueton. p.* 347. l *Dio. l.* 53. *in an. ab U. C.* DCCXVI. *p.* 496. m *Tacit. l.* 13. *annal. c.* 31. *add. Ferrett. in not. ad h. l.* n *Jul. Capitol. in M. Anton. phil. p.* 29. *D.* o *referente Lamprid. in Alexand. p.* 228. *B.*

retur & gravis, reducta subinde, & tandem plane abolita. K. Vigesima libertorum. L. Vigesima quinta mancipiorum. M. De ea ambigitur, an non quinquagesima. N. Cujus aliud genus quoddam itemque vigesimæ quintæ refertur. O. Centesima rerum venalium. P. Ea a Tiberio in ducentesimam mutata. Q. a Cajo abolita. R.

Ut *principatum* A. *armis quæsitum armis teneret*, *a* rectissime suasisse Cæsari Hirtium & Pansam, existimo, cum id consilium ipsa mox experientia laudaret. Namque

Quod civibus tenere te invitis scias,
Strictus tuetur ensis.

Lyci sententia. *b* Jure itaque sibi, adde & tranquillitati publicæ, Augustus prospexit, dum militem B perpetuo in armis non modo in provinciis & adversus hostem, sed ad Urbem quoque & vicinis circum oppidis *c* habuit. Et cum ex parentis quoque sermonibus didicisset, *duo esse, quibus & quæreretur, & augeretur, & conservaretur potentia, milites nimirum, & pecuniam*; cum & suppeditatione rerum necessariarum exercitus contineri, & eam ipsam armis parari necesse sit; alterutro autem deficiente alterum simul concidat, *d* idcirco de utroque vel maxime sollicitus & ipse semper fuit. Quod itaque D. Julius nulla se nova vectigalia constituturum quondam promiserat, *e* diu se simili indictione abstinuit. Veruntamen cum & ad Urbis præsidium tuendosque imperii fines plurimæ legiones *f* alendæ essent, nec suppeterent Augusto tot sumtus, C. consulit Senatum de reditu quodam certo & perpetuo constituendo, unde citra ullius injuriam stipendia militibus ac præmia sufficerent. Cumque reditus excogitari nullus posset, quem omnes probarent, omnesque eum quæri indignarentur, D. Augustus pro se & Tiberio pecuniam in Ærarium, cui Militaris nomen indidit, contulit, interposito promisso, quotannis se id facturum, Reges quoque & populi polliciti sunt quædam. Nam a privatis, quamvis multi libenter se eo collaturos pecuniam dicerent, nihil accepit. Sed cum hæc pecunia sumtuum magnitudinem non exæquaret, E. tradidit Senatoribus negotium, ut inquireret pro se quisque

a *Vellejus l. 2. cap. 57.* b *apud Senec. Herc. furente v. 343.* c *Sueton Oct. c. 49. Conf. Lips. in Tacit. l. 4. annal. c. 2.* d *Dion. 42. p 207 in an. U. C.* DCCVII. e *apud Dion. l. 43. p. 222. in an. U C.* DCCIIX. f *numerum vid. & nomina apud Dion. l. 55. p. 562. in an. U. C.* DCCLIIX. *& Xiphilin. in excerpt. ex hoc libro p. 214.*

que in aliquam ejus certo reditu augendi rationem. *g* Multis prolatis probata nulla F. τὴν εἰκοστὴν (verba ipſa ſunt Dionis *h*) τῶν τε κλήρων καὶ τῶν δωρεῶν, ἃς ἂν οἱ τελευτῶντές τισι, πλὴν τῶν πάνυ συγγενῶν ἢ καὶ πενήτων καταλείπωσι, κατεστήσατο, ὡς καὶ ἐν τοῖς τοῦ Καίσαρος ὑπομνήμασι τὸ τέλος τοῦτο γεγραμμένον εὑρών. Nimirum id ex uſu tum, & conſuetudine, cum dicerent, arbitrarenturque homines in actis Cæſaris decreta numinum convelli, multumque eodem hoc colore uſus Antonius. *i* Eadem de re, ſuppreſſo vectigalium nomine Suetonius: *k Quicquid ubique militum eſſet, ad certam ſtipendiorum præmiorumque formulam adſtrinxit, definitis pro gradu cujuſque & temporibus militiæ, & commodis miſſionum, ne aut ætate aut inopia ſollicitari ad res novas poſſent. Utque perpetuo ac ſine difficultate ſumtus ad tuendos eos, proſequendoſque ſuppeterent, ærarium militare cum vectigalibus novis conſtituit.* Duplici nimirum fini hic pecunia opus, ad ſtipendia ſcilicet, & præmia, quod ſignate poſt Suetonius, G. *ad tuendos*, in militia ſcilicet, & *proſequendos*, nempe poſt eandem & a miſſione. *l* Præmia hæc *commoda* etiam *miſſionum* paulo ante dicta, & definitur ſumma a Dione *m* H. ἐψηφίσθη, τοῖς μὲν ἐκ τοῦ δορυφορικοῦ πεντακισχιλίας δραχμὰς, ἐπειδὰν ἑκκαίδεκα ἔτη, τοῖς δὲ ἑτέροις τρισχιλίας, ἐπειδὰν εἴκοσι στρατεύσωνται, διδόσθαι. An agrorum loco ea data, cum Lipſio *n* ambigas. Adſtruere certe videtur Dionis *o* locus, διέταξε inquientis, τά τε ἔτη, ὅσα αἱ πολῖται στρατεύσαιντο, καὶ τὰ χρήματα, ὅσα παυσάμενοι τῆς στρατείας, ἀντὶ τῆς χώρας, ἣν ἀεί ποτε ᾔτουν λήψοιντο. Quod ipſum Taciti locus *p* firmat, ubi *per nomen agrorum, uligines paludum, aut inculta montium dari queruntur, & præmia in ipſis caſtris pecunia ſolvi poſtulant.* I. Emeritum eadem hac notione dictum videtur Lipſio. Firmatque id JC. auctoritate, Modeſtinus: *Qui militiæ tempus in deſertione explevit, emerito privatur.* Rurſus, *q Ex improviſo, dum iter facit captus, ut veteranus reſtituetur, & emerita accipiet.* Arrius Menander: *r Et præmia & emeritum capit.* Facit & huc Suetonii *s* locus, præſertim ex Lipſii *t* mente lectus: *Legiones immodeſte miſſionem poſtulantes citra commoda Emeritorum & præmiorum exauctoravit*, ſed lectioni huic libri reclamant. *v* Malim tamen hoc vocabulum

 ad

g *Roſin. lib. 7. ant. Rom. c. 31. p. 1147. ex Dion. l. 55.* h *libro 55. p. 564. in an.* DCCLIX. *ex quo X. phil. loc. cit.* i *Vid. Cicer. Philipp. præcipue ſecund. Vellejum l. 2. cap. 60.* k *in Octav. c. 49.* l *Lipſ. l. 2. de magnit. Rom. cap. 4.* m *l. 55. p. 562. in an. U. C.* DCCLIIX. n *Comm. in l. 1. c. 17. Annal. Tacit.* o *l. 54. p. 538. in an. U. C.* DCCXLI. p *lib. 1. annal. cap. 17.* q *l. 49. D. de re milit. leg. 3. §. 8.* r *ibid. §. 12.* s *ibid. l. 5. §. 7.* t *in Oct. c. 24.* v *in Comm. in l. 1, c. 17. annal. Tacit.*

ad ſtipendia emeritis data reſtringere, ut alia ſint a commodis. *x* Iſtam, aduſque miſſionem dilata & retenta ex Suetonio *y* colligas: *Miſſiones veteranorum* (de Tiberio ſermo eſt) *rariſſimas fecit, ex ſenio mortem, ex morte compendium captans.* Redeundum in viam eſt. K. Moleſta hæc viceſima Romanis & gravis, *z* ideoque miris laudibus Trajanus Plinio celebratur, qui magnam partem ſuſtulerat hujus vectigalis, & id oneris reſtrinxerat ad hæredes extraneos & ſummas grandiores. *a* Ab eadem hac cauſa eſſe puto, quod leges de eadem tulit M. Antonin. Philoſophus. *b* Et poſtquam jam varie reducta eſſet a ſequentibus Imperatoribus, plane tandem ſublatam oſtendit Juſtinianus. *c.* L. Alia tamen ab hac eſt *viceſima libertorum*, cujus mentio Ciceroni quoque: *d Portoriis Italiæ ſublatis, agro Campano diviſo, quod vectigal ſupereſt domeſticum præter viceſimam.* Sed de eadem ſupra *e* quoque aliqua. M. Adjecta paulo poſt huic ærario *viceſima quinta venalium mancipiorum.* Tacitus: *f Vectigal quintæ & vigeſimæ remiſſum ſpecie magis quam vi, quia cum venditor pendere juberetur, in pretium emtoribus accreſcebat.* Hi namque tanto carius licitabantur, ut fieret pars pretii. *g* Quinquageſimæ mentio apud Dionem eſt. Sic enim Tacitus de Auguſto: *h* προσδεόμενος χρημάτων ἐσ τε τοὺς πολέμους, καὶ ἐς τὴν νυκτοφυλάκων τροφὴν, τό τε τέλος τὸ τῆς πεντηκοστῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνδραπόδων πράσει ἐσήγαγε. Ambigas ergo cum Lipſio, utrum ex alio corrigas. Nunquid Romano accredas, & in Dione leviſſima mutatione facias, πεντεικοστῆς, *i* an Romanum ex Græco, & in Tacito reponas quinquageſimæ. *k* Cum præſertim vigeſimæ quintæ nulla alibi mentio, ſi Lipſio fides. O. Aliud quinquageſimæ genus abolitum a Nerone, *l* reductum poſt, *m* apud Lipſium *n* & Bulengerum *o* videre eſt. Vigeſimam quintam omnium bonorum in bellum contra Antonium antequam triumviratus conſtitueretur, collatam Dio refert; *p* ſed & ea ceſſante bello abolita. Acceſſit tandem fons replendi hujus ærarii tertius, *Centeſima rerum venalium.* P. Ea itidem ab Auguſto, etſi haud uſquam expreſſo

x *teſte Caſaubono in loc. Sueton.* y *aſſentiente Gutherio lib. 2. de offic. domus Aug. c.* 11. *p.* 310. z *in Tib. c.* 48. a *Dion.* 55. *p.* 564. *Xiphil. in excerpt. p.* 214. *iterumque l.* 56. *p.* 585. *in anno U.C.* DCCLXVI. *Xiphil. p.* 217. *in exc. ex l.* 56. b *Plin. in Panegyr. Cui jung. Lipſ. in Comm. in Paneg. a n.* 324. *Jul. Capitol. in Anton. p.* 27. *B.* c *l.* 6. *Cod. tit.* 33. *leg.* 3. *de edict. D. Hadr. tollendo.* d *l.* 2. *epiſt. ad Att.* 16. e *diſſert.* 1. *obſ.* 4. *C.* 2. *fac. a. Conf. Lipſ. in lib.* 13. *annal. Tacit. c.* 31. f *l.* 13. *an. c.* 13. g *Ferret. in notis ad h. l. Tac.* h *l.* 55. *p.* 768. *in an.* DCCLX. i *ita mallet ille in admir. l.* 2. *cap.* 4. k *ita ferme velit idem Comm. in h. l. Tacit.* l *Tacit. lib.* 13. *annal. c.* 51. m *Symm. l.* 5. *epiſt.* 60. n *Lipſ. in Com. in Tac. lib.* 13. *annal. c.* 51. o *Buleng. de vectigal. P. R. cap.* 24. p *l.* 46. *p.* 314. *in an.* DCCXI. *Xiphilin. ex eod. p.* 164.

preſſo tempore; ſed evidenter tamen Tacitus *q* oſtendit: *Centeſimam rerum venalium poſt bella civilia inſtitutam deprecante populo, edixit Tiberius, militare ærarium eo ſubſidio niti.* Ergo dubio procul tum, cum vectigalibus novis ærarium militare *r* conſtituit. Grandis ea procul dubio ſumma, quæ ex ea redacta. Proportione cæteroquin reſpondere ferme putem Acciſorum quod vocant, vectigali, cum ſingulis imperialibus ſemobulus imponitur. Q. Mutavit eam aliquando in ducenteſimam Tiberius, cum Archelaus Cappadociæ Rex vitæ finem ſponte an fato implevisſet. *Regnum enim in provinciam redactum eſt, fructibusque ejus levari poſſe centeſimæ vectigal profeſſus Cæſar ducenteſimam in poſterum ſtatuit.* *s* Scilicet ut cum ante centeſimus quiſque tunc ducenteſimus nummus ærarium principis augeret. *t* Eam tamen poſt necem Sejani, dubio procul odio in populum reſtituit. *v* Dio καὶ μετὰ ἔτο (poſt Sejani ſcilicet mortem) τέλος τῆς ἑκατοστῆς ἤγαγε. R. An alia ab hac centeſima auctionum, quam Italiæ a Caligula remiſſam Suetonius tradit, *x* mihi ſane non liquet; ſi eadem cum centeſima venalium, multum ſane ſummæ huic deceſſerit. Et ad ſolas auctiones Lipſius *y* ſane reſtrinxerit. Niſi forte dicendum, centeſimam venalium in Urbe ſolum, auctionum in Italia fuiſſe. Et irem in hanc ſententiam, niſi in remittendis tributis & indicendis etiam civium urbanorum ante Italicos, & horum ante provinciales rationem habitam moneret Vir magnus. *z* Itaque viderint alii, definire mihi neque licet, neque libet.

OBSERVATIONIS VII

πιτάκιον.

Ærarium ventri & lieni aſſimile. A. Ejus extraordinarii reditus ex mulctis. B. Quarum longe maxima pars ex lege majeſtatis injuſte exercita. C. Cujus levibus, frivoliſque ex cauſis in innoxios uſurpatæ exempla aliquam multa recenſentur. D. Impietas in principem idem quod majeſtas læſa. E.

Atque

q *lib.* 1. *Annal. cap.* 78. r *Sueton. Oct. cap.* 49. s *Tacit. lib.* 2. *annal. c.* 42. t *Vertran. in notis ad h. l. Tacit.* v *lib.* 58. *pag.* 628. *in annal.* DCCLXXXIV. x *in Calig. cap.* 16. y *Comm. in Tacit. lib.* 2. *annal. c.* 42. z *Caſaub. in notis ad Lamprid. pag.* 165. *notar.*

Atque hi fuere ordinarii reditus & ſtati, de quibus etſi veriſſime Plinius: *a Onera imperii pleraque vectigalia inſtitui, ut pro utilitate communi, ita ſingulorum injuriis coegere.* Optandum tamen vel ſic foret, ut ne avaritia principum aut libido aliis pecuniæ mediis inveniendis occaſionem cauſamve ſuppeteret. Sæpe namque dubitare cogimur, nunquid majori ſcelere coacervarint vel diſſiparint opes. Equidem fiſci (utendum enim hoc vocabulo promiſcue fuerit cum Poeta, cum præſertim tam ejus quam ærarii arbitrium a Cæſaribus pendere conſueverit) utilitatem in republica ſatis eleganter A. exſequitur Corippus Africanus: *b*

> *Quod fiſci eſt, nullus rapiat: cognoſcite fiſcum*
> *Ventris habere locum, per quem omnia membra cibantur.*
> *Venter alit corpus; fuerit ſi venter inanis,*
> *Omnia deficiunt, tenuantur robore membra,*
> *Et contracta rigent arentibus oſſa medullis.*

Sed & idem dixerat: Fiſcus

> *Quæ ſua ſunt capiat, quæ ſunt privata relinquat.*
> *Nec patimur quenquam ſacratum lædere fiſcum,*
> *Nec lædi quenquam ſinimus ſub nomine fiſci.*

Fiſcales nimirum, *calumnias c* intelligit, quas reprimere vel mali etiam principes inter initia imperii penſi habuerunt. Sin, & in rapacitatem propenſus ſit princeps, verior eſt, qui *d fiſcum lieni aſſimilabat, quo creſcente tabeſcerent reliqui artus.* Extraordinarii itaque reditus ex mulctis, B. iique ob delinquentium multitudinem copioſi ſatis. *e* Ita legem *Papiam Poppæam* ſenior jam Auguſtus *incitandis cælibum pœnis, & augendo ærario* ſanxerat. *f* Ita Mario *repetundarum* ex Africæ Proconſulatu damnato, *quantilis æſtimata foret, ærario inferendum Cornutus Tertullus* Conſul deſignatus *cenſuit. g* Sic & Cæſar *Catilinariæ conjurationis reos* municipatim dividendos, *cuſtodiendoſque publicatis bonis cenſuit. h* Idemque quod *locupletes eo facilius ſcelere ſe obligarent, quod integris patrimoniis exſularent, parricidas bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit. i* Verum exceſſere hic ſæpe, & quæſiti colores in innocentes atque innoxios. Quin & ea quoque armorum ſæpe cauſa. Auguſtus ipſe *conſpecto k* ad arma ivit, ut occulti adverſarii, & quos metus magis quam voluntas contineret,

a *In Panegyr. Trajani num.* 324. *in Lipſ. comm.* b *l.* 7. *num.* 7. *cit. Dempſt. in Paralip. ad Roſin. lib.* 7. *c.* 36. *p.* 1172. c *Sueton. Domitian. c.* 9. d *Trajan. in Epit. Sext. Aurel. Victor. in Julian. p.* 1219. *D. Conſ. Alciat. embl.* 146. e *Lipſ. l.* 2. *admirand. c.* 4. f *Tacit. lib.* 3. *annal c.* 25. g *apud. Plin. junior. lib.* 2. *epiſt.* 11. h *Sueton. in Jul. cap.* 14. i *Sueton. Jul. cap.* 42. k *vid. de hac lectione Caſaubon. in comm. in hunc Sueton. locum.*

tineret, facultate L. Antonii ducis præbita detegerentur, devictiſque his & confiſcatis promiſſa veteranis præmia perſolverentur. *l* Et de quibus temporibus Juvenalis: *m*

Quicquid conſpicuum pulcrumque ex æquore toto
Res fiſci eſt, ubicunque natat.

De iiſdem Plinius: *n Locupletabant & ærarium & fiſcum non tam Voconiæ* o *aut Juliæ* p *leges, quam majeſtatis unicum & pene ſolum crimen eorum qui crimine vacarent.* Et juvat ſane conſiderare, quam levibus ſæpe ex cauſis majeſtatis accuſati, bonaque per ærarium proſcripta ſint multorum, queis ſolæ, quo minus evaderent periculum, divitiæ obſtabant. C. Majeſtas, finiente Ulpiano, *q eſt crimen illud, quod adverſus populum Romanum, aut ſecuritatem ejus committitur*, i. e. in quo læditur aut dignitas aut ſecuritas ejus. *r* Et hæc jam tum ſtante Republica. Sed abuſi ſequentes principes. Tacitus: *s Majeſtatis legem reduxerat Tiberius, cui nomen apud Veteres idem, ſed alia in judicium veniebant, ſi quis proditione exercitum, aut plebem ſeditionibus, denique male geſta Republica majeſtatem populi Romani minuiſſet. Facta arguebantur, dicta impune* erant. (Niſi tamen aſſertioni huic refragatur, quod ex gente Claudia quædam novo more apud populum judicium majeſtatis mulier ſubiverit, quod in conferta multitudine ægre procedente carpento palam optaverat, ut frater ſuus Pulcher reviviſceret, atque iterum *t* claſſem amitteret, quo minor turba Romæ ſi fieret) *Primus Auguſtus* v *cognitionem de famoſis libellis ſpecie legis ejus tractavit.* D. Initium ergo mali jamdum ſub Auguſto, ſed vires ſub Tiberio pleniores accepit. *x* Prætentata crimina in *Falanio & Rubrio* modicis Equitibus Romanis, quorum illi accuſator objiciebat, quod *inter cultores Auguſti Caſſium quendam mimum corpore infamem adſciviſſet, quodque venditis hortis ſtatuam Auguſti ſimul mancipaßet.* (Nimirum & JC. *y* in conſecratis ſtatuis commiſſum eſſe ſtatuunt, non conſecratos ea lege eximunt.) *Rubrio* objiciebatur *violatum perjurio nomen Auguſti.* Ita *Granius Marcellus* majeſtatis accuſatus, quod *ſtatuæ Auguſti capite amputato effigiem Tiberii indidißet.* z Nimirum invalue-

l *Sueton. Aug. cap.* 15. m *Satyr.* 4. *v.* 54. n *in Panegyr. num.* 371. o *vid. Roſin. l.* 8. *antiq. Rom. c.* 18. p *de maritandis ordinibus. Vid. eund. c.* 26. *l. ejusd.* q *l.* 48. *tit.* 4. *l.* 1. r *Roſin. l.* 1. *c.* 23. *Conf. Budæ. in annot. in D. fol.* 41. & 53. *itemque in ann. reliq. fol.* 90. s *l.* 1. *an. c.* 72. *adde lib.* 3. *annal. cap.* 24. t *Suetonius in Tiberio cap.* 2. v *pergit Tacit. loco cit.* x *Tacitus lib.* 1. *annal. c.* 73. y *Vid. Tit.* 4. *D. ad leg. Jul. majeſt. l.* 5. §. 2. & *l.* 6. *Conf. Lipſ. Comm. in Tacit. l.* 1. *annal. c.* 73. z *Tacit. l.* 1. *an. c.* 74. *Sueton. Tiber. c.* 49.

rat iste mos, veteres statuas μεταῤῥυθμίζειν in aliam formam, *surdo figurarum discrimine*, *a* sicut & Caligula simulacra numinum tota Græcia conquisivit, quibus capite demto suum imponeret. *b Rhodiisque* præsertim ea res ita familiaris fuit, ut earum, *statuas histrionibus similes urbani* homines dicerent. *c* Adolescebat magis magisque ista lex, & arcessitur ea *Apuleja Farilia ob probrosos sermones, quibus D. Augustum & Tiberium matremque ejus* (nam & hanc majestatis lex complectebatur) *d* incluserat. *e* Ita & *C. Lutorius Priscus*, quod *carmen agro Druso composuisset, quod si extinctus fuisset, majore præmio vulgaretur.* *f* Parva hæc & nullius pene momenti, sed minora adhuc aliis objecta, accusatusque *L. Ennius*, quod *effigiem principis promiscuum ad usum argenti vertißet.* *g* Ita *capital* fuit *circa Augusti simulacrum servum cæcidisse*, *h* (Quod Tiberius eundem honorem, patri suo novo numini & tantundem reverentiæ præstari, quam cæteris numinibus, quorum statuæ, aræ effigies perfugium servis *i* contra indementes dominos præbebant) *k* cum tamen Augustus Antonii majorem natu filium abreptum simulacro D. Julii interimere non dubitasset: *l* Ita necata *Vitia Fusii Gemini mater, quod filii necem flevisset.* *m* Dies me deficiat recensentem omnia; Vestimenta mutasse Augusti statua præsente prægrande nefas, & morte piandum. Et exemplum *n Domitianus* renovavit, *mulierem occidens, quæ in conspectu statuæ ejus se exuerat.* *o* Similis pœna in eum, qui *nummo vel annulo impressam effigiem latrinæ aut lupanari intulisset.* *p* Et damnatus *a Caracalla* est, *qui urinam eo loco fecerat, ubi statuæ & imagines principum erant.* *q* Usque adeo complementum omnium accusationum istud crimen. *r* Nam & crudelitati suæ Principes & avaritiæ litare hoc pacto gaudebant, cum spes aliqua lucri affulgeret, ut jure sub non absimili principe *s* ærarium spoliarium civium & cruentarum prædarum sævum receptaculum Plinio *t* audiat, meritoque idem causam ejus nunquam malam nisi sub bono principe afferat. *v* Piget referre, quam multis studia exitio fuerint, ut Cremutio Cordo, *x* Aruleno Rustico, Herennio senecioni, *y* aliis. Ingeniose

a *Plin. cit. Lips. in Comm.* b *Sueton. Caligula cap.* 22. c *Vid. plura apud Lips. in l.* 1. *c.* 74. *annal. Tacit. & Casaub. in Sueton. Tiber. c.* 49. d Tacit. *lib.* 2. *an. c.* 50. *simile quid l.* 4. *cap.* 42. e Tacit. *lib.* 4. *annal. c.* 34. f *l.* 3. *an c.* 50. g *lib.* 3. *c.* 70. h *Sueton.* Tiber. *cap.* 49. i *Vid. loc.* Ter. *Heaut. a.* 5. *ſ.* 2. *v.* 22. *Scal. ad* Tibull. *pag.* 189. *Rhodius l.* 6. *c.* 17. *Lips. ad l.* 3. *cap.* 60. Taciti. k *Casaub. ad loc. Sueton. c.* 49. Tiber. l *Sueton. Aug. cap.* 17. m Tacit. *lib.* 6. *annal. c.* 10. n *Sueton.* Tib. *cap.* 49. o *Xiphilin. in Domit. p.* 233. p *Sueton.* Tib. *cap.* 49. q *Spartianus.* r Tacit. 3. *annal. cap.* 38. s *Domitiano.* t *in Panegyr.* Traj. *num.* 306. v *ibid. num.* 32. x Tacit. *lib.* 4. *annal. c.* 34. y Tacit. *in vit. Agric. c.* 2.

niose scilicet, conficta crimina nisi ingeniosior adhuc Caligula, qui Drusilla defuncta justitium indixit, in quo risisse, lavisse, cœnasse cum parentibus, aut conjuge, liberisve capital fuit. *z* Ut eleganter graviterque *a* ceu omnia Dio istorum temporum conditionem descripserit. Omnes, inquit, homines, in culpam incurrebant, sive mœsti sive læti esse sentirentur. Nam & lugere eam, quippe Deam, & non lugere quippe hominem, vitio dabatur. Quid tum evenerit, ex hoc uno colligi potest, quod impietatis reus factus, qui aquam calidam vendidisset, & a Cajo trucidatus fuit. Oceanum exemplorum ingressus mihi videor, unde enatare non detur meo arbitratu. Et unum hoc addo, E. peculiari & signato nomine impietatis, nomine & majestatis læsæ accusari pari notione ab auctoribus, dici videri, ut vel ex illo Dionis, & alio Taciti *b* loco constat: *Albucilla*, inquit, *defertur impietatis in principem; abduntur ut conscii & adulteri ejus Cn. Domitius, Vibius Marsus, L. Arruntius.* Et erat ista, si quis quoquo modo principem aut aliquod factum ejus dicto aliquo læsisset. Namque uti nullius olim rei, quam Deorum vilior annona erat, *c* ita & ex his, οἱ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν, contra Decretum *d* multi sibimet divinos largiebantur honores, & Dominique Deique dici volebant. Cajus exemplo est, & Panthea ejus Drusilla, *e* & Domitianus, & quæ alia monstra & hujusmodi portenta generis humani orbis habuit.

Observationis VIII

πιττάκιον.

Caligula nova vectigalia superinduxit. A. vectigal macelli. B. Quadragesima pro litibus. C. Octava ex gerulorum diurno quæstu. D. Vectigal meretricium. E. Alia octavæ mentio. F. Captura. G. Vectigal meretricium hodieque a Pontifice exigi. H. Athenis quoque simile quid, & cum alia cum Cajo intermortua essent, hoc diu mansisse. I. Matrimonia qua ratione idem publico obnoxia voluerit, disquiritur. K. A Vespasiano sed summa ærarii fiscique inopia coacto vectigal urinæ. L.

z *Sueton. Calig. cap.* 24. a *l.* 59. *p.* 746. *in annal. U. C.* DCCXCI. *Conferendus Seneca consol. ad Polyb. c.* 36. b *lib.* 6. *annal. cap.* 47. c *Philipp. Carol. in antiq. lib.* 1. *cap.* 2. d *apud Senecam factum a Diis in de Claudii morte.* e *Dio l.* 59. *p.* 745. *in anno.* DCCXCI.

Avaritiam luxus pedissequam jam dum diximus, & vere ille *a*: Ærarium si ambitione (luxuve) exhauserimus, per scelera supplendum est. Clarum id Caligulæ exemplo, A. qui uti nepotinis sumtibus omnium *prodigorum ingenia superavit, aut frugi hominum esse oportere dictitans aut Cæsarem, b* ita mox *exhaustus & egens, cum immensas opes, totumque illud Tiberii Cæsaris vicies ac septies millies sestertium non toto vertente anno absumsisset, ad rapinas convertit animum, vario & exquisitissimo calumniarum & auctionum & vectigalium genere.* B. Institutum tum *vectigal macelli. Pro omnibus eduliis quæ tota urbe venirent, certum, statutumque exigebatur. c* Nota quidem ea in re severitas antiqua, cum vetarentur multa publice proponi, luxui temperando, revocatæque tales leges sub Nerone etiam, ubi interdictum, ne quid in popinis cocti præter legumina & olera veniret, *d* cum antea nullum non obsonii genus proponeretur. Veruntamen hic non tam exemplum spectabatur, quam quærebatur pecunia, cui augendæ accessit *quadragesima pro litibus.* C. Suetonius. *e Pro litibus atque judiciis ubicunque conceptis quadragesima summæ de qua litigaretur, nec sine causa, si quis composuisse vel donasse negotium convinceretur.* Quanquam *aliud quadragesimæ genus* ab hoc esse autumo, de quo idem auctor: *f Titus Flavius Sabinus publicum quadragesimæ in Asia egit; traxerimque* ad illam quam Nerone principe abolitam Tacitus *g* scribit. Manet, inquit, abolitio quadragesimæ. Erat enim, explicante Quintiliano, *h* vectigal, quod omnes res præter instrumenta itineris publicano debebant. Sed isthæc in divites adhuc inventa dixeris, & maximam partem injuriæ in eos expetisse. Addita est & exacta etiam pars D. *octava ex gerulorum diurnis quæstibus*, i *item ex* E. *capturis prostitutarum quantum quæque uno concubitu mereret, additumque legi, ut tenerentur publico, & quæ meretricium & qui lenocinium fecissent.* F. Octavæ quoque alibi sæpius mentio & in jure civili *k* vel præcipue. Sed eam a posterioribus Imperatoribus institutam existimo. G. *Capturæ* autem vocabulum proprie maxime & signate hac in re acceptum, & plerumque ita dicuntur mercedes sordidarum artium & obscœnarum. Seneca: *l Pretia stupri accepistis & manus, quæ Diis datum erat sacra, capturas tulit.* Et alibi: *Tibi captura quotidiana non respondet, apparet, nondum satis*

a Tacit. *lib.* 2. *annal. cap.* 38. b *Sueton. Caligula cap.* 37. c *Idem ibid. cap.* 40. d *Sueton. Neron. cap.* 16. e *in Calig. cap.* 40. f *in Vespas. cap.* 1. g *l.* 13. *annal.* h *Declam.* 359. *cit. Lips. in* Tacit. i *Suet. loco cit. c.* 40. *Calig.* k *Vid. Cod. lib.* 4. *tit.* 61. *l.* 7. & 8. & *tit.* 65. *leg.* 7. *alibi. Conf. Buleng. de Vectig. P. R. c.* 19. & 31. l *lib.* 1. *Controvers.* 2.

ſatis hominem miſerum videri. Græcis μίσθωμα eſt, ſi Caſaubono accredo, & diſtinctum ἀπὸ τοῦ μισθοῦ. Quamvis μισθὸν quoque hac notione accipiat Juſtinus Apologetico ſecundo: Ὃν τρόπον λέγονται, οἱ παλαιοὶ ἀγέλας βοῶν καὶ αἰγῶν τρέφειν, οὕτω νῦν καὶ παῖδας εἰς τὸ αἰσχρῶς χρῆσθαι μόνον, καὶ ὁμοίως θηλειῶν, καὶ ἀνδρογύνων, καὶ ἄρρητο ποιῶν πλῆθος, κατὰ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τοῦτο τοῦ ἄγους ἕστηκε, τούτων μισθοὺς καὶ εἰσφορὰς λαμβάνετε. Nimirum contra Plauti ſententiam omne *illi omnino lucrum homini eſſe utile exiſtimant.* *m* Nam & H. ſanctiſſimus quoque Pater inde redigere non abſurdum aut impium exiſtimat. Et ut quondam in Palatio Lupanar, ubi matronæ & ingenui palam proſtabant, *n* appoſitis etiam qui nomina ſubnotarent, quaſi adjuvantium Cæſaris reditus, in quo Meſſalina Claudii, *o* καὶ αὐτὴ ἐκαθέζετο, καὶ τὰς ἄλλας τὰς πρώτας ἐκάθισεν. Ita & in tanti (ſi Dis placet) numinis conſpectu Lupanaria, id eſt, publicæ turpitudinum officinæ aperte proſtant, & publicis vectigalibus elocantur. *p* Pontificis permiſſu aliquot millia meretricum quæſtum corpore faciunt. Lupa Romuli quondam & Remi fratrum nutrix erat, hodie Lupanar Romano Præſuli non tantum nutrix, ſed etiam delicatiſſima eſt filia. *q* Nam cum:

Meretrix fortunati ſit oppidi ſimillima
Nec poſſit rem ſuam obtinere ſola ſine multis viris, *r*

Tributum ab ea exigitur annuum, quemadmodum ab iis, qui quæſtum faciunt de rebus in commercio poſitis. *ſ* I. Vetuſque adeo iſtud malum eſt, & ſplendidiſſimis quibuſque Rebus publicis frequentatum. Nam & *Athenis* πορνικὸν τέλος fuiſſe, Æſchines oſtendit. *t* Et manſit ad ſequentes quoque Imperatores, circa quod religioſior Alexander Severus, qui *lenonum vectigal & meretricum & exoletorum in ſacrum ærarium referri vetuit, ſed ſumtibus publicis ad inſtaurationem theatri, circi, amphitheatri & ærarii deputavit.* *v* K. Sed tamen num pauſa quædam? Nondum *matrimonia* quoque idem monſtrum publico obnoxia voluit. *x* Qua id ratione, equidem juxta cum ignaris ego ſcio. Eſt qui vectigal inſtitutum arbitretur, quod legitimo matrimonio juncti penderent, quoties liberis quærendis operam darent *y*. Alius in fœminas legitimis nuptiis junctas ſed domi ſe & intra privatos parietes proſtituentes accommodes. *z* Abſentire

Nnnn 3 utrique

m *Captiv. a.2.ſc.2.v.75.* n *Sueton. Calig. cap.* 41. o *Dio. l.60. p.683. in anno U. C.* DCCC. p *Chemnitius in Exam. concil.* Trident.*p.3.cap.1.p.6.* q *Schonb. l.3. Pol. c.13.p.262.* r Plaut.*Ciſtell.a.1.ſc.1.v.82* s *Schonb. loc.cit.* t *in Orat. contra* Timarch. v *Lamprid. in Alex. p.121.E.* x *Sueton. Calig. c.* 40. y *Caſaub. in locum cit. Suet.* z *Bulenger. in de Vectigal. c.30. in analect.*

utrique malim, cum opiner in contrahentes matrimonium certam pecuniæ ſummam ſtatutam, videamque & a non nomine *a* alias viam hanc probari. Atque hæc omnia uti dixi a Caligula, quem monſtrum *b* & portentum generis humani jure dixeris, neſcio fœdiorine avaritia an libidine impulſo. Succedit alia ratio a bono cæteroquin principe Veſpaſiano, coacto ad talia ſumma ærarii fiſcique inopia. *c* Et ex iis *præcipuum urinæ vectigal*, *d* L. notuſque in id dolentem Titum ejus jocus. Manſit id diu. Et retulerim ſane eo quod Juvenalis *e* habet:

> *Cedamus patria; vivant Arturius iſtic*
> *Et Catulus; maneant qui nigrum in candida vertunt.*
> *Conducunt foricas: & cur non omnia? cum ſint,*
> *Quales ex humili magna ad faſtigia rerum*
> *Extollit, quoties voluit fortuna jocari.*

Et id fuiſſe dixerim, quod *Chryſargyri* nomine poſtmodum venit, de quo plura alii, *f* forſan & ego alibi. Nam mihi jam filum hic abrumpendum eſt, cum operarum tarditas plura expedire poſſe intra præſtitutum diem neget, id adhuc a Lectore Benevolo precato, ut feſtinatæ ſcriptioni, & quæ per eam prætermiſſa videbuntur plurima, ignoſcere velit. Quod ſi me aliquando otium reſpiciat, & quæ reſtant additurum, & quæ jam fugere aut memoriam meam aut cognitionem, libentiſſime adjecturum profiteor. Jam pro more.

OBSERVATIONIS IX

πιττάκιον.

Nunquid ex uſu ſit, theſaurum publicum habere, diſquiritur, A. & adductis aliquorum, quibus ſecus videtur, exemplis aut rationibus, B. pro affirmantibus pronunciatur; C. ſed tamen ut in indicendis tributis conſtiſtituendiſque vectigalibus, & ſi quæ alia huc ſpectant, modus adhibeatur D. Fixi diſſertationi termini, a Veſpaſiano ſcilicet ad uſque imperii Conſtantinopolin tranſlati tempora. E.

The-

a *aut. Conſil. qua ratione ſtatus imperii ære alieno ſuo exire queat. pag.* 13. b *Sueton. Calig. cap.* 22. c *Sueton. Veſp. cap.* 16. d *id. ibid. cap.* 23. e *Satyr.* 3. *verſ.* 29. & 38. f *Lipſ. in l.* 2. *admir. c.* 5. *Caſaub. in loc. Sueton.*

Thesauros publicos congerere A. *&* asservare futuris fortean casibus an salutare sit, & ex usu principis aut Reip. venire in disquisitionem video. Siquidem & rationes & exempla invenias pro hac aut illa sententia facientium. B. Equidem & divina lex, cujus effata pro ratione nobis esse condecet, regi Israelitarum *auri & argenti pondera habere* interdicit, *a* & tot peculatus periculis, furumque insidiis subjacent publicæ ejusmodi opes, ut præcavendis omnibus vix esse posse videatur rectorum solertia. *b* Et *quis*, ut omnia ista recte se habeant, *spondebit*, *eas non in luxuriæ instrumentum*, *sed in usum publicum conversum iri?* *c* adeoque tutius omnino, atque *cautius servari apud privatos posse*, non injuria forte cum Juliano *d* existimes, quam mercenariæ præfectorum fidei, quorum piccatis & viscosis manibus nimis quam multa sæpe adhærescere consueverunt, aut etiam in eorum stipendium decidenda sunt, concredere. Hinc *Alexandrum M. de opibus apud amicos depositis* gloriantem *e* mirum in modum efferre consueverat Julianus, eamque vocem ut præclarissimam semper extollere. *f* Egeni namque & exhausti subditi ditatum etiam ex ejusmodi rapinis principem haud quaquam, sed e contra abundantes vel egentem hostibus maxime formidabilem reddunt. *Bonus siquidem princeps*, *qui a suis magis diligitur*, *quam timetur*, *habet*, *quicquid possident cives.* *g* Cum rapaci atque avaro sæpissime vel tacitæ etiam cogitationes imprecentur; *Quod habes non habeas*, *& illud quod jam non habes*, *habeas malum: Veræ* itaque *ac certæ principis opes*, *& prope extra omnem periculi jacturæque aleam positæ in subditorum divitiis sitæ sunt.* *h* Idque suo exemplo Constantius apud Diocletianum Augustum minus prudenter administrati imperii insimulatus, in cujus rei signum colligendarum opum negligentiam delator afferebat, satis superque comprobavit, dum legatis apud se retentis maximam a volentibus & liberalitate sese invicem superare contendentibus subditis pecuniæ vim precario impetravit. *i* Possem simile Cyri factum ex antiquitate subjungere, qui subditorum erga se amorem pari modo periclitando Crœsi de coacervandis thesauris consilium opportune redarguit, *k* nisi optimi nostræ memoriæ principis exemplum aut monitum *l* his omnibus tenebras offunderet, quum tributorum impositione

a *Deut.* 17. 17. b *Vid. diss.* 1. *obs.* 1. *exempla Rhampsiniti Ægyptii & Venetorum.* c *quod verentur Scoti apud Buchan. l.* 16. *rerum Scoticarum p.m.* 579. d *apud Ammian. Marcellin. l.* 25. *c.* 14. e *in Suppl. Curtii l.* 2. *c.* 3. *n.* 5. f *apud Ammian. l.c.* g *Eutropius l.* 10. *p.* 269. h *Antimachiavell. l.* 3. *theor.* 32. *p.* 805. i *Euseb. in vita Constantini l.* 1. *c.* 10. *p.* 163. k *Xenoph. l.* 8. παιδείας. l *Jacob. VI. Magnæ Brit. R. l.* 2. δώρ. βασιλ. *p.* 104.

tione filio ſerio interdicens ſubditorum opes & facultates certiſſimas regi eſſe divitias, affirmat. Veruntamen, & hæc, & ſi quæ alia afferuntur rationum, aut exemplorum, C. tanti nequaquam apud me ſunt, ut nudum ab omni ærarii ſubſidio ſolaque ſubditorum benignitate & benevolentia nixum principem ad noſtra hæc tempora eſſe exiſtimem, cum, *quando in communes uſus tributum ex privato conferendum eſt, tanquam in publico funere complorantes* jam olim Carthaginenſes cernere ſit, *m* tantum abeſt, ut noſtris moribus aliud ſperandum veniat, qui ad eorum, quos ſupra commemoravimus exempla, & ardentiſſimum Principis, patriæve amorem multos aſcenſuros non perſuadent, incertum ſuo vitio an imperantium. Quid, quod iſta Sacrarum literarum auctoritas fiduciam potius in theſauris collocare prohibeat, quam ipſos illos damnet, quum tanquam in pietatis compenſationem aut præmium Salomon Regum ſapientiſſimus eos abſtulerit. *n* Opes igitur aliquæ publicæ neceſſariæ, idque gentium aut omnium aut plurimarum exemplo, quod a primo ſtatim omnium noſtrorum parente Adamo & poſteris acceptum manaſſe, porro autumat nonnemo *o*. Quod ſi vero quæ Reſp. hoc præſidio deſtituatur, non tantum ſemet prolatatione finium excludit, id quod *Spartanæ ex Lycurgi legibus accidiſſe* Philoſophus commemorat, *p* ſed & aliis ſeſe obnoxiam periculis & injuriis facit, cum *nec quies ſine armis, nec utrumque ſine tributis haberi poſſit. g.* D. Sed moderamine tamen certo hic opus, ne *ſpoliarium civium cruentarumque prædarum ſævum receptaculum r* locus ille audiat. Et vidimus ſane ejus ante mutatam remp. ex decimis, portorio, ſcriptura bene conſtitutos reditus, *s* quos novis & ſubinde iniquiſſimis vectigalibus omnique genere calumniarum adinvento *t* auxere poſtea, qui monarchiam invaſerant. Quos audire ſane conveniebat Tiberii, Principis alioquin non boni, dicterium: *Boni paſtoris eſse, tondere pecus non deglubere. v* quod Dio Caſſius *x* ita vertit, κείρεσθαί μου τὰ πρόβατα, ἀλλ᾽ οὐκ ἀποξύρεσθαι βούλομαι, Et pulchre illuſtrat alter *y*: αὐτό δε τοῦτό φησι, ἔοικε δηλοῦν Ὅμηρος, καὶ ὅταν ἐγκωμιάζων τινα λέγει τῶν βασιλέων ποιμένα λαῶν. οὐ γὰρ ποιμένος οὐκ ἄλλό τι ἔργον ἢ πρόνοια καὶ σωτηρία καὶ φυλακὴ προβατων, ὥς τε κατοπτεύειν, οὐ μὰ Δία καὶ σφάττειν καὶ δέρειν. Καίτοι ἐνίοτε πολλὰ πρόβατα ἐλαύνει μάγειρος εἰς ὠνησά-

m *apud. Liv. l.* 30. *c.* 44. n 1. *Reg.* 3. 13. o *Maximil.* Fauſt *in conſiliis pro ærar. claß.* 1. *conſ. I. Ord.* 1. p *l.* 2. *de Republ. c.* 9. *ſub fin.* q *Liv. l.* 1. *Conſ. diſſ.* 2. *obſ.* 1. *L.* r *Plin. in Panegyr, n.* 306. *Lipſ. ed.* s *diß.* 1. *obſ.* 3. t *Vid. diſſ.* 2. *obſ.* 3. 4. v *Sueton.* Tib. *c.* 33. x *lib.* 57. y *Dio Chryſoſt. orat.* 4. περὶ βασιλ. *Vid. Caſaub. ad l. c. Sueton.*

ὠνησάμενος. Ἀλλὰ πλεῖστον διαφέρει μαγειρικὴ καὶ ποιμενική. Legi præcipue majeſtatis ſub malis Principibus ditiſſimi cujuſque facultates ſubjectas videre eſt; quorum, & ſi qui *boni* intercurrerunt, (quamquam horum *nomina uno in annulo ſcribi omnia poſſe*, Mimicus quidam ſcurra non minus feſtive quam vere aſſeruit z) ſtatuta, uti ad Veſpaſianum uſque antea vidimus, E. ita jam, quæ in uno aut altero ſcriptorum ad uſque imperii Conſtantinopolin tranſlati tempora occurrebant, commemorare porro animati ſumus.

OBSERVATIONIS X

πιττάκιον.

Arbitrium ærarii omne penes Principem. A. Cujus ex teſtamentis acceſſiones magnæ; Sed ſæpe iniquiſſime exactæ. B. Fiſcus Judaicus & circa eum Domitiani acerbitas. C. Judæa religio cum Chriſtiana pariter exoſa, D. ſed tamen impoſito tributo permiſſa. E. a Nerva & Trajano Domitiani circa utrumque rapinæ ſublatæ. F.

Ex quo Cæſar ſucceſſorem potentiæ ſuæ Auguſtum nactus eſt, manentibusque iiſdem magiſtratuum nominibus potentia penes unum fuit, cura quoque pecuniæ publicæ quaſi hæreditario jure ad Cæſares delata eſt. A. Namque etſi diſtinctio aliqua inter ærarium & fiſcum, nominalem tamen ferme ſolum fuiſſe dixerim, cum, *licet ſuas pecunias ab ærario ſeparatim haberet*, tamen his quoque pro arbitrio uteretur & Auguſtus ipſe & ſucceſſores. *a* Nobis itaque difficilior nunc progreſſus ad cætera, confuſis ſubinde apud auctores nominibus, reali diſcrimine plane ſublato. Itaque prout vel Cæſari vel ærario alicunde accreverit, ita ordine tradendum deinceps veniet. Et habuit ſane ille *ex teſtamentis* acceſſiones haud exiguas. B. Nam præter viceſimam hæreditatum ærario militari deſtinatam *b* ex donationibus & legatis plurima rebus privatis Cæſarum accrevere. *Auguſtus*, cujus tamen hac in re moderatio laudatur, c *intra XX. annos quaterdecies millies HS. ex teſtamentis amicorum percepiſſe* ſcribitur, *d* quæ ſumma

z *refer. Vopiſc. in Aureliano* c. 42. a *Dio l. 53. p. 506. in A. V. C. 727.* b *Vid. diſſ. 2. obſ. 2. F.* c *a Suetonio in Auguſto* c. 66. d *Sueton. in Auguſto* c. 101.

ad triginta quinque milliones nostrates adscendit. *e* Nec desunt, qui hac collatione *honestius nihil, nihil laudabilius censeri posse inter vivos & ad posteros arbitrentur.* *f* Verum enim vero abusi mox sequentes; *Caligula testamenta primipilarium ut ingrata rescidit, quicunque ab initio, principatus Tiberii neque illum neque se hæredem destinaßent.* *g* Item *cæterorum, ut irrita & vana, quoscunque quis diceret hærede Cæsare mori destinasse.* Imitatus hunc Domitianus, qui ut bonum Principem promiserat *fiscales abolendo calumnias*, edita memorabili voce; *Princeps qui delatores non castigat, irritat; liberando discrimine reos omnes, qui proxime quinquennio apud ærarium pependissent*, *h* (Namque inter acta magistratuum, quæ ad ærarium deferri sueverant, *i* solebant item esse reorum nomina: quanquam sit, qui hunc locum de iis, qui obligatam ærario fidem liberare non poterant, capere malit *k*) ita paulo post ad sævitiam descivit & cupiditatem. Et hinc tanquam ad istius exemplum non tantum majestatis legem crudelissime exercuit, sed & *alienissimas hæreditates confiscavit, vel existente uno, qui diceret, se audisse ex defuncto, dum viveret, hæredem sibi Cæsarem eße.* *l* Scilicet amor sceleratus habendi leges nescit aut terminos. Hujus nunc & qui eum secuti, tempora videnda sunt, & quibus illi rationibus bonis malisve sibi prospexerint. C. Inter cætera *fiscum Judaicum* acerbissime idem egit. *Ad quem deferebantur, qui veluti professi Judaicam intra urbem viverent vitam, vel dissimulata origine imposita genti tributa non pependißent.* *m* D. Nam nulla unquam religio exosa adeo Romanis, existimo, fuit, aut irrisa quam hæc ipsa. Hinc non tantum illud: Vin' tu Curtis Judæis oppedere? *n* quod ad irrisum pertinet; sed & *a Tiberio juventus eorum per speciem Sacramenti in provincias gravioris cœli distributa*, quo facilius scilicet interirent: *reliqui gentis urbe submoti*; *o* quod idem & Claudius postea fecit, *p* & Severus, qui *Judæos fieri sub gravi pœna vetuit*; *q*. Idque etiam de Christianis sanxit, qui in hujus odii hæreditatem postea quasi successere. Unde est, quod eos prodigiosis nominibus *hostes generis humani* r *& publicos*, s *reos læsæ divinitatis* t *& omnium scelerum, Deorum, Imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicos* *v* proclamabant

e *ex calculo Bodini l.6. de republ. c.2. Lips. in Paneg. Plin.* f *quos inter Bornit. de ærario l.9.c.1.p.83.* g *Suet. Caligula c.38.* h *Sueton. Domitiano cap.9.* i *ut tactum diss. I. obs.4.* k *Torrentius ad h. l. Conferens l.5. cap.9.* l *Sueton. Domitiano cap.12.* m *Sueton. c.12. Domitiani.* n *Horat. Sat.9.v.69.* o *Sueton. Tiberio cap.36.* p *Sueton. Claudio cap.20.* q *Spartian. in Severo cap.17.* r *Tertull. in Apologetico c.39.* s *c.10.& 35.* t *cap.26.* v *cap.2.*

bant. Sed avaritia vide quid facit? impoſito tributo Judæi tolerati ſunt. E. Cujus originem rei Veſpaſiano tribuerim. *ἀπ' ἐκείνου γὰρ δίδραχμον ἐτάχθη τοὺς τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθη περιστέλλοντας τῷ Καπιτωλίῳ Διῒ κατ' ἔτος ἀποφέρειν* *x*. Duplici autem ratione calumniis quas diximus, ſub Domitiano fuerunt obnoxii. Vel dum aperte iſtam vitam intra urbem vivunt, cujus rei facultatem tamen non redemerant, (namque ut in aliis artibus ſordidis & vetitis pretio depenſo earum permittebatur profeſſio, pariter & in religione Judaica idem factum. *y*) Vel dum originem abnegant, & ſe Judæos eſſe diffitentur, ubi non abnuerim, vel præcipue ejus criminis arceſſitos Chriſtianos, (quorum religionem cum Judæa ſubinde confundebant Gentiles, *z* & ſic Judæorum nomine Chriſtianos fere comprehendebant,) *a* & capi poſſe hæc ipſa de ſecunda a Domitiano excitata perſecutione. *b* F. Verum enim vero, quod non vano augurio *cornix in Capitolio paucis ante cædem Domitiani menſibus prolocuta fuerit*, *ἔσται πάντα καλῶς*, quod non fallaci ſomnio *ipſemet gibbam ſibi pone cervicem auream enatam viderit*, *atque beatiorem poſt ſe lætioremque ſtatum reip. portendi pro certo habuerit*, id mox eventus oſtendit, & moderatio ſequentium Principum. *c* Namque & D. Nerva, ut impietatis, ita ritus Judaici accuſari neminem permiſit, *d* & Trajanus illam extortam a morientibus & fictam teſtamentorum nuncupationem aſpernatus abolevit. Clare Plinius: *e Teſtamenta noſtra jam ſecura ſunt*, *nec unus omnium* nunquam *f ſcriptus hæres. Non tu falſis*, *non tu iniquis advocaris.* Conſimiliter Hadrianus ignotorum hæreditates repudiavit, nec notorum accepit, ſi filios haberent. *g* Scilicet, ut malis Principibus, *cum omnia raperent*, *& rapta retinerent*, *deerant tamen omnia*, *ac ſi nihil rapuiſſent*, *nihil retinuiſſent*, (quia turpius egerebant ſæpe, quam ingeſſerant nefarias opes) ita plurimis impendiis, & erogationibus ſola ſufficere frugalitas Principis poteſt, *h* ſi rationem diligenter cum imperio ponat.

OBSERVATIONIS XI

πιτλάκιον.

Æquitas in adminiſtrando inter ærarium fiſcumve & privatum judicio. A. Liberalitas in remittendis reſiduis tri-

x *Xiphilin. in Veſpaſiano.* y *Caſaub. ad h. l. Suet.* z *Beroald. in Sueton. Claudium c.* 25. *Torr. ad cap.* 12. *Domitiani.* a *Vid. Caſaubonus Torrentius & Beroaldus in Suetonii locum cit.* b *Suet. Domit. c. ult.* c *Dio l.* 68. *p.* 772. d *in Panegyrico* Trajani *n.* 383. e *ita Lipſio emendare placet hunc loc.* f *Plin. in Panegyr. n.* 308.

tributorum & vectigalium. B. Aurum coronarium. C. Aurum negotiatorium. D. Vectigal frumenti. E. Vectigal braccariorum, & linteonum. F. Vitri, chartæ, lini &c. G.

Quot supra dixisse meminimus, veras Principum opes in subditorum divitiis sitas, id vel hinc quoque elucescit, quod ærarium & fiscum abundasse semper sub bonis Principibus, certe minus egenum fuisse, sub malis exhaustum utrumque semper videas. Cum tamen sub his præter ordinarios reditus omni rapinarum & exactionum genere impleretur, sub illis ne constituta quidem vectigalia & tributa semper inferrentur. Cujus rei argumentum afferre licet, A. æquitatem illam, quam in reddendo inter fiscum ærariumve & privatos judicio adhibebant. *Fisci* equidem *causa nunquam mala, nisi sub bono Principe, a* idque Domitiani tempora satis demonstrant, quibus sæpe *quolibet & accusatore & crimine bona vivorum & mortuorum pariter correpta, b* verum aliter boni, & inter eos *Optimi* nomen consecutus *Trajanus*, ad quem Plinius: *c Fortasse non eadem severitate fiscum, qua ærarium cohibes. Imo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico credis. Dicitur Actori, atque etiam Procuratori tuo, in jus veni, sequere ad tribunal. Nam tribunal quoque excogitatum cruciatu* (cura tua, aut Principatui legat Lipsius *d*) *est par cæteris, nisi illud litigatoris amplitudine metiaris. Sors & urna fisco judicem adsignat.* Sic *Majestatis crimina*, uberrimum & pene solum instaurandarum sub pessimo quoque Principe opum medium, *non admisit Hadrianus. e* Nec obstat, quod initio principatus ejus Nigrinus, Palma, Lusius & Celsus structarum sacrificanti insidiarum comperti occisi sint, siquidem & *damnatorum bona in fiscum privatum redigi vetuit, omni summa in ærario publico recepta, & id se invito Senatu jubente factum ipsemet in vita sua dicit. f* Jam qui huic per L. Antoninum Pium successit, M. Antoninus Philosophus, *fisco in causis compendii judicans favisse* nunquam scribitur. *g* Leges quoque de jure populi & fisci moderatas sanxit Alexander Severus, *h* eum itidem in finem, ne gravarentur cives. Nec æquitate tantum, sed & liberalitate consultum iverunt civibus suis boni Principes, B. eamque per occasionem exercere tributa & vectigalia, quibus solvendis dies jam exierat, remittendo pensi habue-

a *Plin. in Panegyr. n.* 322. b *Suet. in Domit. c.* 12. c *Plin. in Panegyr. n.* 309. d *in Comm. ad h.l.* e *Spartian. in ejus vita cap.* 18. f *Spartian. cap.* 7. g *Julius Capitolinus in Marco c.* 12. h *Lamprid. in Alex. Severo c.* 16.

habuerunt. Exemplum rei jam inde ab Augusto est, qui *Tabulas veterum ærarii debitorum exussit syngraphis in foro incensis.* *i* Ubi tamen nullus abnuerim, quin per veteres ærarii debitores, qui post privati indigitantur, etiam, qui pecuniam ab ærario fiscove mutuam sumserint, intelligi queant. Nam id quandoque fieri solitum, vel solus Suetonii locus evincat. *k*. Ad eum postea modum, cum D. Nerva vicesimam hæreditatum moderatus esset, *l* successor Trajanus præterquam quod muneri ejus uberiore explicatione addidit, *m* hoc insuper adjecit, ut qui ejusmodi ex causis, (quas ille exceperat) in diem edicti vigesimam deberent, nondum tamen intulissent, non inferrent. *n* Suggillat tamen hanc liberalitatem Ausonius. *o Vel illud unum*, inquit, *cujusmodi est de condonatis residuis tributorum? Quis unquam Imperatorum hoc provinciis suis uberiore te indulgentia dedit. Fecerat & Trajanus olim, sed partibus retentis. Non habebat tantam oblectationem concessi debiti portio, quanta suberat amaritudo servati.* Liberalior Trajano Hadrianus, & plane ad Augusti exemplum *infinitam pecuniam, quæ fisco debebatur, privatis debitoribus in urbe atque Italia, in provinciis vero etiam ex reliquis ingentes summas remisit, syngraphis in foro D. Trajani, quo magis securitas omnibus roboraretur, incensis. p.* Summam definit inscriptio vetus Romæ: IMP. CÆSARI. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F. TRAIANO. AUG. PONT. MAX. TR. POT. II. COS. II. QUOD. OMNIUM. PRINCIPUM. ET. SOLUS. REMITTENDO. HS. NOVIES. MILLIES. CENTENA. MILLIA. N. DEBITUM. FISCI. NON. PRÆSENTES. MODO. SED. ET. POSTEROS. SUOS. PRÆSTITIT. HAC. LIBERALITATE. SECUROS. *q* Grandis illa summa, & quæ ad viginti duos cum dimidio milliones ascendit. Fecere hoc postea plures alii. Fecit Aurelianus, qui *tabulas publicas ad privatorum securitatem exuri in foro Trajani semel jussit. r* Fecit, ut ad posteriorum unum aut alterum transcendamus, Gratianus, de quo Ausonius. *s.* Tu *argumenta omnia flagitandi publicitus ardere jussisti; Videre in suis quæque foris omnes civitates conflagrationem salubris incendii: ardebant stirpes fraudum veterum, ardebant seminaria futurarum.* Fecit Anastasius, ὃς πυρὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐναντίον πάντων κατέκαυσε τὰ τῆς συντελείας κατάγραφα.

i *Sueton. in Oct. c.* 32. k *in Octavio cap.* 41. l *Plin. in Panegyr. n.* 335. m *id ibid. n.* 338. n *n.* 358. o *in Paneg. ad Grat. cit. Lips. in* Plin. Panegyr. *n.* 362. p *Spartian. in Hadrian. cap.* 7. q *affertur inscriptio a Lips. in Plin.* Panigyr. *n.* 362. & *Casaub. in l. c. Spartian.* r *Vopiscus in Aurelian.* *in Paneg. cit. Casaub. ad cap.* 32. *Aug. apud Sueton.*

φα. *t* Nec vero his finibus ordinariorum tributorum remittendorum ſtetit Principum liberalitas, ſed ſubinde etiam in oblationibus ſimile quid obſervatum. Namque ut *omne penſitationis genus* his tribus abſolvitur, *canone*, *oblatione*, *indictione*, quorum iſte *ordinaria* tributa complectitur, illa *voluntaria*, hæc *nova & ſuper addita*, *v* ita voluntaria quandoque in ordinaria mutarunt, id quod præcipue in C. *auro coronario* videre licet. Cujus origo, ut ſocii & amici victori Imperatori coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. *x* Nec id in victoriis tantum, ſed quæcunque gratulandi ſuppeteret materia. Magna etiam circa hoc indulgentia Principum. Nam ut grandis inde ſumma redigebatur, cum præcipue ſequentibus temporibus non coronas amplius, ſed earum loco pecuniam exigerent, *y* ita non minus vectigalibus & tributis ordinariis fere atterebat. Remiſiſſe itaque & jamdum Auguſtus gloriatur, in Lapide Ancyrano: MUNICIPIIS. AC. COLONIIS. ITALIÆ. CONFERENTIBUS. AC. TRIUMPHOS. MEOS. QUINTUM. CONSUL. REMISI. ET. POSTEA. QUOCIESCUNQUE. IMPERATOR. M.-----AURI. CORONARIUM. NON. ACCEPI. Et Adrianus quoque *in Italia remiſit*, *in provinciis minuit*, *b* & quidem *difficultatibus ærarii ambitioſe & diligenter* expoſitis. Ita *Antoninus Pius aurum coronarium*, *quod adoptionis ſuæ cauſa oblatum fuerat*, *Italicis totum*, *medium provincialibus reddidit*. *c* Idem illud Romæ remiſit Alexander Severus. *d* Quod ſi vetuſtatem oblationis hujus, & alia huc facientia requiras, illa tradunt Lipſius, *e* Caſaubonus, *f* alii. Hoc Alexander & de D. auro negotiatorio fecit. *g* Namque & hoc inter reditus, & alias aurarii canonis aut oblationis nomine veniſſe puto. *h* Sed veniendum ad alia. Et ad reditus ærarii jure etiam optimo retulerim E. Vectigal frumenti. Notæ ſunt ſeditiones ſæpius a populo excitatæ ob annonæ penuriam. Hinc iſtud in Coriolanum odium, *i* quod fame plebem tanquam hoſtes peteret. Hinc *annonæ cura Pompejo non minus addidit gloriæ*, *quam pulſus ambitus campo*, *exactus hoſtis mari*, *oriens triumphis occidenſque luſtratus*. *k* Cui adde, quod adverſo vento timentibus cunctis primus ille oram ſolvit, animoſe exclamans:

t *Cedrenus allegatus a Caſaub. in Sueton. Calig. c.* 15. v *Aſcon. in* 4. *Verrin. cit. Buleng. de Vectigal. c.* 14. *p.* 50. x *Lipſ. de magnitud. Rom. l.* 2. *c.* 9. y *Lipſ. l. c.* z *Vid. p.* 135. *Caſaub. in* Sueton. *& p.* 129. a Spartian. *cap.* 6. b *Capitol. in Anton. Pio. cap.* 4. c *Lamprid. in Alex. Sever. c.* 32. d *de mag. R. l.* 2. *c.* 9. e *ad l. cit. Lamprid. p. notar.* 165. f *Lampr. l. c.* g *cum Caſaub. ad l. c. Lampr.* h *Liv. l.* 2. *cap.* 35. i *Plin. in* Panegyr. *n.* 231. k *Lipſ. in not. ad l. c.*

mans: *Navigare necesse est, vivere necesse non est.* *l* Atque eam ob causam Principibus semper maxima annonæ cura. Sic Augustus *annona populum pellexit*, *m* idemque *inter alia dominationis arcana seposuit Ægyptum, ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terræ ac maris quamvis levi præsidio adversus ingentes exercitus insedisset.* *n* Atque hæc ab illo successoribus tradita quasi per manus cura, prospicere, ne fame pop. Rom. premeretur. Quin imo *annonæ vilitas perpetui instar congiarii ipsis fuit.* *o* Feraces igitur frumenti provinciæ hoc vectigali vel maxime oneratæ, & vel præcipue Ægyptus, cujus sterilitatem vehementissime semper horrebant, & ad iram Deorum referebant. Hinc apud Tertullianum legas: *p si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim Christianos ad Leonem.* Vectigal igitur istud per opera in Nilo adjuvare Probus Imp. curæ habuit. *q* Ab Alexandro Severo autem Vectigal novum. F. Namque is *Braccariorum*, (bracteariorum) *linteonum, vitreariorum, pellionum, plaustrariorum, argentariorum, aurificum vectigal pulcerrimum instituit.* *r* Et post eum Aurelianus, G. *ex Ægypto urbi Romæ vectigal vitri, chartæ, lini, stuppæ, atque embolicas species æternas confecit.* *s* Et bene, siquidem sub Tiberio Principe factum est inopia chartæ, ut e Senatu darentur arbitri dispensandi. *t* Nec de lino mirum. Cum exigi id sueverit, quo unaquæque provincia abundaret, & reponi, quicquid ubique pulcerrimum nasceretur. Certe & vestes in ærario fuisse satis probat, quod *Macrinus Procurator ærarii majoris purpureas inspexit, & quas claras probavit, in id conclave redigi præcepit, in quo post duas horas Diadumenus natus est.* *v* Sed de hoc loco mox plura.

Observationis XII

πιτ]άκιον.

Inquiritur in locum Lampridii A. Ærarium majus, ærarium sacrum & privatum. B. Largitiones sacræ & privatæ.

l Tacit. l. 1. A. c. 2. m Id l. 2. cap. 59. n Plin. in Panegyr. p. 231 o in Apologetico c. 40. p Vopiscus in Probo cap. 9. q ita legente Scal. apud Buleng. de Vect. c. 29. r Lamprid. in Alex. Sev. c. 24. s Vopisc. in Aure. c. 45. t Plin. l. 13. c. 13. Nat. hist. Torr. in Suet. Tib. cap. 34. v Lamprid. in Diadum. cap. 4.

teris. Equidem omne ταμεῖον recte arca dicitur, unde & arca fisci, *r* pro vero Principis ærario, & arcæ populi Romani mentio in inscriptionibus. *s* Sed specialiori tamen notione arca vel bursa Collegiorum est, ad quorum exemplum etiam primi Christiani arcam communem habebant. *t* E. Est autem arca (ut hoc obiter addamus) ex Græco εἵργειν, unde εἱρκτὴ & εἱρκτὸς, Latine erca & erctus, vel herctus, & mutato E. in A. arca, a continendo scilicet. F. Qua occasione non possumus, quin elegantissimam Salmasii *v* in A. Gellium emendationem addamus. Legitur ibi *c.* 9. *l.* I. *Romana voce* κοινόβιον, quod cum aperte falsum sit, reperisse se ille in antiquo libro ait, *erto non cito* i. e. bono vel bonis aut hæreditate non divisa, *Cio* enim a Græco κίω, pro quo & χίω, divido. Inde *ercisci*, *&* *ercticisci*, quamvis prius oppugnet tanquam a Triboniano per ignorantiam in Pandectas invectum Salm. contractum tamen ex ercicisci vel ercticisci affirmat Grotius. *x* Nec ipsi id Ciceroni ignotum probari potest *y*. Restat unus adhuc ærarii Saturni, quod Romæ erat, usus. Nam alias publicam pecuniam eo delatam non amplius putarim, sed semper penes Imperatorem fuisse. Firmat Herodianus, *z* apud quem Pompejanus ad Commodum, ταμεῖα χρημάτων βασιλικῶν ἐνταῦθα πάντα, & antea, ἐκεῖ ἡ Ῥώμα, ὅπȣ ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. Acta, & Senatusconsulta ibi asservata meminimus supra. *a* Accessit professio filiorum G. Professionum equidem duo in jure genera memorantur, Natalis, & Censualis. Quarum hæc unumquemque civium Romanorum jubebat, quantum in bonis haberet, apud Censorem profiteri. Qua in re si quis falsus deprehenderetur, bona ejus ærario cedebant, quod arguit Suetonius, apud quem Caligula perperam editi census arguebat, quibus postea quacunque de causa quidquam incrementi accessisset. *b* Origo ejus a Servio Tullio, antiqua satis, sicut & illa natalis, quæ eidem ortum suum debere & facta fuisse antea apud Junonis Lucinæ, (Ilithyiæ) sacerdotes videtur, *c* a M. autem Antonino Philosopho præfectis ærarii Saturni demandata est. Nam is *liberales causas ita munivit, ut primus juberet apud præfectum ærarii Saturni unumquemque civium natos liberos profiteri, intra tricesimam diem nomine imposito. Per provincias autem tabulariorum publicorum usum instituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romæ apud præfectos ærarii,*

r *apud Lampr. in Alex. Sev. c.* 43. s *Vid. Salm. in Lampr. p.* 229. *d.* t *de qua vid. Tertull. in Apol. c.* 39. *&* *Heral. in Comm. in h. l. p.* 158. v *in Solin. p.* 1262. *b.* x *In flor. sparsis ad Jus Justin. Tit. de ercisc. famil.* y *Cic.* I. *de orat. n.* 237. z *l.* 1. *c.* 6. a *Suet. Cal. cap.* 37. *Cas. in h. l.* b *diss.* I. *obs.* 4. c *ex instituto Servii Tullii apud Dion. Hal. l.* 4. *antiq. Rom. p.* 220. *Conf. de utr. Briss. l.* 1. *Select. cap.* 5.

ærarii, ut si forte quis in provincia natus causam liberalem diceret, testationes inde ferret. d Idque postea non ab ipso tantum observatum est, cum Commodum suum Antoninum vocavit, & ita in publicas edidit diem natalis sui, *e* sed & ab aliis. Siquidem & *de Gordiano Seniore illud satis constat, quod filium Gordianum Antonini nomine & signo illustraverit, cum apud præfectum ærarii more Romano professus filium publicis actis nomen ejus inseruit.* *f* Adde Apul. qui, *Pater ejus natam sibi filiam more cæterorum professus est. Tabulæ ejus partim ærario publico, partim domo asservantur.* g Et Juvenalem. h *Libris Actorum spargere gaudes Argumenta viri.* Mirum autem cur *trigesimum* diem huic rei præfinierit M. Antoninus H. Nam Romano more alias in maribus nonus, in femellis octavus erat, *i* ejus rei rationes aliquas adducit more suo Plutarchus. Sunt quidem qui *tertium* legant, *k* sed nescio an satis bene. Siquidem non sine causa tamdiu expectabant, quod ante septimum vita pueri adhuc in dubio erat, id quod & Aristoteles habet, *l* unde in incertam spem nomina dare verebantur. Totumque hoc a Græcis ad Romanos manavit, apud quos decimus dies nominis impositioni præfinitus. Testes adducimus Aristophanem *m* Comicum: Ὀυκ ἄρλι θύω τὴν δεκάτην ταύτης ἐγώ. Καὶ ὥσπερ παιδίῳ νῦν δὴ θέμην. Euripidem Tragœdum: *n* Ηκȣ̃σας, ὄιμαι, τῶν ἐμῶν λοχευμάτων. Τȣ́των ὑπέρ μȣ θῦσον, ȣ̓ γὰρ ὄιδ᾽ ἐγώ. Δεκάτῃ σελήνῃ παιδὸς ὡς νομίζεται. Nec id sine multa solennitate, & convivali etiam lætitia. Quo non tantum Terentium *o* referas, sed & vel præcipue Suidam *p* : Ἔθος ἦν παίδων συγγεννωμένων τοῖς Ἀθηναίων ἀςοῖς τῇ δεκάτῃ τῶν νυκτῶν ἀπὸ τῆς γενέσεως συγκαλεῖσθαι τȣ̀ς πρὸς πατρὸς καὶ μητρὸς οἰκείȣς, καὶ τȣ̀ς ἐγγύτατα φίλȣς, καὶ παρόντων ἐκείνων τάτ᾽ ὀνόματα τοῖς παισὶν τίθεσθαι, καὶ καλλιερεῖσθαι τοῖς θεοῖς, ἔπειτα τȣ̀ς συνεληλυθότας ἐυωχεῖσθαι. Adde quod in electione nominis omen futuræ felicitatis captare solebant, quod nec Suetonius noster tacet, *q* dum Neroni omen imperii a Claudio accipiendi fuisse ait, *quod C. Caligula roganti sorori, ut puero quod vellet, nomen daret, Claudium intuens ejus se dare dixit.* I. Nec Christiani quondam neglexerunt, quanquam ob hoc a Chrysostomo *r* reprehensi. Consueverant enim nonnulli infanti nomen imposituri lumina multa accendere, suum cuique nomen assignantes, pu-

d *Capitol. in Marco c.* 9. e *Lampr. in Diadum. c.* 6. f *Capit. in Gord. c.* 4. g *In apol. p.* 424. *Conf. Gent. in l. c. n.* 877. h *Satyr.* 9. *v.* 84. i *Vid.* Plut. *Q. R.* 102. *Macr.* 1. *Sa.* 16. k *Ruben.* 1. *Elector.* 5. l *l.* 7. *H. A. cap. ult.* m *In Avibus.* n *In Electra* o *in Phorm. act.* 1. *scen.* 1. *Weiz. in Comm. ad h. l.* p *in* Δεκάτην ἑςιᾶται. q *in Ner. cap.* 6. r *in super.* 1. *Cor.* 4.

ta uni lumini Zoſimi appellationem indebant, alteri Stephani, tertio Procopii & ita in cæteris, atque ejus demum, quod cæteris extinctis ſupervixerat, nomen arripiebant, ac puero imponebant. s Sed longius, quam volueram, hic provehor. Terminalia jam ſunto, poſtquam Lectorem æquum etiam atque etiam rogavero, ut his, quæ non diffiteor incondite, ſine cultu, ſine ordine in tumultuarias quaſi ſarcinas congeſta, veniam non deneget. Quod ſi futurum eſt, ut ad præfectos quoque & expenſas ærarii deſcendamus, opus omnino, ut nos Vacuna reſpiciat, quam huc uſque iratam habuiſſe certum eſt. Interim ne morem uſitatum migremus, auctarii loco addimus ſequentia.

OBSERVATIONIS XIII

πιλτάκιον.

Tam exoſa ſubditis eſſe conſuevit Tributi impoſitio, A. quam neceſſaria Reipublicæ. B. Præbet tamen ſubinde aut certe auget rei adeo ſalutaris odium Præfectorum rapacitas, C. cui & per ſeveras coercitiones D. & aliis quibuscunque modis obviandum, E. quod Romanis in mente, conſtitutis Quæſtoribus, penes quos cura ærarii. F. Eorum origo antiquiſſima jam inde a Regibus. G. Taciti & Ulpiani circa eorum creationem animadverſa diſſenſio H.

Non placuiſſe omnibus omnino populis theſauri publici congregationem & tactum, ſupra *a* & cauſæ rei hujus aliquæ allatæ ſunt. A. Sane res ipſa multum invidioſa, & nunquam non notati, qui exactionum nova genera, novas formas commentati fuerant. Inde certe & *Salinatoris* cognomen *M. Livio* poſteriſque adhæſit, quod in cenſura *vectigal novum ex ſalaria annona ſtatuiſſet* : *b* Et *Darius Hyſtaſpis*, qui primus Perſarum Regum a ſubjectis ſibi populis tributum, quanquam ſumma cum moderatione exegit, cum anteceſſorum reditus ex ſolis muneribus conſtarent, non abſque nota ad poſteritatis memoriam tranſmiſſus eſt, *inſtitoris* appellatus cognomine, ſicut *Domini Cambyſes*, *Cyrus parentis.* *c* Atta-

s *Caſaub. ad Perſ. Satyr.* 2. *p.* 197. & 198. *Boxh. ad Plut. Q. R. Rom. p.* 147. *Poteſt. conſ. Scal. ad Feſtum in* Luſtrici, & 2. *L. Auſ.* 22. a *diſſ.* 3. *obſ.* 1. *adde.* P. *Gregor. de repub. l.* 3. *c.* 1. *n.* 1. *ſeq.* b *c.*37.

c Attamen res plane necessaria, B. cum *nec quies gentium sine armis, nec arma sine stipendiis, nec stipendia sine tributis haberi* possint, *d* præfectorum C. sæpe culpa summum in odium vertit, quorum milvinæ rapacitati satis præcavendæ vix est ut Argus aliquis centoculus esse queat. Scilicet hæc ipsa fuit, quæ Lacedæmoniis publicum instituere ærarium dissuasit, ne violentiores custodes illud quandoque expilarent, *e* quo pacto semet a proferendis imperii finibus excluserunt. *f* Hæc & Judæos in Menelaum & Lysimachum per funestam auctoribus seditionem commovit, etsi fratres isti sceleri sacrilegium junxissent. *g* Hæc initium dedit tumultibus in Richardum Angliæ Regem excitatis *h* Unde adeo non mirum, D. istam coactorum perfidiam severissimis quondam suppliciis vel in nobilitate vindicatam a Gallis Regibus, uti Dominus de Marigny a Ludovico Philippi Pulchri F. in furcam actus, Dominus de Cyac jussu Caroli VII. in saccum insutus fluvioque mersus, ejusque successor Camus de Beaulieu deposita supplicii prædecessoris sui memoria pari fraude grassans itidem necatus suo comprobarunt exemplo. *i* Itaque inter conservandæ in regno pacis vix jam constitutæ media E. hoc vel præcipuum fuit Henrico Magno, coactorum numerum prioribus Regibus consuetudine magis quam necessitate toleratum diminuere, pravisque eorum molitionibus constituto proprio consilio occurrere, quod præter *Chokier k.* suo more, id est, elegantissime insinuat *cuivis veterum comparandus l* Barclajus. *m* Prudenter sane monet Vir incomparabilis, *n* ut ad avertendas fraudes, & dolos, præveniendumque crimen publici peculatus penes alios imperium, penes alios cura & custodia, penes alios accipienda æris reipublicæ ratio existat. F. Idque olim Romanis procul dubio in mente, cum penes senatum imperium, penes quæstores aut præfectos alios colligendæ & asservandæ pecuniæ publicæ negotium esse voluerunt, a quibus Censores vel etiam senatus quandoque rationem requirebant. *o* Itaque, qui pecuniæ publicæ præsit Magistratus, non necessarius tantum, G. sed & antiquissimus in Romana Republica fuit. Etenim jam dum sub Regibus institutos quæstores Tacitus *p* auctor est, & præter hunc Ulpianus: *q Ori-*

c *Vid. Herodot. in* Thalia *cap.* 89. *& conf. Brisson. de regn. Pers. l.* 1. *p.* 122. *edit. in* 4. d *Cerialis apud* Tacit. *l.* 4. *hist. c.* 74. e *Ex aliis Petrus sanct. Fleur. hist. rer. memor. cap.* 35. f *Censente Philosopho l.* 2. *de Rep c.* 9. *sub fin.* g 2. *Macc.* 3. *v.* 39. *seq.* h *Frossard. l.* 3. *p.* 214. i *Chokier l.* 2. *aphor. polit. cap.* 10. *sub fin. c.* 1. *n.* 18. *Polit. MS.* k *loco alleg. paulo anterius.* l *Frinshem. judic. in Flor. l.* 1. m *in Argen. l.* 3. *p* 322. *edit. Franc. in* 8. n *M. Z. Boxh. in instit. l.* 1. *c.* 11. *sub fin.* o *Potest Vider. P. Ærod. in Pandect. rer. judic. l.* 2. *tit.* 11. *c.* 2. p *l.* 11. *Annal. c.* 22. q *l. un. Dig. de offic. quæst.*

go, inquit, *quæſtoribus creandis antiquiſſima eſt, pene ante omnes Magiſtratus. Gracchanus Junius libro ſeptimo de poteſtatibus etiam ipſum Romulum & Numam Pompilium binos quæſtores habuiſſe, quos ipſe non ſua voce, ſed populi ſuffragio crearent, refert. Sed ſicut dubium eſt, an Romulo & Numa regnantibus quæſtor fuerit, ita Tullo Hoſtilio Rege quæſtores fuiſſe certum eſt. Sane crebrior apud Veteres opinio eſt, Tullum Hoſtilium primum in Rempubl. induxiſſe quæſtores.* Verum hic ille mihi ſcrupulus oboritur, H. ſi non pro arbitrio, ſed ex populi ſuffragio Regibus obtigerunt quæſtores, quomodo poteſtatem diligendi Conſulibus manſiſſe Tacitus ait, *r* donec eum quoque honorem populus mandaret. Nunquid ergo diſtinctio temporum difficultatem tollit, & major hac in re poteſtas Conſulum, quam Regum fuerat. Quippe jam inde a principio Romulus τῷ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν, ἀρχαιρεσιάζειν τε, καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ πολέμους διαγινώσκειν. *s* Sed eam aliis in rebus arctatam potius videre eſt. Dicerem dilectum illum, de quo Tacitus, ſolam ex jam creatis & conſtitutis quæſtoribus eligendi facultatem Conſulibus dediſſe, *t* ſed ſequentia Taciti verba obſtant. Quid ſi ergo, quoniam lege Curiata ad populum Brutus tulit, facile fuit Conſulibus ante Voleronis legem *u* uti quos ipſi vellent Tribunos, ſic & Quæſtores creare, uti poſt accidit. *x* Sed cum lex de plebejis ſolum Magiſtratibus, hoc eſt, Tribunis plebis agat, neque hoc mihi ſatisfacit, & hæreo animi, & conciliandum Tacitum cum Ulpiano ab aliis exſpecto.

OBSERVATIONIS XIV

πιττάκιον.

Origo Quæſtorum. A. Ratio nominis. B. Quæſitores ab his diverſi. C. A Republica liberata bini inſtituti, & primorum nomina. D. Error ea in re Lipſii. E. Numerus Quæſtorum a binario, uſque ad XL. excrevit. F.

Itaque primus ærario præfectus Magiſtratus quæſturæ fuit. A. Varie jam inde ab initio habita. Nam & ſub Regibus fuiſſe, dictum eſt, nec dubi-

r *loc cit.* s *Verba ſunt Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2. p. 87. edit. Sylburg. inf. quæ repetita vide l. 4. p. 124.* t *cui rei facit Plin. 4 epiſt. 15.* u *de qua Liv. l. 2. c. 56.* x *Vid. Liv. l. 4. c. 44.*

dubitem, quin ſub ipſo Romulo. Inducor ad credendum a Dionyſio; *a* apud quem ille διελὼν τὴν γῆν εἰς τριάκοντα κλήρους ἴσους, ἑκάστῃ φράτρᾳ κλῆρον ἀπέδωκεν ἕνα, ἐξελὼν τὴν ἀρκοῦσαν εἰς ἱερὰ, καὶ τεμένη, καί τινα καὶ τῷ κοινῷ γῆν κατέλιπε. De quo ipſo communi agro ſed ab Regibus uſurpato *b* Ὁ Τύλλος ταύτην τὴν τῶν βασιλέων ἐξαίρετον χώραν ἐπέτρεψε τοῖς μηδένα κλῆρον ἔχουσι Ῥωμαίων κατ᾽ ἄνδρα διανείμασθαι, τὴν πατρῴαν αὐτῷ κτῆσιν ἀρκοῦσαν ἀποφαίνων εἰς τε τὰ ἱερὰ, καὶ τὰς τοῦ βίου δαπάνας. Quod ſi ergo ille publicum reliquit agrum, & ad publicas impenſas, ſacrificia puta, quæ ex ærario præbita, ut alias videbimus, *c* utique & curatores bonorum iſtorum habuerit neceſſe eſt, dum ipſe urbe abſens, bellicisque occupatus in rebus curæ iſti ſufficere non poſſet. Ab exactis Regibus manſit officium, ut præter Tacitum, *d* quem modo vidimus, & Plutarchus *e* clare, & non obſcure Dionyſius *f* innuit, bona Regis Porſennæ ab iis vendita aſſerens. Sed num eodem hoc officio ab iis ipſis inde temporibus fuerint, dubitari poſſet. Sicuti enim a quærendo B. dictos claret *g* ita quid, vel qua de re quæſiverint, haud in aprico eſt. Et ambigas ſane non ſine cauſa cum politiſſimo antiquitatis vindice *h* Lipſio *i* an quod pecunias publicas conquirebant, & reponebant, an de crimine quærendi cauſa ita principio dicti ſint. Ille Romanorum eruditiſſimus *k* Varro *l* tantum abeſt ut explicet dubium, ut implicet potius, mihi quidem. *Quæſtores a quærendo*, inquit, *quod conquirerent pecunias publicas, & maleficia, quæ Triumviri capitales nunc conquirunt: Ab his poſtea, qui quæſtionum judicia exercent, Quæſtores dicti.* Ubi & quæſtionem de maleficiis, & illam pecuniarum aperte conjungit. Feſto *m* autem, ejuſque abbreviatori Paulo *n* unius tantum mentio eſt originis, quod ſcilicet de rebus capitalibus quærerent. C. Scilicet uterque *Quæſitores* intelligit, diverſum ab his magiſtratum, & inter extraordinarios, qui judiciis & quæſtionibus præfuere, uſque dum publicæ quæſtiones de repetundis, ambitu, peculatu, majeſtate, &c. conſtitutæ & prætoribus demandatæ ſunt. *o* Undelibet nominis primam originem deduxe-

a *l.2.p.82.* b *l.3.p.137. ſub init. lib.* c *Poteſt interim videri Guther. de Vet. jur. Pontif. l.4.c.21.* d *l.11. Annal. c.22.* e *tom.4. oper. p.187. in Publicola.* f *l.5.p.503.* g *non ſolum ex l.un. D. de off. quæſt. l.2. de orig. jur. §.22 ſed & ex Varr. l.4. de LL. p.m.20.* h *ita Barthio audit in Nemeſian. p.256.* i *l. de magiſtr. Rom. c. 16.* k *apud Vintil. appell. l. 10. Inſtit. c. 1.* l *loc. cit.* m *in voc. quæſtores.* n *in voc. Parrici.* o *Roſin. l.7. ant. c.32. Sigon. de judic. l 2.c.4. & c.21. Bachov. ad l.2. D. de orig. jur. §.23. & copioſe de la Cerda ad Virg. 6. Æneid. v. 432. Conf. etiam. Revard. ad LL. XII. Tabb. c.27.*

duxeris, ſiquidem nos ἐπέχομεν, omiſſis hiſce proximis, priorum jam inde a libertate per Brutum inſtituta D. frequens mentio, frequentior etiam ex eo, quum patribus plebique ea res in certamen venit. Sive autem a Bruto *p* lege lata confirmatos, ſeu a Valerio Publicola *q* ſtatuamus, bini initio creati ſunt, primiſque P. Veturio, M. Minutio nomina fuere. E. Qua in re patitur aliquid humani modo laudatus *r* antiquitatis & doctrinæ omnis Coryphæus, *s* cum Plutarchum a Tacito, Livioque *t* & Dionyſio *u* in aſſignandis hiſce nominibus diverſum abire exiſtimat, cum tamen de diverſis temporibus ſermo ſit, & Liviani iſti ad XXIII. a Regibus exactis & ſic U. C. CCLXIX. referendi veniant. Binarius tamen, quo primum definiti fuere, numerus ſane haud ita diu manſit. F. Quin imo duplicatus mox eſt, quod res Romana augeſcens & qui domi & qui belli curarent, requireret. Qua occaſione ut ſimul patriciis & plebejis locus foret, magnis contentionibus obtentum a Tribunis plebis, & tum quidem omnibus patritiis creatis eluſum, *x* paulo poſt tribus plebejis admiſſis vindicatum *y novisque hominibus per quæſturam aditus ad conſulatus & triumphos patefactus eſt.* Neque tamen etiam hac ſtetit, ſed ſtipendiaria Italia facta, cum primum argento ſignato Romani uti cœpere, ampliatus iterum *z* ad octonarium aſcendit. *a* Poſt Syllæ lege Senatui ſupplendo XX. creati, *b* & mox occupata a Cæſare Republica XL, *c* vel non abſimili de cauſa, *d* vel quod aliam rationem præſtandi ea, quæ multis multa promiſerat, non haberet. *e*

OBSERVATIONIS XV

πιττάκιον.

LEges annales in republica initio nullæ fuere, A. ſed temporis progreſſu introductæ. B. Quæſturæ annus legitimus Vigeſimus quartus expletus. C. Neque ea libera, ut Manutio videtur. D. Dignitas quæſtorum. E. Aditus per eam

p *ut* Tacit. *l.* 11. *A. c.* 22. q *ut vult Plutarch. in Public. tom.* 4. *oper. Græc. p. m.* 187. r *apud Acidal. in Vellei. l.* 2. *c.* 98. s *Lipſ. in comm. l.* 11. *c.* 22. *A. Tacit. p. comm.* 277. *edit. in* 8. t *l.* 2. *c.* 41. u *l.* 8. *p.* 544. x *Liv. l.* 4. *c.* 43. y *Liv. ibid. c.* 54. z *Liv. epit. l.* 15. a Tacit. *l.* 11. *c.* 22. b Tacit. *ibid.* c *Dio l.* 43. *p. m.* 236. *in A. U. C.* 709. *Suet. paucis in Julio c.* 41. *rem tangit.* d *ita Lipſ. arbitratur c.* 16. *de Magiſtr. Rom.* e *ut Dio. l. c. verius cenſet.*

eam in Senatum. F. Conveniri tamen apud prætorem etiam a privatis potuerunt. G.

Apud Majores A. honor *virtutis præmium fuerat, cunctisque civium si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus, ac ne ætas quidem distinguebatur, quin prima juventa Consulatum ac Dictaturas inirent.* Ita Tacitus *a* nec obscure innuit, & a primis Rei Romanæ conditoribus indolis præ ætate majorem respectum fuisse, & ab insequentibus annorum rationem haberi cœptam. Equidem B. L. Julius, qui aliis Villius est, *b* & ex ea re Annalis cognomen in familiam suam intulit, Tribunus plebis, rogationem primus tulit, quot annos nati quemque magistratum peterent, caperentque. *c* Sed & ante hunc tale quid fuisse, Africani majoris elegans & plane tempori conveniens responsum evincit. Nam cum adolescens admodum ædilitatem peteret, ejusque se rationem habituros Tribuni plebis negarent, quod nondum ad petendum legitima ætas esset, *si me*, inquit, *omnes Quirites ædilem facere volunt, sat annorum habeo. d* Scilicet, ut in illo adolescentiæ lubrico sæpissime evenit, ut qui non cadit, titubet saltem, *e* & propterea rerum habenæ temerariæ isti ætati committenda facile non sunt, ita illustria & heroica ingenia communibus usitatisque terminis, aut certo annorum numero circumscribere injurium est. Quod ergo in magistratibus cæteris observatum, idem in quæstura, C. ut certus illi annus præfiniretur, quem quidem cum Lipsio *f* XXIV. sed exactum assignaverim. Neque ignoro, quod Vir doctus & Italiæ suæ suadæ *g* nullum quæsturæ legitimum tempus fuisse arbitretur, D. ea præcipue ratione ductus, quod ab aliis alio tempore illa gesta sit, puta a Tib. & C. Gracchis anno ætatis XXVII, a Catone Minore anno XXIX, a Cicerone XXXI, Cæsare denique Julio XXXIII. Sententiæ firmandæ Cæsaris pricipue exemplum urget, hominis acerrimi simul & ambitiosissimi, & propterea in honoribus capessendis haud quaquam segnis futuri. At ut taceam, hoc ipsum exemplum contra assertam ab eo liberam quocunque anno petendi facultatem adferri haud incommode posse, Torrentius *h* respondet, eum declinandæ invidiæ, qua ab ineunte ætate flagravit plurima, *i* sicuti antea Rhodum ivisse, ita etiam

a *l. cit. ex II. Annal. c.* 22. b *Manut. de leg. p. m.* 52. c *Liv. l.* 40. *c.* 43. d *Liv. l.* 25. *c.* 2. e *Beroald. in Sueton. Calig. c.* 1. f *Comment. in* Tacit. *Ann.* 3. *c.* 29. *p.* 155. g *Manut. nempe in Legib. p. m.* 52. h *in Suet. Calig. c.* 1. i *Vid. de eo judicium Sullæ ap. Sueton. in Jul. c.* 1.

petitione magistratuum abstinuisse. Nostram sententiam Vellejus adstruit, Tiberium anno ætatis undevicesimo quæstorem asserens, *k* quem tamen magistratum non nisi quinquennio maturius, quam per leges liceret, cepisse narratur Dioni, *l* itemque Tacito. *m* Itaque libera Republica haud dubie is annus, vel circa eum proximi, quem tamen haud ita stricte numeratum arbitror, ut *non solum in amplissimis magistratibus apiscendis, sed etiam in ædilitatibus capessendis* (& hinc ad reliqua officia facilis collectio est) *petitorum ætas ita rigide observata sit, ut nemo quisquam vel nobilitate, vel gratia, vel pecunia tantum valuerit, qui annos lege comitiali perscriptos festinatis honoribus præoccuparet.* *n* Exempla aliud docent, & qui Boeclero *o* non immerito inter heroas numeratur, Africanus minor *in ædilitatis petitione declaratus Consul p* vel solus evincit. Cæterum constitutum a nobis & præfinitum annum in ulteriora Polybius promovere quibusdam videtur, *q* dum non nisi ab expletis decem stipendiis magistratus ullius capiendi jus fuisse asserit. *r* Jam ætatem militarem ab anno XVII. incepisse notius est, quam ut probari multis debeat. *s* Sed existimem, uti ab eo anno nomina dare juniores obstricti erant, ita prohibitum nulli fuisse, quo minus a Toga Virili sumta, si animus viresque suppeterent, mereret; idque in spem maximarum rerum genitos nobilium filios consuevisse facere, & in Imperatorum contubernio agere satis constat. *t* Primus ergo quæstura E ad honores & rempubl. perque eam haud dubie aditus *u* ad majora. F Certe proximus hic ipse ad Senatorium ordinem gradus, ut supra Tacitus ostendit, in quem tamen legi a Censoribus eum qui hunc magistratum gessisset, oportebat. *x* Imperium tamen nullum habebant, *y* (de urbanis mihi hoc loco solis sermo est. Nam qui apud Consules & in provinciis curabant, & quos posterior ætas quæstores Cæsaris appellat, sequenti Dissertatione dabo) non sellam curulem, non viatorem, nec vocationem, nec reprehensionem, G quin imo & a privatis in jus ad prætorem vocari poterant, quod ex Varrone docet A. Gellius. *z* Speciem gerendi rite non alius melius quam Cato Minor expresserit, cujus industriam uti libens referrem, ita loci prolixitas addi eam non patitur. *a*

O B-

k *l.2.c.94.n.3.* l *l.53.p.m.515.* m *l.3.ann.c.29.* n *Pacatus apud Beroald. in Suet. Calig.c.1.* o *in Charact. Vellej. c.2.* p *Vellej. l.1.c.12.n.8.* q *Vid. Rosin. l.8. c.5.* r *lib.6.* s *Posset videri Valtrin. de milit. Rom. l.2.c.4.* t *Vid. Sueton. in Jul. c.2. & in eum Casaub. Torr. in c.3. Vespas. Sallust. in bell. jugurth. p.81.* v *Liv. l.4. c.54.* x *argum. l.2.c.2. ex.1. in Val. Max.* y *Pontan. progymn. l.4. progmn. 16. p. 170.* z *l.13. Noct. Attic. c.13.* a *Plutarch. in Cat. Min. tom.6. Græ. p.1405.*

OBSERVATIONIS XVI

πιτ]άκιον.

Quæstura quasi spectamen quoddam indolis. A. Quæstorum cura circa ærarii accepta & expensa. B. Cui rei & scribæ ærarii. C. Circa Senatusconsulta. D. Circa rem militarem & in specie signa. E. Circa provincias ornandas. F. Circa militum stipendia ordinanda. G. Tribuni ærarii. H. Denique & circa exteros, legatos puta, Regesque, aut alios Romam adventantes. I. Qui militiæ curabant apud Consules & Prætores, in dissertationem aliam rejecti. K.

Quod Laconum quidam dixisse fertur, a chori præfecto in ultimum locum rejectus repertam illi rationem, qua & hunc locum honestaret, *a* id & in omni magistratu evenit, qui prout a bonis aut malis geritur, honori aut ignominiæ est. Nec enim *prætura & consulatus, & alia omnia hujusmodi per se ipsa clara ac magnifica sunt, sed perinde habentur, ut eorum, qui ea sustinent, virtus est. b* Pariter & in A. quæstura id observatum, quam non male Tyrocinium appellaverim Ramanæ Nobilitatis, & eorum, qui se ad Rempubl. dare decrevissent, in qua indolem & ingenium, & imprimis custodiendi solertiam, alienique abstinentiam ostenderent. Qua de causa non ipsis solum, sed & eorum asseclis negotiatio lege Claudia prohibita, ne de publica pecunia negotiarentur. *c* Nam quæ prima ipsis atque potissima officii pars erat, circa ærarii reditus versabatur, qua de causa & ærarium provinciam habere dicuntur *d* B. scilicet, ut publicas pecunias ex hæreditatibus, mulctis aliisve de causis ad ærarium P. R. pertinentes, vectigalia, & quicquid ex agris locisque publicis elocatis percipi potuit, diligenter conquirant, & in ea, quæ communis necessitas requirit, erogent. Qua in re C. scribarum opera multum usos constat, quorum propterea honestum ordinem appellitat Orator, *e* quod *eorum fidei Tabulæ publicæ, periculaque magistratuum committerentur.* Est quidem omnino non ita *honoratum scribarum genus apud Romanos, quippe*

 Merce-

a *Plutar. in conviv. septem. sap. tom.* 1. *Græc. p. m.* 258. b *Sallust. in bell. Jugurth. p.* 45. *proœm.* c *Ærod. l.* 2. *rer. jud. t.* 11. *c.* 5. d *in inscript. Grut. p.* 203. e *Cic.* 5. *Verrina.*

Mercenarium, *f* Græcis ultra æſtimantur, ſed in hoc prudentioribus, quod quæſtoribus ſuis ſervos publicos addebant, quorum pro admiſſo peccato per verbera emendatio foret, quod in ingenuis non licuiſſet. *g* His ipſis ſalarium de publico acceptum perſolvere Quæſtores tenebantur. *h* Verum quod plerumque fieri amat, cum mutatis magiſtratibus miniſtri perennant, ut qui ſuccedant in officio, *ignoratione juris ſui tantum plerumque ſapiant quantum apparitores volunt*, *i* id etiam in ſcribis quæſtoriis, qui ex Romana conſuetudine perpetui erant, uſu venit. Nam ipſi vim poteſtatemque magiſtratus ſibi arrogantes, ſolam quæ nominis eſt, dignitatem quæſtori relinquebant. Quam ipſorum inſolentiam cum animadvertiſſet, animo ad Rempublicam tranſlato Cato Minor, non minus maſcule quam prudenter retudit, dum quæſtorias prius leges perlegit, ſingulaque ex peritis inveſtigavit, ſummatimque vim complexus eſt muneris illius. Quibus præſidiis inſtructo, in proclivi poſtea fuit, ærarium curia auguſtius facere, excluſiſque abinde ſycophantis, (dum nihil cujuſquam in gratiam concedit, ſcribaſque malæ fidei manifeſtos ab adminiſtratione remotos ſalariis inſuper privat, ea ſeveritate, quæ nec ſummorum virorum interceſſioni concederet,) demonſtrare, quod poſſit citra ullius injuriam reſpublica locuples eſſe, uti Plutarchus eleganter & accurate l. c. exſequitur. Cæterum ut ea quæſtorum prima & potiſſima, & ſub initium reipubl. ferme ſola cura erat, ita in ſecundis numerem, quæ in aſſervandis D. SC. adhibenda fuit. Illa L. Valerio & M. Horatio Conſulibus primum ædilibus plebis demandata in ædem Cereris deferebantur, cum antea ſupprimerentur vitiarenturque varie, *k* ſed poſt quæſtorum officio hæc aſſervatio acceſſit, *l* in qua pari fide verſatum Catonem legimus, deque Senatus Conſulto dubitantem multis adſtipulantibus non habuiſſe fidem, neque prius retuliſſe ad ærarium (antea autem rata eſſe non ſolebant) *m* quam præſentes Conſules juraſſent. Atque hæc circa res urbanas, ut ita appellem, iſtorum procuratio erat. Porro quod ad militiam, ſigna, E. quæ ex auro ut plurimum vel argento, in poteſtate habebant, & exercitu in hoſtes profecturo ea in campum deferebant. *n* Iidem, F. cum provinciæ ornatæ jam eſſent, & ſumtum ab ærario ſuppetere, & rem ipſam in tabulas referre ſueverunt. Erat autem ornare

f *Cornel. Nepos in Eumene c. 1. n. 5.* g *Ulpianus in 2. Olynth. cit. Ærod. l. 2. rer. judic. tit. 11. c. 1.* h *Vid. in ſcript. ap. Sig. de ant. jur. civ. Roman. l. 2. c. 9. add. Plin. ep. 12. l. 4.* i *Cic. l. 3. de legib. ſect. 48.* k *Liv. l. 3. c. 55.* l *Roſin. l. 7. antiq. c. 22. Pontan. l. ſupr. cit.* m *ut vid. potes ex Diſſ. obſ. 4.* n *Liv. l. 4. c. 22. l. 7. c. 23. Dionyſ. l. 10. p. 645.*

nare provincias, cuilibet eo profecturo cum imperio certam pecuniam, quæ attributa dicitur Varroni, certum militum numerum (si opus iis foret) certum in eos stipendium, tum viaticum in legatos & cohortem, mulos, equos, jumenta, apparitores, & si quid hujus simile sumtu publico decernere, quo & stipendiorum militarium curam retulerim, *o* quæ quæstor Ærarii Saturni tribunis ærariis, H. & hi porro iis, qui Ducem peregre sequebantur, quæstoribus dinumerabant, hosque tribunos ex plebe fuisse, Sigonius *p* inter judices lege Aurelia sedisse, & a Cæsare sublatos Suetonius *q* commemorat. Porro & circa exteros urbano quæstori negotium, & si qui amici Reges Romam venirent, aut ab amicis legati, I. is quæstorem obviam prodire, Romæ hospitium sumtu publico curare, muneribus colere, ne qua res desit prospicere, & demortuos publico funere efferre oportebat, quæ cum supra a nobis tacta sunt, *r* tum, ἐὰν ὁ θεὸς θέλῃ καὶ ζήσομεν, in recensendis expensis agetur de iis latius. Poteram, aut debebam potius & rationes Imperatorum ex provincia redeuntium ab iis susceptas ostendere per adductos locos auctorum K. & de iis, qui ad bellum proficiscentibus, aut in provincias ituris, sorte plerumque obveniebant, loqui; quin & sub Principatu institutas præfecturæ hujus mutationes ob oculos ponere, sed cum ad clepsydram quasi studendum mihi sit, filum hic necessitate coactus, tempore exclusus abrumpo.

o *Vid. Cic. 2. Agr. & quos Sigon. citat. l. 2. de ant. jur. provinc. c.* 1. p *l.* 2. *de jur. civ. c.* 8. q *in Julio cap.* 41. r *diss.* 1. *obs.* 4. *ubi & Loc. Plut. ex quæst. Rom. c.* 43.

ANDREÆ RIVINI

DISSERTATIONES DUÆ

DE

VENILIA ET SALACIA,

NEC NON

MALACIA.

Προαύλιον.

Esse in rerum natura pleraque ita occlusa prorsum, & in ejusdem abdita majestate, ut nulla ingeniorum solertia, aut indaginis cura pervestigari potuerint satis, a Physiologis proditum eminentissimis, evidens est, sed & Medici adjecere calculum. Quo nomine Mathematicorum principem Ptolemæum legimus, Theologiam & Physicam contemptui duxisse, quod illam præsigni rerum excellentia humana imbecillitas deprehendere vel consequi haut queat: Hæc vero ob inconstantem, perpetuoque fluentem materiam capi tenerique minime possit. Nos tamen, nescio quo genio, multa sæpicule indidem prælibamus, quod læta se nimis rerum ubertas, ac velut maza, ut dicitur, alba in viretis illis varietate ostentet inenarrabili. Quibus hisce nostris studiis multum adjici ornamenti floridioris, ut enarrationum necessitatem prætercam, nemo arbitror tam exoculatus, qui non videat. Proinde quomodocunque recasura sit res, propositum tenebimus, & quæ de maris ratione comperta nobis, ingeremus. Liceat nobis iisdem verbis auspicari, quibus Cœlius Rhodiginus *caput XIV.* in ejusdem numeri libro. Nemo namque, dum cum nautis etiam inexplorabiles maris profunditates scrutantibus & fluctus ejus superantibus, idem non exhaurire quidem manu, sed intellectus humani bolide pertentare gaudemus, nos vel operam lusuros, vel actum acturos existimabit, dummodo præter intimam difficultatem, summam quoque sibi maris & necessitatem & utilitatem imaginatus fuerit: cui motus eum in finem potissimum sit datus, ne putrescat ab externo calore, id quod alia aliaque maris mutatio per ejusmodi ventilationem inducta prohibet. *Nam* (ut Naso ait) *vitium capient, ni moveantur aquæ.* Sicuti & eodem fluctuum propulsu cadaveribus, stramentis aliisque feculentiis naufragiorumque reliquiis Oceanus repur-

repurgatur, ne nimium confluente veluti ſentina ſordeſcat. Quod docet etiam *Iſaias* LVII. 20. Atque hoc ipſo quoque beneficio faciliores hominum longiſſime diſſitorum per navigationes fieri poſſunt congreſſus, & religionis aliarumque bonarum diſciplinarum merciumque communicationes, quando juxta Virgil. *non omnis ferat omnia tellus.*

Quamvis autem motus ille a variis varius tradatur, ſicuti & a variis fit cauſis, duplex tamen potiſſimum a recte ſentientibus conſtituitur: quorum prior eſt *ſpontaneus æquationis*, cum mare ob ingenitam gravitatem deorſum ad humiliorem aquæ locum terræ contiguum defertur; quem motum raptus perpetuum mare communem habet cum omnibus aliis aquis, eſtque ab ortu in occaſum ad imitationem & impulſionem motus primi corporum cœleſtium. Alter *periodicus æſtus*, ſive motus reciprocationis mari proprius & peculiaris eſt, cumque plane *accidentario motu* & agitatione fluctuum (quem tertium quidam faciunt) ſæpe confunditur. Priorem volunt fieri a forma activa, ſecundum a natura paſſiva, qualis ſit in ferro ad magnetem ob cognatam naturam, talem ajunt & in aqua eſſe ad motum Lunæ; niſi quod alii & hic internum principium maluerint.

Quod ipſum ego mecum olim perpendens, Hamburgo in Bataviam iturus, cum illic in Albi, verſus urbem per æſtum maris nondum mihi cognitum refluente periclitarer, & *s'io nella mia giovanezza non foſſi quaſi continuamente ſtato a ſcola dal famoſo Sala noſtro fiume, mi ſarei ſenza alcun dubbio affogato*, ut cum Raimundo in ſimili caſu loquar. Quando vero poſtea huc appuliſſem, ad Chattorum vicum mari allutum Lugduno me contuli, ut propius Oceani reciprocationem contueri & arbitrari liceret, cumque Sirio & itinere calidior me ipſo mari jam recedenti in littore refrigerare & natando exercere cuperem, omni vacare credens periculo, ecce fluctus quidam decumanus ex improviſo allabens me primum cœpit attollere, ſubito poſtea magna vi mare verſus retrahere, ut niſi tam celeriter ſubſidens, in ſabuleto me, divina aſſiſtente gratia, ſtitiſſet, citius in Britanniam ſine rate navigaturus fuiſſem, quam cogitaſſem. Certe ſubiit illud Crinagoræ *in Antologia*

Τίς κ' ἐνὶ νηὶ θαρσήσαι πεζοῖς τὴν ἀφύλακτον ἅλα.

Atque hujuſcemodi ſuffocationis diſcrimini gemino expoſitus in terra quoque ſecunda vice nonnullis videbar, cum nuper ad reip. clavum iterum ſederem, quibuſdam eandem navim, in qua utique & ipſi remigabant, perforare & tantum non evertere molientibus, nec non fluctus in ſimpulo concitantibus, varium ibi æſtum animorum fluctuantium cernere

&

& discernere licuit, qui tamen postremo in otiosam quietem, nulla plane aura, nec secunda, nec adversa, spirante concideret. Qua occasione ego ansam, & spatium nactus, rerum humanarum Euripum alternantemque sali & soli fortunam, una cum ipsa *Venilia* atque *Salacia*, nec non *Malacia*, ad *Nauteam* usque tædiosæ per hunc mundum navigationis contemplari cœpi, utque eo remotius a negotiis politicis atque publicis agerem, totum me quasi Physio-Philologicis speculationibus immersi, rationem & nominum illorum & rerum reciprocantium paulo certiorem ex incertissimis redditurus. *Æstus* quippe illius *marini*, quem vulgus *fluxum & refluxum* appellitat, intricatas, nec tum satis cognitas explicatuque difficiles esse causas, nemo opinor ambiget, nisi qui Aristotelem ipsum ob Euripi impenetrabiles rationes mœrore animi confectum enectumque ignoraverit; eundemque nihil, vel parum de æstu marino reliquisse non observaverit. Sicuti pauci sane Philosophi & Philologi ad mare exspatiati sunt. Unde & Seneca *Suasor.* I. asserit: *Latinos Declamatores in Oceani descriptione non nimis viguisse, nam aut timide descripsisse, aut curiose*, atque *l. 7. c.* 10. *de B. Licet nescias*, inquit, *qua ratio Oceanum effundat ac revocet. &c.* Accedit & rationum discordia, dum alii cum Heraclito ad Solem; alii cum Pythea Massiliensi ad Lunam; alii ad utrumque luminare magnum; stellas puta temporis dominas mariumque patronas, & quæ summam cum omnibus aquis, maximeque fluere & refluere, elevari & deprimi aptis, præsertim vero Oceani omnium in universo mundo marium parentis convenientiam habeant, cum Plinio, Raimundo &c. referunt. Quidam etiam (ut Aslacus) totum mare gravidæ instar nunc ad Lunæ plenitudinem volunt intumescere, alias vero concidere & uterum suum recolligere. Pretium igitur operæ arbitrantes, cum Horatio,

Neptunum procul a terra spectare furentem,

post alios multos in hac ipsa palæstra impræsentiarum desudabimus, atque adeo cum ipso æstu ultro citroque jactati, tantisper *circa tam nomina, quam momina rerum* fluctuabimus, dum tandem ex optato frui liceat portu. Quam ad rem lumen & flumen ventosque secundos a Divino Numine exoramus.

TMEMATIS I. DE ONOMATOLOGIA

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ I.

Mare tametſi ſtagnans, I. fluxionis tamen peculiaris velut oſcillo quodam jactatur, quem II. *fluxum & refluxum* vulgariter, Latiniores nuncupant *æſtum*: III. qui & ipſe tamen, cum non minus atque apud Græcos ἀψόῤῥοον, ut & IV. πλημμυρὶς, & παλιῤῥοθίη atque ἄμπωτις, ſit *æſtuoſus*, ac V. dubius, & contra aliorum quoque ſententiam VI. *ſecundus*; eo autem generalior adhuc VII. *motus*; alia quoque *ſynonyma* VIII. deſcriptiones ſint paulo prolixiores: Simpliciſſima ergo illa IX. & antiquiſſima, ſed quorumvis ſeculorum ſummis Viris uſitata Veniliæ & Salaciæ *nomina*, & tantum non *numina* placeat revocare, & a Malina atque Liduna paulatim diſcriminare.

Ἔκθεσις.

I. *Cum aquarum, quæ circa terram & in ea ſunt, aliæ quidem ſint* ῥυταὶ *aliæ* στάσιμαι: *& fluctuantes quidem omnes ſint* πηγαῖαι, *quæ a fontibus habent fluendi initium; ſtagnantium vero quædam ſint fontanæ, quædam ſyllogimææ. Illæ partim hominum comparantur induſtria, ut* Φρεατιαῖαι, *i. e. puteales ciſterninæque, partim naturales omnino ſunt, quæ exiguos habentes fontes & locorum cavitates, profluere ubique non queunt. Hæ autem collectitiæ, earum iterum aliæ ſunt pluviæ, aliæ ex fluminum curſu exceptæ, quæ & ſi uberes & perennes ſufficiunt aquas, paludes vocantur; ſin minores, ſtagna; ſi per exiguas, volutabra. Et mare ipſum inter ſtagnantes potius referendum. Non Hyrcanum enim ſolummodo mare, & Caſpium nullo in loco copulari invicem, & neutrum fluitare fluxuque elabi compertum eſt. Sed & alia, licet alicubi mare diffluere videatur, ubi ſcilicet ex lato pelago in anguſtum mare cogitur, cum ſit ambiens terra ipſum pelagus editior altiorque ob id fluere ac refluere in aliam videtur partem, quoad ejus hinc atque illinc libretur aqua. Fluit quoque mare ab eminentioribus ad magis cavernoſa & dehiſcentia loca ob multitudinem*

nem fluminum in ſublimiores partes ejus influentium, utcunque autem fluat mare, in ſeſe fluit ac reciprocatur, non in aliud ſe recipit, velut in ipſum fluvii. Qua ratione aquam maris inter ſtagnantes eſſe, ita collegit poſt Ariſtotelem *lib.* 2. *Meteor.* C. Rhodiginus *lib.* & *cap.* 14.

II. De hac ipſa tamen ſtagnantis maris fluctuatione dum dicere paramus, inuſitatum nemini videatur, ſi paulo minus uſitatis & vix centeſimo cuique notis nominibus atque titulis hanc Diſſertationem inſcripſerimus. Romana quippe ſunt, atque adeo vetuſtiſſima, quibus ſane Latinius utemur, quam *fluxus & refluxus*, tametſi hic in ore ſit omnium mediocriter doctorum, imo adeo indoctorum quoque, Nautarum Hiſpanorum, Italorum, & Gallorum: illis namque eſt *fluxo y refluxo del mar*; iſtis *flußo riflusſo del mare*; his vero: *le flot & reflot de la mer.* Unde & Belgis: **De Vloedt der Zee/** acceſſum & incrementum maris, ſive æſtum ſignificat: ſicuti & Anglis *the Flowing of the ſea.* Sed tanto magis ſuſpecta & inviſa nobis hæc debet eſſe Latinitas, quanto eſt vulgarior, nec ulla idonea & probata ſubnixa auctoritate. Ut taceam, quod fluxio, ſeu adeo fluxus maris ſit cum fluctibus ſuis varius, neque ſemper refluum illud denotet, ſicuti Homerum *Odyſſ. υ.v.* 65. ἀψόῤῥοον ὠκεανόν, dixiſſe ideo vult Euſtathius, ὡς εἰς ἑαυτὸν ὁρμοῦντα ἤγουν ἐπανιόντα, tanquam in ſe impetu ruentem & redeuntem. V. Lipſius *l.* 2. *Phyſiolog. Stoic. diſſert.* 17.

III. Quamvis autem ceu Græcis πλημμυρὶς ſit & ὑπερισοῦσα & παλίνοῤῥος, & Celtis *le flot de la mer, qui vient & qui va*; ita & Latinis utraque maris accedentis ac reciprocantis commotio una voce *æſtus* denotetur. Quo ſenſu & pro arena illa inſtabili, quæ ſe effundendo abſorbet & haurit omnia, Virgilio 3. *Æneid.* capitur, ubi ait: *Æſtu miſcentur arenæ.* & iterum *lib.* 6.

> - - - *Vaſtaque voragine gurges*
> *Æſtuat atque omnem cocyto eructat arenam.*

Sicuti & Cæſari & Vitruvio exinde *æſtuarium* locus eſt, qui viciſſim æſtu maris, vel nudus, vel aquis ſtagnantibus uſque adeo offertus eſt, ut brachium nonnunquam, vel ſinus maris queat videri. Quam vocem & Hiſpani ſuam fecere, *el Eſtero de la mar* nuncupantes. Sigillatim tamen, veluti utriſque Gallis, tam Celtis, quam Belgis *Flot*, ceu diximus, ita quoque Romanis *æſtus maris*, & Græcis πλήμμη, πλημμύρα καὶ πλημμυρὶς, ἡ τῆς ἁλὸς ἀνάχυσις, ſolum plerumque acceſſum & intumeſcentiam ejus tantam ſignat, ut nimio iſtud ſuo calore fermentatum, eouſque infletur,

fletur, donec exundet & se diffundat in ipsa usque flumina, atque adeo in terram continentem restagnet, tumque Curtio & aliis quoque *æstuare* illud proprie, aliisque *fervere* dicitur. Quod instar aquæ, in caldario ebullientis velut igne subjecto elevetur & effundatur. Sicuti & hac prima *æstus* & *fervoris* acceptione inductum cernimus Thomam Lydiatum Anglum, ut sub fundo maris, ceu olla quadam ingenti vastos bituminis ardentis rogos accenderit, quorum exhalatione mare subinde ampulletur & tumescat. Quod Maro 7. *Æn.* v. 462. & Naso 7. *Metam.* egregie depinxerunt.

IV. Utque porro Achivorum simul & Latiarium, priscorum & posteriorum dubias animorum, circa has nominum crepidines, æstuationes ulterius profundamus & confundamus, non modo, ut diximus, πλημμυρὶς, sed & ἄμπωτις ita passim leguntur alternatæ, ut vix a se invicem internoscas & distinguas. Tametsi namque apud præclaros Auctores recte illæ opponantur, ut aqud Theophrastum *l.* 4. H. *p. c.* 8. συμβαίνει δ' ὅταν ἡ πλημμυρὶς ἐπέλθῃ, ἐκ τῶν κλάδων ἀνάπτειν τὰ πρυμνήσια, ὅταν δὲ πάλιν ἄμπωτις γίνηται, ἐκ τῶν ῥιζῶν. & apud Diod. Siculum: οἱ δὲ καταπεπλευκότες ἀπήγγειλον ἀμπώτεις τε καὶ πλήμας παραδόξους γενέσθαι κατὰ τὸν ὠκεανόν. Sicuti & illarum originatio nihil aliud innuit, quam quod πλήμμη exprimat πλῆμα, seu id, quo aliquid impletum & quasi prægnans fit, ἄμπωσις autem per syncopen sit concisa ἀνάπωσις, quasi mare aquam revolutam rebibere & resorbere videatur. Nihilominus tamen Apollonius Rhodius *lib.* 2. *Argonautic.*

> Πλημμυρὶς παλίνορσος ἀνερχομένη κατένεικεν
> Εἴσω πετράων.

Inundatio retrofuga rediens promovit (ipsos remigantes) in petras.
Uti Joh. Hartungus vertit: sed Valentinus Rotmarus ita:

> *Donec Cyaneas refluentibus æstubus intra*
> *Unda ratem petras ageret.*

Ut mirum sit proinde, cur Cl. Taubmannns *ad* 2. *Georgic. v:* 479. *qua vi maria alta tumescant Obicibus ruptis rursusque in se ipsa residant*, hæc annotata reliquerit. *Respicit* πλημμυρίδα *sive* παλίνορσον; *cui* ἄμποτιν *Grammatici opponunt.* Ubi dubio procul præ oculis habuit illum Apollonii locum, qui tamen non tam æstum alluentem, quam refluum significat, sicuti & Medicorum superioris seculi doctissimus Hadr. Junius ad maris recessum & refusionem tam hoc, quam Homeri *Odyss.* 1. κείμενον retulit;

Πλημ-

Πλημμυρὶς ἐκ πόντοιο παλιῤῥόθιον φέρε κῦμα.

Quod ipſum παλιῤῥόθιον etiam ſimpliciter poſitum τὸ εἰς τοπίσω ἐφορμικὸς *Odyſſ.* ε. exprimit, uti Arato παλιῤῥοθίη. Quæ viciſſim tamen ita illi uſurpata eſt: ut non fluctum retrogradum, ſed appellentem & navem in portum conjicientem, atque terram continentem apprehendentem inſinuet:

- - - οἷα καὶ αὐταὶ
Νῆες, ὅταν δὴ ναῦται ἀποστρέψωσι κορώνην,
Ὅρμον ἐσερχόμενοι τὴν δ' αὐτίκα πᾶς ἀνακόπτει
Νῆα, παλιῤῥοθίη δὲ καθάπτεται ἠπείροιο.

Quod Cicero ita Latine dixit:

Sicut quum cœptant tutos conſtringere portus
Obvertunt navem magno cum pondere nautæ
Adverſamque trahunt optata ad littora puppim.

Rurſus quoque ἄμπωτις non ſemper æſtus reciprocationem illam denotat, quando poſt exundationem aqua a mari reſorbetur & litora deſtituit. Sed nonnunquam ipſam quoque alluviem, ut & gurgitem atque voraginem, majori æſtu naves abſorbentem indicat. Sic enim Ambroſius *Hexaem. lib.* 4. *c.* 7. Ἄμπωτις *quoque in Oceano eſſe perhibetur, quia cum reliquis diebus ordinem ſuum ſervare dicatur, Lunari exortu evidens mutationis ſuæ fertur indicium dare, ut mare ipſum occidentale, in quo ſpectatur* ἄμπωτις, *ſolito amplius accedat, & recedat, & majore æſtu feratur, tanquam Lunæ quibuſdam aſpirationibus retrorſum retrahatur, & iterum iisdem impulſum & retractum in menſuram propriam refundatur.* Quem imitatus cernitur Honorius Auguſtodunenſis, qui *lib.* 1. *de Imag. mundi c.* 41. Ampotis *quoque, id eſt, vorago in Oceano, in exortu Lunæ majori æſtu fluctus involvit & revomit. Hæc autem vorago, quæ totas aquas & naves abſorbet & revomit*, &c.

V. Eodem pacto & *æſtus* non uſquequaque (ceu vult Nonius) marinos impetus, vel commotiones ſignificat, ut apud Plautum *in Aſinaria Act.* 1. *ſc.* 3. *v.* 6. *Quam magis te in altum capeſſis, tam æſtus te in portum refert.* Sed æque mare refugum, vel refluum prodit, quam cum affluit, nam & quando a nobis abſcedit, *æquorque refundit in æquor*, ut canit Ovidius, non minus æſtuat & ad *alio ſub Sole calentes* terras refunditur, quam ſecundum Virgilium *lib. X. Æneid.*

- - - *Cum Mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu.*

Aut cum ut *lib.* 2. *Georg. v.* 193.

- - - Ponto longe ſonat unda refuſa
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus avernis.

Ita ergo Seneca 1. *de Ben. c.* 10. *Quos æſtus accedens longius extulit, recedens interiore litorum veſtigio tenuit.* & Statius *lib.* 2.

- - - Gurgite cano
Nunc retegit bibulam, nunc obruit æſtus arenam.

Haut infrequenter vero ſolam ſignat ἄμπωτιν, ut apud Catullum *c.* 69.

- - - Tanto te abſorbens vortice amoris,
Æſtus in abruptum detulerat barathrum.

Ita quoque poſt alios Auſonius *in Moſella:*

Cum virides algas & rubra corallia nudat Æſtus. Atque idem:
Diffunditur alveo Æſtus & extremi procurrunt margine fluctus.

A qua ſignificatione tranſlationes illæ ſumptæ ſunt Ciceroni 3. *de Oratore: Repente te quaſi quidam æſtus ingenii tui procul a terra abripuit.* Et *in Bruto*: *Hunc quoque abſorbuit æſtus quidam gloriæ.* Sic & Horatius *lib.* 2. *carm.* 7.

Te rurſus in bellum reſorbens,
Unda fretis tulit æſtuoſis.

VI. Nec alia acceptio eſt Græcanici Proverbii κατὰ ῥοῦν προχωρεῖν apud Lucianum *in Jove Tragœdo*, & Æſchylum *in Perſis*, quam quod Latini *ſecundo* flumine *vel æſtu navigare* dixerunt, idque communiter ita exponitur, ut ſit in eam partem, in quam flumen decurrat, quod & Ovidius 4. *de Ponto* ſic innuit:

- - - Sed flumine ſæpe ſecundo,
Augetur remis curſus euntis aquæ.

Et Prudentius *h.* 2. *periſteph.*

Cernunt ſtupentes navitæ Labi retrorſum leviter
Vectam remenſo marmore, Æſtu ſecundo & flumine.

Unde & Poetarum Princeps *lib.* 10. cum dixit de Turno *v.* 687.

Labitur alta ſecans fluctuque æſtuque ſecundo,

non tautologiam commiſiſſe, ſed utrumque bene conjunxiſſe & diſtinxiſſe judicandus eſt, quaſi eo celerius ille fuiſſet Ardeam devectus, quo fortius & naturalis aquæ decurſus & violentior æſtus jam retro properans ipſum ſimul abſtuliſſent. Id quod cum J. L. de la Cerda *de æſtu, ad littora procurrente* ibidem *p.* 509. & iterum. *p.* 364. intelligat, fruſtra eſt. Aliter & Plinius *c.* 28. *lib.* 6. ut & Claudianus *de ſexto Conſulatu Honorii* erant explicandi. Quod vel idem ipſum monere debuiſſet Maro *lib.* 3. *Georg. v.* 447. *- - - Udis*

- - - *Udis aries in gurgite villis*
Verſatur miſſuſque ſecundo defluit amni.

Nam tametſi *ſecundum* idem ſit atque Græcis φορὸν, exinde tamen non neceſſe eſt, æſtum inferentem inferre, ſed & referentem. Atque ſic Plinius *l. c. ſecundo æſtu navigant: e Parthico enim regno navigantibus vicus Teredon infra confluentem Euphratis & Tigris.* Qui populi ſcilicet flumine, exæſtuatione prius aucto, ſed poſtea eundem æſtum refluum atque curſum ſuum genuinum proſequente, navigationes ſuas inſtituunt. Quod idem Naturalis hiſtoriæ Secretarius ibidem ſic circumſcripſit: *Viciſſe eodem die & claſſe, æſtuque reverſo iterum equitatu.* Apud Claudianum itidem *d. l.* nequaquam ab una parte *æſtus*, & *amnis ſecundus*; ex altera *amnis rediens nudataque littora* (ut voluit de la Cerda) conſtituuntur. Sed *Nereus* prius *æſtuans*, mox Padi *amne ſecundo puppes devehens.* Atque iterum *nunc fluctu redeunte revehens*, *nunc eodem fluctu nudata litora deſerens* componitur atque opponitur. Verſus hi ſunt:

- - - *Jamque ora Padi portuſque relinquit*
Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æſtuat & pronas puppes nunc amne ſecundo,
Nunc redeunte vehit nudataque littora fluctu
Deſerit: Oceani lunaribus æmula damnis.

Ubi num per *damnum* receſſus maris capiatur, (ut idem Jeſuita Hiſpanus obſervavit) aliis conſiderandum relinquo.

VII. Non minus æquivoca eſt *motus maris* appellatio, tametſi hæc antiquior & notior eſſe, quam *æſtus* viſa fuerit Bonav. Vulcanio ad Ariſt. *de mundo p.* 56. manu eum ducente divino auctore Pomponio Mela *lib.* 3. *c.* 1. quem locum, quod elegantiſſime propoſitum noſtrum explicet, integre exſcribere non pigebit: *Oceanus* (inquit) *ingens & infinitum pelagus & magnis æſtibus concitum (ita enim* motus ejus *appellant) modo inundat campos, modo late nudat ac refugit, nec* (ita corrigo pro *nunc*) *ad alios alioſque invicem, neque alternis acceſſibus nunc in hos, nunc in illos impetu verſum. Sed ubi in omnia litora quamvis diverſa terrarum inſularumque ex medio pariter effuſum eſt, rurſus ab illis colligitur in medium & in ſemetipſum redit, tanta vi ſemper immiſſum, ut vaſta etiam flumina retroagat, & aut terreſtria deprehendat animalia, aut marina deſtituat.* Hinc qui mare horis ſuis æſtuans coram non vidit, in ſpeculo conſpicere tamen poteſt, judice Illuſtri Barthio *Adverſ. lib.* 14. *c.* 12. Qui etiam *lib.* 25. *c.* 13. divinitus ſonum aquæ marinæ fluctibus alliſis & reliſis

relisis crescentem & cadentem Anapæsticis illis elegantissimis Accii *in Philinidis* repræsentari credidit, sicuti eos Scaliger *ad Varr.* conferruminavit.

Atque ubi curvo littore latrans
Unda sub undis labunda sonat,
Simul & circum magni sonantibus
Excita saxis, sæva sonante
Crepitu clangente cachinnat.

VIII. Quando vero ne hæc quidem *motus* nomenclatio diversum illum motum discriminet, atque pariter illa *æstus* & *fluxus* vocabula sint generaliora, πολύσημα atque proinde ambigua. Iccirco signantiora & priscis, vel etiam sequioribus seculis usitata reducemus nomina, quo accessum pariter & recessum maris rite distinguere valeamus, quæ Aristoteles *de mundo* ἀναχωρήματα καὶ ἐπιδρομὰς κυμάτων, Apulejus vertit *progressus* & *recursus*, sicuti & Virgilius *lib.* 10. *Æneidos: Languentis pelagi recursus* vocitavit. Utque reliqua insuper & summis Auctoribus usurpata adque maris accessum & recessum exprimendum opponi sueta συνώνυμα uno quasi obtutu lustremus, & facile descriptiones inde, quales reapse sunt, exstruamus: Coegit aliquam multa J. L. de la Cerda *ad Vers.* 480. *lib.* 2. *Georgicorum:*

- - - Qua vi maria alta tumescant
Obicibus ruptis, rursusque in seipsa residant.

Plin. *lib.* 2. *c.* 97. eodem pacto opposuit *intumescere*, *residere*; *accedere*, *reciprocare*; *affluere*, *remeare*; *inundare*, *sorberi*; *exundare*, *mitescere*; *augeri*, *minui*. Alter Plinius *lib.* 4. *Epistol. impelli & resorberi*, *reprimi*. Et *lib.* 9. loquens de æstuario, quod emergit ex stagno. *Impelli*, *inferri mari*, *reddi stagno*. Silius *lib.* 3.

Fertque refertque fretum sequiturque reciproca Thetys.

Manilius *lib.* 2. *Pontum terris immittit & aufert.* Seneca *lib. de provid. c.* 1. *nudari litora pelago in se recedente*, *eademque intra exiguum tempus operiri.* Ibidem: *Modo contrahi undas & introrsum agi*, *modo erumpere & magno cursu repetere sedem suam.* Græci κυμάτων ἄρσει, accessui fluctuum, opponunt ἀψόρροον, παλίνορσον, ἄμπωσιν, ἢ ἄμπωτιν. Nazianzenus *Orat.* 28. una ex parte κύματα ἀνιστάμενα καὶ κορυφούμενα ex alia ἐλαττούμενα posuit, & vicissim *Orat.* 1. *de pace*: θαλάσσης ὑπεξιούσης pro mari allabente, & θαλάσσης ἠτληθείσης pro recedente & imminuto. Idem *Orat.* 32. εὐρίπων μεταβολαὶ καὶ ἀμπώτιδες. Et *in Præceptis ad Virgines* ita: Πόντος δὲ ῥέει καὶ ῥεῖθρον ἀνεισιν., & statim: Ὠκεανὸς ἕλκεται ἀπὸ χθονὸς, & ἐπὶ χέρσον ἔρχεται. Philo in lib. *de immortalitate Dei*: ἀμπωτίζοντα πελάγη καὶ ἐξαναχωροῦντα comparavit, uti Synesius *Epist.* 4.

eo-

eodem plane ſenſu κυρτὰ & κοιλὰ, tum ida & cava. Nam ut tumidum apparet mare undarum copia: ita cavum, cum decreſcit. Sed rediens ad Virgilium, qui Acceſſum *lib.* 11. *Æneid.* explicavit per iſta: *Pontus procurrens gurgite, ruens ad terras, undam ſuperjaciens, arenam extremam perfundens*: Receſſum contra iſtis: *Rapi retro, reſorberi, ſaxa fugere, littus relinquere*, adjecit præterea & Joſephum *lib.* 1. *belli Judaici c.* 16. qui huic ἐγείρεται κῦμα πρὸς ταῖς πέτραις oppoſuit τὴν ὑποστροφὴν τοῦ κύματος. Sicuti Maximus Tyrius *Diſſert.* 31. νάματα προσίοντα καὶ ἀπίοντα: addit & ἀνάβασιν καὶ ἀπόῤῥοην, αὔξησιν καὶ φθίσιν, & iterum verba hæc ὑψοθῇ & λήγει. Qui plura deſideraverit alibi a nobis adducta, vel adhuc adducenda, adeat & audiat eundem Hiſpanum *fol.* 326. *&* 364. ubi cum nullas aptiores aut meliores inveniſſet voces, tandem in illum erupit Colophonem: *Latini Veteres venientem undam in acceſſu, Veniliam vocarunt, remeantem in receſſu Salaciam.*

IX. *Veniliæ* utique & *Salaciæ* ſimpliciſſima & Aboriginibus uſque adeo culta nomina, ut in Deorum cenſum numina facta migrarint, reſuſcitare ab umbris & ſitu placuit, ſicuti & poſtgenitorum *Malinam* & *Lidunam*: cum ad ἐπίτασιν ἢ κλύδωνος ἐπανάστασιν: tum vero ad ἄνεσιν ἢ ἄμπωτιν καὶ παλιῤῥοδίην exprimendam pariter & diſtinguendam; nec non ad majorem minoremque affluxum & defluxum denotandum, propter Lunæ variationem quoque variantem. Et quia hiſce hederis præſentem Exercitationem venaliorem facere cogitavimus, paulo altius in earundem origines diſquirere viſum eſt.

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ II.

Cum maris humidum agitatione excalefactum ſit prolificum, x. inde numina ficta & facta ſunt, ceu Plato poſt cœlum terramque ΘΗΤΥΝ ſtatim Oceano nuptam, omnium Deorum fecit parentem, quam Cicero SALACIAM tranſtulit, Maro XI. VENILIAM. Utramque eandem poſt alios credidit Servius, illam vel ab *aqua ſalſa*, vel a *ſalo* dictam, hanc, quod *veniens aquam det*, dum æſtum maris *creſcentem & accedentem* notat, ut illa *ad ſalum remigrantem.* Quam viam XII. jam tum Varro præiverat, comiti-

mitibus S. Augustino & Isidoro, quæque illorum nuper vestigia presserunt, Vetranio J. J. Scaligero, Rosino, Laurembergio &c.

Ἔκθεσις.

X. Aquam autem elementum fœcundissimum, veluti humidum inde ortum radicale, ad rerum generationem & propagationem præprimis creatum, veteres saniores censuerunt, cum Pindaro ἄριστον μὲν ὕδωρ ex sententia Thaletis pronunciantes. Inde non modo Apollonius Rhodius *lib.* 2. *Argon. v.* 3. Ποσειδάωνα γενέθλιον appellavit, διὰ τὸ δεσπόζειν τοῦ ὑγροῦ καὶ πάσης τροφῆς καὶ γενέσεως αἴτιον εἶναι κατὰ τὸ ὕδωρ πάντων γεννητικόν. uti tradit Interpres; *quod in animantibus prædominetur humidum, & omnis nutritionis ac generationis causa sit.* Sed & Latini VENEREM atque VENILIAM, ut & SALACIAM, vel aquas ipsas, vel ex aquis motis ortas, iisdemque ut & Venereis actibus præfectas Divas scitati sunt. Certum enim est, sub omnium pene Deorum Gentilium sipariis, naturalium fere latitare rationum pretiosos parietes. Veluti Serv. Honoratus *ad lib.* 1. *Æneid.* ita commentatus est: *Nomina Deorum marinorum plerumque de causis ficta sunt, ab elementis, quæ Numina dici voluere majores: ut Cymothoe, cursus fluctuum,* ἀπὸ τοῦ θέειν τὸ κῦμα. *Triton similis Deus marinus, Neptuni & Salaciæ filius, Deæ marinæ ab aqua salsa dictæ.* Quamobrem & parens eloquentiæ Cicero *in Timæo*, sive libro *de Universitate* (quo loco Platonis Τηθύν Oceani scil. uxorem Latine vertit *Salaciam*) *Oceanum Salaciamque Cœli satu Terræque conceptu generatos editosque* retulit: *Ex his Phorcyn, Saturnum & Opem, deinceps Jovem atque Junonem.* Cur autem mare undabundum incalescat, & quasi ad salacitatem quoque fiat pronius, reliquis aquis agitatu frigescentibus, causa ista perhibetur, quod in his ἐπεισόδιος ἐστι καὶ ἀλλότριος ἡ θερμότης, i. e. adventitia & peregrina habetur caliditas, quam perfacile motus externet digeratque: at eandem ingenitam domesticamque mari amplius excitant venti & alimenta subjiciunt, usque adeo, ut nec summa frigora expellere hunc calorem insitum, nec mare coire faciant. *Rhodig. ex Plutar. lib.* 14. *c.* 7.

XI. Quemadmodum autem Venus juxta etymologiam *Tullianam lib.* 2. *de Nat. Deorum* inde dicta, *quod Dea ad omnes veniret*, ita & *Venilia* teste Jos. Scalig. *ad Varron.* a veniendo venit, ut εἰλειθυῖα παρὰ τὸ ἐλθεῖν.

Hinc

Hinc & apud Maronem *lib.* 10. *Æneid. v. 76.* Juno Veneri Venerisque filio per obtrectationem opponit Turnum, *cui Diva Venilia mater*, tanquam æque Dea, & altera Venus vel Thetys esset. Nam & sic Cumæa Sybilla *lib. 6. Æneid.* vaticinata legitur:

- - - *Alius Latio jam partus Achilles,*
Natus & ipse Dea;

Scil. maris *Venilia*, (ut ille *Thetide*) quæ auxilio venerit Turno, sicuti & Juturna soror, per amnem Numicium interpositum, multum illius partes, juxta Boccatium *lib.* 12. *Geneal. c.* 62. juvit, atque ita & Virgilius de C. Julio C. *lib.* 1. *Georg. An Deus immensi venias maris.* Tametsi Scholiastes Virgilianus Servius aliam referat originationem. *Sane*, infit, *hanc Veniliam quidam Salaciam accipiunt Neptuni uxorem*, *Salaciam a salo*, *Veniliam*, *quod veniam det exigentibus.* Ita quidem Petrus Danielis & Georg. Fabritius ediderunt, sed malim, *quod undam det exigentibus*, vel *quod veniens aquam det.* Nam & Janus L. de la Cerda ad locum Virgilii citatum, *æstum maris accedentem* innuit, *dici Veniliam priscis Romanis a veniendo*, *remigrantem vero & iterum redeuntem*, *Salaciam.* Atque sic quoque Carolus Stephanus in Diction. suo: *Veniliam antiqui Neptuni conjugem appellarunt a veniendo*, *quam tandem & Salaciam vocaverunt*; *ad naturam maris respicientes*, *cujus fluctus modo ad terram veniunt*, *modo in salum abeunt.*

XII. Sed ea omnia desumpta a Varrone *lib.* 4. *de L. L. Salacia Neptuni ab salo*; *Venilia a veniendo ac vento illo*, *quem Plautus Cistell.* 1. *dixit. Quod ille dixit*, *qui secundo vento vectus est*, *tranquillo mari*: *ventum gaudeo.* Ad quem locum Jos. Scalig. *in Conjectaneis* Vetranium reprehendens, qui putarit hic agi de Vento secundo, atque inde Veniliam dictam, in eo ipsum, ait, insigniter lapsum. *Nam quod Varro non poterat satis exprimere genus illud loquendi (quo advenientem aliquem accipiebant*, *cum dicebant*, *ventum gaudeo.) Iccirco adduxit versum Plauti: Si enim de Vento secundo intellexißet*, *non opus erat versum Plauti laudare.* Hæc Scaliger. Ego tamen formulam illam, non modo excipientium aliquem peregre venientem, sed & ipsius venientis arbitror, qui quod & vento secundo vectus, & feliciter ad terram venerit, cupit, ut sui faciant, quo possit ventum gaudere, i. e. ob ventum, vel ventum fuisse. Turneb. *lib.* 7. *Adverf. c.* 7. Ausonius vero Popma: Ergo ait Varro: *Venilia dicta est a vento illo*, i. e. accessu ad littus. *Vento* pro adventu, ut Virg. 4. *Georg. Atque Ixionei vento rota constitit Orbis.* V.

Junius Phylargyrius. Sed & *aliud* ejusdem iterum Varronis *fragmentum* citarunt S. Auguſtin. *de C. D. lib. 7. c.* 22. Et Iſidorus *in gloſſario*: Venilia (quam & idem Gloſſator ibidem per *maris exæſtuationem* reddidit) *Unda, quæ ad litus venit*, Salacia, *quæ ad ſalum redit.* E quo & Scaliger *ad Varron.* Veniliam recte *acceſſum maris* interpretatur, Salaciam vero *receſſum*, & hunc locum Varronis ita citatum ſe reperiſſe commemorat. Transſcribente quoque Jano Roſino *antiq. Rom. lib.* 2. *c.* 13. & Laurembergio *antiquario.* Maneat igitur & veniat *Venilia* a *veniendo*, ſed eo ſignificatu, quo ponitur apud Horat:

Multa ferunt anni venientes commoda ſecum,
Multa recedentes adimunt.

Ubi in adoleſcentibus anni *venire*, i. e. creſcere dicuntur, in ſenibus *recedere* ad morem æſtus marini. Atque ita explicat & Servius illud Maronis *Æneid. lib.* 5.

Gratior eſt pulchro veniens in corpore virtus.

Id eſt, creſcens. Ut apud eundem:

Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ:

Et circa principium ejuſdem *lib.* 1. *Georg.*

Ipſæ ſponte ſua veniunt: campos & flumina late
Curva tenent.

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ III.

Notior tamen eſt SALACIA XIII. ab ipſis uſque veterum (Nomenclatore quoque Gellio) indigitamentis, *aquam marinam* ſævientem Pacuvio denotans, Feſto Deam *ſalum cientem*, Paulo Diac. *ſalacem*, aliis XIV. eſt *ſali* ἄχα, vel *acua*, aut *aqua ſalſa*, vel etiam *ſaliens*: eademque cum Ἁλοσύδνη Homeri & *Amphitrite*, quæ unde Græcis ſint dictæ & ductæ, Interpretes Homeri & Oppiani docuerunt. Exindeque Pauſanias Neptuno eam copulari vidit, XV. tanquam ſpiritui aquæ molem ſubjectam agitanti. Qui XVI. ut in aliis animantibus ſecundum Platonem ſequaceſque Stoicos, & Apollonium Th. & Solinum, C. quoque Rhodiginum, Joannem item Keplerum & alios, nunc ſufflet, nunc reflet.

Ἔκθεσις.

XIII. SALACIAM enim in Romanis comprecationibus (annotante ex vetustis indigitamentis Gellio *libro tredecimo cap.* 21.) Neptuno associabant, ut Horam Quirino, Latiam Saturno. Illam, ut scribit Paulus *ad Festum*, dicebant Deam aquæ, quam putabant *salum ciere*, i. e. mare movere. Unde Ovidius: *Nymphæque salaces.* Festus ipse: *Salacia dicta est, quod salum ciet.* Antiquos autem ait eo vocabulo Poetas pro ipsa aqua usos esse: *Hinc sævitiam Salaciæ Cereris, post condor thalamo, nemo ut me queat Effugimus lætique munere vescimur Abducere hinc mortalium* &c. Ubi Jos. Scalig. ridiculum judicat testimonium Ovidii *Fast.* 4. (a Paulo scil. allegatum) cum salax non sit Salacia. Negari tamen nequit, *Salaciam* & fortean *salacem* quoque deduci *a salo*, quod mare sit fœcundissimum, sicuti & sal quoque caprarum est, & murium atque libidinosorum oblectamentum & incitamentum. Ab hac *Salacia* an *calare* Italorum profluxerit, equidem nescio; Germanorum Ebbe / & Anglorum Ebbing of the Sea / non ex *abeo* cum M. Martinio, sed ab eben / quod æquor seu planitiem notat, quando nulli aquarum affluunt cumuli, verum aqua relapsa plana via fit, sicco quasi pede transituris, derivo; nisi quis paulo longius ab ἄμπωτις, quod idem est, arcessere malit.

XIV. Primo igitur *Salacia sali* ἄχα (unde & *Acheloia pocula* Virgilio) vel *aqua*, aut *acua* (ceu Lucretio) fuit, eaque aut *salsa*, ut Servio placuit, aut mota vel *saliens* & *resiliens*. Inde Dea est aquarum, quam Homeri Ἁλοσύδνη exprimit, παρὰ τὸ τὴν ἅλα σύειν, ἢ παρὰ τὸ ἐν ἁλὶ σύεσθαι, ὅ ἐστιν ὁρμᾶν, uti legitur apud Scholiasten Homericum Eustathium, qui dicit nomen esse Nereidis, aut Amphitrites, epitheton. Sicuti & Glossarium Græco-Latinum habet, *Salacia* ἀμφιτρίτη, Νηρηίς. Quæ ipsa laudantur quoque Jos. Scaligero *ad Festum*, quemadmodum & Adr. Turnebo *lib.* 19. *c.* 11. ubi sic scribit: *Salacia* (quam Gellius *lib.* 13. *c.* 21. inter vetustas Deas retulit) est, *quam Poetæ Amphitriten appellant, Neptuni uxor.* Legi & in antiquo Lexico *Salmaciam* esse Ἀμφιτρίτην, neque supprimendum putavi. Sed non est ambiguum, *Salaciam* legendum, & eandem esse Amphitriten, quod ante Reinesius observavit in Varius Lectionibus. Nam & Apollodorus & Hyginus Tritonem filium Neptuni ex Amphitrite dixerunt, quem Servius supra e Salacia.

lacia. Ubi & hoc levioris operæ (cenſente C. Rhodig. *lib.* 14. *A.L.c.*18.*f* agglutinandum eſt. Scribit Fulgentius *mythol. lib.* 1. Neptuno Amphitriten in conjugio deputatam, eo quod ἀμφὶ, i. e. circum circa, omnibus tribus elementis aqua concluſa ſit, id eſt, in cœlo, in aere, ſeu nubibus, & in terra, ut ſunt fontes & putei. Quanto rectius Oppiani Interpres: dici Amphitriten Neptuni quidem uxorem, ſed pro mari frequenter accipi, ratione etymologica etiamnum ſuffragante, ἀπὸ τοῦ ἀμφοτέρωθεν τρίτην τάξιν ἔχειν, quod utrinque obtineat tertium ordinis gradum. Superne ſiquidem æther eſt, hinc aer & aqua; rurſum in imo Herebus, terra, mox item aqua. Idem quoque & *Magnum Etymologicum* ex Cheroboſco & Orione, ut & Allegoriarum Heſiodi Auctor prodit, ſed adnectit ſimpliciter eſſe Amphitriten aquarum hypoſtaſin. Iccirco & Corinthi bimari regione Neptuni ſigna duo, Amphitrites unum ipſumque adeo mare æneum in pronao, ſeu antica templi parte erecta fuere. Intus autem & in curru ſteterunt Amphitrite & Neptunus, & rectus Delphini inſtitit Palæmon puer, ebore & auro omnes expoliti, inque media baſi, quæ currum ſuſtinebat, mare expreſſum, & ex eo emergens Venus, aſſiſtentibus utrinque Nymphis, quæ Nereides appellantur, ut αὐτόπτης Pauſanias *lib.* 2. depictum reliquit, unde & Vincent. Cartara *de imagin. Deorum antiq. p.* 211. effigiavit. Nec temere eſt, quod Neptunus Delphinis, homines ipſius quoque amantis, ſed ad mare tamen aſſidue reſpectantis, pararia ope uſus dicatur, per quem Nympham illam, Atlantis montis antra & radices, atque ita terram magis, quam mare diligentem, ſibi conciliaverit, & cum eodem ad aquarum veram ſtationem & ſedem concurrere, & vel ad loca ante placita ſubinde iterum exſpatiantem, ſemper tamen ad maritum, revocante conjugali amore, reverti fecerit. V. Hyginus *lib.* 2. Neptuni igitur uxor hæc nihil aliud eſt, quam ipſa aqua, ut in *Cyclope* ait Euripides:

> Ἄνω δ' ἐπ' ὄχθον εἶμι καίπερ ὢν τυφλὸς,
> Δι' Ἀμφιτρίτης τῆσδε προσβαίνων ποδί.
> *Ego vadum pertranſeo cæcus licet,*
> *Per Amphitriten hanc meo incedens pede.*

Quam Amphitriten glaucam & piſcoſam atque immenſam nominavit Orpheus in Argonauticis, cum illa ſint maris, at non alicujus Deæ proprie adjuncta. Præcipue vero hanc in rem & commendari & emendari digni ſunt Dionyſii Periegetæ verſiculi, quos Marcus Hopperus ita perperam edidit & Latine reddidit:

Ἔνθα

Ἔνθα κορυσσομένης τυρσηνίδος Ἀμφιτρίτης
Ἄλλοτε μὲν πλημμυρὶς ἐγείρεται, ἄλλοτε δ' αὖτε
Ἄμφω τις ξηρῇσιν ἐπιτροχάει ψαμάθοισι.

Ubi intumescentis Thusci maris interdum quidem inundatio attollitur, interdum vero rursus. Utrinque aliquis siccis currit super arenis. pro Salacia sicc. Nam legendum esse ἄμπωτις, non Etymologus modo, sed & cohæsio sensus atque Priscianus Interpres ipsum docere debuissent:

Qua tumor immensus Thyrrheni pellitur æstus,
Accessusque furit, siccisque recessus arenis.

Viden' hic Amphitriten ἀμφοτέρωθεν τρεῖν, h. e. mare ipsum utrinque trepidare, & ceu principium passivum, δύναμιν ἐνεργητικὴν, seu vim elementi masculam ita recipere, ut nunc prægnans & πλέον μύρῃ, nunc vero detumescens ἀναπίνηται.

XV. Quod si jam *Salacia* & *Amphitrite* synonyma habeantur, atque adeo corpus veluti quoddam & materiam humoris omnis, qui vel circa, vel intra terram sit, involvant; *Neptunus* vero sit spiritus per universam aquæ molem diffusus, & tanquam ejusdem elementi anima, ut censet Carolus Stephanus e Natalis Comitis *Mytholog. lib.* 2. *c.* 8. vel potius e Maronis *6. Æneidos v.* 772. & reliquis paulo post allegandis versiculis. Exinde factum, ut multi Veteres in eam devenerint opinionem, a Spiritibus hunc contingere accessum & reciprocationem maris. Sic enim Philostratus de Appollonio Thyanæo *lib.* 5. *c.* 1. *fol.* 210. commemorat, sicuti & Photius *in Bibliothecam suam p.* 535. eundem locum transtulit: Τὸν Ὠκεανὸν φησὶν ἐφύδροις ἐλαυνόμενον πνεύμασιν ἐκ πολλῶν χασμάτων, ἃ ὑπ' αὐτῷ τε καὶ περὶ αὐτὸν ἡ γῆ παρέχεται, χωρεῖν ἐς τὸ ἔξω καὶ ἀναχωρεῖν πάλιν ἐπειδὴ ὥσπερ ἆσθμα ὑπονοστήσῃ τὸ πνεῦμα, i. e. *Oceanus a Spiritibus sub aqua existentibus impulsus ex multis hiatibus, qui partim sub ipso, partim in terra circa ipsum sunt, ad exteriora diffunditur, ac rursus retrocedit: postquam velut anhelans, quem diximus, Spiritus retrocedit.* Cum primis autem Plato cum Stoicis asseclis suis familiam inter eos ducit, qui hanc spectabil s mundi *universitatem animal quoddam arbitrati sunt esse ex variis Elementis conglobatum, quod regatur mente & spiritu moveatur, habeatque in profundis Oceani nares quasdam, per quas emissi anhelitus, vel reducti modo efflent maria, modo revocent.* C. Julius Solinus *c.* 26. Quod & Patrum memoria C. ille Rhodiginus *lib.* 14. *c.* 17. denuo statuit, nec transmittendum putavit, *mare animantibus esse persimile, siquidem ut illæ reciprocatione perpeti vitalem nunc efflant spiritum,*

ritum, nunc revocant: Sic & mare vicissitudine perpetua in se & ex se recurrenti agitatione quadam, & præcipue mira, modo refertur resilitque. Id vero perstanti in littore contemplantique palam facit fluctuantis aquæ commotio. Pariter enim pedes diluit sese porrigens unda renudatque velut refugiens; assilitque mox irrequieto motu appetendo semper quæ relinquat, rursumque relinquendo quæ appetat. Quam opinionem quoque nostro tempore Mathematicus ille Nobilissimus Joh. Keplerus *Harmonicæ lib.* 4. *c.* 7. statuminare nisus & visus est: *Terram ingens esse animal*, tradens, *quod immanibus pulmonum follibus marinas aquas per intervalla visceribus inspiret respiretque.* Cui ridicule alius oggerit, *forte fabulosam hanc belluam anno* 1550. *tussivisse quoque, cum Oceanus Britannicus ad Tamesim novem horarum spatio ter reciprocasset.*

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ IV.

Quæ ipsa tamen XVI. de *Spiritu* maris, vel etiam *mundi*, aquam agitante, opinio, nec adeo ridicula & deformis, aut erronea est, neque priscis unquam novisque XVII. procis & patronis destituta: vel si in ista superstitionis caligine *error* admixtus, erat ille XVIII. Augustini quoque (*Veniliam* & *Salaciam* quam optime depingentis & distinguentis) suffragio *tolerabilis*: cum non sit adeo profanus, sed ἀπόῤῥητα XIX. quædam sacra sub persona & in recessu habeat. Idem proinde sanctissimus Pater Varroni XX. ita conciliandus, ut utrinque tandem XXI. hanc nominis definitionem exsculpamus. *Venilia & Salacia est unda maris ab anima mundi, illud permeante, ceu forma sua æstuans, & nunc ad littus veniens, nunc iterum senis plerumque horis in salum revertens.*

Ἔκθεσις.

XVI. Nequaquam vero usquequaque explodi tam antiqua, tamque apud bonos Auctores frequens & abstrusa hæc de marina reciprocatione Philosophia meretur. Quam tanti utique fecere maximi Viri, ut illam in

in concursu discrepantium sententiarum principe semper loco exponerent. Ut enim jam tum productos prætereamus, Strabo *lib.* 3. *Geogr.* antequam Posidonii, de motu Oceani ad Lunam, proponat sententiam, alteram Athenodori præmittit, qui ita dixit, interprete quidem Conr. Hersbachio: *Quod circa aquarum incrementum aut decrescentiam obvenit, inspirationi aut exspirationi perquam simile videtur. Si aliquæ fluentes aquæ per alios quidem meatus, naturam effluxionis secutæ, in superficiem effundunt, (quarum ora fontes appellamus;) per alios vero meatus ad maris fundum contrahuntur, illud simul extollentes, ut inundet, quando fit exspiratio: ac tum proprium suum destituant, quem mox repetant, alveum, cum & illud mare reversionem accipiat.* Similiter & Pompon. Mela laudato *c.* 1. *lib.* 3. sic scribit: *Neque adhuc satis cognitum est, anhelitune suo id mundus efficiat, retractamque cum spiritu regerat undam undique, si (ut doctioribus placet) unum animal est; an sint depressi aliqui specus, quo reciproca maria residant, atque inde rursus exuberantia attollant; an Luna causas tantis meatibus præbeat: Ad ortus certe ejus occasusque variantur, neque eodem assidue tempore, sed ut illa surgit ac demergitur, ita recedere atque adventare comperimus.* Nec abludit Lucanus *libro* 1.

Quaque jacet littus dubium, quod terra fretumque
Vindicat alternis vicibus, cum funditur ingens
Oceanus, vel cum refugis se fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus sic axe volutet,
Destituatque ferens; an sidere mota secundo
Tethyos unda vagæ Lunaribus æstuet horis;
Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,
Erigat Oceanum fluctusque ad sidera tollat;
Quærite quos agitat mundi labor.

Quo loco addit Micyllus, *compertum* esse, *certa Lunæ ratione mare moveri, nisi ventorum impetus obsit.* Adde & Plinium, tametsi & ipse *causam in Sole Lunaque* esse censuerit *c.* 97. *lib.* 2. Semel tamen atque iterum ita loquutus est, ut nec ab altera opinione magnopere ipsum fuisse alienum appareat. Nam cum æstus in Oceano majores esse ostendere vellet, *totum*, inquit, *in universitate animosius est, quam in parte.* Et mox: *Circa littora autem magis, quam in alto deprehenduntur hi motus, quoniam & in corpore extrema pulsum venarum*, i. e. *spiritus magis sentiunt.*

principio creavit Deus cœlum & terram, terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant ſuper faciem abyſſi, & Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas. Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta eſt lux. Et mox: *fecit Deus duo luminaria magna, majus, ut præeſſet diei, & minus, ut præeſſet nocti, quæ eſſent in ſigna & tempora, dies & annos, lucerentque in firmamento cœli, & illuminarent terram. Creavitque Deus cete grandia & omnem animam viventem atque motabilem, quam produxerant aquæ in ſpecies ſuas, & omne volatile ſecundum genus ſuum. Fecitque Deus beſtias terræ juxta ſpecies ſuas & jumenta, & denique hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam* &c. Quantillum, inquam, hic reſtat, ad veram Philo-Theo-ſophiam? Nam & *Minutius in Octavo* aperte hic Virgilium de Deo enarrat, ut & Paulinus *Epiſt.* 36. ita ſcribens: *Quis enim non videt, mundum iſtum corporeum vi incorporea gubernari, totamque molem infuſam atque permiſtam magno Univerſitatis corpori divini Spiritus mente, qua facta eſt, agitari ad vitam?* Nam per *Spiritum* Maronis, *Deum* ipſum accipi ex ſententia Platonis, *Deum mundi animam* ſcitantis, quæ univerſam eſſentiam pervaderet, compleret atque moveret, id & alii probarunt, atque idem quoque multis evicit Clemens *libr.* 5. *Stromatum* ex Euripide, Æſchylo, Orpheo & Pindaro. Sicuti & Socrates apud Plutarch. *lib.* 1. *de placitis c.* 3. ὁ δὲ Θεὸς νȣ̃ς ἐςὶ ȣ̃ κόσμȣ. Quod ibidem *cap.* quoque 7. firmatur. Inde manavit & illud Virgilii: *Jovis omnia plena.* Quod Plato *lib. X. Leg.* ita extulerat: Θεῶν εἶναι πλήρη πάντα. Atque ſic Virgilius quoque ſui Interpres *lib.* 4. *Georgic.* planius dixit

> *- - - Deum ire per omnes,*
> *Terraſque tractuſque maris cœlumque profundum,*
> *Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,*
> *Quemque ſibi tenues naſcentem arceſcere vitas.*

Qua de re e quam plurimis auctoribus pluribus *ad Veneris Pervigilium* diſſeruimus. Sed illi ipſi tamen Creatorem & Conſervatorem plerumque permiſcent. Tametſi namque eundem ab opificio ſuo non ſegregemus, ſed eundem intime ipſi adeſſe, firmiter credamus, quieviſſe tamen die ſeptimo (ſicuti iiſdem horarum, dierum, menſium Lunarium & annorum hebdomadibus quietis iſtinc quaſi quædam imaginem in ipſo quoque mari expreſſam conſpicamur) atque jam cauſis illis ſecundis, quas formas rerum conditarum non inepte diximus & duximus, mundum permiſiſſe ſcimus, occultis quidem plerumque iſtis, ſed tamen certiſſi-

tiſſimis, ſiquidem materiata illis, ad tot animata producenda, deſtitui ſit impoſſibile. Quod Manilius *lib.* 1. haud obſcure innuit:

Hoc opus immenſi conſtructum corpore mundi
Membraque naturæ diverſa condita forma,
Aeris atque ignis, terræ pelagique jacentis
Vis animæ divina regit, ſacroque meatu
Conſpirat Deus, & tacita ratione gubernat.

XX. Divinum ergo hunc *fuſum per omnes rerum naturæ partes Spiritum* (uti Fabius *declamat.* 134. vocavit) alii deinde craſſiores, qui Univerſum hoc tanquam animal, quod illo ceu anima regatur, conceperant, eandem, tanquam poteſtatem illam in homine triplicem, intelligentem, ſentientem & vegetantem, eſſentia tamen ſimplicem, pariter quoque dividere, & ex uno patre ternos fratres, Jovem, Neptunum & Plutonem ſub aulæis fabularum & producere ſimul & occultare ſategerunt. Quo agnito quoque S. Auguſtinus paulo mitius pronunciavit: *Animam*, inquit, *mundi & partes ejus, quos Deos veros exiſtimatis.* Sed *partem animæ mundi, quæ mare permeet, Deum vobis feciſſe Neptunum, utcunque tolerabilioris eſt erroris* &c. An vero partis illius animæ mundi alias iterum geminas partes Veniliam & Salaciam conſtituere Varroni unquam venerit in mentem, ille Monicæ filius viderit, cum negare nequeat, *Neptunum* ceu *maritum Spiritum* ab eo conſiderari, *Salaciam* vero *ut uxorem, quæ viro corpore ſubdita ſit, Veniliam* quoque *ut pellicem*; & *Salaciam* ab iſto *inferiorem maris partem & refluentem fluctum* appellatam, *cui ſuper adjuncta ſit Venilia*, hoc eſt, *ſuperior aqua.* Neque vera eſt iſta, cujus arguere Romanum cupit Afer, Ἀντιλογία: quaſi eadem *Salacia non poſſit eſſe inferior maris pars, quam modo, ut refluentem fluctum, in ſuperficie ponat.* Non enim leges contradictionis de modo & tempore eodem cuſtodit. Excuſſa namque in littus & terram continentem Nympha illa ſuperiore *Venilia*, iſta poſtmodum aſcendit retroverſa *Salacia*, uti ſæpe in hujuſcemodi flexu primi fiunt ultimi, uti antea illi ipſi ultimi erant primi.

XXI. Sed omiſſis nunc iſtis ſerræ reciprocationibus, alteras undæ *ex utroque tam* Varrone, *quam* Auguſtino reaſſumamus, & *Veniliam* quidem atque *Salaciam* abſque ἀποθεώσεως incruſtationibus undæ marinæ æſtuationem definiamus, ſeu fluctum motu modoque periodico nunc alluentem, nunc refluentem; provenientem ab interno motus concreati principio, quod ipſi divina Majeſtas, verus ille Neptunus & aquas obnu-

 bens

bens mundi Spiritus, in primordio rerum indidit, & ceu formam suam (si ita loqui liceat) inspiravit. Nam, ut inquit Philosophus nostri seculi egregius, & Aristotelis atque Scaligeri sectator industrius, Thomas Sagittarius: *Certum, hic primum ad Dei omnipotentiam confugiendum, quæ mare ita ut affluat & refluat, creavit. Sicut enim non possum aliam adducere causam, cur Sol, Luna & cæteræ stellæ hoc & illo modo moventur, nisi quia ita* Deus *illas creavit, & tale principium motus internum illis concessit: Ita & mare ideo affluit & refluit, quia* Deus *ita, ut affluat & refluat, voluit, sanxit, præscripsit. Cæteræ, quæ a Doctoribus afferuntur causæ, non pertinent ad adæquatas & principales, sed ad συναίτια & adjuvantes.* Qua semita jam tum præcesserat & D. An. Libavius Halensis, *lib. 5. de orig. rerum*, ubi, etiamsi non eat inficias, *Solem aliquid conferre posse, uti & Lunam spirituosum istud sidus; in his tamen nec primam principalemque causam esse, nec solitariam, verum aliqua saltem adminicula & occasiones, quibus causæ insitæ moveantur & in æstum veniant*, asserit. *Mare enim istam potentiam habuisse, antequam ista sidera conderentur, certum videri; nec ullibi legi propter æstus reciprocantes ea facta esse, sed ut essent in signa, tempora, dies & annos, lucerent in firmamento cœli, tenebras & lucem discernerent, gubernarentque dies & noctes.* Id quod Civem nostrum famigeratissimum a Guilielmo Britone postea integre a nobis afferendo & asserendo accepisse, vel traxisse, credibile est.

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ V.

Dividitur autem fervoris illius utriusque, *Veniliæ* & *Salaciæ* junctim sumptæ *regurgitatio*, XXII. in *Malinas* & *Lidunas*, & eas quidem (præmissa tam harum, XXIII. quam illarum XXIV. origine propria & acceptione XXV. genuina a corruptelisque vindicata) non tam juxta Posidonium XXVI. in *menstruas*, aut XXVII. *annuas*, sed XXVIII. vel in *majores* & *minores* cum Beda, vel etiam XXIX. contra Vossium in *quotidianas*, *hebdomadarias* & *quatuor anni temporum*, i. e. *in Malinas magnas, majores, maximas*; & *Lidunas parvas, minores, minimas.* Id

Id quod porro XXX. ex Apocrypho libro Auguſtini & Marcelli Emp. locis melius explicandum, & poſterior à Scaligeri criminatione, ſicut & Oroſius XXXII. ab Elmenhorſtii erit liberandus.

Ἔκθεσις.

XXII. Suppoſita jam qualicunque (poſt excuſſas Etymologias & Synonymias, diſcuſſaſque Homonymias) nominis deſcriptione, a genere, differentia & cauſa efficiente deſumpta, ipſa quo ſuccedat, diviſio neceſſe erit. Quamvis autem, ſi Scaligerum Patrem ſequi vellemus, multifariam partiri has reciprocationes poſſemus, cum ratione varietatis, quia non iiſdem horis progreſſio finiatur. Deinde celeritatis, propterea quod ſegnior ſit in quibuſdam locis, in aliis incitatior; tum privationis, quoniam certis locis currat, nec recurrat; & denique contrarietatis, ut cum in novilunio & plenilunio ſunt incrementa, in quadris detrimenta & decrementa. Longe tamen pauciores ſpecies fierent, ſi cum Poſidonio, ſeu adeo Strabone & Voſſio diurnum, menſtruum & annuum faceremus æſtum: pauciſſimæ vero, ſi cum Beda in majores & minores herciſcamus has æſtuationes. Sed ut tamen illis omnibus nos approbemus, Veniliam & Salaciam, id eſt, unum æſtum tam accedentem, quam recedentem nunc Malinam conſtituere demonſtrabimus, nunc vero Lidunam: atque has ipſas ſecundum tres modos comparationis partiemur, ut Malina quidem nunc ſit magna, nunc major, nunc maxima; Liduna vero jam parva, mox minor, tandem minima, de quibus tamen luculentius paulo inferius, ubi vocum prius reddiderimus rationem.

XXIII. In prælaudato itaque Iſidori ex multis collecto Gloſſario hoc ipſum etiam legitur, & quidem e Glabro & Beda allegatis: *Ledo, maris æſtuatio; ſicut Malina maſina ejus retentio*, ubi fortean legendum, *magna*, aut ſane *maxima ejus* (ſcil. maris aut æſtuationis) *intentio*. Quando, ut canit Virgilius, *mare fundo exæſtuat imo*. Ad quem ipſum Iſidori locum illuſtris Barthius *lib. 7. Adverſ. cap.* 13. *Non dubito*, inquit, *hoc quoque Barbarum* (vel mere Germanicum) *eſſe*. Planius autem proponit Papias: *Ledona æſtus maris decreſcens* dicitur. Cornelius quoque Kylianus vetus agnoſcit vocabulum Teutonicum Lede / ite, Leyde / *gradus, greſſus, ductus & aquæ ductus*; & Leeden / Flandricum, i. e. Leyden / (quod

(quod Germanici dicunt Leiten) *ducere.* *Ledo* ergo & *aquæ ductum* significaret, & quoque *refluum.* Sed in nostrate lingua & alia video generalioris istius significatus, & quidem alterius vestigia, cum Leeden / dicimus *novalia*, vel *agros vacantes* & *derelictos*, die gleichsam ledig liegen. Ita dubio procul & quondam litora dicta sunt Leeden / cum ab aqua parum æstuante, vel reflua iterum, deserta vacivaque prorsus comparerent. Quamvis, docente Beda, *Lida tranquillum* significet, proprieque de mari captum sit, quod Græci πλωιμὸν dicunt, *cum ridet blandi pellacia ponti*, ut loquitur Lucretius. Inde vero minores, vel potius imminutos æstus maris καὶ τὰς ἀμπώτεις *Lidunas* vocaverunt, quod tum æstus & fluctus recederent mollioresque essent. Ceu iterum J. J. Scaliger *lib. 2. de emendat. temp.* prodidit. Mat. Martinio Ledune videtur vox composita, quasi Leegh-Duyne / cui voci respondet ἀνξομείωσις: cum Leegh sit *humilis*, unde & Leeghwater / i. e. *aqua humilis*; uti *Ledo*, vel *Salacia* adhuc Belgis dicitur, & Duynen / *intumescere*, ut sit, cum mare tolerabilem in modum intumescat, & sic etiam detumescat. Addo, quod nimirum aqua usque adeo ponat & subsidat, ut exigui quoque arenarum tumuli, (quos Belgæ Duynen / Græci θῖνας vocant) & scopuli prius obruti nudi videantur, quod & Virgilius *lib. XI. Æneid. v. 624.* & sequentibus innuit. Quos tam exacta descriptione farcit, ut in hisce versibus plus videas illius motus, quam ipso in mari, judice magno C. Scaligero in *Critico suo c. 3. p. 570.*

> *Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus,*
> *Nunc ruit ad terras scopulosque superjacit undam*
> *Spumeus extremamque situ perfundit arenam:*
> *Nunc rapidus retro atque æstu revoluta resorbens,*
> *Saxa fugit littusque vago labente relinquit.*

Cujusmodi sabulosum cippum arenamque reciproco fluctuum meatu densatam & saxo instar duratam *pulvinum* dici, auctor est Servius.

XXIV. *Malinam* vero idem Mat. Martinius vel a Mal / i. e. *insano* & *petulanti* deducit, cum ferum est mare, & majorem in modum fermentescit, vel a malen / i. e. *molere*, quod tunc multum aquæ mare emolat. Cur non, quod ad aquam illam altiorem molendina melius agitentur? Sicuti & Petrus Gyllius de Euripo molas multas versante scribit, a moletrinariis, qui ex molarum motu accessum & recessum omnium maxime animadvertere necesse haberent, se percunctatum fuisse, quoties & quot horas huc, an illuc converterentur molæ. Sed mallen quoque Belgis

gis eſt *laſcivire*, *ineptire* & *inſanire*, quod proprie competit mari, cum furibundum quaſi ad littora fertur. Niſi forte alicui *malina* molliuſcule pro *marina* uſurpata videatur, prout illæ duæ literæ invicem ſunt permutabiles. Nam & adhuc Italis & Hiſpanis *maréa*, Gallis autem *marée* Veniliam & tempeſtatem maris denotat. Sicuti & iiſdem adhuc *marina* & *marine* ſumitur pro ipſo *mari*, unde & primi dicunt: *Marina è turbata, quando vediamo uno di mala voglia o in collora*, cum quis inſtar maris tempeſtuoſi & exæſtuantis turbidus eſt & commotus. Sed & pro ipſo æſtu & maris commotione Italis uſurpari, *la marina*, teſtis eſt Hadr. Junius & alii. Veram autem nominis Danico-Saxonici rationem non a Latinis, ſed ab ipſis Danis petendum judicamus, quam attuliſſe videtur Danus ille doctiſſimus Olaus Worm *in faſtis ſuæ gentis lib.* 1. *c.* 11. ubi ait: *Magle* Danis eſſe *magnum*, & inde maris incrementum vocari *Malinam* pro *Maglina*, (quaſi μεγάλην.) At Liden iiſdem eſſe (λιτὸν) *parvum*, atque inde *Lidunas* vocari *maris imminutionem.* Quod probavit etiam Gerhard. Joh. Voſſius *de Orig. & progreſſ. Idololatr. l.* 2. *c.* 69. quo loco reprehendit & ridiculum putat Joann. Noviomagum *annotat. ad* Bedam, *Ledonam*, quaſi *læſam undam* dici autumantem. Id quod tamen alius vetus Commentator ante ipſum dixerat.

XXV. "Atque ita quidem (Veniliæ & Salaciæ numinibus & nominibus) Romani vocabant maris reciproca incrementa, aut decrementa. "Sed poſtquam in Oceanum Germanicum penetrarunt (quod primus Druſius Germanicus fecit) Germanicis nominibus veterum Saxonum ea vocarunt, pro Venilia Malinam, pro Salacia Lidunam dicentes. Atque "ita quidem ſcriptum reperi in veteri libro Bedæ Anglo-Saxonis. Sicut "& apud Marcellum Empiricum, qui floruit temporibus Valentiniani Imperatoris, aliquando id legi, nec ſine admiratione olim ſubinde repetitum. Sed Venilia & Salacia ſignificant acceſſus & receſſus maris quotidianos: Malina & Liduna etiam lunaria Oceani incrementa & decrementa. Nam alioqui ſemper bis in die intumere & detumere ſolet Oceanus." Quod tam egregium cimelium e J. J. Scaligeri principalibus theſauris *in Varronem* ad verbum huc mutuari placuit. Ad hunc vero lapidem veluti angularem Scaligeri graviter hallucinatos cernimus ſummos noſtri ſeculi viros, Gerhard. Joh. Voſſium, Præceptoris vice nobis cultum, & Fridericum Lindenbrogium. Quorum hic in jucundiſſima variarum quæſtionum Centuria diſputationibus Hadriani & Epicteti, ut & Pippini & Albini ſubdita *p.* 53. ſic reſpondit: *Quid* ἄμπωτις *&* *contraria ei* πλημμύρα

 ſit,

ſit Moſchopulus declarat περὶ σχεδ. *nimirum, quod Salacia & Venilia, Malina & Liduna, de quibus Varro de LL. & Marcellus Empiricus.* Unde a Scaligero hoc ipſum ſuxiſſe, ſed indigeſtum reddidiſſe ſuſpicamur. Ille vero Voſſius *lib.* 2. *de orig. Idololatr. cap.* 69. ſcribit: *Dicam de motus differentia ratione temporis, quo pacto motus maris alius eſt* diurnus, *alius* menſtruus, *alius* annuus. *De ſingulis eorum ex Poſidonio agit Strabo lib. 3. Diurnus, qui Græcis* ἡμερήσιος *eſt, reciprocum ac quotidianum maris incrementum & decrementum, quorum illud Romani* Salaciam *dixere, quia unda in ſalum redit; hoc* Veniliam, *quia eadem venit ad littus.* Quæ a Varrone repetiit. Ubi probato eo, quod *fluxum* & *refluxum* maris Latinius *Veniliam* & *Salaciam* dici perſuaſi recte putaverint. In illo tamen calculum noſtrum non adjicimus, quod *Salaciam* incrementum crediderint, & *Veniliam* decrementum; vel *Malinam* & *Veniliam*, uti *Lidunam* & *Salaciam* confuderint; aut utrinque priores diurnas notare æſtuationes & reciprocationes; poſteriores vero menſtruas voluerint. Quas tamen non minus recte cum eodem Voſſio, quam annuas ſtatuemus. Sed audiatur tamen prius, & Advocatus inſuper ipſi permittatur, antequam condemnetur. Ita ergo ille *l.c.*

XXVI. Videamus nunc de motu maris menſtruo, de quo ſic Strabo ex Poſidonio *lib.* 3. Τὴν δὲ μηνιαίαν (περίοδον λέγει) ὅτι μέγιςαι μὲν παλίρροιαι γίγνονται περὶ τὰς συνόδους εἶτα μειοῦνται μέχρι διχοτόμου, πάλιν δ᾽ αὔξονται μέχρι πανσελήνου καὶ μειοῦνται πάλιν ἕως διχοτόμου φθινάδος, εἶθ᾽ ἕως τῶν συνόδων ὅτι αὐξήσεις πλεονάζειν καὶ χρόνῳ, καὶ τάχει τὰς αὐξήσεις. *Menſtruum porro* (circuitum dicit Poſidonius) *quod maximi refluxus fiant circa novilunia, poſteaque minuantur, uſque dum Luna ſit dimidiata: iterum hinc augeantur uſque ad plenilunium, ac tum imminui rurſum, donec decreſcens dimidia parte luceat, poſtea ad coitum uſque augeri: ea autem incrementa exſuperare & tempore & celeritate.* Confirmat hæc experientia, quæ docet, maxime intumeſcere mare in plenilunio, aliquanto minus in interlunio, minime omnium cum Luna eſt dimidiata. Hæc incrementa & decrementa vocabulis jam olim diſtinxere Saxones, & eorum exemplo Anglo-Saxones in Britannia. Nam maris receſſum, hoc eſt, quando detumeſcit, *Lidunam* dixere; at acceſſum ejus, ſive cum intumeſcit, *Malinam* nuncuparunt. Ut quod in diurno motu *Salacia* ſunt, & *Venilia*, hoc in menſtruo ſint *Liduna* & *Malina*, quemadmodum liquet *ex Bedæ de ratione temporum libro cap. XXVIII.* ubi ſic ſcribit: "Imitatur Lunæ curſum mare non ſolum communi (*diurnum*

in-

"*intellige*) acceſſu & receſſu, ſed etiam quodam ſui ſtatus profectu de-
"fectuque: ita ut non tardior ſolum perendie, quam pridie, verum etiam
"major minorve quotidie redeat æſtus: & creſcentes quidem Malinas, de-
"creſcentes autem placuit appellare Ledones, (*in aliis Bedæ Codd. eſt*
"*Ledonas*) qui alternante per ſeptenos octonoſve dies ſucceſſu, menſem
"inter ſe quemque quadriformi ſuæ mutationis varietate diſpertiunt. Sæ-
"pe quidem æqua uterque ſorte, ſeptenis diebus ac dimidio curſum con-
"ſummantes. Sæpe vel ventis impellentibus, aut repellentibus, vel alia
"qualibet accedente, ſive naturali vi, ſive cogente, tardius citiuſve ve-
"nientes, aut minus ampliuſve ſolito ferventes, ita ut aliquoties ordine
"turbato *Malina* plures ſibi æſtus hoc menſe, pauciores vindicet in alio,
"unde uterque motus nunc veſpertino naſci, nunc matutino conſuevit in
"æſtu. Et ſiquidem æſtu veſpertino vel novilunio, vel plenilunio inſtan-
"te, *Malinam* naſci contigerit, idem æſtus quotidie per VII. *Malinæ*
"dies ſubſequentes fit major & violentior, æſtu matutino. Similiter ma-
"tutino, ſi fuerit *Malina* orta ſub æſtu, matutinus jam majori per dies
"contegit æquore terras. Porro veſpertinis finibus, quos matutinus æſtus
"cœperat, contentus, ulterius curſum extendere negligit, quamvis qui-
"buſdam in menſibus uterque æſtus in diſſimili per omnia cremento pro-
"ficit. Quanto autem plus æſtus major litora terraſque contexerit, &
"fluvios ac freta compleverit, tanto latius recedens, eadem litora maris
"exhaurire atque enudare conſuevit.,,

XXVII. Quin & incrementum motumque maris annuum idem Voſſius *l. cit.* ex eodem Strabone aſſerit: τὰς δὲ ἐνιαυσίες παρὰ τῶν ἐν Γαδείροις πυθέσθαι φησί. Λεγόντων ὡς κατὰ θερινὰς τροπὰς μάλιστα αὔξοιντο, καὶ αἱ ἀναχωρήσεις, καὶ αἱ ἐπιβάσεις. εἰκάζει δ᾽ αὐτὸς, ἀπὸ τῶν τροπῶν μειοῦσθαι μὲν ἕως ἰσημερίας. αὔξεσθαι δὲ ἕως χειμερινῶν τροπῶν εἶτα μειοῦσθαι μέχρι εἰαρινῆς ἰσημερίας. εἶτα αὔξεσθαι μέχρι θερινῶν τροπῶν. *Annuos vero maris* (circuitus) *ſe a Gaditanis accepiſſe* (Poſidonius) *ait: quippe qui dicant, circa æſtivum Solſtitium maxime augeri acceſſus & receſſus maris. Conjecturam autem capit, eoſdem exinde imminui uſque ad Æquinoctium, ac rurſum accreſcere uſque ad Brumam, ab hac decreſcere uſque ad Æquinoctium vernum; & poſtea augeri uſque ad Solſtitium æſtivum.* Mirum vero eſt, Voſſium ita adhærere Poſidonio, cum jam tum in quibuſdam videret ipſi opponi Plinium *lib. II. c.* 27. aſſerentem: *Æquinoctiis maxime tumentes, & autumnali amplius, quam verno; inanes vero bruma, & magis Solſtitio.* Sicuti & Tacitus eidem fidem derogat,

 qui

qui pariter non in Solſtitio æſtivo, ſed *ſidere* (ait) *æquinoctii maxime intumeſcere Oceanum.* Quo minus & in reliquis, quoad annuum motum, ipſi adſtipulandum erit. Cui tamen & Guil. Brito, uti mox videbimus, ſicuti & M. Manilius Poeta Philoſophus *l.* 2. *Aſtronomicon* ſuccinit his verſibus:

> *Sic Pontum movet, & terris immittit & aufert*
> *Æque ſeditio pelagi, nunc ſidera Lunæ*
> *Mota tenens, nunc diverſo ſtimulata receſſu,*
> *Nunc anni ſpatio Phœbum comitata volantem.*
> Τὴν πλημμύραν καὶ τὴν ἄμπωτιν ἀπεργάζεται
> τῇ τῆς Σελήνης αὐξομειώσει παρεπομένη.

Sed ad eundem porro & Joſ. Scaligerum audiamus: Πλημμύραν *non ſolum menſtruam* (inquit) *Lunæ, ſed & annuam Solis intelligit. Quod, quid ſit, ego non capio. Nam ſi Luna has* πλημμύρας, *& rurſus has* ἀμπώτεις *facit, quid opus eſt Sole. At in Æquinoctiis major fit* πλημμύρα. *Audio, ſed non erit annua? Quare melius hæc tacuiſſet Manilius. Niſi illi faves, quod homo Ciſalpinus nunquam Oceanum viderat.* Hæc ille. Quo pacto Scaliger haud annuum recte putat dici incrementum, eodem & ego nec menſtruum; quia tam ſilente Luna, quam plena peculiare & notabile iſtud eſt. Imo ſi accurate velimus loqui, ne ἡμερήσιος quidem ille motus reciprocus proprie dici meretur, quando die integro XXIV. horis conſtante, bis affluat & refluat. Proinde ego ita ſtatuo, ſicuti dietim quater vices mutat: ita & quater in menſibus, nec non quater in anno notabiliter variat, ita tamen, ut variationes primæ ſint ſimplices, ſed ſi cum iſtis poſteriores conjungantur, eo quoque ſint clariores.

XXVIII. Neque verum quoque eſt, quod ait Voſſius: *Malinam & Lidunam hoc eſſe in motu menſtruo, quod Venilia & Salacia ſit in diurno*, uti ex peſſime intellecto Beda, vel plane non lecto, ſubinferre voluit. Sed ita eſt, quælibet etiam *Malina* habet ſuum receſſum & decrementum, & viciſſim omnis quoque *Ledona* habet ſuum quoque augmentum, pariter ut decrementum, ſed minus notabile: ut proinde *Malina* ſimul includat *Veniliam & Salaciam*, atque eodem quoque pacto *Liduna.* Inſpiciantur modo præter Marcellum Empiricum & illum ἀνώνυμον apud Auguſtin. loca venerabilis Bedæ, ut *lib. de mundi conſtit. fol.* 378. " Ubi poſt conſuetas acceſſiones & receſſiones maris, æſtua-" tiones quaſdam præterea dicit eſſe majores & minores, *Malinas* ſcili-" cet & *Ledones. Ledones* a quinta Luna ſimiliter & a vigeſima inci-" piunt;

"piunt; & quot horis accedunt, tot recedunt. *Malinæ* ſunt majores, "quæ a tertia decima & vigeſima ſeptima Luna incipiunt, & ſex diebus "& quindecim horis durant, & ſunt citiores in accedendo, tardiores in "recedendo. „ Et iterum *de Nat. rerum c.* 39. "Æſtus Oceani Lunam ſe-"quitur, tanquam ejus aſpiratione retrorſum trahatur, ejuſque impulſu "retracto refundatur, qui quotidie bis adfluere & remeare, unius ſem-"per horæ dodrante & ſemiuncia tranſmiſſa videtur, ejuſque omnis cur-"ſus in *Ledones* & *Malinas*; id eſt, *in minores æſtus* dividitur, & *ma-"jores.* Sed *Ledon* a quinta & viceſima Luna inchoans, quot horis occur-"rit, tot & recurrit. *Malinas* autem a XIII. & a XXVIII. incipiens, ci-"tior in acceſſu, ſed tardior in receſſu ſeptem diebus & quindecim horis "perſeverat, in medio ſui ſemper Lunam primam & decimam quintam "oſtendens, & per Æquinoctia vel Solſtitia ſolito validius exæſtuans. „ *Ad quem locum & vetus Commentarius audiri poterit, cum ait:* "Æſtus Oceani "quotidie bis venire & remeare perhibetur, in ortu ſcilicet & occaſu Lu-"næ. Aſcenſus autem ipſi in *Ledonas* & *Malinas* dividuntur, id eſt, in "minores ac majores æſtus. *Malina* enim *a majore Luna*, & *Ledona* "quaſi *læſa* dicitur *unda*. „

XXIX. E quibus omnibus luce meridiana fit clarius, integros æſtus ex *Venilia* & *Salacia* conſtantes nunc *Malinas* dici, cum ſint magni, nunc vero *Lidunas*, cum ſint parvi, quod cum quoque poſtea idem Dominus Voſſius vidiſſet, in alio volumine, quod *de vitiis ſermonis* hoc ipſo anno vulgavit, ſententiam priorem, prout poſteriores cogitationes ſunt meliores, *lib.* 2. *c.* 11. ex parte tamen ſaltim retractavit, *pag.* 233. & 234. ita ſcribens: *Ledo, vel Lido, Ledona item, vel Lidona promiſcue dicuntur, quando mare minus vehementer ac copioſe in littus proruit. Ut contra Malina, quando majori vi ac copia ſe recipit in littus. Sic vetus Martyrologus a Furnerio & Siccama Notis ad leges Friſonum adductus, Friſones in loco, ubi martyrum erat ſanguis effuſus, aggeſta terra collem excitarunt, propter Lidonis & Malinæ quotidianas eruptiones, ex maris æſtu quotidiano provenientes, ubi Eccleſiam exſtruxerunt. Sed quotidiani vocem hic laxius ſumere oportet, ne putemus idem eſſe, ac quam Romani Veniliam & Salaciam dixere. Uſi quoque Marc. Empiricus & Scriptor libri B. Auguſtino perperam tributi tom.* 3. *p.* 714. *qui de mirabilib. Scripturæ inſcribitur c.* 7. *Ad hæc Beda lib.* 1. *de Natur. rerum c.* XXVIII. *&.* XXIX. *& Glab. Radulphus hiſtor. lib.* 3. *cap.* 3. *Miror Gulielm. Malmeſburienſem, ſive Bibliothecarium Ledonem dicere, quod*

alii Malinam. Sic enim ſcribit lib. 11. *de geſt. Angliæ Regum : Eodem anno (IↃ CCCCLXXIX.) fluctus marinus , quem Græci Euripum , nos Ledonem vocamus , mirum in modum excrevit , quanta nulla hominum memoria poteſt attingere, ita ut villas ultra multa milliaria ſubmergeret & habitatores necaret. Sed hæc appellatio ipſa etiam vocabuli utriuſque origine refellitur. Vide ſis , quæ diximus Theolog. Gentil. & Phyſiolog. Chriſtian. lib.* 11. *c. LXIX. Adi & Cæſ. Scaligerum de Emendat. temp. tit. de Cyclo Lunari veterum Saxonum.* Hæc Voſſius. Quod ſi jam idem nobis, quod ipſi licuit, liceat, veritatis ſaltem tuendæ gratia diceremus: Non eandem hic foveri a Voſſio ſententiam, quam ex ipſius *libris de Theolog. Gent.* paulo ante adduximus , ubi *Malinam* & *Lidunam* eaſdem eſſe cum *Venilia* & *Salacia*, & ſolummodo motu ab ipſo effecto menſtruo & diurno diſtingui. Quod hic iterum inficiari & infringere ſtuduit. Aliter locutus eſt Juſtus Joſephus (non Cæſar) Scaliger cum de emendatione temporum, tum ad Varronem. Tametſi namque hic a poſterioribus Romanis pro *Venilia Malinam*, pro *Salacia Lidunam* dictam præmiſiſſet , retraxit tamen ibidem ſtatim calculum , *Veniliam* & *Salaciam* ſignificare ſtatuens *acceſſus & receſſus maris quotidianos*; *Malinam* & *Lidunam etiam Lunaria* (non dixit *menſtrua*) *Oceani incrementa, & decrementa.* Rationem porro haut temere hanc adjiciens: *Nam alioqui ſemper bis in die & intumere & detumere ſolet Oceanus.* Quo ipſo oſtendere voluit, perpetuo *Veniliæ* & *Salaciæ* manere viciſſitudinem & ſingulis quidem diebus, atque iiſdem tamen ſimul eſſe vel *Malinas*, vel *Lidunas*, niſi quod alternatis invicem ſeptimanis, atque ſic hebdomatim (non quot menſibus) Divas illas ſuam quaſi pompam in comitatu Nympharum nunc ſolennius affluentium, jam vero cum pauciorum choro apparentes variare ſentiamus. Unde nec illa apud Martyrologum interpretatione opus fuiſſet; qui *ex maris æſtu quotidiano* (ut ipſement quoque ſuperaddidit Voſſius) *provenientes Lidonis* & *Malinæ quotidianas eruptiones* dixerat. Non enim laxe, ſed ſtricte dicuntur *quotidianæ*, non quidem ſolæ Malinæ, aut ſolæ Lidunæ, ſed conjunctim, vel potius alternatim, prout unius diei *Venilia* & *Salacia* conſtituit hodie *Malinam*, altero ſequentibusve diebus *Lidunam*, atque ſic recte *quotidianæ* nunc *Ledonis*, nunc *Malinæ eruptiones* appellantur. Quin nec illud quoque mirum eſt, Malmeſburienſem dixiſſe *Ledonem* pro *Malina*, ut putat Voſſius, quo iterum non eſt neceſſarium, eo namque majus eſt oſtentum, quod fortaſſe in quadris Lunæ cum revera *Ledo*, ſeu

mi-

minimis æſtus eſſe deberet, inuſitata plane, & inexſpectata viſa fuerit inundatio, qualis nec in ipſis *Malinis* alias contigiſſet, ut ita nec illa, ab originatione deſumta, refutatione Bibliothecarius eguerit. Conſtat jam igitur male eundem quoque Dn. Voſſ. *c.* 12. *lib.* 2. *de vitiis ſerm. p.* 240. definiiſſe *Malinam* per *menſtruum marini æſtus incrementum*, cum ſit vel ſemimenſtruum, vel verius hebdomadarium, ut *Ledo* ſecundum quadras bipertitum. Sed ipſum deceperat Poſidonius qui cum ἡμερήσιον, μηνιαῖαν καὶ ἐνιαύσιον περίοδον τῆς ἁλὸς tradidiſſet, putavit ſingulis circuitibus & motibus ſingula imponenda eſſe nomina *diurno Veniliæ & Salaciæ menſtruo & Lidunæ* impoſuit, ſed ſibiipſi impoſuit; *annuum* cum nulla invenire poſſet amplius vocabula, *pro deſerto habuit.* Sed ut ipſi ſuppetias feramus; annuas ab ipſo ita dictas, vel ſaltem ſemeſtres, aut ſane quatuor anni temporum periodos iisdem *Malinæ* & *Lidunæ* titulis mactatas eſſe oſtendemus, poſtquam nec diurnas quidem iis caruiſſe evicimus. Inter ipſas namque *Malinas* & *Lidunas* plurima reperitur differentia pro ipſius Lunæ pelagitrahæ majore minoreque variatione, ita ut *Malina quædam* ſuo modo *magna ſit*, attamen ut ſic loquar (ceu illæ mulierculæ apud Terentium) *forma quotidiana*; *quædam Malina ſit major*, *tanquam hebdomade finita*; *die Dominico*, *magis ornata*; *alia denique maxima*, *& velut in Pan-Neptuniorum ſummo Feſto*, *ſingulis ſemeſtribus*, ut ſic ludam, *luxu affluentiſſima.* Utque de citumo, nimio illo æſtu, & reliquorum veluti ultima manu dicamus, e J. J. Scaligeri toties laudato cyclo Lunari veterum Saxonum iſta haurimus: *Quod ad ejus ſideris incrementa & decrementa*, *Oceani quoque vices majores minoresve recurrant. At cum in pleniluniis amborum æquinoctiorum duæ fiant ingentes* πλημμύραι *ad earum obſervationem annum ſuum veteres Saxones & Dani digeſſerunt*, *eas* πλημμύρας *majores* Malinas, *minores vero* Ledunas *vel* Lidunas *vocitantes.* Quin & a ſimili cauſa Saxones, juxta Bedam, menſes duos *Junium & Julium*, illum *Lidæ prioris*, hunc *poſterioris* indigitamento honorarunt. Et quia is erat exitus anni Lunaris, annis embolymæis tertius *lida* intercalabatur, unde annum embolymæum hoc nomine *trilida* vocabant. Principium vero naturale cycli Lunaris *a Malina autumni & plenilunio* inſtituebatur, quia inquit Plinius *lib.* 2. c. 97. *Autumnali magis Æquinoctio tumeſcunt fluctus*, annum enim *in duas Malinas* dividebant, Autumnalem & Vernalem. Hæc e Scaligero, apud quem plura de his, qui volet, quærat.

XXX. Utque in Æquinoctiis annuis *Malinas illas ingentes* obſervare

eſt;

est: ita & in mensibus singulis, quando Luna plena & undique æquata est, vel cum nova est, haut plane absimiles deprehendimus; atque sic *omni mense binas Malinas præcipuas*, & *totidem Lidunas in quadris reliquis* cernimus. E quibus melius jam intelligere licebit locum illum *in libr. de mirab. Sacr. Script. c.* 7. qui inter Augustini opera *tom.* 3. *p.* 714. ita legitur: "Quotidiana inundatio bis in die a tempore in tempus per "horas 24. semper peragitur, & per alternatas hebdomadas Ledonis, Ma-"linæ vicissitudo comitatur. Sed *Ledo* sex horas inundationis, & toti-"dem recessus habet. *Malina* vero *grandis* per quinque horas ebullit, "& per septem horas litorum dorsa retegit. Quæ tantam concordiam cum "Luna ostendit, ut antequam Luna nascatur, tribus diebus & duodecim "horis semper incipiat, & post nascentis Lunæ principia alios tres dies & "duodecim horas consuescit habere. Similiter & ante plenilunium tribus "diebus & duodecim horis incipit, & post tantundem temporis cursus sui "terminum consumit. Sex vero unius cujusque temporis Malinas, Ve-"ris scilicet & Æstatis, Autumni & Hiemis secundum Lunarem supputa-"tionem, hoc est, simul omnes XXIV. unusquisque communis annus ha-"bet, exceptis videlicet embolismis, qui viginti sex Malinas continent, "& unius cujusque de prædictis temporibus, mediæ duæ, videlicet Æ-"quinoctia, & aliæ, quando vel dies, vel nox cursus sui terminum con-"sumit, solito validior ac inundatione altior fieri consuevit. Interpositis "vero spatiis iterum totidem, semper Ledo intermittitur.

XXXI. Ex præmissis quoque Marcelli Empyrici veteris Medici, & qui temporibus Valentiniani Imperatoris, plusquam trecentis ante Bedam annis, juxta Vossii abacum, floruit, aliquot loca, ubi has voces non sine admiratione subinde repetitas legit & collegit J. J. Scaliger, interpretari licebit. "Colligitur (inquit) die Jovis Luna vetere, Liduna ante pran-"dium.,, Item: "Colliges herbam, quæ dicitur Britannice, die Jovis, ve-"tere Luna, Liduna.,, Item: "Conficitur vetere Luna & Liduna a "mense Martio.,, De Malina vero idem: "Conficitur XII. Calendas Julias, "non interest, quo die, vel Luna, vel Malina, dummodo suprascriptus dies "observetur.,, *Ubi Scalig. plenius fuisse putavit, si legeretur:* "Quo die, vel "Luna, Liduna, vel Malina.,, In quibus præterea ait videri "Superstitiosam "observationem legendi herbas: ut alias vires videantur habere æstuatione "maris, alias cum non patitur incrementa.,, Sed quod cum pace Scaligeri fiat, nihil hic puto esse superstitionis, a qua tamen alias Marcellum non immunem esse scio: præterquam enim quod ille sæpe alias *vetere Luna plantas, & alia*

putet

putet colligenda, ut eo melius ſervari queant, quod & agricolæ, & qui ligna ad ædificia cædunt, norunt. Tum vero Brittannicam herbam non aptiore tempore, quam vetere Luna legere conveniebat, & cum minus humore abundaret.

XXXII. Atque exinde quoque patefit, injuriam Oroſio fieri a V. Cl. Everardo Elmenhorſtio, qui *in emendationibus Apulejanis* illum ſic reprehendit: *Creſcunt autem & decreſcunt, non* (ut Oroſius *lib.* 6. contra Paganos inepte putat) *per VII. dies; ſed per ſex horas aquæ, & diminuuntur bis in die naturali; quanquam accidentia aliqua ſæpius variant fluxus & refluxus maris: univerſaliter ſcil. ratione ſiderum: particulariter ob ſitus locorum. Ita in capite Rubri Maris creſcit mare IV. & decreſcit horis VIII. In India vero contra naturam, Luna decreſcente, augeſcunt flumina*, ut notat Aloyſ. Cadomuſtus *navig. in incognitas Inſulas l.* 2. *fol.* 50. & Ludov. Patritius *Indicar. rerum lib.* 4. *c.* 1. Sed Oroſius loquitur de incrementis Malinarum & Lidunarum, non de Venilia & Salacia, de qua Elmenhorſtius. Quem ſaltem illa verba Apuleji, *menſtruis curſibus Lunæ decrementa, & acceſſus fretorum atque æſtuum deprehenduntur*, monere debuerant.

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VI.

Quanta vero in Æſtibus hujuſcemodi quotidie & quot menſibus, atque quotannis quadrifariam notabiliter alternantibus XXXIII. *ſeptenarius numeratus* vi polleat, (ut qui e trinitate & quaternione ita ſit coagmentatus, ut ipſe omnibus ſub ſe poſitis numeris additus ſemetipſum quadruplicet, atque ſic quoque ipſa tempora ſecundum duorum magnorum luminarium curſum variet) id porro & *Alcedoniorum hebdomas*, & *Malinarum* atque *Lidunarum ſingulis ſeptimanis* ſuccedentes *viciſſitudines*, & tantum non omnium eo pertinentium vocum ἐπλαςοιχία monſtrat. Quæ vel maxime XXXIV. in *maris illo ſabbatho* (Malacia) elucet, quæ *ſeptimo* cumprimis & *ter ſeptimo* Lunæ *die* ſumme eſt conſpicua, atque ex ipſo *Poetarum Patre* XXXV. aliiſque Græcis a C. Scaligero & Cerda illuſtrata; ipſiuſque *acce-*

ptio, *origo*, ut & *derivata*, vel *ſynonyma* & *deſcriptiones* bonis Auctoribus uſurpata, in apricum ſunt producta.

Ἔκθεσις.

XXXIII. Nec temere aut fortuito factum, heptadibus variare hæc æſtuum incrementa, *eo quod* (ut inquit Cenſorinus *de die Natali c.7.*) *in omnibus numerus ſeptenarius plurimum poſſit.* Quando ad eundem nu-
1 merum tanquam plenum conficiendum omnia pene in hoc univerſo ex
2 trino & quaterno, atque ſic junctim ſeptenario, juxta *Macrobium* con-
3 ſtent & abſolvantur. Unde & M. Varro in hebdomadibus ſuis, *Non ſo-*
4 *lum animadverti debere*, dixit, *quod quater ſeptenis*, *i. e. octo & vi-*
5 *ginti diebus conficiat iter Luna ſuum*, *ſed quod is numerus ſeptenarius*,
6 *ſi ab uno profectus*, *dum ad ſemetipſum progreditur*, *omnes*, *per quos pro-*
7 *greſſus eſt*, *numeros comprehendat*, *ipſumque ſe addat*, *facit numerum*
— *octo & viginti*, *quot dies ſunt curriculi Lunaris.* Quin & hoc ex eo-
28 dem Varrone, ſeu adeo Pervigilatore Attico *lib.* 3. *cap.* 10. obſervandum, quod *cum in ſeptimo ſigno fiat Solſtitium a bruma*, *in ſeptimo bruma a Solſtitio*, *& in ſeptimo Æquinoctium ab Æquinoctio*; æſtus illos ab aliis annuos appellatos, recte ſeptimanos quoque dici. Adde & hoc, *dies illos*, *quibus Halcyones hieme anni in aqua nidulantur*, *eos quoque ſeptem eſſe*, veluti præter Varronem & Demagoras Samius apud Suidam *in Alcyoniis* dixit, eos vero non alios eſſe, niſi *Ledonam integram unius ſeptimanæ*. Ut vero eorundem incrementorum Lunarium vias & rationes ſeptenarias paulo lucidius & amplius perdiſcamus, illam ipſam Gellii & Plutarchi ſimiam Macrob. *ad Somn. Scipionis lib.* 1. *c.* 6. adeamus & audiamus. "Ut Luna, (*inquit*,) quater ſeptem diebus prope totius Zodia-
"ci ambitum conficit: ita Sol quoque ſeptimo ſigno vices ſuas variat.
"Nam a Solſtitio hiemali ad Æſtivum ſeptimo pervenit ſigno, & a tro-
"pico verno uſque ad autumnale tropicum, ſeptimi ſigni peragratione pro-
"ducitur. Atque inde tres lucis æthereæ tradit converſiones, maximam
"anni ſecundum Solem, mediam menſis ſecundum Lunam, minimam
"diei ſecundum ortum & occaſum; quarum quælibet, ut numerus ſepte-
"narius ſit perfectus, ſecundum modos ſuos ſit quadripartita. 1. enim
"maxima anni converſio: humida eſt verno tempore, calida eſt æſtate,
"ſicca autumno, frigida per hiemem. 2. Media menſis: per Lunam na-
"ſcentem humida eſt hebdomas prima, per adoleſcentem calida ſecunda,
"per eandem plus ab ortu remotam ſicca tertia, & quarta ea deficiente frigida.

"frigida. Sic & 3. diei. Quem numerum addit, tenere quoque Oceanum "in incremento ſuo. Nam 1. naſcentis Lunæ (quæ humorem aſſolet con-"citare) die fit copioſior ſolito, minuitur pauliſper ſecundo, minorem-"que videt eum tertius quam ſecundus, & ita decreſcendo ad diem ſepti-"mum pervenit, rurſus octavus dies manet ſeptimo par & nonus fit ſi-"milis ſexto, decimus quinto, & undecimus fit quarto par; tertio quo-"que duodecimus, & tertius decimus fit ſimilis ſecundo, quartus deci-"mus primo. Tertia vero hebdomas eadem facit, quæ prima, quarta "eadem quæ ſecunda.„ Eandem puto ob rationem & *Euripum* impenetrabilem ἑπτάκις quotidie aquam ſuam mutare, ſiquidem Straboni & Suidæ, Plinioque & Senecæ Poetæ ſit fides. Qua de re *in pragmatologia*, σὺν Θεῷ, fuſius. Quin nec iſtud plane puerile videri poterat, quod non modo hic ipſe Euripus, ſed Venilia & Salacia, & fortaſſean quoque olim Maglina & Lidunda, nec non Malacia e ſeptem confiata ſunt Elementis, quemadmodum totidem ſubjecta ſunt vicibus: primæ ab Euripo duæ ſenis, & quod excurrit, alicubi quoque ſeptenis mutant horis; binæ proximæ ſeptem diebus, ut & ultima, de qua nunc erit dicendum, iiſdem diebus, niſi quod binos conjungat ſemper in quadris Lunæ dies, cum ea plena, aut coeunte non admittatur.

XXXIV. Tametſi vero numerorum quantitati per ſe nullam tribuamus efficaciam, quoad illi tamen rebus immerſi ſunt, & ab ipſo mundi primordio obſervationes multas pepererunt; non omnino nihil ipſis eſt adſcribendum, quando ipſemet Creator Opt. Max. ſeptimo die ab opificio ſuo eſſet feriatus. Inde jam fortaſſis quies illa quoque eſt in Oceano, quando prima, & quando ſecunda quadra Lunæ auſpicatur. Quorſum C. Scaliger animi ſui aciem direxit, cum in *Ata* ſic caneret:

Aut ſeptimæ, aut ter ſeptimæ in mora Lunæ
Pronunciant tranquilla fluſtra Neptuni.

Nimirum ab interlunio ſeu Phœbes cum fratre conjunctione paulatim minuitur æſtus ad primam quadraturam, ſeu ſemilunii tempus, ſeptimo circiter ab interlunio die, quando ſicciſſimus, aut nullus eſt fluxus, ideoque nautæ, a tempore uſque Senecæ, *mare mortuum*, Veneti *acqua ſtanca* tunc appellant. Ab hac quadratura ad plenilunium ſenſim increbreſcunt rurſum, & implentur æſtus, adeo ut pleniſſimus incidat in decimum quartum, & ipſum diem oppoſitionis. Hinc iterum ad ultimam quadraturam quotidie perpetuo relangueſcunt. Ubi iterum inanes & pene nulli ſunt: quod circa XXI. a conjunctione diem evenit. Unde pro-

verbii loco maris Adriatici accolis, quibus tamen prior quies paulo contingit tradior, hi rhythmi usurpantur:

Da gli otto a i nove	*Da vent' uno à ventidue,*
l'acqua non si move	*l'acqua non va ne su, ne giu.*

A quo tempore pedetentim denuo se promovent aquæ ad interlunium & conjunctionem. Atque ita singulis mensibus quaternæ sunt malaciæ, veluti Delphinus & Lib. Fromondus observarunt.

XXXV. Exinde jam melius intelligetur Princeps ille Veronensis *lib. 5. Poetic. c. 3. Sunt in quadrantibus Lunæ singulis bini dies, in quibus mare non movetur.* Calma *dicitur ab Adriaticis, languida quies illa, a veteribus Romanis Græca voce* Malacia, *ejus descriptionem traxit Homerus in XIV. Iliad. v. 16. ad comparationem.*

> Ὡς δ' ὅτε πορφύρῃ πέλαγος μέγα κύματι κωφῷ,
> Ὀσσόμενον λιγέων ἀνέμων λαιψηρὰ κέλευθα
> Αὔτως, οὐδ' ἄρα τε προκυλίνδεται οὐδ' ἑτέρωσε - - (οὐδετέρωσε.)
> Πρίν τινα κεκριμένον καταβήμεναι ἐκ Διὸς οὖρον.

Quem ipsum locum etiam De la Cerda *ad XII. Æneid.* ad mare nullam in partem commoto retulit, eumque Giphanius ita reddidit:

> *Veluti quum nigrescit pelagus magnum unda surda,*
> *Præsentiens stridulorum ventorum celeres motus*
> *Temere, neque sane provolvitur in neutram partem,*
> *Antequam aliquis certus superveniat ex aere ventus.*

Id vero aliis Græcis dicitur νηνεμία, λεία θάλασσα, ἀκύμων καὶ ἀπράγμων. Luciano ἐν ἀλκυῶνι ἀκύμαντόν τε καὶ γαλήνιον ἅπαν τὸ πέλαγος. *In Epigrammatibus* γαληναίη θάλασσα, & γαληναίη simpliciter Apollonio Rhodio pro γαλήνη, quæ proprie immobilitatem illam & quamque tranquillitatem denotat, quam quidam deducunt a γελάω uti apud Lucretium: *Ridentibus undis pellacia ponti.* Veneti videntur deduxisse a γαλῇ, quando *acqua di fele* dicunt. Idem tamen Scaliger aliud etymon *Exercitat. 41.* protulit: "Cum motus non fiat a forma interiore, non "necessario moveri, sed etiam non moveri potuit. Quare in Lunæ qua-"dris quiescit? quo tempore calidior Luna est, quam in novilunio, qua-"propter & magis absumere poterit stantes aquas. Eam quietem Græci "malaciam, a quibus Latini. Recentiorum navigantium vulgus, ut su-"perstitiosum genus hoc hominum est, abominato mali vocabulo, *Bo-"naciam* vocant; quemadmodum e Malevento prisci Beneventum. Alia "vero voce dixerunt cujuscunque temporis tranquillitatem. Quippe

γα-

"γαλήνην, Syra voce a Phœnicibus, uti dicebamus, importata. *Gal* "enim undam ſignificat, unde & γάλα & γαλάτεια a liquiditate." Et iterum *Exercitat.* 32. *in quadris Malacia eſt*, Calma *dicitur vulgo.* Per antiſtœchon ſcil. & literarum tranſpoſitionem, niſi illam a γαλάνα deducere præoptes. Quanquam vero Μαλακία Græcis varia ſignificet, cumprimis autem *ſtomachi malaciam*, i.e. languorum & ignaviam, unde Galli fortaſſis *malade* acceperunt, prout alias quoque mulierum & virorum infirmitates denotat; Latinis tamen, ut apud Cæſarem *lib.* 3. *bell. Gallic. Malacia maris* pro tranquillitate, ac veluti mollicie ſumitur: *Converſis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta ſubito malacia ac tranquillitas exſtitit, ut ſe loco movere non poſſent.* Ut & Aurelio Victori *c.* 22. *Antium provecti ſunt, ubi per malaciam maris anguis proxime Æſculapii fanum petiit.* Sicuti & Senecæ *Epiſtol.* 67. *Demetrius noſter vitam ſecuram & ſine ullius fortunæ incurſionibus* mare mortuum *vocat, nihil habere, ad quod exciteris, ad quod te concites, cujus denunciatione & incurſu firmitatem animi tui tentes, ſed in otio inconcuſſo jacere, non eſt tranquillitas, malacia eſt.* Quod autem *a mollitie* hæc maris ignavia nomen invenerit, id quoque probant Latina veterum exempla, veluti Pacuvii *in Chryſe Trochaicus apud* Nonium; *Fluctiflacceſcunt, ſileſcunt venti, mollitur mare.* Et Accius in *Telepho*: *Remiſque nixi properiter navem in fugam tradunt, ſubter ſaxa ad lævam, qua mons mollibat mare.* Ad malaciam quoque, vel ſane bonaciam referri merentur Enniani quidam Trochæi:

Tumque mundu' cœli vaſtu' conſtitit ſilentio,
Et Neptunu' ſævus undis aſperis pauſam dedit,
Sol equis iter repreſſit ungulis volantibus,
Conſtitere amnes perennes, arbores vento vacant. non *vagant.*

Ex quo archetypo Maro exſculpſiſſe fertur Macrobio *lib.* 6. *c.* 24. aliquot Heroicos, quos inter ille præprimis huc faciens eminet:

Tum venti poſuere, premit placida æquora pontus.

Atque idem Theocritum Idyll. 6. imitatus:

Καὶ γὰρ θὴν ἐδ᾽ εἶδος ἔχω κακὸν ὥς με λέγοντι,
ἦ γὰρ πρὰν ἐς πόντον ἐσέβλεπον, ἦνδε γαλάνα.

Non ſum adeo informis (inquit Corydon) *nuper me in litore vidi,*
Cum placidum ventis ſtaret mare. Sed qui *mare ſtet*, V. Barthius *lib.* 5. *Adverſ. c.* 22.

COROLLARIUM DE NAUTEA.

SEd ut tandem *Nauſeam* collectam & nobis & aliis delicatulis, præcipue his, qui nihil ſolidi a Poetis & Philologis diſci poſſe inepte autumant, diſcutiamus, de illa ipſa *Nautea*, e motu quoque maris, & quæ inde oritur jactatione proveniente, Coelium *lib.* 14. *L. A. c.* 13. auſcultabimus, atque ſic, cum quo cœpimus, cum eodem finiemus. Mari navigantes fieri nauſeabundos, prope norunt omnes. Gellius ſignificat. Sed Juvenalis illud quis non legit:

Si jubeat conjunx, durum eſt conſcendere navem,
Tunc ſentina gravis, tunc ſummus vertitur aer;
Quæ mœchum ſequitur, ſtomacho valet. Illa maritum
Convomit, hæc inter nautas & prandet, & errat.

Nonne putabit ingenioſiſſimus quisque fuiſſe judicii excuſſi & naris emunctæ, ſicut ait ille, diligentius perpendiſſe, undenam iſta obveniant, quæ ſcientiſſimus Poeta reconditæ doctrinæ ſeminarium quoddam carminibus inſperſit. Hæc ſunt obſervata nobis ex Plutarcho. Nauſeabundos eſſe majorem in modum mari iter agentes, quam qui fluminibus, etiamſi γαλήνη fuerit, hoc eſt, minime undabundum elementum. Hujus autem eventus manifeſtarii eam eſſe rationem, quod ex ſenſibus ναυτίαν κινεῖν, id eſt, nauſeam concitare inprimis odoratus poteſt. Ex animorum autem affectionibus id ipſum efficit præcipue timor, ſiquidem ita affectos tremere atque inhorreſcere ſpectamus, atque iisdem alvum ire inſigniter, dum amplius imaginem meticuloſi cujuspiam concipiunt impendentis. Id vero obvenire vi interanea petentis caloris, auctor prodit Ariſtoteles. Ejus quippe poteſtate alvum fundi & veſicam, ac reddi facile. Nam & Anethum & Abſinthium, & quæcunque urinam movent, eadem calida eſſe, manifeſtum eſt. Cæterum nil horum evenit per flumen commeantibus. Odorandi quippe vis aquæ potui idoneæ dulcique eſt perfamiliaris. Rurſum & navigatio eſt citra periculum omne. In mare diverſa contingunt. Odorem quippe inſuetum graviter ſentimus. Deque futuro amplius ſolliciti haut ſatis fidentes tranquillitati, præſenti ſumus. Proinde æſtuans animus, ac fluctuans corpus ſimul concitat, ac replet perturbatione. Propterea primo Canonis Avicenna, Mari, inquit, commeantibus plerunque accidit vertigo, & corporis devolutio inſimul, ſed & vomitus faſtidiente ſtomacho, mox tamen reſident omnia. Horum autem

ratio

ratio eventuum, inquit Interpres, profluit fere ex vehementi humorum agitatione, ac ſpirituum ob frequentem navigationis motum. Nam & ſententiarum quarto §. 14. Hippocrates navigationem eſſe argumento, ſcribit, commotione acrius perturbari corpora. Cæterum ejuſmodi vomitum hautquaquam retundendum ſubſtringendumve Medicæ ſcientiæ decretum eſt, quoniam adverſus ægritudines multas præmunitio fit. Quin Avicenna idem tertia primi, lepræ, hydropiſi, apoplexiæ, ſtomachi frigiditati, nec non inflationibus ejuſdem, vomitus ratione, excellenter adjumento eſſe navigationem ſanxit. Quamvis autem agitatio illa maris & navis prima hujus Nauteæ cauſa ſit, uti a navi quoque dicitur & ducitur, quod & Plautus *in Amphitruone* innuit: *Laßus ſum hercle navi, ut vectus ſum huc, etiam nunc nauſeo.* Et Cicero Philipp. 2. *Apparet eſſe commotum, ſudat, pallet: quidlibet, modo ne nauſeet, faciat, quod in portu N. fecit.* Qua ipſa etiam ratione fit, ut vel delicatuli quoque cymba ſaltem in flumine, aut curru quoque vecti, idem aliquando patiantur. Quo magis Flaccus riſit pauperem, *Qui conducto navigio æque Nauſeet, ac locuples, quem ducat priva triremis.* Ex gravi tamen & tetro maris fœtore hanc ſtomachi perturbationem concitari plerique putant, quibus ipſis *Nautea* ſunt ſordes putidæ, quales coriariorum & quæ in ſentina reperiantur, ἡ ἀντλία τοῦ πλοίου, unde cietur Ναυτία, & Jonibus Ναυσία. Sic Plautus *Curcul. Nam omnium unguentum odor præ tuo, nautea eſt.* Item. *Caſina extrema*: *Hircus unctus nautea.* Et iterum *Aſinaria*:

Dic amabo an fœtet anima uxoris tuæ. D. Nauteam
Bibere malim ſi neceſſum eſt, quam illam oſcularier.

Ubi Comicus eo collineaſſe videtur, quod vel olim quoque navigaturi, qui mari inadſueti forent per aliquot dies, antequam ratem conſcenderent, ſoliti eſſent, aquam marinam bibere, ditiores vero eadem vinum ſuum temperare, quod Medici Salernitani minime duxerunt diſſimulandum:

Nauſea non poterit quenquam vexare, marinam
Undam cum vino qui mixtam ſumpſerit ante.

Eo quod villum aquoſum, ſeu οἰνάριον ſtomacho vomitionibus turbato maxime conveniat, aqua vero marina os ventriculi adſtrictoria ſua vi claudens vomitiones præcidat. Plinius *lib.* 20. *c.* 14. *Nauſeas cum ſale & polenta in frigida aqua pota inhibet.* Et Columella: *Nauſea diſcutitur etiam, ſi caput allii tritum cum vini hemina potandum præbeas.* V. Oribaſius *lib.* 5. *c.* 3. *ſynopſ.* & P. Ægineta *lib.* 1. *c.* 56. Ab iis Tim. Brigh-

tus

tus*p.* 1.*tuend. ſanit.p.* 37. *panem vino aquoſo & odore maceratum a vomitu ingerentum, & naribus gratos odores, veluti ex aceto roſaceo admovendos* ſuadet. Ranzovius *toſtum panem ex aceto comedere jubet, conducere quoque ajunt, ſi quis ſalum, ſive aquam marinam e navi fixis oculis animoque forti contueatur.* Nam & affectus plurimum hic poſſe, vidit quoque Tullius *ad Attic.* 5: *Navigamus ſine timore & nauſea.* Medicos qui deſideret, ipſos conſulat, Montagnanam, Mercurialem, Sennertum, Capivaccium, & qui de regimine transfretantium ex profeſſo ſcripſerunt, quos exſcribere nec locus, nec tempus, nec charta patiuntur.

A N-

ANDREÆ RIVINI

DISSERTATIO SECUNDA DE ÆSTU MARINO.

PRÆLOQUIUM.

Sapientis *dictum fuit, cujuſcunque tandem fuit, a quo* Suidas *in voce* ἄμπωτις *ſublegerat:* Τὸν σπουδαῖον οὐ δεῖ θαυμάζειν τῶν δοκούντων τι παραδόξων. Οἷον χαρώνεια καὶ ἀμπώτεις καὶ πηγὰς θερμῶν ὑδάτων καὶ πυρὸς ἀναφυσήματα, ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν ἐρημίᾳ βιώσεται ὁ σπουδαῖος κοινωνικὸς ὢν φύσει καὶ πρακτικός. *Quo ipſo memoratæ eruditionis puncta quædam videtur occultaſſe, nimirum, virum quemvis induſtrium & imprimis Philoſophum abdita quidem naturæ rimari & mirari, atque perveſtigare poſſe, ſed non nimium ſpeculationibus iſtis abripi debere, ita ut converſatione ſe hominum & actionibus Politicis propterea velit abdicare: inde namque contingere, ut Bellerophontis inſtar ejuſmodi ſolitarius cor ſuum comedat, & cum* Ariſtotele *æſtibus hujuſcemodi, curiſque ſuperfluis immoriatur. Alterum eſt, quod cauſam aliquam rerum illarum paradoxarum homo ſtudioſus cogitatione & ratiocinatione penetrare valeat, quæ ſi non per omnia examuſſim reſpondeat, a rerum tamen ſimilium comparatione quomodocunque perſuadeat ac ſatisfaciat, ut ne illas amplius tantopere cum vulgo oporteat demirari.* Ἀμπώτεις *etenim rem a populi opinione plane remotam & propterea nulli non admirabilem, dum cum Charoniis barathris, thermis & ignium eruptionibus contendit, minime admiratione ſapientis viri dignas eſſe cenſuit, quod tales in ſubterraneis & in ipſo quoque mari eſſent voragines, ubi aer & ignis evaporaret, cum rebus metallicis cremabilibus & calorem ſimul ac fœdum odorem exſpirantibus. Quo moti etiam multi e Neotericis fuerunt ceu J. Nardius Flor. Th. Lydiatus Anglus, An. Baccius, F. Ficetus, An. Libavius civis meus &c. ut ignivomis ſub terra marique ſitis caminis, eiſque vel bituminoſis, vel ſulphureis, vel ab alio combuſtibili pingui, tam fluido, quam ſolido, jugi generatione inſtaurato peren-*

perennantibus, Æſtus quoque marinos effici arbitrarentur: ita ut ignis ſubterraneus a Luna Soleque inducto tepore magis evocatus, dum ad ſuperna contendens expanditur, ſuppetias quoque exhalationibus & fuliginibus ab ardente pingui præcipue ſurſum elatis, ferentibus, elevet aquas; at ubi poſtea fomitem ille repetit notoſque lares, mare rurſus conſidat atque concidat. Qua ipſa vel alia ſimili veri cauſa contentus acquieſcere & cum Horatio exclamare Philoſophus debet:

> Nil admirari, prope res eſt una, Numici,
> Solaque quæ poſſit facere & ſervare beatum!
> Nunc Solem & Stellas & decedentia certis
> Tempora momentis ſunt qui formidine nulla
> Imbuti ſpectent. Quid cenſes munera terræ, Quid maris? &c.

Hiſce tam ſapientibus monitis & nos auſcultantes, jampridem nos a vulgo ſegregare, & æſtus marini Protea atque mutabilitatem viciſſitudinariam paulo intimius contemplari voluimus, ſed ita, ut ad æqualium congreſſum & in theatrum hoc publicum nos ſiſteremus. Et jam quidem defuncti fortaſſis videri poteramus hoc labore, cum in prioris diſſertationis promulſide philologica ſolidiores etiam cibos admiſcuiſſemus & interpoſuiſſemus paſſim, ac ne quiſquam tam ſtupidus tamque ſupinus haberet, quod deſideraret, quaſi per ſaturam lancem ἀνακεφαλαίωσιν *quandam in fine ſubjeciſsemus, ut, fractis quoque jam nucibus, nudos ibi nucleos eſſe poſſent, qui vellent. Ne tamen fidem fefelliſſe promiſſiſque minus ſtetiſſe dicamur, en denuo circa illum* φυσικὸν περίδρομον *(ſicuti Carfilides Oceanum* in excerpt. ex vet. Lex. Græco-Lat. *vocaſſe & Euſtathius ad Iliad.* ξ. ἀπὸ τȣ̃ ὠκέως νέειν, *quod celeriter accumuletur vel affluat & rurſus in ſe redeat, eundem Oceanum derivaſſe legitur) verſabimur, ita quidem, ut licet navis noſtra quo fluctus diverſarum opinionum trahant retrahantque ſequatur, in ea tamen peculiarem viam inſiſtamus, atque ſimul firmiter clavum tenentes, dum ponat tempeſtas, inde eluctemur, & in alia curſum dirigamus, ſic feliciter cum Deo, quod ſperamus, quodque deſuper exoptamus, portum tandem ingreſſuri. Tametſi namque Solino quoque teſte* dubitetur etiamnum, quibus ex cauſis intumeſcat Oceanus, nec in obſcuro ſit plura pro ingeniis differentium potius, quam pro veritatis fide expreſſa, *atque proinde tot & tantæ Philoſophorum, tamque variæ ſint æſtuationes, quot & quantæ & quam diverſæ non ſunt ipſorum marium, ut fortaſſe citius aliquid certi ex ipſo piſceris Oceano, quam ex ipſorum hac de re ſcriptis integris voluminibus, ſeu* τὸ ὅτι, *ſive* τὸ διότι *reſpicias.*

 Ten-

Tentandum nihilominus & hoc erat fretum, allaborandumque ut ex eorum ſingulorum ſcriptione (quos primo loco ſeorſim, non attenta ætatis aut ſectæ, niſi aliqua convenientiæ ratione, adducemus) aliquid addiſcentes una cum veris, primis, principalibus & adæquatis cauſis ipſas quoque adjuvantes & ſecundarias adeoque συναίτια *& varias æſtus marini ſpecies ac facies efficientia vel etiam plane prohibentia recte beneque diſcernamus, atque ſic cum Marone tum ſtatuamus:*

Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Defectus Solis varios Lunæque labores;
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſque in ſeipſa reſidant?

Ipſe qui primus ferveſcere fecit quaſi ollam profunda maris & pontum, quaſi cum unguenta bulliant, nobis quoque talem indere velit fervorem, quo media hieme, & ventoſo æmulorum fruſtra adverſante tumultu, hoc quicquid eſt ſtatione exoptata ad publicam utilitatem feliciter deponamus.

TMEMATIS II.
SIVE
PRAGMATOLOGIÆ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ I. de quibuſdam datis,

Aſſumuntur nonnulla de prioribus: I. æſtum eſſe ex mediis, & II. involvere tam *Veniliam*, quam *Salaciam*; quæ ſpecies ſi ſint III. majores, dicantur *Malinæ*, aut minores, *Lidunæ*, aut nullæ, γαλῆναι vel *Malaciæ*: Quarum illæ IV. ſint ſemidiurnæ, iſtæ ſemimenſtruæ, imo eædem & ſemeſtres, vel ſemiannuæ, a quibus V. Poſidonius non longe abſtitit. Quæ uti in hoc vel illo mari contingant, conditiones (VI. & VII.) quædam proponuntur: Definitio VIII. ac diviſio IX. repetitur, numerique ſeptenarii cum quaternario concurſus X. aſſeritur.

Ἐκθε-

Ἔκθεσις.

Præmiſſa dudum ὀνοματολογίᾳ Philologica; nec ipſa tamen rerum bonarum & Philoſophicarum plane ſterili aut vacua, proximum eſt, ut curis ſecundis poſt adumbrationem qualem qualem, ipſum nunc πρᾶγμα φιλοσοφικώτερον, imo φιλοσοφικώτατον porro aggrediamur, non excluſo interim literarum humaniorum condimento. Præſupponimus autem ex præcedanea quam pauciſſimis: *æſtum* imprimis eſſe ἐκ τῶν μέσων (uti fortuna ſunt & valetudo) atque ſignificare proprie utrumque *maris fervorem*, tam vaporibus ebullientem & *inſurgentem*, quam fluminum trua confutatum *& ſubſidentem.*

II. Sicuti quoque pro conceſſo habemus, Latinius *Veniliam* & *Salaciam*, quam *Fluxum* & *Refluxum* maris appellari, atque proinde in poſterum iiſdem nominibus uſuros nos frequentius denuo condicimus.

III. Neque tamen propterea Romæ priſcæ cum re incognita vocabula *Malinæ* & *Lidunæ* vel *Ledonis* reſpuemus, differentiæ potius cauſa, quam quod cum iſtis duabus prioribus has quoque eaſdem eſſe credamus, tametſi in *Electis Pithoeanis Gloſſ. Veterum* ita corruptas & confuſas eas agnoſcamus, *Veniria* (lege Venilia) *maris exæſtuatio & Solaria* (lege Salacia) *quæ ad mare redit. Varro. Ledo malvia hedi.* (lege Ledo, Malina hodie.) Quod non ita ſimpliciter verum eſt. Nec enim Venilia Lidunam denotat, aut Salacia Malinam: nec etiam Salaciam Ledo, vel Veniliam Malina exprimunt. Quanquam *Ledo ſimul & Veniliam & Salaciam debilius affluentem & refluentem* innuat, ſicuti *Malina* pariter utramque *undam, & venientem & reſilientem impetuoſius tamen, ſignat.*

IV. Atque ſic *Venilia & Salacia quotidianam* vel potius *ſemidiurnam* πλήμμην ὑπεριοῦσαν καὶ παλίνορσον ſeu ἄμπωτιν indicabimus *Malina* & *Liduna* vero *ſemimenſtrua magna aut parva æſtuum incrementa ac decrementa*; atque iiſdem quoque *ſemeſtria* vel *majora* vel *minora*; & denique *anniverſaria maxima*, qualia **Sprinck-Vloeten** Belgæ nuncupant, aut *minima, a Malaciis fere non diſtantes Lidunas.*

V. Neque ſane Poſidonii, περίοδον τῆς ἁλὸς ἡμερήσιον, μηνιαῖαν καὶ ἐνιαύσιον ſtatuentis, ſententiam penitus improbamus, ſed meliorem ſaltem reddere annitemur, *horariam* quaſi facientes, & *ſemidiurnam atque ſemimenſtruam, ut & ſemianniverſariam*; primam *Euripi*, ſecundam *Veniliæ & Salaciæ*, tertiam & quartam *Malinæ & Lidunæ* nomine dignati.

VI. Ante omnia vero quædam nobis hic iterum dari petimus e præcedentibus, ſcilicet *Elementa duo graviora cognata centrum ſuum inferius petere & ſic terram cum aqua unum globum conſtituere*, ut neutra pene videatur eſſe, ubi non alterutra ſubſit. Atque inde utrinque mutuas eſſe utriuſque excurſiones & occupationes, eoque fieri, ut *neque mare* univerſum ſit *veluti lacus in terra*, quod Jarbas ad Apollonium apud Philoſtratum proferebat; *neque* viciſſim tamen *tota terra ſit inſula*, quod Scaliger lib. 6. Poet. cap. 6. & 7. verum eſſe opinabatur, cum interim nec ipſe diffiteretur, *non omnia maria continenti tractu cum alio conjungi atque perpetuari, veluti Caſpium.* Quare & aliter Idem Exerc. XXXVII. ſ. 2. *talionum proportionem in aquis & terris* cenſuit, *mutuaſque viciſſitudines, quippe qua mare ſubit, terra cedat ita, ut ab ipſo quoque alibi excipiatur. Ut lacus in terra ſint inſulæ liquidæ, inſulæ in mari ſint lacus ſolidi:* Item *freta ac Iſthmi, nec non ſinus maris terrarumque ligulæ illæ excurrentes ac Cherſoneſi inter ſe mutua reſpondeant ratione.* Parique modo *tantum ſub Arcto detur aquæ, quantum pene terræ ſub Antarctico: ſicuti etiam ſub Cancri circulo terræ multum, maris parum, ſub Capricorno ſit maris plurimum, terræ exiguum.*

VII. Medium ergo tenentes, ſtatuimus, utrumque ſuo modo ſtare poſſe, adhibito tamen diſtinctionis locorum fulcimine, ita quidem, ut vel *mare quoddam*, veluti *Hircanum*, non minus, ac illud in Sacris Literis *Geneſareticum*, ſit *quaſi lacuſtre*, nullo in loco copulatum cum alio, & propterea quoquo ϛάσιμον, nec æſtus reflui capax, utpote circumjectis ripis ſeu littoribus incluſum, atque ambientis terræ ſinu veluti conſtrictum: vel rurſus *mare* quoddam *aliud veluti cingulus terram circumdet*, & ideo ſit ῥυτὸν, affluens & refluens. Exindeque inferimus, vel potius ſumimus, quod Johannes Picus Mirandulanus *lib.* 3. adverſus Aſtrologos *cap.* 15. *apud hos in confeſſo eſſe*, dicit, *non evenire tales recurſus in omnibus aquis etiam marinis.* Quem locum paulo poſt integrius adducemus, cum plures *aquoſæ terræ & aquæ terroſæ* conditiones & requiſita proferemus: quæ quoniam & fontes & flumina, ſed & maria quædam non habent, ideo in illis dicunt hos æſtus non apparere, qui ob rationes contrarias in aliis ſunt ſpectabiles, eaſque ipſas *cauſas plures unius rei eſſe*, alibi diximus, *ſed unam principalem, reliquas ſecundarias & auxiliares.*

VIII. Unde retinemus quoque e priori Tmemate κεφ. IV. §. 21. præter datas jam & adhuc dandas Diviſiones, hujuſcemodi Definitionem,

quod

quod *Æstus ille maris sit affectio, qua ejus partes quædam per certas periodos littora nunc alluunt, nunc deserunt, proveniens ab interno motus concreati principio, luminum duum majorum, præsertim vero Lunæ dispositu magis minusve intumescens, ad maris ipsius & hominum utilitatem.*

IX. Quin & istud e dictis asserimus, quod sicuti dietim quater vices mutat unda, ita & quater in mensibus singulis, nec non quater in anno variet notabiliter; ita ut variationes primæ sint simpliciores, sed si cum istis posteriores conjungantur, eo quoque evidentiores: adeoque *Veniliæ & Salaciæ* sint *forma quotidiana*, *Malinæ* tanquam hebdomade finita *die Dominico magis ornatæ* ac tripudiantes, *aliæ* denique *maximæ*, veluti *summo festo* singulis semestribus, præsertim vero autumnali æquinoctio, *luxu affluentissimæ.* per *Tmem. I.* κεφ. *V.* §. 27. & 29.

X. Denique manu quasi tenemus, quod in *illis quadratis æstibus* quotidie, quotmensibus, atque quotannis quadrifariam notabiliter alternantibus *septenarius numerus concurrat*, ita, ut quemadmodum quater septenis, id est, octo & viginti diebus conficit Luna iter suum, ita septem quasi horis Veniliæ & Salaciæ, vel saltim alterutra peragantur. Septem dimidiatis diebus ante Lunam nascentem & totidem post nascentis Lunæ principia Malina accrescat, inde haud plane absimili modo per septem alios dies Liduna decrescat. Rursus ante plenilunium tribus & dimidio diebus incipiat Malina, & post tantundem temporis cursus sui terminum consumat. Inde a duodevigesima exclusive Ledo ad vigesimam quintam inclusive duret, dum vigesima sexta Malina iterum auspicans citior in accessu, sed tardior in recessu, septem diebus perseveret, in medio sui semper Lunam primam, ut in altera exæstuatione decimam quintam calidiori excursu ostentans. Rursus Luna septima atque ter septima in quadris ipsius, Liduna minima vel potius manifesta Malacia est. Sicuti *Tmem.* I. κεφ. *V.* §. 28. *e Beda &* §. 30. *ex Augustino Hypobolimæo*, quin & κεφ. *VI. ex Varrone* §. 33. docuimus ibidemque memorabiliter variantes Malinas & Lidunas in æquinoctiis & solstitiis utrisque, cum Sol ab uno termino ad alterum septimo pervenit signo, allegavimus.

TMEMATIS II. CAPUT II.

ΤΟ῍ ΌΤΙ pertractans,

Quod cum priscis XI. minus cognitum, minus quoque rationem potuerunt reddere, cum XII. æstus maris

&

& in ſe & ob περιϛάσεις tantopere variet, in quodam XIII. nullus, in alio & aliis quoque fluminibus ut & fontibus notabilis: XIV. alicubi ad pedes 15. 18. 60. & 90. alibi vix ad 8. vel etiam 4. aut ultra cubitum non aſſurgens; XV. nec æqualibus ubique incipiens ac deſinens horis; gradu XVI. denique majore minoreve pro diſtinctis temporibus impetens.

Ἔκθεσις.

XI. Motum hujuſcemodi alternativum maris ex ſemetipſo nunc in ſurgentem & ad littora proruentem, nunc in ſe recumbentem & recedentem in pleriſque maribus dari, oculata fide non nautarum modo, ſed & accolarum Oceani quorumvis quotidie deprehenditur, ut probatione ulteriori haut indigeat. At tanta ejus tamen eſt varietas, ut ne peritiſſimi quidem naucleri ſatis adhuc eundem quovis loco & tempore perdiſcere & obſervare ſuffecerint, *eoque minus*, Patricio judice, *Philoſophi veteres τὸ διότι, ſeu veras æſtus marini cauſas penetrare & perveſtigare potuerint, quo minus adhuc ipſis τὸ ὅτι fuerit perſpectum.*

XII. Tametſi namque nemo non in perpetuo illo & ſuo juſto tempore ac loco recte coordinato maris recurſu viciſſitudinario magnalia Dei deprædicandi juſtam cauſam & anſam habeat luculentiſſimam, *mira* tamen ejuſdem & alicubi exerrans vixque ſatis obſervabilis videtur ſingularitas ac *variatio*, *cum ſui ipſius*, *tum vero circumſtantiarum* jam dictarum, *loci & temporis præcipue ratione*, dum *quædam maria* ita *fervent*, *quædam* vero nequaquam. Illorum quædam *intenſius*, quædam *mitius*: deinde *non eadem per loca ſingula altitudine* exæſtuant. III. *nec æqualibus ubique horis*; *nec* IV. *æquali ſemper modo.*

XIII. Si quis itaque interroget, *An hic æſtus maris proprius in omni mari ſit conſpicuus?* tum *negando* & *diſtinguendo* totum hoc negotium *expedimus I. non omne mare*, *nec ſolum illud pati hunc æſtum. Non omne*, quia nec *Caſpium* nec *Mantianum* nec *Mortuum*, nec *Mœotis*; nec *Pontus*, aut *Propontis*, neque in Mediterraneo *Tyrrhenum*, *Liguſticum*, *Narbonenſe* & *pars Hiſpanici* quoque apud Barchinonem, nec *Balthicum cum* ſociis, *Livonico*, *Finonico*, *Botnico*, item & in Mexico ad *Cubam*, ac circa *Hiſpaniolam*, *inque ſinu*, quem vocant *Cariai*. *Nec ſolum* quoque mare ita afficitur, nam & flumina quædam ut *Albis*, *Scaldis*, *Eudora*, *Thameſis*, *Bætis*, qui duo poſtremi ad L. uſque milliaria,

ver-

versus fontes suos regrediuntur. Imo & fontes non nulli etiam a mari remoti regurgitant, de quibus videatur Majolus *in Font. dier. canicul. p. 1. f. 245.*

XIV. Deinde in illis quoque, quæ æstuant maribus, *quædam magis attolluntur, quædam minus.* Nam extra Herculeum & Gaditanum maria *per totam Hispaniæ oram, perque Gallicam, Belgicam & Britannicam Germanicamque usque ad maris Balthici fauces* magnus ad littora fit *affluxus*, plerisque locis non minor *pedum XV. in Belgico littore* pedum plerumque XVIII. non nusquam etiam in canalibus & sinibus altius; *in Britannia ad Bristolum* pedes attollitur LX. *in Gallia ad S. Michaelem & S. Malon* etiam XC. *in Persico & aliis alia est altitudo.* Ut habet Casmannus *in Problem. marin. quæst. 6. pag. 156. & 157.* Ibidemque ex aliis auctoribus de Orbe quoque novo retulit, a freto Herculeo *ad Insulam S. Thomæ* vix sensibile esse maris incrementum, nisi in ostiis ultra æquinoctialem, idque non majus, quam Venetiis, imo pedibus IV. minus, parvum quoque illud esse tota *Australi Guineæ & Africæ ora*; in medio pelago *inter Maidagascar & Casteriæ* continentem syrtibus affluxum usque ad hominis umbilicum esse, in continente vero e regione posita, homine haud altiorem. Sicuti *ad Syrtes* quoque *Alcranas* usque ad hominis medium ascendit, in intimo vero sinu usque *ad Floridam* cubito non est majus. *Ad Urabam, ad S. Martham, ad Panam tota Brasilica ora usque ad Magellanicum fretum æstus exiguus esse dicitur,* sicuti & ultra hoc fretum *in altera Oceani parte fluxus non est uniusmodi*: ad dextram namque *mare Vermetum* Hispanis nuncupatum, ingentem maris accessum & recessum sentit; *at ab eo Rubro ad Borrheam* nullum. *Ad urbem Temistitanum* in medio regni Mexicani, qua parte salsa est aqua, fluxum habet & refluxum, qua parte dulcis, non intumescit. *Ad fauces Maccarei* lacus naves appellentes Martavano *in mari de Bengala*, crescente jam aqua velocius jaculo propelluntur, idque quousque æstus in terras infertur: hoc recedente in sicco destituuntur. Æstus ille venit cum magno strepitu & aspergine, ut totæ naves madefiant, quæ cum se illi permittunt, rostris in mare prospicientibus retro feruntur. Atque idem æstus exsuperat omnium arborum summitates. Hunc & Alexander Magnus vidit, & meminerunt post Curtium, Linschottus *in Americanis &* Casp. Balbius *in Hodœporico in Syriam.*

XV. Tertio *nec idem temporis spacium ubique æstus consumit vel iisdem seu æqualibus horis absolvitur, ut nec eodem diei tempore ubique recurrit,*

ut poſtridie nequaquam eo, quo pridie cœperat, puncto, incipiat, vel deſinat. Licet namque in pleriſque Oceani partibus & juxta Patricium etiam in quatuor novi mundi fretis perpetuus ſit *ſex horarum fluxus*; & totidem quoque refluxus, attamen *ſingulis diebus una fere hora tardius mare inſurgit*, quod & in aliis locis obſervatur, qui Veniliæ & Salaciæ tempora variant. Item *in littore Aquitaniæ ad Garumnæ fauces ſeptenis horis ſubit Oceanus, quinis refugit; ad Erythræum Africæ Promontorium quaternis accedit, octonis regreditur.* Sicuti & *in Nigeris aut Genegæ ora* fluxus vehementiſſimus ſecundum Cademuſtum *quatuor horis abſolvitur*, qui tardius deinde *per octo* iterum *defluat*: *in littore Cambajæ*, quæ eſt in faucibus Indi *mare binis horis XXX. circiter Leucas acceſſu obtegit, binis totidem receſſu retegit*, tantaque rapiditate agitur, ut homines ingruentem e Pelago undam vix curſu evadant, cymbalis propterea admonendi. Conimbricenſes *in Meteor. tract.* 8. *c.* 4. *In mari Siculo die bis & bis nocte* atque ſic quotidie quater *fluxus fit & refluxus*, ut in *Chalcidico freto* per diem naturalem *ſepties*, vel juxta alios *bis ſepties* refluit illud. *In Liburnia ad Auſſerum oppidum* anguſtiſſimus eſt *Euripus* iſque manu factus, ideoque *Cava* appellatus, ibi pluſquam *vicies mare* Patricius aſpexit *quotidie reciprocans*, ut hic motus vibrationis in Euripis ſit pene horarius. Sicuti & Boccatius fontis alicujus in Tamaritia Cantabriæ meminit, qui diebus ſingulis duodecies & aliquando vigeſies ſiccetur & redundet.

XVI. Neque vero tantummodo loci *intuitu*, ſed & *temporis motus modusque iſte variat, ut nunc intenſius, nunc remiſſius allabi & relabi notetur.* Major ſiquidem æſtus circa Lunæ coitum, & oppoſitionem, minor in quadris, ut *a ſeptimo ad nonum* diem Lunæ, motus maris ſit pene inſenſibilis, unde nautæ tum *mare* Luna dividua vocant *mortuum*, ſed illa nova & plena *vivum.* Sicuti & æquinoctiis atque ſolſtitiis impetum vel auget æſtuum, vel minuit, hos ſtabiliores, illos inconſtantiores reddens Diana. Qua de re alibi quoque & paulo ante num. X. Licet hic Seleuci & Poſidonii atque Gaditanorum obſervatio de æquinoctio experientiæ Plinianæ & Taciti ſit contraria. Patricius denique teſtatur, in Liburnia menſe Januario magnam litorum partem denudari ſolitam & ſiccam remanere per aliquot dies. Mitiores item feruntur æſtus, cum Luna exiſtit in apogeo, ſed majores, cum in perigeo. Variantur quoque æſtus ſecundum naturam earum ſtellarum, quas aliter atque aliter Luna aſpicit, cujus vires augent Jupiter & Venus, ſed Mars, Saturnus & Mercurius imminuunt.

TME-

TMEMATIS II. ΚΕΦΑΛ. III.

ΤΟ ΔΙΟΤΙ aliorum cum novorum, tum veterum perſtringens in genere.

Sententiæ aliquot belliores de Cauſa Efficiente marini æſtus excutiuntur, & I. Saracenorum, II. Macrobii & J. P. Pernumiæ, III. Joſ. a Coſta ac Libavii, IV. Lydiati & Voſſii, quibus Fromondus contradicit, item V. Lucani & G. Britonis, VI. Thimonis, Heracliti, Ariſtotelis & VII. Rog. Baconi, ut & VIII. Cæſalpini, Copernici & Kepleri, nec non IX. Lovanienſis Mathematici, & X. L. Leſſii denique XI. Platonis & aliorum, qui diverſis plane cauſis adſcribunt æſtum.

Ἔκθεσις.

I. Diximus, *quid* & *qualis ſit æſtus*, dicamus porro, *cur jam ſit talis*, & quidem e mente primum aliorum, tam veterum, quam novorum, quorum diverſas & plauſibiliores ea de re ſententias excutiemus exactis furfuribus pollen ſervaturi; cum nihil ſit tam pravum, quin aliquid contineat boni. *Prima* ergo non vulgarium, ſed multorum *Saracenorum Philoſophorum opinio*, nec Mirandulæ Principi aſpernabilis *loc. cit.* viſa, ab Adelando propoſita iſta fuit, quod *cum propenſione naturali* elementi cujuſque *partes ad ſuam integritatem ferantur*, ita *maris brachia* terræ obice diremta *corpori ſuo conjungi* & confluere impetu concito *dum properant*, partes concurrentes *mole terreni ſitus hient*, ut non modo interpoſitis montibus ab eodem curſu referantur, ſed & inde, quo naturalis impellit motus, loci ipſius poſitu revocentur, atque ſic litora feriant accedentes, & objectu repulſæ retrocedant. Verum nec ipſimet Pico hic æſtus motus naturalis ſatisfacit, quod ſit aquæ, non quatenus aqua eſt, ſed quatenus partes habet ſeparatas. Id quod ad æſtum nequaquam ſufficit. Nam ſic etiam duo vicini lacus eodem conjunctionis amore tumorem concepturi & medio, quo diſcluduntur, terræ ſpatio ſe ſuperfuſuri eſſent. Quod & Fromondus vidit. Iſtud tamen exinde elicimus, quod motu quodam naturaliter inſito internoque, non externo, unda maris concitetur & propellatur ad littora, ab hiſce poſtea repellatur, ut quemadmodum in corpore animato verſus cor ſpiritus revocantur, paulo poſt iterum di-

diſtribuendi, qui parti præſertim periclitanti ſuccurrant: ita quoque melius & tutius adverſus contraria ſe protegent aquæ, ſi confluxerint, vireſque in unum contuderint & contraxerint, ut majori poſtea vi in obſtantia poſſint reſurgere.

II. Affines huic ſectæ, vel ſaltem non procul ab hac ſententia remoti, imo eidem ſuccenturiati apparent jam poſt principia illi tam priſci, quam recentes Scriptores, qui *mare utrobique ex noſtro & altero hemiſphærio ad unum locum medium* putant *concurrere*, *ibidemque fortiter collidi, inde ſummo impetu ad extrema refundi.* Id quod jam tum Macrobius *ad Somn. Scipionis c. IX.* haud dubie ex aliis prioribus ut didicit, ita docuit, *Oceani gemino ambitu terræ corpus omne ceu inſulæ circumflui, quorum prior per Zonam terræ calidam meet, ſuperiora terrarum & inferiora cingens, flexum circi Æquinoctialis imitata, ab Oriente vero duos ſinus refundat, unum ad extremitatem Septentrionis, ad Auſtralis alterum: rurſuſque ab Occidente duo pariter enaſcantur ſinus, qui uſque ad ambas extremitates refuſi occurrant ab Oriente demiſſis; & dum vi ſumma & impetu immaniore miſceantur, quod invicem ſe feriant, & ex ipſa aquarum colliſione naſcatur illa famoſa Oceani acceſſio pariter & receſſio. Et ubicunque in mediterraneo mari contingat idem vel in anguſtis fretis, vel in planis forte littoribus, quod ex ipſis Oceani finibus, quos Oceanum nunc vocamus, eveniat, quia Mediterraneum mare ex illis influat.*

III. Macrobio adhæſit, quicquid alii Phyſici vel Aſtrologi dixerint, etiam Johannes Paulus Pernumia Patavinus *lib. 3. Phyſ. c. 8.* "Cum mare "magnum (ſcribit) cingat terram totam ab aquilone per occidentem ad "meridiem, atque ab aquilone per orientem ad meridiem; cumque "in parte meridionali (ubi continuo ratione maximæ caliditatis maxima "pars aquæ conſumitur, & in aerem vertitur) locus maris efficiatur in "ea parte declivior, non eſt etiam mirum, cum aqua naturaliter ſit gra-"vis, ſi naturaliter deſcendat ad locum declivem, quo fit, ut cum aqua "maris circulariter progredi non poſſit, ob hoc, quod locum non habeat "æqualem, reperiens locum declivem, tota aqua maris recurrit ad lo-"cum declivem, ex quo fit, quod in parte aquilonari ubi reperitur ma-"jor copia hujus elementi, mare quo ad motum ſuum in duas partes diſ-"ſecetur, & hoc ut quam citius tendant ad locum factum declivem, al-"tera quidem pars ab aquilone per punctum occidentis tendens ad me-"ridiem, altera vero pars ab aquilone per punctum orientis tendens ad

"meri-

"meridiem, ubi cum invicem altera alteri obviet, impedit altera "alteri motum progrediendi ulterius, & hoc modo creant in toto mari "fluxum ac refluxum. Ratio vero, cur bis in die naturali fluat ac bis re-"fluat, adeo ut per ſex horas fluat & per ſex horas refluat, atque iterum "per ſex horas fluat, iterumque per ſex horas refluat, hinc ſumi poteſt, "nempe quod cum ex nuper dictis altera maris pars alteri obviat & altera "alteri, ſequitur in eo impetu, quod mare actum ac pulſum vi quadam "ad terras diffundatur, cumque ab ea parte ubi invicem deviat ad terras "uſque, tantum ſit ſpacii ac viæ, qua poſſit perfici a motu aquæ in tem-"pore ſex horarum, iterum per eandemmet viam rediens in reditu tan-"tundem temporis conſumit; in cujus regreſſu ad partem decliviorem, "cum iterum aqua maris regrediens aquam maris reperiat majoris quan-"titatis, iterum repellitur per eandem viam ac ſpacium, conſumens in ad-"ventu ac reditu alias duodecim horas continue, nec unquam ab hoc mo-"tu regulari ſex horarum fluxus, ac aliarum ſex refluxus, deſiſtens.„ Ve-rum enim vero una nauticæ experientiæ hodiernæ, quæ nullibi hanc col-liſionem reperit, ſcutica omnes, qui talia probabiliter ſomniarunt, con-futantur, tametſi & inde adhuc aliquid veri excerpſerint alii.

IV. Nam ex ore quidem Navarchorum fidiſſimorum Joſephus a Coſta, & poſt eum Mat. Merian *in deſcribenda novi mundi natura* referunt, quod ad freti Magellanici anguſtias *Mare Pacificum*, Hiſpanis *del Zur*, i.e. *Auſtrale* vocatum & a partibus Aſiæ, Americæ & Magellanicæ diffu-ſum, *obviet Aquilonari alteri* (*del Nord*) inter Americam, Europam, & Africam ad uſque lineam æquinoctialem protenſo; ita tamen, ut quam-vis pariter eodem momento utrumque increſcere & æqualibus quoque ho-ris quotidie decreſcere, & ſic quodque iterum verſus partes & oras ſuas, vel Auſtrinas, vel Boreales recurrere videatur; nequaquam tamen inſtar duum arietum coniſcent ambo maria, cum illa fluctuum utrinque ſibi occurſantium & mox recurſantium alteratio & alternatio in alto contin-gat, loco quidem ſeptuaginta milliar. ab Aquilonari, & triginta mill. ab Auſtrino mari diſſito: verum licet utrumque mare ab alterutro notabili ſeparetur ibi diſcrimine, nulla tamen palpabili externa miſceantur violen-tia, a qua utrinque refringantur & verſus littora ſua repercutiantur, ac retundantur, ſed omnino eodem temporis momento utrobique accipiant principium æſtus ſui ab interna cauſa, dum a fundo imo, velut in olla fervente ebullientes aquæ commoveantur, inde exæſtuent ſuperfluitate poſtea ad loca priora, unde defluxerant, varie excurrente, prout tumor

magnus ſit vel parvus, littora vel alta vel humilia, cauſaque ab imo ſurſum movens valida aut imbecillis. Sicuti eadem aquarum natura plenilunio potiſſimum maria purgat & a fundo egerit quicquid abſorbuit, ſi modo pro gravitate poſſit. Sicuti fere e Libavio *lib.* 5. *de Orig. rerum* repetiit Jonſtonus *in Admirandis Element.*

V. Idemque Polonus Admirator ſocium quaſi aut comitem prægreſſo illi adjungit Thom. Lydiatum *de Orig. Font.* qui *iſtam effervescentiam igni cuidam ſubterraneo*, a vaſtis *bituminis* ſub fundo marino latentis *montibus accenſo attribuit*, cujus exhalatione mare ſubinde ampulletur & tumeſcat, illumque ignem vel limum flagrantem ſupponit in gurgitibus præcipuis & voraginibus fere in directum oppoſitis Oceani, quem totum duplicem faciant duæ vaſtiſſimæ continentes; hinc quidem Aſia, Africa, Europa, illinc America in duas oppoſitas mundi partes illum diſpeſcentes, cujuſmodi voragines & Olaus M. & Paul. Warnefridus & Hon. Auguſtodunenſis & Plato, aliique tradiderunt. Eoque & rationem reddi ajunt, cur ſola ſalſa exæſtuent, quia nempe idem bituminis ſpiritus, qui ſalſedinem, etiam æſtum facit. Atque ſic etiam Luna cum Sole apud Antipodas conſtituta nihilominus per aquam in noſtri quoque hemiſphærii mari fluxus ciere & mare attollere poteſt. Hanc opinionem fovet & probat quoque J. Voſſius *l.* 2. *de Orig. idolol. c.* 69. Sed Lib. Fromond. *lib.* 5. *Meteor. artic.* 8. *pag.* 25. refellere nititur, quod non proprie ſit æſtus: ſed metaphorice, alias inſigniorem marinæ calorem in æſtu oporteret percipi. Sed negat Lydiatus, id neceſſe eſſe, ut æſtu ſit calida aqua, cum longe a loco ebullitionis abſit. Nec, quod iſte dehinc opponit, naves pleno & inflato æſtu altius deprimi, fortaſſis opus quoque foret, propter eandem rationem. Illud tamen ſcrupulum magnum injicit, quod ſic totum Orbem circumquaque uſque in adverſam terræ partem pertuſum eſſe oporteret, cum unum tale foramen in mari, v.g. Norvegico, non ſufficiat ad implendum æſtu totum Oceanum noſtrum uſque ad Hiſpanias, & ipſe quoque æſtus prius in Norvegia, quam Hollandia, Flandria, & Britannia ita cogeretur intumeſcere, cum tamen idem Oceanus ſub eadem longitudine & meridiano ſimul aſſurgat. Atque iidem quoque ignes non uſque adeo periodicam illam conſtantiam ſervare poſſent ut pro affluxu, aut penuria materiæ ac pabuli nunc plenius, nunc malignius alantur, & ſic eodem etiam pacto æſtum hunc variaturi eſſent. Quare ad Solem & Lunam quoque confugit Lydiatus, qui iſta incendia calore ſuo exſuſcitent, atque bituminoſos parietes inflamment. Sed Fromondus negat

negat Solares quoque, nedum Lunares radios ad fundum usque maris trajici, aut tantum calorem importare posse. Reponit alter: quod magis gliscat & æstuet ignis, dum radiis illorum Planetarum foveatur, quo magis directi & perpendiculares in gurgites inciderint & fulmine ocyus ab hemisphærio uno ad alterum per terræ perterebratæ diametrum vis radii trajiciatur, uti in pyrio pulvere, longo ordine disposito, si scintilla prima accensa fuerit.

V. Famosiores & receptiores tres illas diversas, sed subordinatas tamen causas, *Ventos* scil. *Lunam* ac *Solem* Lucanus quoque *lib.* 1. *Pharſ.* ante Guilielmum Britonem, qui tamen illum imitatus est, contulit, quas *priore Tmem. cap.* 4. & *ult.* citavimus. Atque illa quidem Poetæ & ipsius quoque aliquorum judicio æstuosi de æstu ratiocinia a summis Philosophis hausta præstare possumus. Tametsi namque ventorum causa motum maris ordinatum senis horis provehere & totidem revehere nequaquam posse videatur, ut potius aliquando nonnihil ipsum regularem cursum & recursum turbet ac impediat. Nam quomodo v. g. Aquilo per aliquot continuos dies spirans mare regurgitare pateretur, si ejus excursus ipse esset causa princeps? Verum enimvero per ventos hic intelligunt illos maris intestinos, cum salsis vaporibus, æquor tumidum reddentes, & in littora atque ipsa flumina propellentes, quod ubi illi evanuerint, postea resultet & versus centrum suum revertatur.

VII. Plerique alii tamen cum hanc causam imbecillem alia ipsam stimulante indigere viderent, eidem causæ intelligentiam quasi quandam fortiorem apposuerunt, ut Thimon *lib.* 2. *Meteor. q.* 2. & alii: qui maris fluxionem in *Solem*, aquarum rarefactione ventos vaporesque mare impellentes elevantem, retulerunt, quibus postea a Sole absumptis, aquæ iterum subsidant. A qua opinione nec Heraclitus abhorruit, nec Aristoteles, docente quoque post Plutarchum Aetium & Strobæum Mirandulæ generosissimo Comite Johanne Francisco. Quorum ille Chæronensis Philosophus diversa Philosophorum placita de æstu marino recensens, librorum, quos de illis conscripsit, tertio hæc commemorat: *Aristoteles & Heraclitus a Sole fieri ajunt, qui plerosque spiritus moveat, secumque circumducat, quibus incidentibus propellatur mare Atlanticum intumescatque, & affluxum maris efficiat, iisdemque desinentibus retro abstrahatur ac recedat, quo pacto resorbeatur mare.* Alter vero hoc addit: *quod Sol vi caloris & luminis sui potentis facile agitet moveatque corpus hoc maris suapte natura jam fluidum, sequax, liquidum & externis impressio-*

pressionibus facile obnoxium, *cum & Luna ipsa* (*cujus lucis non tantum robur*, *quantum luminis Solis*) *si sit plena*, *atque ita Solis lumini & ipsius vis conjuncta*, *tum omnino validius attrahatur & moveatur mare.* Vide sis Phil. Mocenicum *univers. instit. part.* 1. *Contempl.* 4. *c.* 10. & L. Danæi *Phys. Christ.*

VIII. Non est igitur, cur Rogerius Bacon *in Epistola ad Clementem V.* se causæ marini æstus unicum & primum repertorem jactitarit. *Luna*, inquit, *præcipue & partim Sole rarescit*, *& spiritu multo inflatur mare*, *quo exspirante & consumpto denuo conflaccescit. Consumitur autem maris spiritus*, *cum Luna ad meridianum venit*, *quæ radio perpendiculari & angulis rectis*, *qui fortissimi sunt*, *superficiem aquæ pertundit*: *ascensu vero*, *cum radius oblique inciderit*, *ad resolvendas & commovendas*, *non absumendas exhalationes valebat.* Cui Fromundus opponit: quomodo non pari angulo & obliquatione mare despiciens, Luna, cum à fastigio cœli ad occasum defluat, non pariter spiritus inflantes resolvat, & quomodo illa aquas magis penetret, quam Sol, ut quæ spiritus illos hic cispellat, ubi oppositum cœli verticem & Antipodum meridianum teneat?

IX. Apud eundem tamen Plutarchum *loc. cit.* Seleucus Mathematicus aliam rationem, qui venti concitentur, comminiscitur. Ipse namque motum terre tribuens, ejus *revolutioni ac motui Lunam adversam ire*, ait: *cumque ventus*, *qui intra duo ista corpora intercipitur*, *in diversas partes hoc pacto agitetur*, *eo in Atlanticum mare incidente*, *hoc quoque secundum ejus motus concitari.* Huic veteri paradoxo adhærens Andreas Cæsalpinus *in quæst. Peripat. lib.* 3. *quæst.* 5. terræ motus Pythagorici & a Copernico atque Keplero denuo incrustati effectum sentit esse maris æstum. Ita ut in terra mota moveatur & mare, quo nunc affluat, nunc refluat. Quem tamen haut immerito refutatum legere poteris apud Taurellum *in Alpibus cæsis ad d. l.*

X. Neque fortassis multum abluserit Mathematicus iste ex Lovaniensi factus Romanus, apud Fromundum, qui æstuare mare existimaverit, *quod Angelus aliquis terræ motor* (incertum, sub quo Zenith) *globum terræ attollat supra centrum aliquot cubitis*, *totidemque infra deprimat* per certa & modulata intervalla, ita ut, dum terra in altum elevetur, siccentur aliquo usque vada, quia aqua in oppositum hemisphærium tanquam ad loca jam depressiora & centro gravitatis propinquiora defluat, cum vero deprimatur; mare hic tumeat, quia ex altero hemisphærio ad nos affluat.

Sed

Sed præterquam quod ſic nulla ratio inæqualitatis æſtuum reddi poſſit, ipſa quoque flumina dulcia reciprocationem & æſtum perſentiſcere, atque verſus ſuos fontes relabi, aut curſus ſaltim retardare deberent. Quod ipſum quoque contingere oporteret, ſi Angeli (ceu Leon Leſſius ex Johan. V. de motu probaticæ piſcinæ & Apoc. XVI. ab Angelo aquarum dicto ſubſumpſit) ipſum immediate aquæ elementum fundendo revocandoque reciprocationem hanc facerent, ad ejuſmodi mediaſtinorum officia condemnati.

XI. Honorius Auguſtodunenſis *lib.* 1. *c.* 41. Platonis accedens ſententiæ, qui *ſpecus cujuſdam immani hiatu aquas ſurſum trahi & effundi, ſubindeque eodem refluere*, atque ſic e tali orificio æſtus prorumpere cenſuit: iſte vero in hujuſcemodi cavernoſis lateque patentibus ſpeluncis, iiſque profundiſſimis *ventos de ſpiramine aquarum concipi* credidit, qui & ſpiritus procellarum dicantur, ab iiſque aquas maris in abyſſos abſtrahi & mox exundantes iterum magno impetu repelli. Cujuſmodi voraginem aquarum profundiſſimam *in littore Scandinaviæ* contra occidentalem partem, qua ſine fine Oceanum pelagus patet, cum vidiſſet Paulus Warnefridus, quem uſitato nomine *maris umbilicum* dicit vocatum, qui bis in die fluctus abſorbeat & rurſum evomat, ſicuti per univerſa illa littora accedentibus & recedentibus illis fluctibus celeritate nimia fieri comprobatum ſit, ut naves ſagittarum per aera lapſus imitari videantur, cum in illud barathrum horrendum abripiantur, nonnunquam etiam cum jamjam mergendæ ſint, ſubitis undarum motibus retro actæ tanta rurſus agilitate exinde elongentur, quanta prius attractæ ſint. Quin & aliam hujuſmodi voraginem *inter Britanniam Inſulam & Galliam* eſſe affirmant, cui etiam rei adſtipulentur *Sequanicæ Aquitaniæque littora*, quæ bis in die tam ſubitis inundationibus oppleantur. Ipſum denique *Adriaticum mare*, etiamſi minus ſit, credibile tamen cenſet, parvos occultoſque habere hujuſmodi meatus, quibus & recedentes aquæ ſorbeantur, & rurſum invaſuræ littora revomantur. Quæ ipſa tamen ratio cum primis fere iſtis ſupra allegatis rationibus videtur coincidere, quando non modo ſpecus hujuſmodi ſecundum maris æſtum aut opplentur aqua, aut vacuantur, de quibus C. Jul. Solinus Polyhiſtor *in Pontico fragmento* dixit:

Quæque ſub æſtifluis Thetis humida continet antris:

Verum etiam *ſpiritibus* ibidem *quibuſdam* marina iſta percelluntur, *ſimulque fluctuum concurrentium mole nunc progreſſibus litora, nunc recurſibus ſinus cœli quatiuntur*. Ut habet etiam Apulejus *de mundo pag.* 65. Ve-

rumenimvero bene *inter ejusmodi vertiginosas voragines singulares & inter generalem maris reciprocationem distinguendum*, & de illis Coel. Rhodiginus *lib. XIV. c.* 12. legendus & capiendus erit, ut & Virgilius, illis, quos de freto Siculo protulit, versibus:

Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
Erigit alternas & sidera verberat unda.

TMEMATIS II. CAPUT IV.

Causam æstus receptissimam in Lunæ motu, lumine & influxu e variis ob varia quærens & examinans.

XII. At cæteri plerique omnes *Lunæ, ceu moderatrici atque patronæ cognatarum aquarum & humorum* (quemadmodum *Sol* aeris universi ac *spirituum* in animatis *temperator* dicitur) *causam æstus impingunt*: Ut *quæ naturæ suæ proprietate dominetur humidis & frigidis, quia a Deo condita, ut praeßet nocti, quæ est humida & frigida: ibi jam regnat, ibi triumphat, illa se jactat in aula, veluti cœlo ultima, solo saloque cituma lumine lucens alieno, tantam ac talem vim commoditate loci, qualitate sui, differentia luminis optimo jure sortita*, ut eleganter disseruit Danæus ac Edmundus Campianus, & hic quidem coram Regina Angliæ Elisabetha in Comitiis Magistrorum Oxoniensibus. Idem vero senserunt Cicero *lib.* 2. *de nat. Deor.* Strabo *lib.* 3. Plin. *lib.* 2. *cap.* 92. Ptolemæus *lib.* 2. τετραβ. *c.* 12. Auctor *Libri de mundo*, Lucretius, Albumazar *lib.* 2. *majoris Introduct. ad Astron.* Albertus M. *lib.* 2. *tract.* 3. *c.* 6. Thomas, Scotus, Alensis, Ficinus, Contarenus, Lemnius & Cardanus *lib.* 3. *de subtil.* ut & ad eum quoque Scaliger, *Exerc. LII.* Unde Senecæ quoque *de Provid. c.* 1. & qui eum est imitatus Declamatori illi apud Agellium *lib. IV. c.* 1. Oceanus *Lunæ comes* dicitur, *cum qua adolescat, senescatque.* Ipsa vero Diana regina est & Sil. Italico, ubi de freto Gaditano canit:

Cymothoes ea regna vagæ, pelagique labores
Luna movet, Luna immissis per cærula bigis,
Fertque refertque fretum, sequiturque reciproca Thetis.

Quemadmodum & Claudianus idem sensit *de VI. consulatu Honorii vers.* 495. *alibi Tmem. I. cap.* 1. §. 6. laudavimus, eoque Manilium *l.* 1. sic quidem emendatum ad æstus trahimus: *Et*

Et cum damna, tuas tum imitantur, Delia, vires.

Quare & Solinus *cap. XXVI.* ſcripſit, *qui ſyderum ſequuntur diſciplinam, contendunt motus iſtos maris commoveri Lunæ curſibus, adeo ut ſic viciſſitudines inter maciem aquarum & plenitudinem reſpiciant ad auctus ejus vel defectiones, neque eodem ſemper tempore, ſed prout illa aut mergatur aut ſurgat, varient ſe alternantes recurſus.* Quod tamen non uſque quaque ſicce eſt capiendum, vel ſimpliciter aſſerendum, cum aliqua ſit varietas, neque id ubique ſervetur, Luna quoque non ſemper ſupra ſemicœlium noſtrum ab ortu ad occaſum XII. horas conſumat, tametſi cum Apulejo *de mundo pag. 65.* libenter concedamus, *quod ſentiatur etiam cœli mariſque cognatio, cum menſtruis curſibus Lunæ decrementa & acceſſus fretorum atque æſtuum deprehendantur.* Nam ut Joſephus quoque Iſcanus *lib. 1. v. 364.* inquit:

At fremitu accepto Nereus excuſſus ab antris
Mutatis horreſcit aquis: fontique relapſus
Naſcentem explorat Lunam, viſoque meatu,
Quem genitrix natura dedit, ſecurior exit.

Ubi Dreſemius addit: *explorat Lunam, quia pelagi trahailla Dea variis æſtibus imprægnat maria*; præſertim ob eam rationem, quod terræ marique ſit proxima. Quamobrem Ptolemæus ſic ait: ἥτε σελήνη ὡς περιγειοτάτη δίδωσι τοῖς πρὸς τῇ γῇ, τὴν ἀπόῤῥοιαν συμπαθούντων αὐτῇ καὶ συντρεπομένων τῶν πλείστων καὶ ἐμψύχων καὶ ἀψύχων καὶ Ποταμῶν μὲν συναυξόντων καὶ συμμειούντων τοῖς φωσὶν αὐτῆς τὰ ῥεύματα θαλασσῶν δὲ συντρεπουσῶν ταῖς ἀνατολαῖς.

XIII. Qua ipſa ſola Luna commode demonſtrari poſſe, dixit Poſidonius, *cur vicenis quaterniſque horis permutatim bis affluat & bis remeet mare*? Secundum diurnum ſcil. Lunæ motum ad quatuor cœli portiones quadrifariam diviſum. Eadem quippe ſupra horizontem ab ortu aſcendente ad cœli verticem, meridieique terminum, mare ab imo quaſi impulſum pariter aſſurgit, exæſtuat & regionem atque continentis interiora verſus undabundum ruit & in æſtuaria diffluit; donec illa meridianum circulum attigerit, & inde ab altiſſimo loco ac cœli faſtigio ad occaſum declinans Oceanum ab æſtuariis in gurgites pedetentim rurſus compoſitis fluctibus regredientem ſecum quaſi abripit, ut aqua ſeſe in locum ſuum recipiat. Rurſus cum ab occaſu, ſub horizonte hoc, Luna Antichthonibus noſtris oritur, ſubter ima cœli ad punctum meridiei pergens ac vergens, denuo attollitur & exundat mare, ac ſi alveum ſuum egreſſurum

foret: quoad Luna meridianam lineam occuparit nocte media. Unde postremo ad nostrum hemisphærium ascensura sese contrahit Luna, tum maria quoque in consuetos alveos relabuntur, quousque ad hunc horizontem exoritura recurrat. §. 30. Quin ex ejusdem quoque Lunæ cursu singulis diebus locum & tempus aliquantulum variante declarari quoque potest, *cur in dies singulos horam fere integram fluxum ac refluxum mare sufflaminet?* quoniam Luna unius diei intervallo quatuordecim fere gradibus, quorum quindecim horam æqualem conficiunt, retrocedens proprio motu tardius oritur: ex quo fit, ut si Oceanus meridie littora contexerit, die sequenti hora prima, tertio die hora secunda recurrat, quia totidem fere horis Luna cursum remoratur. Et propter eandem diversitatem exortus Lunæ & ascensionem signorum quoque Zodiaci inæqualitatem æstus illos alias tardius, alias celerius accidere manifestum est; ita ut fere nunquam accessus recessibus duratione temporis pares sint, nisi Luna in signis æquinoctialibus existente. vid. Bartholini *Astrolog. quæst.* 195. *& lib.* 2. *de Aquis cap.* 5.

XIV. Præterea exinde palpabile est, *cur undæ maris in plenilunio maxime ferveant*, alias mitescant, *certis etiam Lunæ temporibus magis intumescant maria*, quatenus illa ut plenior, ita efficacior diversis etiam ad Solem fertur aspectibus, qui ubi v. g. hieme per aquatica signa transit, ea quoque Lunæ virtutem secundum illius a Sole factam irradiationem adjuvant, sicuti *etiam cæterorum Planetarum naturæ*, quos aliter atque aliter Luna aspicit, *æstus variant.* Item *cum signa tropica*, *aut* etiam *illa obliquarum ascensionum Luna peragrat*, æqualiores & minores fiunt æstus, contra instabiliores & majores concitat atque diutius producit, *cum per æquinoctialia & rectarum ascensionum signa Luna currit*; Sicuti & *illa* juxta Plinium *in Austros degressa, propiore nisu vim suam exercet* magisque turbat aquas, quarum *æstus mitiores sunt*, *cum illa Aquilonia a terris longius recedit.* Qualibus & similibus regulis ac rationibus Peripatetici hoc totum negotium compegerunt, curque Lunam causam efficientem æstus arbitrari debuerint, evincere voluerunt.

XV. E quo etiam intelligi jam poterit Zeno Romanus *de provid. cap.* 1. *Undæ ac horam ad diem subeunt, ampliores minoresve prout illas lunare sidus elicuit, ad cujus arbitrium Oceanus exundat.* Item Silvester Girardus scriptor Anglicus *lib. 2. de miraculis Hyberniæ cap.* 3. cum inquit: *Luna meridiem obtinente semper Oceanus ad occulta receptacula pedissequas revocans undas, Australia Britanniæ littora rursus evacuat; Hybernica vero*

vero Dublinia latera plenaria fluctuum reverſione tunc adæquat. Mox: *Luna revertentibus radiis cum ultra medietatem jam tumeſcit, & quaſi ventrem facit, occidentis æquora ſecretis quibuſdam naturæ cauſis exaſperari incipiunt & moveri, & uſque ad orbicularis perfectionis rotunditatem undoſis fluctuationibus de die in diem amplius intumeſcunt, longeque tranſ-uſuales metas abundantius littora complent. Eadem vero fugitivis ignibus decreſcente & quaſi vultum avertente paulatim tumor ille detumeſcit, & juxta Lunares defectus tanquam reſidente derivationis exuberatione, proprios iterum redit in canales. Adeo quidem Phœbe totius humoris fons eſt & fomentum.*

XVI. Sed quæritur porro, *qua Luna virtute maris augmentum & decrementum efficiat?* Non ſolo utique *motu* aut *lumine*, ut Averroes credidit, ita namque in interlunio, vel cum Luna ſub terras demerſa, nullum ad nos jaculatur ſplendorem, æſtus quoque in noſtro mari ceſſare & ſopiti eſſe deberent, neque tanta ſemper in mari, exiſtentibus etiam illis duobus inſtrumentis, exiſtere poteſt vaporatio, qua ſola vigente mare intumeſcat, conſidente vero ſubſidat. Quare rectius Albumaſar *latentem* inſuper *qualitatem Lunæ* ineſſe tradidit, quam *influxum* vocant, cujus interventu in hoc mundo elementari maris reciprocatio concitetur. Vid. Conimbric. *in libros Meteorologicos Ariſtotelis tract.* 8. *cap.* 6. & Picus Mir. *l. cit.*

XVII. Qua ipſa qualitate effectrice tametſi occulta, dum Luna concitat aquas, & ſecundum diverſos aſpectus propinquitatemque ad mare & obtuſiores aut acutiores angulos, nunc eaſdem ad littus elevando trahit, nunc iterum relinquendo ſuopte pondere in decliviora reſilire & ſe colligere facit; non opus eſt ullam rarefactionem marinarum aquarum ad littus properantium & per addenſationem ad mare recurrentium, cum Albertiſtis, Bacone, Valeſio *in Sacra Philoſ. cap.* 52. atque Contareno excogitare, ad modum illum, quo fiat æſtus marinus, perſcrutandum.

XVIII. Dum vero dicunt, *non ſolo motu aut lumine Lunæ æſtus marinos contingere, non excludunt tamen illa.* Nam cum corpora ſuperiora manifeſtis cum primis viribus polleant valeantque, virtuteſque ſuas infundant hiſce inferioribus per motum utique & lumen, ut quanto plus habeant luminis, tanto fortius etiam operentur, quia lumen æſtus ſtimulat & in majus extollit. Quo circa & in oppoſitione Lunæ cum Sole, illa lumine turgens, hoc ipſum verſus nos effundendo majora crementa & decrementa præſtat aquarum, quam in conjunctione ejus cum Sole:

tametſi & tunc in coitu luminum, virtutibuſque amborum Planetarum unitis, magnos quoque fieri aquarum motus & curſus, augmenta & diminutiones neceſſe ſit, utroque namque loco in ☌ ſcilicet & ☍ Luna ſubvehitur in abſidem, ut ſecum Oceani gurgites ſubvehere videatur. At in trajectione quadrata fertur ad hypogæum tanto fere ſpacio, quantum Oceanus a Luna diſtat. Bodinus *in Theatro Nat. lib. 5. pag.* 611. Hinc cum Luna erit in quadratura prima vel ſecunda cum Sole, aqua maris nec fluet nec refluet ſenſibiliter, ſed videbitur ſtare, & ſi quis motus aquæ fuerit, exiguiſſimus erit, cujuſmodi falſam quietem maris Veneti appellant *acqua de fele.* Priore itaque exiſtente quadratura, quia Sol & Luna toto tempore unius revolutionis cœleſtis, quod eſt XXIV. horarum, æquipotentes ſemper ſunt ſine notabili diſparitate in motione aquarum æquali vel quaſi æquali ſe invicem impediunt, ut illæ videantur quieſcere. Quod accidit circa octavam diem poſt conjunctionem Lunæ cum Sole. Eædem cauſæ cum adſint quoque in quadratura ſecunda, quæ in prima, idem quoque circa XXI. diem contingit.

TMEMATIS II. CAPUT V.

Noſtram ſententiam & particulariores juxta ac univerſaliores intra & extra mare, in ſpiritibus præcipue, tam inſititiis, quam adventitiis, ſitas rationes, cum dubitationum quarundam diſcuſſione, enarrans.

Ἔκθεσις.

XIX. Recenſitis nunc aliorum diverſis, nec ſemper adverſis opinionibus, ſupererat, ut quid ipſi amplecteremur, palam faceremus: verum *fortaße magis ad opinionem bonæ exiſtimationis* (ut cum Scaligero loquar) *conduxiſſet ſilentium, quam audacia,* quamque *lotum ab aliis laterem nova elotione dißolvere.* Sicuti & Fromondo ſatius viſum, pene nihil decernere, & complicare manus, cum tantum ſit naturæ arcanum, marinus æſtus, de quo facilius, quam cauſam reſpuat, non quam admittat, videre poſſis; atque propterea Euſtachius a S. Paulo cum probabiles & probabiliores quaſdam produxiſſet & rejeciſſet ſententias, iſta probabiliſſima viſa eſt eorum, qui exiſtiment, *hunc maris æſtum eſſe e genere eorum, quos Deus auctor naturæ, ſecretorumque artifex, mortales celare voluit, ut inde ignorantiæ ſuæ conſcii, occaſionem ſumant admirandi naturæ Creatorem.* Quia tamen tanto adhuc magis dilaudare & extol-

tollere eundem Dominum noſtrum poſſumus, ſi non vaccarum inſtar portam novam intuentium, omnem rectæ rationis ab ipſo quoque Deo nobis inditæ abjecerimus, ſed ipſius quoque ductum & revelationem in Verbo S. S. ſecuti fuerimus. *Non paulo enim profundius in ſapientia potentiaque Divina obſtupeſcam*, (ait Fromond.) *quæ cauſis etiam corporeis dare potuerit tam admirabilis effectus virtutem.*

XX. Nimis itaque arridet eorum placitum, qui *cauſam motus hujus tam in mari, quam extra mare quærendam putant. Illinc* quidem ad Dei omnipotentiam ante omnia confugiendum rati, quæ mare, ita ut affluat & refluat, crearit, utque vi primæ illius juſſionis divinæ perpetuo maneat ad hunc motum diſpoſitum. *Hinc* vero illam inſitam qualitatem, ab externis cauſis, veluti corporibus cœleſtibus, excitari & adjuvari poſſe judicant. Quam ad rem 1. *Tmem. cap.* 8. ſimilitudinem contulimus cœli. Sicuti enim haud aliam ſciunt adducere cauſam, cur Sol, Luna & cæteræ ſtellæ hoc & illo modo moveantur, niſi quia ita Deus illas creavit, & tale principium motus internum illis conceſſit: ita & mare ideo æſtuat, quia Deus, ut ſic affluat & refluat, voluit, ſanxit, præſcripſit. Multum autem refert, quomodo in vim illam internam vis ſuperna, ceu in ſubjectam ſibi materiam agat & influat, verum etiam quomodo hæc ipſa maris qualitas in hoc vel illo loco magis minuſve ad hunc effectum recipiendum ſit diſpoſita. Quemadmodum enim vis generandi varias herbas vigore primæ creationis ineſt terræ, ea tamen niſi a Sole foveretur, nunquam quicquam produceret, uti videmus contingere in nova Zembla, ubi frigus adurens creſcere prohibet ſegetes & herbas: ita quoque viciſſim tamen *non omnis fert omnia tellus*, utcunque etiam ſe habeant cauſæ externæ. *Non* autem illa *vis paſſiva ſolummodo* mari ineſſe credenda, *ſed & juxta activa. Illa*, dum mare per ſe quidem eſt fluxum, liquidum, tractabile & externis impreſſionibus haud difficulter mobile: *Hæc*, dum ſpiritus quidam in maris fundo demerſi, aquam quodammodo animantes, ſollicitantur præcipue a Lunari ſidere, & in ſuperficiem evocantur, quo ipſo aquam, citra tamen inſignem rarefactionem, inflant, & hac atque illac diffugientes diſcerpunt; quin & Sol calore ſuo, quo aquam molliter fundit & halitum illum marinum irritat, in parte adjuvat rariorem paulo & mobiliorem iſtum reddendo ſuo tepore. Sicuti hanc opinionem Fromondus *cit. loc. lib. V. Meteor. p.* 265. probavit.

XXI. Hujuſmodi *Spiritum*, mare commoventem & veluti igne excoquentem, (ut ſpumet inſtar ollæ ad focum bullientis, aut aheni pharmacopolæ,

polæ, in quo multa miſceantur ſimplicia) *ſeu Phyſicum illum*, *ſeu adeo Metaphyſicum per Leviathanem expoſuerim* apud Hiobum cap. XLI. *de cujus ore lampades procedunt*, *ſicut tædæ ignis accenſæ*, *& de naribus ejus fumus ſicut ollæ ferventis & aheni magni.* Et mox: *ferveſcere facit quaſi ollam profundum maris*; *& ponit quaſi cum unguenta bulliunt.* Nimis enim tralatitium eſt aliquam balænam ſaltem hic intelligere.

XXII. Quicquid ſit, tam Sacræ (ut *Eſaiæ* quoque LVII.) quam profanæ literæ *mare fervere & ebullire* ajunt, ſicuti in caldario aquam, *id non* uſquequaque *tropice*, ceu Fromondus voluit, *ſed & proprie fieri*, nulla abſurditate aſſeri poteſt, ſicuti & coctio in animante non eſt plane impropria. Non enim quicquid æſtuat, fervet, bullit, coquitur, ignem culinarem ſemper ſupponit, ſed modo calorem, ſive ille jam ſit ab igne luculento, (qualem ſub aquis eſſe etiam Hiobus ſcivit, & ſæpe e mari erupiſſe atque multa oppida abſumpſiſſe, Majolus *p.* 1. *fol.* 214. e Vaſæo, & Poſidonio, & Nardius teſtatur,) ſeu adeo a ſpiritu calido. Niſi namque caleret mare, non ferveret, nec bulliret, nec attolleretur, nec moveretur, nec actiones produceret. Atqui actiones omnes a viribus, vires omnes ab eſſentia, eſſentia autem maris (dicente & docente Patricio) *ut & humor ſit & calor ſimul.* Uterque autem & humor & calor & movendi ſeſe & a ſe amovendi noxia vires habet: ille quidem, dum ſordes & luit & abluit; hic vero dum penetrat, incidit, heterogenea ſeparat, quod bulliente lebete quovis manifeſto apparet. Mare autem humorem eſſe, nemo non videt. Calorem quoque habere innatum, ipſemet fatetur Ariſtoteles, quia ſalſum. *Mare*, infit, *& humidum eſt & corpulentum*, *multo magis quam aqua potabilis*, *& calidum natura eſt & particeps omnium partium humoris & ſpiritus & terræ.* Quid ergo mirum eſt, ſi mare ſpirituoſum ſemper ferveat ac bulliat, & ſaliat ac reſiliat, ut aqua & fluor omnis in lebete bulliens? Quid item mirum, ſi mare natura ſua fluor eſt, quod fluat & refluat vel ſenſim & occulte vel manifeſte? Caſman. *Quæſt. marin.* 4. *p.* 145.

XXIII. Iſtud tamen hic ſciendum, *Spiritus* iſtos mare cientes *vel* eſſe *Inſititios*, vel *Adventitios*; *illos* a calore maris proprio & eſſentiali; *hos* a calore terræ mari ſubjectæ; atque *illos* quidem eſſe primarios, *hoſce* ſecundarios & ab illis quodammodo productos. Dum namque mare principio hoc interno fervet, ſpiritus & vapores in ſe & ex terra ſuppoſita generat continue, quibus ſuapte ſponte ſurſum tendentibus attollitur, iiſdemque egreſſis & diſcuſſis recidit: rurſuſque novis regeneratis

denuo

denuo quoque iterum elevatur, iterumque paulo post residet, perpetuisque ita vicibus nunc intumescit mare & ad littus undam pellit, nunc detumescit & in se ipsum regreditur. Qua de re perspicue quoque jam olim Strabo, & apud eundem Posidonius & Athenodorus disseruere; illius Geographi hæc Latine ita versa legimus: *Reliquum, ut causa dicatur esse solum, vel id quod mari subjacet, vel quod inundatur. Potius vero id, quod mari subest. Multo enim mobilius est & mutationes citas suscipere potest, quod humidum est, nam & spiritus, qui omnium talium causa est, copiosior ibi est.*

XXIV. Utrosque autem illos saloque soloque surgentes vel verius terræ aquosæ & aquæ terrosæ ac crassiori innatos spiritus cœlesti siderum influxu irradiationeque magis minusque pro illius dispositu elici, erigi, concitari, ac ad summa provocari credimus: cum primis autem a Luna, ejusque non tam motu, quam fere peculiari quodam & marini illius cognato quasi spiritu. Quod & D. Basilius *Homil.* 6. credidit ac tradidit: *Mare* (inquiens) *reciprocationes suscepit, nunc quidem revertens, rursus autem inundans aut diffluens, velut Lunæ respirationibus retrorsum subtrahatur, & rursus ipsius exspirationibus ad propriam mensuram compellatur.*

XXV. E quo fortasse melius capi & conciliari jam posse videtur Apollonius Thyaneus *priori Dissert. cap.* 3. a nobis adductus, qui putavit Oceanum fluere ac refluere a spiritibus (qui partim sub ipso, partim circa ipsum anhelent) impulsum retrusumque; ut & quodammodo Rhodiginus ibidem in fine allegatus: quem ad verbum transscripsit Stephanus Aqueus ad Plin. *lib.* 2. *c.* 99. dissimulato auctore Rhodigino, sicuti & ab hoc ipso Strabo reticebatur, e cujus *lib.* 1. desumptum locum istum ita citavit quoque Casmannus *in Problematis Marin. part.* 2. *quæst.* 4. *Sicuti enim animalia continue spirant & respirant: eodem modo & mare ex se & in se continenter reciproco quodam movetur motu. Clarum id fit ei, qui in littore stat ad undam, simul mari teguntur pedes & nudantur.* Quem & Minut. Felix. *Octavii principio* imitatus est: *Jam liberum littus tenebamus, ibi arenas extimas, velut sterneret ambulacro, perfundens lenis unda tundebat: & ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis, torosisque. Ibidem erroribus delectati perquam sumus, cum in ipso æquoris limine plantas tingueremus, quod vicissim nunc adpulsum nostris pedibus alluderet* (lege allideret) *fluctus: nunc relabens, ac vestigia retrahens, in sese absorberet.*

XXVI. Nequaquam vero ſtatim cum Stoicis, aliiſque hanc ſpectabilis mundi univerſitatem animal quoddam fingemus ex variis elementis conglobatum, quod mente & ſpiritu vivat, habeatque in profundis Oceani nares quaſdam, per quas emiſſi anhelitus, vel reducti, modo efflent maria, modo revocent, ut alibi etiam *l. d.* citavimus, & Conimbricenſes quoquo *Tract.* 8. *Meteor. c.* 5. retulerunt. Quamvis Poetæ fortaſſis liceret pari modo, ut in Sicilia gigas, inſulæ ſuppoſitus, per Ætnæ fauces ignes exſpirare fabuloſe creditur: ita & ſubter fretum Magellanicum, Enceladum, aut Leviathanum, vel etiam Neptunum aliquem caput ſubſtratum habentem comminiſci, qui una quidem narium, verſus mare Pacificum efflet undas, altera vero verſus mare Septentrionale; & ſic ab utroque mundi latere nunc mare anhelitu protrudat, nunc viciſſim attrahat, atque alternis æſtuare faciat.

XXVII. Sed miſſis fabuloſis, ad ſeria revertamur. Præter illos de tali terra & tali aqua ſuſcitatos vapores, motuque & impulſu maris concitatiore ſe ventis implicare gaudentes, hos ipſos quoque illorum mixtura incaleſcentes augeri ſentimus, ut locum quærentes ampliorem, quo ſe diffundant, nunc aquarum ſumma vellicent, mox ad infernas illius partes reflexi, rurſuſque in ſuperna proruere conati, aquas neceſſario, dum eructant, turgeſcere faciant atque propelli, quæ ubi vis illa diſſolutis vaporibus conflacceſcit, ſubſidant, atque ſternantur, & in anguſtias ſe contrahentes ab occupatis locis abſcedant. *Quam ſolam jugis reciprocationis marinæ cauſam ſufficere* pertendit Picus Mir. *l. cit.* cum vaporum iſta ventorumque generatio pro natura maris, ſicuti & eorundem diſſolutio ſit perpetua, niſi quod fluctuantem potius æſtum, quam reciprocantem hæc ratio faciat. Certe Ventis æſtum nimiopere variantibus plurimum, & ſingulis quidem his diei naturalis tres horas tribuunt Nautæ, ut Petrus de Medina & Auguſtinus Cæſareus docuerunt, de quibus poſtea in cauſis varietatis ſpecialibus.

XXVIII. Quare neceſſarium omnino, quicquid Picus contradicat, Lunæ patrocinium & quaſi directionem addere, propter ipſam ſenſibilem pene aquarum cum Luna concordiam, cujus motum tacito naturæ conſenſu Oceani motus imitetur, mare aſcendat cum aſcendente, & deſcendat cum deſcendente, quod & Thomæ placuiſſe videtur *in lib. de occultis operibus naturæ*, laudante eodem ibidem Pico. Non enim Medici modo obſervarunt, quod Luna creſcente ac vigente corporum humores ſoluti fluant & exundent, ea deficiente concreſcant denuo, inquit Cam-

pianus

pianus *l.cit.* Sed & Phyſicos, addit, audi! *Aqua marina mixta vaporibus inſigniter craſſa, arctiorem in locum tantiſper conglobata eſt, quoad in hemisphærium maritimæ regionis Luna conſcenderit ac illam duritiem fregerit, concretiora diſſipaverit, denſiora decoxerit. Ex his omnibus hæc ſumma naſcitur: accedente Luna propius, mare, ſolutis & liquefactis vaporibus, quibus undique refertum atque commiſſum eſt, (non ſecus quam aqua in olla ad ignem poſita) protinus ebullire & exæſtuare: eo fieri, ut ſtatis temporibus aqua rariori mirabiliter auctum diffluat, ac dein paulatim deferveſcentibus Lunæ radiis ſe colligat, ad ſe redeat, & in ſuum alveum ſubſidat.*

XXIX. Neque tamen hoc Luna pro ſua tantummodo ſingulari influxione, aut quatenus ipſa motu primi mobilis circumvecta hoc per ſe duntaxat præſtat, ſed ut Solis promovetur, foveturque aſpectu, æſtum marinum nunc majorem nunc minorem efficit. Nam ut auctor eſt Annibal Raimondus, *molto ſi conviene al buon Nocchiero, d' intender ſi eccellentemente de i moti de i due luminari, come di quelle ſtelle, che ſono Signore del tempo, e padrone di tutti i Mari, & d' ogn' altra ſorte d' acque e ſpecialmente di quelle, che ſono atte a fluire & refluire, & al farſi alte & baſſe.*

XXX. Ad hanc aquarum aptitudinem ut refluant, etiam ſpectat ipſius *terræ mari ſubjacentis & adjacentis aptitudo*; *illius* quidem *ne nimis ſit profunda*, *hujus* autem, *ne nimis ſit anguſta*, quæ utraque conditio æſtum magis impedit, quam promovet. Nimia enim profunditas in cauſa eſt, quo minus novi ſpiritus & vapores, Solis radiis & Lunæ ad fundum non pertingentibus vel nequaquam, vel minore copia & poteſtate generentur, ſed magna mole preſſi, neque ſe, neque mare ſuperpoſitum attollere queant. Nimiæ etiam anguſtiæ & ſtricturæ littorum ac faucium curſus aquarum, quo minus libere & ordine certo incedant, impediunt, ut augmentationes & diminutiones minores fiant, cum modica quantitas aquæ locum ſtrictum tranſire valeat. Quin & aliæ quoque præter fundi & litorum ſitus ac figurationes locorum conditiones requiri ſolent, de quibus poſtea.

XXXI. Breviter: *Veræ æſtus marini cauſæ* ſunt Patricio quoque & Caſmanno *p. 296.* vel *univerſales* ſeu *externæ Sol* & *Luna*, quibus ratione ſuperioris ſeu ætherei caloris & humoris reſpondent *duæ cauſæ particulares*, *interiores* & *inferiores*, ſeu proximæ in ipſa marium natura inveniendæ, nimirum *Fluiditas*, a fluore primævo orta, & *Salſedo* a primævo-

ævo calore originem ducens & mari insita. Illa *Luna* ceu humorum dominæ, hæc *Solis* ceu omnis caloris monarchæ *imperio regitur*. Ab utroque ergo magno luminari astrorum motus in mare velut imprimuntur, ut eos licet non assequatur, æmuletur tamen Oceanus. Planetarum quidem directiones, velocitates, retrogradationes, tarditates, stationes stationibus 4. dierum, apogeos elevatione, perigeos depressione: *Horario Solis horas*, *diurno ejusdem circuitum*: *Hebdomadario planetas æmulatur*, *semestri plenilunia*, *menstruo novilunia*, *semianno Solis per signa 6. decursionem perpetuo inerrantium stellarum imitatur motiones*. Ut proinde mihi quidem *maris humiditas æstus* marini videatur *materia*, ejus *calor* & salsitudo quasi *forma: utraque causa interna potentialis*, quæ *ab externa cœlesti* ceu *efficiente universali* actuetur, *ad mare ventilandum ac repurgandum*, qui ejusdem æstus est *causa finalis*; si modo in affectione hujuscemodi ita loqui liceret.

TMEMATIS II. CAPUT VI.

De causis impedientibus: cur non omnia maria affluant ac refluant, vel id saltem inordinate variantia faciant, & hoc quidem cum ratione initiorum æstuariorum, tum majorum minorumve incrementorum, a Luna in diversis ventorum regionibus existente, & pro situ quoque loci multum variantis effectorum.

XXXII. *Cur non* igitur *omnia maria*, *cum sint salsa*, *Veniliam & Salaciam sentiunt*, siquidem salsedo motuum marinorum proxima & interna atque propriissima sit causa? Cui quæstioni ut satisfiat, repetimus illud, quod *in primo* statim *capite hujus diss.* a J. Pico Mirandulano afferre cœpimus: "Confitentur (scribit) Astrologi, non evenire tales recur- "sus in omnibus aquis, etiam marinis: sed in his tantum, quarum terra "profunda, dura, motibus crebris aspera, & inæqualis: aqua vero mul- "ta: quæ nec adjectu fluminum crescit, nec digressu diminuitur, sed "diuturnam ibi traxit sedem densitudine spissa. Quocirca conceptaculum "fiat, alumnaque vaporum multorum, nec tenuium, nec facile diffla- "bilium, qui de suis parentibus, hoc est, aquosa terra, aqua terrosa, "deque cœli calore, ducunt amaritiem illam notam, atque salsuginem: "has quum conditiones, & fontes & flumina, sed & maria quædam non "ha-

"habent, ideo in illis dicunt hos æſtus non apparere. Conimbricenſes "*loco cit. cap.* 7 veriſimile eſſe ſtatuerunt, quoſdam mundi tractus ita ſuopte ingenio affectos eſſe, ut in iis influxus Lunæ ita modificetur, ut "prædictam reciprocationem aut nullo modo, aut ſecus, quam aliis in "locis exequi valeat. Vel quod eæ partes non ita opportune ſitæ & a-"ptæ ſint ad cœli impreſſionem excipiendam, motumque ſubeundum: vel "quod aliæ regiones aliis aſtris ſubjectæ ſint, quæ diſparili ictu radiorum-"que multiformi jactu prædominantia Solis Lunæque vim diverſo modo "adtemperent. „ Cauſas etiam alias nimiæ profunditatis, vel nimiæ anguſtiæ, interdum etiam nimiæ latitudinis *præcedaneo capite* præſtruximus.

XXXIII. Singulorum nunc marium, quæ æſtuum dicuntur expertia, conditionem & naturam ad præſcriptas regulas expendamus: *I. Caſpii* ingens profunditas ab Amb. Contareno refertur, minorem ſalſedinem ſuadent LXXX. flumina magna, quorum aliquot oſtiis LXX. & XL. & cum quinque lacubus non parvis in illud exonerantur. Ob eandem rationem quoque *II. Mœotis* a Tanai atque aliis fluviis minus ſalſa reddita eſt, ſicuti & *III. Pontus* dulciores habet aquas, ob ingentes *LII.* quos recipit fluvios. Idemque Pontus profundiſſimus eſt, unde agnomen Nigri Maris nactus eſt, qui color a profunditate, ſicuti viriditas a brevitate nautis eſt. *Propontis* inſuper, cum ſuas a Ponto habeat aquas, non poteſt eſſe ſalſior, cum amnibus propriis augeatur. *IV.* Aqua tenuior etiam atque cryſtallo ſimilior in medio *Rubri maris* Johanni Barro & De Caſtro perhibetur, ut fundus ejus clariſſime conſpiciatur, quare tenuitas debiles tum vapores, tum ſpiritus gignit, facile difflabiles & impotentiores, quam ut aquam eam attollant: in faucibus tamen ab Oceani influxu turgeſcit, ſicuti & in intimo ejuſdem ſinu affluxus fit ob fundi ſalſitatem. *V. Mantianam paludem*, ſi non æſtuet, præter profunditatem aquæ nimia craſſitudo nihil in ſe mergi patiens, attolli prohibet. *VI.* In *Balthico* cum ſociis immenſa alicubi, juxta Olaum, eſt profunditas, & lacus aquarum dulcium 80. flumina vero plus quam *LX.* influunt. Quamobrem frigore quoque quod concipit, conglaciatur, ut attolli nequeat; ſuccinum etiam bituminis ſpeciem magna copia continet. *VII. Partes* illæ *Mediterranei* tandem, tametſi præter unum Rhodanum nullos magnos amnes recipiant; ſunt tamen omnium confeſſione profundiſſimæ. Uti habet hæc Caſmannus *p.* 2. *quæſt.* 10. Scalig. *l. cit. p.* 201. v. ita cenſet: *Ad Liguſticum, Gallicum, Hiſpanicum litus obſcuriſſima eſt & accretio & decretio*, quia quod in Adriatico manifeſtum eſt propter anguſtias, latet

 à Tyr-

a Tyrrheno ad Gibraltar propter æquoris latiſſimam effuſionem.

XXXIV. Non alias fere ob rationes *in aliis maribus*, *ut Adriatico*, *Ægæo*, *Jonio*, *toto fere Africo*, quamvis *aliquantulum æſtuent*, *parum tamen* ob litorum tum profunditates, tum æqualitatis proportionem *intumeſcunt*. *In Mexicano* vero *ſinu* craſſitudo & gravitas adjuvari dicitur, ut parum tumeat. Contra ubi parva profunditas, multa brevia, multæquæ ſyrtes & aqua ſalſiſſima, impetus quoque Oceani ab aperto & litorum coarctatio, ut *in Armorico*, *ad Briſtolum in Cornubia*, *in arctis Seelandiæ & Hollandiæ canalibus* ut & *in Anglico* nimis quam aſcendit æquor. Pari modo *in Cambaico litore & in Indico & ad Panamam in Auſtrali Oceano* contingit, ubi mari recurrente per multas Leucas fundus & ſyrtes quoque denudantur.

XXXV. Quamobrem vero etiam *in illis maribus*, *quæ motum acceſſionis ſeu crementi in die ſemel & in nocte ſemel*, *atque totidem quoque vicibus motum receſſionis ſeu decrementi eodem temporis ſpatio habent*: *nec ille tamen*, *nec hic ſemper ordinate eodem pacto & æqualibus incrementis ac decrementis procedit*, *nec eadem quoque ſemper hora diei vel noctis incipit*, *ſed diverſimode ſe habet?* Hæc ipſa deviatio a præſcripto ordine motus varia quidem eſt, ſed ſi *error in hora principii motus acceſſionis vel receſſionis* ſit, ille potiſſimum *triplici de cauſa* accidere poſſe dicitur, *aut ratione ſitus regionis*, aut *ratione corporum cœleſtium*, aut *propter mutationem aeris*. Propter hanc aeris ultimam quidem ſæpe contingit diverſitas in principiis Veniliæ & Salaciæ, Malinæ quoque & Lidunæ. Impetuoſa enim diſpoſitio ventorum, tam cominus, quam eminus inſufflantium removet curſus aquarum a debito ordine, aliquando feſtinando acceſſus, aliquando receſſus, ſimiliter & ipſos remorando. *Propter mediam rationem corporum cœleſtium* eadem principia æſtuationum variant. Cum enim aliqua ex ſtellis magnis & luminoſis (ut ſunt Venus & Jupiter) fuerit circa Lunam vel Solem, illam vel illum adjuvant in aquarum marinarum motione, quæ proinde debitum ordinem deſerunt. *Ratione ſitus regionum* vero diverſitas conſpicua eſt *acceſſus ἐν σχέσει ad horizontem*, *receſſus autem per reſpectum ad circulum meridianum*, ſeu ad *punctum* meridiei vel mediæ noctis nulla eſt diverſitas, nec error. Itaque ſi regio habeat horizontem rectum, veluti ſub æquinoctiali circulo, ubi dies ſemper ſunt æquales noctibus, ibi & per omne anni totius tempus rectius ſe habent acceſſus & receſſus principia, in regionibus autem ab æquinoctiali diſtantibus & horizontem obliquum habentibus, tametſi ſub eodem ſint meri-

meridiano, in duobus duntaxat anni temporibus æquinoctiorum scil. circa medium Martii & medium Septembris recte se habent illa principia, licet majores cursus habeant, reliquo anni tempore fere mutant, propterea quod dies quoque varient & nunc Sol oriatur citius, occidat vero tardius; & vicissim. Ut quanto solstitiis fuerimus propiores, tanto major sit inæqualitas, tanto vero minor diversitas in principiis, quanto magis æquinoctiis appropinquaverimus. Quæ ipsa quomodo uberius explicet, videri potest Federicus Delphinus Philosophus & Medicus Patavinus de æstu & quiete falsa, seu motu inordinato aquæ maris, motum simul Solis & Lunæ insequente, libello brevi & nervoso, sed quia diu post mortem auctoris Anno 1559. impressus esset, male a typographis habito, capitibus fere disjectis & male compaginatis.

XXXVI. *Easdem idem rationes* etiam *errorum dedit, qui accidant in medio motus aquarum, cursus suos & æqualia incrementa & decrementa non servantium, quæ tum ab aeris & ventorum dispositione, tum quoque a locorum situ* contingant, nunc majora, nunc minora. *Majores* quippe *cursus, præter interna principia cælo concitata, venti quoque impetuosi faciunt, sicuti & coarctationes maris*, quod propterea circa Eubœam Insulam & inter Siciliam atque Calabriam uti strictius existit, ita fortius currit. Quamvis rursus ejusmodi angustiæ alibi tales augmentationes aquarum, quas non nisi modicas admittere possunt, quoque impediant, sicuti in mari Mediterraneo quicquid ingreditur vel egreditur ex Oceano, per unum solum & strictum locum a parte Occidentis transit, quare non potest multum in accessu impleri, nec multum in recessu evacuari, & ex consequenti motus aquæ maris non usque adeo certo ordine incedit.

XXXVII. Hæc fere ita excellentissimus Delphinus, cujus principia melius explanavit Hannibal Raimundus Nobilis Veronensis, illius discipulus, in Tractatu *del Flusso & Riflusso del mare* a *pag.* 28. ad 38. Cui & alios addidit veluti Federicum Grisogonum a *pag.* 3. ad 7. Petrum de Medina a *pag.* 8. ad 19. Augustinum Cæsareum a *pag.* 20. ad 28. sed a 38. ad 41. Hieron. Borrum, hinc Joan. Mariam Benedictum ad *p.* 44. ac tandem Janum Paulum Galluccum Saloensem atque D. Raum ad *p.* 46. Quorum virorum nobilissimorum sententiæ ad nostram notitiam non pervenissent, absque illo Raimundo fuisset, qui ab Anno MDLV. ad LXX. usque per continuos quindecim annos huic reciprocationi marinæ dies atque noctes cum intendisset, atque impendisset, tandem anno *LXXXIX.* ætatis vero suæ *LXXXIV.* Tractatum istum utilissimum Venetiis, Lin-

gua

gua tamen Italica publicavit. Quos inter Petrus de Medina Doctor Hispanus, qui *de arte Navigatoria* ſcripſit, & qui eum ſecutus eſt M. Auguſtinus Cæſareus, quam plurimum ventis ab hac vel illa regione cœli flantibus tribuerunt. Et hic quidem in Oceano *plenum mare* eſſe dicit, *quando Luna eſt in Græco & in Garbino* (ſeu Aquilone qui flat verſus Orientem, & Auſtro-Africo verſus Occidentem) ſed quando eſt *in Sirocco & Maeſtro* (i. e. Euro-Auſtro, & Favonio a latere mediæ diei vel noctis) eſſe *vacuum*: contra vero in Mediterraneo in his Luna exiſtente, iſtud eſſe plenum, in illis vero vacuum. Alter vero De Medina docet, tum mare incipere ſuum tumorem, cum a Novilunio Luna fuerit in Græco ante ejus ortum horis tribus, & tunc mare in ſummo eſſe incremento. Tribus aliis ab ortu horis mare dicit pergere, decreſcere, donec Luna *in Siroccum* (Euro-Auſtrum) venerit. Exinde (ait) per tres horas intumeſcit, & cum Luna ad meridianum ſeu *Auſtrum* pervenerit, erit mare in dimidio incremento, donec *in Garbinum* (Auſtro-Africum) veniat, uſque ad ſummum increſcet. Decreſcere deinde incipit, donec per tres horas, uſque *in Ponentem* (occidentem) Luna deſcendat, in dimidia mare erit diminutione. Et tribus horis aliis minui perget. Sed cum pervenit *in Maeſtrum* (Favonium) in imo eſt decremento. Inde diſcedens per tres horas *in Tramontanam* (Septentrionem) venit, & mare tunc ad dimidium increvit. Tribus horis aliis, illa *ad Græcum* (Aquilonem) accedit, & mare in ſummo eſt tumore. Singulis nimirum ventis tres horas attribuit ex Nautica diſciplina: & quotidie fluxum quatuor horæ quintis partibus acceſſum ſuum poſtponere addit, quæ quatuor quintæ uſque ad dies triginta additæ unum diem intercalent. Atque illa obſervatio Medinæ in mari Oceano tantum eſt ab Herculeo freto circa Hiſpanica, Gallica & Belgica littora.

XXXVIII. Nos vero propius, *qua Oceanus in Albim regurgitat juxta Gambrivios*, nautæ Germani Veniliæ & Salaciæ hæc obſervarunt tempora, ut in Noviluniis & Pleniluniis acceſſus ſit hora duodecima, receſſus hora ſexta, uterque vero deinde ſingulis diebus hora tardius veniat; niſi quod nonnunquam continuo biduo non niſi hora unica & eadem acceſſum ſuum poſtponat. Id quod eo fit, quod non juſta hora integra quotidie, ſed unica quinta fere minus Venilia affluat tardior. Atque hæc tamen cæteris paribus & tranquillo aere ordinem tempuſque ſuum ſervant, niſi quid ſcil. & ventus præcipue obſtet, qui varius diverſe quoque variat æſtus. Weſtwind verſpodet die Flut: Oſtwind verzügert ſie. Südoſt ſturm gehet langſt der Elbe hin/ machet das geringſte Waſſer/ daſz man kaum

kann die Flut warnimbt. Nordwest bringet hoch Wasser/ ist recht aus der See. Das allerhöchste Wasser aber kömpt durch Westnordwest/ h. e. Tam *Favonio* sive *Maestro* flante quam *Ponente Italico* ultra horam *citius venit* Venilia. Spirante vero *Subsolano* ab Oriente, sicuti & *Sirocco* vel *Euro-Austro* ultra horam tardius accedit. Altissima vero & citissima aqua est spirante Hiberno, quem Itali *Ponentem Maestrum* vocitant. Ratio addita ista est, quia mare ab Occidente recta affluit, cujus cursum ventus pariter ab Occasu, vel inter Occidentem & Septentrionem afflans, fortius urget ac promovet. Contra eundem maris ab occidente properantis cursum sufflaminat ventus ab oriente contrarius, tantoque magis, si eidem conjunctus fuerit meridionalis quidam aquas exsiccans & vaporibus liberans. Sed his missis ad alia properandum.

XXXIX. *At cur septem horis intumescit Oceano Garumna, quinque detumescit?* Propterea *quod Atlanticus Oceanus accedente Luna ad meridiem Venetiarum insinuat sese in Arcticos sinus. Qua protrusione abit aqua sursum versus a litoribus Aremoricis ad litora, quæ incurvescunt inter Tartaros & terram Laboratoris, trans Gruntlandiam & insulas parum notas nobis. Itaque non implet Garumnam, quantum capere potest: quoniam partim abit. Ubi vero Luna cursum perfecit illius clivi, cujus fastigium directo despicit Burdegalam: tunc ab Arctico sinu redeuntibus aquis, non solum obsidentur Garumnæ fauces, ne descendat atque exeat aqua, sed etiam complentur novis fluctibus. Qua impressione fit, ut addatur ad crementi tempus ordinarium hora illa, quæ septima numeratur in accessione, primaque debebatur discessioni. Unde quod reliquum est ad horam duodecimam, qua alterius quadrantis cursus terminatur, in regressu quinque tantum horis expeditur. Similis ratio ad Ginegam excogitanda erit, ubi quaternis ascendit horis, deprimitur octonis.* Scalig. *Exerc. LII.* Apud quem alias etiam causas 1. *reciprocationis* seu recursionis, 2. *varietatis*, 3. *celeritatis*, 4. *cessationis*, 5. *privationis*, 6. *contrarietatis* invenies. *Recursionis*, cum retro legit decursum spatium: *Varietatis*, quia non iisdem horis progressio finitur: *Celeritatis*, propterea quod segnior in quibusdam locis: *Cessationis*, ubi neutrum fit: *Privationis*, quoniam certis locis currit nec recurrit: *Contrarietatis*, velut in novilunio & plenilunio incrementum. Qua de re vid. quoque elegantes versiculi Germ. Audeberti Aurelii *lib. 2. Venet. in Poet. Gall. part. 1. p.* 144. & 145. qui & ipse mare febrium fervorem ac rigorem vicissim voluit imitari, curque secundum Lunæ potius cursum, quam Solis fiat, ostendere.

TMEMATIS II. CAPUT VII.

De Euripo in ſpecie Chalcidico, an ſexies quotidie, vel ſepties, aut his ſepties reciprocetur, an vero more aliorum marium, quater tantum ordinarie per ſingulos dies, per errorem vero & vim majorem indefinito nonnunquam numero. De Auſſerenſi quoque &c.

Ἔκθεσις.

XL. Occaſione præcedentis capitis, cum diximus ratione locorum circa Eubœam majores contingere aquarum æſtuationes, in Euripi naturam diſquiramus, in cujus contemplatione Archiphiloſophus tantum operæ poſuiſſe dicitur, ut tædio & labore confectus illic diem ſuum obiens proverbio anſam dederit: *Ariſtoteles non capit Euripum, Euripus capit Ariſtotelem.* Quo nomine motus fuit & Antiphilus Byzantinus, Græcus Epigrammatarius, *Antholog. lib.* 1. *c.* 63. ut inperſcrutabilem plane & ſoli Naturæ effabilem ejus æſtuationis crediderit rationem, quod elegans Epigramma cum & ad alia enarranda faciat, præterire non poſſumus:

Ἐυϐοϊκοῦ κόλποιο παλινδίνητε θάλασσα
  Πλαγκλὸν ὕδωρ ἰδίοις ῥεύμασιν ἀντίπαλον.
Ἠελίῳ κὴν νυκτὶ τεταγμένον ἐς τρὶς ἄπιστον
  Ναυσὶν ὅσον πέμπεις χεῦμα δανειζόμενον.
Θαῦμα βίϐ, θαμϐῶ σε τὸ μύριον, ὐδὲ ματεύω
  Σὴν στάσιν ἀῤῥήτῳ ταῦτα μέμηλε φύσει.

Quæ ad verbum fere ita vertimus:

Euboicæ æquor aquæ revolubile fluctibus inſtans
  Exundando tuis & revolando ſimul.
Qantam quoque die noctuque ter ordine aquæ vim
  Navibus affundas, credere difficile eſt.
Monſtrum ego te vitæ ſtupeo uſque: reſervat at uni
  Quem Phyſis ipſa, ſtatum quærere nolo tuum.

XLI. Quæramus tamen & nos. Verum cum Strabo & Suidas anguſtum hoc mare & inter duas terras Bœotiam & Atticam ſitum ἑπτάκις quotidie aquam ſuam mutare velint, ſicuti & Mela *l.* 2. *c.* 7. eundem Euripum alterno curſu ſepties die ac ſepties nocte fluctibus invicem verſis uſque adeo immodice fluere, ut ventos etiam ac plenis velis navigia fruſtretur. Id quod & diſertim ait Seneca *Hercule Oeteo v.* 777.

At

At qua nivosi patitur Aquilonis minas
Euripus undas flectit instabiles vagus
Septemque cursus flectit, & totidem refert,
Dum lassa Titan mergat Oceano juga.

Atque sic Strabonem intelligendum *lib.* 1. voluit Casaubonus, quo loco ille de fretorum æstu docens. Non eundem omnibus esse ait, alioquin non Siculum bis quotidie mutaretur, Chalcidicum septies, Byzantinum nunquam. Ubi sicut per bis binas vices interdiu & totidem noctu atque sic quater intelligi asserit, eodemque pacto septies Strabonis esse capiendum. Cum vero Plinium *lib.* 2. *c.* 97. Euripum in Eubœa septies die ac nocte reciprocantem legisset, alios bis septies, alios autem, ut in Antiphili carmine vidimus, sexies duntaxat ἐντὸς νυχθημέρε Euripi fluctus reciprocari; itaque ab hac Auctorum inconstantia in eam devenit opinionem, eos qui primi de Euripo ita scripserint aut locuti sint, finito numero pro infinito, ut fieri suevisset, usos fuisse. Qua in re ὁμόψηφον laudat Livium, cujus hæc sint verba *lib. VIII. decad.* 3. vel *lib.* 27. Et *fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat; sed temere in modum venti, nunc huc, nunc illuc verso mari velut monte præcipiti devolutus torrens rapitur.*

XLII. Verum enim vero, tametsi & ipsemet Plinius de Taurominitano Euripo concedat ipsum adhuc sæpius reciprocari, non tamen de hoc ipso, multo minus de altero, infinitam ejusmodi regurgitationem asserere voluit; quam si Aristoteles assiduus & accubuus ejusdem Euripi spectator percepisset, quemadmodum sane si usque adeo motus inordinati fuissent percipere facile tam sagacibus oculis & mente potuisset, minus profecto causæ habuisset, cur se in pervestiganda illius causa tantopere discruciasset. Itaque minus quidem regularem ob supra allegatas & una hic concurrentes rationes statuimus Euripi motum, sed tamen numero certo & finito plerumque observabilem. Adeo ut Cicero *lib.* 3. *de Nat. Deor. p.* 64. cursus certos & constantes tribuere, imo eodem in motu reciprocando nihil fieri posse constantius putaverit. Tametsi & ipse *pro Muræna p.* 132. Euripum vix tot, tantas tamque varias habere fluctuum agitationes concesserit, quantas perturbationes & quantos æstus habeat ratio comitiorum. Nullum utique mare crebrius aut celerius recurrit aut concitatius, unde & Boethius:

Exæstuantis more fertur Euripi.

Cujus frequentiores tamen reciprocationes Dion unius diei & noctis

ſpatio ſepties recurrere dixit. Cauſæ referuntur tum in fluctus a latiſſima Ægei maris effuſione in anguſtias compulſos, qui Cycladum ſubinde inſularum multitudine atque obice refundantur, & quaſi circulo redundent, dum in loci ſitum ſub illa inſula vaſtis cavernis anfractuoſum, per quas præcipitans longo tractu mare ſurſum invento obice regurgitet, varioque impulſu acceſſus ac receſſus illos multiplicet, docente Conimbricenſium Academia. V. & Scalig. *Exercit. LII. p.* 203. Qui *in Chalcidico Euripo ſubjectarum cautium receſſibus receptas aquas refundi* putavit, *quia perpetuo defluxu ſcrupei impleantur ſinus, eorum claviculata conceptacula ſicuti fieri volunt in fluviorum gurgitibus, humorem collectum evomant. Quorum capacitas tanta, ut tot horis ſufficere motum poſſit eum, qui partim defluxionem tardet ac retrudat: partim juvet, poſteaquam ſatura fuerint illa cava.* Neque tamen perpetuo famoſus ille inter Aulidem & Eubœam Euripus vultum ſuum toties mutat, ſed (prout αὐτόπτης Petrus Gyllius & vidit & *a molitrinariis, qui ex molarum motu acceſſum ac receſſum maris omnium maxime animadvertere habent neceſſe, audivit) & ipſe communiter intra XXIV. horas curſum quater mutare ſolitus eſt, ſex horas ab una parte accedendo, totidem ab altera recedendo, quamvis quædam ſint tempora, quibus has certas vices non obſervet.* Patricius in Chalcidico mari altiorem dicit aquam, cujus tanta moles difficilius & aſſurgat, & curſu recurſuque ſeſe cieat: in Auſſerenſi vero plus quam vicies reciprocante mare ab utroque oſtio, nec tam profundum & in ipſo breviſſimum eſt, ut tam parva mole facilius, atque ideo motum ſæpius cieat. Nam longitudo ejus circiter paſſuum L. latitudo paſſus X. non attingit, profunditas eſt pedum circiter VII. Quando vero ventorum vis fortior, ab utravis parte mare concitat, in unam tantum, in quam vis impellit, partem fluit. Caſman. *p.* 2. *quæſtion.* 5.

TMEMATIS II. CAPUT VIII.

De quiete & γαλήνῃ ſeu adeo Malacia & propria & impropria ac quaſi perpetua quarundam aquarum, tam marinarum, quam fluvialium, ut & de æſtu quarundam putealium: cum concluſione.

Ἔκθεσις.

XLIII. Quanquam autem motum illum mari naturaliter inſitum eſſe ſciſcamus, non tamen alias concurrentes cauſas ſegregavimus; nam ita

ſtatim

ſtatim Euſtachius a S. Paulo & alii occlamant, cur non igitur omni mari competit? Licet vero in ſuperioribus jamtum de Malaciis proprie, ſed & de improprie dictis ſeu maribus quibuſdam pigrioribus, & quæ nunquam, vel minus ad hunc modum moveantur, actum ſit, denuo tamen de his repetimus, illud partim contingere ob incluſionem illam aquarum, ut in Balthico, partibus quibuſdam Mediterranei, Mæotide, Ponto Euxino; partim etiam ob nimiam profunditatem, accedente inſuper vehementi impetu aquarum dulcium defluentium, earumque in omnem partem planitie & litorum depreſſione, quæ motum aquæ varie retardant & fluxui majorem, quam refluxui commoditatem præbent. Quamobrem cauſæ naturales non in quamlibet rem ſubjectam agunt, ſed in eam quæ ad earum impreſſionem excipiendam apta idoneaque ſit, ut magnes non aurum, ſed ferrum attrahit: ita a Luna reciproco fluxu non movetur omnis aqua, ſed marina duntaxat, & quæ cætera quoque habeat reſpondentia; v. g. aptas regionum qualitates & affectus, cœlique influxus: ſicuti licet facultas Solis ad evocandos vapores imbriumque materiam ubique eadem ſit, quædam tamen regiones ſunt, in quibus pluvia non gignitur. Vid. Conimbricenſes *Tract. VIII. cap.* 7. Imprimis videmus flumina, quæ in maria æſtuantia ſeſe exonerant, parum aut nihil relabi æſtu propter hujus ſegnitiem, vel ipſorum fluminum rapiditatem, quæ maris aſcenſum inhibet. Scaliger loco ſæpius laudato cauſam hanc reddit, *ob quam Luſitana flumina fluctibus Oceani tumeſcant: Atlantica non? Propterea quod Oceanus accedens ad Septentrionalem ſitum, refundat aquas in hæc proxima: Atlantica vero litora præterradat tantum.*

XLIV. *At cur quidam putei* aliquibus in locis, ut Hiſpali unus eſt, in aliiſque regionibus *quotidie augentur & diminuuntur?* Communicatur iis per ſubterraneas cryptas acceſſus & receſſus maris, quæ ſi amplæ ſint & rectæ, aut aliam ejuſmodi habeant amplitudinem ad maris motum uniformiter excipiendum, tum quidem meatus per maximas illas terræ cavitates ipſis marique ſunt communes. Si vero in contrarium tortuoſe ductæ fuerint aquæ & ſecundum cuniculos anguſtos, hic aqua abſorbetur, ab ipſo intumeſcente mari, non aliter ac in corporis noſtri venis evenit, ut magnarum ſciſſione, quæ conjunctæ ſunt, tractione repleantur, quæ contra poſitæ inaniantur revulſione. Quo fit, ut aquæ iſtæ puteales nequaquam cum mari congruant, ſed hoc intumeſcente decreſcant, decreſcente vero intumeſcant. Id enim cauſæ eſt, cur quo tempore aqua in puteum aſcendere incipit, jam tunc propter moram ab aqua in itinerum

anguſtiis & impedimentis interpoſitam mare incipiat recedere. Vide præter Conimbricenſes Franc. Valleſium *c.* 52. *ſacra Philoſoph.* Idem quoque firmat Baccius *de Thermis lib.* 1. *c.* 24. " Marium & fluminum atque fon-
" tium quorundam privatam omnino naturam eſſe oportere, & tam cœli,
" quam loci occultam cauſam. Sic ad Gades putei, alter delubro Herculis
" proximus, alter in Hiſpali, cum maris propinqui motibus conſentiunt:
" alii ibidem & in ripa Bætis, æſtu maris creſcente minuuntur, auge-
" ſcunt decedente, Plinio. Sic lacus ad Moluccas novi orbis inſulas ſimul
" cum mari accreſcunt & decreſcunt, qui ſubterraneam fortaſſis commu-
" nicationem habent cum mari: quales etiam fontes calidi in brevi inſula
" contra Timavum amnem, qui pariter cum æſtu maris creſcunt atque
" decreſcunt. Qualem quoque in Comenſi juxta Larium lacum fontem
" accepimus ex Plinio Juniore, a quo nomen fonti Plinianum, qui ſin-
" gulis horis modo exuberat, modo remittitur in totum.,,

XLV. Atque idem Baccius ibidem & *cauſas univerſales æſtus marini ultro citroque ſtatis horis fluentis in Luna*, ſed Solis favore comitata, reddidit, qua ipſa dimidia *Malacia* plerumque fiat, quæ ſumma ſit maris tranquillitas, unde rectius Italis *Bonacia* dicatur. Sed quia uſque adeo irregulares paſſim eſſent æſtus, alias *cauſas proprias & particulares*, præter *primam* illam *a ſideris virtute*, reddidit *a motu ſcil. quem ſequitur tota moles Oceani ab Oriente in Occidentem, & illam tertiam ſumme neceſſariam a ſitu locorum, quorum ut privata ſigillatim ſit diſpoſitio terræ, figuræ, altitudinis, qualitatis, aſpectus regionis, occurſus ventorum, communicationis cum alio mari, & id genus aliarum circumſtantiarum: ita earum intuitu privata æſtuum natura perveſtigetur, curque putei, curque lacus quidam eiſdem conſentiant maris motibus, & quædam e diverſo contrarientur.*

XLVI. Si qua tamen maria *quaſi perpetua* ſtrata jaceant *Malacia*, nequaquam tamen motu omni, eoque ſæpe tempeſtuoſo, vacant, plena potiſſimum & nova Luna, ut ne ipſi quidem, qui Cynthiam hic allatrant, denegare hoc ipſi auſint. Atque propterea *quædam maria Malinis exagitari* videntur, *quæ non Veniliis.* Nam ut repetit ex aliis Sagittarius *in Phyſ. Maria, quæ craſſiorem habent aquam, menſtruo ſpatio ſemel tantum, aut bis æſtuant, ut quæ non niſi magna vi Lunæ poſſint commoveri.* Atque ſic etiam Balthicum mare æſtu gaudere quidam volunt, ſi non quotidiano, aut hoc ſaltem obſcuriore, at ſemimenſtruo tamen.

XLVII. Venilia igitur (ut tandem rem hanc marinam concludamus)

&

& Salacia eſt maris motus a ſe ipſo non niſi majore, ſive Malina, atque minore, ſive Ledone differens & horarum & temporum intervallis, ſeu adeo incertis illis Euripis. Hic autem motus omnis cum duplex ſit, & quamvis conjunctus, tamen alter alteri adverſatur, & a contrariis quoque duabus neceſſe videtur utrumque fieri cauſis. Sicuti contrarii ſunt affectus tumor & depreſſio. Illo, a calore ſpirituoſo, velut igne ſuppoſito vel appoſito caldarium, ferveſcit & fit altior aqua; hac vero, partibus illis prius dilatatis, mox in vapores ſolutis aqua fit demiſſior. Illinc inſitus vel ſubſitus etiam maris calor a Sole interdiu, a Luna etiam noctu, ſideribuſque concalefactus & ſtimulatus partim aquas ſuſtollens, partim etiam nonnihil rarefaciens, eaſdem in litora abigit, dum poſtea in ſe ipſum quaſi in circuitum mare ſe revolvat, & totidem horis ſedes antiquas repetat. Cauſis variis quoque externis, aere, ventis, ſitu loci & cæteris, tam propellentibus, quam repellentibus, ac remorantibus vel plane quoque prohibentibus, illis impellentibus dum obſecundat mare affluit, prohibentibus autem remotis, refluit & ſic ejuſdem fit reciprocatio. *Sufficit hac prodiſſe tenus, ſi non datur ultra.*

FINIS.

RERUM, PHRASIUM, VERBORUMQUE quæ hoc in Volumine habentur,

I N D E X.

Ærarium

Copa

Jacobi

INDEX RERUM.

I.

quid

FINIS.

SPECIAL 86-B
1650%

GETTY CENTER LIBRARY

WILLIAM SALLOCH
Pines Bridge Road
Ossining, N.Y. 10562